

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ურთმეობი

VIII

პუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ

მეცნიერებათა სერია

სოხ უმის სასელფიფიფო უნივერსიტი

სოხ უმის სასელფიფიფო უნივერსიტი

ფ რ ი მ ე ბ ი

VIII

*ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ
მეცნიერებათა სერია*

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი – 2010-2011

სოხ უმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების VIII
ტომში – *ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია* – წარ-
მოდგენილია სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდ-
ნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალ-
მცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტებისათ-
ვის და სტუდენტებისათვის, ისე ფართო მკითხველისათვის.

სოხ უმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების

მთავარი სარედაქციო საბჭო: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტო-
რი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე** (თავმჯდომარე); ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერება-
თა დოქტორი, პროფესორი **მალხაზ აშორდია**; ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი **ლია ახალაძე**; სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ვეფხვია გვარამია; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპას-
ქირი** (თავმჯდომარის მოადგილე); ქიმიის დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ ფაჩულია**;
ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ელგუჯა ქავთარაძე**; ფილო-
ლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლელა ქობალია**; ეკონომიკის დოქ-
ტორი, პროფესორი **დავით ჯალალონია**.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის

სარედაქციო კოლეგია: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პრო-
ფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (მთავარი რედაქტორი); ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პრო-
ფესორი **ჯონი აფაქიძე**, ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **ემა კილანავა**; სა-
მართლის დოქტორი, პროფესორი **მიხეილ მამნიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიე-
რებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირესაშვილი**; ფილოლოგიის დოქტორი,
პროფესორი **მერაბ ნაჭყებია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესო-
რი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ლუარა სორდია; ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი **კახა ქეცბაია**; ფილოლო-
გიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლელა ქობალია**; პედაგოგიკის მეცნი-
ერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯინაძე**.

სარედაქციო კოლეგიის პასუხისმგებელი მდივანი – ისტორიის დოქტორი
კახა კვაშილავა

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

**PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE
UNIVERSITY**

VIII

*Humanities, Social and Political
Sciences Series*

Publishing House “*Meridiani*”
Tbilisi – 2010-2011

The VIII volume of “**PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY**” (*Humanities, Social and Political Sciences Series*) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology. The authors are professors of the newly established Sokhumi University.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

CHIEF EDITORIAL COUNCIL OF “PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY”:

Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze** (Head of the Council); PHD in History, Associate Professor **Lia Akhaladze**; Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Malkhaz Ashordia**; PhD in Law, Associate Professor **Vepkhvia Gvaramia**, PhD in Philosophy, Associate Professor **Elguja Kavtaradze**, Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; PHD in Economics, Professor **David Jalagonia**; PHD in Chemistry, Professor **Zurab Pachulia**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council).

EDITORIAL BOARD OF HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES:

Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief), Doctor of Philological Sciences, Professor **Diana Alania**, Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze**; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**; PhD in Philosophy, Professor **Kakha Ketsbaia**, PhD in Philology, Professor **Ema Kilanava**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**; PhD in Philology, Professor **Merab Nachkebia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Olga Petriashvili**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Luara Sordia**.

Executive Secretary of the Editorial Board – PhD in History
Kakha Kvashilava

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მანანა ბუკია. ტყუილ-ისა და ცუდ-ის ურთიერთმიმართება ქართულსა და მეგრულ-ლაზურში	13
თამილა ზვიადაძე. ტოპონიმ „წყალტუბოს“ ეტიმოლოგიისათვის	17
მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა. ფრაზეოლოგიზმები იოსებ ყიფშიძის ლექსიკონში	22
ქეთევან მარგიანი. დალის ხეობის ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია	31
მერაბ ნაჭყებია. აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობის რაოდენობისა და აფხაზური ენის სტატუსის ამჟამინდელი მდგომარეობა	41
ლევან ფაჩულია. ინტენციის სახეებისათვის ზეპირ დიალოგურ მეტყველებაში	51
თამარ ვითოლენდია. 1867 წლის აფხაზ მუჰაჯირთა სიაში გამოვლენილი ქართველური წარმოშობის გვარსახელები	60
მაია დარასელია. ილოკუციური და ინტენციონალური პრაგმატული კოჰერენტულობისათვის დისკურსში	68
ემა კილანავა. პასიური დიათეზების ზოგიერთი თავისებურება ინგლისურ სამეცნიერო ტექსტებსა და ლიტერატურულ დიალოგში	74
თამარ ჯოჯუა. უცხო ენაზე ზეპირმეტყველების სწავლების სრულყოფისათვის	81
ნანა ედიშერაშვილი. „საეჭვობის შემთხვევები“ გერმანულ ენაში „მეშვიდე“ (ზიბთე ან ზიბენტე: Siebte oder Siebente) /გერმანულ ენაზე/	87
თამარ კიდურაძე. კულტურის ნიმუშები უახლეს გერმანულ ლიტერატურაში /გერმანულ ენაზე/	94
თეა ჯღარკავა. ცვაიგისეული ნარატივის ექსპოზიცია: „დანასიათება“ სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა ლინგვისტური თეორიისა და პერსონაჟის ექსპოზიციაში წარმოდგენილი პოეტიკის მიხედვით	99
დიანა ალანია. XXI საუკუნის რუსული ენა /რუსულ ენაზე/	105
ნინო ვთერია. რუსულის, როგორც უცხო ენის სწავლება /რუსულ ენაზე/..	117

ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა თ მ ც ო დ ნ ე ო ბ ა

ნანა არახამია. ჩანაფიქრი როგორც მხატვრული შინაარსის კატეგორია	125
--	-----

სალომე კაპანაძე. ქართული ბიოგრაფიული რომანის ეროვნულ-მსოფლმხედველობრივი ინტეგრაციები. <i>როსტომ ჩხეიძის ბიოგრაფიული რომანის „შავი ჩოხის“ მიხედვით</i>	146
ნანა კუცია. მარადიული „წყველაკრულვიანი საკითხავი“. <i>გურამ ბათიაშვილის რომანი „ჟამი ღუბილისა და ჟამი უბნობისა“</i>	160
შორენა ლომიძე, ლელა მირცხულავა. „ფარდულებიანი“ რომანის მითოლოგიური პარალელები	175
ციალა მესხია. შოთა ნიშნიანიძის სახეობრივი აზროვნება	197
მარიამ მირესაშვილი. ნიკიტა ხრუშჩოვის პოლიტიკა კულტურის სფეროში და ქართული ლიტერატურული ცხოვრების ზოგიერთი ასპექტი	223
ლელა მირცხულავა. მითი და პარაბოლა ჭაბუა ამირეჯიბის რომანში „დათა თუთაშნია“	244
ტიტე მოსია. „ვეფხისტყაოსნის“ ლომის შესწავლისათვის	265
თამთა როგავა. ნათლისა და ბნელის ტროპიკა თეიმურაზ მეორის „ღლისა და ღამის გაბასებაში“	279
ლუარა სორდია. ტრაგიკული მომავლის ანტიციპაცია ტიცინ ტაბიძის პოეზიაში	292
თამარ ყალიჩავა. ხელოვანი და ტოტალიტარული სახელმწიფო. <i>ლიტერატურული პარალელები</i>	309
ოლღა პეტრიაშვილი. ლერმონტოვის შემოქმედება ქართველ ლიტერატურათმცოდნეთა გამოკვლევებში <i>/რუსულ ენაზე/</i>	319

**ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა ,
ე თ ნ ო გ რ ა ფ ი ა**

ჯამბულ ანჩაბაძე. ევროპის სოციალისტურ პარტიათა დელეგაცია აღმოსავლეთ საქართველოში (1920წ. 14-28 სექტემბერი)	328
ირაკლი გელენავა. ქველმოქმედება აფხაზეთში 1900-1917 წლებში. <i>ქართული პერიოდული პრესის მასალების მიხედვით</i>	341
ოთარ გოგოლიშვილი. სამართლებრივი შეხედულებები აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში	353
კანა კვაშილავა. რუსეთის მიერ სამურზაყანოში სამოურავოს დაწესების საკითხისათვის. <i>ახლადმიკვლეული საარქივო მასალების მიხედვით</i>	364
ზურაბ პაპასქირი, ბეჟან ხორავა. სონისა და მისი შემოგარენის ისტორიული წარსულიდან	387
გივი როგავა. აფხაზეთში ისლამის გავრცელებისა და დამკვიდრების საკითხისათვის	420
მანანა კუპრავა. ტამიშის ნამოსახლარი	434

ვახტანგ ჯაფარიძე. სებასტოპოლისის (დიოსკურიის) სტრატეგრაფიის, ნაგებობების რაობისა და დათარიღების საკითხისთვის (<i>ნაწილი I</i>)	446
რევაზ ხვისტანი. სოფელ კალას წმიდა კვირიკესა და ივლიტას სახელობის ეკლესიის აშენების თარიღისათვის	472
სალომე ბახია-ოქრუაშვილი. მამამძუძეობა აფხაზებში	481
გიორგი ანთელავა. თურქული ენის რეფორმა	497

**პ ო ლ ი ტ ო ლ ო გ ი ა, ს ო ც ი ო ლ ო გ ი ა,
ფ ს ი ქ ო ლ ო გ ი ა**

გურამ აბესაძე. თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკური კულტურის დემოკრატიული ტრანზიციის პარადიგმები	513
კახი კოპალიანი. სუიციდური მოტივები კლასიკური ფსიქოანალიზის თვალსაზრისით	525
ნესტან ლომია. გლობალიზაციის ასპექტები წარმოსახვით საზოგადოებასა და რელიგიაში	538
კახა ქეცბაია. რელიგიის მომავლის საკითხი კლასიკურ და თანამედროვე რელიგიის სოციოლოგიაში	552
თამარ შინჯიაშვილი. განათლების იდეები, პრობლემები და კონცეფციები XIX საუკუნის მეცნიერთა სოციოლოგიურ შრომებში	569
მერი ჭანტურია. ქორწინებისა და განქორწინების ზოგიერთი სოციალური ასპექტი თანამედროვე ქართულ ოჯახში	579
ლეონიდე ჯახაია. ცნობარი „ქართველი ფილოსოფოსები“ სტატისტიკის თვალთ	586
დაზმირ ჯოჯუა. საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის (2008 წლის აგვისტო) კონცეპტუალიზაციის ერთი საკითხისათვის. <i>ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ პრობლემა</i>	591

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ირმა გაბელია. სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების ცნებისა და არსის გაგებისათვის. <i>კრიმინალიზაციისა და მასთან დაკავშირებული პროცესების განმარტება</i>	598
ლალი გაბისონია. ონტოლოგია აქსიოლოგია და გნოსეოლოგია სამართლის ფილოსოფიაში	617
ვეფხვია გვარამია. საერთაშორისო საპოლიციო თანამშრომლობის მექანიზმების როლი გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ძებნაში	628
სოფიო გვარამია. ლიტერატურული აგენტის, როგორც საავტორო სამართლის სუბიექტის საქართველოს კანონმდებლობით დამკვიდრების	

საკითხისათვის	640
ალექსანდრე გიორგიძე. შეზღუდული შერაცხადობა და ბრალეულობა ...	646
თემურ დარსანია. დამნაშავის ფსიქოლოგია	661
მიხეილ მაძნიაშვილი. თანამედროვე სამართლის სისტემის ქვეყნების სისხლის სამართლის პროცესის თავისებურებები	671
ჰელმუტ კური, მიხაილ ვიურგერი, ედიშერ ფუტკარაძე. სისხლისსამართლებრივი სანქციები ქართველ სტუდენტთა შეფასებით	689

პ ე ლ ა გ ო გ ი კ ა

გურანდა გაბუნია. ვალეოლოგიური აღზრდა სკოლამდელი ასაკის ბავშვებში	722
ლელა რეხვიაშვილი. კლასგარეშე მუშაობის ადგილი სკოლის მუშაობის სტრუქტურაში და მისი როლი მოსწავლის სოციალიზაციაში	731
ბროლისა წულაია. პედაგოგიური პრაქტიკა და ბუნებისმეტყველების მასწავლებელთა მომზადების პროცესი	745
რამაზ ჭანტურია. სკოლაში ისტორიის სწავლების სასწავლო-მეთოდური საფუძვლები	753
ჯემალ ჯინჯინაძე. ერთი შეცდომის შესახებ სასკოლო მათემატიკასა და მისი სწავლების მეთოდიკაში	761
ავტორები	769
ავტორები (<i>ინგლისურ ენაზე</i>)	773

CONTENTS

Linguistics

Manana Bukia. Interrelation of Tkuili (Lies) and Tsudi (Bad) in Georgian and Megrelian-Laz	13
Tamila Zviadadze. On the Etymology of the Toponym “Tskaltubo”	17
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marina Jgarkava. Phraseologies in the “Vocabulary” of Ioseb Kipshidze	22
Ketevan Margiani. Historical and Modern Toponymy of Dali Gorge ...	31
Merab Nachkebia. The Population Number of Abkhazia and the Present Status of the Abkhazian Language	41
Levan Pachulia. On the Types of Intention in Oral Dialogue Speech ...	51
Tamar Gitolendia. The Names of Georgian Etymology Revealed in the List of the Abkhaz Muhajirs of 1867	60
Maya Daraselia. Illocutive and Intentional Pragmatic Coherence in Discourse	68
Ema Kilanava. On Some Features of the Passive Diatheses in Modern English Literary Dialogue and Scientific Prose	74
Tamar Jojua. For the Perfection of the Foreign Oral Language Teaching	81
Nana Edisherashvili. “Dubious cases” in German (Siebte or Siebente: Siebte oder Siebente) (<i>in German</i>)	87
Tamar Kiguradze. Cultural Patterns in Contemporary German Literature (<i>in German</i>)	94
Tea Jgarkava. Narrative Exposition According to Stefan Zweig: “The Specification” Representing Speech-Compositional Forms in Linguistics and Character Exposition Presented in the Poetics	99
Diana Alania. The Russian Language of XXI Century (<i>in Russian</i>)	105
Nino Eteria. Teaching Russian as a Foreign Language (<i>in Russian</i>)	117

Literary Studies

Nana Arakhamia. Artist’s Intention as the Category of Belles-Lettres’ Form	125
Indira Gadilia. The Acknowledged Master of the Georgian Poetic Word	133
Salome Kapanadze. The National World View Integrals of the Georgian Biographical Novel. <i>According to the Biographical Novel “The Black Tunic” by Rostom Chkheidze</i>	146
Nana Kutsia. The Novel “Time For Silence and Time for Talk” by Guram Batiashvili	160

Shorena Lomidze, Lela Mirtskhulava. The Mythological Analogies of the Novel “The Sloughed Snake-Skin”	175
Tsiala Meskhia. Shota Nishnianidze’s Figurative Thinking	197
Mariam Miresashvili. Nikita Khrushchev’s Cultural Policy and Some Aspects of The Georgian Literary Life	223
Lela Mirtskhulava. The Mith and the Parable in Chabua Amirejibi’s Novel “ <i>Data Tutashkhia</i> ”	244
Tite Mosia. On the Study of the Lion in “ <i>The Knight in the Tiger’s Skin</i> ”	265
Tamta Rogava. The Trope in Teimuraz II’s “The Conversation Between the Light And the Dark”	279
Luara Sordia. The Anticipation of the Tragic Future in Titsian Tabidze’s Poetry	292
Tamar Kalichava. An Artist and a Totalitarian State. <i>Literary Parallels</i>	309
Olga Petriashvili. Lermontov’s Works in the Investigations of Georgian Literary Critics (<i>in Russian</i>).....	319

History, Archaeology, Ethnology

Jambul Anchabadze. A Visit of a Delegation of the European Socialist Parties in Eastern Georgia (<i>on September 14-22, 1918</i>)	328
Irakli Gelenava. Charity in Abkhazia in 1900-1917. <i>According to the Georgian Periodic Press</i>	341
Otar Gogolishvili. The Law Situation in Adjara During Osman Domination	353
Kakha Kvashilava. On the Problem of Establishing a Pristavstvo in Samurzakano. <i>According to the Newly Ascertained Archival Materials</i> ..	364
Zurab Papaskiri, Bezhan Khorava. From the Historical Past of Sochi and Its Vicinity	387
Givi Rogava. Islam in Abkhazia	420
Manana Kuprava. Tamishi Settlement	434
Vakhtang Japaridze. For Stratigraphy and Dating of Constructions in Sebastopolis (Dioskuria) /Part 1/	446
Revaz Khvistani. To the Problem of Dating the St. Kvirike and St. Ivrita Church in the Village of Kala	472
Salome Bakhia-Okruashvili. “Mamadzedzuoba” (Foster-Father) Relations in Abkhazia	481
Giorgi Antelava. The Reform of the Modern Turkish Language	497

Political Sciences, Sociology, Psychology

Guram Abesadze. The Paradigms of Democratic Transition on the Modern Georgian Political Culture	513
--	-----

Kakhi Kopaliani. Suicidal Motives from the Standpoint of Classical Psychoanalysis	525
Nestan Lomaia. The Aspects of Globalization in Imaginary Society and Religion	538
Kakha Ketsbaia. On the Problem of the Future of Religion in the Classical and Modern Religion Sociology	552
Tamar Shinjiashvili. Education Ideas, Problems and Concepts in the Sociological Works of the Scientists of the XIX Century	569
Meri Chanturia. Some Social Aspects of Marriage and Divorce in Contemporary Georgian Families	579
Leonid Jakhiaia. Statistical Analysis of the Reference Book “Georgian Philosophers”	586
Dazmir Jojua. On the Problem of Conceptualization of the Russian Aggression Against Georgia (August, 2008). <i>The Problem of “The Humanitarian Intervention”</i>	591

Law Studies

Irma Gabelia. For Understanding the Idea and the Essence of Criminal Lawmaking.	598
Lali Gabisonia. Axiology, Ontology and Gnosiology in the Philosophy of Law	617
Vepkhvia Gvaramia. The Role of International Police Collaboration Mechanisms in the Search of the Appropriated Motor Vehicles	628
Sophio Gvaramia. To the Problem of Establishing the Literary Agent as a Subject of the Copyright Law by the Georgian Legislation	640
Alexander Giorgidze. Restricted Amenability and Culpability	646
Temur Darsania. The Psychology of an Offender	661
Mikheil Mamniashvili. General Description of the Criminal Law Process of Particular Countries	671
Helmut Kury, Micheil Wuergger, Edisher Phutkaradze. Criminal Sanctions in the Estimation of the Georgian Students	689

Pedagogs

Guranda Gabunia. Peculiarities of Valueological Education of Preschool Age Children	722
Lela Rekhviashvili. Place of Extracurricular School Activities in the Structure of School Work and its Role in the Socialization of a Student ..	731
Brolisa Tsulaia. Pedagogical Practice and Preparation Process of Teachers of Natural History	745

Ramaz Chanturia. Educational and Methodological Foundation of Teaching History at School	753
Jemal Jinjihadze. On One Mistake in School Mathematics and in the Methods of Teaching It	761
Authors (<i>In Georgian</i>)	769
Authors	773

მ ნ ა თ მ მ ც ნ ი მ რ მ ბ ა

მანანა ბუკია

**ტყუილ-ისა და ცუდ-ის ურთიმართიმიართება
ქართულსა და მებრულ-ლაზურში**

თანამედროვე ქართულში **ტყუილი** და **ცუდი** ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულად განიმარტება: **ტყუილი** „1. რაც მართალი არ არის, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება, – სიცრუე. 2. ცრუ, ყალბი, მოგონილი. 3. საფუძველს მოკლებული; უშედეგო, ამაო, ფუჭი“. **ცუდი** „1. უარყოფითი თვისების მქონე, – უვარგისი, უხეირო, მდარე. 2. არაწესიერი, ზნეობრივად უარყოფითი. 3. ძვ. ამაო, ფუჭი“.¹

ძველი ქართული ენის ლექსიკონში **ტყუ(ვ)ილი** „ტყუობა, ცრუობა“² საბასთან კი **ტყუვილი** ბუდის სახით არის წარმოდგენილი და რამდენიმე სიტყვას შეიცავს: **ტყუვილი** განიყოფის სამად: ცრუობად, ცილად და ჭორად. **სიცრუ(ვ)ე** არს სრულიად ტყუილი იყოს; **ცილი** არს შეწამებული და მსგავსი ტყუ(ვ)ილისა; ხოლო **ჭორი** არს, რა ამბავი გაისმას და ამბ(ვ)ის მომღვბი არა საცნაურ იყოს და არცა ვინ ჰამბ(ვ)ისა მის ჭეშმარიტობა იცოდეს“³ **ცუდი** კი ასეა განმარტებული: **ცუდი** „ცალიერი“, „ამაო“, „ამაოება“, ფუჭი, ცრუ, უქმი, „უსამართლო“⁴ საბას მიხედვით კი განიმარტება, როგორც „ამაო, გინა ბეღითი“⁵ როგორც ჩანს, ძველ ქართულში ამ სიტყვათა სემანტიკურ თანხვედრასთან გვაქვს საქმე.

საინტერესოდ გვეჩვენება **ტყუილი** **ცუდი** სიტყვების სემან-

¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1955-1964, გვ. 665.

² ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბ., 1973, გვ. 415.

³ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 151.

⁴ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბ., 1973, გვ. 520.

⁵ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 342.

ტიკის გადანაწილება მეგრულ-ლაზურში. ლაზურში ტყუილი გადმოიცემა შემდეგი სიტყვებით: მცუდი / ცუდი,¹ მისგანაა მიღებული: მამცუდალე „მატყუარა“;² მცუდელა „მატყუარა“;³ ცუდელა „მატყუარა“, მამცუდალე დუნ ა „წუთისოფელი, ზედმ. „მატყუარა ქვეყანა“. მა მცუდი ნა არ ზოპონ, მუთე ოხოპოწონა?“- ა „მე, ტყუილს რომ არ ამბობ, როგორ მივხვდეთ?“⁴ ქომოლი ჭუტა ორამ-ქულე მცუდიში დოღურუ „ქმარი ცოტა ხანში ვითომ (ზედმ. „ტყუილად“) მოკვდა“ „გიდი მცუდალა! სახთეჟ ა სენი!“ – ა დო ოხოროჯა ოხო ის გეტკორუ-დორენ „წადი, მატყუარა, ცრუო“ და ცოლი სახლიდან გაუგვია“.⁵

ნომლორდე „მოტყუება, მატყუარა“;⁶ ოღერდინუ „მოტყუება“⁷ ჰემორას აჟლი ა მოღერდუ დო შური-მუში ქომო დუ „მამინ ურჩხული მოტყუვდა და თავისი სული გამოიტანა“;⁸ დუნ ას ას მუ ენ ჰა თოქმადითენ კურხე-ჩქიმშიშე მობო ონამ“ – ა დო ხანჯი მოღერდინუ-დორენ „ქვეყანაზე რაც არის, ამ ჩაქუჩით ჩემს ფეხებთან მოვიტანო“, – და მექარვასლე მოუტყუებია“.⁹

იმავე მნიშვნელობით ლაზურში გვხვდება თურქულიდან შეთვისებული სიტყვები: ინქ არი (თ.-არ. ინკ რ) „უარი, ტყუილი“;¹⁰ მუხევირი (თ. მხევევირი) „ცრუ, მატყუარა“.¹¹ საკუთრივ ქართ. ტყუილი: ზან. (მეგრ.) ტყურა ლაზურში არ ჩანს.

ცუდის სემანტიკის გადმოსაცემად ლაზურ ლექსიკონებში ძირითადად ნასესხობები გვხვდება: ბადი / ბეათი / ბიათი / პიათი

¹ Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем. С.-Пб., 1910, გვ. 171, 214.

² ს. ჟღენტი. ჭანური ტექსტები, არქაბული კილოკავი. თბ., 1938, გვ. 192.

³ ბ. ქუთელია. ლაზურის ფონემატური სისტემა. თბ., 2005, გვ. 127.

⁴ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, ლაზური ტექსტების ქართული ვერსია და ლექსიკონი შეადგინა მანანა ბუკიამ თბ., 2009, გვ. 140.

⁵ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები..., გვ. 212.

⁶ Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка..., გვ. 174.

⁷ ბ. ქუთელია. ლაზურის ფონემატური სისტემა, გვ. 162..

⁸ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები..., გვ. 140.

⁹ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები..., გვ. 186.

¹⁰ И. А. Кипшидзе. Дополнительные сведения о чанском языке. С.-Пб., 1911, გვ. 27.

¹¹ ს. ჯიქია. თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან. 4. თურქული ლექსიკონი ელემენტებისათვის ლაზურში. – თსუ შრომები. ენათმეცნიერება. ტ. 164. თბ., გვ. 61.

/ პატი¹ „ცული, ბოროტი“²: **ოხორჯა, პატი სანჯი მილუნ, ბექი და ბლურუ, იდი ხოჯა ქომო ონი**“- ა „ქალო, ცული ავადმყოფობა მაქვს, იქნება ვკვდები, წადი, ხოჯა მომიყვანეო“³; **ხავი / ხაი**⁴ „ავი, ცული“⁵; **ხიზანი** „ცული“⁶; **ფერიშანი** (თ.-სპ) „ცული, გაფუფუჭებული“⁷; ფინთი „ცული“⁸.

მეგრულში **ტყუილის** გადმოსაცემად გამოიყენება **ტყურა**, ამ სიტყვისგანაა წარმოქმნილი **ტყურაია** „ცრუ, ამაო“, **ტყურაფა** „გატყუება“, **მეტყურე**, **მეტყურენჯი** „მატყუარა“, **სიმტყუნე** „ტყუილი“⁹, **ტყუანი** „მტყუანი“, **ტყუთე-ტყურელო** „ტყუილ-უბრალოდ“, **ტყურანჯია** „მატყუარა“, **ტყურაფილი** „მოტყუებული“, **ტყურება** „ტყუილის თქმა“¹⁰.

„მოტყუების“ აღმნიშვნელია მეგრული **ლორება**,¹¹ მისგან იწარმოება სიტყვათა მთელი რიგი: **ლორებული** „მოტყუებული“,¹² **მალორებელი** „მომტყუებელი“, **ოლორებელი** „მოსატყუებელი“, **ნალორებუ** „მონატყუები“, **ნალორებული** „მოტყუების საფასური“, **ულორებუ** „მოუტყუებელი“¹³. „საბასთან **მოლორება** „მოტყუება, მოცთუნება“¹⁴ თანამედროვე ქართულმა **მოლორება** ამ მნიშვნელობით არ იცის. „მოტყუების“ მნიშვნელობით შემოინახა რაჭულმა დიალექტმა¹⁵.

„ცული“ მეგრულში ქართული **გლახა-თი** გადმოიცემა.¹⁶ ი. ყიფშიძეს მეგრულ ლექსიკონში კი შემოაქვს სიტყვა **ცული** „ცუ-

¹ **ბ. ქუთელია**. ლაზური პარამითეფე. თბ., 1982, გვ. 78.

² **Н. Я. Марр**. Грамматика чанского (лазского) языка., გვ. 129, 179.

³ **ჭ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები., გვ. 212.

⁴ **Н. Я. Марр**. Грамматика чанского (лазского) языка., გვ. 228.

⁵ **ბ. ქუთელია**. ლაზურის ფონემატური სისტემა, გვ. 55.

⁶ **Н. Я. Марр**. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. рем. С.-Пб. 1910. გვ. 232

⁷ **И. А. Кипшидзе**. Дополнительные сведения о чанском языке, გვ. 30.

⁸ **ს. ჟღენტი**. ჭანური ტექსტები., გვ. 209.

⁹ **И. А. Кипшидзе**. Дополнительные сведения о чанском языке, გვ. 332.

¹⁰ **თ. ქაჯაია**. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბ. 2002, გვ. 50.

¹¹ **И. А. Кипшидзе**. Дополнительные сведения о чанском языке, გვ. 351.

¹² **И. А. Кипшидзе**. Дополнительные сведения о чанском языке, გვ. 352.

¹³ **თ. ქაჯაია**. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბ., 2002, გვ. 191.

¹⁴ **სულხან-საბა ორბელიანი**. ლექსიკონი ქართული. ტ. I, თბ., 1991, გვ. 510.

¹⁵ **აღ. ღლონტი**. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. თბ., 1974, გვ. 383.

¹⁶ **И. А. Кипшидзе**. Дополнительные сведения о чанском языке, გვ. 218.

დის, ამას“ მნიშვნელობით¹ და მიუთითებს, რომ ქართულიდანაა ნაა შემოსული, მაგრამ ცოცხალ მეტყველებაში ეს სიტყვა არ გვხვდება.

ზემოთქმულიდან ირკვევა, რომ ძველი ქართულის მონაცემებთან უფრო ახლოს დგას ლაზური, რომელმაც სიტყვა **ცუდ-ის** ოდინდელი მნიშვნელობა შეინარჩუნა, თუმცა ეს ფორმა დაჩნდება მეგრულ **გაცუდება-ში**, რომელიც „გაწბილებას, მოტყუებას“ ნიშნავს. შდრ. **გაცუღუ** „მოტყუვდა“, **გაცუღუ** „მოატყუა“, **გაცუღებული** „მოტყუებული“. საინტერესოა, რომ სვანურმა **ც იღ / ცუღ** „ფუჭი, ტყუილი, ამას“ სემანტიკით შემონახა.²

დასკვნის სახით ვიტყვით, რომ მეგრულ-ლაზურში **ტყუილი ცუღი** სიტყვები სემანტიკის თვალსაზრისით ქართულთან მიმართებაში სხვადასხვა ქრონოლოგიურ შრეს გამოხატავს – ერთი მხრივ, ლაზურმა შეინარჩუნა **ცუღ-ის** ოდინდელი სემანტიკა, მეორე მხრივ, საბას მიერ მითითებული **მოღორება** აშკარა ზანიზმია.

MANANA BUKIA

INTERRELATION OF TKUILI (LIES) AND TSUDI (BAD) IN GEORGIAN AND MEGRELIAN-LAZ

In the article it is discussed the semantic field of “tkuili” (lies) and “tsudi” (bad) and their spreading in Kartvelian languages. It seems that the word “tsudi” (bad) has preserved its oldest meaning, but in Megrelian the use of it is limited.

¹ **И. А. Кипшидзе.** Дополнительные сведения о чанском языке, გვ. 371.

² **ვ. თოფურია, მ. აღლანი.** სვანური ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. 840.

თამილა ზვიადაძე

ტოპონიმი „წყალტუბოს“ ეტიმოლოგიისათვის

ტოპონიმები ენობრივი სამყაროს კუთვნილებაა, ენობრივი ფაქტებია, ენის ლექსიკური შედგენილობის მეტად აქტიური ერთეულებია. ტოპონიმია საყურადღებო მასალას გვაწვდის ამა თუ იმ ტერიტორიაზე ოდესმე მოსახლე ხალხთა ისტორიის შესასწავლად. ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში დასაბუთებულია, რომ ზანებს გაცილებით ვრცელი ტერიტორია ეჭირათ წინათ, ვიდრე დღეს. მეგრულ-ჭანთა წინაპრების განსახლების არეალში შედის ქვემო იმერეთიც, კერძოდ, წყალტუბოს რაიონი. ქართული ენის დასავლურ კილოებში, მათ შორის ქვემო იმერულშიც, ზანურის კვალი თავს იჩენს როგორც ფონეტიკა-მორფოლოგიასა და სინტაქსში, ისე ლექსიკასა და ტოპონიმიაში.

წყალტუბოს რაიონში ზანური წარმოშობისა თუ სტრუქტურის ტოპონიმები და მიკროტოპონიმები მრავლადაა. (მაგ.: ტყაჩირი, ზარათი, ოფურჩხეთი, ოფშკვითი, ჩუნეში, ბანოჯა, მალლაკი, ცხუნკური, გვიშტიბი, ოლასკურა ...). მათ რიგში მოიაზრებენ წყალტუბოსაც. ტოპონიმ „წყალტუბოს“ ზანური წარმოშობის შესახებ ვარაუდი თავდაპირველად გამოთქვა კ. მაჭავარიანმა.¹ აკადემიკოსი არნ. ჩიქობავა სიტყვის მეორე ნაწილში მოიაზრებს მეგრულ-ჭანურ -ტიბ/ტობ/ტუბ ძირს:

„ჭანური ტუბ-უ//ტიბ-უ და მეგრული ტიბ-უ „თბილს“ აღნიშნავს. სვანური მას შეესაბამება ტებ-იდ, ძველ ქართულში ტფ-ილ-ი. ძირეული მასალა უნდა ყოფილიყო ტაბ-, რასაც მოწმობს სვანური ტებ, ჭანური ტუბ-ტობ. ტიბ – მეორეულია და მიღებულია ტუბ-ისაგან. ეს ძირი შენახულია გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდებაში „წყალ-ტუბ-ო“.²

¹ **К. Мачавариани.** Целебные минеральные источники в Кутаийской губерний. Тифлис, 1915, გვ. 12.

² **არნ. ჩიქობავა.** ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. ტფ., 1938, გვ. 237.

ეს ფუძე მეორდება ინდოევროპულ ენებში:

ლათინური: *tep – id – us*;

რუსული: *тѣп-лый*

ძვ. ინდური: *tip – ati* – ანთია, ათობს.

ვ. გორიაევი ამ ძირთან დაკავშირებით იხსენებს ქართულ ტფილსა და თბილს.¹ „წყალტუბოს“ ზანური წარმოშობის შესახებ მსჯელობს აგრეთვე ზ. ჭუმბურიძე: „ეს სახელწოდება მიღებულია წყარ-ტუბუ-საგან, რაც მეგრულად „თბილ წყალს“ ან უკეთ „წყალთბილას“ ნიშნავს“.²

სიტყვას მეგრულთან აკავშირებს ხალხური გადმოცემაც, თქმულება: წყალტუბოს მიდამოებში თურმე ნახირს აძოვებდა მწყემსი, რომელსაც ქარები აწუხებდა. იგი შემთხვევით წააწყდა თბილი წყლის გუბეს, ტბორს, ჩამოისვენა, ფეხები წყალში ჩაუშვა და უჩვეულო შემსუბუქება იგრძნო. მწყემსისაგან ეს ცნობილი გამხდარა სამეგრელოს დედოფლისათვის, რომელსაც სახსრების ტკივილი აწუხებდა. თბილი წყლის აბაზანების მიღების შემდეგ დედოფალი განკურნებულა და სწორედ ამის შემდეგ გამხდარა საქვეყნოდ ცნობილი ეს ადგილი და დარქმევია წყალტუბო ანუ წყალთბილა.

ტოპონიმის სხვაგვარი ახსნაც არსებობს. ასე მაგალითად, თ. კარტოზია იმოწმებს ივ. ჯავახიშვილს და მიუთითებს, რომ „წყალტუბო“ „წყალთუბნისაგან“ უნდა იყოს მიღებული.³ ო. შავიანიძე⁴ ვარაუდობს, რომ სახელწოდება „წყალტუბო“ სულაც არ არის ზანური წარმოშობის: იგი სიტყვის მეორე ნაწილად მოიაზრებს „ტუმპოს“, რომელი დასავლური დიალექტებისათვის (იმერ., რაჭ.,) კარგადაა ცნობილი: ტუმპო//ტუმპე – წუმპე.⁵ ამ შემთხვევაში ო. შავიანიძე ეყრდნობა რ. მესხიკაძის ნაშრომს,⁶ რომელშიც მითითებულია, რომ XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე

¹ **В. Горяев.** Сравнительный этимологический словарь русского языка. Тифлис, 1896, გვ. 364.

² **ზ. ჭუმბურიძე.** „რა გქვია შენ?“ თბ., 1966, გვ. 112.

³ **Т. Картозия.** Лечебные воды Цхалтуго. Тб., 1965, გვ. 4.

⁴ **ო. შავიანიძე.** წყალტუბოს ეტიმოლოგიისათვის – გაზ. „დროშა“, № V-VI, 1967.

⁵ **აღ. დღონტი.** ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. თბ., 1977, გვ. 518;

⁶ **რ. მესხიკაძე.** წყალტუბოს მინერალური წყლის მოქმედება ნორმისა და პათოლოგიის დროს. თბ., 1963, გვ. 3;

წყლის აბაზანებს იღებდნენ უშუალოდ ნატურალურ წყალსაცავებში, ღია ცის ქვეშ. ასეთი ღია წყალსაცავები, „ტუმპობები“, ე.წ. „ველური აბაზანები“ უკანასკნელ ხანებამდე იყო შემორჩენილი წყალტუბოში, ამიტომაც მეცნიერი ეტიმონად „წყალტუმპოს“ მიიჩნევს.

წყალტუბო-წყალტუბეს გეოგრაფიული პუნქტის თუ ჰიდრონიმის აღსანიშნავად დღესაც გაიგონებთ ადგილობრივ მკვიდრთა მეტყველებაში. მაგალითისათვის ო. იოსელიანს დავიმოწმებთ: „ბეკნარას რომ გადაივლი, ლაშეს იქით წყალტუბეს (მდინარეა) პირების ვრცელი საყანეებიდან გადავიდოდი ბერბოგირზე“. „წყალტუბეს წყალი ღრმაა, მაგრამ იქამდე თუ მიხვედი... ნახევარი გზა გავლილი გექნება“.¹ აქ, რა თქმა უნდა, გვაქვს ბ/პ მონაცვლეობა, რაც ფონეტიკური მოვლენაა და დამახასიათებელია დასავლური კილოებისთვის (ხბო / ხპო, კბილი / კპილი, ნაჭყე-ბია / ნაჭყეპია).

„წყალტუმპოს“ ზანურ წარმოშობას არ ეთანხმება არც რ. ჭეიშვილი. „სიტყვა „წყალტუმპო“, როგორც ხშირად დაუსაბუთებლად ამტკიცებენ, ნიშნავს თბილ წყალს, უფრო სწორად „წყალთბილას“. თუ გავიხსენებთ, რომ „ცუდსა მცირესა ტბათაგანსა ტბორე ეწოდების“, მაშინ მივიღებთ „წყალტბორეს“... ამ სიტყვის შესაბამისი ფონეტიკური ცვლილება კი, ალბათ, „წყალტუმპომდე“ მიგვიყვანს“.²

ანგარიშგასაწევია ის ფაქტი, რომ სახელწოდება „წყალტუმპო“ წერილობით ძეგლებში მოგვიანებით ჩნდება. თ. ჟორდანიას მიერ აღმოჩენილ დავით ნარინის დროინდელი სიგელი გვამცნობს: „მამული ჩემი მკვიდრი, პატრონთაგან ბოძებული, **მალლაკის აბანოისა სახელი**, პირველცა სადეკანოზოდ შემექმნა, თხუტმეტთა ლიტრითა ზეთითა ხახულის ღვთისმშობლისათვის შემეწირა და აწცა, ვითა მომიხსენებია, განალამც ჰაგრევე მას ჰმსახურდეს“.³

ამ საბუთის მიხედვით, XII-XIII საუკუნეებში „წყალტუმპო“, როგორც სახელი, არ უნდა არსებულიყო, რადგან მალლაკის სა-

¹ ო. იოსელიანი. *თხზულებანი 3 ტომად*. ტ. I. თბ., 1989, გვ. 216, 223;

² რ. ჭეიშვილი. წლეკანდელი ზაფხული წყალტუმპოში. – *მნათობი*, № 1, 1967, გვ. 81.

³ თ. ჟორდანიას. ქრონიკები. II. ტფილისი, 1897, გვ. 128-129, ხაზგასმა ჩვე-ნია – თ.ზ.

ხელწოდებით შეუწირავს „აბანოსა სახლი“ იაკობ დეკანოზს ხახულის ღვთისმშობლისათვის. აბანოების სახელწოდებად „წყალტუბო“ პირველად ახალციხელ ნაზარიშვილის ხელნაწერ დღიურებში გვხვდება. ნაზარიშვილი კათოლიკე მღვდელია, რომელიც XVIII ს. 70-80 წლებში ქუთაისში ცხოვრობდა. იგი წერს: „ვიარეთ მდინარე წყალტუბოს სათავემდე, რომელიც გამოდის კირქვიანი კლდის ჰორიზონტალური ნაპრალიდან. იქიდან დაახლოებით ერთ ვერსზე დასავლეთი 4 საუენიან განიკვეთის თიხიან ორძოში ამოდის თბილი, ბუშტებიანი წყალი, რომელიც მღვრიე, უსუნო და უგემო არის. იგი ჩაედინება წყალტუბოში, რომლის გასწვრივ ჩვენ ვიარეთ და ნახევარ საათში სოფელ წყალტუბოში მივედით“.¹

XVIII საუკუნემდე სახელწოდება „წყალტუბო“ არსად არ ჩანს. თბილი წყლის ტბორები, გუბეები, რომლებიც „ველურ აბანებად“ იწოდებოდა, კურორტის მიდამოებში მართლაც, საკმაოდ იყო. მაგრამ არც ცივი წყლის დედეებისა თუ ტბორებისაგან იყო საცული ეს ტერიტორია. როგორც ცნობილია, მდინარე, რომელიც კურორტის ჩრდილოეთით იღებს სათავეს, წვიმების დროს კალაპოტიდან გადმოდიოდა და ირგვლივ ყველაფერს ტბორავდა. მხოლოდ XX ს. 30-იან წლებში, როცა საფუძველი ჩაეყარა წყალტუბოს განაშენიანებას ჰიდროინჟინერ მამრადის საინტერესო პროექტით, მდინარე წყალტუბოს სათავესთან გადაიკეტა კალაპოტი და შეიქმნა ხელოვნური ტბა – „ცივი“ (პლატინა).

ასე რომ, ტბორების (როგორც თბილი, ასევე ცივი წყლის) არსებობა გვაგარაუდებინებს ტოპონიმ „წყალტუბოს“ მეორე ნაწილის „ტუბ“ ძირი დაუკავშირით არა თბილს, არამედ ტბას, ტბორს. ტბორი//ტბორე – ავი გუბე, ცუდი ტბა.² შდრ. ტიბაწყური. სოფ. ბორჯომის მუნიციპალიტეტი. „ტბა“ საზოგადო სახელს შესატყვისები მოეპოვება სამივე ქართულ ენაში:

ქართული: ტბა – *ტაბა

მეგრული: ტობა//ტობო – ტბა, ღრმა წყალი.

ჭანური: ტობა//ტიბა – ტბა, მორევი.

სვანური: ტუბ – ხევი; ტომპ//ტრმპ – გუბე; ტუიბ – ტბა;

¹ ვიუდენშტეტის მოგზაურობა საქართველოში. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა. ტ. I. თბ., 1962, გვ. 147.

² სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. II. თბ., 1993, გვ. 135;

პროფ. ბ. ჯორბენაძის მიხედვით, ტომბა ფორმაში მ ბგერა ფონეტიკურად გაჩენილია, სვანურში „ტომბ“ მეგრულიდან ჩანს ნასესხები. ჭანურში „ტიბა“ მეორეულია, მიღებულია „ტობა“ ფორმისაგან: ტობა – * – ტუბა – ტიბა (დისიმილაციური დელაბიალიზაციით). მეგრულ-ჭანურში გარდამავალი საფეხური (*ტუბა) არ დასტურდება, მაგრამ მისი რეალობა მტკიცდება სვანურში პოვნიერი ტუბ//ტუიბ ფორმით, რომელიც ასევე მეგრულიდან უნდა იყოს ნასესხები. ტუბ აღნიშნავს ღელეს, ნაკადულს, გუბეს.

უძველეს ქართულ ხელნაწერებში დაფიქსირებულია ტბურ-ი//ტბურ-ე „პოვის ტბური თიკოვანი“//„პოვის ტბურე თიკოვანი“.

ამ ფორმათა ნაირსახეობაა: ტბორი//ტბორე.¹ მეგრულში ტობა//ტობო//ტომბა ცნება „ღრმასაც“ გამოხატავს, ტუბ – ღელე, ხევი, გუბე.

ასე რომ, სახელწოდება „წყალტუბოს“ წარმოშობა მისი შინაარსობრივ-ფონეტიკური შედგენილობის თანახმად შეიძლება „ტბა, ტბორი-ტბორე“ სიტყვასთან იყოს დაკავშირებული.

TAMILA ZVIADADZE

ON THE ETYMOLOGY OF THE TOPONYM “TSKALTUBO”

In the Georgian historiography it is scientifically proved the Zans occupied much more territories in the past than they do today. The areas of settlement of the Megrelian-Chan ancestors also include Lower Imereti, in particular Tskaltubo district. In the western dialects of the Georgian language, and in the lower Imeretian among them, Zan can be traced in phonetics, morphology, syntax, as well as in lexis and toponymy. In Tskaltubo district there are numerous toponyms and microtoponyms of Zan origin and structure and “Tskaltubo” is among them. The present article deals with the etymological analysis of the toponym “Tskaltubo”, as a result of which the origin of the second part of the given toponym has been ascertained.

¹ ბ. ჯორბენაძე. გეოგრაფიულ ტერმინთა გამოყენებისათვის ტოპონიმოკაში. თბ., 1993, გვ. 111.

**მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარბიანი,
მარინა ჯღარკავა**

**ფრაზეოლოგიზმები
იოსებ ყიფშიძის ლექსიკონში**

ცნობილი ქართველი მკვლევარი იოსებ ყიფშიძე პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენელი იყო. მას დიდი წვლილი მიუძღვის მეგრულ-ლაზურის შესწავლაში. ი. ყიფშიძის სამეცნიერო მოღვაწეობის გვირგვინს წარმოადგენს ფუნდამენტური მონოგრაფია „*მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკა*“, რომელიც რუსულ ენაზე დაიბეჭდა პეტერბურგში 1914 წელს. „მასში წარმოდგენილია მეგრულის ბგერითი სისტემისა და ფონეტიკურ მოვლენათა დახასიათება, ლაკონურად და მეტწილად ზუსტად შეფასებულია ყველა მეტყველების ნაწილის სპეციფიკა, განსაკუთრებით ვრცლად არის განხილული სახელთა ბრუნებისა და ზმნათა უღლების რთული საკითხები. შრომაში შესულია სანიძეშოდ ჩაწერილი სხვადასხვა ჟანრის მეგრული ტექსტები, რომლებსაც ერთვის ვრცელი (233 გვერდიანი) მეგრულ-რუსული ლექსიკონი.

ეს უკანასკნელი, მართალია, თარგმნითი ხასიათისაა, მაგრამ რამდენადმე ეტიმოლოგიური და ენციკლოპედიური ლექსიკონების ნიშნებსაც ატარებს, რაც ზრდის მის საცნობარო და მეცნიერულ ღირებულებას. არსებითად, ენციკლოპედიურ სიტყვა-სტატიებს წარმოადგენენ წარმართულ ღვთაებებთან, უძველეს წეს-ჩვეულებებთან თუ გადმოცემებთან დაკავშირებული ისეთი ლექსიკონური ერთეულები, როგორიცაა: ანთარი, ალანურობა, გონარჭალაფა, არამ-ხუტუ, კაპუნა/მირსობა, მესეფი, ჭეჭეთობა და სხვ.¹

ამჯერად, ამ ლექსიკონში ჩვენი ყურადღება მიიქცია ფრაზეოლოგიზმებმა (იდიომატურმა გამონათქვამებმა), რომლებიც ავ-

¹ კ. დანელია. უკვდავება მეცნიერის ღვაწლისა. – წგნ.: *ი. ყიფშიძე*. რჩეული თხზულებანი. თბ., 1994, გვ. 9.

ტორს ამა თუ იმ ლექსემის საილუსტრაციოდ აქვს მოხმობილი. როგორც ცნობილია, იდიომატიკა ლექსიკის ორგანული და ამავე დროს თავისებური ნაწილია.¹ ფრაზემების, ლექსიკალიზებული შესიტყვებების, ფრაზეოლოგიური ერთეულების, ანუ ფრაზეოლოგიზმებისათვის ნიშანდობლივია სტრუქტურული, ლექსიკური, სემანტიკური, აგრეთვე გამოყენების სტაბილურობა.

„ფრაზემები ლექსემათა მუდმივი კონტექსტის საფუძველზე მიიღება. ამგვარ შესიტყვებათა ზოგიერთი ან ყველა კომპონენტის მნიშვნელობა გარდაქმნილია მატაფორის, მეტონომიისა თუ სხვა ფორმით. ფრაზემათა სტრუქტურის მდგრადობა იმაში მდგომარეობს, რომ მათი კომპონენტების შენაცვლებადობა შეზღუდულია, სიტყვაფორმათა რიგი უმეტესწილად ფიქსირებულია, კომპონენტებს შორის სხვა სიტყვაფორმების ჩასმა, როგორც წესი, აკრძალულია; მაგალითად, არ ვამბობთ: დიდი დროის მოკვლა, ან ერთი საათის მოკვლა...“² სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით ფრაზემათა რამდენიმე კლასიფიკაცია არსებობს. ერთ-ერთ მათგანს საფუძველად უდევს მთელი შესიტყვებისა და მისი კომპონენტების მნიშვნელობათა თანაფარდობა. მაგალითად, „ბოლთას სცემს“ ფრაზემაში კომპონენტებს შორის კავშირი უფრო მჭიდროა, ვიდრე, ვთქვათ, ფრაზემაში „შიშმა შეიპყრო“. მყარ შესიტყვებათა დისტრიბუციული (გრამატიკული) კლასიფიკაცია ითვალისწინებს წინადადებაში მათ სინტაქსურ როლს – გამოყოფენ ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილის ეკვივალენტურ ფრაზემებს. მაგ., ფრაზემა „კალმით ნახატი“ ზედსართავი სახელის ეკვივალენტურია, „ღვთის ანაბარა“ – ზმნიზელისა და ა. შ. ცალკე ჯგუფს ქმნის წინადადების ეკვივალენტური ფრაზემები. კიდევ ერთი კლასიფიკაციის მიხედვით, მყარ შესიტყვებათა სიმრავლე იყოფა შემდეგ არაერთგვაროვან ჯგუფებად: იდიომები, ფრაზეოლოგიური შესიტყვებები, სამეტყველო შტამპები, ფრაზეოსქემები და ე. წ. ფრთიანი გამოთქმები (ანდაზები, აფორიზმები და მისთ.), მთარული ციტატები ბიბლიიდან – ე. წ. ბიბლეიზმები.³

¹ ალ. ონიანი. ქართული იდიომები. თბ., 1966, გვ. 5.

² თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია. თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. თბ., 2003, გვ. 375.

³ თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია. თეორიული ენათ-

სპეციალურ ლინგვისტურ ლიტერატურაში საგანგებოდ არის აღნიშნული, რომ ფრაზემები სპეციფიკურია და ზედმიწევნით, სიტყვასიტყვით სხვა ენაზე, როგორც წესი, არ ითარგმნება. ამასთან, შინაარსი, რომელიც ერთ ენაში ფრაზემით გადმოიცემა, სხვა ენაში შეიძლება სხვა საშუალებით გამოიხატოს.¹

მყარ შესიტყვებათა უმრავლესობა ექსპრესიულია. თუმცა, გვხვდება კონოტაციას მოკლებული ფრაზემებიც. ექსპრესიული საშუალებებიდან ფრაზეოლოგიაში ხშირად გამოიყენება რითმა, კონტრასტი, გამეორება, სინონიმები, შედარება, რიტმი. ფრაზემების შემთხვევაში საკმაოდ რთული გადასაწყვეტია ომონიმისა და პოლისემიის გამოჯენის საკითხი. „ხშირად ფრაზეოლოგიზმების არსებობა დაკავშირებულია რომელიმე კონკრეტულ მოვლენასთან, კონკრეტულ ადგილსა და დროსთან.“² მაგ., იულიუს ცეზარის სახელს უკავშირდება გამოთქმა „რუბიკონის გადალახვა“, საქართველოში ლეკიანობის ფაქტებს კი – „ჩაილურის წყალი დალია“.

ი. ყიფშიძის ლექსიკონში ჩვენ მიერ მოძიებული ფრაზეოლოგიზმები მკვლევარს გამოყენებული აქვს მასალის ილუსტრირებისას. ავტორი გვაწვდის იდიომატური გამონათქვამის როგორც სემანტიკურ, ასევე სიტყვა-სიტყვით თარგმანსაც. ფრაზემების დაჯგუფებისა და კლასიფიცირებისას შეძლებისდაგვარად შევეცადეთ წარმოგვედგინა ქართული შესატყვისობანიც:

1. *ღიო კოჩიში ხორუაშა თოლი ვე მუუგაბუ* – пока ему еще не приходилось видеть (букв. глазом ударить) людское поселение: „ჯერ ადამიანის საცხოვრის-ისთვის თვალი არ მოუკრავს“.

ეს ფრაზეოლოგიზმი ი. ყიფშიძეს მოყვანილი აქვს სიტყვა **გამ: გამა, მეგამას** (=კვრა) საილუსტრაციოდ.³

2. ქაჩინგ, მუჭოთთი ის ქლარდი ვა დაგურედგ ნი – заметил он, что тот не сможет (не смог бы) выучиться грамоте

მეცნიერების კურსი, გვ. 378

¹ გ. ნებიერიძე. ენათმეცნიერების შესავალი. თბ., 1991, გვ. 239.

² გ. ნებიერიძე. ენათმეცნიერების შესავალი, გვ. 239-240.

³ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 417.

(букв. бумага): „მიხვდა, რომ იგი ქალაქს (წერა-კითხვას) ვერ ისწავლიდა“.

[ძირთან **გურ: გურაფა, ღოგურაფა** (=სწავლა)].¹

3. *ჩქიმი მუმაქ ჩქიმი გურაფას ქვილინგ, მარა ჩქიმღე მუ-
თაქ გიშართგ* – отец мой много позаботился о моём обучении
(разорился из-за моего обучения), но из меня ничего не вышло:
„მამაჩემი ჩემს სწავლას გადაჰყვა, მაგრამ ჩემგან არაფერი გამო-
ვიდა“.

[ძირთან **ღინ//ღენ: ღინაფა** (=დაკარგვა)].²

4. *ღიხაშა ქღღუღურინუღ დუღი* – он отсёк ему голову
(букв. заставил его голову лететь к земле): „მისი თავი მიწისკენ
გააფრინა (თავი გააგდებინა)“.

[სიტყვასთან – **ღურინი, ტურინი** (=ვარდნა) გვ. 433].³

5. *ღუღიმ ღაკვრა* – БЫТЬ ГОЛОВОЙ, КЛАНЯТСЯ: „თავის ღაკ-
ვრა“ (მისაღმება).

[ძირთან **კვრ: კვრა, ღაკვრასთან**].⁴

6. *მა გური მუთგმალე* – я сержусь (букв. мне приходится
сердце): „მე გული მომდის (გული მომიდის)“.

[ძირთან **ღ – ვლ: ულას** (=სვლა)].⁵

7. *თიცალი მახინჯი ოფენა თინეფი, ნამუღა ქიჯანას ნორვი-
ლაფუენა* – Они были, оказывается, такие воры, что охлаждали
(т. е. крали всё) страну: „ისეთი ქურდები ყოფილან ისინი, რომ
ქვეყანას აცივებდნენ (აწიოკებდნენ)“.

[სიტყვასთან **რგილი, რგიი** (=ცივი)].⁶

¹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 424.

² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 430.

³ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 433.

⁴ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 460.

⁵ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 469.

⁶ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 508.

8. *ღუღიშ არღება* – БЫТЬ дерзким (букв. бросать вверх ГОЛОВУ): „თავის აგღება“.

[ძირთან *რღ: რღება, არღება*. (=გღება, აგღება)].¹

9. *გურს მუკო-მირთინუნა* – возвращают мне сердце, т.е. успокаивают меня: „გულს მომიბრუნებენ“ (დამამშვიდებენ).

[ძირთან *რთ: რთინა, რთაფა, რთემა, რთალა, დორთინა* (=ბრუნვა, ტრიალი)].²

10. *გერიაქ ცუჯიშთი ვე გილეეფართხუ* – Герия не обратил никакого внимания (букв. не потрусил даже в ухо): „გერიას ყურიც კი არ დაუფერთხავს (გაუპარტყუნებია)“.

[ძირთან *ფართხ: ფართხუა, ფართხალა* (=ფერთხვა)].³

11. *გიმოღალა ხეში* – усердно за что приняться (букв. вынуть руку): „ხელის გამოღება“.

[ძირთან *ღ: ღალა* (=ღება, წაღება)].⁴

12. *გეგწულებს ართიანც ხე* – дали друг другу руку (букв. взяли друг у друга руку): „ერთმანეთს ხელი ჩამართვეს“.

[ძირთან *ღ: ღალა* (=წაღება)].⁵

13. *ღუღი დო ბოლო შესს* – с начала до конца (букв. между началом и концом): „თავსა და ბოლოს შუა“.

[სიტყვასთან *შეს* (=შუა)].⁶

14. *ჩამა გურიში* – давать сердце (букв. понимать, догадываться): „მიხვედრა“.

¹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 508.

² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 510.

³ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 538.

⁴ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 552.

⁵ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 552.

⁶ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 562.

[სიტყვასთან *ჩამა* (=მიცემა)].¹

15. *ჩილაძურიში თულო* – в слезах (букв. под слезой): „ცრემლებქვეშ“.

[სიტყვასთან *ჩილაძური* (=ცრემლი)].²

16. *თის ღული ვე მერქე* – у него не видна голова (т. е. причина не известна): „იმას თავი არ უჩანს“.

[ძირთან *ჩქ//რჩქ* (= ჩანს)].³

17. *ხეში მანწყუუ* – помогающий (букв. устраивающий руку): „ხელის შემწყობი“.

[ძირთან *წყ//ნწყ* (=წყობა, შეწყობა)].⁴

რამდენიმე მაგალითი მოვიძიეთ ი. ყიფშიძის „ჭანურ-რუსულ ლექსიკონშიც“:

1. *ღუშუნითე მომახელუ მარაზი* – (тексты, 8,а) от задумчивости я заболелю: „ფიქრი შემამთხვევს ავადმყოფობას“.

[სიტყვასთან *ღუშუნი* (= ფიქრი)].⁵

2. *თოზის ოვინტალარე* – смешаю тебя с пылью, раздавлю: „მტვერში აგრევ“.

[ძირთან *ნტალ: ოპენტალემ* (=შერევა)].⁶

3. *ფუშლოული დომოლოდუ* – он (она) изменил(а) мне: „ლა-ლატი დამმართა“.

[სიტყვასთან *ფუშლოული* (=ლალატი)].⁷

4. *ობგარუთე ჯერ თოლი ემაჭაბუ* – от плача у меня склеились (ослепли) оба глаза:

¹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 566.

² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 568.

³ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 571.

⁴ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 587.

⁵ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 661.

⁶ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 665.

⁷ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 667.

„ტირილით თვალები შემეწება“.

[სიტყვასთან **ჭაბუ: ოჭაბუ** (= წებვა, შეწებვა)].¹

როგორც ვხედავთ, ი. ყიფშიძე მეგრულისათვის ბუნებრივი ფრაზეოლოგიზმების გვერდით ქართულის კალკირებულ იდიომატურ გამოთქმებსაც გვთავაზობს. საანალიზო მასალაზე დაკვირვებამ კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა დასახელებული მეცნიერის უდიდესი წვლილი ქართველური ენების (მეგრულ-ლაზური) სტრუქტურის კვლევისა და შესწავლის საქმეში. მით უფრო დასაფასებელია მისი ღვაწლი, რომ მისთვის მეგრულ-ლაზური „აკვნის ენა“ არ ყოფილა. სამწუხაროდ, ი. ყიფშიძეს მხოლოდ ათიოდე წელი დასცალდა სამეცნიერო მოღვაწეობისა. მიუხედავად ამისა, შეძლო შეეკრიბა ფასდაუდებელი მასალა, რომელიც დღემდე ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევართათვის სანიშნო და ანგარიშგასაწევია.

ი. ყიფშიძის ლექსიკონიდან ამოკრებილი მასალის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად კლასიფიცირებულ მყარ სიტყვათშენაერთთაგან აქ არ გვხვდება ე. წ. ბიბლეიზმები, ფრაზეოსქემები, სამეტყველო შტამპები; ხშირია ფრაზეოლოგიზმები, რომელთა დისტრიბუციული (გრამატიკული) ფუნქციის განსაზღვრა რამდენადმე უფრო მარტივი აღმოჩნდა, ვიდრე იმ სპეციფიკისა და სემანტიკური ნიუანსების ზედმიწევნით თარგმნა, რასაც ისინი მეგრულ-ლაზურში ასახავენ და შეიცავენ.

საკვლევი მასალის წმინდა ლინგვისტური თუ ექსტრალინგვისტური ასპექტით შესწავლის პარალელურად, ჩვენ დავინტერესდით თანამედროვე მეგრულ-ლაზურში, ცოცხალ მეტყველებაში მათი გავრცელებულობით, კონოტაციით, წინადადებაში სინტაქსური როლითა და დისტრიბუციის საკითხებითაც. ირკვევა, რომ თითქმის საუკუნის წინ ი. ყიფშიძის მიერ შეკრებილი ენობრივი მასალა და სალექსიკონო ფონდი შეიცავს ისეთ იშვიათ სიტყვა-ფორმებს, ლექსემებსა და ფრაზემებს, რომელთაც ცოცხალ მეტყველებაში, განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობის სასაუბრო

¹ ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, გვ. 668.

ენაში მივიწყების ბინდი გადაჰკვრია, ან ძალზედ იშვიათი ხმარების სფეროს განეკუთვნება, რაც, ვფიქრობთ, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს განსაკუთრებულ ღვაწლს იოსებ ყიფშიძისა, როგორც პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენლისა მეგრულ-ლაზურისა და ზოგადად ქართველურ ენათა შესწავლის მეტად საჭირობოროტო და საშვილიშვილო საქმეში.

**MARINE KAKACHIA, KETEVAN MARGIANI,
MARINA JGARKAVA**

**PHRASEOLOGIES IN THE “VOCABULARY”
OF IOSEB KIPSHIDZE**

Well-known Georgian scientist Ioseb Kipshidze was the brightest representative of St. Petersburg school of Kartvelology. He greatly contributed to the Megrelian-Lazic language studies. The Fundamental monographic research “Grammar of the Megrelian Language”, which is Ioseb Kipshidze’s most important work, was translated into Russian in St. Petersburg in 1914. The idiomatic expressions, selected to illustrate various lexemes by the author, attracted our keen attention. The scientist did not only semantic, but also literary translation of the idiomatic expressions. We tried to present Georgian equivalents when classifying the material. Alongside the idiomatic expressions, which are so natural for Megrelian, the author also suggests Georgian calqued idiomatic expressions.

ქეთევან მარგიანი

დალის ხეობის ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია

დალის ხეობა მნიშვნელოვანი ისტორიული მხარეა დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში.

დალის სვანეთი მდებარეობს დასავლეთი კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე მდინარე კოდორის ხეობის ზედა წელზე, სათავეებიდან 70კმ-ის მანძილზე. ჩრდილოეთიდან მას ესაზღვრება ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ავტონომიური ოლქი (რუსეთის ფედერაცია); საზღვარი გადის კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედზე, ნაჰარვისა (გონდორაის) და ქლუხორის უღელტეხილებიდან მარუხის უღელტეხილამდე (დაახლოებით 80-90კმ.). დალის სვანეთს აღმოსავლეთით მესტიის რაიონი ესაზღვრება. მათ ერთმანეთისაგან ყოფს ხვარაშისა და ჯერილის საკმაოდ მაღალი მთაგრიხილები; სამხრეთით ოჩამჩირისა და ტყვარჩელის რაიონების ტერიტორიებია (ურთიერთგამყოფია ფანავის ქედი, ჰარვასა და ბარუმბას მთები), დასავლეთით კი – ბაგაღის კლდეებია. დალის სვანეთი მოიცავს მდინარე კოდორის ხეობის (აძგარა, ყულუჩი, გვანდრალა, ხეცქვარა, საკნარა) შენაკადის აუზებს. მისი ფართობი შეადგენს 650 ჰექტარს, აქედან 350 ჰექტარი საკარმიდამო და სახნავ-სათიბ მიწებს უკავია, დანარჩენი კი ტყის მასივები და ალპური საძოვრებია.¹

დალის ხეობის ისტორია შორეულ წარსულში იკარგება და ის ათასწლეულებსაც კი ითვლის; სხვადასხვა ეპოქაში ამ მხარისათვის უწოდებიათ „მისიმიანეთი“, „დალის ხეობა“, „აფხაზეთის სვანეთი“, „კოდორის ხეობა“, „წებელდა-დალის საბოქაულო“, „ხემო აფხაზეთი“. სახელწოდებათა ასეთი მრავალფეროვნება კი, ვფიქრობთ, თავისთავად მიანიშნებს საქართველოს ისტორიაში ამ მხარის განსაკუთრებულ როლსა და მნიშვნელობაზე.

¹ შ. მარგიანი. კოდორის ხეობის („დალ“-ის) სვანეთის სოციალ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული გეგმა. – წგნ.: *დაღეღთა იმედი*. თბ., 2005, გვ. 16.

დალის ხეობისა და, ზოგადად, დასავლეთ საქართველოს ისტორიული ტოპონიმის კვლევის თვალსაზრისით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა თეოდოსე განგრელის (VIII ს. იერუსალიმელი მონაზვნის) თხზულება და მასში ასახული საქართველოში გადმოსახლებული ანასტასი აპოკრისიარის (VIII ს.) წერილი, რომელშიც ძველი აფხაზეთის რამდენიმე ტოპონიმია დაფიქსირებული, მათ შორის ბიზანტიიდან 662 წელს ეგრისში გადმოსახლებული მაქსიმე აღმსარებლის, ანასტასი აპოკრისიარისა და ანასტასი ბერის საპატიმრო ციხეები და მოძრაობის ადგილები.¹ ესენია: სკოტორი, მუკორისი, სვანიდის ციხე, ბუკოლუსი,² თაკვირია, ფუსტა, ჯიხანორა, თუსუმე, სხემარი, სქიმარი (სქიომარი, ჰიმარი), მოქვი³...

დალის ხეობის ისტორიული ტოპონიმებია: **ჩხალთა**; **ფუსტა** <სვან. **ფუსტ** „უფალი, მეუფე, პატრონი, თავადი, ბატონი, უფროსი“; **დარენი**; **კოდორი**; **სქიომარი//ჰიმარი//სქიმარი** <სვან. **სგიმ** „მჟავე წყალი“; **სკოტორი** <სვან. **სკრდი** „ღრმა“ **შეყერ//შიყ-ერ** <სვან. **შიყ** „ზურგი“; **ბოკერ//ბოგ-ერ** <ბოგ „ხიდი“; **ხვარაშ//ხვერა-აშ** <სვან. **ხვერა** „რღვევა“; **გენწვიში//გენწიშ** <1. სვან. **გენწ-იშ** „ტირიფი“, 2. სვან. **განჭუ** „ანწლი“, **ლაგვანა//ლაგვანთა** <ლი-გ..ანე „საგოდებელი“; **ლათა** <სვან. **ლან-თან** „საზღვარი, გასაყარი, გასაყოფი ადგილი“; ციხე **ტიბელეოსი** <სვან. **ტვიბ//ტუიბ** „ხევი, ხეობა“; ციხესიმაგრე **ბოკერი//ბოგერ** (**ბუქლოს** ანუ **ბუკელეს**, **ბუკერ**, **ბოკელ**, **ბოკელკ**, **ბუქლონ**, **ბუხლონ**) <სვან.//მეგრ. **ბოგ** „ბოგა, ხიდი“ – დღევანდელი „ნაღვიმალჟუპრ“-ის ადგილას სოფ. ომარიშალის ბოლოს, ქლუხორისაკენ მიმავალ გზაზე მოხსენიებული აქვს აგათია სქოლასტიკოსს;⁴ **დარენი** <სვან. **ლი-დრენი** „დადარაჯება“ – მენანდრე პროტიქტორს,⁵ **ჩხალთა//ჩახარ** (იგივე „რკინის ციხე“) <**ჯახარ**,

¹ **თეოდოსი განგრელი**. მოგონებებიდან, – *გეორგია*. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. ტ. IV, ნაკვ. I. თბ., 1940.

² **თეოდოსი განგრელი**. მოგონებებიდან, გვ. 38, 52, 57.

³ **გ. გასვიანი**. აფხაზეთი ძველი და ახალი აფხაზეთი. თბ., 1998, გვ. 84.

⁴ **აგათია სქოლასტიკოსი**. მისიმიანთა აჯანყება ბიზანტიელების წინააღმდეგ 555 წელს, – *გეორგია*. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. ტ. III. ტფ., 1936, გვ. 86.

⁵ **მენანდრე პროტიქტორი**. სვანეთის საკითხზე დავის გაგრძელება იუსტი-

„საბრძოლო ადგილი“ – აგათია სქოლასტიკოსს.¹

ისტორიოგრაფიაში ხაზგასმულია, რომ კოდორის ხეობის სავაჭრო და სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობის გზაზე, რომელიც „მისიმიანთა გზის“ სახელით იყო ცნობილი, განლაგებული ციხეები სვანურ სახელწოდებასა და შინაარსს ატარებდნენ, რადგან ისინი სვანურ ენაზე მოსაუბრე მისიმიანებს ეკუთვნოდა.² დალის ხეობის ძველი სვანური ტოპონიმების შესახებ ცნობები მოწოდებული აქვთ ჯერ კიდევ ანტიკური პერიოდის ბერძენ და რომაელ ავტორებს, ნაწილი გვიანდელი პერიოდის შუა საუკუნეების წერილობით წყაროებშია ფიქსირებული, ნაწილზე კი ლეგენდა-გადმოცემებსა და ხალხის მეხსიერებას შემოუნახავს ცნობა. მაგ., სვანებმა ჯერ კიდევ გადმოსვლამდე იცოდნენ, რომ უნდა ჩასახლებულიყვნენ ტრშში, გენწვიშში, ნაჰარტში, ხუტიაში, ლათაში, შგყერში. ამ გეოგრაფიულმა სახელებმა აფხაზურ ენობრივ გარემოცვაში საუკუნეებს გაუძლეს და უძველესი დროიდან დღევანდლობამდე მოაღწიეს.

როგორც ცნობილია, ჰიდრონიმია არის ტოპონიმის ძველ-თაძველი და საინტერესო ნაწილი; წყალს, ზოგადად, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ადამიანისათვის. „კაცობრიობის ცივილიზაციის კერები, პირველი დასახლებანი სწორედ მდინარეებთანაა დაკავშირებული. ერთ-ერთი ზოგადტოპონიმიკური კანონზომიერების თანახმად, დიდ ობიექტთა, განსაკუთრებით, მდინარეთა სახელები საუკუნეებში ცოცხლობენ და მოსახლეობის ეთნიკურ ცვლასაც კი უძლებენ“.³ აღსანიშნავია, რომ ყოფილი მისიმიანეთის და დღევანდელი სვანეთის მხარეთა მდინარეების სახელების გარკვეული ნაწილი ერთსადაიმავე -რა სუფიქსს შეიცავს: გვანდ-რა, საკნა-რა, აძგა-რა, აჯა-რა, ხეც-ქვა-რა//ხე-წყვა-რა//ხე-ქვა-რა... სვანეთში მსგავს წარმოებას ვხედავთ მდინარეთა სახელებში: დოლ-რა, ნაკ-რა, კალ-რა, მგლხუ-რა...

ნე მეორის მეფობაში. – *გეორგიკა*, ტ. III, გვ. 236.

¹ აგათია სქოლასტიკოსი. მარტინეს გადაყენება და ისუტინეს დანიშვნა სტრატეგოსად. – *გეორგიკა*, ტ. III, გვ. 164, 166, 170, 174.

² თ. მიბნუანი. დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1989, გვ. 132.

³ პ. ცხადია. სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია. თბ., 2004, გვ. 89.

ზოგადად, საქართველოს ჰიდრონიმებზე, თუმცა მწირი, მაგრამ მაინც მოიპოვება ცნობები შუა საუკუნეების არაერთი არაბი, ფრანგი, იტალიელი მოგზაურისა და ისტორიკოსის ნაწარმოებებსა თუ ჩანაწერებში. მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი აღწერს მდინარეებს – ფაზისს, ჰიპოსს (ცხენისწყალს), გლაუკს (აბაშას), ტაკურს (ტეხურას), კოხისს (ხობს), ენგურს, კოდორისს (კოდორს). ასევე, ჟან შარდენი თავის ნაშრომში ასახელებს ენგურს, მტკვარს, კოდორს, რიონსა და სხვა მდინარეებს. მდინარე კოდორი და მისი შემოგარენი ვრცლად არის აღწერილი ვახუშტის გეოგრაფიაშიც: „...ზის ეპისკოპოსი, მწყემსი კოდორის მდინარისა და მოქვს მდინარის შორისის ადგილისა... მოიგო სახელი დაბის კოდორისაგან, რომელ არს დრანდას ზეით, ამ წყალზედ მთაში. ხოლო ამ კოდორის დასავლეთად დის მდინარე ცხომისა“.¹

ჰიდრონიმ „კოდორის“ ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით ონომასტიკურ ლიტერატურაში გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრებანი: თ. მიბჩუანი მას სვანურ კადნ-ს „მშრალ-ს“ უკავშირებს და მიიჩნევს მის ზანინებულ ვარიანტად;² სხვა თვალსაზრისის თანახმად, მიუხედავად ძირისეული ხმოვნის სიგრძის პრობლემისა, კოდორი მიჩნეულია ლექსემიდან სკოდ (სვან. „ღრმა“) მომდინარედ თავკიდური თანხმოვნის დაკარგვითა და -**ორ** ტოპოფორმანტით წარმოქმნილად.³ ხ. ბლაჟბა, კოდორის ანალიზისას, საჭიროდ მიიჩნევს პარალელების გათვალისწინებას ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიაზე: კულა-კო (შაფსულში), კულეფსტა (სოჭის რეგიონში), კულირ-თა (ბზიფის მიდამოებში).⁴

დალის ხეობის თანამედროვე ტოპონიმის უპირველესი მახასიათებელი არის ენობრივი სიჭრელე, მრავალფეროვნება, სახ-

¹ **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 781.

² **თ. მიბჩუანი.** დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1989, გვ. 131-132.

³ **ქ. მარგიანი.** დაღ-სვანეთის ტოპონიმია. – კრებ. *ქართველური ონომასტიკა*. თბ. 1998, გვ. 138; **ზ. ჭუმბურიძე.** სვანური ენა. თბ., 2007, გვ. 34

⁴ **Х. С. Бражна.** Некоторые вопросы этнонимии Абхазии. – *Труды Абхазского института языка, литературы и истории*. Т. XXVII, 1956, გვ. 38.

ელდების სრულიად განსხვავებული ქრონოლოგია, სხვადასხვა ენობრივი წარმომავლობა; ზოგადი სურათი შეიძლება ასე წარმოდგინოთ: სვანურია, ძირითადად, სოფლებისა და უღელტეხილების სახელწოდებანი, მთელი მიკროტოპონიმია, ჰიდრონიმთა უმეტესობა, აგრეთვე წერილობითი (ბერძნული) წყაროებით ფიქსირებული გეოგრაფიული სახელები; აფხაზურია არაერთი სოფლის, მდინარის, მთისა და საზაფხულო საძოვრის // იალაღის სახელი; მხოლოდ ერთეულების სახითღა არის წარმოდგენილი მეგრული, რუსული... გაურკვეველი ეტიმოლოგიის ტოპონიმები.

საკმაოდ გავრცელებული ტოპოფორმატების (-ბა, -...ა) გათვალისწინებით, აფხაზურენოვანი, შესაძლოა, იყოს დაღის ხეობის შემდეგი გეოგრაფიული სახელები: აკაკუტა, აბაყუტა, ანუყუტა, არჩქემუტა, ღუაღუტა, ქუთარბა, ბარემბა//მრამბა <მაკრამბა, შოტ, აძმახ, სირბისტა, არგუნ, დოურ, დედუქეფთა, მარუხ, სოიფსარა, გუანდრა, აჯარა, ჯეჯერა, აძგარა...

დაღის ხეობის თანამედროვე ტოპონიმის ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს, ბუნებრივია, სვანურენოვანი სახელწოდებანი ქმნიან. ორასზე მეტი ასეთი გეოგრაფიული სახელის კლასიფიკაცია და დაჯგუფება შეიძლება სხვადასხვა ასპექტით. კერძოდ, მარკირების, სემანტიკისა და არქაულობის კუთხით. აღნაგობის თვალსაზრისით, დაღის ხეობის ტოპონიმიაში გამოიყოფა: პირველადი, წარმოქმნილი და რთული (კომპოზიტური) გეოგრაფიული სახელები. პირველადი ტოპონომიებია: ტტიბ, ტრმბ//ტობ, სვიმ, მიდამ, რიყ, მინდორ, დანლ, გურ, ცარც, ზაგან, რეცა, ყუან, დანჯუ, ზუგ, ლენჩა, ზგმა, რიყ...

ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს ქმნიან წარმოქმნილი ტოპონიმები, რომლებიც ფორმანტთა მიხედვით იყოფა შემდეგ ქვეჯგუფებად:

1. მრავლობითი რიცხვის სუფიქსებით ნაწარმოები ტოპონიმები: **ჰულდმ-ან** <**ჰულდუმ** „ურდული“ – მდინარის ციცაბოკალაპოტიანი ზოლისა და მისი შემოგარენის სახელია კლუხორის უღელტეხილისაკენ მიმავალ გზაზე, სადაც კლდეები თითქოს ურდულივით კეტავენ მთის ბობოქარ, ჩანჩქერებად მომავალ მდინარეს; **ჩინხულდ-ან** <**ჩინხუ-გლდ** „გაფსკენილდაფებოლოებიანი ფონი“ (-გლდ – კნინობითის სუფიქსია) ადგილის სახელია

კლდის ფერდობისა, სადაც შხეფებად მოდის და მოწანწკარებს ჩანჩქერი და მყინვარების ნაღობ-ნაჟური წყალი; ლამდღუთი-პრ „სამარხები“ <ლი-შდღუთი „ღამარხვა“; კალპტ-პრ – ციცაბოკლდეებიანი მდინარის უაღრესად ვიწრო და ღრმა კალაპოტი კოდორის სათავეებში; მურყმღ-პრ <მურყვამ „კოშკი“; ბიქულდ-პრ < ბიქუ „ქარი“; ბანი-პლ, ნაღვიმღლუ-პრ <ლი-გემ „შენება“; ქუბილ-პრ <ქუბ „გამოქვაბული“; ნაყარუ-პლ <ყარ „ყავარი“; ნაქრუ-პრ <ლი-ქრე „ჭრა, მოჭრა“; ასლან-პრ, ვაგონ-პრ, ლასფლაგ-პლ, შდინ-პრ, ნაკ-პრ <ნაკ „ვაკე“; ზაგრ-პლ <ზაგპრ „მადლობი, ზეგანი“; გაკ-პრ <გაკ „ნიგოზი“; ლექორ-პლ <ლექურ „წისქვილი“; ნამტყუთიფუ-პრ, სარგ-პლ <სარაგ „წყარო“; ტობ-პრ <ტობ//ტომბ „ტბა“; ლასთუ-პრ, ლაბციქუარ-პლ, ლახნისგ-პრ <ხენსგა „ნახევარი“; კოჯოლ-პრ <კოჯ „კლდე“; ტუბრალ-პრ <ტუბრა „ღელე, ნაკადული“; ლეგროვ-პლ <გორეგ „ქვა-ღორღი“; ლანკელ-პლ <ლი-ნკელე „მომწყვდევა“; ლაგიწალ-პრ <ლი-ვიწალ „ქანობა“; ნაკლდ-პრ <ნაკ „ვაკე“; წგდგლდ-პრ; ტუბრ-პლ; მოლ-პრ; ნაკრავ-პლ <კარავ „კარავი“; ლახერხალ-პრ; ტობოლ-პრ; კიბგლდ-პრ; დაბ-პრ; ბადრახ-პლ; ლეტლეფი-პრ; ლაჯრები-პლ; ლახტ-პრ; ლაწრექუთი-პლ; წრექუ „თომი“; სგიმ-პრ//სგემ-პრ <სგიმ „ვება“//„მჟავე წყალი“; ლიცგლდ-პრ <ლიც „წყალი“; ჩატუ-პრ; ყაფ-პრ... ამ ჯგუფის ტოპონიმებს მრავლობითის შინაარსი კი არ აქვთ, არამედ ადგილის მოცულობაზე, მის სიდიდეზე მიუთითებენ; აღსანიშნავია ისიც, რომ სვანურში მრავლობითი რიცხვის სხვადასხვა მაწარმოებელთაგან ტოპოფორმანტებად მხოლოდ -პრ//პლ სუფიქსი გვევლინება.

2. დანიშნულების სახელები ტოპონიმებად: ლა-ყსგრ, ლაროკა, ლა-შდღუთიპრ, ლა-შუმინა, ლა-განჭუ, ლა-ციქუარაპლ, ლამანჩუ, ლა-ნესგირ, ლა-ჩხტპრ, ლა-ჯმუნაპლ, ლა-კნრ, ლანკელა, ლა-ბურთაპლ, ლა-გნწალ, ლა-დლამბ, ლა-ხერხა, ლა-ჯრებ, ლა-კუცნრ, ლა-ცგრცპუ, ლა-დრელ, ლა-სთუიპრ, ლა-წრექუ, ლა-ხნისგპრ, ლა-კპურალ...

3. კნინობითის სუფიქსებით ნაწარმოები ტოპონიმებია: ზუგლანდ, ზაგრ-გლდ, ნაღვიგუ-ულ, ბიქუ-ლდ-პრ, კიბ-გლდ-პრ, მურყმ-ილ-პრ, წგდ-გლდ-პრ, ლექუფერ-ილ, ნაკ-გლდ-პრ, ლახტ-გლდ, ქუბ-ილ-პრ, კარკ-გლდ, ჩიჩხუ-ლდ-პრ, ტობ-ოლ-პრ... ამ

ჯგუფის ტოპონიმები მცირე გეოგრაფიული არეალის გამომხატველნი არიან.

4. დალის ხეობის მიკროტოპონიმიაში გვხვდება აგრეთვე რამდენიმე ფორმანტით მარკირებული გეოგრაფიული სახელები, (წინა ვითარების კონფიქსი და მრ. რიცხვის სუფიქსი) **ნა-ლ-გიმ-ალ-ჟ-არ** „ნამშენებლარები“ **ლი-ლ-გიმ-აღ** „შენება“; **ნა-ყარ-ჟ-აღ** – „ნა-ყავარ-აღ-ები“ **ყარ** „ყავარი“; **ნა-დაუშ-ჟ-არ** „დანალუპები“; **მურყმ-ილ-არ** „კომპოუნები“; **ზაგრ-გლ-არ** „ზეგან-უკ-ებ-ი“; **ლა-ხნისგ-არ** „სანახევროები“; **ლა-ჯრებ-ილ-არ**...

5. ნაგენეტივარი ტოპონიმებია: **გენწ-იშ** „ანწლისა“; **ჟემ-იშ**, **ხუარ-აშ** „რღვევისა, ჩამოშლისა“; **ტ-შ** **ტყვი-იშ** „ტყვიისა“...

ცნობილია, რომ ნაგენეტივარი სახელები ფართოდ არის გავრცელებული მთელ საქართველოში სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში შესწავლილია რომ მხოლოდ ლენხუშში 150-მდე ტოპონიმია **-იშ** ტოპოფორმატით ნაწარმოები და თითოეულს სვანური ახსნა ეძებნება.¹

6. დალის ხეობის გეოგრაფიულ სახელთა ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს ქმნიან კომპოზიტიური ტოპონომები, მართულ ან ატრიბუტულ მსაზღვრელიანი სინტაგმები: **გონდორაშ** **თანაღ** „გონდორაის უღელტეხილი“; **ფაჩაღ** **ღარ** „ცაცხვის ხევი“; **ზანრე ნაკრავ** „მეგრელთა კარვების დანადგამი//ნაკარავალი“; **ბეროლრე ნაღზიგ** „ბერების ნამოსახლარი“; **ღარჯაღ** **კარკ** „ღარჯვის გადასასვლელი“; **შდავლარე ლარდა** „მერცხლების სამყოფი//სამერცხლე“...

დალის ხეობის თანამედროვე ტოპონიმის სემანტიკური ასპექტის შესწავლის შედეგად შესაძლოა გამოიყოს შემდეგი ჯგუფები:

- *რელიგიური ხასიათის ტოპონიმები: ჯგერაშ* **შეყრიშ** „შიყერის წმინდა გიორგი“; **ჯგერაშ აჯარაშ** „აჯარის წმინდა გიორგი“...
- *ნადირობასთან დაკავშირებული გეოგრაფიული სახელები-*

¹ მ. ქალღანი. ლენხუშის გეოგრაფიულ სახელთა **-იშ/-შ** სუფიქსის საკითხისათვის. – კრებ.: „ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები“. ტ. III. თბ., 1963, გვ. 57-62.

ბი: დწლ „ნადირობის ქალღმერთი, მონადირეთა მფარველი“; დწლმდ კოჯწრ „დალის კლდეები“; კალღმრე ლწკუტცწრ „ხალდეველთა საჯიხვე“; ემზწ ლწკუტცწრ ემზას//ემზარის საჯიხვე“...

- *ბოტანიონიები*: ლეტლწფიწრ <ტელწფი „მთის დოლო“; ლაგანტუ ღწრ „ანწლის//საანწლე ხევი“; ლაწრექტიწლ < წრეექუ „თომი“ <ლა- წრეექუ-ი-წლ „სათომეები“ ადგილი მთაში, სადაც ხარობს თომი; ლებღლყწჩ „მურყნარი“ <ბალყწჩ „მურყანი“; ლენზი სვიმ „ფიჭვის მჟავე წყალი“...
- *სოციალური ხასიათის ტოპონიონიები*: ლწშკდწში ნაგწმ „სამჭედლოს დანადგამი“; თათრალე ნაყწრუ „თათრების ყავრის გამონახადი ადგილი“; ზანრე ნაკრავ „მეგრელების კარვი დანადგამი“...
- *ლანდშაფტით გაპირობებულო*: მურყმიღწრ „კოშკუნები“ <მურყყამ „კოშკი“; ბწჩწ ბოგ „ქვის ხიდი“; მაკლათხე ზაგწრ „უმაღლესი ზეგანი, მწვერვალი“; ამავე ტიპისაა ტოპონიონიები: ჩიჩხულღწრ, ზენწრ, ლახულღ, ზაგრღღწრ...
- *ჰიდრონიონიები*: მეშხე ტუტიბრა „შავი ღელე“; ტუბრწშწლ „ღელისანები“; ტუბრალწრ „ღელეები“; ტრბწ ნაკ „ტბის ვაკე“ ტრბწრ „ტბები“, დალცუნესგა <დწრუ-ლიც-წესგა „ორ-წყალ-შუა“ იგივე „შუამდინარეთი“...

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმული შეიძლება ერთგვარი რეზიუმეს სახით შემდეგნაირად ჩამოვყალიბოთ: დალის ხეობა ისტორიული მხარეა დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში. მას ანტიკურ ეპოქაში მისიმიანეთი ეწოდებოდა, შუა საუკუნეებში – დალის ხეობა, XIX საუკუნეში – წებელდა დალის საბოქაულო, საბჭოთა ეპოქაში – აფხაზეთის სვანეთი, XXI საუკუნეში – ზემო აფხაზეთი. სახელწოდებათა ასეთი სიუხვე და მრავალფეროვნება, ალბათ, უნდა მიანიშნებდეს საქართველოს ისტორიაში ამ ხეობის განსაკუთრებულ როლსა და მნიშვნელობაზე. სვანეთის, სვანებისა და უშუალო გარემოცვის მეზობელთათვის კი, კოლონის ხეობა ოდითგანვე იყო და არის დალის (სვანური წარმოთქ-

მით დღლ) – ნადირობის ქალღმერთის საბრძანებელი და და-
ლელთა ისტორიული სამკვიდრებელი.

უაღრესად ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით –
კლუხორის, მარუხის, ნაჰარვის უღელტეხილებით ისტორიული
დაღის ხეობა არის დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა რეგიონის
ჩრდილოეთ კავკასიასთან დამაკავშირებელი უმოკლესი გზა,
რაც ამ ხეობას, ყოველ ისტორიულ ეპოქაში, განსაკუთრებულ
მნიშვნელობას და სტრატეგიულ ფუნქციას სძენდა. დაღის ხეო-
ბის ტოპონიმია ხასიათდება ენობრივი მრავალფეროვნებით და
სახელდების სრულიად სხვადასხვა ასაკითა და ქრონოლოგიით.
ანტიკური პერიოდისა და შუა საუკუნეების წყაროებში მოხსენიე-
ბული ისტორიული ტოპონიმია კოდორის ხეობისა (**ფუსტა, ჩიხ-
არი//ჩხალი//ჩხალთა, ლავანა, შიყერი//შეყერი, ბოკერი//ბო-
გერი...**) მხოლოდ და მხოლოდ სვანურენოვანია. დაღის ხეობის
თანამედროვე ტოპონიმის უპირველესი მახასიათებელი კი ენო-
ბრივი სიჭრელეა; აფხაზურია არაერთი საზაფხულო საძოვრის,
სოფლის, მთისა და მდინარის სახელწოდება (**არმუა, აჯარა, აძ-
გარა, აძმახ, სოიფსარა...**). სვანურია, ძირითადად, სოფლებისა და
უღელტეხილების სახელები, მთელი მიკროტოპონიმია, ჰიდრო-
ნიმთა უმეტესობა, დრიმონიმები (ტყეების სახელები), ოიკონიმები
და საზაფხულო იალაღები (**გენწიშ, ნაჰარვ, კოდორ, ხუარაშ, ლათა,
საკენ, ძალცუნესგა, გვანდრალა, საკნარა, ტუბრაშერ, ტიშ,
ნაშშიხტ, აჭაფარა, ბეძგერ, ტუბრაშლარ, მაკლათხე
ზაგარ, ჯალდემრე ლაკტცირ, ბურყურ, ჟიბე ლახტ...**). დაღის
ხეობის თანამედროვე გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში მხოლოდ
ერთეულების სახით გვხვდება მეგრული, რუსული და გაურკვე-
ველი ეტიმოლოგიის ტოპონიმებიც.

KETEVAN MARGIANI

HISTORICAL AND MODERN TOPONIMY OF DALI GORGE

Dali Gorge is a historical part of the West Georgia, Abkhazia. In the antique epoch it was called Mivisianeti or Misimianeti, in the middle ages – Dali Gorge, in XIX century – Tsebelda Pristavstvo (administrative subdivision in the Russian Empire was in late XVIII – early XX centuries), in the Soviet epoch it was called Abkhazian Svaneti, and in XXI century – Upper Abkhazia. Such a variety of names speaks for itself, of the importance and special role of this gorge in the history of Georgia. Whereas for Svaneti, Svanians and immediate neighbors, Kodori Gorge has always been known as Dali (Dal as Svanians pronounce the name – the throne of a goddess of hunting in Georgian mythology was placed there in the gorge, and the place was considered to be the place where Dalelians resided. The gorge enjoys the most advantageous geographical location – Klukhori, Naharvi, Marukhi. Dali Gorge is the shortest way that connects the seaside region of the West Georgia with the North Caucasus. That explains special importance and strategic functions assigned to this territory in every historical epoch. The Toponymy of Dali's Gorge is characterized by lingual diversity and absolutely different chronology of designation. Kodori Gorge toponyms mentioned in the antique period and middle centuries sources (Pusta, Chikhari, Chkhalta, Lagvana, Shekeri/Shikeri, Bokeri/Biker...) are basically of Svanian origin. The main characteristic of Dali Gorge modern toponymy is its lingual diversity: names of several summer pastures, mountains, villages and rivers (Armua, Achara, Adzgara, Soipsara...) are of Abkhazian origin, whereas the names of most villages and passes, the whole microtoponymy, most hydronyms, drimonyms (names of forests) and oikonoms (Gentsish, Naharv, Kodor, Khuarash, Lata, Saken, Altsunesga, Gvandralla, Saknara...) are basically of Svanian origin. Megrelian, Russian and other names of uncertain etymology within Dali Gorge Geographical nomenclature are traced very rarely.

მერაბ ნაჭყვიაძე

აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობის რაოდენობისა და აფხაზური ენის სტატუსის ამჟამინდელი მდგომარეობა

1993 წლიდან, როდესაც რუსეთმა საქართველოს უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაწილის – აფხაზეთის ოკუპაცია-ანექსია განახორციელა, გაძნელებულია ჩვენი ქვეყნის ამ ტერიტორიისა და მისი მოსახლეობის შესახებ საიმედო ინფორმაციის მოპოვება. საქართველოს სახელმწიფოსთვის ერთნაირად მნიშვნელოვანია ამჟამად უცხო ძალის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე მცხოვრები ჩვენი მოქალაქეებისა და ამ ტერიტორიიდან დევნილი მოსახლეობის ფსიქოსოციალური, ენობრივ-კულტურული განვითარებისა და ადაპტაციის საკითხების ცოდნა, ერთი მხრივ, ამ ადამიანთა სამოქალაქო უფლებების დაცვის პროგრამების განსახორციელებლად, ხოლო მეორე მხრივ, არაკონტროლირებად ტერიტორიაზე მიმდინარე პროცესების გასათვალისწინებლად და დემოკრატიული ღონისძიებების საფუძველზე სამომავლო მშვიდობის დასაგეგმად.

საკითხის შესწავლა არასოდესაა გვიან, მით უფრო თუ გავითვალისწინებთ, რომ რუსეთი თითქმის ორასი წელი მოთმინებით ამზადებდა იმ შედეგს, რომელიც 1993 წელს მიიღო.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე ამჟამად მცხოვრები მოსახლეობა დანარჩენი საქართველოსაგან განსხვავებულ პოლიტიკურ, სოციალურ, იდეოლოგიურ და ენობრივ სიტუაციაში იმყოფება, სხვა ენობრივი კანონების, თავისებური (რუსეთის ფედერაციის მოდელის) საგანმანათლებლო სისტემის გავლენის ქვეშაა, განსხვავებულია ენობრივი კონტაქტების ტიპი და შემადგენლობა, ენობრივი სტანდარტის რეგულირების პრინციპები, დარგობრივი ტერმინოლოგიის განვითარების ტენდენციები, მედიაენა, ონომასტიკური არჩევანი და სხვ. ეს ყოველივე კი პრინციპულად ცვლის ამ მო-

სახლეობის ენობრივ იდენტობას (და საერთოდ ერის, ეთნოსის იდენტობას); ამდენად, პოლიტიკოსებმა არ უნდა დაივიწყონ, რომ სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების შემთხვევაშიც კი ისინი ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული, შეცვლილი ცნობიერებისა და კომპეტენციის საზოგადოებათა ინტეგრაციის უალრესად ძნელად გადასაჭრელი პრობლემების წინაშე აღმოჩნდებიან.

მოსახლეობა. მიუხედავად იმისა, რომ ომისშემდგომ არ წყდება სხვადასხვა ტიპის „რეფერენდუმები“ და „არჩევნები“, აფხაზეთში მოსახლეობის რაოდენობა სხვადასხვა ინფორმაციით სხვადასხვაა და ცთომილება ძალიან მნიშვნელოვანია. შეიძლება ითქვას, მოსახლეობის რაოდენობა და ეთნიკური შემადგენლობის რიცხობრივი მაჩვენებლები მუდმივი დავის საგანია. შევეცდებით თავი მოვუყაროთ ამ განსხვავებულ სტატისტიკას:

ოფიციალური (ან არაოფიციალური) აღწერის წლები	აფხაზეთის დე-ფაქტო ხელისუფლების მონაცემებით	რუსული წყაროების მონაცემებით	უცხოური წყაროების მონაცემებით	ეთნიკური დიასპორების მონაცემებით	საქართველოს მთავრობის მონაცემებით
2001 წელი	340000 აღმანს აღემატება				
2003 წელი	215 972			სომხური დიასპორა: 215 972	179 000
2005 წელი					178 000
2006 წელი			საერთაშორისო კრიზის ჯგუფი: 157000-დან 190000-მდე; 180000-სა და 220000-ს შორის		
2007 წელი			ენციკლოპედია „ბრიტანიკა“: 180 000		
2009 წელი			214 000		
2010 წელი	320 000	Русская община Абхазии - ის მონაცემები, 318320	214 000		

		(მათგან 220 000 უკვე რუსეთის მოქალაქეა)			
--	--	---	--	--	--

ცთომილება კი 100 ან 150 ათასის ფარგლებშია, რაც ესოდენ მცირე ტერიტორიისათვის უმნიშვნელო სულაც არაა. რუსი პოლიტიკოსები შემდეგ ცხრილს გვთავაზობენ:¹

	1989 წელს მოსახლეობის ბოლო საბჭოთა აღწერის მონაცემებით		აფხაზეთის მოსახლეობის 2003წ. აღწერის მონაცემებით	
აფხაზეთის მცხოვრებლები სულ	525 061 კაცი		215 272 კაცი (1989 წლის მოსახლეობის 41%)	
ქართველები	239 872	45,6%	45 953	21,3%
აფხაზები	93 267	17,7%	94 606	44%
რუსები	74 913	14,3%	23 420	10,9%
სომხები	76 541	14,6%	44 870	20,8%
ბერძნები	14 664	2,8%	1 486	1%-ზე ნაკლები

ენციკლოპედია „ბრიტანიკა“ 2007 წლისათვის აფხაზეთის მოსახლეობის რაოდენობას 180 000 ადამიანით განსაზღვრავს,² საერთაშორისო საკრიზისო ჯგუფი კი 2006 წლისათვის ამ ტერიტორიის მოსახლეობად 157 000-დან 190 000-მდე კაცს ვარაუდობს (ან 180 000-სა და 220 000-ს შორის).³

კანონი ენის შესახებ. აფხაზ მოსახლეობას ომისწინა პერიოდში განსაკუთრებულად აწუხებდა აფხაზური ენის მომავალი და მესამე მხარის ჩაგონებით, აფხაზურის ფუნქციონირების შეზღუდულობას ქართველებსა და ქართულს აბრალებდა.

საბჭოთა კავშირს სახელმწიფოთა საზღვრების და შიდა საზღვრების მოხაზვის თვალსაზრისით მრავალი დანაშაულებრი-

¹ **И. Сухов.** Президентские выборы в Абхазии в 2009 году: Частичное повторение пройденного. – *об. ელ-ვერსია*: http://www.icds.ee/fileadmin/failid/ICDS_-_elections_in_Abkhazia_full_version_in_Russian.pdf ამ ავტორის საკმაოდ ვრცელ ანალიტიკურ სტატიაში ძალიან ბევრი რამაა სადავო, თუმცა ზოგი მსჯელობა ნამდვილად საინტერესოა.

² *Encyclopædia Britannica.* 2008. Encyclopædia Britannica Online 09 Sep. 2008.

³ *Abkhazia Today.* The International Crisis Group Europe Report N°176, 15 September 2006, p. 9.

ვი ღონისძიება აქვს გატარებული. დანაშაულებრივი იყო ენობრივი პოლიტიკაც, რომელიც მოსახლეობის რუსიფიკაციის ჩანაფიქრს ეტაპობრივად ახორციელებდა და ყოველ რესპუბლიკაში ეთნიკური დიასპორების კერების შექმნითა და ავტონომიათა გამოყოფის სპეციფიკური ლოგიკით რუსულ ენას რესპუბლიკური საკონსტიტუციო ენის მეტოქედ ნერგავდა, მით უფრო, რომ ძალა მის ხელში იყო. ავიღოთ ერთი მაგალითი: აფხაზი ავტორები ბრალს სდებენ ქართველებს, ჩვენს გაქართველებს ცდილობდნენო. ამ ბრალდების საფუძვლიანობის დადგენა ძნელი არ არის, რადგან თუ იგი სიმართლეა, მაშინ აფხაზეთის აფხაზურ მოსახლეობაში დიდი უნდა ყოფილიყო იმ აფხაზთა წილი, ვინც არ იცის თავისი ეროვნების ენა და დედაენად ქართულს აღიარებს. მოსახლეობის 1989 წლის აღწერის მონაცემებით, საქართველოში მცხოვრებ აფხაზთა შორის ენათა ფლობის თვალსაზრისით ამგვარი ვითარება იყო:

ეროვნება	მუდმივი მოსახლეობა	მეორე ენად იცოდა რუსული	მეორე ენად იცოდა ქართული	არ ფლობდა მეორე ენას
აფხაზი	95 853	77 193	2 283	15 921

ეს სტატისტიკა ცხადად მიუთითებს, რომ ქართველების მისამართით წაყენებული ბრალდება საქართველოში მცხოვრები აფხაზებისათვის ქართული ენის თავს მოხვევის თაობაზე ყოველგვარ საფუძველსაა მოკლებული.

ერთი შეხედვით, ომისშემდგომ წლებს აფხაზებისთვის მათი ენის სტატუსობრივი და ფუნქციური გავლენა უნდა გაეძლიერებინა. მაგრამ ასე არ მოხდა... 2007წ. 14 ნოემბერს „აფხაზეთის პარლამენტის“ დეკლარაცებმა საბოლოო წაკითხვით მიიღეს კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“¹ როგორც ოფიციალური წყაროები და რუსული პერიოდიკა მიუთითებს, კანონმა საბოლოოდ განსაზღვრა აფხაზეთის სახელმწიფო ენად აფხაზური, რაც რამდენადმე ზღუდავს სხვა ენებს, მათ შორის რუსულს რესპუბლიკის პოლიტიკური ცხოვრებიდან.

¹ კანონის ტექსტი ოფიციალურად გამოქვეყნდა 2007 წლის 29 ნოემბერს სახელმწიფო გაზეთში – «Республика Абхазия».

აფხაზური ენა აფხაზეთის სახელმწიფო ენა ამ მომენტამდეც იყო, და მის გვერდით სახელმწიფო ორგანოებსა და საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ფართოდ გამოიყენებოდა რუსულიც, ახლაც, მაგალითად, კანონის მე-ნ მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, „2015 წლიდან რესპუბლიკა აფხაზეთის სახელმწიფო ორგანობის ხელმძღვანელები, მათი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები, რესპუბლიკა აფხაზეთის პარლამენტის (სახალხო საბჭოს) დეპუტატები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ხელმძღვანელები ვალდებული არიან ფლობდნენ და იყენებდნენ აფხაზეთის სახელმწიფო ენას“.¹ ამავე მუხლში მითითებულია, რომ კანონის გამოქვეყნების მომენტიდან ექვსი თვის ამოწურვისთანავე ყველა მასობრივი ინფორმაციის საშუალება უნდა გადავიდეს სახელმწიფო ენაზე (არა ნაკლებ გადაცემათა ნახევრისა).

ამ მუხლმა არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია აფხაზეთში. ეს კანონი მიმართულია დამოუკიდებელი მასობრივი საინფორმაციო სამსახურის გაკოტრებისა და, შესაბამისად, ლიკვიდაციისაკენ. მათი თქმით, ამ კანონის შესასრულებლად რედაქციებს დასჭირდებოდა ახალი თანამშრომლების აყვანა (ჟურნალისტების, რედაქტორების, კორექტორების, ამკრებების). ამასთან საჭირო გახდება დამატებითი (და არცთუ მცირე) თანხები ტექნიკის შესაძენად, გაიზრდება სასტამბო ხარჯები; ანუ ბევრი ამჟამად მოქმედი მასობრივი საინფორმაციო სტრუქტურა დაიხურება. ამასთან, ნორმალური ცხოვრებისათვის რესპუბლიკის ყველა მცხოვრებს, რომელმაც არ იცის აფხაზური, მოუწევს ენის შესწავლა, სხვაგვარად ისინი ხელისუფლებასთან ურთიერთობას ვერ მოახერხებენ მითითებული მეექვსე მუხლის მიხედვით. ახალი ენის ასათვისებლად 7 წელია მიცემული. თითქოს მცირე დრო არ არის, მაგრამ უნდა გაიხსნას სასწავლო ცენტრები, მოხდეს მათი დაფინანსება. სახელმწიფო ბიუჯეტი კი 2008 წლისა უკვე დამტკიცებული და ათვისებულია, ეს ხარჯები კი გათვალისწინებული არაა; ასე რომ რეალურად მხოლოდ 6 წელია მოცემული.

რუსული პრესა იმავე დღეს – 14 ნოემბერსვე – გამო-

¹ გაზ. «Республика Абхазия». 29.XI.2007.

ენმაურა კანონის მიღებას და ეს აღიქვა როგორც აფხაზეთში რუსულისათვის განსაკუთრებული სტატუსის მინიჭება.¹ კანონპროექტის თანახმად, აფხაზეთის სახელმწიფო ენა აფხაზურია, ხოლო „რუსული, აფხაზურთან ერთად აღიარებულია სახელმწიფო და სხვა დაწესებულებათა ენად“. კანონის თანახმად, „სახელმწიფო“ ყველა ეთნიკურ ჯგუფს გარანტიას აძლევს, რომ მათ ექნებათ მშობლიური ენის თავისუფლად გამოყენების უფლება. კანონი ითვალისწინებს სახელმწიფო ენის დაცვისა და მხარდაჭერის გარანტიებს და აგრეთვე იმ მოქალაქეთა უფლებების დაცვის გარანტიას, რომლებიც სახელმწიფო ენას არ ფლობენ. „სახელმწიფო ორგანოების ხელმძღვანელები, მათი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები, რესპუბლიკა აფხაზეთის პარლამენტის (სახალხო საბჭოს) დეპუტატები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ხელმძღვანელები ვალდებული არიან ფლობდნენ და იყენებდნენ აფხაზეთის სახელმწიფო ენას“.

კანონის მეორე მუხლში ნათქვამია: „ოფიციალური ურთიერთობის საშუალება სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებში არის სახელმწიფო ენა და რუსული ენა მისი სტატუსის შესაბამისად, რაც რესპუბლიკა აფხაზეთის კონსტიტუციითაა განსაზღვრული“.² პარლამენტში პრეზიდენტის წარმომადგენელმა ალექსანდრე ადლეიბამ განაცხადა, რომ „ეს კანონი არის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი, მაგრამ ამავე დროს ერთ-ერთი ყველაზე რთული“.³ რეალურად კი აფხაზური ენა ვერ ასრულებს სახელმწიფო ენის სტატუსით გათვალისწინებულ ფუნქციებს და კონკურენციას ვერ უწევს რუსულ ენას.

აფხაზეთის თანამედროვე კულტურული ცხოვრების აღწერა შთამბეჭდავია, მაგრამ ესოდენ ქება-დიდებათ შეძკული სიტუაციის ჭეშმარიტი სურათის დანახვა შესაძლებელია სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა პირის მიერ მიცემული ინტერვიუების, სტატიების, წიგნების ცალკეული ფრაგმენტებიდან. მაგალითად, მუშნი

¹ **Вс. Ягужинский.** Русский язык получил особый статус в Абхазии. – ინტერნეტ-ჟურნალი: „Новый Регион“: <http://pda.nr2.ru/policy/149945.html>

² **Вс. Ягужинский.** Русский язык получил особый статус в Абхазии. – ინტერნეტ-ჟურნალი: „Новый Регион“: <http://pda.nr2.ru/policy/149945.html>

³ **Вс. Ягужинский.** Русский язык получил особый статус в Абхазии. – ინტერნეტ-ჟურნალი: „Новый Регион“: <http://pda.nr2.ru/policy/149945.html>

ლასურია (აფხაზეთის მწერალთა ასოციაციის პრეზიდენტი) რუსული ლიტერატურული გაზეთისათვის მიცემულ ინტერვიუში იმ დროს ისაკლისებს, როდესაც რუსები მარტო თვითონ კი არ ჩამოდიოდნენ აფხაზეთში, არამედ აფხაზეთის მწერლებსაც იწვევდნენ მოსკოვში. ამავე რესპონდენტის სიტყვით, აფხაზეთში ამაჟამად არსებულ ორ შემოქმედებით გაერთიანებაში ბევრია მწერალი, რომელიც სხვა ენებზე (არააფხაზურად) წერს. იგი ბედს უჩივის, რომ ახლა ბევრმა, მისთვის ღირებულმა საკითხმა დაკარგა აქტუალურობა. ამაჟამად მწერლები საკუთარი ქონებისათვის იბრძვიანო. ვერ წესრიგდება გამოძცემლობის საქმეები, გამოსასწორებელია ლიტერატურული პერიოდიკა. ძველად აფხაზ მწერლებსა და პოეტებს გამოჩენილი მთარგმნელები თარგმნიდნენ, „ახლა ეს სახელგანთქმული სკოლა ბუქსაობს“, „ახლა მთარგმნელი ერთი სტრიქონისთვის ერთ ევროს ითხოვს და რამდენიმე ათასი სტრიქონის ფულს სადღა იშოვნის?“ „წიგნის გამოცემას მოგება არ მოაქვს, ამის მოგვარება ჯერჯერობით ჩვენს სახელმწიფოს არ შეუძლია“, – აცხადებს მ. ლასურია. „აი, რატომაა, რომ არც ერთი პოეტური წიგნი არ გადათარგმნილა ბოლო ოცი წლის განმავლობაში. ცალკეული მომცრო ზომის ნაწარმოებები ანგარიშში ჩასაგდება არაა“.¹

დღევანდელ აფხაზეთში თითქმის ყველა ეთნოსი უჩივის შიდაეთნიკურ დაპირისპირებებსა და ფობიებს. თვით აფხაზებსაც მიაჩნიათ, რომ მათ მიერ იდეალიზებული „**დამოუკიდებლობა**“ სულაც არ აღმოჩნდა ეროვნული კმაყოფილებისა და სრულფასოვნების გრძნობის მომტანი. რუსეთი ფხიზლად ადევნებს თვალყურს აფხაზთა ყოველ აზრს და მწვავედ რეაგირებს დამოუკიდებელი აზრის ყველა გამოვლინებაზე. ერთი აზრისა და მიზნის დასახვა თანდათან ძნელდება არა მარტო არააფხაზ და აფხაზ მოქალაქეთა შორის, არამედ თვით აფხაზებს შორისაც. ერთი კონკრეტული მაგალითის დასახელება შეიძლება.

2010 წლის აპრილში სოხუმში გამართულ სამეცნიერო კონფერენციაზე მწვავე კამათი გაიმართა თავისი რუსული იმპერიული სულისკვეთებით საყოველთაოდ ცნობილ რუს პოლიტი-

¹ **Б. Лукин.** Кончилась Эпоха «Полуправды». *Литературная Абхазия*. – *Литературная газета*. Выпуск №11 (6215) (2009-03-18). ელექტრონ. ვერსია: № <http://www.lgz.ru/article/8175>

კოსს, მანამდე აფხაზთა „დიდი მეგობრად“ მიჩნეულ, რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატ კონსტანტინე ზატულინსა და აფხაზ ისტორიკოსსა და პოლიტიკოს სტანისლავ ლაკობას შორის, რომლის დროსაც კ. ზატულინმა მკაცრად გააკრიტიკა ეს უკანასკნელი 2006 წელს გამოცემულ (ო. ბლაჟბასა და ს. ლაკობას მიერ ავტორობით) „აფხაზეთის ისტორიის“ სასკოლო სახელმძღვანელოში¹ განვითარებული ზოგიერთი თეზისის გამო.² შემდეგ ამ კამათმა პრესის ფურცლებზე გადაინაცვლა, როდესაც ალ. პაპასკირმა გამოაქვეყნა სტატია სეპარატისტული აფხაზეთის მმართველი პარტიის ოფიციალურ ორგანოში. სტატი-აში გაკრიტიკებულია სტანისლავ ლაკობასა და ოლეგ ბლაჟბას სახელმძღვანელოს ცალკეული დებულებები. სტატიის ავტორი აღნიშნავს, რომ ეს სახელმძღვანელო «**учит детей, мягко гово-ря, недоброжелательно относиться к России**» და, არც მეტი, არც ნაკლები, მოითხოვს წიგნის სასწრაფოდ ამოღებას.³

მაგრამ მოვუბრუნდეთ ენობრივ სიტუაციას ამჟამინდელ აფხაზეთში. იქ გამოძავალი 35 გაზეთიდან 28 რუსული ან რუსულ-ნაციონალურია, ქართული ან ქართულთან ერთად სხვა ენისა სულ შვიდი გაზეთი გამოდიოდა, ცხადია, დღეს აფხაზეთში არც ერთი ქართულენოვანი გაზეთი არ გამოდის (თუ არ ჩავთვლით

¹ **О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба.** История Абхазии. *С древнейших времён до наших дней.* 10-11 классы. Учебник для общеобразовательных учебных учреждений. Сухуми, 2006.

² აფხაზ ისტორიკოსთა ამ „შედეგის“ ამომწურავი კრიტიკა იხ.: **ზ. პაპასკირი.** ცრუ ისტორია. *რეცენზია ოლეგ ბლაჟბას და სტანისლავ ლაკობას „აფხაზეთის ისტორიის“ სახელმძღვანელოზე.* – შრომათა კრებული. აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია. ტ. 2. თბ., 2010, გვ. 18-48, ელექტრონ. ვერსია: <http://iberiana.wordpress.com/af-xazeti/papaskiri-recenzia/>; **З. Папаскири.** Так не пишется история. *Некоторые замечания по поводу т.н. «учебника» «Истории Абхазии» О. Х. Бгажбы и С. З. Лакоба.* – „Кавказ и мир“, №8, 2010, с. 69-90. ელექტრონ. ვერსია: <http://iberiana.wordpress.com/afxazeti/papaskiri-recenzia-ru/>. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე წიგნში: **З. Папаскири.** Абхазия : *История без фальсификации.* Второе издание, исправленное и дополненное. Тб., 2010, გვ. 455-490.

³ **Ал. Папаскир.** Школьный учебник или первый блин комом. – Газета: «Единая Абхазия». №15 2.XI.2010 (ხაზგასმა ჩვენია – **მ.მ.**). აღნიშნული სახელმძღვანელოს ირგვლივ აფხაზურ და რუსულ პრესაში ატეხილი აურზაურის შესახებ იხ.: **В. Шария.** В Абхазии разгораются страсти вокруг школьного учебника истории. – *Эхо Кавказа.* 10.11.2010. (<http://www.ekhokavkaza.com/content/article/2216431.html>).

მეგრულად **გაწყობილ** და სეპარატისტულად **განწყობილ** გაზეთ „კალს“). თავად აფხაზურ ენაზე (ან აფხაზურთან ერთად) 11 გაზეთი გამოდიოდა და გამოდის. ომისშემდგომ პერიოდში მხოლოდ ხუთი აფხაზურენოვანი გაზეთი იშვა.

დასავლურ და რუსულ ლიტერატურაში ხაზი გაესმის კავკასიის მრავალეროვნებას, მულტილინგვიზმსა და პოლიკონფესიურობას. საქართველოსა და კავკასიის წარმოდგენა ეთნიკური, ენობრივი და რელიგიური თვალსაზრისით მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე მრავალფეროვან და მრავალრიცხოვან რეგიონად უკვე შეიცავს თავისებურ გაფრთხილებას, რომ ამ მრავალრიცხოვანი თავისებურებების დარეგულირება რთული საქმეა და „მრავალი არბიტრის“ ჩარევას საჭიროებს შინაგანი წონასწორობის მოპოვების, რეგულირებისა და დაცვის საქმეში.

იმთავითვე უნდა ითქვას, რომ ამ მრავალფეროვნებაზე საუბრისას ქათინაურის მიღმა ისეთი ფარული საყვედურიც ისმის, როგორცაა კავკასიის მოსახლეობის ძნელად ინტეგრირებადობა და ამ სივრცეში მცხოვრები მოსახლეობის კულტურული იზოლაციონიზმისაკენ მისწრაფება. უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი იმიჯი კავკასიისათვის თავს მოხვეული და არაბუნებრივია, ხოლო საქართველოსთვის, რომელიც ხშირად ამგვარი ტენდენციების კერად ცხადდება, უსამართლოცაა.

თანამედროვეობას ერთი უცნაური სენი დასჩემდა: როდესაც საბჭოთა კავშირსა და კომუნისტურ რეჟიმებზე საუბრობენ, უარყოფითად ფასდება ის იდეოლოგიური და სამხედრო ღონისძიებები, რომლებსაც საბჭოეთი ახორციელებდა აღმოსავლეთ ევროპისა თუ საერთოდ დასავლეთის მიმართ, მაგრამ ე.წ. საბჭოთა რესპუბლიკების შიგნით მაშინ გატარებული ენობრივ-ეთნიკური პოლიტიკის კანონიერებაში ეჭვის ეტანასაც კი ტაბუ აქვს დადებული.

MERAB NACHKEBIA

**THE POPULATION NUMBER OF ABKHAZIA
AND THE PRESENT STATUS
OF THE ABKHAZIAN LANGUAGE**

The article is devoted to the analysis of the problems concerning the language identity of the post-war population of Abkhazia, the north-west part of Georgia occupied by Russia. There are investigated the language specificities of the population living there at present and which are quite different from those in other parts of Georgia due to the influence of the peculiar educational system (the Russian Federation model). The article touches upon the type and the constituent parts of the language contacts, the principles regulating the language standards, the media language, the onomastic variety, the status of the Abkhazian language, etc. The study of the factual material has shown that the idealized “independence” has not brought the feeling of national satisfaction and full value. Russia watches over every action of the Abkhazians and acutely reacts to all the manifestations of independent free thought which is visible, despite the caution in the interviews given at various times and by different persons, in the articles and the fragments of the books.

ლევან ფაჩულია

ინტენციის სახეებისათვის ზეპირ ღიალოგურ მმტყველებათ

გასული საუკუნის ლინგვისტიკის განვითარებაში შეიძლება გამოიყოს ორი ეტაპი, რომელთაგანაც პირველი უშუალოდ უკავშირდება ენის სისტემის (სტრუქტურის) კვლევას, ხოლო მეორე პერიოდისათვის დამახასიათებელია ენის ფუნქციონირების თავისებურებათა გამოვლენა, ე.ი. მეტყველების შესწავლა. თავდაპირველად ენათმეცნიერთა განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა „პარადიგმები“ და „კატეგორიები“, მაგრამ ფორმალურ კრიტერიუმებზე აგებული კვლევების გარდა შესამჩნევი გახდა მისწრაფება „ადამიანური ფაქტორის“ მიმართ, რადგან ენის ბუნების გაგება შეუძლებელია მისი მატარებლის – ადამიანის, როგორც ენობრივი არსებისა (ვ. ფონ ჰუმბოლდტის მიხედვით) და მოაზროვნე ინდივიდის ფაქტორის გათვალისწინების გარეშე. ო. იესპერსენი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ „თუ ჩვენ გვინდა გავიგოთ ენის ბუნება, კერძოდ, მისი ის სფერო, რომელიც შეისწავლება გრამატიკის მიერ, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს... ორი ადამიანი – მეტყველების წარმომქმნელი და აღმქმელი“.¹

XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან ლინგვისტთა ყურადღების სფეროში მოექცა ენის შემოქმედებითი ასპექტი: გაანალიზდა გამონათქვამის წარმოქმნის პროცესი, შემუშავდა ენის გამოყენების კონცეფციები ყოფით-სასაუბრო პრაქტიკაში, დადგინდა სამეტყველო ქცევათა წესები, ინფორმაციის „გამგზავნისა“ და „მიმღების“ საკომუნიკაციო სტრატეგია ფართო გაგებით და სხვა.

თანამედროვე ლინგვისტიკაში დიდი ადგილი ეთმობა საკომუნიკაციო ინტენციასთან დაკავშირებულ საკითხებს: ცალკეული გამონათქვამის ინტენციის პარალელურად წარმოებს კვლევები მთლიანი ტექსტის ინტენციისა (ტექსტის ინტენციონალური ან-

¹ О. Есперсен. Философия грамматики. М., 1958, გვ. 15.

ალიზი), აქცენტირებულია ინტენციის ტექსტწარმოქმნელი ფუნქცია, შესაძლებლობა ტექსტთა კლასიფიკაციისა ინტენციის შესაბამისად და ა. შ.

ამჟამად წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ინტენციის სახეების გამოყოფა ზეპირ დიალოგურ მეტყველებაში, როგორც ზეპირი ურთიერთობის პირველად, უძველეს და დღესაც ყველაზე ბუნებრივ სახეობაში, რომლის ფესვებიც გენეტიკურად ყოფით – სასაუბრო მეტყველებიდან ამოდის.

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის ნებისმიერი, მათ შორის სამეტყველო მოღვაწეობა ძნელად წარმოსადგენია ინტენციის (ლათ. *intentio* – სწრაფვა, განზრახვა, ჩანაფიქრი) გარეშე. გარკვეული განზრახვითა და მიზნით მოქმედებს ადამიანი სოფლის მეურნეობასა და მრეწველობაში, პოლიტიკასა და ხელოვნებაში, ფილოსოფიასა და მეცნიერებაში... სამეტყველო მოღვაწეობა (= მეტყველება) ადამიანის სოციალური აქტივობის უმნიშვნელოვანესი სფეროა შრომითი, შემეცნებითი და სხვა მოღვაწეობის სახეობების გვერდით. მისი საშუალებით მყარდება ურთიერთობა საზოგადოების წევრებს შორის, რომლებიც განსაზღვრულ სოციალურ კონვენციებს მისდევენ.

სამეტყველო ურთიერთობა (ზეპირიცა და წერილობითიც) ქმნის საკომუნიკაციო კონტექსტს, რომელშიც რეალიზდება სამეტყველო აქტები – მოცემულ საზოგადოებაში მიღებული წესებისა და პრინციპების შესაბამისად განხორციელებული მიზანმიმართული ქმედებები, რომელთა უმთავრესი თვისებაა ინტენციონალობა, მიზანდასახულობა და კონვენციონალობა. სამეტყველო განზრახვიდან (ინტენციიდან) ზეპირ (ან წერილობით) ტექსტებზე გადასვლის პროცესთა ერთობლიობა და თანმიმდევრობა – ინტენცია, მოტივი, შინაგანი პროგრამირება და რეალიზაცია – წარმოქმნის მეტყველებას (ტექსტს), ე.ი. ინტენცია ტექსტის წარმოქმნის საწყისი ეტაპია, რომლის გარეშეც არ არსებობს არავითარი კომუნიკაცია.

თუ ინტენცია, როგორც მეტყველების (ტექსტის) წარმოქმნის პირველი ეტაპი, არ უკავშირდება მოქმედის აზრის სიტყვიერ (ან წერილობით) გამოხატვას, მაშინ იგი არ წარმოადგენს საკომუნიკაციო ინტენციას (= საკომუნიკაციო განზრახვას) და,

შესაბამისად, ვერ იქნება ლინგვისტური ანალიზის საგანი. ამიტომ საკომუნიკაციო ინტენცია ყოველთვის შეეფარდება მოლაპარაკე პირს (ჰომო ლოგუენს-ს), რომელიც საკომუნიკაციო აქტის უმთავრესი კომპონენტია (ან შემადგენელია) მსმენელთან და მეტყველების საგანთან ერთად.

მთქმელი, მსმენელი და მეტყველების საგანი, როგორც საკომუნიკაციო აქტის ძირითადი შემადგენლები, გამოყოფილი იყო ჯერ კიდევ ანტიკურ რიტორიკებში და მას შემდეგ ვერცერთი ზოგადი ხასიათის ლინგვისტური ნაშრომი გვერდს ვერ უვლის მათ. ნ. ტრუბეცკოი თავის „ფონოლოგიის საფუძვლებში“ გარკვეულ ადგილს უთმობს მეტყველების დახასიათებას და აღნიშნავს, რომ „მეტყველება ყოველთვის კონკრეტულია ... ესადაგება გარკვეულ ადგილსა და დროს. იგი გულისხმობს მთქმელს („გამგზავნს“), მსმენელსა („მიმღებს“) და მეტყველების საგანს, რომლის შესახებაცაა საუბარი“.¹ მაგრამ საკომუნიკაციო აქტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს უკუკავშირიც, რომელიც მყარდება მთქმელსა და მსმენელს შორის.

მთქმელისათვის სულერთი როდია, თუ რამდენად სრულყოფილად გაიგება მის მიერ გადაცემული შეტყობინება: იგი ყურადღებით აკვირდება მსმენელის რეაქციას და ამის მიხედვით ცდილობს, რომ თავისი ნათქვამი უფრო გასაგები გახადოს, რაიმე დაუმატოს ან გამოაკლოს. მსმენელი თავისი ქცევით (და არა მარტო ენობრივით) გავლენას ახდენს მთქმელის გამონათქვამის ხასიათზე; ე.ი. უკუკავშირიც აუცილებელი ფაქტორია, რომელიც მოქმედებს კომუნიკაციის პროცესში.

საკომუნიკაციო აქტის შემადგენლებს შორის, როგორც ეს არაერთგზისაა ხაზგასმული სპეციალურ ლიტერატურაში, ცენტრალური ადგილი უკავია მთქმელს, რადგან „ინდივიდუალურ აქტს, რომლის მეშვეობითაც ჩვენ ვიყენებთ ენას, უპირველეს ყოვლისა, შემოჰყავს მთქმელი, როგორც პარამეტრი იმ პირობებს შორის, რომლებიც აუცილებელია გამონათქვამისათვის.“²

ამდენად, მთქმელი (ან დამწერი) მეტყველების (ტექსტის) წარმოქმნის ძირითადი პარამეტრია, რომელსაც, ასე თუ ისე, უკ-

¹ Н. С. Трубецкой. Основы фонологии. М., 1960, გვ. 7.

² Э. Бенвенист. Общая лингвистика. М., 1974, გვ. 313.

ავშირდება სხვა ფაქტორები. არსებითად, მოქმელს ეკუთვნის არჩევანის უფლება, თქვას რაიმე, თუ საერთოდ არაფერი არ თქვას (დაწეროს თუ არ დაწეროს), რაზე, რა მიზნით, ვისთან, სად და როდის ილაპარაკოს.

მოქმელს უნდა გაუჩნდეს რაღაც ინტენცია, რომ ვინმეს რაიმე შეატყობინოს, ტელეფონით დაურეკოს, წერილი მისწეროს... გააკეთოს განცხადება, სიტყვით გამოვიდეს კრებებზე, კონფერენციებზე, სიმპოზიუმებზე... დაწეროს თეზისები, სტატიები, მონოგრაფიები...

საკომუნიკაციო ინტენციის შემთხვევაში მოქმელი თვითონ ირჩევს შეტყობინების იმ ფორმას ან მეტყველების ტიპს, რომელიც ყველაზე მეტად შეესაბამება მის განზრახვას, თანამოსაუბრის (ან თანამოსაუბრეთა) ხასიათს, მეტყველების საგანსა და იმ პირობებს, რომლებშიც უნდა მოხდეს მოქმელის გამონათქვამის რეალიზაცია და რომლის ფარგლებშიც აიგება მისი მომავალი ტექსტი.

მეტყველების ტიპები ნაირგვარია (იგულისხმება 1. ზეპირი მეტყველება, რომელსაც არ გააჩნია წერილობითი საფუძველი (ყოფით –სასაუბრო მეტყველება, ფოლკლორი); ა) რიტორიკული მეტყველება, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს წერილობითი პროტოტიპი (პოლიტიკური, სასამართლო, ეპიდიქტური, მქადაგებლური, პროპაგანდისტული); ბ) მარეპროდუცირებელი, ე.ი. ზეპირად კოპირებული წერილობითი მეტყველება (დიქტორის გამოსვლა, თეატრალური მეტყველება); 2. წერილობითი მეტყველება (წერილები, დოკუმენტები, თხზულებები); 3. ბეჭდვითი სიტყვიერება, ლიტერატურა (მხტვრული, სამეცნიერო, ჟურნალისტური) 4. მასობრივი კომუნიკაცია (რადიო, ტელევიზია, კინო, გაზეთი, რეკლამა) და ინფორმატიკა), მაგრამ მთლიანობაში მეტყველება, ჯერ ერთი, ზეპირია და წერილობითი; მეორეც, დიალოგური და მონოლოგური. ამ ბინარული დაპირისპირების საფუძველზე შეიძლება გამოიყოს მეტყველების ოთხი ძირითადი ტიპი: 1. ზეპირი დიალოგი, 2. ზეპირი მონოლოგი; 3. წერილობითი დიალოგი და 4. წერილობითი მონოლოგი.

რომელი მეტყველების ტიპიც არ უნდა აირჩიოს მოქმელმა, საკომუნიკაციო ინტენცია მათი ინტეგრალური საწყისია უგამონ-

აკლისოდ ყველა სამეტყველო ჟანრისათვის.

ზეპირი კომუნიკაცია მიმდინარეობს დიალოგური და მონოლოგური მეტყველების ფორმით. მათი აღწერა, ჩვეულებრივ, წარმოებს კომუნიკაციის პირობების, ე.ი. საკომუნიკაციო სიტუაციის, კომუნიკაციის მონაწილეთა რაოდენობის, კომუნიკატთა აქტიურობა-პასიურობის, უკუკავშირის, საუბრის საგნის, დროის დეფიციტისა და მთქმელის მიერ შერჩეული სტრატეგიის მიხედვით. ამ პარამეტრების გათვალისწინებით „სტანდარტულ“ ზეპირ დიალოგსა და „კლასიკურ“ ზეპირ მონოლოგში ასეთი სურათი იკვეთება:

– საკომუნიკაციო სიტუაცია ზეპირი ურთიერთობის ორივე ტიპში ერთნაირია, ნორმალურია, ე.ი. კომუნიკაციის მონაწილენი (=პარტნიორები) ერთდროულად იმ- ყოფებიან ერთსა და იმავე ადგილას (დაცულია ადგილისა და დროის ერთიანობის პრინციპი);

– კომუნიკაციის მონაწილეთა რაოდენობა ზეპირ დიალოგში მინიმალურია: ერთი მთქმელი და ერთი მსმენელი. მთქმელი ერთია ზეპირ მონოლოგურ მეტყველებაშიც, მაგრამ მსმენელთა რაოდენობა მეტია: მსმენელის როლში გვევლინება აუდიტორია. ურთიერთობა ორივე შემთხვევაში უშუალოა (გამოირიცხება ურთიერთობა ტექნიკური საშუალებებით);

– ზეპირ დიალოგურ მეტყველებაში კომუნიკაციის მონაწილენი ერთნაირად აქტიურნი არიან: მთქმელი დროდადრო მსმენელი ხდება და პირიქით. ზეპირ მონოლოგში მთქმელი, ჩვეულებრივ, აქტიურია, ხოლო აუდიტორია ენობრივი თვალსაზრისით პასიურია;

– უკუკავშირი ზეპირ დიალოგურ მეტყველებაში როგორც ენობრივი (ვერბალური), ასევე არაენობრივი (არავერბალური) პირდაპირია. ზეპირ მონოლოგში უკუკავშირი მხოლოდ არაენობრივია: მთქმელი თავისი ტექსტის ეფექტიანობის შესახებ მსჯელობს მხოლოდ მსმენელთა მიმიკებისა და ჟესტების მიხედვით;

– საუბრის საგანი ზეპირ დიალოგში მჭიდრო კავშირშია სიტუაციასა და კომუნიკაციის მონაწილეებთან: როგორც წესი, საუბრობენ „თავიანთ საქმეებზე“ (თუმცა გამონაკლის შემთხვევებში საუბარი შეიძლება შეეხებოდეს სხვა თემებსაც, მაგალი-

თად, ძველი რომის ცივილიზაციას და მისთ.). ზეპირ მონოლოგურ მეტყველებაში კი საუბრის საგანი უშუალოდ არ უკავშირდება არც სიტუაციას და არც კომუნიკაციის მონაწილეებს, საუბარია ყველა მსმენელისათვის უფრო ზოგად, საერთო საკითხებზე, რაც განისაზღვრება, როგორც ინტერესთა წრე;

– დროის დეფიციტი სპეციფიკურია ზეპირი დიალოგური მეტყველებისათვის, რადგან მოქმელს არა აქვს საკმარისი დრო მთლიანი ტექსტის ან ცალკეული გამონათქვამის ფორმის მოსაფიქრებლად. ზეპირი მონოლოგი კი (ისევე როგორც წერილობითი დიალოგი და წერილობითი მონოლოგი) დროის დეფიციტის უქონლობით ხასიათდება;

– ზეპირი მონოლოგური მეტყველება დამკვიდრებულია მოქმელის ინტენციასზე, რომელიც თავის გამონათქვამს აგებს მის მიერვე შერჩეული სტრატეგიის მიხედვით. დიალოგური მეტყველება კი, პირველ ყოვლისა, ურთიერთობაა ორ პირს შორის (მხედველობაშია „სტანდარტული“ დიალოგი, ხოლო სხვა შემთხვევაში მსმენელთა რაოდენობა შეიძლება მეტიც იყოს). მიმდინარეობს განუწყვეტელი როლებრივი ცვლილება: მოქმელი გარკვეული დროით მსმენელი ხდება, ხოლო მსმენელი მოქმელის როლში გვევლინება და იძენს მოქმელისათვის დამახასიათებელ თვისებებსა და თავისებურებებს; ე. ი. კომუნიკაციის პარტნიორები, როგორც ეს ზემოთ აღინიშნა, ერთნაირი აქტიურობით ხასიათდებიან და ამაში ვლინდება მათი თანასწორობა. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან „ადამიანი (მეტყველების პროცესში – **ლ.ფ.**) ისწრაფვის დომინანტობისაკენ ... ე.ი. ისწრაფვის იქითკენ, რომ ყოველთვის მოქმელი იყოს“.¹ „როგორც კი ხდება მოქმელი და მიმართავს ენას, იგი უმაღლ უპირისპირებს თავის თავს სხვა პირს, როგორც არ უნდა იყოს დასწრებულობის ხარისხი... გამოთქმის ყველა აქტი, რომელიც ექსპლიციტურად ან იმპლიციტურად მიმართულია ვინმესადმი, ყოველთვის ახდენს თანამოსაუბრის პოსტულირებას“.²

ზეპირ დიალოგურ მეტყველებაში (ისევე როგორც მონოლო-

¹ **В. И. Карасик.** Языковый круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград, 2002, გვ. 50.

² **Э. Бенвенист.** Общая лингвистика. М., 1974, გვ. 313.

გის შემთხვევაში) კომუნიკაციის პარტნიორთა „დასწრებულობის ხარისხი“ მაქსიმალურია: მოქმელი უშუალოდ, რაიმე დაბრკოლების გარეშე პირდაპირ მიმართავს თავის ვიზავის, „ქმნის“ და „აგზავნის“ ტექსტს, ხოლო მსმენელი „იღებს“ მას და მოცემული ინტენციის შესაბამისად ახდენს მოქმელის შეტყობინების ინტერპრეტაციას საპასუხო გამონათქვამებსა და რეპლიკებში. „მსმენელის საკომუნიკაციო როლს აქვს უნარი მოქმელის სამეტყველო ქცევის განსაზღვრისა, ე. ი. გავლენას ახდენს დისკურსის განვითარებაზე“.¹

დიალოგურ მეტყველებაში რეალიზდება ყველა მონაწილის ინტენციები და სტრატეგიები. დიალოგი გარკვეულწილად არაწინასწარგანგანზრახულია, ყოველ შემთხვევაში მსმენელისათვის, მაგრამ მოქმელისათვის ამ ფაქტორის გამორიცხვა არ შეიძლება. იგი საუბარს იწყებს თავისი საკუთარი ინტენციით, რასაც ვერ ვიტყვით მეორე მოქმელზე, რომელიც აქამდე მსმენელის როლში იმყოფებოდა და საუბარს (რა თქმა უნდა, თუ ამის სურვილი აქვს) აგრძელებს არა თავისი ინტენციით, არამედ „მოვალეობის მოხდის“ მიზნით. მისი საპასუხო რეპლიკა „ნაკარნახევია“ კომუნიკაციის პარტნიორის წინა გამონათქვამით.

ნიმუშისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ საუბარი დ. კლდიაშვილის ცნობილი ნაწარმოების – „სამანიშვილის დედინაცვალის“ პერსონაჟებს – კირილე მიმინოშვილსა და პლატონ სამანიშვილს შორის, როდესაც ისინი სადედინაცვლოს სამებნელად მიემგზავრებიან.

ქეიფის მოყვარული კირილე ცდილობს, დაიყოლიოს პლატონი შაფათაძის ქორწილში წასვლაზე:

„–პლატონ,... ერთს გეტყვი და, თუ ძმა ხარ, უარს ნუ მეტყვი!

- ჰო!
- არც ერთს გული არ დაგვწყდება...
- თქვი, კაცო!
- მოდი ორივე ამაღამ შაფათაძისას მივიდეთ!
- შაფათაძისას?! – გაიკვირვა პლატონმა.

¹ **Т. Г. Винокур.** Говорящий и слушающий. Вопросы речевого поведения (текст), М., 1993, გვ. 73.

– ჰო! და ამაღამ იქ ვიქნებით, ხვალ კი წავალთ სალომესთან.

– რას ამბობ, კირილე!... გადირია ჩემი მტერი! კაცს არ ვიცნობ, არ მიცნობს... ქორწილში მივიღე უცნობი კაცი?!

– რა გიჭირს?

– ტყვილა არაა ახლა მაგ?! – და პლატონმა, ისევ მიაბრუნა ცხენი და წკეპლა დაჰკრა, მაგრამ კირილემ უცბად უტაცა ხელი აღვისში და გააჩერა ცხენი.

– პლატონ, თუ ჩემი სიყვარული გაქვს... თუ ჩემი ძმობისა რამე გწამს, ახლა გვევიგებ ამას... გაფიცებ შენს ცოლ- შვილს, შაფათაძისას უნდა წამოხვიდე!..

– გასაკვირი საქმეა, შენ ნუ მომიკვდები!.. რას იტყვის ის ადამიანი, ამისთანა დღეს უცხო კაცი კარზე მივადგე? – გაჯავრებით წარმოთქვა პლატონმა. – რას იფიქრებს, ჰმ?!

– იტყვის, რომ კაი კაცი ყოფილაო, – სიცილით დაატანა კირილემ, – სხვას რას იტყვის?! შაფათაძის წვევას მივიღებ, მივალ, თან კარგ, პატიოსან აზნოუშვილს, მასზედ გამორჩენილს, მივუყვან და იმას მიწყენს?! რავა გეკადრება!.. ეწყინება კი არა, თავზე შემოგვევლება! შე კაცო, შენთან რომ მოვიდე, უცხო კაცი მომყვეს, ჩემი კეთილი, საწყენად დაგირჩება?.. ა, მითხარი, თუ ძმა ხარ?.. კარში გამომაგლებ? ა?

– იმე!

– ჰოდა ეგ არის!.. მერე მე მასპინძელს ვეტყვი, მიზეზს გავაგებინებ საქმე გვაქვს, უსათუოდ ხვალ აღრიანად წამავალი ვარ, ძალიან საჭირო საქმეზე თქვა და ასე, ისე... ერთი სიტყვით, ჩემებურად... შენი პატივისცემაც მინდოდა თქვა და ამისთან დაშორებაც არ შემეძლო თქვა და ამისთანები... ნახავ აგერ, როგორი მადლობელი დაგირჩეს!.. რა განადვლებს, კაცო, მასპინძლის მეტს ხომ არავის ეცოდინება, დაპატიჟებული ხარ თუ არა. მასპინძელთან კი, გეუბნები, მე ვიცი!..

საშველი აღარ მისცა კირილემ და პლატონი იძულებული გახდა დათანხმებოდა შაფათაძისას წასვლაზე.“

მოყვანილ დიალოგში კირილე მიმინოშვილი (პირველი მთქმელი) საუბარს იწყებს თავისი ინტენციით, ხოლო პლატონი (მეორე მთქმელი) საუბარს აგრძელებს არა საკუთარი განზრახ-

ვით, არამედ შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე. იგი „იძულებულია“, პასუხი გასცეს კირილეს დაჟინებულ თხოვნას.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ზეპირ დიალოგურ მეტყველებაში ინტენციის ორი სახეობის გარჩევა, რომლებსაც შეიძლება ვუწოდოთ პირდაპირი (უშუალო) და ირიბი (გაშუალებულებული, „თავსმოხვეული“, „ნაკარნახევი“). პირველი შეეფარდება დიალოგის დამწყებ პირს, ხოლო მეორე – საუბრის გამგრძობს.

ინტენციის სახეების გამოყოფა დიალოგურ მეტყველებაში საშუალებას მოგვცემს დიალოგური ურთიერთობის სტანდარტული რეალიზაციის სახეების დადგენისა.

LEVAN PACHULIA

ON THE TYPES OF INTENTION IN ORAL DIALOGUE SPEECH

Intention is the first stage of creation of text. Without it communication does not exist, but in dialogical speech the beginner (the first speaker) begins to communicate with his own intention (we cannot say the same about the second (another) speaker who was the listener before. He continues talking not using his own intention but because of obligation only. His answer is based on the phrase of the first speaker, so we must differ two kinds of intention we can call “direct” and “indirect” intentions.

თამარ ბითოლენდია

1867 წლის აფხაზ მუჰაჯირთა სიაში გამოვლენილი ქართველური წარმოშობის გვარსახელები

აფხაზთა შორის გავრცელებულია ბევრი ქართველური გვარი და ეს უჩვენებს, რომ ამ ტერიტორიაზე ქართველური მოსახლეობა ცხოვრობდა, რომელიც შეერწყა თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე XVI საუკუნიდან დასახლებულ აფხაზურ მოსახლეობას. გარდა აღნიშნული ფაქტისა, ამას ადასტურებს ის, რომ შუა საუკუნეების ქართულ წერილობით წყაროებში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე არ სახელდება არც ერთი აფხაზური გვარი, სამაგიეროდ ბევრია ქართველური გვარსახელი. შუა საუკუნეების წყაროებში მოხსენიებული გვარსახელებიდან ბევრი დღეს უკვე აღარ არსებობს. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა XIX საუკუნის დოკუმენტების მონაცემები, რომლებიდანაც ჩანს, რომ აფხაზთა შორის საკმაოდ ყოფილა გავრცელებული ქართველური გვარსახელები, რომელთაგან ერთი ნაწილი დღეს საერთოდ არ დასტურდება.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია გამოავლინოს აფხაზთა შორის ადრე გავრცელებული და დღეს უკვე გამქრალი ქართველური წარმოშობის გვარები. საანალიზო მასალად გამოყენებული გვაქვს აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სია, რომლის ქართული თარგმანი 2004 წელს გამოსცა ბ. ხორავამ.¹ ნაშრომში მე-ნ პუნქტში გვარსახელებს მიწერილი აქვს სულადობრივი რაოდენობა. მონაცემები ამოღებულია ა. სილაგადისა და ა. თოთაძის წიგნიდან „გვარ-სახელები საქართველოში“.² მუჰაჯირთა სიაში წარმოდგენილი გვარსახელების გავრცელების საზღვრები გუდაუთიდან დაწყებული მდ. ღალიბგამდე მოდის.

¹ ბ. ხორავა. აფხაზთა 1867 წლის მუჰაჯირობა. თბ., 2004.

² ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე. გვარ-სახელები საქართველოში. თბ., 1997.

აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სია გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის იმ გვარსახელების შესახებ, რომლებიც გავრცელებული იყო აფხაზეთის ტერიტორიაზე არამარტო 1867 წლის მუჰაჯირობის დროს, არამედ გაცილებით უფრო ადრე. აღნიშნული დოკუმენტიდან ამოღებული მასალის ანალიზის საფუძველზე გამოვლინდა:

1. გვარები, რომლებიც პირველად ხდება ცნობილი: (ა)კარია / არკარიძე, არაია, არსია, ბერამია, ბერზანია, ბესტუკლია, გაბაია, გამსალაია, გერდელია, გერგალია, ზუალია, კარჩხელია, კუტიტია, ლაჟია, მარმოვია, მიხელია, მარხოლია, პატხურია, რგუალია, საგერლია, საგირგია, სადოკია, სათირგია, სალთაბლია, საჩინაია, ფშანია, ფშელია, ქაბაჯია, ქანჯია, ქანთარაია, ღუარწკია, ჩეფშია, ჩეხვაია, დოპუა, შოუა, ზუართნაია, ჩხუფრია... აღნიშნული გვარები დაკარგულია და დასტურდება მხოლოდ აფხაზთა შორის.³
2. გვარები, რომლებიც ამჟამად გამქრალია, თუმცა ისტორიულად არსებობდა და ხშირად გვხვდება დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებში: კარჩხელია, ლაშურია (ლასურია), საღარია, ჩხონგურია, ჩხულგურია, ჩხუნგურია (მდრ. ისტ. ჩხუნბურია), ჯინჯია (მდრ. ისტ. ჯინჯუა), ჰარანია (ისტ. ხარამია), დიფშუა (ისტ. თიფშხუა), ბამბურაძე (მდრ. ისტ. ბაიმბურია)...
3. გვარები, რომლებიც დღეისათვის დაკარგულია მეგრულში, მაგრამ დასტურდება მათი აღმოსავლურქართული ვარიანტები. ისინი საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ისტორიულად არსებობდა მათი და-

³ დასახელებული გვარსახელების ანალიზი იხ.: თ. გითოლენია. -ია დაბოლოებიანი გამქრალი ქართველური გვარები 1867 წლის აფხაზ მუჰაჯირთა სიის მიხედვით. ნაწ. I. – *ფილოლოგიური პარალელები* №2. თბ., 2010; თ. გითოლენია. რამდენიმე გამქრალი ქართველი გვარსახელი აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სიის მიხედვით. – *დიდაქარობა. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. მასალები. ხულო-დიდაქარა*, 2010, გვ. 354-355.

სავლურქართული ვარიანტებიც: არსია (შდრ. არსი-
აშვილი), ბადია (შდრ. ბადიაშვილი), გაბაია (შდრ.
გაბაიძე), გელაია (შდრ. გელაიაშვილი), კვაჩია (შდრ.
კვაჩიძე), კუწნია (*კვიწინია. შდრ. კვიწინაშვილი),
ლაბია (შდრ. ლაბაძე), მიხელია (შდრ. მიხელიძე),
სანია (შდრ. სანიშვილი), ჩალია (შდრ. ჩალაძე),
ჩოლია (შდრ. ჩოლიაშვილი), ჩუგურია (შდრ. ჩუგუ-
ნაძე), ხარაია (შდრ. ხარაიშვილი), ხარაზა (შდრ.
ხარაზიშვილი), ხარაზი (ხარაზიშვილი)...

4. დღეისათვის დაკარგული გვარები, რომელთა წარ-
სულში არსებობას ტოპონიმი ადასტურებს: ბარჩან
(*ბარჯანია. ტოპ. ლებარჯანე), ვარდალია/ვარდანია
(ტოპ. ლევარდანე/ლებარდანე), კოკუა (ტოპ. ნაკო-
კუ)...
5. აფხაზური ყაიდის ანუ სესხების შედეგად გააფხაზუ-
რებული გვარები: ბერზანია (ბერზენია), ბლია (ბუ-
ლია) გაბლია, გაბნია, გამკია, შალაბრია (შალამბე-
რიძე), ჩხუფრია (ჩქოფორია). ბარკალ, ბერცხელა,
ბლესკერ, ბლესკირ, გორდანა,, გუარდალ, ვარდან,
კერსალ, კიფა, ლომა, მარშანი, უჩანა, ქობლი, ჩკუა,
ყურდლელ, ჯინჯალ, ჯინჯელ, ხურხუმალ (*ხურხუ-
მელია, შდრ. ხორხომელიძე), საბუა, ჩხოლუა, ჩხიდ-
დი, ჩხცი.
6. აფხაზურისა და ქართულისათვის საერთო გვარები.
მათ შორის უძრავლესობას გაქრობა ეძუქრება: ბჟა-
ნია, გაბელია, გინდია (23 სული), ვაჭარია (44 სუ-
ლი), თორია, კობახია, ლაბაშია (52 სული), ლაზა-
რია, ლომია, მალანია, საბეკია, სარია, ფაჩულია,
ფილია, ქვაჩახნია, ჩანგელია, ჩიტია, ჩხარჩხალია,
წაბრია (105 სული), ჭკადუა, ჯოჯუა, კიკნაძე...
7. გვარები, რომელთა ამოსავალი ფორმები ქართულში
დასტურდება პირსახელებად. სხვანაირად, ქართულ-
ში გაგრძელებული პირსახელები და აფხაზურში
დადასტურებული გვარები ფორმით აბსოლუტურად
ემთხვევა ერთმანეთს ან ფონეტიკური ცვლილებები-

თაა წარმოდგენილი: ბადლია (ბადალა), გელია, ლა-
ჩია, ნართია (ნარტია←ნანარტია←ნანატრი), ხახუ-
ბია, ხუტალია (ხუტალეი), ერისთო (ერისტო)...

8. საერთო ფუძის მქონე გვარები, რომლებიც აფხა-
ზურში წარმოდგენილია სხვადასხვა კარიანტებით:
ბაგუა, გიგვა, ბიგბა; გუნა, გუნია, გუნბა; კაცია,
კაცბა, კაცბაი, კაც, კაცა, კაცი; ლაზარია, ლაზარ-
იფა; საჩინაია, საჩინაა; ჩალია, ჩალ-იფა; ხორაია,
ხორა, ხორაა; ვარდანია, ვარდან; ლაზ, ლაზ-იფა;
პაპა, პაპაა, პაპბა...
9. გვარები, რომელთა აგებულება ჩვენთვის გაუგებარი-
ა, თუმცა მათ ქართველურ წარმომავლობას ადას-
ტურებს –ია დაბოლოება: ბესტუკლია, მარმოვია,
პატხურია, ხუართნაია...
10. სოფ. გუფის მონაცემებში გამოიყოფა გვარები, რო-
მელთაც თავიიდურა პოზიციაში განვითარებული აქვთ
რ თანხმოვანი. ეს გვარებია: რგუალია, რჟალიკა,
რჟიგანია. აღნიშნული მონაცემები გვაგარაუდებინებს,
რომ რ-ს განვითარება გვარებში სოფ. გუფის მეტყ-
ველებისათვის უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი.
11. აფხაზური ზოგადი ფორმების მაწარმოებელი ა-
პრეფიქსით ნაწარმოები გვარები: აბჟინაა, ებჟნოუ
(ასიმილაციით), აგუნბა, ამფარ.
12. სვანური წარმომავლობის გვარები: კაფშანი, ცინ-
ტალა...
13. აფხაზურ-მეგრული -ბა-ია სუფიქსებით ნაწარმოები
გვარები: ბურდლუბაია, როსტობაია.
14. ორმაგი სუფიქსაციის დღეისათვის უცნობი გვარები:
ჩეფშია (*ჩეფეშია. ჩეფესი), ცაძვია (←*ცაც-უა-
ია←ცაცუა)...
15. სახელობითი ბრუნვის ნიშნით წარმოდგენილი ორი
გვარი: კაცბაი, ხაცი.

დანართი

აფხაზ მუჰაჯირთა შორის გავრცელებული გვარები
(1867წ)

-ია დაბოლოებიანი გვარები

(ა)კარია	გუნია	პატხურია
არაია	ვაჭარია	რგუალია
არსია	ზუალია	როსტობაია
ბაგათელია	თორია	რჟიგანია
ბაღია	კაცია	საბეკია
ბაღალია	კაცი	საგერლია
ბეღია	კარჩხელია	საგირგია
ბერამია	კვარჯია	სადოკია
ბერზანია	კვარჯეი	სათირგია
ბესტუკლია	კობახია	სალთაბლია
ბღია	ლაბაშია	სანგულია
ბჟანია	კუტიტია	სანია
ბუღია	კუწნია	სარანია
გაბაია	კვაჩია	სარია
ბურღლუბაია	კობახია	სატაია
გაბელია	კუტიტია	საღარია
გაბღია	ლაბაშია	საჩინაია
გაბნია	კუწნია	სეჟანია
გამკია	ლაბია	სონგულია
გამსალია	ლაზარია	ქანთარაია
გელია	ლაჟია	ფიღია
გერგალია	ლაშურია	ფშანია
გერღელია	ლაჩია	ფშელია
გვარამია	ლოძია	ქაბაჯია
გინღია	მაღანია	ფაჩულია
გოღია	მარმოვია	ქანჯია
გუაია	მარხოღია	ქარია
ვარდანია	მიხელია	ქუთელია
ვარდაღია	ნართია	ღუარწკია

შაკაია	ჩუგურია	ხახუბია
შალაბრია	ჩხარჩხალია	ხორაია
ჩალია	ჩხონგურია	ხუტალია
ჩანგელია	ჩხულგურია	ხუართნაია
ჩახანია	ჩხუნგურია	ჯიგანია
ჩეფშია	ჩხუფურია	ჯინჯია
ჩეხვია	ცაძვია	ჯინჯოლია
ჩიტია	წაბრია	ჯონჯოლია
ჩოლია	ხარაია	ჰარანია

დაბოლოება მოკვეცილი გვარები

ამფარ	გორდანა	კურკუპა	ყურდგელ
არგუნ	გუარდალ	კუტა	ცინტალა
ბარკალ	გული	კუჩა	ჩკუა
ბარჩან	გუნა	ლომა	ცინტალა
ბერცხელა	ებუნოუ	ლაზ	ჯინჯალ
ბიგვა	ერისტო	მარლანი	ჯინჯელ
ბლესკერ	ვარდან	მარშანი	ხურხუმალ
ბლესკირ	კაც	მარუშკა	ხარაზა
ბრესკელ	კაცა	პაპა	ხარაზი
ბრისკელ	კაფშანი	რჟალიკა	ხაცი
გარჩალ	კერსალ	უჩანა	ხორა
გოგური	კიფა	ქობლი	ხურხუმალ

-უა დაბოლოებიანი გვარები

აგრუა	დიფშუა	მატუა	ჭკადუა
ამრუა	დოპუა	საბუა	ჭოლოკუა
ბაგუა	თორდუა	შოუა	ჯოჯუა
ბოჯგუა	კოკუა	ჩხოდუა	ჯოპუა
გოგუა	ლოგუა	ცაცუა	ჯაპუა

-იფა დაბოლოებიანი გვარები

ბალირ-იფა	კუაჩ-იფა	ჩიკურ-იფა
გაბალ-იფა	ლაზარ-იფა	ჩუნ-იფა
გაბრა-იფა	ლაზ-იფა	ჩნაპ-იფა
გაბრი-იფა	ხუტ-იფა	ჩხუ-იფა
იასა-იფა	რაფა-იფა	ხუაჩ-იფა
გუარ-იფა	ჩალ-იფა	მანარბელ-იფა

-ფჰა / -ფა დაბოლოებიანი გვარები

გაბუ-ფა	გუბლია-ფჰა
---------	------------

-ბა დაბოლოებიანი გვარები

აგერბა	კაცბა	კაცბაი
აგუნბა	ჭანბა	
ივანბა/იუანბა	პაპბა	

-აა დაბოლოებიანი გვარები

აბჟინაა	ლაგულაა	ჭითანაა
ბიგვაა	პაპაა	ხუაჯაა
გვადავაა	სამაა	ხვარაა
გოგულაა	სანჩიაა	ჭითანაუ
კუკაა	ქარდაა	

-ძე დაბოლოებიანი გვარები

არკარიძე	კიკნაძე	ჩხილძი
ბამბურაძე	ქორიძე	ჩხცი

-(ი)ში დაბოლოებიანი გვარები

ხალუშელ	ხალვაშ	ხაივაშ
---------	--------	--------

სკირი (←სქირი) დაბოლოებიანი გვარი

კვეკვესკირი

ქვემოთ ჩამოთვლილ ფორმებში ვერ გავარკვეით,
მათ შორის რომელია გვარი:

აგრუა პიტა

კუან ფათ

ხილნოცხა აზნაურ

TAMAR GITOLENDIA

THE NAMES OF GEORGIAN ETYMOLOGY REVEALED IN THE LIST OF THE ABKHAZ MUHAJIRS OF 1867

On the basis of analysis of the material taken from the list of Abkhaz Muhajirs of 1867 the following data have been established: 1) the names which have not been known before; 2) the names which have already disappeared, though they existed and now often occur in the ecclesiastical documents of Western Georgia; 3) the names which are already lost in Megrelian but whose Eastern-Georgian variants have been confirmed; 4) the names which no longer exist today but the existence of which in the past is confirmed by the toponyms; 5) the names borrowed from Abkhazian; 6) the names common for both Abkhazian and Georgia, the better part of which are under the threat of disappearance; 7) the names the initial forms of which are confirmed in Georgian personal names; 8) the names with common roots which are represented in Abkhazian by various forms; 9) the names the structure of which is ambiguous though their Georgian etymology is confirmed by the ending *-ia*: Bestukhia, Marmovia, Patkhuria, Khuartnaia; 10) in the documents of Gupi-village there are singled out the words with the consonant “r” in the initial position; 11) the names derived by the prefix *a-*, forming the Abkhazian general forms; 12) the names of Svan etymology; 13) the names formed by the Abkhaz-Megrelian suffix *-ba-ia*; 14) obscure names of double suffixation; 15) two names represented by the Nominative Case.

მანია ღარასელია

ილოკუციური და ინტენციონალური პრაგმატული კოჰერენტულობისათვის დისკურსში

კოჰერენტულობა წარმოადგენს დისკურსში გამონათქვამის გარკვეულ ორგანიზაციას. „დისკურსი – ეს არაა თვითონ ენა და არც რაიმე მასზე მოსაუბრე სუბიექტი, არამედ პრაქტიკა, რომელიც ფლობს გაბმულობის და თანმიმდევრობის საკუთარ ფორმებს“.¹ კოჰერენტულობა უზრუნველყოფს დისკურსის აზრობრივ ერთიანობას და გარდა ფორმალურ-გრამატიკული ასპექტებისა, მოიცავს გამონათქვამების კავშირებს, აზრობრივი და შემოქმედებითი დაკავშირებულობის სემანტიკურ-გრამატიკულ და ფუნქციონალურ ასპექტებს. დისკურსის პრაგმატული კოჰერენტულობა დამოკიდებულია ჩვენს მიერ მაკროპრაგმატული შინაარსის სამეტყველო აქტების (ანუ ერთი ან მეტი მაკროსამეტყველო აქტების) ჯაჭვიდან გამოყვანის შესაძლებლობაზე. რადგანაც, სამეტყველო აქტებს შორის კავშირების არსებობა და ძალა, რომლებიც შეადგენენ ფრაზეოლოგიური ინტენსიფიკატორის ფუნქციონირების დისკურსს, ქმნიან დისკურსის პრაგმატულ კოჰერენტულობას, შესაძლებელი ხდება ფრაზეოლოგიური ინტენსიფიკატორის მონაწილეობის კვლევა სამეტყველო აქტებს შორის კავშირის ძალის, ანუ პრაგმატული კოჰერენტულობის უზრუნველყოფაში. ჩვენ გამოვყოფთ პრაგმატული კოჰერენტულობის ორ სახეს: ილოკუციურსა და ინტენციონალურს.

დისკურსის ილოკუციური კოჰერენტულობის გამოსავლენად აუცილებელია დისკურსში შემავალი გამონათქვამის ილოკუციური ძალის დადგენა საერთო პრაგმატულ პრინციპებზე დაყრდნობით. ლოკალურ დონეზე ილოკუციური კოჰერენტულობის გაცნობით დიდი საერთო პირობა მდგომარეობს იმაში, რომ წინმავალი სა-

¹ М. Фуко. Археология знания. Киев, 1996, გვ. 207.

მეტყველო აქტი ქმნის კონტექსტს, სადაც ხდება მომდევნო სამეტყველო აქტის ილოკუციური შეფასება. „გამონათქვამი არ შეიძლება იზოლირებული იყოს. ის ყოველთვის გულისხმობს მის წინ მავალ და შემდგომ გამონათქვამებს. არც ერთი გამონათქვამი არ შეიძლება იყოს პირველი ან ბოლო, ის მხოლოდ რგოლია ჯაჭვში და მის გარეთ ვერ შეისწავლება“.¹ ცნობილია, რომ დისკურსის, როგორც დაკავშირებული და შეთანხმებული წინადადებების შედეგების აღქმა მოითხოვს ამ კავშირების ინტერპრეტაციას. ანალოგიურად სამეტყველო აქტების თანმიმდევრობის აღქმა დაფუძნებულია მომიჯნავე სამეტყველო აქტებს შორის კავშირების ინტერპრეტაციაზე.

დისკურსის სემანტიკის თეორიის ჩამოყალიბებისას უპირველესად, გასათვალისწინებელია, რომ მოლაპარაკეს გონებაში ჰქონდეს საგნის კონცეპტუალური რეპრეზენტაციის გარკვეული სახე. სწორედ ეს რეპრეზენტაციაა ის ფუნდამენტური „მნიშვნელობა“, რომელსაც მოლაპარაკე ამუშავებს დისკურსის კონსტრუირების დროს. ლინგვისტები კონცეპტუალურ რეპრეზენტაციას უფრო ხშირად მოსაზრებათა ნაკრებად მიიჩნევენ, რასაც ზოგჯერ ტექსტობრივ რეპრეზენტაციას ან ტექსტობრივ საფუძველს უწოდებენ,² მაგრამ კონცეპტუალური რეპრეზენტაცია ვერ იქნება მხოლოდ მოსაზრებებზე დამყარებული. მაგალითად, ყავის დაღვევის კონცეპტუალური რეპრეზენტაცია შეიძლება ძლიერ განსხვავდებოდეს მუსიკის მოსმენის კონცეპტუალური რეპრეზენტაციისაგან, ხოლო ეს უკანასკნელი – ავტომანქანის სიჩქარეების გადართვისაგან. ჩვენ შეგვიძლია როგორც კონცეპტუალური რეპრეზენტაციების შექმნა, ასევე მათი მეხსიერებიდან და აღქმითი გამოცდილებიდან გამოძახება.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ დისკურსის შინაარსს მხოლოდ კონცეპტუალური რეპრეზენტაციები არ წარმოადგენს. მოლაპარაკემ როგორღაც უნდა შეარჩიოს მთლიანი კონცეპტუალური რეპრეზენტაციიდან და აავოს ტექსტი შერჩეული ინფორმაციის საშუალებით. იგი არჩევს იმ ინფორმაციას, რომელიც მას სჭირდება, და ეს ინფორმაცია მსმენელს ეხმარება გარკვეული

¹ **М. М. Бахтин.** Эстетика словесного творчества. М., 1979, გვ. 424.

² **W. Kintsch.** The Representation of Meaning in Memory. Hillsdale. N.Y., 1974, გვ. 36-41.

შინაარსის აღქმაში. მოლაპარაკის მიერ ინფორმაციის ფლობისა და გადმოცემის ხერხი მეტად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დისკურსის წარმოქმნასა და გაგებაში.

მომიჯნავე მარტივ სამეტყველო აქტებს შორის კავშირის ინტერპრეტაციის თავისი ვარიანტი შემოგვთავაზა ა. ფერარამ. ის გამოყოფს სამეტყველო აქტებს შორის ფუნქციონალური ურთიერთობების შემდეგ ტიპებს: მტკიცებულება (*justificatory relation*), გაფართოება (*expansion relation*), განმარტება (*explanatory relation*), გამეორება (*repetition*), კომენტირება (*comment relation*), შესწორება (*correction*), დამატება (*addition*), თანხმობა (*agreement*), მოწონება (*approval*), უარყოფა (*objection*), დასკვნა (*conclusion*) და სხვ.¹ აუცილებელი არაა კოჰერენტობის შემადგენელი სამეტყველო აქტები ერთი „დონის“ იყოს. ვ. კარაბანმა გამოიკვლია რთული სამეტყველო აქტები და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სამეტყველო აქტებს შორის შეიძლება იპოვო სუბორდინაციის ურთიერთობა, მაგალითად, როდესაც რამოდენიმე სამეტყველო აქტი წარმოადგენს დამხმარეს მეორესთან მიმართებაში.² მეცნიერის მიერ ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ სამეტყველო აქტების კოჰერენტულობის აგებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ილოკუციური მიზნები, რომელთა შეთანხმებულობაც უზრუნველყოფს კოჰერენტულობაში სამეტყველო აქტების კავშირს. როგორც აღმოჩნდა, ილოკუციური მიზნების დონეზე, მარტივ სამეტყველო აქტებს შორის სუბორდინაციული ურთიერთობის გვერდით შეიძლება არსებობდეს კიდევ ორი სახის დისკურსული ურთიერთობა: კოორდინაციული და დამხმარე.

ამგვარად, სამეტყველო აქტებს შორის სუბორდინაციული ურთიერთობა იმაში მდგომარეობს, რომ ერთი (დამოკიდებული) აქტის ილოკუციური მიზნის განხორციელება ემსახურება მეორე (მთავარი) აქტის ილოკუციური მიზნის განხორციელებას. სამეტყველო აქტებს შორის ილოკუციური მიზნების მსგავსების შემთხვევაში დგინდება კოორდინაციის ურთიერთობა. სამეტყველო აქტებს შორის ურთიერთობა იმ შემთხვევაში წარმოიშვება, თუ

¹ **A. Ferrara.** Pragmatics. Handbook of Discourse Analysis. *Dimensions of Discourse*. Vol. 2. Academic Press Inc., London, 1985, გვ. 137-157.

² **В. И. Карабан.** Сложные речевые единицы: грамматика английских акцидентических полипредикативных образований. Киев, 1989, გვ. 132.

ერთი აქტის ილოკუციური მიზნის განხორციელება შესაძლებელს ხდის მეორეს ილოკუციური მიზნის განხორციელებას. ვ. კარაბანმა ასევე აღმოაჩინა, რომ ამ ურთიერთობების საფუძველზე მართივი ილოკუციური ძალები შეიძლება გაერთიანდეს სამი სახის რთულ ილოკუციურ ძალად: კომპლექსური, კომპოზიციური და შედგენილი.¹ ამ ილოკუციების არსებობა განპირობებულია ერთის მხრივ, შემაღვენილი პროპოზიციონალური შინაარსის გამოხატვის მოთხოვნილებით და მეორეს მხრივ, კომუნიკანტის სურვილით, უზრუნველყოს კონკრეტული პერლოკუციური მიზნის მიღწევის მეტი შესაძლებლობა.

კომპლექსური სამეტყველო აქტი – ესაა რთული სამეტყველო აქტის ისეთი ტიპი, სადაც სუბორდინაციულ ურთიერთობაში არსებული კომპონენტები წარმოადგენენ შესაბამისად მთავარ და დამხმარე სამეტყველო აქტებს. კომპოზიტიურ სამეტყველო აქტში ვ. კარაბანი გულისხმობს რთული სამეტყველო აქტის ისეთ ტიპს, სადაც კომპონენტები არიან კოორდინაციულ ურთიერთობაში და წარმოადგენენ კოორდინებულ სამეტყველო აქტებს. შედგენილი სამეტყველო აქტი შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც ისეთი რთული სამეტყველო აქტი, სადაც კომპონენტებს შორის ჩანს დახმარების ურთიერთობა.²

ლოკალურ დონეზე ილოკუციურ აქტებს შორის ურთიერთობებს ხელს უწყობს ილოკუციური კოჰერენტულობა, რომლის რომლის ფორმალურ ექსპლიკაციად ა. ბარანოვი და გ. კრეიდლინი გვთავაზობენ ილოკუციური იძულებისა და ილოკუციური თვით იძულების ცნებებს.³

ამრიგად, ზოგიერთ სამეტყველო კონტექსტში ილოკუციური იძულების ურთიერთობით დაკავშირებულ სამეტყველო აქტებს, ა. ბარანოვისა და გ. კრეიდლინის მსგავსად, ვუწოდებთ ილოკუციურად დამოუკიდებელ და ილოკუციურად დამოკიდებულს. სხვა

¹ **В. И. Карабан.** Сложные речевые единицы..., გვ. 132.

² **В. И. Карабан.** Сложные речевые единицы..., გვ. 132.

³ **А. Н. Баранов.** Аргументация как языковой и когнитивный феномен, – წგნ.: Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. Ответственные редакторы **Ф. М. Березин, Е. Ф. Тарасов.** М., 1990, გვ. 40-52; **А. Н. Баранов, Г. Е. Крейдлин.** Иллокутивное вынуждение в структуре диалога. – *Вопросы языкознания.* №2, 1992, გვ. 84-99.

სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ილოკუციურად დამოუკიდებელი სამეტყველო აქტი – ესაა სამეტყველო აქტი, რომლის ილოკუციური დანიშნულებაც განისაზღვრება ზეპირი მეტყველების ინტენციებით, ხოლო ილოკუციურად დამოკიდებული სამეტყველო აქტი – ესაა სამეტყველო აქტი, რომლის ილოკუციური დანიშნულებაც მთლიანად განისაზღვრება წინა რეპლიკის ილოკუციური დანიშნულებით“.¹ დამოკიდებულ და დამოუკიდებელ სამეტყველო აქტებს შორის კავშირი და მისი გამოვლენის თავისებურებები განისაზღვრება სხვადასხვაგვარი ფაქტორებით. უპირველეს ყოვლისა, ესაა დიალოგის კონსტრუქციული თავისებები. ამგვარად, ლოკალურ დონეზე ილოკუციური კოჰერენტულობა იქმნება ილოკუციურ აქტებს შორის პრაგმატული ურთიერთობებით ილოკუციური მიზნების დონეზე. სამეტყველო აქტების კოჰერენტულობა შეიძლება გავაანალიზოთ გლობალურ დონეზეც. ამ შემთხვევაში იგი განიხილება როგორც ერთი მთლიანი – როგორც ერთი გლობალური სამეტყველო აქტი ან მაკროსამეტყველო აქტი. მაკროსამეტყველო აქტები ქმნიან პრაგმატულ მაკროსტრუქტურას.

თუ ილოკუციური კოჰერენტულობა უზრუნველყოფს ავტორის განზრახვების ერთიანობას და სამეტყველო აქტების კოჰერენტულობას, მაშინ დისკურსის ინტენციონალური კოჰერენტულობა უზრუნველყოფს მოსაუბრის ინტენციონალური მდგომარეობის ერთიანობას და მის განზრახვას გამოხატოს ეს ინტენციონალური მდგომარეობა სამეტყველო აქტების დახმარებით. ამასთან ერთად, ინტენციონალური მდგომარეობები დაკავშირებულია არა მარტო სამეტყველო აქტებთან, არამედ ერთმანეთთანაც.

¹ А. Н. Баранов, Г. Е. Крейдлин. Иллокутивное вынуждение..., გვ. 84-99.

MAYA DARASELIA

**ILLOCUTIVE AND INTENTIONAL PRAGMATIC COHERENCE
IN DISCOURSE**

There are a number of important matters one must deal with in developing a theory of discourse semantics. First, the speaker must have in mind some sort of conceptual representation of the subject matter under discussion. It is this representation which is the fundamental ‘‘meaning’’ the speaker works with in constructing a discourse. Most of the time as linguists think of conceptual representation as a set of propositions, sometimes referred to as a text representation or text base, but a conceptual representation need to be simply or only propositional. The conceptual representation alone, though, is not the meaning of the discourse. Somehow the speaker must select information from the overall conceptual representation and build a text from the selected information. The speaker will select information he believes the listener needs, and that information will be presented to help the listener make good sense of what is heard. How the speaker manages information plays a critical role in discourse production and comprehension.

ემა კილანავა

პასიური დიათეზების ზოგიერთი თავისებურება ინგლისურ სამეცნიერო ტექსტებსა და ლიტერატურულ დიალოგში

წინამდებარე სტატიაში მოკლედ მიმოვიხილავთ ინგლისურ სამეცნიერო ტექსტებსა და ლიტერატურულ დიალოგში გამოყენებულ პასიური სტრუქტურების გამოკვლევასთან დაკავშირებულ ზოგიერთ დებულებას. ანალიზის ობიექტად გამოვიყენეთ წინადადებები ზემოთაღნიშნული სტრუქტურებით, რომელიც შერჩევის პრინციპით ამოვკრიბეთ XXს. ბრიტანელი და ამერიკელი ავტორების პიესებიდან და პროზაული ნაწარმოებების დიალოგებიდან, ასევე თანამედროვე ინგლისური სამეცნიერო ლიტერატურიდან.

გამოკვლევის თეორიულ საფუძვლად გამოვიყენეთ დიათეზების თეორია, რომელიც ეფუძნება ეგრეთ წოდებულ აზრობრივ-სიტუაციურ სქემას და განიხილება როგორც სემანტიკური ან სილრმისეულ-სინტაქსური დონე.¹ ამ თეორიის თანახმად, დიათეზა ეწოდება კორელაციას აზრობრივ-სემანტიკური (სილრმისეულ-სინტაქსური) და ზედაპირულ-სინტაქსური დონეების კომპონენტებს შორის.²

გვარი განიხილება როგორც ერთ-ერთი გრამატიკულად მარკირებული დიათეზა ზმნაში.³ ი. დოლინინას სიტყვებით, პასიური გვარის შემთხვევაში პრესუპოზიციური ძვრა დაკავშირებულია ინტენციის შეცვლასთან: ხაზგასმულია, რომ წინადადების ცენტრად

¹ А. А. Холодович. Залог. – კრებ.: *Категория залога*. Материалы конференции. Л., 1970, გვ. 2-13.

² А. А. Холодович. Залог, გვ. 2; В. С. Храковский. Пассивные конструкции. – წგნ.: *Типология пассивных конструкций*. Диатезы и залогии. Л., 1974, გვ. 20-25; С. Е. Яхонтов. Формальное определение залога. – წგნ.: *Типология пассивных конструкций*, გვ. 46.

³ А. А. Холодович. Залог, გვ. 2-13.

იქცევა ის პარტიციპანტი, რომელიც აგენსის ზემოქმედებას განიცდის, ამასთან არსებობს კავშირი მასა და აგენსს შორის (იმის მიუხედავად, ეს უკანასკნელი გამოხატულია თუ არა).¹

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი აზრობრივი სიტუაციის კომპონენტების სქემა ემყარება ჩ. ფილმორის კლასიფიკაციას – ზოგიერთი ცვლილებით. ზემოქმედების (მოქმედება, აღქმა, ურთიერთობა) სიტუაციაში გამოიყოფა გვარის პრობლემის გააზრებისათვის რელევანტური შემდეგი კომპონენტები:²

- პრედიკატი – ცენტრალური კომპონენტი, რომელიც მოიცავს მოქმედების, ფსიქო-ფიზიოლოგიური აქტივობისა და ურთიერთობების პრედიკატებს. ისინი წინასწარ განსაზღვრავენ აქტანტების არჩევანს.³
- აქტანტები – ზემოქმედების სიტუაციის რელევანტური პარტიციპანტები.
- ატრიბუტები – ზემოქმედების სიტუაციის კომპონენტები, რომელიც თან ახლავს მეორად სემანტიკურ აქტანტებსა და პრედიკატს, ხსნის და ავსებს მათ.
- ცირკუმსტანტები – ზემოქმედების ან აღქმის აქტის მიმდინარეობის პირობები.

აქტანტებს შორის გამოიყოფა პირველადი აქტანტები ანუ სუბიექტები – აგენსი და ექსპერიენცერი და მეორადი აქტანტები ანუ ობიექტები – პაციენსი, ადრესატი, რეზულტატივი და ინსტრუმენტალი.

მოცემულ გამოკვლევაში ინგლისური ენის პასივი განისაზღვრება, როგორც ზმნის პარადიგმა be+Ved-ის ნაწილი, რომელიც კორელაციაშია დიათეზასთან, სადაც ქვემდებარის სინტაქსურ როლს შეესაბამება ზემოქმედების სიტუაციის ნებისმიერი მეორადი სემანტიკური აქტანტი (ობიექტი), ინსტრუმენტალის გარდა. აღმოჩენილი პასიური დიათეზები იყოფა 3 ჯგუფად იმის მიხედ-

¹ **И. Б. Долинина.** Рефлексив и средний залог в системе английских залогов и проблема гиперлексемы. – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога.* Л., 1978, გვ. 168.

² **Ch. Fillmore.** A Case for Case. – წგნ.: *Universals in Linguistic Theory.* N.Y., 1968.

³ **Э. А. Левицкий.** Пассив в системе глагольных форм. – წგნ.: *Проблемы теории грамматического залога,* გვ. 226; **В. А. Успенский.** К понятию диатезы. – წგნ.: *Проблемы лингвистической типологии и структуры языка.* Л., 1977, გვ. 78.

ვით, სიტუაციის პარტიციპანტებს – აგენსს, ადრესატსა თუ რეზულტატივს შორის, რომელი კორელირებს წინადადების ქვემდებარესთან.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

- **Reflexes** have been studied in all animals.
- **She's** been offered five thousand pounds.
- **All species** were created separately.

მოცემულ წინადადებებში გამოყოფილი ქვემდებარე შესაბამისად კორელირებს პაციენსთან (I), ადრესატთან (II) და რეზულტატივთან (III).

სამივე ჯგუფის დიათეზები განსხვავდება ერთმანეთისაგან დამატებითი სემანტიკურ-სინტაქსური კორელაციის ქონა-არქონით.

მოვიყვანოთ მაგალითები გამოსაკვლევი დიათეზების მხოლოდ რამდენიმე სახეობისათვის.

- **More complex studies** were being conducted **by scholars**.

აქ ქვემდებარე არის პაციენსის რეპრეზენტანტი, ხოლო შემოთავაზებული by-phrase-იანი დამატება აგენსისა.

- **... nothing's** been denied **you**.

მოცემულ წინადადებაში ქვემდებარე პაციენსთან კორელირებს, ხოლო ირიბი დამატება (you) – ადრესატთან.

დიათეზების ხვედრითი წონის გამოკვლევამ, სადაც აგენსის (ექსპერიენცერის) როლში გვევლინება by-phrase-იანი დამატება გამოავლინა, რომ მოქმედი გაცილებით ხშირად გამოიყენება ლიტერატურულ დიალოგში, ვიდრე სამეცნიერო ტექსტებში (9,2% : 6,5%).

ამონაკრების საერთო მოცულობასთან მიმართებაში დიათეზების ჯგუფების ხვედრითი წონის გამოკვლევამ აჩვენა, რომ ორივე საკვლევ სუბენაში უფრო გავრცელებული არის დიათეზების ჯგუფი ზოგადი კორელაციით: ქვემდებარე – პაციენსი (85% დიალოგში და 95% სამეცნიერო ტექსტებში). დიათეზებზე, სადაც რეგისტრირებულია ქვემდებარისა და ადრესატის შესაბამისობა, მოდის მაგალითების 10,4% დიალოგში, სამეცნიერო ტექსტებში კი – 2,0%. დიათეზები, რომელიც გამოხატავს ქვემდებარის კორელაციას რეზულტატივთან, შეადგენს პასიური კონსტრუქციების

საერთო რაოდენობის 4,6%-ს დიალოგში, ხოლო სამეცნიერო ენაში 3,0%.

პირველი ჯგუფის დიათეზების ორივე ფუნქციონალურ სტილში, დაახლოებით მესამედში, გამოიყოფა განსაკუთრებული ტიპის დიათეზები, რომელშიც პაციენსი გადმოიცემა ფორმალური ქვემდებარით – “it”. მოცემული კონსტრუქცია სხვადასხვაგვარად განიხილება ინგლისური ენის მკვლევრების მიერ. ავტორთა ერთი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ გამოკვლეული წინადადებების ტიპი უნდა განვიხილოთ, როგორც – უპირო.¹

სხვა ავტორები განიხილავენ “it”-ს, როგორც „მომასწავებელ“, შემყვან ქვემდებარეს, რომელიც ერთგვარად ითვალისწინებს, განჭვრეტს დამოკიდებული წინადადებით ან ინფინიტივით გადმოცემულ ნამდვილ ქვემდებარეს. მოცემულ თვალსაზრისს იზიარებენ მ. განშინა და ნ. ვასილევსკაია,² ლ. ბარხუდაროვი და დ. შტელინგი,³ ბ. კაუშანსკაია, რ. კოვნერი და სხვები.⁴

ჩვენ ვიზიარებთ ბოლო თვალსაზრისს და ვთვლით, რომ საკვლევ დიათეზებში შემყვანი ნაცვალსახელი “it”, მარცხენა დისტრიბუციაში არის ფორმალური (შემყვანი) ქვემდებარე, განუსაზღვრელი პაციენსის კორელატი, რომელიც მარჯვენა დისტრიბუციაში, პირველ შემთხვევაში, შეესაბამება ინფინიტივს ან მის ფრაზას და ატრიბუტს აღნიშნავს, რომელიც ააშკარავებს განუსაზღვრელი პაციენსის შინაარსს, როგორც ამ მაგალითში:

- ***It is not proposed to import vaccine from abroad.***

მეორე შემთხვევაში შემყვანი, ფორმალური ქვემდებარე “it”,

¹ А. И. Смирницкий. Синтаксис английского языка. М., 1957, გვ. 158; Б. А. Ильиш. Современный английский язык. М., 1948, გვ. 271; Г. В. Елизарова. Неопределённо-личные пассивные конструкции. (Семантический и номинативный аспекты). – კრებ.: Структура и семантика единиц номинации. Л., 1986, გვ. 38; А. А. Волкова. Инфинитив и герундий в функции подлежащего. Кандидатская диссертация. М., 1964; А. А. Винокурова. Пассивные конструкции в современном английском языке. – კრებ.: Вопросы грамматики германских языков. Киров, 1973, გვ. 36.

² М. А. Ganshina, N. М. Vasilevskaya. English Grammar. М., 1964, გვ. 340.

³ Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. Грамматика английского языка. М., 1963, გვ. 294.

⁴ В. Л. Каушанская, Р. Л. Ковнер и др. Грамматика английского языка. Л., 1967, გვ. 229.

როგორც მარჯვენა დისტრიბუციის განუსაზღვრელი პაციენსის კორელატი, შეესაბამება ქვემდებარულ დამოკიდებულ წინადადებას, რომელიც წარმოადგენს ატრიბუტის კორელატს.

მაგალითად:

- Previously *it* was supposed *that electrons could exist within the atomic nucleus*.

საკვლევი ტიპის დიათეზები დარეგისტრირდა აგრეთვე by-phrase წინდებულის დამატებასთან, მარჯვენა დისტრიბუციაში აგენსის კორელატთან, თუმცა აგენსიანი დიათეზების ხვედრითი წონა დიალოგში ძალიან მცირეა (1,5%), კიდევ უფრო ნაკლებია სამეცნიერო ტექსტებში (0,5%).

მოვიყვანოთ მაგალითი:

- It has been shown *by an American physicist* that the periodic radiation of an atom changes in frequency.

ლიტერატურულ დიალოგში ფორმალური ქვემდებარე „იტ“-ის შემცველ დიათეზებთან, რომლებიც მარჯვენა დისტრიბუციაში კორელირებენ პაციენსთან, იყო დარეგისტრირებული აგრეთვე ირიბი და წინდებულის დამატებები, რომელიც სიღრმისეულ სტრუქტურაში აღნიშნავენ ადრესატს.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

1. Is it permitted *for one of us* to join the police? (წინდებულის დამატება – ადრესატის კორელატი).
2. It will be shown *us* what we are to do (ირიბი დამატება – ადრესატის კორელატი).

თუმცა, სამეცნიერო ტექსტებში ფორმალურ, შემყვან ქვემდებარე დიათეზების მარჯვენა დისტრიბუციაში წინადადებულის დამატება და ირიბი დამატებები – ადრესატის კორელატები, არ დარეგისტრირდა. მიუხედავად ამისა, ფორმალურ, შემყვან “it” ქვემდებარე დიათეზების ხვედრითი წონის შედარებისას გამოვლინდა ამ დიათეზების მკვეთრი სიჭარბე სამეცნიერო ტექსტში და სიმცირე ლიტერატურულ დიალოგში (შესაბამისობა 70% : 30%). თუმცა ლიტერატურულ დიალოგში ეს დიათეზები გაცილებით უფრო მრავალფეროვანია და გვევლინება მარჯვენა დისტრიბუციაში სხვადასხვა მეორეხარისხოვან აქტანტებთან.

შესწავლილი დიათეზების მარჯვენა დისტრიბუციაში არც

ერთ საკვლევ ფუნქციონალურ სტილში არ აღმოჩნდა მეორადი აქტანტები – რეზულტატივი და ინსტრუმენტალი, რაც შეიძლება აიხსნას მოცემული დიათეზების წარმომქმნელი ზმნა-პრედიკატების სემანტიკით.

ზმნა-პრედიკატების სემანტიკის კვლევამ აჩვენა, რომ ფორმალური ქვემდებარე “it”-is შემცველ დიათეზებში არ არის ფიზიკური მოქმედების აღმნიშვნელი ლექსემები, რომელიც პასივში გამოყენებული ზმნების ძირითად ჯგუფს შეადგენს. მოცემულ დიათეზებთან დარეგისტრირდა პირადი და სოციალური ურთიერთობების გამომხატველი ზმნები (hope, forbid, request, intend, permit, object, order და ა.შ.), კომუნიკაციის ზმნები (report, say, rumour, suggest, whisper, propose, mention, state, argue, agree, point, out, emphasize და ა.შ.), გრძნობითი აღქმის ზმნები (feel, find, notice, note, observe, see, fear და ა.შ.), გონებრივი მოქმედების გამომხატველი ზმნები (assume, calculate, believe, consider, accept, estimate, know, presume, prove, remember, think, suppose, suspect, surmise, understand, perceive, plan, imagine, regard და ა.შ.).

საერთო რამ აქ მოყვანილი ზმნების მნიშვნელობაში, ვნებით გვარში არის შეფასებითი სემა, რამდენადაც გონებრივი და კომუნიკაციური მოღვაწეობა, გრძნობითი აღთქმა, პირადი და სოციალური ურთიერთობები საბოლოო ჯამში არის ადამიანის ცნობიერებაში რეალური სინამდვილის ფაქტების ასახვა და მათი შეფასება.

და ბოლოს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ შედარებით ნაკლები ხვედრითი წონა დიათეზებისა, ადრესატით, ქვემდებარის ფუნქციაში (როლში) ლიტერატურულ დიალოგში და მათი კიდევ უფრო ნაკლები წილი სამეცნიერო ტექსტში უნდა აიხსნას, ერთი მხრივ, იმით, რომ დიათეზებს, რომელშიც ქვემდებარე კორელირებს ადრესატთან, ქმნიან პრედიკატები, რომლებიც მხოლოდ ორ და სამვალენტოვან ზმნებთან კორელირებენ. მკვეთრი სიჭარბე ადრესატთან დიათეზებისა – ქვემდებარის ფუნქციით, ლიტერატურულ დიალოგში, სამეცნიერო ტექსტთან შედარებით, იმით უნდა აიხსნას, რომ ლიტერატურულ დიალოგში ყურადღების ცენტრში არის მოქცეული ადამიანი, მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა კონკრეტულ გარემოში, კონკრეტულ პირობებში, მისი ქცევები, განცდები, მამინ, როცა სამეცნიერო ტექსტი მოითხოვს

მასალის ობიექტურ გადმოცემას, მიუკერძოებლობას, ინფორმაციის სიზუსტეს. სამეცნიერო ტექსტში გადმოცემული მოქმედება განყენებულია სინამდვილისაგან. ზემოთ ნათქვამიდან გამომდინარე, შესაძლებელია აიხსნას აგენტური დამატების შედარებით ნაკლები ხვედრითი წილი სამეცნიერო ტექსტში, ვიდრე ლიტერატურულ დიალოგში, სამეცნიერო სუბენაში “it” ფორმალურ ქვემდებარე კონსტრუქციების მეტი სიჭარბე, ვიდრე ლიტერატურულ დიალოგში, ადრესატის ფუნქციით წინდებულიანი და ირიბი დამატებების არ არსებობა “it” ფორმალური ქვემდებარეანი დიათეზების მარჯვენა დისტრიბუციაში.

EMA KILANAVA

**ON SOME FEATURES OF THE PASSIVE DIATHESES
IN MODERN ENGLISH LITERARY
DIALOGUE AND SCIENTIFIC PROSE**

The article is devoted to the analysis of a specific type of the passive constructions, namely, with the formal (anticipatory) subject “it” used in the Modern English literary dialogue and the Modern English scientific prose. The research is carried on the basis of the so-called theory of diatheses presupposing the correlation between the components (participants) of the notional-semantic (deep-syntactic) and the surface – syntactic levels the voice being defined as one of the diatheses grammatically marked in the verb. In the analysed diatheses the pronoun “it” in the left-hand distribution is a formal (anticipatory) subject signifying the indefinite patiens which in the right-hand distribution correlates either with the infinitive (or its phrase) as a real subject or with the subject subordinate clause denoting the attribute which discloses the content of the indefinite patiens. Certain types of additional (secondary) syntactic-semantic correlations and semantic classes of verb – predicates were revealed characterizing each type of the analysed functional styles of speech.

თამარ ჯოჯუა

უცხო ენაზე ზეპირმეტყველების სწავლების სრულყოფისათვის

დღეს, გლობალიზაციისა და კულტურული ინტეგრაციის პირობებში, უცხო ენის სრულყოფილი ცოდნა ერთ-ერთ პრიორიტეტულ საკითხად რჩება თანამედროვე საზოგადოებისათვის.

ინგლისური, გაერო-ს 6 ოფიციალური სამუშაო ენიდან, ერთ-ერთია. მასზე, როგორც მშობლიურ ენაზე, მოლაპარაკე მოსახლეობის რაოდენობა II ადგილზეა მსოფლიოში ჩინურის შემდეგ. თუკი გავითვალისწინებთ, ამ ენაზე რამდენ ადამიანს შორის ხორციელდება ურთიერთობა პოლიტიკური, საქმიანი, და მეცნიერული მოლაპარაკებიდან ქუჩაში გზის გარკვევამდე, მისი, როგორც საერთაშორისო ენის, როლი კონკურენტის გარეშეა. თანამედროვე შრომის ბაზარზე დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობენ ინგლისური ენის მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები.

უცხოური ენების სწავლების თანამედროვე მეთოდიკა მოითხოვს, ენის სწავლებას უფრო მეტად კომუნიკაციური, ინტერაქტიული ხასიათი მიეცეს, შემსწავლელს უნდა ჩამოუყალიბდეს უცხო ენაზე მეტყველების კულტურა. კორექტული და სპონტანური სამეტყველო აქტივობა, როგორც წერითი, ასევე ზეპირი ფორმით უცხო ენის ეფექტური დაუფლების ძირითადი მახასიათებლებია. ენის სწავლების შინაარსში ზეპირმეტყველებას ერთ-ერთი ძირითადი ადგილი უჭირავს. ის მრავალასპექტური და საკმაოდ რთული ფენომენია, რომელიც ადამიანთა შორის ურთიერთობის ძირითად საშუალებად გვევლინება. საუბარი, აუდირებასთან ერთად, მეტყველების ზეპირ ფორმას წარმოადგენს. ამ დროს ხდება გამონათქვამის პროდუცირება, ხოლო აუდირებისა კი – მისი აღქმა. სამეტყველო ურთიერთობის ამ პროცესში მონაწილეობენ ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული სამეტყველო-მოტორული და სმენითი ანალიზატორები. საუბრისა და აუდირების

უნარ-ჩვევების განვითარება-სრულყოფა განუყოფელი პროცესია. ორივე პროცესისათვის დამახასიათებელია მასში მონაწილეთა აზროვნებითი აქტივობა.¹

ლაპარაკს საფუძვლად უდევს წარმოთქმითი, ლექსიკური და გრამატიკული უნარ-ჩვევები. საუბარი შედგება მონოლოგური და დიალოგური მეტყველებისაგან.

დიალოგი საუბრის ისეთი ფორმაა, რომლის დროსაც ხდება გამონათქვამთა უშუალო ურთიერთგაცვლა ორ ან ორზე მეტ პირს შორის. ის პირობები, რომელშიც წარმართება დიალოგური მეტყველება განსაზღვრავს მის სპეციფიურობას. მათ შორისაც განასხვავებენ გამონათქვამის სიმოკლეს, მიმიკას, ჟესტებს, ინტონაციის როლს, ელიპტური წინადადებების მრავალფეროვნებას, გამონათქვამის სინტაქსურ გაფორმებას, რომელიც თავისუფალია მკაცრი გრამატიკული ჩარჩოებისაგან და მარტივ წინადადებათა სიჭარბეს. დიალოგური მეტყველების სწავლების ერთეულს წარმოადგენს მიკროდიალოგი – რამდენიმე რეპლიკა, რომელიც დაკავშირებულია ერთმანეთთან ფორმითა და შინაარსით. დიალოგური მეტყველების სწავლების ძირითადი ეტაპებია:

- კონკრეტული სიტუაციის პრეზენტაცია ვერბალური ახსნის ან სწავლების ტექნიკური საშუალებების მეშვეობით;
- დიალოგის პრეზენტაცია აუდირების საშუალებით ან გრაფიკული ფორმით;
- მოცემულ დიალოგში გამოყენებული ენობრივი მასალის შეთვისება;
- დიალოგში რეპლიკათა შეკავშირების საშუალებათა დაუფლება;
- დიალოგის რეპროდუქცია.

დიალოგი-ნიმუშის საშუალებათა გაფართოება მოცემული სიტუაციის შემადგენელი კომპონენტების შეცვლის ხარჯზე.²

უცხო ენაზე ზეპირმეტყველების ამ ფორმის სწავლების ინტენსიფიკაციისათვის საჭიროა შემსწავლელთა სხვადასხვა რეა-

¹ ლ. გიორგობიანი, ლ. კახიშვილი, გ. მაცხონაშვილი, რ. ქვლივიძე. უცხოური ენების სწავლების თეორია და პრაქტიკა. თბ., 2004, გვ. 162-175.

² Е. И. Пассов, В. Б. Царьков. Концепции коммуникативного обучения. М., 1993, გვ. 35-40.

ლურ საკომუნიკაციო სიტუაციებთან მაქსიმალურად მიახლოებულ პირობებში მოთავსება. მეცადინეობებზე უნდა ხდებოდეს დიალოგის სხვადასხვა სახეობათა და ფორმათა ვარიანტები (დიალოგი-საუბარი, დიალოგი-ინსცენირება, სტუდენტთა შორის აქტიური კომუნიკაცია, მასწავლებელთან საუბარი, წყვილური და ჯგუფური ინტენსიური სამეტყველო აქტივობა). სწორად შერჩეული, საინტერესო და მოტივირებული სავარჯიშოთა სისტემა ხელს უწყობს შემსწავლელთათვის უცხო ენაზე ისეთი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბება/სრულყოფას როგორცაა: სხვადასხვა სახის ინფორმაციის მიღება და მისი ადექვატური აღქმა/ანალიზი, საკომუნიკაციო პარტნიორის რეპლიკაზე ადექვატური რეაგირება, დიალოგის წარმართვის პროცესში რეპლიკათა კომბინირება.

საუბრის მეორე ფორმა – მონოლოგი – მიმართულია ერთ ან რამდენიმე მსმენელზე, ზოგჯერ კი – საკუთარ თავზე. დიალოგური მეტყველებისგან განსხვავებით, ის ხასიათდება გამონათქვამის შინაარსის ფართო თემატიკის მოცულობით, გავრცელებული სამეტყველო კონსტრუქციათა სიზშირით და გრამატიკული გაფორმებით. მონოლოგური მეტყველების სწავლება წარმართება სამ ეტაპად:

პირველ ეტაპზე მიმდინარეობს ენობრივი ავტომატიზმის გამომუშავება – ფონეტიკური, ლექსიკური, გრამატიკული მასალის სწრაფი და უშეცდომო გამოყენების უნარ-ჩვევების ფორმირებაზე მუშაობა იმიტაციური, ასოციაციური, სამეტყველო, ჯგუფური და პირობით-კომუნიკაციური აქტივობების საფუძველზე; სწავლების მეორე ეტაპზე ხდება იმ ენობრივი მასალის შერჩევა უნარ-ჩვევების ფორმირებაზე, რომელიც საკომუნიკაციო მიზნის შესაბამისია. ყურადღების ცენტრში ექცევა შინაარსის გამოხატვის უნარის ფორმირება შესაბამისი ლექსიკურ-სტრუქტურული მასალის დახმარებით; მესამე ეტაპზე წარმოებს ვარჯიში ინიციატივური მეტყველების უნარის განვითარებაზე. კომუნიკანტის კონცენტრაცია მიმართულია გამონათქვამის შინაარსზე.¹

მონოლოგური მეტყველების ნიშნებს განეკუთვნება უწყვეტობა (გამონათქვამი არ იფარგლება ერთი ფრაზით, არამედ წარ-

¹ **Е. И. Пассов, В. Б. Царьков.** Концепции коммуникативного обучения, გვ. 41-45.

მოადგენს ზეფრაზულ ერთობლიობას), თანმიმდევრობა, ლოგიკურობა, შედარებითი აზრობრივი დასრულებულობა, გამონათქვამის კომუნიკაციური მიმართულება. მონოლოგური მეტყველება გამოიყენება სხვადასხვა საკომუნიკაციო მიზნებისათვის:

- ინფორმაციის მიწოდება;
- მსმენელის დარწმუნება/გადარწმუნება;
- ამა თუ იმ ქმედების პროვოცირება.

თხრობა მიჩნეულია დიალოგური მეტყველების ყველაზე უფრო რთულ სახედ. მისთვის დამახასიათებელია მოვლენათა თანმიმდევრობა. წინასწარ მომზადებული მონოლოგის ნაირსახეობას წარმოადგენს ლექცია, საჯარო გამოსვლა. სწავლება უნდა უზრუნველყოფდეს ზეპირმეტყველების ამ ფორმის ყველა სახეზე მუშაობას. უცხო ენაზე მონოლოგური მეტყველების უნარ-ჩვევების სრულყოფისათვის მოსამზადებელი და სამეტყველო სავარჯიშოები უნდა მოიცავდეს ისეთ აქტივობებს როგორცაა სხვადასხვა შინაარსის მქონე ტექსტების მოყოლა, სიტუაციების, სურათების აღწერა, მოხსენების მომზადება შეთავაზებული თემის ირგვლივ, მოთხრობის შედგენა, სხვადასხვა თემის ლოგიკური თანმიმდევრობით გახსნა, საკუთარი მსჯელობის დასაბუთება, საუბრის პროცესში განსჯისა და არგუმენტაციის ელემენტების ჩართვით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ზეპირმეტყველება საუბართან ერთად მოიცავს აუდირებასაც. უცხო ენაზე ზეპირმეტყველების უნარ-ჩვევების სრულყოფილი ფორმირება შეუძლებელია მოსმენის უნარ-ჩვევების განვითარების გარეშე. აუდირების პრაქტიკის გავლის გარეშე, ენის შემსწავლელის მეტყველება ძალზედ შორსაა სათანადო დონისგან. მისი საუბარი უცხოურ ენაზე გამოირჩევა ნაკლები დამაჯერებლობით, ნელი ტემპით, უფრო ხშირი და თვალში საცემი ხდება ინტერფერენციის მოვლენები; ხშირია შემთხვევები, როცა სხვათა საუბარზე ვერ ხდება ადექვატური რეაგირება.¹ ამგვარი გართულებების თავიდან ასაცილებლად აუცილებელია, რომ ენის შემსწავლელს შევუქმნათ ყველა პირობა, რათა მან რეგულარულად შეძლოს მოსმენის უნარ-ჩვევების განვითარებაზე მუშაობა საინტერესო, მოტივირებული სავარჯიშოების დახ-

¹ H. Douglas Brown. Teacher by Principles – an interactive approach to language Pedagogy. San Francisco State University Press, 1990, გვ. 138-208.

მარებით. ამ ტიპის სავარჯიშოებს განეკუთვნებიან:

- სტუდენტების ჩართვა რეალური, ცხოვრებისეული სიტუაციების მსგავს აქტივობაში, სადაც ისინი გამოდიან სხვადასხვა როლებში, ერთმანთს უსვამენ შეკითხვებს, პასუხობენ და ახდენენ შემდგომში ამ პასუხების რეპროდუცირებას;
- ტელეფონით, რადიოთი და ტელევიზიით მიღებული ინფორმაციის აღქმის უნარ-ჩვევების განვითარება;
- გამონათქვამების, მოთხრობის ვარიანტების მოსმენა და განსხვავებების დადგენა;
- მოსმენილი მასალის მოკლე ჩანაწერების გაკეთება;
- მოსმენილი რამდენიმე პასუხიდან სწორი პასუხის შეჩვენა გამომდინარე მოსმენილი ტექსტიდან;
- მოსმენილის გაგრძელება;
- მოსმენილი ტექსტის მოყოლა და დარღვეული ლოგიკური თანმიმდევრობის აღდგენა;
- მოსმენილის ძირითადი აზრის გაგება;
- მოსმენილის პერიფრაზი;
- ფილმების, სატელევიზიო შოუების, სპორტული შეჯიბრებების კომენტარების გაგება;
- მოსმენილის ირგვლივ დისკუსიის წარმოება და სხვა.¹

უცხო ენაზე ზეპირმეტყველების სწავლების სრულყოფისათვის აუცილებელია სწავლების თანამედროვე, მოქნილი მეთოდების აქტიური გამოყენება რომელიც მიმართული იქნება მონოლოგური, დიალოგური მეტყველებისა და აუდირების ეფექტური უნარ-ჩვევების ფორმირებისა და სრულყოფისაკენ რათა შემსწავლელმა შემდგომში შეძლოს ნებისმიერ სამეტყველო სიტუაციაში ნებისმიერი ენობრივი ბარიერის წარმატებით გადალახვა და საკომუნიკაციო მიზნის მიღწევა.

¹ T. Jojua. Different types of communicative techniques for the effective formation of listening skills in the process of teaching English. – სოხუმის უნივერსიტეტის შრომები. ტ. I, პუბლიცისტურ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. თბ., 2007, გვ. 48-51.

TAMAR JOJUA

**FOR THE PERFECTION OF THE FOREIGN ORAL
LANGUAGE TEACHING**

The article deals with one of the important areas of the foreign language methodology – teaching hearing and speaking. The knowledge of each of the aspects is of great importance to learners. Language is a means of communication. It exists and functions only through speech. When a person knows the language he first of all should understand the language spoken and can speak it himself. Speech is a bilateral process. It includes hearing and speaking. Speaking exists in two forms: dialogue and monologue. As communicative methods have developed, teachers have been concerned to ensure that students not only practise speaking and hearing in a controlled way in order to form and perfect their skills, but also practise using features of pronunciation, vocabulary and structure more freely in purposeful communication. It is necessary to include various accuracy and fluency based activities. Speaking a foreign language is the most difficult part in language learning because students need ample practice in speaking to be able to say a few words of their own in connection with a situation. While teaching foreign oral language all peculiarities and specific components of a dialogue, a monologue and auditing should be taken into consideration. The tasks we ask our students for performance must be sufficiently realistic and motivating for them to see a useful purpose for study. Listening and speaking techniques must be interesting in order to simulate learners in acquiring better skills. Teachers must find out all they can about how oral language skills can be improved and what activities are useful to this end and then use this knowledge and these techniques in the own classrooms.

NANA EDISHERASHVILI

**SPRACHLICHE ZWEIFELSFÄLLE:
SIEBTE ODER SIEBENTE**

Im vorigen Artikel wurde der Begriff „Sprachliche Zweifelsfälle“ diskutiert.

Dabei wurden von mir folgende Bedeutungen geäußert:

- Schwankungen zwischen Synonymen oder vom Gefühl her;
- Kenntnisse von Zweifelsfällen aus der Umgangssprache;
- Einige Zitate aus dem Duden.

Hier fasse ich das Thema zusammen und definiere den Begriff wie folgt: „Ein sprachlicher Zweifelsfall ist eine sprachliche Einheit (Wort/Wortform/Satz), bei der kompetente Sprecher im Blick auf (mindestens) zwei Varianten (a, b...) in Zweifel geraten können, welche der beiden Formen (standardsprachlich) korrekt ist. Die beiden Varianten eines Zweifelsfalls sind formseitig oft teildentisch (z.B. *dubios/dubiös*/, *lösbar/löslich*). In der Regel setzen die Sprecher in Zweifelsfällen die Existenz einer standardisierten Sprachregelung voraus, die die Entscheidung über die Korrektheit bzw. Unkorrektheit der fraglichen Varianten gewährleisten soll“.

In diesem Artikel werde ich über den Zweifelsfall *Siebte* oder *siebente* vortragen. Sie wird folgendermaßen gegliedert:

I. Siebte oder siebente? Ein sprachlicher Zweifelsfall

1. Karte über die aktuelle Verteilung des Gebrauchs von *siebte/siebente* in der gesprochenen Sprache
2. Unterschiede zwischen Ost- und Westduden

II. Sprachwandel und historische Entwicklung – die Entstehung zweier Formen

1. Extensions-Form
2. Reduktions-Form

III. Von *siebente* zu *siebte* – Konsensbildung und Standardisierung.

I. Siebte oder siebente? Ein sprachlicher Zweifelsfall. Der

Aufbau des Artikels folgte der Darstellung von Günter Bellmann *Der siebente / der siebte*.¹

1. **Karte über die aktuelle Verteilung des Gebrauchs von *siebte/siebente* in der gesprochenen Sprache.** In der Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik LXIX. Jg., Heft 1 (2002) findet sich auf Seite 1 – 37 eine Karte und genaue Quellenangaben zu Autoren und Texten. Diese Karte und die wesentlichen Gesichtspunkte des vorgetragenen Referats wurden als Tischvorlage (3 Seiten) verteilt. Die Karte zeigt die aktuelle Verteilung des Gebrauchs von *siebte/siebente* in der gesprochenen Sprache in der Bundesrepublik Deutschland (Grenzen nach der Wiedervereinigung 1990). Man sieht wesentliche Unterschiede zwischen Ost- und Westdeutschland.
2. **Unterschiede zwischen Ost- und Westduden.** Eine Durchsicht der Duden-Ausgaben in Ost und West lehrt, dass wir auch die Bruchzahl *Siebentel* (*siebente Teil*) sowie die Kardinalzahlen *siebzehn* und *siebzig* nicht ausser acht lassen dürfen, da auch diese von der Varianten des *-en-* Elementes betroffen sind. In der 1. Duden-Auflage (1880) stehen noch allein *siebente* und *siebentel* als volle Formen, aber schon gekürzt *siebzehn*, *siebzigste* und *siebzigstens*.²

Diese drei Formen findet man in D. Sanders „*Wörterbuch der Deutschen Sprache*“ nicht.³ Die *-en-* Doppelklammer hat Sanders bei *sieb(en)tens*, *sieb(en)tel*. Die Klammersammlung wird spätestens in der 8. Auflage (1909) des Duden in allen vergleichbaren Fällen durchgeführt, von *sieb(en)te* bis *sieb(en)zig*.⁴ Nach dem Zweiten Weltkrieg werden bei *siebzehn* und *siebzig* die langen Formen definitiv aufgegeben, im Leipziger Duden 1951 (Rechtschreibung mit Berücksichtigung der häufigsten Fremdwörter).⁵ Während

¹ **G. Bellmann.** Standardisierung und Umstandardisierung: *Der siebente/der siebte* – In: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. LXIX Jahrgang, Heft 1 (2002), S. 1-37.

² **K. Duden.** Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache. *Verlag des Bibliographischen Instituts*. Leipzig, 1880.

³ **D. Sanders.** *Wörterbuch der Deutschen Sprache*. Band 2, 2. Leipzig, 1865, S. 1095.

⁴ **K. Duden.** *Die Grammatik*, 8. Auflage; Duden Verlag, Mannheim, 2009;

⁵ **G. Bellmann.** Standardisierung und Umstandardisierung, S. 1-37.

der Ost-Duden ab 1960 bei den verbliebenen Siebenerzahlen mit Lang-/Kurzform-Alternative das Klammerpaar durch das explizite und damit laienverständlichere „*od.*“ (=oder) ersetzt und damit die Alternative als solche akzeptiert, führt der West-Duden von seiner 15. Auflage (1961) an eine Bewertung der Variante ein, in dem die langen Formen als archaisch betrachtet werden: *siebent* (älter für: *siebt*), „siebente (älter für: *siebte*)“ usw.¹

Diese Bewertung wird im Einheits-Duden wieder aufgegeben mit nur einer Ausnahme bei *siebent*.² Die 2. Auflage ist diejenige, in der die verbleibenden Wortschatz-Spezifika der DDR als „regional“ bezeichnet werden. Es heisst nun: *siebte* od. *siebente* und *siebente* vgl. *siebte*.³ Wenn in der DDR von 1951 an *siebt-* als Variante im Ost-Duden geführt wurde, dürfte dies nicht auf den Buchtitel „*Das siebte Kreuz*“ von Anna Seghers zurückzuführen sein,⁴ deren Roman Bestandteil des Schulkanons war. Tatsächlich ist *siebt-* dem alltäglichen Sprachgebrauch des Östlichen Deutschlands, vor allem der Älteren, bisher fremd geblieben. *Siebt-* ist kürzer und gilt als „westlich-modern“.

Aufgrund der Karte spielt die deutsch-deutsche Grenze eine bemerkenswert fixierende Rolle: Eisenach und das Obere Eichsfeld müssen schon vor 1989/1990 von der *siebt-Diffusion* erfasst worden sein, wenn nicht überhaupt *siebt* dort originär ist. Einer Älteren, hochdeutschen Schicht entstammen die *siebt-Vorkommen* in und um Schwerin. Umgekehrt haben Helmstedt, Helmstedt, Schöningen und Königslutter bis heute alte *siebent-Vorkommen*. Entsprechendes dürfte für Nordost-Bayern gelten.⁵

II. Sprachwandel und historische Entwicklung – die Entstehung zweier Formen. Sprachwandel und historische Entwicklung wurden durch mehrere Beispiele erläutert.

Damit wurde die Entwicklung zu zwei Formen verdeutlicht:

¹ **K. Duden**, Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter. In: Der große Duden (in acht Bänden). 15. Auflage. Band 1, Bibliographisches Institut, Mannheim 1961.

² **Einheitsduden**. Dudenredaktion, Mannheim, 26.8.1991.

³ **K. Duden**. Das große Fremdwörterbuch. Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter. 2. Auflage, Mannheim, 2000.

⁴ **Anna Seghers**. Das siebte Kreuz. Ein Roman aus Hitlerdeutschland. 26. Auflage. Aufbau-Taschenbuch-Verlag, Berlin, 2005.

⁵ **G. Bellmann**. Standardisierung und Umstandardisierung. S. 1-37.

1. Das Stammorphem *siebert-* bildet die alteingeführte Form der sprachhistorischen Überlieferung. Es leitet sich her von ahd. *sibunto* (*sibun-to*). Hier ist in der Ordinalen das zweisilbige Stammorphem der Kardinalzahl *sibun* erhalten. Bis zum Ende des 18. Jahrhundert erscheint in der literalen Sprache fast die volle Form *sieben-*. bzw. *siebend*: Die *siebende Lobrede*¹ Der *siebente*²
2. Bis zu diesem Zeitpunkt wurde nur die Frage, ob die Ordinale von *sieben* mit *-d-* oder *-t-* zu schreiben sei, behandelt. Die Erhaltung der vollen Form ist typisch für die literale Sprache, die Bühnensprache, die Hochhaltung, den Deklamations- und Diktierstil. In diesem Fall sieht man Tendenzen zur Harmonisierung der Silbigkeit. Das Prinzip der Reihensharmonisierung der Silbenstruktur funktioniert in zwei Richtungen:
 - a) *Erweiterung (Extension)*. **Bsp:** Nordobersächsisch *Eins* = *ēnō* und analog *Zwei* = (d) *svēō*. Im Referat wurde durch ein Beispiel erläutert, wie die Harmonisierung der Zahlenreihe durch Extension stattfinden kann. So werde im Nordobersächsischen das Kardinale *eins* unter dem Einfluss von *zwei* zu *ēnō*-entsprechend (d) *svēō* erweitert.
 - b) *Kürzung (Reduktion)*. **Bsp.** ahd. *ēristo*, *zehanto*, *einlifto*, *zweelifto* werden unter dem Einfluss von *tri(t)o*, *fiordo*, *fonfto*, *sehsto*, *ahto* und *niunto* gekürzt. Es entstehen die zweisilbigen Formen *erste*, *zehnte*, *elfte* usw. Beispiele findet man auch bei den Ordinalzahlen: aus dem 15. Jh. tritt *achte* als *achtend(e)* unter dem Einfluss des *siebenden* auf. *Siebende* und *achte* sind nicht nur Reihennachbarn, sondern sie sind kontrastbildend aufeinander bezogen. Die quantitative Harmonisierung der Zahlenreihe auf dem Wege der Extension kommt realiter vor. Die Erscheinungen der Kürzung (Redukti-

¹ **J. G. Schottel.** Ausführliche Arbeit von der Teutschen Haupt Sprache. Erstes Buch. Lobrede 1663, §25 – In: „*Studien zur deutschen Literatur im 17. Jahrhundert*“, S. 443.

² **J. Bödiker.** Beiträge zur Namenforschung, Band 20. Berlin, 1746, S. 356.

on) sind dagegen ein sehr allgemeines Phänomen. Nach Bellmanns Modell (2002) stellt sich das Reduktionschema für *siebent-* wie folgt dar: **ahd.** *si-bunto*:

0. Null-Reduktion (Kürzung)

siebente

sevende u.ä.

1. Assimilative Reduktion

si:bmt̂ – *si:mtga* – *si:mt̂*

sebmt̂- *semt̂* u. ä.

2. Segmentale Reduktion

2.1 - n - Reduktion

si:b̂t̂

se:v̂d̂d̂ u.ä.

2.2 - en -Reduktion

siebte

se:ft̂ u.ä.¹

In diesem Modell gehen aus dem ahd. *sibunto* als der Eingangsstufe und als der historischen Quellform die späteren *siebent-Varianten* hervor. Die Eingabe führt zu einer Nullstufe der Reduktion, auf der die Silbenstrukturen in ihren vollen Formen uneingeschränkt als solche erhalten sind. Die reduktive Nullstufe bildet die Eingabe in die Reduktionsstufe 1. Beispiele sind: *si:bmt̂* bis silbenkürzende Reduktion dieses Typs mit hd. *si:mt̂*. Die assimilative Reduktion spielt sowohl bei der Harmonisierung der Ordinal- als auch der Kardinalzahlen eine Rolle. An dieser Stelle erfolgte nach Zwischenfragen der Kommilitonen eine lebhaft Diskussions über diesen Abschnitt.

III. Von *siebente* zu *siebte* – Konsensbildung und Umstandardisierung. Aufgrund von **Sprachschichteninterferenz** der verschiedenen dialektalen Reduktionsvarianten von *siebente* kommt es zu einer Kompromissbildung, aus der eine stabile Form entsteht. Die Form *siebte* bietet sich an, weil sie die weitgehende Erhaltung des hochsprachlichen Lautmaterials (-bt-) mit den Kürzungsbestre-

¹ G. Bellmann. Standardisierung und Umstandardisierung, S. 1-37.

bung der Dialekte verbindet.

Zu Beginn des 19. Jh. finden sich in Wörterbüchern unter dem Lemma *siebente* Zusätze. In dieser Zeit muss sich eine Aufwertung der kurzen Form *siebte* vollzogen haben: „Er ruht nun auch am *siebten* Tag/Von manchem Zug und manchem Schlag“.¹

Die sprachliche Bildung der Verwender des Deutschen wird beeinflusst dahingehend, dass nicht länger der schriftsprachliche Standard, sondern das alltagssprachliche *siebte* die dominante und damit die Standardform wird. Das führt uns zu einer Umstandardisierung der verschiedenen Formen. Siebente gilt als veraltet. Bei denjenigen, die bisher die volle Form benutzten, zeichnet sich ein Dominanzwechsel ab. Befragungen im Osten Deutschlands zeigen, dass die junge Generation, die durch Medien und West-Orientierung beeinflusst sind, zum Gebrauch der kurzen Variante *siebte* tendieren.

ნანა ელიშვილი

„სამჭორობის შემთხვევები“ გერმანულ ენაში „მეშვიდეს“ (ზიბთე ან ზიბენტე: SIEBTE ODER SIEBENTE)

სტატიაში განხილულია „საეჭვოობის შემთხვევები“ გერმანულ ენაში, კერძოდ სიტყვა „მეშვიდეს“ (ზიბთე ან ზიბენტე: *siebte* oder *siebente*) გამოყენების ორ ვარიანტი: სალიტერატურო და სასაუბრო, რომელიც გერმანული ენის ყოფით ლექსიკაში გვხვდება. აღსანიშნავია, რომ გერმანული ენის მომხმარებელთათვის ენაზე გავლენას ახდენს არა სიტყვის, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში კი სიტყვა „მეშვიდეს“ ხშირი წერილობითი ფორმით გამოყენება, არამედ მისი ყოველდღიური მოხმარება სასაუბრო მეტყველებაში, რაც მას ენაში სტანდარტულ ფორმად აყალიბებს. სწორედ ამ გზას

¹ J. W. Goethe. Gedichte zu „Werther“. – In: Johannes Spangenberg's Sammlung Deutscher Gedichte, eine Anthologie. 1775. Erklärung eines alten Holzschnittes vorstellend Hans Sachsens poetische Sendung“, Deutscher Klassiker Verlag.

მიყვაროთ ენაში სიტყვის სხვადასხვა ფორმათა დამკვიდრებისკენ, სიტყვის სტანდარტული გამოყენების ცვლამდე. ასეა მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაშიც: „მეშვიდე“-ს (siebente) ასეთი ფორმით გამოყენება მოძველებულად ითვლება. აღმოსავლეთ გერმანიაში ჩატარებული გამოკითხვების თანახმად ახალი თაობა, რომელიც მასმედიებისა და დასავლური ორიენტაციის გავლენას განიცდის, შესაბამისად, სიტყვა „მეშვიდეს“ (siebte) გამოყენების მოკლე ვარიანტს ამჯობინებს.

NANA EDISHERASHVILI

**“DUBIOUS CASES” IN GERMAN
(SIEBTE OR SIEBENTE: SIEBTE ODER SIEBENTE)**

The article is devoted to the study of “Dubious cases” in German, in particular, to the analysis of the two variants of the word “the Seventh” in German; literary and colloquial which occurs in the German everyday vocabulary. It should be noted that for the German language speakers the language is influenced not by a frequent use of a word (in the given case by the use of “the seventh”) in writing but by its everyday use in colloquial speech which transforms it into a standard form. This way leads to the establishment of various forms and to the change of the standard use. This applies to the given case too: “the seventh” – “siebente”, the use of which is considered to be old-fashioned outdated today. According to the inquiry made in Eastern Germany the present generation which is influenced by the mass-media and the Western orientation, correspondingly, prefers the usage of the shortened version of “the seventh” “siebte”.

TAMAR KIGURADZE

**KULTURELLE MUSTER IN DER JÜNGSTEN
DEUTSCHEN LITERATUR**

Die methodologische Konzeption einer kulturwissenschaftlich orientierten Fremdsprachen- und Literaturlehre erscheint für die georgischen Universitäten äußerst relevant zu sein. Eine gut durchdachte, konzipierte und effektive Literaturlehre schiene für ein kulturwissenschaftlich geprägtes Germanistikstudium unentbehrlich zu sein. Dies betrifft insbesondere die Vermittlung der deutschen Gegenwartsliteratur, denn es lässt sich in Georgien weitgehend eine Neigung bemerken, unter Gegenwartsliteratur die deutschsprachige Literatur nach 1945 zu verstehen und als solche an den Universitäten zu unterrichten. Die wichtigsten literarischen Tendenzen, die sich nach der Wende, in den letzten zwei Jahrzehnten zeigten, werden in den germanistischen Curricula an den meisten georgischen Universitäten weniger berücksichtigt. Dabei wäre gerade diese Literatur als der zutreffendste Stoff für einen kulturwissenschaftlichen Literaturunterricht zu beachten.

Der theoretische Ausgangspunkt meines Arbeitsverfahrens ist die These, dass die „Kultur“ sich nur durch eine interpretierende Methode erforschen lässt und dass Texte aller Art, und darunter auch die literarischen Texte zu Forschungsobjekten der Kulturwissenschaft zählen.¹

Für einen kulturwissenschaftlich orientierten Unterricht außerhalb des deutschsprachigen Raumes, an einer Hochschule in Georgien z.B. wie es in unserer Lehrsituation der Fall ist, könnten einige literarische Texte, trotz ihrer Fiktionalität, als kulturelle Deutungsmuster dienen, denn über diese Texte wäre die Kultur an die Stu-

¹ **Claus Altmayer**. Deutsch als Fremdsprache und Kulturwissenschaft. – In: **Claus Altmayer, Roland Forster (Hrsg.)**. Deutsch als Fremdsprache: Wissenschaftsanspruch – Teilbereiche – Bezugsdisziplinen. **Peter Lang**. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Mein, 2003, S. 126-130.

dierenden nicht als bloßes Faktenwissen, ein Aneinanderreihen von einzelnen Daten aus der deutschen Geschichte, Politik, Wirtschaft, Wissenschaft, Kunst und Literatur, sondern als ein durch die gemeinsame Erfahrung, Tradition und Lebensweise geprägtes Hintergrundwissen einer Gemeinschaft, dessen Sprache und Kultur sie studieren, zu vermitteln. In diesem Kontext wäre der Kulturbegriff als ein „selbstverständlich vorausgesetztes gemeinsames Wissen, dass das Verstehen und Verständigung innerhalb einer Sprach- und Kommunikationsgemeinschaft bedingt und ermöglicht“,¹ zu verstehen.

Die etwas heterogen wirkende Literaturliste die ich den Studierenden in Georgien als Hauptlektüre für die deutsche Gegenwartsliteratur anbiete, präsentiert folgende Erzählwerke:

- Bernhard Schlink: Der Vorleser, Roman (1995)
- Julia Frank: Die Mittagsfrau, Roman (2007)
- Uwe Tellkamp: Der Turm, Roman (2008)
- Clemens Meyer: Die Nacht, die Lichter, Stories (2008)
- Daniel Kehlmann: Die Vermessung der Welt, Roman (2005)
- Daniel Kehlmann: Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten (2009)
- Pascal Mercier: Nachtzug nach Lissabon, Roman (2004)

Diese Erzählwerke von verschiedenen Autoren besitzen einen gemeinsamen Zug. Sie scheinen die andauernde „Krise des Erzählens“, die die deutsche Literatur der 2. Hälfte des vorigen Jahrhunderts allgemein kennzeichnete, durch eine betont fiktionale, phantasievolle und unbefangene spannende Erzählweise endgültig überwunden zu haben. Es handelt sich in dieser Textsammlung um literarische Werke von hohem ästhetischen Wert, obwohl bei der Wahl vorrangig die didaktischen Kriterien berücksichtigt wurden und der landeskundliche Inhalt dieser Texte entscheidend war. Eine Ausnahme stellt der Roman „Nachtzug nach Lissabon“ von Pascal Mercier dar, der sich nicht unmittelbar auf die deutsche Realität bezieht, wie ein „schwarzes Schaf“ in unserer Textsammlung wirkt und sie auch etwas eklektisch erscheinen lässt. Dennoch ist dieser Text ein gutes Deutungsparadigma für die europäische Kultur und ist dabei durch einen Leitgedanken gekennzeichnet, der die Wichti-

¹ **Claus Altmayer.** Deutsch als Fremdsprache und Kulturwissenschaft, S. 126-127.

gkeit der schöngestigen Literatur in unserem Zeitalter betont. „Kann es einen Ernst geben, der ernster ist als der poetische Ernst?“ und damit die Relevanz einer kultur/literaturwissenschaftlicher Ausbildung innerhalb der immer stärker auf Arbeitsmarkt und Beruf orientierten modernen Studiengänge befürwortet.

Das wichtigste Kriterium bei der Wahl der Texte ist jedoch der kulturell/ landeskundliche Inhalt, da diese Texte in erster Linie für einen kulturwissenschaftlichen Unterricht geeignet sein dürfen. In dieser Hinsicht ist der Roman „Der Vorleser“ von Bernhard Schlink ein wichtiger Text, der trotz seiner Fiktionalität wesentlich mehr Anregung zum Verstehen und Deuten der deutschen geschichtlichen Sachverhalte, als manch ein Dokumentartext, bietet. Ein anderer Text, der auch als eine gute Diskussionsbasis zum Thema der Bewältigung der deutschen Vergangenheit dienen könnte, wäre der Roman „Die Mittagsfrau“ von Julia Frank. Beide Romane sind auch hinsichtlich ästhetischer Wirkung vom hohen Wert und gleichzeitig als äußerst scharfe und klare Deutungsmuster in einem kulturwissenschaftlich orientierten universitären Literaturunterricht anzuwenden.

Ein anderer historisch-kultureller Diskurs, der im Unterricht in Georgien anzubieten wäre, ist die „Wende“, ein Thema, das auch für Georgien gesellschaftliche Aktualität besitzt. Diesbezüglich wäre der große Roman „Der Turm“ von Uwe Tellkamp ein wichtiger Text. Am Beispiel dieses, auch in erzählerischer Hinsicht meisterhaften Werkes könnte man die neue Generation der Studierenden in Georgien mit der jüngsten Vergangenheit Deutschlands vertraut machen, denn dieses Buch schildert das gesellschaftliche Leben in der ehemaligen DDR mit einer außerordentlichen Genauigkeit, Wahrhaftigkeit und Glaubwürdigkeit.

Da die deutsche Sprache im Ausland und entsprechend auch in Georgien immer noch als die Sprache der Philosophie und Wissenschaft geschätzt wird, könnte der Roman „Die Vermessung der Welt“ von Daniel Kehlmann ein gutes kulturhistorisches Deutungsmuster im Unterricht sein. Daniel Kehlmanns jüngstes Erzählwerk „Ruhm. Ein Roman in neun Geschichten“, so wie Clemens Meyers Kurzgeschichtensammlung „Die Nacht, die Lichter. Stories“ sind in unserer Auswahl als Beispiele der modernen deutschen Kurzgeschichten zu betrachten. Bekanntlich ist die Kurzgeschichte eine

im Fremdsprachenunterricht äußerst begehrte Erzählform. Diese Texte von jungen und erfolgreichen deutschen Autoren könnten im Unterricht in Georgien die leider schon ziemlich abgenutzten Kurzgeschichten der Nachkriegszeit ersetzen. Auf Grund ihrer sprachlichen Präzision, inhaltlicher Spannung und eines betonten Gegenwartsbezuges könnten diese Stories im Unterricht gut angewandt werden.

თამარ კილურაძე

კულტურის ნიმუშები უახლეს გერმანულ ლიტერატურაში

უცხო ენებისა და ლიტერატურის საუნივერსიტეტო სწავლების კულტურის შესწავლაზე ორიენტირებული მეთოდოლოგია ეფუძნება მოსაზრებას, რომ კულტურის კვლევა მხოლოდ განმარტებითი მეთოდითაა შესაძლებელი. ამდენად, ყველა სახის ტექსტი, მათ შორის მხატვრულიც, განიხილება როგორც კულტურისმცოდნეობის კვლევის ობიექტი. ზოგიერთი მხატვრული ტექსტი შეიძლება იქცეს ერთგვარ განსამარტ პარადიგმად ამა თუ იმ კულტურის შესწავლის პროცესში. განმარტებითი მეთოდის მეშვეობით უცხო კულტურა შეისწავლება არა უბრალოდ როგორც ფაქტობრივ მონაცემთა წყება ამა თუ იმ ქვეყნისა თუ ხალხის ისტორიის, პოლიტიკის, ეკონომიკის, მეცნიერების, ლიტერატურისა თუ ხელოვნების შესახებ, არამედ როგორც საზოგადოების ერთიანი ისტორიული ცოდნა, დაფუძნებული საერთო გამოცდილებაზე, ტრადიციას და ცხოვრების წესს, რომელიც განაპირობებს და შესაძლებელს ხდის ურთიერთგაგებასა და გაგებინებას ამა თუ იმ ენობრივ-კომუნიკაციური გაერთიანების ფარგლებში. სტატიაში წარ-

მოდგენილია უახლეს პერიოდში, კერძოდ უკანასკნელი ორი ათწლეულის განმავლობაში შექმნილი გერმანული მხატვრული ლიტერატურული ტექსტები, რომელნიც მკაფიოდ ასახავენ აქტუალურ საზოგადოებრივ დისკურსს, განიხილებიან როგორც საუკეთესო განსამარტი მაგალითები თანამედროვე გერმანული და ზოგადად ევროპული კულტურის შესასწავლად და ამდენად განსაკუთრებით რელევანტურნი არიან საუნივერსიტეტო სწავლების პროცესში.

TAMAR KIGURADZE

**CULTURAL PATTERNS IN CONTEMPORARY
GERMAN LITERATURE**

The main idea of cultural studies, as part of foreign languages and literature teaching at the university is that a culture can only be researched applying the explanatory method. Therefore all kinds of texts, including the fiction, represent the object of cultural research. Some fictional texts may also be used as an interpretative paradigm in cultural studies. This method allows teaching the foreign culture not only as a simple collection of facts about history, politics, economy, science, literature and arts, but also it makes possible to recognize the culture as background knowledge of a language society, which is based on its common experience, tradition, lifestyle and determines the communication and understanding inside the lingual community. The article presents the most relevant German fictional texts, created in the last two decades. The texts reflect the actual social discourses and so far can be used as explanatory patterns in the university teaching of German language and literature.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა

ტ. VIII, 2010-2011

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

თემა ჯღარკავა

**ცვაიბისეული ნარატივის ექსპოზიცია:
„დახასიათება“ სამეტყველო-კომპოზიციურ
ფორმათა ლინგვისტური თეორიისა და
პერსონაჟის ექსპოზიციაში წარმოდგენილი
კომედიკის მიხედვით**

წინამდებარე სტატიაში, ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს პერსონაჟის ცვაიბისეული პოეტიკის ის ენობრივი განზომილება, რომელიც მოცემულია ავტორისეული მეტყველების სახით და რომლის ფუნქციად მივიჩნით პერსონაჟთა დახასიათება. ჩვენს მიერ განსახილველი ნარატივის ფარგლებში პერსონაჟთა ავტორისეული დახასიათება მთელი თავისი შესაძლო ენობრივი სპექტრით არ ემთხვევა „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის როგორც ტექსტობრივი ერთეულის საზღვრებს: პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება შეიძლება რეალიზებული იყოს ისეთი არატექსტობრივი ენობრივი ერთეულებითაც, როგორცაა წინადადება მთელი თავისი მოცულობით, ან წინადადების ესა თუ ის წევრი (ძირითადად განსაზღვრება ან გარემოება). შესაბამისად ჩვენს წინაშეა პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათების ისეთი ღონეებრივი მოდელი, რომლის „უმაღლეს“ ღონედ წარმოგვიდგება „დახასიათება“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა მთელი თავისი შესაძლო სტრუქტურით, უფრო „დაბალ“ ღონეებად კი – წინადადებისა და წინადადების წევრის სახით წარმოდგენილი სიტყვა. ვფიქრობთ, პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათების ამგვარად წარმოდგენილი მოდელი არ ეწინააღმდეგება ჩვენს ძირითად მიზანს – ვიკვლიოთ „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის როლი და მნიშვნელობა პერსონაჟის პოეტიკის ზოგად სტრუქტურაში.

საკვლევი მიზნის ამგვარი დაკონკრეტების შემდეგ გვსურს დავსვათ შეკითხვა, რომელიც იგულისხმება მოცემული სტატიის

სათაურით და რომელსაც – რა თქმა უნდა, მასზე ადეკვატური პასუხის გაცემის შემთხვევაში – ფუნდამენტური მნიშვნელობა ექნება პერსონაჟის ცვაივისეული პოეტიკის ენობრივი განზომილების კვლევისთვის. რამდენად პასუხობს ეს ენობრივი განზომილება იმ სახით, რომლითაც იგი წარმოდგენილია განსახილველი ნარატივის ექსპოზიციაში, „დახასიათების“ იმ ფუნქციურ განსაზღვრას, რომელსაც იძლევა ტექსტის თანამედროვე ლინგვისტური თეორია? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ჩვენი მიზანია – თუ ვიტყვით უფრო განზოგადოებული სახით – დაუკავშუროთ ერთმანეთს მხატვრული ნარატიული ტექსტის შემდეგი სამი ასპექტი:

- ა) ნარატიული სიუჟეტის ის სტრუქტურული ელემენტი, რომელიც დამახასიათებელი იყო და არის ამ ჟანრის კლასიკისთვის;
- ბ) პერსონაჟის, როგორც კლასიკური ნარატივის პოეტიკა;
- გ) საკუთრივ ლიტერატურულ და ენობრივ საშუალებათა ურთიერთზემოქმედება ნარატიული სიუჟეტის აგების და განვითარების თვალსაზრისით.

რას უნდა გულისხმობდეს მხატვრული ნარატივის კვლევისადმი ინტერდისციპლინარული მიდგომა? იგი გულისხმობს იმის კვლევას, თუ როგორი შეიძლება იყოს ენობრივ საშუალებათა როლი ნარატიული სიუჟეტის იმგვარი სტრუქტურირების შემთხვევაში, როცა უკვე ექსპოზიციის ფარგლებში ხდება პერსონაჟის მკითხველისადმი პრეზენტაცია მისი მეტი თუ ნაკლები სისრულით *დახასიათების* გზით; და თუ გავითვალისწინებთ იმ ფუნქციას, რომელიც „აკისრია“ ექსპოზიციას სიუჟეტის ზოგად სტრუქტურაში, ანუ იმ მდგომარეობას, რომ სიუჟეტის ფაქტობრივი განვითარება ხდება ექსპოზიციის შემდეგ, გასაგები გახდება იმ ენობრივ საშუალებათა მნიშვნელობა, რომლებსაც მოხრობელი იყენებს პერსონაჟის დახასიათებისას: ამ საშუალებებზე დაყრდნობით მოხრობელი *წინსწრების* პრინციპით გასაგებად ხდის მკითხველისთვის სიუჟეტის შესაძლო პერიპეტიათა მთელ ერთობლიობას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ამ შემთხვევაში სწორედ ნარატივის საკუთრივ *ენობრივმა* ასპექტმა უნდა აიღოს თავის თავზე მკითხველის მიერ სიუჟეტის აღქმის და გაგების წინსწრება (ანტიციპაცია).

ჩვენი აზრით, სწორედ ექსპოზიციის ფარგლებში პერსონაჟის არასიუჟეტური (ანუ, ყოველ შემთხვევაში, ნაკლებად სიუჟეტური) ე. ი. მხოლოდ *ენობრივ საშუალებებზე* დაფუძნებული ანტიციპაციის როგორც პრობლემის კვლევა გვიქმნის როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის და ლინგვისტიკის მონაცემთა ინტეგრირების საინტერესო, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არატრივიალურ შემთხვევას. ეს არატრივიალურობა კი მდგომარეობს შემდეგში: როგორც ცნობილია, ტექსტის თანამედროვე ლინგვისტური თეორია მოიცავს ისეთ თემატურ და პრობლემურ სფეროს, როგორცაა მოძღვრება სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა შესახებ. ასევე ცნობილია, რომ სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა გაიგება შემდეგნაირად: ეს ის ენობრივი ფორმებია, რომელთა მეშვეობით ხდება „სინამდვილის ფაქტობრივი ასპექტის... „აღქმა“, „შერჩევა“, და „შეფასება“,¹ როგორც ციტირებული ნაშრომის ავტორები ამბობენ, სწორედ სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმების საშუალებით შესაძლებელი ხდება, ის, რომ მეტყველების პროცესში “სინამდვილის ასხვა რეალიზებულია „აღქმის“, „შერჩევისა“ და „შეფასების“ შინაგანი განუყოფლობის გზით“.² ავტორები გამოყოფენ სამ ძირითად კომპოზიციურ ფორმას – „*Bericht*“, „*Beschreibung*“, „*Eroerterung*“,³ ანუ „ცნობას“ (თხრობას), „აღწერას“ და „მსჯელობას“ (განმარტებას). მოცემული პარაგრაფის ფარგლებში არ შეგვიძლია და არც მივიჩნევთ საჭიროდ სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმებთან დაკავშირებული მთელი პრობლემატიკის განხილვას, მაგრამ ზემოთ ჩვენს მიერ ფორმულირებულ პრობლემასთან დაკავშირებით გვსურს ხაზი გავუსვათ შემდეგ გარემოებას:

პრობლემასთან დაკავშირებით გვსურს ხაზი გავუსვათ შემდეგ გარემოებას. როგორც ვნახეთ, ავტორები გამოყოფენ სამ უკვე აღნიშნულ ფორმას, მაგრამ ამავე დროს სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმა „აღწერის“ ფარგლებში (ნაშრომის მისდამი მიძღვნილ თავში) გამოყოფენ და განმარტავენ ისეთ კომპოზიციურ ფორმასაც, როგორცაა „დახასიათება“ (*Charakteristik*) –

¹ Л. А. Ноздрина, Поэтика грамматических категорий. М., 2004, გვ. 14.

² Л. А. Ноздрина, Поэтика грамматических категорий, გვ. 14.

³ Л. А. Ноздрина, Поэтика грамматических категорий, გვ. 14.

თანაც გამოყოფენ მას როგორც სავსებით დამოუკიდებელ ერთეულს. მათი აზრით, „დახასიათება“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა შეიძლება წარმოდგენილ იქნას „სამი შემდეგი შინაარსობრივი ტიპით“.

1. პიროვნებათა დახასიათება;
2. უსულო საგანთა დახასიათება;
3. პროცესთა და მდგომარეობათა „დახასიათება“.¹

მაგრამ, ჩვენის აზრით და ჩვენი კვლევითი მიზნებიდან გამომდინარე განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიექცეს იმას, თუ როგორ განასხვავებენ ავტორები დახასიათებას აღწერისგან. მათი აზრით, თუ აღწერისას საგნებს და პროცესებს სუბიექტი უშუალოდ აღიქვამს, დახასიათებისას ხდება პირიქით: „საგნები და პროცესები უშუალოდ კი არ აღიქმებიან, არამედ პირიქით „დახასიათება“ წარმოადგენს მრავალჯერადი დაკვირვების, ანალიზის, შედეგთა რეზიუმირებას“.²

ციტირებულ ავტორთა მიხედვით „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის ობიექტს შეიძლება წარმოადგენდეს როგორც პიროვნება, ისე უსულო საგანი, პროცესები და მდგომარეობანი. მაგრამ, რა თქმა უნდა, და იმდენად, რამდენადაც ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს მხატვრული ნარატივი, ჩვენთვის პირველ რიგში საინტერესო უნდა იყოს დახასიათების ის ასპექტი, რომელიც უკავშირდება პიროვნებებს, ანუ ნარატიული თვალსაზრისით *პერსონაჟებს*. და სწორედ ამ თვალსაზრისით შეგვიძლია ვილაპარაკოთ იმის შესახებ, რასაც ზემოთ ვუწოდეთ ლიტერატურათმცოდნეობისა და ლინგვისტიკის მონაცემთა შესაძლო ინტეგრირების „არატრივიალურობა“. საქმე შემდეგშია: როგორც ზემოთ ითქვა, ექსპოზიციის ფარგლებში პერსონაჟის დახასიათება შესაძლებელია, როგორც წესი, მხოლოდ ენობრივი საშუალებებით და რას უნდა წარმოადგენდეს ეს ენობრივი საშუალებები ლინგვისტური თვალსაზრისით, თუ არა სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმა „დახასიათებას“ და სწორედ „დახასიათების“ როგორც ენობრივი ფორმის ამგვარი ანუ ექსპოზიციის ფარგლებში მისი გამოყენება ეწინააღმდეგება მის იმ განმარტებას,

¹ М. Гаспаров. Поэтика, – წგნ.: *Литературная Энциклопедия*. М., 2001, გვ. 86.

² М. Гаспаров. Поэтика, გვ. 86.

რომელსაც იძლევა უკვე ციტირებულ ნაშრომში წარმოდგენილი თეორია.

როგორც ვნახეთ, ამ თეორიის თანახმად, „დახასიათება“ წარმოადგენს „მრავალჯერადი დაკვირვების შედეგთა რეზიუმირებას“. მაგრამ სწორედ ამგვარ განმარტებას მთლიანად ეწინააღმდეგება ის ფაქტი, რომ ექსპოზიციის ფარგლებში გამოყენებული დახასიათება *შეუძლებელია* იყოს დაკვირვებათა (მითუმეტეს „მრავალჯერად დაკვირვებათა“) შედეგი. როგორც ზემოთ ითქვა, ექსპოზიციაში გამოყენებული ენობრივი საშუალებებით მთხრობელი მკითხველს უქმნის სიუჟეტის სიღრმისეული არსისა და გაგების *ანტიციპაციას* – ანტიციპაცია კი უნდა გავიგოთ იმის საპირისპირო მოვლენად, რასაც შეიძლება ეწოდოს „მრავალჯერად დაკვირვებათა შედეგების რეზიუმირება“.

მაგალითისთვის მოვიყვანოთ დახასიათება, რომელსაც ექსპოზიციის ფარგლებში მთხრობელი აძლევს მოთხრობის „*Brennendes Geheimnis*“ („მწველი საიდუმლო“) ერთ-ერთ პერსონაჟს – ახალგაზრდა ბარონს.

Er war einer jener jungen Menschen, deren huebschem Gesicht viel geglueckt ist und in denen nun bestaendig alles fuer eine neue Begegnung, ein neues Erlebnis bereit ist, die immer gespannt sind, sich ins Unbekannte eines Abendteuers zu schnellen, die nichts ueberrascht, weil sie alles lauern berechnen haben, die nichts Erotisches uebersehen, weil schon ihr erster Blick jeder Frau in das Sinnliche greift, pruefend und ohne Unterschied, ob es die Gattin ihres Freundes ist oder das Stubenmaedchen. ვინც

ცვაიგის ამ მოთხრობას იცნობს, დაგვეთანხმება, რომ ბარონის ეს დახასიათება მოცემულია არა სიუჟეტის იმ ეპიზოდების შემდეგ, რომლებიც მოგვცემდნენ გარკვეულ დაკვირვებათა შედეგების რეზიუმირების საშუალებას, არამედ პირიქით – იგი წარმოადგენს სწორად ამ ეპიზოდთა ექსპოზიციურ *ანტიციპაციას*.

აღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ცვაიგისეული მხატვრული ნარატივის ექსპოზიციის ფარგლებში ადგილი აქვს დახასიათების როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის იმ ფუნქციის *ინვერსიას*, რომლზეც ლაპარაკობს ლინგვისტიკა.

TEA JGARKAVA

**NARRATIVE EXPOSITION ACCORDING TO
STEFAN ZWEIG: “THE SPECIFICATION” REPRESENTING
SPEECH-COMPOSITIONAL FORMS IN LINGUISTICS AND
CHARACTER EXPOSITION PRESENTED IN THE POETICS**

The focus of the research paper is to observe “the specification” as the speech-compositional form, its role and the significance of a character in the general structure of poetics. According to the cited theories, the object of the specification representing speech-compositional form can be not only a person, but also an inanimate object or some other processes and states. To sum up, we assume that in Stefan Zweig’s literary exposition we observe the functional inversion of the “specification” representing speech-compositional forms, which is described by linguists.

ДИАНА АЛАНИЯ

РУССКИЙ ЯЗЫК XXI ВЕКА

В новых условиях, в период социальных, экономических, и культурных сломов, русский язык в целом существенно изменился. Иначе и не могло быть. Находясь в постоянном движении, русский язык, «живой как жизнь», непрерывно развивается, совершенствуется, имея свое настоящее, прошлое и будущее. Обогащение словаря – это один из важнейших факторов развития языка, свидетельство его динамического характера. С развитием общества появляются новые предметы, явления, они запечатляются в новых словах и новых значениях. В соответствии с языковыми законами лексическая система постоянно перестраивается, она находится в состоянии непрерывного изменения, особенно в нашу эпоху, отличительной чертой которой является раскрепощенность языка, ослабление «внутреннего цензора» и как следствие – обилие всевозможных новообразований.

Как показывают наблюдения, новообразования последнего времени широко представлены в СМИ, в языке газеты, т.к. газета является одним из видов массовой коммуникации, разносторонне и быстро отражающей события каждого нового дня и четко регистрирующей новые слова, значения и словосочетания. Она быстрее всех других жанров письменной речи отражает сдвиги, которые происходят во всех сферах жизни общества и является в большинстве случаев первым письменным источником, фиксирующим появление новых слов, значений, выражений, претендующих на вхождение в общеупотребительную лексику.

Именно в газете возникают и определяются многие важные тенденции развития современного русского литературного языка. Она, рассматривая привычные рамки сложившейся системы, стимулирует процессы словотворчества.

Известно, что из слов состоит наша вселенная, за каждым словом стоит понятие. Основным же языкотворцем является народ. В некоторых случаях автор нового слова точно известен. Им может быть писатель, ученый, журналист... Например: Ф. М. Достоевский впервые в 1846 году в повести «Двойник» применил слово «*стушеваться*»; Слово «*гелекоптер*» создал Леонардо да Винчи; А. В. Суворов ввел выразительное слово «*немогузнайка*»; термин «*корабль-спутник*» предложил академик С. П. Королев; термин «*витамины*» (от лат. *vita*- жизнь) предложил в 1912 г. польский ученый К. Функ; А. П. Чехов придумал шутовское слово «*вертифлюшка*» из «*вертихвостка*» и «*финтифлюшка*»; Евгений Евтушенко в стихотворении «*Не уставай*» вводит слово «*неустаюноша*», и читая «*неустаюноша седой*», мы представляем энергичного, но уже не молодого человека. Можно привести еще много подобных примеров.

В наш век лексика интенсивно пополняется в основном за счет **заимствований**: ранее из немецкого и французского языков, теперь – из английского языка. Процесс заимствования иноязычных слов (в основном английских) оказался одним из наиболее активных и социально значимых языковых процессов современности. В разные эпохи приходили к нам «чужие» слова. Заимствования были требованием жизни. Английское слово в современном русском контексте – одна из примет «языкового вкуса эпохи».¹

С одной стороны, это потребности изменившейся жизни (изменение политических, экономических и идеологических ориентиров), с другой – американомания, когда привлекают стандарты жизненного уровня, манера поведения, общения и вкусы. Следует заметить, что сейчас английские слова вытесняют не только русские, но слова ранее заимствованные из других языков и прижившиеся в русском языке (англ. «*сендвич*» вместо нем. «*бутерброд*»; англ. «*слоганы*» вместо нем. «*лозунги*»; англ. «*дисплей*» вместо франц. «*экран*» и др.).

Несмотря на то, что в русском языке существуют некоторые лексические эквиваленты, свидетельствующие об отсутствии необходимости в заимствовании (*консенсус-согласие*, *имидж*-

¹ В. Г. Костомаров. Языковой вкус эпохи. М., 1994, с. 55.

образ, *коттоновый* – хлопчатобумажный и др.), побеждает общий настрой: иностранное слово становится не только нужным, но и престижным. Иноязычное слово стало неотъемлемой частью словаря даже на бытовом уровне (не говоря о социальном и научно-техническом). Широкое распространение получили аудио и видеотехника, компьютер, Интернет. Интернет заимствовано из английского: «*international net*», в переводе на русский означает «*всемирная сеть*».

Английский язык (в его американском варианте) – главный донор эпохи; его влияния в разные языки мира, в том числе и в русский, в последнее десятилетие, существенны. Английский называют «современной латынью». Англицизмы сегодня наиболее активны среди заимствований. Есть сферы общения, где они полностью завладели лексическим пространством, например в эстрадной музыкальной культуре. Музыкальные термины из поп-искусства сегодня хлынули в русский язык даже вытесняя другие известные заимствования: «*сингл*» («*single*») дословно – «*песня*», теперь означает отдельную композицию. (Она поет в своем новом сингле) Сингл вытеснил диск. Слова типа «*саунд*», «*хит*», «*трек*» часто употребляются в английском написании.

Сегодня английский язык становится международным по причине политического влияния его носителей: США являются ведущей и развитой в экономическом отношении страной, оказывающей политическое и господствующее влияние на весь мир.¹ Экономическая и военная мощь США определила статус английского языка. Великая культура, литература, религия, созданные в прошлом, особые структурные свойства и лексические особенности английского языка вполне соответствуют запросам нынешней технократической цивилизации.

Современный мир вошел в XXI век под знаком глобализации. Глобализация настойчиво входит в нашу жизнь. Лингвистический аспект глобализации выражается в появлении языка международного общения. В разные эпохи развития человечества многие языки побывали фаворитами и успели уйти в небытие. Сейчас настала пора английского. Исторически сло-

¹ М. Делягин. Россия в условиях глобализации. М., 2000, с. 99.

жилося так, что именно английский язык выполняет сегодня функцию языка международного общения мирового сообщества эпохи глобализации. По данным известного английского лингвиста Д. Кристалла, число людей в мире, говорящих на английском языке, составляет 1 млрд 100 млн, из которых только четверть признает английский своим родным языком.¹ Для большинства людей английский второй язык повседневного и делового общения.

В последнее время появилось понятие *ключевой язык* (key language), под которым понимается язык, функционирующий в неисконной среде, владение которым является обязательным условием жизненного, прежде всего профессионального, успеха человека (ситуация во многих странах Европы и Азии).

В «Карте культурной миграции» – *Voices of the World* – представлены 10 самых распространенных языков мира (в миллионах носителей): английский занимает второе место – 322 млн., а русский язык – седьмое место – 170 млн. Эксперты в этом области предполагают и предрекают (Майкл Краус – Michael Krauss), что к 2050 году исчезнет около половины всех языков мира, а к 2100 году исчезнет 90%.²

Что может быть в будущем с русским языком? Как подвластен он глобальным процессам, происходящим в мире? Может ли он когда-нибудь исчезнуть? Русский язык будет существовать пока существует мир. Он не может исчезнуть по двум основным причинам: во-первых Россия самая большая страна в мире: она занимает одну седьмую часть поверхности Земли, а население России составляет примерно 146 млн. человек, около 85% из них русские. В России большую часть населения составляют не очень образованные люди, говорящие только на русском языке. Во-вторых, в России существует богатая русская литература.

Со временем английский язык может стать лишь языком сверхуспешного меньшинства.

Каково же положение русского языка сегодня в Грузии?

¹ Д. Кристалл. Английский язык как глобальный. Пер. с англ. М., 2001, с. 78

² М. Краус. Д. А. Алания. Глобализация и языковая ситуация в мире. – *Славистика в Грузии* 9. Тб., 2008, с. 26

Русский язык, международный язык, язык великой культуры, один из богатых и научно разработанных языков, до недавнего времени в Грузии занимал привилегированное положение, порой конкурировал с государственным, грузинским языком, являясь языком «межнационального общения». Однако язык, как и любая историческая категория, подвластен глобальным процессам, которые корректируют и мотивируют масштабы и формы его распространения в мире.

Социальные перемены изменили статус русского языка в Грузии, официально он стал одним из иностранных языков. Фактически русский язык все еще является основным языком функционирования для определенной части населения Грузии, которое представлено не только русскими, евреями, украинцами, азербайджанцами, армянами, греками, абхазами, осетинами и др. но и грузинами. Русский язык *de facto* является *интерязыком* в общении с соседями по региону (на Южном Кавказе, на Северном Кавказе).

Сегодня на официальном уровне русский язык обслуживает национальные меньшинства внутри нашего государства в их контактах с представителями стран ближнего и дальнего зарубежья, владеющими русским языком. Многие грузины и представители национальных меньшинств получили образование на русском языке; некоторые передачи по радио и телевидению ведутся на русском языке, выходят русские газеты, журналы, книги. Т.о., русский язык продолжает, хотя не в таком объеме, как прежде, функционировать.

Но, как и почти во всех бывших советских республиках, русский язык в Грузии на данном этапе занимает все же скромное положение. Он подвергается, надо признать, двойному вытеснению: со стороны государственного (грузинского) и английского языков. В Грузии хорошо понимают, что потерять контакты с русским языком – значит ослабить связи с русской культурой, которая сыграла огромную роль в развитии грузинской культуры, да и сама впитала в себе идеи и образы непреходящей ценности. Два века общности – это время настоящего взаимного обогащения.

Следует признать, что владение русским языком на сего-

дняшний день является важной социальной задачей. Коммуникация с негрузинским населением между народами осуществлялась и осуществляется при помощи русского языка.

Перспектива полиязычного развития в Грузии должна включать обязательное знание грузинского, английского и русского языков, знание других иностранных языков и языков национальных меньшинств, существующих в Грузии.

Динамика развития и новые тенденции определили конкретные изменения в русском языке XXI века. В основном пополняется лексика за счет образования **неологизмов**: «**долларизация**» – внедрение американского доллара в экономику; «**сэконд-хенд**» – бывшие в употреблении вещи; «**спичрайтер**» – автор речей высокопоставленного лица и др.; **заимствованный**: «**аутотренинг**», «**бартер**», «**ваучер**», «**дисплей**», «**инаугурация**», «**рейтинг**», «**менеджмент**», «**тинэйджер**», «**файл**», «**харизма**», «**шейпинг**», «**шоу-бизнес**», «**пиар**» и мн. др.; и **семантических преобразований**, основные из них:

1. *деактуализация* значений, отражающих советские реалии, значения которых уходят в разряд семантических архаизмов: *партия* (теперь какая?), *первичка* (теперь первичная организация любой партии) и др. В разговорной речи наблюдается воздействие экономики на жизнь слов: перестают употребляться глаголы «давать» (в значении продавать), «выбросить», «выкинуть» (в значении пустить в продажу) и др.
2. *деидеологизация* лексики: *бизнес*, *бизнесмен*, *конкуренция*, *миллионер*, *коммерсант* *диссидент*, *предприниматель*, *буржуа* и мн. др. слова в официальной печати употребляются без идеологического приращения.
3. *политизация некоторых групп лексики*: в сферу политических контекстов втягиваются слова изначально не имевшие отношения к политике: *застой*, *плюрализм*, *диалог*, *раунд* и др.
4. *деполитизация* некоторых политических терминов: «*консенсус*» употребляется в значении согласие в семье, в коллективе, в очереди, «*плюрализм*» может

обозначать множественность мнений по любому вопросу, «*конфронтация*» – ссоры, «*раскулачивание*» – грабеж, слово «*приватизация*» стало употребляться в шутку со значением «незаконное присвоение», «*ограбление*» (прихватизация) и т.д.

5. *метафоризация* – выражение оценки общественно-политической ситуации.

Известно, что метафора не только прием изображения, это способ мышления, способ восприятия мира. Метафоры показывают, как картина мира отражается в общественном сознании и какова она, эта картина. Вот некоторые примеры – метафор восприятия современности: *поезд федерации, корабль реформ, экономическая реформа буксует, болезнь общества, атрофия власти, паралич власти, аллергия на контакты с прессой, злокачественная опухоль национализма, долларовая инъекция, болезнь суверенизации оказалась заразной, оздоровление финансов (экономики), акулы бизнеса* и др.

В современном русском языке наблюдаются также особенности употребления лексики *пассивного фонда*, а именно, использование *историзмов* и *архаизмов* в функции номинаций новых реалий современной жизни, – *дума, губернатор, гимназия, лицей, градоначальник, знатный, династия*. Следует заметить, что заимствования из пассивного фонда языка и новое иноязычное заимствование – могут приводить к возникновению конкурирующих синонимичных номинаций: *спонсор, меценат, толстосум; мер, градоначальник, городской голова*.

На новом стилистическом фоне просторечной языковой среды наблюдается также использование высокой книжной лексики: *держава, федерация, державники*. Многие слова, связанные с религией, т.е. *конфессиональная лексика*, ранее табуированная, освоена современной литературой и публицистикой: *милосердие, благословение, исповедь, собор, часовня, священник* и др. Многие из них подверглись семантическим трансформациям, перешли в разряд беллетризов, вошли в публицистическое клише: *храм науки, алтарь победы, политическое евангелие, апостолы мировой революции* и др. Некоторые используются переносно: *молиться рынку, исповедь на заданную тему*.

Интересно заметить, что в современные газетные тексты свободно включаются *просторечные* и *жаргонные* элементы, молодежный *сленг* и уголовное *арго*. Например: *совок* (советский человек); *тусовка* (сборище, гулянка, уличные посиделки молодежи) – элитная, музыкальная, литературная, религиозная, клевая (крутая), классная (грандиозная), великосветская; *фанат* – поклонник, любитель чего-либо; *беспредел* – насилие, убийство, бунт на зоне – заимствовано из уголовного арго; *коррупция*, *подмазать*, *отстегнуть*, *рэкет*, *наехать*, *кинуть* и др.

В русском языке *блатным* словам всегда находилось место, но никогда не было им так раздольно, как сегодня, потому что они выражают сущность реально существующих в обществе социальных отношений: *демокрады*, *дермокрады*, *дембанда*, *травка* (наркотик), *тундра* (недалекий человек), *колики* (наркотики) и др.

Но **лексика** не только **пополняется**, но и что-то *теряет*, т.е. такие понятия, которые становятся менее важными, например: *шурин*, *золовка*, *свояченица* и др. В связи с тем, что изменились условия жизни (ранее семья жила компактно, теперь постепенно распадается). поэтому и нет надобности в употреблении этих слов.

Наблюдается и такое явление: **язык постепенно навязывает новое:**

Ранее:

манекенщица
маклер
парикмахер
(более ранее брадобрей)
получка
(более ранее жалованье)
выбросили товар
выслеживать
сожитель
сожительница
сожитительство

Теперь:

модель
rente
стилист

зарплата

появился товар
выискивать
бой-френд
гел-френд
гражданский брак

Реальность навязывает изменение значений слов и выражений: звонить мог телефон, а не человек (метонимия); *Я тебя наберу*, в смысле твой номер телефона – (переход по смежности); Способ прощания: *до связи, до новых встреч* и др.

Как видим, русский язык живет и развивается по своим исторически сложившимся законам. Из появляющихся новых слов и выражений войдут в сокровищницу его лексики только те, которые соответствуют его закономерностям, грамматическими нормам и звуковым особенностям.

Следует обратить внимание еще на то, что в новых социальных условиях XXI века возможности и задачи **науки о русском языке** существенно изменились.

Современное общество неоднородно, т.е. оно состоит приблизительно из следующих существенных слоев:

1. людей, которые изучив русский язык как родной, испытывают профессиональную и эмоциональную потребность совершенствования в этой области;
2. людей, которые изучают русский язык;
3. людей, которые преподают русский язык как родной;
4. людей, которые преподают русский язык как неродной;
5. людей, которые определяют политику по отношению к русскому языку (вводят или отменяют предметы в учебных заведениях, финансируют научные исследования и т.д.);

Очевидно, что самой многочисленной группой людей, заинтересованных в развитии науки о русском языке, является та, которая, изучив русский язык как родной, испытывает профессиональную и эмоциональную потребность его совершенствования в новых условиях. Логика развития науки сегодня показала, что научные интересы специалистов по русскому языку переместились из лингвистической сферы в область культуры. Вопросы о том, как отражаются в русском языке и сознании такие концепты, как *дом, природа, семья* более интересны, чем вопросы о фонетике, морфологии, синтаксисе и т.д.

Традиционное лингвистическое изучение русской лексики, фразеологии, грамматики в историческом и сопоставительном аспектах создало языковую картину мира и специфику его

национального менталитета. Науку о русском языке привлекают сегодня *значение* и *смысл*, которые определяют, как в русских словах отразились фрагменты действительности и что именно представляют собой конкретные участки русской картины мира.

В области преподавания русского языка как неродного изучена проблема теоретического обеспечения активных речевых действий, русского речевого этикета, выражения обращения, благодарности, извинения, просьбы, совершенствование компетенции в русском языке, обучение орфографии и пунктуации, лексики, фразеологии и грамматики

Иногда кажется, что еще можно прибавить к описанию фонетической системы русского языка, русского словоизменения и других его разделов. Кажется, ничего. Однако следует обратить внимание на следующее: фонетика традиционно изучена и представлена в вузовских курсах с позиций говорящего, грамматика – с позиций воспринимающего, а лексика ориентирована в основном на определение точного семантического содержания.

Что же важно при изучении русского языка особенно как неродного на современном этапе? По всей вероятности определяющим фактором является не значение грамматических принципов, а *конкретная ситуация*, в которой употреблено соответствующее предложение, и знание собеседника о том, что представляет собой та ситуация, которая описана речью.

Наука о русском языке, изучив свой предмет с позиций создателя речевых сообщений, может внести определенный вклад в культурологию. В первую очередь, представляют интерес внутренние, интеллектуальные, духовные, эмоциональные и нравственные характеристики человека, а также те оценки, которые человек дает окружающему его миру.

ლიანა ალანია

XXI საუკუნის რუსული ენა

სტატია ეძღვნება რუსული ენის განვითარების დინამიკას XXI საუკუნეში, მისი ლექსიკური სისტემის ცვლილებებს, რომლებიც გამოწვეულია ახალი ტენდენციებითა და სოციალ-პოლიტიკური პირობებით: გლობალიზაციის ეპოქით, ეკონომიკური, პოლიტიკური და აშშ-ის სამხედრო სიძლიერით, რომელმაც განსაზღვრა ინგლისური ენის საერთაშორისო სტატუსი. დღეს ინგლისური ენა ასრულებს საერთაშორისო ენის ფუნქციას მსოფლიოში. თანამედროვე ეპოქაში იგი ახდენს გავლენას სხვა ენებზე მსოფლიოში და არის ეპოქის მთავარი დონორი. ძალიან დიდია ინგლისური ენის გავლენა რუსულ ენაზე: ინგლისური სიტყვები არა მარტო ცვლიან რუსულ სიტყვებს, არამედ სხვა ენებიდან რუსულში ადრე ნასესხებ სიტყვებს; მიუხედავად ლექსიკური ეკვივალენტების არსებობისა რუსულ ენაში ინგლისური სიტყვა იმარჯვებს და უფრო პრესტიჟულია განწყობის წყალობით თანამედროვე რუსულ ენაში ლექსიკა ივსება ნეოლოგიზმებით, სესხებით, სემანტიკური გარდაქმნით: მნიშვნელობის დეაქტუალიზაცია; ლექსიკის დეიდეოლოგიზაცია; დეპოლიტიზაცია; თანამედროვე მეტაფორიზაციის აღქმა. საგაზეთო სტატიებში შეტანილია მდაბიური ენისა და „ჟარგონული“ ელემენტები: სისხლის სამართლის არგოდან და სხვა. სოციალურმა მოვლენებმა შეცვალეს რუსული ენის სტატუსი საქართველოში. ის გახდა ერთადერთი უცხო ენა. რუსული ენა დე ფაქტო არის ინტერ-ენა მეზობლებთან ურთიერთობაში (ამიერ და იმიერკავკასიაში) და ფაქტობრივად რუსული ენა ჯერ კიდევ არის მთავარი ენა, იგი ფუნქციონირებს საქართველოს მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილში, რომელიც წარმოდგენილია არა მარტო რუსებით, ებრაელებით, უკრაინელებით, სომხებით, აზერბაიჯანელებით, ბერძნებით, აფხაზებით, ოსებით და ა.შ. არამედ ქართველებითაც.

DIANA ALANIA

THE RUSSIAN LANGUAGE OF XXI CENTURY

The article deals with the problems of the Russian language evolution in XXI century, the innovations in the Russian vocabulary caused by the current tendencies and the social and political factors determining the international status of the English language: globalization, the economic growth and the political and military expansion of the USA. Today the English language carries out an international language status in the world. It influences other languages and is the main donor of the age. Great is the impact of English on the Russian language. The English vocabulary replaces not only Russian words but the earlier borrowings from other languages too. Notwithstanding the existence of their lexical equivalents in Russian the English vocabulary prevails and enriches the Russian language with neologisms, borrowings, semantic changes (deactualization of the meaning, deideologization of the vocabulary, politization and depolitization of some lexical groups, new-langled, metaphorization, etc.). There is a tendency in Modern Russian to use the passive vocabulary (historical words, archaisms, elevated literary and bookish glossary) to nominate the new reality. The publicism have assimilated the confessional words the use of which was prohibited before. The newspapers abound in highly colloquial (informal) vocabulary, slang words and expressions, criminal cant, words with new semantic nuances. The social events have changed the status of the Russian language which became the only foreign language in Georgia. It is a de-facto international language in the relations of the neighbours. Besides, the Russian language functions in certain parts of the Georgian population represented not only by Russians Jews, Ukrainians, Armenians, Azarbaijanians, Greeks, Abkhazians, Ossetians, etc., but also by Georgians.

НИНО ЭТЕРИЯ

О ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Методика обучения русскому языку как иностранному представляет собой самостоятельную педагогическую дисциплину о законах и правилах обучения языку, о способах овладения языком, а также об особенностях образования и воспитания средствами языка. Как отмечено в специальной литературе «Предмет методики обучения русскому языку как иностранному – оптимальная система управления учебным процессом, т. е. система, направленная на наиболее эффективное овладение учащимися русским языком».¹

Описание русского языка с целью его преподавания иностранцам – это отдельная отрасль педагогической грамматики с определенными особенностями. Если сравнить грамматические правила русского языка, представленные в школьном учебнике, учебнике для иностранцев и в так называемом академическом издании, которое осуществлялось примерно раз в 10 лет и содержало общепринятые теоретические установки, то можно увидеть заметную разницу. Приведем простой пример. Если рассмотреть тему «Виды глагола» в учебных пособиях всех трех типов, то в школьном обучении объяснение строится таким образом, чтобы научить ученика определять вид глагола в тексте, задавая вопросы – *Что делать? Что сделать?*; в академической грамматике очень подробно излагаются сведения о способах глагольного действия; в учебнике для иностранцев изложение построено иначе и содержит тщательный перечень многочисленных правил употребления глаголов того или иного вида. Различаются даже представления о границах грамматики: тема «Глаголы движения» всегда входит в грамматики для иностранцев, а не в лексические пособия. Академическое (на-

¹ Методика. Под редакцией А. А. Леонтьева. М., 1988, с. 34.

зываемое также теоретическим, а по задачам – структурно-системным) описание ставит целью обнаружить как можно больше языковых единиц и установить системные связи между ними. Поэтому в трудах этого направления ценится выявление различных групп (типы словоизменения, схемы предложения и т. п.).¹ В то время как функционирование единиц оказывается на заднем плане. Поэтому в некоторых случаях академическое описание не помогает научить правильно употреблять слово или грамматическую форму (к примеру, знание всех частновидовых значений не помогает правильно выбрать глагольный вид, допустим, при сообщении о факте действия: *Я просил об этом* или *Я попросил об этом*).

Во второй половине XVIIIв. предпринимались попытки сформулировать отдельные положения теории обучения иностранным языкам. В университетах и гимназиях Западной Европы русский язык впервые начали преподавать в начале XVIIIв. Русскими и иностранными авторами составлялись грамматики и практические пособия по русскому языку для иностранцев. В учебники включались тексты, рассказывающие о России – о географии, климате, достопримечательностях русских городов, обычаях русских. Во второй половине XVIIIв. на Западе и в России предпринимались попытки теоретического обоснования методов преподавания иностранных языков (грамматико-переводного и текстуально-грамматического).

В XIX – начале XXвв. русский язык преподавался в большинстве стран Европы и некоторых странах Азии и Африки. В преподавании русского языка по-прежнему развивались два направления: грамматико-переводное и практическое. В 70-х годах XXв. представители реформы школьного образования выдвинули натуральный (прямой) метод, который в несколько измененном виде стал применяться и в обучении русскому языку как иностранному. В университетах и средних школах был наиболее распространён грамматико-переводной метод. Создавался новый тип пособия – учебник-хрестоматия, кото-

¹ *Методика*. Под редакцией А. А. Леонтьева. М., 1988; Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. Словарь методических терминов. *Теория и практика преподавания языков*. СПб., 1999; Е. Г. Борисова, А. Н. Латышева. Лингвистические основы РКИ. Педагогическая грамматика русского языка. Учебное пособие. М., 2003.

рый позволял учесть повышенный интерес иностранцев к русской литературе.¹

Сегодня первое место среди методов обучения русскому языку как иностранному принадлежит коммуникативному. Его целью является развитие у учащихся умений решать коммуникативные задачи средствами иностранного языка, свободно общаться с его носителями. Таким образом, язык усваивается во время естественного общения, организатором и участником которого является учитель. При этом ученик выполняет роль субъекта этого общения и постоянно должен находиться в действии.

Для методики нового времени характерно углубленное исследование речевого общения как формы взаимодействия людей посредством языка. Это направление методических исследований развивается под значительным влиянием коммуникативной лингвистики и рассматривает в качестве главных свойств изучаемого языка такие его качества, как: коммуникативность (так как назначение языка – быть орудием общения), системность (поскольку языковые средства взаимно организованы и должны изучаться в единстве), функциональность (языковые средства используются в целях осуществления коммуникаций и по этой причине содержание высказывания определяет порядок подачи и овладения языковыми средствами). Исследование речевого общения стимулировало публикацию функциональных грамматик, сопоставительное изучение языков.

Получило развитие исследование, ориентирующее преподавателя на обучение межкультурному общению и отражающее интерес учащихся к культуре и образу жизни носителя языка.² Преподаватель стремится формировать у учащихся представление о языке как отражении социокультурной реальности, национальной и общечеловеческой. При этом наметились две тенденции интерпретации фактов культуры в учебных целях, которые могут быть разведены и хронологически.

Согласно первой тенденции, преподаватель идёт от фактов языка к фактам культуры. Такой тип знакомства с фактами

¹ Э. Г. Азимов, А. Н. Шукин. Словарь методических терминов..., с. 54.

² В. Г. Костомарова, Е. М. Верещагина. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М., 1973.

культуры разрабатывается в рамках лингвострановедения. Основными объектами рассмотрения при этом являются: «безэквивалентная» лексика, фоновые знания, присущие носителям языка и отсутствующие либо иначе трактуемые в иноязычной культуре, невербальные средства общения, отражающие особенности национальной ментальности носителей языка, тактики речевого поведения в различных ситуациях межкультурного общения, отражение культурных традиций в художественной литературе. При этом культуроведческая информация извлекается из самих единиц языка, а объектом рассмотрения на занятиях становятся особенности отражения в языке культуры его носителей. Такой подход к изучению языка в контексте культуры впервые был обоснован в книге В. Г. Костомарова и Е. М. Верещагина «Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного» и продолжен во многих публикациях.¹

Вторая тенденция в изучении языка и культуры на занятиях по практике языка рекомендует идти от фактов культуры к явлениям в языке. Это направление было отражено в 90-ых годах XXв. Взаимодействие языка и культуры в рамках этого направления изучается в новой области языкознания – лингвокультурологии, которая стремится исследовать взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в процессе их функционирования. В 60-80-е годы прошлого столетия Советом Европы проводилось исследование уровней владения языком, завершившееся публикацией документа «Современные языки: изучение, преподавание, оценка. Общеввропейская компетенция владения иностранным языком» (Страсбург, 1996).²

В этом документе, помимо определения понятия «коммуникативная компетенция» и толкования входящих в ее состав компетенций (лингвистическая, речевая, дискурсивная, социокультурная, социальная, стратегическая), были описаны 6 уровней владения языком. В качестве параметров для выделения уровней стали рассматривать: коммуникативные задачи,

¹ *Практическая методика обучения русскому языку как иностранному.* Под ред. А. Н. Щукина. М., 2003; А. А. Акишина, О. Е. Каган. *Учимся учить: Для преподавателей русского языка как иностранного.* М., 2004.

² Е. Г. Борисова, А. Н. Латышева. *Лингвистические основы РКИ...*, с. 97.

которые учащиеся могут решать средствами языка в пределах уровня; сферы, темы, ситуации общения, в пределах которых эти задачи могут быть решены, т. е. предметно-содержательная сторона общения; степень лингвистической и экстралингвистической корректности решения задач. Описание уровней владения языком способствовало интенсификации исследований в области контроля уровней овладения русским языком как иностранным.¹

Наряду с традиционными видами контроля (диктант, изложение, сочинение, выступление на предложенную тему) в 90-е годы стал широко использоваться тестовый контроль, что означало переход на новые и более совершенные формы определения уровня владения языком. Вопрос о преимуществах и недостатках традиционного и тестового контроля остается дискуссионным. Некоторые придерживаются традиционного контроля в отсутствие достаточной объективности и невозможности сравнения уровня знаний и умений учащихся одной группы с уровнем учащихся других групп. В то же время сторонники традиционных форм контроля видят недостатки тестирования в его малой эффективности при определении уровня коммуникативной компетенции в сравнении с языковой, отсутствие достаточного количества тестов по различным аспектам языка и видам речевой деятельности, а также слабую подготовку преподавателей к проведению процедуры тестирования и обработки его результатов. В данной ситуации можно утверждать, что внедрение тестового контроля в практику обучения языку не должно исключать и другие формы контроля, особенно для оценки уровня коммуникативной компетенции.

В эти же годы получило интенсивное развитие исследование проблемы стратегий овладения и владения языком в связи с изучением способов приобретения и сохранения информации при изучении языка. Такие исследования проводятся с позиции «когнитивной психологии». Они привлекают внимание методистов, которые пытаются использовать когнитивные факторы при обучении порождению и восприятию речи. Исследование стратегий овладения языком впервые в науке было

¹ *Практическая методика обучения русскому языку как иностранному.* Под редакцией **А. Н. Щукина.** М., 2003, с. 88.

предложено в работе Г. В. Ейгер, И. А. Раппопорт.¹ В настоящее время описаны более ста стратегий, непосредственно влияющих на овладение языком и способствующих такому овладению, предложено их использование на занятиях по языку. В целом можно говорить о двух группах стратегий непосредственно влияющих на учение и способствующих учению. К числу первых могут быть отнесены: «когнитивные стратегии», которые используются учащимися для осмысления материала; стратегии запоминания – для его сохранения в памяти; «компенсаторные стратегии» – помогают справиться с затруднениями, возникающими в процессе общения. К числу вторых – стратегии, связанные с созданием условий для обучения и способствующие преодолению психологических трудностей в овладении языком.²

В последние десятилетия в связи с развитием современных технологий обучения в учебный процесс стали широко внедряться аудио- и видеозаписи, компьютерные программы, дистанционное обучение. Информационные технологии обогащают учебный процесс во многих областях знания, в самых различных условиях обучения и на всех его уровнях. В полной мере это относится к преподаванию иностранных языков особенно за рубежом, где непосредственный контакт с изучаемым языком ограничен.

В своей исследовательской практике филологи давно признали необходимость международных связей, а также прямого доступа к каналам актуальной информации о культуре изучаемого языка и используют информационные технологии очень широко. Достоинство дистанционной формы обучения заключается в возможности организации самостоятельной работы учащихся в удобное для них время с помощью специальных компьютерных программ и контакта с преподавателем по телефону или электронной почте.

¹ Г. В. Ейгер, И. А. Раппопорт. *Язык и личность*. М., 1991.

² А. А. Акишина, О. Е. Каган. *Учимся учить. Для преподавателей русского языка как иностранного*. М., 2004, с. 65.

ნიწო ქოქრია

რუსულის, როგორც უცხო ენის სწავლება

რუსული ენის, როგორც უცხო ენის სწავლების მეთოდისა წარმოდგენს დამოუკიდებელ დისციპლინას ენის სწავლების კანონებსა და წესებზე, ენის ათვისების ხერხებზე, აგრეთვე ენის საშუალებით განათლებისა და აღზრდის თავისებურებებზე. უცხოელებისათვის სწავლების მიზნით რუსული ენის აღწერა – ეს პედაგოგიური გრამატიკის ცალკე დარგია გარკვეული თავისებურებებით.

დღეისათვის რუსული ენის, როგორც უცხო ენის სწავლების მეთოდებს შორის პირველი ადგილი კომუნიკაციურს ეკუთვნის. მისი მიზანია მოსწავლეებში უცხო ენის საშუალებით კომუნიკაციური ამოცანების გადაჭრის განვითარება, მისი მატარებლების თავისუფლად გამოყენება. ამრიგად, ენის ათვისება ხდება ბუნებრივი ურთიერთობის დროს, რომლის ორგანიზატორი და მონაწილე მასწავლებელია. ამასთან მოსწავლე ამ ურთიერთობის სუბიექტია და მუდმივად უნდა იყოს მოქმედებაში. ახალი დროის მეთოდისათვის დამახასიათებელია სამეტყველო ურთიერთობის სიღრმისეული კვლევა როგორც ადამიანების ურთიერთობის ფორმისა ენის საშუალებით.

უკანასკნელ ათწლეულებში სწავლების თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებასთან დაკავშირებით სასცავლო პროცესში ფართოდ ინერგება აუდიო და ვიდეო ჩანაწერები, კომპიუტერული პროგრამები, დისტანციური სცავლება. ინფორმაციული ტექნოლოგიები სასცავლო პროცესს ამდიდრებს ცოდნის მრავალსფეროში, სცავლების განსხვავებულ პირობებში და ყველა დონეზე. ეს მთლიანად ეკუთვნის უცხო ენების სცავლებას განსაკუთრებით საზღვარგარედ, სადაც უშუალო კონტაქტი შესცავლილ ენასთან შეზღუდულია.

NINO ETERIA

**TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN
LANGUAGE**

The methods of teaching Russian as foreign language is an independent pedagogical discipline about the rules and principles of teaching a language, the ways of mastering it, the peculiarities of education and upbringing with the help of a language. Description of the Russian language with the view of teaching it to foreigners is a separate branch of pedagogical grammar with its specificities called communicative. Nowadays a communicative approach is primary among the methods of teaching Russian as a foreign language. Its purpose is to develop a pupil's skills of solving communicative problems by the means of a foreign language, an ability to communicate freely with the native speakers of a foreign language. Thus, a language is learnt in the process of spontaneous intercourse the organizer and a participant of which is a teacher, whereas a pupil is the subject of this intercourse and need incessantly be activated. The modern methods of language teaching is distinguished by a profound investigation of speech intercourse as a form of human interaction by language means. Recently in connection with the advance of modern teaching facilities into the educational process have been widely introduced audio- and video-tape recordings, computer programs, a distance teaching method. Information technologies enrich the educational process in many branches of knowledge, in various teaching circumstances and at all its levels. In full measure it refers to teaching foreign languages, especially abroad where an immediate contact with the language studied is restricted.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა არასამია

**ჩანაფიქრი როგორც მხატვრული
შინაარსის კატეგორია**

ცნობილია, რომ ჩანაფიქრი მომავალი მხატვრული ნაწარმოების პირველსახეს წარმოადგენს. მასში მოიაზრება შინაარსის ძირითადი ელემენტების, კონფლიქტების, სახეობრივი სტრუქტურის წყაროები. ჩანაფიქრის დაბადება შემოქმედებითი პროცესის ერთ-ერთი საიდუმლოა. ნაწარმოების შექმნის საბაბი შეიძლება გახდეს სხვადასხვა იმპულსი (რეალობიდან აღებული ფაქტი, განცდა, შეგრძნება, შემთხვევით მოსმენილი ამბავი და ა.შ.), რომელიც ნაწარმოებზე მუშაობის პროცესში შემოქმედის მიერ განზოგადდება. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ჩანაფიქრი, შესაძლებელია, ერთბაშად არც განხორციელდეს და გარკვეული დროის შემდგომ პოვოს ასახვა მხატვრულ ნაწარმოებში. სწორედ ილია ჭავჭავაძის ცნობილი პოემის – „*განდევილის*“ და ფოლკლორული წყაროების ურთიერთმიმართების საკითხს შევეხებით ჩვენს სტატიაში.

ლიტერატურისა და ხელოვნების სფეროში ძალზედ გავრცელებულია და ეფექტურიც მწერლის, ხელოვანის წარმოსახვა-ფანტაზიისათვის ამა თუ იმ ნაწარმოების მასაზრდოებლად წყაროთა ძიება და ამ საფუძველზე წარმოქმნილი მსგავსების მაუწყებელი პარალელების დაძებნა. ამდენად, არც ისაა მოულოდნელი, რომ ილია ჭავჭავაძის „*განდევილის*“ მიმართაც წამოიჭრა იგივე პრობლემა.

პოემის გამოქვეყნებისთანავე ქართველი საზოგადოებრიობა, ლიტერატურათმცოდნენი და მეცნიერების სხვადასხვა სფეროთა წარმომადგენლები დაინტერესდნენ პოემის წყაროთი. ქართულ

ლიტერატურათმცოდნეობაში ამ საკითხთა გარშემო არსებული მასალა მრავალფეროვანი და მრავლისმომცველია. ბუნებრივია, მათი მთლიანობაში გაშუქება ერთ საპუბლიკაციო ნაშრომში ვერ ხერხდება. მოცემულ შემთხვევაში ჩვენი კონკრეტული ინტერესის საგანს წარმოადგენს მხოლოდ პოემის ხალხური წყაროების შესახებ ლიტერატურათმცოდნეობაში არსებული ძირითადი მოსაზრებების დალაგება და მათი საფუძვლიანობის მეტ-ნაკლებად შემოწმება.

ამა თუ იმ მწერლისა და მის კვალობაზე ცალკეულ ქმნილებათა ხალხურობის პრობლემა სადისკუსიო იყო და რჩება დღესაც.¹ ხალხურობის ერთ და არსებით ნიშნად ისაა მიჩნეული, თუ რამდენად ეფექტურადაა განსახიერებული ნაწარმოებში ხალხის იდეალი, მისი ეროვნული სული. მეორე – შემოქმედების ამ რთული ძიების გზაზე შემდგარი ხელოვანი ცალკეულ შემთხვევაში რამდენად იყენებს, ეყრდნობა ხალხის წიაღში შექმნილ ფოლკლორულ ნიმუშებს. ამ თვასაზრისით ყველაზე თვალსაჩინო მასალას წარმოადგენს ის ნაწარმოებები, რომლებიც უშუალოდ ხალხურ გადმოცემა-თქმულებებზეა აგებული. უკანასკნელ ხანებში გამოთქმულ შეხედულებათა მიხედვით, ნაწარმოების ხალხურობა არ ნიშნავს მხოლოდ ხალხულ მხატვრულ ქმნილებასთან მწერლის მიმართებას; „ხალხურობად“ გაგებულია უშუალოდ ხალხში გაგონილი არა მხატვრული ნიშნის მქონე ამბის ინდივიდუალური შემოქმედების მიერ მხატვრულად გარდასახვაც.²

ილიას „განდევილის“ მიმართ ეს საკითხი დასვა ა. ხახანაშვილმა. მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ პოემას საფუძვლად უდევს მოხვევთა ეთნოგრაფიულ ყოფაში ავტორის მიერ დამოწმებული ხალხური ლეგენდა, მაგრამ ა. ხახანაშვილი მას კონკრეტულად არ ასახელებდა.³ ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ათტომეულის რედაქტორი პ. ინგოროყვა წერს: „ილიას პოემის თხრობას სა-

¹ ამ პრობლემასთან დაკავშირებით საინტერესო და ანგარიშგასაწევია გ. კიკნაძის თვალსაზრისი. იხ.: გ. კიკნაძე. ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება. თბ., 1957, გვ. 155-174.

² დ. წიწკოლაური. ვაჟა-ფშაველას პოემათა ხალხურ წყაროთა საკითხი, – ვაჟას კრებული. I. თბ., 1970, გვ. 145.

³ ვ. ითონაშვილი. ილია ჭავჭავაძის პოემა „განდევილის“ ფოლკლორული წყაროები, – მნათობი, №11, 1957, გვ. 162.

ფუძვლად დასდებია, როგორც ამას თვით პოემის ზედწერილი გვაგულისხმებს, ხალხში გაგონილი თქმულება, აღვნიშნავთ აქ, რომ ილიას ავტოგრაფში პოემის ზედწერილი სამი ვარიანტით არის წარმოდგენილი და სამსავე ვარიანტში აღნიშნულია, რომ პოემა ხალხურ ლეგენდას წარმოადგენს“.¹

ხალხური სიტყვიერება, ისტორია, ხევის ეთნოგრაფიული მასალა მოწმობს, რომ ბეთლემი ძველთაგანვე ითვლებოდა უწმინდეს ადგილად და იქ მართლაც ბინადრობდა ბერ-მონაზონთა კრებული, როგორც ეს პოემაშია აღნიშნული. მზის სხივზე წიგნის დაყრდნობა² და წმინდა ჯაჭვი,³ საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა საქართველოს მთიანეთის, კერძოდ, ხევის ხალხურსიტყვიერებაში.

როგორც ირკვევა, ილიას ლეგენდა ხევში უნდა მოესმინა. თერგის ხეობასთან და ეთნიკურ ხევთან ილია ყრმობიდან მოყოლებული მთელი თავისი შემოქმედებით ორგანულად იყო დაკავშირებული. მოხვევებთან სიახლოვეს ღუშეთის მაზრაში მომრიგებელ-მოსამართლედ მუშაობაც უწყობდა ხელს. ამ პერიოდში ილია სოფელ სტეფანწმინდაში იმყოფება და იქაურ სიმღერებსა და სარიტუალო ტექსტებს აგროვებს.

ცნობილია, რომ პოემაში აღწერილი მყინვარწვერისეული ბეთლემის შესახებ, გარდა ხალხური გადმოცემებისა, ცნობებს შეიცავს ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“.⁴ ი. ჭავჭავაძე, რა თქმა უნდა, იცნობდა ვახუშტი ბატონიშვილის ამ ნაშრომს და იქ აღნუსხულ ცნობებს ბეთლემზე, მაგრამ ის უფროა საფიქრალი, რომ მწერალმა უშუალოდ მოისმინა მოხვევთა მონათხრობი მყინვარის კლდეზე არსებული გამოქვაბულის შესახებ და ამ „წმინდა სადგურთან“ დაკავშირებული ლეგენდა ბეთლემში ოდესღაც დაყუდებულ მეუდაბნოეზე.

¹ ი. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. რედ. პ. ინგოროყვა. ტ. I. თბ., 1951, გვ. 380.

² წმინდანობის სიმბოლოდ მზის სხივის აღიარების შესახებ იხ.: მ. ჯანაშვილი. ქართველთა მატინე, – „მოამბე“. №4, 1903, გვ. 60.

³ წმინდა ჯაჭვის შესახებ არსებულ წარმოდგენათა გამო იხ.: მ. ჩიქოვანი. მიჯაჭვული ამირანი. თბ., 1947, გვ. 82.

⁴ ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს გეოგრაფია (რედ. თ. ლომოური, ნ. ბერძენიშვილი). თბ., 1941, გვ. 67.

ჩვენს დროში ბეთლემის ირგვლივ რამდენიმე თქმულება იქნა ჩაწერილი. მათ შორის „სამიჯნურო“ ცღუნების ციკლისაა ს. მაკალათიას, მ. ჩიქოვანის, ვ. ითონიშვილის და სხვათა მიერ ჩაწერილი გადმოცემები.¹ ს. მაკალათია და შ. რადიანი თვლიან, რომ პოემას ხალხური ლეგენდა დაედო საფუძვლად და ეს ლეგენდაა ს. მაკალათიას მიერ ჩაწერილი თქმულება ბეთლემელი წინამძღვრის სტეფანეს შესახებ.²

ვ. ითონიშვილის აზრით კი, პოემის წყაროა ასკეტის ცხოვრებასთან დაკავშირებით ხევში გავრცელებული ისტორიული თქმულება, რომლის რამდენიმე ვარიანტი უკვე გამოქვეყნებულია. ილიას არც ერთი გამოქვეყნებული ტექსტით არ უსარგებლია, რადგან პოემა დაწერილია 1883 წელს, ხოლო ამ გამოცემათა ვარიაციები ქვეყნდება მომდევნო წლებში. მწერალს უნდა ესარგებლა, ერთის მხრივ, ვახუშტისა და იოანე ბატონიშვილის ცნობით,³ მეორეს მხრივ, თავის მიერ დამოწმებული თქმულებით, რომელიც ხალხის ხსოვნაში იმხანად ჯერ კიდევ ცოცხლად იყო შემონახული.⁴

თ. ჯვარიძის მოსაზრებით, პოემის ამოსავალი ქართული სინამდვილეა და მას საფუძვლად უდევს ლეგენდა გმირობით განთქმულ ღრუბელა ფიცხელაურზე, რომლის შინაარსიც, მისი თვალთახედვით, ყველაზე მეტად უახლოვდება ილიას პოემის სიუჟეტსა და კომპოზიციას. ეს თქმულება ვ. ითონიშვილს ილიასადმი მიძღვნილ თავის ეთნოგრაფიულ ნარკვევში შეუტანია, ხოლო 1956 წელს იგი ფოლკლორისტებს ივანე ეფხოშვილისაგან ჩაუწერიათ. ილიას კი, ავტორის ვარაუდით, მოხვევთაგან თვითონ მოუსმენია იგი.⁵ ნ. მახათაძეს თავის ნაშრომში მოჰყავს ერთ-ერთი ხალხური თქმულება საეკლესიო პოეტის ფილიპე ბეთლემელის შესახებ და გადაჭრით მიიჩნევს მას „განდევლის“ ხალხურ

¹ ს. მაკალათია. ხევი. თბ., 1934, გვ. 234, 242; მ. ჩიქოვანი. ილია ჭავჭავაძე და ხალხური შემოქმედება. თბ., 1989, გვ. 78-94; ვ. ითონიშვილი. ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ეთნოგრაფია. თბ., 1963, გვ. 29-36.

² შ. რადიანი. ახალი ქართული ლიტერატურა. წ. I. თბ., 1949, გვ. 379, 381.

³ შ. რადიანი. ახალი ქართული ლიტერატურა, გვ. 383

⁴ ვ. ითონიშვილი. ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ეთნოგრაფია, გვ. 55.

⁵ თ. ჯვარიძე. „განდევლის“ ხალხური წყაროები, – „ჯვარი ვახისა“. №1, 1987, გვ. 55-57.

წყაროდ.¹ ვ. სიღამონიძის მიერ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ილიას პოემის გმირი ისტორიული პიროვნება ბესარიონ ფავლენიშვილია. მისი აზრით, სწორედ ბესარიონ ბერის სახე უკვდავყო ილიამ პოემა „განდეგილში“.² ეს ვარაუდი ჩვენ ძალზე საკამათოდ გვეჩვენება.

სავსებით მართლებურად მესახება ამ თვალსაზრისით ლ. მინაშვილის პოზიცია. მისი ფიქრით, ძნელია რომელიმე თქმულების უცილობლად ილია ჭავჭავაძის პოემის ხალხურ წყაროდ მიჩნევა, რადგან დღემდე უცნობია, თუ კონკრეტულად როგორი იყო ის გადმოცემა, რომელსაც ილია იცნობდა. ლ. მინაშვილი მიუთითებს: „ილიას, განდეგილობის ზოგადსაყოველთაო მასალაში, ეროვნულის გამოვლენის ფაქტი იზიდავს და გარკვეულ შემოქმედებით იმპულსადაც გამოდის. ვიცით, ილიას განსაკუთრებით მოსწონს ის, თუ რა ძვირად აფასებს ერი სიწმინდეს. ჩვენი ხალხის რწმენით, მარტოოდენ გაფიქრებამ დაუკარგა ბერს სიწმინდე და მზის სხივმა მისი ლოცვანი აღარ დაიჭირა. თუ ილია აქ ხალხურ გადმოცემებში დადასტურებულ რწმენაზე ლაპარაკობს ჩვენი ხალხისა (და არა თვით ილია ჭავჭავაძის მიერ წარმოსახულ ხალხურ წარმოდგენაზე), მაშინ ფაქტია, რომ ამგვარი რამ ჩვენს დროში ჩაწერილ ვარიანტებში ცოდვილ ფიქრთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ რეალურ ცდუნებასთან. ასეა თუ ისე, დაბეჯითებით მაინც არ შეგვიძლია მივუთითოთ, თუ რა აიღო ილიამ ხალხურიდან და რა დაამატა“.³

როგორც მოტანილი მასალების გაცნობიდან ჩანს თანამედროვე ქართულმა სალიტერატურო კრიტიკამ და ფოლკლორისტიკამ მოგვცა ილიას „განდეგილის“ და ხალხურ თქმულებათა შედარებითი დახასიათების მრავალნაირი ნიმუში. ასევე გამოითქვა მოსაზრებები „განდეგილის“ შექმნისას ილიაზე ხალხური შემოქმედების იდეურ-მხატვრული ზემოქმედების თვალსაზრისითაც. მი-

¹ **ნ. მახათაძე.** ი. ჭავჭავაძის „განდეგილის“ ფოლკლორული წყარო, – *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული*. ტ. III. თბ., 1948, გვ. 225-236.

² **ვ. სიღამონიძე.** ვინ იყო „განდეგილის“ განდეგილი. – *გაზ.*: „სოფლის ცხოვრება“. №62, 1982, გვ. 4.

³ **ლ. მინაშვილი.** ილია ჭავჭავაძე. *ცხოვრება და შემოქმედებითი ასპექტების დახასიათება*. თბ., 1995, გვ. 317-319.

უხედავად ამგვარი ცდებისა, მაინც ძნელდება დაკონკრეტება იმ ლეგენდისა, რომელიც ავტორმა პოემის წყაროდ გამოიყენა.

ჩვენი ფიქრით, „ხალხში გაგონილი ლეგენდა“ ილიასათვის მის ცნობიერებაში უკვე მომწიფებული მხატვრული აზრის გამოვლინების ერთ-ერთი საშუალებაა (პოეტური იმპულსის მნიშვნელობის შემცველია) და არა უცილობლად „განდევლის“ შექმნისათვის გამოყენებული წყარო, რადგან, რომც არ არსებულებოდა ლეგენდები მეუღაბნოეთა ცხოვრების შესახებ, ის იდეა, ის აზრი, რაც გატარებულია პოემაში, მაინც გამოითქმებოდა, ვინაიდან მწერლის შემოქმედებითი პროცესისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა მის ემოციურ-ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს ენიჭება.

დიდი მწერალი და მოაზროვნე ვაჟა-ფშაველა ყოფითსა და ეთნოგრაფიულ ნიმუშებთან შემოქმედთა პოეტური დამოკიდებულების შესახებ წერდა: „...ხალხის თქმულება, რაც უნდა იგი მდიდარი შინაარსისა იყოს, აზრიანი და ხელოვნური, თუ პოეტმა იგი არ გარდაქმნა, საკუთარ სულიერ ქურაში არ გადააღწო, არ გადაადულა, მასალიდან ახალი რამ არ შექმნა და დაწერა ისე, როგორც ხალხი ამბობს, არაფერი გამოვა, ერის გულში ამისთანა ნაწარმოები ბინას ვერ იპოვის, იქ ვერ დაისადგურებს და ვერც ხელოვნურ ნაწარმოებად ჩაითვლება.

ამის მაგალითები მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში ბევრია, ყოველი დიდებული საკაცობრიო ნაწარმოები, შექსპირისა, გოეთესი, ხალხურ თქმულებებზეა აშენებული სწორედ ისე, როგორ ზევით მოგახსენეთ, როგორც ამას ჩვეულან რჩეულნი ამა ქვეყნისანი დიდი ნიჭის პატრონი მწერლები. ავტორები „ფაუსტს“, გოეთეს გარდა, ასობითა ჰყვანდა, მაგრამ გოეთეს მეტმა ნამდვილი ფაუსტის დაწერა ვერავინ შეძლო, რადგან საკუთარმა სულიერმა ქურამ სხვა მწერალთა ვერ შეძლო გადადულაება ხალხისაგან მოცემულის მასალისა და მის საკუთრებად გარდაქმნა. ასევე დაემართათ შექსპირის „ჰამლეტს“, „მეფე ლირს“, „რომეო და ჯულიეტას“ და სხვა. ასევე ითქმის დიდებულ შოთაზე და მის „ვეფხისტყაოსანზე“.¹

იგივე შეგვიძლია გავიმეოროთ ილიას პოემაზე. კ. აბაშიძე,

¹ ვაჟა-ფშაველა. კრიტიკა ბ. იპ. ვართაგავას. – წგნ.: ვაჟა-ფშაველა. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. IX. თბ., 1985, გვ. 361-362.

როგორც უტყუარი ლიტერატურული ალღოს კრიტიკოსი, ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ილიას სდევნიდა ქართული საზოგადოების არაერთი წარმომადგენელი, სავსებით კანონზომიერად აცხადებდა მას მსოფლიოს დიდ ხელოვანთა მემკვიდრედ.¹ მკვლევარი ასევე მართებულად აიგივებდა კრიტიკოსი „განდევლის“ სიღრმეს რუსთველის პოემის სიღრმესთან.² ეს იმ დროს, როდესაც „განდევლი“ ზოგიერთების მიერ, როგორც შინაარსობრივად, ასევე მისი მხატვრული ღირებულებითაც „უსუსტეს“ ნაწარმოებად იყო მიჩნეული.³

„განდევლის“ სახით ეროვნულ და კერძოდ ფოლკლორულ მასალებზე დაყრდნობით, ავტორი ქმნის საკაცობრიო მნიშვნელობის ნაწარმოებს. სწორედ ასეთ თხზულებათა გამო ვაჟა-ფშაველა წერდა: „გენიოსთა ნაწარმოებები ეროვნულ ნიადაგზე და ხშირად ეთნოგრაფიულზეა აღმოცენებული, მაშასადამე – კერძო თვისებისა და ზოგადი, საკაცობრიო ხდება და ერთნაირად საყვარელია ყველა ადამიანისათვის, რომელ ეროვნებასაც უნდა ეკუთვნოდეს იგი“.⁴ სინამდვილისადმი ამგვარი მიდგომა მიაჩნდა კლასიკოს მწერალს ინდივიდუალური თხზულების ზოგადკაცობრიული ღირებულების განმაპირობებლად. აღნიშნული თვალსაზრისი ჩვენს შემთხვევაშიც უნდა მოვმარჯვოთ და ის უთუოდ ილიას მხატვრულ ნატურაზეც ვრცელდება.

¹ კ. აბაშიძე. აზრი თუ ფორმა, შინაარსი თუ სხეული. – წგნ.: *კ. აბაშიძე*. ცხოვრება და ხელოვნება. თბ., 1971, გვ. 42-44.

² კ. აბაშიძე. აზრი თუ ფორმა, შინაარსი თუ სხეული, გვ. 42-44.

³ კეზელი დ. სოსლანი. საკვირაო მასლაათი. – გაზ.: „დროება“. 1983, №60, გვ. 2-3.

⁴ ვაჟა-ფშაველა. ნიჭიერი მწერალი. – წგნ.: *ვაჟა-ფშაველა*. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX. თბ., 1985, გვ. 295.

NANA ARAKHAMIA

**ARTIST'S INTENTION AS THE CATEGORY
OF BELLES-LETTRES' FORM**

Multifarious and noteworthy opinions have been expressed in the scientific literature on the problems concerning the literary and folklore and sources of the poem "The Hermit" by Ilia Chavchavadze. It is quite natural not to be able to embrace all of them in one article. However, the present work is only an attempt at clarifying the existing point of view on the folklore sources of the poem in the Georgian literary studies and at verifying more or less their trustworthiness. With this in view the given work surveys the works of V. Itonishvili, P. Ingorokva, M. Janashvili, M. Chikovani, S. Makalatia, Sh. Radiani, T. Jvaridze, N. Makhatadze, V. Sidamonidze, L. Minashvili and others. In our opinion, the folk legend for Ilya is his perception of one of the means of manifestation of a nature creative thought (containing the significance of a poetic impulse) and not necessarily the source for creation of the poem.

ინღირა გადილია

„სსპა არაფერი გაჩინილა ცსოვრების ფასი...“

*„...მე სიბერედლე,
ვით მიჯნური ველად გაჭრილი,
ჭეშმარიტების ვზა-კვალს ვდეკლი
დაუქანცველად“¹*

ირ. აბაშიძემ, როგორც პოეტმა და როგორც მოქალაქემ, კარგად იცოდა მარადიულ ჭეშმარიტებათა ფასი, რომელიც თავისი შემოქმედებითა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობით დაამტკიცა კიდევაც. მან თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე ღირსეულად ატარა დიდი პოეტისა და საზოგადო მოღვაწის საპატიო ტვირთი და დაიმსახურა მშობელი ხალხის გულწრფელი სიყვარული და პატივისცემა.

ირაკლი ბესარიონის ძე აბაშიძე 1909წ. 23 ნოემბერს დაიბადა ხონში. იქვე დაამთავრა საშუალო სკოლა 1926 წელს და იმავე წელს ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, 1933-1935 წლებში სწავლობდა უნივერსიტეტის ასპირანტურაში, 1939 წლიდან 1967 წლამდე საქართველოს მწერალთა კავშირის ხელმძღვანელობდა, 1946-1953 წლებში ჟურნალ „მნათობს“ რედაქტორობდა. იგი იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი და ერთხანს აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტიც. 1966 წელს იგი დაინიშნა ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარ რედაქტორად.

ირაკლი აბაშიძის პირველი წიგნი 1932წ. გამოვიდა, ხოლო 1966წ. ციკლისათვის „პალესტინა, პალესტინა“ შოთა რუსთაველის პრემია მიენიჭა. 1960წ. ირ. აბაშიძემ, აკაკი შანიძესთან და

¹ ირ. აბაშიძე. ხმა გოლგოთასთან, – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, თბ., 1975, გვ. 155.

გიორგი წერეთელთან ერთად, მონაწილეობა მიიღო იერუსალიმის სამეცნიერო ექსპედიციაში, სადაც ჯვრის მონასტერში მიაკვლია რუსთაველის პორტრეტს. 1965წ. იგი არჩეულ იქნა ევროპის მწერალთა გაერთიანებული საბჭოს წევრად. 1972წ. ქართველ მგოსანს ჯავაჰარლალ ნერუს პრემია მიენიჭა. ირ. აბაშიძე გარდაიცვალა 1992 წელს. დაკრძალულია დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მიღვაწეთა პანთეონში.

ირ. აბაშიძეს გამოქვეყნებული აქვს პუბლიცისტური წერილები, ჩანახატები, დღიურები. მაღალპროფესიონალურად თარგმნა ვ.მაიაკოვსკის, ა. მიცკევიჩის, ა. პუშკინის, ი. ვაზოვის და სხვათა ლექსები. მისი პოეტური ძალა გამომჟღავნდა ლექსებში, რომლებშიც მისი სულიერი ცხოვრების სურათია მოცემული. ირ. აბაშიძე იყო დიდი მგოსანი და მგოსნადვე მიიღვა. თავის ერთ-ერთ ლექსში, რომლის სათაურია „*პოეტს ვინ აცლის ღრმად მოხუცებას*“, წერდა:

*„...ჩვენც ჩვენი ვუთხრათ გამჩენს მაღლობა,
თუ ვისმე გველის მისგან წყალობა,
თუ ჩვენგანს ვისმე ის არ უწყრება,
თუ ვისმე გვერგოს
ღრმად მოხუცება, –
მხოლოდ ეს აზრი
გვექონდეს ოცნებად:
მოხუცდეთ,
მაგრამ მოგკვდეთ მგოსნებად“¹*

ს. ჭილაია წერს: „ჩვენი პოეტი ცოტას წერს, მეტიხმეტად ძუნწად წერს, მაგრამ ამ სიძუნწეში მოჩანს დიდი პასუხისმგებლობა და მისი პოეტური ბუნება. ჭეშმარიტი პოეტი მხოლოდ მაშინ წერს, როდესაც მის სულში საამისო შინაგანი მოთხოვნილება იბადება, წერს გულის კარნახით“².

ღიახ, გულის კარნახით წერდა დიდი პოეტი საქართველოზე, მის წარსულსა თუ მომავალზე, ომის თემაზე, მშვიდობასა და შრომაზე. თავის შემოქმედებაში მან უდიდესი ადგილი დაუთმო რუსთაველის თემას. ირ. აბაშიძემ თავისეული ინტონაცია შეიტა-

¹ ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 29.

² ს. ჭილაია. მეოცე საუკუნის ქართული მწერლობა. თბ., 1962, გვ. 331.

ნა ყველა თემატიკაში, რასაც კალამი შეახო. მონახა თავისებური კუთხე, თავისებური მიდგომა და შესაფერისი სადიდებელი სიტყვა უთხრა სამშობლოს სიდიადესა და სილამაზეს.

„...პოეტმა სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე, თავის უმაღლეს მიზნად სამშობლოს სამსახური და საქვეყნო სიკეთე მიიჩნია. ე. წ. „სოციალისტური რეალიზმი“, რომლის ოფიციალური აღიარება მოხდა მწერალთა პირველ საკავშირო ყრილობაზე (ირაკლი ამ ყრილობის დელეგატი იყო), კაცმა არ იცოდა რა იყო, მას არა ჰქონდა თავისი საკუთარი კონცეფცია, ისეთი, როგორც შეეფერება და მოეთხოვება ახალ ლიტერატურულ მიმდინარეობას, არა და, უკონცეფციოდ, თეორიული პრინციპების გარეშე არც კრიტიკული რეალიზმი დარჩენილა, არც რომანტიზმი, სიმბოლიზმი თუ სხვა ლიტერატურული სკოლები. „სოციალისტური რეალიზმი“ კი რაღაც ტრიბუნიდან გადმოსროლილ ლოზუნგსა ჰგავდა და მის საფუძველზე არც ახალი „პოეტიკა“ დაიწერებოდა, არც ახალი „ლაოკონი“ და არც ახალი „ხელოვნების ფილოსოფია“. თვითონ ირაკლის თავის მოგონებაში „ჩვენი პირველი ყრილობა“ არც კი უხსენებია ეს უდღეური მიმდინარეობა, ეს აღნიშნა მხოლოდ, „მწერალთა პირველი ყრილობის მიზნები ბინდ-ბუნდით იყო მოცული“.¹

მწერალთა I საკავშირო ყრილობის მიზნები თუ ბინდ-ბუნდით იყო მოცული, შოთა რუსთაველის სახის ხილვა კავშირთა სახლის სვეტებიან დარბაზში იყო ნათლით მოსილი:

„ეს იყო შოთა...“

უცებ ღელვა და ჟრუანტელი,

უცებ თვალებში ბედნიერი აღმასის წვეთი;

კავშირთა სახლში შემოვიდა დიდი ქართველი

და ტრიბუნასთან დაიკავა დარბაზის სვეტი“²

ირ. აბაშიძე იგონებს: „...კავშირთა სახლის სვეტებიან დარბაზში, სადაც ყრილობა ტარდებოდა, მსოფლოს სხვა დიდ კლასიკოსთა გვერდით, შოთა რუსთაველის სურათიც ჩამოჰკიდეს. მე არაერთხელ დამიწერია და ახლაც მინდა გავისხენო ის ალტაცე-

¹ გ. ნატროშვილი. „შენ აქ ხარ, აქ ხარ“. – მნათობი. №1, 1992, გვ. 187.

² ირ. აბაშიძე. რუსთაველის სახე კავშირთა სახლის სვეტებიან დარბაზში. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 207.

ბა, რომელმაც ყრილობის დარბაზი მოიცვა და, მათ შორის, რასაკვირველია, პირველ რიგში, ჩვენი ქართული დელეგაცია“.¹

20-იანი წლების დასასრულიდან მოყოლებული, ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში არ მომხდარა რაიმე დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელთანაც ირ. აბაშიძე აქტიურად არ ყოფილიყოს დაკავშირებული. ამ დროისათვის ჩვენს მწერლობაში უკვე მომხდარი იყო მნიშვნელოვანი გარდატეხები. ირაკლი აბაშიძის ახალგაზრდობისდროინდელ ლექსებში დიდია შენების პათოსი, ძველი და ახალი პრობლემების, საქართველოს წარსულისა და აწმყოს თავისებური გააზრება. პოეტის რეალისტური ბუნება განსაკუთრებით გამოვლინდა ლექსებში: „გადარჩენის ბაღადა“, „ბურთი“, „ოღიშის პლანტაციები“ და სხვ.

პოეტის ადრინდელი ლექსებიდან განსაკუთრებით გვინდა გამოვყოთ 1936 წ. დაწერილი „პირველი თოვლის სიძღერა“, რომელიც გამოირჩევა განსაკუთრებული მუსიკალური ჟღერადობით და წარმოადგენს ლირიკის ერთ-ერთ კოლორიტულ ნიმუშს:

*„წუხელ თოვდა, ნეტავ ჩემთან რად არ გაჩნდი,
გენახე და ძილში თბილად დაგეხურე...
მე ავლექი პირველ თოვლზე განთიადში
და ვეძებდი შენს პატარა ნაფეხურებს.
დაეყარა სახლებზე და ვერის გზაზე
თოვლი, თეთრად დასახული.
ასე თეთრად, გულუბრყვილოდ ყვავის ასე
იმერეთში ტყემლის ხეზე გაზაფხული“.²*

„განსხვავებით ირაკლი აბაშიძის ზოგიერთი ადრინდელი პოეტური ცდებისაგან ეს ლექსი უკვე ამღერებულია და თავის შინაგანი მუსიკალობით, მკაფიოდ გამოკვეთილი ლირიკული მელოდით გამოირჩევა“.³

ყველაზე მთავარი, რითაც ირ. აბაშიძის ახალგაზრდობისდროინდელმა ლექსებმა მიიქცია ყურადღება, არის სიცოცხლის, მშვენიერების, სილამაზის, სიკეთის და იმ მაღლის განცდა, რომელიც ადამიანს რგებია ამ წუთისოფლად:

¹ ირ. აბაშიძე. გუშინ, გუშინწინ... თბ., 1989, გვ. 105.

² ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 209.

³ გ. ასათიანი. მიახლოება მწვერვალებთან. ირ. აბაშიძე. – მნათობი, №3, 1967, გვ. 141.

„რა კარგი არის, შენ რომ აქ ხარ,
 სიცოცხლეს ვაშა,
 სიყვარულს, თრთოლვას,
 ახალ მზეს და ქვეყნიერებას!
 სხვა არაფერი გაჩენილა
 ცხოვრების ფასი,
 სიცოცხლის ზეიმს მივაშუროთ,
 ბედნიერებას!“¹

ირ. აბაშიძის პოეზიის მთავარი თემა პატრიოტიზმია. მისი სიყვარულის საგანს სრულიად საქართველო წარმოადგენდა, ერთიანი, მთლიანი, განუყოფელი და ძლიერი საქართველო თავისი კუთხეებით. პოეტს განსაკუთრებით უყვარდა აფხაზეთი და „მასთან თავისი სულიერი სიახლოვე, კდემამოსილი დამოკიდებულება ნათლად გამოხატა, უმშვენიერეს ლექსებში, რომელთა შორის აღსანიშნავია „ცა აფხაზური“, აღმანახ „რიწისათვის“ საგანგებოდ დაწერილი 1975 წელს“²

„მწყუროდეს მუღამ,
 როგორც მწყურია
 მთების, ქედების ბროლის ნაჟური:
 ქცეული სიზმრად –
 დიოსკურია,
 ქცეული სიზმრად –
 ცა აფხაზური.
 მწყუროდეს მუღამ, როგორც მესხეთი,
 მწყუროდეს მუღამ, როგორც ისპირი
 ჩემი ზღვისპირის ბასრი მერცხლები,
 ჩემი უსაზღვრო შავი ზღვისპირი...“³

პატრიოტული სულისკვეთებითაა გააუღენთილი ირ. აბაშიძის ლექსები: „თბილისს“, „სამშობლო იყოს ჩვენი დიდება“, „აქ დავსახლდები“, „მკა გრემში“, „ნახე, გახედე“, „ალაზანთან“, „რა დავაგიწყებს“, „სადაც არ უნდა მოხვდეს ქართველი“, „ჩვენი

¹ ირ. აბაშიძე. დმანისი. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 258.

² თ. ჭურდულია. ნარკვევები ქართულ-აფხაზური კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობიდან. სოხუმი, 1983, გვ. 116.

³ ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 113.

ილია, ჩვენი აკაკი“, „კაპიტანი ბუხაიძე“ და მრავალი სხვ. თავისი პატრიოტული ლექსებით ირ. აბაშიძე მკითხველში აღძრავს ამაღლებულ სიყვარულს სამშობლოსადმი, რომელსაც ყოველი ჭეშმარიტი მამულიშვილი განიცდის თავისი ქვეყნის მიმართ.

ომის პირველი დღეებიდანვე მძლავრად გაისმა ქართველ პოეტთა საპროტესტო მოწოდება და იმ მოწოდებაში ირ. აბაშიძის ხმაც ერია. „პოეტი ომში“ – ასე ეწოდება მისი ლექსების ციკლს, რომელიც ეძღვნება II მსოფლიო ომის თემას. ამ ბატალიების მრისხანე დღეებში პოეტი მოუწოდებდა ყველა პატრიოტს, თავის ხალხს მამულის დასაცავად:

*„ძმებო, განანოთ მტერს ვერაგობა,
შავ სამარეში ნახონ ბინები,
ვერ შეგვივინონ ოქროს ბალები
ჩვენი ჰანგებით ნაფოფინები“¹*

ირ. აბაშიძე ხშირად დადიოდა ფრონტზე და წრფელი ლექსებით უძღეროდა ყველა ქართველ მეომარს. პატრიოტული ლირიკის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს ლექსი „კაპიტანი ბუხაიძე“. ლექსის გმირი მზად არის სიცოცხლე ხელმეორედ შესწიროს მშობელ მხარეს. მისი წმინდა ანდერძია:

*„მოკვლეს, მაგრამ მკერდით შეჰკრას
დერბენტი და დარიალი“.*

„კაპიტანი ბუხაიძე“ პირველად ქართული დივიზიის საფრონტო გაზეთში გამოქვეყნდა, მერე „კომუნისტმა“ დაბეჭდა ეს პატარა ლექსი, ხოლო შემდეგ, ხალხური მელოდიით ატაცებული, საქართველოს თითქმის ყოველ კუთხეს მოედო“²

ომის თემაზე დაწერილი ლექსების ლირიკულ გმირს პოეტი უპირველესად ასაზრდოებს დედა-სამშობლოსთან, მშობელ მიწასთან ეროვნული ასოციაციებით. სწორედ ამგვარი პათოსით გამოირჩევა ლექსები: „მხოლოდ ფრონტისთვის იზრუნე“, „შეტევის წინ“, „პარტიზანები“, „ქართველი მეომრები“, „ქართველებო, ვკაფოთ მტერი“, „დაჭრილის ლექსი“ და ა. შ.

ირ. აბაშიძე თავისი ლექსებით გვერდში ედგა მეომრებს,

¹ ირ. აბაშიძე. საქართველოს პოეტებს. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 230.

² გ. ასათიანი. მიახლოება მწვერვალებთან., გვ. 143.

უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმულთ ამხნევებდა და ისინიც თავს არ ზოგავდნენ და ასე აღწევდნენ გამარჯვებას.

ქვეყნად ყველაფერს აქვს დასასრული და ომიც ჩვენი ხალხის გმირული გამარჯვებით დამთავრდა. ირ. აბაშიძემ სწორედ ამ ფაქტს მიუძღვნა თავისი ცნობილი ლექსი „მშვიდობა“:

*„მშვიდობა ქვეყნად, მშვიდობა ქვეყნად,
ეს უკვლავ გულის ძახილი არი,
გულის, რომელმაც არ იცის კვნესა, -
მან მტერზე კარგად იყარა ჯავრი“¹*

ირ. აბაშიძის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ისტორიულ თემას, ქართველი ხალხის სახელოვან წარსულს, გმირი წინაპრების თავგადასავლებს, მათი ვაჟკაცური შემართების ამბის მოთხრობას. პოეტი გვიხატავს სამშობლოს დასაცავად წინაპრების შეუპოვარი ბრძოლის სურათებს, ჩვენს ცნობიერებაში აღადგენს ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ქართველი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი ვაჟკაცური შემართების ეპიზოდებს. ამ თვალსაზრისით საინტერესო ლექსია „სამი ციხე“:

მურის ძველ ხიდთან, სადაც „გორმახებს თითქოს მდინარემ დანა დაუსვა“, სამი ციხეა: „დაუხვდი“, „დაჰკარ“ და „არ გაუშვა“. ეს ციხე-სიმაგრეები ქართველი ხალხის გმირული წარსულის ისტორიული ნაშთია, რომლებიც ცოცხლად გადმოგვცემენ, თუ როგორი თავდადებით და ვაჟკაცური შემართებით იცავდნენ ქართველები თავიანთ მამულს, თავიანთ სამშობლოს:

*„ყური მიუგდე: როგორ გადურჩა
მტრის ხმალს ქვეყანა ცრემლდანამული...
„დაჰკარ“, „დაუხვდი“ და „არ გაუშვა“ –
აი, რა არის ჩვენი მამული“²*

„პოეტი ხელავს: ეს ციხეები კი არა, კაცები არიან. „დაუხვდი“ – ფიცხი ჭაბუკია: ომის ქარბუქი თავს რომ აიწყვეტს, მომხდურს ყველაზე ადრე მან უნდა შეაგებოს მკერდი. როცა მტრების ალყაში გატყდება მისი ზღუდე, წაიქცევა ეს ჭაბუკი, მაშინ ომის ქარცეცხლში გადაეშვება ციხე „დაჰკარი“ – ეს უკვე დინჯი და ჭარმაგი ვაჟკაცია. როცა შემოსეულნი მასაც გადასთე-

¹ ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 268.

² ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 220.

ლავენ, მტრის წინაშე დადგება ბერიკაცი, დგება ციხე, რომელსაც „არ გაუშვა“ ეწოდება“.¹

ირ. აბაშიძე ყოველი ფენის ნაბიჯზე გრძნობს და განიცდის მშობლიური ბუნების მომხიბვლელობას, მის იღუმალ სილამაზეს, მშვენებას და ბუნების მარადიულ სუნთქვას. მის ლექსებში ისმის ტყის ნაზი შრიალი, ნაკადულების ჩუხჩუნი, ვხედავთ ცაღაზიდულ მთებს, თვალუწვდენელ ველებს, ათასფრად აყვავებულს:

*„ვარ ტყის შრიალში,
შურთხთა კრიახში,
ვარ ქარაფებში, მაღალ მთებში ვარ,
მე ბუნებაში უგზოდ შევდივარ
და ვიძირები ზღვისფერ წიაღში“.²*

პოეტმა იცის ბუნების ენა, ენა სიბრძნის, სილამაზის, იცის სათიბის ენა, თავთუხის ენა, ესმის ფრინველთა გალობა, ფოთლუბის ტირილი, ალაზნის ტალღების მღერა:

*„საუბრად მესმის ნიავის სტვენა.
ფრინველს ნირს ვატყობ ცაში ფრენაზე...
და ისე ვკვდები, –
ეს უცხო ენა
ვერ მითარგმნია კაცის ენაზე“.³*

ირ. აბაშიძის პოეზიაში ბუნებას აქვს მინიჭებული ღიდი უშუალობა, სისადავე და მომხიბვლელობა.

ბუნების შესანიშნავი სურათია დახატული ლექსში „მონადირის ღამე“. კითხულობ ლექსს და თავი ტყეში გგონია, აგიზგიზებულ კოცონთან. თითქოს ბოლსაც ხედავ, სველ ნაბადს რომ ასდის ცეცხლთან. ღამეა, მაგრამ ტყეში სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გრძელდება არსებობისათვის:

*„ტყეში კი ისევ ტკაცუნით ჭამდა
ნადირი ნადირს, რკოსა და ხეხილს;
ბერძუხის უკან მგლის თავი ჩანდა,
მურყანის უკან – ფოცხვერის ფენი“.*

¹ გ. ნატროშვილი. პოეტი-აკადემიკოსი ირაკლი აბაშიძე. თბ., 1984, გვ. 21.

² ირ. აბაშიძე. მე ალაპანაში არ გველოდები. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 298.

³ ირ. აბაშიძე. ალაზნთან. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 88.

ლექსი უაღრესად საყურადღებოა თავისი იდეური გააზრებით და ეს ლექსის ფინალშია გამოხატული:

*„ჩამოვდგით ღინჯად, გავსილი ვზისთვის
ხელადა, როგორც ძვირფასი განძი,
და საქართველოს მიწის და მზისთვის
ინგილომ შესვა პირველი ყანწი“¹*

გვხვდება უაღრესად საინტერესო პოეტური სახეებიც: „შამფურებს ტეხდა ნადირის ხორცი და ჩინჩხლებს ჰყრიდა მაშხალის გვარად“, „ქარვისფრად აცმულ ქონიან მწვადებს ლოკავდა ცეცხლი ნდობით და ზრუნვით“ და ა.შ.

50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ირაკლი აბაშიძის მწერლური აღზევების ახალი ეტაპი იწყება, თვისობრივად ახალი პერიოდი, რომელმაც არნახული ძალით გამოავლინა პოეტის ლიტერატურული შესაძლებლობანი. ეს გამოვლინება გახლავთ ლექსების ციკლი „*რუსთაველის ნაკვალევზე*“, „*პალესტინა, პალესტინა*“.

ირ. აბაშიძემ გამოჩინილ ქართველ მეცნიერებთან, აკაკი შანიძესთან და გიორგი წერეთელთან ერთად, იმოგზაურა პალესტინაში და ჯვრის მონასტერში მიაგნო შოთა რუსთაველის ფრესკას. მისი ფერადი ფოტოასლი საქართველოში ჩამოიტანა. მან ძალზე ხატოვნად აღწერა „*პალესტინის დღიურში*“ რუსთაველის პორტრეტის გამოჩენა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სვეტზე:

*„შენ აქ ხარ,
აქ ხარ...
დასრულდა კვალი.
მშობელი მიწის
ეს მელო ვალი;
აქ შენი მშვიდი
ნაბიჯი შეწყდა,
აქ დაწდა ცრემლი,
ხმელეთს რომ რეცხდა,
ვდგავარ შენს სახლთან,
შენს ჩამქრალ ცეცხლთან
წუხილი მესხთა,*

¹ ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 228.

ძახილი მესხთა“¹

ეს სიტყვები აღმოხდა პოეტს, როცა იქ ქართული ჯვრის მონასტრის მონაიკური იატაკის მრგვალი ლითონის ფირფიტაზე ამოიკითხა: „დექით მტკიცედ და შეურყევლად“.

ციკლის „პალესტინა, პალესტინა“ ყველა ლექსი, გარდა პირველისა და უკანასკნელისა, წარმოსახვით მოსმენილი შოთას „ხმებია“, მას თავად რუსთაველი წარმოსთქვამს მონოლოგების სახით. „მათი უდიდესი ნაწილი ღვთაებისადმი აღვლენილი ლოცვა-ვედრებაა, ყოფნა-არყოფნის ზღურბლს მიახლოებული ბრძენკაცის აღსარებაა, რომელშიც სიღრმისეულად ვლინდება რუსთაველის სარწმუნოებრივ-მსოფლმხედველობრივი და პატრიოტულ-მოქალაქეობრივი თვალთახედვა, ადამიანის ამქვეყნიური დანიშნულების არსისა და მიზანსწრაფვის ფილოსოფიური განსჯა“.²

საქართველოდან შორს გადახვეწილი რუსთაველი ფრესკასთან დგას ხელაპყრობილი და სამშობლოზე ლოცულობს. რუსთაველის ხმით პოეტი თავის გულისნაღებს გვიმხელს:

*„სხვა რამ არ მწამდა
სამშობლოზე წმიდათა წმინდა, -
შემინდე, ღმერთო,
მამულისთვის ყოვლის დათმობა;
მნათობი შენი
საქართველოს მწამდა მნათობად,
თოვდა თუ წვიმდა
მამულისთვის თოვდა და წვიმდა“³*

ათქმევინებს პოეტი რუსთაველს და სამშობლოსადმი გამოხატული ეს სიყვარული გასდევს მთელს ციკლს თავიდან ბოლომდე. დიდია ამ ციკლის ლექსების მხატვრული ღირებულება: მდიდარი და დახვეწილი რითმა, კეთილზმოვანი ალიტერაციები, კონტრასტული ეპითეტები, ბრწყინვალე განმეორებები, რომლებიც მთლიან ემოციურ განწყობილებას ქმნიან.

¹ ირ. აბაშიძე. შენ აქ ხარ. - წგნ.: *ირ. აბაშიძე*. ლექსები. ტ. I, გვ. 130.

² ა. ნიკოლეიშვილი. XX საუკუნის ქართული მწერლობა. ქუთაისი, 2002, გვ. 449.

³ ირ. აბაშიძე. ხმა ზეთისხილის ბაღში. - წგნ.: *ირ. აბაშიძე*. ლექსები. ტ. I, გვ. 130.

მშობლიური ენის სადიდებელი ქართულ მწერლობაში ბევრი თქმულა, მაგრამ ისე მოხდენილად, ისეთი მხატვრული ძალით, როგორც ირ. აბაშიძემ შეძლო, არავის უთქვამს. მათე საუკუნეში დაიწერა იოანე ზოსიმეს „*ქება და დიდება ქართულისა ენისაი*“: მას შემდეგ ათასი წელი გავიდა, ათასზე მეტი განსაცდელი დაატყდა თავს საქართველოს, მრავალმა ქართველმა გადაიარა, მრავალი სიმაგრე დაინგრა, მტვერი დაეღო დიდ ხსოვნას, მრავალ ნერგს დაატყდა მეხი, მრავალ ძეგლს დაედგა ფეხი. მაგრამ დარჩა მარად უჭკნობი და უძლეველი რუსთველის ენა, ქართული ენა:

*„დაეცეს იქნებ, სიმაგრე ყველა,
მოისრას, იქნებ, ყველა ყმა ველად,
დაეღოს მტვერი ყველა დიდ ხსოვნას,
დააკედეს აზრი ნაპოვნის პოვნას,
ყოველ ნერგს, იქნებ, დაატყდეს მეხი,
ყოველ ძეგლს, იქნებ, დაედგას ფეხი,
მხოლოდ შენ, უჭკნობს,
შენ, ხატად ქცეულს,
რა დრო, რა დასცემს
შენ უკვდავ სხეულს?“¹*

სხვა რომ არაფერი შეექმნა, სხვა რომ არაფერი დაეტოვებინა, პოეტი ამ ლექსით დარჩებოდა ქართველთა მეხსიერებაში. ეს ლექსი, ლექსი კი არა – ჰიმნია დიდებული ქართული ენისა.

ირაკლი აბაშიძემ დიდი ამაგი დასდო ქართულ საყმაწვილო პოეზიას, რომელიც გაამდიდრა აქტუალური თემებითა და ბავშვებისათვის განკუთვნილი მაღალმხატვრული პოეტური ნიმუშებით. ირ. აბაშიძის დამოკიდებულება ბავშვების მიმართ გამოხატულია საყმაწვილო ლექსებში: „*ირინეს გაკვირვება*“, „*მარულა*“, „*წერილი ბაბუასადმი*“, „*ზურაბის ჩვილი*“, ისტორიული პოემა „*რას გადაურჩა თბილისი*“ და სხვა.

ირ. აბაშიძე, თავად დიდი პატრიოტი და მამულიშვილი, პატარებშიც მშობელი მიწის სიყვარულის გრძნობას აღვივებდა. პოემაში „*რას გადაურჩა თბილისი*“ პოეტი შთამბეჭდავად გვიამბობს ყველა იმ გმირულ თავგადასავალს, რაც საუკუნეთა მანძილზე ქალაქ თბილისს გადახდა. ნაწარმოები შედგება შესავლის,

¹ ირ. აბაშიძე. ხმა კატამონთან. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 130.

რვა ნაწილისა და ბოლოსიტყვისაგან. უნდა ითქვას, რომ იგი სცილდება საბავშვო ლიტერატურის ფარგლებს. ნაწარმოებში ავტორს გათვალისწინებული აქვს „ქართლის ცხოვრების“ მემატია-ნეთა ყველა ცნობა: ლეგენდა თბილისის დაარსების შესახებ, მისი დედაქალაქად გამოცხადება, მტერთან შეუპოვარი ბრძოლა.

*„რა არ ნახა ქართლის გულმა,
რა წამება განსაცდელი,
თავს აწვიმდა სისხლის წვიმა,
ეცვა ცეცხლის ტანსაცმელი“.*

ვინ მოთვლის კიდევ რას არ გადაურჩა თბილისი და: „*ზეიმობს ჩვენი თბილისი – ძლევაძმოსილი, ძლიერი...“*¹

ნორჩი მკითხველისათვის განკუთვნილი ირ. აბაშიძის ლექსები სისადავითა და გამჭვირვალობით გამოირჩევა.

ირაკლი აბაშიძე ბუნებით ხალისიანი, ოპტიმისტი პიროვნება იყო. მის ოპტიმიზმს საფუძვლად ედო ცხოვრების გულწრფელი სიყვარული. პოეტი მარადიულ ყოფნა-არყოფნის საკითხშიც არასოდეს არ იყო სევდიანი, ცხოვრებაზე ხელჩაქნეული კაცის განწყობილების გამოძახებელი. მართალია, ეს ცხოვრება ხანმოკლეა, წუთისოფელია, მაგრამ პოეტს სწამს, რომ „სხვა არაფერი გაჩენილა ცხოვრების ფასი“.

*„თუ ყველაფერი არის სიზმარი;
თუ შინდისფერი არის ყოველი,
მაშინ რატომ დგას ეს მცხეთის ჯვარი,
რატომ დგას ისევ სვეტიცხოველი!
რატომ ელვარებს უძველეს ქვაში
სამთავრო სვეტი მცირე და დიდი,
ან ზედ ქალაქთან შეგუბულ მტკვარში
რატომ ჩანს ისევ პომპეის ხიდი?“*²

„აქ ირაკლი აბაშიძე, როგორც ლირიკოსი, არსებითად სცილდება რომანტიკულ ტრადიციას და თავისი მრწამსით კლასიკურ, ჰარმონიულ მსოფლგაგებას უახლოვდება: მარადიულობის იდეა მისთვის გამიჯნული არ არის სიცოცხლისგან, ადამიანის ამქვეყნიური სამყოფელისგან – „წუთი და საუკუნე“ ერთდება

¹ ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 337.

² ირ. აბაშიძე. მცხეთა. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 130.

პოეტის წარმოდგენაში და განუყოფელ მთლიანობას ქმნის.“¹

*„ვერაფერს ქვეყნად ვერ შეველიე,
ცხოვრების ყველა ზვირთში ვერიე,
გულში ვიკრავდი ამ ტკბილ მზიანეთს,
მსურდა წამელო ყველა სიამე,
წაგყვება რამე?!“²*

ირ. აბაშიძემ ქართველი ხალხის უდიდესი სიბოძო და სიყვარული წაიღო თან. ჩვენ კი დაგვიტოვა ბრწყინვალე პოეტური ქმნილებები, რომლითაც მუდამ იამაყებს ქართული მწერლობა.

INDIRA GADILIA

THE ACKNOWLEDGED MASTER OF THE GEORGIAN POETIC WORD

Irakli Abashidze was an acknowledged master of the Georgian poetic word, of the Georgian poetry of XX century. Together with the poetic creative works he worthily carried the honourable burden of a public figure in the service of the nation and earned a deep love and respect of the native people. From the very first days of his stepping on the writing arena till death he was faithful to the classical literary traditions. He wrote by the call of his heart about the past and the future of Georgia, peace and labour, about war, the goal of the poet, the immortality of life, the captivating nature of Georgia. He sang to love and instructed the young generation paternally. Irakli Abashidze contributed greatly to the study of Shota Rustaveli's biography and poetry. In 1960 together with A. Shanidze and G. Tsireteli he took part in the Jerusalem scientific expedition. The peak of his creativity is a series of poems: "In the footsteps of Rustaveli", "Palestine, Palestine". Irakli Abashidze issued publicistic letter, sketches, and diaries. He translated Mickiewicz's, Mayakovskiy's, Pushkin's and other poets' poems with a highly professional skill.

¹ გ. ასათიანი. მიახლოება მწვერვალებთან., გვ. 147.

² ირ. აბაშიძე. ვერაფერს ქვეყნად ვერ შეველიე. – წგნ.: ირ. აბაშიძე. ლექსები. ტ. I, გვ. 130.

სალომე პაპანაძე

ქართული ბიოგრაფიული რომანის ეროვნულ- მსოფლმხედველობრივი ინტეგრაცია. როსტომ ჩხეიძის ბიოგრაფიული რომანის „შავი ჩოხის“ მიხედვით

ცნობისწადილს სალიტერატურო სივრცეში გაჩენილი ახალი ნაწარმოების მიმართ, ბუნებრივია, ავტორის რეპუტაცია და მკითხველის მიერ უკვე შეფასებული სალიტერატურო სტილი განსაზღვრავს. ასევე უნარი დისონანსი შეიტანოს ადამიანების აზროვნების წესში და მათ ცნობიერებაში კრიზისის ნიშნები გამოავლინოს, ვინაიდან სულიერი და გონებრივი კათარზისის გარეშე კულტურული ფაქტი თავის აზრსა და დანიშნულებას კარგავს. ამ თვალსაზრისით, ბიოგრაფიული რომანის სიუჟეტური და კომპოზიციური შესაძლებლობები ნიჭიერ მწერალს ამ დინამიკის წარმართვის უპირატესობას ანიჭებს, ჩანაფიქრის რეალიზებისა და სათქმელის ბოლომდე გამჟღავნების ფართო ასპარეზს უსახავს. იმ ზოგადი კანონების მიღმა, რომლითაც ბიოგრაფიული რომანი იმართება, რასაკვირველია, ყოველთვის დგას მწერლის აღქმის მანერა, მხატვრული ღრობისა და სივრცის ორიგინალურად განფენის უნარი, ფსიქოლოგიზმი, ანალიტიკური რეფლექსია, ნაციონალური თუ ინტერკულტურული მსოფლმხედველობა. თუ რამდენად კარგად იქნება ეპიკოს-მთხრობელის მიერ გარანდული რომანის ხვეულები სწორედ ამ ოსტატობაზეა დამოკიდებული.

რომანი როგორც ლიტერატურული ჟანრი, ძველეს დროში ჩაისახა, მის წარმოშობას მითოლოგიური ცნობიერების კრიზისსა და „ეპიურ გმირთა“ კვდომის პროცესს უკავშირებენ.¹ ამ თვალსაზრისით, ფუძემდებლურია კორნელი კეკელიძის მოსაზრება, რომელიც რომანისტული ელემენტების სათავეს უძველეს პროზა-

¹ შ. ჩიჩუა. მეოცე საუკუნის ქართული რომანი. – წგნ.: *ლიტერატურული ძეგლები*. თბ., 1998, გვ. 260.

ში ხედავს.¹ ამასთან, აშკარად ბიოგრაფიული რომანის ელემენტების შემცველია სასულიერო პროზა – წამებათა და ცხოვრებათა ციკლის უძველესი ტექსტები, სადაც ისტორიული მოვლენები სწორედ გმირის მსოფლშეგრძნებების, მისი ცხოვრების ფონზეა გახსნილი. ქართული რომანის სასიცოცხლო არტერია წილობრივად სწორედ ბიოგრაფიული რომანის წყალობით იძენს შეუცვლელ ფუნქციას. ჩვენი ეროვნულ-ფსიქოლოგიური ყოფისათვის ისტორიული პიროვნებების ცხოვრების განმხატვრულებას ნორმატიული მისია ენიჭება, ვინაიდან ბიოგრაფიულ რომანში ყოველთვის თანაარსებობს განცდათა ერთობლიობა, რომელიც ერს მსოფლმხედველობრივი კრიზისის საფრთხისაგან გამოიხსნის. ისტორიულ პირთა ფენომენი თავისი დროისმიერი სულიერი განწყობილებებით, თავგანწირვით, ტრაგიზმით, ერის შესაძლებლობების თვითგახსნისა და შინაგანი რწმენის შენარჩუნების პროცესში შეუცვლელ როლს ასრულებს. ამდენად, ბიოგრაფიული რომანის, როგორც ჟანრის აქტუალურობა დროის მიღმა დგას და იგი მარადიულად დარჩება ჩვენი ნაციონალური ყოფიერების ზნეობრივი და მორალური სტატუსის განმსაზღვრელად.

როსტომ ჩხეიძის მოწამეობრივ ლიტერატურულ გარჯას რომ ბიოგრაფიული რომანების სიუხვე ახასიათებს – შემთხვევითი არ არის. ინტელექტუალიზმითა და მაღალი პროფესიონალიზით აღბეჭდილი მისი პროზა ოცდაათ მონოგრაფიათა შორის თერთმეტ ბიოგრაფიულ რომანს ითვლის. ასეთი ექსკლუზიური პროდუქტიულობა ამ ჟანრში ჯერაც არ ახსოვს ქართულ მწერლობას. თერთმეტ ბიოგრაფიულ რომანს მისთვის იმანენტური ინდივიდუალური სტილით, თხრობის ორიგინალური მანერული წყობით, განხატებული მოვლენებითა და პერსონაჟებით სრულიად გარკვეული მიზანი აქვს – ქართული ზნეობისა და სინდისი ისტორიას ერთად მოუყაროს თავი და ერს მარადიული გაკვეთილებად შემოუნახოს.

ყველა ეპოქას თავისი გმირები ჰყავს, მაგრამ გოეთეს თქმით, მათი გმირებად აღიარება მხოლოდ გმირებს თუ შეუძლიათ.² ამდენად, სხვა დანარჩენთან ერთად, როსტომ ჩხეიძის ქართული ბიოგ-

¹ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. 2. თბ., 1945, გვ. 96.

² სიბრძნის საუნჯე. თბ., 1987, გვ. 84.

რაფიული რომანის განვითარებისათვის გაწეულ ღვაწლს ეროვნული თავდადებისა და გმირობის კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს. ალექსანდრე ორბელიანი, ელიზბარ ერისთავი, იაკობ გოგებაშვილი, პავლე ინგოროყვა, ალექსანდრე ყაზბეგი, მიხაკო წერეთელი, ოთარ ჩხეიძე, ზვიად გამსახურდია და სხვა ქართული ზნეობისა და სინდისის რაინდთა ბიოგრაფიების გათვალსაზრისით მასთან სწორედ ის მიიღწევა, რაც ქვეყანას ასულდგმულებს, ფესვებს უნარჩუნებს და მომავლის იმედს არ უკარგავს. როსტომ ჩხეიძის ბიოგრაფიული რომანის რეციპიენტები სწორედ იმ ხარისხში არიან აყვანილი, რომელსაც იმსახურებენ, რომელიც სამარადჟამოდ გამოადგება ჩვენს ეროვნულ წესრიგსა და ყოფას. მასთან ყოველთვის თანაარსებობს განცდათა ერთობლიობა, რომელიც მის ესთეტიკურ კონცეფციებს და რაც მთავარია, სააზროვნო სისტემას მსოფლმხედველობრივი კრიზისის საფრთხეს მოარიდებს.

როსტომ ჩხეიძისათვის სახელმძღვანელო ჭეშმარიტებაა, რომ ისტორიულ პირთა ფენომენი ეპოქისეული სულიერი განწყობილებებით, ტრაგიზმითა და მისიით ერის თვითგახსნისა და სასიცოცხლო რესურსის კონცენტრაციისათვის უდიდეს როლს თამაშობს. ამ ჭეშმარიტებაზეა აგებული მისი თითოეული მხატვრული ტექსტი, რომელიც თავისი მხატვრული და ეროვნული მნიშვნელობით დროის მიღმა დგას. ამჯერად, ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე შექმნილი მისი ბიოგრაფიული რომანი „შავი ჩოხა“ ჩაუდგა მათ კვალში, რომელსაც კვლავ ანდრეზის უტყუარობა და სიმართლე ახლავს, ქვეყნის გამოფხიზლების ჟინი და პასუხისმგებლობა დაყვება ხიბლად. ეს რომანიც ნებისყოფით დაძლეულ შიშზეა, პიროვნებაზე, რომლის მოვალეობის შეგნებამ ბედის მარწუხები დაამსხვრია და სულმა ტრიუმფალურად სძლია სხეულს. ეს არის რომანი, რომელიც მისივე თქმით, „ჩვენამდე ზღაპრად მოსულ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ლეგენდარული სახელისათვის მიუძღვნია“.¹ რომანის სახელწოდების სიმბოლიკაშიც მწერალი სწორედ ამ ლეგენდის შუქჩრდილებს ხედავს, რომლის განმხატვრულების პრეისტორიას მიხეილ ჯავახიშვილის სახელსაც უკავშირებს.

მკითხველი კარგა ხანია შეეჩვია როსტომ ჩხეიძის მრავალ-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 77.

მხრივ საინტერესო მიგნებებს, აზრობრივ ნოვაციებს სამეცნიერო თუ მხატვრულ ოპუსებში. ეს ხელწერა ბუნებრივია, ამ რომანისთვისაც არის ნიშნული. აქაც იჩენს თავს და ალბათ ჩვეული კანონზომიერებით დალაგდებოდა მოლოდინის ჩარჩოებში, რომ არა რომანში გამოჩენილი მიხეილ ჯავახიშვილის უბის წიგნაკის ჩანაწერები, რომელსაც როსტომ ჩხეიძე მტკვერს გადააცლის, ახალ სიცოცხლეს მიანიჭებს და რაც მთავარია, სიმართლის განზომილებაში გადაიყვანს.

სოლომონ ბრძენისა არ იყოს, ყველაფერს თავისი დრო აქვს. ეს დრო ამ რომანში მიხეილ ჯავახიშვილის უბის წიგნაკის შიფრის გახსნით იწყება და არსებითად ცვლის მწერლის ისტორიული რომანის „არსენა მარაბდელის“ საზრისს, მისი შესწავლის ისტორიას. ეს დრო როსტომ ჩხეიძეს უკავშირდება, სწორედ მისი მცდელობით იხსნება იდეოლოგიური მარწუხების ნანგრევებში ღრმად ჩაკირული დიდი მწერლის კოდირებული სიმბოლოები. შედეგი განმაცვიფრებელია – დღემდე არსებული მოსაზრებები არადამაჯერებლად მოჩანს და ფაქტობრივად განძარცულია იმ არგუმენტებისაგან, რომელიც თანამედროვე მკითხველს ესაჭიროება.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პირველყოფილ სიმბოლურ ხატს როსტომ ჩხეიძე არსენა მარაბდელში ხედავს. დადგა ჟამი, როცა ეს დათრგუნული სიმართლე უნდა გაცხადდეს. აქვს გამართლება როსტომ ჩხეიძის სიფრთხილეს „ვაითუ მიხეილ ჯავახიშვილის თემების კვალში ჩადგომა გაგვიხდეს სასიფათო და მკითხველთან ხანმოკლე გასაუბრების ნაცვლად სამეცნიერო ნარკვევი შეგვრჩეს ხელთ“-ო.¹ ამ შემთხვევაში რომანის ჟანრობრივი ნორმატივები აძლევს მას ამ წინდახედულობის უფლებას, თუმცა ქაქუცა ჩოლოყაშვილზე შექმნილი მისი ბიოგრაფიული რომანის წასაკითხად განწყობილ მკითხველს ეს ფრაზა ვერასოდეს შეაკრთობს, პირიქით, მოლოდინს გაუმძაფრებს, რადგან კარგა ხანია მინდობილია როსტომ ჩხეიძის სამწერლო გამოცდილებასა და თხრობის კულტურას. რადგან მწერალი არასოდეს უშვებს შესაძლებლობას უხერხულად დაარღვიოს საზღვარი მხატვრულ და სამეცნიერო ტექსტს შორის, ამჯერადაც შედგა პაემანი იმ ლიტერატურასთან,

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 33.

სადაც სიძარტლე სწორედ ისეთია, როგორც არის სინამდვილეში.

რჩება შთაბეჭდილება, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის უბის წიგნაკის იღბლად გადარჩენილი ჩანაწერები რომანის ავტორისათვის დამატებითი გარემოება აღმოჩნდა, რათა მისი ბიოგრაფიული რომანების ციკლში ქვეყნის სულიერების ისტორიის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მხატვრული მატთანე გაჩენილიყო. რომანის ეპილოგში გაცხადებულია საკრალური თანამსოფლგანცდა, სულიერი და მსოფლმხედველობრივი თანამოაზრეობა ტრაგიკულად დაღუპული კლასიკოსის მიმართ. „სულიერ მემკვიდრეობად გადმოეცა და თითქოს მისი დაუწერელი წიგნის შექმნა დამკისრეობოდა.. ჟანრი ოღნავ იცვლებოდა – ბიოგრაფიული რომანი ნაცვლად რომანისა“.¹ რომანის სათაურსაც „შავი ჩოხა“ როსტომ ჩხეიძე მიხეილ ჯავახიშვილს უმადლის. ქართული მწერლობის ეს მემკვიდრეობითი ხაზი – სიმბოლოთა აღქმის საერთო წესრიგი აძლევს მას უნარს თითქმის საუკუნის შემდეგ დაარღვიოს დროსივრცული ლოკალი, სრულად გაიგონის წინაპრის ხმა. იგრძნოს ამ ჩანაწერების ეპოქალური სული და განცდათა მდინარება, განჭვრიტოს, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის შეუქმნელი რომანის თუ მოთხრობის სახით „რალაც მნიშვნელოვანი დაგვეკარგა სამუდამოდ, გლოვის, ტრაგიზმის იერით აღბეჭდილი და, იმავდროულად, ჰეროიკული სულით გაჟღენთილი“² და თავად ატაროს ეს საპატიო, თუმცა მძიმე ტვირთი.

უკვე აღვნიშნეთ, როსტომ ჩხეიძის რომანებში სიძარტლე სწორედ ისეთია, როგორც არის სინამდვილეში. ამიტომაც მისი მოსაზრებები ხშირად ეფინება სარჩულად საზოგადოებრივ აზრს. ხშირად, მაგრამ სამწუხაროდ, ყოველთვის არა და ესეც ჩვენი ბედუკუღმართობის შედეგად შეიძლება მივიჩნიოთ, ისევე როგორც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თავგადასავალი, რომელიც როსტომ ჩხეიძემ თავისი მორიგი ბიოგრაფიული რომანის სამიზნედ იმიტომ აქცია, რომ ეროვნული სული განძარცვისაგან გადაარჩინოს.

რომანის სტრუქტურა და სიუჟეტური ხაზი სრულ თანხმობაშია ამ იდეასთან. მასვე ემსახურება მწერლის მიერ სრულყო-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 8.

² რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 8.

ფილად შესწავლილი დოკუმენტური მასალა, ეპოქის გადასახედი-
დან განჭვრეტილი, დროით შემოწმებული რეალური ფაქტები.
როსტომ ჩხეიძე ერთგან აღნიშნავს, რომ ბიოგრაფიული ჟანრი
მაინცდამაინც ვერ იტანს ფანტაზიის გაქანებას, მაგრამ ფიქრსა
და განცდამი შეღწევა აუცილებელიაო.¹ იგი ამას უზადოდ ახერ-
ხებს ხოლმე, რადგან რომანში არ არსებობს უმნიშვნელო, მეო-
რეხარისხოვანი დეტალი იმ მოვლენებისა, რომელიც ქაქუცა ჩო-
ლოყაშვილზე შემონახულა ალექსანდრე სულხანიშვილისა და
სხვათა მეშუარეობაში. მწერალი არაფერს ყვება ქაქუცას ბიოლოგი-
ური მოვლინების, ყრმობისა და ბავშვობის დეტალებზე, მაგრამ
უზუსტესად გრძნობს, როდის იბადება ქაქუცა ჩოლოყაშვილი
როგორც გმირი. მას სწორედ ამ დროიდან აინტერესებს იგი.
გმირის მოვლინება გვეუწყება, როცა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი არ
მიყვება გაქცეული მთავრობის კვალს. მართალია, თავის ბარგს
წასასვლელად გამზადებულ შალიკაშვილს მიაბარებს, მაგრამ სა-
ბოლოოდ გემს ახლოსაც არ გაეკარება. „სახელისწეროდ რატომ
უნდა გადაქცეოდა მის გულს მშობლიური მიწა-წყლის დატოვე-
ბა“ – შენიშნავს რომანის ავტორი და დასძენს „ეს ის წამია,
როცა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი უნდა დაიბადოს“.²

უფაქიზეს ფსიქოლოგიურ ნიუანსებს შიფრავს მწერალი ქა-
ქუცას დასაფლავების სცენაშიც. შეუძლებელია როსტომ ჩხეიძის
სააზროვნო სივრცის მიღმა აღმოჩნდეს უმცირესი დეტალიც კი,
რომელიც ემიგრანტთა განწყობასა და ურთიერთობებს ასახავს.
რომანის პასაჟში, სადაც გრიგოლ ცხაკაია ნოე ჟორდანიას ქაქუ-
ცას კუბოს ასაწევად ეპატიჟება – როსტომ ჩხეიძე მთავრობის
ხელმძღვანელის გულში გაჩენილ სიამის გრძნობას შეიგრძნობს,
რომელიც ქვეყნის გამოხსნისათვის მისი სახელის დაკავშირებას-
თან ასოცირდება. რომანში ქაქუცას ჩოლოყაშვილის ბოლო სურ-
ვილიც, დაეწვათ მისი ნეშთი, შემეცნებულია – ამ გზით ხომ მი-
სი საქართველოში დაბრუნების ოცნება ანდებოდა. რომანი სავსეა
„ამ უმნიშვნელო დეტალების“ მნიშვნელოვანი, დიდებული აღმო-
ჩენებით და განსაზღვრავს კიდევ მის ამოსავალ კონცეფციას –
გმირის ძველვარე ცხოვრება რაინდული სულის ნიშანსვეტად აქ-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 103.

² რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 55.

ციოს, მარადიული ფასეულობა არ დაუკარგოს სამშობლოსათვის თავგანწირვის იდეას.

რომანის სტრუქტურა მთლიანად ემორჩილება ეროვნული ცნობიერების მოწესრიგებისა და განმტკიცების იდეას. საამისოდ შერჩეული ისტორიის ამ მონაკვეთის მწერლისეული გადააზრება სარწმუნო და დამაჯერებელია. ზნეობრივი ლიდერის სახე ფსიქო-სოციალური იდენტობისა და დამოუკიდებლობის პერმანენტულ კრიზისში მყოფი ქართველი ერისათვის უალტერნატივო მნიშვნელობისაა. ზნეობრივი ლიდერის, როგორც ერის შემკვრელისა და შემკავშირებელის სახე როსტომ ჩხეიძის ბიოგრაფიულ რომანების სამოტივაციო და წარმმართველი ძალაა. მისი მთავარი საზრისია. გმირის პიროვნულ თვისებებზე აქცენტირება გასიგრძელებული მხატვრული რეცეფციაა, რომელსაც რომანში ისტორიულად დადასტურებული ავტორიტეტი განაპირობებს.

„*მე ვცდილობ შევაკავშირო ხალხი*“ – რომანის ერთ-ერთი თავის სათაურად გამოტანილი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ეს ფრაზა განმტკიცებული მისი რეალური ქმედებებით, პოზიციითა და პასუხისმგებლობით როსტომ ჩხეიძისათვის იმის მაუწყებელია, რომ „ჩატეხილი ხიდის აღდგენისა და საერთო ნიადაგის თეორიები საყოველთაო შეკავშირების იდეად უბრუნდებოდა საზოგადოებრივ ყოფასა და ცნობიერებას“.¹ უნდა აღინიშნოს, რომ რომანის თითოეული თავის სათაური პოსტულატებად ლაგდება მკითხველის ცნობიერებაში, იმპერატიულად განსავითარებელი იდეისა და სიუჟეტის აზრობრივი მაუწყებელი, მისი კონტექსტის გამომხატველია. სათაურის შერჩევის უაღრესად დახვეწილი ესთეტიკით როსტომ ჩხეიძე ეტაპობრივად, ძალიან ბუნებრივად ამზადებს მკითხველს მთავარ სათქმელთან შესახვედრად, რომელიც გარკვეულ მზაობას მოითხოვს. რადგან იგი იმ მწერალთა რიცხვს არასოდეს მიეკუთვნებოდა, რომელიც სათავისოდ, თავის შესაქცევად და „სულის საოხად“ წერას არ ერიდებიან. ამ შემთხვევაში მასთან ერთად მკითხველს ილიასეულ ისტორიის ერთობასა და ქართველთა სხვა გამაერთიანებელ ფასეულობებზე უწევს რეფლექსია.

ისტორიული პარალელები, არქეტიპთა ასოციაციური შეგ-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 133.

რძნებები კრავს რომანის საერთო დინამიკას. ასე იკვეთება მათი გენეტიკური სტრუქტურა. მოძრაობის წესები ბიოგრაფიულ რომანში, როგორც წესი შეზღუდული, მკაცრად რეგლამენტირებულია. ამ შემთხვევაშიც ხომ როსტომ ჩხეიძეს არცთუ ახლო ქრონიკებთან აქვს საქმე. ფანტაზიით რომანის სივრცის შევსება აქ საფრთხილო და მოსარიდებელია. თუმცა ფაქტების მხატვრული ინტერპრეტაციის კვალდაკვალ ისტორიული პარალელების მოძიებისა და პერსონაჟის აზრობრივ სივრცეში შეღწევის სრული თავისუფლება არსებობს, თუკი მწერალს ამ რესურსის გამოყენების ინტუიცია არ დალატობს და თანაც ისტორიული ფაქტი ამის მოტივაციებს გაგრძნობინებს. მწერლის ეს ინტუიცია რომანში იგრძნობა ყველა შესაძლო შემთხვევაში. განსაკუთრებულია იგი გენეტიკური სტრუქტურის აღქმისა და მოვლენათა მიხეზ-შედევობრივი განსჯისას. ალექსანდრე ბატონიშვილის საბედისწერო ბილიკებს მიუყვება ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, როცა გამარჯვების რწმენითაა აღსავსე. ორთავეს საუკუნის დაშორებით ერის სასიცოცხლო იმპულსების აღსრულება ექცა ბედისწერად. ლუარსაბ თათქარიძის აჩრდილი გაელვებს რომანში გმირთათვის ნიშნული პროტესტისა და თვითგვემის ნიშნად, როცა ქვეყნიდან განდევნილ ქაქუცას „სხვა გამოსავალი ვერ უპოვნია, გარდა იმისა, რომ მიწოდობდა ამგვარ ყოფას, მისთვის მანამდე სრულიად მიუღებელს“.¹

როსტომ ჩხეიძის შესანიშნავი ინტუიციის შედეგია ბოლშევიზმის კონიუნქტურის ნანგრევებში მოყოლილი მიხეილ ჯავახიშვილისეული ქვეტექსტობრივი საიდუმლოს აღმოჩენა რომანებში „*არსენა მარაბდელი*“ და „*თეთრი საყელო*“. ჰიეროფანიის – ანუ სიწმინდეთა ჩენის დატვირთვის მქონეა იგი ქართული მწერლობისათვის. მწერალი დარწმუნებულია, რომ არსენა მარაბდელის სახეში განდევნილ ქაქუცას გულისხმობდა მიხეილ ჯავახიშვილი, „თეთრ საყელოში“ კი ხევსურეთის ბრძოლების ეპოპეა ხშიანობს. ამ მოსაზრების სარწმუნოებისა და დამაჯერებლობისათვის მწერლის ინტუიციის გარდა რომანში ძალიან მყარი არგუმენტებია მოხმობილი ქაქუცას ბიოგრაფიიდან. „მართლაც ახალი დროება დამდგარა საქართველოს ჰეროიკულ და ზნეობრივ ისტორიაში,

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 22.

და თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში ბოლშევიზმის ხანაა, რაინდული ეპოქის შემობრუნების ტეხილიდან ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ჟამი შემოგვეყურებს და ეს ჟამი ამოფარებია არსენა ოძელაშვილის სახელს, ვისი ეპოსიც ქაქუცასათვის უსაყვარლესი საკითხავი იქნებოდა ყმაწვილობისას, იქნებ ზეპირადაც იცოდა თავით ბოლომდე, და ძალიანაც ესიამოვნებოდა სიცოცხლის მიმწუხრზე რაღაც იდუმალი გზით რომ შეეტყო, არსენა მარაბდელის პროტოტიპად შენ ხარ შერჩეული და მონუმენტურადაც გამოკვეთილი“.¹ რომანში გამოთქმული ეს ვარაუდი თუნდაც იმ შავბნელი ეპოქის გათვალისწინებითაც დამაჯერებლად მოჩანს და ქაქუცას ბიოგრაფიის ნაწილად იქცევა ზუსტად იმ კანონზომიერებით, რა კანონზომიერებითაც მასზე ლეგენდები მისივე სიცოცხლეში იქმნებოდა.

ერის ისტორიის აღდგენა შეუძლია მხოლოდ იმ მწერალს, ვისთვისაც ცოცხალია აწმყო და ვისაც ერის მომავლის მიმართ პასუხისმგებლობა გააჩნია. „ეპიური სიმბოლოების დარჯაკში გატარება“,² გარდასული ჟამის სურნელების აღდგენა, დროის ლოგიკიდან მისი დახსნა ერისათვის სიცოცხლის პროცესია, მუდმივად განმეორებადი სუბსტანციაა. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ფენომენი ამ პროცესის ერთ-ერთი მარადიული ქართული სიმბოლოა, რომელიც ფშავ-ხევსურული მითოლოგიური გმირის მორიგეს მსგავსად „წესსა და რიგს აძლევს ქვეყანას“.

ასეთი მითოლოგიური ასოციაციები მაშინ გაგვიჩნდა, როცა როსტომ ჩხეიძე ამირანის ეპოსს იხსენებს. გასაკვირი ნამდვილად იქნებოდა მისი პოეტური ესთეტიკის მქონე მწერალს მითოსის – შთაგონების მარადიული საწყისისა და „იდეოლოგიის პირველადი მოდელის“³ გარეშე შეექმნა ეს ჰეროიკული საგა. „ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახის მახვილგონივრული გასიმბოლოება უნებურად ამირანის ხსოვნას რომ წამოგიტივტივებს, ისედაც მკვიდრად ჩაკირულს შენს ცნობიერებაში“,⁴ – აღნიშნავს როსტომ ჩხეიძე და სახელმწიფოებრივი მითოსის ზოგად ქარგას, მის საფარქვეშ შეხიზნულ სიმართლეს და მნიშვნელობას ყველა დროსა და ისტორიულ ეპოქას უკავშირებს.

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 211.

² ლ. ქიაჩელი. ქართული რომანის ზოგი ამოცანა, 96 ქსსე. თბ., 1986, გვ. 265.

³ Е. Мелетинский. От мифа к литературе. М., 2001, გვ. 3.

⁴ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 223.

მისი რწმენა, მითოსის არსი და უმთავრესი ნიშანი მაინც წრებრუნვა ყოფილაო, დამაჯერებელს ხდის მოსაზრებას, რომ „ქაქუცასა და მისი შეფიცულების პორტრეტებსა და თავგადასავალს არსენა ოძელაშვილისა და მისი რაზმელების მხატვრულ მატთანეში შეუფარებია თავი. ხოლო „თეთრი საყელო“ უშუალოდ ეხმაურება სულ ცოტა ხნის წინათ ჩავლილ ბრძოლებს ამ ხეობაში, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პირველ დიდ გაბრძოლებად რომ შემორჩებოდა ახალი ჟამის ქართლის ცხოვრების ქრონიკებს“.¹ ამ „ახალმა ჟამმა“ კარგა ხნით, ხელოვნურად მოაღუნა სიმბოლური აზროვნებისა და ქვეტექსტობრივი კითხვის უნარ-ჩვევები ქართულ მწერლობაში. როსტომ ჩხეიძის მიერ მიხეილ ჯავახიშვილის რომანების ასეთი კონტექსტით გახსნა კიდევ ერთი მაგალითია იმისა, რომ თვითკმაყოფილება ლიტერატურული ძიებების პროცესში, რომელიც ამ „ახალი ჟამმა“ დანერგა და მართვადი აზროვნების დამკვიდრებას მიუძღვნა, ყოვლად დაუშვებელია. მხატვრული ქსოვილის საფარქვეშ მოქცეული სიმართლე თავის დროს ელოდება და ეს დრო ადრე თუ გვიან ღებება.

რომანი „შავი ჩოხა“ დოკუმენტურ მასალას ეყრდნობა, რეალურ ფაქტებსა და პერსონაჟებს წარმოგვიდგენს, მაგრამ საგულისხმოა, რომ აქ წამიერად გამოჩენილი პიროვნებებიც იმ დრამატული მოვლენების ფონზე, ქაქუცას გვერდით ისტორიული მნიშვნელობით იტვირთებიან. ამ წიაღში ჰეროიზმი გადაძვება და შეკრულია ერთი იდეით: „გრძნობა სჭარბობს გონებას და ძალიანაც სჭარბობს, რათა არ მოიშალოს ეროვნულობის ნიშატი, ადათ-წესები და თავისუფლების წყურვილი, რომელთა უწყვეტობაც აუცილებელი პირობაა ერისა და სახელმწიფოს გადასარჩენად, თორემ აქ წყვეტილების გაჩენა ის საბედისწერო ნაპრალებია, ამოუვსები რომ რჩება, რჩება და... ამდენი ხალხი და სახელმწიფო გაუქრია მიწისაგან პირისა – საკმაოდ დაწინაურებული ერები თუ მძლავრი სახელმწიფოები, აინუნშიც რომ არ ჩაუგდიათ არავითარი საფრთხე, ჩვენ ვინ რა უნდა დაგვაკლოს, დაე იქით ეშინოდეთ, თავზარ როდის დავცემთო. ეს უწყვეტობა უნდა შეენარჩუნებინა 1924 წლის აგვისტოს აჯანყებას“² ასე გამოხა-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 224.

² რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 217.

ტავს მწერალი ერის განვითარების დიალექტიკას, მის სასიცოცხლო ღვრიტას.

ამ მუხტის შენარჩუნებაზე ორიენტირებული ადამიანები მრავლად ჩნდებიან რომანის სივრცეში. დავით ვაჩნაძე, ალექსანდრე სულხანიშვილი, შალვა ფავლენიშვილი, გაგა გოგოჭური, მეღუქნე პეტო და სხვები, რომლებიც ქაქუცასთან ერთად ავსებენ „ქართული სილუეტების“ კომპოზიციურ ქარგას. აქვეა შალვა ამირეჯიბიც, რომელიც „თავისი პიროვნული თვისებებით და მსოფლალქმით შეუძლებელია ყოფილიყო ბრმად მორწმუნე პარტიული მოღვაწე, თუნდ ამ პარტიას ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულება ჰქონოდა“,¹ – ახასიათებს მას როსტომ ჩხეიძე. ამით მწერალი უპირობოდ გამოხატავს მის სიმპატიებს 1924 წლის აჯანყების იდეისადმი სიკვდილამდე ერთგული შალვა ამირეჯიბის მიმართ. თუმცა ერთგვარი სინანული იგრძნობა მის ფრაზაში „გაშლილი თხრობისათვის ვერა და ვერ მოიცვლიდა შალვა – ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ცხოვრების ქრონიკებს რომ გამოჰყოლოდა და ან საისტორიო მატრიანის და ან ბიოგრაფიული რომანის გმირად ექცია“-ო.²

ამ გაცხადებული სურვილის მიზეზები ნაწილობრივ რომანის იმ თავშიც შეიძლება მოვიძიოთ, რომელსაც ჰქვია „*მზექლას ლეგენდა და სინამდვილე*“. მართალია, მზექლას ამბავი ალექსანდრე სულხანიშვილი მოგონებებშიც გაიელვებს, მაგრამ სწორედ შალვა ამირეჯიბის წყალობით იძენს ეს ისტორიული მატრიანე მხატვრულ ღირებულებას. აი, სწორედ აქ განსაკუთრებულად უმძაფრდება როსტომ ჩხეიძეს ქვეცნობიერი სურვილი, როგორმე მეტი მოეცალა „მინანქრების“ ავტორს ქაქუცას ჰეროიკული დროის აღსაწერად. თუმცა არ მალავს თავის კმაყოფილებას შალვა ამირეჯიბის ამ მონაგარის მიმართ – აფასებს არამარტო ისტორიულ, არამედ ლიტერატურულ ფაქტს და შალვა ამირეჯიბის მონათხრობს სრულიად სამართლიანად დოკუმენტურ ნოველად მიიჩნევს. „ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ნაამბობს ეყრდნობა „მზექლა“, და ეს წინასწარი უწყება მხატვრული მისტიფიკაცია კი არ არის, არამედ ბელადის მონაყოლის თითქმის სტენოგრაფიული

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 222.

² რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 222.

ჩანაწერი, ბელეტრისტული კალმის ჩარევით მომხიბლავ სიუჟეტურ ქარგად შემონახული“.¹

ისტორიული ფაქტების მიმართ ემოციონალიზმის ზომიერება როსტომ ჩხეიძის მსოფლმხედველობისა და ეროვნული ცნობიერების მქონე მწერლისათვის მეტად ორიგინალური სტრიხია. უნდა ვაღიაროთ, რომ სხვადასხვა მოღურ „იზმებს“ გადარჩენილ ქართული მწერლობაში ეს საზღვრები საოცრად მყიფე და მგრძობიარეა და ვერ უძლებს თანამედროვე მკითხველის ნიჰილიზმნარევ მოთხოვნებს, რომლის გაუთვალისწინებლობამ პათეტიზმისა და სიყალბის განცდის საფრთხეებისაგან შესაძლოა ყველაზე წარმტაცი იდეაც ვერ გამოიხსნას და ფიქციად აქციოს. რომ არა როსტომ ჩხეიძის ესთეტიური არისტოკრატიზმი, ფხიზელი რეალიზმი და პირადი მაგალითებით დადასტურებული თანხვედრა მწერლის პიროვნებისა მის შემოქმედებასთან, არ იქნებოდა ადვილი იმ ნდობისა და განწყობის მოპოვება, რომელიც რომანის თოთოეული პასაჟის მიმართ უჩნდება მკითხველს.

რომანში „შავი ჩოხა“, ჰეროიზმისა და გმირობის კვალდაკვალ იკვეთება ღალატის, უპატიებელი ორჭოფობისა და პარტიული შუღლის ფაქტები, რომელიც პატრიოტული განცდებით არ იჩრდილება და უფრო მძიმდება მწერლის ფსიქოლოგიურ ჭრილში გამოტარებისას. ეს არის როსტომ ჩხეიძის ტრადიციული სტრატეგია, რათა ეპოქის რეალური პორტრეტი ყოველგვარი შეღავათების გარეშე წარუდგონოს მკითხველს. მწერალი იცნობს ამ ეპოქის ღალატის, შიდა განხეთქილების ანატომიას და საკმარისზე მეტ მიზეზებს ხედავს, რათა ბოლშევიკ-მენშევიკთა გაიგივებას არ მოერიდოს. „იქნებ პარაგვაიში გადაესროლათ რაზმელები... იქნებ პარიზში მაინც არ შეეშვათ... და მარტოლდმარტო დაეტოვებინათ ქაქუცა თავისი დიდი სახელის ამარა. ეს ცოტას არ ნიშნავდა, ცხადია; ამ შარავანდს აშკარად გადაეჭარბებინა ყოფილი მთავრობის გავლენისათვის, რაც მკრთალადლა ბუჟუტავდა ქაქუცა ჰეროიკული სახელის ფონზე“.² რომანში ეს არ არის ერთადერთი პასაჟი, რომლითაც როსტომ ჩხეიძე, ფაქტობრივად, ააშკარავებს 1924 წლის აჯანყების დამარცხების მიზეზებს. მაგრამ ეს გან-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 217.

² რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 384.

წყობა და დამოკიდებულება მეტად საგულისხმო იყო. მისივე თქმით, „სახიფათო თვალთმაქცების გარემოში“ უხდებოდა მიმნდობ ქაქუცას ბრძოლა და თავგანწირვა. „ამჯერადაც რაოდენ ერთნაირად მოქმედებდნენ იდეური და განაყარი ძმები, ხელისუფლების სათავეში იქნებოდნენ მოქცეულნი თუ დამხობილი მთავრობა დაერქმეოდათ“.¹

რომანის ერთ-ერთ ბოლო თავის სათაურად როსტომ ჩხეიძეს ჯვარზე გაკრული მაცხოვრის საყვედურნარევი სიტყვები აქვს შერჩეული. „*ღმერთო ჩემო, ღმერთო ჩემო, რაისთვის დამიტყვე მე!*“.² ამ თავში, ფაქტობრივად, შეჯამებულია ის ვრცელი მხატვრული დისკურსი, რომელიც მას ქაქუცას ლეგენდარულმა სახემ და ეპოქამ შთააგონა. საბოლოოდ არის კონცენტრირებული მწერლის სათქმელი. ამ ნათქვამის ფონზე კიდევ ერთხელ იკვეთება ქაქუცას მონუმენტური სახე. განუზომელია რომანში ერთად შეზავებული ტკივილისა და აღტაცების ეფექტი. მართალია, ქრისტეს ჯვარცმის მისტერიის განცდა ბოლომდე შეუძლებელია, მაგრამ როსტომ ჩხეიძის რომანი გაძლევს შესაძლებლობას ამ ვნების სიმძაფრე ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ცხოვრების მაგალითზე შეიგრძნო. რომანში „*შავი ჩოხა*“ კანონზომიერია მითოლოგიურთან ერთად რელიგიური მოტივაციების ორგანული თანაარსებობა. შეუძლებელია ამის გარეშე გააჯერო ქართული სააზროვნო სივრცე რაინდული ეპოქის სურნელებით, ამ ეპოქის შემქმნელი ადამიანების სიმაღლით და მიანიჭო მას ზნეობისა და ეროვნული სინდისის მარეგულირებელი ფუნქცია.

კოტე მარჯანიშვილი 1923 წელს გაზეთ „*რუბიკონში*“ წერდა: „ჩვენ გავწყვიტეთ კავშირი მზესთან და გადავედით ფსიქოლოგიაში და ინტიმში და პირველი რამაც გამაკვირვა მე დაბრუნებისას ამდენი ხნის ჩრდილოეთში ტყვეობის შემდეგ ეს არის დაბრუნება მზესთან“.² თუკი ტყვეობაში და როსტომ ჩხეიძის თქმით, „ღმერთსმოკლებულ დროში“ თავდასაცავად გაჩენილ ორმაგი კოდირების პრინციპებს დავეყრდნობით, დიდი რეჟისორის ეს სიტყვები უდავოდ იწვევს სურვილს ამ რომანის ფსიქო-ემოციური ზეგავლენა „ერის სიმხნევის ასაღორძინებლად“ ახლაც მზეს-

¹ რ. ჩხეიძე. შავი ჩოხა, გვ. 385.

² გაზ. „*რუბიკონი*“ თბ., 1923, 18 თებერვალი.

თან დაბრუნებას შეადარო.

SALOME KAPANADZE

**THE NATIONAL WORLD VIEW INTEGRALS OF THE
GEORGIAN BIOGRAPHICAL NOVEL.
ACCORDING TO THE BIOGRAPHICAL NOVEL “THE BLACK
TUNIC” BY ROSTOM CHKHEIDZE**

The plot and the composition potentialities inherent in the biographical novel give a talented writer an advantage of carrying out dynamism, provide him with a wide arena for the realization of his idea and the divulgence of what of what is to be said. In general, the literary genre of the novel is connected with the crisis of the mythological consciousness and the dying process of the “epic protagonists” but it is not so juvenile. From this point of view, fundamental is Korneli Kekelidze’s view who sees the source of the novelistic elements in the ancient prose. Moreover, the spiritual prose – the ancient texts of the martyrdom cycle and the course of life – contain the elements of the biographical novel, where the historical events are exposed on the background of the life and the world view of a protagonist. The abundance of biographical novels in the martyrological labour of Rostom Chkheidze is not incidental. His prose, imprinted by intellectualism and high professionalism, counts eleven biographical novels among his thirty monographic works. R. Chkheidze’s eleven biographical novels with their inherent individual, their original narrative style, occurrences and characters have their own definite objective – to accumulate the history of the Georgian morality and conscience and to formulate them to the nation as an eternal instruction. Each epoch has its own heroes and that is the universal truth but R. Chkheidze’s achievement in the promotion of the biographical novel can surely be counted among the heroic deeds. By unveiling the biographies of the knights of the Georgian morality and conscience – Alexandre Orbeliani, and others he inspires, invigorates the country, fortifies its roots and sustains its belief in the future. His biographical novel about Kakutsa Cholokashvili: “The Black Tunic” aims at sobering the country and awakening the nation’s responsibility. This novel is about the fear defeated by the will, about a person whose sense of duty crushes the claws of fortune and whose spirit triumphant subdues the body. It is a novel which R. Chkheidze dedicated to the legendary name of K. Cholokashvili.

ნანა კუცია

მარადიული „წყველაკრულვიანი საკითხავი“.

გურამ ბათიაშვილის რომანი

„ჟამი ღუმილისა და ჟამი უბნობისა“

„ბრძნადმეტყველებაი ვეცხლი არს წმიდაი, ხოლო ღუმილი – ოქროი რჩეული“,¹ – სოლომონის სიბრძნის მზიური ანამცვრევი „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ გადმოიდვრება. წიგნთა წიგნის მშვიდი, ნათელი სენტენცია საუკუნეებს იმად გამოარღვევს, მზიურმა ფიქრმა მზიური ფიქრი მოიყოლოს და ეროვნულობის ჩაშლილი თვალი, ჩარღვეული ჯაჭვი ამოამრთელოს.

„ჟამთა აღმწერელობა ჭეშმარიტისა მეტყუელება არს და არა თუალახმა ვისიმე“, საღმრთო მღუმარების დარღვევის საღმრთოვე მიზანს დაიდასტურებს ქართველი მემათიანე,² ბიბლიურ წინასწარმეტყველთა გორისა.

წლებს არ აკონკრეტებენ ქართველი მეისტორიენი. წლებისთვის როდი, მარადისისთვის ირჯებოდნენ ჟამთააღმწერელნი... „და აწ დამტკიცებულად ვითხრა თქვენ“,³ – იტყვის ცურტაველი. სამი ასწლეულის შემდეგ საბანისძე შეეხიდება, უფრო ზუსტად, საბანისძის მაღალი ინსპირატორი – „აღწერე სრულიად ჭეშმარიტად, ვითარ იგი იყო...“ საბანისძესვე დასცდება მაღალთა წუხილით, ჭირისუფლის სევდით, „ჭეშმარიტებისაგან სასძენელნი გარე მიიქცინეს და ზღაპრებსა მიექცნენო“.⁴

მერე, ძალიან გვიან, იგივე დარდი გათანგავს საქართველოს უკეთეს შვილს: „ფარვა სიავისა ქვეყანას არ მოუხდების... წამ-

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, – ქართული მწერლობა. ტ. I. თბ., 1987, გვ. 524.

² ჟამთააღმწერელი. – ქართლის ცხოვრება. მთ. რედაქტორი როინ მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 555.

³ იაკობ ცურტაველი. შუშანიკის წამება, – „ქართული მწერლობა“. ტ. I. თბ., 1987, გვ. 224.

⁴ იოანე საბანისძე. აბოს წამება, – ქართული მწერლობა. ტ. I. თბ., 1987, გვ. 444.

ხდენელთა და მბაძველთა კიდევ სხვაც რამ წაუხდების“¹

„წამხდენელთა და მბაძველთა“ ავი რიალი „არ-ახალია, ძველია“... იარაც ძველია და პირშეუკრავი.

საქართველოს მარადი, ილიასაგან უზუსტესად განმარტებული „წყველაკრულვიანი საფიქრალიც“ ძველია.

ვაჟას სანათა, „ბალახის ღერი“, იკითხავს მარადისი ვარამის მიზეზს:

„სულ ჩვენ რადა ვართ ტანჯვაში,
კენესა რად ისმის ჩვენითა?
როდემდის უნდა ვსტიროდეთ,
მიწა ვასველოთ ცრემლითა?!“²

აპოკალიპსურ ხილვაში, სადღაც შორს ლექსად რომ დასცდენია ბაირონს, არის პასაჟი – „დღე არ დგებოდა, არ თენდებოდა“³... ლამისაა, იმავე სასოწარკვეთამ დაგძალოს, „ქართლის ცხოვრების“ გაბმულ ვარამს მიყურადებულის... არადა, მართლაც, „სულ ჩვენ რადა ვართ ტანჯვაში?!“

ტრაგიკული, პროვიდენციალური პასუხიც „ქართლის ცხოვრებაშივეა“ ნაგულისხმევი. „სიძველის ნელი ხავსით მოსილ“ ეტრატებში ორ მატანეს – „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისა“⁴-ს და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთან“⁵-ს გამოირჩევს გურამ ბათიაშვილი – მარადი ქართული, მარადქართული ვარამიანი კითხვის პასუხის დარდით მძებნელი.

ეს „უცხო“ დარდი, შემოხეტებულის ავი მჩხრეკელობა როდია, პასუხს იმად რომ დაეძებს, ბოროტად გაფაცვიცებული, მერე მოზეიმე თვალთმაქცის ყალბი თანაგრძნობით შეგებრალოს, ანაც, უარესი, ერთი (მრავალთაგან) სტუმართაგანივით დაასკენას, „ქართველები ავადმყოფი ერიაო“...

მოხრობელი ებრაელია, ქართველივით წამებული, ქართველივით „ყველასთვის უცხო და ყველასთვის გაუგებარი“ – ქართველი ებრაელი. აქედან – გაუგებარი სულაც არ არის, რატომ აღიქვამს მოხრობელი საქართველოს ვარამს საკუთარ ჭირად, ოდესღაც

¹ დავით გურამიშვილი. დავითიანი, – ქართული მწერლობა. ტ. VII, თბ., 1989, გვ. 375.

² ვაჟა-ფშაველა. ბახტრიონი, – წგნ.: ვაჟა-ფშაველა. თხზულებანი. თბ., 1985, გვ. 129.

³ Byron. Darkness. Selected verses. M., 1989, გვ. 246.

მომხდარს – საქართველოს მარადიულ სატკივარად და რატომ იქცევა „მაჯაშისა შემტყვებრად“ მარადი ქართული სენისა.

მწერლისათვის „ქართლის ცხოვრება“ სხვისი ქვეყნის, სხვა ქვეყნის მშრალი მატთანე როდია, ის ცოცხალი წიგნია, ქართველი (და ქართველი ებრაელი) მარად რომ უნდა უღრმავდებოდეს და მთავარს გზნებდეს – უფლის და მამულის უზენაესობას, საკრალურ ერთობას, ისტორიის თვალჩაურღვეველ ქსოვილში თავის ალაგს მოიძიებდეს [ჰამლეტის ტრაგიკული კითხვა: „დროთა კავშირი დაირღვა და წყეულმა ბედმა მე რად მარგუნა მისი შეკერა?!“¹ იგივე „წყევლაკრულვიანი საკითხავია“].

მთხრობელი არ შეიძლება იყოს უცხო – უცხო არ არის ის, ვინც სივრცის სამანებს დახარბებულებმა მშობლიურ სივრცეს მოსწყვიტეს და სამკვიდრებლად მხოლოდ დროის სამანები არგუნეს – უფალს შეატოვეს... მაგრამ უკეთესს ვის შეატოვებს მტერი ადამიანს?

„აბოს წამებაში“ გაიხშიანებს (შუქად გაიკიაფებს!) ფრაზა: „შენ უგუნურთა მათ შემწირველთა შერთა მახვილითა და ცეცხლითა უმეტეს ალისა განგაბრწყინვეს“² – იავარქმნილი ისრაელიც – საუფლო მიწა – “განაბრწყინვეს უგუნურთა მათ შემწირველთა“ – ათასმა ბაბილოვნელმა, თუ... ვიღამ აღარ...

გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგში“ ებრაელის ტანჯული სილუეტი, ნაღვლიანი პროფილი მოიხაზება – „ღმერთის ყველგანმყოფობა მხოლოდ ებრაელს შეიძლება ეგზნო“ – „რუაჰ ელოჰიმ“³... მხოლოდ ებრაელს, რადგან არსად, არც ერთ მიწაზე, არც ერთ ერში ისრაელიანთ არ დაჰკვიწყებიათ ღმერთი და ღმერთივით სალოცავი – სამშობლო, სხვის სამშობლოზე თვალი არ სჭერიათ, რაც გაუსამშობლოებით, არ განსდგომიან, ნაცარში მბჟუტავი ნაღვერდალივით შეუნახავთ სული ერისა – რწმენა და ენა.

ეკლესიასტეს ყური სიბრძნე, საუკუნეებიდან ამომზევებული, სულს უთბობდათ. ეს აღარ იყო მხოლოდ ებრაელთა სიბრძნე – ებრაულმა გონმა, გენმა და გენიამ იგი სხვებსაც, „აღმოსავალით

¹ უილიამ შექსპირი. ჰამლეტ. – ტრაგედიები, წ. I. თბ., 1980, გვ. 359.

² იოვანე საბანისძე. აბოს წამება, გვ. 471.

³ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი. თბ., 1987, გვ. 44.

და დასავალით აბრაამთან ინახდგმულთ“ უწილადა, როგორც სან-
თლის შუქს უწილადებენ ხოლმე მსხემს. მსხემადქეულ ისრა-
ელს შუქი სულისა აძლებინებდა. „სულ ჩვენ რაღა ვართ ტან-
ჯვაში?!“ ებრაული კითხვაც იყო, ადამიანური კითხვა.

პასუხიც არსებობდა – ეკლესიასტეს ყურ სიბრძნეშივე და-
მარხული იმედი: „ყოვლისათვის ჟამი არს... ჟამი არს შობისაი
და ჟამი არს სიკვდილისაი, ჟამი არს დანერგვისაი და ჟამი მოფ-
ხვრად დანერგულისაი მის... ჟამი არს მოკლვისაი და ჟამი გან-
კურნებისაი, ჟამი არს... დუმილისაი და ჟამი სიტყვისაი“.

ჟამი დუმილისა, ჟამი უბნობისა“ დაერქმევა გურამ ბათიაშ-
ვილის რომანს, საქართველოს ისტორიის ერთ ვითომ მზიურ, სი-
ნამდვილეში – ტრაგიკულ ფურცელს რომ ამოამზევებს.

ტრაგიკულ ფურცელთა ამომზევებაა სალბუნი – „სისხლი
ესე განმწმედელ არს ცოდვათა ჩემთაო“,¹ ჩუმად, მშვიდად ეტყ-
ვის სულიერ მამას „ტანჯული, გვეძული“ შუშანიკი.

„ტანჯული, გვეძული“ ერი უნდა ჩაუძყუდროვდეს თავის მა-
ტიანეს, მშვიდად ფურცლოს გაცრეცილი ეტრატები, ძველ მეის-
ტორიეთა ვარაძი „შეივარგისოს“... „ვინცა ისმენს კაცი ვარგი“,²
იქნებ, „თავიც გაითავისწინოს“ და ერის სამერმისო გზაც.

მატიანეში ისეთი წეიძია, ისეთი ზათქი, ისეთი ღვლარჭნი-
ლება და ფერთა კიაფი!

„სიბრძნითა მეიგავე სოლომონ... ვერ საკმო არს შემსხმე-
ლად ულუმპიანობათა მათ გარდაცემასა – თამარისსა ვიტყვი“, –
იტყვის უცნობი მემატანე.³

„სიბრძნითა მეიგავე სოლომონ ვერ შემძლებელ არსო“, ის
სოლომონი, „ქებათა ქება“ და „ეკლესიასტე“ რომ „შეიძლო“...

იღგა ჟამი უბნობისა, ჟამი სიტყვისა, და ჰყვებოდა მემატია-
ნე, „ისტორიაზე“ უფრო, „აზმა“ შეთხზა, ქართულ მატიანეებში
აქამდის არსად თქმულიც დასცდა, საქართველოს ძლიერებით გა-
ლაღებულს: ვიწყოო ამბავი თამარისა – „სამგ ზის სანატრელისა
და სამებისგან ოთხად თანაღზევებულისა“... „სამებისა თანა

¹ იაკობ ცურტაველი. შუშანიკის წამება, გვ. 231.

² შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი, – ქართული მწერლობა. ტ. IV. თბ., 1988, გვ. 7.

³ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. – ქართლის ცხოვრება. მთ. რე-
დაქტორი როინ მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 377.

იხილვების ოთხებად თამარ, მისწორებული და აღმატებული“¹...

იღვა „ჟამი უბნობისა“ და მეისტორიეც უბნობდა.

ღავიდასტურებთ ვრცელ ამონარიდს „ისტორიანი და აზმანი“ -დან: „**შეიყარნეს შემჭირნენი და ზრახვა ყვეს ძებნა წაღმართისა და მოყვანა ქმრისა... ვინათგან ცულ საგონებელ იქმნა და აღარ დაებადა ღმერთსა სწორი ამისი,...** გამო-ვინმე-ჩნდა მეტყველი მკვიდრთა ტფილისისათა შინა, თავადი და მეფეთ-მეფისაგან წყალობახელდასხმული და ამირა ქართლისა და ტფილისისა, სახელით **აბულასან** და მეტყველმან თქვა:

მე ვიცი შვილი ხელმწიფისა ანდრია დიდისა რუსთ მთავრისა, რომელსა მონებენ სამასნი მთავარნი რუსთანი და იგი, მცირე დარჩობილი მამისაგან, ექსორიაქმნით დევნული გადმოიხვეწა ბიძისა, სავალათად [ვსეკოლოდად] სახელდებულისაგან.

და არს იგი ყივჩაღთა მეფისა სევეინჯისა ქალაქსა.

მაშინ მოძმენართა მისთა უხმეს ერთი მკვიდრთაგანი **ზანქან ზორაბაბელი**. მსწრაფლ მისრულმან ცვალებითა ჰუნეთათა წარმოიყვანა და მოიყვანა უწინარე პაემნითა **მოყმე სახეკეკლუცი, სრული ანაგებითა და მჭვრეტთაგან საჩენი გვარისშვილად**. ამისთა მნახველთა და გამცდელთა – პატრიარქმან, დიდებულმან, ვაზირთა და სპათა – მოახსენეს თამარს და **მათგან [მისგან] ნებადაურთავი განმზადეს ქორწილი**.

რამეთუ თამარ ჭეშმარიტი იყო და მტკიცე სჯულთა ზედა და ვიეთნიმე დაღონებულობით აწვევდეს ალექსის მოყვანასა ქმრად, რომელი ახლოს სთვისობდა და მამულად მამის ძმისწული იყო ბერძენთა მეფისა – ესე მას ჟამსა აქა მყოფ იყო – და შიშითა ამის ქმნისათა ყოველად უწადინელმან ქორწინებისამან **იავჯა ხსნა ქმროსნობისაგან**, ხოლო არა მშვეებლმან დედოფალმან და სპათა **აიძულეს ქმნად**“²

თამარის მეორე ისტორიკოსი უფრო მკაცრია და პირუთვნელი: „**განზრახვითა ყოველთათა წარავლინეს კაცი ვინმე რუსთა სამეფოდ ქრისტიანობისა და მართლმადიდებლობისათვის მათ ნათესავთასა და ესე ვერა კეთილად განაგეს, რამეთუ არცა კაცი იგი ღირსი საქმისა წარავლინეს და არცა მისსა მეცნიერ იყვნეს,**

¹ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. – ქართლის ცხოვრება, გვ. 401.

² ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, გვ. 410-412.

რომელსა იგი მოიყვანებდეს... [თამარს] აწვევდეს ქორწინებასა და ასწრაფობდეს,... სახლისა მისისა უნაყოფოებასა დრტვინავდეს, წინამძღვარსა სპათასა ითხოვდეს და ყოვლითურთ შეაიწროებდეს სულსა მისსა... ესეოდენ მიძიმესა საქმესა სუბუქად შეეხებოდეს“¹

გურამ ბათიაშვილის რომანის ქარგა „ქართლის ცხოვრების“ სწორედ ამ ეპიზოდს ამოჰყვება, მატიანის რამდენიმე აბზაცში დამარხული ტკივილი, ბედისწერა საქართველოსი, ვრცელ მხატვრულ ტექსტად გარდაისახება. „ისტორიანიში“ კონსტატირებული „ძებნა წალმართისა“ „უკუღმართის პოვნად“ ტრანსფორმირდება [„უკუღმართად ხენა(მ) და ფარცხვამ ეს ნაყოფი გამოიღოლო“, იტყოდა გურამიშვილმ²].

აბულასანისა და ზანქან ზორაბაბელის მატიანისეული ტანდემი, ორიოდ შტრიხით მონიშნული ისტორიულ თხზულებაში, მხატვრულ ტექსტში ტრაგიკულ პერსონაჟთა ჯუფთად გარდაქმნება. თამარის საქართველოს მრავალთაგან ორი მესვეურის ტრაგიკული გზები საბედისწეროდ გადაიკვეთება.

„თავადი და მეფეთ-მეფისაგან წყალობახელდასხმული და ამირა ქართლისა და ტფილისისა“ – აბულასანი – ერთი იმათგანია, ყუთლუ-არსლანის „დაურვების“ შემდეგ ჟამს რომ ეძიებდა [„იუდა ჟამს ეძიებდა“³ – იტყვის ბარათაშვილი ყველა დროის ყველა მედროვეზე], ერთი იმათგანი, ვინც, მემამათიანის სიტყვისაგან, დრტვინავდა: „დაძრკვილნი და უნატოდ გაძეულნი ვართ, და გუარიანნი და მსახურეულნი სახლნი უპატიოდ და უსახელოდ გასრულ ვართ უგუაროთა და უხამურთაგან“⁴

„სიმდიდრითა აღლალებული“ მედროვე ძალას მოირთავს, სათავისოდ გაფაციცებული შემოიკრებს სხვათ, სათავისოდვე გაფაციცებულთ.

რომანში იკვეთება ქართველ დიდებულთა ორი დასი – ბიზანტიელთა და რუსთა მომხრენი თითქოს, მაგრამ უფრო – სწორედ რომ სათავისოდ გაფაციცებულნი, საქართველოს მეფის

¹ **ბასილი ეზოსმოდღუარი.** ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა თამარისი. – *ქართლის ცხოვრება*. მთ. რედაქტორი **როინ მეტრეველი**. თბ., 2008, გვ. 487.

² **დავით გურამიშვილი.** დავითიანი, 377.

³ **ნ. ბარათაშვილი.** ბედი ქართლისა. – *ქართული მწერლობა*. ტ. IX. თბ., 1992, გვ. 599.

⁴ *ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი*, გვ. 405.

ძლიერებით შემკრთაღნი, საკუთარ ძლიერებაზე მეოცნებენი.

ბიზანტიელთა მომხრეთ მეფე-ქმრად ალექსი კომნინოსი ეოცნებებათ, „ბიზანტიას უნდა ვეძღოთ და არა გადაძთიელსაო“:

აბულასანი, რუსი უფლისწულის „ჭირისუფალი“, თითქოს საქართველოსთვის სასიკეთოს ამბობს (მხოლოდ თითქოს!): „ნუთუ არ დადგა ღრო, ქართველთაც გაშალონ ფრთები, ნუთუ კვლავაც ბიზანტიის ჩრდილქვეშ ყოფნა გინდათ, ქართველნო?! მეტისმეტად ხომ არ გავალაღეთ ბიზანტიონნი ჩვენს მამულში?! ვემორჩილებით იმ ხალხს, რომლის ძალოვნება დღითი-დღე სუსტდება, შორს გავიხედოთ, ახალი ნათესავნი ვეძებოთ. ჩამავალი მზე აღარ გათბობს, ამომავალი მზეა ცხოველი“.¹

რა ძველია ეს ყველაფერი: ტკივილი და სადარდელი აიეტის და ფარტადისა, ვახტანგისა და „ბოლოდ მხედვალთა“, ერეკლესი და სოლომონ ლიონიძისა... ტკივილი მარადი და მოურჩენელი...

„მესამე კიდევ მოიბა, ორი საბელი თავს ებაო“,² მწუხარედ იტყვის გურამიშვილი ვახტანგ მეექვსეზე, ირან-ოსმალეთის ყულფ-მობმულმა მესამეში – რუსეთისაში რომ გაყო თავი...

„ვაი არ სცილდება საქართველოს უგუნურ შვილთა გამოლო“,³ დასცდება გურამ ბათიაშვილის რომანში ივანე ფალავანდს, დარბაისელს. ბჭობენ დარბაისელნი: საურმაგ ფავნელი, ჯორჯიკისძე, თარხანისძე... წყდება ბელი ქვეყნისა...

„გაღმა გასვლისა მსურველთა უკულმა მიგვეკვს ბორანი“... – საუკუნეების შემდეგ იმავე დარდით გულგასენილს, დასცდება ვაჟას.⁴ „რუსეთი ძალიან შორს არის ბიზანტიური სრულყოფილებისაგან, ბიზანტიაში კანონი მეფობს, რუსეთში – ძალა... რუსეთში შეიძლება ყველაფერი მოხდეს. რუსთა ბედნიერების სათავე ის არის, რომ ისინი ბედს კი არ ეურჩებიან, მორჩილებენ. მე არ ვიცი სხვა ერი, ასე რომ მორჩილებდეს ბედს. რუს კაცს უყვარს, როცა მის ბედს ღმერთი განაგებს, ქართველს კი უნდა, ღვთის საქმეც აკეთოს და თავისიც“⁵ – ქვეყნისმნახველი იუდეველი ვა-

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუშილისა და ჟამი უბნობისა. თბ., 2007, გვ. 60.

² დავით გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 381.

³ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუშილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 132.

⁴ ვაჟა-ფშაველა. ილია ჭავჭავაძის სახსოვრად, – წგნ.: ვაჟა-ფშაველა. თხზულებანი. თბ., 1985, გვ. 64.

⁵ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუშილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 35;

ჭრისას არას შეისმენს აბულასანი.

დარბაისელთ, თუ „სიმდიდრით აღლალებულთ“ არად სჭირდებათ ძლიერი მეფე, მათ თვალხატულა, დამჯერი ტიკინა ეოცნებებათ, მათი ნების ბრმად მორჩილი, რათა გუზან ტაოსკარელებმა, ბოცო ჯაყელებმა, ვარდან დადიანებმა, აბულასანებმა ფრთები გაშალონ...

გუზან ტაოსკარელი მიახლის ქუთათელ ეპისკოპოსს, თამარის ერთგულს, „ივერთ ქვეყანა დიდებულთ უნდა მართონ, მეფე კი კდემამოსილი, ღიმილიანი უნდა ჯდეს ტახტზეო“¹

ამად სჭირდებათ „სვე-უსვეო“ გადამთიელი, სმასა და სოლომურ ცოდვას გადაგებული – „მეფე – დარბაზის გამგონე და არა ნათესავ-ჯარით ძლიერი“²... [გურამ ბათიაშვილის რომანში რუსმა უფლისწულმა (ქართველთა დესპანისაგან განსხვავებით) წინასწარვე იცის, რა სათხოვრით მიაეახლება ზანქან ზორაბაბელი].

ორივე მემატანე შეიბრალებს „სვე-უსვეოს“: „შევიდა სატანა გულსა სუეუბელურისა რუსისა, სკვთ რამე სახელდებულისა“³ „განძვინდებოდა რუსი, ვითარცა ღვთისგან საფარველმოდრცვილი“⁴

მშვიდია და ღირსეული თამარის სიტყვა „სვე-უსვეოს“ ექსორიისას: „მე არა მიძლავს აჩრდილისა მრუდისა ხისასა განმართვად; და უბრალოდ განვიყრი მტურსაცა, რომელი აღმეკრა შენ მიერ“⁵ მაგრამ რა განმართავს მრუდე სულს?! რარიგ „განიყრება მტვერი“ გარდაგულარძნილთა ღალატისა, თავმოთნეობისა?!

მაგრამ აკი „მეფე, რომელიც ხელისუფლების დაჩიკვებას ეგუება, მხოლოდ თავის თავზე ზრუნავს – ჩემს მეფურ ღირსებას არა დააკლდეს რა და ქვეყანა თავად უშველისო თავს. ეგეთი მეფის ხელში ქვეყანა სანთელივით დაილევა“⁶ – პერსონაჟის პოპოზიცია აბსოლუტურად ემთხვევა მწერლისეულს.

ნაწარმოების დასაწყისშივე, ცხენტა შეჯიბრებაზე ჩნდება ფიქრი: ქართველებს „იშმაელნი ქვეყნიდან გაეძეკებინათ, სულიდან კი – ვერა... არაქართული ყიფინით ადასტურებდნენ, რომ იშ-

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 309;

² გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 119;

³ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, გვ. 415.

⁴ ბასილი ეზოსმოდღუარი. ცხორება მეფეთ-მეფისა თამარისი, გვ. 487.

⁵ ბასილი ეზოსმოდღუარი. ცხორება მეფეთ-მეფისა თამარისი, გვ. 487.

⁶ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 215.

მაელიანობა სულში შემორჩენოდათ“...¹

ვაგლახ, რომ იგივე ფიქრი გაიკიაფებს არა მხოლოდ „ცხენ-თა შეჯიბრებაზე“, დარბაისელთა დარბაზობისასაც... დარბაზობისას – უფრო მეტადაც...

„ყოთლულ არსლანის აჯანყება დამთავრდა, ბრძოლა კი ფარულად გრძელდებოდა, უხმო ბრძოლა. გუშინ მეამბოხენი, დღეს სავარძლებში მოქცეულნი, ყოველმხრივ ცდილობდნენ, ქვეყნისთვის ეჩვენებინათ, რომ სწორედ მისთვის ირჯებოდნენ“²

მაძულის ნამდვილი ჭირისუფალნი ჩუმად იღვწოდნენ. „თუ კაცმა ვერ სცნო ჩვენი გული, ხომ იცის ღმერთმაო“, საუკუნეების შემდეგ იტყოდა ილია...

ბასილი ეზოისმოძღვრის „კაცი, არაღირსი საქმისა“, უცნობი მემატიანის „კაცი ერთი მკვიდრთაგანი – ზანქან ზორაბაბელი“ გურამ ბათიაშვილის რომანში საქართველოს ჭირისუფალ იუდეველად ტრანსფორმირდება – „რწმენით იუდეველი, ისრაელიანი, სულით უფრორე ქართველი“.

სწორედ იგი – „უცხოთა შორის ყველაზე ახლო, შინაურთა შორის – ცოტა უცხო“³ – ჰკადრებს მზე-მეფეს: „ვერაჲინ იტყვის, შენმა დიდმა პაპამ – მეფე დავით მეოთხემ მტრისათვის მეტად იქნია ხმალი, თუ მათრახი – ქართველთათვის. ბრძენი იყო და იცოდა: კაცი, რომელიც მეფის სიტყვას არად ჩააგდებს, არც ღვთის მორჩილი იქნება. თავისი ხალხი მხოლოდ ძლიერ მეფეთ დაუსჯიათ ისე, როგორც მეფე დავით მეოთხე სჯიდა, მაგრამ ქართველ ხალხს ჯერ არც ერთი მეფე შეუყვარებია ისე, როგორც დავითი. ფიქრი გვძარბებს იმაზე, თუ რატომ უყვარს ხალხს მეფე, რომელმაც აძლენი მათრახი ურტყა...“

ის სულგანათლებული მთელი თავისი ცხოვრება ამ მიწაზე მცხოვრებ ყოველ კაცს ჩააგონებდა: **სახელმწიფოში ცხოვრობთ და ოჯახზე მეტად მას უნდა მოუაროთო.** ვისაც არ ესმოდა, მათრახით მისწვდა. ჩვენში, თუ მათრახის შიში არა აქვთ, კანონს ეურჩებიან, კანონის ურჩნი კი სახელმწიფოს ვერ ჰქმნიან“⁴

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 17.

² გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 25.

³ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 149.

⁴ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 120.

ქართველ დარბაისელთაგან მხოლოდ გაბაონს წამიერი (მხოლოდ წამიერი!) წუხილით დასცდება საიღუმლო დარბაზობისას:

„დაგვცინის ბედი, სასაცილოდ ვიხლით თავსა. უცხო, გადამთიელი გვორგუნავდა. ხან არაბი გვხდიდა სულს, ხან – თურქსელჩუკი, ბიზანტიელიც სიკვდილის ანგელოსივით გვადგა თავს. ჩვენს უბედურებათა სათავედ მტერს მივიჩნევდით, უცხოელთ – ჩვენს დასათრგუნად, ჩვენი მიწა-წყლის წასართმევად მოსულთ. ვგმინავდით, ვკვნესოდით, სიმღერებშიც კი ვოხრავდით – თავისუფლებას ცრემლით ვნატრულობდით და ხმლით ვპოვებდით. აჰ, მოგვეცა თავისუფლება და, გუშინ მკვნესარენი, დღეს საკუთარ მეფეს რას ვუშვრებით! ვიდრე თავს არ გამოვუტყდებით, რომ ჩვენვე ვართ სათავე ჩვენივე უბედურებათა – ჩვენი გაუძაძრობა, წესთა აბუჩად ავდება – ეგრე ვიქნებით!“⁴

რარიგ ჰგავს ეს დარდიანი ღაღადისი გიორგი პირველის ტრაგიკულ მონოლოგს „დიდოსტატის მარჯვენას“ ფინალში!

გადამთიელი მეფე-ქმრის დედის, დედოფალ ეკატერინეს სიტყვაც ისეთი საცნაურია: „რა კარგი ქვეყანა ყოფილა ეს საქართველო, მხოლოდ ქართველნი რატომ უნდა ცხოვრობდნენ აქა!“² ამ სიტყვას რუსეთის ლამის ყოველი ხელისუფალი უცნაური, მძვინვარე დაჟინებით გაიმეორებს...

თითქოს აბსოლუტურად სწორია აბულასანის სიტყვა, ამირსპასალარ სარგის მხარგრძელის, თამარის ერთგული ამირსპასალარისადმი თქმული: „ბიზანტიას უნდა ებუქნავა ქართულ მიწაზე? აღარ ეყოთ? ეგენი ხომ მხოლოდ მბრძანებლობას არიან დაჩვეულნი. მე არც ბასილ მეორე დამვიწყნია და არც კონსტანტინე მერვე [მეხსიერებაში კვლავ გაიკიაფებს ფონი „დიდოსტატის მარჯვენასი“ – ნ.კ.]. როგორ ჯიჯგენეს საქართველო! რითა ვართ ნაკლები – რა არ მოგვდევს – ხმალი თუ აზრი?!

რუსნი ვილა არიან? უჩინარნი, უძალონი, თუძც კი ხვალაო, ეგ ახალი ბიზანტია იქნებაო“³

თითქოს, ერის ჭირისუფლის სიტყვაა, წრფელი, დარდიანი, მაგრამ აბულასანის მამულიშვილობა იქ მთავრდება, სადაც მის

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 120.

² გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 211.

³ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 260.

ძალაუფლებას ედება სამანი. ეს არ არის საბასეული „სიტყვა საქმიანი და საქმე სიტყვიანი“,¹ რიოში სიტყვაა, შოთასეული „ჭრელი საუბარი“,² ილიასეული „ყიზილბაშობა“...

„მართლად, არა ჭრელად“ მხოლოდ ქუთათელი ეპისკოპოსი „თხრობს“, საქართველოში დაბრუნებულ, თამარისაგან განდრეკილ დიდებულთა მხარდაჭერით ძალმიცემულ იური (ვითომ გიორგი) რუსს მეფედ რომ არ აკურთხებს:

„გადამთიელთან რა ხელი მაქვს?!

ჩემმა შვილებმა მოიხმეს იგი. იფიქრებდა კი ქართულ მიწაზე ფეხის დადგმას, რომ არა ჩემთა შვილთა დალატნიანი ბუნება?! როდის გაუძარჯვნია მტერს ჩვენზე? მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენ ეს ძლიერ მოგვინდომებია!“³

ესეც მარადქართული „წყველაკრულვიანი საკითხავია“...

„ძლიერ მოგვინდომებია“ და ამიტომაც „მუსრს ავლებდა საქართველოს სხვის ქვეყნებში ატეხილი ჭირი!“ (კ. გამსახურდია).⁴

„ძლიერ მოგვინდომებია“ და „ჩაშლილა თვალი და ჯაჭვი ჩარღვეულა“⁵ – კახნი, თუშნი, ქართლელნი თამარს იცავენ, სვანეთი, აფხაზეთი, გურია, ოდიში, რაჭა, თაკვერი, სამცხე, ჯავახეთი რუსს ემხრობა...

უცნაურია ქვეყანა ქართველთა. გადამთიელი უკეთ შეიგზნებს: „ამდენი მტრის პატრონმა ქართველმა ხალხმა დღემდე როგორ მოიტანა თავი! – შინ თუ გარეთ ამდენი მტერი ჰყავთ, მაგრამ მაინც ლხინისაკენ უჭირავთ თვალი. ისე ცხოვრობენ, თითქოს მტრები კი არა, მოყვრები ეხვიოთ გარს. პურის საჭმელად დასხდებიან, ორ ლუკმას შესჭამენ და ისე ამღერდებიან, მტრებიც კი სულგანაბლნი უსმენენ. სიმღერისათვის იმდენ ძალას იმეტებენ, თითქოს ამ წუთში მათი სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი წყდებოდეს. ღვინის სმაც უყვართ და ლხინისას ბევრი, ბევრი ლაპარაკიც. ჩამავალ მზეს ისე შესცქერიან, როგორც ომში

¹ სულხან-საბა ორბელიანი. სიბრძნე სიცრუისა, – „ქართული მწერლობა“. ტ. VII, თბ., 1989, გვ. 32.

² შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი, გვ. 36.

³ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 118.

⁴ კ. გამსახურდია. დიდოსტატის მარჯვენა. – წგნ.: კ. გამსახურდია. თხზულებანი 10 ტომად. ტ. IV, თბ., 1976, გვ. 335.

⁵ მ. ლებანიძე. რჩეული. თბ., 1984, გვ. 58.

მიმავალ ერთადერთ შვილს, მზის ამოსვლას კი უფლის გამოცხადებად მიიხსენებენ. წვიმაც უყვართ, წვიმასაც კი უგალობენ“¹

ნაჭარმაგევში აღესრულება ქვეგამხედვარი აბულასანი...

„არავინ იცის, ვინ არის [იგი] – ბერძენთა შთამომავალი, თუ რომელთაგან ქცეული ქართველად, არაბთა ნაშვილი ქართველი, თუ ნაყივჩალარი“²

ეს ზანქან ზორაბაბელის ფიქრია, იუდეველი ქართველის, ქართველი იუდეველის, „დრომ რომ საქართველოს ნამდვილ შვილად აქცია, ამ მიწის, ცის, ჰაერის ნაწილად“³ სწორედ ზანქანის ცხოვრება, ჩაწულ-გადაჯაჭვული ქართულ ყოფას, ქართველთა ისტორიის განმსაზღვრელიც კი, ქმნის გურამ ბათიაშვილის რომანის მეორე, ისტორიულიდან განსხვავებულ, უაღრესად საინტერესო მხატვრულ შრეს. ესაა ისტორია არა მხოლოდ ერთი კაცისა, არამედ მთელი ერისა, რომლისთვისაც საქართველო თავშესაფარი კი არა, სამშობლოა!

„ზანქანის წინაპრებმა საქართველოში პოვეს ის, რასაც ღმერთს ევედრებოდნენ... რელიგიის გარდა, არარა ასხვავებდათ ქართველთაგან. დამპყრობელი განსხვავებას ვერ პოვებდა და ორივეს ერთნაირად ურტყამდა.

ებრაული წყაროები ზორაბაბელთა წინაპრებს ზერუბაველებად მოიხსენიებენ. სწორედ ისინი მიუძღოდნენ ბაბილონიდან სამშობლოში მიბრუნებულ თანამოდებებს... სამშობლოდან ოტებული ებრაელობა სიცოცხლის გადარჩენის დაუოკებელმა წადილმა მიმოფანტა. მომავალში იგი წიგნს უნდა შეეკრიბა – წიგნით უნდა გაერთიანებულიყო ერი“⁴ სწამდათ ოტებულთ: „მეფე ის კი არ არის, ვინც ტახტზე დაჯდა, არამედ ის, ვინც ერს საგანძურს უქმნის“⁵ ერისა და პიროვნების, მამულისა და მამულიშვილის ბედისწერის საკრალური ერთობა წარმოიხსნება ზანქანის ყოველ ფიქრში, სიტყვაში, საქმეში.

მთავარი, რასაც მოძღვარი შეაგონებს თავის ჯამათს – მრევლს, სწორედ ამ საკრალური ერთობის გაცნობიერებაა: „ყო-

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 321.

² გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 361.

³ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 360.

⁴ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 18.

⁵ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 18.

ველი თაობის ებრაელმა ისე უნდა იცხოვროს, თითქოს, თავად დაიხსნა თავი ტყვეობიდან... ვაი იმას, ვისაც ეს დაავიწყდება: ჩვენ ყოველთვის პირბასრი შუბებისა და ზღვის ტალღებს შორის ვართ მოქცეულნი. რა კარგი ცხოვრებაც არ უნდა გვექონდეს, არც ზღვის ტალღები უნდა გვაავიწყდებოდეს, არც ჩვენი გულე-ბის გასაპობად აღესილი შუბები“¹

მრავალათასწლოვანი ცოდნაა, ერადყოფნის მისტერიას რომ ესაძიროკვლება. იქნებ, იმადაც შეეთვისა ერთურთს ორი ტანჯუ-ლი, მაღალი ერი, თავის „დანიშნულებასა და საღმრთო ვალს“ რომ იცნობიერებდა საუკუნეთა მრუმე მდინარებაში!

ათასი „ბიზანტიის ჭრელაჭრულა, მორყეულ სამეფო ტახ-ტზე“ მსხდომარეთ, ჟამიერ აღლალეულთ, ეტლთა და ჰუნეთა მოიძედეთ დაჰვიწყებოდეთ მთავარი – წარმავლობა ჟამიერი ძა-ლისა, წარუვალობა ღვთაებრივისა.

„მწამს, რომ ამ ქვეყანას პატრონი ჰყავსო“, იმ ღვთაებრივი სიმშვიდით იტყვის ზანქანი, რასაც „ქვეყნის პატრონად“ უფლის მოაზრება ჩაღვრის სულში.

უფლისა და ადამიანის ნების ღვთაებრივი თანხვედნა ღვთაებ-რივ სიმყუდროვეს ჩაღვრის ყოფაშიც – ებრაელნი „დროში არსებო-ბის“ მისტერიას გზნებენ და ამადაც აღემატებიან „სივრცეში არსე-ბობის“ მოწადინეთ. დროში არსებობა მარადიულობის პირობაა. იგივე პირობა განსაზღვრავს გალუთში (ისრაელსმიღმა) მცხოვ-რებ ებრაელთა სანუკვარ, ტრაგიკულ, მაღალ ოცნებას – ღვთაებ-რივ სივრცეში – აღთქმულ მიწაზე დაბრუნებას – გალუთიდან მხოლოდ ბედნიერნი ბრუნდებიან წმინდა მიწაზე, რათა დაიმარ-ხონ იქ, „სადაც მიცვალებულს მატლი არ ეკარება.“

„იერუშალიმის მიწაზე დამადლიანება“ ოცნებათაგან უზენა-ესია, მაგრამ მწერალი საოცარ, უნატიფეს დეტალს დაამატებს გალუთელი ებრაელის ისრაელს გამგზავრების ამადლებულ პა-საჟს: იოშუაყს აღთქმულ მიწაზე ქართული მიწა მიაქვს!

ტკივილითა და დარდითაა თქმული: „ჩვენ იმ ბედნიერებას ვინ გვაღირსებს, ჩვენს მიწაზე ვიბადებოდეთ და სიკვდილსაც იქ ვზვდებოდეთ, სადაც ვიბადებით“...²

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 23.

² გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 208.

სწორედ ის, რომ ნებისმიერი სხვა მიწა მაინც უცხოდ რჩება ისრაელიანთათვის, განაპირობებს მათ იღუმალ, ღვთაებრივ, საკრალურ კავშირს სამშობლოსთან.

წმიდათაწმიდა, ამალღებული დამოკიდებულება წმიდათაწმიდისადმი – აღთქმული მიწისადმი – წარმოაჩენს ამ ერის ღვთაებრივ გამორჩეულობას.

სწამთ, რომ ადამიანი ღვთისა და ანგელოზთა სახედ და ხატადაა ქმნილი, ღღეში სამგზის იმეორებენ ფსალმუნის წმიდა სიტყვებს: „ღმერთო ჩემო, აარიდე ჩემს ენას და ბაგეებს ბოროტი... დაღუძღეს სული ჩემი მაწყევრისათვის“;¹ წმიდაა მათი ვედრება უფლისადმი: „ხუმა ლეეზრათი, აღონაი, თეშუათი“ – „გამოეშურე ჩემს საშველად, ღმერთო!“²

რომანის დიდებული პასაჟია ნაჭარმაგევის ქვეგამხედვართაგან წაბილწულ სასახლეში ზანქანის ქმედება – ჩამწყვდეულ საქონელს დაუამებს, წველის გაწამებულ კამეჩებს, ძროხებს, უუშორესი შთამომავალი იმ ღვთაებრივი ადამისა, უფალმა რომ მიჰგვარა ათასი ჯურის ცხოველ-ფრინველი და მათი უფლობა უბრძანა, მათს სახელრქმევასთან ერთად...

ეს პასტორალური პასაჟი ისეთი დამამშვიდებელია, ისეთი დამაიმედებელი...

[ფოლკნერი იტყოდა: „ადამიანი არა მხოლოდ გადარჩება, გაიმარჯვებს კიდევ“.³]

„ქვეყანას ჰყავს პატრონი“ და ნაჭარმაგევის წაბილწული სასახლიდან წმინდად გამოსული ზანქანი ემსგავსება ბიბლიურ ნოეს, წარღვნას გადარჩენილს, კილობნიდან რომ გადმოჰყვება სიწმინდისა და სიმართლის ღვთაებრივი მადლი, არა მხოლოდ, დროში, სივრცეშიც – მარადიულობის საწინდარი...

წარღვნას გადარჩენილი საქართველო ნაჭარმაგევის სასახლეს განწმენდს და ააღორძინებს...

ვაგლახ, ახალ წარღვნათა კვირადღეზე...

¹ გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 240.

² გ. ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, გვ. 255.

³ უ. ფოლკნერი. საუბრები. თბ., 1984, გვ. 47.

NANA KUTSIA

**THE NOVEL “TIME FOR SILENCE AND TIME
FOR TALK” BY GURAM BATIASHVILI**

Georgia attained a new height of power under Queen Tamar, through whose efforts the country's political and economic might was greatly expanded. Tamar's period was actually a continuation of the great success achieved by Georgia in her political, economic and cultural development in the reign of David IV the Builder. The great efforts of the Georgian Royal Court – the correct home- and foreign policy and great victories further enlarged and strengthened Georgia. But there were “hard times” as well. As though oblivious of the fact that Tamar had been co-regnant of Giorgi III, the feudal aristocracy demanded that she should be crowned anew. The feudal aristocrats forced Queen to dismiss from their posts persons of “low birth and useless.” Tamar's marriage was discussed jointly by the participants of the Church Assembly and representatives of the feudal aristocracy.

შორენა ლომიძე, ლელა მირცხულავა

„ზარღულუბიანი“ რომანის მიტოლოგიური პარალელები

XXს. 30-იანი წლების საბჭოთა საქართველოში, მაშინ, როცა თავისუფლებაზე, ეროვნულობაზე საუბარი დანაშაულად ითვლებოდა და ქართული პრესა აჭრელებული იყო გამოჩენილი მწერლის, პუბლიცისტის, საზოგადო მოღვაწის, გრიგოლ რობაქიძის პიროვნებისა და შემოქმედების კრიტიკით, თავად მწერალი იძულებული გახდა ემიგრაციაში წასულიყო. ის „ბრალდებული“ იყო ლალატში, იდეურ-მხატვრულ სილატაკეში, რასიზმში. მწერალი სასწაულებრივად გადაურჩა „სასჯელს“ და, ს. ორჯონიკიძის დახმარებით, შემოქმედებითი მივლინებით, გერმანიაში გაემგზავრა და ემიგრაციაში დაასრულა სიცოცხლე. მისი სახელი ტაბუდადებული იყო, მაგრამ „გველის პერანგის“ და „ჩაკლული სულის“ ავტორის სახელის სრული მიჩქმალვა შეუძლებელი გახდა.

გრიგოლ რობაქიძის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რომანი „გველის პერანგი“ 1926 წელს დაიბეჭდა. ეს არის დრო, როცა ქართული მწერლობა ახალ გმირს ეძებს. მან უნდა გასცეს პასუხი საკრალურ კითხვას – ახალ სინამდვილეში ერმა როგორ უნდა გააგრძელოს ცხოვრება, ერის რომელი ნაწილია სიცოცხლისუნარიანი, როგორია ერის მომავალი პერსპექტივა, სადაა გადარჩენის გზა. ნაწარმოებმა იმთავითვე გამოიწვია „ხმაური“ სამეცნიერო ლიტერატურაში. 1934 წელს ცალკე ბროშურად გამოიცა გრიგოლ მუშიშვილის ვრცელი წერილი „გველის პერანგოსანი“¹, რომელიც მხატვრულად გააფორმა ლადო გუდიაშვილმა. მხატვარმა გრ. რობაქიძეს თავს ქვეწარმავლის ტანი გამოაბა და მწერალი გველად გამოიყვანა.

როგორც აკაკი ბაქრაძე აღნიშნავს, „გრიგოლ მუშიშვილის „გველის პერანგოსანის“ გამოსვლამდე გაცილებით ადრე ლადო

¹ გ. მუშიშვილი. „გველის პერანგოსანი“. თბ., 1934.

გუდიაშვილს გრ. რობაქიძის პორტრეტი დაუხატავს, რომელზეც ტიციან ტაბიძე წერდა: „ეს არის უდიდესი, რაც შეუქმნია ლალო გუდიაშვილს, გრიგოლ რობაქიძე არწივის თავით, რომელსაც გადმოსდის ტვინი ბალღამივით და შუბლი შედრეკია ისე, თითქოს მაცხოვარს ჩასცეს ლახვარი“. როდის იყო გულწრფელი ლ. გუდიაშვილი? მაშინ, როცა არწივისთავიანი გრ. რობაქიძე დახატა, თუ მაშინ, როცა გველისტანიანი გრიგოლ რობაქიძე გამოსახა? რა თქმა უნდა, ლ. გუდიაშვილმა თავისი გულისნასდები მაშინ გამოთქვა, როცა არწივისთავიანი გრ. რობაქიძე დახატა, ხოლო როცა გველისტანიანი გრ. რობაქიძე გამოხატა, მაშინ მხატვარი კომპარტიის განკარულებას ასრულებდა¹.

გ. მუშიშვილის აზრით, გრ. რობაქიძე „გველის პერანგში“ ავითარებს რასისტულ თეორიას, რომლის მიხედვით მხოლოდ ქართველი ერი შეიძლება მიეკუთვნოს უმაღლეს რასას, ავტორს სურს, ამ თეორიიდან გამომდინარე, პოლიტიკური დასკვნა გააკეთებინოს მკითხველს: „პირმოშვებული რასისა“, სკვითის თავით და მონღოლის თვალებით, დაესხა „დახვეწილ რასისას“ და „წალეკა, გადალახა, წარღვნა ის“².

არც ერთი საკითხი, არცერთი პრობლემა არ დარჩენილა „გველის პერანგს“ მიღმა, პირდაპირ თუ შეფარვით, გრიგოლ რობაქიძე როგორც მხატვარი, სოციოლოგი, ფსიქოლოგი, ფილოსოფოსი ანალიზებს, იკვლევს და ასახავს ოქტომბრის ამბოხების მომხდენ ხალხს თუ პიროვნებებს. მის დაკვირვებებსა და დასკვნებს დღესაც არ დაუკარგავთ თავისი მნიშვნელობა და დოკუმენტის მნიშვნელობაც კი ენიჭება.

1930 წელს, ჟურნალ „მნათობში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში ბენიტო ბუაჩიძე წერდა: „ყველაზე რთული და სუსტი სფერო მხატვრული პროზაა. გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგი“, კ. გამსახურდიას „დიონისოს ღიმილი“, შ. დადიანის „უბედური რუსი“, ვ. ბარნოვის – საშუალო საუკუნეების რომანები – საბჭოთა მწერლობის აქტივში არ შედის. საბჭოთა მკითხველი მათი მომხმარებელი არ არის. ეს ნაწარმოებნი მხოლოდ დოკუმენტებია ახალი მწერლობისათვის და არა მისი მამოძრავებელი მოწინავე

¹ ა. ბაქრაძე. მწერლობის მოთვინიერება. თბ., 1990, გვ. 40.

² გ. მუშიშვილი. „გველის პერანგოსანი“, გვ. 16.

საფეხური – როგორც იდეური, ისე მხატვრული თვალსაზრისით“.¹ შალვა რადიანის აზრით, „გრიგოლ რობაქიძე მთლიანი და ჩამოყალიბებული სახის ბურჟუაზიული მწერალია. მის შემოქმედებაში თავიდანვე პირველ პლანზე ორი მოტივი მოსჩანდა: უკიდურესი ინდივიდუალიზმი, რომლისთვისაც „უცხო“ იყო რაიმე კავშირი საზოგადოებრივ-სოციალურ ყოფასთან და ეროტიზმი, რომელიც აყვანილი იყო ცხოვრების დედა-აზრში“.²

XXს. 30-იან წლების დასაწყისში, ისეთ მკაცრ რეჟიმში, როცა ერთი სიტყვის გამოც კი ადამიანს სიკვდილი ელოდა, გასაგებია ადამიანთა შორის გაჩენილი უნდობლობა, შური. სწორედ ეს ვითარება განაპირობებდა რობაქიძის, როგორც პიროვნების, ასევე მისი შემოქმედების დევნას, ლანძღვას. დუმილიც ღალატად ითვლებოდა მაშინ, თორემ ისეთ „დიდ მოღვაწეებს“ შეუძლებელია არ სცოდნოდათ გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედების ფასი, წინადადებათა უზადო შეკავშირების, მითოსურ სამყაროში მოგზაურობის ფასი. ერთ-ერთ პირად ბარათში ავტორი თავის რომანს ფარდულებიანს უწოდებს, მეექვსე ფარდულშიც რომ ჩავიღვს ვინმე, მეშვიდე მაინც უხილავი დარჩებაო.³ გრ. რობაქიძე მითოსში წარმავალი ისტორიული მოვლენების მარადიულ მნიშვნელობებს ეძებს და ამიტომაც, რომანში არსებული მითოლოგიური მოტივები ისეთ მნიშვნელობათა სისტემებს ქმნიან, რომლებშიც „დაბალი“ უშუალო სიუჟეტური სინამდვილე, „მაღალ“ სიმბოლურ მაგისტში გადადის.

„ვისაც „სიმბოლო“ და „მითი“ არ ესმის, იგი ჩემს შემოქმედებას ვერ გაიგებს... ვფიქრობ, ბევრ საიდუმლოებაში შევიჭერი, ისე რომ, რა თქმა უნდა, მათი „საბურველი“ არ შემირყვნია... ჩემს ძიებაში განსაკუთრებით ქართველების მითიური წინამორბედი კარდჭუ მეხმარება... მითიური სურათები ისევე ემთხვევა უშუალო კოსმიურ საიდუმლოს, როგორც ენის სიტყვიერი არსი“, – წერდა გრიგოლ რობაქიძე. დღეს ბევრს ლაპარაკობენ მითოსზე. ეს იყო კაცი, რომელსაც ამის მართლა გაეგებოდა“, – აღნიშნავს

¹ ბ. ბუაჩიძე. მხატვრული მწერლობა. – *მნათობი*. №1. თბ., 1930. გვ. 162.

² შ. რადიანი. ქართული მწერლობის ათი წელი. – *მნათობი*. №1-2. თბ., 1931, გვ. 231-232.

³ გრ. რობაქიძე. სიმართლე ჩემთვის ყველაფერია. თბ., 1996, გვ. 21.

ნიკოლაუს ზომბართი.¹

გრ. რობაქიძე თავად ასე გადმოგვცემს „გველის პერანგის“ დელაზრს: „შვილი, რომელსაც საქართველო სიზმრად ახსოვს დაეძებს დაკარგულ მამას: „მამის“ ძებნაში იძვრის თანდათან, მეტი სიმძაფრით, შორეული ფესვი „მამული“, „მამულის“ ნახვაში იელვებს ხანდახან: თაური ყოვლისა, „მამა“ უზენაესი. ერთი რკალი მოიცვის მეორეთი, მეორე მესამეთი – აქ „მოცვა სრულდება. „გველის პერანგში“ გზის მოტივთანაა დაკავშირებული მთავარი გმირის, არჩიბალდ მეკემის ძიება. იგი არის „შვილი, რომელსაც სიზმრად ახსოვს საქართველო და დაეძებს დაკარგულ მამას“, მაგრამ მისი მოგზაურობის მიზანი, ავტორის თქმით, სამსახოვანია, არჩიბალდი ეძებს მამას, მამულს, მამას უზენაესს, ამიტომაც ამ მოგზაურობას დიდი მნიშვნელობა აქვს, გზის დასასრულს კი მგზავრს ელოდება ნეტარება. არჩიბალდი გრძნობს ამ სიხარულის სიახლოვეს და მიიწვევს წინ, ხოლო სულიერი გარდაქმნა ამ გზაზე, რომანის ცენტრალურ თემად შეიძლება ჩაითვალოს.

„რომანის გმირი მიემართება საქართველოში ირანის გავლით, ე. ი. მოძრაობს სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, რაც საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული სიმბოლიკის თანახმად, გაიგებებულა ვერტიკალურად აღმა მსვლელობასთან, ამას კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ქრისტიანული მსოფლმხედველობა სამყაროს წარმოგვიდგენს, როგორც ორ მოპირდაპირე წერტილს შორის განლაგებულ სივცეს. ესაა ცა და დედამიწა, სამოთხე და ჯოჯოხეთი, ღმერთი და სატანა. მათ შორის მოძრაობა არასდროს არ არის ხარისხობრივად ინდიფერენტული, იგი აღმა და დაღმა მიმართულებას უდრის და შესატყვისი სიმბოლური კონოტაციებითაა დატვირთული. სამყაროს ამგვარ წყობაზე ყველაზე კლასიკურ მაგალითს, ალბათ, დანტეს „ღვთაებრივი კომედია“ წარმოადგენს, სადაც მიწისქვეშეთი და ზეცა ჯოჯოხეთსა და სამოთხეს შეესაბამებიან“, – აღნიშნავს დ. კიზირია.²

არჩიბალდის მოგზაურობას საქართველოსკენ თან ახლავს

¹ ნ. ზომბართი. გრიგოლ რობაქიძე. – *მნათობი*. №4, 1989, გვ. 164.

² დ. კიზირია. გრ. რობაქიძის „გველის პერანგი“ რუსულ-ევროპული სიმბოლიზმის კონტექსტში. – *ლიტერატურული საქართველო*. 1989, 2 ივნისი.

მითოლოგიური მოტივი, რომელიც მის მოძრაობას ქრისტიანული სიმბოლიკის კონტექსტში ათავსებს. ამ სიმბოლიკის შესაბამისად იგი მიემართება ვერტიკალურად აღმა, ანუ ქვესკნელიდან ზესკნელისკენ, სიბნელიდან სინათლისკენ.

ცნობილია, რომ ფრიდრიხ ნიცშეს ცნობილმა ნაშრომმა „ტრაგედიის წარმოშობა“¹ რომელშიც წამოყენებული იყო აპოლონიური და დიონისური ძალების დაპირისპირების იდეა, დიდი გავლენა მოახდინა XXს. ფილოსოფიურ-ესთეტიკურ აზროვნებაზე. არჩიბალდის გამოძგზავრება ინგლისიდან საქართველოსკენ, ანუ დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ, გააზრებულია რომანში როგორც აპოლონიურიდან დიონისურ სამყაროში გადასვლად. ნაწარმოების ამგვარი გააზრება აძლევდა საფუძველს კონსტანტინე გამსახურდიას ეთქვა: მან ვერ მონიელა ნიცშეს, ვლად. სოლოვიოვის, მერეჟოვის, ვაგნერის, ბალმონტის იდეებით, და მისი აზრით, მწერალი „იდეურ ჩიხში“ მოექცა, ქართულ რეალობაში „ვერ ერკვევა“. „გველის პერანგში“ ციტირებულია ალექსანდრე ბლოკის ერთ-ერთი ლექსი და ნაწილობრივ ანდრე ბელის რომანი „პეტერბურგი“.²

დ. კიხირია მართებულად განმარტავს, რუსული სიმბოლიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, დიმიტრი მერეჟოვსკისა და ანდრეი ბელის მსოფლმხედველობაში დიონისური (ქაოსი, ამბოხი, ინტუიცია, მუსიკის პრიმატი ხელოვნებაში) და აპოლონიური (ფორმა, ორგანიზაცია, ლოგიკა, არქიტექტურის პრიმატი ხელოვნებაში) საწყისების დაპირისპირებასა და შეხლას ცენტრალური ადგილი აქვს მინიჭებული, შეხლა გარდაუვალა, თუ ნიცშეს მიხედვით, ტრაგედია არის ნაყოფი დიონისური ექსტატიური მძვინვარების დაძლევის აპოლონის ფორმით, რუსი სიმბოლისტების თანახმად, კაცობრიობის ისტორია წარმოადგენს დიონისიური ამბოხების შედეგად გამოწვეული ნგრევის გაფორმებას, ახალ ეტაპზე აღორძინებას აპოლონიური მარგანიზებული ძალებით. შემდეგ პირიქით, აპოლონიური ძალა ქვაკვება, ძველდება, კარგავს პირ-

¹ **Фридрих Ницше.** Рождение трагедии или Эллинство и пессимизм. Перевод Г. А. Рачинского. – წგნ. **Фридрих Ницше.** Сочинения в 2-х томах. Том 1. М., 1990, ელექტრ. ვერსია: <http://magister.msk.ru/library/babilon/deutsche/nietz/nietz05r.htm>

² დ. კიხირია. გრ. რობაქიძის „გველის პერანგი“...

კანდელ სახეს და იგი უკვე დიონისიური ამბოხების მსხვერპლი ხდება.

კაცობრიობას გავლილი აქვს ორი სტადია: წარმართული (კოსმოს) და ქრისტიანული (ლოგოს). ეს უკანასკნელი დაკნინების ზღვართანაა მისული ბურჟუაზიულ სამყაროში, მის შემდეგ კი დაიწყება მესამე ხანა, ახალი ხანა, სადაც წარმართული (ზორციელი) და ქრისტიანული (სულიერი) შეერწყმიან ერთმანეთს, სხვა ვითარებაა რომანში „გველის პერანგი“, სადაც აპოლონიური არ არის ამბოხებული დიონისიურის წინააღმდეგ და პირუკუ. გაინგლისელებული არჩიბალდ მეკეში (აპოლონი) უბრუნდება თავის ეროვნულ საწყისებს და ხდება არჩილ მაყაშვილი (დიონისე) გამანადგურებელი მსხვერპლის გარეშე. რომანის სათაურში ჩაქსოვილი აზრი – „გველის პერანგი“, სწორედ ამ დაბრუნების, ანუ სულიერი აღორძინების სიმბოლოა. იგი არ ანადგურებს თავის ევროპულ წარსულს, იგი უბრალოდ სცილდება მას.¹

„გველის პერანგი“ გოეთეს ეძღვნება – „გოეტქეს თვალს“. მოძღვრება თაურსაწყისებზე – „ურფენომენზე“ – გოეთედანაა აღებული, „ვისაც ჰსურს კონკრეტულად წვდეს ჩემს შეხედულებას, მან უნდა მიმართოს გოეტქეს სწავლას თაურშემეცნებაზე“ (ინტერვიუ კალისტრატე სალიასთან).² გრ. რობაქიძემ წინ წამოსწია რასის, ქართული ეროვნული ფესვების ძიების პრობლემა, ამიტომაც წარმოადგენს რომანი ქართული რასის აპოლოგიას, მხოლოდ ეროვნული მრწამსის გაღვივებით, გაძლიერებით შეიძლებოდა აეტანათ „წითელი განსაცდელი“.

ქართველობის არსი ავტორისთვის არის ის, რაც მარადიულია, ის, რაც „შინასახეა“ ქართველობისა, როგორც რასისა, ანუ რასაც გერმანულ კულტურაზე აღზრდილი მწერლისათვის „თაურმოვლენა (ურფენომენი“) ჰქვია, – აღნიშნავს ა. გომართელი, – ამიტომაც უწოდა კალისტრატე სალიამ გრ. რობაქიძეს „ქართველი ერის თაურმდგენის მესაიდუმლე“. „გველის პერანგის“ ავტორს არ აინტერესებს პერსონაჟის ქცევისა და ხასიათის მოტივირება მისი ინდივიდუალური თვისებებიდან გამომდინარე. იგი ხატავს პერსონაჟს, ქართველს, რომელშიც მულავნდება „თაურ-

¹ დ. კიზირია. გრ. რობაქიძის „გველის პერანგი“..., გვ. 54

² გრ. რობაქიძე. „სიმართლე ჩემთვის ყველაფერია“, გვ. 321.

მოვლენა“, „შინა-სახე“, ქართველობის არსი“.¹ გრ. რობაქიძე არჩიბალდ მეკეშსა და ვამეხ ლაშხში ეძიებს „შინა-სახეს“ ქართველობისა, როგორც ზედაპირულ თვისებას, ისევე ზედროულს, ისევე როგორც მითოსში – მითი ხომ ზედროულია.

„მეკეში ეძებს თავის თავს. ვერ ნახულობს ფესვებს. არც ძმა, არც დაჰ, არც დედა, არც ნათესავი, არც მამა?!“ უყურებს არჩიბალდი ცეკვას და მამა აგონდება. ცეკვავენ ლეკურს, მაგრამ „ეს ცეკვა ქართულია და გარდა ქართველისა მას ვერ იცეკვებს ვერავინ: რასსა არ ეყოფა“... სპარსეთში ყოფნისას არჩიბალდის „ფიქრები ერთ ლითონად ისხმიან, ეს ლითონი არის „მამა“, არც დრო, არც სივრცე, არც რაიმე საგანი სხვა, არც თვითონ ოღვა, არც ვამეხ. არც ტაბა ტაბა . არავინ და არაფერი არ იჭერს მის გზნებას. მთელი არსი გავსებულია ერთადერთი ლითონით. ეს ლითონი არის „მამა“.“²

ვაჟი ღვება. ჩემოდნიდან იღებს მიმალულ კოლოფს – წითურად დანისლულს. კოლოფზე მიკრულია სქელი პერგამენტი. ზედ ინგლისურად წერია: „გახსენი კოლოფი მაშინ, როცა – ერთი ფიქრით იქნე ლითონივით ავსილი“... ხსნის კოლოფს, შიგ მოზრდილი პაკეტია, რომელზეც აწერია: ირუბაქიძე.

რომანში მოქმედება 1917წ. ზაფხულში ჰამადანში იწყება და 1918წ. ზაფხულში მთავრდება საირმეში, მაგრამ დროის ამგვარი აღქმა მხოლოდ რეალისტურ პლანს შეეხება, რობაქიძის მსოფლმხედველობის არემია არა მხოლოდ ერთი წელი, არამედ ათასწლეულები საკაცობრიო ისტორიისა – ებრაელთა გამოსვლა ეგვიპტიდან, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები, კონსტანტინოპოლის აღება. ირუბაქიძეთა საგვარეულო ისტორიის ფონზე მწერალი გვამცნობს ქართლის ცხოვრების საკვანძო ეპიზოდებს.

სცენა უდაბნოში: ღამეა, საშინელი სიჩუმე. არჩიბალდ მეკეში კი რაღაცას უსმენს – რას? – „სფეროთა მუსიკას“. შტაინერი ინდურ ფილოსოფიაზე დაყრდნობით ამტკიცებს, რომ არსებობს სამი სამყარო. ფიზიკური, ასტრალური და დავენანიური ანუ ღვთაებრივი, ისინი არ არიან ერთმანეთისაგან სივრცობრივად გამოყოფილი. დავენანიურ სამყაროში სუფთა ბგერები ბატონობენ.

¹ ა. გომართელი. ქართული სიმბოლისტური პროზა. თბ., 1996, გვ. 162.

² გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი. თბ., 1988, გვ. 85.

ცნობილია, რომ პითაგორელებმა შექმნეს მოძღვრება „სფეროთა ჰარმონიის“ შესახებ, ხოლო გამოთქმა „სფეროთა მუსიკა“, რომელსაც გრიგოლ რობაქიძე ხმარობს – შტაინერისეულია, – აღნიშნავს მ. ხომერიკი, – თუ ჩვეულებრივი ადამიანი სიცოცხლეში მხოლოდ ფიზიკურ სამყაროს ხედავს, სულიერი განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომ პირებს, ე. წ. ადეპტებს, თითქოს შესწევთ უნარი სიცოცხლეშივე იხილონ ასტრალური და დავეხანური სამყარო. მაშასადამე, მეკეში ამგვარი ადაპტების რიცხვს განეკუთვნება, არჩიბალდ მეკეში „იგონებს“ იმას რაც მას რეალურ ცხოვრებაში არ უნახავს, იგი იხსენებს, თუ როგორ შემოაგდო ეპატანაში თავისი ცხენი ალექსანდრე მაკედონელმა ორი ათასი წლის წინ. არჩიბალდი ბიბლიურ მოსეს „იგონებს“, შემდეგ ერკვევა და ხვდება, თუ რატომ უყვარდა მოსე ირუბაქ ირუბაქიძეს“.¹ იგი ახლა „წინაპარშია თვითონ და ხედავს, – განმარტავს ავტორი, – არჩიბალდ მეკეში თვალს ადევნებს არჩიბალდ მეკემს შორეულს“.²

„გველის პერანგში“ სვანების კავშირი კარდუსთან სიმბოლურად არის გადმოცემული: „ბავშვი დალლასი იყო – კარდუსგან“, ცხადია, რომ დალი ამ შემთხვევაში სვანეთის სიმბოლოა. ქართველი ხალხი კიმიტიურ პიროვნებებად გვევლინება. ირუბაქიძეების არქივში ვხვდებით აგრეთვე მინიშნებას ქართველებისა და ბასკების ნათესაობაზე, ერთ-ერთი ირუბაქიძე ესპანეთში წასულა „ქართველების“ სანახავად. ეს ირუბაქიძეც განზოგადებული სახეა, ცნობილია, რომ ესპანეთში, ამავე დროს, ნიკიფორე ჩოლოყაშვილი – ირუბაქიძე დიპლომატიური მისიით გაიგზავნა ესპანეთში. თამაზ მაყაშვილსაც ბასკებისაკენ გაუწია გულმა.

„ირუბაქიძე“ რობაქიძის არქაული ფორმაა. მწერალი ახდენს თავისი გვარის მითოლოგიზირებას, რომელიც თითქოს VI საუკუნიდან იხსნება. მაშინ უცხოვრია ირუბაქ ირუბაქიძეს, რომელიც იყო მამაცი და ფიცხი, გონიერი და თავაწყვეტილი, ამაყი და უცნაური, მას ჰყვარებია მოსე და პითაგორი, მკერდზე ჰქონია ხალიძხის ნიშანი. ერთ ირუბაქიძეს ჰყავდა ორი ვაჟი – ჩოლოყა

¹ მ. ხომერიკი. პერატული „გველის პერანგსა“ და „ფალესტრაში“, – ჟურნ. „განთიადი“, №2. 1990, გვ. 124.

² გრ. რობაქიძე, გველის პერანგი, გვ. 87.

და მაყა, რომელთაგან მოდის ორი გვარი: – ჩოლოყაშვილი და მაყაშვილი, ბოლო საუკუნეებში ირუბაქიძეები დამკვიდრდნენ კახეთს, იყალთოში, მაგრამ გვარს მოედო ეპილეფსია და შეშლილობა, არჩიბაღდის პაპა გაქცეულა კახეთიდან, იმერეთში დასახლებულა, საირმის ახლოს, მაგრამ ავი სენი აქაც გაჰყოლია, დალუპვია ოთხი ვაჟი და სამი ქალიშვილი. ნაწარმოებში აღნიშნულია, რომ XIV საუკუნეში ცხოვრობდა თავადი ირუბაქიძე, რომლის საგვარეულო ხმალი კედლიდან ჩამოვარდილა და ხალიბის რკინა ორად გადამტყდარა, თითქოს „გვარის ხერხემალი გადაიშხვრა“, ამის მერე კი წყდება გვარის მემკვიდრე და მხოლოდ XX საუკუნეში ივსება ახალი ფურცლებით.

ნაწარმოებში ნათქვამია: „მე, თამაზ მაყაშვილი, გადმოხვეწილი საქართველოდან ვწერ ბოლოსიტყვას, მეც ხომ ირუბაქიძე ვარ, ჩვენი გვარი ბოლო საუკუნეებში კახეთს დაბინავდა – იყალთოში, მოედვა სენი: ბნელა და შეშლილობა. მამაჩემი იმერეთში გადასახლდა: საირმეს ახლო. იქაც გაჰყვა უბედურება. მოკვდა მამა ავი სენით. დედა ჩემი გადაჰყვა ძეობას. მომიკვდა ოთხი ძმა და სამი დაჰ, მათში: ერთი ძმა მტერს შეაკვდა და მეორე ცხენით ხრამში გადაიჩხვრა, დებში: ერთი ქმარმა მოჰკვდა და მეორე ავმა ზნემ გააქრო. დავკარგე სამი ვაჟი და ორი ქალი. ცოლიც ძეობას გადაჰყვა. დავრჩი მარტო. დამრჩა ოთხი წლის ვაჟი, მომადგა გადაშენება, გავყიდე მამული: გარდა ეზო სახლით და საჯვარეთი. მივაშურე ევროპას: საცა ყმაწვილობაში ვსწავლობდი, მყავდა სიყრმის მეგობარი ლორდ კ-რტ. ევროპაში ვაჟიც თან წამოვიყვანე. სახელი „არჩილ“ არჩიბაღდად შევუცვალე, გვარად მეძახდნენ – „მაყაში“ „მეკეში“ გადავაკეთე, სევდა აქაც მკლავდა, რაღაც აუხსნელი. მომენატრა საქართველო, მოვისურვე დაბრუნება, ვეღარ გავბედე, შემდეგ: ვაჟი მეგობარს ჩავაბარე. ის უპატრონებს დავუტოვე 30 000 სტერლინგი. მე კი მივალ ბასკეთის მხარეში. თუ მოვრჩი – შვილს ვნახავ, მკლავს სევდა საქართველოსი. გული იხსენებს ლამაზ ნ-ს“.¹ მოგზაურობისას არჩიბაღდმა უნებურად შეიძინა ირუბაქიძეთა ხმალი, მეთორმეტე საუკუნისა, რაც ერთგვარი მინიშნებაა იმისა, რომ გვარის „ხერხემალი“ უნდა გამთელდეს.

¹ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 95.

რომანში გამოყენებულია მრავალი ბიბლიური მოტივი, მათ შორის მნიშვნელოვანია აღთქმული მიწისაკენ ებრაელთა ორმოცწლიან მოგზაურობასთან დაკავშირებული ალუზიები. თუმცა განსხვავება აქაც არის, ერთ-ერთი ქვეთავის სათაურია „ჰოზარსიპკ“, რაც ავტორის მინიშნებით მოსე წინასწარმეტყველის ეგვიპტური სახელია, რაც აშკარად ეწინააღმდეგება ბიბლიურ ტრადიციას, ბიბლიის მიხედვით მოსე ისრაელური წარმოშობისაა, რომლის მიხედვითაც ფარაონის ქალიშვილი მოსეს დედობილია. ყაზვანიდან ჩრდილოეთისაკენ მიმავალ ქარავანს მიეკედლა არჩიბალდი, მისი მოგზაურობა და სწრაფვა აღთქმული მიწისაკენ უფრო ემთხვევა ბიბლიურ სიუჟეტს, ეს სანეტარო ადგილი არჩიბალდისთვის საქართველოა.

რომანის იმავე თავში არის ქვეთავი სახელწოდებით „ბეხან“. აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ნიცშე: აქლემი – ეს ყველაფრის ამტანი, ღონიერი, მორჩილი ცხოველი „ზარატუსტრაში“ განასახიერებს ღვთისმოსავ ადამიანს, რომელიც თავყანს სცემს ღმერთს და უღრტვინველად ეზიდება უძძიმეს ტვირთს – ტრანსტენდენტური სამყაროს არსებობის რწმენას. ნიცშეს ამ შემთხვევაში ჭეშმარიტი ქრისტიანის რთული ცხოვრება აქვს მხედველობაში: ღვთის მოშიში ადამიანი ზღუდავს პიროვნულს და თავის ქცევას, მთლიანად ექვემდებარება იმპერატივს – „შენ ხარ მოვალე“, რომლის წყაროც იდეალური ღირებულებათა სამეფოა, ღმერთია.¹ თუკი ერთი ვერ ახერხებს და ეცემა, მეორე აგრძელებს გზას და ქარავანი მაინც აღწევს აღთქმულ ქვეყანას.

ავტორის აზრით, ქრისტიანობის ქართული ვარიანტი ნიშნავს არა წარმართობის უკუგდებას და უარყოფას, არამედ მის ჰარმონიულად შერწყმას, ხორციელისა და სულიერის ურთიერთინტეგრაციას და მათ ერთობის ახალ სუსტანციად ქცევას. ნაწარმოებში არჩიბალდ მეკემის წარსულის შესახებ საუბარი არ არის. მას არც დედა, არც მეგობარი არ ახსენდება. ჰყავს საყვარელი დოგი ალლანი. მის სიცოცხლეს აზრს აძლევს მხოლოდ მამის ძიება. არჩიბალდს გულზე ჯვრის ნაცვლად მამის მედალიონი ჰკიდია. მისთვის „მამა“ არის ღმერთი. ტაბა ტაბა ს აზრით

¹ ფრ. ნიცშე. ესე იტყოდა ზარატუსტრა. *წიგნი ყველახთვის და არავისთვის*. თბ., 1993, გვ. 25.

პირველსაწყისი „ერთი“ ყველაფერშია. ამ პირველერთთან, იერარქიის ყველაზე მაღალ საფეხურზე დგას ადამიანი. მთავარი პირველერთის და ადამიანის საკრალური კავშირის აღმოჩენაა.

ამ ურთიერთობის დაფარულ აზრს ტაბა ტაბა გადმოგვცემს ბიბლიური იგავით. „სპარსი, ჰინდუ თუ ეგვიპტელის“ განმარტებით: ვაჟის წინადაცვეთის დროს, „ხორცი იაგვეს უბრუნდება ნიშნად იმისა, რომ იგი იაგვეს ნაწილია... კაცის ქმელი ძალა იაგვეა თვითონ. იაგვე თესლია და ხორცი... მამა შვილში ქმნის იაგვეს“.¹ „მამა და შვილი ერთნი არიან, მაგრამ თან სხვა“, მამა სამყაროს ხერხემალია, შვილი გაცდენა და თავისუფლება, მამა – „მსჯავრი და მწყევარია“, შვილი – „შემტვეი და უძღები“, „უსახელო“ მამა – თავად უზენაესია, სამყაროს შემოქმედი. ტაბა ტაბა მათ შორის ხედავს სტიქიურ ჰარმონიას. არჩიბალდმა ვერ დათრგუნა აღმოსავლური სტიქია, იგი დაეძებს დაკარგულ მამას, როგორც სამყაროს პირველსაწყისს. „დაუსრულებელ დგომაში მე ვიღებ არა ამ მამას და არც იმ მამას – არამედ საერთო „მამას“, რომელიც არასდროს „შვილი“ არაა და ყოველ შვილშია, როგორც „მამა“. რუახჰელოლჰიმ: „სუნთქვა ყოვლის“. ებრაელი „რუახ ელოჰიმ“ ნიშნავს: სული ღვთისა. ამიტომ „ჩვენში „შვილი“ იმთავითვე მამის წიაღშია.“²

– „რა არის ეს „ერთი“ მატერია თუ სული?“ – კითხულობს არჩიბალდი.

– „ეს დაყოფა ევროპის ანალიტიკაა... იგი არ არის არც მატერია და არც სული... ან უკეთ: იგი მატერიაცაა და სულიც... ან კიდევ უკეთ: იგი ამ დაყოფის მაღლა დგას: მიღმა იქით მხარეს“.³

მნიშვნელოვან სიმბოლოებს ვხედავთ რომანში ვაზის ჯვარის სახით: „ჯვარი – ქალის თმებით შეკრული. მიჩვენეთ სხვა სახე უფრო მწველი და უფრო ლამაზი!! ჯვარი – ვაზის ნასხლავისაგან გამოჭრილი“.⁴ ქალის თმა და ვაზის ნასხლავი ორივე მიწიერ, ხორციელ გრძნობებთან (სიყვარულთან და ღვინით თრობას-

¹ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 117.

² გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 117.

³ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 118.

⁴ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 137.

თან) დაკავშირებული სახეებია, მაგრამ მათი ნაჯვარი უმაღლესი სულიერი აღზევების სიმბოლოა. სწორედ ამიტომ, არაქრისტიანი ტაბა ტაბა, „სპარსი, ჰინდუ თუ ეგვიპტელი“, ქრისტიანულ სამშობლოში მოყვება არჩიბალდს და გაქართველებულ მეგობარს წარმართულ თილისმას – გველის პერანგს – ახვევს ყელზე. ამ ჟესტს ყელზე ჯვარის ჩამოკიდების შესატყვისი მნიშვნელობა აქვს.

„მზე ჩვენთვის მუდამ არსისეული ელემენტი იყო, – აღნიშნავს გრ. რობაქიძე, – მცხეთაში ცხოვრობდნენ მოგვები, ცეცხლთაყვანისმცემლები, რომლებიც უძველეს სიბრძნეს მზის კულტმსახურებით იცავდნენ. ქრისტეს მოძღვრებას ეს ძველი სიბრძნე არ გაუნადგურებია, პირიქით: ის მოქმედებდა მზის საშუალებით, სწორედ ამის სიმბოლური ნიშანია ჯვარი ვაზისა, ისიც, ვინც მოწოდებულნი იყვნენ სასწაულებრივ მტევანთა წვენი დაეცვათ, მზესთან უნდა ყოფილიყვნენ ღვთაებრივად წილნაყარნი“.¹

„გველის პერანგს“ ორი მთავარი პერსონაჟი ჰყავს: არჩიბალდ მეკეში და ვამეხ ლაშხი. ისინი ორეულები არიან და ერთმანეთის სახეცვლილებას წარმოადგენენ, რომანი ძმის სიყვარულის მოტივით იწყება: „ჩემი ძმა არყოფილი ვით არ მიყვარდეს“... პირველივე დანახვაზე ორივე იცნობს და შეიცნობს თავიანთ ნათესაობას, საკუთარ ძმობას, ინტუიციურად ხვდებიან. არჩიბალდს თავიდან ორეულის დანახვის ეშინია. ეს შიში ქრება, როდესაც იგი ვამეხს გაიცნობს. არჩიბალდი და ვამეხი ორივე თამაზ მაყაშვილის ვაჟები არიან, თუმცა დედით სხვადასხვა, ორივე საგვარეულო ხმლის მფლობელი ხდება.

„გველის პერანგში“ ზოგჯერ საოცარ დამთხვევებს ვხვდებით რომანის პერსონაჟებსა და მათ მითოლოგიურ ჰიპოსტასთა თავგადასავალსა და ბუნება-ხასიათებს შორის. ამას შეგნებულად აკეთებს რომანის ავტორი. არჩიბალდის დედა მშობიარობას გადაჰყვა. მომაკვდავი დედის – სემედეს მუცლიდან ექვსი თვის დიონისე ჰერესმა გამოიყვანა. ზევსის ეჭვიანმა ცოლმა ჰერამ, ტიტანებს უბრძანა ნაფლეთებად ექციათ ახალშობილი. მერე ზევსმა ხელმეორედ შვა დიონისე, არჩიბალდ მეკეშიც ხელმეორედ იშვა, ოღონდ ეს მეორედ შობა ხდება „გონის მხრით“. დავაჟგაცებულ

¹ გრ. რობაქიძე. „გრაალის მცველნი“. – კლდეკარი. №1, 1991, გვ. 78.

დიონისეს დედინაცვალმა ჰერამ სიშმაგე მოუგონა. ბნელა და სიშმაგე ირუბაქიძე-მაყაშვილთა საგვარეულო სენია. დიონისეს ჰყავს ძმა აპოლონი, ორთავენი ზევსის შვილებია. ისინი მამით ერთნი არიან, მსგავსად არჩიბალდისა და ვამეხისა. აპოლონს ჰყავს და არტემიდე. აქაც ანალოგიასთან გვაქვს საქმე, ვამეხისა და მატასის სახით.

„გველის პერანგში“ დიონისური და აპოლინიური ძალის შერწყმა ბადებს სრულ ჰარმონიას. ნიცშეს „ტრაგედიის დაბადების“ თანახმად, სამყაროს ყოფიერება არის სიცოცხლე, ჰერაკლიტისეული ქმნადობა, „დიონისური“ ლტოლვა. ცხოვრება მხოლოდ დიონისესა და აპოლონის ურთიერთქმედების წყალობით შეიძლება. ბერძნული ტრაგედია ორი საპირისპირო საწყისის აპოლონი-სეული და დიონისური საწყისის ჰარმონიულ ერთიანობას წარმოადგენს.¹

გრიგოლ რობაქიძე იყენებს ინდური ფილოსოფიის ერთ-ერთ ძირითად ცნებას, მაიას, რაც ილუზიას ნიშნავს. „გველის პერანგში“ გადმოცემული საუბარი ლანდების შესახებ, გვამცნობს, რომ ყველა ერთია, იგივეა „მე-შენ-ის“. ზედაპირია, მოჩვენებაა – „სხივოსანი მაია“. მაიად ესახება არჩიბალდ მეკეშს „ხვლიკისფერ თვალებიანი“ ოლგაც – „სილამაზის ერთ-ერთი ინკარნაცია“, ეს სიტყვა ჩნდება არჩიბალდის ცნობიერებაში მატასისთან მიმართებაში, მაშინ, როცა ვაჟი მეტისმეტად იზიბლება ქალის ხორციელი მშვენიერებით. „გველის პერანგში“ აპოლონურ ილუზიას („მაიას“), ამქვეყნიურ მიწიერ საცდურს – მატასი განასახიერებს, მატასის მეშვეობით ამბობს არჩიბალდი „ხო“-ს ამქვეყნიურ ყოფაზე, მისი მეშვეობით უბრუნდება სამშობლოს. ეს უფრო (აპოლონის) ვამეხის დამსახურებაა. მან მოაწონა მატასი (ამქვეყნიური ყოფა) არჩიბალდს (დიონისეს): „ჩემი დაჰ, მატასი! ლამაზია, არა?..“ „დიახ... რა ლამაზი დაჰ გყავთ, ვამეხს!... ვამეხი ღვინოს ასმევს აღჩიბალდს, თან დასძენს: „მიწამ ნახა შვილი... ნიშნად მისი ზედაშე“. ვამეხს უღევს წილი ოლგა ბალაშოვას დალუპკაში. ნაწარმოებში არჩიბალდ მეკეში სპარსეთში შემთხვევით ხვდება ოლგა ბალაშოვას, მის საყვარელს, ის უნდა გამხდარიყო არჩი-

¹ Фридрих Ницше. Рождение трагедии или Эллинство и пессимизм..., ელექტრ. ვერსია: <http://magister.msk.ru/library/babilon/deutsche/nietz/nietz05r.htm>

ბაღდის (დიონისეს) ცხოვრების თანამგზავრი. ვამეხი გრძნობს, რომ არჩიბაღდმა მოიწყინა, იგი ჩამოიყვანს ოღვას, მაგრამ მოხდება სამწუხარო ფაქტი, ოღვა ბალაშოვა ვამეხის გადასარჩენად იძულებულია დაწებდეს რევოლუციონერი ჯარისკაცების მეთაურს. თუმცა შემდეგ, ის ამ სიბინძურის ატანას ვერ შეძლებს და თავს იკლავს.

დიონისური ადამიანი მოქცევა მიწიერი საქმიანობისაკენ მხოლოდ აპოლონს შეეძლო თავისი ილუზიის წყალობით. „არც ისაა შემთხვევითი, რომ ვამეხს უღვეს წილი ოღვას დაღუპვაში, – აღნიშნავს ა. გომართელი, – ვამეხი ვერ დაუშვებს, რომ არჩიბაღდმა უცხო ტომის ქალი შეერთოს, მის მისია ხომ არჩიბაღდის მშობლიურ წიაღში დაბრუნებაა. გრ. რობაქიძე იმ თავს, რომელშიც ოღვა ბალაშოვა თავს იკლავს „სკვითების მენადას,, უწოდებს. მას ისევე, როგორც ალ. ბლოკს, ა. ბელის თუ ა. წერეთელს სკვითები რუსების წინაპრად მიაჩნდა. მენადა კი დიონისეს თანამგზავრად ითვლებოდა. ოღვაც ხომ არჩიბაღდის სატრფოა, რომელიც მუდამ მეკემს უნდა ახლდეს თან. ხოლო არჩიბაღდის გზა მესოპოტამიასა, ირანსა და საქართველოში დიონისეს სადღესასწაულო პროცესიას ჰგავს. მასაც ხომ ხვდება ღვინო, სუფრა, ვაზი, მაგრამ ეს გზა საზოგადოდ ქართველთა მოდგმის მიერ განვლილი გზაა“.¹

საყურადღებოა რასის პრობლემა, სპეტაკი ბუნების ქალმა ოღვა ბალაშოვამ თავი მოიკლა. მწერალი ვერ დაუშვებდა სისხლის აღრევას. ოღვა რუსია, შეიძლება წარმოიშვას ბასტრიდი, არაწმინდა თაობა. რობაქიძის რომანში ყველაფერში რასა მეტყველებს: პიროვნებათა ფსიქიკა „სუფრაც რასის ნიშანია,, ათას ქალში გამოარჩევ ივერიის ქალწულის თვალებს, რადგან იგი „რასსაა შეურყვნელი“, ხოლო თბილისი „ბაბილონია“, სადაც „ათასი ხალხი ცხოვრობს“.

„გველის პერანგში“ აღწერილია ამერიკელი მილიარდერი, რომელიც ხმელთაშუა ზღვის პირას აშენებულ ვილაში რჩეულ პირებს ევროპის ყველა კუთხიდან ეპატიჟება და მათთვის ქმნის ახალ ქვეყანას. მას „ფრიდრიხ ნიცშე არ უკითხავს, ან რად უნ-

¹ ა. გომართელი. ქართული სიმბოლისტური პროზა, გვ. 170-172.

დოდა მისი წაკითხვა¹. ფერგიუს ურვოორი პრაქტიკულად ხორცს ასხამს ნიცშეს თეორიებს. იგი მომხრეა რჩეული ადამიანების განათლებისა და არა მასებისა. მწერალი ფერგიუს ურვოორს ადარებს „ყიალა ასტრალს“. ეს მხატვრული მეტაფორა მისტიკურ ცნებას ეყრდნობა. „ყიალა ასტრალი“ ყოველგვარი სულიერი საწყისიდან დაცლილი ასტრალური გვამია, ე.წ. „მესამე გვამი“ რომელიც უაზროდ დაეხეტება, დაყიალებს.

ლოგი „ალლანი“ არჩიბალდ მეკეშის საყვარელი ცხოველია. ძალღი ყველგან თან ახლავს პატრონს. ესმის არჩიბალდის სურვილი. ზოგჯერ წინასწარ გრძნობს მოახლოებულ საფრთხეს. ყოველთვის შემართულია და ეხმარება პატრონს. აქ ადამიანი და ძალღი თითქოს ერთარსებაა. გრ. რობაქიძის შეხედულებით, ადამიანი სხვა ადამიანებთან, ცხოველებთან, მცენარესთან და საერთოდ მთელ სამყაროსთან მისტიკური ძაფებით არის დაკავშირებული. ისინი ერთიანი არიან. ყველაფერი, რაც ადამიანის გარშემოა, არის მისი სხვაი.

საქართველოს მიწა და მისი სიმბოლო – თბილისი – არამარტო დედაა არჩიბალდისა, არამედ მისი საცოლვეც, ამიტომაც თბილისს ქალად სახავს ავტორი, რომელიც საქმროს ელის: „რომელი საქმრო, კიდევ?! ყველა ყალბი?! ყველა ცრუ?! ეგებ თვითონ არის ყალბი?! ეგებ თვითონ არის ცრუ?! ვის უცდის ამდენ ხანს?!“² მწერალი კრებს „რასისი ნატეხებს“, რაც გაბნეულია გურულთა, მეგრულთა, სვანთა, ქართლელთა, იმერთა, ფშავთა, ხევსურთა ხასიათებში და სცენაზე ამეტყველებს: „მიმოდრამას მოსდევს სხვა სცენები: რასისი ნატეხები. გურულთა სიმკვირცხლე და კისკასი სიმღერა (რომელმაც მსგავსი არ იცის მსოფლიოში). მეგრულთა დათასმულ ძრაობა და შემპარავი მზერა (რომელსაც მოაქვს ზღვის ნაპირების სურნელი), სვანების დაკორძილი კუნთები და ჰიმნი „ლილე“ (რომელიც შუბნაკრავი მზეა). ქართლელთა უდრეკობა და გულის სიმართლე (რომელიც ნიშანია მძლეობის და გამძლეობის). ფშავთა საირობა (რომელიც ვაჟას გამოისროლის). ხევსურთა ფარიკაობა (რომელიც ცდის უშიშარ მორკინალს). იმერთა რასსიული დახვეწილობა და სი-

¹ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 79.

² გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 219.

დარბაისლე (რომელიც ედავება ყველა რასსებს)¹ მწერალს სურს ზოგადქართული ბუნების ამაღლებული წარმოდგენა შეუქმნას მკითხველს.

რომანის მითიური საფუძვლის ძიებას გარკვეული პოლემიკა მოჰყვა. მეცნიერთა ერთი ნაწილის მტკიცებით რომანს საფუძვლად უდევს ოიდიპოსის მითი, ხოლო მეორე ნაწილის მტკიცებით, მას არანაირი კავშირი არა აქვს ოიდიპოსთან და იგი უფრო ჰომეროსის „ოდისეას“ ეხმიანება.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, არჩიბალდისა და ღიონისოს იდენტობასა თუ მსგავსებასთან დაკავშირებით, ახლა რაც შეეხება პარალელებს ოიდიპოსთან: ოიდიპოსმა არ იცის თავისი წარმომავლობის შესახებ. წინასწარმეტყველება რომ არ ასრულებულიყო, იგი მწყემსებმა გაზარდეს, მან იხსნე თებე ურჩხულისაგან და მადლიერმა თებელებმა მას მეფე ლაიოსის ქვრივი შერთეს ცოლად. თუმცა მანამდე, თებესკენ მიმავალს გზად ჭარმაგი დიდებული შემოაკვდა, როგორც გაირკვა ის კაცი თებეს მეფე, ლაიოსი იყო. ასე „უნებლიედ“ აღმოჩნდა ოიდიპოსი საკუთარი მამის მკვლეელი და დედის თანამეცხედრე. არც არჩიბალდმა იცის ვინ არის, მანაც მამის ნებით დატოვა სამშობლო, თავი ინგლისელი ჰგონია. „არც დედა, არც მამა, არც ძმა, არც და, არც სხვა ნათესავი“... სამშობლოც არ იცის თავისი. ეძებს თავის ფესვებს, დაკარგულ მამას, არარსებულ სამშობლოს, მოგვიანებით პოულობს წინაპართა კვალს, ჩადის საქართველოში, ეწვევა საირმეს, იხილავს ერთხელ ქცეულ ცხრაბუნას, გაიცნობს და შეიყვარებს მატასის – თავისი ძმის დას.

მოხუცი სარიდანი ამბობს, რომ მაყაშვილები გადაშენებულან. არჩიბალდი იგებს „ანგლიჩანებში“ წასული თავადის სახელს და მოსვენებას კარგავს. მათი ნამოსახლარი „ნადრახი“ დაწყევლილი ადგილია, სადაც ჭინკები დარბიან ღამე და ნაშიერი არ ხარობს. არჩიბალდი იგებს, რომ ეს „ნადრახი ადგილია, მისი სახლი. მალე მაყაშვილების ნამოსახლარში უცხო კაცი „ბასკი“ გამოჩნდება, რომელსაც წინაპრებით მორევია ბნედა, რაიონის სადგურთან ატირებული უნახავთ. ერთხელაც შეშლილივით დაერია სოფლის ახალგაზრდობას, ხელში ხმალი ეჭირა, რომელსაც

¹ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 246.

„ირუბაქიძე“ ეწერა. ეს მახვილი არჩიბალდმა სპარსეთში აჩუქა ვამეხს. ვამეხი ისევე გახელდა, როგორც საირმეში, უცხო თამუნჩო. ვამეხმა სცადა ხმალი წაერთმია მოხუცისთვის. „მოხუცი გადაიზნიქება და თან ვამეხსაც გადაიყოლებს თხრილში. ხმალი ხელიდან არ გაუშვია შეტაკებისას – და ორივე პირმრთელ ხმალზე დაეცემიან. მსუბუქად დაიჭრება: მოხუციც და ვამეხი“.¹

თამუნჩო ცნობს თავის ვაჟს – არჩილ მაყაშვილს. მერე არჩილისგან იგებს, რომ ვამეხ ლაშხი, ნინოს შვილია, ე. ი. მისი შვილი. არჩილი და ვამეხი ძმები ყოფილან. თამუნჩოს საკუთარი ვაჟი შებმია. მოხუცი გარდაიცვალა, ვამეხს შეიძლება ეწოდოს მამისმკვლელი. რომ არა ეს შერკინება და ჭრილობა, თამუნჩო ცოცხალი იქნებოდა. ოდიპოსივით არც ვამეხმა იცოდა ვინ იყო მამამისი, მომაკვდავი კაცის ბაგეთაგან შეიტყო, რომ ის ლაშხი კი არ ყოფილა, არამედ ირუბაქ-მაყაშვილი.

„მართალია, თამაზ მაყაშვილის სიკვდილის მიზეზი ვამეხია და არა არჩიბალდი, მაგრამ ამას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, ვამეხი ხომ არჩიბალდის მეორე „მეა“², – აღნიშნავს ა. გომართელი. იგივე მოსაზრებას ავითარებს დ. კიზირია,³ რომელიც მიიჩნევს, რომ სწორედ შეტაკებამ ვამეხსა და მამამისს შორის გამოიწვია მოხუცის უკიდურესი აღგზნება და მერე სიკვდილი, ვამეხს მის სიკვდილში ბრალი უძევს. რა თქმა უნდა, დავეთანხმებით ზემოთ აღნიშნულ მოსაზრებას, რომ არა ეს ინციდენტი, თამუნჩო ცოცხალი იქნებოდა, ვამეხს წილი უდევს მის დაღუპვაში, თუნდაც უნებლიედ, მაგრამ ის გახდა მამის სიკვდილის მიზეზი. განსხვავებული მოსაზრება გააჩნიათ ა. ბაქრაძეს, თ. ჩხაიძეს. მათი აზრით, გრ. რობაქიძის „გველის პერანგი“ ჰომეროსის „ოდისეას“ ეხმიანება.

„ოდისეა“ ანტიკური ხანის ქმნილება, ერთგანზომილებიანია, თხრობას მასში მხოლოდ პირდაპირი რელიეფური მნიშვნელობა აქვს. „გველის პერანგს“ კი, შექმნილს ახალი, მეოცე საუკუნის ხელოვნების პრინციპით, აქვს მეორე, გადატანითი მნიშვნელობა,

¹ გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი, გვ. 272

² ა. გომართელი. ქართული სიმბოლისტური პროზა, გვ. 172.

³ დ. კიზირია. „ფარდულებიანი“ რომანი. – ლიტერატურული საქართველო. №34, 1990.

სიმბოლური მხარეც. არჩიბალდ მეკეშის თავისებური ოდესეა, მოგზაურობს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ, აღმოსავლეთიდან კი – საქართველოსკენ, – ეს არის მოგზაურობა არა მხოლოდ რეალურ დროსა და სივრცეში, არამედ მოძრაობა საკუთარი ცნობიერების წიაღშიც. არჩიბალდ მეკეში, გამოსულ ნაფუძარს მიბრუნებული, იმავე დროს პოულობს თავის „ძირებს“, უბრუნდება საკუთარ თავს, საკუთარ არსებას, იმ არსების უღრმეს შრეს, რომლის მაგივრობასაც ვერ გასწევს ვერც განსწავლულობა და კულტურა, ვერც თუ გარეგნულად კეთილმოწყობილი ყოფა, კომფორტი, ხმალზე დაცემას და მამა-შვილის შეჭიდებას რაიმე საბედისწერო შედეგი არ მოჰყოლია. თამაზ მაყაშვილი, გაცხიბულია, სიცხეს მისცემს და ეტყობა, ფილტვების ანთებით იღუპება (ვიხუთებით, არჩილს შესჩივის). ვამეხს წილი არ უღვევს მამის სიკვდილში, მოხუცი თამაზ მაყაშვილი კვდება თავისი ავადმყოფობით“.¹

რევაზ მიშველაძის მოსაზრებით, თამაზი „უკანასკნელმა ალტკინებამ სიკვდილის კარამდე (საფეთქელში ქვა მოხვდა) მიიყვანა“.² აკ. ბაქრაძის აზრით, „ოიდიპოსთან დასაკავშირებლად არ კმარა მარტო ის, რომ ვამეხ ლაშხმა ერთხანს არ იცის მისი ნამდვილი მამის ვინაობა. ამას ის მოგვიანებით შეიტყობს. მოულოდნელი ამბის გაგებას არავითარი გართულება ურთიერთობისას არ ახლავს, ოიდიპოსი უნებლიედ კლავს გზაში შეხვედრილ მოხუცს, რომელიც თურმე მამამისი იყო, არჩიბალდ მეკეში არ კლავს მამას, პირიქით, დაეძებს მას, ოიდიპოსის შესადარებლად არც ვამეხ ლაშხისა და თამაზ მაყაშვილის (თამუნჩოს) ხმლით შერკინება გამოდგება, ამ ორთაბრძოლაში არც მამა კლავს შვილს და არც შვილი – მამას. თამაზ მაყაშვილი ბუნებრივი სიკვდილით კვდება“.³

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ოდისევსისაგან განსხვავებით, არჩიბალდმა არ იცის სად მიდის, სად უნდა დაბრუნდეს, ოდისევსმა

¹ თ. ჩხაიძე. „გველის პერანგის“ ერთი ინტერპრეტაციის გამო. – ლიტერატურული საქართველო. 1989, 22 დეკემბერი.

² რ. მიშველაძე. უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1998. გვ. 132.

³ აკ. ბაქრაძე. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. – გაზ. „ახალი საქართველო“. 1998, 9-15 აპრილი.

კი იცის სად არის მისი სამშობლო, იცის ვინც არის, მამასაც იცნობს და შვილსაც. ოდისევსი თავისი ძალაუფლების, თავისი მეფური სტატუსის აღდგენისათვის იბრძვის, რათა მისი სახლი, მიწა და ცოლი მეტოქეებმა არ დაისაკუთრონ, ხოლო არჩიბალდის მოგზაურობა, პირველ ყოვლისა, ძიებაა, როგორც მამის და მამულის, ისევე საკუთარი თავისაც. მისგან განსხვავებით არჩიბალდი უნებურად ეძებს ფესვებს. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პასაჟი, რომელიც ოდიპოსთან სიახლოვეზე მიგვითითებს არის ინცესტი. არჩიბალდი ცოლად ირთავს თავისი ნახევარ ძმის დას, მატასს.

მატასი დედამიწასთან, სიცოცხლის საწყისთან არის გაგივებული ნაწარმოებში, მიწის ნაყოფიერების ქალღმერთთან, რომელსაც ბერძნულ მითოლოგიაში დემეტრა გამოხატავდა. მატასი წმინდა ნინოსაც განასახიერებს. მატასი – წმინდა ნინოს სახის იდენტურობაზე რომანში არა ერთი დეტალი თუ ეპიზოდი მიუთითებს: პანტონომიაში, რომელიც ქართულ სინამდვილეს ასახავს, მატასი წმინდა ნინოს ასახიერებს და ამ სპექტაკლმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა არჩიბალდის ცხოვრებაში, მის ქართველად მოქცევის საქმეში. „მატასი – ნინოა. თუ დახატა მატასი – ნინო იქნება“, – ფიქრობს არჩიბალდი. მატასი ძალაა, რომელიც არჩიბალდს აბრუნებს წიაღში.

მ. ხომერიკი მატასისა და არჩილის შეუღლებაში მითიურ რეალიებს ხედავს და ვამეხსა და მატასის – აპოლონად და არტემიდედ სახავს. „არტემიდეს უხილავი სუნთქვა ყოველთვის იგრძნობა „გველის პერანგში“; აბრეშუმის ხალისაზე გამოსახულია ტანაშოლტილი ნიამორი. მთვარის უზენაესი პროფილით და ქალიშვილი, რომელიც ნიამორის ყელს ეაღერსება. არტემიდეა „დალილაც“. ბაბუა სარიდანი ხშირად ჰყვება ხოლმე ტყის დედოფლის ზღაპარს. დედოფლისადმი შეწირულ შველს შუბლზე ნამგალა მთვარე აქვს დახატული: ნიამორივით არის ამოლტილი ვამეხის და, მატასი. მას შველის ნახტომი აქვს, საირმე მატასის – არტემიდეს საბრძანისია, „ტყუილად არ ქვია ამ კუთხეს – საირმე“. ერთ-ერთი ცნობილი მითის მიხედვით, მობანავე შიშველი არტემიდე აქტერონმა დაინახა. განრისხებულმა ქალიშვილი შველად აქცია და ძაღლებს დააგლეჯინა. არჩილიც შემთხვევით

მოკრავს თვალს მობანავე მატასის, მაგრამ აქ არ გვაქვს დასჯის მომენტი. არტემიდე უხსოვარი დროიდან მიჩნეული იყო დიონისეს ძალაუფლების და ტახტის თანამოზიარე ღვთაებად¹.

მართებულად მიუთითებს დ. კიზირია, „ვამეხი და მატასი დედით არიან და-ძმა, არჩილსა და ვამეხს კი ერთი მამა აკავშირებთ. ამიტომ, სამივე, ჩასახვისა და შობის საიდუმლოს თანახად, ერთსა და იმავე სისხლს არიან ზიარებული, გარდა ამისა, პირველი წყვილის დედა შეყვარებული და მეუღლე – მეორე წყვილის მამისა. მატასისა და არჩილის ქორწინებას ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში ნებისმიერი მართლმადიდებელი ეკლესია აკრძალავდა, როგორც ინცესტურს, მამასადაძმე, რომანში არჩიბალდი ცოდვის ჩამდენი გმირია“².

საპირისპიროს ამტკიცებს აკ. ბაქრაძე: „სისხლის თვალსაზრისით, არჩიბალდი და მატასი შორებელი და უცხო ადამიანები არიან, მათ ქორწინებას არც ერთი რელიგია დედამიწის ზურგზე არ მიიჩნევდა სისხლის აღრევად, მართალია, ერთი მხრით, მატასი ნახევარდაა ვამეხ ლაშხის, ხოლო მეორე მხრით, არჩიბალდი მეკემის ნახევარძმაა იმავე ვამეხისა და არა უფრო მეტი. სისხლის კუთხით, ნინო უცხოა არჩიბალდისათვის და თამაზ მაყაშვილისთვის – მატასი“³.

თ. ჩხაიძის აზრით, „თუ არჩიბალდი ოიდიპოსია, მას უნდა შეეგნო თავისი საქციელის უზნეობა, მაგრამ ასე კი არის? არჩილ მაყაშვილი ვერ ხედავს რაიმე სერიოზულ მორალურ დაბრკოლებას მატასისთან შეუღლებისას“⁴. ოიდიპოსი მამის უნებლიე მკვლელი იყო, მან დიდხანს არ იცოდა და არ უნდოდა დაეჯერებინა, რომ ასეთი საშინელი ცოდვა ჰქონდა ჩადენილი, ხოლო, როდესაც შეიგნო საკუთარი დანაშაული, მან უყოყმანოდ აღიარა პასუხისმგებლობა და თავი სასტიკად დაისაჯა. ამიტომაცაა, რომ ელინურ მითოლოგიაში იგი კეთილშობილ გმირად არის მიჩნეული.

არჩიბალდმა იცის მატასი ვინ არის, თუმცა ჯერ არ ესმის, თუ რაში მდგომარეობს ამ შეუღლების ცოდვა, ვერ გრძნობს თა-

¹ მ. ხომერიკი. პერატოული „გველის პერანგსა“ და., გვ. 128.

² დ. კიზირია. „ფარდულებიანი“ რომანი...

³ ა. ბაქრაძე. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. – გაზ. „ახალი საქართველო“. 1998, 9-15 აპრილი

⁴ თ. ჩხაიძე. „გველის პერანგის“ ერთი ინტერპრეტაციის გამო...

ვის მდგომარეობას, რადგანაც რობაქიძე თავის რომანს მითიური სიუჟეტის იმ მომენტით ამთავრებს, სადაც ოდიპოსის დანაშაული უკვე ჩადენილია, მაგრამ მისი შედეგი – შავი ჭირი თებეში ჯერ არ დაწყებულია (როგორც ვიცით ოდიპოსს ოთხი შვილი მაინც ეყოლა სანამ ეს მოხდებოდა), რომანის ეპილოგი უბედურების მომასწავებელი მრისხანე სიმბოლოთი მთავრდება: „ცხედარი და ჩამავალი „მზის თაღი“. თვით ტრაგედია სიუჟეტური ჩარჩოს გარეთ არის დატოვებული, მას მომავალი მოუტანს არჩიბალდის სამშობლოს, და ასეც მოხდა, მწერალმა სწორად განჭვრიტა XXს. I ნახევრის სისხლიანი ქრონიკა, კომუნიზმი.

ირუბაქიძეთა შთამომავლობა ორ შტოდ გაიყო: ჩოლოყაშვილი და მაყაშვილი. მომავლის სცენა აპოკალიფსურია, რომლის მნიშვნელობა ოდიპოსის ცოდვის მატარებელ ძმებს, ვამეხსა და არჩიბალდს ჯერ არ ესმით, ცხედარი და ჩამავალი მზე აშკარად სიკვდილისა და განადგურების მომასწავლებელია: „მზის მეწამული თასი აღარ სჩანს: თან თუ წაიღო ბაბუა სარიდანის მზერა“.

ნაწარმოებში ყველგან ჩანს მოლოდინი, თებეს მოლოდინის მაგვარი, გრიგოლ რობაქიძემ რომანზე მუშაობა 1925 წლისთვის დაამთავრა. ნაწარმოებში არსად არ არის საუბარი 1921 წლის თებერვლის ამბავზე, არც 1924 წლის ტრაგედიაა ნახსენები, მაგრამ ყველგან არის დაძაბულობა. ავტორი რომანში არსად არ ახსენებს საქართველოს თავისუფლების წლებს, პირიქით, იმ დროს როცა ზეიმი იყო ქუჩებში, რომანში იმავე ქუჩებს სამგლოვიარო პროცესია მიუყვება.

ამდენად, გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგში“ წამოჭრილ საკითხებს ისეთ სიღრმეებამდე მივყავართ ვერც ვხვდებით რომელ „ფარდულში“ ვიმყოფებით: უძირო, უსამშობლო არჩიბალდ მეკეში მიაგნებს თავის ფესვებს, თავის სამშობლოს და იბადება მეორედ „გონის მხრივ“, იგი ხვდება, რომ საკუთარმა ფესვებმა შეიძლება მოგანიჭოს ძალა და სულიერი სიმშვიდე; სული ეძებს ზეციურ სამშობლოს, რომელიც დაკარგა მას შემდეგ, რაც უხემ მატერიაში მოექცა. არჩიბალდი მხოლოდ მაშინ პოულობს სულიერ სიმშვიდეს, როცა იპოვის სამშობლოს, მამას, ძირებს; ქართველი, ხალხი, უძველესი წარმომავლობა, ქალდეა, ქრისტიანობა, თამარის უძველესი დრო, მონღოლების შემოსევა,

დაყოფა, დასუსტება, ცოტნე დადიანი, ბრძოლა ირანის წინააღმდეგ, გიორგი სააკაძე და ბოლოს ორაზროვანი დასასრული: პატარა თამაზ ირუბაქიძე, საქართველოს მომავლის აღორძინება. არავითარი დაყოფა საქართველოს შიგნით. „ერთობა“, „ვინც ცოცხლობს „საქართველოს იდეით“ მას მარად მთელობა უნდა ახსოვდეს: მხოლოდ მაშინ გამობრუნდება თანდათან მისი ჯამრთელობა“, მაგრამ აქვეა ჩამავალი მზის თაღი, მომასწავებელი საშინელი სისხლისღვრისა, რეპრესიებისა, „წითელი ჩექმის“ გაბატონებისა, რასაც ნათლად ხედავდა და სწორად აღიქვამდა გრიგოლ რობაქიძე.

SHORENA LOMIDZE, LELA MIRTSKHULAVA

**THE MYTHOLOGICAL ANALOGIES OF THE NOVEL
“THE SLOUGHED SNAKE-SKIN”**

One of the most significant novels of Grigol Robakidze “The Sloughed Snake-Skin” came in 1926. It is a time when the Georgian writers seek for a new hero. He must give an answer to the sacral question – how should the nation continue living in a new reality, which part of the nation is viable, what is the perspective of the nation. The work was followed by a heated discussion in the scientific circle. In search of the mythological analogies in the book there took shape different views and there are still some aspects which are disputable (dubious): Oedipus or Odysseus. The authors of the present article have attempted to discuss the similarities and dissimilarities and to show their own point of view on the resemblance of the novel to the legend about King Oedipus.

ციალა მესხია

შოთა ნიშნიანიძის სახეობრივი აზროვნება

ორმოცდაათიანი წლები, ომის ჭრილობათა მოშუშების შემდგომი ათწლეულები, ახალ ვითარებასთან ურთიერთობის გარკვევის, ზოგისთვის რწმენისა და შეხედულების მკაცრი გადასინჯვის, რამდენიმე სოციალურ-პოლიტიკური ღირებულების გადასინჯვის, მსოფლიოს ძალთა თანასწორობის სწრაფი ცვალებადობის უაღრესად რთული ეპოქაა. პოეზიაში ღირიკული საწყისი კვლავ გაბატონდა, გალაკტიონი შემოქმედებით მუშაობას განაგრძობს, კვლავაც ჭაბუკური ენერგიით იღწვიან ქართული მწერლობის ძველი თაობის წარმომადგენლებიც. ლიტერატურული სიახლე მათი შემოქმედებისთვისაც გახდა დამახასიათებელი.

შოთა ნიშნიანიძე იმ პირველხარისხოვან ელიტას ეკუთვნის, რომელიც მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ:

„აქ ამ დარბაზში ლომის ნიღბით როდი სეირნობს;

აუდიტორიის გასართობად და სასეირნოდ“¹

ეპოქის თავისებურებამ ხელი შეუწყო ორმოცდაათიან წლებში საინტერესო და თვითმყოფადი თაობის მოსვლას მწერლობაში. ისტორიის ამ მოსახვევს სრულიად თავისებური იერსახე ჰქონდა. პრობლემათა რამდენიმე განსხვავებული წრე გააჩნდა და პოეზიასაც სინამდვილის ახლებურ აღქმას უკარნახებდა...

შოთა ნიშნიანიძეს შემოქმედებითი გზის დასაწყისში (მის პოეზიას) „მოდური ლიტერატურის“ ელფერი არ დაჰკრავდა. ეს ორიგინალურობის ჯიუტი სწრაფვის მიზეზით კი არ ხდებოდა, არამედ პოეტის ბუნებით, მისი თავისებური ლიტერატურული მრწამსით იყო ნაკარნახევი. შოთა ნიშნიანიძე ქართული ფოლკლორის, ეროვნული პოეზიის, დემოკრატიული ტრადიციის, გალაკტიონისა და გიორგი ლეონიძის სკოლის ერთგული იყო იმ თავითვე. პოეტი ქართული კლასიკური ლექსის ერთგულებით, ნა-

¹ შ. ნიშნიანიძე. ლომი. – *რჩეული*. თბ., 1984, გვ. 162.

თელი აზროვნებით, სრულფასოვანი დიდნაყოფიერებით, შინაარსის პრინციპული სიახლით, მძაფრი ემოციებითა და თვითმყოფადი პოეტური სირთულით აღბეჭდილი შემოქმედებით იმკვიდრებდა განსაკუთრებულ ადგილს თანამედროვე ქართულ პოეზიაში.

ცნობილი მწერალი ელგუჯა მალრაძე აღნიშნავს: „შოთა ნიშნიანიძემ ორი გვარი დაინათლა ცხოვრებაში მის ჰერალდიკურ ხატად კი ხარი იქცა, როგორც სამშობლოს წინაშე მაღალი მოვალეობის გამომხატველი სიმბოლო: „მე ვარ მისანი ხარი წიქარა, შენი ღვრიტა ვარ, მამულ-დედულო, ზღაპრიდან მისთვის გამოვიპარე, რომ გემსახურო და გიერთგულო, შენი უღელი მემჩატოს აგრემც, ქედზე რო მადგას განაჩენივით“!...¹

შოთა ნიშნიანიძის პოეზიაში უპირველესად თვალში საცემია მაღალ-პატრიოტული განწყობილება, ეროვნული პატრიოტული ლირიკა (*„ციხე ტაძართა საგალობელი“*, *„ვაზის სიმფონია“*, *„მცხეთის ქლაქს“*, *„თევდორე“*, *„ოსტატო, ბერო, მხედარო“*, *„მშურს, მხარბება ჩემი წინაპრის“*, *„ცოტნე დადიანი“*, *„წინაპართა საგალობელი“*, *„ქართული ლექსისადმი“*, *„ვეფხვი“*, *„სიზმრადა მაქვს ნახული“*, *„მამელუკები“*, *„შეიბ მახვილი“*, *„ხევსური“*).

შოთა ნიშნიანიძის აზრით ჭეშმარიტი პოეზია იქ იბადება, სადაც თანამედროვეობის მიმართ გამახვილებულია სმენა და ყნოსვა, სადაც დღევანდელობას ფართოდ გახელილი თვალებით უცქერის შემოქმედი. ჭეშმარიტი შემოქმედება ხომ თვითგანახლები-საქენ მარად ღტოლვას, ძველის ფესვი და ახლის ნაყოფი:

*„მე ვარ სიცოცხლის ღტოლვა მარადი,
ძველის ფესვი და ახლის ნაყოფი,
რაც კარვია და ჭეშმარიტი
ის ახალია მარად ახალი.
აი, ძლეული ეშმა რითაა,
აი, რით არის ღმერთი მაღალი!“²*

ასეთია პოეტის თვალსაზრისი საუკეთესო ლიტერატურული ტრადიციებისადმი დამოკიდებულების საკითხში, თანაც მეტი სმე-

¹ ე. მალრაძე. მონუმენტური ხელწერის ლირიკოსი. – წგნ.: ე. მალრაძე. საკურთხეველთან. თბ., 1986, გვ. 737.

² შ. ნიშნიანიძე. მე ვარ სიცოცხლის ღტოლვა მარადი, – *რჩეული*. თბ., 1984, გვ. 406.“

ტად მკაცრია მისი პოზიცია შემოქმედებითი ნოვატორობის მიმართ. და მაინც, უპირველესი მოტივი ქართული ლიტერატურისა – პარტიოტიზმი შოთა ნიშნიანიძის ლირიკაში გატკეპნილ გზას კი არ გაჰყვა ასევე შთამბეჭდავ ხატად ჩამოიქნა:

*„ჰოი, რა მაცდურია, ზღვაო, შენი სახე,
ჩემი დიოსკურია კარგად შემინახე,
მაგრამ განა გავთავლით, განა წახლა ყისმათი,
– საქართველო სადამდის? მარად უკუნისამდის!
მეც მწვავს ძველი ჭრილობა, ძველისძველი გზები,
მაგრამ დელაშვილობას, ნულა მესიზმრებით...“¹*

შოთა ნიშნიანიძემ „ათას მისნური ქარაგმით მთლიანობაში შეკრა და მონუმენტურად ჩამოასხა საუკუნეების მანძილზე ქართლის ცხოვრების მძიმე ჭაპანის გამწევი, ციხე-ტაძართა მაშენებელი, ქვეყნის მარჩენალი, გლეხკაცის ქალაჩით შემოსავი, ნადიმშიც სასმისად მოსახმარი და მაინც განგებით მადლმოუსხმელი, უდრტვინველად ყოველივეს ამტანი სახე ხარისა“.² ამ ლექსს „ხარი“ ჰქვია და მისი ყოველი ბწკარი, რიტმი, მთელი ქვეტექსტი სამშობლოს ბოლო ექვსი სტრიქონი ავტობიოგრაფიის მაგვარ მეტამარფოზაში გადადის. ასე იქცა ხარი შოთა ნიშნიანიძის ჰერალდიკურ სიმბოლოდ:

*„გვიმრავლდეს საქართველოში მიწის
და მთის მოხარკე
და ხარივით მსძელი ვაჟკაცი-ხარისთვალა
და ხარქელა.
ნეტავი, ღმერთო, მეც მომცა ჯანი და მადა ხარისა,
სიღვკა ხარივით გამწევი მამულის გასახარისად.
ვიყო ხარივით ამტანი, ვიყო ხარივით მომთმენი,
ჩემი პატარა ქვეყნისთვის მეც შევძლო ხარისოდენა“³*

ეროვნული თემატიკით გამსჭვალულ ლირიკულ ქმნილებებში ერთმანეთს გადააჯაჭვულია ლეგენდები და სინამდვილე. წარმართულ ცეცხლს უსხედან ჩვენი წინაპრები და ფაზისის ველებზე ამორძალები დააჭენებენ უხედნ ულაყებს. შორიდან ისმის

¹ შ. ნიშნიანიძე. დიოსკურია. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 244.
² ე. მაღრაძე. მონუმენტური ხელწერის ლირიკოსი, გვ. 738.
³ შ. ნიშნიანიძე. ხარი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 281.

ცოტნე დადიანის ცხენის თქარუნი და უღრან ტყეს მოარღვევს „მტრის“ „მეგზური“ მღვდელი თევდორე. მონასტერთა გრძელ ღამეებში ფოლიანტებს და ეტრატებს ჩაჰკირკიტებენ თოროსანი ბრძენი მამები, საქართველოს ციხეებზე მზის შუბოსანი დგას მეციხოვნედ – მარადისობა“, – წერს ცნობილი მეცნიერი და მწერალი რევაზ მიშველაძე.¹

ძნელია აუღელვებლად წაიკითხო პოეტის სტრიქონები, რომლებითაც პოეტი საქართველოს ტკივილიან ისტორიულ წარსულს გვიხატავს.

*„მე აქ ვბინადრობ აქა მძინავს ცხრა საუკუნე,
სათოფურებში ჩემი სუნთქვის ექო გუგუნებს,
გადამთიელი აქ ავჩეხე მეზვრემ, მეხრემა.
აქ ჩავეგლისე გადამსხვრეულ ციხის ხერხემაღს
და უღალი ჩონა წვიმებმა, რომ ამიტალახა:
– მე გავიხადე და ჩავაცვი ციხეს ბალახად,
აქ ჩავენარცხე, ამ გალავნებს შამბად შემოვრჩი,
შავო მერცხალო რომ ეძღვრათ საქართველოში“²*

ჩვენი ქვეყნის წარსულთან შოთა ნიშნიანიძეს დრამატული, ტკივილიანი მიმართება აქვს. ეს გახლავთ საოცარი სიფაქიზითა და მგრძობელობით შექმნილი პოეტური კალეიდოსკოპი, სადაც მგოსნის ნერვებს ათრთოლებს არა მარტო ზღვაში ჩაძირული დიოსკურიის ტრაგედია, არამედ მიტოვებული ბუდეების სევდაც:

*„მოწყენილ ბუდეს ქარი არხევს მჩატე თხილივით,
დამესიზმრება გარდასული ჟივილ-ხივილი
და რაღაც უთქმელ გაოგნებით შივ იყურება
ჩალისფერი ცის უდაბურება“³*

შოთა ნიშნიანიძის ლექსი „ხევსური“ შთაგვაგონებს ქართველი ხალხის გონებრივი და ფიზიკური ძლიერების, მაღალკაცობრიული ბუნების რწმენას, მის ტიტანურ შემართებას, სიამაყეს ხალხის საუკეთესო შვილების მიერ შექმნილი გმირული წარსულის გამო. პოეტმა ამ ლექსში სამასი არაგველების ხსოვნა უკვ-

¹ რ. მიშველაძე. უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1998, გვ. 486.

² შ. ნიშნიანიძე. სიზმრადა მაქვს ნახული... – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 263.

³ შ. ნიშნიანიძე. ციხე-ტაძართა საგალობელი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 267.

დავყო. მას ეამაყება ხალხის საუკეთესო შვილების მიერ მამულის სადიდებლად დანთხეული სისხლი. სწორედ დედამამიშვილთა კაცური სინდისი და ქარქაშში ჩაუგებელი გორდა უკაფავდა გმირ მამულიშვილებს გზას მომავლისაკენ. ამიტომაც დაგვიბრუნდნენ ისინი ზღაპრად და ლეგენდებად. პოეტი ჩვენს წარმოდგენაში აპათიოსნებს სამასი არაგველის თანამედროვე ჯილაგ-ნაშიერთ და ამნაირად მიგვანიშნებს ჩვენი წინაპრების სასწაულებრივი გმირობის ფესვებზე, რა მართებულად ბრძანებს მწერალი ელგუჯა მალრაძე:

„გეგონებთ, აღორძინების მხატვრობის რომელიღაც კომპოზიციიდანაო გადმოსულანო ნიშნიანიძის ამ ლექსში გოლიათური სხეულისა და სულის ადამიანები. სურათი სულით და ზორცით ქართულია, ხევსურული პეიზაჟითა და ფონით, ლუდის ღუქნით, ხინკლით, კაფითა და სხვა მრავლისმეტყველი ეთნოგრაფიული შტრიხითა და აქსესუარით“.¹

*„ღრეობდნენ ხევსურნი...და ზორბა ხინკლები
პეშეიდან სხლტებოდნენ, როგორც თხის ჯიქნები.
დათეხვილ ცხვირ-პირზე ეფინათ ხაშხაში,
ავვისტოს პირდაპირ ისხამდნენ ხახაში.
გზაზე კი სურათი კაცს ღიმილს მოჰკვირიდა;
ერთ ახმახს იაბო დაუფრთხა ბოვირთან,
რაც ვნაზე, როგორ ვთქვა, ან როგორ ვიამბოთ,
გოლიათს ლაგებში მოეხრჩო იაბო,
ჩამოხტა დეგაკაცი და ცხენი მშიშარა ვეება
ილლიის ქვეშ ამოიჩარა...
... ცხენს გადაახუხა ხევსურმა არაყი,
ღეზი ჰკრა... და ფეხით გასტოპა არაგვი...“²*

ვკითხულობთ ამ სტრიქონებს და ჩვენც საოცარ გრძნობას განვიცდით, თითქოს ცხადად ვხედავთ ქართველ ბუმბერაზ წინაპრებს – მხარზე ცხენწამოკიდებულ ვახტანგ გორგასალსა თუ ფარ-აბჯაროსან არაგველებს, მომხედურთ „სიკვდილს სიმწრისგან ყელზე რომ ადგებოდნენ“ მუღამ. პოეტი გმირული სულითა და მართალი ისტორიზმით გვმსჭვალავს, და ბოლოს მთელი ქვეტექსტის გახსნაა შეძლეგ სტრიქონში:

¹ ე. მალრაძე. მონუმენტური ხელწერის ლირიკოსი, გვ. 741.
² შ. ნიშნიანიძე. ხევსური. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 282-283.

*„მოდის საქართველო ე მაგის ჯიშისა,
რომ მტერი ვერავი კვდებოდეს შიშისგან“¹*

სწორედ რომ ეროვნული სულის პოეტური ჩანგი აკვნესებს შ. ნიშნიანიძის პოეზიაში ბოლომდე ერთგულად დაჭიმულ ლარებს და ლეგენდებიდან თავდადებული მღვდელი თევდორეს აჩრდილსაც გამოიხმობს:

*„თევდორე,
– თევდორე!
– შენისთან მეკვლე გვინდა,
შენი ერი კიდევ ბევრჯერ
გამოვიხმობს ლეგენდიდან.
... მთაში ფანდურს აჟღავლებენ,
წვიმს გმირული კაფია,
ცაში ელვით იწერება შენი ეპიტაფია“²*

შოთა ნიშნიანიძის სახეობრივი აზროვნების თვალსაზრისით საინტერესოა „ციხე-ტაძართა საგალობელი“, რომელიც ზეგარდმო მადლით შემკული პოეტის მიერ შექმნილი გრძნეული სტრიქონებია, სადაც შეიძლება დღევანდელისა და ისტორიულის ხელუხლებელ ფერებში ხილვა, შეგვიძლია შევიგრძნოთ, როგორ თრთიან ვენახებთან და ყანებთან ერთად „მზის წილხვდომილი“ ჩვენი საქართველოს წმინდანებისა და ფალავნების საფლავები, როგორ მალღებებიან ხმათა ხავერდებად, სამშობლოსათვის აღვლენილ ღოცვა-ვედრება ცადატყორცნილი ციხე-ტაძრები და როგორ გადმოდის ჩვენში პოეტის ეს ნათელმზილველი სტრიქონები ერთიან ციხელნაგები საქართველოს უძლეველობისა და მარადისობის რწმენით:

*„ზოგი ციხეა შეკივლება – ზოგი გაფრენა,
ზოგს აუშვია ხომალდივით ნისლი აფრებად.
ზოგი მუშტია, მუქარაა, ზოგი ვინება,
ალაყაფებით, ქონგურებით რომ იკბინება,
ზოგი ამაყი ლილელოა, ზოგი გასროლა,
ზოგიც შორიდან ცის და მიწის მოჩანს სასწორად
წლებმა იხუვლა, იხვართელა და ციხეს შეება,
ხავსად, დუმილად, ჭილყვაკებად და ბუდეებად,*

¹ შ. ნიშნიანიძე. ხევსური, გვ. 283.

² შ. ნიშნიანიძე. თევდორე. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 247.

*თითონაც მთელი საქართველო ერთი ციხეა,
დაგიღეწია, მტერო, მაგრამ ვერ ავიღია“...¹*

შოთა ნიშნიანიძე ის ჭეშმარიტი არტისტული ბუნების შემოქმედია, რომელიც შესაშური მეცნიერული სიღრმით გადმოგვცემს „ქართლის ცხოვრების“ ქრონიკებს. პოეტმა თავიდანვე გაულო კარი ეპიკურ ექოს, რომელიც საუკუნეთა სიღრმეებიდან, ხალხის წარმართული აზროვნებიდან და ბუნებასთან წილნაყარობიდან იღებდა სათავეს. ეპიკური აზროვნება მისი პოეტური სტილის მთავარი ელემენტია, შერწყმული ძარღვიან მხატვრულ ფერწერასთან.

პოეტისთვის წარსული არაა უბრალოდ დროის ცვალებადობა, იგი არსებობის ორგანული ნაწილია გამაოგნებელი ტკივილითა და ქართული სიამაყით განცდილი.

დასაბამიდან საქართველო დიდსა და ძლიერ მტრებს უმკლავდებოდა, მაგრამ ამ უთანასწორო ბრძოლაში არასოდეს გამოსულა ბოლომდე გასრესილ-განადგურებული. ამის თვალსაჩინო ილუსტრაციაა მონღოლთა წინააღმდეგ ქართველთა შეუპოვრობა და შემართება, რომლებმაც:

*„ცხენის ძუაზე გამოაბეს მთელი აზია
და ველურ სტეპენით მიათრიეს ქვეყნის კიდეძღე...
მათ ნატერფალებს სიკვდილი და ყვავი ასხია...
სამრეკლოებზე ზარებს ხსნიან, ჭიხვინს ჰკიდევენ“²*

ღიახ, ყვითელი ურდოების ყოვლისწამლეკავ ღვართქაფს სწორედ ქართველმა შეაგება მძლავრ ჯებირად თავისი უტეხი ნება და ფანტასტიკური გამძლეობა, მთელი ეპოქა ხედავს, რომ

*„მონღოლთა სისხლში მზე ჭიხვინებს უდაბნოების...
მონღოლურ ყბებით იცოხნება ამაოება“³*

შოთა ნიშნიანიძემ საუკუნეთა წყვდიადიდან სულ სხვა ნათლით გამოაბრწყინა ცოტნე დადიანი და ბერი თევდორე, გიორგი სააკაძე თუ იოანე ბერი, ვახტანგ გორგასალი და სხვანი. პოეტმა მათი პლასტიკური ხატის გაცოცხლებით გვიჩვენა ძალა თავგანწირვისა, რათა ისტორიის ამ შთამბეჭდავი გაკვეთილებით კიდევ

¹ შ. ნიშნიანიძე. ციხე-ტაძართა საგალობელი, გვ. 267.

² შ. ნიშნიანიძე. მონღოლები. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 256.

³ შ. ნიშნიანიძე. მონღოლები, გვ. 256.

უფრო გააღვიძოს მამულის სიყვარულის გრძნობა.

შოთა ნიშნიანიძის შემოქმედებაში ვაზივით არის ჩაწნული ჩვენი წარსული და დღევანდელობა, გარდასულ მამათა და დიდ წინაპართა აჩრდილების გამოხმობა პოეტს სჭირდება თანამედროვეობის სამსახურში ჩასაყენებლად. ლექსში „საკაკის სამი ცხენი“ პოეტი წერს:

*„კასპში კი ძეგლი უკუღმართი დროის დიდება
ვებერთელა (არა მახვილს) ჯაჭვს ეზიდება.
ელვა, გრივალი, დაკუნთული ჯგრო მუხის რკოთა
ცდილობს ამოხტეს ბრინჯაოდან, ბელიდან, დროდან“¹*

რამ მიიყვანა ტყვეობას შემთხვევით გადარჩენილი ცოტნე დადიანი მონღოლთა ურდოში მოძმეთა მწარე ხვედრის გასაზიარებლად? იქნებ თვითონაც არ უწყოდა გზაზე მიმავალი რას მოიმოქმედებდა რამდენიმე დღისა თუ საათის შემდგომ, მაგრამ მის სულში უკვე ძლეული იყო ის, რასაც ადამიანები სძლევენ სამშობლოსათვის თავშეწირვის წინ. გადალახული იქნა მიჯნა, რომლის იქით მარადისობაში სიცოცხლე იწყებოდა, მისი ქროლვის რიტმია ჩამდგარი ლექსის მთელ იმ პოლიფონიაში, სადაც ერთმანეთს ცვლიან აღმართი და დაღმართი, ფიქრი და სწრაფვა შეუცნობელი ბედისაკენ. პასუხი, რომელიც ქართველის გენეტიკური ზნე და უნარია, თავის თავში იმასაც გულისხმობს, რომ სწორედ ამ თავგანწირვის უნარმა გადაარჩინა ჩვენი ერი, სამშობლო, ასწავლა ჭირსა შიგან გამაგრება, ფესვძლიერ ციხეს დაამსგავსა, გაუტეხელსა და დაუმორჩილებელს:

*„თითონაც მთელი საქართველო ერთი ციხეა,
დავიღუწია, მტერო მაგრამ ვერ ავიღია“²*

ათასი წლის წინანდელი ამბავი: გიორგი მთაწმინდელმა საქართველოში ოთხმოცი უპატრონო ბავშვი მოაგროვა და შორეულ საბერძნეთში, ათენის მთაზე წაიყვანა მოსანათლავად ღმრთისა და ქვეყნის სამსახურში ჩასაყენებლად. ეს განლავთ ისტორიის ერთი პატარა ფურცელი. ბერისა და ფილოსოფოსის – გიორგი მთაწმინდელის ამ საქციელს შედეგად ის მოჰყვა, რომ წლების მერე ოთხმოცი განსწავლული ბერი დაფათურობდა ათონის

¹ შ. ნიშნიანიძე. სააკაკის სამი ცხენი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 236.

² შ. ნიშნიანიძე. ციხე-ტაძართა საგალობელი, გვ. 267.

ივერთა მონასტერში. ათონი შუა საუკუნეების ქართული კულტურის უდიდეს კერად იქცა და ქართველი კაცის გონების შუქი ამ წმინდა მთიდან იმდროინდელ ცივილიზებულ მსოფლიოს წვდებოდა. შოთა ნიშნიანიძის ერთ ლექსში დახატულია, ერთი შეხედვით ჩვეულებრივი, უპრეტენზიო სურათი – ობოლ ბავშვთა ლაშქრის სვლა ათონისაკენ. ჩხაკუნი ფანდურების, შურდულებისა და სათამაშო ცელების ქნევა-ჟღარუნით მიაბიჯებდნენ ისინი ევრაზიის მტვრიან გზაზე. თან მიაქვთ პატარ-პატარა ოცნებები. მიაძიტი სიზმრები. კერიის კვამლი, რაც ხვალ ბერის საკანთა სიჩუმედ და მამულის გაუსაძლის სევდად იქცევა:

*„სამშობლოს ტოვებს ფერმკრთალი და სახვეამშრალი
ობოლ ბავშვთაგან შეკრებილი ქრისტეს ლაშქარი“¹*

მართებულად ბრძანებს რევაზ მიშველაძე: „ქრისტეს სამსახურად შემდგარი ოთხმოცი ფეხშიშველა ბავშვი ქართველთა ისტორიული სიმბოლოცაა, ძნელბედი წარსულის გახსენებაც და, თუ გნებავთ სევდიანი ისტორიული ნოველა კაცობრიობის ოცნებათა მსხვრევის დრამატულ სინამდვილეზე“²

ჩვენი წინაპრები კარგად ერკვეოდნენ ზნეობრივ ფასეულობებში. სიცოცხლის დათმობა ქართველი კაცისთვის მტკივნეული აქტია. ქართული ხასიათი ქრისტიანული სათნოებითაა ნასაზრდოები და კარგად ესმის სხვისთვის თავგანწირვის დაუწერელი ზნეობრივი კანონის არსი. ქრისტიანობა ქართველის ბუნებაა, თანდაყოლილი კეთილზნეობა და ღვთისმომშიში კაცის არჩევანი...

ქართველმა ხალხმა ქრისტიანობიდან მიიღო და შეისისხლხორცა ის, რაც მისთვის ყველაზე „მშობლიური“ აღმოჩნდა: მოყვასის სიყვარული, შემწყნარებლობა და თავდადება. ეს ნიშანთვისებანი განუყოფელი ნაწილია ქართველი კაცის ეთიკური მსოფლმხედველობისა. შ. ნიშნიანიძის პოეზიაში სამშობლოს წარსული თავისი ბედითა თუ უბედობით გააზრებულია, როგორც დროთა და მოვლენათა შესაკრებელი. და სავსებით ბუნებრივია, რომ პოეტი, რომლის შთაგონებას ძალა შესწევს წარსულის წიაღიდან მსგავსი სურათების გამოხმობისათვის, თითქოს ხორციელი ტკივილის განცდით ამბობს:

¹ შ. ნიშნიანიძე. კოჯრისა და ათონის დიალოგი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 269.

² რ. მიშველაძე. უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია, გვ. 486-487.

*„ძლივს გამოვდივარ წარსულიდან
და მოვინებ
ნაშუბარ ჯაჭვის პერანგივით
მერღვევა ტანზე“¹*

შოთა ნიშნიანიძისეული ფერწერა საოცარი სიციხადით აღადგენს წარსულის მფეთქავ პულსაციას. წარსული იმდენად თავისთავადი და სულისშემძვრელია, რომ ძნელია გაამდიდრო ახალი ფუნქციით. ამიტომ პოეტი მუდმივად საშიშროების წინაშე დგას, რადგან თუ მისი ქმნილების ემოციური დატვირთვა ფაქტის ზეგავლენის ძალას ვერ გაუტოლდა, იგი უბრალოდ, ამბის მთხრობელად მოგვევლინება და თვითონ ფაქტის მნიშვნელობასაც გააუფასურებდა. მისი ლექსები შორს სცილდება ქრონიკის ჩარჩოებს და ზოგადეროვნული მოვლენის განფენილობას იძენს.

შოთა ნიშნიანიძეს, რომ მხოლოდ ორი ლექსი „საკაცის სამი ცხენი“ და „თევდორე“ დაეწერა შეეძლო თავისუფლად ამოესუნთქა. ის ქართველი იყო და ქართველად რჩებოდა, არაფერში უღალატებდა სამშობლოს, არც ენაში, არც ტრადიციაში, არც ყოველდღიურ მიწიერ საქმიანობაში, მაგრამ ამ მიწიერ საქმეთა მიღმა მარტოობის ვარსკვლავებით მოჭედილ ცის ქვეშ, თუ საწერ მაგიდასთან საბედისწერო ნაბიჯის გადადგმის წინ იგი ადამიანი იყო და როგორც ადამიანი და როგორც სამყაროს მოქალაქე ეკითხებოდა მონტენს, შექსპირს, სოკრატესა და ტოლსტოის, ეკითხებოდა ყველას „როგორ მოვიქცე, როგორ იქცეოდით თქვენ თქვენი სიცოცხლის გადამწყვეტ უმნიშვნელოვანეს წუთებში“.² პასუხი ამ კითხვაზე შოთა ნიშნიანიძემ ბევრ ლექსში მოგვცა: ამ თვალსაზრისით საინტერესოა „ბაღადა პროფესორ ჟორდანიას გმირობაზე“ და „ლევენდა იანოშ კორჩაკზე“. 1962 წელს, თვითმფრინავი, რომელშიც პროფესორი ჟორდანია იყო ოკეანეში ჩავარდა, ჟორდანია ამ თავისი მაშველი რგოლი უბილეთო ამერიკელ გოგონას დაუთმო, თვითონ კი დაიღუპა, ვინაიდან ცურვა არ იცოდა; გამოჩენილი ბავშვთა ექიმი იანოშ კორჩაკი სიკვდილმისჯილ ებრაელ ბავშვებს გაზის კამერაში შეჰყვა. რამ დაათმობინა პროფესორ

¹ შ. ნიშნიანიძე. მონღოლები, გვ. 266-267.

² ს. ჟორდანია. არსის ძიება, კრიტიკის ფილოსოფია, მოლოდინი. თბ., 1998, გვ. 164.

ქორდანის გადარჩენის ერთადერთი შანსი ვილაც უცხო გოგონასათვის, ამ საქციელის ახსნას ნუ შეეცდება ნურავინ ბუნებრივი პასუხით. ასაკოვანმა ახალგაზრდას დაუთმო გზა. არა, არ იქნებოდა ამგვარი ახსნა სწორი, რადგან „წლების მიმწუხრზე უფრო გიტკბება ხოლმე ყოფის ყოველი წუთი“.

მართებულად ბრძანებს კრიტიკოსი სულხან ქორდანია: „შოთა ნიშნიანიძის ზნეობრივი გრძნობის სიწმინდესა და პატრიოტიზმს განსაკუთრებული ელფერი დაჰკრავს: მისი პოეზია ისეთ შთაბეჭდილებას გვიქმნის, თითქოსდა სამშობლოს სიყვარული და მორალი მასში ცხოვრებისეული გამოცდილებითა და რეფლექსიით კი არ ჩამოყალიბდა, არამედ შეწოვილ იქნა დედის რძესა და სისხლთან ერთად“.¹ და მაინც, სიამაყით აზვირთებული მამულიშვილური გრძნობა რულუნებითა და თბილი თანადგომით ეხმიანება საუკუნეთა მიღმა მდგარ თავგანწირვით გასხვივოსნებულ აზრდობებს, მთელი არსებით მიილტვის მათკენ, რომ როგორმე ჩაეზიაროს მათ მიწიერ ტკივილში, გაითავისოს მათი ამქვეყნიური განსაცდელი და მოწინებით სცეს თაყვანი მათ ლეგენდად გარდასახვას, მათ წმინდა სახელებს ყოველი განსაცდელის ჟამს, ჩვენს ერის ნუგეშად და შთაგონებად გამოიხმობს წარსულიდან. ამაში ვლინდება ისტორიული სინქრონიზმი. დროთა კავშირი.

მართებულად მიგვანიშნებს პოეტი, რომ ვაზისა და ჯვრისადმი ერთგულებამ იხსნა მრავალჯერ უთანასწორო, თავსმობხვეული ომებიდან საქართველო. ვენახის ფესვუკვდავი ძირებიც სამშობლოს ჯარისკაცები იყვნენ მარადჟამს. მისი ლერწები კი ქვეყნის იოგები. აყვავებული ვაზი იყო საქართველოს სიცოცხლის სიმბოლო, ხოლო აჩეხილი ლერწები ცრემლი და კვნესა – „ქართლის ცხოვრების“ მოძახილი, გლოვისა და ზარების გაბმული ექო:

*„ტირის აჩეხილ ვენახვით ქართლის ცხოვრება
და სიზმრად ხელავს უთვალავ ვაზებს...
ძლივს გამოვდივარ წარსულიდან
და მოვონება ნაშუბარ ჯაჭვის პერანგვით
მერღვევა ტანზე“...²*

ვაზი და ვენახი ხშირად იძენს განსაცვიფრებელ მეტაფო-

¹ ს. ქორდანია. არსის ძიება..., გვ. 164.

² შ. ნიშნიანიძე. მონღოლები, გვ. 256-257.

რულ ხარისხს, საყოველთაო კეთილდღეობისა და ბედნიერების სინონიმად რომ გვესახება, გაფოთლილი მტევანდასხმული ვენახი, ვაზის ბწკალი, სამამულე რქა და ლერწი, თითქოს განუყოფელია პოეტის პარტიოტული ლექსებისაგან. პოეტის უშაულო გაგებით ვაზი პირელყოფილი პირმშოა ქართული მიწისა, საქართველო იგივე ვენახია ჩვენი დასაფიცარი. ეს მართალი, ლამაზი აზრი უღევს საფუძვლად ამ სიტყვის მეტაფორულ მომხიბვლელობას.

*„ქართლ-კახეთი ლეგენდაა
იმერეთი ზღაპარი,
სამეგრელო ოცნებაა – გაფრენილი ფაფარი,
გურია კი სიმღერაა, ხოლო რაჭა სიზმარი,
ყველა ერთად ვენახია ჩვენი დასაფიცარი“¹*

შოთა ნიშნიანიძე საოცარი ძალით ამჟღავნებს გმირი წინაპრებისადმი თაყვანისცემას, მან ისეთი ძალით იცის გმირი წინაპრებისადმი სამადლობლად სათქმელი სიტყვის გატყორცნა გული-საკენ, რომ ძირფესვიანად შესძრავს ადამიანის გონებას:

*„რა სული გულობდა ანდა რა გული გიცემდა,
შენ ჩემსავით რაღა კვდებოდი, ხომ მოკვდებოდი ისედაც,
ვალად დამადე დიდგორი, ვალად დამადე მარაბდა,
ფრესკები ციხე-კოშკები, ვეფხის და მოყმის ბალადა.
ვალად დამადე სიცოცხლე, ვალად დამადე სიკვდილი.
შენთან, ჩემთან და ღმერთთანაც სამმაგად მიწევს ჭიდილი,
უნდა ვიღვაწო, ვიწვალო, მისხალს შევმატო მისხალი,
პირზე ოფლგამომდინარემ გადავიხადო ღვთის ვალი“²*

აქ ისტორიული სინამდვილის მიუკერძოებელი, ორიგინალური გააზრებაა და ისტორიის პოეტური ასახვის თანადროულობაც. ამის კონკრეტულ ადრესატად ლექსი „გიორგი სააკაძის სამი ცხენი“ კმარა. მართლაც რომ ღრმა სიმართლით გვახედებს ამ დიდი ქართველი მხედართმთავრისა და უაღრესად რთული და ძლიერი პიროვნების წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრებაში, მის სულიერ ლაბირინთებში, ისტორიის მიერ ამ კაცის ბოლომდე ამოუხსნელი ტრაგიკული ბედის სიმძიმისა და უცნაურობაში...

შოთა ნიშნიანიძის ლექსი „ბროწეულა“ პოეტის ოცნების

¹ შ. ნიშნიანიძე. ვაზის სიმფონია. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 285.

² შ. ნიშნიანიძე. ოსტატო, ბერო, მხედარო. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 244.

ყოვლისშემძლეობის ნამდვილი ზეიშია. ბროწეულა, როგორც ზმანება, სიზმარი, მშვენიერ, პოეტური გამომგონებლობის მხატვრული წარმოსახვის სიმბოლოა:

*„კაი, სადაც დავბერდი ველარავინ ვიცან,
დასაკლავი ხარავით ჩავბლაოდი მიწას,
ხავსიანი ჭიშკრები ჩაეკეტათ, მაგრად,
ღმერთო, მე ეს სიზმარი ამიხდინე კარგად“¹*

პოეტური ფენომენია ნაგულისხმევი შოთა ნიშნიანიძის ბროწეულაში. ბროწეულა – სიზმარი – ზმანება ოცნებასთან, ფიქრთან, სამშობლოს ნათელი მომავლის ნატვრასთანაა დაკავშირებული, ეროვნულ გარემოს ბროწეულას სახეში წარმოგვიდგენს პოეტი და ადამიანის ტრაგიზმს ძალუძად განგვაცდევინებს, გვაგრძნობინებს ლტოლვას მშვენიერისა და ამაღლებულისაკენ.

შოთა ნიშნიანიძის პოეტური ხაზი ზედმიწევნით ორიგინალურია, გაბედული, მოულოდნელი და მხატვრული ნაწარმოებისაგან მოწყვეტილიც კი ინარჩუნებს პოეტური შედეგის ნიშანთვისებებს:

*„ხე რომ გასკდება ზოგჯერ წიფლისა,
სიტკბოებისგან და სიმწიფისგან
და რომ იხუვლებს
ვით ოქროს ქაფი,
ველური სკა და ველური თაფლი,
სწორედ ასე ვარ, მთელი თვე არის,
ნაპირს გადმოსკდა ვნება ფარული,
სხეულზე დამდის თქრიალ-თქრიალით
ველური თაფლი და სიხარული“²*

აქ წიფლის ნიშან-თვისებები გადატანილია ლირიკის გმირზე. ეს საკმაოდ მნიშვნელოვანია ლექსის პოეტიკის ორიგინალურობის დასასაბუთებლად. წიფელი შედის მხატვრული შედარების სტრუქტურაში სადაც მოცემულია და არა ნაგულისხმევი, როგორც შედარებაში ორივე კომპონენტი; შოთა ნიშნიანიძის მიერ დახატული სურათი, რომელშიც მგოსანი დამწყვდეულია მგლი-

¹ შ. ნიშნიანიძე. ბროწეულა. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 431.

² შ. ნიშნიანიძე. ხე რომ გასკდება ზოგჯერ წიფლისა. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 621.

სებრ საკუთარი ლექსის ბწკარებში, უაღრესად მოულოდნელი და ინფორმაციულია:

*„მგელივით მივდივ-მოვდივარ, ძლივს ვატრიალებ კისერს
– მალიზიანებს მკითხველი, ცნობისმოყვარედ მიმზერს,
ქეროს მგელივით ავიშლი, სათქმელს ყმუილით მოვჭრი,
ტურს გადამიხლენს სტრიქონი – მგლისას ალესილი ღოჯი.
ჰაუ, სატკივარს უხდება კბილის გაკვრა და გესლი,
ვაითუ ჩემი ვიშვიში მხოლოდ გალობად გესძით“¹*

ეს სურათი ასოციაციური აზროვნების ჭეშმარიტი ნიმუშია. მართებულად შენიშნავს რევაზ მიშველაძე: „როცა შოთა ნიშნია-ნიძის ლექსებს კითხულობთ მთელი სიცხადით გრძნობთ, თურმე რა პოეტური ყოფილა ეს ერთი შეხედვით შეუმჩნეველი, ჩვეულებრივი, ყოფითი სიცხადე, რაშიც ჩვენ ვცხოვრობთ. ვერსიფიკაციული სიმართლე აქ მხოლოდ ერთი მეთაფი საშუალებანია პოეტური გამარჯვებისათვის. საქმე ის გახლავთ, რომ პოეტს ძალუძს საგნებისა და მოვლენებს შორის ახლებური, ორიგინალური, მხოლოდ მისეული დამოკიდებულება დაგვანახოს“.²

შოთა ნიშნიანიძემ შექმნა ახლებური, ორიგინალური, მხოლოდ მისეული დამოკიდებულება სიტყვისადმი. საკუთარი ფერები, განწყობილება და მუსიკა გაამეფა ახალშექმნილ პოეტურ სამყაროში. ჭეშმარიტი ხელითა და გონებით შექმნილი ეს პოეტური ქვეყანა ფრთხილად და სათუთად ჩაატარა მკითხველის წინაშე. აი თუნდაც:

*„არავის გინდათ ბავშვის გული, ამაყი გული?
წაიღეთ ძმებო, მომაშორეთ, მე ველარ ვუვლი...
არც გორიზია, არც უბირი, არც აგადმყოფი,
რა ბევრი უნდა ამ საწყალს და რა ცოტა ყოფნის,
ვერ ეგუება ვერც სიბრძავეს და ვერც სიყრუეს,
აიჯაგრება და მგელივით წამოიყმუველებს.
ვერც ეგუება ქედმაღლობას და გაქსუებას,
ვერც ნიღაბ-როლებს, ვერც სიხარბეს ვერ ეგუება.
მეც მიჯანყდება ამ ბოლო დროს,
მეც არ მოვწონვარ, მიტევს და მიტევს...“*

¹ შ. ნიშნიანიძე. მგლური კანონის ბაღადა. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 200.

² რ. მიშველაძე. უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია, გვ. 487.

კაცი ვბერდები და აქამდე ვერ შემიტყვია,
ვინ ვისი ბატონ-პატრონია, ვინ ვისი ტყვეა.
... დანადმული ხარ საკუთარი გულით, პოეტო,
დანადმული ხარ სიყვარულით და იმედებით.
ფრთხილად, ბიჭებო, გულებს ტლანქად არ წამოედოთ,
და მოძმის გულზე, როგორც ნაღმზე ნუ აფეთქდებით“¹

შოთა ნიშნიანიძე ქართული მეტაფორული ლექსის კლასიკური ტრადიციების ერთგულია, მისი ლექსის მეტაფორული ბრწყინვალეობა ამ მცირე მაგალითებიდანაც ჩანს:

„წლებმა იხუვლა, იხვართქალა და ციხეს შეება.
ხავსად, ღუმილად, ჭილყვაგებად და ბუდეებად,
თითონაც მთელი საქართველო ერთი ციხეა,
დავიღეწია მტერო, მაგრამ ვერ ავიღია“²

შოთა ნიშნიანიძის სახეობრივი აზროვნება კარგად ჩანს იმამიც, რომ მისი თითოეული ლექსი დასრულებული ნაწარმოებია, აზრის კონცენტრაციის. სიუჟეტის, კომპოზიციის ნაცადი კანონებით მოწესრიგებული. საილუსტრაციოდ „ფუტკარიც“ გამოდგება:

„შენ ღვთის ფიქრი ხარ, ფუსფუსა ფიქრი,
მაძიებელი ფიქრი კირკიტა,
გაბრუებული სკისკენ მიჰქრი,
რომ დაიბადოს საქმე ფიქრიდან,
თუ ჩემი სიტყვა შენს ხვედრს გაიყოფს,
მართლაც მქონია ქვეყნად სათქმელი,
იმაზე დიდი რა უნდა იყოს,
კაცს თაფლი მისცე, ღმერთს კი – სანთელი“³

ზუსტი ფერწერული ხატები შოთა ნიშნიანიძის პოეზიის ერთი ყვალაზე ნიშნული კომპონენტებია. შოთა ნიშნიანიძე აღფრთოვანებით მიგვანიშნებს სამყაროს ნაკურთხ ფერადოვნებაზე და გეთავაზობს ახალ პოეტურ ფერებს, რომელთაც ისეთ გრაფიკულ სიცხადეს ანიჭებს, რომ ამ პოეტურ შტრიხს აღარც სჭირდება ლოგიკის დაწვრილებითი მფარველობა ან ამბის შეთხზული, რომანტიკული წაშველება...

¹ შ. ნიშნიანიძე. გული. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 403.

² შ. ნიშნიანიძე. ციხე-ტაძართა საგალობელი, გვ. 267.

³ შ. ნიშნიანიძე. ფუტკარი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 157.

შოთა ნიშნიანიძის ლექსი „როცა მე გარდავიცვალე“ იმ საუკეთესო ლექსთა ციკლს მიეკუთვნება, რომელიც სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემაზეა შექმნილი. აქ პოეტური ხედვის მთელი სისტემაა, რაც ლექსის განუმეორებელ თვითმყოფადობას ანიჭებს. სწორედ ესაა ლექსის მასშტაბურობის მთავარი მანიშნებელი:

*„როცა მე გარდავიცვალე, იღვა აღდგომის სწორი,
ზღაპარში ხარი ატირდა, სახლში შვილი და ცოლი.
შემიღგნენ არაგველები თავის მგალობლის ცხედარს,
ფარებზე გადამიწვინეს და წამასვენეს მცხეთას.
– საით ბიჭებო, – მე გავძახე...*

მითხრეს: უფლისა ნებით,

იქ დიდი საქართველოა, იქ აღარავინ ვკვდებით“...¹

ასეთი რამ რომ თქვა საკუთარ თავზე, მართლაც რომ სიტყვის გოლიათი და საკუთარ ნიჭში აბსოლუტურად დარწმუნებული უნდა იყო. სწორედ რწმენა, სიმართლე აძლევს ლექსს საოცარ მიმზიდველობას, როცა მე გარდავიცვალე ზღაპარში ხარი ატირდა, გვეუბნება პოეტი და რაღაც განსაკუთრებულ გრძნობას ბადებს ჩვენში, რამეთუ იწვევს „ხარისა“ და „მე ვარ მისანის“ უცნაურ ასოციაციებს. „შემიღგნენ არაგველები თავის მგალობლის ცხედარსო“. და გვახსენდება ლექსები: „ხევსური“, „მცხეთაში“.

მერი ბადრიაშვილი შოთა ნიშნიანიძისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ წერილში წერს: „თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ტროპული აზროვნების განვითარებაში შოთა ნიშნიანიძის ის სიმბოლო, რომელიც ხარის ცნებით არის განპირობებული, უნიკალური მოვლენაა, რომელიც ბრწყინვალე მანიფესტაციაა ქართული ენისა და ქართული სიტყვისა და რომელიც შედეგია ხალხის მრავალსაუკუნოვანი ენობრივი შემოქმედებისა ასეულ თაობათა გონებრივი შრომისა, განუწყვეტელი ზრუნვისა და რუდუნებისა“.²

ძნელია მკითხველის მეხსიერებიდან ამოიშალოს ისეთი შთაბეჭდავი, დახვეწილი პოეტური ნოველები, როგორიცაა: „ძალი“, „ბებერი მეარღნე“, „ხევსური“, „ვეფხვი“: „გამოვწოვე ღრუბლებიდან ცათა ხვაშიადი და მიწიდან ზეცამდე ელვად ავშრიალდი“.³

¹ შ. ნიშნიანიძე. როცა მე გარდავიცვალე. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 228.

² მ. ბადრიაშვილი. ვინა ვარ, საიდან მოვდივარ. თბ., 2005, გვ. 15-20.

³ შ. ნიშნიანიძე. სიზმარი. – ლირიკა. თბ., 1989.

რა მართებულად ბრძანებს სულხან ჟორდანი: „შოთა ნიშნიანიძეს უყვარს საოცრად ფანტასტიკური ამბავის მოვლენის, სიტუაციის წარმოდგენა, იგონებს ამ სიტუაციისთვის სრულიად განსაკუთრებულ ვითარებასა და პირობებს, ეხება ჩემს სულში იღუმალ სიმებს და უყოყმანოდ ვუჯერებ მას, ვენდობი მის წარმოსახულ სურათს ფსიქოლოგიური ჭეშმარიტების გამო. არ ვთვლი მას არარსებულად, წარმოუდგენლად, ცრუდ, ვინაიდან ალლოთი ვგრძნობ მის პოეტურ სიმართლეს. მისი არსებობის იდეალურ შესაძლებლობას და შეტყუებული შემოქმედის უშუალოდობითა და კეთილსინდისიერებით უფაქიზეს გრძნობათა სამყაროში შევედივარ!“¹

შოთა ნიშნიანიძის მხატვრულ სამყაროში რეალობის ბევრი საგანი, ბევრი მოვლენა და თვისება გვხიბლავს ორიგინალურობით:

*„იქ, რიონზე, სანაოსთან ბონდის ხიდი ქანაობდა,
გავდიოდი გაღმა მხარეს
და ჯადოსნურ ლერწამს ვთელდი,
თურმე ბეწვის ხიდი იყო, მე მეგონა ბონდის ხიდი.
ვიღაც ქალი ბჟოლას სხეპდა
და ვაზს უმაგრებდა ჭიგოს,
მე მეგონა გლეხის ქალი, თურმე ღვთისმშობელი იყო,
ვინაც შუბლზე ხარს კოცნიდა
და ძთესავად ხნულს მისდევდა,
თურმე ქრისტე ღმერთი იყო, მე მეგონა გუთნისდელა,
იქ ერთ ბიჭთან ვჭიდაობდი, ხათრს არ მიტეხავდა ისიც,
თურმე ამირანი იყო ძმა ბადრის და უსუპისი“²*

ასეთივეა „ამორძალები“, „მესიზმრა გიორგი შატბერაშვილი“, „პატარა გოგოს მამიკო უყვარს“, „დიდოსტატის ნაანდერძალი“, „ბონდოია, ბიჭო“, „ამირანის წელიწადი“ და სხვა.

ცნობილი ჭეშმარიტებაა, რომ ჩვენმა ფოლკლორმა საუკუნეებს მართო უმშვენიერესი გაკვეთილი კი არ მისცა, ჟანრული კანონებიც უკარნახა, შეიძლება ითქვას, რომ შოთა ნიშნიანიძის პოეზიაში უხვადაა ქართული ფოლკლორის პეიზაჟები, აქ შეგხვდებით ოჩოკოჩები, დევები ჭინკები, ქონდრისკაცები, წიქარა, საერთოდ, ქართული მითოლოგიიდან, შოთა ნიშნიანიძის პოეზიაში

¹ ს. ჟორდანი. არსის ძიება, კრიტიკის ფილოსოფია, მოლოდინი, გვ. 158.

² შ. ნიშნიანიძე. ქართული ზღაპარი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 284.

გადმოსული ხარი დიდ ემოციურ დატვირთვას იძენს:

*„მე ვარ მისანი ხარი წიქარა,
შენი დვრიტა ვარ მამულ-დედულო,
ზღაპრიდან მისთვის გამოვიპარე,
რომ გემსახურო და გიერთგულო“¹*

ბუნებრივია, არც ქართული ეროვნული სულის ერთ-ერთ ზღაპრულ მითოლოგიურ განსხეულებას – ამირანს ტოვებს პოეტი უყურადღებოდ:

*„სალამი, წელო ახალო, ძველი წავიდა, გაფრინდა...
ამირან დარეჯანის ძევ საიდან მოხველ? – ზღაპრიდან!
დახნავ, დაბარავ, დათესავ ათას სატკივარს მოახდენ,
ავი სულების ლახვარო, ალალი ლუკმის მოსარჩლე“²*

შოთა ნიშნიანიძის იდეალები, ყველაზე ამაღლებული განცდები მაინც აქ, ამქვეყნად ჰპოვებენ ხორცშესხმას, სულისმძიერი სინათლე და ჰარმონია აქ სძლევეს ბნელეთის ძალებს, სპობს უკუნს, მშვენიერება და სილამაზე აქ, ამ მიწაზე, სახიერდება ცოცხალ სრულყოფილ სახეებად:

*„დამესიზმრა, ბილიკი ხელში მეპყრა კვერთხად,
ფეხზე მეცვა ქაოსი, წელზე ელვა მერტყა.
მიწის სული, ცის ფიქრი ღრუბლად მომებურა,
პირველშექმნის ხმაური მესმა შორეულად.
ზღვას დაკვარი ბილიკი-ალსდგნენ ქალაქები
და მკვდარ საუკუნეებს პეშვზე ვალაგებდი.
გამოვწოვე ღრუბლიდან ცათა ხვაშიადი
და მიწიდან ზეცამდე ელვად ავშრიალდი“³*

ან კიდევ:

*„...ერთი გოგო მომეწონა – ირმის ჯოგს წველიდა მთაში,
თუ ქალღმერთი დალი იყო, ბრიყვმა რა ვიცოდი მაშინ.
კოლხის ქალი მყავდა ძიბად – ამორძალი ენამწარე,
ნიშა ხარის სიყვარულიც ამ მხარეში შემასწავლეს,
დედაჩიტი ბარტყებისთვის
ღმერთს უნთებდა თაფლის სანთლებს,*

¹ შ. ნიშნიანიძე. მე ვარ მისანი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 256.

² შ. ნიშნიანიძე. ამირანის წელიწადი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 493.

³ შ. ნიშნიანიძე. სიზმარი. – რჩეული. თბ., 1984, გვ. 391.

*ჩიტის ლოცვას ყურს კუგლებდი
და იმ მაღლით გავიზარდე“.¹*

შოთა ნიშნიანიძე ამ შინაგანი ხილვების პოეტია, მისი შინაგანი ჰარმონიისა და შინაგანი სიმდიდრის წყარო ამ საუფლოშია დაგანებული. მითის შემოჭრა დღევანდელობაში, ზღაპრის, თქმულებების, ისტორიისა და რეალობის შერწყმა ყველაზე ძალუმად იგრძნობა მის პოეზიაში.

შოთა ნიშნიანიძის ლექსის არსი მისი ძირითადი ღირსება ყველა ელემენტის ურთიერთმიმართებით, უჩინარი მთლიანობით შობილი განწყობილება და ასოციაციების ტრაექტორიაა. ახალი ეფექტური სახე და შემადგენელი ელემენტები ფერს იცვლიან, რამეთუ იცვლება მათი ურთიერთმიმართების ხასიათი:

*„მგონია ვზივარ ან ვიხედები
აბლაბუდიან თოფის ლულაში.
რა დაცლის ამ თოფს!
თორემ ნამდვილად ვგავარ
ლულაში გაჩხირულ ტყვიას,
აღბათ დრო მოვა და გავევარდები,
ჩემს სათქმელს ვიტყვი ადრე თუ გვიან“.²*

და მაინც, როგორც ცნობილი ლიტერატურათმცოდნე გიორგი გაჩეჩილაძე მიუთითებს: „შოთა ნიშნიანიძის პოეტურ სინტაქსს მთლიანად განსაზღვრავს სამყაროსთან ღუმილისეული კომუნიკაციის პათოსი“, ... ველარ ვაწყვილებ სტრიქონს სტრიქონზე, სულში სიჩუმე ჩამოილექა“.³

შოთა ნიშნიანიძის პოეზიაში ვხვდებით ცნობილი ხატების სისტემას, რომელშიაც ცალკეული მეტაფორა, შედარებითი სიმბოლო განაგრძობს და აძლიერებს დანარჩენს. მის პოეტურ სამყაროში ბავშვობას შეუძლია გამოეკიდოს პოეტს და ცრემლი აღვრევინოს. ცისკარს კი შეუძლია მომაკვდავი გმირის მხარზე იჯდეს და ჩრდილივით კენკოს სიზმარი. პოეტი თაყვანს სცემს ღვთაებრივ ხარს, მხეს, ვაზს, საკუთარი მისწრაფებანი, სურვი-

¹ შ. ნიშნიანიძე. ქართული ზღაპარი, გვ. 284.

² შ. ნიშნიანიძე. როცა მზის სხივი გისოსს ედება. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 455.

³ გ. გაჩეჩილაძე. სულიერი გამოცდილების სამყაროში. თბ., 1986, გვ. 54.

ლები და ნიშანთვისებანი გადააქვს მასზე. ამიტომაც არ გვიკვირს:

*„ეს სისხლია, ღვთის კაცო, ღვართქაფად რომ დამღვინდა,
თუ რიურაჟმა იფეთქა ანაფორას ღამიდან
– ოსანა! – ოსანა!“*

*მოდგნენ ანგელოსები, ანაფორის ნაკუწები
მიაქვთ ავგაროზებად.*

*გალობაში შეგახვიეს და შეგმოსეს ლეგენდებით,
თუ გაჭირდა მტერს და ორგულს ლეგენდითაც ვეკვეთებით,
შენი ჯვარი, ოქროს ჯვარი, როგორც გახიზნული ჩიტი,
როგორც სული, შენი სული – ფერად გასისხლული შინდი,
გამოება ენად ზარებს, საყდრის დამუნჯებულ ზარებს.*

და მზე უძღვის ჩალისფერი ქართლის გამარჯვებულ ჯარებს“¹

პოეტთან ერთად მკითხველი რელიგიური ელემენტების ღირებულებას მისი წმინდა პოეტური ესთეტიკური ღირსებიდან გამომდინარე აღიქვამს. ნიშნიანობისეული პოეზია ასხივოსნებს რელიგიურ ფაქტს, შუქს ფენს იმ ჩვეულებრივ, აბსოლუტურად ბუნებრივ ჭეშმარიტებას, უხილავი რომ არის რელიგიის ზებუნებრივი იდუმალების ქვეშ. შოთა ნიშნიანობის ჟინიანი, ჯიუტი, გაუცნობიერებელი ლტოლვა მარად მერყევი დიადი მიზნისკენ ბრძოლაში მჟღაენდება, ვინაიდან ამ ლტოლვაში, შეუძლებლის მიღწევისა და მიუწვდომლისათვის ბრძოლაში ხედავს იგი ადამიანური ცხოვრების არსებობის გამართლებას. პოეტი აღფრთოვანებით გვახსენებს, რომ ფერადოვნების საფუძველი ერთობაა:

*„ჩემი ბწკარების ლერწმოვანებში
ვეფხვივით ჩუმად დადის წარსული
და ციხეების ტვერი ნალესი
აქვს ბწკალებით ტორზე ასხმული...“²*

ან კიდევ:

*„ცა იხსნება... და ღმერთებთან
ნადიმზე ვარ წვეული
და ტანიდან გამორბიან
კვიცი და ბროწეული...“¹*

¹ შ. ნიშნიანიძე. თვედორე. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 247-249.

² შ. ნიშნიანიძე. ვეფხვი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 260.

და ასე უსასრულოდ გამოკრთის შემოქმედის ალტაცება არტისტული შთაგონების სახით. „შოთა ნიშნიანიძის პოეტურ სამყაროში რეალობის ბევრი საგანი, ბევრი მოვლენა გვხიბლავს ორიგინალობით და ცხოვრებისეული სიბრძნით, აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ სიცოცხლის არსსა და დასასრულზე მეტნაკლები ინტენსივობითა და სიღრმით ყველა ქართველი პოეტი ფიქრობს, შოთა ნიშნიანიძე ამ მხრივ გამორჩეულია, როცა მის საოცრად მიზანწრაფულ და თანმიმდევრულ მედიტაციას მიჰყვები სიცოცხლის დასასრულზე გრძნობ თითქოს პოეტს მთელი კაცობრიობის ბედის-მწერლებთან უნდა დამეგობრება“.²

შოთა ნიშნიანიძის პოეზიის ძირითადი მოტივი მშვენიერების ძიებაა, ვკითხულობთ მის ლექსებს და ვგრძნობთ, რომ კომპოზიციური მთლიანობა ატანს ყველა სახეში. იჭრება ყველა სიტუაციაში, აზრსა და ძალას მატებს ყველა დეტალს, იძულებულს გხდის აღმოაჩინო ის ბილიკი და გაუყვე იმ ერთადერთ გზას, რომელზეც პოეტმა მიგვანიშნა:

*„უნდა ვიღვაწო, ვიწვალო,
მისხალს მივმატო მისხალი,
პირზე ოვლგადმოდინარემ
გადავიხადო ღვთის ვალი“³*

და ყველა, ვისაც კი ხელეწიფება პოეტური ქმნილების სულში წვდომა, აუცილებლად გვეტყვის, რომ „აფხაზური კანტატა“ პოეტის ინდივიდუალური სტილის შედეგია. დიახ, აქ თითოეული ბწკარი იმდენად ინდივიდუალური ელფერით ბიბინებს, რომ მეჩვენება თითქოს პოეტი ადამიანის სულის საკუთარ თავთან შეჭიდების მარადიულ, ყველა ეპოქისათვის ჩვეულსა და ყველასათვის გასაგებ იდეას გადმოგვცემს:

*„ოდიშში ვარ ქორწილში ვარ, ცხენს ვაჭენებ ჰაიდა,
ოლოიას გადმოუხტა „ურაიდა რაიდა“
– ჩანს ანტიკურ არფასავით აივნების რიკული,
ზედ სიძებად ლერწებია და სხივები ცისკრული.“*

¹ შ. ნიშნიანიძე. კვიციას და ბროწეულისა. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 321-322.

² ც. მესხია. მეტაფორების ჯადოსნური მეუფე. – ჟურნ.: „კულტურათა შორისი კომუნიკაციები“, №5, 2008, გვ. 45.

³ შ. ნიშნიანიძე. ოსტატო, ბერო, მხედარო. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 244.

*წაიყვანეს თამარ-ქალი აფხაზეთში დიელო და...
მოწამეი ხარ, შენ საქართველო – ერო ფეხბედნიერო და...
ჩანს ოდებზე კოლხთა ღერბი, ღერბი სიმინდ-ჯიჭურის
და აფხაზურ ცხენის ნალი ავგაროზად მიკრული“¹*

შოთა ნიშნიანიძის პოეზიის საფუძველი უღრმესი მსოფლ-შეგრძნებაა და ესთეტიკური ჭვრეტაა. პოეტური ხელოვნება უნა-ზესი ფერებით სუნთქავს:

*„ატძის ხეებო, ეს რა ბოლია,
ან რა ფერების ჭრელი იგავი?!...“²*

შოთა ნიშნიანიძე ვერ თმობს იდეალებს, როგორც ფასეუ-ლობებს და ვერც რეალობას აქცევს ზურგს, როგორც აუცილებ-ლობის საუფლოს, თუ ჭინკის სახით მოვლენილი ცხოვრებისეუ-ლი ცდუნებები გალაკტიონისთვის ედემის ბაღის გაუდაბურების მომასწავებელია, შოთა ნიშნიანიძის ჭინკის სახით მოვლენილმა პერსონაჟმა გვაუწყა, რომ შემოქმედებით იდეალსა და სოციალუ-რი წარმატების მექანიზმს შორის საბედისწერო თანხვედრაა:

*„გაიმართივე ყველა სირთულე ხელის ჩაქნევით,
ანდა ქირქილით, ხელთ იგდე თუნდაც სხვისი ტიტული,
დაიდგი თუნდაც სხვისი გვირგვინი,
ნიღბები გინდა, ნიღბებს, პარიკებს,
რამდენსაც გინდა იმდენს მოგიტან!“³*

ვკითხულობ ამ სტრიქონებს და მჯერა, რომ ფაუსტიან ყო-ფიერების საზრისის, ადამიანის დანიშნულების, სამყაროში მისი ადგილის განსაზღვრისა და სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემატი-კით განმსჭვალული თემაა... რეალობის ჯურღმულებისაკენ მეგ-ზურობის მისია პოეტმა ჭინკას დააკისრა, რამეთუ:

*„ბევრი კაი ყმის ნიჭსა და სინდისს
უჩინმაჩინის ქუდი ახურავს.
ნუთუ ღირსებად საღდება ნაკლი,
ნუთუ სიმართლე უკულმა ესმით?
რა მოხდა ეჭვით რად დაინაღმა
სახელი მხატვრის, თანადროულის,*

¹ შ. ნიშნიანიძე. აფხაზური კანტატა. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 287-89.

² შ. ნიშნიანიძე. აპრილი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 453.

³ შ. ნიშნიანიძე. ჭინკასთან საუბარი. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 284.

*ბრძენს ურჩევნია ბრიყვის ნილაბი,
მჭრმეტყველს მუნჯის,
მგოსანს კლოუნის“¹*

ხელოვნების ჭეშმარიტ ქმნილებებს პოეტის ღრმა რწმენით რჩეულები ქმნიან, ოღონდ მათი ვალია ისე წერონ, რომ ნააზრევი, ნაფიქრალი, განცდილი ხალხის კუთვნილებად აქციონ. „წმინდა პოეზია“ პოეტს არ მიაჩნია სიტყვით ჟანგლიორობად. „ფრაზის აკრობატულობა, სიტყვიერი აღქმა და ლაბორატორიული ცდები არავითარ შედეგს არ იძლევა, თამაში თამაშადვე რჩება და ექსპერიმენტი ექსპერიმენტად. ჭეშმარიტი პოეზია აზრის, გრძნობისა და ფორმის სიცხადით გამოვლენაა. მისი აზრით, ვერლიბრი ანუ თავისუფალი ლექსი შეიძლება თავისუფალი იყოს რაიმისგან. სტროფებისგან, მაგრამ არა აზრისა და გრძნობებისგან, ვერლიბრი არ უნდა იყოს პწკარედის იგივეობა. ვერლიბრს აქვს არსებობის მოქალაქეობრივი უფლება, ზოგიერთი თემის, განწყობილების, პრობლემის გამოხატვა ვერლიბრით აუცილებელია“²

პოეტის აზრით ყოველი ჭეშმარიტი შემოქმედი (თუნდაც თავისი დროის მეხოტბე) რაღაცით მაინც უდგას კრიჭაში თანამედროვეობას, ალბათ იმიტომ, რომ ჭეშმარიტი შემოქმედი წინ უსწრებს თავის დროს. დაინტერესება სოკრატეთი, ვოლტერით, შილერით თუ არსაკიძით ნაკარნახევია იმით, რომ ისინი წარმოადგენენ ირონიის, სათნოების (შვაილერი) განსახიერებას ცხოვრებისეულ მანკიერებებთან ბრძოლაში ადამიანი იშველიებს ირონიას, ხან როგორც თავდაცვის ხან როგორც შეტევის იარაღს.

შოთა ნიშნიანიძეს გათავისებული და კეთილად ათვისებული აქვს დიდ მოაზროვნეთა სიბრძნე: მარტო ბგერათა ჰარმონიას კი არა უპირველესი ყურადღება სულის ჰარმონიის განვითარებას უნდა მიექცეს. სიმართლის მატარებელი პოეტი მშობელი ერის ესთეტიკური და ეთიკური კოდექსის უმაღლესი წარმომადგენელია. ის მხოლოდ იმ ზნეობრივი საწყისით, იმ სილამაზით, იმ მსოფლჭვრეტით მოქმედებს, რომელსაც სამშობლო სთავაზობს. მისი დიდი დამსახურება ის გახლავთ, რომ დროთა კავშირით პირობადე-

¹ შ. ნიშნიანიძე. ზოგს დიდოსტატის მკლავი უკურთხეს. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 260.

² ე. მაღრაძე. მონუმენტური ხელწერის ლირიკოსი, გვ. 712.

ბული ლექსების გარდა, თვითნაბადი, მოხეტიალი ლექსებიცა აქვს.

შოთა ნიშნიანიძის ცხოვრება და შემოქმედება უხვად იყო დახუნძლული სულის ნაყოფით, სიბრძნით, სიყვარულით სულგრძელობით, დათმენით, სიხარულით, სახიერებითა და სათნოებაში სიმტკიცით. სიმართლისადმი დაუოკებელი ლტოლვა, სიკეთისა და სიყვარულის იმპულსური აღიარება, მისი ღვთითობობებული შინაგანი მოთხოვნილებებია. აქ ავლენს პოეტი ქრისტიანული სიწმინდით თავის არსსა და ესთეტიკურ იდეალს.

და მაინც ნიღბების უსასრულო სიმრავლემ უსასრულოდ ამოუწურავი გახადა სოციალური როლები. ყოველი თამაში ემსახურება ნიღბების მოხსნას, ზოოპარკის რიკულების მსხვერველს, რეალობასთან პირისპირ მისვლას. ხომ არ არის ეს უსასრულო ბალ-მასკარადი, თავისი ნიღბებითურთ პირველსაწყისი სიწმინდის გადარჩენისთვის ბრძოლა?! რაც ხე ცნობადის ნაყოფი იგემა ადამიანმა, დაკარგა ჭეშმარიტი სიხარულისა და ბედნიერების განცდა, დაკარგა ჰარმონია თავად ღმერთთან და სამაგიეროდ შეიძინა ცოდვა, შეიძინა მეგობრად ეშმაკი და მისი გულისთქმანი. ამ ტოტალური ფერხულით სადაც სატანის ხარხართან ერთად ადამიანური ყოფის საშინელი ღრიანცელი ისმის, ხომ არ არის იმის, რომ მიაქციონ ყურადღება ღმერთს, რომელსაც შეუძლია შეიწყალოს და დაუბრუნოს კაცობრიობას დაკარგული სამოთხე:

„რა მოსდის ადამის ძეო,

თავს ველარ იკავებენ

სულ ტანზე გადაიციკვს არაკები-იკავები“¹

ან კიდევ,

„რად მინდა, რას მავალებს თუ თავის პატრონი ვარ,

სულების კარნავალი, ნიღბების პანტონიმა“²

ესაა გაუცნობიერებელი მომენტი დაკარგულის უკან დაბრუნების, სულში მოფართქალე უმწეო ბავშვის გადარჩენის მცდელობა. „მართალი ბავშვი აქ სიცოცხლის გაგრძელებაცაა და შექმნის, შემოქმედებითი ნიჭის ცოცხალი სიმბოლოცა. აქ გამოსჭვივის ხელოვანის და ხელოვნების პოზიცია სიკეთის, სიქველის, სითბოს, სილამაზისა და ჰარმონიის შენარჩუნების ასპარეზზე და

¹ შ. ნიშნიანიძე. პანტონიმის ფილოსოფია. – ლირიკა. თბ., 1989, გვ. 189.

² შ. ნიშნიანიძე. პანტონიმის ფილოსოფია, გვ. 189.

ნიღბის ფენომენის წვდომა პოეტისათვის სამყაროს საიდუმლოება-
თა წვდომის გზაა“.¹ და რადგან არსებობს უფრო მაღალი განზო-
მილებებისა და კატეგორიების ჭეშმარიტი ღირებულებები, არც
მთლად ამაოა ყოველივე. ღვთიური შეფასების კრიტერიუმებით
არსებული იდეალები მარად ცოცხლობენ ჩვენს არსებაში და
ჩვენგან სათუთ დამოკიდებულებას მოითხოვენ:

*„და თუ შევცდებით,
შეგვეშლება მართლაც რაიმე,
ხომ შეიძლება გვეპატიოს ათასში ერთხელ“²*

მართებულად მიგვანიშნებს მერი ბადრიაშვილი: „შემოქმედი
– ესაა ორი უმშვენიერესი სიმბოლოს – კვიცისა და ბროწეულის
ჰარმონიული არსი. ბროწეული – როგორც მარად უკვდავი სი-
ლამაზის, სიყვარულის, სისავსისა და სინაზის გამოხატულება –
განმასახიერებელი ცხოვრებისა და ენერგიისა კაკაბადისა და ღი-
ურერის მშვენიერ ტილოებში. კვიცი მარად მოუსვენარი და მებრ-
ძოლი არსი. ეს ორივე სიმბოლო შემოქმედებითი შთაგონების
პირველწყაროა. ისინი ისევე ქაოტურად არღვევენ სოციალურ-
კულტურული ყოფიერების განმსაზღვრელ ჩარჩოებს, როგორც
მწიფე ბროწეული ხეთქავს თავის კანს“.³ ჰოდა გულწრფელია
პოეტი, როცა ამბობს:

*„რიონისპირ გამოსულა კვიცი ბროწეული,
ჭიხვინებს და ყელს იღერებს ყვავილის ფაფრიანი,
პოეზია ჩემთვის არის ბედისწერა წყეული,
ურა კვიცის ჭიხვინი და ბროწეულის ბრიალი
ცა იხსნება...
და ღმერთებთან ნადიმზე ვარ წვეული
და ტანიდან გამორბიან კვიცი და ბროწეული...“⁴*

ასე უსასრულოდ გრძელდება შოთა ნიშნიანიძის სახეობრივი
აზროვნება. მან დიდი ამაგი დასდო თანამედროვე ქართულ პოე-
ზიას. საზოგადოებრივ მოვლენებში წვდომის სიღრმე, უზადო პო-
ეტური ხელოვნება და მოქალაქეობრივი პათოსი დიდი სიცოცხ-

¹ ც. მესხია. შოთა ნიშნიანიძის ესთეტიკური ფენომენი..., გვ. 178.

² შ. ნიშნიანიძე. პანტონიმის ფილოსოფია, გვ. 189.

³ მ. ბადრიაშვილი. ვინა ვარ, საიდან მოვდივარ, გვ. 84.

⁴ შ. ნიშნიანიძე. კვიცი და ბროწეული, გვ. 321.

ღისუნარიანობით ავსებენ მის ლირიკულ ლექსებს. სილამაზის, ესთეტიკის წინ წამოწევამ ახალი ორიგინალური კუთხით დაგვანახა ეთიკური პრობლემა, რომლის გარეშეც ადამიანს არ შეიძლება ჰქონდეს შინაგანი სწრაფვა აქტიურობისაკენ, ამალღებულისა და ღიადისადმი, ცხოვრების შემოქმედებითი გარდასახვისა და პროგრესის დაუოკებელი სურვილი...

TSIALA MESKHIA

SHOTA NISHNIANIDZE'S FIGURATIVE THINKING

Shota Nishnianidze is a genuine and original literary critic of our times. His well considered and kaleidoscopically emotional world-scale images have become a distinctive characteristic feature of his literary career and his involuntarily real persons have turned into fairy-tale personages. Shota Nishnianidze achieves dimensions of images mainly by using multifariously rich devices of the Georgian orally transmitted folklore, by the assimilation and transformation of the latter's fiction specificities. Shota Nishnianidze is an artistic creator whose poetic word is imbued with philosophical and human wisdom, inspired with knowledge and penetrates into soul. Each of his poems is a complete piece of work with own original ideas. The poet sings to humanity, to selfless loyalty to a common member of the society, to faithfulness to the epoch, to the native roots. He embodies the aesthetic and ethic principles of the nation, the world view suggested by his homeland.

მარიამ მირესაშვილი

ნიკიტა ხრუშჩოვის კოლიტიკა კულტურის სფეროში და ქართული ლიტერატურული ცხოვრების ფორმირების ასპექტი

ქართულ ლიტერატურაში სოციალისტური რეალიზმის განვითარება, რომელიც გრძელდებოდა საქართველოს გასაბჭოებიდან საბჭოთა კავშირის დაშლამდე (1921-1991წწ.), ოთხ ეტაპს მოიცავს: I. 1921-1932წწ.; II. 1932-1953წწ.; III. 1953-1985წწ.; IV. 1985-1991 წლები.

წინამდებარე გამოკვლევა მიზნად ისახავს მესამე ეტაპის, ე.წ. „დათბობის“ პერიოდის თავისებურებებისა და სპეციფიკური ნიშან-თვისებების შესწავლას. აღნიშნულ ხანაში მწერლობის განვითარებას, ისევე როგორც წინაპერიოდებში, საკავშირო კულტურულ-იდეოლოგიურ პროცესი განაპირობებდა. 1953 წელს სტალინი გარდაიცვალა. 1956 წელს სკკპ XX ყრილობაზე ქვეყნის ახალმა ხელმძღვანელმა, ნიკიტა ხრუშჩოვმა, თავის მოხსენებაში – „პიროვნების კულტი და მისი შედეგები“ – დაგმო სტალინიზმი და პიროვნების კულტი. საბჭოთა კავშირში დაიწყო კულტურის განვითარების ახალი ეტაპი, რომელსაც „დათბობის“ („оттепель“) პერიოდი ეწოდა.

აღნიშნულ ტერმინს პირველად ილია ერენბურგის ამავე სახელწოდების რომანში ვხვდებით (1954წ.), რომელშიც „დათბობა“ მოიაზრება მეტაფორის, სტალინური ყინულების გალღვობის, მატერიალიზაციად.¹ ი. ერენბურგის რომანის პუბლიკაცია შემოქმედებითმა ინტელიგენციამ კულტურაზე იდეოლოგიური ზედამხედველობის შესუსტების ერთგვარ გამოვლენად აღიქვა. მართ-

¹ ანალოგიური გააზრება გვხვდება საბჭოთა რუსი რეჟისორის, კანის ფესტივალის ლაურეატის, გრიგორი ჩუხრაის, ცნობილ ფილმში „მოწმენდილი ზეცა“: მის ბოლო კადრებში აღბეჭდილია ყინულმჭრელი, რომელიც ანტარქტიდაში მიაპობს ჩრდილოეთის ოკეანის ყინულებს და ირგვლივ თოვლი ღლვება.

ლაც, აღნიშნულ პერიოდში პარტიის კონტროლი ხელოვნებასა და ლიტერატურაზე მეტნაკლებად შესუსტდა. თუ ხელოვანი პირდაპირ არ აკრიტიკებდა საბჭოთა ხელისუფლებასა და სოციალისტური რეალიზმის პრინციპებს, პარტიული და ლიტერატურული ფუნქციონერები მას პრობლემებს არ უქმნიდნენ. იმავედროულად, „ხელოვნების ფრონტის“ იმ მუშაკებს (თუ „ჯარისკაცებს“, როგორც მათ უწოდებდნენ იმ პერიოდში), რომლებიც აქებდნენ საბჭოურ წყობას და ემსახურებოდნენ ხელისუფლებას, აჯილდოვებდნენ (თანამდებობებით, ორდენებით, სიგელებით, ფულადი პრემიებით, დასასვენებელი სახლების უფასო საგზურებით და ა.შ.).

იმთავითვე აღვნიშნავთ, რომ „დათობის“ პერიოდში კულტურის პოლიტიკაში გატარებულმა ცვლილებებმა საბჭოთა კავშირის ყველა რესპუბლიკა, მათ შორის საქართველოც, მოიცვა. ამდენად, „დათობის“ ეტაპები და მისი ნიშნეული თვისებები, რომლებზეც ქვემოთ ვისაუბრებთ, **ზოგად ხასიათს** ატარებს და დამახასიათებელია მთელი საბჭოთა სალიტერატურო სივრცისთვის. აქვე შევნიშნავთ, რომ დისკუსია „დათობის“ პერიოდის კულტურისა და, კერძოდ, ლიტერატურის პრობლემებისა და მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებების შესახებ, დღემდე არ შემწყვდარა. აღნიშნულ დისკუსიაში ჩართულნი არიან როგორც პოსტსაბჭოთა სივრცის, ასევე დასავლეთევროპელი და ამერიკელი ლიტერატურათმცოდნენი და კულტუროლოგები.

სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია, პირობითად, ორი „ბანაკის“ გამოყოფა: ლიტერატურის თეორეტიკოსთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ „დათობის“ პერიოდში მოხდა ახალი ფასეულობების ჩამოყალიბება, რომლებიც ძირეულად განსხვავდებოდნენ სტალინური ნორმებისგან. რაც შეეხება მეორე ნაწილს, იგი მიიჩნევს, რომ პოლიტიკასა და კულტურაში განხორციელებული გარეგნული ცვლილებების მიუხედავად **სტალინური კულტურის ფუნდამენტური ტროპები** – ანუ, გარკვეული ისტორიული პერიოდის ტექსტებისთვის დამახასიათებელი მეტაფორები, რომლებიც განსაზღვრავენ ძირითად თხრობით მოდელს – არ შეცვლილა. ქვემოთ შევეცდებით „დათობის“ პერიოდის შესახებ არსებული ინტერპრეტაციების წარმოჩენას, რომლებშიც გაანალიზებულია პოსტსაბჭოთა და დასავლეთ-

თევროპელ ლიტერატურათმცოდნეთა ნაშრომებში; იმავდროულად, ჩამოვყალიბებთ ჩვენს მიდგომას აღნიშნული პრობლემისადმი.

სტატისტიკის თანახმად, 1930-იანი წლების რეპრესიებს შეეწირა ათას ორასამდე სსრკ მწერალთა კავშირის წევრი, ხოლო ექვსასი – სტალინის გარდაცვალების შემდეგ გაათავისუფლეს ბანაკებიდან.¹ ამ მშრალი სტატისტიკური მონაცემების ფონზე ცხადი ხდება, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა სსრკ-ში „დათბობის“ ეპოქაში გატარებულ კულტურულ პოლიტიკას. თუმცა, როგორც ზემოთ შევნიშნეთ, „დათბობის“, პერიოდის კულტურა, უპირველეს ყოვლისა, მის ინტერპრეტაციებში არსებობს. მისი ქრონოლოგიაც კი მთხრობელზეა დამოკიდებული: ზოგი განსაზღვრავს მას 1954-1964 წლებით, ანუ, იგი სტალინის გარდაცვალების შემდგომ ათწლეულს მოიცავს; ზოგს კი მიაჩნია, რომ მისი დასაწყისი უკავშირდება სკკპ ახალ პროგრამას (1961წ.), ხოლო დასასრული – „პრადის გაზაფხულს“, ანუ 1968 წელს, საბჭოთა ჯარების მიერ ჩეხოსლოვაკიის ოკუპაციას.

ლიტერატურის თეორეტიკოსები და კულტუროლოგები, რომლებიც „დათბობის“ პერიოდს იკვლევენ, მას სტალინური ნორმების გადაფასებისა და ახალი ზნეობრივი ორიენტირების ჩამოყალიბების ეპოქად განიხილავენ. როგორც უკვე შევნიშნეთ, არსებობს განსხვავებული მოსაზრებები „დათბობის“ ეპოქის პერიოდიზაციასთან დაკავშირებით, თუმცა, **პირველი ეტაპის** ათვლის წერტილად ხშირად მიიჩნევენ 1953 წლის 16 აპრილს, ანუ, სტალინის გარდაცვალების ერთი თვის თავზე „ლიტერატურნაია გაზეტაში“ მწერალ ოლგა ბერგოლცის მიერ გამოქვეყნებულ სტატიას, რომელშიც **ლირიზმი** გულწრფელობის დისკურსის საფუძვლად განიხილება. იგულისხმებოდა, რომ გულწრფელობას უნდა შეეცვალა სტალინური კულტურის მამებლობა, მლიქვნელობა. ცხადია, საბჭოთა მკითხველებს არ გამოპარვიათ, რომ ბერგოლცის სტატია მიმართული იყო სტალინური კლასიციზმის ყალბი პათოსისა და იდეოლოგიური ინტონაციების წინააღმდეგ.

იმავე 1953წ. ოქტომბერში *ილია ერენბურგმა* გამოაქვეყნა სტატია „მწერლის მუშაობის შესახებ“, რომელშიც აღნიშნავდა,

¹ В. Эггелинг. Политика и культура при Хрущеве и Брежнев. 1953-1970. М., 1999, გვ. 19.

რომ ლიტერატურაში **სიმართლის გადმოცემა** უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე პარტუმუაკების მითითებებისა და დაკვეთების შესრულება. და ბოლოს, დეკემბერში, ჟურნალ „*ნოვი მირში*“ („*Новый мир*“) ვლადიმერ პომერანცევიმა გამოქვეყნა სტატია „*ლიტერატურაში გულწრფელობის შესახებ*“. სიმართლე ითქვას, XXს. დასაწყისის ავანგარდულ მიმდინარეობათა მანიფესტების ფონზე პომერანცევის ნეორომანტიკული მანიფესტი საკმაოდ კონსერვატულად გამოიყურება, თუმცა, 50-იანი წლების საბჭოთა კულტურის რეალობაში იგი მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა. იმასაც შევნიშნავთ, რომ პომერანცევის სტატია ირონიულ სტილში იყო დაწერილი, რაც, თავისთავად, სოცრეალისტური პოეტიკის უხეშ დარღვევას წარმოადგენდა და, შესაბამისად, ზოგიერთი პარტიული ფუნქციონერის გაღიზიანებას იწვევდა. რაც შეეხება სტატიის არსს, იგი შემდეგში მდგომარეობდა:

- თავისი შემოქმედებით მწერალი არ უნდა ეხმაურებოდეს სახელმწიფო სტრუქტურების ოფიციალურ ბრძანებებს; იგი საკუთარ შეხედულებებს, გრძნობებს, განცდებს უნდა გამოხატავდეს, რომლებიც, იმავედროულად, ეპოქის მაჯისცემას გვაგრძნობინებენ;
- ლიტერატურული შემოქმედების უმნიშვნელოვანეს ფასეულობებს ემოციური უშუალობა და გულწრფელობა წარმოადგეს;
- სტალინური კულტურის დადებითი გმირი არის სიყალბის განსახიერება; მას უნდა ჩაენაცვლოს სხვა ტიპის გმირი, რომელიც ახალ რეალობას უპასუხებს და შესაბამისობაშია თანამედროვე მოთხოვნებთან.¹

ლიტერატურული „დათბობის“ პირველი ტალღის დასასრულს 50-იანი წლების შუა ხანებს უკავშირებენ, როდესაც კონსერვატულად განწყობილმა პარტიულმა და ლიტერატურულმა ფუნქციონერებმა გააკრიტიკეს ლიბერალურად მოაზროვნე ინტელიგენცია (ცხადია, მათ შორის პომერანცევიც და ერენბურგიც), ხოლო ზოგიერთი მათგანი სამსახურიდანაც დაითხოვეს (მაგ., „*ნოვი მირის*“ რედაქტორი, ალექსანდრე ტვარდოვსკი).

¹ **Ю. Боров.** Социалистический реализм: взгляд современника и современный взгляд. М., 2008, გვ. 69.

„დათობის“ პირველი ეტაპის ემოციურმა ფონმა – ლიტერატურაში გულწრფელობის, უშუალობის დამკვიდრებამ – ვფიქრობთ, საინტერესო ასახვა პოვა ცნობილი ქართველი ლიტერატურათმცოდნის, *გურამ ასათიანის* „დიალოგებში“.¹ კრიტიკოსი წინათქმაშივე განმარტავს, რომ დიალოგური ფორმა, როგორც აზრის ჩამოყალიბების თავისებური ხერხი, პირობითია, რადგან ავტორს ხშირად არარსებული (არააუთენტიკური) მოწინააღმდეგე უდგას თვალწინ. გ. ასათიანის პირველი დიალოგის „მოწინააღმდეგე“ მოსკოვი-თბილისის სამგზავრო მატარებლის უცნობი მგზავრია. როდესაც ეს უკანასკნელი შეიტყობს, რომ მოსკოვში განათლებამიღებული ახალგაზრდა კაცი (გ. ასათიანი, – მ.მ.) სამშობლოში, საქართველოში, ბრუნდება და ლიტერატურის კრიტიკის სფეროში აპირებს საკუთარი ძალების მოსინჯვას, აფრთხილებს, რომ მისი მომავალი საქმიანობის ძირითადი განმსაზღვრელი თვისება *გულწრფელობა* უნდა იყოს, რადგან „გულწრფელობა შემოქმედის შინაგანი თავისუფლების, მისი სულიერი დამოუკიდებლობის პირველი ნიშანია“. ახალგაზრდა კრიტიკოსის პასუხი – სიწრფელე, ანუ გულწრფელობა, საბჭოთა მწერლობაში თავისთავად ნაგულისხმევი თვისებააო – უფრო გ. ასათიანის სურვილივით ჟღერს, ვიდრე იმ პერიოდში არსებულ status quo-დ.²

მომდევნო დიალოგშიც, რომელიც საქართველოს მწერალთა კავშირის სადარბაზოს შესასვლელთან იმართება ე. წ. „მკითხველსა“ და კრიტიკოსს შორის, კვლავაც ქართულ სალიტერატურო სივრცეში არსებულ გულწრფელობისა და სიმართლის დეფიციტზეა საუბარი. „მკითხველი“ კრიტიკოსს ეუბნება, რომ „...სიმართლე ჰაერივით სჭირდება დღევანდელ ქართულ მწერლობას. სიყალბემ, ხელოვნურობამ, ცრუ პათეტიკამ ამოწურა თავისი თავი“. გ. ასათიანი აიძულებს მკითხველს, რომ მთავარი გეზი, რომელიც თანამედროვე ქართულმა ლიტერატურამ აიღო, არ გამრუდდება... „სამოციანი წლების დასასრულს ჩვენი მწერლობა მიაღწევს იმ დონეს, როდესაც ყოველი ყალბი სიტყვა, ყოველგვარი ლიტერატურული ფარისევლობა ყურისმომჭრელ დისონანსად მოხვდება მკითხველის სმენას, როდესაც სიტყვა „რეალიზმი“, რომე-

¹ გ. ასათიანი. კრიტიკული დიალოგები. ტ. I. თბ., 2007.

² გ. ასათიანი. კრიტიკული დიალოგები, გვ. 21.

ლიც ჩვენი მწერლობის ძირითად მხატვრულ მეთოდად არის აღიარებული, წარმოითქმება მხოლოდ თავისი რეალური მნიშვნელობით“.¹ ცხადია, გ. ასათიანის ზემოაღნიშნულ დიალოგებში „დათბობის“ ეპოქის ნიშანდობლივი თვისებების – სიმართლის, გულწრფელობის – წარმოჩენა სულაც არ იყო შემთხვევითი; ეს იყო კრიტიკოსის პასუხი დროის მთავარ მოთხოვნაზე.

ლიტერატურის კრიტიკოსები „დათბობის“ პერიოდის მეორე ტალღის დასაწყისს უკავშირებენ 1956წ. თებერვალში ჩატარებულ სკკპ-ის ყრილობასა და ხრუშჩოვის მოხსენებას „პიროვნების კულტის“ შესახებ; რაც შეეხება „დათბობის“ პერიოდის მეორე ტალღის დასასრულს, მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ იგი 60-იანი წლების დასაწყისამდე გაგრძელდა (მაგ., ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი და ხელოვნებათმცოდნე ვოლფრამ ეგელინგი), ხოლო სხვები მის დასასრულს უკავშირებენ იმავე წლის შემოდგომაზე საბჭოთა ჯარების შეჭრას უნგრეთსა და პოლონეთში (მაგ., პეტრე ვაილი, ალექსანდრე გენისი, ალექსანდრე პროხოროვი და სხვ.).²

ახალმა დრომ ხელოვნებაში ახალი პოლიტიკური იდეები და თემები დაამკვიდრა, რომლებიც ამჯერად უკავშირდებოდა არა მტრულ გარემოცვაში მყოფი ადამიანების რევოლუციური, დიადი მისწრაფებების გადმოცემას, არამედ მშვიდობიან გარემოში მცხოვრები საბჭოთა მოქალაქეების ყოველდღიურობას, მათ სულიერ ყოფას, პრობლემებს. მწერლები აკრიტიკებდნენ არა მარტო პიროვნების კულტს, არამედ მათი თანამედროვე რეალობის მანკიერ მხარეებს, მათ შორის, პარტიულ ბიუროკრატიასაც. აღნიშნული პერიოდის ნაწარმოებები გამოირჩეოდა **სოციალური სიმწვავეით**, რაც სიახლეს წარმოადგენდა საბჭოთა მწერლობისთვის.

მხატვრულ ლიტერატურაში **სოციალური პროტესტის** გამოხატვის კვალდაკვალ იზრდებოდა პარტიული ხელმძღვანელობის შემფოთებაც. მწერლების მხრიდან გამოვლენილი სითამამე აშკარად ველარ თავსდებოდა სოციალისტური რეალიზმის მიერ დად-

¹ გ. ასათიანი. კრიტიკული დიალოგები, გვ. 32.

² П. Вайль, А. Генис. 60-е. Мир советского человека. – кн.: Собрание сочинений. В двух томах. Т. I: 60-е. Мир советского человека. Екатеринбург, 2003; А. Прохоров. Унаследованный дискурс: Парадигмы Сталинской культуры в литературе и кинематографе «оттепели». СПб., 2007.

გენილ ორთოდოქსალურ ჩარჩოებში. ამას, ბუნებრივია, მოჰყვა საპასუხო რეაქცია მთავრობის მხრიდან: სსრკ კომუნისტური პარტიის გენერალური მდივნის, ხრუშჩოვის, შეხვედრა მწერლებთან ნახევრადოფიციალურ გარემოში, სუფრასთან, და მათი დამოძღვრა, რომ ისინი „ადამიანის სულის ინჟინრები“ არიან და მათ მოვალეობას თანამედროვე ყოფის კრიტიკა კი არ წარმოადგენს, არამედ კომპარტიის ინტერესების დაცვა. აღნიშნულ შეხვედრაზე სსრკ-ის პირველმა პირმა მწერლებს პარტიის „მეავტომატეებიც“ კი უწოდა.¹

„დათბობის“ პერიოდის განხილვისას შეუძლებელია გვერდი ავუაროთ ე. წ. „პასტერნაკის საქმეს“, რომელიც ბორის პასტერნაკის საკულტო რომანის – „*ქიმი ყივავოს*“ – შემოქმედებით ისტორიას უკავშირდება. აღნიშნული ისტორია თვალნათლივ გვარწმუნებს იმაში, რომ პარტიის მხრიდან მასობრივ რეპრესიებზე უარის თქმის მიუხედავად, მისი მაგისტრალური კურსი არ შეცვლილა. საინტერესოდ გვეჩვენება ის ფაქტიც, რომ გახმაურებული რომანის ჩანაფიქრი საქართველოს უკავშირდება. 1958წ. 10 აგვისტოს (ე. ი. რომანის გამოსვლის შემდეგ) ზოია მასლენიკოვასთან საუბრისას პასტერნაკი აღნიშნავდა: „მას ვწერდი დიდხანს, 7 წელი. 1946 წელს ჩვენ ვიყავით დღესასწაულზე საქართველოში ბარათაშვილის გარდაცვალებიდან ასი წლისთავთან დაკავშირებით. საოცარი, მზიანი დღეები იდგა, ყველაფერი ყვაოდა და რაღაცნაირად ჩვენც გვედღესასწაულებოდა. დამთავრდა ომი, გაჩნდა ახალი იმელები. მოვისურვე, გამეკეთებინა რაღაც დიადი, მნიშვნელოვანი, – და დაიბადა ფიქრი რომანზე“.²

1956 წლისთვის რომანზე მუშაობა დასრულებული იყო. მწერალმა ჟურნალის «*Новый мир*» რედაქციას გადასცა ხელნაწერი. იმავდროულად, საკავშირო რადიომატ გაავრცელა ინფორმაცია პასტერნაკის ახალი რომანის შესახებ, რამაც დააინტერესა იტალიელი კომუნისტი, წიგნების გამომცემელი ფელტრინელი. შეთანხმების თანახმად, იტალიაში რომანი უნდა დაბეჭდილიყო მისი «*Новый мир*»-ში გამოქვეყნების შემდეგ. მაგრამ ამასობაში

¹ H. Ermolaev. *Censorship in Soviet Literature, 1917-1991*. Oxford, 1997, გვ.184.

² ბ. პასტერნაკი. „...და დაიბადა ფიქრი რომანზე“. – წგნ.: *შეხვედრები ნობელიანტებთან*. თბ., 2005, გვ. 24.

საკავშირო ჟურნალმა უარი განაცხადა (უფრო სწორად, აიძულეს, უარი ეთქვა) რომანის დაბეჭდვაზე. განმარტებით წერილში ნათქვამი იყო, რომ პასტერნაკი ტენდენციურად მიუღვა ოქტომბრის რევოლუციას, რადგან მას რუსული ინტელიგენციის ფიზიკურ და სულიერ განადგურებაში დასდო ბრალი. მიუხედავად სსრკ მწერალთა კავშირისა და კულტურის სამინისტროს წინააღმდეგობისა, პასტერნაკის „*ექიმი ჟივაგო*“ 1957 წელს იტალიაში გამოიცა და ორი წლის განმავლობაში მსოფლიოს 24 ენაზე ითარგმნა.

„*ექიმი ჟივაგოს*“ იდეურ არსს თავად პასტერნაკი ასე განსაზღვრავდა: „ეს არის რომანი სიცოცხლესა და სიკვდილზე, ადამიანურ ყოფაზე, მაგრამ რაღაც ისტორიულ ყალიბში. მასში რევოლუცია არ არის გადმოცემული როგორც *კრემიანი ტორტი*. რატომღაც ასეთადაა მიღებული მისი წარმოჩენა... მე ბრალს მდებენ, თითქოს რომანში უგულვებელყავი დამკვიდრებული შეხედულებები ისტორიულ მოვლენებზე და ამით დავარღვიე ვიღაცის მიერ როგორღაც გააზრებული სახელმწიფო ინტერესები... მგონია, რომ ისევ იქნება ცვლილებები და არა უკეთესობისკენ. შეეშინდებათ იმ არცთუ ისე დიდი თავისუფლების, რომელიც გაიღეს, ისევ მოუჭერენ „ჭანჭიკებს“ და ერთ-ერთი ასეთი მსხვერპლი ვიქნები მე ჩემს რომანთან ერთად.“¹

პასტერნაკის წინათგრძნობა მალევე ახდა. 1958 წლის 23 ოქტომბერს შვედეთის აკადემიამ მწერალს „ექიმი ჟივაგოსთვის“ ნობელის პრემია მიანიჭა; 25 ოქტომბერს კი «*Литературная газета*»-ს ორ საგაზეთო სვეტზე პასტერნაკს ადანაშაულებდნენ ლალატში და უწოდებდნენ „იუდას“, „გარეწარს“, „სარეველას“, „ტბის ბაყაყს“ და სხვა. საინტერესოა, რომ პასტერნაკის საქციელი დაგმეს არა მარტო სსრკ მწერალთა კავშირის წევრებმა, არამედ რუსული ემიგრაციის წარმომადგენლებმაც, მათ შორის ვლადიმერ ნაბოკოვმა. პასტერნაკის დისკრედიტაციის კამპანიამ ფართო მასშტაბი მიიღო. პარტიულ პრესაში გამოჩნდა წერილები, რომლებშიც „საბჭოთა მშრომელები“ ითხოვდნენ პასტერნაკის გასახლებას „მათი საყვარელი სოციალისტური სამშობლოდან“.

აღნიშნული ფაქტი მით უფრო საინტერესოა, რომ ამ დროისთვის რომანის წაკითხვა შეიძლებოდა მხოლოდ იტალიურ, ინ-

¹ ბ. პასტერნაკი. „...და დაიბადა ფიქრი რომანზე“, გვ. 22-23.

გლისურ და ფრანგულ ენებზე; ამდენად, დაუჯერებელია, რომ საბჭოთა მშრომელთა ფართო მასები ისე ზედმიწევნით ფლობდნენ ევროპულ ენებს, რომ გაეცნენ რომანის სრულ ვერსიას. თუმცა, ეს გასაკვირიც არ არის, თუ გავიხსენებთ ერთ ნიშანდობლივ ფაქტს: როდესაც ერთ-ერთ ცნობილ ქართველ კრიტიკოსს ჰკითხეს, კონკრეტულად რა არ მოგწონთ პასტერნაკის რომანში, პასუხი სრულიად გამაოგნებელი აღმოჩნდა: მე არ წამიკითხავს პასტერნაკის რომანი და არც ვაპირებ ასეთი ანტისაბჭოური რომანის წაკითხვასო.

„პასტერნაკის კამპანია“ იმით დასრულდა, რომ მწერალი აიძულეს, უარი ეთქვა ნობელის პრემიაზე. მან დროებით დატოვა მოსკოვი და ჩამოვიდა თბილისში, ტიცციან ტაბიძის ოჯახში. აღსანიშნავია, რომ პასტერნაკის დევნა დაწყებული იყო, როდესაც 1958 წელს თბილისში მწერლის მიერ თარგმნილი ქართველ პოეტთა ლექსები გამოიცა. პასტერნაკმა ტიცციან ტაბიძის ქალიშვილს, ნიჭა ტაბიძეს, წერილი გაუგზავნა, რომელშიც სწერდა, რომ იტალიის კომპარტიის მდივანმა, ტოლიატიმ, სთხოვა ფელტრინელის, რომ არ დაებეჭდა რომანი, რაზეც შემდეგი პასუხი მიიღო: მე მირჩევნია, დაგტოვო პარტიის რიგები, ვიდრე ყივანგოს დაბეჭდვაზე უარი ვთქვა... ეს იქნება დანაშაული კულტურის წინაშეო. ცხადია, ამ დროს საქართველოც სსრკ-ს ნაწილი იყო, მაგრამ თავად მწერლის აღიარებით, აქ მის მიმართ არ იგრობოდა ისეთი აგრესია, როგორც რუსეთში. გადატანილმა სტრესმა პასტერნაკის ჯანმრთელობა სერიოზულად შეარყია და მწერალი, რომელიც სტალინურ რეპრესიებს გადაურჩა, 1960 წელს „დათობის“ კულტურის პოლიტიკამ შეიწირა.

„პასტერნაკის საქმე“ იქცა შემობრუნების წერტილად დასავლეთის პოლიტიკური და კულტურული სამყაროსთვის. ისინი, ვისაც სჯეროდა, რომ ხრუშოვის პოლიტიკური კურსი ტოტალიტარული რეჟიმის წინააღმდეგ იყო მიმართული (და არა მხოლოდ სტალინის პიროვნების), რომ საბჭოურ სოციალიზმს შეიძლებოდა „ადამიანური სახე“ ჰქონოდა, სერიოზულად დაფიქრდნენ; „პრადის გაზაფხულმა“ კი საბოლოოდ დაუსვა წერტილი მათ იმედებს.

„პასტერნაკის საქმესთან“ დაკავშირებით საინტერესოდ გვეჩვენება ცნობილი ქართველი მწერლის, ოთარ ჩხეიძის რომანის,

„ცთომილნი“ ბედი. ო. ჩხეიძემ სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე მიიპყრო მკითხველის ყურადღება როგორც მწვავე, კრიტიკული ნაწარმოებების ავტორმა. 50-იან წლებში დაიბეჭდა მისი რომანი „ჯებირი“, რომელშიც ავტორმა თამამად წარმოაჩინა საკოლმეურნეო სისტემის კრაზი. ამას მოჰყვა განმაურებული რომანები: „ბურუსი“, „მეჩეჩი“, რომლებშიც კრიტიკულად იყო გააზრებული სოციალისტური სახელმწიფო წყობა და მარქსისტული იდეოლოგია.

ო. ჩხეიძის რომანები, უპირველეს ყოვლისა, თავისთავადობით აღიზიანებდა ლიტერატურულ პარტოკრატიას: თემატიკით, ენობრივ-სტილური თავისებურებებით და, რაც მთავარია, მიმდინარე მოვლენების, არსებული რეალობის სოცრეალიზმის პოზიციებისგან განსხვავებული შეფასებებით. როგორც წესი, არც ლიტერატურული ფუნქციონერების მხრიდან აყოვნებდა რეაქცია: მწერალს საყვედურობდნენ, რომ იგი არასწორად ივებდა პარტიის ღირებულებებს (მაგ. ცხოვრებისეული წინააღმდეგობების ჩვენებასთან დაკავშირებით) და საბჭოური ცხოვრების ნეგატიურ, არატიპურ მხარეებს გაზვიადებულად წარმოუჩენდა მკითხველს.

კრიტიკის ქარცეცხლში აღმოჩნდა მწერლის მორიგი რომანი – „ცთომილნი“, რომელიც არა მხოლოდ პარტიულმა ფუნქციონერებმა, არამედ საქართველოს უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარემ, ალექსი ინაურმაც გააკრიტიკა. რომანი უნდა დაბეჭდილიყო 1960 წელს ჟურნალ „მნათობში“, რომლის მთავარი რედაქტორი იყო სიმონ ჩიქოვანი. როგორც ჩანს, „კეთილისმსურველების“ ხელშეწყობითა და სათანადო კომენტარების თანხლებით სტამბაში დასაბეჭდად გადაგზავნილი რომანი ინაურის მაგიდაზე აღმოჩნდა. 1960 წლის ოქტომბრის მიწურულს საქართველოს კომპარტიის ცკ-ს ბიუროზე უშიშროების თავკაცმა რომანიდან ამონარიდები წაიკითხა და როგორც საბჭოთა იდეოლოგიისთვის მიუღებელ ნაწარმოებს, განაჩენიც გამოუტანა: ეს რომანი „ექიმ ჟივკოზე“ უარესიაო.¹

სიმონ ჩიქოვანი შეეცადა, რომ დაეცვა რომანი, მაგრამ ისიც მოხსნეს მთავარი რედაქტორის თანამდებობიდან.²

¹ ო. ჩხეიძე. აგვისტოს შვილები. მამაჩემი ოთარ ჩხეიძე. თბ., 2008, გვ. 594.

² აქვე შევნიშნავთ, რომ „ცთომილნი“ მხოლოდ 1997 წელს დაიბეჭდა

ოთარ ჩხეიძის ზემოაღნიშნული რომანის ლიტერატურული ბედი კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, რომ „დათობის“ პერიოდში პარტიას არ უთქვამს უარი ტოტალიტარულ კულტურულ პოლიტიკაზე; მართალია, მან ოდნავ მოუშვა „მარწუხები“, მაგრამ რადიკალურად არ შეუცვლია იდეოლოგიური ვექტორი. იგი კვლავაც იღვას სოცრეალიზმის პრინციპების ერთგულ დარაჯად.

„დათობის“ პერიოდის მეორე ეტაპზე კულტურული პოლიტიკის მნიშვნელოვან შენაძენს წარმოადგენდა **ლიტერატურული აღმანახების** გამოცემა, რომელთა საქმიანობაში ცენზურა ნაკლებად ერეოდა და ამდენად, მწერლებს შესაძლებლობა ჰქონდათ, ლიტერატურული პარტოკრატიის გვერდის ავლით გამოექვეყნებინათ თავიანთი ნაწარმოებები. აღნიშნულ პერიოდში პარტიამ ნაწილობრივ შეასუსტა ცენზურის სიმკაცრე, შესაძლებელი გახდა სინამდვილის მოვლენების უფრო ფართოდ და არაცალმხრივად ასახვა. საბჭოთა კავშირის მასშტაბით ეს სიტუაცია კარგად გამოიყენეს საკავშირო ლიტერატურულმა ჟურნალებმა: „*ნოვი მირმა*“, „*ზეზდამ*“, „*იუნოსტმა*“, ხოლო ქართულ სინამდვილეში – „*ცისკარმა*“ და „*მნათობმა*“. სწორედ ამ ჟურნალებს უკავშირდება შემოქმედთა ახალი თაობის – „**სამოციანელების**“ – გამოსვლა ლიტერატურულ ასპარეზზე, რომელმაც პრინციპულად გადაახალისა მეოცე საუკუნის ქართულ მწერლობაში.

აღნიშნული პროცესის ათვლის წერტილად ქრონოლოგიურად 50-იანი წლების ბოლოს მიიჩნევენ. ქართულ სალიტერატურო ცხოვრებაში სიახლეების დანერგვის თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელოვანია სიმონ ჩიქოვანის, როგორც პოეტის, ლიტერატორისა და „*მნათობის*“ რედაქტორის მოღვაწეობა. 50-იანი წლების II ნახევარში ეს ჟურნალი ახალგაზრდა მწერლებისთვის (არჩილ სულაკაური, თამაზ ჭილაძე, ოთარ ჭილაძე და სხვ.), ოსტატობის თავისებურ სკოლად იქცა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოგვიანებით, ქართველ მწერალთა ამ თაობას „**სამოციანელები**“ უწოდეს და ისინი „*ცისკარის*“ გარშემო გაერთიანდნენ.

აღსანიშნავია, რომ „**სამოციანელებთან**“ და მათ მიერ დამკვიდრებულ სიახლეებთან წინა თაობის ქართველი მწერლების

დამოკიდებულება არაერთგვაროვანი იყო, თუმცა, აღნიშნულ „განახლებაში“ მათი წვლილი (როგორც შემოქმედებითი, ასევე პრაქტიკული), საკმაოდ მნიშვნელოვანია: მაგალითად, სიმონ ჩიქოვანი, გარდა იმისა, რომ „*მნათობს*“ რედაქტორობდა, ხელმძღვანელობდა კომკავშირის კომიტეტთან არსებულ ესთეტიკურ სექციას, გიორგი ლეონიძე – ლიტერატურის ინსტიტუტში ახალგაზრდა მეცნიერებისთვის დაარსებულ ცნობილ „სამშაბათობებს“. როგორც ვხედავთ, მიუხედავად სხვადასხვა თაობის წარმომადგენელთა განსხვავებული ხედვისა, ქართულ სინამდვილეში უფროსი თაობის წვლილი ლიტერატურული ცხოვრების განახლების პროცესში ამკარად იკვეთება. აღნიშნულ ფაქტს 60-იანი წლების ლიტერატურული პროცესის ანალიზისას ქართველი მწერლებიც და ლიტერატურის კრიტიკოსებიც ერთხმად აღიარებენ.

„დათობის“ მესამე ეტაპი ლიტერატურაში მოიცავს 60-იან წლებს. თუმცა, ერთი ნაწილი კრიტიკოსებისა მის დასასრულს უკავშირებს მანუჩის გამოფენაზე 1962 წელს ხრუმწივოს თავდასხმას მხატვარ-აბსტრაქციონისტებზე, როდესაც სახელმწიფოს მეთაურმა ერნსტ ნეიზვესტნი და მხატვრები-ნონკონფორმისტები უცენზურო გამოთქმებით შეამკო; მეორე ნაწილი კი „დათობის“ ბოლო ეტაპის დასასრულს „პრადის გაზაფხულს“ უკავშირებს. „*მესამე ეტაპის*“ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სიახლეს წარმოადგენს **დისიდენტური მოძრაობა**, რომელმაც ლიტერატურაში კი არ შემოაღწია, არამედ სწორედ მის წიაღში იშვა. ლიტერატუროცენტრული საბჭოთა კავშირისთვის ეს ბუნებრივი იყო. ამ თვალსაზრისით სიმპტომატურია ანდრეი სინიავსკისა (აბრამ ტერცი) და იული დანიელის (ნიკოლაი არჟაკი) დაპატიმრების ისტორია (1966): მწერლებმა საზღვარგარეთ დაბეჭდეს თხზულებები, რომლებიც მთავრობამ „ანტისაბჭოთად“ მიიჩნია. საყურადღებოა, რომ გარკვეული ზეწოლისა და დამინებების მიუხედავად, სამოცდასამმა მწერალმა მოაწერა ხელი ოფიციალურ წერილს, რომელშიც გაპროტესტებული იყო მათი კოლეგების დაპატიმრება. იმ დროისათვის ეს სამოქალაქო გმირობის ტოლფასი იყო.

დისიდენტურ მოძრაობას გასაგები მიზეზების გამო არ მოუწვევია დამფუძნებელი ყრილობა, არ ჰყოლია დამფუძნებლები,

არ გამოუქვეყნებია მანიფესტები და ა.შ. 60-იანი წლების დისიდენტები ისეთს არაფერს სთავაზობდნენ საზოგადოებას, რაც პარტიის მიერ არ იყო პროკლამირებული. პარტია მოუწოდებდა საბჭოთა მოქალაქეებს გულწრფელობისკენ – დისიდენტები სიმართლეს ამბობდნენ; გაზეთები წერდნენ „კანონიერების ნორმების“ აღდგენაზე – დისიდენტები პროკურატურაზე უფრო ზედმიწევნით იცავდნენ კანონებს; ტრიბუნებიდან ისმოდა მოწოდებები კრიტიკის საჭიროებაზე – დისიდენტებიც სწორედ ამას აკეთებდნენ.

ქართულ სინამდვილეში დისიდენტურ ლიტერატურასთან დაკავშირებით ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ აკ. ბაქრაძის შეხედულებას. იგი წერდა: „საქართველოში სოლჟენიციანი წარმოუდგენელია არა იმიტომ, რომ ამ ნიჭიერების კაცი არ შეიძლება იყოს საქართველოში. საქართველოში შეიძლება ათჯერ უფრო ნიჭიერი კაცი იყოს, მაგრამ ყურადღებას არ მიაქცევენ. როცა სოლჟენიციანი წერს თავის თხზულებებს, რომლებიც თავისი შინაარსით არის ანტიკომუნისტური, ეს დანარჩენი მსოფლიოსთვის ყურადღების საგანია, რადგან გამოჩნდა კაცი, ვინც უყურებს სხვაგვარად იმ სინამდვილეს, იმ სამყაროს, რომლითაც რუსეთი ცხოვრობს. ისეთივე ნაწარმოებს არავინ მიაქცევდა ყურადღებას, თუ ის ქართულად იქნებოდა დაწერილი, რადგან ქართველი მწერლის უკან არ იდგა ის ძალა, რომელიც აქვს რუსეთს, როგორც ქვეყანას. არ უნდა შევცდეთ, არ უნდა მოვიტყუოთ თავი, რომ ამ შეფარდებას მრავალრიცხოვნებისას... მნიშვნელობა არა აქვს“.¹

ლიტერატურის სფეროში დისიდენტობის მთავარი მიღწევა **არატექსტური გზით** საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება აღმოჩნდა. აღნიშნული ხერხის ძირითადი მატარებელი გახდა ფოლკლორი – ანეკდოტები, ხუმრობები, სიმღერები. აღნიშნულ ფენომენტთან დაკავშირებით საინტერესოდ გვეჩვენება ცნობილი მკვლევრის იური ბორევის მოსაზრება. თავის მონოგრაფიაში, რომელიც სოციალისტური რეალიზმის პრობლემებს ეხება, იგი აღნიშნავს, რომ ინტელიგენცია არასოდეს მიმართავდა ზეპირსიტყვიერებას; იგი წერდა რომანებს, ლექსებს, ღლიურებს. თუმცა, ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში, როდესაც საზოგადოებრივ ინსტიტუ-

¹ აკ. ბაქრაძე. გაბაასება. თბ., 2000, გვ. 268.

ტებს სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებას აიძულებდნენ, როდესაც ყველა და ყველაფერი მკაცრ კონტროლს ექვემდებარებოდა, ისიც კი საშიში აღმოჩნდა, რომ მწერალს „საკუთარი ცხოვრებისეული გამოცდილება საწერი ფურცლებისთვის გაენდო“.¹ სიმართლე უნდა თქმულიყო, მაგრამ რა გზით? სწორედ ასეთ პირობებში ინტელიგენციამ გამოიჩინა ინფორმაციის შენახვისა და გადაცემის საშუალება, რომელიც ცენზურის კონტროლს არ ექვემდებარებოდა. ასე გაჩნდა *ინტელიგენტური ფოლკლორი*.

XX საუკუნის კულტურაში ჩამოყალიბდა მთელი პლასტი – ნაკლებად შესწავლილი და გარკვეულწილად, ნაკლებად ცნობილი – რომელშიც საინტერესოდ აისახა XX საუკუნის სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრებისა და საბჭოთა ხელოვნების განვითარების თავისებურებანი. ინტელიგენტური ფოლკლორის მთავარი გმირები ყველასათვის ცნობილი ადამიანები იყვნენ (პარტიული ლიდერები, მწერლები, პოპულარული მსახიობები და ა.შ.). რაც შეეხება თემატიკას, იგი მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა. ქვემოთ მოვიტანთ ინტელიგენტური ფოლკლორის რამდენიმე ნიმუშს სხვადასხვა თემაზე:

საბჭოთა ხელოვანის შემოქმედებითი თავისუფლების შესახებ. კრემლში, დახურულ კონცერტზე, წარმატებით გამოვიდა ცნობილი მომღერალი ივან კოზლოვსკი. პარტიული ელიტა (რა თქმა უნდა, მეუღლეების თანხლებით), გარს შემოეხვია. ერთნი სთხოვენ: „ამხანაგო კოზლოვსკი, იმდერეთ ლენსკის „არიოზო“; მეორენი: „გთხოვთ, შეგვისრულოთ რომანსი“. საუბარში ჩაერია სტალინი: „მეგობრებო, ამხანაგი კოზლოვსკი შემოქმედი ადამიანია და მან უნდა იმდეროს მხოლოდ ის, რაც სურს. მას კი სურს, რომ შეასრულოს რომანსი «Я помню чудное мгновение»“.²

ხელოვანთა დაჯილდოების პრინციპის შესახებ. 30-იან წლებში სტალინიმა მიიწვია კრემლში ოთხი ცნობილი რეჟისორი და ჰკითხა, თუ რა სჭირდებოდათ, რათა მათი შემოქმედებითი ნაყოფიერება ამაღლებულიყო. მიხაილ რომმა დაიჩივლა, რომ ის და მისი ავადმყოფი მეუღლე ერთოთახიან ბინაში სივიწროვეში

¹ Ю. Борев. Социалистический реализм..., გვ. 147.

² Ю. Борев. Социалистический реализм..., გვ. 148.

ცხოვრობენ. „გექნებათ დიდი ბინა, ამხანაგო რომო“, – შეჰპირდა სტალინი. პულოვკინმა თქვა, რომ იგი ქალაქგარეთ სიმშვილეში გაცილებით უკეთ მუშაობს. „გექნებათ აგარაკი, ამხანაგო პულოვკინო“, – შეჰპირდა სტალინი. პირივემა დაიჩივლა, რომ დიდ დროს კარგავს თავის აგარაკზე მისასვლელად. „გექნებათ მანქანა, ამხანაგო პირივეო“, – შეჰპირდა სტალინი. ჯერი ალექსანდროვზე მიდგა. იგი უხერხულად შეიშმუშნა და ბელადს უთხრა, რომ ძალზე დიდი თხოვნა ჰქონდა: „მე მსურს საჩუქრად მივიღო თქვენი წიგნი „ლენინიზმის საკითხები“ ავტოგრაფით“. „მიიღებთ წიგნს ავტოგრაფით, ამხანაგო ალექსანდროვო“, – შეჰპირდა სტალინი. ბინა, აგარაკი და მანქანა ალექსანდროვმა წიგნთან ერთად მიიღო.¹

კომუნიზმში ცხოვრების შესახებ. 60-იან წლებში ხრუშოვმა საბჭოთა ხალხს ამცნო, რომ ოცი წლის შემდეგ ისინი კომუნიზმში იცხოვრებენ. ყველამ აიტაცა ეს თემა. აღნიშნულ პერიოდში ცნობილ მსახიობს ა. იაბლოჩკინას გადაუხადეს სასცენო მოღვაწეობის 75 წლისთავი. 90 წელს გადაცილებული ვეტერანი მსახიობი სამადლობლო სიტყვით გამოვიდა: „მე მჯერა, რომ ჩვენ ძალე კომუნიზმში ვიცხოვრებთ: აღარ იქნება რიგები; ყველაფერი თავზე საყრელად გვექნება: პროდუქტები, ტანსაცმელი... საზღვარგარეთაც ვივლით დასასვენებლად.. მოკლედ, ყველაფერი ისე იქნება, როგორც დიდი იმპერატორის, ნიკოლოზის დროს იყო“.²

„უძრავობის“ პერიოდის ბელადების ცხოვრებიდან. აღდგომის დღეებში მსცოვან ლ. ბრეჟნევთან კაბინეტში შედის მისი მდივანი და ულოცავს ბრწყინვალე დღესასწაულს: „ქრისტე აღსდგა, ლეონიდ ილიჩ“. ბრეჟნევი არაფერს პასუხობს. შემდეგ კაბინეტში შედის მისი ერთ-ერთი მოადგილე და ისიც ულოცავს: „ქრისტე აღსდგა, ლეონიდ ილიჩ“. „მე ეს ინფორმაცია უკვე მომაცხენეს“, – პასუხობს საქმიანი იერით ბრეჟნევი.³

ინტელიგენტური ფოლკლორის ნიმუშები ქართულმა სინამდვილემაც შემოგვინახა:

თემატური წრიდან „ბელადის ხუმრობები“: სტალინს მისი

¹ **Ю. Борев.** Социалистический реализм..., გვ. 149.
² **H. Ermolaev.** Censorship in Soviet Literature..., გვ. 78.
³ **H. Ermolaev.** Censorship in Soviet Literature..., გვ. 81.

თანაშემწე, პოსკრებიშევი გადასცემს მსახიობ გელოვანის თხოვნას (ამ უკანასკნელმა რამდენიმე ფილმში ბელადი განასახიერა), რომ მას სურს რიწის ტბაზე, სტალინის აგარაკზე, დასვენება. „რატომ მაინცადამაინც რიწაზე?“ – კითხულობს სტალინი. „თქვენი როლის უკეთ განსახიერების მიზნით გელოვანს სურს, გაითავისოს ის გარემო, რომელშიც თქვენ გიცხოვრიათ,“ – პასუხობს პოსკრებიშევი. „მაშინ ტურუხანსკიდან დაიწყოს, სადაც გადასახლებაში ვიყავი,“ – გამოსავალს პოულობს ბელადი.¹

მწერლებისთვის ჯილდოების გადაცემის შესახებ. პოსკრებიშევი სტალინს მოახსენებს, რომ მწერალმა ლეონიძემ მას ახალი პოემა მიუძღვნა. „როგორია ლეონიძის საცხოვრებელი პირობები?“ – დაინტერესდა ბელადი. თანაშემწემ მოახსენა, რომ მწერალს აქვს კარგი ბინა თბილისის ცენტრში და აგარაკიც. „მანქანა თუ ჰყავს?“ – კითხულობს ბელადი. პოსკრებიშევი უდასტურებს, რომ მწერალს მანქანაც ჰყავს. „მახსოვს, რომ ლენინის ორდენითაც დავაჯილდოვეთ, – აგრძელებს ბელადი. პოსკრებიშევი უდასტურებს. სტალინი გაოცებული შლის ხელებს; „აბა, რაღა უნდა?“²

კომუნისტების სიცოცხლისუნარიანობის შესახებ. ცნობილ თეატრალურ რეჟისორს ალექსანდრე მიქელაძეს, რომელიც ანტიკომუნისტური განწყობილებებით გამოირჩეოდა, მეგობარმა „მგზნებარე რევოლუციონერის“, კიროვის, მკვლელობა ახარა. მიქელაძეს არანაირი ემოცია არ გამოუხატავს მომხდართან დაკავშირებით. ნაცნობმა კვლავ გაუძეორა ახალი ამბავი და განცვიფრებით ჩაეკითხა: კი მაგრამ, ამ სიახლემ არ გაგახარაო. – რა უნდა მიხაროდეს, ასე თითო-თითოდ თუ მოკლეს, ესენი როდის ამოწყდებიან, – უპასუხა ალექსანდრე მიქელაძემ.³

აღსანიშნავია, რომ მოგვიანებით, XX საუკუნის 90-იან წლებში, ინტელიგენტური ფოლკლორი **სოცარტის** ერთ-ერთი მასაზრდოებელი წყარო გახდა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „პიროვნების კულტის“ დაგმობამ ბევრი რამ შეცვალა როგორც საზოგადოებრივ აზროვნებაში,

¹ П. Вайль, А. Генис. 60-е. Мир советского..., გვ. 124.

² А. Прохоров. Унаследованный дискурс..., გვ. 96.

³ გაზ. „ახავად-დასავალი“, 17 ნოემბერი, 2010, გვ. 9.

ასევე ხელოვნებაში. განსახილველ პერიოდში შეიცვალა ადამიანების დამოკიდებულება სამყაროსადმი; გაჩნდა უკეთესი მოძავლის რწმენა. 60-იან წლებში საზოგადოებამ აიტაცა კომუნისტური პროპაგანდის ახალი ლოზუნგი – „დავუბრუნდეთ ლენინურ ნორმებს“, რომლის თანახმად, ბოლშევიკების მიერ ჩადენილი ადამიანის უფლებათა შემლახველი ქმედებები: პარტიის რიგების „წმენდა“, 30-იანი წლების რეპრესიები და სხვა, ფასდებოდა, როგორც ლენინური კურსიდან გადახვევა. აქვე შევნიშნავთ, რომ სინამდვილეში „ახალი ლოზუნგი“ მმართველი პარტიის მიერ საზოგადოებისთვის გადაგდებული მორიგი სატყუარა იყო, რადგან საბჭოთა კავშირში პირველი რეპრესიები სწორედ ლენინის დროს ჩატარდა, რომელთაც იგი „რევოლუციურ წმენდას“ უწოდებდა.

როგორც აღვნიშნეთ, შემოქმედებითმა ინტელიგენციამ ლოზუნგი – „დავუბრუნდეთ ლენინურ ნორმებს“ – აიტაცა და გაჩნდა ნაწარმოებები, რომელთა მთავარ იდეას წარმოადგენდა რევოლუციისა და მისი დაკარგული იდეალების – სამართლიანობის, მოვალეობის, პატიოსნების – ახლებურად „შეფუთვა“ და პროპაგანდა. აღსანიშნავია, რომ ტაბუახსნილ თემებზე პირველი ნაწარმოებების გამოჩენაც აღნიშნულ პერიოდს (60-იან წლებს) უკავშირდება. სამართლიანობისა და თავისუფლების, ადამიანის კანონიერი უფლებების დაცვის მოთხოვნა „სამოციანელთა“ თაობამ წარმოაჩინა არა ტრადიციული რაკურსით, როგორც ზოგადად ჰუმანისტური მწერლობისთვის დამახასიათებელი ლიტერატურული თემა, არამედ როგორც თანამედროვეობის ერთ-ერთი უმწვავესი საკითხი. არჩილ სულაკაურის „ახელის დაბრუნება“, „ძველი ამბავი“, რევაზ ჭეიშვილის „ბიჭიკოს ავადმყოფობის ისტორია“, ჭაბუა ამირეჯიბის „ბიძაჩემი მეჯღანა“ ის მხატვრული ნაწარმოებებია, რომელთა საშუალებით გამოხატეს ახალგაზრდა ქართველმა მწერლებმა თავიანთი დამოკიდებულება 30-იანი წლების რეპრესიების მიმართ. მათში მთელი ტრაგიზმით გაცხადდა საზოგადოებისათვის ტაბუირებული თემა; წარმოჩენილ იქნა არაერთი პატიოსანი მოქალაქის, ჭეშმარიტი მამულიშვილის ხვედრი, რომლებიც ტოტალიტარული სახელმწიფოს პოლიტიკური კურსისათუ უბრალოდ, გაუტანელი, შურიანი, მახეზლარა ადამიანების მსხვერპლი შეიქმნენ. აღსანიშნავია, რომ ზემოთ მოყვანილ ნაწარ-

მოებებში წარმოჩენილია სიმართლის ზეიმი, რაც უდანაშაულო ადამიანების სამშობლოში, ოჯახში დაბრუნებით გამოწვეულ ბედნიერებას ახლავს თან, თუმცა, ავტორთა პოზიციის თანახმად, ბედნიერებამ არ უნდა გადაფაროს, არ უნდა წაშალოს ის დამდა, რომელიც სამუდამოდ დააჩნია პიროვნების სულს მიყენებულმა ბოროტებამ. ბოროტებისადმი შემწყნარებლობის გამოჩენა არ შეიძლება, რადგან ასეთ შემთხვევაში იგი ახალი ბოროტების სათავე გახდება – ასეთია ახალგაზრდა მწერლების პოზიცია.

საბჭოთა კავშირი მრავალეროვნული სახელმწიფო იყო, მაგრამ, როდესაც იგი შეიქმნა, მისი იდეოლოგიები ცდილობდნენ, აქცენტი გადაეტანათ ადამიანთა დაყოფაზე მხოლოდ კლასობრივი ნიშნით. თუმცა, მოგვიანებით, 60-იან წლებში, მიხვდნენ, რომ, თუ ადამიანებს მთლიანად მოსწყვეტდნენ ეროვნულ კულტურასა და ტრადიციებს, მიიღებდნენ ისეთ საზოგადოებას, რომელშიც ფორმალურადაც კი აღარ დარჩებოდა ადგილი ჰუმანიზმისა და ნათელი იდეალებისათვის. აუცილებელი გახდა, ამ ნაბიჯის თუნდაც ფორმალურად, გადადგმა. ასეთ ვითარებაში დაიწყო ისტორიისაკენ შემობრუნებისა და მასში იდეალის ძიების პროცესი.

აღსანიშნავია, რომ ეს პროცესი (ანუ ჰუმანისტური იდეალის ძიება), ზოგადად, სოცრეალიზმის მიმდევრებისთვის გახდა აქტუალური 60-70-იან წლებში. შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ ამ დროს გადაიღო ცნობილმა იტალიელმა მწერალმა და კინორეჟისორმა პიერ პაოლო პაზოლინიმ „*მათეს სახარება*“ და როდესაც ჰკითხეს, კომუნისტმა კაცმა ქრისტეზე ფილმი რატომ გადაიღო, უპასუხა, რომ სწორედ ქრისტე იყო პირველი კომუნისტი და იმიტომ.

საბჭოთა მწერლებმა დაიწყეს მსჯელობა სულიერ, ზნეობრივ ფასეულობებზე. ამიტომაც „დათობის პერიოდში“ საბჭოთა ხელისუფლება აღარ კრძალავდა ასეთი ტიპის ნაწარმოებებს, ხელოვნებისა და ლიტერატურის წარმომადგენლები კი სიამოვნებით ქმნიდნენ მხატვრულ ტილოებს, რომლებშიც წარმოაჩენდნენ **გმირების ეროვნულ ხასიათს**, ეროვნულ და სოციო-კულტურულ რეალიებს, ტრადიციებს, ზნე-ჩვეულებებს (მაგ., რ. ინანიშვილი, ნ. დუმბაძე, გ. რჩეულიშვილი, ნ. წულეისკირი და სხვ.).

60-იან წლებში ბევრ მწერალს კვლავაც გულწრფელად

სჯეროდა „ნათელი მომავლის“ – კომუნიზმის. თუმცა, პარტიის XX ყრილობის შემდეგ **სოცრეალიზმის გმირი** შეიცვალა. სიმპტომატურია, რომ თავისი წინამორბედისგან, ე. წ. „კონკიას“ მოდელისგან განსხვავებით, ახალი ლიტერატურული გმირი ისწრაფოდა, გაეუმჯობესებინა საკუთარი ცხოვრებისეული პირობები და გადაეწყვიტა ინდივიდუალური ყოფითი თუ ეგზისტენციალური პრობლემები. ახალი ლიტერატურული გმირისთვის „ნათელი მომავალი“ გახდა პირადულ-ინდივიდუალისტური მიზანი. ხელოვნება ამ ორიენტაცია აიღო „კერძო საკუთრების ესთეტიკაზე“ (ი. ვარშავსკის ტერმინი).¹

ამდენად, „დათბობის“ პერიოდის აღნიშნულ ეტაპზე სოცრეალიზმმა დაკარგა მისი ერთ-ერთი ძირითადი მასაზრდოებელი წყარო – **გმირული ხასიათი**. მასთან ერთად დაიკარგა სიმბოლურების დაძლევის პათოსი, რომელიც რევოლუციის შემდგომი და ომის შემდგომი ლიტერატურის ერთ-ერთ ნიშნულ თვისებას წარმოადგენდა. მხატვრულმა მეთოდმა, რომელსაც არსებული რეალობა ვეღარ უზრუნველყოფდა ცხოვრებისეული მასალით, საბოლოოდ დაკარგა ავტორიტეტი. გამოვლინდა დაღმავალი პროცესისთვის დამახასიათებელი ნიშნები: გაფერმკრთალდა ოფიციალური მიერ ადრე დადგენილი ორიენტირები, დაირღვა მის მიერვე დადგენილი ორთოდოქსალური ჩარჩოები; დაიწყო „ვიბრაციული“ პროცესები, რასაც მოჰყვა, ერთი მხრივ, ეროვნული შინაარსის მქონე მხატვრული ნაწარმოებებისა და ლიტერატურულ-კრიტიკული სტატიების გამოქვეყნება, ხოლო, მეორე მხრივ, გაიზარდა ისეთი ნაწარმოებების რიცხვი, რომლებიც მიმართული იყო ეროვნული კულტურების ფასეულობათა დასაცავად.

და მაინც, ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის მიუხედავად, სოციალისტური რეალიზმი რჩებოდა ოფიციალური მიერ ერთადერთ აღიარებულ მხატვრულ მეთოდად. მართალია, 60-იანი წლების მიწურულს შემოქმედებითი კავშირების დადგენილებებში დაიწყეს სოციალისტური რეალიზმის „კანონიკური“ დეფინიციის ერთგვარი რევიზია, თუმცა, საბოლოოდ, მცირე კორექტირებაზე შეთანხმდნენ; კერძოდ, ადრინდელ ფორმულირებას ჩამოაცილეს მეორე ნაწილი, რომელიც ეხებოდა ხელოვნების საშუალებით კომუნის-

¹ http://ru.wikipedia.org/wiki/Варшавский,_Илья_Иосифович

ტური თაობის აღზრდის პერსპექტივას.

ფაქტობრივად, ზემოთ ჩამოთვლილი ტენდენციები, რომლებიც დამახასიათებელი იყო „დათბობის“ პერიოდის საბჭოთა მწერლობისთვის, სრულად აისახა იმ ქართველი მწერლების შემოქმედებაში, რომლებმაც 60-იან წლებში დაიძვედრეს თავი სალიტერატურო ასპარეზზე (ა. კალანდაძე, მ. მაჭავარიანი, გ. რჩეულიშვილი, ნ. დუმბაძე, გ. ფანჯიკიძე, ტ. ჭანტურია, ო. ჭილაძე, თ. ჭილაძე, ა. სულაკაური, გ. დოჩინაშვილი...). სავსებით გასაზიარებელია ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში არაერთხელ გამოთქმული მოსაზრება (კ. იმედაშვილი, ჯ. ჩარკვიანი, გ. ასათიანი...), რომ ქართველ „სამოციანელთა“ იდეური გაერთიანება განაპირობა არა დამკვიდრების, არამედ *უარყოფის პათოსმა*. „*სამოციანელებმა*“ უარყვეს ის, რაც მათი გარემომცველი სინამდვილისთვის აუტანელ ანაქრონიზმად იქცა: სიყალბე, ფსევდომონუმენტალიზმი, სქემატიზმი, „სოციალური დაკვეთის“ ინსტიტუტი, „ნეოკლასიციზმი“ (იგივე „სტალინური კლასიციზმი“) და სხვა. იმავდროულად, მათ პირველებმა შეძლეს სოციალისტური რეალიზმის ნორმატიული ესთეტიკის „გარღვევა“, ქართულ სალიტერატურო სივრცეში არსებული გულწრფელობისა და სიმართლის დეფიციტის შევსება, წინა ათწლეულებში დამკვიდრებული სტალინური ტროპების გარღვევა და ქართული მწერლობის ცხოვრებისეულ რეალობასთან დაახლოება.

MARIAM MIRESASHVILI

**NIKITA KHRUSHCHEV'S CULTURAL POLICY AND SOME
ASPECTS OF THE GEORGIAN LITERARY LIFE**

The changes in the cultural policy in the thawing years enveloped all the republics of the USSR, Georgia among them. Thus, the thawing phases and their peculiarities described in the given article are general and typical of entire Soviet literary period. Part of the literature theoreticians consider that during the thawing period new values were formed and they were essentially different from the Stalin norms; others think that in spite of the outward changes in politics and culture the fundamental tropes of the Stalin culture, i.e. the metaphors characteristic of the texts of a certain historical period and determining the narrative modules remained the same. The article touches Khrushchev's cultural policy and its peculiarities.

ლელა მირცხულავა

მითი და კარაბოლა ჭაბუა ამირეჯიბის რომანში „ღათა თუთაშხია“

XXს. II ნახევრის ქართულ ლიტერატურაში ერთ-ერთ უდიდეს მოვლენას წარმოადგენს ჭაბუა ამირეჯიბის გენიალური ნაწარმოები „ღათა თუთაშხია“. ეს არის სიკეთესა და ბოროტებას შორის არსებული მარადიული ბრძოლის გამოვლინება.

რომანს გამოსვლისთანავე დიდი გომოხმაურება მოჰყვა სამეცნიერო ლიტერატურაში. არავინ დაობს ნაწარმოების ღირებულებაზე და მნიშვნელობაზე, განსხვავებული მოსაზრებები მისი ჟანრობრიობის გარკვევასთან დაკავშირებით ჩნდება. რომანის მთავარ სტრუქტურულ ელემენტს მითი წარმოადგენს, რომელიც **კარაბოლორობის** მისაღწევად არის გამოყენებული. ნაწარმოებში სწორედ მითის საშუალებით ხდება შესაძლებელი არქეტიპების დაძებნა: **ღათა – თუთაშხა – წმინდა გიორგი – იესო ქრისტე; მუშნი – ურჩხული – გველი – სატანა – იუდა**. რომანში წარმოდგენილი სახარებისეული ციტატებით ნაჩვენებია ეთიკური ნორმების, ზნეობრივი საფუძვლების მნიშვნელობა. არსებული დრო და გმირები არ განიხილება ერთ კონკრეტულ ჩარჩოში, ეს არის ზოგადსაკაცობრიო საკითხი, რომელიც ყალიბდება პიროვნებაში, ავსებს ერს და საბოლოოდ მოიცავს კაცობრიობას.

ჭაბუა ამირეჯიბი თავად აღნიშნავს, რომ „ყოველი მითი, უპირველეს ყოვლისა, განზოგადებული სინამდვილეა. წმინდა გიორგის მითოსი, მოგესხენებათ, ხალხისთვის თავდადების, ერის ხსნის, სხვათა სიკეთისათვის მსხვერპლად მისვლის, სამართლიანი საქმის ძლევა მოსილების სიმბოლოა... თვით ღათა თუთაშხია და რომანის სხვა გმირებიც სამპლანიან სახეებად იყვნენ ჩაფიქრებული: პიროვნება – ერი – კაცობრიობა. ამას განზოგადებული მხატვრული სახეები ქვია. ჩანაფიქრის მეტი გამომსახველობისათვის რომანში, ძირითადი სიუჟეტის პარალელურად, წმინდა გი-

ორგის აგრეთვე განზოგადებული სახე გამოვიყენე. სამწერლობო ტექნიკაში ეს ცნობილი ხერხია. „დათა თუთაშხიაში“ წმინდა გიორგის ჩემს მიერ ინტერპრეტირებული მითოსი ხუთ ნაწილად დაყავი. პირველი ნაწილი მთელ რომანს წავუძღვარე და იგი ნაწარმოების საერთო პრობლემატიკის პარალელურია. ყოველ კარს თავისი ეპიგრაფი აქვს. მითოსის ამ ნაწილებში თუთაშხიას ხასიათის დინამიკა „დათა თუთაშხიას“ დინამიკას დავამთხვავე. ეს არის და ეს“.¹

ავტორის მიერ შექმნილი მითი, რომელიც მან ნაწარმოებს წაუძღვარა, მწერლის მისტიფიკაციის ნაყოფს წარმოადგენს, მაგრამ ეს ყოველივე მითის შინაგანი კანონზომიერების ზუსტ ცოდნას ეყრდნობა. ეპიგრაფში თუთაშხაზე ნათქვამია – ერთი სულდგმული კი არ იყო, არამედ „სული კრებითი, არსი, მყოფი კაცთა წიაღსა შინა“;² ხოლო მეორე ეპიგრაფის მიხედვით, საზარელი ურჩხულიც „არა იყო არსება ერთი და ნადირი ხორციელი, არამედ სული კრებითი, მყოფი კაცთა წიაღსა შინა“.³ ოღონდ თუთაშხა იყო „არსი, მყოფთა წიაღსა შინა, ვითარცა წახნაგთაგანი მათი უპირველესი“, ხოლო ურჩხული – „არსი, მყოფი კაცთა წიაღსა შინა, ვითარცა წახნაგთაგანი მათი უპირველესი“, ურჩხული კი – „არსი, მყოფი კაცთა წახსა შინა, ვითარცა წახნაგთაგანი მისი ერთი, განძლიერებული აწ“.⁴ თუთაშხა ებრძვის ურჩხულს – კრებითი სული ებრძვის კრებით სულს...

რომანის „დათა თუთაშხია“ ჟანრის განსაზღვრისათვის სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. გ. მერკვილაძის აზრით, „დათა თუთაშხია“ სოციალურ-ფსიქოლოგიური რომანია, რომელიც, ამასთანავე, ჭარბად შეიცავს სათავგადასავლო-ავანტიურისტული რომანის ელემენტებს“;⁵ გ. ხუხაშვილს „დათა თუთაშხია“ სოციალისტურ რომანად მიაჩნია: „ფილოსოფიური რომანიც არის. ეს არის ე.წ. ეკლექტიკური რომანი. მასში არის სოციალური მასალაც, სათავგადასავლო მასალაც და ყოველი ეპიზოდი პოულობს იგავურ განზოგადებას, რაც ინტე-

¹ კ. იმედაშვილი. საუბრები (ინტერვიუ ჯ. ამირეჯიბთან). თბ., 1990, გვ. 22.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბ., 1981, გვ. 182.

³ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 405.

⁴ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 656.

⁵ საუბრები „დათა თუთაშხიას“ შესახებ. – ჟურნ. „კრიტიკა“. №2. 1976, გვ. 55.

ლექტურალურ რომანს ახასიათებს“;¹ ლ. კალანდაძე რომანი სა-
თავგადასავლო-დეტექტიურ ნაწარმოებად აღიარებს;² გ. გაჩეჩი-
ლაძის მოსაზრებით, „დათა თუთაშხია“ ფილოსოფიური ნაწარმო-
ებია;³ ჟ. თითქერის კი იგი ჰეროიკულ რომანად მიაჩნია, ხოლო
დათა ჰეროიკულ-ტრაგიკულ ხასიათად.⁴

დავეთანხმებით კ. იმედაშვილის მოსაზრებას, რომელმაც აღ-
ნიშნა, რომ ჟანრობრივი თვალსაზრისით „დათა თუთაშხია“ რო-
მანი პარაბოლაა. „დათა თუთაშხიას“ მთელი ქარგა, როგორც გა-
რე სტრუქტურისა, ისე შინაგან აგებულებას ქმნის ორი პლასტის
ერთიანობა – ყოფითისა და ფილოსოფიურის. რომანის ავტორის
მთავარი მიზანია არა სინამდვილის მხატვრული მოდელის შექმნა,
არამედ ამ მხატვრული მოდელის კომენტირება, მისი ფილოსოფი-
ურ-კონცეპტუალური ანალიზი. რომანში მოქმედება გადატანილია
ისტორიულ წარსულში, მაგრამ იგი არაა მხოლოდ წარსულის
კონცეფციური ასახვა, არამედ თანამედროვეობის გარდაქმნითი
განზოგადებაც. ამ მიზნის მისაღწევად ავტორი ხშირად მიმარ-
თავს იგავს, პარაბოლას, მოვლენის არსში ჩაწვდომის დღევანდე-
ლი ლიტერატურისათვის მეტად პოპულარულ ხერხს“.⁵

იმ პერიოდში, როცა ნაწარმოები იწერებოდა, ბევრი რამის
თქმა რთული იყო, აკრძალულიც, საშიშიც და ლიტერატურაში
ხშირად ჩნდებოდა სიმართლის შეფარვით თქმის ტენდენცია. 70-
იანი წლებიდან უკვე მკვიდრდება პარაბოლურობის ცნება, რომე-
ლიც არის რეალისტური პროზის ერთ-ერთი ხერხი, როდესაც
ნაწარმოები სულიერი და ფილოსოფიური თვალსაზრისით მოიც-
ავს გაცილებით მეტს, ვიდრე მასში გადმოცემული მოვლენებით
ჩანს.

თავად ჭ. ამირეჯიბი აღნიშნავს, მთავარი არ არის რომანის
ჟანრობრივი განსაზღვრა: „მწერალმა უნდა შექმნას სინამდვილის
მხატვრული ადექვატი და ამ მიზნის მისაღწევად ვარგა ლიტერა-
ტურული ტექნიკის ყველა ელემენტი, თუკი ამით ზომიერებისა

¹ საუბრები „დათა თუთაშხიას“ შესახებ, გვ. 58.

² საუბრები „დათა თუთაშხიას“ შესახებ, გვ. 67.

³ საუბრები „დათა თუთაშხიას“ შესახებ, გვ. 72.

⁴ საუბრები „დათა თუთაშხიას“ შესახებ, გვ. 82.

⁵ საუბრები „დათა თუთაშხიას“ შესახებ, გვ. 82.

და გემოვნების ნორმები არ შეიღახება და თუკი ამით ნაწარმოებს გამომსახველობითი ძლიერება შეემატება“.¹

ლიტერატურის თეორეტიკოსები გამოყოფენ პარაბოლურობის ორ ძირითად მახასიათებელს: **თვალმისაწვდომობა**, რაც გულისხმობს ყველა სიუჟეტური ხაზის დაქვემდებარებას ავტორისეული თეზისისადმი. სანამ მკითხველი ნაწარმოებში აღწერილ მოვლენებს ეცნობა, ეს დაქვემდებარება, ერთი შეხედვით, თვალმისაცემი არ არის, მაგრამ დასასრულს – იგი გამოიკვეთება; **პოლივალენტურობა**, რომლის ამპლიტუდა შესაძლოა, საკმაოდ ფართო იყოს (დაწყებული წმინდა ყოფითი საკითხწებიდან და დამთავრებული „წმინდა გონების ჭვრეტამდე“). ნიშანდობლივია, რომ აღნიშნული ტიპის ნაწარმოებებს განსხვავებული ქრონოტოპი ახასიათებს, კერძოდ, ზედროულობა, ზესივრცულობა. გარეგნულად სრულიად რეალური ამბავი იმავდროულად წარმოადგენს ერთგვარ ლოგიზირებულ მეტაფორას, იგავს, სიმბოლოს, რომლის ნიშანდობლივ თვისებას, როგორც ცნობილია, აბსტრაქცირება წარმოადგენს, აღნიშნული ავტორები საკმაოდ სოლიდური ლიტერატურათმცოდნეობითი ნაშრომისა „*სოციალისტური რეალიზმის თეორიული ისტორია*“.²

რომანის ძირითადი პრობლემა არის ადამიანის რაობის, არსისა, მისიის, დანიშნულებისა და ადგილის ძიება. „დათა თუთამხია“ წარმოადგენს დაპირისპირებას კეთილისა და ბოროტისა, ზნეობისა და მორალისა, დათას სიკეთის მქმნელს, ზნეობრივად ამაღლებულ პიროვნებას უპირისპირდება მუშნი ზარანდია, რომლის მთელი სამყარო სოციალური და მორალური პლანის ბოროტებაა. თუმცა, რომანის განმავლობაში ბოროტება განიცდის ტრანსფორმირებას, იშლება, ინგრევა და, სწორედ ამ პროცესს უნდა მოჰყვეს სიკეთის, სიმართლის დამკვიდრება. დათას დალუპვა რომანის ფინალში სიკეთის სიკვდილს კი არ ნიშნავს, არამედ პირიქით. გმირის დალუპვით ხდება აღზევება, აღორძინება სიკეთისა, რადგანაც დათამ საკუთარი სიცოცხლის შეწირვით შეძლო ბოროტებაზე გამარჯვება და სიკეთე-ჭეშმარიტების ამაღლება. მი-

¹ კ. იმედაშვილი. საუბრები (ინტერვიუ ჭ. ამირეჯიბთან), გვ. 24.

² ნ. გაფრინდაშვილი. მ. მირესაშვილი. ნ. წერეთელი. სოციალისტური რეალიზმის თეორიული ისტორია (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე). წ. II. თბ., 2010. გვ. 128-129.

უხედავად იმისა, რომ რომანში მოთხრობილი ამბავი კონკრეტულ დროსა და ეპოქაში, კერძოდ კი XIX-XXსს. მიჯნაზე ხდება, „დათა თუთაშხიას“ აზრობრივ-მსოფლმხედველობრივი მიზანსწრაფვა განზოგადების უდიდეს მამუტაბებს მოიცავს, ხოლო სწორად შერჩეული სიმბოლოები, მოთოლოგემები წარმოაჩენენ სიკეთესა და ბოროტებას შორის მარადიულად მიმდინარე ბრძოლას.

რევაზ თვარაძე აღნიშნავს, რომ მითოსური ელემენტების მოხმობა ავტორს თავისი უმთავრესი სათქმელის უფრო მკვეთრად წარმოსაჩენად დასჭირდა. „დათა თუთაშხია“ იმგვარად ჩაფიქრებული ნაწარმოებია, რომ სათანადო სიღრმით წვდომისას მასში თავს იჩენს ორი პლანი – ემპირიული და სულიერი, რომლებიც ორგანულად შერწყმულია ურთიერთს. ემპირიულ პლანზე გათამაშებული ტრაგედია შესაძლოა წაკითხულ იქნეს აგრეთვე, როგორც კაცთა მოღვმის თუ ყოველი ცალკეული ადამიანის სულში აღძრული ბრძოლა მისი შინაგანი საწყისებისა, როგორც კაცთა მოღვმის თუ სუბიექტის არსებაში, მის წიაღში გათამაშებული ტრაგედია. ამ შემთხვევაში დათა თუთაშხიას და მუშნი ზარანდიას დაპირისპირება და ბრძოლა შესაძლოა გავიგოთ აგრეთვე, როგორც ყოველი ადამიანის სულში მიმდინარე ბრძოლა სიკეთისა და ბოროტებისა“.¹

დათას არქეტიპის თუთაშხას შესახებ რომანის მითოსურ მოღვლში ნათქვამია: „ჰყავს ერსა გამგებლად და მორიგედ ქვეყნიერთა საქმეთა ჭაბუკი პირმშვენიერი და რაინდი კეთილალნავი – თუთაშხა, არა იყო იგი სულდგმული ერთი და ძე ხორციელი, არამედ სული კრებითი“.² თუთაშხიას არქეტიპი ღვთაება თუთაშხა, ქვესკნელში ჩასული მთვარის მსგავსად, ისევ უნდა აღორძინდეს. გრაფ სედევს თუთაშხია გამრჩეულ პიროვნებად მიაჩნია. თვით მუშნიც აღნიშნავს: „სრულქმნილი ადამიანი არ არსებობს, მაგრამ თუთაშხია იმ კაცთაგანია, რომელნიც სრულქმნილებასთან ყველაზე ახლოს არიან“.³ დათა თუთაშხიას გამოკვეთილი ზნეობრივი სახე, მისი ზოგადკაცობრიული მისია, ბიბლიური ნოეს მსგავსად, კაცთა მოღვმის გადარჩენის მისიაა. ზღვაში გაუჩინარებ-

¹ რ. თვარაძე. „დათა თუთაშხია“. – უფრნ. „ცისკარი“, №3. 1976. გვ. 98.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბ., 1981, გვ. 405.

³ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 548.

ული დათა წარღვნის შემდეგ სადმე უნდა გარიყულიყო და ხელ-მეორე ცხოვრება დაეწყო. „ღმერთმა ნოეს ხელით კაცობრიული სულგრძელობა, მაღალი ზნეობა გადაარჩინა... რამდენჯერაც უნდა გაირყვნას და დაეცეს კაცთა მოღვმა... იმდენჯერ გადაარჩენს... განგება დათა თუთაშხიას, როგორც კვეთს და მაწვნის დედას“.¹

მუშნი ზარანდიას არქეტები კი ის ღამმონებელი ურჩხულია, რომელსაც ყოველი მოკვეთილი თავის სანაცვლოდ ახალი თავები ამოსდიოდა. დაღვრილმა სისხლმა კი ქვეყანა წალეკა. თუთაშხამ გადაწვევითა ძე ხორციელად ქცეულიყო, რათა ადამიანებისათვის ბოროტების სიკეთით გარდაქმნის ნიჭი შთაენერგა. თვითონ კი ამისთვის „მიეცა თუთაშხა ნებითა თავისითა წამებასა უმძიმესს“.
თუთაშხა ნაწილ-ნაწილ იჭრის სხეულის ნაწილებს და ამით კვებავს ღემონს, ხოლო, როცა თუთაშხამ ურჩხულს გული გაუწოდა, მან არ ინება მისი ჭამა და უთხრა: „აღარავარ მწყურვალი სისხლითა, აღარ მიძს სურვილი ჭამად კაცთა“ და ყველა ნაწილი უკან დაუბრუნა. როგორც კი ბოროტება დაითრგუნა და სიკეთედ გადაიქცა, ძე სხეულად ქცეული თუთაშხას სული „აღველინა ცად, დაჯდა მთოვარედ და იქმნა ძე იგი ხორციელი – ღმერთად“.²

როგორც გ. გვერწითელი შენიშვნით, ყველა და ყველაფერი ამ რომანში ორი მთავარი გმირის, დათა თუთაშხიას და მუშნის სახის გახსნას ემსახურება, რამაც უნდა გახადოს ცხადი მწერლის მთავარი სათქმელი... თუთაშხაცა და ურჩხულიც იყო „სული კრებითი, არსი, მყოფი კაცთა წიაღსა შინა“, ოღონდ თუთაშხა „ვითა წახნაგთაგანი მათი უპირველესი“, ხოლო ურჩხული „ვით წახნაგთაგანი მისი ერთი, განძლიერებული აწ“. ეს გარემოება მარტო ზედროულობას კი არ ანიჭებს კეთილისა და ბოროტის ბრძოლას, არამედ ამ ბრძოლის ასპარეზად სულიერ პლანსაც მიიჩნევს, რადგან ერთიცა და მეორეც ყოფილა „არსი, მყოფი კაცთა წიაღსა შინა“. ამ თვალსაზრისით თვით დათა თუთაშხიას ძიება სიმართლისა, რაც რომანში მონათლულია როგორც ბრძოლა საკუთარ არსებასთან, გარკვეულწილად ამ ორი საწყისის შინაგან ბრძოლაზე შეიძლება მიგვანიშნებდეს.³

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 615.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 657.

³ გ. გვერწითრელი. „უსიყვარულოდ არ არსებობს“. თბ., 1981, გვ. 317.

კ. იმედაშვილი მართებულად აღნიშნავს, ქართველი ერის მახსოვრობაში შემორჩენილია სამი არქეტიპი: თუთა (მთვარე) – თეთრი გიორგი – იესო ქრისტე განსხეულდა ერთ პიროვნებაში – თუთაშხა. თავად თუთაშხა არაა ერთსახოვანი. იგი ჯერ „სული კრებითი“, შემდეგ ძე ხორციელი, ბოლოს ღმერთი – მთვარე ანუ თუთა. თავისთავად ეს გარდასახვა – სახეცვლა მითოლოგიური მოდელის მხატვრული რეალიზებაა, ისევე, როგორც სახეცვლა ურჩხულისა – ადამიანად გადაქცევა... ავტომითის მიხედვით, „დაუტოვა სულმან თუთაშხასაგან ხორცნი მიწასა ზედა, აღევლინა ცად, დაჯდა მთვარედ და იქმნა ძე ხორციელი ღმერთად“. მითი აქ დათას უკვდავს ჰყოფს, დროისა და ადგილის მიღმა აყენებს, მაგრამ ისე კი, რომ კონკრეტულ ადგილზე და კონკრეტულ დროში მის ყოფნას ადასტურებს.¹

დათა თუთაშხია ცხოვრების გზაზე მრავალი მოვლენის მოწმე გახდა, რომელშიც მონაწილეობა თვითონაც მიიღო. მან ულუკმაპუროდ, უსახლკაროდ, შიშველ-ტიტვლად დარჩენილი ცოლ-ქმარი, ბუდარასა და ბუდარიხა დაასახლა, ოჯახი მოუწყო, რადგან ფიქრობდა, რომ „შეძლებული კაცისთვის სიკეთე ადვილი საქნელია. სხვა შეხვდებათ ვინმე გაჭირვებული და როგორც მე დავეხმარე მათ, ისე დაეხმარებიან მაგენიც იმ გაჭირვებულს“². დათას იმედმა არ გაუძარტლა. ამ სიკეთემ სრულიად დაანგრია ბუდარიების ოჯახი, ისინი საშინლად გაძუნწდნენ. ასევე ტყუვდება დათა, როცა ხალხს ბაზრის თაღლითი და მატყუარა მარუდა მოაშორა, თავის მხრივ მარუდაც გაუბედურდა. დათა კი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ „ხალხს, ჩანს, არ უნდა ისე ცხოვრება, ვინმემ თუ არ დაჩაგრა, მოატყუა და გაატყავა“³. მარუდას მაგივრად თამაში გრიშკა კიმენოვმა დაიწყო და ახლა ის ატყავებდა ხალხს სამი კარტის თამაშით. „არ გამოვა ჩემი მოქმედებისგან არაფერი“⁴ – გული დაწყდა დათა თუთაშხიას. თუმცა მისი ბრძოლა სიკეთისთვის ამით არ დამთავრებულა.

ერთ ზამთარს, დათა და მოსე ზამთარაძე საირმის ტყეში

¹ კ. იმედაშვილი. მითი და თანამედროვე ქართული პროზა. – *მნათობი*. №2. 1980, გვ. 160.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 35.

³ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 64.

⁴ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 64.

სეთურთან იმაღლებიან. სეთური უცნაური ადამიანია, რომელსაც საკუთარი „ფილოსოფია“ აქვს შემუშავებული ცხოვრებაზე. მას ორი ერთგული მსახური ჰყავს: კაკო თაბაგარი და ასინეთა კუდიანი. სეთურის აზრით, ადამიანებისთვის ყველაზე კარგი შიშის გრძნობა და სიყვარულია, სიყვარული თავიანთი პატრონისა, თანაც მათ დღე და ღამე უნდა უმეორო, რომ ადამიანი კი არა, სახედარი და ცხენია, ადვილად იჯერებენ მას. სეთურს სჯერა, რომ ხალხის ბედნიერებისთვის საჭიროა შიშშილი, შიში, ჯამრთელობა და იმედი. კაკო თაბაგარი და ასინეთა კუდიანი დაძვრებიან ხალხში და სეთურის სიყვარულს ჩასჩინებენ მათ. ხალხს შეუყვარდა სეთური ძალღური ერთგულებით და მამასა და მარჩენალს ეძახიან. „ასეთი გველემაპის ნახვა არ მომხდენია არსად, – ამბობს დამონებული ხალხის ხილვით სულშეძრული დათა თუთაშხია, – ნახვარაია, მსგავსი არც გამიგონია და არც წამიკითხავს“.¹ სეთურის მონები მიხვდნენ დათას და მოსეს არაკეთილგანწყობას თავიანთი პატრონის მიმართ და ქვებისა და კეტების ცემით კინალამ სული ამოხადეს. ორივე სასწაულით გადაურჩა სიკვდილს.

პარაბოლიზაციის ნიმუშია ჭ. ამირეჯიბის მიერ ასახული სეთურის სამფლობელო. მწერალმა ტოტალიტარული სახელმწიფოს მინიმოდელის შესაქმნელად პარაბოლას მიმართა: გარე სამყაროს მოწყვეტილი ადამიანები საკუთარი ნებით ემორჩილებიან არქოფო სეთურის მიერ დადგენილ „კანონებს“, მაგრამ მათ, ასევე, გააჩნიათ „იმედი“, ჭაში მჯდომი ზებეს სახით, რომელიც, ამასთანავე, სეთურის „წყალობაა“. პარალელები თვალშისაცემია: შიში, ავიტაცია, პარტიული სხდომები, ტოტალური სახელმწიფო, სადაც მკაცრად არის განსაზღვრული მუშაობისა და დასვენების დროც, ფორმაც, ხალხს ფიქრისთვის დრო არ უნდა დარჩეს, „ბედნიერი“ ბრბო მამასა და მარჩენალს უწოდებს „კეთილშობილური“ ზრახვებით განწყობილ მეთაურს – ეს ყოველივე საოცრად გავს საბჭოეთის დიდ „იმპერიას“.

დათას ცხოვრების უსამართლობის, გაუგონარი სურათების ხილვამ გადააწყვეტინა, რომ ადამიანი დახმარების, ზრუნვის და პატივისცემის ღირსი არ არის. „...ყველა კაცი ისე ცხოვრობს და ისე იქცევა, როგორც თვითონ მოსწონს და სხვა კაცი მის საქმე-

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 91.

ში არ უნდა ჩაერიოს... მგონია, არც ერთი კაცი არაა ქვეყანაზე მისთანა, სხვისი ჩარევისა და დახმარების ღირსი რომ იყოს“¹. დათამ ადამიანებს უნდობლობა გამოუცხადა. იგი, თითქოს, განუდგა ხალხს, საზოგადოებას. თუმცა ეს გადაწყვეტილება ბოროტების საფუძველი არ გამხდარა. დათას არასოდეს უფიქრია სამაგიეროს გადახდა ბუღუ ნაკაშიასთვის, რომელმაც სახლ-კარი გადაუწვა; არც ვახტან შალითურისთვის, რომელმაც შეურაცხოფა მიაყენა დათას, დაამცირა იგი საზოგადოებაში. დათამ მას მოთმინებით, თავდაჭერით და ზრდილობით ასწავლა ჭკუა; არც ზარნავასთვის უცდია სამაგიეროს გადახდა, რომელმაც პოლიცია დაახვია თავს; არც ძმები თოდუებისთვის, რომლებმაც უსამართლოდ და უმიზეზოდ სცემეს დათა. მათი გალახვაც შეეძლო და მოკვლაც, მაგრამ ხელი არ გაუნძრევია.

დათას გადაწყვეტილება, არ ჩარეულიყო არავის საქმეში, არც მაშინ შეცვლილა, როდესაც ღურუ მეღუქნეს გონებასუსტი კიკუ ყაჩაღებმა გააუპატიურეს. იასე ბერმა მაშინ დასწყევლა დათა ჩაურევლობის გამო: „ვინც ღმერთს განუდგა, ვინც კაცთათვის არ აღასრულა ის, რისი აღსრულებაც ძალუძდა, ვინც ღვთის შვილს განსაცდელში ხელი არ გაუწოდა – იგი ღაჩარია, მან თავისი თავი მარტოობისათვის გასწირა, თუ შენ არ გინდა კაცნი, არც კაცთა უნდობარ შენ და ხვედრი შენი – მიმწყვდეული ნადირის ხვერდი არის“².

წლების შემდეგ, მეღუქნე ღურუს ვაჟმა ძობამ შურისძიება სცადა. დათას შეეძლო გაქცევა, მაგრამ – პირიქით, მთვარის შუქზე მის წინ დადგა და გულხელდაკრეფილი მიაჩერდა. ძობამ რევორველი დაადრო, ჩუმაღ უყურა, შემდეგ კი ორი ტყვია ზედიზედ ჰაერში გაისროლა. როგორც ვასო გოდერძიშვილი იხსენებს, მას მერე ძობას ხელში იარაღი არავის უნახავს. უფრო ხშირად, დათას სიკეთეს ბოროტებით პასუხობენ, ან მისი სიკეთე ნაყოფს არ იღებს. ამიტომ, ამ ერთ შემთხვევას, არსებითი მნიშვნელობა აქვს. დათამ კეთილი დაამკვიდრა კეთილის შესაფერისი საშუალებით. კაცისმკვლელს უარი ათქმევინა არა მარტო ამ შავ საქმიანობაზე, არამედ ხელი ააღებინა იარაღზე საერთოდ. ძობას ბო-

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 103.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 210.

როტება და სიძულვილი დაითრგუნა სიკეთით. ამ ურთიერთობაში ყველაზე მკაფიოდ გამოვლინდა რომანშივე აღსარებული მცნება – „არა ჰკლათ კაცი ესა და აჰა, ნიჭი თქვენ გარდაქცევისათვის სიკეთედ ბოროტებისა“.¹

ეფემია წინამძღვარი უარყოფითად არის განწყობილი დათას მიმართ, გვამში სატანა ჩაგვლია და ბოროტების გამრავლებას უწყობ ხელსო. დათას თავის მართლება გაუჭირდა: „მარტო ქადაგება ველარაფერი ხდება. ხედავთ ამას თქვენ. წაიბილწა ერი. ძალაა საჭირო... „შიში შეიქმს სიყვარულსა“, შიში! ბოროტების წინააღმდეგ საბრძოლველად მარტო სიკეთე არ კმაროდა არასდროს“.² დათამ იცის, ეს პასუხი არ არის საკმარისი ეფემია წინამძღვარი რომ დაარწმუნოს, რომელიც ამბობს: „ძალდომიერება მხოლოდ მაშინ ჰპოვებს გამართლებას ხალხის გონებაში, თუ იგი მოწამეობრივი სინანულით დაგვირგვინდება... ბოროტება ბოროტებითვე ვერ დაითრგუნება“. დათამ იცის, რომ ეს ასეა, მაგრამ რეალობა სხვაგვარია: „ჩვენს ქვეყანაში, ჩვენს ხალხში ზომიერებისა და სათნოების გზით მამულისათვის სამსახური? შეუძლებელია!“

დათა თუთაშხიას სრული ანტიპოდი და მოწინააღმდეგე არის მისი სისხლით ნათესავი, მამიდაშვილი მუშნი ზარანდია. ისინი გარეგნულადაც ერთმანეთს ტყუპისცალივით გვანან, გონებრივადაც თანაბარი ძალის პიროვნებები არიან. ორივეს გააჩნია უდიდესი რწმენა, ოღონდ სხვადასხვა მიმართულებით: დათა თუთაშხია სიკეთეა, მუშნი ზარანდია – ბოროტება.

ღუალისტურ-ტყუპთა მითთან დათასა და მუშნის მსგავსებაზე მიუთითებს შ. მახაჭაძე.³ ეს ტყუპი ძმები დედის წიაღშივე ჩხუბობენ. მათგან ერთი ბრძენია და მოხერხებული, მეორე პირიქით, მოუხერხებელი და მობრიყვო (თუმცა, მათგან განსხვავებით, მუშნისა და დათას გონებრივი შესაძლებლობა თანაბარია); ერთი ძმა ქმნის ცხოვრებისა და ბუნების ცუდ მოვლენებს, მეორე – ემსახურება სიკეთეს. „კეთილი“ ძმა ცის მბრძანებლად იქცევა, ხოლო „ბოროტი“ ქვესკნელის მპყრობელად.

მიუხედავად დათასა და მუშნის განსხვავებული პოზიციისა,

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 657.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 575.

³ შ. მახაჭაძე. მითი და რეალობა. „დათა თუთაშხია“. თბ., 1996, გვ. 111.

ორივესთვის მთავარია რწმენა საკუთარი გზის სისწორისა. მუშ-
ნიმ ჟანდარმერიაში წარმატებას შრომით და ერთგულებით მიაღ-
წია. მას სურს შეცვალოს საზოგადოება. თუმცა, ეს წარმოუდგე-
ნია არა ზნეობრივობით, არამედ მუხანათურად დაგებული მახეებ-
ით. მან იცის, რომ დათას (სიკეთის) დამარცხებას პირდაპირ ვერ
შეძლებს, საჭიროა ეშმაკური ხერხი და ამისთვის რამდენიმე მახე
დააგო. მუშნიმ ერთმანეთს გადაკიდა დათა თუთაშხია, რაჟა სარ-
ჩიმელია და ბუღუ ნაკაშია. ბუღუ ნაკაშია დაარწმუნეს, რომ მა-
მილამისის ოჯახი დათამ ამოწყვიტა; რაჟა სარჩიმელიას უთხრეს,
თითქოს, მისი ნადარცვი ქონება ბუღუ ნაკაშიძემ მოიპარა. დათას
კი გააგებინეს, რომ ბეჩუნი პერტაია რაჟა სარჩიმელიასთან
ცხოვრობდა. ბუღუ და რაჟა ერთმანეთს გადაეკიდნენ, დათას ან-
კესზე წამოგება კი ადვილი არ აღმოჩნდა. რაჟა სარჩიმელიამ კი
მოკლა ბუღუ ნაკაშია და მერე მთავრობას შეურიგდა. დათამ იგი
„კაციჭამია ვირთაგვას“ შეადარა.

მნიშვნელოვანია რომანში ერთი ანალოგია ვირთაგვაჭამიებზე
და მათი გაიგივება ადამიანებთან შესაძლებელია, როცა მთელი
ბოროტება ერთ კრებით ძალად არის გაერთიანებული და კაციჭა-
მიებად ქცეულნი დაესევიან დათას. ავტორი აღნიშნავს, რომ ხის
ხომალდებზე, სადაც ბევრი მღრღნელი იყო ძალიან დიდად ფა-
სობდა კაციჭამია ვირთაგვა, რომელიც სათითაოდ დაუწყებდა
მღრღნელებს დახრჩობას და ჭამას. თორიების ოჯახმა იცის ვირ-
თაგვაჭამია ვირთხების გამოყვანა: „კაციჭამიების გამოზრდა ორი
ხერხით შეიძლება: შიმშილით და სიმაძღრით. საბოლოო ჯამში
ორივე ერთნაირ კაციჭამიას იძლევა, მაგრამ მე შიმშილის ხერხს
ვამჯობინებდი, ნაკლები დრო სჭირია. აუცილებლად შეიძინე ან
ცხრა ცალია საჭირო. დაჭერილი ცხოველები უნდა ცარიელ
კასრში მოვათავსოთ. თუ კაციჭამიას გამოყვანას შიმშილის ხერ-
ხით ვაპირებთ, კასრი ლითონის უნდა იყოს, თორემ ძალიან რომ
მოშივდებათ, ხისას გაღრღნიან და გაიქცევიან, სიმაძღრის ხერ-
ხის დროს კი ჩვეულებრივი კასრის გამოყენებაც შეიძლება, –
მაძღარი ცხოველები კედლებს არ ერჩიან. სიბნელეც აუცილებ-
ელია! სიბნელე თუ არ იქნა, კაციჭამია ვერ გამოიზრდება. კასრ-
ში და მის ფსკერზე სიბნელეა, აბა რა იქნება, თუ არ ჩაანათე
შიგ. თუ შიმშილის ხერხია – წყლის მეტი არ უნდა მისცე არ-

აფერი. თუ სიმაძღრის არსი – თავსაყრელი უნდა ჰქონდეს ერთი რომელიმე საკვები – სიმინდი ან ხორბალი თუ გნებავთ“.¹ ღამშეული ვირთაგვები ბოლოს ერთმანეთს მიერევიან, შეჭამენ, გამარჯვებული ვირთხა კი უკვე კარგად გაწვრთნილი კაციჭამიაა. იგივე გამეორდება თუკი ერთფეროვანი საჭმელი მობეზრდებათ, განსხვავებულს მოინდომებენ და ერთმანეთს დაერევიან. მაშასადამე, მოჭარბებული სიმაძღრე და შიმშილი ერთნაირ შედეგს იძლევა. ადამიანისთვის მთავარია ნებისყოფა, მაგრამ მთავარი წარმართველი ძალა და ბოროტების დამთრგუნველი ადამიანის სული უნდა იყოს.

მუშნი ზარანდიას შეუძლია ვირთაგვების გაწვრთნის სცენარი გამოიყენოს სახელმწიფოში წესრიგის დასამყარებლად. იგი არ ერიდება არანაირ ხერხს. მისთვის მთავარი ამოსავალი პრინციპი არის რწმენა, რომ „სახელმწიფო არის უმაღლესი სიკეთე“. დათა თუთაშხიასთვის პირიქით – სახელმწიფო „ბოროტების სათავეა“: „კანონი და სახელმწიფო, ისე აქვს კაცობრიობას აგებული, რომ გააბოროტოს კაცი, სიძულვილი ჩაუღოს გულში. ნუ ჩამითვლით, თითქოს, იმის თქმა მინდოდეს, რომ მხოლოდ რუსეთის იმპერიაშია ეს. ყველა ახლანდელ სახელმწიფოს და ყველა ახლანდელ წყობილებას ვგულისხმობ მე. გავა დრო, მიხვდება ადამიანი ამას და შეიცვლება თანდათანობით თუ ერთბაშად ეს ამბავი“.² სწორედ ამისთვის იბრძვის დათა, რომ თანდათანობით მოხდეს არა გარემოს, არამედ ადამიანის შინაგანი ცვლილება უკეთესობისაკენ, სიკეთისაკენ. მუშნისაც ჰგონია, რომ სიკეთისთვის იბრძვის, რათა „სახელმწიფო ნამდვილი სიკეთის წყაროდ აქციოს“. მასაც ჰგონია, რომ იმპერია დასამხობი ბოროტებაა, მაგრამ სახელმწიფოებრიობის გაუკეთესების იმედს მაინც არ ჰკარგავს. თავიდან გრაფი სედეგი იზიარებს მუშნის შეხედულებებს, მაგრამ როგორც კი აღმოაჩენს, რომ მის მიერ დანახული სიმართლე და მთელი მისი ადრინდელი ცხოვრება ერთმანეთს უპირისპირდება, უარს ამბობს უწინდელ ცხოვრებაზე, ძველ ღირებულებებზე.

მუშნი იბრძვის სახელმწიფოს უკეთ მშენებლობისათვის და ამ გზაზე მის მთავარ დაბრკოლებას წარმოადგენს თუთაშხია. მან იცის, რომ დათასთვის მთავარია ერთგულება და სიყვარული

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 156.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 362.

მოყვასისადმი და ამიტომაც ცდილობს მის პროვოცირებას. დათას დაჭერისთვის მან შემდეგ ხერხს მიმართა: პოლიცმეისტერ ნიკანდრო ქილიას დათას შავი ხბოს მოპარვა დაავალა. მუშნიმ იცის, როგორ უყვარს დათას თავისი და ელე; იცის, როგორ შეწუხდება ელე, როცა ხბოს დაკარგვას გაიგებს. დათა კი დას უარს ვერ ეტყვის, ხბოს მიაკითხავს. ზარანდიას ვარაუდი მართლდება, დათა ეგება მუშნის მახეში, მას დააპატიმრებენ. მუშნის მიერ დაგებული ყოველი მახე არის ბოროტება, ბოროტება კი ისევე ბოროტებას ბადებს და არა სიკეთეს.

მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართველ დოცენტს ბათუმში აპატიმრებენ გერმანიიდან არალეგალური ლიტერატურის ჩამოტანისათვის. მუშნი მას გათავისუფლებას პირდება, თუკი ის რევოლუციურ სამსახურს ჩამოშორდება, მაგრამ, თუ ისევე გააგრძელებს, მაშინ მას მოღალატედ და გამცემად გამოაცხადებენ. მუშნი ახდენს დოცენტის სულის „დატუსალებას“, მას „ენანება“ დოცენტი დასასჯელად, რადგან იგი „გაცილებით მეტ სარგებლობას მოუტანს ჩემს ხალხს, ვიდრე ანარქისტთა იდეების ქადაგება და, მითუმეტეს, მათი ნაძალადევად დამყნობისათვის თქვენი სიკვდილი“.¹ დოცენტი თავგანწირვას ამჯობინებს და კამჩატკის გადასახლებაში კვდება.

მუშნი სრულიად ხრწნის მეწისქვილე ბონიას, რომელიც, ხუთასი მანეთის სანაცვლოდ, ყიდის დათას. მან იცის, რომ ცუდ საქმეს ჩადის, მაგრამ თავის გამართლებას გაჭირვებით ცდილობს.

მნიშვნელოვანია რომანში დათასა და მუშნის ძმური შეხვედრა მაგალი ზარანდიას ოჯახში. დათას უკვე ეჭვი ეპარება მამიდაშვილის ზნეობრიობაზე და თან რევოლვერს წაიღებს, რომელშიც მხოლოდ ერთი ვაზნაა. ყველასთვის გასაგები ხდება, თუ რისთვის გამოიყენებს მას დათა ღალატისა და ხაფანგის შემთხვევაში. მუშნი თავისი საქციელის გამართლებას ქვეყნის, ხალხისა და მოყვასის სიყვარულით ხსნის და ამბობს, რომ ხალხისთვის მხოლოდ სიკეთე სურს, ამიტომაც უნდა კარიერაში წინსვლა, რადგან იქიდან უფრო ადვილი იქნება ხალხის „დახმარება“. თუმცა მაგალი ზარანდიას სიტყვები სრულიად უარყოფენ მუშნის იდეას: „უძალეს თანამდებობაზე კეთილი განზრახვებით გასული

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 123.

ბევრია და სიკეთეშენარჩუნებული არავინო“. მუშნი თითქმის ყველაფრისთვის არის მზად: „...არსებულზე უკეთეს აწმყოს და მომავალს ჩემი სამშობლოსთვის ჯერჯერობით ვერ ვხედავ... რევოლუციონერები და პოლიტიკოსები ისეთ დებულებებს თუ წამოაყენებენ, სადაც ჩემი ერის უკეთეს მომავალს დავინახავ და ვირწმუნებ, მათი მხარის დაჭერას ვერავინ დამასწრებს“.1 აქაც განსხვავებაა დათასა და მუშნის აზროვნებას შორის. დათას აზრით, ადამიანმა ჯერ საკუთარი სულის ზნეობრივი სრულყოფა უნდა შეძლოს, თუ ამას ვერ მოახერხებს, მაშინ ვერც მომავლის შეცვლას შეძლებს.

დათა მოხვდება ციხეში, ახალ მიკროსახელმწიფოში: „აგერ, მზა-მზარეული სახელმწიფოა აქ, ორთაჭალის ციხეში: პოლიცია, შეიარაღებული ძალები, ბატონო, დაზვერვა, კვება და მეურნეობა, პროპაგანდა, დიპლომატია და ელჩობა, პარლამენტი და რა ვიცი მე“.2 აქ თავმოყრილნი არიან ყოველგვარი მრწამსისა და ზნეობის ადამიანები. თუმცა მათი მოქმედება სრულად არ განსხვავდება „გარეთ“ მყოფთა მოქმედებისაგან. ციხე აღშფოთდება, როცა გაიგებს, რომ ციხის უფროსი კოცის მამათმავლების საკანში ჩასვამს სახელის გასატენად. ეს ერთგვარი ბიძგი იყო აჯანყებულთათვის, მაგრამ, როგორც კი ძალაუფლებას ჩაიგდებენ ხელში, იგივე სასჯელს გამოიყენებენ ციხის მმართველის მიმართ. მაშასადამე, ბოროტებამ სათავე დაუდო ახალ ბოროტებას.

მუშნი ზარანდიამ დათასთან ბრძოლის დაწყებისთანავე დაკარგა ყოველგვარი სიკეთის ქმნის ძალა, ხოლო დათას სიკვდილთან ერთად იგი უკურნებელმა სენმა, მელანქოლიამ შეიპყრო და სამიოდე წლის შემდეგ გარდაიცვალა. ავტორი წერს: „ამ უდაოდ დიდი ტალანტის ადამიანს თავისი შესაძლებლობის საზომად დათა თუთაშხია ჰყავდა! თუ დავუშვებთ, რომ ადამიანს არსებობისა და მოღვაწეობისათვის ცოცხალი მაგალითი სჭირდება და მუშნი ზარანდიასთვის კი ასეთი ეტალონი დათა თუთაშხია იყო, მაშინ ისიც კანონზომიერად უნდა ჩავთვალოთ, რომ დათა თუთაშხიას სიკვდილის მერე მუშნი ზარანდიაც უნდა წასულიყო ამ ქვეყნიდან“.3

1 ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 599.

2 ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 763.

3 ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 865.

მუშნის აზრით, „თვით ქრისტესგანაც კი არაფერი დარჩებოდა, იუდას იგი ოცდაათ ვერცხლად რომ არ გაეყიდა. ქრისტეს ტრაგიკულმა, მნიშვნელოვანმა აღსასრულმა მის უკვდავებასა და აღიარებას უდიდესი სამსახური გაუწია. ის აღსასრული იუდას შეგნებული საქციელი იყო – წინასწარ განზრახული საჭირო შედეგის მისაღებად აღსრულებული საქმე. მე ეს მტკიცედ ვირწმუნე“.¹ მუშნი დარწმუნებულია, რომ დათას „დიდებას“ თვითონ შეუწყო ხელი..

გამარჯვებამ ბედნიერება ვერ მოუტანა მუშნის, გამარჯვების მწვერვალზე მყოფი შემადრწუნებელმა სიცარიელემ შეძრა. მიუხედავად იმ დიდი დაპირისპირებისა, რომელიც მუშნისა და დათას მსოფლმხედველობაში ჩანს, მათ შორის ურთიერთპატივისცემა და ძმური, სისხლისმიერი სიყვარული არაფრით და არასოდეს განელებულა.

შემზარავია ბოლო „მახე“, რომელიც მუშნიმ დათას დაუგო. დათასა და ბეჩუნი პერტახიას შვილის გუდუს მასწავლებელმა, ბიქტორ სამუშიამ, მუშნის დავალებით, შთააგონა მოეკლა დათა. ეს უკვე „ოიდიპოსის კომპლექსია“ – შვილი კლავს მამას. ოიდიპოსის მსგავსად გუდუნამ არ იცის, რომ დათა მისი მამაა, მაგრამ, თუკი, ოიდიპოსის საქციელი, გარკვეულწილად, თანაგრძნობას იწვევს, გუდუნას საქციელის სიმდაბლე ყოველგვარ საზღვარს სცილდება: იგი დათას სხვისი დავალებით კლავს.

განსხვავებული მოსაზრება აქვს აპ. ცანავას. მისი აზრით, „რომანში არაფერია ნათქვამი „მამის მკვლელის“ მეტაფორის მისანიშნებლად. მცირეწლოვან გუდუნას მიერ გაუცნობიერებელი მამის მოკვლას არავითარი კავშირი არა აქვს „მამის მკვლელის“ მითოლოგიასთან“... მითის სტრუქტურა იმ შემთხვევაშია ტოლფარდი, როცა პარადიგმაში, ე. ი. არქეტიპში მოაზრებული შინაარსია იდენტური. „ოიდიპოსში“ „მამის მკვლელის“ პარადიგმა-მეტაფორა მითოლოგიამა და სტრუქტურულად პროეცირებულია, როგორც მოირათი (ბედისწერით) განსაზღვრულ გარდაუვალობასთან, ისე იმ მითოსურ წარმოდგენასთან, რომელიც რეალურ ფაქტად განიცდებოდა (მამის მოკვლა, ღვთაების დაფლეთა და შეჭმა, წმინდა გიორგის მიერ გამოგზავნილი ხარის „განწვალვა“

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 794.

და ყველა მლოცველისათვის მისი განაწილება და ა. შ.). გუდუნას მიერ ჩადენილი აქტი შეპირობებულია უკიდურესად გამწვანლებელი სოციალური და კლასობრივი ვითარებით. წილხვლომილი ზნეობრივი გმირის დათა თუთაშხიას მოწინააღმდეგეთა ხელში გუდუნა მხოლოდ ბრმა იარაღია და მის გადადგმულ საბედისწერო ნაბიჯს არაფერი აქვს საერთო „მამის მკვლელის“ მითოსურ მეტაფორასთან“.¹

გ. გაჩეჩილაძეს კი მიაჩნია, რომ აქ სწორედ „ოიდიპოსის კომპლექსთან“ გვაქვს საქმე: შვილი კლავს მამას! რომანის მთავარ გმირს კი „ონტოლოგიური შიშის რაინდს“ უწოდებს. „დათა თუთაშხია თავისი გაკვირვებული თვალებით ონტოლოგიური შიშის რაინდია“. გ. გაჩეჩილაძე მნიშვნელოვან პარალელს ავლებს ბიბლიურ პერსონაჟებსა და რომანის გმირებს შორის: „დათა თუთაშხიას ცხოვრება დროის უწყვეტობის (კონტინუუმის) იმგვარ ილუზიას ქმნის, რომ ის ერთდროულად არის წარსულის, აწმყოსა და მომავლის მკრებელობითი მედიუმი... ეპოქის „მატერიალური სამოსელით“ (გოეთე) შემოსილი რომანის პერსონაჟებიც სახეზე მისტერიის პერსონაჟთა ზედროულ ნიღბებს ირგებენ... ტრაგედიის ცნობილი აქტიორების გარშემო: დათა – ქრისტე, მუშნი – იუდა, სედეგი – პილატე, ნინო – მაგდალინელი და ა. შ. თავს იყრის ცხოვრების ისტორიის არაცნობიერ აქტიორთა უზარმაზარი არმია... მისტერია თამაშდება საიდუმლო სერობის, გოლგოთის, ჯვარცმისა და ამაღლების თითქმის ყოველი სიმბოლური საფეხურის გავლის კონტექსტში... მისტერიის მთავარი მთხრობელი კი კავკასიის ჟანდარმთა შეფი გრაფი სედეგია. რაკი მისტერიაში მისი როლი პილატეს ხვედრის დუბლირებაა, მისი მონათხრობიც „პილატეს სახარების“ ისეთივე ვარიანტად აღიქმება, როგორც „ვოლანდის სახარებად“ ჩაფიქრებული „ოსტატი და მარგალიტა“ მ. ბულგაკოვისა“.²

„დათა თუთაშხიაში“ მითოსური პლასტი რომანის შინაგანი ლოგიკის კარნახით არის განპირობებული. თუთაშხას მითმა უდიდესი განზოგადების ძალა მიაჩნჯა რომანის მთავარ გმირებს: და-

¹ ა. ცანავა. ფოლკლორი და თანამედროვე ქართული მწერლობა. თბ., 1986, გვ. 152.

² გ. გაჩეჩილაძე, სულიერი გამოცდილების სამყაროში. თბ., 1986. გვ. 129.

თა თუთაშხიასა და ბოროტების მარადიული ორთაბრძოლის თემას, განავრცო რომანის სივრცულ-დროითი საზღვრები, მრავალპლანიანობა მიანიჭა მხატვრულ სახეებს, რომლებსაც აღვიქვამთ სამი განზომილებით: პიროვნება – ერი – კაცობრიობა.

დათა თუთაშხია სიკვდილის წინ იკრებს ძალას, რათა დაიცვას შვილის ღირსება, რომ მისი სული საბოლოოდ არ დააკნინოს იმ ფულმა, რომელსაც მას პოლიცია მისცემს: „ფული არ გამოართვა, გაგაწვალებს და წაგახდენს ის ფული... მე ვიზამ მაგას! გვამს რომ ვერ იბოვნიან, ისე ვიზამ, ფულს აღარ მოგცემენ მაშინ!“¹ დათა ბეჩუნის ეზოდან გადის, კლდეზე ადის და იქიდან ზღვაში ეშვება, რათა სამუდამოდ გაქრეს. სიკვდილის წინ იგრძნო დათამ, რომ დამარცხდა, „მაჯობა მაინც“. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს სიკეთის დამარცხებას, დათა ხომ მითოლოგიური თუთაშხიაა, რომელიც ზღვაში უკვალოდ შთანთქმა კვლავ აღორძინებას გულისხმობს, რადგან, უკვე საბოლოოდ, მეორედ მოსულმა სიკეთემ შესძლოს საყოველთაოდ გაბატონება და დამკვიდრება.

„დათა გვარად თუთაშხიაა, თუთაშხია „მთვარის ღღის შვილს“ ნიშნავს. მაშასადამე, დათა შვილია თუთაშხია-რაინდისა. წყალი კი, ყოველი მითოლოგიის თანახმად, განახლება-აღორძინებას გულისხმობს. „უკუეთუ ვინმე არა იშვეს წყლისაგან და სულისა, ვერ ხელეწიფების შესვლად სასუფეველსა ღმრთისასა“ – კვერს უკრავს მითოსს იოანეს სახარებაც. ეს მითოლოგიური მოტივი კარგად არის ასახული სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაშიც“, – ასკვნის ა. ბაქრაძე.² ავთ. ნიკოლეიშვილის აზრით, კრიტიკულ ლიტერატურაში არაერთგზის მიექცა ყურადღება იმ გარემოებას, რომ „დათა თუთაშხია“ მითოლოგიური წიაღიდან აღმოცენებული რომანია, მაგრამ ეს მითოლოგიური წარმოსახვები და უძველესი ფოლკლორული არქეტიპები ნაწარმოებში ხშირად იმდენად მოდერნიზებულია და შემოქმედებითად გარდაქმნილ-ტრანსფორმირებული, რომ ავტორისეული სახე-სიმბოლოები და მითოლოგიური არქეტიპები ზოგჯერ მხოლოდ შინაგანად და ასოციაციურად თუ ავლენენ ერთმანეთთან გენურ კავშირს.³

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 858.

² ა. ბაქრაძე. რწმენა. თბ., 1990. გვ. 321.

³ ა. ნიკოლეიშვილი. ჭაბუა ამირეჯიბი. ლიტერატურული ეტიუდი. ქუთაი-

მნიშვნელოვანია რომანის დასასრული, აქ ნაჩვენებია სიკეთის აღზევება თვითშეწირვის გზით. ეს არის წამებით მიღებული უკვდავება. დათა თუთაშხიას მთელი ცხოვრება წამებაა. მისთვის სიკეთის „კეთება“ იქცა წამებად, მაგრამ მან ეს ტვირთი სიცოცხლის ბოლომდე ატარა, რათა მისი სიკვდილი ქცეულიყო სიკეთის ამაღლების იმედად.

დათას ცხოვრებამ სიყვარულის დროც კი არ დაუტოვა: „ნამდვილ სიყვარულს დრო სჭირდება, ალექსი, – მცირედი ღუმლის შემდეგ თქვა დათა თუთაშხიამ. – არც ერთხელ არ დამაცადა ბედ-იღბალმა“.¹ გამოდის, დათას ურთიერთობა ბეჩუნი პერტაიასთან არ ყოფილა სიყვარული. მას არც ერთი ნახვით შეყვარების სჯერა. თუთაშხიას აზრით, ეს მხოლოდ სიმღერაში ხდება და ეს არ არის ნამდვილი სიყვარული. „რა ვიცი, როგორ გითხრა... მოწონება, გატაცება, ალბათ ხორციელია ეგ. სიყვარული სულიერია. ერთხელ მაინც უნდა იყოთ ერთად, რომ გულში ჩახელოთ ერთმანეთს, მისი სულიერი რაღაც-რაღაცეები შენი სიცოცხლისთვის აუცილებელი რომ გახდება, მაშინ დაექმევა თქვენს ურთიერთობას სიყვარული. ასე მგონია მე და, შენი შვილების დედაც თუ არის ის ადამიანი, ამახვილებს სიყვარულს ეს“.² თუმცა ერთხელაც განუცდია დათას სიყვარული: „ერთხელ... სიყვარული იყო, მგონია ის, მაგრამ“... – იმ ერთხელ დათას „გატაცების“ ობიექტი ნანო თავყელიშვილი იყო, მაგრამ ცხოვრებამ არ აცალა დათას ამ გრძნობის გამოცდა.

ა. ცანავა დათა თუთაშხიას ცხოვრების გზის არქეტიპად ქრისტეს გოლგოთაზე ასვლის მითს მიიჩნევს. ხოლო, რაც შეეხება თუთაშხიას არქეტიპად მთვარის მიჩნევას, აღნიშნავს, რომ „მთვარე ღვთაების კულტს უკავშირდება და ბადებს თეთრი გიორგის ანალოგიას, თეთრი გიორგისა, რომელიც მთვარის ერთ-ერთ სიმბოლოდაა მიჩნეული.“³ როგორც ბ. ბარდაველიძე აღნიშნავს, „რომანის ძირითადი პრობლემა – სოციალურისა და ზნეობრივის ურთიერთმიმართება – თანამედროვე მწერლობის ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემაა... რომანის მთელი რიგი თავები სოციალური,

სი, 2001, გვ. 43.

¹ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 751.

² ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 751.

³ ა. ცანავა. მითი რომანში. – ჟურნ. „კრიტიკა“. №4. 1970, გვ. 46-56.

ფილოსოფიური, პოლიტიკური, სამართლებრივი და ეთიკური შინა-არსისაა... დათა თუთაშხია ზნეობრივი გმირია, ამდენად თუთაშხია არაა ხასიათი, მითუმეტეს ტიპი. იგი იდეაა, სიმბოლოა“.¹

„დათა თუთაშხიას“ ფინალმა აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. ზოგიერთი კრიტიკოსის მოსაზრებით დათამ ვერ მიაღწია მიზანს. გ. მერკვილაძე აღნიშნავს: „დათა რთული, წინააღმდეგობრივი ხასიათია და მისი ტრაგედიის ერთგანზომილებიანი აღქმა არაფერს მოგვცემს. ეს არის ისტორია დიდი ენერჯის პიროვნებისა, ვისი ყოველი ცდაც ამ ენერჯის დიდი სიკეთისაკენ წარმართვის, გამოუვალ ჩიხში ემწყვდევს, რადგან გმირის მიერ არ არის მონახული ანტაგონისტურ საზოგადოებაში სიკეთის განხორციელების გზა და შეუცნობელია ადამიანებთან და მოვლენებთან მისი ჰუმანური დამოკიდებულების ჭეშმარიტი კრიტერიუმი“.²

დათა თუთაშხია უკვალოდ არ გამქრალა, პირიქით დათას სიკვდილსაც კი უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. დათას სიტყვები: „ჩვენ თუ ვმარგლეთ, სხვაც მოგვბაძავს, სამართლიანობა თავისას იზამს, მომრავლდება ჩვენისთანა კაცები და ბევრი რომ ვიქნებით, მაშინ სათავეში რომ ბოროტებაა, იმაზეც მიგვიწვდება ხელი“.³ დათამ ბოროტებას სიკეთე დაუპირისპირა, ხოლო მისი ზღვაში გაუჩინარებული სხეული კი სიკეთის უკვდავების გამოხატულებაა.

რომანის მიმართება თანამედროვეობისადმი განსაკუთრებით იჩენს თავს მთავარი პერსონაჟების დროის ატმოსფეროში წარმოჩენაში. ავტორი თითქოს თვალს ადევნებს მთავარი გმირის ცხოვრებას კრიტიკულ მომენტებში, „ამაღლებულის“ ძიებისა, იმედგაცრუების, აღშფოთების ჟამს. „ჭ. ამირეჯიბი ხატავს არა იმას, თუ როგორ ახდენს მთავარი გმირი გავლენას ისტორიის მსვლელობაზე, არამედ მის შებოროტებას საზოგადოებრივი ჩარჩოებით. კონტრასტული სახე (მუშნი ზარანდია) განასახიერებს სრულ დამორჩილებას ეგოისტური ინტერესებისადმი, ადამიანის „სიმდაბლეს“. სწორედ ეს ორი პოლარული საწყისი, ცხოვრებისადმი ორი არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება აღძრავს ავტორში გულის-

¹ ბ. ბარდაველიძე. ზნეობისა და სიკეთის გმირი. – ჟურნ. „მნათობი“. №5. 1976, გვ. 164.

² გ. მერკვილაძე. რომანი და ჰუმანიზმის პრობლემა. – ჟურნ. „კრიტიკა“. №6. 1986, გვ. 8.

³ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 37.

ტკივილს. ამით იგი ახდენს ახალი აზროვნების პროვოცირებას, აიძულებს მკითხველს დაფიქრდეს თავის საზოგადოებაზე“.¹

თუ „დათა თუთაშხიას“ მითისქმნადურ ნაწარმოებად მივიჩნევთ, მხოლოდ და მხოლოდ ორი მომენტი მოგვცემს ამის საფუძველს: მისი აზრობრივ-იდუური დონის პარადიგმულობა ფაუსტური ლიტერატურული ნააზრევის ნაკადთან და თუთაშხას მითოლოგიკონცეფციასთან. „ნაწარმოების ეთიკური საყრდენი ხალხური ნიდაგიდან, სიბრძნიდან, პირველქმნილი მითიური წარმოდგენებიდან და ამ წარმოდგენათა მორალური სიღრმიდანაა აღმოცენებული... თუთაშხა, ავტორისეული წინასწარგათქმით, ადამიანის სიბრძნის ის საწყისია, რომელიც განსხეულებს პროგრესში, კულტურისა და ცივილიზაციის განვითარებაში...“

დათა თუთაშხია წმინდა გიორგის იდენტია, ხოლო საზოგადოებაში ფესვგადგმული ბოროტება – ურჩხულისა, რომელსაც მითოსში მუდამ უპირისპირდება და ამარცხებს წმინდა გიორგი“, – განსაზღვრავს მ. ანთაძე.² ავტომითის მიხედვით, „დაუტევა სულმან თუთაშხასაგან ხორცი მიწასა ზედა, აღველინა ცად, დაჯდა მთვარედ და იქმნა ძე ხორციელი ღმერთად“... არავის სჯერა დათას სიკვდილი: „დათა თუთაშხიას მტრები, კეთილისმსურველები, გუდუ ბერტაია – ყველა ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ აბრაგი კვლავ ცოცხალი და საღ-სალამათი გამოცხადდებოდა“.³ მითის მიხედვით, დათა უკვდავი ხდება, თითქოს დროისა და ადგილის მიღმა დგას, ისე, რომ არ შორდება კონკრეტულ ადგილს. მაშასადამე, მითოლოგიური და რეალური ერთმანეთს ავსებს.

დავეთანხმებით კ. იმედაშვილს, რომელიც აღნიშნავს, რომ რაციონალური საწყისის პრევალირება, ემოციურის ერთგვარად „მოთოკვა“, პარაბოლური აზროვნება, მხატვრული ენის უაღრესი პირობითობა, ეთიკურ-ფილოსოფიური პრობლემების მწვავედ დაყენება „დათა თუთაშხიას“ ინტელექტუალური პროზის საუკეთეს-

¹ მ. მირესაშვილი. თანამედროვე ქართული ისტორიული რომანის უანრული თავისებურებანი. თბ., 1999. გვ. 94.

² მ. ანთაძე. „ადილო შუბი თუთაშხაძე...“ – *კრიტიკა*, №4, 1989, გვ. 29-30.

³ ჭაბუა ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია, გვ. 863.

სო ნაწარმოებთა რიგში აყენებს.¹

LELA MIRTSKHULAVA

THE MITH AND THE PARABOLE IN CHABUA AMIREJIBI'S NOVEL “DATA TUTASHKHIA”

Chabua Amirejibi's brilliant novel “Data Tutashkhia” is the greatest event in the Georgian literature of the second half of XX century. It is a manifestation of an eternal struggle between the good and the evil. The appearance of the novel found a warm response among the scientific circles. Undoubtedly, the main structural element of the novel is the myth used in the work to achieve parabolicity (parabolism). It is the myth which enables us to find the archetype in the novel: Data Tutashkhia – St. George, Jesus Christ; Mushni – the Dragon, the Snake, Satan – Judas. The evangelistic quotations given in the novel signify the importance of ethic norms, of the spiritual fundamentals. The time and the characters of the novel are not presented in one concrete frame. They are problems common to all humanity, formed in an individual, filling up the nation and eventually enveloping the mankind. Though the events described in the novel take place in a concrete time and epoch, i.e. at the close of XIX century, the ideological world outlook of “Data Tutashkhia” contains the greatest dimensions of generalization and the correctly selected symbols and myths signify the everlasting battle between the good and the evil.

¹ კ. იმედაშვილი. მიჯნა. თბ., 1987, გვ. 105.

ტიტე მოსია

„ვეფხისტყაოსნის“ ლომის შესწავლისათვის

აღამიანებს უხსოვარი დროიდან ჰქონდათ ლომზე სხვადასხვა წარმოდგენა. ამ მხრივ ყველას და ყველაფერს უსწრებს ძველი შუამდინარული პოეზია „გილგამეშინთან“ ერთად, რომელიც იქმნებოდა ჩვენს ერამდე ათასწლეულების მიღმა, თვით ბიბლიაზე ბევრად ადრე. შუმერულ-აქადურ პოეტურ სამყაროში ლომი გააქტიურებულია არა როგორც მხოლოდ ნადირთა მეფე, არამედ მხატვრული გააზრების საგნადაც.

იგი ქცეულა სიმბოლო-მეტაფორად, მხატვრული შედარების ობიექტად. მასშტაბურია ძველ შუამდინარულ პოეზიაში ლომის ტროპული დატვირთვა. რამდენიმე საილუსტრაციო მასალის ჩვენებით შემოვისაზღვროთ.

გმირი ხუვაკას სახე ლომთან არის გაიგივებული: „*კბილები იმ გმირისა: ურჩხულის კბილები, სახე: სახე ლომისა, ძალა მკერდისა მისი: მოვარდნილი წარღვნა*“¹ მეფე შულგისა თავისი გმირობის და ძლიერების წარმოსაჩენად ლომთან იდენტიფიცირდება: „*მეფე ვარ, დედის საშოითვე გმირი ვარ... მზერასაშიში ლომი, უშუმგალის დანაბადი ვარ*“; ან კიდევ: „*მეფე ძლიერი, ნანარის მორჩილი ვარ, ხახადალებული ლომი მზის ღმერთისა ვარ*“; „*მე ლომმა ძალა მოუღლეღმა ვაჩინე ძალა ჩვენი*“: მეფე შულგისა კვლავ აგრძელებს ავტოაპოლოგიას: „*ოდეს ლომგულმა სამეუფო საყდარში, ნინეგალას უზენაეს ტაძარში ძალი მოვიღე... ვითარცა ლომის ბოკვერი, წინ გავიჭერ*“² მეფე შუზუენასადმი მიძღვნილ ჰიმნში ნათქვამია: „*ლომო, გულისა ჩემის საყვარელო, ტკბილია ნაყოფი შენი, უფროის თავლისა*“³

ძველ შუამდინარულ პოეზიაში ლომი არა ოდენ ხუვაკას და

¹ თამუზის სიზმარი. – ძველი შუამდინარული პოეზია. შუმერულიდან და აქადურიდან თარგმნა **ზ. კიენაძემ**. თბ., 1969, გვ. 4.

² თამუზის სიზმარი, გვ. 61, 62.

³ თამუზის სიზმარი, გვ. 65.

შულგის მეფის, არამედ ქალღმერთ იშთარის მეტაფორაცაა (იშთარი ქალღმერთ ინანას აქადური სახელია): „შენგან არს წყალობა, ქალბატონო, ცათა და ხმელისა... ბრწყინვალე ლომო იგი-გებისავ“.¹ სიკვდილისა და ჭირის ღმერთის მრისხანების და გაბოროტების სიმბოლოდ სწორედ ლომია შერჩეული: „ბაბილონის ძენი – ფრთოსანნი, ხოლო შენ – მომნადირებელი მათი, ქსელში გაახვიე, შეიპყრე და მოსრე, გმირო ერა... სახედ ლომისად შეიცვალე და სასახლეში შეხვედ“.² მხატვრული შედარების საგნად არაერთხელ ქცეულა ლომი: „ვითარცა მძვინვარე ლომს, მსხვერპლი ვერ გამომტაცეს“; „უფროსი ძმა გზას ლომივით მიჰყვება“.³

უხსოვარი დროიდან ადამიანებს სხვადასხვა წარმოდგენა უყალიბდებოდათ ლომზე. იგი მიაჩნდათ ძვის ზოლიაქოდ ანუ ბურჯად (სახლად), მეფის გამოხატულებად; ლომს თვლიდნენ ძლიერების, ცეცხლის, მხნეობის, სილამაზის გამოსახულებად;⁴ ბუდიზმი ლომს სიმბოლურ მნიშვნელობას ანიჭებდა; ინდოეთში ვიშნუ ხვად ლომად ითვლებოდა, ძუ ლომს ღმერთად სახავდნენ; თებესა და მემფისში ლომი კარიბჭეს და უდაბნოს იცავდა, კაცს კი – ლომის ავგაროზი.⁵

ბიბლიაში და ქართულ საღვთისმეტყველო მწერლობაში ფართო ადგილი ეთმობა ლომის წარმოსახვას. საილუსტრაციოდ დიდი მასალა დაგვიგროვდა.⁶ რუსთაველისეული ლომის გაცნობიერებისთვის ფონის შესაქმნელად რამდენიმე საგულისხმო ასპექტს გამოვყოფთ. ბიბლიაში ლომი შედარების ობიექტად არც თუ იშვიათად ფიგურირებს: „მე ვარ ვითარცა... ლომი სახლსა იუდაისსა“.⁷ იობის წიგნში დამნაშავეთა მიმართ გამოვლენილი მრისხანებისათვის ღმერთი შედარებული თუ გაიგივებულია ლომთან: „შენ შემქმენი თიხისაგან, რძესავით გადმომღვარე და ყველივით შემადდე, ტყავითა და ხორციით შემძოსე, ძვლებითა და

¹ თამუზის სიზმარი, გვ. 113.

² თამუზის სიზმარი, გვ. 123.

³ თამუზის სიზმარი, გვ. 126, 137.

⁴ ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება. სანტიაგო დე ჩილე. 1957, გვ. 215.

⁵ აკ. გელოვანი. მითოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 1983, გვ. 284

⁶ ტ. მოსია. ბიბლიურ-საღვთისმეტყველო ძეგლების მეტაფორა-სიმბოლიკის ზოგიერთი საკითხი. ზუგდიდი, 1997, გვ. 38-44.

⁷ წინასწარმეტყველება ოსესი, 5, 14.

ძარღვებით მომქსოვე, შეცოდებისას არ მაპატიე დანაშაული... წამოვიწვევი და ლომივით გამოძევი: და მონადირებულ ვარ, ვითარცა ლომი კლვად“.¹

საღმრთო წერილში მეტაფორად ლომის გააზრების არაერთი ნიმუში დასტურდება. ქალის (დედის) მეტაფორად ძუ ლომია წარმოსახული: „რად დედაი შენი, ლეკვი შორის ლომთა იწვა“, ე.ი. ძუ ლომი იწვა ლომებში.² „ლეკვი ლომისა“ – იუდა,³ „ლომის ბოკვერი“ – დანი.⁴ ლომის ეშვი ბოროტების სიმბოლოა: „ღმერთმან შემუსრნეს კბილნი მათნი პირსა შინა მათსა და შუანი (ე.ი. კბილნი) ლომთანი შეფრქუნა უფალმან“.⁵ ღმერთი ცოდვილ ადამიანს ლომის მეშვეობით სჯის: „აჰა, ვითარცა წარხვიდე ჩემგან, განგბასროს შენ ლომმან, და ვითარცა წარვიდა მისგან, ჰოვა იგი ლომმან და მოკლა იგი“.⁶ ბიბლიაში მხილებულია ლოლომის მტაცებლური ბუნება და დაუნდობლობა.⁷ იგავთა წიგნში ლომი ცხოველთა მეუფედაა გამოსახული: „ლეკვი ლომისა უძლიერესი მხეცთა, რომელი არა გარემოიქცევის, არცა შეძრწუნდების ნადირისაგან“.⁸ ლომების ხარო ძლიერი პიროვნებების და ღმერთის ნების გამოსაცდელი ადგილია.⁹

ირ. სურგულაძის თანახმად, ლომის სიმბოლო აზიიდან უნდა შეჭრილიყო ეგეოსურ სამყაროში. ძველ შუამდინარულ, ხეთურ-იბერიულ, ეგვიპტურ, სპარსულ, ძველბერძნულ და რომაულ ხელოვნებაში ლომის სიმბოლო ძალზე გავრცელებული და აქტუალურია... ლომი მოქცეულია აზიური და კავკასიური ქალღმერთების თანმხლებ ცხოველთა ასაბიაში.¹⁰

ლომის სახისმეტყველება ქართულ სასულიერო-საღვთისმეტ-

¹ წიგნი იობისა, 10, 16; იხ. სხვა ნიმუშებიც: წინასწარმეტყველება სოლონიახი, 33; რიცხვთა, 24, 9; I კათოლიკე ეპისტოლე პეტრესი, 5, 8

² წინასწარმეტყველება ეზეკიელისა, 19, 2-3.

³ დაბადება, 49, 8.

⁴ წინასწარმეტყველება იერემიასი, 49, 8.

⁵ ფსალმუნი, 57, 7.

⁶ წიგნი III მეფეთა, 20, 36.

⁷ ფსალმუნი, 7, 3; შდრ.: წინასწარმეტყველება ნაუმისი, 2, 12

⁸ იგავნი სოლომონისა, 30, 30.

⁹ წინასწარმეტყველება დანიელისა, 6, 25.

¹⁰ ირ. სურგულაძე. ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა. თბ., 1993, გვ. 33.

ყველო მწერლობას ბიბლიიდან აქვს გათავისებული. სატანის შეუპოვრობას და ძლევამოსილებას ლომის მეტაფორა წარმოაჩენს. რომლის დამარცხება მხოლოდ ქრისტეს შეუძლია. „აბოხ წამებაში“ კკითხულობთ: „მტერი იგი ჩუენი ლომი (ე. ი. სატანა, პირველშობილი ცოდვა) არგნითა ჯუარისადთა მოკლა“.¹ სასულიერო რო ლიტერატურაში გვაქვს საპირისპირო სახედ ლომის შერაცხვის მომენტიც: „იორდანეში ნათლისღებით მაცხოვარმა შემუსრა ვეშაპი და იქიდან ლომივით ამოვიდა“.²

ქართულ ჰიმნოგრაფიაში ქრისტეს მეტაფორაა ლომის ბოკვერი: „ლეკკ ლომისად იწოდე ღმრთისა სიტყუაო მხოლოდშობილო, რომელმან ძლიერებით შეჰმუსრე თავი გუელისა მის“.³ ამ ფრაზას პარალელი ეძებნება ბიბლიაში.⁴ შესიტყვება „ლეკვი ლოლომისა“ ძე ღმერთის მამიდან შობილობის მეტაფორაზე მიგვანიშნებს. იოანე მინჩხი სამი დღის მანძილზე მიწაში დაფლულ მაცხოვარს მძინარე ლომად წარმოსახავს: „კითარცა ლომმან მიყრდნობით მიიძინა ბუნებითა ხორცთადათა საფლავსა შინა“.⁵

ერთ გარემოებაზე გავამახვილებთ ყურადღებას. სახარების თავფურცელზე დახატულ მახარებელთაგან მარკოზის სახე – სიმბოლოდ მოჩანს ლომი, მათესთან დახატულია ფრთებიანი ყმაწვილი, ლუკასთან – ხარის თავი, იოანესთან – არწივი. ამასთან დაკავშირებით „საღმრთო სჯულის“ წიგნში კკითხულობთ: „მახარებელთა ეს ოთხი სიმბოლო შეგვახსენებს ეზეკია წინასწარმეტყველის ხილვას, როცა მან დაინახა ქერუბიმნი, რომელნი ოთხი ქვეყნიური ქმნილების: კაცის, ლომის, ხარისა და არწივის სახით უგალობდნენ და ადიდებდნენ ხაბაოთ ღმერთს, მათ მსგავსად დღეს ოთხი მახარებელი ემსახურება ჩვენს მაცხოვარს იესო ქრისტეს, ღმრთის ძეს, ადიდებს და ავრცელებს ქვეყნიერებაზე მის წმიდა სახარებას“.⁶ აღსანიშნავია, რომ ხალხურ ზეპირსიტყ-

¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. I (V-X სს). იღ. აბულაძის რედაქციით. თბ., 1963, გვ. 53.

² პ. ინგოროყვა. ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია. ტფ. 1913, გვ. 14.

³ მიქელ მოდარეკილის ჰიმნები. გამოსცა გ. გვახარიაძე. თბ., 1978, გვ. 157.

⁴ რიცხვთა, 23, 24.

⁵ იოანე მინჩხის პოეზია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ. თბ., 1987, გვ. 260.

⁶ საღმრთო სჯული. თბ., 1989, გვ. 196.

სიტყვიერებაში ლომი დახასიათებულია დადებითი და უარყოფითი ნიშნებით.

მოკლედ რომ მოვჭრათ, ბიბლიურ-სალვთისმეტყველო ლიტერატურაში ლომი არის მეტაფორა-სიმბოლო ღმერთის, იუდას, დანის (იაკობის შვილები), მაცხოვრის ძლევამოსილების. ამასთანავე, ლომი სიმბოლოა მტაცებლის, სატანის, პირველშობილი ცოდვის, ბოროტი ძალებისა, გამოყენებულია იგი შესადარებელ-შედარებულ საგნად.

აღსანიშნავია, რომ ქართული საერო მწერლობა ითავისებს და აცნობიერებს ლომის პოეტური წარმოსახვის ტრადიციებს. „ვეფხისტყაოსანში“ ლომი არის მეფის თუ იდეალურ პერსონაჟთა მეტაფორული სახელი. ასევე შესადარებელი და შედარებული საგანი.

რუსთაველის ლომი მრავალი მკვლევრის განსჯის ობიექტად ქცეულა (თეიმურაზ ბაგრატიონი, გ. იმედაშვილი, ზ. ავალიშვილი, ვ. ნოზაძე, გ. ნადირაძე, ელ. ხინთიბიძე, ნ. სულავა, ხ. ზარიძე და სხვ). ვახტანგ VI თავის რუსთველოლოგიურ ნაშრომში („თარგმანი პირველი წიგნისა ამის ვეფხისტყაოსნისა“...) ყურადღებას მიაქცევს მნათობებისადმი ავთანდილის მიმართვისას მოცემული შვიდივე ცლომილის შესაბამის დახასიათებას: „აქ შვიდი ცლომილნი ვარსკულაენი მოუყუანია და თავის ცოდნა და სიბრძნე გამოუჩენია ამ ვარსკულაეებს თვითოს და თვითოს სხვა და სხვა ბუნება უფლება აქუსთ. ამაების ამბავი გარჩევით ჩვენ სიგრძისათვის არ დავსწერეთ და ვისაც შეტყობა გინდოდესთ საეტლო და სავარსკულავთრიცხო ნახეთ და იქ შეიტყობთ“.¹ „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთ სტროფში ნახსენები „სარატანის“ კომენტირებისას ვახტანგ VI იტყვის: „საროსტანი კირჩხიბსა ჰქვიან“² ასტროლოგიურად კირჩხიბი „ეტლის“ სახელია. პომის ვახტანგისეულ გამოცემაში იგი „საროსტანად“ მოიხსენიება, სხვა მეცნიერულ თუ ჩვეულებრივ გამოცემებში კი – „სარასტანად“.

ვახტანგ VI-ის „კომენტარებიდან“ ამონარიდი ფრაზები ნათელი მინიშნებაა იმაზე, რომ რაღაც ასტროლოგიური საძიებელი

¹ შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. 1712. აღდგენილი აკ. შანიძის მიერ, თბ., 1937, გვ. ტმკ.

² შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. 1712, გვ. ტმთ.

იყო პოემაში. ამაზე მეტყველებს მის მიერ დასახელებული „სა-
ეტლო“, „სავარსკვლავთრიცხო“, „საროსტანი“ (კირჩხიბი). მეფე-
პოეტს კომენტარი რომ ვრცელი არ გამოვლლოდა, ამიტომ შეუ-
კავებია მსჯელობისათვის თავი („ამაების ამბავი გარჩევით ჩვენ
სიგრძისათვის არ დავსწერეთ“). შესაძლოა თეიმურაზ ბაგრატი-
ონს სწორედ ვახტანგისეულმა კომენტარმა მისცა ბიძგი საკითხ-
ში ჩასაღრმავებლად. მან პირველთაგანმა აღნიშნა, რომ „ვეფხის-
ტყაოსანში“ მიჯნურ პერსონაჟთა ერთმანეთისაკენ დაუცადებელი
ლტოლვა, რომელიც საბოლოოდ მათი შეყრითა და ბედნიერებით
მთავრდება, რუსთაველს ასტრალური მზისა და ლომის ერთიმეო-
რისაკენ ასეთივე განუხრელი სწრაფვის მკაცრი ლოგიკის მიხედ-
ვით აუგია.¹

თეიმურაზ ბაგრატიონი რუსთაველის ტაეპის, „ჭკვანდა
ოდეს ლომსა შეჯდეს მზე მნათობთა უკეთესი“, – განმარტებისას
წერს: – „ლომის ბურჯში, ესე იგი ლომის ზოლიაქოში როდესაც
მზე შევა, მაშინ უმეტეს ბრძწყინვალებას და ძლიერებას აჩვენებს
ყოველსა თვეზე უმეტესსა და მზე ყოველთა მნათობთა და ვარ-
სკულავთა ზედა უმეტესად აბრწყინებს და ატფობს ქვეყანასა; ეგ-
რეთვე მნათობ ქალთა ყოველთა ზედა უკეთესი იყო ნესტან-დარე-
ჯანი“.² ხ. ზარიძის შენიშვნით,³ თეიმურაზ ბაგრატიონს რაღაც
ასტროლოგიური პოემის სიუჟეტშიც დაუნახავს. რუსთაველური
თქმის: „რათგან მიხვდა დაკარგული ლომი მზესა წახლომილსა“
– კომენტარებისას ნათქვამია: „რადგანაც მზე ლომის ბურჯს მო-
შორვებული იყო და ზამთარი ნათელსა და ძლიერებასა მისსა
ჰფარევდა და აწ ლომის ბურჯსავე შევიდა ძალი და ბრწყინვა-
ლება თავისი გამოაჩინა. მზედ აქ ნესტან-დარეჯან არს თქმული
და ლომად ტარიელი“. 1950 წელს გ. იმედაშვილმა დაწერა
მშვენიერი გამოკვლევა „რუსთაველის ლომი და მზე“. ავტორი
აღრმავებს თეიმურაზ ბაგრატიონისეულ კონცეფციას ზოლიაქურ
ლომსა და მზეზე: რუსთაველის მეტყველებაში ასტრალურ სა-
ფუძველზე ლომისა და მზის მიმართების ჯეროვანი გაგება მთე-

¹ თეიმურაზ ბაგრატიონი. განმარტება პოემა „ვეფხისტყაოსნისა“. გამოსცა
გ. იმედაშვილმა. თბ., 1960, გვ. 264, 274. 129-130.

² თეიმურაზ ბაგრატიონი. განმარტება პოემა..., გვ. 129-130.

³ ხ. ზარიძე. „ქერძე მოდი, ლომი, მზესა“. – კრებ.: „ლიტერატურული ძი-
ებანი“. ტ. XXII. თბ., 2001, გვ. 141.

ლი მასალის გათვალისწინებით საკითხის განვრცობას, დაზუსტებას და რამდენადმე ახლებურ დასმასაც საჭიროებს.¹

გ. იმედაშვილის საყურადღებო დასკვნით, „ვეფხისტყაოსანში“ პოეტურ ენაზე ზოდიაქური ფაზების გადატანის საფუძველია რწმენა. თითქოს ასტრალური ცხოვრება ადამიანთა ცხოვრების მსგავსადაა მოწყობილი, ადამიანური კი ასტრალურად.² ავტორს საფუძვლიანად შეუსწავლია ლომისა და მზის მეტაფორა პოემაში, რაც უხვი საილუსტრაციო მასალითაა გაპოზირებული. ნარკვევში მეცნიერი ყურადღებას მიაქცევს ლომისა და მზის ზოდიაქური ურთიერთობის ჩვენებისას რუსთაველს მასაზრდოებელ წყაროებს, როგორცაა XIII. ასტროლოგიური წიგნები, „ვისრამიანის“ ქართული თარგმანი, რომელშიც მოცემულია ზოდიაქოს სრული სურათის აღწერა, ასევე ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებში ზოდიაქოს აღწერილობანი.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლომისა და მზის მეტაფორის ახსნა ზ. ავალიშვილს გაკვრით მოუცია.³ პოემის ლომისა და მზის ასტრალურ საფუძველზე შ. ღლონტი ძალზე მოკლედ საუბრობს.⁴ ლომის, როგორც მამაკაცური ძალ-ღონის, სილამაზის და განცდების სიმბოლოს იკვლევს გ. ნადირაძე.⁵ იგი გამოყოფს „ვეფხისტყაოსნის“ სიმბოლოების ორ ჯგუფს. პირველ ჯგუფში ათავსებს ისეთ სიმბოლოებს (მზე, მთვარე, ვარდი, ბროლი, გიშერი, ლალი, ალვა), რომლებიც თანაბრად განეკუთვნებიან მამაკაცებს და მანდილოსნებსაც. მეორე ჯგუფში მოქცეულია ისეთი სიმბოლოები, სადაც სქესობრივი განსხვავება მკაცრად არის დაცული მთელ პოემაში. მამაკაცს განეკუთვნება მხოლოდ ლომი, ქალს კი – ვეფხვი.

ავტორი, ცხადია, გვერდს ვერ უვლის რუსთაველის მიერ გამოყენებულ ასტრონომიულ მოვლენას - მზის შესვლას ლომის ზოდიაქოში. ვ. ნოზაძე „ვეფხისტყაოსანში“ დასახელებულ ეტლთა შორის განიხილავს ზოდიაქო ლომს. ასევე არკვევს, რომე-

¹ გ. იმედაშვილი. ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა. თბ., 1989, გვ. 139.

² გ. იმედაშვილი. ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული..., გვ. 140.

³ ზ. ავალიშვილი. ვეფხისტყაოსნის საკითხები. პარიზი, 1931, გვ. 57, 58, 78.

⁴ შ. ღლონტი. ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის სპეციფიკურობის პრობლემა. სოხუმი, 1961, გვ. 25.

⁵ გ. ნადირაძე. რუსთაველის ესთეტიკა. თბ., 1958, გვ. 393-396.

ღია სწორი სახელწოდება ერთ-ერთი ეტლისა – საროს ტანი თუ სარატანი.¹

იგი ამართლებს იმ ხელნაწერებს და გამოცემებს, სადაც ნახმარია „საროს ტანი“. მიაჩნია ის პოეტურ გამოთქმად ზოდიაქოსათვის – „ქალწული“. რუსთველოლოგი ზოგადად განიხილავს ლომის სიმბოლურობის საკითხსაც.² ელ. ხინთიბიძე სათანადო ნიმუშების მოხმობით ასაბუთებს, რომ რუსთაველი კარგი მცოდნეა სავანეების (ზოდიაქო, ბურჯი) ასტროლოგიური თეორიისა. ავტორი ეხება ასევე ლომის სიმბოლურ დატვირთვას „ვეფხისტყაოსანში“³

ხ. ზარიძემ საგულისხმო ნარკვევი მიუძღვნა რუსთაველის ლომის პრობლემას. მან კვლევის საგნად გაიხადა თეიმურაზ ბაგრატიონის მინიშნება პოემის სიუჟეტშიც რაღაც ასტროლოგიურის პოვნის თაობაზე. მკვლევარმა სათანადო არგუმენტების მომწველიებით სარწმუნოდ დაასკვნა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ ასტროლოგიურ სიმბოლიკას სიუჟეტურ-კომპოზიციური დატვირთვაც ეძენება.⁴

ნ. სულავამ გამოაქვეყნა გამოკვლევა „ლომის მეტაფორა „ვეფხისტყაოსანში““⁵ სადაც თავისებურად და ახლებურად არის დანახული ლომის განსახოვნება პოემაში. სტრიქონი – „ჭკვანდა, ოღეს ლომსა შეჯდეს მზე ნათობთა უკეთესი“ მკვლევრის მიერ განმარტებულია ნესტანისა და ტარიელის მომავალი შეხვედრის სიმბოლურ მნიშვნელობად. ასევე, ავტორის აზრით, ლომის მოკვლით სიმბოლიზებულია თვით ტარიელის მიერ საკუთარ თავში უარყოფითი თვისებების დაძლევა. ნ. სულავას დასკვნით: „ლომის მეტაფორა ნიმუშია იმისა, თუ როგორ შეირწყნენ და შეთავსდნენ უძველესი რწმენა-წარმოდგენები, მითოსი, ასტროლოგიური ცოდნა და მხატვრული აზროვნება, როგორ წარმოჩნდა მის სახე-სიმბოლოში ქრისტიანული მსოფლმდებელობა და ესთეტიკური ფე-

¹ ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება, გვ. 106-114.

² ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება, გვ. 216-217.

³ ელ. ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები „ვეფხისტყაოსანში“. თბ., 1975, გვ. 37-38.

⁴ ხ. ზარიძე. „მერმე მოდი, ლომი, მხესა“, გვ. 143.

⁵ ნ. სულავა. ლომის მეტაფორა „ვეფხისტყაოსანში“, – კრებ.: „ლიტერატურული ძიებანი“. ტ. XXVI. თბ., 2005, გვ. 208-217.

ნომენი“.¹

ზ. გამსახურდიას მიხედვით, ტარიელის ლომთან ბრძოლა და მისი დამარცხება ენათესავება გილგამეშის, ჰერაკლესა და სამსონის ბრძოლას ლომთან, რაც აუცილებლად უნდა გაიაროს სამეფო ინიციაციის გზაზე მდგარმა მეფური წარმოშობის ადვოკატმა. მან უნდა დაძლიოს თავის თავში მეფობის (ლომობის) ნეგატიური თვისებები, გულგოროზობა, მრისხანება, ტირანია, დესპოტიზმი, სიუხეშე. გარეგან ისტორიულ პლანში ეს არის დაპირისპირება პოლიტიკური ტირანიისადმი. გავიხსენოთ მაგალითად დანიელ წინასწარმეტყველის ჩაგდება ლომებთან ხაროში (ბიბლია) და მისი სასწაულებრივი გადარჩენა (აქ ლომებით სიმბოლიზებულია ბაბილონის ტირანია), სამსონის შერკინება ლომთან და ა.შ.²

ამრიგად, მოკლედ და ზოგადად მოვხაზეთ რუსთაველის ლომის შესწავლის ისტორია. აღმოჩნდა, რომ რუსთველოლოგთა მხრიდან ძირითადად აქცენტი კეთდება „ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველების ასტრალურ საფუძველზე, ასტროლოგიურ ნაკადზე, ლომის მეტაფორულობის თუ სიმბოლურობის ასპექტებზე.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლომს მრავალმხრივი ფუნქციური დატვირთვა აქვს. იგი ჩეულებრივი გაგებითაც ბევრჯერ გამოჩნდება პოემაში, როგორც მხატვრულ-სახეობრივი შინაარსისაგან დაცლილი და თავისუფალი. ტარიელი უყვება ავთანდილს: ხუთი წლის ასაკშიც კი ფიზიკურად ისე ძლიერი ვიყავი, რომ ლომის მოკვლა ჭირგადაუხდელად შემეძლო, როგორც დასუსტებული არსებისა:

*„ხუთისა წლისა შევიქმენ მსგავსი ვარდისა შლილისა,
ჭირად არ მიჩნდის ლომისა მოკვლა, მართ ვითა სილისა“.*

ლომ-ვეფხვის, როგორც გარეული მხეცების თავშეყრის, ერთმანეთთან შებმის და ტარიელის მიერ ლომის მოკვლის ამბავი მოთხრობილია პოემის ცალკეულ თავში: „მბობა ტარიელისაგან ლომ-ვეფხის დახოცისა“.³ ნესტანის მიჯნურმა ლომს აღარ აპატია დანაშაული. ბრძოლის კანონები დაარღვია. ეს იმაში გამოიხატა, რომ ვეფხვი მოერიდა სისხლისღვრას, თავი აარიდა ბრძოლას („გამოჰრიდნა ვეფხმან“), ლომი კი ვერაგულად გამოეკიდა.

¹ ნ. სულავა. ლომის მეტაფორა „ვეფხისტყაოსანში“, გვ. 217.

² ზ. გამსახურდია. ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება. თბ., 1991, გვ. 198.

³ შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1988, გვ. 141-142.

ტარიელმა გაკიცხა მისი ლაჩრული ქცევა („ლომსა დავუგმე ნაქ-
მარი... ფუ, მაგა მამაცობასა“) და სიცოცხლეს გამოასალმა:

„ხრძალ-გამოწვდილი ვაგუხე (გამოვედევენე),
მივეც ლახვართა სობასა,
თავსა გარდავჰკარ; მო-ცა-ვკალ,
დავხსენ სოფლისა თობასა“.

ლომ-ვეფხვის დახოცვის ამბავის გაგებადღე დაბნედილი ტა-
რიელის პოვნისას ავთანდილს ამაზრზენი სურათი გადაეშალა
თვალწინ:

„ერთ-კერძ უც ლომი მოკლული და
ხრძალი სისხლ-მოცხებული,
კვლა სხავაგნით-ვეფხი უსულო,
მკვდარი, ქვედანარცხებული“.

გულანშაროდან ტარიელისკენ მომავალმა გახარებულმა ავ-
თანდილმა „სადაცა ნახნის, დახოცის ლომ-ვეფხნი მოშამბნარენი“:
მან იხილა: „შამბისა პირსა ტარიელ დგა ხრძლითა მომახული-
თა“; რომელსაც „ვეფხი მოკვლა, მით ხრძალსა სისხლი სცხებო-
და“: ცალკე შევეხთ „ლომის სისხლს“. ტარიელმა ავთანდილის-
გან ნესტანის პოვნის ამბავი შეიტყო, როცა „წიენი და კიდე რი-
დისა იცნა“, „სულნი გაექცეს“, გონი დაკარგა. მეგობარი გადაარ-
ჩინა ავთანდილმა ლომის სისხლით:

„ავთანდილ მკერდსა დაასხა მას ლომსა სისხლი ლომისა,
ტარიელ შეკრთა, შეიძრა რაზმი ინდოთა ტომისა“.

ტარიელის მოსასულიერებლად შამბნარში წყლის მაძიებელი
ავთანდილი წააწყდა ლომის სისხლს. ამდენად, ლომის სისხლი
ტარიელის სიცოცხლისკენ მობრუნების საშუალებად იქცა, ანუ
სიკვდილზე სიცოცხლის გამარჯვების სიმბოლოდ. ე. ი. ლომი
ტარიელი იხსნა მხოლოდ ლომისავე სისხლმა, ისევე როგორც
ლომმა ავთანდილმა.

ლომის მეტაფორულობა „ვეფხისტყაოსნის“ მესამე სტროფ-
შივე გახმოვანდა:

„ვის შეენის, – ლომსა, – ხმარება შუბისა, ფარ-შიმშერისა.
მეფისა მზის თამარისა, ღაწვ-ბალახშ, თმა – გიშერისა“.

მეტაფორული ლომი აქ პიროვნების ამოცნობის საშუალება-
საც გვაძლევს. ეს არის დავით სოსლანი, ჩვენი დიდი მეფის, თა-

მარის, მეუღლე. ამით რუსთაველი მიგვახვედრებს დავითის ფიზიკურ ძლიერებაზე. მამაცობაზე, გულადობაზე. ორიოდ სიტყვა რუსთაველის პოპულარულ აფორიზმზე: „*ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ზვადია*“. აქ „ლომი“ მეფის მეტაფორაა. პოემის მცოდნეს კარგად მოეხსენება თუ რა სიტუაციაში დაიბადა ეს აფორიზმი. ვეზირები როსტევეანს განუმტკიცებენ გადაწყვეტილების სისწორეს სამეფო ტახტზე თინათინის აღსაზევებლად: ქალი ხელმწიფედ ღვთის დანაბადია. მეფის (ლომის) შვილი (ლეკვი) ძე იქნება იგი თუ ასული, უნდა გახელმწიფდეს. მაშინ წარმოსთქვამენ ვეზირები: „*ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ზვადია*“. ჩვენ ვემხრობით ნ. მარის, ვ. ნოზაძის ... თვალსაზრისს, რომ ამ აფორიზმაში მინიშნებულია მხოლოდ სამეფო ოჯახის წევრთა (ვით ლომის ოჯახის წევრთა) თანასწორობაზე და არა რუსთაველის ეპოქაში, საერთოდ, ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობაზე. ზოგი რუსთველოლოგის აზრით, თითქოს ამ აფორიზმით პოემაში სქესთა თანასწორობაა გამოცხადებული.

სამეცნიერო ლიტერატურის გაცნობამ დაგვანახა, რომ რუსთველური ლომის წარმოსახვის კვლევისას უმთავრესად აქცენტირებულია ლომის მეტაფორულ-სიმბოლურობა, ხოლო შესადარებელ საგნად ლომის გამოყენებას მეტნაკლებად დასთმობია ყურადღება. აქ, ცხადია, ნაკლებად იმუშავენს ლიტერატურის თეორიაში ზოგჯერ დახასიათებული მეტაფორა, როგორც შედარების შეკვეცილი ფორმა. შედარების რა ფორმაც უნდა გვქონდეს, იგი ყოველთვის მსგავსებაზე მიუთითებს. მეტაფორაში კი საგნებსა და მოვლენებს მიწერილი აქვთ ისეთი თვისება, რომელიც მათ არ გააჩნიათ, მაგრამ პოეტურად დასაშვებია, ესთეტიკურია“.¹

რუსთაველი ფარსადან მეფის ტანადობას ლომს ადარებს: „*ტანად ლომი და პირად მზე, ომად მძლე, რაზმთა მწყობელი*“. ე.ი. მეფის ლომური გარეგნობა წინაპირობაა იმისა, რომ ის ომში ძლევამოსილია. ნადირობის დასრულების შემდეგ როსტევეანი, ავთანდილი, მათთან ახლოს მყოფი თორმეტი მონა და ლაშქარნი მდინარის პირას იხილავენ უჩვეულო რაინდს, რომელსაც „*შავი*

¹ ა. ჭილაია. ლიტერატურისმცოდნეობის ძირითადი ცნებები. თბ., 1971, გვ. 256; შდრ.: ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი. ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები. თბ., 2008, გვ. 403-405.

ცხენი სადავითა ჰყვა ლომსა და ვითა გმირსა“: ე. ი. რუსთაველი უცხო მოემეს ამსგავსებს ლომსა და გმირს, რითაც მის ძლიერებას გახაზავს. ეს შედარება მეორდება პოემაში. ავთანდილი ეუბნება ტარიელს: „ლომო და გმირო ტარიელ, ვის თავი ვინაზებია“. ეს შედარება ავთანდილზეც ვრცელდება: „მას ლომსა და ვითა გმირსა“.

„ვეფხისტყაოსანში“ აქტიურია გმირისადმი მიმართვის მეტაფორული ფორმა – „ლომო“: „ცრემლით, ლომო, მგა ცეცხლთა რა ერგების“, „ნუ დაიხნევ, ლომო, წყლულსა“, „ასრე ჰქმენ, ჩემო ლომო“, „ხელმწიფეო, ლომო, ქველო“, „უბრძანა, ლომო, არა გჭირს შენ ოძთა განდრეკელობა“, „ღმერთი, ლომო, შენად ნაცვლად სხვასა ვისმცა დანერგვიდეს“, „ჰე, ლომო, ცეცხლი აწ უფრო“, „ლომო, ქებანი შენიმცა“, „დიაცმან უთხრა: „ჰე, ლომო“, „ლომო და მზეო“, „ჰე, ლომნო (მიემართება ტარიელს და ავთანდილს), ვისნი ვით მოვთქმენ ენანი“, „მერმე მოდი, ლომო, მზესა შეგეყრები, შემეყარე“, „გვალე, შეგყრი, ლომო, მზესა“. წარმოდგენილ მიმართვაში, „ლომო“, იგულისხმებიან ტარიელი და ავთანდილი. ამ იდეალური გმირების ფიზიკური ძლიერების გამოსახატავ შესადარებელ საგნად ლომია გამოყენებული. ლომო, ანუ ლომის მსგავსო. ისინი მხატვრული შედარების ნიმუშებია.

გმირის ლომთან შესადარებლად რუსთაველი ზოგჯერ ხმარობს სიტყვას „დამსგავსება“. ტარიელი თავის თავზე ამბობს: „დავემსგავსე ლომსა ნაკეთად“ (აღნაგობით, ტანად). „ძალად ლომსა... ვჰკვანდი“. ავთანდილზე ნათქვამია: „დაემსგავსა ლომი მზესა“. რუსთაველი ფრიდონზე იტყვის: „ლომისა მსგავსო... ძალგულად“. რუსთაველი იშვიათად მიმართავს შედარების გამომხატველ ნიშანს გრამატიკული კავშირების სახით. ერთს („მსგავსად“) უკვე გავეცანით. ნაწილაკთაგან გამოყენებულია „ვით“ (ვითა) და „ებრ“. „ვითა ვეფხი და ლომია“, „ლომის ლეკვსა, ვითა ლომი“, „თაყვანისცა მას უკადრსა, ლომებრ ჯანსა“.

„ვეფხისტყაოსნიდან“ ამოვიწერეთ თითქმის ყველა საილუსტრაციო მასალა, სადაც ლომი მთავარი გმირების მეტაფორული სახელია.

ლომი – ტარიელი: „მოგელის ლომსა მთვარეო“, „მუნ გამოვჩნდე ლომი ქველად“, „ლომმან მივმართე ხატაეთს“, „მზემან

ლომსა ვარდ-გიშერი“; „წევს ლომი ფერნამკრთალი სად“; „დამარჩენელი ლომისა“; „უხარის ნახვა ლომისა“; „მიჰხვდა დაკარგული ლომი ძხესა“; „წავიდა ლომი მის ძხისა მძებნელად“.

ლომი – ავთანდილი: „მას ლომსა ნახვა უხარის“; „ლომთა ლომმან მხეთა ძხესა“; „ლომს მკლავი არ უდრკებოდა“; „მჭვრეტთა დაუსახეს... ლომსა თათი“; „რა ფატმანისსა შევიდა ლომი“; „მე ლომი ლომთა დაგისვა გვერდსა“; „მუნ დადგა ლომი ავთანდილ“.

ლომი – ფრიდონი: „ლომსა ვინ გაწყენს“; „იბრძვის ლომი და პირად ძხე“; „ავთანდილ და ლომი ფრიდონ“; „ავთანდილისთვის ლომისა“.

ლომი – ტარიელ – ავთანდილი: „მათ ლომთა მიწყვი ძხეცქმნილთა“; „ერთგან იყვნეს იგი ლომნი“; „გაემართნეს იგი ლომნი“.

ლომი – ტარიელ – ავთანდილ – ფრიდონი: „მათ ლომთა ნახეს ქალაქი“. ორიოდე მაგალითი მოვიპოვეთ, სადაც ლომი გმირთა მკლავების მეტაფორაც არის. მოთათბირე ავთანდილი ფრიდონს ეუბნება: „ლომთა მკლავთაგან იმედი გაქვს, არა წყლულნი გტკივიან“. ავთანდილი ვაჭრებთან იტყვის: „კით ვიხმარნე ლომნი, მკლავნი“.

ამრიგად, ლომი უძველეს დროშივე გაეხვია მეტაფორა-სიმბოლორობის ნისლში. იგი დაისახა ძხის ზოლიაქოდ, ვიშნუს მეტაფორად. ბუდიზმმა ლომს სიმბოლური მნიშვნელობა მიანიჭა, ძველ შუამდინარულ პოეზიაში ლომი განსახოვნებულია სიმბოლოდ, მეტაფორად, მხატვრულ შედარებად. ბიბლიაში და ქართულ სასულიერო მწერლობაში ლომი ღმერთის, იუდას, დანის (იაკობის შვილები), მაცხოვრის ძლიერების გამომსახველი მეტაფორაა. ასევე იგი სიმბოლოა მტაცებლის, სატანის, პირველშობილი ცოდვის, ბოროტი ძალებისა, გამოყენებულია შესადარებელ და შედარებულ საგნად. რუსთველური ლომის არსის წვდომა მისივე მსოფლმხედველობისა და პოეტიკის ერთ-ერთი ასპექტის გარკვევის საფუძველია. „ვეფხისტყაოსანში“ ლომი არის დავით სოსლანის, ტარიელის, ავთანდილის, ფრიდონის მეტაფორული სახელი, ასევე ფარსადან მეფის ტანადობა შედარებულია ლომთან. სამეცნიერო ლტერატურაში ერთობ აქტუალურ თემად იქცა

რუსთაველის პოეტიკაში ასტრალურ საფუძველზე ლომისა და მზის მიმართების საკითხი. კერძოდ, ასტრალური ცხოვრების დამსგავსება ადამიანურ ცხოვრებასთან და პირიქითაც – ადამიანურისა ასტრალურთან. ლომისა და მზის ზოდიაქური ურთიერთობის ჩვენებისას, ლომის მეტაფორა-სიმბოლოდ თუ შესადარებელ საგნად წარმოსახვისას რუსთაველი ნასაზრდოებია წინარე ბიბლიურ-ქრისტიანული კულტურით, ასევე პოეტის ეპოქაშივე არსებული ასტროლოგიური წიგნებით, „ვისრამიანი“ და ა.შ.

TITE MOSIA

ON THE STUDY OF THE LION IN “THE KNIGHT IN THE TIGER’S SKIN”

From time immemorial people have had different ideas about the lion. In this respect the most ancient is the Mesopotamian poetry which was being created thousands of years BC. In the Sumerian and Akkadian poetic world the lion’s facial expression is manifested in symbols, metaphors and similes. In the ancient times the lion was considered the sun zodiac or the bulwark, the king personified, the symbol of strength and power. Buddhism also conferred a symbolic significance on the lion. In the Bible the lion is presented not only as the king of beasts, but also as an object of a simile, loaded with the symbolic-metaphorical meaning. Similarly is the lion depicted in the Georgian spiritual-ecclesiastical and the secular literature due to the influence of the Bible. In the orally transmitted folklore the lion is described as possessing both positive and negative features. The appropriateness of envisaging all these sources is conditioned by the purpose of creating the identical background for creating the Rustavelian conceptualization-interpretation of lion. It shows how deeply the author of “The Knight in the Tiger’s Skin” assimilated the traditions of the lion’s poetic depiction. Rustaveli’s lion has become an object of discussion of many researchers (T. Bagrationi, Z. Avalishvili, G. Imedashvili, V. Nozadze, G. Nadiradze, El. Khintibidze, N. Sulava, Kh. Zaridze, etc). The insight into essence of the lion is the foundation for the investigation of one of the aspects of Rustaveli’s world view and poetics. The correspondence between the lion and the sun on the astral basis has become a most actual topic in Rustavelology. It has been established that the Rustavelian description of the lion and the sun zodiac interrelation originates in the Georgian Biblical-Christian culture, in “Visramiani” and from the poet’s contemporary astrological literature.

თამთა როზავა

ნათლისა და ბნელის ტროპიკა თეიმურაზ მემორის „ღლისა და ღამის გაბაასებაში“

„ღლისა და ღამის გაბაასების“ მიხედვით, „რადგან განწვალ-ვა ნათელი და ბნელი შორის არისო“,¹ დღე-ღამეს გადაუწყვეტია, ბიბლიის საინტერესო პასაჟების თუ ქართულ ზნე-ჩვეულებათა მოხმობის ფონზე განეხილა ნათლისა და ბნელის უმჯობეს-უღარესობის პრობლემა. ავტორი შესავალში იმეორებს შესაქმის ფრაზებს და ბიბლიური კოსმოგონიის პირველ დღეს აღწერს. დანარჩენ ხუთ დღეს პერსონაჟები იხილავენ. თხზულების XVI სტროფში ნათლის სულიერ ასპექტს ახსენებს პოეტი:

*„ნათელს უწოდა დღედ სამე, ეგრეთვე ბნელსა ღამეთა,
მოსე სწერს: „ქმნა მწუხრიო“. ქმნად კმარა ეს ერთ ჟამეთა,
განთიად იყო იგი დღე, პირველი რომელ ვწამეთა,
ღმერთი ზრახვიდა პირის-პირ, ჩვენ მისგან შევიწამეთა“²*

აქ პირველ დღეს შექმნილ ნათელზეა საუბარი. პოეტის აზრით, მწუხრიც უფალმა დააწესა, მაგრამ ხილული ნათლისა და ბნელის გამოცალკევებით, ზღვარი დასდო მათ შორის. ავტორის თქმით, რადგან დროც არის და მოსაყოლიც საკმაოდ ბევრია, ამიტომაც, უმჯობესია, დღე-ღამის გაბაასების ფონზე გადაიჭრას ეს საკითხი. პირველი სიტყვა ეძლევა დღეს. იგი საკუთარი უპირატესობის მთავარ გამოხატულებად ღვთისგან „ქმნას“ ასახელებს, ხოლი ღამის წარმოშობაში კი უფლის ხელი არ ურევია:

*„თვით მისგან დაბადებული შენზე ვარ ბევრ-გზის მეტობით,
ღვთისაგან არა არსებით, ყოფილხარ პირველ ბნელობით“³*

ღამე აღიარებს უფლისგან წარმომავლობას და ამტკიცებს,

¹ თეიმურაზ მემორე. თხზულებათა სრული კრებული. გ. ჯაკობიას რედაქტორობით. თბ., 1939, გვ. 2.

² თეიმურაზ მემორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 3.

³ თეიმურაზ მემორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 3.

თუმცა, ნათლისგან განსხვავებით, „შავით გამოწვავები“, „უღარ-ესობა“ მაინც არ ეთქმის.

საბოლოოდ, დღე-ღამე ვერ რიგდება. ისინი გადაწყვეტენ გამოაშკარავონ „რაც ღვთისგან კეთილი მომხდარა დღით, თუ ღამით“. კეთილ ამბებში შედევბა გადაუწყვეტია წყვილს, თუმცა აღმოჩნდება, რომ კეთილთან ერთად ბოროტიც ბევრი მომხდარა, თან მეტი წილი მოვლენებისა დღეზე მოდის, შესაბამისად, უარყოფითი ამბებიც მეტი გამოვლინდა მის მხარეს.

ღამე ნიშნისმოგებით ეუბნება „საშინელი ესე ცოდვა, დღისით მოხდა ეშმაკისად“-ო და უყვება კაენისაგან აბელის სიკვდილისა და შემდეგ ღამექისაგან პირველი მკვლელის მოკვდინების ისტორიას. საბოლოოდ, კამათი კულმინაციამდე აღის. „ბნელო, დღისა რა ბრალია – კაენ იყოს ძმისა მკვლელი“, – პასუხობს დღე.

თხრობისას მეტი დრო ნათელს ეთმობა, თუმცა, არც ღამე ჩამორჩება თავის დასაცავი თუ დღის მამხილებელი მასალებით. დღე ყვება სამყაროს შექმნის და პირველი ადამიანების, წყლით რღვნის, ისაკის მსხვერპლადშეწირვის, იაკობის კურთხევის ამბებს. ამ ხნის მანძილზე ღამე ერთადერთხელ ჩაერთვება, და დღისით მომხდარ სისაძაგლეს, კაენის მიერ აბელის მოკვლის სცენას შეახსენებს ნათელს. მორიგი ჩართვისას კი გესლიანად ეუბნება:

„მიკვირს, დღეო, რად ვერ დაშვერ გრძელ საუბარ ამბის თქმითა? სიტყვა გივო შესატყვისი, ზარ-ტეხილ გყო მდაბლის ხმითა“¹

იგი მოკრძალებულად „გამოსვლათა“ წიგნის საკითხავებს უპირისპირებს დღეს, – ყვება ეგვიპტიდან ისრაელთა გამოსვლის ამბავს. დისკუსია მაინც მღორედ მიედინება. დღე ისევ გადაბმით მიჰყვება და გადმოსცემს ელიას ამალლების, ზაქარიას დადუმების ეპიზოდებს. საერთოდ, ძველი აღთქმის წიგნების თხრობისას ღამეს სულ ორჯერ ეძლევა სიტყვა. იგი თავშეკავებულია, აცლის დღეს გაუთავებლად ილაპარაკოს, სამაგიეროდ, თავის სასარგებლოდ ინახავს ისეთი ამბების მოყოლას, როგორებიცაა: ხარება, შობა, ნათლისღება, ფერისცვალება. სწორედ მათზე ამყარებს იმედს, მიიჩნევს, რომ ეს სცენები ქედს მოადრეკინებს გაამპარტავებულ

¹ თეიმურაზ მერაბი. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 17.

დღეს და როგორც კი მისი ჯერი დგება, მშვიდად მიმართავს:

„დღეო, როგორც დაგაცალე, მეც მაცალე სიტყვის თქმევად, სიტყვა მოგცე მთელი სწორად, არ ტყუილის გასარევად, აწ შეიტყო, ჩემი საქმე შეიქნების გასარკვევად“.¹

კამათისას არც დღე რჩება ვალში. იგი ყვება იერუსალიმს შესვლასა და სერობაზე. ამდენად, ამკარად ღამე მომხდარ ფაქტსაც არ უთმობს მოსაყოლად.

რაც შეეხება თხზულების საერო ნაწილს, აქ სიუჟეტების მოხმობით ღამე არ ჩამოუვარდება დღეს. თუკი დღე ახსენებს თამაშისა და გართობის იმ სახეებს, რომლებიც გავრცელებული იყო პოეტის თანამედროვე საქართველოში, ღამე იგონებს ქალ-ვაჟის ქორწინებას დამახასიათებელი ჩვეულებებით და შემდეგ პერიფრაზირებას ახდენს იმ თხზულებებისა, რომლებიც ცნობილი არის თავისი რომანული შინაარსით – „ვეფხისტყაოსნის“, „შამიფარვანიანის“, „იოსებზილიხანიანის“, „ვარდბუღბულიანის“, „ვისრამიანის“ სიუჟეტებს აცოცხლებს.

ლხინის გარდა, ღამე კაცის სიკვდილისა და გლოვის ამბავსაც გვამცნობს, სიუჟეტების ჩამოთვლის შემდეგ კი აღნიშნავს:

„მე ამხანავი ვყოფილვარ, არა გხლებივარ ყულადო, ვერაფერშივარ მჯობიხარ, თავს დავდებ არ ნაკლულადო“.²

საბოლოოდ, უკანასკნელი სიტყვა დღეს ეძლევა. იგი ყვება მეორედმოსვლის შესახებ. საერო ნაწილის შემდეგ თეიმურაზი ისევ სასულიერო, ბიბლიის თემატიკას უბრუნდება. შეგვახსენებს აპოკალიფსის სცენას. ეს ბუნებრივია, სიმბოლურია. მთელი მათი მსჯელობა, კიდევ ერთხელ მჟღავნდება, არის ერთი ჭეშმარიტი დებულების გამოსავლენად მოხმობილი ლიტერატურული ხერხი. ქართველი მუდმივად უნდა ზრუნავდეს სრულყოფისათვის, რაც მიიღწევა ქრისტიანული დოგმატის დაცვითა თუ ქართული ზნეობის შენარჩუნებით. წინააღმდეგ შემთხვევაში, „ცოდვილთ რსცხვენოდესთ, შეიქნენ გულ-ლახვარ განაწონანი“.³ რაც შეეხება დროს, თუ როდის მოგვევლინება უფალი, განსაზღვრული არ არის. ამდენად, დღე ამ სიუჟეტს თავის სასარგებლოდ ვერ გამოიყ-

¹ თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 26.

² თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 100.

³ თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 101.

ენებს, ამიტომაც, გულახდილად ამბობს:

*„მართლ ვეტყვი, სწორად არ ვიცი – დღით მოვალს ანუ ღამითა,
„მეც არ ვიციო“ – თვით ბრძანებს კაცობრივისა ძალითა,
ასე ვთქვათ: ღამით მოვიდეს, გინა ბნელობის უამითა,
ბნელი განქარდეს ღვთის მოსვლით, განსჯიდეს სამართალითა“¹*

თუმცა, კამათს ორივე მხარე საკუთარი უპირატესობის გამოსავლენად მართავს, იგი, მხოლოდდამხოლოდ, გამართვის ფორმაა იმ სათქმელისთვის, რაც პოეტს გადაუწყვეტია, ეს კი, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, არის მუდმივი სწრაფვა რელიგიური თუ მოქალაქეობრივი სრულყოფისკენ.

საინტერესოა, სიმბოლურად თუ არის გააზრებული პოემაში დღე-ღამის ურთიერთმიმართების საკითხი და განსხვავდება თუა არა თეიმურაზ მეორის კონცეფცია ზოგადად დღისა და ღამის, ანუ ნათლისა და ბნელის, კეთილისა და ბოროტის შესახებ არსებული ნორმირებული შეხედულებისგან.

სანამ უშუალოდ საკითხს შევეხებოდეთ, საჭიროდ ვთვლით, მიმოვიხილოთ ნათლისა და ბნელის ტროპული გააზრების ნიმუშები. ნათლის სიმბოლიკა თითქმის ყველა რელიგიაში იმკვიდრებს ადგილს, მათ შორის ქრისტიანულ მწერლობაში. ნათელი სიკეთის, აბსოლუტური ჭეშმარიტების სიმბოლოდ იქნა აღიარებული, შესაბამისად, უფლის მეტაფორად იქცა. ქრისტეს მიემართება, ასევე, სახე-სიმბოლოები: განთიადი, დღე, მზე.²

ღირს მამათა და ძველი ქართული აგიოგრაფიის ავტორთა შორისაც მდგარა საკითხი თუ რა კავშირი, რა მსგავსება თუ სხვაობა იყო ნათელსა და ბნელს, რწმენასა და ურწმუნობას, კეთილსა და ბოროტს შორის. „წმინდა გობრონის მარტვილობაში“ ვკითხულობთ: „რაი სწორება არს ნათლისა და ბნელისა, ანუ რაი სწორება არს ბელიარისა ქრისტესთანა ანუ რაი ნაწილი უც ურწმუნოსა მორწმუნისა თანა“.³

ქართული აგიოგრაფიული თუ ჰიმნოგრაფიული მწერლობიდან ბევრი მაგალითის მოხმობა შეიძლება, სადაც სიბნელე – უმცირების, ხოლო სინათლე – აბსოლუტური ჭეშმარიტების სიმბო-

¹ თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 100.

² ტ. მოსია. „დავითიანის“ სახისმეტყველება. თბ., 2005, გვ. 44.

³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები. წ. I. თბ., 1963, გვ. 178.

ლოდაა მიჩნეული, თან სიბნელიდან სინათლისკენ გზამკვლევი თვით უფალია.

ბუნებრივია, ამ შეხედულების პირველწყაროს ბიბლია წარმოადგენს. ნათელი ბიბლიაში სხვადასხვა სახით არის წარმოდგენილი: ა) ფიზიკური ნათელი; ბ) ნათელი შედარებისთვის; გ) ღმერთი-ნათელი და მამა ნათლისა; დ) იესო ქრისტე-ნათელი. ბიბლიაში ნათლის ხსენება ხშირია და მასთან წყვილადის დაპირისპირებაც ჩვეულებრივია.¹ შემოქმედის მიერ ქაოსის ფორმირებას და ნათლის გამოყოფას შესაქმის პირველ აბზაცშივე ვხვდებით (დაბად. 1-4; 16-18).² გრ. ნოსელის მიხედვით, ხილული სამყარო შესაქმის მესამე მუხლიდან იწყება, I და II მუხლებში უხილავი, თესლოვანი, არამატერიალური ძალების ქაოტური მოძრაობებია მოცემული. უფალმა „მეცხეულად“ შექმნა „პირველარსნი“, რომელთა „დაკუელებით“, ანუ ურთიერთთანხვედრით, მატერიალური სამყარო შეიქმნა, ხოლო ამ სინამდვილის პირველმშობლად სინათლე მოგვევლინა.³ წმინდა მამათა თეოლოგიურ ნაშრომებში საფუძვლიანად არის გაანალიზებული ნათლის ორსახოვნება.⁴ ბიბლიური კოსმოგონიის მეოთხე დღემდე არსებული ნათლის წყაროდ მიჩნეულია არა მზე და სხვა მნათობები, არამედ ნათლის სულიერი ასპექტი, „უხილავი ნათელი“, რომელიც „ხილული“ ნათლის წყაროდ მიჩნევა.⁵ მნათობთა ანთება, განათება, ნათელქმნა ფიზიკური თვალსაზრისით (მათ შორის მზისა და სხვა მნათობებისა) შესაქმის მეოთხე დღეს განხორციელდა.⁶

„ღლისა და ღამის გაბაასების“ მიხედვით, მზე უფალმა შექმნა, ანუ მასზე დაბლა დგას და ღვთიურობის ელემენტს არ შეიცავს. მნათობებიც ასტრალური ცთომილები არიან მხოლოდ, რომლებიც ეხმარებიან დღესა და ღამეს (ნათელსა და ბნელს) საკუთარი თავის გამოხატვაში. თხზულების პერსონაჟის, სიტყვე-

¹ გ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება. პარიზი, 1963, გვ. 109.

² მცხეთური ხელნაწერი, თბ., 1981, გვ. 48-49.

³ გ. თევზაძე. შუასაუკუნეების ფილოსოფიის ისტორია. თბ., 1996, გვ. 173-174.

⁴ ნ. სულაგა. „ნათლისა გავხდე მიჯნური“, – კრებ.: *დავით გურამიშვილი-300*. თბ., 2005, გვ. 67-68.

⁵ ნ. სულაგა. ნათლის ტროპიკა ქართულ ჰიმნოგრაფიაში, – კრებ.: *ლიტერატურული ძიებანი*. თბ., 1983, გვ. 211.

⁶ ნ. სულაგა. „ნათლისა გავხდე მიჯნური“, გვ. 69-70.

ბით, მზეს უპირისპირდება ღამე იმით, რომ მას იმავე ყოვლისშემოქმედმა ღმერთმა მისცა ექვსი და. ანუ თუკი ნათელს მხოლოდ ერთი ჰყავს მზის სახით, ღამეს-ბნელს 6 და უმშვენებს გვერდს, თუძცა იქვე ურთავს, რომ ისინი მზეს დატყვევებული ჰყავს. „ღამით ამთონი მნათობნი“ მხოლოდ „კირჩხიბით დაიხსნებიან“. ამაზე დღე პასუხობს, ექვსი დის ყოლა არაფერს ნიშნავს, თუკი მზის სურვილზეა დამოკიდებული ცთომილების ხილვადობა. დღე ღამეს უმტკიცებს, რომ მზე, როგორც უდიდესი ცთომილი, უპირატესია. იგი ბრძენთა და ფილოსოფოსთა ხოტბის საგანია:

*„უბრალო სიტყვის მრავლობა ცუდია, ბნელო, ენითა,
უზესთაესი მზე არის, ნუ ხარ ამაზე წყენითა,
რიტორნი, ფილოსოფოსნი აქებენ შუქთა ფენითა,
ვითა შევენოდათ ქებანი, შეასხეს ბრძენთა ენითა“¹*

ამ სტროფში მითითებული ფაქტი, მზის ქება, როგორც „უზესთაესი მნათობისა“ რიტორებისა და ფილოსოფოსებისაგან, გვაფიქრებინებს, რომ აქ მზეში იგულისხმება არა ხილული, არამედ უხილავი მზე. ამდენად, თეიმურაზიც მზეს უფლის მეტაფორად მიიჩნევს. ამის საფუძველს გვაძლევს ზემოაღნიშნული სტროფები. მოსაზრების გასამყარებლად, უპრიანია, ყურადღება გავამახვილოთ ერთ პასაჟზე. „ვეფხისტყაოსანში“ მზე სხვა მნათობებზე უმჯობეს ცთომილად არის ჩათვლილი. 1192-ე სტროფში ვკითხულობთ:

*„შევე ფიცხლად საჯინიბოს, ავხსენ ცხენი უკეთესი,
შეუკაზმე, ზედა შევსვი მხიარული, არ მოკვნესი,
ჰგვანდა, ოდეს ლომსა შეგდეს მზე, მნათობთა უკეთესი“.*

1953 წელს გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანში“ პ. ინგოროყვას „უკეთესი“ „უზეშთესად“ ჩაუსწორებია.²

ამ ტექსტოლოგიურ ცვლილებას არ ემხრობა ვ. ნოზაძე. მისი თქმით, „უზეშთესი“ (უზეშთაესი) ნიშნავს უმაღლესს, რასაკვირველია, იგულისხმება სხვა რომელიმეზე უმაღლესი თავისი მდებარეობით თუ მდგომარეობით. მზე მნათობთა „უზეშთესი“ უნდა იყოს სხვა მნათობთა უმაღლესი ან თავისი მდებარეობით, ან მდგომარეობით. ეს თქმა მზის შესახებ არ იქნებოდა სწორი,

¹ თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 5.

² ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1953, გვ. 246.

რადგან ასტრონომიულად მზეს მეოთხე ადგილი უკავია. მაშასადამე, მზე არ არის „უზემთესი“, – მზე აქ არის ან პირველი ღმერთი, ან მეორე, სხვა მნათობთა შორის, და არა „უზემთესი“.

„უზემთესი“ არის ცნობილი ქრისტიანული მცნება, რომელიც სასურველს, უმაღლეს სამყოფელს გამოხატავს, რაც აღნიშნულ შაირს სრულიად არ უდგება.

მზე, ასტროლოგიურად და ესთეტიკურად არის „უკეთესი“. „უკეთესი“ არის მზის სახელი და ამით მზის სილამაზე აღინიშნება.¹ ვ. ნოზაძე აანალიზებს „ვეფხისტყაოსნის“ 1192-ე სტროფის III ტაქების შინაარსს და მიუთითებს, რომ აქ იგულისხმება მზის ლომის ზოდიაქოში შესვლა, წმინდა ასტრონომიული მოვლენა, და იგი შედარების ობიექტად არის გამოყენებული.

„ვეფხისტყაოსნის“ სტროფისგან განსხვავებით, ჩვენ მიერ განსახილველ ტექსტში მზის „უზესთაესობა“ ნიშნავს, რომ მზე უწინარესია ყოველივე არსებულზე. ამდენად, ცნება „უზემთესზე“ ვ. ნოზაძის მსჯელობის საფუძველზე, შეიძლება ვივარაუდოთ: თეიმურაზი, მართალია, ფიზიკურ ნათელს, შესაბამისად, მის მატერიალურ სახეს მზეს ახსენებს თავის პოემაში და ფიზიკურ ნათელსა და ბნელს შორის არსებული სხვაობის დადგენას ცდილობს, კონკრეტულ შემთხვევაში, სცილდება ცთომილს მატერიალური საბურველი და სახე-სიმბოლოდ აღიქმება. „უზესთაესის“ ხმარება წინააღმდეგ შემთხვევაში ალოგიკური იქნებოდა.

ზემოთ ვახსენეთ, რომ ნათელს თეიმურაზთან სიმბოლური გაგება არ ახლავს, მზე კი ერთ ადგილას ღვთის მეტაფორად გვევლინება. ცნობილია, წარმართ ფილოსოფოსთა მოძღვრებები მზის, როგორც უპირველესი ღვთაების შესახებ, მაგრამ, უბუნებრივია, თეიმურაზის ყურადღება ამ ფილოსოფოსთა ნააზრევისადმი არ არის მიმართული, იგი ქრისტიან მამათა შრომებში გაცხადებულ ჭეშმარიტებას გულისხმობს. პლოტინი, ნეტარი ავეუსტინე, პროკლე დიადოხოსი, თუ ნეოპლატონიზმის მამამთავარი ფსევდოდონისე არეოპაგელი (პეტრე იბერიელი) სწორედ მზე-ხატს ეტრფიან და ასხამენ ხოტბას.

ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას გვაძლევს პოემის

¹ ვ. ნოზაძე. „ვეფხისტყაოსნის“ მზისმეტყველება. სანტიაგო დე ჩილე, 1959, გვ. 229.

სტროფი, სადაც ფიზიკური მზე ჩათვლილია უფალზე უდარესად, რადგანაც მის მიერ არის შექმნილი:

*„არა არს ძლიერებით მზე, არც სიმდიდრითა თვისითა,
ღვთისგან არს დაბადებული, ტომი არა ჰყავს თვისითა“¹*

იოანე დამასკელი ამბობს, ღმერთი უპირატესი სახით აღემატება ყოველივე არსებულს. იგი არ არის აღარცერთი არსებულთაგანი, არამედ ყოველივე არსებულზე მაღლა მდგომია, ღვთის ეპითეტებადაც იხმარება ისეთი სახელები, რომლებიც ყველაზე ახლოს დგას მის ბუნებასთან. ამიტომაც, ღმერთი იწოდება მზედ და ნათლად და არა; დღედ და არა ღამედ; ცხოვრებად და არა სიკვდილად. ღვთის სახელთა შორის უმთავრესია სახიერება და არსებობა, რადგან სახიერება არის მიზეზი ყოველგვარი არსებობისა, ხოლო ბოროტება კი – უარსებობა და მხოლოდ სახიერების მოკლებას წარმოადგენს: „ნიშანდობლივია ღვთის ის სახელები, რომლებსაც ზეადმატებული უარყოფის მნიშვნელობა აქვს. ვუწოდებთ ღმერთს „წყვდიადს“ და ვგულისხმობთ არა ბნელს, არამედ იმას, რაც ყოველგვარ ნათელს აღემატება; ვუწოდებთ ღმერთს „ნათელს“ და ვგულისხმობთ იმას, რაც არ არის ბნელი“.²

ამდენად, თეიმურაზი მზის სიმბოლიკის აღქმისას ნეოპლატონური მოძღვრებიდან ამოდის, მათი პირველწყარო კი, ბუნებრივია, ბიბლიაა.

თხზულება გაბაასების ჟანრისაა. ავტორი, შესაბამისად, უკანა პლანზე დგება, რემარკასა თუ ლირიკულ გადახვევას, ნაკლებად უნდა ველოდეთ. თუმცა, მკვლევართა თქმით, თეიმურაზი ბოლომდე ვერ იცავს ამ პრინციპს და საკუთარ პოზიციას აფიქსირებს. შენიშნულია, რომ კამათის მსვლელობისას სასწორი დღის სასარგებლოდ იხრება, ამიტომაც, თხზულება სინათლის აპოლოგიად არის მიჩნეული.³ ლ. მენაბდის აზრით, კამათის მთავარი თეზაა: „დღეს დაეწესა ნათელი, ღამეს – სიბნელის წესობა“... თხზულების ავტორი თითქოს განზე დგას... და მკითხველს ანდობს მსჯავრის გამოტანას, დღისა და ღამის უპირატესობის

¹ თეიმურაზ მეროე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 5.

² იოანე დამასკელი. მართლმადიდებელი სარწმუნოების ზუსტი გადმოცემა. *სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა*. თბ., 1991, გვ. 105.

³ აღ. ბარამიძე. თეიმურაზ მეროე, – გაზ. „სამშობლო“. 1975, აგვისტო, გვ. 6.

გარკვევას, მაგრამ მისი პოზიცია ზემომოტანილ სიტყვებში ნათლად მჟღავნდება – თეიმურაზი უპირატესობას დღეს ანიჭებს“.¹

ბ. ქიქოძის დაკვირვებით, თეიმურაზი მიუდგომლობას ბოლომდე ვერ იცავს.² სამეცნიერო ლიტერატურაში განსხვავებული მოსაზრებაც არსებობს. აკ. ბაქრაძის თქმით: „თეიმურაზ მეორის „დღისა და ღამის გაბაასებაში“ მკაფიოდ ვერ გამოიკვეთა, რა სჯობს – ბნელი თუ ნათელი. ღამემ არსებითად იმდენივე ქველობა დაასახელა თავის სასარგებლოდ, რამდენიც – დღემ. მართალია, კამათი იმით დასრულდა, რომ დღემ ბრძანა:

„ღღეს იქმნეს აღსასრული, განსჯად ქრისტე გარდმოხდების, მის წინაშე სამართალი ყველა დღისით გარიგდების, თუ არ მართო ჯოჯოხეთში, ბნელი ყველგან განქარდების, ღამე სრულად უჩინოა, ღვთის მადლითა განათლდების“³

მაგრამ ქრისტე-ღმერთიც, ღამის განცხადებით, „გარდამოხდა სიტყვა ღვთისა: „მისგან განხორციელდების!“; „ღამით იყო ეს ხარება, შობაც ღამით გამოჩნდების“, ანდა „ბეთლემს შუაღამეს იშვა მეუფე და ღმერთი ჩვილად“.⁴

აკ. ბაქრაძის შეხედულება დაფიქრების ღირსია. აღნიშნული მოსაზრების საფუძველი თხზულებაში სხვაგანაც გვხვდება. უნდა მიექცეს ყურადღება ერთ გარემოებას. დღე თავის სასარგებლო არგუმენტად იყენებს იმას, რომ იგი უფლის განწესებით იწოდა „ნათლად“, ხოლო ბნელზე უფლის ხელდასხმა არ ყოფილა და მის შექმნაში ღვთის ხელი არ ურევია:

„თვით მისგან დაბადებული, შენზე ვარ ბევრ-გზის მეტობით, ღვთისაგან, არა არსებით, ყოფილხარ პირველ ბნელობით“⁵

ამ განაცხადით დღე ძალაუნებურად უპირატესობას ანიჭებს ღამეს. ეს უკანასკნელი უფლისგან განცალკევებით დგება, რადგან „ღვთისაგან არაარსებით“, ანუ ღვთის ჩარევის გარეშე არსებულა.

¹ ლ. მენაბდე. XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურა. თბ., 1997, გვ. 187.

² ბ. ქიქოძე. თეიმურაზ მეორე, – წგნ.: „გაბაასება“ ძველ ქართულ ლიტერატურაში. ბათუმი, 1952, გვ. 139.

³ თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 101.

⁴ აკ. ბაქრაძე. დავიწყებული იდეა, – წგნ.: ქართული მწერლობა. ტ. V. თბ., 1988, გვ. 24.

⁵ თეიმურაზ მეორე. თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 3.

დღის სიტყვებში, „თვით მისგან დაბადებული, შენზე ვარ ბევრგზის მეტობით, თითქოს ნეოპლატონური მოძღვრების კვალი იგრძნობა. (ნეოპლატონური შეხედულებით ნათელი უფალმა დაბადა, ბნელის უფლისგან წარმოშობა კი გამორიცხულია, იგი სიკეთის „მოკლებას“ წარმოადგენს, ოღონდ ამჯერად ბნელში იგულისხმება ბოროტი საწყისი). ნაკლებად დასაშვებია, თეიმურაზი ბნელში გულისხმობდეს მის მეტაფორულ სახეს – ბოროტს, რადგანაც ჩვენ ბნელის ამგვარი გააზრება თხზულების სხვა ადგილებში არსად არ გვხვდება. ისე, რაკი დღე დაპირისპირებისას ყველა ღონეს ხმარობს ღამის უდარესობის და საკუთარი უპირატესობის გამოსამჟღავნებლად, შესაძლოა, გესლიანად ესეც მითითებინა. ამდენად, ცალკე საკითხია რომელ ბნელს გულისხმობს ავტორი. თუმცა, ნეოპლატონური შეხედულების გადახვევასაც ვაწყდებით. სხვა პასაჟითაც ვლინდება, რომ პოეტი არეოპაგელის მოძღვრების ლოგიკას ბოლომდე არ მიჰყვება. პოემის მიხედვით, ბნელს ნათელი იმით ჯობს, რომ ეს უკანასკნელი უფალმა შექმნა. სამაგიეროდ, პოეტი იქვე უთითებს, მის ნათლამდეც არსებობას. არეოპაგელის მოძღვრების მიხედვით კი, რასაც კეთილი საწყისი არა აქვს, არც არსებობს.

ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის თქმით, ბოროტი არ არის სახიერისაგან, ანუ მას არა აქვს ღვთაებრივი დასაბამი. რაც ღვთისგან მოდის, არის ნათელი, სახიერი კეთილი. მას არ შეუძლია წარმოშვას ბოროტი, რადგანაც „არსნი ყოველნი სახიერებისაგან არიან, ხოლო არარაი არსთაგანი არს ბოროტისაგან. ბოროტი არა თუ არსთა შორის არ არის, არამედ იგი არაარსისთვისაც კი ფრიად უცხოა და უარსებო. ყოველი არსებული კეთილია, რადგან ღვთაებრივია, ხოლო რასაც კეთილი საწყისი არა აქვს, იგი არც არსებობს. არც ანგელოზთა შორის არის ბოროტი, ვინაიდან ანგელოზი საღვთო სახიერებისა სახე არს და გადმომცემი უხილავი ნათლისა და სრული ბრწყინვალეებისა. ბოროტება უარსებოა, რადგან ბოროტი არს მოკლებაი კეთილისაგან, სიბნელე არის სინათლის მოკლება, მაგრამ თვით ნათელი მარადის ნათელი არს, რომელი იგი ბნელსაცა განანათლებს“.¹

„ღმერთის სამყოფელი „ბნელია“, რადგანაც იგი მიუწვდომე-

¹ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი. შრომები. თბ., 1961, გვ. 56.

ლია კაცის თვალის და გონებისთვის. ამ წყვილადს იწვევს ღმერთის თვალშეუდგამი ნათელი, რომელიც აბრძავებს მხედველობას და ყოველივეს გაურკვევლობის ნისლი მოსავს. სამყარო არის ერთიანობა დადებითისა და უარყოფითისა. ამ უკანასკნელის გარეშე არ არსებობს შემოსაზღვრა. ის, რაც საზღვრის მიღმა შემეცნების გარეთ რჩება, ე.ი. მიუწვდომელია, სადაც არაა განსაზღვრულობა, გარკვეულობა, იქ შემეცნება შეუძლებელია“, – ამბობს ჰეგელი, – „წმინდა სინათლე წმინდა სიბნელეა, აბსოლუტურ სინათლეში ჩვენ ვხედავთ ისევე ბევრს და ისევე ცოტას, როგორც აბსოლუტურ ბნელში... წმინდა სინათლე და წმინდა სიბნელე ესაა ორი სიცარიელე, რომლებიც იგივეობრივია“.¹

უკვე ითქვა, რომ ამ თხზულებაში ბნელი ზოგადად ბოროტი საწყისის სინონიმად არ გამოიყენება. ზემომოტანილი სტროფის გაგებისას ჭეშმარიტებასთან უფრო ახლოს ვიქნებით, თუკი ვიტყვით, რომ აქ ბნელში იგულისხმება არა ბოროტი საწყისი, არამედ ღვთაებრივი წყვილადი. შესაბამისად, დღის მიერ გამოთქმული მოსაზრება ბნელის ნათელზე ადრე არსებობაზე ნიშნავს მბრწყინავი წყვილადის, უხილავი წყვილადის არსებობას, და იგი უფლის მეტაფორაა, როგორც ნათელი, დღე, ან მზე.

ამდენად, ზემოთ მოტანილი მსჯელობის გათვალისწინებით შეიძლება დავასკვნათ:

პოემის *ნათელი* და *ბნელი* არის ფიზიკური ნათელი და ბნელი. მათ შორის დაპირისპირების ჩვენება ლიტერატურული ხერხია მხოლოდ პოეტის მთავარი სათქმელის ორიგინალური ფორმით გადმოსაცემად. უძჯობეს-უღარესობის გამოვლენის მიზნით წამოწყებული კამათი, მალევე ახალ ფაზაში გადადის. ისინი თავიდან თითქოს ნაკლის გამოსავლენად ერთმანეთს უჩხრეკენ უარყოფით ამბებს, მაგრამ აერევათ პოზიციები, დღე მომხდარ ფაქტს ღამე აშუქებს და პირიქით. ამას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან მწერლის უმთავრესი მიზანი დისკუსიის წესების ზედმიწევნითი დაცვა კი არ არის, არამედ, ქრისტიანული დოგმატის, თუ მამა-პაპათა ზნეობის შეხსენებაა. თხზულების ბოლო თავში პოემის რეზიუმეა ჩამოყალიბებული.

¹ თ. ბუაჩიძე. ჰეგელი და ფილოსოფიის არსების პრობლემა. თბ., 1976, გვ. 15.

მკვლევრები დღის უპირატესობის მანიშნებლად მიიჩნევენ იმას, რომ თხზულებას ის ამთავრებს. ბოლო სიტყვა დღეს რომ ეკუთვნის ეს მართალია, მაგრამ მეორედმოსვლის ეპიზოდის შეხსენებისას იგი თავად აღნიშნავს, რომ გარკვეული არ არის, თუ რომელ დროში გამოეცხადება და განიკითხავს უფალი ხალხს, თანაც მუდმივი მზადყოფნისკენ მოუწოდებს მათ. ამით დღის სხვა საზრუნავი იკვეთება, ვიდრე საკუთარი უპირატესობის წარმოჩენა.

უპრიანია აღვნიშნოთ, ასევე, რომ, რაკილა ნაწარმოები „გაბაასების“ ჟანრისაა, თხზულებაში ავტორის პოზიცია გამოკვეთილი არ არის. დღე თუკი თავის სასარგებლო ფაქტებს ახსენებს, ღამეც საპირისპიროს ახვედრებს, დღის ინიციატივა: „მოვყვეთ რაც ღვთისგან კეთილი მომხდარა დღით თუ ღამით“, წესების სრული დაცვით ვერ სრულდება. აღმოჩნდება, რომ კეთილთან ერთად ბოროტიც ბევრი მოხდა ორივე ჟამში. ავტორი კი მთელი ამ კამათის მანძილზე განცალკევებით დგას. ღამე მედგრად უპირისპირებს საწინააღმდეგო მოსაზრებებს დღეს, და მართალია, დღე უფრო ენერგიულად და აქტიურად მოსჩანს, მისი აბსოლუტური უპირატესობა მაინც საეჭვოა. ამიტომაც, შესაძლოა, სინათლის აპოლოგიად ჩაითვალოს პოემა, მაგრამ იქვე გარკვევით უნდა მიეთითოს ღამის სტატუსი. ღამე (ბნელი) დღის თანასწორია.

ამდენად, როცა საკითხი ეხება ამ ორი ცნების თანაფარდობის გამორკვევას, თეიმურაზ მეორის „ღლისა და ღამის გაბაასებაში“, ნათლისა და ბნელის ანტინომია უნდა გავიგოთ, როგორც ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო დებულების ტოლფარდობა.

თეიმურაზ მეორე ნათლისა და ბნელის ცნების გააზრებისას მიჰყვება ბიბლიის, თუ საღვთისმეტყველო ლიტერატურის კვალს. ასხვავეებს შესაქმის პირველსა და მეოთხე დღეს გაჩენილ ნათელს ერთმანეთისგან, ნეოპლატონური მოძღვრების შესაბამისად, მზეს აღიარებს ღვთის (ნათლის) მეტაფორად. რიგ შემთხვევაში ბნელში, წყვდიაღში მოიაზრებს საღვთო წყვდიაღს. ამიტომაც, იგი ზოგან ნათლის ტოლფას ცნებად გვევლინება.

დასასრულს, თეიმურაზ მეორის „ღლისა და ღამის გაბაასებაში“ ნათლისა და ბნელის სიმბოლიკა ბიბლიური, პატრისტიკული და ჰიმნოგრაფიულია.

TAMTA ROGAVA
THE TROPE IN TEIMURAZ II'S
“THE CONVERSATION BETWEEN THE LIGHT
AND THE DARK”

The purpose of the presented article is to prove that the question of relationship between the “day” and the “night”, in the well-known poem of Teimuraz II – “*The Conversation Between the Light and the Dark*”, should be considered as very symbolic. It revealed the difference between its author's conception of the light and the dark or between good and evil from what is regarded as normal. Particularly, the night (dark) implies not an evil source but the divine darkness. It is God's negative name, as well as the day is the God's positive name. So, the story's day and night, light and dark is the allegory for the divine light and dark. So, the argument between them is the literary way of expressing the poet's view. Regarding this, Teimuraz II's poem “*The Conversation Between the Light and the Dark*” cannot be only considered as the apology. It is the question of vital importance to show the status of the dark. The night is equal to the day and both are equal to God's positive and negative notions.

ლუარა სორდია

ტრაგიკული მომავლის ანტიციპაცია ტიციან ტაბიძის კომეზიაში

1915 წელს ქართულ პოეტურ სინამდვილეს სიახლის პაროლით მოეწვინა „ცისფერყანწელთა“ ლიტერატურული გაერთიანება. მათი მიზანი იყო ქართული პოეზიის განახლება „მსოფლიო რადიუსით“.

XX საუკუნის ქართული რენესანსის კარიბჭესთან „ცისფერყანწელები“ იდგნენ, ხოლო ამ მსოფლიო ისტორიული მისიის სრულყოფილი შესრულება წილად ხვდა გალაკტიონ ტაბიძეს.

ცნობილია, რომ „ქართველ სიმბოლისტთა დაჯგუფებამ უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა ეროვნული პოეტური კულტურის განვითარების საქმეში“.¹ მაგრამ „განახლების პროცესში მონაწილე“ ცისფერყანწელებს არ შეიძლებოდა განახლების მედროშის პრეტენზია ჰქონოდათ. ამ პროცესს სათავეში ედგა გალაკტიონ ტაბიძე. იგი ქრონოლოგიურადაც წინ უსწრებდა „ცისფერყანწელებს“. მათი მანიფესტები, დეკლარაციები გალაკტიონ ტაბიძის „არტ პოეტიკე“-ს მოსდევს.²

ტიციან ტაბიძე ქართველ სიმბოლისტთა გაერთიანების ერთ-ერთი თავკაცი იყო. სიმბოლისტობის პერიოდის ზოგ მის დებულებას არც დღეს დაუკარგავს აქტუალურობა. მან გააკეთა ასეთი საგულისხმო განაცხადი: „მომავალ დიდ ქართველ მხატვარში უნდა შეხვდეს მალარმე და რუსთაველი“,³ რაც დასავლეთისა და აღმოსავლეთის კულტურების სინთეზირებას გულისხმობდა. ეს თეორიული თვალსაზრისი კი პოეზიაში ასე გამოხატა: „გაფიზის ვარდი მე პრუდონის ჩავდე ვაზაში, ბესიკის ბაღში ვრგავ ბოდ-

¹ ა. ნიკოლეიშვილი. XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები. ტ. I. ქუთაისი, 1994, გვ. 532.

² აკ. ხინთიბიძე. გალაკტიონი თუ ცისფერყანწელები. თბ., 1992, გვ. 164.

³ ტ. ტაბიძე. ცისფერი ყანწებით, – ჟურნ.: „ცისფერი ყანწები“. ქუთაისი, №1, 1916, გვ. 4.

ლერის ბოროტ ყვაკილებს“ (წიგნიდან „ქალდას ქალაქები“).¹

ტიციანის სახელს უკავშირდება არანაკლებ საყურადღებო აზრი, რომ ყველა დიდი პოეტი ყოველთვის იყო ხელისუფლების ოპოზიცია და მას მოაქვს დანტეს, ბაირონის, შელის, შილერის, გოეთეს, შექსპირის, სერვანტესის, ბოდლერის, ვოლტერის, გრიბოედოვის, რადიშჩევის, პუშკინის, რილეევის, ჩაადაევის, ლერმონტოვის, ბლოკის, მაიაკოვსკის, ქართველი მეფე პოეტების (ისინი თავიანთი თავის ოპოზიციად წარმოაჩინა), ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის მაგალითები (რევოლუცია და პოეტები).²

შესანიშნავი ლექსების ავტორი, ნიჭიერი პროზაიკოსი, სიმბოლიზმის დიდი თეორეტიკოსი, ევროპული მასშტაბის მოაზროვნე და უცდომელი გემოვნების მქონე კრიტიკოსი, მოვლენათა წინასწარმეტყველური განჭვრეტის უნარით მომადლებული, ასეთად დარჩა ტიციან ტაბიძის სახელი შთამომავლობაში. პოეტს ცხოვრება მოუხდა სატანური ბოლშევიზმის ეპოქაში, როცა იღვევებოდა რწმენა, სულიერება, ეროვნულობა, როცა ხელისუფლებამ თავისუფალ მოაზროვნეთა რეპრესირებაში ყოველგვარ ზღვარს გადააჭარბა. შესანიშნავი ლირიკულ-პატრიოტული შედეგების ავტორი ტრაგიკული მოვლენების განჭვრეტით, ავბედითი მომავლის წინათგრძნობითაც გამოირჩა.

ტიციან ტაბიძის განსაკუთრებული ინტუიცია შეუმჩნეველი არ დარჩენია რუს სიმბოლისტ პოეტს – ანდრეი ბელის: „ამ ქართველმა (ტიციან ტაბიძემ – **ლ.ს.**) ერთ დღეში ამოიცნო ყველაფერი, მიმიხვდა გულისნადებს. ის თურმე ყველაფერს გრძნობს, ყველაფერს ხედავს“. „ის ნაღდი „აღმოსავლეთია“, მაგრამ დიდებული „აღმოსავლეთი“, რომლისგანაც ბევრი რამ უნდა ვისწავლოთ“.³ ხოლო ცნობილი რუსი მწერალი ბორის პასტერნაკი წერდა ტიციანის მეუღლეს ნინო ტაბიძეს: „ტიციანი ბურჯია ჩემი ცხოვრებისა, ჩემი ღვთაებაა ბერძნული და მითოლოგიური გაგებით“. პასტერნაკი აღნიშნავდა სიკვდილის წინაგრძნობაზე, რომელიც ტიციანის ლექსებში ყველგან შეუმჩნევია.⁴

¹ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები. თბ., 1985, გვ. 77.

² ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 467-472.

³ ნ. ტაბიძე. ტიციანი და მისი მეგობრები. თბ., 1985, გვ. 59-60.

⁴ ნ. ტაბიძე. ტიციანი და მისი მეგობრები, გვ. 182, 217.

ქართველი პოეტის „ჯადოსნურ ნათელხილვაზე“, „ქარიშხლიან, ბუნდოვან წინათგრძნობაზე“ ამხვილებდა ყურადღებას გურამ ასათიანი.¹ ტიცციანის და პაოლო იაშვილის პოეზიის წინასწარმეტყველურ მუხტზე მიანიშნებდა აკაკი ბაქრაძე.² ავთანდილ ნიკოლეიშვილი მიუთითებს ტიცციან ტაბიძის „შეუმცდარ გუმანზე“, სიკვდილის ავ წინათგრძნობაზე, მოსალოდნელი ტრაგედის წინასწარ განცლაზე, ავი წინათგრძნობის შემადრწუნებელ ხმებზე.³ რევაზ მიშველაძე ხაზს უსვამს პოეტის „მაგიურ წინათგრძნობას მოსალოდნელი რეპრესიების შესახებ, რაც იყო მიზეზი „გამოთხოვების რექვიემის“ შექმნისა“.⁴ სოსო სიგუა შენიშნავს: „ცისფერყანწულები“ სიკვდილის მომღერლები იყვნენ და განგებამ ესთეტიური ჟესტი რეალობად უქციათ, თუმცა საამისო წინათგრძნობაც გააჩნდათ: „მაგრამ ჩვენ სხვა დრო წამოგვეწია, ალბათ ჩვენც სადღაც ჩაგვაძაღლებენ“, წერდა ტიცციან ტაბიძე.⁵

პოეტი ებრძოდა შაბლონს, ეპიგონურ პოეზიას, მაგრამ კარგად ხედავდა, რომ სწორი გეზით არც ქვეყანა მიდიოდა და არც პოეზია, ხელისუფლებისაგან დაქირავებული პროლეტარული კულტურის წარმომადგენლები შორს იყვნენ ჭეშმარიტებისაგან. 1924 წელს დაწერა ტიცციან ტაბიძემ: „ყველაფერი წინ მიდის, პოეზიის გარდა – იწყება ლექსის უკუღმა ელექტრიფიკაცია“ (უქმური კვირა).⁶ პოეტური დოქტრინის მსახური ლექსი ხალხის, ქვეყნის, სულიერების, რწმენის მსახური არ იყო, რამაც ათქმევინა ტიცციანს: „ლექსს დღეს თან ახლავს სიმამაძაღლე“ (ორპირი).⁷ არც ეს ფრაზა დაწერილა შემთხვევით: „ლექსს რომ ხლებია თან საწამლაჳი, ეს არ ყოფილა დასამალაჳი“ („ეს არ ყოფილა დასამალაჳი“).⁸

პოეტი აშკარად ილაშქრებდა დაობებული ლექსის წინააღ-

¹ გ. ასათიანი. თანამდევნი სულები. თბ., 1983, გვ. 151, 161..

² აკ. ბაქრაძე. თხზულებანი. ტ. III, თბ., 2004, გვ. 287.

³ ა. ნიკოლეიშვილი. XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები. ტ. I, გვ. 561-563.

⁴ რ. მიშველაძე. უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ., 1998, გვ. 310-311.

⁵ ს. სიგუა. ქართული მოდერნიზმი. თბ., 2002, გვ. 161.

⁶ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, თბ., 1966, გვ. 150-151.

⁷ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 122.

⁸ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 146.

მდეგ: „ჩვენ უფრო უარესი დრო მოგვეწვია, რადგან ჩვენს თვალწინ ლექსიც კი დაობდა“ („ვარ უსათუოდ ამის მოვალე“).¹ თვით პოეტის გული კი უცლომლად იკვლევდა „ლექსის ამინდებს“ („არცერთი სიტყვა არ დამცდენია“).² თავისუფალი სიტყვის ალაგმვის, პარტიული დოქტრინის გაფეტიშების პერიოდში ტიცინან ტაბიძის ლექსის ლირიკული გმირი გულისტკივილით გვამცნობდა თავის მდგომარეობას: „ვარ გათელილი ლექის ნაბადი, ყველა სახსარი მაქვს დაღეწილი, მაგრამ ვაჟკაცმა მხოლოდ გაბედე და მეც ვაჟკაცის დამიდე წილი“ („მეწყერი მეწყერს“).³

სულის ჩაკვლახე, უღმერთობახე, ბოროტების, ძალმომრეობის ბატონობახე წუხდა გრიგოლ რობაქიძე „ჩაკლულ სულში“. სულის მოღუნვა, სულის არევა იყო სასიკვდილო რექვიემის შექმნის მიზეზი ტიცინან ტაბიძის პოეზიაში: „მე თქვენზე აღრე ვეკითხები ჩემს საკუთარ თავს – რად მოიღუნა ასე სული, ან რამ არია? სიყრმიდან ვისმენ განუწყვეტლივ მე ერთ რექვიემს“ („სატურნი და მალარია“).⁴ „რექვიემით ისმის ახლა ყველა არია“, გვამცნობდა ლექსში „მღვდელი და მალარია“.⁵

სულის, რწმენის სიკვდილის ეპოქაში ბუნებრივი იყო კუბოს, სიკვდილის ქარის ხილვები, რექვიემის აღვლენა: „ჩემი სულიც ხომ რუხ დილაზე მოკვდა ობოლი, წარსულ იმედთა ეკუბოვა მიმქრალი ბოლი, სიკვდილის ქარად მე იგი ხმა წამომიქროლეს, რექვიემია ეს ხომ ჩემი, ვინ დაიჯერებს“ („მასკარადში“).⁶ და ისევ სულის გამძლეობის პრობლემა ხდებოდა აქტუალური: „მოიღუნება ჩემი სული – წნელი ლაფანის“ („ორპირის სეზონი“).⁷

პოეტის სულსაც კუზით ხედავდა, რადგან 1918 წელს აჭარაზე თურქეთის შეტევამ, ბათუმის დაკარგვის შიშმა სისხლიანი ცრემლი აწვიმა აპრილში: „ბათუმი მისცეს და ორპირზე მოდის თათარი, ატმის ყვავილით სისხლიანი ტირის აპრილი, პოეტის

¹ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 98.

² ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 197.

³ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 177.

⁴ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 87.

⁵ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 85.

⁶ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 65.

⁷ ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 87.

სულიც საქართველოს კუზად დახრილა“ (*„ორი აპრილი“*).¹

სიძარტლის, სულის სატკივრის გამჟღავნების აკრძალვა ყელის გამოღადრვის ტოლფასი ხდებოდა: „ტრიალებს ჩემში რაღაც სათქმელი და გაღადრული მიშრება ყრონტი“ (*„ექვსინის პონტი“*).² სიმწრის სიმღერა, სიმღერით სიკვდილის იდეა გალაკტიონის „მთაწმინდის მთვარეში“ გამჟღავნდა და ტიცვიან ტაბიძე, რომელსაც ესმოდა გურიის მთების სიმღერა, სიმღერით მოელოდა აღსასრულს, ამასთან, გულზე ტყვიის დახლის მოლოდინიც არ ტოვებდა, რაც აუხდა კიდეც: „ათას საღამურს გააქვს გუგუნნი, ერთად ამღერდნენ გურიის მთები, თუ ამ სიმღერით სიკვდილს მარგუნებ, არც სიკვდილისთვის დაგემღურები. ერთ საწყალ პოეტს ამაზე მეტი სინდისით აღარ მოეთხოვება, დამადეთ გულზე ცამეტი ტყვია, მაგ თქვენი მამის სულის ცხონებას“ (*„რია-რია“*).³ თითქოს წინასწარ გრძნობდა სიცოცხლის დღეების, პოეტური გზის შემოკლებას: „ვინ გადაფისა ასე გული მშრალი ბაღლამით და არ გვაცალა შთაგონების დავაჟუკაცება“ (*„ილაიალი“*).⁴

პოეტი უდაბნოდ აღიქვამდა ცხოვრებას, ადამიანებს – კენტავრებად (*„უბაჯარონი“*).⁵ უდაბნოდ სახელდებულ საქართველოში ცხოვრობდა პოეტი, „ცეცხლის გრიგალები“ ტრიალებდა მის სულში:“ ყველა ცეცხლების დატრიალდა ჩემში გრიგალი, უდაბნო არის საქართველო მონომანისთვის“ (*„ძღველი და მღარია კუბოში“*).⁶ უდაბნოდ აღიქვამდა სამშობლოს გალაკტიონი: „ჩემს სამშობლოში მე მოვლე მხოლოდ უდაბნო, ლურჯად ნახვერდები“ (*„თოვლი“*).⁷ „უდაბნო, კლდოვანი ლანდშაფტი განასახიერებს სააქაოს ცოდვილ ყოფას“.⁸

ავის მაცნედ ევლინებოდნენ ბუს, ტურას, კენტავრის ნიღბებად გარდასახული თანამედროვენი, „ნაღველი შავ თოვლად თოვ-

1 ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ. 83.

2 ტ. ტაბიძე. ლექსები, პოემები, პროზა, წერილები, გვ.129.

3 ტ. ტაბიძე. რჩეული. თბ., 1985, გვ. 150.

4 ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 111.

5 ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 76.

6 ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 89.

7 გ. ტაბიძე. რჩეული. თბ., 1989, გვ. 87.

8 ზ. გამსახურდია. „ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველება. თბ., 1991, გვ. 211.

და“ („პრინცი მაგოვი“).¹ გალაკტიონს „შავ თოვლად“ ათოვდა „ჭვარტლი და ბურუსი თავანის“ („შემოდგომა უმანკო ჩარხების მამათა სავანში“).²

ტიციანმა თავის პოეტურ ძმას – პაოლო იაშვილს უძღვნა ლექსი რომელშიც პოეზიით დაღუპვა იწინასწარმეტყველა: „საქართველოს მზე გაანათებს სიცოცხლეს ლამაზს მაშინაც, როცა პოეზიით დავიღუპებით, ვიცი, გავტყდებით და არასდროს მოვიღუნებით. ძველ პოეზიას კადნიერად ვახურავთ ჩაღმას“ („პაოლო იაშვილს“).³

„სილაუჯარღეში“ გალაკტიონის ლირიკული გმირი უზიარებლად სიკვდილს მოელოდა და ღვთისმშობელს მიმართავდა: „განსასვენებელ ზიარებაზე ჩემთან არ მოვა შენი ხსენება“.⁴

ტიციან ტაბიძეს ის აწუხებდა, რომ თორმეტი მღვდლისაგან გასუდრული მამისგან განსხვავებით, ერთი მღვდლისაგანაც არ ეღირსებოდა წესის აგება, მაგრამ ის ენუგეშებოდა, რომ ღმერთი სამიწედ არ გაიმეტებდა მის წმინდა სულს: „თორმეტმა მღვდელმა მამა გასუდრეს, მე ერთი მღვდელიც კი არ ამიგებს წესს და ვმადლობ უფალს, ჩემი სული მას აბარია, მან ერთმა იცის, რომ არ იყო იგი სამიწედ“ („სეზონის ფალავანი“).⁵ სასაფლაოს, კუბოს ბოს მოლანდებას, ზარნაშოს, აფთრის ხმას, „შავი ნალველის შავ ქარს“ ღვთისმშობლის მუდარა ენაცვლებოდა, რათა ზეციურ დედას ემცნო მომავალი: „დღესაც საკუთარს მივსდევთ ჩვენ კუბოს, სასაფლაოს გზა რად არ ილევა!.. სტირის ზარნაშოჲ ჰკივის აფთარი, შავი ნალველის გვცემს შავი ქარიჲ მადონავ, სატრფოვ, სად დავისვენებთ, სად დავაწყობთ ძვლებს, გემუდარებით – გვითხარი, დედავ!“ („თეთრი სიზმარი“).⁶ მაცხოვრის მავედრებელი წინაპრების პატრონი ძველ წმინდა აღთქმებს არ ივიწყებდა და მაინც სატანისეულთა მიერ უარყოფილ ღმერთს ევედრებოდა: „მე დიდი მყავდა წინამორბედი, წინამორბედი მაცხოვარს ჰგავდა. მე ძველი მახსოვს აღთქმები – წმინდა და დავიწყებულ ღმერთს

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 125.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 91.

³ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 126.

⁴ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 98.

⁵ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 67.

⁶ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 69.

ვევედრები“ („ბალაგანის მეფე“).¹ ათეისტურ ეპოქაში „ცისფერ-ყანწელი“ ძმები მოვლენილნი იყვნენ ქრისტეს მახარობლებად: „ახალი ქრისტეს ოთხი დავრჩით მახარობელად – პაოლო, გრიგოლ, ვალერიან, მე – იოანნე („დროშა ქიბერიელთა“).² მათი იდეალი იყო „ძღვეის თავადი“ – ქრისტე („ჩემი სიმღერა“).³

ბოლშევიკური დროის თანამღევი იყო უღმერთობა, აშკარა გახდა დაობლებული სვეტიცხოვლის ტირილი, ღვთისმშობლის დახვრეტილი, ცრემლებით სველი თვალი. სულში კი სიონის ზარი რეკავდა, ალავერდის წმინდა სანთელი ენთო, პოეტს ჩაესმოდა ომში მიმავალ სამას ხევსურის საყვირების კორიანტელი, არ ასვენებდა დედოფლის დაშანთული სხეული, ქართლს მისეული მონგოლების ხილვა, ბატონიშვილ ალექსანდრეს სევდა, წიწამურში გასროლილი ტყვიის წივილი. ეს სრულიად შეუთავსებელი იყო სატანური ეპოქის ხოტბასთან, რასაც მოითხოვდა ხელისუფლება და პოეტი აცხადებდა: „ვინ გააჩერებს ამ ხმების გრაილს – ამდენი ძვლები რად დამიგროვეთ, მე თუ მომთხოვდით სიმღერას ახალს, მე თუ გინდოდით თანამედროვედ“ („ჩააქრეთ სულში სიონის ზარი“).⁴

ტიციან ტაბიძის ლექსიდან მოისმის დასაკლავი ხბოს ბლავილი, მოჩანს ეშაფოტი, ალა-მაჰმად-ხანის აჩრდილი და ასე შეჰყავს პოეტს მკითხველი შავბნელი ეპოქის გაუძლის სინამდვილეში: „დასაკლავ ხბოს ხმით მინდა ვიბლავლო, რომ ეშაფოტზე მეც დამარწიეს და ხვდება სული ალა-მაჰმად-ხანს, თბილისს რომ სცემდა მრისხანე ტორებს“ („პოემა-ჩალატარ“).⁵ იალბუზი და მყინვარი ეშაფოტის ბოძებად ეჩვენებოდა, ევლინებოდა დესპოტი მტრების, მურვან-ყრუს სახეები, რომლებიც გაძარცულ კვართს ჰპოტნიდნენ ქვეყნის გალავანში ძვლებს ჭვრეტდა, ეროვნული გმირის კახაბერის აგასფერად გარდასახვას ტიროდა: „ეს არ არის სიმღერა, ეს არც ლექსია ჩემს წინ იყურებიან: იალბუზი და მყინვარი, როგორც ორი ბოძი – ერთი ეშაფოტის. მურვან ყრუ და ყველა დესპოტი მძვინვარე გაძარცულ კვართს გრიგალი-

¹ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 80.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 92.

³ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 144.

⁴ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 125.

⁵ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 132-133.

ვით ჰპოტნის, ამ ქვეყანას ძვლებისგან აქვს გალავანი. კახაბერი გახდა აგასფერი“ (*„ეს არ არის სიმღერა“*).¹

„აგასფერი“ არის მარადიული ურია, ებრაული ლეგენდის გმირი, შემდეგ სახარების ლეგენდის ცნობილი პერსონაჟი, იერუსალიმელი ხარაზი, რომელმაც გოლგოთის გზაზე მიმავალი ქრისტე დასასვენებლად თავის ქოხთან არ გააჩერა, გააგლო, დაარტყა კიდეც თავხედურად და უთხრა: „წადი, იესო, იარე სასიკვდილოდ! ქრისტემ მიუგო: „მე წავალ, მაგრამ შენ იცოცხლებ ჩემს დაბრუნებამდე (*„დამელოდები“*). მას შემდეგ აგასფერი განწირულია, სამუდამოდ უსახლკაროდ დაეხეტება“.²

პოეტს აღაშფოთებდა თანამედროვეთა საბედისწერო ფერისცვალება, მტრედად მოვლენილთა სვავის სახეში გაცხადება, „სხვა ქარიშხლების“ დრო: „მტრედიც გადაიქცა ახლა სვავადა, სხვა ქარიშხლების მოდიან დრონი“ (*„დასაბამიდან“*).³ შემთხვევითი არ იყო ფიქრი განკითხვაზე, წიწამურის ტრაგედიაზე, მაჩაბლის ცხედრის მოღანდება: „სამშობლოში მხოლოდ ბეწვის ხიდს, ორპირის ცეცხლს“ ჰვრეტდა „ორპირის ოქროპირი“ და მოგვიწოდებდა, მაშინ გაგვეხსენებინა მისი ტრაქტატი: „ყველას გაასწრებს სააკადის ხმალი ნაფერი, თავის განწირვის ამ განკითხვას ვინ დაემალოს? კიდეც ამოვა წიწამურზე ორქიდეა, მტკვარი ამოიტანს მაჩაბლის გვამს. თუ საქართველო ბეწვის ხიდია, ბევრ სხვა გენიოსს ის ცეცხლით დასწვავს, ამას წერს ნაბოლარა პოეტების, რომელსაც დაელია ლექსის არაქათი. როცა ორპირის ცეცხლი მოგედებათ, მაშინ გაიხსენეთ ეს ჩემი ტრაქტატი“ (*„ეს არ არის სიმღერა“*).⁴

გალაკტიონს სატანური ძალა – „მხეცი“ მოუწოდებდა თვითმკვლევლობისკენ, სატანებით, ცეხლის ენებით, საწამლაკებით, ჯოჯოხეთური ალით და განადგურებით გამორჩეული დრო აწამებდა (*„არ არის იგი იმდენად ტკბილი“*).⁵ თვითმკვლევლობის დედემონი სდევდა საქართველოში ტიცინანს, „ცისფერი ყანწების“ ორდენის რაინდს ცხოვრება შხამით უვსებდა ყანწებს, საწამლავს

¹ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 158-159.

² აკ. გელოვანი. მითოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 1983, გვ. 96.

³ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 109.

⁴ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 156.

⁵ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 124.

აძლებდა და მორგისკენ უბიძგებდა: „მუხრანის ველზე დასახ-
რჩობად კიდევ დავდგებით, საქართველოში, ცხოვრება ხომ თვით-
მკვლელობაა ჩვენი ორდენი პოეტების შხამის ყანწებით.

თავის მკვლელობის თავზე დაგვეფრენს იგი დემონი. მე ვხე-
დავ იმ მორგს, მოწამლული სადაც დავწვებით“ (*„ნინა მაყაშ-
ვილს“*).¹ ნიკოლოზ ბარათაშვილმა იწინასწარმეტყველა თავისი
ტრაგიკული სიკვდილი, სატრფოს გარეშე, უჭირისუფლო გასვე-
ნება (*„მერანი“*, *„ცისა ფერს“*).²

ტიციან ტაბიძეს საფლავზე, ძვლებზე, სატრფოს ცრემლების
გარეშე მიცვალებაზე ფიქრისას, ბუნებრივია, თავისი დიდი პოე-
ტური წინაპარი ნიკოლოზ ბარათაშვილი ახსენებოდა: „ბარათაშ-
ვილი არაგვზე სვამდა, მე კი დღეს მახრჩობს „ქიმერიონი“.
მტრედიც გადაიქცა ახლა სვავადა, სხვა ქარიშხლების მოდიან
დრონი. რა საჭიროა სატრფოს ცრემლები, არც ქარს ვაწუხებ
საფლავის თხრისთვის. მოისვენებენ ისედაც ძვლები, თუ კრემა-
ტორი აღირსეს თბილისს“ (*„დასაბამიდან“*).³

ეს წინათგრძნობაც აუხდა. ცხოვრებაში ნაწამებს, უსაფლა-
ვობაც დაებედა. „ხანმა უნდობარმა, გზა რომ შეეღება, უხვად მო-
იტანა სისხლი და ცხედრები“ – ასე უკეთებდა აქცენტირებას
ეპოქის მოვლენებზე გალაკტიონი ლექსში *„ძველი თიბათვისა“*.⁴

ტიციან ტაბიძის ლექსში გვზარავს „სისხლის ტბორი“,
ზღვად დაგუბებული სისხლის ნიაღვარი, შხამი, თვით პოეტი კი
„ყელწაგდებულ გელს“ დამსგვსვებია, უკანასკნელ სიმღერაში
რომ სურს ჩაატოს მთელი ეპოქის სატკივარი: „ბაღდადიანი ეს
სისხლის ტბორი ხმალთ თუ არა, სიტყვით გაცურე. საბედისწე-
როდ ვიბრძვით ჩვენ ორნი და ბრძოლაც უნდა აქ ვაჟკაცურად.
ზღვა იყო მშვიდი და მეორე ზღვად გაქონდა გული სისხლის ნი-
აღვარს, ეღირსოს მაინც ერთხელ მორეცხვა ამ გამოურწყავ შხა-
მის იარას? ერთი სიტყვა აქვს ყელწაგდებულ გელს, მე ვუცდი
ამ ხმას – გულში ამოხდეს“ (*„გვიანი დოღი“*).⁵

პოეტ გელს სცემდნენ შუბლსა და საფეთქელზე, მაგრამ

¹ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 163.

² ნ. ბარათაშვილი. თხზულებანი. თბ., 1968, გვ. 113, 120.

³ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 109.

⁴ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 124.

⁵ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 189.

სჯეროდა გულიდან ამოჭრილი ლექსის ატომის სიცოცხლისუნარიანობის: „ყელწაგდებული იმღერის გედი, პირდაპირ სცემენ შუბლს და საფეთქელს. მხოლოდ იცოცხლებს ლექსის ატომით, რაც პოეტის გულს დაღად ამოჭრეს“ („სკვითური ელევია“).¹

ლექსში „თბილისი“ პოეტი-გედი „ყელწაჭრილი“ და ცოცხალ-მკვდარია, მისი სულის ორეული – მიმინო „ხახამშრალია“, გული – „სისხლის ლექსით“ სნეული, სასიკვდილო აგონიით სავსეს: „მეც მინდა გული სისხლის ლექსად შემოგალაქო და თუ შენ ახლა პოეტისაგან მოგესმის შესხმა, ეს გედი მღერის – ყელწაჭრილი და ცოცხალ-მკვდარი. მე ვარ მიმინო, ხახამშრალი და კაპოეტი, მე ვარ თბილისის აგონიით მკვდარი პოეტი“.² ლექსი დაწერილია 1923 წელს.

„ყელწაჭრილი და ცოცხალ-მკვდარი გედის“ პარალელურად, ტიცინ ტაბიძის შემოქმედებაში პოეტის სიმბოლოდ გვხვდება ძალზე მიგნებული სახე „ქვებზე გაჩენილი“ და ლაყუნებახეული კალმახისა, ხოლო აღსასრულის მაცნეა შემართული ჩახმახი. ეს იყო მეფისტიფელის საუკუნეში მართალი სიტყვის საფასური და, პოტიც, ათასებივით, „თვითმკვლელობის იავანურს“ ტოვებდა დროის ბრალდებად: „გაჩენილი ვარ ქვებზე კალმახი და ახეული მაქვს ლაყუნები, შემართულია ფეხზე ჩახმახი და უსიკვდილოდ ვერ გადვურჩები! ასე კვდებოდა ალბათ ათასი და მოწმედ ჰყავდათ ეს ანანური. ეს არის ჩემი მგოსნობის ფასი და თვითმკვლელობის იავანური“ („ანანურთან“).³ თვითმკვლელობის მოტივი ერთ-ერთი უმთავრესია ცრემლით, ცეცლით, სისხლით, „აზიური ღალატით“ გამორჩეული ეპოქის შვილისთვის: „უბრალოდ ვკვდებით მეარღნეები და პოეტები, მაგრამ ჩვენც ალბათ თავის მოკვლაც გვეპატიება“ („მეარღნეები და პოეტები“).⁴

ტიცინ ტაბიძის პოეზიაში ვლინდებოდა არა ლოკალური, არამედ გლობალური სატკივარი. მის პოეზიაში დაღვრილი თერგის წყალივით ადიდებული ცრემლი საყოველთაო, ეპოქალური უბედურებით, სახელისუფლო უსამართლობით გამოწვეული ცრემ-

¹ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 149.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 103.

³ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 161.

⁴ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 139.

ლია: „დგას ლანქერების კორიანტელი, მთა მთას მისდევს და კლდეებს აწყდება, რომ იყოს თერგი ორი ამდენი, თვალებს ცრემლებად ვეღარ გაწვდება“ („რომ იყოს თერგი ორი ამდენი“).¹

სხვაგანაც ისევ „ცრემლების თერგია“ პოეტის სვედრი, ჩამოქცეულ ცასთან ერთად „წამექცა თავზე ცა გარღვეული და ცაზე კიდევ – სხვა მყინვარის ცა, და დარიალით გადარეული თვალებს ცრემლების თერგი მირეცხავს“ („მე ყაჩაღებმა მომკლეს არაგვზე“).² ერთ ლექსში „ცრემლების თერგს“ ენაცვლება „ცრემლების არაგვი“: „დაბრუნდებიან კორიანტელად დაგუბებული ნიაღვარები. შავ არაგვსა და თეთრსა არაგვს ჩემი ცრემლების არაგვი ერთვის“ („დიდხანს ეძინა მყინვარს ტიტველი“).³

ცეცხლი და ცრემლი იყო სიტყვის მსახურის სვედრი და სიკეთის, თანაგრძნობის დეფიციტით გამორჩეულ დროში მხოლოდ მყინვარი და იალბუზი ესახებოდა მესაიდუმლედ: „შორიდან ვუმზერ მყინვარს, იალბუზს, ამ ორმა დევმა მხოლოდ იციან პოეტის გული რა ცეცხლით მიდულს და რაც ატირებს საწყალ ტიცინანს“ („რა მინდა მე აქ“).⁴ ტოტალური უბედურების მოლოდინით იყო პოეტი გათანგული: „ყველას გადაგვიტანს სიკვდილი მალე, ასე დატრიალდა ბოროტი საქანელა“ („გარ უსათუოდ ამის მოვალე“).⁵ ჯერ კიდევ 1916 წელს გარს ეხვია გამცემთა ურდო, ამიტომ ამბობდა ლიტურგიას და ქვეყანას პანაშვიდს უხდიდა: „მე მახეზლებენ, რომ მხელავენ აქამდის მშვიდს. და თუ ვეღარ ვთქვი ლიტურგია მე თავის თავზე, ქვეყანას მაინც გადაუხდი ერთხელ პანაშვიდს“ („მაგი წინაპარი“).⁶

შავნაბადას ტიტველ მთასავით უპოვარს, ცეცხლის საკირეში ჩაგდებულივით უტიროდა გული: „რა მახადია – ან რა მებადა, მე ვარ ტიტველი მთა შავნაბადა, მაგრამ გული რომ მაინც მომტირის, თითქოს ჩააგდეს ცეცხლის საკირეს“ („თბილისის ღამე“).⁷ გულს უფლეთდა საქართველოს წარსულის ტრაგიკული

¹ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 178.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 130.

³ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 210.

⁴ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 225.

⁵ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 98.

⁶ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 74.

⁷ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 143.

ფურცლები, მარაბადასა და კრწანისში უშედეგოდ დაღვრილი სისხლი, ყველა ლეკი და ყველა ურჯულო, კუბოსავით დაცხრილული ნარიყალა („სოღანლულიდან“).¹

ტიციან ტაბიძის სატკივარი თავისუფლებადაკარგული, რუსეთის მიერ ხელმეორედ დაპყრობილი საქართველო იყო, უდაბნოდ, სასაფლაოდ ქცეული სამშობლო: „საქართველოთი ვინ არ დამწვარა, ან ვინ არ სტირის საქართველოზე, ბევრის სიცოცხლე მან გაამწარა და ბევრიც დავრჩით სასაფლაოზე“, წერდა 1925 წელს („თბილისიდან დედას“).²

პოეტის იდეალი იყო მტრისგან, დამპყრობლისგან მოუხელთებელი და დაუძორჩილებელი ალექსანდრე ბატონიშვილი: „ამ საშინელ და უიღბლო ღამეს მე მრჩება მხოლოდ ერთი ანდერძი, რომ არ ამოშრეს ხალხში ნაღველი ბატონიშვილის ალექსანდრესი“ („პოემიდან ჩაღატარ“). ლექსი დაწერილია 1925 წელს.³ და როცა თავისი პოეტური მომავლის რწმენას გამოხატავდა, „ურჩი მიურიდები“, შამილი, ალექსანდრე ბატონიშვილი – ეს თავისუფლებისმოყვარე რაინდები იყო მისი საფიცარი: „და როგორც ერთი ურჩი მიურიდი ვფიცავ საყვარელ ვაჟკაცთა წვერებს, შამილის ფაფარს და თეთრ ჭაღარას, ალექსანდრეს წვერს დროშად ნაკერებს, რომ მე დავტოვებ პოეტის სახელს თუ ვჟაკაცობას თქვენსას ვერ ვამხელ“ („პოემიდან ჩაღატარ“).⁴ პოეტს არ ასვენებდნენ, უმიზეზოდ კბენდნენ სულით კაცუნები, ბუზები: „მე არ მაცხია მონგოლის თაფლი და ხელგაკრული არ ვზივარ მზეზე, მაგრამ ბუზები, რომ ვერ დაითვლი, კბენენ ჩემს სხეულს სულ უმიზეზოდ“ („თამუნა წერეთელს“).⁵ ცხოვრებაზე დაკვირვება ჯერ კიდევ 1926 წელს არწმუნებდა, რომ მოკლდებოდა მისი დღეების რიცხვი: „მე ასე გიწერ შვილო, ორ აპრილს, არ ვიცი კიდევ რამდენი დამრჩა“ („ტიციან ტაბიძე“).⁶

გალაკტიონი გვამცნობდა, რომ ის ცხოვრობდა „მეფისტოფელის საუკუნეში“, მას აღაშფოთებდა „სამშობლო შავი ლიუცი-

¹ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 143.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 108.

³ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 116-117.

⁴ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 117.

⁵ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 128.

⁶ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 127.

ფერის“, „ქვეყანა ბნელი დემონებისა“ („ბრმა ცალი თვალით“).¹ ტიციანის თანამდევნი გამხდარიყო დემონი, სატანური ქვეყანა-გიგანტი, შემოქმედის კისერს რკინის ბაწრით რომ ეპარებოდა, მხოლოდ უფსკრულები, ხრამების ფსკერი ისახებოდა უდაბნოდ სახელდებულ სამშობლოში და ენატრებოდა ვეფხვთან შერკინებულ მწირის მამაცობა, თავის ტრაგიკულ აღსასრულს წინასწარ ჭვრეტდა, მაგრამ დამნაშავეს სულგრძელად პატიობდა ყველაფერს და ბოროტმოქმედის გადამისამართებას მიმართავდა, თითქოს ყაჩაღების ნახელავი იყო მისი სიცოცხლის ხელყოფა. „და გადავყურებ აღმას უფსკრულებს, კვალდაკვალ ჩემი დემონი მომდევს, ვხედავ გიგანტის შოლტის მუსკულებს და რკინის ბაწარს, ყელზე რომ მომდებს, მაგრამ მიტაცებს ქარიშხალივით ამ თვალუწვდენი ხრამების ფსკერი, მინდა, რომ ვიყო მწირი გულადი, საშინელ ღამეს ვეფხვი რომ დაბდღვნა. მინდა მოვირთხნა ამ შარავზაზე, მინდა გავიხსნა გული ალალი, მე ყაჩაღებმა მომკლეს არაგვზე, შენ ჩემს სიკვდილში არ გიდევს ბრალი“ („მე ყაჩაღებმა მომკლეს არაგვზე“).²

1926 წელს, როცა პოეტები ერთმანეთს ეცილებოდნენ საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ერთგულების დამტკიცებაში, ტიციან ტაბიძემ სახალხოდ წაიკითხა ლექსი, მიძღვნილი ცნობილი რუსი პოეტის – სერგეი ესენინისადმი, რომელმაც თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე. ტიციან ტაბიძის სტრიქონებში დაფიქსირებულია პოეტთა უსიზარულო ცხოვრება, ცრემლი და სირცხვილი, რაც გადარჩენასაც აუფასურებდა: „განა შენ დარჩი მარტო ცოცხალი, რომ გადარჩენა არ გხარებია?.. ვინ დაითვალოს ცრემლის კურცხალი, სირცხვილი, რაც გულს გაჰკარებია!...“

თუ ზოგჯერ თვითმკვლელობაზე საუბრობდა ქართველი პოეტი, ამჯერად „სხვა დროს“ მოთხოვნა მათი ჩაძაღვლება იქნებოდა: „არ გამოცვლილა ხომ პოეზია, მუხები ცისკრის კარებს აღებენ, მაგრამ ჩვენ სხვა დრო წამოგვეწია, ჩვენც ალბათ სადმე ჩაგვაძაღვლებენ“. შემოქმედის სულის და ხორცის ხელყოფით ხასიათდებოდა რჩეულთათვის სასაკლავო მომწყობი ხელისუფლება: „ღმერთი და სჯული, არა ვართ შორი, მონგოლის სისხლი გვი-

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 171.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 130.

დულს ორთავეს, სული დააპეს და მერე მძორიპ მძორიც ძერებმა გამოათავეს.

ამირანივით მკერდდაკორტნილებს არც საწამლავი დაჰკლეს ბიათ: „ისე უჭირდა ალბათ ამირანს, რომ დაულეწეს ჩვენსავით მკერდიპ შევსვამთ საწამლავს, ჩვენ როგორც მირონს – პირველად შენ თქვი ეს ალავერდი“. ჩაშვების, გაცემის, დამსმენტა ეპოქაში მარტოდმთენილი პოეტი საკუთარ თავსაც ველარ უმხელდა გულის ბალღამს: „ჩოფურაშვილთან ვიყავით წუხელ, შენზე ღრიალით გასკდა არღანი, საკუთარ თავსაც ველარ გავუმხელ, რაც ჩაკირულა გულში ბალღამი“. ცისფერი ორღენის ძმა რომ გამოიტირა, იწინასწარმეტყველა თავისი სიცოცხლის არაადამიანური ხელყოფა საღღაც, ღრმალელეში: „ამხანაგებო, თუ ღრმა ღელეში ჩვენი თავებიც საღმე დაგორღეს, ყველამ იცოდეს – სხვა პოეტებში ესენინ ჰყავდა ძმად ცისფერ ორღენს“ (*„სერგეი ესენინს“*).¹ ტიცციანმა ათი წლით ადრე იხილა თავისი ტრაგიკული აღსასრული და ეს ხიღვა 1937 წელს გაცხადდა კიღეც, საღღაც, სოღანღუღის ველზე. პოეტის უტყუარი წინათგრძნობის შემცველი ლექსების უმრავლესობა დაწერიღია 30-იან წლებში, 1924, 1926-1927 წლებში. ხოლო ტრაგეღიამღე ერთი წლით ადრე ტიცციანს დაუწერია *„ავტობიოგრაფია“*, რომელიც შეიცავს რიონის წყალღიდობის მოგონებას და ეს აღგიღი გასაოცარი, მისტიკური წინათგრძნობაა პოეტის მოსალოღნელი უბედურებისა: „აღიდებულ მღინარეს თან მოჰქონდა დანგრეული სახლები, აკენები, გარღვეული საფლავებიღან წამოღებული კუბოები“.²

მეცნიერი და ნოველისტი რევაზ მიშვეღაძე, რომელიც იმოწმებს პოეტის ავტობიოგრაფიის ამ ნაწყვეტს, მართებულად შენიშნავს: „ხომ არ იყო ეს მაგიური პოტური წინათგრძნობა იმისა, რომ მალე ტიცციანსაც მისწღდებოღა ღელგმა-წყალღიდობა, რათა პოეტის კუბოც გაეტაცნა და შთამომავალთათვის სამუღამოდ დაეკარგა მისი საფლავი“.³

ქვეშეცნეულად გრძნობღა რა თავისთვის დამიზნებულ ტყვიას, ტიცციან ტაბიძეს შიში უკუღდებული ჰქონდა, რაღგან პოეზი-

¹ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 119.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 5.

³ რ. მიშვეღაძე. უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორია, გვ. 305.

ით მონათლულს, ეიმედებოდა, რომ უსამართლო სიკვდილი თვით დარჩებოდა შერცხვენილი: „სამჯერ ვარ დაბადებული, მონათლული ვარ სამჯერ, ერთხელ სიკვდილი რას მიზამს, ერთხელ სიკვდილის არ მჯერაპ მოვა სიკვდილი, შემხედავს და შერცხვენილი გაიარს, როცა ცა სისხლით შეღებავს თურაშაულის განთიადს“ („სამჯერ ვარ დაბადებული“).¹ საკუთარ მარადიულობაში აჯერებდა სიმაღლის სიყვარული, ცისა და მთის სიმაღლის დარი სიმაღლე სულისა: „ცაც მაღალია, მთაც მაღალია და კაციც უნდა იყოს მაღალი“ („ცაც მაღალია“).² პოეტს ეიმედებოდა ორბების შურდულივით გაქანებული ლექსის ძალა: „და დაეწევა ორბების შურდულს მუხრანის ველზე სათქმელი ლექსი“ („მუხრანის ველზე სათქმელი ლექსი“).³

ტიციან ტაბიძე ობიექტურად აფასებდა როგორც გალაკტიონის, ისე საკუთარ ღვაწლს ქართული ლექსის განახლების საქმეში: „პლექსი ქართული გაიმართა ორპირის ხაზით“ („გალაკტიონ ტაბიძეს“).⁴ „შავი სიკვდილის“ გაზაფხულსაც ჭვრეტდა და საფლავის მტვერშიც მზის მომღერალი პოეტის სული ენუგეშებოდა: „პმაგრამ სიკვდილსაც, შავ სიკვდილსაც აქვს გაზაფხული – საფლავის მტვერშიც მზეს უმღერებს პოეტის სული“ („სასაფლაოზე“).⁵ ტიციანის სურვილი იყო ქრესტომათიაში ადგილის პოვნა, მეცნიერული ინტერესის გამოვლენა მისი ნაღვაწისადმი და ამაზე ერთგვარი ირონიით საუბრობდა: „ყველაფერს მივცემდი, რაც რომ მაბაღია, რომ მახსენებდეს ერთხელ მაინც ქრესტომათია. პიქნებ ვინმემ ჩემზეც დაწეროს დისერტაცია. ლექსებისთვის ვინც მოიცლის, ის რა კაცია? კითხეთ თქვენს ნაცნობ პატიოსან პოეტს, თუ ის შინაურია – ვინ უფრო აღელვებს: სტეფან მალარმე თუ დანიელა ურია?“ („ორპირის ოქროპირი“).⁶

ქალდეას ქალაქების ციკლის ლექსების ავტორი დარწმუნებული იყო, რომ მოვიდოდა უსამართლოდ განწირული გულის გაცოცხლების დრო და მარადისობის თანმხლები იქნებოდა მომა-

¹ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 115.

² ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 16.

³ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 75.

⁴ ტ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 105.

⁵ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 201.

⁶ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 154-155..

ვალში: „და როგორც მკვდარი გავაცოცხლე მე ქალაქები, ჩემს მოკლულ გულსაც გაუჩნდება გამცოცხლებელი, ატირდებიან სახელები ჩემგან ნაქები და მარადისობის საუკუნოდ მე ვარ მხლებელი“ („ჩემი წიგნი“).¹ ლექსი დაწერილია 1915 წელს და ცხადია, რომ ორ ათეულ წელზე მეტი ხნით ადრე იწინასწარმეტყველა პოეტმა მოსახდენი უბედურებაც და საკუთარი უკვდავებაც. „ლექსი მეწყერის“ ავტორი სამართლიანად ირწმუნებოდა: „პაქედან ვიცი, მე რომ მოვკვდები, ამ ლექსს რომ ვამბობ – ესეც დარჩება. ერთ პოეტს მაინც გულზე მოხვდება და ეს ეყოფა გამოსარჩლებად“.² პოეტის რეპრესირებამდე ათი წლით ადრე დაიწერა ეს სტრიქონები და ეს საკუთარი პოეტური აღიარების წინასწარმეტყველური განჭვრეტაც ახდა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისი წინასწარმეტყველური ლექსები, რომელთა გარეშე შეუძლებელია მეფისტოფელური საუკუნის სრულყოფილი დახასიათება. ისინი საინტერესოა როგორც ეპოქისათვის წაყენებული ბრალდება, საყურადღებოა ფსიქოლოგიური თუ ესთეტიკური თვალსაზრისით.

¹ ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 196.

² ტ. ტაბიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, გვ. 144.

LUARA SORDIA

THE ANTICIPATION OF THE TRAGIC FUTURE IN TITSIAN TABIDZE'S POETRY

Titsian Tabidze, one of the eminent leaders of the literary society "Blue Horners" alongside has amorous and patriotic masterpieces created poems distinguished for their particular tragical charge which are an accusatory artistic record of the unjust epoch, on the one hand, and, on the other, they are a perfect demonstration of the poet's capacity for anticipation. Titsian Tabidze's lyric poetry is noted for blood pools, blood baths and floods of tears, the scaffold as an attribute of totalitarian state. At the same time the impressive images of a swan with its slashed neck, a trout with its torn-off gills between the stones and a sparrowhawk with a dry throat signify the persecution of talented creators, of the free word. Two decades ago Titsian Tabidze predicated the tragic gate of the loyal followers of the truth. He unravelled unbiasedly the causes of the Russia poet Sergei Esenin's suicide. With the unmistakable intuition Titsian Tabidze prognosticated the disgraceful end of the tyrannical rulers, the ephemeral nature of the primitive proletarian poetry, the everlastingness of his lyric poetry and his prospective poetic glory.

თამარ ყალიჩავა

ხელოვანი და ტოტალიტარული სახელმწიფო. ლიტერატურული კარაქლები

სტატიაში გაანალიზებულია ტირანული დიქტატურის მიერ ხელოვანისთვის შემოქმედებითი თავისუფლების შეზღუდვის პრობლემა, რომელიც ყველა ეპოქას თან სდევდა და დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა. ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში აღნიშნულ პრობლემისადმი თავისი დამოკიდებულება პლატონს, არისტოტელეს, თუკიდიდესა და სხვა მოაზროვნეებს გამოუთქვამთ. ხელოვანისა და ტოტალიტარული სახელმწიფოს ურთიერთობის პრობლემას არც აღორძინების პერიოდში დაუკარგავს აქტუალობა, რასაც მოწმობს ნიკოლო მაკიაველის ნააზრევი. სწორედ მან გამოიხსნა ერთმანეთისგან მორალი და პოლიტიკა, რის გამოც ამორალური პოლიტიკა, მისი ამოსავალი პრინციპით – მიზანი ამართლებს საშუალებას – დღესაც მაკიაველიზმად იწოდება.¹

ოსვალდ შპენგლერმა XX საუკუნის დასაწყისშივე იწინასწარმეტყველა ევროპის დაისი, ევროპული კულტურისა და ზნეობის დაცემა. ამავე პრობლემასთან დაკავშირებით პიტირიმ სოროკინი წერდა: „არც ჰიტლერს, არც სტალინსა და არც მუსოლინის არ შეუქმნიათ დღევანდელი კრიზისი, არამედ პირიქით, არსებულმა კრიზისმა შექმნა ისინი ისეთებად, როგორებიც არიან – მისი იარაღითა და მარიონეტებით. ისინი შეიძლება მოცილო, მაგრამ ეს არ მოსპობს კრიზისს და არც შეამცირებს მას. ეს კრიზისი, სანამ ის არსებობს, შექმნის ახალ ჰიტლერებს, სტალინებს“.²

აღნიშნულ პერიოდშივე მსოფლიო ლიტერატურაში შეიქმნა არაერთი ნაწარმოები, რომელშიც წინა პლანზე წამოიწია ეგზის-

¹ ნიკოლო მაკიაველი. მთავარი. შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში, წიგნი IV. თბ; 2007.

² პ. სოროკინი. ხელოვნების კრიზისი. ქუთაისი, 2006, გვ. 91.

ტენციალურმა პრობლემებმა. როგორც მ. მირესაშვილი შენიშნავს, „ეგზისტენციალურ ციკლს განეკუთვნება თემატური ჯგუფიც, რომელიც შემოქმედებასა და ხელოვნებას უკავშირდება. განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ეს თემატიკა XX საუკუნის ლიტერატურაში, როდესაც ხელოვანის შემოქმედებითი თავისუფლების პრობლემა, ხელოვანისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის პრობლემა მწერალთა ყურადღების ცენტრში მოექცა. მაგალითისთვის ავიღოთ ლიონ ფოიხტვანგერის „გოია“ და კონსტანტინე გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენა“. ორივე შემთხვევაში რომანის მთავარ თემას წარმოადგენს ხელოვანის ბედი ტირანულ სახელმწიფოში. ორივე მწერალმა ისტორიულ წარსულში მომხდარი მოვლენები ასახა, თუმცა, ეს თემატიკა (ხელოვანის ბედი დიქტატორულ სახელმწიფოში) მათი ქვეყნებისა და თანამედროვე ეპოქებისათვისაც ფრიად აქტუალური იყო. ლიონ ფოიხტვანგერის შემთხვევაში ხელოვანის თავისუფლება იზღუდებოდა გერმანელი ნაცისტების მიერ, ხოლო კონსტანტინე გამსახურდიას დროს – კომუნისტური რეჟიმის მიერ“.¹

XX საუკუნეში, როდესაც მსოფლიო ცივილიზაცია კვლავ პირისპირ აღმოჩნდა ისეთ ტოტალიტარულ სახელმწიფო მოდელებთან, როგორებსაც გერმანული ნაციაში და საბჭოური სოციალიზმი წარმოადგენდნენ, აღნიშნულმა პრობლემამ ახალი ინტერპრეტაციით იჩინა თავი. შავი ჭირისა თუ წითელი ტერორის გაბატონებამ მწერლობა სახელმწიფო იდეოლოგიის მსახურად აქცია; ლიტერატურას უნდა ჩაენერგა ხალხისთვის განსაზღვრული იდეები და იდეალები, მწერალი უნდა გამხდარიყო იდეოლოგი და პროპაგანდისტი, მიეთითებინა საზოგადოების მოძრაობის გეზზე, ჩამოეყალიბებინა მისი სამოქმედო პროგრამა. ცხადია, ხელოვნებაზე მკაცრი კონტროლი ხორციელდებოდა, რადგან ტოტალიტარული სახელმწიფოს სამსახურში ყოფნა კაცობრიობისთვის ნაცნობი ყველა ზნეობრივი კანონის უარსაყოფად შემზადებას გულისხმობდა; არც გესტაპო და არც საკონცენტრაციო ბანაკების აღმინისტრაცია, არც პროპაგანდის სამინისტრო და არც სპეცსამსახურები (ან მათი რუსული ანალოგები) ჰუმანური გრძნობების გამოვლენისათვის შესაფერის ადგილებს არ წარმოადგენდნენ.

¹ ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი. ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები. თბ., 2008, გვ. 94-95.

ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში ხელოვანი იძულებული იყო გაეკეთებინა არჩევანი: იგი ან სასტიკი რეჟიმის მორჩილ ქვეშევდრომად უნდა ქცეულიყო (დიქტატის მორჩილებაში მყოფი ხელოვანი კი, როგორც წესი, ადრე თუ გვიან აღზევებული უსამართლობის თანაზიარი ხდება) ან დაპირისპირებოდა მას და შეენარჩუნებინა შემოქმედებითი თავისუფლება. სტატიაში განხილული კლასიკოსი მწერლების – გრიგოლ რობაქიძის, მიხეილ ბულგაკოვისა და კლაუს მანის – შემოქმედებას აღზევებული სატანისტური დიქტატის პირისპირ აღმოჩენილი ნიჭიერი ხელოვანის სულისშემძვრელი ტრაგედია გამოარჩევს. მათი რომანების მთავარი გმირები XX საუკუნის პირველი ნახევრის კაცობრიობაზე დამოკლეს მახვილად აღმართული ტირანიის მიერ ნაგვემი ხელოვანები არიან.

XX საუკუნის საბჭოურ სინამდვილეში ხელოვნებისადმი დამოკიდებულებას ასე გვიხატავს გრიგოლ რობაქიძე: „ისტორიამ არ იცის დაკვეთა, გარნა არა საბჭოური. მიქელ ანჯელომ მოხატა „სიქსტინის კაპელა“ პაპის დაკვეთით, ხოლო პაპი არ ჩარეულა ხელოვანის შემოქმედებაში. ჩარეულიყო ნათითხნი გამოვიდოდა ნახატი. არავინ იქნება წინააღმდეგი იმისა, მწერალმა გაშალოს შეკვეთილი, თუ, რასაკვირველია, შემკვეთელი არ ჩაერევა ავტორის მწერლურ პროცესში. ჩარევა გამოვა „ხალტურა“.¹

აკაკი ბაქრაძის აზრით, „შემოქმედებითი თავისუფლება უპირველესად ორ აუცილებელ კომპონენტს გულისხმობს – პირველი, მწერალს (საერთოდ ხელოვანს) უნდა ჰქონდეს საკუთარი კონცეფცია და მეორე – ზნეობრივი პასუხისმგებლობა“.²

ლიტერატურულ გმირს და მასთან ერთად მწერლობას მართო თანამედროვეებზე კეთილისმყოფელი ზემოქმედება კი არ ევალება, თუმცა არც ესაა ცოტა, არამედ მისი დროის სულისკვეთების და ცხოვრების წესის შთამომავლობისათვის ცოცხლად და უტყუარად გადაცემაც. ამიტომაცაა, რომ სიმართლე და მხოლოდ სიმართლე – აი, უპირველესად რა მოეთხოვება ყველა დროის მწერლობას და ხელოვნებას. აკი წმინდა წერილი პირდაპირ

¹ გრ. რობაქიძე. სოციალისტების სახელმწიფოებრივი უძღურება. – ჟურნ.: „სახელმწიფო და სამართალი“, №12, 1990, გვ. 61.

² აკ. ბაქრაძე. აკაკი. რწმენა. თბ., 1990, გვ. 37.

გვასწავლის, რომ არ უნდა გაჩუმდე, როცა ხედავ როგორ სცოდავენ: „და ნუ თანა-ეზიარებით საქმეთა მათ უნაყოფოთა ბნელი-სათა, არამედ უფროისდა ამხილებდითცა“.¹

გრიგოლ რობაქიძე ეთანხმება მწერალ ჟოზეფ დე მესტრის აფორიზმს: სახელმწიფო საფუძველი ემაფოტიაო. მერე კი ბრძანებს: „სახელწიფოს არ შეუძლია იარესეოს ისე, თუ იგი ძალადობას არ მიმართავს...“.²

შემზარავია საბჭოური ტოტალიტარული კულტურული პოლიტიკის შედეგები, როდესაც სტალინის მიერ დამყარებულმა პარტიულმა დიქტატმა უდიერად გააპარტახა და ჩაკლა თავისუფლებისმოყვარე სული საბჭოთა კავშირში მცხოვრებ ადამიანებში, მათ შორის, ცხადია, ხელოვანებშიც. სწორედ სტალინ-ჟდანოვის კულტურული პოლიტიკის აღზევების ჟამს დაიწერა რომანი „ჩაკლული სული“; რომელშიც გრიგოლ რობაქიძემ წამოჭრა ქართველი ერისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე პრობლემები და მკითხველს უჩვენა, თუ როგორ იღუპება ტოტალიტარული ხელისუფლების პირობებში ამაღლებული სული და იმარჯვებს მხეცური საწყისი. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ეს დროებითი აღზევება და გამარჯვება მუდამ პირობითია, რაც ნაწარმოებში მკვეთრად არის ხაზგასმული.

ცნობილია, რომ გრიგოლ რობაქიძისთვის იმთავითვე უმთავარეს მიზანს ქართული სულიერი კულტურის საბოლოო გამოფინილება და განახლება წარმოადგენდა, რაც უნდა განხორციელებულიყო პროვინციული და შეზღუდული წარმოდგენებისგან (მოგვიანებით კი, კომუნისტური რეჟიმის რეგლამენტაციებისგან) განთავისუფლების გზით. საზოგადოების ზნეობრივი დეგრადაციის დასტურად მწერალი გვიჩვენებს, რომ ერთ დროს ზნეობის უმაღლეს საფეხურზე მდგომი ხალხი კომუნისტური დიქტატის პირობებში ყველაფერს იკადრებს, ოღონდ სიცოცხლე შეინარჩუნოს. მისთვის აღარ არსებობს ღირსება, თანაგრძნობა, ერთგულება, სიმაღლე, პატიოსნება. არადა, ყველა ეს თვისება ხომ ასეთი ახლობელია და დამახასიათებელი ქართველი კაცისთვის?!

¹ *ეფესელთა*. – *ბიბლია*. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა. 1989, გვ. 5-11.

² **გრ. რობაქიძე**. სოციალისტების სახელმწიფოებრივი..., გვ. 49-57.

მაშ, ახლა რა მოხდა? რა ძალამ შეძლო ამ კეთილშობილი გენის ასეთი დეგრადაცია? პასუხი ერთია: ყოველივე ზნეობრივისა და ამაღლებულის დამთრგუნველი ბოლშევიკური იდეოლოგიაა, რომლის სახე-სიმბოლოსაც წარმოადგენს „ჩაკლულ სულში“ ხვლიკისთავიანი სტალინის სახე. გრიგოლ რობაქიძის აზრით, არც ლენინი, არც ჰიტლერი, არც მუსოლინი არ იყვნენ იმ მასშტაბით დესტრუქციული, კაცობრიობისთვის დამანგრეველი ძალის მატარებელი, როგორც სტალინი. მწერლის აზრით, სტალინი ადამიანებს არარაობად აქცევდა. ეს მკაფიოდ აღწერა გრიგოლ რობაქიძემ „ჩაკლულ სულში“ ბერზინის სახით.¹ შემზარავი პორტრეტის დახატვით გრიგოლ რობაქიძემ ნათლად წარმოაჩინა დამოკიდებულება იმ იდეოლოგიის მიმართ, რომლის ძალაუფლებამ ყოველგვარი ზნეობრივ-მორალური საზღვარი გადალახა.

გრ. რობაქიძის დაინტერესება სტალინის ფენომენით აკაკი ბაქრაძეს ბუნებრივად მიაჩნია. იგი თვლის, რომ მწერალი ემოციური არსებაა და ბუნებრივია, რომ მის აღტაცებას ძლიერი პიროვნება იწვევს. ამის ნიმუშად აკ. ბაქრაძე ასახელებს ეზრა პაუნდის აღტაცებას მუსოლინით, კნუტ ჰამსუნისა – ნაციზმით, გრიგოლ რობაქიძისა – ლენინით, მუსოლინით, ჰიტლერით.²

ბოლშევიკებმა თავიანთი მმართველობა, მართლაც „კაცობრიობის ბელისწერად“ აქციეს. ვითომცდა მითის უარყოფით, ახალი მითი შექმნეს ახალ სამყაროსა და ახალ დემიურგზე, რომელთა აღთქმული ქვეყანა დიადი საბჭოეთი იყო, ხოლო ახალი დემიურგები – ლენინ-სტალინი. ორივენი თავიანთ თავში ბნელსა და არნახულ ძალებს ატარებდნენ.³ ბოლშევიზმის წითელმა ტერორმა გრ. რობაქიძეს უფლება ჩამოართვა ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესების სამსახურში ყოფნისა, რამაც მწერალში სტალინური რეჟიმის მიმართ გაუნებელი სიძულვილი შობა. პიროვნულობისა და თავისუფალი ქართული გენის მოსპობით დაკავებული სტალინის მიმართ ზიზღმა ემიგრაციაში, უკიდურეს გაჭირვებაში მცხოვრებ მწერალს „ადოლფ ჰიტლერი“ და „მუსო-

¹ გრ. რობაქიძე. ჩაკლული სული. თბ., 1991, გვ. 189.

² აკ. ბაქრაძე. რწმენა, გვ. 355.

³ მ. ჯანჯიბუხაშვილი. მითის პოეტური ტრანსფორმაცია გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაში. თბ., 1997, გვ. 48.

ლინი“ დააწერინა.¹

შესაძლოა, გრიგოლ რობაქიძე აჰყვა ცდუნებას, როცა „ადლოფ ჰიტლერი“ და „მუსოლინი“ დაწერა. ეს ჩვეულებრივი ამბავია. ღირსეული თუ უღირსი ადამიანებით წარსულშიაც აღტაცებულიან ხელოვანები. თუნდაც, ნაპოლეონის მაგალითი გავიხსენოთ, რომელსაც ლამის აღმერთებდნენ და ნაწარმოებებს უძღვნიდნენ ევროპელი მწერლები და კომპოზიტორები (ბაირონი, შენიე, პუშკინი, ლერმონტოვი, ბარათაშვილი, ბეთჰოვენი...), თუმცა ფრანგი დიქტატორის „განმათავისუფლებელი“ სამხედრო კამპანიების შემდეგ მისდამი დამოკიდებულება მკვეთრად შეიცვალა. დღესაც ხდება ასე და მომავალშიც მოხდება. დამაფიქრებელი სხვა რამ არის. გრიგოლ რობაქიძემ იშვიათი შორსმჭვრეტელობით დაინახა ბოლშევიზმის არსი („ჩაკლული სული“, „გრაალის მკვლელები“); ამოხსნა მისი მოქმედების მექანიზმი, მაგრამ ვერ მოახერხა ასეთივე ძალით ჩასწვდომოდა ფაშიზმსა და ნაციაზმს. ეს ფაქტი მისდამი კეთილად განწყობილ ადამიანებში გაოცებას იწვევდა და ისინი ცდილობდნენ, ზემოაღნიშნულისათვის ლოგიკური ახსნა ეპოვათ, თვლიდნენ, რომ ჰიტლერში გრიგოლ რობაქიძე რუსი ბოლშევიკ-კომუნისტებისაგან დამონებული საქართველოს ჰიპოთეტურ განმათავისუფლებელს ხედავდა და სწორედ ამან გამოიწვია ავადსახსენებელი ესეის დაწერა. ფაქტი ერთია: ლენინშიც, სტალინიშიც, ჰიტლერშიც, მუსოლინიშიც მწერალს იპყრობდა ძლიერი პიროვნების ფენომენი, მისი არსი. ამ კუთხით ისინი მართლაც მეტად საინტერესონი არიან. ამიტომაც ოთხივე დიქტატორის მიმართ გამოხატა გრიგოლ რობაქიძემ თავისი დამოკიდებულება.

ჩვენ მიერ განსახილველმა პრობლემამ არაჩვეულებრივი სიცხადით იჩინა თავი XX საუკუნის რუსულ მწერლობაშიც. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მიხეილ ბულგაკოვის რომანში „ოსტატი და მარგარიტა“. მასში ნაჩვენებია მწერლის თანამედროვე, XX საუკუნის 20-30-იანი წლების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ლიტერატურული ცხოვრებისაგან მოწყვეტის მიზეზები, აღწერილია მ. ბულგაკოვის – მწერ-

¹ გრ. რობაქიძე. ადლოფ ჰიტლერი. თბ., 2006; გრ. რობაქიძე. მუსოლინი. – ჟურნ.: „ჩვენი მწერლობა“, №19. 2006.

ლისა და ადამიანის – დრამატული ბედი; მოცემულია ნაწარმოების მთავარი მოტივების ღრმა, ფილოსოფიური გააზრება და განზოგადებული სახით წარმოჩენა. რომანში ნათლად გამოიხატა მწერლის მორალური პროტესტი, რომლის შესატყვისად იქნა განხილული ისეთი ზოგადსაკაცობრიო ცნებები, როგორცაა ათეიზმი, რწმენა, სიყვარული, სიძულვილი, შურისძიება, მიმტევებლობა, შემწყნარებლობა, ხელოვნების მარადიულობა, უკვდავება და ა.შ. მ. ბულგაკოვის მიერ დახატულ სამყაროში ადამიანი უსუსური, კანონით დაუცველი არსებაა, რომელიც მოკლებულია სულიერ თავისუფლებასა და მატერიალურ კეთილდღეობას. ის იძულებულია იცრუოს, გაირყვანას, გაუკუდმართდეს, თავი შეაფაროს სატანურ „მეხუთე განზომილებას“, მაგრამ ბედისწერა იქაც მიეწევა. მისთვის ამ სამყაროში ნებისმიერი მოქმედება განწირულია. მაგ., იეშუას არ აძლევენ საშუალებას, იქადაგოს ჭეშმარიტება, ოსტატს – გამოაქვეყნოს თავისი რომანი, რიმსკის – უხელმძღვანელოს თეატრს, პილატეს – გადაარჩინოს მოძღვარი, რომელმაც მასში სიმპათია აღძრა.

მ. ბულგაკოვი ოსტატის მაგალითზე გვიჩვენებს, რომ ხელოვნების მამოძრავებელი არ შეიძლება იყოს შიში. სატანისტური დიქტატურის პირობებში შიში არცერთი ხელოვანისთვის უცხო არ ყოფილა XX საუკუნის 30-იან წლებში. შიში კლავს ჭეშმარიტი შემოქმედების უნარს ხელოვანში. ოსტატი შემოქმედი იყო მანამ, სანამ შიში დაეუფლებოდა; როდესაც შიშმა მოიცვა მისი სხეულის ყოველი უჯრედი, მან საბოლოოდ უარი თქვა შემოქმედებაზე: „მე აღარც ოცნებები აღარ გამაჩნია და აღარც შთაგონება“...¹

მ. ბულგაკოვის, როგორც მწერლის უდიდეს გამბედაობას წარმოაჩენს მის თანამედროვე ლიტერატურულ სინამდვილეში დემონოლოგიური პერსონაჟების შემოყვანა სსრ კავშირში გამეფებული ათეიზმის ნამდვილი არსის წარმოსაჩენად. რომანით „*ოსტატი და მარგარიტა*“ ბულგაკოვმა ამხელა იმ პოეტებისა და მწერლების უზნეო საქციელი, რომლებიც საბჭოთა კავშირში ათეიზმის პროპაგანდას ეწეოდნენ. მწერალმა დაგმო მაკიაველის სისხლიანი პრინციპის – „მიზანი ამართლებს საშუალებას“ – მი-

¹ მ. ბულგაკოვი. ოსტატი და მარგარიტა. თბ., 1992

ხედვით ხელოვანის დიქტატურის სამსახურში ჩადგომა. მწერლის ამგვარმა დამოკიდებულებამ და თუნდაც ისეთმა ფრაზებმა რომანიდან, როგორებიც არის „ყოველი ხელისუფლება ადამიანზე ძალადობა“, „ხელნაწერები არ იწვის“ – გაათამაგა მკითხველში პროტესტი საბჭოური რეჟიმის მიმართ. სწორედ აღნიშნული მიზეზის გამო რომანმა დღის სინათლე მხოლოდ 1966-67 წლებში იხილა.

დიდი გერმანელი რომანისტი, თომას მანის შვილი, კლაუს მანი ჰიტლერული გერმანიის ნაცისტური რეჟიმის მიერ შეჭირვებული ხელოვანის ბედზე წერს თავის „მეფისტოში“. „მეფისტო“ ანუ ამბავი შესაძლო კარიერისა – წარმოადგენს სატირულ-პოლიტიკურ რომანს, რომლის ცენტრშია მწერლის თანამედროვეთათვის ადვილად გამოსაცნობი პორტრეტი კლაუს მანის ყოფილი სიძისა, მსახიობ გუსტავ გრიუნდჰანსისა. რომანში მხილებულია ტოტალიტარული სახელმწიფოს ბოროტება ჰიტლერული გერმანიის სახით; ეს არის პორტრეტი უხამსობისა და სულისშემძრელი სიბილწისა.

რომანის მთავარი გმირი, ჰენდრიკ ჰოფგენი ცნობილ მსახიობად გახდომის იდეით შეპყრობილი ადამიანია. როცა ნაცისტური ხელისუფლება მოვიდა გერმანიაში, მან ნებაყოფლობით თქვა უარი თავის კომუნისტურ წარსულზე, მიატოვა ცოლი და საყვარელი, რათა მსახიობის კარიერა გაეგრძელებინა. მის მიერ „ფაუსტიდან“ განსახიერებული სატანისტური წარმოდგენა მეფისტოფელისა ამტკიცებს, რომ მას იდეალურად შეეძლო გამოეკლინა გარყვნილება და სწორედ ეს გახდა მისი წარმატების პლაცდარმი. მეფისტოფელის როლით ჰოფგენმა მოხიბლა მესამე რეიხის გავლენიანი პირი – ჰერმან გერინგი. სწორედ გერინგის მფარველობით გაიუმჯობესებს მსახიობი მდგომარეობას და გერმანიის სახელმწიფო თეატრის ხელმძღვანელის თანამდებობასაც მიაღწევს. ჰოფგენი გახდება თეატრალური ცხოვრების ლიდერი მესამე რაიხში.

ზოგადად, „მეფისტოში“ გაანალიზებულია ხელისუფლების პოლიტიკა ხელოვნების მოღვაწეთა საკუთარ ბანაკში გადაბირებისა და თავის მეხოტბედ გამოყენების თვალსაზრისით. ცნობილი ადამიანების, განსაკუთრებით ხელოვნების მოღვაწეთა გადაბირე-

ბის სურვილი, მისწრაფება დიქტატორულ რეჟიმებს ზოგადად ახასიათებთ. მხოლოდ ჰენდრიკ ჰოფგენის მაგალითზე არ შეიძლება ამ პრობლემაზე საუბარი – რომანში განზოგადებულია მთელი სპექტრი – მსახიობების, მხატვრების მთელი გალერეა.

კლაუს მანმა, მიუხედავად იმისა, რომ რომანი კონკრეტულ ადამიანს მიუძღვნა, ოსტატურად შეძლო თემის განზოგადება. ჰენდრიკი არტისტია, მაგრამ შეიძლება იყოს პოლიტიკოსიც, ხელისუფალიც. ასეთ ადამიანებს ჩვენ დღესაც ყოველდღე ვხვდავთ. ეს არის პორტრეტი გაორებული ხელოვანისა, ტრაგიკული, საბრალო სულით. მისთვის მთავარი პრობლემაა – ვიღაცა უკრავდეს ტაშს, ის მიისწრაფვის დიდებისაკენ. რასაკვირველია, ეს ბუნებრივია მსახიობისთვის, მწერლისთვის, სურვილი, რომ მას კითხულობდნენ, რომ ხალხს სჭირდებოდეს, რომ მედიუმი იყოს ადამიანებისთვის, მაგრამ ამაშია მათი ტრაგედიაც. „ემმაკთან“ გარიგება სწორედ მაშინ ხდება, როდესაც ხელოვანისათვის პატივმოყვარეობა ხდება ძირითადი წარმართველი ძალა; პატივმოყვარეობა ხომ ყველაზე ძლიერი საცთურია ემმაკისაგან.

ძალაუფლებას აქვს მომხიბვლელობა, მაგრამ ხელოვანი ვალდებულია თქვას უარი მაშინაც კი, როცა გარემო პირობები ყველანაირად უბიძგებს, რომ არ თქვა „არა“. ამაში მდგომარეობს კლაუს მანის რომანის იდეა. ჰენდრიკის ფინალური სიტყვები სტალიონზე – „რა უნდა ხალხს ჩემგან, რატომ არიან ასეთი მკაცრები, მე ხომ მხოლოდ ერთი საოცრად ჩვეულებრივი მსახიობი ვარ?“ – ერთდროულად სასაცილოც არის და ტრაგიკულიც.¹

დიქტატურას მიმხრობილმა ხელოვანმა, რომელსაც ამისკენ საპყრობილეში ჩავარდნის შიში თუ სხვა მიზეზი უბიძგებს, ჯილდოდ შესაძლოა პიროვნული თავისუფლება მიიღოს კიდევაც, მაგრამ თუ ჯიბრან ხალილს დავესეხებით, ეს „თავისუფლებაც ასეა, ბორკილების დაკარგვით იგი უფრო დიდი თავისუფლებისთვის გარდაიქმნება ბორკილად“.² ასეთ ყოფაში არაერთი ხელოვანი აღმოჩნდა. თვითმკვლევლობით დაასრულეს სიცოცხლე „მეფისტოს“ მთავარმა გმირმაც და მისმა პროტოტიპმაც.

ყველა ეპოქის ხელოვანისთვის საფრთხე ღვთაებრივი სხი-

¹ K. Mann. Mephisto. Penguin Book, 1995, გვ. 263.

² ჯიბრან ხალილი. წინასწარმეტყველი. თბ., 2007, გვ. 55.

ვის ჩაქრობაში მდგომარეობს. ხელოვანის ნებას არ უნდა წარმოადგენდეს მოღრეკილი, მორჩილი და გადაბირებული გონება., რათა არ შეიქმნას ისეთი სამყარო, სადაც ტოტალიტარიზმის როლს შეასრულებს უღმერთობა, უკულტურობა, უვიცობა, ცუდი გამოგონება, გაფეტიშება ისეთი კატეგორიებისა, რომელმაც დაღუპა „მეფისტოს“ მთავარი გმირი და ყველა ეპოქაში დამღუპველი იქნება ცივილიზაციისა და ადამიანისათვის.

TAMAR KALICHAVA

**AN ARTIST AND A TOTALITARIAN STATE.
*LITERARY PARALLELS***

The article analyses a disastrous impact of the totalitarian regime on the freedom of artists creativity on the basis of certain sources.. The above mentioned problem is discussed by the writers who were subject to repression on the part of the totalitarian regime. The World crisis in the first half of the 20th century, caused by the Nazi Germany and the Soviet socialism is presented by the works of three classic writers: Grigol Robakidze, Michael Bulgakov and Klaus Mann. It is highlighted that the main characters of the novels of the above mentioned writers, risen during the dictatorship, belong to the group of those tragic artists, whose will was directed by the subdued, obedient, won-over minds tortured with unbearable terror.

ОЛЬГА ПЕТРИАШВИЛИ

ТВОРЧЕСТВО ЛЕРМОНТОВА В ИССЛЕДОВАНИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ГРУЗИНСКИХ ЛИТЕРАТУРОВЕДОВ

Михаил Юрьевич Лермонтов в поэтическом восприятии и изображении Кавказа, и, в частности, Грузии, несомненно, следовал за свои великим предшественником А. С. Пушкиным, создавшим непревзойденные поэтические шедевры, такие как «На холмах Грузии лежит ночная мгла», «Не пой, красавица, при мне ты песен Грузии печальной». Но столь же очевидно, что М. Ю. Лермонтов пошел дальше, потому что его жизненная и творческая судьба была более тесно связана с Кавказом, с Грузией. Поэтому тема «Лермонтов и Грузия» закономерно занимает почетное место в грузинском литературоведении.

Творчество М. Ю. Лермонтова уже в XIX веке было хорошо знакомо грузинскому читателю. Но в первой половине XIX века никаких критических или литературоведческих откликов и высказываний о М. Ю. Лермонтове в грузинской прессе не было, так как самой прессы, как таковой, еще не существовало.

Переломными стали шестидесятые годы, когда началась активная литературная и общественная деятельность И. Чавчавадзе, А. Церетели, Н. Николадзе и других талантливых грузин, вошедших в плеяду «тергдалеулни» («испивших воды Террека») и возглавивших национально-освободительное движение у себя на родине. «Тергдалеулни» поставили перед собой задачу – обновить родную литературу, превратить ее в демократическую и реалистическую. Илья Чавчавадзе считал, что «для прогресса родной литературы нужно переводить не писателей типа Козлова, а первейших звезд литературы – Пушкина, Лермонтова и Гоголя».¹

¹ В. С. Шадури. За хребтом Кавказа. Тб., 1977, с. 105.

Во второй половине XIX века в грузинской прессе и литературной критике уже рассматривались темы, связанные с жизнью и творчеством М. Ю. Лермонтова, особенно кавказского периода, например, в газетах *«Новое обозрение»* за 1889-1891 годы, *«Квали»* за 1901 год. Не обошла вниманием творчество поэта и официозная критика, использовавшая страницы газеты *«Кавказ»* для внедрения в умы читателей мысль о том, что *«Кавказ отрезвил поэта»*, что здесь испарились его юношеские свободолюбивые идеи. Подробнее с историей грузинской литературной критики второй половины XIX века и первой половины XX века можно познакомиться в диссертационной работе М. Г. Барамидзе *«М. Ю. Лермонтов в грузинской литературной критике»*.¹

К 160-летию со дня рождения М.Ю.Лермонтова вышел сборник статей известного грузинского ученого, литературоведа, много лет заведовавшего кафедрой истории русской литературы Тбилисского государственного университета им. Иванэ Джавахишвили профессора Вано Семеновича Шадури *«За хребтом Кавказа»*. Здесь представлены многосторонние аспекты исследований, связанных с личностью и творчеством М. Ю. Лермонтова. В. С. Шадури собрал большое количество редких документальных материалов, которые вошли в статьи *«М. Ю. Лермонтов и А. Г. Чавчавадзе»*, *«Однополчанин поэта – К. Мамацашвили»*. *«Кастальский ключ поэта»* представляет собой исследование грузинских исторических и фольклорных источников *«Демона»*. Особенно интересна статья *«В сердце народа грузинского»*, которой предпослан эпитафия Акакия Церетели: *«Лермонтов как певец природы Кавказа, нравов и обычаев Кавказа, особенно близок грузинскому народу, и потому наши писатели часто обращаются к нему. У нас много переведено из Лермонтова»*.² В. С. Шадури в хронологическом порядке (начиная с XIX века) рассматривает возникновение и углубление интереса грузинской читающей публики к творчеству Лермонтова. Это история первых публикаций в журнале

¹ М. Г. Барамидзе. М. Ю. Лермонтов в грузинской литературной критике. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тб., 1965, с. 24.

² В. С. Шадури. За хребтом Кавказа, с. 103.

«Цискари» переводов стихотворений Лермонтова на грузинский язык, перевода романа «Герой нашего времени» в журнале «Сакартвелოს მოამბე», перевода поэмы «Демон» в журнале «Кребули».

Далее у В. С. Шадури идет большой обзор по переводам Лермонтова на грузинский язык в XX веке. Он перечисляет и диссертационные работы по литературным связям Лермонтова: Н. Г. Хачапуридзе (1953), М. Г. Барамидзе (1965). Сам В. С. Шадури издал книгу «Русские писатели о Грузии» в двух томах (1948), составителем и автором предисловия которой он был. В свое время это издание явилось большим вкладом в литературу, ценность этого труда велика и поныне.

В 1978 году профессор Тбилисского государственного университета Лина Дмитриевна Хихадзе издала книгу «Из истории восприятия русской литературы в Грузии». Как отметила профессор Мариам Филина, «именно Лина Дмитриевна ввела емкий термин «рецепция» в грузинское литературоведение, не только термин, но и свой способ мышления, который означал новый этап изучения литературных контактов – не установление конкретных и опосредованных связей в биографиях писателей, не только сравнение текстов из разных национальных литератур, что само по себе важно. Л. Хихадзе исследовала, как внутри национальной культуры, в ее менталитете зреет явление, позволяющее воспринять литературу иного народа, и как эта воспринятая литература постепенно вступает в диалог с национальным менталитетом, отвечает ему или, напротив, сопротивляется и проявляется новое качество литературы, ее новый этап.¹

В частности, Л. Д. Хихадзе рассмотрела контакты грузинских и русских романтиков и сделала типологический анализ творчества Н. Бараташвили и М. Ю. Лермонтова, там же речь идет о типологическом сопоставлении лирических миров этих двух поэтов, лейтмотивом проходит мысль о том, что русский романтизм, Лермонтов по-настоящему глубоко и органично «входит в грузинскую литературу именно с того момента, ко-

¹ М. Филина. Не верилось, когда она была, не верится, когда ее не стало, – *Русский клуб*, №6, 2008, с. 53.

гда с его творчеством соприкоснулась поэзия Н. Бараташвили»,¹ а грузинский поэт (Н. Бараташвили – **О.М.**) включился в широкий контекст общеевропейского литературного процесса, который осуществлялся при посредстве русской литературы.²

Не обошла вниманием Л. Д. Хихадзе и историю первого перевода «Героя нашего времени» на грузинский язык, она сопоставляет текст оригинала и его перевод на грузинский язык, отмечая как достоинства, так и недостатки переводческой работы М. Кипиани. Л. Д. Хихадзе приходит к выводу, что «первый грузинский переводчик «Героя нашего времени» был одновременно его исследователем и аналитиком, и поэтический мир лермонтовской прозы открылся ему с осязательностью, не совсем доступной даже исследователю. И это был Лермонтов, зазвучавший на прекрасном и сильном грузинском языке и вовлеченный в общее движение национальных литератур, служащий ее задачам»³.

Особое место среди грузинских ученых-литературоведов занимает Игорь Семенович Богомолов, доктор филологических наук, профессор, много лет заведовавший кафедрой истории русской литературы Тбилисского государственного университета. И. С. Богомолов – член Союза писателей Грузии, кавалер ордена Чести, лауреат премии имени Георгия Леонидзе и обладатель медали им. Иванэ Джавахишвили, автор 22 книг и монографий, 350 научных работ. Свою научную деятельность он начал именно с исследования творчества Лермонтова, опубликовав в 1954 году статью «Великий русский поэт-патриот (О жизни и творчестве М. Ю. Лермонтова)». Круг интересов И. С. Богомолова – литературные взаимоотношения, художественный перевод. Перу ученого принадлежат такие книги, как «Из истории русско-грузинских взаимосвязей (Я. Полонский)» (Тб., 1960); «Григол Орбелиани и русская культура» (Тб., 1964); «Александр Чавчавадзе и русская культура» (Тб., 1964); «Из истории грузино-русских литературных взаимосвязей (первая половина XIX века). Типология русского и грузинского

¹ Л. Д. Хихадзе. Из истории восприятия русской литературы в Грузии. Тб., 1978, с. 48.

² Л. Д. Хихадзе. Из истории восприятия русской литературы в Грузии, с. 43.

³ Л. Д. Хихадзе. Из истории восприятия русской литературы в Грузии, с. 168.

романтизма» (Тб., 1967); «Грузия в поэзии Павла Антокольского» (Тб., 1976); «Важа Пшавела и русская действительность» (Тб., 1980); «Он Грузию любил так пламенно... (Грибоедов в Грузии)» (Тб., 1995); «Из грузинской Пушкинианы» (Тб., 1999); «Грузия стала традицией для всей русской поэзии...» (Тб., 2002).

И. С. Богомоллов в качестве основополагающего принципа научного исследования в области литературных взаимоотношений выдвинул принцип «двустороннего движения». До этого изучение русско-грузинских литературных взаимосвязей фокусировалось на исследовании отношений русских писателей к Грузии, обратная связь не рассматривалась и не изучалась. И. С. Богомоллов стал инициатором исследований именно в этом направлении. В своих многочисленных работах, лишь малая часть из которых приведена в данной статье, *«он теоретически обосновал и практически доказал, что грузинские писатели не только с благодарностью брали предшествующую научную литературу, но и отдавали свою, в чем собственно, и заключается суть процесса взаимообогащения грузинской и русской литературы»*.¹

В 2002 году, юбилейном для И. С. Богомоллова, вышла в свет последняя книга ученого «Грузия стала традицией для всей русской поэзии...» (к сожалению, через несколько месяцев после своего 70-летнего юбилея И. С. Богомоллов ушел из жизни). Каждая глава была посвящена одному из выдающихся русских поэтов, Богомоллов писал об Александре Грибоедове, Александре Пушкине, Михаиле Лермонтове, Якове Полонском, Игоре Терентьеве, Сергее Есенине, Павле Антокольском.

Михаилу Лермонтову отведена глава «*Прекрасен ты, суровый край свободы...*». Она начинается словами В. Г. Белинского: «*Кавказ делается его поэтической родиной, пламенно любимую им; на недоступных вершинах Кавказа, венчаных вечным снегом, находит он свой Парнас; в его свирепом Терекке, в его горных потоках, в его целебных источниках находит он свой Кастальский ключ, свою Ипокрену*».² Автор книги под-

¹ В. Марташова-Тихонова. Он, русский, Грузию любил. – *Русский клуб*, 2008, №1, с. 39.

² В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений. Т. IV. М., 1955, с. 693.

робно рассказывает о пребывании поэта на Кавказе, акцентируя внимание читателя на отношении Лермонтова к Кавказской войне. Тему Кавказской войны Лермонтов затронул в стихотворениях «Кинжал», «Казачья колыбельная песня», «Дары Терека», «Завещание», «Валерик», «Утес», «Спор», «Черкешенка», «Утро на Кавказе», в поэмах «Черкесы», «Кавказский пленник», «Измаил-Бей», «Беглец», «Хаджи Абрек», «Мцыри», романе «Герой нашего времени», очерке «Кавказец».

И. С. Богомолов отмечает, что «у Лермонтова в противоположность разочарованному герою-индивидуалисту из южных поэм Пушкина появляются новые герои – горцы, у которых на первом плане выступают страстность, сила стремлений, решительность, волевая настойчивость. Контрастом социальному одиночеству героя служит связь лермонтовских горцев со своим народом.

*В своих кавказских произведениях Лермонтов противопоставляет безвольным и бессильным современникам смелых и свободолюбивых людей, жертвующих всем ради свободы».*¹

В то же время исследователь делает вывод о неизбежности и предрешенности Кавказской войны у Лермонтова. Детальный текстологический анализ стихотворения «Спор» приводит его к мысли, что «философская позиция Лермонтова сводится к тому, что в современных ему реальных условиях борьба против национального угнетения не может привести к победе, она неизбежно будет безрезультатной, но не бессмысленной».²

Рассматривая произведения М. Ю. Лермонтова, в которых поэт отходит от традиционных канонов романтической баталистики, И. С. Богомолов выделяет поэму «Валерик», которую называет протестом против варварских методов ведения Кавказской войны. Исследователь говорит об идейно-творческой эволюции поэта, о том, что у Лермонтова все большее место занимало подлинно гуманистическое начало, что роднило его с Пушкиным. «Лермонтов не просто осуждал жесточайшие имперско-колониальные методы ведения Кавказской войны, он

¹ И. Богомолов. Грузия стала традицией для всей русской литературы. Тб., 2002, с. 233.

² И. Богомолов. Грузия стала традицией для всей русской литературы, с. 237.

вообще считал эту войну безнравственной, чреватой тяжелыми последствиями для всех ее участников, предлагая вслед за Пушкиным, социально-экономические и культурно-просветительские пути сближения кавказских народов с русскими».¹

Лермонтовская тематика занимает важное место в поздних исследованиях профессора Дмитрия Александровича Тухарели. Статья «Где Терек играет...» – типологический анализ кавказских произведений А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, В. Маяковского, Б. Пастернака, в которых действующим лицом является Терек. Д. А. Тухарели прослеживает трансформацию образа Терека от Пушкина и Лермонтова, у которых река олицетворяет символ свободы вообще, до Маяковского, травестирующего тему Терека, его буйство, уподобляя реку пьяному Есенину.² В статье «На смерть поэта» Д. А. Тухарели рассказывает о последних днях жизни Лермонтова, подробно исследует все обстоятельства, предшествующие дуэли, приводит высказывания ученых. Литературоведение не склоняется к версии, что поэт стал жертвой заговора. Собранные данные свидетельствуют, что отношение к Лермонтову в высших кругах было недоброжелательным, но убивать поэта не собирались. Роковое стечение обстоятельств, трагичность судьбы Лермонтова – все привело к такой развязке событий, что стало преступлением против русской литературы.³

Автор этих строк также внесла небольшой вклад в исследование лермонтовской тематики в Грузии. В статье «Диалектика движения человеческого сознания от мифа к фольклору и художественной литературе»⁴ анализируется грузинское сказание о прикованном герое Амирани, рассматривается типология образа Прометей – Амирани. Образ Прометея – Амирани появляется в поэме «Демон», как горный дух, прикованный к скале. Кавказский фольклор интересует поэта как отражение

¹ О. Гогнашвили, Н. Поракишвили. И. С. Богомолов – 70. Русское культурно-просветительское общество Грузии. Тб., 2002, с. 26.

² Д. А. Тухарели. Где Терек играет, – *Русский клуб*, №7, 2009, с. 24.

³ Д. А. Тухарели. На смерть поэта, – *Русский клуб*, №10, 2009, с. 13.

⁴ О. М. Петриашвили. Диалектика движения человеческого сознания от мифа к фольклору и художественной литературе. – *Центр гуманитарных исследований*. Материалы Международной заочной научной конференции. Караганда, 2009.

национального характера и уклада жизни, М. Ю. Лермонтов не стремится к точному воссозданию этнографического материала, более того, он вслед за А. С. Пушкиным сознательно приглушает этнический фон, давая лишь обобщенное представление о местном колорите.

Впечатления, полученные М. Ю. Лермонтовым в Грузии, легли в основу многих произведений – новой редакции «Демона», поэмы «Мцыри», стихотворений «Тамара», «Свиданье», некоторых страниц повести «Бэла» и др. Показательно, что над сюжетом «Мцыри» и «Демона» Лермонтов работал почти всю свою творческую жизнь, но после пребывания в Грузии заново их переработал, придав им законченный, художественно совершенный вид. Перенеся место действия «Мцыри» в Мцхету (монастырь Джвари), а «Демона» – на берег Арагви, используя местные легенды, поэт создал новые редакции с новыми яркими образами. В своих «грузинских произведениях» Лермонтов, по словам В. Г. Белинского, «заплатил полную дань волшебной стране, поразившей лучшими, благодатнейшими впечатлениями его поэтическую душу».¹

¹ В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений. Т. IV. М., 1955, с. 175.

ოლღა პეტრიაშვილი

ლერმონტოვის შემოქმედება ქართველ ლიტერატურათმცოდნეთა გამოკვლევებში

პოეტ მიხეილ ლერმონტოვის გარდაცვალებიდან 170-ე წლისთავთან დაკავშირებით, წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია ქართველ ლიტერატურათმცოდნეთა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორების – ვანო შადურის, ლ. ხიხაძის, ი. ბოგომოლოვის, დ. თუხარელის და სხვათა მრავალრიცხოვანი პუბლიკაციები, რომლებიც მიძღვნილია მ. ლერმონტოვის შემოქმედებისადმი.

OLGA PETRIASHVILI

LERMONTOV'S WORKS IN THE INVESTIGATIONS OF GEORGIAN LITERARY CRITICS

In commemoration of the 170th anniversary since the death of the poet Mikhail Lermontov an article introduces the readers to literary critics' numerous publications devoted to the works of the great poet, and these publications belong to the well-known georgian scientists such as professors of the Ivane Javakhishvili Tbilisi state University V. Shaduri, L. Khikhadze I. Bogomolov, D. Tukhareli and others.

**ი ს ტ ო რ ი ა, ა რ ქ ე ო ლ ო ბ ი ა,
ე თ ნ ო ბ რ ა ჯ ი ა**

ჯამბულ ანჩაბაძე

**მშრომის სოციალისტურ პარტიათა დელეგაცია
აღმოსავლეთ საქართველოში
(1920წ. 14-28 სექტემბერი)**

1920 წლის შემოდგომაზე საქართველოში ჩამოვიდა ევროპის სოციალისტურ პარტიათა დელეგაცია. საპატიო სტუმრები 14 სექტემბერს გემ „ფრანც-ფერდინანდს“ ჩამოჰყვენ ბათუმში.¹ დელეგაციის დასახვედრად აჭარის დელაქალაქში ჩამოვიდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრის პირველი მოადგილე ა. საბახტარაშვილი და რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრები.² სტუმართა შორის იყვნენ: რამზეი მაკლონალდი, თომას შოუ, ეთილ სნოუდენი (ინგლისი) ემილ ვანდერლენდე, კამილ ჰიუსმანსი, ლუი დე-ბრიუკე (ბელგია), პიერ რენოდელი, ალბერ ინგელსი, ადრიან დე-მარკე (საფრანგეთი) და სხვები. კარლ კაუცკი ავადმყოფობის გამო რომში დარჩენილა (ის მოგვიანებით ჩამოვიდა და კარგა ხნით დარჩა საქართველოში). დელეგაციას ჩამოყვა მისი მდივანი ოლბერგოტი.³

დელეგაციის თითოეული წევრის დახასიათება შორს წაგვიყვანს, მხოლოდ ზოგიერთებზე შევჩერდებით:

რამზეი მაკლონალდი იყო ინგლისის მუშათა პარტიის ცნობილი მოღვაწე. 1900 წელს ის არჩეულ იქნა ინგლისის მუშათა პარტიის მდივნად და 12 წლის მანძილზე ამ პარტიის საორგანიზაციო საქმეებს განაგებდა. 1906 წლიდან ის ინგლისის პარლამენტის წევრი გახდა.

¹ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 15 სექტემბერი.

² გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 15 სექტემბერი.

³ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 15 სექტემბერი.

მენტის წევრია და ხელმძღვანელობს მუშათა (ლეიბლორისტულ) პარტიას. 1924 წელს დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი გახდა. ეს პოსტი მას მოგვიანებითაც (1929-1931წწ.) ეკავა.

კამილ ჰიუსმანსი ბელგიის სოციალისტური პარტიის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი გახლდათ. 1905-1922 წლებში II ინტერნაციონალის საერთაშორისო სოციალისტური ბიუროს მდივანია, 1910-1915 წლებში ბელგიის პარლამენტის წევრი. 1910 წელს მუშათა ინტერნაციონალის ბიუროს თავმჯდომარედ ირჩევენ, ხოლო 1945 წელს ბელგიის პრემიერ-მინისტრი ხდება.¹

ემილ ვანდერველდე ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორი, ბელგიის სოციალისტური პარტიის ლიდერი. 1914 წლიდან დეპუტატთა პალატისა და ბელგიის მთავრობის წევრია, სხვადასხვა დროს ეკავა საგარეო საქმეთა და იუსტიციის მინისტრების პოსტები.

კარლ კაუცკი გერმანიის სოციალ-დემოკრატისა და II ინტერნაციონალის ერთ-ერთი გამორჩეული ლიდერი იყო. თავდაპირველად მარქსიზმის პოზიციაზე იდგა. 1914 წლიდან იგი დაშორდა მარქსიზმს. მაშინ მარქსისტები მას ბრალს სდებდნენ იმ მძაფრ წინააღმდეგობების მიჩქმალვაში, რომელიც, მათი აზრით, ახასიათებდა კაპიტალიზმის განვითარების მონოპოლისტურ სტადიას. 1917 წელს კ. კაუცკიმ მონაწილეობა მიიღო გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შექმნაში. ის ამკარად გამოდიოდა რუსეთთან მეგობრული კავშირის დაემყარების წინააღმდეგ. ფაშისტური გერმანიის მიერ ავსტრიის დაპყრობის შემდეგ (1938წ.) გადასახლდა პრატაში, საბოლოოდ კი – ამსტერდამში დამკვიდრდა.

თომას შოუ იყო ინგლისის თემთა პალატის დეპუტატი. კარგად იცნობდა როგორც ინგლისის, ასევე – ევროპის მუშათა მოძრაობას. საკუთარი თვალით ნახა საბჭოთა რუსეთი, საიდანაც უკიდურესად უარყოფითი შთაბეჭდილებით დაბრუნდა.²

ეთილ სნოუდენი – ინგლისის მუშათა პარტიის უკიდურესი მემარცხენე ფრთის – წარმომადგენელი, მუშაობდა ქალთა ორგანიზაციებში. ისიც ნამყოფი იყო რუსეთში და, როგორც შოუ

¹ ალ. ცისკარიძე. ევროპის ცნობილი პიროვნებები საქართველოში. – ჟურნ. „ეპოქა“. №14, 1998, გვ. 6.

² გახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.

უარყოფითი შთაბეჭდილებებით დაბრუნდა.¹

პიერ რენოდელი – საფრანგეთის მუშათა პარტიის უმცირესობის წარმომადგენელი – საფრანგეთის მუშათა პარტიის ერთიანობას უჭერდა მხარს. გმობდა ბოლშევიზმისკენ გადახრის ყოველგვარ მცდელობას.²

ოფიციალური ცერემონიალის დასრულების შემდეგ, მასპინძლების თანხლებით, დელეგაცია ნავსადგურიდან მუშათა სასახლისკენ გაემართა. ათასობით ბათუმელი ქუჩიდან, აივნებიდან, სახლების ფანჯრებიდან გულითადად ესალმებოდა საპატიო სტუმრებს.³ მუშათა სასახლის წინ სახელდახელოდ ორგანიზებული მიტინგის დასრულების შემდეგ დელეგაცია ჩაქვში ვახშამზე მიიპატიჟეს.⁴

15 სექტემბრის დილით დელეგაცია ჩამოვიდა თბილისში. დედაქალაქს განსაკუთრებული საზეიმო იერი ჰქონდა. დილაადრიან უამრავი ხალხი გამოვიდა ქუჩაში. ვერის დაღმართიდან ერევნის მოედნამდე (დღევანდელი თავისუფლების მოედანი) ცოცხალი ჯაჭვი გაკეთდა.⁵ დელეგაციას მიესალმა მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ჟორდანიას. მან მადლობა გადაუხადა სტუმრებს საერთაშორისო არენაზე საქართველოს მხარდაჭერისთვის. სტუმართა სახელით, მასპინძლებს მიმართა ე. ვანდერველდემ. მან მადლობა გადაიხადა თბილი მიღებისთვის და სიტყვა დაასრულა მოწოდებით – „გაუმჯავოს საქართველოს!“

იმავე დღეს დელეგაცია მოწვეულ იქნა დამფუძნებელ კრების სპეციალურ სხდომაზე, რომელიც გახსნა მისი თავმჯდომარის მოადგილემ ალ. ლომთათიძემ.⁶ მან დელეგაციის თითოეულ წევრს მადლობა გადაუხადა სტუმრობისთვის, შემდეგ მოკლედ მიმოიხილა დამოუკიდებელი საქართველოს მიერ განვლილი უაღრესად ძნელი გზა. აღნიშნა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობას საფრთხე ემუქრებოდა და არსაიდან ისმოდა დახმარების ხმა, ხალხი მარტო, გმირულად იბრძოდა ნათელი მომავლისთვის. მან

¹ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.

² გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.

³ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 15 სექტემბერი.

⁴ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 15 სექტემბერი.

⁵ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 15 სექტემბერი.

⁶ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.

ილაპარაკა რუსეთის მხრიდან საფრთხეზე, უკმაყოფილება გამოითქვა ამერიკის შეერთებული შტატების პოზიციასთან დაკავშირებით, რომელმაც მხარი დაუჭირა რუსეთის ყოფილი იმპერიის ფარგლებში აღდგენას.¹ ალ. ლომთათიძემ იმედი გამოთქვა, რომ ევროპის ქვეყნები დახმარებას გაუწევენ ახალგაზრდა ქართულ სახელმწიფოს, რათა ის გაერიოს ევროპის მოწინავე ქვეყნების თანამეგობრობაში.²

სხდომაზე სიტყვით გამოვიდნენ: სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სახელით – მ. გიორგაძე, სოციალ-ფედერალისტი შ. ალექსი-სემიხიშვილი. ეროვნულ-დემოკრატი გ. გვაზავა, სოციალისტ-რევოლუციონერი ლ. შენგელაია და სხვები.³ საპასუხო სიტყვით მასპინძლებს მიმართეს: რ. მაკლონაღმა, თ. შოუმ, პ. რენოდელმა. სხდომას ესწრებოდნენ ნ. ჟორდანიას და მთავრობის სხვა წევრები.⁴

სალამოს გაიმართა მუშათა და დეპუტატთა საბჭოს სახეიმი სხდომა. ნ. ჟორდანიამ სხდომის მონაწილეებს წარუდგინა დელეგაციის წევრები, შემდეგ ისაუბრა საქართველში შექმნილ მდგომარეობაზე და გამოთქვა რწმენა, რომ ავტორიტეტული დელეგაციის წევრთა აქტიური მხარდაჭერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარების სერიოზული სტიმულატორი იქნებოდა.⁵

ე. ვანდერველდემ თავის გამოსვლაში მაღალი შეფასება მისცა კ. კაუცკის და ნ. ჟორდანიას მოღვაწეობას და მათ „წმინდა სახეები“ უწოდა. ამავე დროს აღნიშნა, რომ წყვედიანი უკვე დაძლეული იყო და ამჯერად საჭირო იყო უსაფრთხოების განმტკიცებაზე ზრუნვა.⁶ მან კბილი გაკრა რუსულ სოციალიზმს. „რუსეები ამტკიცებენ, რომ სოციალიზმის აშენება შეიძლება დემოკრატიის გარეშე, რაც ყოველად შეუძლებელია. ბოლშევიზმის ნაყოფი მხოლოდ მტვერი და ნაცარია“, დაასკვნა ე. ვანდერველდემ.

მეორე დღეს დელეგაცია რეგიონში გავიდა. 19 სექტემბერს ის ფასანაურში ჩავიდა. სახელდახელოდ ორგანიზებულ მიტინგზე

¹ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.
² გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.
³ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.
⁴ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.
⁵ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.
⁶ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.

ფასანაურელები მიესალმნენ სტუმრებს და დააფიქსირეს ურყევი პოზიცია, რომ ქართული სახელმწიფო და მისი მოსახლეობა მყარად დადგება დემოკრატიისა და თავისუფლების სადარაჯოზე.¹ საპასუხო სიტყვა წარმოთქვა ე. ვანდერველდემ. მან მადლობა გადაუხადა მასპინძლებს თბილი მიღებისთვის. უაღრესად ნასიამოვნები დარჩა ის იმის გამო, რომ საქართველოს ამ ულამაზესი კუთხის მთების უმაღლეს მწვერვალზე ფრიალებდა თავისუფლების წითელი დროშა.² სტუმრებს სასიამოვნო განწყობას უქმნიდა ფასანაურელების მიერ ერთსულოვნად შესრულებული „მარსელიონა“.³ შემდეგ დელეგაცია სადილზე მიიპატიჟეს. რ. მაკდონალდმა აღფრთოვანება ვერ დამალა ქართული სტუმართმოყვარეობის გამო. მან ქართველი ხალხის შესახებ თქვა: „მე ვგრძნობ და ვხედავ, რომ ეს არ არის ერთი რომელიმე კლასი ან პარტია, არამედ ეს არის მთელი, ერი, მთელი ხალხი. მათ ვუსურვებთ ჩვენ დღეგრძელობას და ამ მთებში ვუმღერებთ ევროპის მუშათა კლასის სიმღერა “ინტერნაციონალს“.⁴ ინგლისელმა პარლამენტარმა თ. შოუმ დაამატა: „მე მინდა გამოვხატო ჩემი გრძნობა არა სიტყვით, არამედ სიმღერით, რომელიც ინგლისელებისთვის დიდი მეგობრობის გამოხატვაა. ამ ხალხს ვერ ეტყვი სიტყვებს უფრო ლამაზს, ვიდრე მისი მომხიბლავი ბუნებაა“.⁵ სტუმრებს მიესალმნენ ვალიკო ჯუღელი და ბენია ჩხიკვიშვილი.⁶

ყვავილებით მორთული ავტომობილების კორტეჟი, მთების თვალწარმტაცი სანახაობის ფონზე, გზას მიიკვლევდა ყაზბეგისკენ. ყველა სოფელთან ცხენოსანი მოხევეები „სტუმარი ღვთის“ ძახილით ეგებებოდნენ საპატიო სტუმრებს. კორტეჟს სიონთან შეკრებილი უამრავი ხალხი გადაეღობა. აქ სრულიად ხევს მოეყარა თავი. ჩამოსულიყო 200 შეიარაღებული ხევსური, რომლებმაც ავტომობილების გამოჩენისას ხმლები იშიშვლეს. შემდეგ, პატივისცემის ნიშნად ძირს დახარეს. „გაუმარჯოს!“ – ხმა ცას წვდებოდა, ხოლო 300 ცხენის ფეხის შეწყობილი ბაკუნი გრან-

1 გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.
2 გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.
3 გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.
4 გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.
5 გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.
6 გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

დიოზულ სანახაობას ქმნიდა.¹ ხალხის სახელით სტუმრებს მიესალმა გლეხი ანდრია კობახიძე. მისი თქმით, XII საუკუნიდან ქართველი ერი სამკვდრო სასიცოცხლო ბრძოლებს ეწეოდა სხვადასხვა ჯურის დამპყრობლების წინააღმდეგ, იგი იცავდა თავს, მეგობარს კი ვერ პოულობდა, ორივე თვალთ შეჭყურებდა ევროპას, იქითკენ გაშვერილი ჰქონდა მეგობრობის ხელი, მაგრამ ის ჰაერში რჩებოდა. ამან მიგვიყვანა რუსეთის უღელში შებამდე. მაგრამ დღეს აღსრულდა ნატვრა. ჩვენს მთებში ვხედავთ ევროპის საუკეთესო შვილთა წარმომადგენლებს, ამიერიდან გზა საქართველოსა და ევროპას შორის გახსნილია. ჩვენ ვიბრძოლებთ ამ გზის შესანარჩუნებლად, ამ სიტყვებით დაასრულა მისალმება ა. კობახიძემ.²

საპასუხო სიტყვა წარმოთქვა ე. ვანდერველდემ. მან მიმართა ხალხს: „მთის შვილნო! თავისუფალი საქართველოს მოქალაქენო! ჩვენ ევროპელებს, რომლებიც ვხედავთ მაღალ მწვერვალზე აფრიანულ ვითელ დროშას, არ გვიკვირს ეს, ვინაიდან თქვენი ბრძოლა თავისუფლებისათვის ამ მაღალი მთების სილამაზის თანმდევაა. თქვენს მიერ ჩვენსკენ გაწვდილ ხელებს მიესალმებიან ევროპელი მშრომელები. ამიერიდან ჩვენ კავშირს ვერავინ გაწყვეტს“.³

ყაზბეგშიც ხალხმრავლობა იყო შეკრებილთ შემოუერთდა 100 ცხენოსანი. მათ წინ მიუძღოდა ხუთი მედროშე, წმიდა სამების თეთრი დროშით, რომელიც მეხსიერებაში აღადგენდა სამშობლოსათვის დაღუპულ გმირებს.⁴ ეკლესიის გალავანთან შეკრებილი ხალხის სახელით სიტყვით გამოსულმა გლეხმა ბართლომე ლულუშაურმა სტუმრებს და, მათი სახით, საერთაშორისო დემოკრატიულ ძალებს სთხოვა დახმარება საქართველოს დამოუკიდებლობის გასამტკიცებლად.⁵ საღამოს სტუმრებმა ყაზბეგში დაისვენეს. კარგახანს ათვალიერებდნენ მის მშვენიერ მიდამოებს.

აქტიურობით გამოირჩეოდა ე. ვანდერველდე, რომელმაც მოინახულა ალ. ყაზბეგის ძეგლი და პატივი მიაგო მის ხსოვნას.⁶

¹ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920წ., 17 სექტემბერი.

² გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

³ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

⁴ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

⁵ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

⁶ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

სტუმრებზე წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა დარიალის ხეობამ მზის სხივებით მრავალ ფერებში გახვეულ ბუმბერაზ მთებს ლომისებური ღრიალით მიუყვებოდა ხმაურიანი თერგი. ე. ვანდერველდემ, რომელიც ალპებში იყო ნამყოფი და აღარებდა მას დარიალს თქვა: „ჩემს სიცოცხლეში პირველად ვნახე ასეთი მშვენიერებაო“.¹

შემდეგი მარშრუტი დუშეთი იყო. ერობის წინ, მოედანზე გამართულ მიტინგზე სტუმრებს სიტყვით მიმართა ვ. კალანდარიშვილმა.² საპასუხო სიტყვით გამოვიდა ე. სნოუდენი. მან ილაპარაკა საქართველოში ქალების უფრო აქტიურ მონაწილეობაზე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ვიდრე – ინგლისში. ე. სნოუდენის თქმით, იქაურ ქალებს სხვისი არჩევის უფლება აქვთ, მაგრამ თვითონ არ შეიძლება იყვნენ არჩეული წარმომადგენლობით ორგანოებში.³ მისი აღფრთოვანება საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქალების აქტიური მონაწილეობით, ჩვენ გადაჭარბებულად გვეჩვენება. არ გვგონია, იმ პერიოდში ინგლისში ქალის უფლება უფრო შეზღუდული იყო, ვიდრე საქართველოში.

თბილად შეხვდა ხალხი ბელგიელ კ. ჰიუსმანსის გამოსვლას. მან თქვა: „საქართველოში მე ვნახე ერთსულოვნება, რომელსაც ქართველი ხალხი იჩენს დამოუკიდებლობისა და დემოკრატიისათვის ბრძოლაში. საქართველოს ბევრჯერ ჰქონია საშინელი გამოცდა. ჩვენც ბელგიელებმა ოთხი შემოსევა ვიგემეთ. უკანასკნელი მომხდური გერმანია იყო, რომელმაც გაანადგურა ქვეყანა, ჩვენ თავგანწირვით ვიცავდით თავს და მივალწიეთ კიდევაც მიზანს. პატარა ბელგიამ თავი გადაირჩინა. მან მიმართა ქართველ ხალხს „დღეს როცა დიდი ქვეყნების ჭიდილში პატარა ერები ისრისებიან, სანამ, არ შესულხართ ერთა ლიგაში, სანამ არსებობს საფრთხე, მშრალად შეინახეთ თოფწამალი, რომ თავი დაიცვათ, თავდამსხმელი მოიგერიეთ. თქვენი ქვეყანა, რომელმაც კაცობრიობას მისცა რუსთაველი, ხალხი, რომელსაც აქვს ამოუწურავი ენერჯია და ნებისყოფა ბრძოლისა არ შეიძლება გადაშენდეს“.⁴

¹ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

² გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

³ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

⁴ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 23 სექტემბერი.

21 სექტემბერს დილით სტუმრებმა კახეთისკენ აიღეს გეზი. ზღვა ხალხმა მოიყარა თავი საგარეჯოში. ადგილობრივი სოციალ-დემოკრატების სახელით სტუმრებს მიესალმა ერემა გული-საშვილი. საპასუხო სიტვა წარმოთქვა რ. მაკლონალდმა.¹ პატარა სადგურ მელაანში იმდენ ხალხს მოეყარა თავი, რომ სტუმრები იძულებული გახდნენ ჩასულიყვნენ მატარებლიდან და თბილად მისალმებოდნენ მასპინძლებს. კ. ჰიუსმანსმა მიმართა მათ: ხალხის სიძლიერე არ განისაზღვრება მარტო მისი მრავალრიცხოვნებით. პატარა ერმა შეძლო იმის გაკეთება, რაც ჯერ კიდევ დიდ ერებს არ მიუღწევიათ. ეს არის მანვენებელი იმისა, რომ საშინელ პირობებშიც კი შეიძლება წარმატებით აწარმოო ბრძოლა თავისუფლებისა და ქვეყნის მომავალი განვითარებისთვის.² საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ სტუმრების დასახვედრად მელაანის სადგურში მოვიდა სოფ. ალექსანდროვკაში მცხოვრები რუსების დელეგაცია.³

მელაანიდან გამოსული მატარებელი ნელა მიუყვებოდა გზას გურჯაანისკენ. სტუმრების თვალწინ იშლებოდა თვალუწვდენელი ალაზნის ველი, რომელიც კიდევ უფრო ამდიდრებდა ისედაც სასიამოვნოდ დატვირთულ ევროპელთა შთაბეჭდილებებს. გურჯაანის სადგური ხალხს ვერ იტევდა. საგანგებოდ მოწყობილ ტრიბუნიდან სტუმრებს მიესალმა ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენელი კ. ანდრონიკაშვილი, რომელმაც სათითაოდ გააცნო ხალხს დელეგაციის წევრები.⁴ ე. ვანდერველდემ მადლობა გადაუხადა საქართველოს მთავრობას მოწვევისთვის, რომ შესაძლებლობა მიეცათ გაცნობოდა საქართველოს, მის სულით მდიდარ ხალხს. მან საკუთარი მოსაზრებაგამოთქვა საქართველოში მიწის დამუშავების ტრადიციებზე და ამასთან დაკავშირებით მთავრობას ურჩია გაცნობოდნენ ბელგიის გამოცდილებას. „თქვენ იდეალების ქვეყანა ხართ. თქვენ თოვლიანი მთები გიგზავნიან ნაკადულებს, რომლებიც რწყავენ ველებს. თქვენ ჩაატარეთ აგრარული რეფორმა, ეს კარგია, მაგრამ ცუდია ის, რომ ნაჭრებად ამუშავებენ მი-

¹ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

² გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

³ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

⁴ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

წებს, რომლებსაც დიდი ნაყოფი არ მოაქვს. მე გირჩევთ აიღოთ მაგალითი ბელგიისგან, სადაც მიწებს კორპორაციული გაერთიანებები ამუშავებენ და ამავე წესით გააქვთ ნაწარმი ბაზარზე. მე დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენც ასე მოიტყვევით.¹

საინტერესო იყო ე. სნოუდენის გამოსვლაც: თქვენ გვერდი აუარეთ უაღრესად საშიშ გზას და მონახეთ გზა დემოკრატიისა. თქვენ უარყავით ბოლშევიზმი, ვინაიდან მას მოაქვს განადგურება და მონობა. თქვენი ბრძოლა გვაძლევს რწმენას, რომ გაიმარჯვებთ. გისურვებთ, რომ არ აცდენოდეთ არჩეულ გზას.² პ. რენოდელმა ისაუბრა საფრანგეთის სოციალისტურ პარტიაში შექმნილ სიტუაციაზე. აღნიშნა, რომ პარტიის წევრთა ერთი ნაწილი ბოლშევიზმისკენ გადაიხარა, მაგრამ საფრანგეთის მუშათა კლასი, სოციალისტთა უმრავლესობა არ გაჰყვება ბოლშევიზმს.³ მოგვიანებით, საფრანგეთის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია მკვეთრად გაემიჯნა კომუნისტურ პარტიას, რომელსაც წლების განმავლობაში სათავეში ედგა ჟორჟ მარშე.

შემდეგ მატარებული თელავისაკენ გაემართა. სადგურში შეკრებილ ხალხთან შეხვედრის შემდეგ სტუმრები რომანოვების ყოფილ მამულში მიიწვიეს.⁴ მწვანეში ჩაფლელი წინანდლის ბაღი, როგორც თვითონ ამბობდნენ, მზეს უკანასკნელ სხივებს, რომ პარავდა, მრავალ ფერებში წარმოაჩენდა იქაურობას და ალტაცებაში მოჰყავდა სტუმრები, რომლებიც სასახლის აივნიდან შესცქეროდნენ საოცარ სანახაობას. საღამოს სტუმარ-მასპინძლებს შორის გაიმართა აზრთა გაზიარება, ე. ვანდერველდემ განაცხადა: საქართველოში მოგზაურობამ ღრმად დამარწმუნა, რომ თქვენ ხალხს სწყურია თავისუფლება და მშვიდობა. ჩვენთან ხშირად მოდიოდა უბრალო ხალხი და გვთხოვდა დახმარებას, რომ ევროპის ქვეყნებს ეცნოთ საქართველოს დამოუკიდებლობა. ჩვენ ამასთან დაკავშირებით მივიღებთ ზომებს, ვინაიდან ჩვენ გვწამს საქართველოს მომავლის.⁵

ლუი დე ბრიუკემ (ბელგია) კი აღნიშნა, „ჩემთვის და ჩემი

¹ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

² გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

³ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

⁴ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

⁵ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

ქვეყნისთვის დიდი პატივია, რომ ნოე ჟორდანიამ ჩვენი ჩამოსვლის პირველ დღეს თავის გამოსვლაში საქართველო რომ შეადარა ბელგიას ამაში ჩემი ქვეყნის ღირსებას ვხედავო“.¹

საქართველოს მიწათმოქმედების მინისტრმა ნ. ხომერიკმა, რომელიც ამ შეხვედრას ესწრებოდა, სტუმრებს მოკრძალებით განუცხადა, რომ მთავრობის საქმიანობის შესახებ მათ მიერ გამოთქმული შეფასებები გადაჭარბებულია. მინისტრმა აღნიშნა, რომ მთავრობას ჯერ კიდევ, ბევრი რამ აქვს გასაკეთებელი. “იყო შეცდომები, რომლის გამოსწორებებზე ენერგიულად ვმუშაობთ. ჩვენ ვცდილობთ 2000 წლიანი სახელმწიფოებრიობასადა კულტურული ცხოვრების ტრადიციები ახალი დროისა და გარემოს შესაბამის ჩარჩოში მოვაქციოთ“, – დაასკვნა ნ. ხომერიკმა.²

თბილისში დაბრუნების შემდეგ დელეგაცია ეწვია გორს, ხაშურს, ბორჯომს.³ აქაც მოსახლეობამ დიდი პატივისცემა გამოხატა სტუმრების მიმართ.

დელეგაცია მოკლე ხანში დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრა, სადაც ევროპელი სტუმრები ასევე თბილად მიიღო ადგილობრივმა მოსახლეობამაც. 29 სექტემბერს კი უაღრესად კმაყოფილმა სტუმრებმა საქართველო დატოვეს.

საქართველოს მოსახლეობის მიერ ევროპის სოციალისტურ პარტიათა დელეგაციის გულთბილმა მიღებამ აშკარად წარმოაჩინა ქართველი ხალხის ევროპული ღირებულებებისადმი სწრაფვა. რა თქმა უნდა, ის დაუვიწყარი შეხვედრები მთავრობის მიერ იყო ორგანიზებული. ეს იმას მიუთითებს, რომ მთავრობას ევროპაზე ჰქონდა ორიენტაცია აღებული და ხალხიც ამ მიმართულებით მიჰყავდა. დამოწმებული მასალებიდან ნათლად ჩანს მთავრობისა და ქართული მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ერთსულლოვნება ამ საკითხში ისეთი თბილი ატმოსფეროს შექმნა, რომელსაც აწყდებოდნენ სტუმრები საქართველოს ყველა კუთხეში, ხალხის ენთუზიაზმისა და კეთილი განწყობის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა. ამ მხრივ საყურადღებოა გლეხი ანდრია კობაიძის გამოსვლა სიონში. მისი სიტყვიდან ჩანს, ქართველი ხალხის ტრადიციული ლტოლვა ევროპისკენ. ის სინანულს გამოთქვამდა

¹ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

² გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

³ გაზ. „ერთობა“. 1920წ., 24 სექტემბერი.

იმასთან დაკავშირებით, რომ საქართველოს გაჭირვების ჟამს არაერთხელ მიუმართავს ევროპის ქვეყნებისადმი დახმარებისთვის, მაგრამ დადებითი პასუხი არასოდეს მიუღია, რამაც ქვეყანა დესპოტური რუსეთის „უღელში“ შეაბა. ანალოგიური თხოვნით მიმართავდა დელეგაციას ყაზბეგის მკვიდრი ბართლომე ლულუშაური და სხვები. უადრესად კეთილგანწყობილი იყო დელეგაციის თითოეული წევრი საქართველოს მიმართ. ქართულმა სტუმართმოყვარეობამ, ხალხის ერთსულოვანმა ბრძოლამ დამოუკიდებლობისათვის აღაფრთოვანა ევროპელი სტუმრები. განსაკუთრებით მოიხიბლნენ ისინი საქართველოს ბუნების სილამაზით. ნამდვილად გულწრფელი იყო ე. ვანდერველდე დარიალში სტუმრობისას რომ თქვა, „ჩემს სიცოცხლეში პირველად ვნახე ასეთი მშვენიერება“.

ევროპელი სოციალისტების საქართველოში სტუმრობას ოპოზიციურ წრეებში დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ. ეროვნულ-დემოკრატიების გაზეთმა „საქართველო“ 1920 წლის 14 ნოემბერს გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში ქართველ სოციალ-დემოკრატებს, მთავრობას სტუმრების მიღების წესი დაუწუნა, მათ გადაჭარბებული ემოციების გამოვლენაში დასდო ბრალი.¹

შესაძლებელია, ეს შეხვედრები მართლაც იყო გადაჭარბებულად ემოციური და ეს ორივე მხრიდან შეინიშნებოდა, მაგრამ ევროპელი სტუმრების მოგზაურობა მარტო ზარ-ზეიმით არ შემოფარგლულა. დელეგაციის წევრებს გაცნობიერებული ჰქონდა საქართველოში შექმნილი პრობლემები. მიღწევულით კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ, მაგრამ დაუფარავად მიუთითებდნენ მთავრობის მიერ დაშვებულ შეცდომებზე. მაგალითად, რ. მაკლონალდი საქართველოში ბურჟუაზიის არასაკმარს განვითარებაზე აკეთებდა აქეცენტს. ის ურჩევდა ხელისულებას შეემუშავებინათ კერძო ინიციატივის სტიმულირების მექანიზმები.

ე. ვანდერველდე ურჩევდა მთავრობას ეზრუნა სტრატეგიული მნიშვნელობის დარგების განვითარებაზე, უცხოური კაპიტალის მოზიდვაზე, უახლესი ტექნიკის შემოტანაზე და ა.შ. ე. ვანდერველდემ საქართველოში მიწის პატარა ნაკვეთებად დამუშავების პრაქტიკა დაიწუნა და მის კორპორაციული გზით დამუშავებისა და ნაწარმის ამავე გზით რეალიზაციის სარგებლობას გაუს-

¹ გაზ. „საქართველო“. 1920წ., 14 ოქტომბერი.

ვა ხაზი, როგორც ეს ბელგიაში იყო დამკვიდრებული. ბელგიელ-მა სტუმარმა კ. ჰიუსმანსმაც ხაზი გაუსვა ბურჟუაზიის განვითარების თვალსაზრისით ქვეყანაში შექმნილ პრობლემებს. მან მოუწოდა მთავრობას ამ მხრივ ბელგიას მაგალითზე მუშაობის წარმართვა. ჰიუსმანსმა ურჩია ხელისუფლებას, რომ ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრება თავისუფალ ძალთა შეჯიბრებისთვის მიენდო.

კ. კაუცკი, რომელიც მოგვიანებით ჩამოვიდა საქართველოში ქვეყნის შიგნით მოგზაურობის დროს მოსახლეობასთან შეხვედრებისას დადებით შთაბეჭდილებებთან ერთად მთავრობის მისამართით კრიტიკული შენიშვნების გამოთქმას არ ერიდებოდა. ის მთავრობას ეროვნული ბურჟუაზიის ინტერესების დაცვის პოლიტიკას უწუნებდა. საგულისხმო და ანგარიშგასაწევი იყო მისი პოზიცია სამუშაო დროის გადიდების მიზანშეწონილებასთან დაკავშირებით. „სამუშაო დროის გადიდებას მე არ გირჩევთ, რადგან ის ორპირი მახვილივითაა და ცუდი შედეგების მოტანა შეუძლია თქვენ ბრძოლით მოიპოვეთ რვასაათიანი სამუშაო დღე და მას მაგრად ჩასჭიდეთ ხელი. თუ ინტენსიური მუშაობა იქნება, რვა საათი სრულიად საკმარისია, წარმატების მიღწევისთვის“, – აღნიშნავდა საპატიო სტუმარი.¹

ყველაზე მნიშვნელოვანი შენიშვნა, რაც საქართველოს მთავრობამ ევროპელი კოლეგებისგან მიიღო, იყო ის, რომ მან ვერ შეძლო შეექმნა ხელსაყრელი პირობები ბურჟუაზიის თავისუფალი განვითარებისათვის. ჯერ კიდევ ვერ მიეცა გასაქანი კერძო ინიციატივას, ურომლისოდ დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა შეუძლებელია. ამ მხრივ საქართველოს სახელმწიფოს მართლაც ჰქონდა პრობლემა, კერძოდ, მიწის მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფო და მუნიციპალურ საკუთრებაში რჩებოდა: რაციონალურად მოწყობილ ყოფილ მესაკუთრეთა და საუფლისწულო მამულების ბაზაზე სახელმწიფო მეურნეობები იქმნებოდა. საგარეო ვაჭრობის მონოპოლიზაციისა და ხელფასის ნატურულიზაციისაკენ მიდრეკილება, ფულად სასაქონლო პრინციპებზე დამყარებული ვაჭრობის ნაცვლად სურსათის გაცვლა-გამოცვლის პრინციპების მხარდაჭერა და სხვა, რუსული სოციალიზმის ელემენტები იყო და დიდ საფრთხეს უქმნიდა ქვეყნის ბურჟუაზიული

¹ შ. ვადაჭკორია. ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში. თბ., 2001. გვ. 127.

გზით განვითარებას.

საგულისხმოა ისიც, რომ ხალხის წინაშე სტუმრების გამოვლენებში შეინიშნებოდა გარკვეული ავისმომასწავლებელი წინაგრძობა საქართველოს მომავალთან დაკავშირებით. ისინი გრძობდნენ რუსეთიდან მომავალ საფრთხეს. ამ მხრივ საინტერესოა ჰიუსმანს მიერ ერთ-ერთ გამოვლაში წარმოთქმული ფრაზა: “შეინახეთ თოფ-წამალი“. მან შეახსენა კოლეგებს, რომ დიდი ქვეყნების ჭიდილში პატარა ქვეყნები ისრისებთან, ამიტომ მოუწოდა მათ აქტიურად ემოქმედათ საქართველოს ერთ ლიგაში მისაღებად. რომელიც მისი უსაფრთხოების ერთ-ერთი სერიოზული გარანტი იქნებოდა.¹ ე. სნოუდენიც საქართველოს სიფრთხილისაკენ მოუწოდებდა. ანალოგიური განწყობით გამოდიოდნენ რ. მაკლონალი თ. შოუ და დელეგაციის სხვა წევრებით.

ამრიგად, ევროპის სოციალისტურ პარტიათა ლიდერების საქართველოში სტუმრობა ქვეყნისთვის უაღრესად სასარგებლო იყო. მათთან შეხვედრები საქმიანი კონტაქტები, კონსულტაციები ხელს უწყობდა დემოკრატიზაციის ხარისხის ამაღლებას ევროპული ღირებულებებისადმი ერთგულებას, მაგრამ 1921წ. თებერვალში რუსეთის აგრესიამ წერტილი დაუსვა დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს არსებობას.

JAMBUL ANCHABADZE

A VISIT OF A DELEGATION OF THE EUROPIAN SOCIALIST PARTIES IN EASTERN GEORGIA (ON SEPTEMBER 14-22, 1918)

The visit of the leaders of the European Socialist Parties in Georgia was extremely beneficial for the country. Their meetings, business contacts, consultations promoted the democtratization level, the loyalty to the European standards, but the Russian aggression of February 1921 put a full top to the existence of the independent Georgian state.

¹ სამწუხაროდ, ევროპის წამყვანმა ქვეყნებმა საქართველოს ერთა ლიგაში მიღებას მხარი არ დაუჭირეს. ამიტომაც ის რუსეთისთვის „მსუყე ლუკმა“ შეიქმნა.

ირაკლი გელენავა

ქველმოქმედება აფხაზეთში 1900-1917 წლებში ქართული კერიოლული პრესის მასალების მიხედვით

XXს. დამდეგს რუსეთის იმპერია სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემებით იყო დატვირთული. აფხაზეთი, როგორც იმპერიის პერიფერიული მხარე არსებული მდგომარეობის გავლენას განიცდიდა. ადგილობრივი მოსახლეობის დიდი ნაწილი უკიდურეს გაჭირვებაში ცხოვრობდა, ჩამორჩენილი იყო მხარის კულტურული ცხოვრებაც. თვითმხილველის ცნობა, რომელიც 1906 წლით თარიღდება მოგვითხრობს, რომ „სოხუმი უფრო სოფელია ვიდრე ქალაქი, აქ გონებრივი სიღატაკეა და ქალაქი ჩამორჩენილია ყველაფერში, ყველა თავის სოროებში ჩაძვრა და იქიდან უყურებს ქვეყანას... ცხოვრება აქ თითქოს შეჩერებულია, წინსვლა სრულიად არ ეტყობოდა და თითქმის ნასახიცი არ მოიპოვება საზოგადოებრივი ცხოვრების: კლუბი და ჭორიკანაობა – აი რაში იხარჯებოდა აქაურების დრო. „ფორმისათვის“ გაზეთებსაც კითხულობენ, მაგრამ ეს მათ გონებას არ ეკარება, მათი სული და გული სხვა რამეს შეუბოჭავს, მათი ოცნება სხვა ქალაქში ტრიალებს, ფული და მოსვენება, „ჭამობია და ძილობია“, – აი აქაურობის იდეალი“.¹

არსებული მდგომარეობის მიუხედავად, მხარის პროგრესულ საზოგადოებას ფარ-ხმალი არ დაუყრია და განსაკუთრებული შემართებით, სხვადასხვა საშუალებების გამოყენებით, ცდილობდა რეგიონის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის ხელშეწყობას, მოსახლეობაში მის პოპულარიზაციას, რაც მეტნაკლები წარმატებით ხორციელდებოდა კიდევ.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში აფხაზეთის ინტელიგენციის საქმიანობის ერთერთი მნიშვნელოვან მიმართულებას ქველმოქმედება და ქველმოქმედების წახალისება წარმოადგენდა, რაც მეტად

¹ გაზ. „ტაღლა“, 1906 წ. 17 (29) ნოემბერი.

მნიშვნელოვანი იყო ადგილობრივი მოსახლეობის დიდი ნაწილისათვის, თუნდაც იმიტომ, რომ ჩვენი ინფორმაციით „არც ერთ ქალაქში ამდენი მაწანწალა არ დაეხეტებოდა როგორც სოხუმში“.¹

ქველმოქმედება აფხაზეთში, XXს. დასაწყისიდან, მიუხედავად რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებისა, სულ უფრო ფართო ხასიათს იღებდა და მოიცვა საზოგადოების თითქმის ყველა სფერო. ამ პერიოდში აფხაზეთში ამკარაა არა მარტო პრივილეგირებული ფენების წარმომადგენლების აქტივობა, არამედ დემოკრატიული ფენების ძალისხმევა, რათა აფხაზეთის მოსახლეობის ერთფეროვანი ყოფა შეცვლილიყო უკეთესობისაკენ. ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა ადასტურებს, რომ 1900-1917 წლებში ამ განსაკუთრებულ როლს ასრულებდნენ თვითმოქმედი გაერთიანებები, საზოგადოებები, თანამეგობრობები, საქველმოქმედო ორგანიზაციები, სათვისტომოები და სხვ. მათ ინტერესთა სფეროს წარმოადგენდა: მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა, საინვესტიციო პოლიტიკა, სამედიცინო სფერო, უპოვართა და ლტოლვილთა დახმარება, მოსახლეობის განათლების, დასვენებისა და კულტურული გართობის ორგანიზება და ა. შ.

აფხაზეთში საკმაოდ წარმატებული იყო ურთიერთდამხმარე, ანუ „საურთიერთობო“ საზოგადოებები. ჩვენ მისი პირველი ხსენება 1900 წელს დავაფიქსირეთ, როცა გაზეთმა „კვალმა“ დაბეჭდა ინფორმაცია, რომ სოხუმში „განუზრახავთ დაარსონ საურთიერთობო ნდობის საზოგადოება“. ამ საზოგადოების მოღვაწეობის წარმატებებზე ისიც მიუთითებს, რომ 1912 წლისათვის უკვე მას 900 წევრი ჰყავდა.² ორგანიზაციის ძირითადი ამოცანა გაჭირვებული თანამოქალაქეების დახმარებას და მათ მატერიალურ მხარდაჭერასაც ითვალისწინებდა. 1904 წლის 14 დეკემბერს სოხუმში აკურთხეს ადგილობრივი საქველმოქმედო საზოგადოების მიერ გახსნილი ღამის თავშესაფარი. ამ თავშესაფარში გაჭირვებულ ხალხს ღამის გათევის გარდა შეეძლოთ ჩაისა და ცხელი საჭმლის მიღება.³ „სულ ორ კვირაში თავშესაფარს იმდენი ხალხი მოაწყდა, – წერს იმდროინდელი კორესპონდენტი, – რომ მათ

¹ გაზ. „ივერია“, 6 იანვარი, 1904წ.

² გაზ. „თემი“, №91, 1912წ.

³ გაზ. „ივერია“, 6 იანვარი, 1904წ.

ნახევარსაც ვერ აკმაყოფილებდა“. ამ საზოგადოებას ქალაქის მთავრობა წლიურად ას თუმანს აძლევდა თურმე, რითაც უკმაყოფილოა ამ წერილის ავტორი და ამბობს: „...შემდეგში ორ ამდენსაც მოითხოვენ (საქველმოქმედო საზოგადოების შესვეურები – ი.გ.) და ის კი ავიწყდებათ, რომ მაწანწალათა სამასპინძლოდ კი არა, წარჩინებულ პირთა შესახვედრადაც ნება არა აქვს ქალაქის საბჭოს დახარჯოს რამე საზოგადო ფულიდან“.¹

აღნიშნული საურთიერთობო ნდობის საზოგადოება სპონსორების მოძიებითა და თავისუფალი სახსრების მოზიდვითაც იყო დაკავებული. იმდროინდელ პერიოდულ პრესაში გვხვდება ინფორმაცია მოქალაქეების შესახებ რომლებიც საქველმოქმედო საზოგადოების მხარდასაჭერად ფინანსებს გასცემდნენ, მათ შორის გვხვდება ანონიმური ქველმოქმედნიც, მაგალითად, ”არის ცნობა, რომ 1911 წელს ანონიმური სპონსორის მიერ შემოწირული თანხა 500 მანეთი ორგანიზაციამ ასე გაანაწილა: „1) 100 მან. საქველმოქმედო საზოგადოებას. 2) 100 მან. ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოებას. 3) 100 მან. ჭლექთან მებრძოლ საზოგადოებას. 4) 100 მან. ქართულ სასკოლო საზოგადოებას. 5) 100 მან აფხაზეთის სასკოლო საზოგადოებას“.²

„საურთიერთობო ნდობის საზოგადოების“ მსგავსი ორგანიზაციის გახსნას მოგვიანებით ცდილობდა „ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების“ სოხუმის სარაიონო განყოფილება, რომელიც იმდროინდელი კორესპოდენტის თქმით „თანდათან აფართოვებდა თავის მოქმედებას“.³ პარალელურად იქმნებოდა სპეციალური საქველმოქმედო საზოგადოებები, რომელთა საწესდებო მოვალეობას უპოვარ-მიუსაფართა მატერიალურ და სულიერ დახმარებასთან ერთად სხვადასხვა პროფესიის ადამიანთა გაერთიანება წარმოადგენდა. მაგალითად, სოხუმში შედგა „ურთიერთ შორის დამხმარე საზოგადოება“, რომლის მიზანი იყო, ერთ ჯგუფად გაერთიანებინა სხვადასხვა პროფესიის ადამიანი, აღმოეჩინა წევრებისა და მათი ოჯახებისათვის მატერიალური და სულიერი დახმარება, გაჭირვების დროს გაეცა სესხი. თუ ამ ორგანიზაციის

¹ გაზ. „ივერია“, 6 იანვარი, 1904წ.

² გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 14 ოქტომბერი, 1911წ.

³ გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1 მაისი, 1916წ.

წევრს დაითხოვდნენ სამუშაოდან, საზოგადოებას უნდა ეზრუნა მისი დასაქმებისათვის, ასევე ამ ადამიანისათვის მიეწოდებინა „გონიერი და სასარგებლო გასართობი“, საზოგადოებას უნდა უზრუნველყო თავისი წევრების გონებრივი და ზნეობრივი განვითარებისათვის საჭირო პირობები, „როცა მათ ამისათვის ექნებათ თავისუფალი დრო“.¹

1908-1911 წლებში სოხუმში უკვე ფუნქციონირებდა „ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოება“², „ჭლექთან მებრძოლი საზოგადოება“ (რომლის წესდება მთავრობას 1904 წელს დაუმტკიცებია),³ „ქართული სასკოლო საზოგადოება“⁴, „აფხაზეთის სასკოლო საზოგადოება“⁵, „ცენლისაგან დამზღვევი საურთიერთო საზოგადოება“⁶ და სხვ. მათი საქმიანობა მოიცავდა ქველმოქმედებასაც.

აფხაზეთში განსაკუთრებული ეფექტურობით გამოირჩეოდა ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების სოხუმის განყოფილება, რომელიც დაარსდა 1915 წლის ნოემბერში. იგი აქტიურ დახმარებას უწევდა ადგილობრივ ხელმოკლე ოჯახებს. დაარსებიდან ერთი თვის განმავლობაში ამ საზოგადოებისათვის დახმარების სათხოვნელად 166 ოჯახს მიუმართავს. ამ ოჯახების წევრთა რაოდენობა 654 სულს შეადგენდა, ამათგან მამაკაცი იყო – 150, ქალი – 145, ბავშვი – 319. დახმარება აღმოუჩინეს 31 ოჯახს რაც საშუალოდ ოჯახზე 5 მანეთს შეადგენდა.⁷ მეტად საყურადღებოა, რომ იმავე 1916წ. აგვისტოში „ქართულ საქველმოქმედო საზოგადოებას“ სოხუმში შემოხიზნულ აფხაზთა დასახმარებლად ქ. სოხუმის განკარგულებაში 500 მანეთი გადაუდვია.⁸ ამავე საზოგადოების მიერ ლტოლვილი აფხაზებისა და საერთოდ ომისაგან დაზარალებულებისათვის დახმარების გაწევის გახშირებაზე

¹ გაზ. „კვალი“, 29 სექტემბერი, 1902.

² გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 14 ოქტომბერი, 1911წ.

³ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 17 ნოემბერი, 1904წ. იხ. აგრეთვე: „სახალხო გაზეთი“, 14 დეკემბერი, 1911წ.

⁴ გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 14 ოქტომბერი, 1911წ.

⁵ გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 14 ოქტომბერი, 1911წ.

⁶ გაზ. „ბათუმის გაზეთი“, 14 ოქტომბერი, 1911წ.

⁷ გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 7 აპრილი, 1916წ.

⁸ გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 28 აგვისტო, 1916წ. (გაზეთს გამოცემის თარიღი, 28 აგვისტო, შეცდომით არის მითითებული, უნდა იყოს 30 აგვისტო – ი.გ.).

გვაწვდის ცნობას გაზეთ „ჩვენი მეგობარი“-ს კორესპონდენტიც.¹

აღნიშნული საქველოქმედო საზოგადოების მესვეურთა საქმიანობის შესახებ ლეტალური ინფორმაცია პერიოდულად იბეჭდებოდა პრესის ფურცლებზე.² 1916 წლისათვის აფხაზეთში უკვე არსებობდა ქართული საქველოქმედო საზოგადოების სამი განყოფილება.³ იმდროინდელი კორესპონდენტი გვამცნობს შემდეგს: 1916 წელს „განყოფილების გამგეობამ დაადგინა თავის ღონისძიებათა გასაძლიერებლად „მშური ნუგეშის“ მაგვარი დაწესებულება გაიჩინოს და რადგან საკუთარ ბინის შესაძენად იმდენი ჯანი არ მოსდევს, აირჩია კომისია 5 კაცისაგან შემდგარი, რომელსაც მიანდო ბუღვარის საუკეთესო ნაწილის რომელიმე საჩაიეს პატრონთან მოლაპარაკება“, რათა კვირაში ორი დღით, „ქართულ საქველოქმედო საზოგადოებას“ დაუთმოს საჩაიე, ისე, რომ იმ დღეების შემოსავალი საზოგადოებას დარჩეს, თუნცა ამ წამოწყებამ წარმატებული დასასრული ვერ ჰპოვა.⁴

აფხაზეთში აქტიურ საქველოქმედო საქმიანობას ეწეოდნენ შემოქმედებითი კოლექტივებიც, ეს ის პერიოლია როდესაც, რეგიონში თეატრალური ცხოვრება თანდათან ფეხს იკიდებს და საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ჯერ არც თუ მოწონებით ხვდება სცენისმოყვარეთა საქმიანობას.⁵ მიუხედავად არსებული მდგომარეობისა ადგილობრივი სცენისმოყვარეების წარმოდგენებს მაინც გარკვეული წარმატებები ჰქონდა, მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი საქველოქმედო ხასიათის იყო და ხშირად „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სასარგებლოდ იმართებოდა.⁶ მოვიყვანთ ზოგიერთ მაგალითს: 1902 წლის 5 მაისს, სოხუმის სცენის მოყვარებმა გამართეს წარმოდგენა კნენა ტერეზია შერვაშიძის მეთაურობით ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სასარგებლოდ. ჯერ ითამაშეს აზიანის კომედია „გაცრუებული იმედი“ და გუნიას ვოლფვილი

¹ გაზ. „ჩვენი მეგობარი“, 14 დეკემბერი, 1916წ.

² გაზ: „დასაწეისი“, 20 მარტი, 1908წ.

³ გაზ: „საქართველო“, 14 მკათათვე, 1916წ.

⁴ გაზ: „სახალხო ფურცელი“, 1 მაისი, 1916წ.

⁵ **ო. ჭურდულია.** ნარკვევები ქართულ-აფხაზური კულტურულ-ლიტერატურულ ურთიერთობების ისტორიიდან, წიგნი I, სოხუმი 1974, გვ. 176.

⁶ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 10 ივნისი, 1904წ.

„ჩათრევას ჩაყოლა სჯობიან“; წარმოდგენაში მონაწილეობას იღებდნენ ქალბატონები: მაჭავარიანისა, კონწურაშვილისა და თურქია. ბ. ბ. კოზმავა, ჩხეიძე, კობახიძე, ხ-შვილი და ხოხიაშვილი.“¹

1904 წლის 28 ნოემბერს სოხუმელმა სცენის მოყვარულებმა, კნ. მარიამ დავითის ასულის შერვაშიძის შემწევობით და არტისტ ქუჯის დახმარებით გამართეს საქველმოქმედო საღამო, რომელზეც წარმოდგენილ იყო ვალერიან გუნიას სპექტაკლები: „რაც არ მერგება არ შემერგება“ და „სიძე-სიმამრი“.² სოხუმში 1911 წლის 11 სექტემბერს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ადგილობრივი განყოფილების სკოლის სასარგებლოთ გაიმართა კონცერტი რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ მომღერალი ი. სარაჯიშვილი და ახალგაზრდა მგოსანი გრიშაშვილი. კონცერტს დიდი საზოგადოება დასწრებია და შემოსავალიც სკოლას ბლომათ დარჩენია.³ 1911 წელს სოხუმში, სამურიდის ახლათ აგებულ თეატრში გაიმართა წარმოდგენები რომელთაგან შემოსული თანხიდან 141 მანეთი და 15 კაპიკი ადგილობრივი სკოლის სასარგებლოდ იყო გადადებული.⁴ 1916 წლის 14 იანვარს სოხუმში ადგილობრივ ქართული სკოლის სასარგებლოდ გაიმართა საინტერესო „საღამო-მეჯლისი“ ხალხი აუარებელი დაესწრო“ და შემოსავალიც კარგად დარჩენილა.⁵ საგანმანათლებლო საქმიანობაში ქველმოქმედების კუთხით აქტიურად მონაწილეობდნენ ადგილობრივი მრეწველების გარკვეული ნაწილი, გვაქვს ინფორმაცია, რომ სოხუმში, ადგილობრივი სამკითხველის შენობის ასაგებად მრეწველმა „ფეტერმა სიამოვნებით გაიღო 120 მანეთის ხის მასალა“.⁶

გარკვეული ხასიათის საქველმოქმედო საღამოები იმართებოდა სოფლებშიც, გვაქვს ინფორმაცია, რომ სოფ. აძიუბჟაში 1904 წლის „აპრილის 4-სა მაქსიმოვის სახერხ ქარხნების მსახურთა

¹ გაზ. „ივერია“, 1902წ. 12 მაისი. იხ. აგრეთვე: ჰამუთ-ბეი. წერილი სოხუმიდან. – გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 30 აპრილი, 1902წ.; გაზ: „ბათუმის გაზეთი“, 12 ოქტომბერი, 1911წ.

² გაზ. „ივერია“, 22 დეკემბერი, 1904წ.

³ გაზ: „კოლხიდა“, 14 სექტემბერი, 1911წ.

⁴ გრ. ერქომაიშვილი. სოხუმის დარამატული წრე. – გაზ: „კოლხიდა“, 25 25 ივნისი, 1911 წ. იხ. აგრეთვე: გაზ: „ბათუმის გაზეთი“, 12 ოქტომბერი 1911წ.

⁵ „სახალხო ფურცელი“, 4 თებერვალი 1916წ.

⁶ გაზ. „იმერეთი“, 18 ივლისი, 1914წ.

და მუშათათვის ახლად აგებულ თეატრის შენობაში (მსგავსი წარმოდგენა მერვედ გაიმართა – ი.გ.) სცენის მოყვარულთა მიერ გაიმართა შინაური უფასო რუსული წარმოდგენა“.¹

საქველმოქმედო საზოგადოებები და გაერთიანებები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ მოსახლეობის განათლებას და კულტურულ დაწინაურებას. ამ მხრივ განსაკუთრებული ღვაწლი „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ მიუძღვის. ამ ორგანიზაციის სოხუმის განყოფილების პირველი კრება 1909წ. 17 მაისს იქნა მოწვეული,² ხოლო 1910 წლისათვის ორგანიზაციის წევრების რიცხვმა 200-ს გადააჭარბა.³ თუმცა მანამდეც „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ აქტიურად იყო ჩაბმული აფხაზეთში კულტურისა და განათლების გავრცელების ხეშეწყობის საქმეში.⁴

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სოხუმის განყოფილების გახსნის შემდეგ აფხაზეთის დაბებში შეიმჩნევა ამ ორგანიზაციის ადგილობრივი განყოფილებების გახსნის მცდელობა, რაც განპირობებული იყო იმ პროგრესული და მეტად საჭირო საქმიანობით, რასაც ორგანიზაცია ეწეოდა. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ძალისხმევით აფხაზეთში იხსნებოდა სკოლები, სამკითხველოები, ეწყობოდა სასარგებლო ლექციები, რომელთაგან შემოსული თანხა სკოლებსა და სამკითხველოებს ხმარდებოდა.⁵

არის ინფორმაცია, რომ „30 ივნისს ოჩამჩირეში, ადგილობრივი კლუბის დარბაზში, თეოფილე ხუსკივაძემ წაიკითხა ლექცია: „ქელეშბეი შარვაშიძე და აფხაზეთის რუსეთთან შეერთება“. ლექციას საზოგადოება ბლომად დასწრებია. „შემოსავალი დანიშნული იყო ადგილობრივ „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ განყოფილების სამკითხველოს სასარგებლოდ“... ლექციას კარგი შთაბეჭდილება მოუხდენია დამსწრეებზე და მათ ორ-

¹ გაზ. „ივერია“, 1904წ. 12 ივნისი.

² გაზ. „დროება“, 1909წ. 25 ივნისი.

³ **ჰამუთ-ბეი.** აფხაზეთისა და აფხაზეთა შესახებ. – გაზ. „დროება“, 7 მარტი, 1910წ.

⁴ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1903წ. 12 ივნისი.

⁵ გაზ. „იმერეთი“, 6 ივლისი, 1913წ. იხ. ასევე: გაზ. „ივერია“, ივნისის 12, 1903წ.

განიზატორებისათვის მისი გამეორება მოუთხოვიათ.¹ ამავე ორგანიზაციის ინიციატივით დაბა ოჩამჩირეში 1914 წელს გაუხსნიათ სამკითხველო.²

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ საქმიანობა არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ განათლების სისტემით. ორგანიზაცია მრავალმხრივი მიმართულებით აქტიურად იყო ჩაბმული მხარის კულტურულ ცხოვრებაში. გვაქვს ინფორმაცია, რომ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან“ შეთახმებით ქ. სოჭში შეიქმნა სცენისმოყვარეთა წრე, რომელმაც წარმატებით დაიწყო მოღვაწეობა, ხოლო მათი წარმოდგენებიდან მიღებული მთელი შემოსავალი საქველმოქმედო მიზნებს ხმარდებოდა. 1915 წელს გაზეთ „საქართველოს“ კორესპონდენტი გვაცნობს, რომ ერთ-ერთი მათი წარმოდგენიდან მიღებული შემოსავალი ლტოლვილთა დასახმარებლად გადაუღვიათ.³

გვაქვს სხვა ინფორმაციაც: „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“, თავადის ქალის ანჩაბაძის თავჯდომარეობით, 1916 წლის გაზაფხულზე გაუხსნია საჩაიე „ფინჯანი ჩაი“, რომლის შემოსავლის 10 % უნდა მოხმარებოდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“, ხოლო 10 % კი წითელი ჯვრის სასარგებლოდ უნდა გამოეყენებინათ. თუმცა ამ საქმეს არ გაუმართლებია და საქმე ზარალით დასრულებულა.⁴

არის ცნობა, რომ ზემოთ ნახსენები „ქართული საქველმოქმედო საზოგადოების“ ინიციატივის მსგავსი მუშაობის მცდელობები ჰქონდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ სოხუმის განყოფილებას რომელსაც თავისი ქონების გასაძლიერებლად „ძმური ნუგეშის“ გახსნა უნდოდა, რისთვისაც საგრძნობ ხარჯის გაწევასაც აპირებდა. თუნძცა როგორც პირველ, ასევე ამ შემთხვევაშიც წამოწყებამ წარმატებული დასასრული ვერ ჰპოვა და „საქმე გაიყინა.“⁵

¹ გაზ. „იმერეთი“, 1913 წ. 6 ივლისი.

² გაზ. „იმერეთი“, 1914 წ. 18 ივლისი.

³ გაზ. „საქართველო“, 5 ქრისტეშობისთვე, 1915წ.

⁴ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 16 ივნისი, 1903წ.

⁵ გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1 მაისი, 1916წ.

უფრო შთაბეჭდავია აფხაზეთში სასოფლო-სამეურნეო პროფილის გაერთიანება-ამხანაგობების მუშაობის ინტენსივობა: 1899 წლის დასაწყისში დრანდაში დაარსდა „მეაბრეშუბეობის ამხანაგობა“.¹ 1900 წელს სოხუმში დაარსდა „კავკასიის სამეურნეო საზოგადოება“ რომლის წესდებაც დაამტკიცა კავკასიის მთავარ-მართებელმა². ამავე პერიოდში დრანდაში არსდება „სასოფლო სამეურნეო საზოგადოება“;³ 1903 წელს შეიქმნა „სამურზაყანო-კოდორის ფრინველთა გამშენებელი საზოგადოება“.⁴ 1911 წელს სოხუმში შეიქმნა მომხმარებელთა საზოგადოება „სოლიდარობა“, რომელსაც თავისი წესდება ჰქონდა⁵. ამავე პერიოდში პრესის მონაცემები მიუთითებენ, რომ სოხუმში მოქმედებას იწყებს „კოლოპერატივის მომხმარებელი საზოგადოება – „პატრონი““.⁶

უკვე შექმნილი სასოფლო-სამეურნეო პროფილის საზოგადოებების ძირითადი მიზანი იყო სოფლის მეურნეობის პროგრესული ფორმების დანერგვა, რაც წინ წასწევდა რეგიონის არამარტო სოფლის მეურნეობას, არამედ აფხაზეთის ტერიტორიაზე აგრარული მეცნიერების საფუძვლებსაც დანერგავდა, შესაბამისად გაუმჯობესებოდა ადგილობრივი გლეხის მატერიალურ მდგომარეობაც. ამ დასკვნის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ 1911 წელს სოხუმის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება შეუდგა თავისი ჟურნალის „*ჩერნომორსკი სელიანინის*“ გამოცემას და დეპარტამენტისაგან ითხოვდნენ ფინანსურ დახმარებას, ყოველწლიურად 700 მანეთით, რათა ასეთი საჭირო ჟურნალის გამოცემა არ შეწყვეტილიყო.⁷ ჟურნალმა „*ჩერნომორსკი სელიანინმა*“ გარკვეული დადებითი როლი შეასრულა აფხაზეთში აგრარული ტექნოლოგიების დანერგვის საქმეში.

სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებების ინიციატივას ზოგჯერ ოფიციალური სტრუქტურებიც ეხმებოდნენ, რადგან რწმუნდებოდნენ მათ მიერ დაწყებული საქმის მნიშვნელობაში. მაგალითად, სოხუმის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებას მიწათ-

1 გაზ. „კვალი“, 25 თებერვალი, 1901წ.

2 გაზ. „ივერია“, 28 მაისი, 1900წ.

3 გაზ. „ცნობის ფურცელი“, №2418, 1904წ.

4 გაზ. „ივერია“, 19 აპრილი, 1903წ.

5 გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 26 ივლისი, 1911წ.

6 გაზ. „საქართველო“, 3 ნოემბერი, 1915წ.

7 გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 14 ოქტომბერი, 1911წ.

მოქმედების სამინისტრომ საცდელი საფრინველეს მოსაწყობად 300 მანეთი გადასცა.¹

სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებების ერთ-ერთი მიმართულება იყო პირველი ომის მძიმე პირობებში მოსახლეობის სურსათ-სანოვაგით მოძარაგებაც. ისინი აარსებდნენ საცხოვრებელს, პურის მაღაზიებს, ფარდულებს და ა. შ. არის ინფორმაცია, რომ 1915 წელს სამურზაყანოში გახსნეს კოოპერატიული ფურნე და გეგმაში ჰქონიათ მასთან სხვადასხვა სანოვაგისათვის განყოფილების გახსნაც.² ამავე წლის მიწურულს დაბა ოჩამჩირის მცხოვრებლებმა დაარსეს „*მოძმარებელთა საზოგადოება*“, რომელსაც ჰქონდა ფურნე, იგი დახმარებას უწევდა მატერიალურად გაჭირვებულ ხალხს. მის შესახებ იმდროინდელი კორესპონდენტი წერდა: „ეს ამხანაგობა მხოლოდ სამი თვეა არსებობს და უკვე კვალიც დაამჩნია“.³

მხარეში აბრეშუმის ჭიის მოვლისა და აბრეშუმის მოყვანის ტრადიციის დანერგვისათვის აქტიურ მუშაობას ეწეოდნენ ანთ. ჟულელი,⁴ ივ. გეგია,⁵ კ. შარვაშიძე, მიქელაიშვილი, ტულუში⁶ და და ა.შ. ისინი სოფლებში მცხოვრებ გლეხებს უფასოდ ურიგებდნენ აბრეშუმის ჭიის თესლს და ასწავლიდნენ გლეხებს მის მოვლასა და მოყვანას. თავიდან გლეხობის ნაწილი რელიგიური მოტივით უფრო ხოლმე მის ოჯახში შეტანას მაგრამ მალე ნახეს რა, რომ შემოსავალი კარგი მოჰქონდა ამ წამოწყებას მიმბაძველებიც გამოუჩნდნენ, მოსახლეობამ ხელი მიჰყო მებარეშუმეობას და მალე ისე განვითარდა, რომ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ სოფელ დრანდაში „*მებარეშუმეობის ამხანაგობაც*“ დაარსეს.⁷ 1910 წლისათვის აბრეშუმის პარკის წარმოება მთელს აფხაზეთში გავრცელებულა,⁸ რაც ძლიერ უწყობდა ხელს აფხაზეთის სოფლების

¹ გაზ. „*იმერეთი*“, 9 ივლისი, 1913წ.

² გაზ. „საქართველო“, 1915 წ. 22 ოქტომბერი.

³ გაზ. „საქართველო“, 1916 წ. 9 თებერვალი.

⁴ თ. სახოკია. ჩემი საუკუნის ადამიანები. თბ., 1984, გვ. 52.

⁵ ი. გელენავა. ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის ერთობლივი დეპულმოსილება რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული აღორძინებისათვის (1900-1917 წწ.) – *ანალები* №4, თბ., 2009.

⁶ „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. 21 ივნისი.

⁷ თ. სახოკია. ჩემი საუკუნის ადამიანები, გვ. 52.

⁸ ო. ჭურდულია. ნარკვევები. სოხუმი, 1966, გვ. 89.

კულტურულ და ეკონომიკურ განვითარებას.¹

ამრიგად, აშკარაა, რომ აფხაზეთში XX ს. დამდეგს საზოგადოების გადაუდებელ მოთხოვნას წარმოადგენდა საქველმოქმედო საქმიანობის გაძლიერება და ამ მიზნით საზოგადოებრივი ორგანიზაციების შექმნა, ამის ინიციატორები იყვნენ ინტელიგენციის ის წარმომადგენლები რომლებიც მოწოდებული იყვნენ გაერღვიათ ერთსახოვანი ცხოვრების წესი, რასაც ამკვიდრებდა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკა და ჰქონდათ სურვილი საკუთარი თანამოქალაქეებისათვის შეეთავაზებინათ რეალური დახმარება როგორც მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, ასევე განათლებისა და კულტურის, რიგითი ადამიანებისადმი ჰუმანიტარული დახმარების მიმართულებით. აშკარაა, რომ ასეთი გაერთიანებების სულისჩამდგმელნი, ორგანიზატორები და აქტიური წევრები უმრავლეს შემთვევაში ქართველები იყვნენ.² ჩვენს მიერ მოპოვებული მასალა ნათლად ადასტურებს, რომ აფხაზეთის საზოგადოებრივმა ორგანიზაციებმა პირველი მსოფლიო ომის პირობებშიც შეძლეს მოწინავე აგრარული ტექნოლოგიების შეძლებისამებრ დანერგვა, გაჭირვებულთა და მიუსაფართა მატერიალური დახმარება, კულტურული ცხოვრების ორგანიზება, ჯანმრთელობის კერების შექმნა.

¹ გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 21 ივნისი, 1911წ.

² იხ. **I. Gelenava**. Confessor as the Realizator of the Integration of Cultures (Example of Abkhazia, Borders of the Nineteenth-Twentieth Centuries). – *Dialogue of Civilizations*. New York 2010, გვ. 95-103.

IRAKLI GELENAVA

CHARITY IN ABKHAZIA IN 1900-1917. *ACCORDING TO THE GEORGIAN PERIODIC PRESS*

At the beginning of XX century one of the most important orientations of the activity of the Abkhazian intelligentsia was philanthropy. In this respect successfully was functioning a mutual aid society and especially effective was the work of “Sokhumi Branch of the Georgian Charity Organization”. The statutory obligation of numerous charity societies was material and spiritual help of the poverty-stricken and homeless people, amalgamation of people of different professions, promotion of education and culture and culture. Especially distinguished was “The Georgian Literacy Society” for its achievements in the educational and cultural spheres. Noteworthy are also agricultural union-cooperatives whose aim was introduction of progressive forms of agriculture which accordingly would improve the economic conditions of the local peasants. Different charity organizations were also called upon to break a monotonous mode of life inculcated by the colonial policy of the tsarist regime.

ოთარ გოგოლიშვილი

სამართლებრივი შეხედულებები აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში

ოსმალთა ხანგრძლივმა ბატონობამ და ისლამის გავრცელებამ აჭარაში გამოიწვია სრულიად ახალი სამართლებრივი სისტემის დანერგვა, რომელიც განსხვავდებოდა ტრადიციული ქართული სამართლებრივი ნორმებისაგან. იმისათვის, რომ იგი საკუთარი სახელმწიფოს ნაწილად ექცია, აჭარაში საკუთარი ოფიციალური სამართლებრივი ნორმების დანერგვა დაიწყო. ოსმალეთის ოფიციალური სამართლებრივი სისტემა გამომდინარეობდა ისლამური რელიგიისგან. აჭარაში ოსმალთა თანდათანობით დანერგვას მაჰმადიანური სამართალი, რომელსაც „შარიათი“ ეწოდებოდა. აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში შარიათი ითვლებოდა ერთადერთ ოფიციალურ სახელმწიფო სამართლებრივ ნორმად.

შარიათი არის ისლამის რელიგიური კანონი, მაჰმადიანთა რელიგიური ცხოვრებისა და საქციელის, იურიდიული ნორმების, პრინციპებისა და ქცევის წესების კომპლექსი. მათი დაცვა ნიშნავდა ალაჰისათვის სასურველ, უმწიკლო ცხოვრებას, რომელიც უზრუნველყოფს მორწმუნეთათვის ადგილს სამოთხეში. შარიათი ითვლება ღვთაებრივ კანონად, რომელიც ადამიანისათვის მისაწვდომია ყურანის, ჰადისებისა და რელიგიური ავტორიტეტების შრომების საშუალებით. რეალურად შარიათი ხორცშესხმულია ფიკჰის შესახებ შრომებში, პრაქტიკაში – კი მუსლიმურ სასამართლოებში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ამა თუ იმ საქციელის ნებადართულობისა თუ აკრძალვის სხვადასხვა ხარისხს.

მიუხედავად აჭარაში შარიათის დამკვიდრებისა, აქ მთლიანად ვერ აღმოფხვრეს ძველი ქართული სამართლებრივი ნორმები და ადათ-წესები, რომლითაც, ძირითადად, შინაური საქმეები, სასოფლო-თემობრივი ურთიერთობანი წყდებოდა. სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ აჭარაში (ოსმალთა ბატონობისა და შემდგომ

პერიოდშიც) ჩანაწერები დაგვიტოვეს დიმიტრი ბაქრაძემ, გიორგი ყაზბეგმა; შემდგომ პერიოდში აჭარაში არსებულ სამართლებრივ ნორმებთან დაკავშირებით, რაც უშუალოდ მიწათმფლობელობის წესებს ეხებოდა, ნაწილობრივ ინფორმაციას გვაწვდიან თელო სახოკია და მემედ აბაშიძე. საინტერესო გამოკვლევა აქვს ამირან ავალიანს თავის წიგნში „*მიწათმფლობელობის ფორმები აჭარაში*“, რომელშიც მიმოხილულია აქ არსებული მიწათმფლობელობის წესები და მასთან დაკავშირებული სამართლებრივ ნორმები.

აჭარაში საადგილმამულო ურთიერთობათა ისტორიის შესახებ ნაშრომი გამოაქვეყნა ახალგაზრდა მკვლევარმა ირაკლი ბარამიძემ, რომელშიც განიხილა მიწათმფლობელობის საკითხები.¹ უშუალოდ აჭარაში სამართლებრივი შეხედულებების ისტორიის შესახებ ძალზე საინტერესო გამოკვლევები აქვთ სამართალმცოდნეებს – ბესარიონ ზოიძეს,² ოთარ ზოიძეს³ და სხვებს.

ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით, ჩანს, რომ აჭარაში, მიუხედავად შარიათის მტკიცე ბატონობისა, ცალკეულ სასოფლო თემს თავისი გადაწყვეტილებანი გამოჰქონდა. მაგალითად, გ. ყაზბეგი ღორჯომის შესახებ წერს: „აქ არაა სოფელი ამ სიტყვის ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, არამედ არის მხოლოდ თემი, რომელსაც ღორჯომს უწოდებენ. სახლებს, ჯგუფებს ერთმანეთთან აკავშირებს საერთო ადმინისტრაცია და რაც მთავარია ჯამე (მეჩეთი). სოფლის მმართველობა მეჯლისის ხელშია, (სასამართლო, საბჭო) რომელსაც ყადი თავმჯდომარეობს და შედგება რამდენიმე არჩეული პირისაგან. კვირაში ერთხელ (პარასკეობით) მართლმორწმუნენი მეჩეთში იკრიბებიან სადაც ლოცვის შემდეგ მეჯლისი არჩევს მცხოვრებთა საჩივარს. სოფლის მეჯლისი აქაური ადგილობრივი ადმინისტრაციის უმდაბლესი ინსტანციაა, შემდეგია სასამართლო და მუდირის მართველობა (ხულოში), მას მოსდევს სასამართლო და კაიმაკამის მმართველობა (ქედაში) და ბოლოს მუთასერიფი ბათუმში“.⁴

¹ ირ. ბარამიძე, საადგილმამულო ურთიერთობათა განვითარების ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 1999.

² ბ. ზოიძე, ქართული ვაღდებულებითი სამართალი. ბათუმი, 1989.

³ ო. ზოიძე, „მოძვე აჭარელი ხალხის“ შესახებ. – *ციცკარი*, №8, 1989, გვ. 151-158.

⁴ გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ბათუმი, 1998, გვ. 21.

1877-1878 წლებამდე, სანამ რუსეთი შეიერთებდა ოსმალეთის სახელმწიფოში მოქცეულ ქართული ტერიტორიების ნაწილებს, იგი განაწილებული იყო სხვადასხვა სანჯაყებსა და ვილაიეთებში. მაშინდელი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დაყოფის მონაცემების საფუძველზე მკვლევარი ი. ბარამიძე ასკვნის რომ: „ოსმალეთის იმპერიაში ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულში ტერიტორიების გაერთიანება ხდებოდა არა ეთნოგრაფიული ნიშნით, არამედ უპირატესად გეოგრაფიული პირობების გათვალისწინებით, ეს არცაა გასაკვირი, რადგანაც იმპერიული სახელმწიფოს მოწყობა არასოდეს ითვალისწინებდა ერთი მოდგმის ხალხების თუ ერების ერთად თანაცხოვრების საუკუნოვან სისტემებს, მათ ტრადიციებსა და ადათ-წესებს. მოგვიანებით, 1877-1878 წლების ომის შემდეგ მიერთებული ტერიტორიების ადმინისტრაციული სტრუქტურის შედგენისას, არც რუსეთის იმპერიის მესვეურთ მიუღიათ მხედველობაში იქ მცხოვრები ხალხების ეროვნული შემადგენლობა. ასე აღმოჩნდა ყარსის (ეროვნული ნიშნით უფრო სომხურ) ოლქში ოლთისი და არდაგანი“.¹

საერთოდ, ნებისმიერი იმპერიის უმთავრესი ამოცანა ყოველთვის იყო დაპყრობილ და შემოერთებულ ხალხებში ეროვნული თვითმყოფადობის გრძნობის გაქრობა და მათი ასიმილაცია სხვა ხალხებთან. ეს იყო მთავარი მიზეზი, რის გამოც იმპერია დაპყრობილი ტერიტორიების ადმინისტრაციული დაყოფისას არასოდეს ითვალისწინებდა ეროვნულ ნიშანს. გიორგი ყაზბეგის გადმოცემით, ლაზისტანის სანჯაყის შემადგენლობაში შედიოდა 11 ადმინისტრაციული ერთეული: ბათუმი, ჩურუქ-სუ, ზემო აჭარა, ქვემო აჭარა, მაჭახელი, ლივანა, გონიო, ხოფა, არქავე, ათინა, ხემშინი. ესენი, ავტორის აზრით, 5 კაზაში იყო გაერთიანებული.²

ბუნებრივია, ოსმალეთი ამ ტერიტორიებს საკუთრად მიიჩნევდა. ამიტომ იქ ისეთივე სასამართლო და სახელმწიფო რეფორმებს ატარებდა, რასაც თვით ოსმალეთის ტერიტორიებზე. მაგალითად, თურქებმა თანზიმათი ყველა დაპყრობილ ტერიტორიაზე ერთნაირად გაატარეს, რამაც შეუწყო ხელი ოსმალეთის ქართულ ტერიტორიებზე იმპერიის ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას და ოსმალური კანონმდებლობის ჩამოყალიბებას.

¹ ი. ბარამიძე, საადგილმამულო ურთიერთობათა განვითარების..., გვ. 28.

² გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, გვ. 35.

განსაკუთრებით ოსმალის საქართველოსთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მიწის შესახებ მიღებულ კანონმდებლობას, რომელიც 1858 წელს გამოვიდა.

შარიათის მიხედვით, ყველა მუსლიმს შეეძლო საკუთრებაში ჰქონოდა მიწა დასამუშავებლად, მაგრამ ეს საკუთრება მისთვის მუდმივი არ იყო, ვინაიდან მიწის მთავარ მესაკუთრედ ალაჰი ითვლებოდა. ამავე დროს, განსხვავებით სხვა მუსლიმური სახელმწიფოებისაგან, ჯერ კიდევ XVI საუკუნიდან, სულთან სულეიმან კანენის დროიდან, დაშვებული მიწის კერძო საკუთრებაში არსებობა, ოღონდ გარკვეული პირობებით.

თანზიმათის შემდეგ გატარებულმა ღონისძიებებმა ქართველ ბეგებს შეუნარჩუნა მიწაზე კერძო საკუთრება, მაგრამ მათზე ახალი გადასახადები დააწესა და, რაც მთავარია, განამტკიცა ოსმალეთის სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა აჭარაში. მაგალითად, მკვლევარ ოთარ თურმანიძის აზრით, „აგრარული რეფორმის გატარების შემდეგაც ამ მიწებით მოსახლეობა ძველებურადაც სარგებლობდა. სულთნის მთავრობის მესაკუთრეობა მიწაზე მხოლოდ ახალი გადასახადების დაწესებულებით შემოიფარგლა“.¹

სასამართლო საქმეებს ძირითადად, ყალი წყვეტდა. ის იყო ისლამური სამართლის მცოდნე პიროვნება და, ამასთანავე, მუსლიმთა მოსამართლედ იყო, რომელსაც ნიშნავდა ფაშა და ა.შ. ყაღები ხემდღვანელობდნენ შარიათების სასამართლოებს, რომელთა უფლებამოსილებაში შედიოდა სოციალურ, საოჯახო, კერძო და ნაწილობრივ, სისხლის სამართალთან დაკავშირებული საკითხები. ოსმალეთის პერიოდის აჭარაში ყალი დიდ ავტორიტეტს წარმოადგენდა, მაგრამ მოსახლეობა მის მიმართ უარყოფით დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა. ამის მიზეზი იყო, პირველ რიგში, მაშინდელ ოსმალურ სასამართლო სისტემაში გავრცელებული მექრთამეობა. ამავე დროს, ოსმალურ სასამართლოში ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა პასუხს ვერ პოულობდა და ვერ ახერხებდა საკუთარი მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, ამიტომ უფრო საჭიროდ ადათობრივი სასამართლო მიაჩნდა.

ოსმალეთში საკანონმდებლო სისტემა და სამართლებრივი

¹ ო. თურმანიძე, საადგილმამულო ურთიერთობანი აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში. ბათუმი, 2004, გვ. 56.

ნორმები არც თუ ისე მტკიცედ იყო დაცული. განსაკუთრებით კი ისეთ მხარეებში, რომლებიც არათურქულ პროვინციას და დაპყრობილ მხარეს წარმოადგენდა. რა თქმა უნდა, თურქული სასამართლო ვერ აკმაყოფილებდა ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესებს და არ იჩენდა დიდ დაინტერესებას გადასაწყვეტი საქმეებისადმი. იგი ნებისმიერი სასამართლო საქმის მომჩივანის სასარგებლოდ გადაწყვეტას, ქრთამის მიხედვით ახორციელებდა, ან კიდევ – სასამართლო საქმეებს საერთოდ მიაფუჩჩებდა, ან უსაშველოდ გააჭიანურებდა. მსგავსი შემთხვევები ადგილობრივ მოსახლეობას რწმუნას უკარგავდა თურქული სასამართლოს მიმართ, ისინი დარწმუნებული იყვნენ, რომ ქრთამის გარეშე ვერავითარ სამართალს ვერ იპოვიდნენ – ან ქრთამი უნდა გადაეხადათ ან სამართლის ძიების სხვა გზა მოეძებნათ. გარდა მოსამართლეთა გამომძალვეობისა, აჭარის მოსახლეობისათვის თურქულ სასამართლოში ყველაზე ძნელი იყო ენობრივი ბარიერი, ვინაიდან სასამართლო წარმოებდა თურქულ ენაზე, ხოლო აჭარის მოსახლეობას თურქული არ ესმოდა და ეს კი ძალიან დიდ გაუგებრობას ქმნიდა.

როგორც დ. ბაქრაძე აღნიშნავდა თავის ჩანაწერებში „აჭარაში ძირითადი სამეტყველო და საურთიერთო ენა ქართული იყო“.¹ ენობრივი ბარიერი, სასამართლოებში გაბატონებული უსამართლობა და მექრთამეობა განაპირობებდა იმას, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა იშვიათად მიმართავდა ყადის სასამართლოს, ცდილობდა სადაო საკითხები ადათობრივი სასამართლოს წესით გადაეჭრა და სამართალი ბეგთან ეძია. საერთოდ, სადავო საკითხისა და სამართლებრივი პრობლემის ასე გადაჭრა აჭარლებსათვის უფრო შედეგიანი იყო. ე. ი. აჭარაში ადათობრივი სასამართლოს ან ბეგის ჩარევას შეეძლო პრობლემები უფრო ოპერატიულად გადაეჭრა ისე რომ, პიროვნება უძიზეზოდ არ დაინაგრებოდა და მისი ღირსება და თავმოყვარეობა არ შეილახებოდა. ღირსებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აჭარელთა ცხოვრებაში. ყველა სადავო საკითხის გადაწყვეტისას ადათობრივი და ჩვეულებითი სამართალი ყოველთვის ითვალისწინებდა პიროვნების ღირსებისა და თავმოყვარეობის ინტერესებს.

¹ დ. ბაქრაძე. არქეოლოგიური მოგზაურობანი გურიასა და აჭარაში. თბ., 1976, გვ. 89.

ხშირად მოსახლეობა ცდილობდა სამართალი საკუთარი ინიციატივით დაედგინა. ასეთ ინიციატივებს კი, ბევრ შემთხვევაში არასასურველ შედეგებამდე მიჰყავდა ადამიანები. ალბათ, ყველაზე არასასურველი შედეგი იყო სისხლის აღება, რომელიც აჭარაში საკმაოდ ფეხმოკიდებული იყო. ვინაიდან ოფიციალურ სამართალზე ხელჩაქნეული პიროვნება ცდილობდა პირადად გასწორებოდა იმას, ვინც მას ზიანი მიაყენა ან დაჩაგვრა მოუნდომა, ხოლო მკვლელობისათვის, ძირითადად, მოსახლეობა სისხლის აღების წესს მიმართავდა, რაც საბოლოოდ, იწვევდა სხვადასხვა გვარეულობებს შორის საშინელ შუღლსა და დაპირისპირებას, რომელიც ხშირად რამდენიმე თაობას გადაეცემოდა.

აჭარის მაშინდელი ხელმძღვანელობა ცდილობდა, რომ მოსახლეობა მაინც სახელმწიფო კანონების შემსრულებელი ყოფილიყო. მაგალითად, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა საბოლოოდ აღმოფხვრილიყო სისხლის აღების მანვე ჩვეულება, რომელიც, ფაქტობრივად, ადათ-წესად იყო ქცეული.

საინტერესოა, რა მიმართება არსებობდა აჭარაში შარიათის სასამართლოსა, რომელიც სახელმწიფო სამართლის ფუნქციებს ასრულებდა და ძველი ადათ-წესების დამცველ ჩვეულებით სასამართლოს შორის? ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება აქვს ქართული სამართლის ისტორიის მკვლევარს, ბატონ ოთარ ზოიძეს, რომელიც წერს: „ყაადებსა და ხალხურ სასამართლოებს შორის ურთიერთმიმართების ხასიათის დასადგენად გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საადათო სასამართლო უძველესი დროიდანვე არსებობდა, ხალხის ყოფის აუცილებელი და ორგანული ნაწილი იყო. ხოლო ყაადების სასამართლო თავსმოხვეული რელიგიის თანხმლებ კომპონენტს წარმოადგენდა და მის დამკვიდრებას ბრძოლა სჭირდებოდა. მას უნდა შეევიწროებინა სახალხო სასამართლო, რაც ფრიად ძნელი იყო. რადგან ბრძოლის წარმატებით დასრულებისათვის საკმარისი არ იყო საუკუნეობით არსებული ყოფის შეცვლა, რაც ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო და არც მომხდარა“.¹

იმ ქვეყნებში, სადაც ისლამი მოგვიანებით და იძულებით გავრცელდა, ყოველთვის დიდი წინააღმდეგობა ხვდებოდა შარია-

¹ ო. ზოიძე. „მომხე აჭარელი ხალხის“ შესახებ, გვ. 151-158.

თის დანერგვას, ვინაიდან მოსახლეობა არ თანხმდებოდა საუკუნეობრივი ადათ-წესების შეცვლას და ერჩია ყველა საქმე ძველებურად, სახალხო სასამართლოზე გადაეწვიტა, ვიდრე ყადის განაჩენს დაემორჩილებოდა, რომელიც უცხოდ და საკუთარი ცხოვრების წესისათვის შეუსაბამოდ მიაჩნდა. აჭარაში თურქთა ბატონობამ ვერ შეძლო საადათო სასამართლოს მოსპობა. როგორც ჩანს, ყველაზე რთულ საქმეებს ხალხი ძველი, საკუთარი ადათ-წესებით და შეხედულებებით წყვეტდა და სჯიდა.

მკვლევარი ზ. ჩიტაძე იზიარებს ამ აზრს, რომ „თურქეთის ძალაუფლება და მმართველობა აჭარაში სრული და ყოვლისმომცველი არც თანზიმათის შემდგომ პერიოდში ყოფილა“.¹ საერთოდ, თურქთა მმართველობის დროს აჭარაში უმაღლეს სასამართლო ორგანოდ ითვლებოდა მეჯლისი. მეჯლისი, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლებას წარმოადგენდა და ორმაგი სტანდარტით სარგებლობდა, პირველ რიგში, იძულებული იყო გაეთვალისწინებინა ქვეყნის, ადგილობრივი მოსახლეობის ადათ-წესები და ბევრი სამართლებრივი საკითხი ადათის მიხედვით გადაეწვიტა. ასევე, შესაძლებლობის მიხედვით, მიმართავდნენ შარიათის კანონმდებლობას, მაგრამ ადათების სასამართლო გაცილებით უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე შარიათი. მაგალითად, დოკუმენტურად არ არის შემონახული არც ერთი შემთხვევა აჭარაში იმისა, რომ რომელიმე მცხოვრები ქურდობისათვის შარიათის მიხედვით განესაჯათ. ბუნებრივია, შარიათისა და ყურანის ნორმები არ შეესაბამებოდა ადგილობრივ ადათ-წესებსა და ძველ ჩვეულებებს. ამიტომაც აჭარლები უარყოფითად იყვნენ განწყობილი თურქული სამართლებრივი ნორმებისადმი და ფაქტობრივად არც აღიარებდნენ მას.

აჭარაში მიმდინარეობდა ბრძოლა თურქულ სამართლებრივ სისტემასა და ადგილობრივ ქართულ ადათ-წესებს შორის. აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი ადათ-წესები იმდენად მტკიცე აღმოჩნდა აჭარაში, რომ ძლიერ კონკურენციას უწევდა შარიათსა და თურქეთის სახელმწიფოს სხვა სამართლებრივ ნორმებს. ის კი არა, აჭარაში ყადების სასამართლოს პარალელურად მოქმედებდა სახალხო მმართველობის ორგანო – ოლქა, რომელიც და-

¹ ზ. ჩიტაძე, მმართველობისა და მართლმსაჯულების ორგანოები მეფის რუსეთის დროინდელ აჭარაში, – ჟურნ. „ჭოროხი“, №6, ბათუმი, გვ. 80-90.

ახლოებით ყრილობის მნიშვნელობით იხმარებოდა და სასამართლო ფუნქციაც ეკისრებოდა. ზ. ჩიტაძის აზრით, „ოლქა იგივე ოლქობა – ეს სოფლის ანუ მთელი მხარის საერთო კრება, ყრილობაა. აღნიშნულ შეკრებაზე საკითხის დასმა და განხილვა ხდებოდა ზეპირი ფორმით. ოლქას ხელმძღვანელობდა სოფლის, მხარის ავტორიტეტიანი და ნდობით აღჭურვილი პირი, რომელსაც ეწოდებოდა „წინაი კაცი“, „თავი კაცი“, „ოლქა ბაში“.¹

ოლქა ბაშს ირჩევდნენ ოლქაზე. თავის მხრივ იგი ანგარიშვალდებული იყო ოლქას წინაშე. თვით ოლქა არავის ემორჩილებოდა და ანგარიშს არავის აბარებდა. როგორც მკვლევარი ვლ. მგელაძე წერდა: „ხალხსა და მთავრობას შორის სადავო საკითხს ჯერ ოლქობა განიხილავდა ხოლო შემდეგ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად მოქმედებდა მოსახლეობა“.² ე. ი. ოლქობა აჭარის პოლიტიკური და სამართლებრივი ცხოვრების ერთ-ერთი ყველაზე უმთავრესი მოვლენა იყო. ოლქობაზე არაერთი მტკივნეული საკითხი განხილულა, რომელიც აჭარის პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ ცხოვრებას შეეხებოდა.

1878წ. აპრილში შემდგარ ოლქობაზე მთელი აჭარის მოსახლეობა მონაწილეობდა, რომელიც ძალზე მტკივნეულ საკითხს განიხილავდა-რუსეთის შემოსვლის შემდეგ აჭარის მოსახლეობა სამშობლოში დარჩენილიყო თუ ოსმალეთში გადასახლებულიყო. ოლქობას აჭარაში რუსეთის მმართველობის პერიოდშიც იწვევდნენ, მაგრამ ამ დროისათვის, ძირითადად მოსახლეობა სოციალურ და ეკონომიკურ საკითხებს განიხილავდა. ოლქობა აწესრიგებდა გვართა შორის წარმოშობილ უთანხმოებას, სჯიდა მათ ვინც ადგილობრივ ადამ-წესებს დაარღვევდა, განიხილავდა საძოვრებითა და ტყეებით სარგებლობის საკითხებს. თუკი სოფელში ან თემში მოხდებოდა ქურდობა ოლქობაზე გამოიძიებდნენ ქურდობის საქმეს და ქურდს განაჩენს გამოუტანდნენ.

თავისი მმართველობის პერიოდში, თურქეთის მთავრობა ოლქობისადმი მტრულად იყო განწყობილი, რადგან კარგად ხედავდა, რომ ოლქობა მისი ხელისუფლების პარალელური ხელისუფლება იყო და გაცილებით მეტი ძალა და ზეგავლენა ჰქონდა. ამასთანავე,

¹ ზ. ჩიტაძე, მმართველობისა და მართლმსაჯულების ორგანოები., გვ. 92.

² ვლ. მგელაძე, ეთნოგრაფიული ჩანაწერები. ბათუმი, 1961, გვ. 32.

იგი თურქეთის სახელმწიფო ხელისუფლების ფუნქციებსაც ამცირებდა, მაგრამ თურქეთს ოლქობის ამკრძალავი რეალური ღონიძებების გატარება არ შეეძლო, პირიქით, ცდილობდა მასთან კონფლიქტში არ შესულიყო მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთის ადმინისტრაცია კარგად ხედავდა, რომ ოლქობა ხელს უშლიდა თურქეთის ცენტრალური ხელისუფლების კანონმდებლობის გატარებას აჭარაში, ოლქობის წინააღმდეგ ძალის მეთოდსაც მიმართავდა.

მმართველობის თურქული სისტემის გვერდით აჭარის ადგილობრივი ხალხური თვითმმართველობის არსებობა დამაჯერებლად მეტყველებს იმაზე, რომ თურქეთის ძალაუფლება აჭარაში არ იყო ყოვლისმომცველი, რომ აჭარის მოსახლეობა თავის საშინაო საქმეებში უგულბებლყოფდა და არ ცნობდა თურქულ ადმინისტრაციებს. ოსმალთა ხანგრძლივი ბატონობის მიუხედავად, აჭარაში, მოსახლეობის ცნობიერებაში თურქული მმართველობის ფორმები ძალიან ნელა იკაფავდა გზას და მოსახლეობა მაინც ძველ, ტრადიციულ სამართლებრივ ნორმებს იცავდა.

მიუხედავად ადგილობრივი ადათობრივი სამართლის არსებობისა, არ შეიძლება ითქვას, რომ აჭარაში შარიათის ზეგავლება და მისი ნორმები მთლიანად უარყოფილი იყო. ვინაიდან აჭარაში ისლამი საკმაოდ ფუნდამენტური იყო, არსებობდა შარიათის დიდი ზეგავლენაც. შარიათი მძლავრობდა იქ სადაც საკითხი ეხებოდა პრობლემატიკას, გათხოვება-დაქორწინებას, განქორწინებას. ყველა ეს რიტუალი უნდა შესრულებულიყო ისლამის რელიგიის წესების გათვალისწინებით. შარიათის ნორმების უგულბებლყოფა თვითონ რუსებმაც ვერ შეძლეს, რის გამოც მათ საოლქო თუ სასოფლო სასამართლოებში ერთ-ერთ წევრად ყადი შეიყვანეს.

საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად, ასევე აჭარაშიც მოქმედებდა ხალხური სამართლის ყველა ის ფორმა რომელიც ჩვენთვის არის ცნობილი. განსაკუთრებით გავრცელებული იყო სამედიატორო სამართლის ფორმა, ვინაიდან იგი უშუალოდ მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო საკითხებს და ყოველდღიურ ცხოვრებას ეხებოდა. სამედიატორო სასამართლო წყვეტდა მოსახლეობაში მიწის გარშემო ატეხილ დავასაც. ხშირი იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა სოფლებს შორის მიწაზე ატეხილ კამათს ვერ წყვეტდნენ სოფლის მიერ არჩეული მედიატორები. ამისათვის მოიწვევ-

დნენ პატიოსნობითა და დარბაისლობის განთქმულ პიროვნებას, რომლის ავტორიტეტიც ძალზე მაღალი იყო. პასუხიც და მიღებული გადაწყვეტილებას თანაბრად აკმაყოფილებდა მოდავე მხარეებს.

მოგვიანებით, როდესაც აჭარაში რუსული იმპერიული ხელისუფლება დამყარდა (1878წ.), ადგილობრივ მოსახლეობაში რუსეთის ნდობის მოსაპოვებლად, გენერალ-გუბერნატორი კომაროვი იძულებული გახდა გამოეცა განკარგულება, რომელშიც იგი მოსახლეობას ადგილობრივი სამართლის ნორმებისა და სარწმუნოების ხელშეუხებლობას პირდებოდა. ამავე დროს რუსული კანონმდებლობის დანერგვასა და დაცვასაც ითვალისწინებდა. თავისი მმართველობის პირველ ეტაპზე რუსეთის ხელისუფლება, ბუნებრივია, სწორადაც გაითვალისწინა აჭარის მოსახლეობის ადგილობრივი ადათობრივი სისტემა და არსებული სამართლებრივი ნორმები, მაგრამ ამავე დროს მკაცრად გაუსვა ხაზი სახელმწიფო სამართლის ანუ იგივე რუსული სამართლის კანონმდებლობის სავალდებულო შესრულებას. ფაქტობრივად, ამ განცხადების საფუძველზე მოსახლეობას ეძლეოდა უფლება საჩივრით მიემართა სახელმწიფო სამართლის ინსტანციებისათვის, რადგან სასტიკად იკრძალებოდა მოსახლეობის მიერ საკუთარ შეკრებებზე ძველი ადათების მიხედვით, დამნაშავე პირისათვის ამა თუ იმ განაჩენის გამოტანა. განაჩენს გამოიტანდა სახელმწიფო ორგანოები, რომელსაც თვითონვე აღასრულებდა.

რუსული სამართლებრივი ნორმების დამკვიდრებამ პირველ ეტაპზე უკანა პლანზე გადაწია აჭარაში მოქმედი ადათობრივი სამართლებრივი ნორმები, რომელიც შემდგომ ეტაპზე თანდათანობით გაქრობის გზას დაადგა. თურქეთის მმართველობისგან განსხვავებით, რომელიც ითმენდა ადგილობრივი ადათ-წესებისა და სამართლის ნორმების არსებობას, რუსეთის მმართველობა ადგილობრივ საადათო სამართლებრივ გადაწყვეტილებას ძალაში არ ტოვებდა, თუ მას სახელმწიფო სამართლის ორგანოები არ დაამტკიცებდნენ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აჭარაში ადათობრივი სასამართლოს სხვა ფორმებთან ერთად მოქმედებდა „წინაი კაცების სასამართლო“. სოფელი აღიარებდა და ემორჩილებოდა მოსახლეობაში დიდი ავტორიტეტისა და გამოცდილების მქონე პიროვნებებს, რომლებსაც „წინაი კაცებს“ უწოდებდნენ. სწორედ ისინი

კისრულობდნენ მოსამართლის ფუნქციებს. ადათობრივი სამართლის ნორმებს მიეკუთვნებოდა, ასევე, თვითგასამართლება, როცა გვარი თვითონვე ჭრიდა თავის პრობლემებს.

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარაში თურქეთი საკმაოდ დიდხანს ბატონობდა, რასაც ისლამის გავრცელება, განსხვავებული მსოფლმხედველობა, ცხოვრების წესი და, რა თქმა უნდა, სამართლებრივი ნორმები მოჰყვა, ადგილობრივი მოსახლეობის სამართლებრივ ცნობიერებაში მაინც დარჩა ის ადათობრივ-სამართლებრივი წეს-ჩვეულებანი, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში არსებულ ადათობრივ-სამართლებრივ წეს-ჩვეულებათა იდენტური იყო.

OTAR GOGOLISHVILI

THE LAW SITUATION IN ADJARA DURING OSMAN DOMINATION

The long period of the domination of Osman Empire and spreading of the Muslim religion resulted in the spreading of a quite different law system in Adjara. This system was quite different from the traditional Georgian law system. To make Adjara part of its state, the Osman Empire began to implement the laws of the Osman Empire in Adjara. The law system of the Osman Empire proceeded from the Muslim religion. The Osman Empire part by part planted the Muslim law system, named as “Shariat”, in Adjara.

კახა კვაშილავა

რუსეთის მიერ სამურზაყანოში სამოურავოს დაწესების საკითხისათვის. ახლადმიკვლეული საარქივო მასალების მიხედვით

1813 წლიდან, მას შემდეგ, რაც სამურზაყანოზე ლევან V დადიანის უშუალო მმართველობა დაწესდა, განსაკუთრებით გამწვავდა აფხაზეთ-ოდის ურთიერთობები ამ სადავო მხარის გამო. თუმცა, გიორგი (საფარ-ბეი) შარვაშიძე ჯერ კიდევ 1808 წელს ოფიციალურად აღიარებდა, რომ იგი იყო „მპყრობელი აფხაზეთა უშინგანესი ადგილებისა და მეძვედრე ზუფუსა და წებელისა“,¹ თუმცა, ის მაინც, ფარულად, მხარს უჭერდა სამურზაყანოში და, ზოგადად, ოდიშში არსებულ დადიანის ოპოზიციას. მაგალითად, ლევან V-ს უმცროსი ძმა, გიორგი, რომელიც ცნობილი იყო დადიანისადმი დაუმორჩილებლობით, ხშირად აფარებდა თავს აფხაზეთსა და სამურზაყანოში. როგორც ჩანს, ლევანს ეჭვი ჰქონდა, რომ მის ძმას გიორგი (საფარ-ბეი) შარვაშიძე მფარველობდა.² ამიტომ 1818 წელს დადიანმა, სამურზაყანოს პრობლემასთან დაკავშირებით, მისგან ოფიციალური პოზიციის გამოხატვა მოითხოვა. ამისთვის ლევანმა შესაფერისი ვითარებაც შეარჩია.

1818 წლის აპრილში ისევ ამბობება დაიწყო აფხაზეთში. ოდიშის მთავარმა თავისი ბიძის³ დასახმარებლად ლაშქარი მიავლინა, რომლებმაც აფხაზეთის მთავარს მოწინააღმდეგე თავადები დაუმორჩილეს. ამ ამბების შემდეგ, დადიანმა რუსეთის ხელისუფ-

¹ *Акты, собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею. Архив главного управления Наместника Кавказскаго. Напечатан под редакциею председателя комиссии ст. сов. Ад. Берзе* (შემდგომში – *Акты*). Т. III. Тфл., 1869, გვ. 204.

² *საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი* (შემდგომში – *სხეც*). დოკუმენტი Hd-10595, Hd-10597.

³ აფხაზეთის მთავარი გიორგი შარვაშიძე ლევან დადიანის მამიდის მეუღლე იყო.

ლებისაგან ოფიციალური კომისია მოითხოვა ოდიშ-აფხაზეთ-სვანეთის საზღვრების დასადგენად.¹ გიორგიმ, რომელმაც ხელისუფლება ისევ მეგრელთა დახმარებით შეინარჩუნა, იმერეთის მმართველის, გენერალ ვ. კურნატოვსკის თანდასწრებით, 1818 წლის მაისში² სამურზაყანო ოფიციალურად ცნო ოდიშის ტერიტორიად.³

მოგვიანებით, 1840-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დღის წესრიგში დადგა სამურზაყანოზე დადიანის უფლებების ჩამორთმევის საკითხი, რუსებმა სცადეს ეს ხელშეკრულება ოდიშის ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოეყენებინათ იმ აბუსრდული მოტივით, რომ თითქოს, გიორგიმ არ იცოდა, თუ რას აწერდა ხელს. პოლკოვნიკი ნ. მურავიოვი გენერალ პ. კოცებუს აცნობებდა, რომ ამ აქტის გაფორმების დროს აფხაზეთის მთავარმა არ იცოდა ქართული ენა (რომელზედაც დაიწერა დოკუმენტი) და მის მხარეს წარმოადგენდა მღვდელი მამა იოანე ქავთარაძე („სამეგრელოს მკვიდრი“, როგორც მას ნ. მურავიოვი მოიხსენიებს). როდესაც გიორგიმ გაიგო, რუსი მოხელის თქმით, თუ რა შეთანხმებას მოაწერა ხელი ლევანთან, მას მაშინვე გაუგდია მამა იოანე აფხაზეთიდან.⁴ ეს იმდენად აბუსრდული ცნობაა, რომ, სავარაუდოდ, მისი უშუალო ავტორი და ამ ლეგენდის შემთხვეული საფარ-ბეის შვილი, მოძავალი მთავარი მიხეილ (ჰამუთ-ბეი) შარვაშიძე უნდა იყოს, რომელიც უშუალოდ დაინტერესებული იყო ოდიშისაგან სამურზაყანოს ჩამორთმევის საკითხით და, შესაბამი-

¹ თ. ქადარია. სამეგრელოს სამთავრო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2003, გვ. 112.

² რუსი ჩინოსნები მაისის ნაცვლად იანვარს ასახელებენ. იხ.: *Содержание записки представленной Генерал-Лейтенантом Князем Дадьяном, при всеподданнейшем прошении о праве его на владение Самурзаканским округом и объяснения составленные в Корпусном штабе противу записки этой – საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო არქივი* (შემდგომში – *სეასა*). ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 140.

³ მ. დუმბაძე. სამეგრელოს სამთავრო 1803-1857წწ. ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო შრომა (*ხელნაწერი*). თბ., 1942, გვ. 75.

⁴ *Репорт Исправляющего должность Начальника III отделения Черноморской Береговой линии, Полковника Муравьева Начальнику Штаба Отдельного Кавказского Корпуса, Господину Генерал-Майору и кавалеру Коцебу от 27 марта 1841 года (№136)*, – *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 40-41; *Содержание записки...*, – *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 141.

სად, სუბიექტურიც იყო. ძალზედ საეჭვოა, გიორგი იმდენად გულუბრყვილო პოლიტიკოსი ყოფილიყო, რომ არ სცოდნოდა, რას აწერდა ხელს. მან, იმთავითვე, მშვენივრად უწყოდა, რაც ხდებოდა ამ შემთხვევაში. საყურადღებოა კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომელიც გიორგი შარვაშიძის მიერვეა ხელმოწერილი. ამ დოკუმენტს ჩვენ საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მივაკვლიეთ და პირველად გამოგვაქვს სამეცნიერო მიმოქცევაში. ეს არის სოხუმში შედგენილი გიორგი შარვაშიძის წერილი ალ. ველიამინოვისადმი, სადაც საუბარია ლევანის უმცროს ძმაზე, ჩვენს მიერ ზემოთ უკვე ნახსენებ, გიორგი დადიანის ძეზე, რომელიც, სამეგრელოს მთავრის ცნობით, აფხაზეთში იმალებოდა. გიორგი უარყოფს ამას და ალ. ველიამინოვს აცნობს, რომ გიორგი დადიანის ძე სამურზაყანოში უნდა იყოს. ეს მხარე კი, აფხაზეთის მთავრის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „**დადიან ლევანის საბძნებელი არის**“.¹ ამდენად, საფარ-ბეი სავსებით კარგად ერკვეოდა ორი სამთავროს საზღვრებში და ენგურ-ლალიძვის შუამდინარეთს ლევან V-ს საგამგებლო რეგიონად აღიარებდა.

ამასთანავე, არსებობს თანამედროვეთა ცნობები, რომ გიორგი შარვაშიძეს ესმოდა ქართული, თუმცა თვითონ ლაპარაკი უჭირდა ამ ენაზე.² აქედან გამომდინარე, კიდევ უფრო ცხადი ხდება, ყოველგვარი საუბარი იმაზე, რომ საფარ-ბეი მამა იოანეს მიერ მიზანმიმართულად იყო შეცდომაში შეყვანილი, ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია. თუკი მამა იოანეს აფხაზეთიდან გაძევება ამ შეთანხმებას უკავშირდება, ალბათ, მიზეზი ისევ გიორგი შარვაშიძე იქნებოდა, რომელმაც ამ გზით ერთგვარი „განტყვების ვაცი“ იპოვა მის დაუმორჩილებელ ქვეშევრდომებთან თავის გასამართლებლად. მღვდელი იოანე, საქართველოს გულმხურვალე პატრიოტი, როგორც ღვთისმსახური, არ დაუმაღავდა აფხაზეთის მთავარს შეთანხმების არსს, თუკი ეს, მართლაც, მის მოვალეობაში შედიოდა. ამიტომ ამ სასულიერო პირის „დამნაშავედ“ გამოყვანა მხოლოდ ცარიზმის მოხელეების მთავარი მიზანი იყო, რომლებიც დადიანისთვის სამურზაყანოს ჩამორთმევის „ლეგალურ“

¹ სხეც. დოკუმენტი Hd-10597.

² გ. ავალიშვილი. მეზავრობა თბილისიდან იერუსალიმამდე. ტექსტი მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო *ელ. მეტრეველმა*. თბ., 1967, გვ. 29-30.

საფუძვლებს ეძებდნენ და, ამასთანავე, იმთავითვე ცდილობდნენ ქართველებსა და აფხაზებს შორის შუღლის ჩამოგდებას. სწორედ ამიტომაც არის ზემოხსენებულ ანგარიშში აგრერიგად ხაზგასმული მამა იოანეს წარმომავლობა, რაც ზემოთ აღვნიშნეთ.

მსგავსი ვითარება მეტ-ნაკლებად შენარჩუნდა შემდგომ პერიოდშიც და ამ საკითხის ირგვლივ ორი სამთავროს დაპირისპირებამ კრიტიკულ ზღვარს მიხეილ შარვაშიძის (1822-1864) მმართველობის დროს მიაღწია. უშედეგო ძალისმიერი ქმედებების შემდეგ, მიხეილმა სამურზაყანოს დაუფლება უკვე საქართველოს რუსულ ადმინისტრაციაში საჩივრების წერით გადაწყვიტა. 1838 წლის აგვისტოში მან მთავარმართველ გენერალ ევგენი გოლოვინს (1838-1842) სარჩელით მიმართა და მოითხოვა სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვრის დადგენა.¹ აფხაზეთის მთავარი დადიანს ბრალს დებდა სამურზაყანოს მიტაცებაში.² მისი მტკიცებით, ლევანს არ ჰქონდა ლეგიტიმური უფლებები სამურზაყანოზე, რომ აფხაზეთსა და სამეგრელოს საზღვარი უნდა გავლებულიყო მდ. ისხურეიზე ნაცვლად ღალიძგისა და ითხოვდა, რომ ეს საქმე იმერეთის სასამართლოს განეხილა.³ მიხეილმა ე. გოლოვინი ამკარად მოატყუა იმით, რომ სამურზაყანოს, თითქოს, ბაბუამისს, ქელეშ-ბეის, ემორჩილებოდა.⁴

ამ მოვლენებამდე ცოტათი ადრე კი, აფხაზეთის მთავარმა დადიანის წინააღმდეგ დემარში მოაწყო და სოხუმში სამურზაყანოელ შარვაშიძეებს მოუყარა თავი.⁵ იმავე წლის 20 დეკემბერს იმერეთის მმართველმა გენერალმა ეკიმ ესპენომ ლევანი ამ სარჩელის შესახებ საქმის კურსში ჩააყენა.⁶

¹ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 5.

² *Записка о действительной и законной принадлежности Владетелю Мингрелии Самурзакаской земли, отобранной ныне от него по распоряжению Г^{на} Главномандующего Закавказским Краем*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16; დოკუმენტი რუსულ ენაზეა შედგენილი და მოიცავს ფურცლებს 10-32.

³ **ბ. თაკალანძე**. სამურზაყანოს საკითხი მიხეილ შარვაშიძისა და სამეგრელოს სამთავროს ურთიერთობაში, – ჟურნ.: „მაფშალია“, №5, 1999, გვ. 80.

⁴ *Записка о действительной...*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 19.

⁵ **ზ. ცინცაძე**. სამეგრელოს (ოდიშის) სამთავროს საზღვრების საკითხისათვის XIX საუკუნის I ნახევარში. – *საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული*. ტ. VII. თბ., 1989, გვ. 97.

⁶ ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნა-

სამეგრელოს მთავარმა 1839წ. იანვრის დასაწყისშივე პასუხი გაუგზავნა, სადაც ვერ მალავდა თავის აღშფოთებას, რომ მისი მამიდაშვილი უსაფუძვლო სარჩელით ცდილობდა სასამართლო პროცესის წამოწყებას, რომელშიც დადიანი დაბარებული იქნებოდა, როგორც იმერეთის რიგითი მოქალაქე. ლევანი ამას მისი ღირსების შელახვად მიიჩნევდა და სამეგრელოს მთავრის საკითხი მხოლოდ საქართველოს მთავარმართებლის კომპეტენცია იყო.¹ სამეგრელოს მთავარი განმარტავდა, რომ სამურზაყანო მას მემკვიდრეობით ერგო და, ამასთანავე, ამ კუთხეზე მისი უფლებების დასადასტურებლად გიორგი და მიხეილ შარვაშიძეებთან დადებულ 1818-1827წწ. ხელშეკრულებებს იმოწმებდა.²

რუსეთის ხელისუფლება უკვე მომზადებული იყო დასავლეთ საქართველოში ახალი პოლიტიკური სისტემის შესაქმნელად, რაც გულისხმობდა ადგილობრივ სამთავროების გაუქმებასა და პირდაპირი რუსული მმართველობის დამყარებას. ამ პოლიტიკის პირველი მსხვერპლი იმერეთის სამეფო შეიქნა (1810წ.), 1829წ. – გურია, ხოლო 1837 წელს მათ წებელდაც მიჰყვა. ამ უკანასკნელის დამორჩილება მნიშვნელოვანი სამხედრო-სტრატეგიული და პოლიტიკური წარმატება იყო რუსეთისთვის კავკასიის დაუფლებისათვის ბრძოლაში.

რუსეთის ასეთ გააქტიურებას ხელი თურქეთთან 1828-1829წწ. ომში გამარჯვებამ და 1829წ. 2(14) სექტემბერს დადებულმა ანდრიანოპოლის ზავმა შეუწყო, რომლის VI მუხლი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და საქართველოს შეეხებოდა.³ კერძოდ, რუსეთმა მიიღო მთელი შავი ზღვის სანაპირო მდ. ყუბანის შესართავიდან წმიდა ნიკოლოზის საგუმბაგომდე (შეკვეთილი, გურია) ციხეებით: ანაპა, სუჯუნ-ყალე და ფოთი; ოსმალეთმა რუსეთის იმპერიის მფლობელობაში ცნო ქართლ-კახეთი, სამცხე-ჯავახეთი (ახალქალაქი და ახალციხე), იმერეთი, გურია, სამეგრე-

წერთა ფონდები. *დადიანთა ფონდი* (შემდგომში – *დადიანთა ფონდი*), №190, დოკ. №7486.

¹ *დადიანთა ფონდი*, №190, დოკ. №7486.

² *Записка о действительной и законной принадлежности Владетелю Мингрелии Самурзакаской земли...*, – *სებასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16.

³ **Г. А. Дзидзария.** Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия. Сухуми, 1975, გვ. 52.

ლო და აფხაზეთი.¹ იმპერატორ ნიკოლოზ I-მა (1825-1855) ჯერ კიდევ 1829 წელს საქართველოს მთავარმართებელ გრაფ ივანე პასკევიჩს (1827-1830) დაუსახა სრულიად ნათელი გეგმა: «*усмирение навсегда горских народов или истребление непокорных*».²

ამ ფონზე, აფხაზეთსა მთავარმა სამურზაყანოს საკითხის ისევ წამოწევით, რუსებს მშვენიერი „საჩუქარი“ გაუკეთა. მათაც არ დაახანეს და შესანიშნავად გამოიყენეს ეს დავა. მით უფრო, რომ ორი მთავრის ეს დაუსრულებელი დავა, როგორც აღნიშნავდა მეფისნაცვალის მიხეილ ვორონცოვი დიდ პრობლემებს უქმნიდა შავი ზღვის სანაპირო ხაზის ეფექტურ ფუნქციონირებას.³

მთავარმართებელმა ე. გოლოვინმა სამეგრელოს ხელისუფლებისაგან გამოითხოვა ის საბუთები, სადაც ორ სამთავროს შორის საზღვრად მდ. ღალიძგა სახელდებოდა.⁴ ლევანმა საჭირო დოკუმენტები და ცნობები ტფილისში 1839წ. 18 თებერვალს გამოაგზავნა.⁵ კერძოდ, ეს იყო ლევან V-ის მამის – გრიგოლ დადიანის – „სათხოვარი პუნქტები“ და რუსეთის ხელისუფლების დადგენილება გრიგოლის ქვეშევრდომად მიღების თაობაზე. სამეგრელოს მთავრის ტიტულატურა კი დაფიქსირებული იყო, როგორც „მფლობელი ოდიშისა, სვანეთისა და აფხაზეთისა“. ლევანის თქმით, „აფხაზეთში“ იმჟამად მოიაზრებოდა სამურზაყანო, ვინაიდან ამ მხარეში ცხოვრობდნენ სამეგრელოს მთავრის ქვეშევრდომი აფხაზები;⁶ 1818წ. ლევან დადიანისა და გიორგი შარვაშიძის შეთანხმება;⁷ 1827 წლის აქტი, ზუფუარ დიდებულთა და და მიხეილ შარვაშიძის მიერ ხელმოწერილი.⁸

ამ საბუთებს ლევანმა დაურთო მ. გორჩაკოვის მიერ 1823წ.

¹ *Андріанопольський мирний договір между Росією і Турцією (2 сентября 1812 г.)* – http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XIX/1820-1840/Mir_adrianopol_1829/text.htm

² **Г. А. Дзидзария.** Махаджирство и проблемы истории..., გვ. 52.

³ *Акты.* Т. X. Тфл., 1885, დოკ. №262, გვ. 254.

⁴ *Записка о действительной и законной принадлежности Владетелю Мингрелии Самурзакасской земли...* – *სებასა.* ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16.

⁵ *Записка о действительной...* – *სებასა.* ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16.

⁶ *Записка...* – *სებასა.* ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 22-23.

⁷ *Записка...* – *სებასა.* ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 24.

⁸ *Записка...* – *სებასა.* ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 25.

30 მაისს გამოგზავნილი წერილი №1594, რომლითაც სამეგრელოს მთავარს უფლება ეძლეოდა ძალისმიერ გზით განედევნა მამილამისი, აფხაზეთის სამთავროს დროებით მმართველი თამარ შარვაშიძე სამურზაყანოდან.¹ გრიგოლის დამ, რომლებსაც აფხაზები ძალიან არ სწაყლობდნენ, როგორც ჩანს, ამ ხალხის სიყვარულის მოსაპოვებლად, გადაწყვიტა ენგურ-ღალიძგის შუამდინარეთზე აფხაზეთის სამთავროს უფლებების განვრცობა. ვინაიდან, ამ დოკუმენტების უმრავლესობა რუსეთის ადგილობრივი ხელისუფლების უმაღლესი პირების მიერ იყო გამოცემული ან ვიზირებული, შესაბამისად, ცხადი იყო, რომ რუსეთის სამურზაყანოს უპირობოდ სამეგრელოს ნაწილად მოიაზრებდა. 10 აპრილს ე. გოლოვინმა მას უპასუხა, რომ საკითხის გასარკვევად საგანგებო გამოძიებას იწყებდა.² „ჭეშმარიტების“ დამდგენ „გამოძიებას“ უნუნდა გაერკვია სამეგრელო-აფხაზეთის ნამდვილი საზღვარი. ამ ამოცანის შესრულება, ანუ „აღება ქარტასა ზედა სამძღვართა საშუალ აფხაზეთისა და მინგრელიისა“ ე. გოლოვინმა 1839წ. გაზაფხულზე ტოპოგრაფიის კორპუსის პორუჩიკ პეტროვს დაავალა.³ დადიანს ევალებოდა გამოძიებლისათვის, დაკისრებული დადავლების შესასრულებლად, ყოველნაირად ხელის შეწყობა „სამეგრელოსა შინა ნამეტნავად სამურზაყანოსა შინა“.⁴

გამოძიება მალე დასრულდა და მის საფუძველზე ე. გოლოვინმა 1839წ. 31 დეკემბერს გამოსცა განკარგულება, სადაც ორ მოქიშპე სამთავროს შორის საზღვრად კვლავ მდ. ღალიძგა, მისი სათავედან ვიდრე შავ ზღვასთან მიერთებამდე, დადგინდა.⁵ ამ დადგენილების შესახებ ლევან დადიანს წერილობით ეცნობა (წერილი №238).⁶ უნდა აღინიშნოს, რომ ე. გოლოვინის ეს განკარგულება სავსებით სამართლიანი და ობიექტური იყო.

მ. ღუმბაძის დასკვნით, ეს გამოძიება ფორმალური აქტი იყო, რადგანაც სამურზაყანოს საკითხი პეტერბურგში უკვე გადაწყვე-

¹ *Записка о... – სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 25-26.

² *Записка о... – სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16.

³ *დადიანთა ფონდი*, №196, დოკ. №7487, ფ. 17.

⁴ *დადიანთა ფონდი*, №196, დოკ. №7487, ფ. 17.

⁵ *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 6; *Записка о действительной и законной принадлежности...* – *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16.

⁶ *Записка о... – სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 16.

ტილი იყო.¹ ამიტომაც, მთავარმართებელმა ხუთ თვეში თვითონვე გააუქმა თავისივე ზემოხსენებული განკარგულება და ახალი, რადიკალურად საწინააღმდეგო ხასიათის გადაწყვეტილება მიიღო – სამურზაყანო დადიანს უნდა ჩამორთმეოდა.² 1840წ. თებერვალში სამურზაყანო ჩამოერთვა ოდიშს.³ იქ, წებელდის მსგავსად, საბოქაულო დაარსეს, ცენტრით სოფელ ოქუშში. სამეგრელოს-სამურზაყანოს საზღვრად კი მდ. ენგური დაადგინეს.⁴

აღსანიშნავია, რომ ლევანი თვითონ ითხოვდა სამურზაყანოში რუსული სამხედრო ადმინისტრაციის დაწესებას იქ უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად.⁵ როგორც ჩანს, ე. გოლოვინმა ამ გარემოებითაც ისარგებლად და დალიძე-ენგურის შუამდინარეთში რუსეთის სამხედრო ხელისუფლება დააწესა, რომელიც ემორჩილებოდა სამხედრო ოფიცერს (ბოქაულს). თავად სამურზაყანოს ბოქაული კი „შავიზღვისპირა სანაპირო ხაზის“ II განყოფილების უფროსს დაექვემდებარა.⁶ ამ გადაწყვეტილებას რუსები იმით ამართლებდნენ, რომ მრავალწლიანი არეულობების შემდეგ, მხარეში წესრიგი უნდა დამყარებულიყო.⁷

სინამდვილეში, ეს მხოლოდ საბაბი იყო, რადგან მღელვარებები იქ შემდეგ წლებშიც გრძელდებოდა.⁸ სამურზაყანოს პირველ ველ ბოქაულად დაინიშნა პორუჩიკი კირილოვი.⁹ XIXს. 40-იან წლებში სამურზაყანოს ბოქაულის სახელო ასევე ეჭირათ შტაბს-კაპიტან გაბაევს, მაიორს დავიდოვსკის, შტაბს-კაპიტანს აბაშიძეს.¹⁰ როგორც ვხედავთ, ამათგან ორი ბოქაული (გაბაევი/გაბაშვილი და აბაშიძე) ქართველი იყო. რა თქმა უნდა, ხელისუფლება იძულებული იყო რეგიონში ქართველი სამხედრო მოსამსახურე მიეკვლინა, რომელსაც არ გაუჭირდებოდა ადგილობრივ

¹ მ. დუმბაძე. სამეგრელოს სამთავრო 1803-1857წწ., გვ. 77.

² სქასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 6.

³ Акты. Т. X, დოკ. №256, გვ. 248.

⁴ Записка о... – სქასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 20.

⁵ Записка о... – სქასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 20.

⁶ Акты. Т. X, დოკ. №255, გვ. 248.

⁷ მ. დუმბაძე. სამეგრელოს სამთავრო..., გვ. 78.

⁸ მ. დუმბაძე. დასავლეთ საქართველო XIXს. პირველ ნახევარში (რუსეთთან შეერთება და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება). თბ., 1957, გვ. 269.

⁹ სქასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 47.

¹⁰ Акты. Т. X, დოკ. №257, გვ. 249; დოკ. №262, გვ. 255.

მოსახლეობასთან, რომლის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართული (მეგრული) წარმოშობის იყო, ურთიერთობის დამყარება.

მიხეილ შარვაშიძემ კი თავისი სარჩელით ვერაფერი მიიღო. ხელისუფლებამ მას უარი უთხრა სამურზაყანოს გადაცემაზე იმ მოტივით, რომ ეს მხარე, რომელიც აფხაზეთის სამთავროსაგან დიდი ხნის წინ იყო გამოყოფილი, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული, მას არ ეკუთვნოდა. როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, გენერალი ე. გოლოვინი 1840წ. 6 ივნისს¹ ნისს¹ პირადად ჩავიდა სამეგრელოსა და აფხაზეთში და ორივე ხელისუფალს აუწყა ოფიციალური სანქტ-პეტერბურგის გადაწყვეტილება სამურზაყანოზე საბოქაულოს დაწესების შესახებ.²

როგორც ჩანს, ლევანისთვის ამ ვიზიტის შემდეგაც მთლად ნათელი ვერ შეიქმნა მთავარმართებლის ახალი გადაწყვეტილების ნამდვილი მიზეზი, ამიტომაც ე. გოლოვინმა 1840წ. 12 ივლისის წერილით მას აუხსნა, რომ, თურმე, ვერც ერთ მხარეს რუსული ხელისუფლებისათვის მყარად ვერ დაუმტკიცებია სამურზაყანოზე თავისი უფლება.³

თუმცა, მიუხედავად რუსული სამხედრო-პოლიტიკური ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის ამ „ახსნა-განმარტებისა“, მიხეილმა გარკვეული სარგებელი მაინც მიიღო. სამურზაყანოს ჩამოაჭრეს ტერიტორია მდინარე ოხურეიმდე და იგი აფხაზეთის სამთავროს გადასცეს.⁴ აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამ ზონაში მდებარეობს სოფელი ილორიც, რომლის უკანონოდ დაჭერა სცადა მიხეილმა ჯერ კიდევ 1834 წელს. მაშინ, როგორც ცნობილია, აფხაზეთის მთავარმა ილორის მოსახლეობა მის ერთგულებაზე დააფიცა. ეს სოფელი, რომელშიც 70 კომლი ცხოვრობდა, ეკლესიის კუთვნილება იყო და იქაური მოსახლეობა გადასახადს არ უხდიდა არც ოდიშის მთავარს და არც – აფხაზეთისას.⁵

მართალია, რუსეთი თანდათან იწყებდა დადიანის უფლებე-

¹ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 1.

² *Рапорт командира Отдельного Кавказского Корпуса Генерал-Адъютанта Нейд-йдегардта Военному Министру, Господину Генерал-Адъютанту и кавалеру Князю Чернышеву*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 109.

³ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 6.

⁴ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 1.

⁵ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 71.

ბის და გავლენის შეზღუდვას სამურზაყანოზე, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა, რომ უპირატესობას მიხეილ შარვაშიძე მოიპოვებდა. ამიტომ მთავარამმართველმა ბარონმა გრ. როზენმა 1834 წლის 12 ივნისს მკაცრი ტონით მოსთხოვა მიხეილს ამ თვითნებობის აღკვეთა და მისი სამთავროს საზღვარიც მკაფიოდ მიუთითა: *«...Я не могу не удивляться, что вы решились на такое самоуправство в чужом владении; ибо известно правительству, что живою границею между Мингрелией и Абхазиею служит р. Галидзга. А как сел. Илори находится на левом берегу оной, то и не может принадлежать к Абхазии»*.¹

მთავარმართველმა მოითხოვა, რომ მიხეილს წერილობით გაეუქმებინა ილორელთა ფიცი მის ქვეშევრდომობაზე, დაებრუნებინა ძველები და მათთვის გამოეცხადებინა, რომ მათი ხელისუფალი იყო სამეგრელოს მთავარი.² ბარონმა როზენმა აფხაზეთის მთავარს დაავალა მისი ამ მითითებების შესრულება ასახულიყო დოკუმენტალურად და იგი თბილისში გაეგზავნა, საიდანაც მერე სანქტ-პეტერბურგში გადაიგზავნებოდა.³

მიხეილი იძულებული გახდა ბარონ როზენის „მითითებებს“ დამორჩილებოდა და 1834 წლის 20 ივნისს მთავარმართველისადმი გაგზავნილ წერილში აფხაზეთის მთავარმა ოფიციალურად აღიარა, რომ მისი ხელისუფლება ილორზე არ ვრცელდებოდა: *«Не отвергая с моей стороны, что селение Илори, как лежащее на левом берегу реки Галидзги, принадлежит к Мингрелии, я, согласно требованию Вашего Высокопревосходительства, объявляю о сем Илорцам, и объявление это препровождаю для отправления куда следует»* (ხაზგასმულია დოკუმენტის ავტორთა მიერ – კ.კ.).⁴ მიხეილმა განაცხადა, რომ ეს დასახლებული პუნქტი ლევან დადიანის სამთავროს ნაწილი იყო.⁵ იგივე დააფიქსირა მან 1834 წლის 28 ივლისსაც.⁶

მიხეილისათვის ილორის გადაცემის ფაქტმა ლევანი აღაშ-

¹ *Акты*, Т. VIII. Тфл., 1881, დოკ. №325, გვ. 449.

² *Акты*, Т. VIII, დოკ. №325, გვ. 447.

³ *Акты*, Т. VIII, დოკ. №325, გვ. 447.

⁴ *Записка о действительной и законной принадлежности Владетелю Мингрелии Самурзакасской земли...* – *სქასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 14.

⁵ *სქასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 6-7.

⁶ **ბ. თაკალანძე**. სამურზაყანოს საკითხი..., გვ. 80.

ფოთა, რადგან ეს კატეგორიულად წინააღმდეგობაში მოდიოდა ე. გოლოვინის მიერ 12 ივლისის წერილში მოცემულ ახსნა-განმარტებასთან.¹ აღსანიშნავია, რომ სამურზაყანოსათვის მდ. ოხურეიმდე მიწების ჩამოჭრა გადაწყვეტილი იყო, მაგრამ, ერთ-ერთი გეგმით არ ივარაუდებოდა აფხაზეთისათვის სოფ. ილორის გადაცემა. იგი სამურზაყანოს ფარგლებში უნდა დარჩენილიყო, რადგან რუსებს იქ სამხედრო გამაგრებები მოეწყობოთ.² თუმცა, ჩვენს მიერ მოკვლეულ საბუთებში არ ჩანს, თუ რამ გამოიწვია შემდგომ ამ გეგმის შეცვლა. ეტყობა, რუსებმა ეს სიმაგრეები სტრატეგიული მნიშვნელობისად არ ჩათვალეს ან მიიჩნიეს, რომ აფხაზეთის სამთავროში დამატებითი ძალების დისლოცირება უფრო წაადგებოდა მათი პოზიციების განმტკიცებას ამ რეგიონში. მით უფრო, რომ აფხაზეთის სამთავრო, კაკკასიის ომის დროს, ხშირად ხდებოდა დაუმორჩილებელ მთიელთა აგრესიის ობიექტი.

ჩვენს მიერ არქივში მიკვლეული საბუთიდან ჩანს, „სამურზაყანოს საკითხის“ გამოძიებისას რუსებს „გაურკვევიათ“, რომ ამ მხარის მფლობელი მანუჩარ შარვაშიძე ყოფილა.³ შესაბამისად, ამ უკანასკნელის დალუპვის შემდეგ, 1812წ. შემოდგომაზე, ვინაიდან რეგიონი „უპატრონოდ“ დარჩენილა, იქ ხელისუფლება მხოლოდ რუსებს უნდა წარემართათ, როგორც ნეიტრალურ მხარეს.⁴ რეს.⁴

ამის დასადგენად რუსებმა დაკითხეს სამურზაყანოელი თავადები⁵ და აზნაურები.⁶ როგორც ჩანს, ესენი იმ ე. წ. „დამოუკიდებლობის პარტიის“ წევრები უნდა ყოფილიყვნენ, რომლის ინ-

¹ სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 7.

² სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 76.

³ *Записка о...*, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 19.

⁴ სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 74-75.

⁵ **შარვაშიძეები** – პრაპორშნიკი ლევანი, აღმასხანი, მანუჩარი და ანტონი; **ანჩაბაძეები** – შტაბს-კაპიტანი თემურყა, პოდპორუჩიკი ბეჟანი, ერისთუ, ბურდღუ, ლომკაცი, ზურაბი და ბეჟანი; **ემხვარები** – ბესლანგური, ბუტუ, მურზა-ყული, ჯამლეთ, შარახმეტ, ზურაბი, ასლან-ბეი, ომარი, როსტომი, სორეხი, მანუჩარი, სოსრან და ბალახუხუ; **ჩქოტუები** – პრაპორშნიკი ჯამლეთი, პრაპორშნიკი მახუ, პრაპორშნიკი ზურაბი, კაცი, ასლან-ბეი, როსტომი, ისლამი და მანუჩარი; **ინალიშვილი** კაცი.

⁶ **მარღანიები** – ჯამლეთი, ბეჟანი, თემურყა და სოსრანი; **აქირთავეები** – ბესლანი, თემურყა, მანუჩარი და ლომკაცი; **ზუხბაიები** – თლაფსუ და სოლომონი.

ტერესების გამომხატველად თუ ლიდერად პორუჩიკი თემურყა ანჩაბაძე ჩანს.

ეს ვარაუდი მით უფრო ახლოს უნდა იყოს რეალობასთან, რომ საკუთრივ თემურყა ამ გამოკითხულთა შორის იყო. მათ რუს „გამომძიებელ“-ოფიცრებს განუცხადეს, რომ სამურზაყანო არასდროს ემორჩილებოდა აფხაზეთსა და სამეგრელოს და, შესაბამისად, მისი მფლობელები დამოუკიდებელი მმართველები იყვნენ.¹ როგორც ვხედავთ, ეს ძალიან ჰგავს იმ სიტყვებს, რომელიც თ. ანჩაბაძემ ბებუთოვს მისწერა ჯერ კიდევ 1827 წელს: *«В сей земле существует безначалие... ни Дадиани, ниже кто-либо из фамилии Шарвашидзе не могут управлять и распоряжаться здесь».*²

რესპოდენტებმა განაცხადეს, რომ ამ მხარის პირველი მმართველი იყო ყვაპუ შარვაშიძე, შემდეგ კი – მურზაყან ყვაპუს ძე, ხუტუნია მურზაყანის ძე, ლევან ხუტუნიას ძე და, ბოლოს, მანუჩარი. ამ უკანასკნელის დახასიათებისას, სამურზაყანოელმა დიდებულებმა აღნიშნეს: *«В управление округом этим вступил он ненаследственно, а при жизни еще двоюродного брата своего Левана, силою завладел оным».*³ თუმცა, რესპოდენტები აქ შეცდნენ, რადგან მანუჩარი ლევანის ძმისშვილი იყო და არა – ძმა, როგორც ისინი აცხადებდნენ.

საინტერესოა, რომ ამ დაკითხვის შინაარსი მოცემულია ცალკეული კავკასიური კორპუსის შტაბის უფროსის, გენერალ-მაიორ პ. კოცებუსადმი შავიზღვისპირა ხაზის III განყოფილების უფროსის, პოლკოვნიკ ნ. მურავიოვის საიდუმლო პატაკში (№136), რომელიც 1841წ. 27 მარტითაა დათარიღებული.⁴ ე. გოლოვინმა კი დადიანებს წერილი 1840წ. 12 ივლისს გაუგზავნა. როგორც

¹ შავი ზღვის სანაპირო ხაზის III განყოფილების უფროსის პოლკოვნიკ ნ. მურავიოვის ანგარიში ცალკეული კავკასიური კორპუსის შტაბის უფროსის გენერალ-მაიორ კოცებუსადმი, №136, 1841წ. 27 მარტი, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 43; დოკუმენტს ადევს გრიფი „საიდუმლო“, შედგენილია რუსულ ენაზე და მოიცავს ფურცლებს 40-47.

² Письмо кн. Темуэрквэ Анчабадзе к полк. кн. Бэбутову. – წგნ.: Акты. Т. VII. Тфл., 1878, გვ. 396.

³ შავი ზღვის სანაპირო ხაზის III განყოფილების უფროსის პოლკოვნიკ მურავიოვის ანგარიში, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 43-44.

⁴ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 42-43, 168.

ჩანს, რუსებს დასჭირდათ „უკანა თარიღით“ „გაემყარებინათ“ სამურზაყანოს ჩამორთმევის გადაწყვეტილება. მათ, რა თქმა უნდა, იცოდნენ ე. წ. „დამოუკლებლობის პარტიის“ არსებობის შესახებ და ეს ფაქტი თავისი მიზნებისათვის გამოიყენეს.

ამგვარად, ცარიზმი ცდილობდა ამ არალეგალური გადაწყვეტილებისათვის „კანონიერი“ საფუძველი მოეძებნა. სამეგრელოს მესვეურებმა, მამა-შვილმა, ლევან და დავით დადიანებმა ამის საპირისპიროდ აღნიშნეს, რომ მათი სიძე მხარეს მართავდა როგორც დადიანთა ქვეშევრდომი და არა როგორც დამოუკიდებელი ხელისუფალი.¹ მათი თქმით, მანუჩარი დამოუკიდებელი ხელისუფალი რომ ყოფილიყო, მისი გარდაცვალების შემდეგ ხელისუფლება, უფროსობის პრინციპით, მის ძმას – ბეჟანს უნდა მიეღო.² მამა-შვილის ეს მტკიცება სიმართლეს არ შეეფერებოდა, ვინაიდან სამურზაყანოს მფლობელობის მიღებაში უფროსობის პრინციპი იმთავითვე დარღვეული იყო, რადგან ლევანის შემდეგ ხელისუფლებაში მოვიდა არა მისი შვილი, არამედ – ძმისშვილი. ამასთან, ბეჟანი ცნობილი იყო თავისი აშკარა ანტირუსული პოზიციით და, შესაბამისად, ხელისუფლება არაფრით დათანხმდებოდა სამურზაყანოს მმართველობაში მის მოსვლას.

ს. მაკალათიას აზრით, სამურზაყანოს ჩამორთმევის ფაქტს ლევანი ძალიან არ აუღელვებია.³ მკვლევრის ეს დასკვნა სიმართლეს არ შეეფერება, რაც თავის დროზე სამართლიანად შენიშნა მ. დუმბაძემ.⁴ ლევან დადიანი ასეთ შედეგს არ ელოდა. 1840წ. 20 ნოემბერს მან იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს საჩივარი გაუგზავნა.⁵ იგი აპელირებდა იმით, რომ რუსეთთან დადებული მფარველობის აქტი მისი სამთავროსა და ხელისუფლების გარანტია იყო და, ამასთანავე, მთელი მისი სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწეობა მხოლოდ რუსეთის იმპერატორის ერთგულებას ადასტურებდა და მას უმაღლესი ხელისუფლებისთვის სამთავროს ნაწილის ჩამორთმევისთვის საბაბი არ მიუცია.⁶ ამასთან, იქვე აღნიშნული იყო,

¹ *Записка о действительной...* – *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 27-28.

² *Записка...* – *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 27-28.

³ **ს. მაკალათია**. სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია. თბ., 1992, გვ. 141.

⁴ **მ. დუმბაძე**. სამეგრელოს სამთავრო., გვ. 78.

⁵ *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 1-9.

⁶ *სეასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 2.

რომ ახალი მთავარმართებლის მიერ ამ საკითხთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებები ეწინააღმდეგებოდა როგორც რუსეთის იმპერატორის მიერ სამეგრელოს სამთავროზე რუსეთის პროტექციის დაწესებას, სადაც სამურზაყანო განიხილებოდა ოდიშის შემადგენელ ნაწილად, ასევე წინა მთავარმართებელთა პოზიციებსაც.¹ ეს იყო აშკარა ჩივილი რუსეთის ადგილობრივი ხელისუფლების უმაღლესს წარმომადგენელზე.

ლევანი თავის საჩივარში ხაზს უსვამდა სამურზაყანოდან კუთვნილი შემოსავლების დაკარგვის თაობაზე: „ხოლო ჩემგან წართმევითა სამურზაყანოსათა, ვაკლივარ სარგებლობასა, რომელიცა მეძლეოდა მე მუნით, და ამით შევმჭიდროვდები ღონისძიებათა შა კმა საყოფელად პირად პირადთა საჭიროებათა“.² დადიანებმა 1840წ. 21 მაისვე ხელისუფლებას მიყენებული ეკონომიკური ზარალისათვის მოითხოვეს ყოველწლიური საურავი 10 000 ვერცხლის მანეთის ოდენობით.³

გრიგოლ დადიანის შვილი გრძნობდა, რომ იმერეთისა და გურიის ბედის გაზიარება სამეგრელოსაც მოუწევდა. იგი ზემოხსენებულ წერილში დაუფარავად აღნიშნავდა, რომ „მე დავშთები მთავრდომილ უკიდურესსა ურვასა და შიშსა შა რათა არა შემეხნენ ჩემის სამფლობელოს სხუათა ნაწილებთა ზედაცა“.⁴ ეს შიში მით უფრო ცხოველი იყო, რომ მას გარკვეული პრობლემები ჰქონდა ოდიში სამთავროს შემავალ რაჭის მამულებთან დაკავშირებით, რომელზედაც იმერეთი აცხადებდა პრეტენზიებს.⁵

იმპერატორ ნიკოლოზ I-სადმი მიწერილი წერილის ბოლოს ლევანი აღნიშნავდა, რომ „უკეთუძცა ვითარმე გარემოებითა, შეხვდა საჭიროება რათა განეყოს იგი მენგრელიას და გამოგვერთვას ჩუწნის მფლობელობისგან; მაშინ ჩუწნ, ვითარცა სარწმუნო ქუტუშევრდომი თქვენის იმპერატორობითის დიდებულებისა, მზათ ვართ მოვართვათ იგი“.⁶ ლევანი „თმობდა“, თუძცა მაინც არ ეთ-

¹ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 4-8.

² სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 8.

³ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 57, 133.

⁴ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 8.

⁵ წერილი ლევან დადიანისა ნიკოლაი ფიოდოროვიჩისადმი. 1814 წლის 3 ოქტომბერი, – სხეც. დოკუმენტი Ad-2229.

⁶ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 7.

ეთობობდა სამურზაყანო. მაგრამ, რეალობის სიმწარე იმაში მდგომარეობდა, რომ მას, როგორც რუსეთის იმპერატორის მართლაც ერთგულ ქვეშევრდომს, რაც მან არაერთხელ დაამტკიცა, უკვე არც არავინ ეკითხებოდა რამეს. რუსებმა ისედაც კარგად იცოდნენ, რომ დასავლეთ საქართველოში მათი ერთგული მოკავშირე სამეგრელოს მთავარი იყო.¹ ამ თხოვნა-აჯვებით ლევანი შელახული ღირსების დაცვას ცდილობდა. მაგრამ ეს უკვე, მისი და მისი ოჯახის გარდა, არავის აღელვებდა. ოფიციალურ სანქტ-პეტერბურგს უკვე აღარც სჭირდებოდა დადიანი. რუსეთში სამეგრელოს სამთავროს გაუქმების საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა მხოლოდ დროის საგანს შეადგენდა.

1840წ. 20 ნოემბერს ლევან V-მ სამურზაყანოს დაბრუნების საქმეში დახმარება სთხოვა გრაფ ი. პასკევიჩს. თუმცა ყოფილმა მთავარმართებელმა, მას, როგორც მოსალოდნელი იყო, უპასუხა, რომ ამ საკითხის გადაწყვეტა მისი კომპეტენციის ფარგლებში არ შედიოდა. რა თქმა უნდა, კავკასიაში ცარიზმის კოლონიალური პოლიტიკის ისეთი აქტიური გამტარებლისაგან, როგორც ვარშავის გრაფი იყო, ლევანისადმი დახმარება ნაკლებად სავარაუდო იყო. როგორც წყაროები ადასტურებენ, ყოფილმა მთავარმართებელმა სინამდვილეში კარგად უწყოდა, თუ რამდენად „დამოუკიდებელი“ იყო სამურზაყანო სამეგრელოსაგან, მაგრამ მისთვის უპირატესი იყო იმპერიის ინტერესები, ვიდრე კავკასიის მთებს მიღმა დაკარგული მცირე სამთავროს საზღვრების დადგენის საკითხი. ამიტომ ი. პასკევიჩმა 1841წ. 19 თებერვალს დადიანთან ამ მიწერილობის შესახებ აცნობა ე. გოლოვინს.²

ამის შემდეგ, დადიანის სახლმა გადაწყვეტა პირდაპირ პეტერბურგში ეძია სამართალი და ისინი სამხედრო მინისტრ, გენერალ-ადიუტანტ ალექსანდრე ჩერნიშევს დაუკავშირდნენ. ლევანმა მას 1842წ. 22 აპრილს წერილი მისწერა,³ რომელიც სამხედრო მინისტრს, იმპერიის დედაქალაქში ვიზიტის დროს, დედამისმა, ნინო ბაგრატიონ-დადიანისამ, იმავე წლის ნომებრის დასაწყისში

¹ *Записка о действительной и законной принадлежности Владетелю Мингрелии Самурзаканской земли*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 124.

² სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 48.

³ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 82-88.

გადასცა.¹

ალ. ჩერნიშევი ე. გოლოვინს 11 ნოემბერს წერილი გამოუგზავნა (№8042) და მისგან სამურზაყანოს საკითხთან დაკავშირებით დასკვნები მოითხოვა, რათა ნიკოლოზ პირველისათვის მოეხსენებინა.² როგორც ჩანს, ნინომ მოახერხა იმპერატორთან ამ საკითხზე გასაუბრება და ამ დროს მონარქისათვის ლევანის წერილიც უნდა გადაეცა. ევგენი გოლოვინმა ალექსანდრე ჩერნიშევს საკმაოდ მოკლე პასუხი გასცა. იგი აღნიშნავდა, რომ სამურზაყანოზე დადიანის სახლის უფლებების მიმართ მისი დასკვნა უარყოფითი იყო.³

მაგრამ ამით ღვა არ დასრულებულა. ახალი ეტაპი სამურზაყანოს საკითხის განხილვას უკავშირდება მთავარმართებლად გენერალ-ადიუტანტ ალექსანდრე ნეიდგარდტის დანიშვნას 1842წ. 21 დეკემბერს. რუსეთის ადგილობრივი ხელისუფლება, რომელიც სამურზაყანოს ექსპროპრიაციისათვის „კანონიერ“ საფუძვლებს ეძებდა, ძალიან მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. საქმე რთული აღმოჩნდა ლეგალიზაციისათვის.

ამასთან ერთად, დადიანების მოთხოვნამ შესაბამის ანაზღაურების მისაღებად, რაც უკვე რუსებს დღის წესრიგში ედგათ 1840წ. 21 მაისიდან, ახალი მთავარმართებლის აღშფოთება გამოიწვია. როგორც ჩანს, თავიდანვე, სანამ საქმის რეალურ ვითარებაში გაერკვეოდა, იგი ე. გოლოვინის შესაბამის გადაწყვეტილების „ჭეშმარიტებას“ იზიარებდა. ამიტომ, ალ. ნეიდგარდტი წინააღმდეგი იყო იმისა, რომ ხელისუფლებას დადიანებისათვის რაიმე თანხა გადაეხადათ, ვინაიდან, მთავარმართებლის რწმენით, რეგიონი დადიანს არასდროს ეკუთვნოდა, როგორც ეს მისმა წინამორბედმა გამოარკვია. ამ საკითხთან დაკავშირებით თავისი უარყოფითა დასკვნა მთავარმართებელმა სამხედრო მინისტრ ალ. ჩერნიშევს 1843 წლის მაისში გაუგზავნა.⁴

ვინაიდან დადიანების მხრიდან საჩივრები არ წყდებოდა, ალ. ნეიდგარდტმა ახალი გამოძიება წამოიწყო. მან ამ საქმის არსში

¹ სებას. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 91-92.

² სებას. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 90-93.

³ სებას. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 94.

⁴ სებას. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 114.

გარკვევა „ტიტულარულ სოვეტნიკს“ ფერდინანდ რეის დაავალა, რომელმაც ალ. ნეიდგარდტს 1843წ. 4 და 15 ოქტომბერს ორი მოხსენება წარუდგინა.¹ პირველში მოცემული იყო დადიანის საჩივრის ძირითადი არსი და სამურზაყანოსთან დაკავშირებული მასალების მოკლე მიმოხილვა,² ხოლო მეორეში უკვე საკუთრივ ფ. რეის ანალიზი და დასკვნები იყო წარმოდგენილი.³ ამ საინტერესო და ყურადსაღებ დოკუმენტებს ჩვენს საქართველოს ეროვნულ არქივში მივაკვლიეთ და პირველად გამოგვაქვს სამხეოზე.

ფ. რეის დასკვნებით, ე. გოლოვინის გადაწყვეტილება დადიანისათვის სამურზაყანოს ჩამორთმევის შესახებ უსაფუძვლო იყო, ვინაიდან გრაფი პასკევიჩისა და ბარონ როზენის მიერ იმპერატორისადმი წარდგენილ პატაკებში აშკარად ჩანს, რომ სამურზაყანო სამეგრელოს დაქვემდებარებული მხარე იყო და იგი დადიანისგან დამოუკიდებელი არ ყოფილა. შესაბამისად, ფ. რეი უარყოფდა მანუჩარ შარვაშიძის სუვერენულ მართველობას დალიძე-ენგურის შუამდინარეთში, რაც, მისი სიტყვებით, ე. გოლოვინისათვის მთავარ „არგუმენტს“ შეადგენდა.

მაგრამ ფ. რეი დადიანების ადვოკატი ვერ იქნებოდა და იგი, პირველ რიგში, კოლონიალური ხელისუფლების ინტერესებს იცავდა და ამიტომაც კარგად ხვდებოდა, რომ ე. გოლოვინის ზემოხსენებული გადაწყვეტილება განპირობებული იყო არა, თითქოს-და, სამურზაყანოში მშვიდობის უზრუნველყოფის მიზნით, არამედ იმპერიის ინტერესებიდან გამომდინარე, რომელიც კავკასიის რეგიონში საკუთარი სამხედრო და პოლიტიკური პოზიციების განმტკიცებას ცხდილობდა და უკვე ვეღარ ითმენდა ადგილობრივი ავტონომიური პოლიტიკური წარმონაქმნების არსებობას. ამიტომ ალ. ნეიდგარდტის ქვეშევრდომიც წერდა, რომ სამურზაყანოს სამურზაყანოს ჩამორთმევა შესაძლებელია, «*ежели*

¹ *Репорт Титулярного Советника Рея Его Высокопревосходительству, Главнокомандующему Закавказским Краем, Господину Генералу от Инфантерии, Генерал Адъютанту и Кавалеру Нейдгардту*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 176.

² *Записка о притязании Владетеля Мингрелии на Самурзаканскую область*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 177-185.

³ *Дополнение к записке содеожайщей опровержение домогательства Князя Дадиани о возвращении ему Самурзакани*, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 187-189.

таковая мера требует по общим видом управления».¹

აქედან გამომდინარე, ფ. რეი, იცავდა რა რუსეთის იმპერიის ინტერესებს და ღირსებას, ალ. ნეიდგარდტს ურჩევდა, დადიანი-სათვის ფული მხოლოდ იმიტომ გადაეხადათ, რომ იგი იმპერატორის ერთგული ქვეშევრდომი იყო და მისი მოღვაწეობაც სამურზაყანოშიც რუსეთის ინტერესების დაცვას ემსახურებოდა. ფ. რეის აზრით, ამგვარი გამოსავალი საკუთრივ დადინის თხოვნასაც დააკმაყოფილებდა და არც რუსეთის „ღირსებას შელახავდა“ ამ „ჩახლართულ და გაუგებარ საქმეში“, როგორც იგი წერდა.² რეის რჩევის არსი სავსებით ნათელი იყო, რადგან, თუკი ხელისუფლება სამეგრელოს მთავარს სამურზაყანოს გამო ფულს გადაუხდიდა, პეტერბურგი ამით ირიბად აღიარებდა ე. გოლოვინის გადაწყვეტილების სიმკდარეს და დაადასტურებდა, რომ ლალიძგა-ენგურის შუამდინარეთი დადიანს ემორჩილებოდა. რუსმა ჩინოსანმა ამგვარად გადაჭრა ეს საკითხი და დაიცვა იმპერიის ინტერესებიც, ვინაიდან დადიანს, ოფიციალურად, თანხას უხდიდნენ არა სამურზაყანოს გამო, არამედ – ერთგული სამსახურისათვის. შესაბამისად, ე. გოლოვინის უსამართლო გადაწყვეტილებაც კითხვის ნიშნის ქვეშ არ დგებოდა.

ალ. ნეიდგარდტმა ფ. რეის რჩევები გაითვალისწინა და იგი, რეკომენდაციების სახით, ალ. ჩერნიშევს გაუგზავნა. მთავარმართებლის წინადადებით, დადიანისთვის ხელისუფლებას უნდა მიეცა ერთჯერადი ფულადი ანაზღაურება და პოლკოვნიკი დავით V დადიანი უნდა აეყვანათ გენერალ-მაიორის წოდებაში. ეს კი უნდა წარმოჩენილიყო ისე, რომ უმაღლესი ხელისუფლება აფასებდა სამეგრელოს მთავრის ღვაწლს რუსეთის ინტერესების დაცვის საქმეში.³ როგორც ვხედავთ, დადიანის მიერ მოთხოვნილი ყოველწლიური საური მხოლოდ ერთჯერადი ანაზღაურებით უნდა შეცვლილიყო. ალ. ნეიდგარდტი სავსებით აცნობიერებდა იმას, რომ სამურზაყანოს დაბრუნება დადიანისათვის უკვე შეუძლებელი

¹ *Дополнение к записке...*, – *სებასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 188.

² *Дополнение к записке...*, – *სებასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 189.

³ *Рапорт Командира Отдельнаго Кавказскаго Корпуса, Генерал Адъютанта Нейдгардта Военному Министру, Господину Генерал Адъютанту и Кавалеру Князю Чернышеву*, 1844w. 11 მარტი, №17, – *სებასა*. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 201-202.

იყო, რადგან ამ მხარეზე საბოქაულოს დაწესების შესახებ გადაწყვეტილება იმპერატორის მიერ იყო ხელმოწერილი.¹

ამასთან ერთად, ის იძლეოდა რეკომენდაციას, რომელსაც უნდა დაედგინა სამურზაყანოსა და სამეგრელოს შორის ადმინისტრაციული საზღვარი.² საქმე იმაშია, რომ, თანხასთან ერთად, 1841წ. 21 მაისს, დადიანებმა გარკვეული დასახლებული პუნქტები (მათ შორის, სოფ. ფახულანი) მოითხოვეს.³ ე. გოლოვინმა მათ ფახულანი დაუმტკიცა.⁴ როგორც ჩანს, მთავარმართებელს ამით აფხაზეთისათვის სამურზაყანოს ნაწილის გადაცემის გაუზნებელყოფება სურდა.

კავკასიის მთავარმართებლის მოხსენება 1844წ. 11 მაისს ალ. ჩერნიშევმა ამიერკავკასიის საქმეთა კომიტეტის წევრებს გააცნო.⁵ ამ სახელმწიფო ორგანომ, რომელიც იძულებული იყო ხელისუფლების პრესტიჟი შეენარჩუნებინა, ძალაში დატოვა ე. გოლოვინის გადაწყვეტილება. თუმცა მან, ირიბად, ხაზი გაუსვა კავკასიის ყოფილი მთავარმართებლის მიერ მცდარ დადგენილებას, მიხედისათვის სამურზაყანოს ნაწილი გადაცემის თაობაზე.⁶ კომიტეტმა მხარი დაუჭირა სამეგრელოს მთავრისათვის გარკვეული თანხის გადახდას. ოღონდ, დადიანისთვის უნდა განემართათ, რომ სამურზაყანო რუსეთისათვის წამგებიანი მხარე იყო და, პირიქით, იგი კიდევ უფრო მეტ ხარჯებს მოითხოვდა იქ არსებული რუსული ადმინისტრაციისა და დისლოცირებული სამხედრო ნაწილების შენახვის გამო.⁷ შესაბამისად, დადიანის იმედი არ უნდა ჰქონოდა, რომ თანხის რაოდენობის გაზრდას მოახერხებდა. ამიერკავკასიის საქმეთა კომიტეტის აღნიშნული გადაწყვეტილება უმაღლესმა ხელისუფალმაც მოიწონა.⁸

¹ *Рапорт Командира...*, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 201.

² *Рапорт Командира...*, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 202.

³ სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 57.

⁴ *Акты*. Т. X. დოკ. №257, გვ. 249

⁵ *ჩერნიშევის პახუხი ნეიდვრადტს*. 1844წ. 9 ივნისი, №398, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 235.

⁶ *Выписка из журнала Комитета по делам Закавказского Края*. 1844წ. 11 მაისი, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 236.

⁷ *Выписка из журнала...*, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 236-237.

⁸ *Краткая записка по делам Самурзакани*, – სება. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე საქმე 357, ფ. 219. ეს დოკუმენტი (№29) 1846წ. 29 აპრილსაა შედგენილი

ალ. ნიედგარდტმა, ჩვენთვის გაურკვეველი მიზეზების გამო, ვერ მოახერხა ამ დადგენილების აღსრულება და მისი განხორციელება უკვე კავკასიაში მეფისნაცვალ გრაფ მ. ვორონცოვს მოუწია.¹ მან 1845წ. მარტში შესაბამისი მოლაპარაკების საწარმოებლად დავით დადიანთან შავიზღვისპირა ხაზის IV განყოფილების უფროსის მოვალეობის შემსრულებელი პოლკოვნიკი ალექსი ბრუსილოვი მიავლინა. როგორც ჩანს ამ უკანასკნელის „დესპანობას“ სხვა დატვირთვაც ჰქონდა, რადგან ა. ბრუსილოვის სახელი იმხანებში დასავლეთ საქართველოში კარგად იცოდნენ: ის 1841წ. გურიის აჯანყების ჩამხშობი იყო. ჩანს, მ. ვორონცოვს სურდა დადიანის მოსალოდნელი ვნების ჩახშობა ბრუსილოვთან მოლაპარაკებების დროს.

როგორც ვნახეთ, თავიდან დადიანები ყოველწლიურად 10 000 ვერცხლის მანეთს ითხოვდნენ. თუმცა, ამჯერად ეს მოთხოვნა გაენახევრებინათ და დავითმა ა. ბრუსილოვს ყოველწლიურად 5 000 ვერცხლის მანეთი მოსთხოვა.² მეფისნაცვლის დესპანმა, კომიტეტის ზემოხსენებული დადგენილების შესაბამისად, მთავარს „აუხსნა“, რომ მის მიერ მოთხოვნილი თანხა საკმაოდ „დიდი“ იყო რუსეთის ხელისუფლებისათვის. პოლკოვნიკმა ლევან V-ს მემკვიდრეს აცნობა, რომ იმპერატორი აპირებდა მისთვის გენერალ-მაიორის წოდების ბოძებას, რითაც ის მიხეილ შარვაშიძეს გაუტოლდებოდა. როგორც ა. ბრუსილოვი აცნობებდა მ. ვორონცოვს, დავითი ამ ამბავს გაუხარებია და იგი უფრო მეტად დამთმობიც გამხდარა.³

თუმცა, მთლად ასეც არ იყო საქმე. დავით დადიანმა საპატიოდ მიიჩნია მაღალი სამხედრო წოდების მიღება, მაგრამ იგი პოზიციების დათმობას ადვილად არ აპირებდა. მან, ამ მოლაპარაკებების დღეებში, მ. ვორონცოვს მისწერა, რომ რუსეთის ხელისუფლების განმარტება, რომ სამურზაყანოს ჩამორთმევის მიზეზი იქ სიმშვიდის დამყარება იყო, სარწმუნო არ იყო, რადგან იმ მხა-

გენერალ-მაიორ ესპეხოს მიერ.

¹ *Акты*. Т. X. док. №262, გვ. 257.

² *От Г. Главнокомандующаго Г^в Военному министру*. 1845წ. 1 აპრილი, №29, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 238-241.

³ *От Г. Главнокомандующаго Г^в Военному министру*. 1845წ. 1 აპრილი, №29, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 238-241.

რეში მაინც არ წყდებოდა ქურდობები, ტყვეთა ტაცება და სხვა კანონდარღვევები.¹

ამ სირთულეების მიუხედავად, საბოლოოდ, როგორც ჩანს, დადიანის დათანხმება მაინც მოახერხა ა. ბრუსილოვმა და, აღნიშნული მოლაპარაკებების შემდეგ, მ. ვორონცოვმა აღ. ჩერნიშევს 1845წ. 1 აპრილს შესთავაზა დადიანისათვის მისაცემი ერთჯერადი თანხა 25 000 ვერცხლის მანეთით განსაზღვრულიყო.² მეფისნაცვალს მიიჩნევდა, რომ კომპენსაციის გადაცემა დადიანისათვის სავსებით სამართლიანი ქმედება იყო იმ ვითარებიდან გამომდინარე, რაც სამურზაყანოსთან დაკავშირებით შეიქმნა.³ ეს წინადადება ხელისუფლების მიერ მალევე, იმავე თვის მიწურულს (29 აპრილი) დაკმაყოფილდა.⁴ 1845წ. დამტკიცებული თანხა დადიანმა მხოლოდ 1847 წელს მიიღო. კარგა ხნის მანძილზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული იყო მცდარი შეხედულება იმის თაობაზე, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ სამურზაყანო სამეგრელოსგან გამოისყიდა და ამ სახით შევიდა შესაბამისი ცნობა ამ კუთხის შესახებ ისეთ სოლიდურ გამოცემაში, როგორიცაა „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“⁵

ამან მიხეილ შარვაშიძე აღაშფოთა და 1845წ. 22 დეკემბერს საპროტესტო წერილი (№109) მისწერა ქერჩში შავიზღვისპირა ხაზის კორპუსის ხელმძღვანელს გენერალ-ადიუტანტ ა. ი. ბუდბერგს. მისი თქმით, ხელისუფლების ამ გადაწყვეტილებამ მიხეილ შარვაშიძის ავტორიტეტი დასცა მის ქვეშევრდომებსა და მთიელ ტომებში.⁶ მიხეილი ითხოვდა, გაეთავისუფლებინათ იგი მთავრობიდან და სამაგიეროდ მისთვის იმერეთში მიეცათ მამული

¹ Докладная записка Наследника и Правителя Мингрельскаго Владения Князя Дадиана Его Сиятельству, Наместнику Закавказскаго Края, Господину Генералу от Инфантерии Геренрал Адъютанту и Кавалеру Михаилу Семеновичу Графу Воронцову. 1845წ. 19 მარტი, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 215-217.

² От Г. Главнокомандующаго Г^в Военному министру. 1845წ. 1 აპრილი, №29, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 238-241.

³ Акты. Т. X. док. №262, გვ. 257.

⁴ სამხედრო მინისტრის წერილი გრაფ ვონრონცოვისადმი. 1845წ. 30 აპრილი, – სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 242.

⁵ სამურზაყანო. – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 9, თბ., 1985, გვ. 37.

⁶ სეასა. ფონდი 1087, აღწ. 2, საქმე 357, ფ. 260-263.

1 500 კომლით.¹

1849 წელს სამეგრელოს გადაეცა ადრე სამურზაყანოში შემაკალი სასაზღვრო სოფლები: დიდი და პატარა კოკი, გაინარჯია მუხური, ორსანტია და შამგონა.² ამით დასრულდა სამურზაყანოელ შარვაშიძეთა და დადიანის კარის ტერიტორიული დავა, რომელიც 9 წელი გრძელდებოდა.

ო. ბლაჟბა და ს. ლაკობა არ ღალატობენ საკუთარ თავს და სამურზაყანოზე რუსული ადმინისტრაციის დაწესების თაობაზეც „ახლებურ“ მიდგომას წარმოგვიდგენენ. მათი მტკიცებით, თითქოს 1840 წელს, «владетель Абхазии доказал свои права на эту область (სამურზაყანო – კ.კ.) и с этого времени она являлась отдельным приставством».³ როგორც ზემოთ ვნახეთ, ამ მტკიცებისათვის საერთოდ არანაირი საფუძველი არ არსებობს.

ამრიგად, როგორც ჩვენს მიერ მიკვლეული საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს, რუსეთს დადიანისათვის სამურზაყანოს ჩამორთმევის დაკანონება ძალიან გაუჭირდა და ამ პროცესს რამოდენიმე წელიც შეაღია. ამ წყაროებიდან ნათლად ჩანს, რომ ეს მხარე იმპერიის მერსვეურებს სამართლიანად სამეგრელოს სამთავროს შემადგენელ ნაწილად მიაჩნდათ, რაც იმთავითვე აბათილებს აფხაზი სეპარატისტი ისტორიკოსების (ო. ბლაჟბა, ს. ლაკობა) მტკიცებას იმის თაობაზე, რომ, თითქოს, სამურზაყანოზე საბოქაულოს დაწესებით, რუსეთმა ერგვარად აღიარა ამ მხარეზე მიხეილ შარვაშიძის უფლებების ლეგიტიმურობა.

¹ ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე. კულტურულ ისტორიული ნარკვევი, – *შრომები*. ტ. VI. თბ., 1988, გვ. 8; С. Эсадзе. Историческая записка об управлении Кавказом. Т. I. Тфл., 1907, გვ. 135.

² ზ. ცინცაძე. სამეგრელოს (ოდიშის) სამთავროს..., გვ. 101.

³ О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба. История Абхазии. С древнейших времён до наших дней. 10-11 классы. Учебник для общеобразовательных учебных учреждений. Сухум, 2006, გვ. 245.

KAKHA KVASHILAVA

ON THE PROBLEM OF ESTABLISHING A PRISTAVSTVO IN SAMURZAKANO. *ACCORDING TO THE NEWLY ASCERTAINED ARCHIVAL MATERIALS*

In Samurzakano which almost 150 years had been a disputed territory between Samegrelo and Abkhazia, was established a directly Russian occupation rule in 1840. Though Giorgi and Mikheil Sharvashidze recognized Levan V Dadiani's authority on this land, they surreptitiously supported the activity of the local oppositionists. Thereby Giorgi and Mikheil had tried to interfere in the realization of their rights in the Galidzga-Enguri interfluve. Russia took advantage of this situation and in Samurzakano and there was established a police-administrative unit – pristavstvo. It was a logical continuation of the colonial policy, which provided for the destruction of the local self-governing entities.

In the article we are the first using the archival documents that have been identified by us in the Historical Archives of the National Archives of Georgia, the National Centre of Manuscripts of Georgia and the Manuscript Collections of the Historical and Ethnographic Museum of Zugdidi. According to these sources, it was not easily for Russia to legitimize taking away Samurzakano from Dadiani. In these new discovered documents we see clearly that the Russians quite rightly recognized that Galidzga-Enguri interfluve was part of Samegrelo. This fact refuted the statement of the Abkhaz separatist historians (O. Bgazhba, S. Lakoba) that Russia began to recognize the legitimacy of the rights of Mikhail Sharvashidze on this land.

წურაბ პაპასქირი, ბეჟან სორაპა

სოჩისა და მისი შემოგარენის ისტორიული წარსულიდან

საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტის გადაწყვეტილებით 2014 წლის ზამთრის ოლიმპიური თამაშები რუსეთის ფედერაციის ქალაქ სოჩაში და მის შემოგარენში უნდა ჩატარდეს. ეს ფაქტი არაერთგვაროვნად იქნა აღქმული ჩრდილოეთ კავკასიაში. უფრო მეტიც, ადიღე-ჩერქეზეთის რიგმა საზოგადოებრივმა ორგანიზაციებმა და გაერთიანებებმა ღიად დააფიქსირეს თავიანთი ნეგატიური დამოკიდებულება სოკ-ის ამ გადაწყვეტილებისადმი. ამ პროტესტს თავისი ახსნა აქვს – იმ ტერიტორიაზე, სადაც ოლიმპიური თამაშები უნდა გაიმართოს 1864 წლამდე, რუსეთ-კავკასიის ომის დასასრულამდე ადიღური (ჩერქეზული) მოდგმის ხალხები – ჯიქები და უბიხები ცხოვრობდნენ. საყოველთაოდ ცნობილია, რუსეთ-კავკასიის ომის (1763-1864) დროს რუსეთის იმპერიამ ჩრდილოეთ კავკასიის მუსლიმურ მოსახლეობას, მათ შორის, შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე – უშუალოდ სოჩა-ადღერის მიდამოებში მცხოვრებ აფხაზურ-ადიღური მოდგმის ხალხებს: ადიღე-ჩერქეზებს, უბიხებს, აფხაზებს, ნამდვილი გენოციდი მოუწყო. ომის დამთავრების შემდეგ კავკასიაში ნათხვაჯების, შაფსულების, უბიხების, ჯიქების, აფხაზების მრავალრიცხოვანი ეთნოსებიდან და ეთნოგრაფიული ჯგუფებიდან მხოლოდ შაფსულები და აფხაზები შემორჩნენ. სხვები, რუსეთის ხელისუფლებამ დელაბუდიანად აყარა მშობლიური მიწა-წყლიდან და თურქეთში გადაასახლა, სადაც ადგილობრივ მოსახლეობას ან ჩერქეზთა სხვა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს შეერწყნენ და თანდათანობით ისტორიის ასპარეზიდან გაქრნენ.

რუსეთის იმპერიის მემკვიდრე რუსეთის ფედერაცია უარს ამბობს ჩერქეზთა გენოციდის აღიარებაზე. ადიღეს რესპუბლიკური საზოგადოებრივი ორგანიზაცია „ჩერქეზთა კონგრესი“ (თავმჯდომარე მურატ ბერზეგოვი) თვლის, რომ იმ მიწაზე, სადაც

გენოციდი მოხდა და დღემდე ეს დანაშაული აღიარებული არ არის, ხოლო ჩერქეზული ეთნოსის აღორძინება ისტორიულ სამშობლოში გადაწყვეტილი არ არის, ოლიმპიური თამაშების ჩატარება მკრეხელობაა და ეწინააღმდეგება როგორც ზოგადსაკაცობრიო, ისე საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტის პრინციპებს.¹

შავი ზღვის ჩრდილო აღმოსავლეთ სანაპიროზე ანტიკურ ხანაში და შუა საუკუნეებში მრავალრიცხოვანი ადიღური ეთნოგრაფიული ჯგუფები ცხოვრობდნენ. ქართულ საისტორიო წყაროებში ისინი ჯიქების, ხოლო მათი განსახლების ტერიტორია ჯიქეთის სახელით მოიხსენიება.² შუა საუკუნეებში ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, კერძოდ, სოჭა-ტუაფსეს მონაკვეთში მოსახლე ადიღების მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართულ პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ კულტურულ სივრცეში იყო მოქცეული. VIII ს. მიწურულს დასავლურქართული სახელმწიფოს „აფხაზთა“ სამეფოს შექმნის დროიდან შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო მდ. ნიკოფსიამდე მის შემადგენლობაში შედიოდა.³ მდ. ნიკოფსია თანამედროვე მდ. ნეჩეფსუნოა, რომელიც ამჟამინდელ ქ. ტუაფსეს ჩრდილო-დასავლეთით ერთვის შავ ზღვას. ქ. ტუაფსეს ჩრდილო-დასავლეთით, ზღვით დაახლოებით 20 კმ-ზე, დღე-

¹ მურატ ბერბეგოვის განცხადებით: «В ходе Русско-Кавказской войны Российским государством был совершён геноцид в отношении черкесов, особенно сильно пострадали именно коренные жители Причерноморья: один из самых многочисленных черкесских субэтносов – шапсуги и убыхи. После 1864 года на исторической родине осталось не более 2% шапсугов, убыхи были истреблены и выселены на 100%. Сегодня на исторической родине не осталось ни одного этнического убыха. Российская федерация отказывается признавать геноцид черкесов, совершенный Российской империи, правопреемником которой она является. Мы считаем, что на земле, где был совершен жесточайший геноцид, и до сих пор это преступление не признано, а вопрос о воссоздании черкесского этноса на исторической родине не решен, проводить олимпийские игры по меньшей мере кощунственно и противоречит как общечеловеческим принципам, так и принципам, провозглашенным Олимпийским комитетом.» *Черкесский Конгресс против зимней олимпиады в Сочи*. იხ. <http://ewnc.org/node/953> (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ. ბ.ს.).

² ზ. ანჩაბაძე, მ. ცინცაძე. საქართველო და ჩრდილოეთ კავკასია XII საუკუნესა და XIII საუკუნის I ნახევარში. – *საქართველო რუსთაველის ხანაში*. თბ., 1966, გვ. 151.

³ ზ. В. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми, 1959, გვ. 110; М. Д. Лордкипанидзе. Возникновение новых феодальных государств. – *Очерки истории Грузии*, т. II. Тб., 1973, გვ. 283.

კანდელ სოფელ ნოვომიხაილოვსკისთან მდებარეობდა ქ. ნიკოფსია, ქვეყნის უკიდურესი ჩრდილო-დასავლეთი პუნქტი.¹ „მატიანე ქართლისაჲს“ სახელით ცნობილი XIს. ქართული ქრონიკის ცნობით „აფხაზთა“ მეფე გიორგი II-ს (929-957) კახეთის ერთ-ერთი ფეოდალი ხახუა არშის ძე შეპყრობილი ჯიქეთს წარუგზავნია,² რაც იმის დადასტურებაა, რომ იმ დროს ჯიქეთი უშუალოდ „აფხაზთა“ სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.

XIს. დასაწყისში, როდესაც საქართველოს ერთიანი მონარქია შეიქმნა, ჯიქეთი ქართული პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სამყაროს საზღვრისპირა რეგიონი იყო. ერთიანი ქართული სამეფოს უკიდურესი ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი ქ. ნიკოფსიასთან, მდ. ნიკოფსიაზე გადიოდა და ასე იყო საუკუნეების განმავლობაში.³ ქართველი მემატიანე როდესაც ერთიანი საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III ბაგრატიონის (978-1014) მოღვაწეობას ეხება, აღნიშნავს, რომ მან „დაიპყრა ყოველი კაკკასია თვითმპყრობელობითა ჯიქეთითგან ვიდრე გურგენადმდე“⁴ (ე.ი. კასპიის ზღვამდე). გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში დოკუმენტურადაა დაფიქსირებული, რომ XIს. შუა ხანებში ნიკოფსია უშუალოდ საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებში შემოდიოდა.⁵ დავით აღ-

¹ **З. В. Анчабадзе.** Из истории средневековой..., გვ. 110; **Л. И. Лавров.** Этнография Кавказа. Л., 1982, გვ. 168.

² *მატიანე ქართლისა.* – *ქართლის ცხოვრება.* ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 268; **З. В. Анчабадзе.** Из истории средневековой Абхазии, გვ. 111; **З. В. Папаскири.** У истоков грузино-русских политических взаимоотношений, Тб., 1982, გვ. 66.

³ **З. В. Анчабадзе.** Из истории средневековой Абхазии, გვ. 110-111; **მ. ლორთქიფანიძე.** ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება. თბ., 1963, გვ. 180-186; **მ. ბერძნიშვილი.** საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრები XIII საუკუნის დამდეგს. – *საქართველო რუსთაველის ხანაში.* თბ., 1966, გვ. 293-294.

⁴ **სუმბატ დავითის ძე.** ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა. – *ქართლის ცხოვრება.* ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 382.

⁵ გიორგი მთაწმინდელის განმარტებით: „ერთი წმიდათა ათორმეტთა მოციქულთაგანი, **სიმონს ვიტყვ კანანელსა, ქუყყანასა ჩუენსა დამარხულ არს აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების**“. იხ.: გიორგი ხუცეს-მონაზონი. გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება. – *ძველი ქართული პავიონ-გრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ილ. აბულაძის* რედაქციით, II. თბ., 1967, გვ. 154, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ. ბ.ხ.**

მაშენებლის მმართველობის პერიოდში (1089-1125) შემუშავდა ფორმულა, რომლის მიხედვით ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ტერიტორია გადაჭიმული იყო „ნიკოფსითვან დარუბანდისა ზღვაბდე და ოვსეთითვან სოერად არეგაწაბდე“.¹ ერთიანი საქართველოს სამეფოს დაშლის შემდეგ, XVს. II ნახევრიდან ჯიქეთი საქართველოს ჩამოშორდა, თუმცა XVI-XVIII საუკუნეებში შედგენილ (მათ შორის რუსეთში) რუკებზე საქართველოს საზღვარი ქ. ნიკოფსიასთან თუ მდ. ყუბანის შესართავთან გადის.²

XVIს. შუა ხანებიდან მზარდი რუსეთის სახელმწიფოს ექსპანსიონისტური პოლიტიკის დღის წესრიგში კავკასიის საკითხი დადგა. ამ დროიდანვე (1567-1588 წწ.) ჩნდება ჩრდილოეთ კავკასიაში, მდ. თერგსა და მდ. ყოისუზე რუსების პირველი სიმაგრეები და სამხედრო დასახლებები. XVIIIს. II ნახევარში რუსეთის ინტერესები კავკასიისადმი კიდევ უფრო გაიზარდა. რუსეთის მმართველ წრეებს კარგად ესმოდათ ქვეყნისათვის ამ რეგიონის მნიშვნელობა. გარდა იმისა, რომ რუსეთს სავაჭრო-ეკონომიკური ინტერესები ჰქონდა კავკასიაში, მისი მიზანი იყო შავ ზღვაზე გასვლა, შუა აზიასა და მახლობელ აღმოსავლეთზე გამავალი სავაჭრო გზების ხელში ჩაგდება და, საბოლოო ანგარიშში, ახლო აღმოსავლეთში ეკონომიკური და პოლიტიკური გაბატონება.³

1763წ. რუსეთის ჯარის ნაწილები ყაბარდოში შეიჭრნენ, მდ. თერგის მარცხენა ნაპირზე ციხე-სიმაგრე მოზდოკი დააარსეს და იქ კაზაკთა გარნიზონი ჩააყენეს. ამ ფაქტმა ყაბარდოელების აღშფოთება გამოიწვია და მათ ციხე-სიმაგრის დანგრევა მოითხოვეს. რუსეთმა ეს მოთხოვნა არ დააკმაყოფილა და ყაბარდოში დამატებით შეიყვანა სამხედრო ნაწილები. ამის საპასუხოდ ყაბარდოელებმა დიდი ძალებით შეუტიეს მოწინააღმდეგეს. გაჩაღდა ასწლიანი რუსეთ-კავკასიის ომი (1763-1864), რომელშიც რუსეთი მიზნად ისახავდა ჩრდილოეთ კავკასიის (ცენტრალური, დასავლეთ და აღმოსავლეთ კავკასიის) დაპყრობას, ხოლო კავკასი-

¹ ანდერძი დავით მეფისა (1125). ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო **ი. დოლიძემ**, II. თბ., 1965, გვ. 19.

² *Очерки из истории Грузии*. Абхазия с древнейших времен до наших дней. Тб., 2009, карта № 6,7,11,14,19.

³ **Н. А. Смирнов**. Политика России на Кавказе в XVI-XIX веках. М., 1958, გვ. 26.

ელ მთიელთა მხრიდან ომს ანტიკოლონიურ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ხასიათი ჰქონდა.¹

XIX ს. დასაწყისში რუსეთის იმპერიამ საქართველო და სამხრეთ კავკასიის სხვა პოლიტიკური ერთეულები შეიერთა. ამის შემდეგ ცარიზმის გადაუდებელ სტრატეგიულ და პოლიტიკურ ამოცანას წარმოადგენდა ჩრდილოეთ კავკასიის დაპყრობა, რაც გამოწვეული იყო კავკასიაში რუსეთის პოლიტიკური მდგომარეობის თავისებურებებით: იმპერიასთან მიერთებული ტერიტორიები კავკასიონის ქედის სამხრეთით მდებარეობდა; მათი დაპყრობა კავკასიონის მთიანი ზოლის დაპყრობამდე მოხდა. ამდენად, იმპერიის კავკასიური სამფლობელოები მეტროპოლიიდან გამიჯნული აღმოჩნდა დაუმორჩილებელი ჩრდილოეთ კავკასიით. ამიტომ დღის წესრიგში ჩრდილოეთ კავკასიის საკითხი დადგა. სანამ რუსეთი ჩრდილოეთ კავკასიას, მათ შორის, ყუბანის მხარეს და ასევე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს არ დაიპყრობდა, მისი ბატონობა სამხრეთ კავკასიაში მტკიცე ვერ იქნებოდა.² ამიტომ ცარიზმი ამ საკითხის გადაწყვეტისათვის ზრუნვას შეუდგა.

1828-1829 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში გამარჯვების შემდეგ სულთანმა რუსეთის მფლობელობაში ცნო ჩრდილო-დასავლეთ კავკასია და შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო. მართალია, ეს მხარე თურქეთის მფლობელობაში არ იყო, მაგრამ მასზე ბრწყინვალე პორტას პოლიტიკური გავლენა ვრცელდებოდა.³ ამ ომის დროს, 1828 წ. 12 ივნისს რუსეთმა დაიპყრო შავი ზღვის ჩრდილო აღმოსავლეთ სანაპიროზე მნიშვნელოვანი ნავსადგური ანაპა, რომელიც შემდეგ ამ მხარეში რუსეთის ექსპანსიის პლაცდარმად იქცა. როდესაც ნიკოლოზ I (1825-1855) კავკასიის მთავარმართებელსა და ჯარების სარდალს ი. პასკევიჩს (1827-1831) რუსეთ-თურქეთის ომში გამარჯვებას ულოცავდა, წერდა: „... დაამთავრეთ რა ამრიგად ერთი დიდებული საქმე, თქვენ მოგე-

¹ ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები. რედ. ზ. ანჩაბაძე. ნაკვ. II, თბ., 1978, გვ. 44; ე. ანთელავა. კავკასია და რუსეთი, ტ. I. თბ., 2007; С. Х. Хотко. История Черкесии в средние века и новое время. СПб, 2001, გვ. 358; И. Макоев. 21 мая – день памяти черкесов, жертв русско-черкесской войны 1763-1864гг. об. ელექტრონული ვერსია: <http://www.newcirca.com/stat/idar.ntm>.

² А. В. Фадеев. Россия и Кавказ первой трети XIX в. М., 1960, გვ. 282.

³ А. В. Фадеев. Россия и Кавказ первой трети XIX в., გვ. 339.

ლით მეორე, ჩემი აზრით, ისეთივე დიდებული, ხოლო პირდაპირი სარგებლის თვალსაზრისით უფრო მნიშვნელოვანი – მთიელთა სრული დამორჩილება ან მათი განადგურება“.¹

იმპერატორის დირექტივა – “მთიელთა სრული დამორჩილება ან მათი განადგურება“, – ნათლად ახასიათებს ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის არსს და მიზანს კავკასიაში. აღსანიშნავია, რომ ისეთი ლიბერალური და დემოკრატიული ძალა ამ ხანის რუსეთში, როგორც იყვნენ დეკაბრისტები, ასეთსავე პოზიციაზე იდგნენ. დეკაბრისტთა „სამზრეთის საზოგადოების“ ლიდერი პ. პესტელი საპროგრამო დოკუმენტში „რუსკაია პრავდა“ კავკასიის ხალხებს ყოფდა მშფოთვარე, დაუმორჩილებელ და მშვიდ, დამყოლ ტომებად. მისი აზრით, აუცილებელი იყო პირველთა გადასახლება იმპერიის შიდა გუბერნიებში, ხოლო მეორეთა თანდათანობითი ასიმილაცია და სრული გათქვეფვა კავკასიაში ჩასახლებულ რუსულ მოსახლეობაში.² შემდეგში ცარიზმი სწორედ ასე მოიქცა.

ირანთან (1826-1828წწ.) და თურქეთთან (1828-1829წწ.) ომებში გამარჯვების შემდეგ, XIX ს. 30-იანი წლების დასაწყისში რუსეთის ჯარებმა გაააქტიურეს მოქმედება ჩრდილოეთ კავკასიაში, მათ შორის, შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ნიკოლოზ I-ის დირექტივის რეალიზების მიზნით ი. პასკევიჩმა შეიმუშავა კავკასიის მთის ხალხების სწრაფი დამორჩილების გეგმა, რომელიც იმპერატორმა 1829წ. ოქტომბერში დაამტკიცა.³ გეგმა ითვალისწინებდა დასავლეთ კავკასიაში – შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე და ყუბანის მხარეში მცხოვრები ადიღური ტომების დამორჩილებას, რისთვისაც საჭიროდ იყო მიჩნეული შავი ზღვის სანაპიროზე არსებული სიმაგრეების – რედუტ-კალე, სოხუმი, ანაპა – გარდა ახალი სიმაგრეების აგება, მათი ერთმანეთთან მტკიცედ დაკავშირება სანაპირო გზით,

¹ А. П. Щербатов. Генерал-фельдмаршал князь Паскевич-Эриванский, т. III. СПб., 1891, გვ. 229-230.

² П. И. Пестель. Русская правда. СПб., 1906, გვ. 48. ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: Э. (Т.) М. Антелава. Из истории русского великодержавного имперского мышления. – *საისტორიო ძიებანი*. ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის წელიწადი. VIII-IX. თბ., 2006, გვ. 324-329, ელექტრონული ვერსია: <http://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2005-2006>

³ *Утверждение наше в Абхазии*. – *Кавказский сборник*, т. X. Тифлис, 1889, გვ. 123.

აგრეთვე ჩრდილოეთიდან რამდენიმე ექსპედიციის მოწყობა ყუბანის მხარეში. ამ გეგმის რეალიზების მიზნით შეიქმნა „აფხაზეთის ექსპედიცია“, რომლის მიზანს სოხუმიდან ანაპამდე სანაპირო ზოლის დაკავება, გამაგრებული სანაპირო ხაზის შექმნა და სიმაგრეებს შორის სახმელეთო მიმოსვლის უზრუნველყოფა, საბოლოო ჯამში კი დასავლეთ კავკასიის მთიანეთში რუსული სამხედრო-ადმინისტრაციული მმართველობის დამყარება წარმოადგენდა.¹

1830წ. ივლისში რუსეთის ჯარის ნაწილებმა აფხაზეთის სანაპიროზე დესანტით დაიკავეს გაგრა, ბიჭვინთა და ბომბორა, სადაც რუსებმა სიმაგრეები ააგეს და ჯარის ნაწილები ჩააყენეს. მიუხედავად თავდაპირველი წარმატებისა, გაგრის ჩრდილო-დასავლეთით რუსეთის ჯარის წინსვლა შეფერხდა ჯიქებისა და უბიხების მედგარი წინააღმდეგობის გამო.² აფხაზეთის ექსპედიციის მოქმედების პარალელურად ი. პასკევიჩმა მდ. ყუბანი გადალახა და შაფსულების რამდენიმე აული გაანადგურა, ამასთან მდ. ყუბანზე რამდენიმე სიმაგრე ააგო.³ ამდენად, სრულად ვერ იქნა მიღწეული ის, რაც ექსპედიციის მიზანს შეადგენდა.

შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, მდ. ბზიფსა და მდ. ხოსთას (ხამიში) შორის **ჯიქების** აფხაზურ-ადიღური მოდგმის აბაზური ეთნოგრაფიული ჯგუფი ცხოვრობდა. ჩრდილოეთით მათი საზღვარი კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედზე გადიოდა. ჯიქების განსახლების ტერიტორია დაყოფილი იყო მთის და სანაპირო თემებად. ჯიქების მთის თემები იყო: **ფსხუ** – მდ. ბზიფის ზემო წელში; **აიბგა** – მდ. ფსოუს ზემო წელში; **წვიჯა** – მდ. მზიმთას შუა წელზე; **აჰჭიფსი** – მდ. მზიმთას ზემო

¹ *Утверждение наше в Абхазии*, გვ. 123. ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: **ბ. ხორავა**. 1830 წლის აფხაზეთის ექსპედიცია. – *საისტორიო ძიებანი*. ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის წელიწადეული. VI. თბ., 2003, გვ. 92-114, ელექტრონული ვერსია: <http://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2003>

² *Утверждение наше в Абхазии*, გვ. 143-147; **А. В. Фадеев**. Россия и Кавказ первой трети XIX в., გვ. 340-341.

³ **Гр. И. Филиппсон**. Воспоминания, М. 1885, გვ. 120; **А. Н. Дьячков-Тарасов**. Гагры и их окрестности. – *Записки Кавказского отдела Императорского Русского географического общества* (ЗКОИРГО), кн. XXIV, вып. I. Тифлис, 1903, გვ. 59; **ა. დიანკოვ-ტარასოვი**. გაგრა და მისი შემოგარენი. რუსულიდან თარგმნეს, შესავალი და კომენტარები დაურთეს **ზურაბ პაპასქერმა** და **ბეჟან ხორავამ**. თბ., 2003, გვ. 110-111.

წელში. ჯიქების სანაპირო თემები, რომლებიც თავადთა საგვარეულო სახელების მიხედვით იწოდებოდნენ, ცხოვრობდნენ: **ცან** – მდ. ბზიფსა და მდ. ხაშუფსეს (ცანდრიფში) შორის; **გეჩ** – მდ. ხაშუფსესა და მდ. მზიმთას შორის; **არდ** (არედ) – მდ. მზიმთასა და მდ. ხოსთას შორის. მდ. ხოსთასა და მდ. შახეს შორის **უბიხები** ცხოვრობდნენ; მდ. შახესა და მდ. ფშადას შორის – **შაფსულები** (მცირე შაფსულები); მდ. ფშადასა და ყუბანის ქვემო წელს შორის – **ნათხვაჯები**.¹

მდ. ყუბანის აუზში ცხოვრობდნენ მრავალრიცხოვანი ადიღური (ჩერქეზული) ეთნოგრაფიული ჯგუფები და აბაზური თემები. XIX ს. შუა ხანებისათვის მნიშვნელოვანი ადიღური ეთნოგრაფიული ჯგუფები იყო: ყაბარღოელები, ბასლენელები, თემირგოი, ბუედულები, ხატუკაი, მახვაშები, მამხელები, ეგერუყეები, აბაძეხები, შაფსულები, ნათხვაჯები; მდ. ყუბანის მარცხენა ნაპირზე, მდ. ლაბის შესართავსა და ყუბანს შორის ცხოვრობდნენ თურქული მოდგმის ყუბანისპირელი ნოღაელები, ხოლო დასავლეთ კავკასიის მაღალმთიან ზოლში მდ. კუმას, ყუბანის მარცხენა ნაპირსა და მდ. ლაბის სათავეებს შორის ცხოვრობდნენ აბაზური თემები: თამ, ყიზილბეკი, შახვირეი, ბაშილბაი, ბალ, ბარაყაი, ბასხოგი. მხოლოდ ადიღების რაოდენობა ყაბარღოელებთან ერთად, XIX ს. I ნახევარში (30-40-იანი წლები) თითქმის მილიონს აღწევდა. მათგან ყველაზე მრავალრიცხოვანნი იყვნენ: შაფსულები (დაახლ. 200 ათასი), აბაძეხები (დაახლ. 160 ათასი), ნათხვაჯები (დაახლ. 60 ათასი).² აღსანიშნავია, რომ რუსები მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში მათ დაცინვით ტომებს ეძახდნენ.

ამდენად, რუსეთს დიდი დრო, ძალა, ადამიანური და მატერიალური რესურსები სჭირდებოდა კავკასიელ მთიელთა დასამორჩილებლად. რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-თურქეთის ომების შემდეგ, როდესაც რუსეთის პოზიციები კავკასიაში კიდევ უფრო განმტკიცდა, ცარიზმმა ურადლება კავკასიის მთიანეთს მიაპყრო. კავკასიის მტკიცედ დაუფლებისათვის აუცილებელი იყო თავისუ-

¹ **ად. ბერჯე**. Выселение горцев Кавказа. – *Русская старина*, т. XXXIII, 1882, январь, გვ. 163; **ს. ტ. ზვანბა**. О Гагре и джигетах. – წგნ.: **ს. ტ. ზვანბა**. Абхазские этнографические этюды. Сухуми, 1982, გვ. 8-9; **ვ. კ. გარდანოვ**. Общественный строй адыгских народов (XVIII – первая половина XIX в.). М., 1967, გვ. 24.

² **ვ. კ. გარდანოვ**. Общественный строй адыгских народов., გვ. 42-44.

ფალი მთიელების დამორჩილება.

XIX ს. 30-იანი წლების დასაწყისში რუსეთის სარდლობა თავს იკავებდა დასავლეთ კავკასიაში ფართო შეტევითი ოპერაციებისაგან და ანაპისა და გაგრის ციხეების დაცვას სჯერდებოდა. ამ პერიოდში ცარიზმის ყურადღება ძირითადად ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიისაკენ იყო მიპყრობილი, თუმცა ჩეჩნეთ-დაღესტანში საომარი მოქმედებების პარალელურად, რუსეთის ჯარის სამხედრო ექსპედიციები მოქმედებდნენ დასავლეთ კავკასიაში. კავკასიის მთავარმართებლისა და კავკასიის კორპუსის მთავარსარდლის ბარონ გრ. როზენის (1831-1837) მმართველობის ხანაში საფუძველი ჩაეყარა ყუბანისპირეთის ვაკისა და კავკასიონის მთისწინეთის დაკავებას, მდ. ყუბანსა და მდ. ლაბას შორის ტერიტორიაზე კახაკთა დასახლებების შექმნას. კავკასიის სარდლობა შავი ზღვის სანაპიროზე აგებდა სიმაგრეებს, გაჰყავდა გზები, რაც ამ მხარეში ცარიზმის ბატონობის განმტკიცებას უწყობდა ხელს. 1831 წ. როზენმა შავი ზღვის სანაპიროზე გელენჯიკი დაიკავა და იქ სიმაგრე ააგო.

კავკასიის მთავარმართებლისა და კავკასიის ჯარების მთავარსარდლის ე. გოლოვინის (1837-1842) დროს რუსეთის სარდლობამ, კავკასიელ მთიელთა წინააღმდეგ ეფექტური ბრძოლის მიზნით, მეტი ყურადღება მიაქცია შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს მნიშვნელოვან პუნქტებში სიმაგრეების აგებას და დაპყრობილ ტერიტორიებზე გზების გაყვანას. როგორც წესი, სიმაგრეები და ფორტები იგებოდა მდინარეების შესართავთან, ადგილობრივ მკვიდრთათვის წართმეულ ტერიტორიებზე. სიმაგრეების აშენებით რუსები კავკასიელ მთიელებს უსაბობდნენ გარე სამყაროსთან, პირველ რიგში თურქეთთან და ინგლისთან ურთიერთობის საშუალებას, ამასთან რუსები მაგრდებოდნენ შავი ზღვის სანაპიროზე, რუსეთის ფლოტს ხელსაყრელი პირობები ექმნებოდა შავ ზღვაზე ბატონობისათვის. 1837 წ. ნიკოლოზ I პირადად ჩამოვიდა კავკასიაში. ანაპაში ყოფნისას მან ბრძანა დაეჩქარებინათ ფორტების მშენებლობა და და ჯარს დაუსახა ამოცანა ჩერქეზთა მთელი სანაპიროს დაკავება.¹ 1837 წ. შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე აიგო სიმაგრეები: სვიატოგო დუხა (აღლერი)

¹ С. Х. Хотко. История Черкесии в средние века и новое время, гл. 358.

– მდ. მზიმთას შესართავთან, ადღერის კონცხზე; ნოვო-ტროიცკოე – მდ. ფშადის შესართავთან; მიხაილოვსკოე – მდ. ვულანის შესართავთან; 1838 წელს – ალექსანდრიის ფორტი, რომელსაც მომდევნო წელს ნავაგინსკი ეწოდა (მდ. სოჩას შესართავთან); ველიამინოვსკოე – მდ. ტუაფსეს შესართავთან; თენგინსკოე – მდ. შაფსუხოს შესართავთან; ნოვოროსიისკი – ცემესის ყურეში; 1839წ. – ფორტი გოლოვინსკი (მდ. სუბამის/შახე შესართავთან, ფორტი ლაზარევსკოე – მდ. ფსეზუაფსეს შესართავთან.¹

1839 წელს შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ყველა რუსული სიმაგრე ერთმანეთთან სახმელეთო გზით დააკავშირეს. ყველა ეს სიმაგრე იქ განლაგებულ ჯარებთან ერთად შავი ზღვის სანაპირო ხაზის სისტემაში შევიდა. შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მცხოვრები ჯიქები, უბიხები, შაფსულები, ნათხვაჯები თავს ესხმოდნენ რუსულ სიმაგრეებს, რუსულ ჯარის ნაწილებს და მუდმივი შიშში ჰყავდათ რუსული გარნიზონები. 1840წ. დასაწყისში მათ გაააქტიურეს მოქმედება რუსეთის ჯარების წინააღმდეგ. მათთვის ცნობილი იყო, რომ სიმაგრეები სათანადოდ არ იყო დაცული, მცირერიცხოვანი იყო სიმაგრეთა გარნიზონი, ჯარისკაცებს მრავალი პრობლემა ჰქონდათ, მათ შორის შეიარაღების მხრივ და სხვ. ამით შეგულიანებულმა მთიელებმა შეუტეეს რუსულ სიმაგრეებს და თებერვალ-მარტში ლაზარევსკოე, ველიამინოვსკოე და მიხაილოვსკოე დაიკავეს.²

რუსეთის სარდლობა თვლიდა, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე სიმშვიდე მანამ არ დაისადგურებდა, სანამ უბიხებს არ დაიმორჩილებდნენ. 1841წ. დასაწყისში რუსეთის ჯარის ნაწილები ჯიქეთიდან, მდ. მზიმთადან უბიხეთში შეიჭრნენ, რამდენიმე აული განადგურეს და ნავაგინსკის სიმაგრემდე მიაღწიეს, მაგრამ ქვეყნის სიღრმეში, მთებში ვერ შეაღწიეს. უბიხებმა მედგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს მტერს. უბიხების წინამძღოლის, 70 წლის ჰაჯი ისმაილ დაგუმოყვა ბარზეგის 9 ვაჟიშვილიდან 4 ბრძოლაში დაიღუპა, სხვები კი დაიჭრნენ. ნოემბრის დასაწყისში ექსპედიცია ადღერში დაბრუნდა.³ ამდენად, უბიხეთში სამხედრო ექსპედიციას

¹ М. Ф. Федоров. Походные записки на Кавказе с 1835 по 1842 год. – *Кавказский сборник*, т. III. Тифлис, 1879, გვ. 125-169.

² М. Ф. Федоров. Походные записки на Кавказе с 1835 по 1842 год, გვ. 185-187.

³ М. Ф. Федоров. Походные записки на Кавказе с 1835 по 1842 год, გვ. 185-187;

რაიმე რეალური შედეგი არ მოჰყოლია.

ყირიმის ომის (1853-1856წწ.) დროს რუსეთის ხელისუფლება იძულებული გახდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს სიმაგრეები დაეცალა და აეფეთქებინა. ომის დამთავრების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლებამ დიდი ძალებით შეუტია კავკასიელ მთიელებს, რომლებიც დიდი ხნის განმავლობაში ეწეოდნენ უთანასწორო ბრძოლას. ცარიზმმა კავკასიაში თავი მოუყარა მნიშვნელოვან ძალებს, კავკასიის კორპუსი არმიად გარდაიქმნა. კავკასიის არმიის მთავარსარდლისა და კავკასიის მეფისნაცვლის ა. ბარიატინსკის (1856-1862) ყურადღება ძირითადად ჩეჩნეთ-დაღესტნისაკენ იყო მიპყრობილი, მაგრამ იგი ფიქრობდა, რომ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე განმტკიცების გარეშე დასავლეთ კავკასიის დაპყრობა შეუძლებელი იყო. 1858წ. იანვარში რუსეთის ჯარის ნაწილებმა გაანადგურეს აბაძეხების აულები მდ. ქურჯიფსზე და მდ. ფშეხაზე, შახვირეების აულები მდ. ხოდის ზემო წელში, ნათხვაჯების 23 აული; იმავედროულად 6 სტანიცა დააფუძნეს მდინარეებზე – ურუპი, თეგენი, დიდი ზელენჩუკი.¹ 1859წ. იანვარ-თებერვალში რუსეთის ჯარის ნაწილებმა შეუტოეს მდ. ლაბასა და მდ. ბელაიას შორის მცხოვრებ მთიელებს და ცეცხლითა და მახვილით გაანადგურეს მათი აულები, მოუსპეს მათ სარჩო-საბადებელი, ამიტომაც მოეწყო ექსპედიცია ზამთარში. ივნის-აგვისტოში წინააღმდეგობა შეწყვიტეს და რუსებს დამორჩილდნენ ბჟედულები, ბასლენელები, მახვაშები, ყუბანისპირელი ნოღაელები, თემირგოი, ეგერუყვები, შახვირეები.²

1859წ. 25 აგვისტოს რუსეთის სარდლობას დანებდა კავკასიელ მთიელთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მეთაური მთელი მეოთხედი საუკუნის მანძილზე შამილი. კავკასიის ომის ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი დამთავრდა, რუსეთმა ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასია – ჩეჩნეთ-დაღესტანი დაიპყრო. ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიაში ომის დამთავრებისთანავე მთიელები დარწმუნდნენ, რომ რუსეთთან ბრძოლის განახლება უაზრობა

И. Барсуков. Граф Муравьев-Амурский, кн. 1. М. 1891, გვ. 104-109.

¹ **А. Макаров.** Племя адыге, III, – გაზ. „Кавказ“, №31, 1862.

² **А. Макаров.** Племя адыге, III, – გაზ. „Кавказ“, №31, 1862; **А. Л. Зиссерман.** Фельдмаршал князь Александр Иванович Барятинский, 1815-1879, т. I. М., 1888, გვ. 316-318.

იყო და გადაწყვიტეს გაცლოდნენ მათთვის მიუღებელ ახლადდამყარებულ კოლონიურ რეჟიმს. კავკასიელმა მთიელებმა თურქეთში გადასახლება გადაწყვიტეს. ამას არც რუსეთი შეწინააღმდეგებია, პირიქით, აქეზებდა კიდევ, რადგან ხელისუფლება იმელოვნებდა, რომ დაუმორჩილებელი მთიელების გადასახლების შემდეგ ამ მხარეში მყარი მშვიდობა დაისადგურებდა. ამასთან, გათავისუფლებულა მიწის უზარმაზარი ფონდი, რომელსაც ცარიზმი კოლონიზაციისათვის გამოიყენებდა, ამ მიწებზე ჩამოსახლებულები კი ცარიზმის მყარ დასაყრდენს შექმნიდნენ. ამის შედეგად თურქეთში გადასახლდნენ დაღესტნელები, ჩეჩნები, ოსები, სულ ასი ათასამდე კაცი. როგორც ცარიზმის ერთგული მოხელე ე. ვეიდენბაუმი აღნიშნავდა, “კავკასიელი მთიელები, რომლებიც არაჩვეულებრივი გააფთრებით ებრძოდნენ რუსებს, დამარცხებულები, მაგრამ არა დამორჩილებულები, თურქეთისაკენ გაემართნენ”.¹

რუსეთის მიერ ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიის დაპყრობის შემდეგ, იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლას განაგრძობდნენ დასავლეთ კავკასიის მთიელები – მრავალრიცხოვანი ადიღები და აბაზები. ამიტომ რუსეთის სარდლობამ აქეთკენ გადმოსროლა 200 ათასიანი კავკასიის არმიის ძირითადი ნაწილები. ალექსანდრე II (1855-1881) სარდლობისაგან მოითხოვდა, რომ კავკასიის ომი, რომელიც ასე დიდხანს გაიწვლა და უზარმაზარ სახსრებს ნთქავდა, მალე დაემთავრებინათ. ომში სწრაფი გამარჯვება რუსეთს სჭირდებოდა აგრეთვე ევროპის თვალში ყირიმის ომში (1853-1856) დამარცხებით შერყეული ავტორიტეტის აღსადგენად.² 1860წ. სექტემბერში კავკასიის მეფისნაცვალმა და კავკასიის არმიის მთავარსარდალმა ა. ბარიატინსკიმ ომის სწრაფად დამთავრებისათვის ღონისძიებების დასახვის მიზნით, ვლადიკავკაზში სამხედრო თათბირი მოიწვია. თათბირზე გადაწყდა, რომ დასავლეთ კავკასიის დასამორჩილებლად შეტევა დაეწყოთ მდ. ლაბისა და მდ. ბელაიას ზემო წელიდან და მთებიდან შავი ზღვისაკენ გამოედევნათ აბაძეხები, შაფსულები, უბიხები. მათ მიერ სტავროპოლის გუბერნიის სტეპებში გადასახლებაზე უარის თქმის შემთხვევაში, ისინი თურქეთში გადაესახლებინათ, ხოლო მათ მიწა-წყალზე რუსები ჩაესახლებინათ, უმთავრესად კაზაკები.

¹ ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები..., ნაკვ. II., გვ. 139.

² Р. Фадеев. Письма с Кавказа. СПб., 1865, გვ. 58.

ამის გარეშე, როგორც რუსეთის სარდლობა თვლიდა, კავკასიის დაპყრობა სრული და საბოლოო ვერ იქნებოდა.¹ კავკასიის სარდლობის გეგმით, დასავლეთ კავკასიის მთიელები უნდა აეყარათ თავიანთი საცხოვრებელი ადგილებიდან და იქ რუსები ჩაესახლებინათ. რუსულ კოლონიზაციას არა მხოლოდ უნდა დაგვირგვინებინა ქვეყნის დაპყრობა, არამედ ის თვითონ უნდა ყოფილიყო დაპყრობის ერთ-ერთი მთავარი საშუალება.² მაშინ, ცხელ კვალზე, რ. ფადეევი წერდა: „**Западные горы должно покорить безотлагательно, не щадя для того никаких жертв**“.³

ამრიგად, კავკასიის დამორჩილების მთავარ საშუალებად მიჩნეულ იქნა სამხედრო კოლონიზაცია. აქამდე კავკასიელი მთიელების წინააღმდეგ ეწყობოდა ექსპედიციები, ამარცხებდნენ მათ, იმორჩილებდნენ, მაგრამ შემდეგ ისინი კვლავ იბრძოდნენ რუსების წინააღმდეგ. ეს იწვევდა ჯარისკაცთა დიდ მსხვერპლს, ქვეყანა კი დაუმორჩილებელი რჩებოდა. ამიერიდან, გადაწყდა, შეეწყვიტათ უშედეგო სამხედრო ექსპედიციები და შედგომოდნენ მთის სისტემურ დასახლებას კაზაკთა სტანიცებით, ხოლო კავკასიელი მთიელები გადაესახლებინათ დაბლობზე ან გაესახლებინათ თურქეთში. რუსეთის ხელისუფლება ამ გზით ცდილობდა, კავკასიელი მთიელებისათვის მოესპო ბუნებრივი თავშესაფარი მთების სახით და დაბლობზე ჩამოსახლებით თავისი ადმინისტრაციის კონტროლისათვის დაექვემდებარებინა ან თურქეთში გადასახლებით შეემცირებინა მათი ხვედრითი წილი ქვეყანაში და დაესუსტებინა ისინი. მოგვიანებით, 1861წ. ოქტომბერში ა. ბარიატინსკი გულახდილად აღნიშნავდა, რომ დასავლეთ კავკასიის მთიელთა გადასახლების მიზანი იყო „**избавить кавказское плоскогорье от населения... и открыт этим самым прекрасные и плодородные места для... казачьего поселения**“.⁴

¹ **И. С. Кравцов.** Кавказ и его военачальники. – *Русская старина*, т. 50, 1886, გვ. 589-591.

² **Р. Фадеев.** Письма с Кавказа, გვ. 76.

³ **Р. Фадеев.** Шестьдесят лет Кавказской войны. – *Собрание сочинений*, т. I. СПб., 1889, გვ. 89, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ. ბ.ბ.** რ. ფადეევის დამოკიდებულებაზე რუსეთის კავკასიური პოლიტიკისადმი იხ. აგრეთვე: **Э. (Г.) М. Антелава.** Из истории русского великодержавного имперского мышления, გვ. 342-345.

⁴ **Г. А. Дзидзария.** Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, 2-

1861წ. იანვარ-თებერვალში რუსებმა საომარი მოქმედებები დაიწყეს კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთ კალთებზე შაფსულების წინააღმდეგ. ისინი კავავდნენ ტყეებს, გაჰყავდათ გზები, აგებდნენ სიმაგრეებს. მალე, რუსეთის სარდლობამ აბაძეებს ულტიმატუმი წაუყენა – გადასახლებულიყვნენ ყუბანზე. მაგრამ აბაძეები დამორჩილებას არ აპირებდნენ. მაშინ, აპრილში, რუსები შეტევაზე გადავიდნენ და 20 დღის განმავლობაში ცეცხლითა და მახვილით გაიარეს მდ. ლაბას შენაკად ხოდსა და მდ. ბელაიას შორის ტერიტორია. აბაძეები, მახვაშები, ეგერუყვები მთებში ეძებდნენ თავშესაფარს. ივნისში მდ. ბელაიას მთელ სიგრძეზე მისი ორივე ნაპირი რუსების ხელში იყო, თუმცა აბაძეები წინააღმდეგობას არ წყვეტდნენ.¹

დასავლეთ კავკასიის მთიელებმა დაინახეს, თუ რა საშიშროებაც ემუქრებოდათ და უფრო მტკიცედ შეკავშირება გადაწყვიტეს. 1861წ. ივნისში მდ. სოჩას ხეობაში უბიხების ინიციატივით დასავლეთ კავკასიის მთიელ ხალხთა წარმომადგენლები შეიკრიბნენ. მათ გადაწყვიტეს შეექმნათ მტკიცე კავშირი, ხოლო მისი მართვისათვის აირჩიეს 15 პირისაგან შემდგარი საბჭო, რომელსაც მეჯლისი ეწოდა. მასზე დაქვემდებარებული ტერიტორია 12 ოლქად დაიყო. თითოეულ ოლქში იყო მუფტი, ყადი და მამასახლისი. გარეგნულად ეს ორგანიზაცია იმამატის სისტემას ჰგავდა, მაგრამ მას არ ჰქონდა მკვეთრად გამოხატული თეოკრატიული ხასიათი. მთიელები არ დაკმაყოფილდნენ შინაგანი ორგანიზაციის მოწყობით. ისინი ეძიებდნენ თურქეთისა და ინგლისის დახმარებას. აგვისტოში მეჯლისის წევრებმა, უბიხების ერთ-ერთმა წინამძღოლმა კერენტუხ ბარზეგმა და იზმაილ ბარაყაი-იფა ძიაშმა წერილით მიმართეს ინგლისის კონსულს სოხუმში დიკსონს. მას სთხოვეს თავისი მთავარობისათვის ეცნობებინა რუსეთის ჯარის მიერ ჩერქეზთა წინააღმდეგ მიმართული აგრესიის შესახებ და გამოსარჩლება ითხოვეს.²

1861წ. სექტემბერში კავკასიაში, საომარი მოქმედებების ზო-

е дополненное издание. Сухуми, 1982, გვ. 198.

¹ Р. Фадеев. Письма с Кавказа, гв. 97-100; А. Л. Зиссерман. Фельдмаршал князь Александр Иванович Барятинский, 1815-1879, т. II. М., 1890, гв. 395-396.

² С. Эсадзе. Историческая записка об управлении Кавказом, т. I. Тифлис, 1907, гв. 49.

ნაში ალექსანდრე II (1855-1881) ჩავიდა. 18 სექტემბერს იმპერატორს შეხვდნენ დასავლეთ კავკასიის მთიელთა – აბაძეების, შაფსულების, უბიხების და სხვათა წარმომადგენლები. მათ იმპერატორს სთხოვეს მიეღო ისინი თავის ქვეშევრდომად და თავიანთ მიწაწყალზე დაეტოვებინა. მაგრამ იმპერატორმა მათ კატეგორიულად განუცხადა, რომ ერთ თვეს აძლევდა მოსაფიქრებლად: გადასახლებულიყვნენ ყუბანისპირა დაბლობზე ან წასულიყვნენ თურქეთში.¹ მთიელებისთვის ნათელი იყო, რომ ყუბანსა და ლაბაზე გადასახლებით ისინი დაკარგავდნენ დამოუკიდებლობას და თავისუფლებას, რომლითაც მიუვალ მთებში სარგებლობდნენ. მათ დიდ ნაწილს არც თურქეთში გადასახლების გაგონება სურდა, ამიტომ იმპერატორის წინადადება არ მიიღეს და ნოემბრიდან ომი კვლავ განახლდა. რუსეთის სარდლობა ყუბანის ქვემო წელზე, ნათხვაჯებისა და შაფსულების მიწა-წყალზე, ინტენსიურად ასახლებდა კაზაკებს, ხოლო ნათხვაჯებს საცხოვრებლად განესაზღვრათ მიწები ყუბანის გაყოლებაზე. 1861წ. გაზაფხულიდან 1862წ. გაზაფხულამდე ყუბანის ოლქში კაზაკთა 35 სტანიცა გაჩნდა.²

1862წ. დამდეგს რუსეთის ჯარის ნაწილები უკვე კავკასიონის ქედის ძირში გამოჩნდნენ, უბიხების მიწა-წყალთან სულ ახლოს. ეს ფაქტი 1862წ. ივნისში მეჯლისის საგანგებო შეკრების მიზეზი გახდა. მეჯლისმა დაადგინა სტამბოლში, პარიზსა და ლონდონში ელჩობის გაგზავნა დახმარების თხოვნით.³ 1862წ. ივნისში აბაძახებმა და შაფსულებმა ერთხელ კიდევ სცადეს რუსეთის ჯარების შეჩერება. მათ დასახმარებლად 5 ათასი უბიხიც მოვიდა. ივნის-ივლისში სასტიკი ბრძოლები გაიმართა, მაგრამ მთიელები კვლავ დამარცხდნენ, თუმცა ისინი ამის შემდეგაც არ წყვეტდნენ წინააღმდეგობას.⁴

იმავედროულად, მეჯლისის დეპუტაცია იზმაილ ბარაყაი-იფაძიას მეთაურობით სტამბოლს და ევროპის რიგ სახელმწიფო-

¹ *Записки М. Я. Ольшевского*. Кавказ с 1854 по 1866 гг. – *Русская старина*, 1895, т. 84, № 10, გვ. 141.

² *Записки М. Я. Ольшевского*, გვ. 144-145; **Р. Фадеев**. Письма с Кавказа, გვ. 92-93, 96.

³ **С. Эсадзе**. Историческая записка об управлении Кавказом, გვ. 50.

⁴ **А. Л. Зиссерман**. Фельдмаршал князь Александр Иванович Барятинский, 1815-1879, т. II, гв. 397.

ებს ეწვია დახმარების თხოვნით, მაგრამ უშედეგოდ. 1862წ. მიწურულს მთიელთა დეპუტაცია პოლონელ რევოლუციონერთან, დასავლეთ კავკასიის მთიელების გვერდით მებრძოლ თეოფილ ლაპინსკისთან ერთად ლონდონში წარუდგა ინგლისის პრემიერ-მინისტრს ლორდ პალმერსტონს და რუსეთის აგრესიის წინააღმდეგ დახმარება სთხოვა. თ. ლაპინსკიმ მგზნებარე სიტყვით მიმართა პრემიერ მინისტრს. მისი აზრით, ევროპა გულგრილი მყურებელი არ უნდა დარჩენილიყო იმ ტრაგედიის, რაც კავკასიაში ხდებოდა; საჭირო იყო ენერგიული ზომების მიღება და რუსეთის ძალების პარალიზება; ევროპას რამე უნდა ეღონა, რომ რუსეთის ძალები დაექსაქსა სამხრეთში და ამით კავკასიელი მთიელები განადგურებისაგან ეხსნა. ამ საქმეში თ. ლაპინსკი დიდ იმედებს ამყარებდა ინგლისზე, რომელიც “აღმოსავლეთის საკითხში“ რუსეთის მოქიშპე იყო. პალმერსტონმა ყურადღებით მოისმინა მგზნებარე სიტყვები, მაგრამ იგი კარგად ხედავდა, რომ კავკასიაში რუსეთის წინსვლის შეჩერება შეუძლებელი იყო, ამიტომ დეპუტაციას დახმარებაზე უარი უთხრა.¹

1863წ. დასაწყისში რუსეთის ჯარებმა საბოლოოდ მოაქციეს ბლოკადაში აბაძეხები. მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილი აბაძეხები შეეცადნენ მოლაპარაკებოდნენ რუსებს, მაგრამ სარდლობამ მათ ულტიმატუმი წაუყენა გადასახლებულიყვნენ ყუბანზე ან თურქეთში წასულიყვნენ. აბაძეხებს სამშობლოს დატოვება არ სურდათ. აპრილში რუსეთის ჯარის ნაწილები მათ მიწაწყალზე შეიჭრნენ. როდესაც აბაძეხებმა ნახეს, რომ რუსეთის ჯარს უკან მოყვებოდა რუს მოახალშენეთა ურიცხვი ტრანსპორტი და ისინი იკავებდნენ მათ საცხოვრებელს, სრულებით დაეცნენ სულიერად, რადგან მიხვდნენ, რომ ერთადერთი გზა დარჩენოდათ – თურქეთში წასვლა. აბაძეხებმა გენერალ ნ. ევლოკიმოვს სთხოვეს, ხელი არ შეეშალა მათთვის თურქეთში წასვლაში, რაზეც ამ უკანასკნელმა, პირიქით, დახმარებაც აღუთქვა.² ამავე დროს, რუსები შეტევას აწარმოებდნენ შავი ზღვის სანაპირო ზოლში შაფსულების წინააღმდეგ. 1863 წ. ზაფხულში რუსეთის ჯარის ნაწილები აგ-

¹ **А. Гарсеванов.** Страница из недавнего прошлого Абхазии. Из истории борьбы абхазцев с русскими. – გაზ. „Закавказье“; № 89, 23 апреля 1910г.

² **И. С. Кравцов.** Кавказ и его военачальники. – Русская старина, т. 51, 1886, гв. 121.

რძელებდნენ საომარ მოქმედებებს შაფსულების, ნათხვავების, აბა-
დახების წინააღმდეგ, გაჰყავდათ გზები, განაგრძობდნენ სტანციების
მოწყობას. როგორც დაგეგმილი იყო, ზაფხულის განმავლობაში
ყუბანის მხარეში 20 ახალი სტანიცა შეიქმნა, რის შემდეგადაც
კაზაკთა 2 პოლკი ჩამოყალიბდა. სულ, 1860 წლიდან 1863 წლის
ჩათვლით, ყუბანის ოლქში 58 სტანიცა დაფუძნდა არანაკლებ 10
ათასი ოჯახით.¹

ოქტომბერ-ნოემბერში რუსებმა საბოლოოდ დაიმორჩილეს
შაფსულები და დეკემბერში მდ. შაფსუხოს შესართავამდე მიაღწი-
ეს. ამრიგად, 1863წ. მიწურულს რუსებს ჩრდილო-დასავლეთი
კავკასია დაპყრობილი ჰქონდათ, რჩებოდა მხოლოდ კავკასიონის
სამხრეთ კალთებისა და შავი ზღვის სანაპირო ზოლის დაპყრობა,
სადაც შაფსულების ნაწილი, უბიხები და ჯიქები ცხოვრობდნენ.
1863წ. 10 დეკემბერს კავკასიის ახალი მეფისნაცვალი და კავკა-
სიის არმიის მთავარსარდალი, დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლო-
ვის ძე რომანოვი (1862-1881) წერდა: “დასავლეთ კავკასიის სა-
ბოლოო დაწყნარება უნდა მოხდეს შავი ზღვის აღმოსავლეთ სა-
ნაპიროზე რუსული მოსახლეობის ჩამოსახლებით. ამ მნიშვნელო-
ვანი სახელმწიფოებრივი ღონისძიების განხორციელება ნავარაუ-
დევია უახლოეს მომავალში. კაზაკთა სტანიცებით დაკავებულია
ტერიტორია ყუბანის შესართავიდან ცემესის ყურემდე, სანაპირო
ზოლი უკვე გაწმენდილია მდ. ჯუბის შესართავამდე. გაზაფხუ-
ლისთვის, დანარჩენ ტერიტორიაზეც, რომელიც განსაზღვრულია
კაზაკთა ჩასახლებისათვის იმპერატორის მიერ დამტკიცებული
დასავლეთ კავკასიის დასახლების შესახებ დებულებით, არ უნდა
დარჩეს მთიელი მოსახლეობა. თუ საგარეო მოვლენებმა ხელი არ
შეგვიშალა, მაშინ მომავალი ზაფხულის განმავლობაში ვიმედოვ-
ნებ სანაპიროს გაწმენდას მდ. ბზიფამდეც კი, როგორც დებულე-
ბითაა განსაზღვრული“.²

ამრიგად, ხელისუფლებას გადაწყვეტილი ჰქონდა შავი ზღვის

¹ *Известия из Кубанской области*. – გაზ. „*Кавказ*“; №61, 8 августа, 1863г.; –
გაზ. „*Кавказ*“; №78, 6 октября 1863г; Д. А. Милютин. Воспоминания. 1863-
1864. Под редакцией Л. Г. Захаровой. М., 2003, გვ. 354.

² *О заселении восточного берега Черного моря, по очищению его от горцев*. –
საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა),
ფ. 416, აღწ. 3, ს. 216, ფურც. 1.

სანაპირო ზოლის მდ. ბზიფამდე კაზაკებით დასახლება. კავკასიის მეფისნაცვალ დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვი ფიქრობდა აქ ხუტორული მეურნეობის განვითარებას საზღვაო საქმისა და თევზჭერის მიმართულებით.

1864წ. თებერვალში აბაძანების ნაწილი თურქეთში გადასახლდა, ხოლო ნაწილი – მდ. ბელაიას ქვემო წელზე. ცარიზმი, რომელიც კავკასიაში თავისი დამპყრობლური გეგმების განხორციელებისას ადგილობრივ მკვიდრთა გმირულ წინააღმდეგობას შეხვდა, დაცარიელებული ადგილების შეერთებას ამჯობინებდა. ამიტომ ხელისუფლება კი არ ეწინააღმდეგებოდა, არამედ ხელსაც უწყობდა ადგილობრივი მოსახლეობის თურქეთში გადასახლებას, რითაც კავკასიის საბოლოო დაპყრობა დაჩქარდებოდა. რუსეთის სარდლობა ფიქრობდა, რომ თუ ომი გაზაფხულამდე არ დამთავრდებოდა, შემდეგ შეიძლებოდა გაჭიანურებულიყო, რადგან „ტყე გაიფოთლებოდა, ბალახი ამოვიდოდა, ხორბალი ამოიწვერებოდა, ირგვლივ ყველაფერი გამოცოცხლდებოდა და მთიელთა საშუალებებიც გაათკეცდებოდა. ტყეები იქნებოდა მათი თავშესაფარი, საკვები ექნებოდა ადამიანსა და პირუტყვს, ხოლო ზამთარში სურსათის მარაგისა და სოფლების განადგურება მათზე დამლუპველად იმოქმედებდა“.¹

1864წ. თებერვალში რუსეთის ჯარის ნაწილებმა დაიწყეს კავკასიონის ქედის გადალახვა. ისინი შეტევას აწარმოებდნენ შავი ზღვის სანაპირო ზოლშიც. იმავედროულად, უბიხეთისა და ჯიქეთის სანაპიროს რუსეთის სამხედრო-საზღვაო ძალების ხომალდებიც მიაღწენ. მარტის დასაწყისში დახოს რაზმმა გენერალ ვ. გეიმანის სარდლობით კავკასიონის ქედი გადალახა, მდ. ტუაფსეს ხეობაში გადავიდა და შავი ზღვის სანაპირო ზოლის გაწმენდას შეუდგა. 18 მარტს ვ. გეიმანმა მდ. გოდლიკთან დაამარცხა შაფსულები და უბიხები და 25 მარტს მდ. სოჩს მიაღწია. 26 მარტს ვ. გეიმანთან გამოცხადდა ჯიქების ერთ-ერთი წინამძღოლი რეშიდ გეჩი და მორჩილება გამოუცხადა მას.² 1864წ. მარტში კავკასიის მეფისნაცვალ და კავკასიის არმიის მთავარსარდალი მი-

¹ А. Лиллов. Последние годы борьбы русских с горцами на Западном Кавказе. – გაზ. „Кавказ“, №19, 1867.

² Записки М. Я. Ольшевского, გვ. 144-145; С. Эсадзе. Окончание Кавказской войны. – გაზ. „Кавказ“, №240, 11 сентября, 1902.

ხეილ რომანოვი ალექსანდრე II-ს წერდა: „Будем действовать осмотрительно, но и решительно, чтобы окончательно очистить все черноморское побережье. Надо ожидать, что большая часть горцев предпочитает выселиться в Турцию, чем перейти на назначенные для них места на Кубани. Дело окончательного покорения восточного берега Черного моря наиболее зависеть от быстроты выселения туземцев“.¹

2 აპრილს მიხეილ რომანოვი პირადად ჩავიდა საომარი მოქმედებების ზონაში. იგი შეხვდა ჯიქებისა და უბიხების წარმომადგენლებს, რომელთაც ულტიმატუმი წაუყენა – გადასახლებულიყვნენ ყუბანზე ან თურქეთში წასულიყვნენ, მათი მიწები კი განსაზღვრული იყო რუსების დასახლებლად. დიდმა მთავარმა მთიელებს ერთი თვე მისცა მოსაფიქრებლად, მაგრამ 19 აპრილს მთებში ასულ რუსებს აღარ დახვდათ უბიხები. ისინი ერთიანად დაძრულიყვნენ შავი ზღვის სანაპიროსაკენ. ამ მამაცმა ხალხმა თავისუფლების დაკარგვას სამშობლოს დატოვება და უცხოეთში გადახვეწა არჩია. აპრილში უბიხები ერთიანად გადასახლდნენ თურქეთში.²

იმავდროულად, ადრიანი გაზაფხულის რთულ პირობებში, ფშეხას რაზმმა გენერალ-მაიორ პ. გრაბეს მეთაურობით, მდ. ფშეხასა და მისი შენაკადების ზემო წელი უბიხეთში გადასასვლელ უღელტეხილამდე გაწმინდა მთიელებისაგან, რომლებიც ძნელად მისადგომ ქვაბულებს აფარებდნენ თავს. მათი ერთი ნაწილი ლაბაზე წავიდა, ნაწილი კი შავი ზღვის სანაპიროსაკენ გაემართა თურქეთში წასასვლელად.³ 1864წ. გაზაფხულზე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო აღლერამდე სავსე იყო კავკასიელი მთიელებით, რომლებიც გემებს ელოდნენ თურქეთში წასასვლელად. როგორც ა. ბარიატინსკის ბიოგრაფი, რუსი ოფიცერი ა. ზისერმანი აღნიშნავდა: „Вытесняемое шаг за шагом... полумиллионное население горцев перенесло все ужасы истребительной войны, страшные лишения, голод, повальные болезни, а очутившись на берегу – должно было искать спасения в

¹ Г. А. Дзидзария. Махаджирство и проблемы истории Абхазии..., გვ. 283.

² А. Лилов. Последние годы борьбы русских с горцами на Западном Кавказе. – გაზ. „Кавказ“, №19, 1867; А. В. Фадеев. Убыхи в освободительном движении на западном Кавказе. – *Исторический сборник*, 4. М.-Л., 1935, გვ. 180.

³ *Известия из Кубанской области*. – *Кавказ*, 8 августа, 1864, 17/29 мая, №37.

переселении в Турцию“.¹

ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიისა და შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს დაპყრობის შემდეგ რჩებოდა წინააღმდეგობის უკანასკნელი კერების ლიკვიდაცია, ჯიქების მთის თემების – აიბგა, აჰჭიფსი, ფსხუ, მდინარეების – მზიმთას, ფსოუს და ბზიფის ზემო წელში, – დამორჩილება. ამ მიზნით ოთხი სამხედრო კოლონა გაიგზავნა გენერლების: პ. შატილოვის, დ. სვიატოპოლკ-მირსკის, ვ. გეიმანის და პ. გრაბეს მეთაურობით. აფხაზეთის ჯარების სარდალი პ. შატილოვი პირველი კოლონით 25 აპრილს გაგრიდან ფსოუს ხეობისკენ გაემართა. აიბგელებმა, რომლებიც ფსოუს ზემო წელის ქვაბულში ცხოვრობდნენ, ვიწრო ხეობა ხერგილებით ჩაკეტეს და სამი დღის განმავლობაში მეღვარე წინააღმდეგობას უწევდნენ პ. შატილოვს. მეორე კოლონა დ. სვიატოპოლკ-მირსკის მეთაურობით 28 აპრილს სოხუმიდან გავიდა გემებით ადღერის მიმართულებით. მეორე დღეს ესკადრა ადღერის კონცხს მიაღწა და რაზმი მდ. მზიმთას მარჯვენა ნაპირზე დაბანაკდა. ჯიქები რუსებს ლოიალურად შეხვდნენ და განუცხადეს, რომ თურქეთში გადასახლება სურდათ. მაისის დასაწყისში რაზმი მდ. მზიმთას მარჯვენა ნაპირს აუყვა მთებისკენ, თან გზა გაჰყავდა. 10 მაისს, პ. შატილოვის დასახმარებლად გაგზავნილმა რაზმმა გენერალ ბატენატულის მეთაურობით ზურგიდან შეუტია აიბგელებს. მთიელები ორ ცეცხლს შუა აღმოჩნდნენ და დარწმუნდნენ, რომ წინააღმდეგობის გაწევა უაზრო იყო. მათ მორჩილება გამოუცხადეს რუსებს და ხერგილების გაწმენდა აღუთქვეს, ამასთან დრო ითხოვეს, რომ პური მოემკათ და თურქეთში წასასვლელად მომზადებულიყვნენ. რუსეთის ჯარის ნაწილებმა გააგრძელეს წინსვლა აიბგას სიღრმეში, რათა მთიელები აეძულებინათ, უსიტყვო მორჩილება გამოეცხადებინათ. 12 მაისს აიბგამ სრული მორჩილება გამოაცხადა და თემის მოსახლეობა ზღვის სანაპიროსაკენ გაემართა თურქეთში წასასვლელად.² ამის შემდეგ აჰჭიფსისა და ფსხუს წინააღმდეგობა უიმედო გახდა.

¹ А. Л. Зиссерман. Фельдмаршал князь Александр Иванович Барятинский, 1815-1879, т. II, გვ. 397.

² Известия о последних военных действиях на Западном Кавказе. – გაზ. „Кавказ“, №44 11/25 июня, 1864; Д. А. Милютин. Воспоминания. გვ. 444-450.

მაისის დასაწყისში შეტევაზე გადავიდა მესამე კოლონაც ვ. გეიმანის მეთაურობით. იგი მდ. სოჩის ზემო წელისაკენ მიემართებოდა, შემდეგ კავკასიონის მთავარი ქელის პარალელურად აპჭიფსისკენ გაემართა. მეოთხე კოლონამ პ. გრაბეს მეთაურობით მდ. პატარა ლაბის სათავეებთან გადალახა კავკასიონის მთავარი ქელი, მდ. მზიმთას ხეობაში გადავიდა და 12 მაისს უკვე აპჭიფსში შევიდა. აპჭიფსელები იძულებული გახდნენ, შეესრულებინათ ადრე მიცემული პირობა. მათ დატოვეს თავიანთი საცხოვრებლები და ერთიანად ზღვის სანაპიროსაკენ გაემართნენ. იმავედროულად, ფსხუელებმა დეპუტაცია გამოგზავნეს რუსეთის სარდლობასთან. მათი ერთი ნაწილი თანახმა იყო ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასახლებულიყო, ხოლო ნაწილს თურქეთში წასვლა სურდა.¹

1864წ. 20 მაისს რუსეთის ჯარის ოთხივე კოლონა შეერთდა მდ. მზიმთას ზემო წელში, აპჭიფსის ცენტრში, აულ გუბაადვში (რუს. კბადა, ამჟ. კრასნაია პოლიანა) და მთიელთა წინააღმდეგობის უკანასკნელი კერა დაიკავა. 21 მაისს, გუბაადვის ველობზე კოლონებად გამწკრივებულ რუსეთის ჯარის ნაწილებს მეფისნაცვალმა და კავკასიის არმიის მთავარსარდალმა მიხეილ რომანოვმა მიულოცა კავკასიის ომის დამთავრება. შემდეგ საზეიმო აღლუმი გაიმართა და დიდი ნადიმი გადაიხადეს.²

მიუხედავად იმისა, რომ კავკასიის მრავალწლიანი ომი დამთავრებულად გამოცხადდა, დასავლეთ კავკასიის მთის ხეობებში, სახელდობრ, მდ. ფსეზუაფსეს სათავეებში ჯერ კიდევ იყვნენ დარჩენილი მთიელთა მცირე ჯგუფები, რომლებიც წინააღმდეგობას არ წყვეტდნენ. მათ გასანადგურებლად შეიქმნა „მფრინავი რაზმები“, ხოლო შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე და მდინარეთა ხეობებში კავკასიის არმიის სახაზო ბატალიონები განლაგდა.³ 1864წ. ივლისში რუსეთის ჯარები ფსხუში შეიჭრნენ. ფსხუელები თავგანწირვით იბრძოდნენ, მაგრამ დამარცხდნენ. რუსეთის ჯარებმა ფსხუ დაიკავეს. ფსხუელთა ნაწილი, 105 ოჯახი (862

¹ *Известия о последних военных действиях на Западном Кавказе.* – გაზ. „Кавказ“, №44 11/25 июня, 1864.

² *Известия о последних военных действиях на Западном Кавказе.* – გაზ. „Кавказ“, №44 11/25 июня, 1864; *Ахчипсху* – გაზ. „Кавказ“, №49, 1864.

³ **А. Лиллов.** Последние годы борьбы русских с горцами на Западном Кавказе. – გაზ. „Кавказ“, №19, 1867.

სული) ჩრდილოეთ კავკასიაში, მდ. კუმას ხეობაში გადასახლდა, ხოლო დიდი ნაწილი თურქეთში წავიდა. 1864წ. ზაფხულში თურქეთში გადასახლდა 20 ათასი ჯიქი და 5 ათასი ფსხუელი.¹ ამის შედეგად მდ. მზიმთას ხეობა და მდ. ბზიფის ხეობის ზემო წელი თითქმის მთლიანად გაუკაცურდა.

ომის დამთავრების შემდეგ „ახლადდაპრობილი მხარე არაჩვეულებრივ სანახაობას წარმოადგენდა, – აღნიშნავდა გენერალი ს. დუხოვსკი, – მაისის ბოლოს, ივნისში და შემდეგ, გადაიხედავდი მაღალი მთიდან და დაინახავდი შესანიშნავ ხეობებს, ქედებს, მთებს, მდინარეებსა და ნაკადულებს; ბაღებს შორის აქა-იქ ჩანდა ნასახლარების კვალი, მაგრამ ყოველივე ეს უსიცოცხლო იყო, არსად სულიერის ჭაჭანება არ იყო. ზოგან ახალმოწვერილი ხორბალი ჯერ კიდევ მოწობდა არცთუ დიდი ხნის წინ აქ მოსახლეობის არსებობას, მაგრამ სახნავი მინდვრები მეტწილად მიგდებული და მიყრუებული იყო და მხოლოდ შარშანდელი სიმინდის გადაჭრილი ღეროები მოწობდა, რომ აქ ოდესღაც ცხოვრობდნენ და შრომობდნენ ადამიანები. არ გინდოდა დაგეჯერებინა, რომ ამ უზარმაზარ სივრცეში, რასაც მაღალი მთის თხემიდან თვალი წვდებოდა, სულიერი არ ჭაჭანებდა. მიუხედავად ამისა, ეს ასე იყო. მთელი ეს შესანიშნავი ხედები, ბუნების ეს შესანიშნავი ქმნილება უსიცოცხლო იყო და მნახველზე უფრო მძიმე და სევდიან შთაბეჭდილებას ახდენდა, ვიდრე სასიამოვნოს.“²

ამრიგად, შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში მცხოვრები ადიღეებისა და აბაზების მნიშვნელოვანი ნაწილი 1858-1864 წლებში თურქეთში გადასახლდა, ზოგიერთი ხალხი კი, მაგალითად, უბიხები – მთლიანად. შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე თითქმის არ დარჩნენ ადიღეები და აბაზები, მათი მცირე ნაწილი აულებად ჩაასახლეს ყუბანზე. სულ, ოფიციალური მონაცემებით, დასავლეთ კავკასიიდან თურქეთში თითქოს 470 ათასი ადამიანი გადასახლდა, ხოლო ყუბანსა და ლაბაზე დაახლ. 90 ათასი.³ თუმცა, სა-

¹ **И. Половнев.** Страна Пеху. Сухум, 1934, გვ. 31; **Г. А. Дзидзария.** Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, გვ. 194-195.

² **А. Лиллов.** Последние годы борьбы русских с горцами на Западном Кавказе. – გაზ. „Кавказ“, №19, 1867.

³ **Ад. Берже.** Выселение горцев Кавказа, გვ. 165-167; **С. Эсадзе.** Историческая

ფიქრებელია, რომ ეს ციფრი გარკვეულწილად შემცირებულია. კავკასიელი მთიელებით დატვირთული ზომალდები გადიოდნენ ტამანიდან, ანაპიდან, ნოვოროსისკიდან, ტუაფსედან, ჯუბგადან, ხოსტადან, სოჩიდან, ადლერიდან, ცანდრიფშიდან, მდინარეების: ტუ, ნეჩევსუხო, ფშადა, მაკოფსე შესართავებიდან.¹

გადასახლების პროცესი სასტიკი იყო, რასაც თვითმხილველები გადმოგვცემენ: „Все это время черкесы оставались на берегу моря, под открытым небом, без всяких средств к жизни. Страдания, которые приходилось выносить в это время горцам, нет возможности описать. они буквально тысячами умирали с голоду. Зимой к этому присоединился холод. Весь северо-восточный берег Черного моря был усыпан трупами и умирающими, между которыми лежала остальная масса живых, но до крайности ослабевших и тщетно ждавших, когда их отправят в Турцию. Очевидцы передают ужасные сцены, виденные ими в это время. Один рассказывает о трупе матери же, носившей на руках замерзших детей и никак не хотевшей расстаться с ними; третий – о целой груде человеческих тел, прижавшихся друг к другу, в надежде сохранить внутреннюю теплоту и в этом положении застывших и т.п.“²

კავკასიელ მთიელთა თურქეთში ძალდატანებით გადასახლების გამო ევროპაში დიდი ხმაური ატყდა. რუსეთის ხელისუფლება თავს იმართლებდა, რომ მთიელთა თურქეთში გადასახლება მათი ნება-სურვილით არ მომხდარა და ყოველივე მათი ჩარევის გარეშე მოხდა. როგორც ცნობილი პუბლიცისტი, გენერალი რ. ფადეევი აღნიშნავდა, კავკასიის ომში რუსეთის ხელისუფლების მიზანს წარმოადგენდა: „сдвинуть горцев с восточного берега Черного моря и заселить его русскими. Эта мера была совершенно необходима для безопасности наших владений“. მაგრამ, როგორც იგი აღნიშნავდა ცინიზმით, არავითარ აუცილებლობას არ წარმოადგენდა ადგილობრივი მოსახლეობის თურქეთში განდევნა. რუსეთს საკმარისად ჰქონდა მიწები მდ. ყუბანის მარცხენა ნაპირზე მათ დასახლებლად, მაგრამ ასევე არავითარი მიზეზი არ არსე-

записка., გვ. 52.

¹ **ად. ბერჯე.** Выселение горцев Кавказа, გვ. 166.

² **Я. Абрамов.** Кавказские горцы. Краснодар, 1927, გვ. 7.

ბობდა, დაეკავებინათ ისინი მათი სურვილის წინააღმდეგ.¹ რ. ფადეევი, რომელიც ოფიციალურ აზრს გამოხატავდა, გულახდილად აღნიშნავდა, რომ რუსეთის სახელმწიფო ინტერესი მოითხოვდა „соблюсти при поселении покорившихся только одно условие: чтобы нигде они, не примыкали к морю, чтобы по крайней мере несколько десятков верст отделяли их от берега“.² რ. ფადეევი უფრო მეტ გულახდილობასაც იჩენს და აღნიშნავს, რომ „это земля нужна была государству“, ხოლო რაც შეეხება ადგილობრივ მოსახლეობას, მისი თქმით, „в них самих не было никакой надобности“.³

რუსეთ-კავკასიის ომის დამთავრების შემდეგ ცარიზმმა ვრცელი ტერიტორია მიიღო საკოლონიზაციოდ. 1861-1864წლებში დასავლეთ კავკასიაში კაზაკთა 111 სტანიცა (14239 ოჯახი, 85 ათასი სული) ჩაასახლეს.⁴ იმავედროულად ამ მხარეში ასახლებდნენ რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან გადმოსახლებულ რუსებს, უკრაინელებს, ოსმალეთიდან გადმოსახლებულ ბერძნებსა და სომხებს.⁵ დასავლეთ კავკასიის დაპყრობით დამთავრდა ასწლიანი რუსეთ-კავკასიის ომი, რითაც რუსეთის იმპერიასთან კავკასიის შეერთების ხანგრძლივი პროცესი დასრულდა. ომის დამთავრების შემდეგ ცარიზმმა კავკასიაში თავი მყარად იგრძნო და დაპყრობილი მხარის სამხედრო-ადმინისტრაციული მოწყობისა და კოლონიზაციისათვის ზრუნვას შეუდგა. ომის დამთავრების შემდეგ რამდენიმე წლის განმავლობაში შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო სრულიად დაცარიელებული იყო.

ადგილობრივ მკვიდრთა სამშობლოდან გადასახლების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლების წინაშე იდგა ამოცანა კვლავ დაესახლებინა ბუნებით უხვად დაჯილდოებული, მაგრამ გაუკაცრიელებული მხარე; ეს მხარე ყაჩაღებისა და კონტრაბანდისტების თავშესაფარი არ უნდა გამხდარიყო, ამასთან, მისი ბუნებრივი სიმდიდრე – ვრცელი ტყეები და ნაყოფიერი მიწები აეთვისებინა, განვეითარებინა მეღვინეობა, მეაბრეშუმეობა, მეთამბაქოება, მება-

¹ Р. Фадеев. Письма с Кавказа, гв. 146-147.

² Р. Фадеев. Письма с Кавказа, гв. 147.

³ Р. Фадеев. Письма с Кавказа, гв. 147.

⁴ Г. А. Дзидзария. Махаджирство и проблемы истории Абхазии., гв. 208.

⁵ С. Смоленский. Воспоминания кавказца. – *Военный сборник*, №12, 1875, гв. 222.

ლეობა, მეფუტკრეობა, რისთვისაც აქ შესანიშნავი ბუნებრივ-კლიმატური პირობები არსებობდა. მაგრამ უმთავრესი იყო ამ მხარის მოსახლეობის საკითხი. ხელისუფლებას სურდა, „ИМЕТЬ НА ЭТОЙ ïaèñabêîé окраине население вполне благонадежное в политическом отношении“.¹ ამ ამოცანის რეალიზაციის მიზნით *შეშუშავდა* “*დებულება შავი ზღვის ოკრუგის დასახლებისა და მისი მართვის შესახებ*“, რომელიც იმპერატორმა 1866წ. 10 მარტს დაამტკიცა. დებულებით გათვალისწინებული ღონისძიებების განხორციელების მიზნით ცარიზმმა დასავლეთ კავკასიის ადმინისტრაციული მოწყობის რეფორმა განახორციელა. შეიქმნა შავი ზღვის ოკრუგი, რომელიც მოიცავდა შავი ზღვის სანაპირო ტერიტორიას მდ. ტუაფსედან მდ. ბეგერეფსთამდე.² ეს უკანასკნელი ყუბანის ოლქის უფროსს ექვემდებარებოდა.³

თავდაპირველად გადაწყდა მხარე დაესახლებინათ არა სამოქალაქო მოსახლეობით, არამედ სამხედრო მოსამსახურეებით. ყოფილი კაზაკთა შავიზღვისპირეთის ჯარისაგან შეიქმნა შავსუღეთის კაზაკთა სანაპირო ბატალიონი, რომლის ცალკეული ნაწილები სტანიცებად გაანაწილეს ყოფილი სამხედრო სიმაგრეების ტერიტორიებზე. გელენჯიკის სიმაგრის ადგილას წარმოიქმნა გელენჯიკის სტანიცა; მდ. ფშადის შესართავთან – სტანიცა ბერეგოვაია; მდ. ვულანზე – ვულანსკაია (ამჟ. არხიპო-ოსიპოვკა) და ა.შ. კაზაკებს ეძლეოდათ ჯამაგირი და სურსათი, მარილი, სპირტი, თამბაქო მთელი ოჯახისთვის.⁴

ამრიგად, კაზაკები ჩაასახლეს ოჯახებით და მთლიანად სახელმწიფო კმაყოფაზე აიყვანეს. მაგრამ ისინი ძნელად ეგუებოდნენ ადგილობრივ პირობებს – მთიანი ადგილები, ტყეები მათთვის მიუჩვეველი იყო. არ იყო მეურნეობის გაძლოლის შემკვიდრებითი ფორმები, რადგან ჩერქეზები მთლიანად წავიდნენ თურქეთში

¹ **А. В. Верещагин.** Черноморское побережье Кавказа и его колонизация. СПб., 1878, გვ. 7-16.

² **А. В. Верещагин.** Черноморское побережье Кавказа и его..., გვ. 7-11; **А. В. Верещагин.** Путевые заметки по Черноморскому округу. М., 1874, გვ. 24.

³ **Л. С. Личков.** Очерки из прошлого и настоящего Черноморского побережья Кавказа. Киев, 1904, გვ. 83.

⁴ **Ф. Щербина.** Прошлое и настоящее хозяйственных нужд и культурных начинаний Черноморского побережья. – *Труды съезда деятелей Черноморского побережья Кавказа.* Т. I. СПб., 1913, გვ. 3.

და წაიღეს ისტორიული გამოცდილება, ადგილობრივი პირობების ცოდნა და სამეურნეო ჩვევები. ადგილობრივი პირობების უცოდინარობის გამო, კაზაკები სანაპიროზე დამკვიდრდნენ, რამაც მათში მაღარიის გავრცელება და დიდი მსხვერპლი გამოიწვია, იღუპებოდა საქონელიც. კოლონიზაციაზე უარყოფითად მოქმედებდა უგზობაც.¹

ომის დამთავრების შემდეგ 12 სტანიცა შეიქმნა, რომელიც ყუბანის კაზაკთა ჯარის შაფსულთა ქვეითთა ბატალიონისაგან შედგა. ეს სტანიცები დაფუძნდა გელენჯიკსა და ტუაფსეს შორის. ბატალიონის შემადგენლობაში შევიდა 629 ოჯახი 4 ათასი სულით. იმავდროულად აქ შეიქმნა ორი დაბა: ერთი სომხური მდ. შაფსუხოზე და ერთი ბერძნული კაბარდინსკის კონცხთან. მთელ დანარჩენ სანაპიროზე მდ. ტუაფსედან აფხაზეთის საზღვრამდე დასახლებები არ იყო, იყო მხოლოდ ჯარისკაცთა საგუშაგოები სახაზო ბატალიონებისა და ყუბანის კაზაკთა შემადგენლობიდან.² ამ სივრცის დასახლების მიზნით გადაწყდა სახაზო ბატალიონების განლაგების ადგილას შეექმნათ სამხედრო დასახლებები დაოჯახებული დაბალი წოდების სამხედროებისაგან, რომელთაც უნდა გადასცემოდა 30 დესეტინა მიწის ნაკვეთი ოჯახზე. ასე აღმოცენდა პატარა დასახლებები, თუმცა როდესაც მთებში თავმეფარებული ჩერქეზების ნარჩენები გადაასახლეს ყუბანისპირა ვაკეზე, ეს ბატალიონებიც გადაიყვანეს უფრო მოხერხებულ ადგილებში კელიამინოვსკსა და დახოვსკში.³

1866წ. 10 მარტის დებულების თანახმად, შავი ზღვის სანაპირო ზოლი მდ. ტუაფსესა და მდ. ბზიფს შორის, შავი ზღვიდან კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედამდე განსაზღვრული იყო რუს მოახალშენეთა „სანაპირო სასოფლო დასახლებების“ შესაქმნელად. გადმოსახლებულთათვის განსაზღვრული იყო მთელი რიგი შეღავათები: ნადელები – ოჯახზე 30 დესეტინა; ერთდროული ფულადი დახმარება (50 მან.), გადასახადებისაგან გა-

¹ **Ф. Щербина.** Прошлое и настоящее хозяйственных нужд..., გვ. 4.

² **З. Ш. Дидебулидзе.** К вопросу колонизации Черноморского побережья Российской империей. – წგნ.: *Вопросы истории народов Кавказа.* Сборник статей, посвященных памяти **З. В. Анчабадзе.** Тб., 1988, გვ. 241.

³ **З. Ш. Дидебулидзе.** К вопросу колонизации Черноморского..., გვ. 242.

თავისუფლება 15 წლით, სარეკრუტო ვალდებულებისაგან გათავისუფლება და სხვ. მაგრამ, პირველ ხანებში, შავი ზღვის ოკრუგში გადმოსახლებული რუსების რიცხვი მაინც მცირე იყო. რუსეთის შიდა გუბერნიების მკვიდრთ უჭირდათ ადგილიდან დაძვრა, აშინებდათ გადასახლების სირთულე, ჰავის საკითხი. ამასთან, მათ ძირითადად აინტერესებდათ პური, ხოლო შავი ზღვის ოკრუგში სახნავი მიწები მცირე იყო და პურს აქ მეორეხარისხოვანი როლი ჰქონდა. ამიტომ ხელისუფლებამ გადაწყვიტა გადმოსახლებაზე უარი არ ეთქვა ქრისტიანებისათვის სამხრეთ კავკასიიდან და ანატოლიიდან, ზოგადად სლავებისათვის, მოლდაველებისათვის და სხვ. ასეთი პოლიტიკის წყალობით, ანაპასა და ნოვოროსიისკს შორის რუსების გარდა დასახლდნენ ჩეხები, ბულგარელები, ბერძნები.¹

შავი ზღვის ოკრუგის საუკეთესო მიწები დაისაკუთრეს იმპერატორმა და მისმა ნათესავებმა, კავკასიის მეფისნაცვალმა, დიდმა სამხედრო და სამოქალაქო ჩინოვნიკებმა. იმპერატორს ეკუთვნოდა მამული შავი ზღვის სანაპიროზე, მდ. ფსახასა და მდ. დაგომისს შორის. ეს იყო შესანიშნავი ადგილი ბუნებრივ-კლიმატური პირობებით, ამასთან კულტივირებული, სადაც დიდი ყურადღება მიექცა მებაღეობისა და მეღვინეობის განვითარებას. აქ მოეწყო ვაზის სანაშენე, სადაც ვაზის 26 სახეობა გამოჰყავდათ. იმპერატორის მამულს უშუალოდ ემიჯნებოდა კავკასიის მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის მიხეილ რომანოვის მამული ვარდანე, რომელიც გადაჭიმული იყო მდ. დაგომისსა და მდ. ხოჟიფესს შორის, ზღვიდან მთამდე 8 ათას დესეტინაზე. აქვე ჰქონდა მამული გენერალ-ადიუტანტ მიხეილ ტარიელის ძე ლორის-მელიქოვს; შავი ზღვის ოკრუგის უფროსს დ. პილენკოს, სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსს გენერალ ვ. გეიმანს. ჯიქების ყოფილ სოფელ მიქელრიფში, მდ. ფსოუს მარცხენა ნაპირზე, სამხედრო დასახლება მოეწყო; მდ. ცანდრიფშიდან ორ ვერსზე მოლდაველების დასახლება მოეწყო, რომელსაც შავი ზღვის ოკრუგის უფროსის დ. პილენკოს პატივსაცემად 1870 წელს პილენკოვო ეწოდა; ჯიქების იმ აულში, სადაც ადრე რემიდ გეჩი ცხოვრობდა მდ. ფსოუს მარჯვენა ნაპირზე, რუსები ჩასახლდნენ და მას ვესიოლოე ეწოდა. მდ. ფსეზუაფსეზე და მდ. კუდეფსთაზე ადი-

¹ **А. В. Верещагин.** Черноморское побережье Кавказа и., გვ. 16-17.

ღებების ორი აული მოეწყო. ეს ადიღებები მუჰაჯირობის დროს მთებს შეეფარნენ და გადარჩნენ. შემდეგ ისინი მთებიდან ჩამოიყვანეს და რუსული სამხედრო ნაწილების შტაბებთან ჩაასახლეს.¹

ამის შედეგად მოხერხდა რამდენიმე ათასი, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანის მოზიდვა, თუმცა ხელისუფლებას ეს არ აკმაყოფილებდა, რადგან მთავრობის მიერ ამ საქმეში ჩადებულ დანახარჯებს არ პასუხობდა. ეს დასახლებები ძირითადად ორიენტირებული იყო ხორბლის მოყვანაზე და არ ფიქრობდნენ ამ მხარისათვის უფრო ხელსაყრელი სოფლის მეურნეობის დარგებისათვის, რომლისათვისაც ეს მხარე უაღრესად კარგ პირობებს ქმნიდა. 1870წ. ოქტომბერში შავი ზღვის ოკრუგში ჩაასახლეს შავსულთა 90 ოჯახი, რადგან მიიჩნიეს, რომ ისინი უკვე საფრთხეს ვერ შექმნიდნენ. რუსული სიმაგრის ველიამინოვსკის გარშემო შექმნილი დასახლების ბაზაზე 1871 წელს აღმოცენდა პოსად (წინაქალაქი) ველიამინოვსკი, ხოლო დახოვსკის სიმაგრის გარშემო არსებული დასახლების ბაზაზე 1874 წელს პოსად დახოვსკი. 1874წ. ბოლოსთვის თანამედროვე სოჩის რაიონში მხოლოდ 15 სამოქალაქო პირის ოჯახი ცხოვრობდა.² რაც შეეხება აულ გუბაადვს, მას შემდეგ, რაც ის 1864 წელს რუსეთის ჯარის ნაწილებმა დატოვეს, სრულიად დაცარიელებული იყო. 1878წ. შემოდგომაზე აქ სტავროპოლის გუბერნიიდან ჩამოვიდნენ ბერძნები, რომლებიც სამოსახლო ადგილებს ეძებდნენ. ისინი მოხიბლა გუბაადვის ველობმა, რომელიც გამხმარი გვიძრის, ბუჩქნარისა და ნეკერჩხლების ფოთლებით მეწამულ-მოწითალო ფერად იყო შეფერილი. ამიტომ ამ ადგილს კრასნაია პოლიანა უწოდეს. მალე აქ ბერძენთა 36 ოჯახი გადმოსახლდა. მათ გაწმინდეს ველობი, ააგეს სახლები, გააშენეს ბაღ-ბოსტნები და მეურნეობას მიჰყვეს ხელი. მალე აქ ესტონელებიც გამოჩნდნენ, რომლებიც 4 კილომეტრით ზემოთ დასახლდნენ.³

15 წლის განმავლობაში, 1881 წლამდე, შავი ზღვის ოკრუგში გარდა ქალაქებისა ნოვოროსიისკი, ანაპა და პოსადებისა სოჩი და ტუაფსე, 37 დასახლებული პუნქტი აღმოცენდა. ამ დასახლებებში, 1866 წლამდე შექმნილი 12 სტანიცისა და თურქეთიდან

¹ А. В. Верещагин. Путевые заметки по Черноморскому округу, გვ. 70-95.

² А. Мельников, В. Михайловский. От сочи до Красной поляны. М. 1955, გვ. 12.

³ А. Мельников, В. Михайловский. От сочи до Красной поляны, გვ. 56.

გადმოსახლებულთა დასახლებებთან ერთად, დაახლოებით 10 ათასამდე კაცი ცხოვრობდა, ხოლო ქალაქებთან ერთად მოსახლეობა 22 ათასს აღწევდა და ეროვნული შემადგენლობით საკმაოდ ჭრელი იყო. აქ ცხოვრობდნენ რუსები, გერმანელები, ჩეხები, ესტონელები, მოლდაველები, ბერძნები, სომხები და ჩერქეზებიც.¹ შავი ზღვის სანაპიროს კოლონიზაციის იდეოლოგი ა. ვერეშაგინი 1878წ. 19 იანვარს პეტერბურგში, ეკონომიკური საზოგადოების საერთო სხდომაზე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს კოლონიზაციის საქმეში ხელისუფლების ამოცანების შესახებ აღნიშნავდა: *На черноморском побережье Кавказа, как на окраине государства, стоящей так много русской крови и денег, по праву должны господствовать церковь русская, язык русский, грамота русская. Разноплеменность населения вызывает необходимость основания школ, т.к. только школою это разноплеменное население в будущем может сделаться русским*“.²

სანაპიროს დასახლების საქმე ნელა მიიწვედა წინ. 1894 წელს შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს ეწვია ექსპედიცია რუსეთის მიწათმოქმედებისა და ქონების მინისტრის ა. ერმოლოვის მეთაურობით. ქსპედიციის წევრებს სოხუმში სადილი გაუმართა სოხუმის ოლქის უფროსმა პოლკოვნიკმა ვ. ბრაკერმა. ბანკეტზე სიტყვით გამოვიდა ექსპედიციის წევრი ს. შარაპოვი, რომელმაც გულახდილად ილაპარაკა რუსეთის ზრახვებზე ამ მხარეში. კერძოდ, მან თქვა: „მთელი თავისი ხანგრძლივი ისტორიული ბრძოლისას, მისწრაფვის რა სამხრეთისაკენ, თბილი ცისა და თბილი ზღვისაკენ, რუსი ხალხი იღებს მსხვერპლს და, აი, ბოლოს მას აქვს ეს ცაც და ეს ზღვაც. აქ ფრიალებს რუსული დროშა, დალივლივებს რუსული არწივი. მაგრამ რატომაა, რომ რუსი კაცი აქ ლაღად ვერ გრძნობს თავს, რატომაა რომ ის აქ შევიწროებულია, სულშეხუთულია? რატომაა უცხო ის ამ თბილ ნაპირზე, ამ კაშკაშა მზის ქვეშ? ვფიქრობ იმიტომ, რომ რუსული სიკეთის წყალობით აქ, ამ მიწაზე, რომელიც რუსული სისხლითაა მოპოვებული, მოკალათდა ყოველგვარი უცხოტომელი, განსახლდა საუკეთესო ადგილებზე და არა მარტო ავიწროებს რუს ადამიანს, არამედ დასცინის მას. მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელდება. ჩვენი სახელ-

¹ **З. Ш. Дидебулидзе.** К вопросу колонизации..., გვ. 242.

² **А. В. Верещагин.** Черноморское побережье Кавказа и его колонизация, გვ. 22.

მწიფოებრივი ამოცანები მოითხოვენ, რომ ეს მხარე არა მარტო სახელით მხოლოდ, არამედ მართლაც იქცეს მალე რუსულ მხარედ, რომ აქ მხარდაჭერილი, გაძლიერებული და დაიმედებული იყოს რუსი კაცი. ვისურვოთ ბატონებო, რომ ეს მოხდეს ჩქარა, რომ მძლავრ რუსულ მუცელში მალე მოიხარშოს მთელი აქაური სხვადასხვატომობრივი და სხვადასხვაეროვანი ნარევი და რომ ეს ცაც და ეს ზღვა ნამდვილად რუსული იყოს“.¹ პეტერბურგში დაბრუნებისას ა. ერმოლოვმა დიდი რეკლამირება გაუწია არაჩვეულებრივი სილამაზის სანაპიროს, რომელსაც რუსული რივიერა უწოდა.²

ამ დროიდან დაიწყო მიწის ნაკვეთების გაყიდვა სოჩის მიდამოებში. მათზე ფასი თანდათან იზრდებოდა. სოჩის რაიონის ჩქარი ტემპით დასახლებას ხელი შეუწყო 1891-1892წწ. ნოვოროსიისკი-სოხუმის გზატკეცილის გაყვანამ, რომელიც რუსეთს ძალიან ძვირი დაუჯდა. ათასობით გაუბედურებული, რუსეთის შიდა გუბერნიებში 1891-1892წწ. შიმშილობით დევნილმა ადამიანმა თავი მოიყარა აქ იმ იმედით, რომ პურის ნატეხი ეშოვა და შიმშილით სიკვდილისაგან თავი გადაერჩინა. მაგრამ დაძაბულმა შრომამ, უჩვეულო, თითქმის ტროპიკულმა სიცხემ და მომაკვდინებელმა მაღარიამ მათზე დამლუპველად იმოქმედა. ავადმყოფობების გავრცელებას ხელს უწყობდა მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობები: ცხოვრება მუშათა ფარდულებში, დაჭაობებული ადგილების მახლობლად. ამ გზის გაყვანის მძიმე ფურცლებს შეეხო მაქსიმ გორკი მოთხრობაში „ადამიანის დაბადება“, რომელიც 1892წ. კავკასიაში მოგზაურობისას თვითმხილველი გახდა ყველა იმ უბედურებისა, რაც იმ გზის გაყვანას უკავშირდებოდა და რომელიც მოშიმშილე ადამიანების ძვლებზე ამოიზარდა. ამის შემდეგ, შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს კოლონიზაცია ჩქარი ტემპით წარიმართა. 1896წ. შავი ზღვის ოკრუგი ყუბანის ოლქს გამოეყო და შავი ზღვის გუბერნიად გარდაიქმნა. იმავე წელს ველიამინოვსკს ტუაფსე ეწოდა იმავე სახელწოდების მდინარის სახელის მიხედვით, ხოლო დახოვსკის სოჩი ასევე მდინარის სახელის მიხედვით და სამაზრო ქალაქი გახდა.³

¹ С. Шарапов. По Черноморскому побережью. Письма из поездки в составе экспедиции министра Земледелия и Государственных имуществ осенью 1894 года. С.Петербург, 1896, გვ. 48, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ. ბ.ბ.

² А. Мельников, В. Михайловский. От сочи до Красной поляны, გვ. 12.

³ А. Мельников, В. Михайловский. От сочи до Красной поляны, გვ. 12.

ამრიგად, იმ ტერიტორიაზე, სადაც სოჩის ოლიმპიური თამაშები უნდა გაიმართოს რუსეთის იმპერიამ ადგილობრივი მოსახლეობის გენოციდი და ეთნოწმენდა მოაწყო. ეს მხარე მორწყულია თავისუფლებისათვის მებრძოლი აბაზა-ჩერქეზების სისხლით და მოფენილია მათი ძვლებით. მიუხედავად იმისა, რომ ამ უმძიმესი დანაშაულის ჩადენის შემდეგ დიდი დრო გავიდა, მასზე ხანდაზმულობის ვადა არ ვრცელდება. 1946წ. 11 დეკემბერს გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო რეზოლუცია, სადაც გენოციდი საერთაშორისო ნორმების დარღვევად და კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულადაა გამოცხადებული. 1948წ. 9 დეკემბერს გაერომ მიიღო კონვენცია გენოციდის დანაშაულის აღდენისა და გენოციდის დასჯის შესახებ. ამ კონვენციის პირველი მუხლის მიხედვით, „გენოციდი მიუხედავად იმისა, მშვიდობის დროს ხდება თუ ომის დროს, არის დანაშაული, რომელიც საერთაშორისო სამართლის ნორმებს არღვევს“.¹ მეორე მუხლი გენოციდს თვლის ისეთ ქმედებად, რომელიც ჩადენილია რომელიმე ეთნიკური, რასობრივი თუ რელიგიური ჯგუფის მთლიანად ან ნაწილობრივი მოსპობის განზრახვით, მათ შორის მათი დახოცვის, წინასწარგანზრახვით ცხოვრების ისეთი პირობების შექმნით, რომელიც გამიზნულია მისი მთლიანი თუ ნაწილობრივი ფიზიკური მოსპობისათვის.²

აღსანიშნავია, რომ ადიღთა საზოგადოებრივმა მოძრაობამ „ჩერქეზთა კონგრესმა“ 2005 და 2006 წლებში რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტს მიმართა რუსეთის მიერ ჩერქეზთა გენოციდის აღიარების მოთხოვნით. თუმცა მათ პასუხი არ მოჰყოლია. „ჩერქეზთა კონგრესმა“ ევროპარლამენტსაც მიმართა, რათა მან რუსეთის იმპერიის ქმედება XVIII-XIX საუკუნეებში ცნოს როგორც ჩერქეზი (ადიღე) ხალხის გენოციდი. ამ ფაქტმა რუსეთის ხელისუფლება გააღიზიანა. მოსკოვმა ცინიკურად განაცხადა, რომ „გენოციდის ცნობისათვის რეალური საფუძველი არ არსებობს“.³

¹ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 260 А (III). იხ.: <http://www.un.org/russian/document/convents/genocide.htm>

² Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 260 А (III).

³ Черкесские организации просят Европарламент признать геноцид адыгов. იხ.: ვებ-გვერდი: «Кавказский узел» <http://adjaria.kavkaz-uzel.ru/articles/101702/>

ასეთ ფონზე, მიუხედავად რეალური საგარეო საფრთხეებისა, უაღრესად მნიშვნელოვანია საქართველოს სახელმწიფოს ზნეობრივი, ღირსეული ნაბიჯი. 2011 წლის 20 მაისს საქართველოს პარლამენტმა რუსეთის იმპერიის ქმედებას ჩერქეზი (ადიღე) ხალხის მიმართ XIX საუკუნეში გენოციდისა და ეთნიკური წმენდის შეფასება მისცა.

ამ ფაქტმა მთელ მსოფლიოში გაფანტული ჩერქეზების დადებითი ემოციები და, რასაკვირველია, რუსეთის გაღიზიანება გამოიწვია. საქართველოს პარლამენტის სამართლებრივ-პოლიტიკური შეფასება ამ საკითხთან დაკავშირებით პირველია საერთაშორისო სამართლებრივ და პოლიტიკურ სივრცეში, თუმცა, იმედია, ერთადერთი არ იქნება.

ZURAB PAPASKIRI, BEZHAN KHORAVA

**FROM THE HISTORICAL PAST OF SOCHI
AND ITS VICINITY**

The article deals with the historical past of Sochi and its environs. During centuries the north-east coast of the Black Sea was part of the Georgian ethnopolitical and cultural world which later was settled by the peoples of the Abkhazian-Adygei Circassian race, though this region still remained in the Georgian cultural and political expanse for a long time. In 1864 the given region was conquered by Russia and the native population were forcefully deported to the Ottoman Turkey Empire. As a result of the Russian-Caucasian war (1763-1864) and the deportation of the native population the inhabitants of Sochi and its environs – the Ubykhs and the Jiks – vanished from the history arena. At the end of XIX and at the beginning of XX centuries the Russian government settled Russians, Greeks and Armenians in their native land. In winter 2014 there are going to take place Winter Olympic Games in Sochi and its vicinity. But in the territory where genocide and an ethnic cleansing of the native population have been carried no Olympic Games should be held because it is at variance with the Olympic Charter.

ბივი რობაჰა

აფხაზეთში ისლამის გავრცელებისა და ღამკვიდრების საკითხისათვის

აფხაზები, ისევე როგორც მსოფლიოს ყველა სხვა ხალხი, უხსოვარი დროიდან წარმართები იყვნენ. ოფიციალურად მათი ქრისტიანობაზე მოქცევა VI საუკუნის შუა ხანებში მიეწერება ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს, რომლის დროსაც აფხაზეთი მის ხელღებულ ქვეყნად ითვლებოდა.

VIII-XII საუკუნეებში აფხაზეთი საქართველოს ისეთივე ქრისტიანულად განვითარებული მხარე იყო, როგორც ქართლი, კახეთი, იმერეთი ან სამეგრელო. მაგრამ XIIIს. 30-იანი წლებიდან აფხაზეთში იწყება ჩრდილოეთკავკასიიდან მონღოლთა მიერ ოტებული აფხაზთა მონათესავე ტომების მასობრივი ჩამოსახლება, რომლებმაც თან ჩამოიტანეს თავიანთი პრიმიტიული საზოგადოებრივი წყობილება, ყოფა-ცხოვრების წეს-ჩვეულებები და აგრეთვე თავიანთი წარმართული რელიგია. ბარში მთის ჩამოწოლის პროცესი, ალბათ შემდეგ საუკუნეებშიცა გრძელდებოდა, რის გამოც „აფხაზეთი XV საუკუნიდან წარმართობს“.¹

XVII საუკუნიდან ჩრდილოეთ კავკასიელთა (რომლებსაც აკად. ნ. ბერძენიშვილი „მთიელ აფხაზებს“ უწოდებს), ტომობრივი ჩამოსვლა უფრო ინტენსიურად გრძელდება. ამ პროცესს სხვა არასასურველ შედეგთან ერთად, თან ახლდა ქრისტიანობის დაქვეითება-დაცემა აფხაზეთში, მათ შორის, უპირველეს ყოვლისა, აფხაზებში, რამდენადაც ისინი სხვადასხვა მიზეზების გამო (აფხაზურ ენაზე ქრისტიანული ლიტერატურის არ არსებობა, XIII საუკუნიდან წარმართობის შემოტევა და სხვ.) ნაკლებად მტკიცე ქრისტიანები იყვნენ, ვიდრე ქართველები.

მაგრამ ქრისტიანული პოზიციების დასუსტება აფხაზებში და მისი, თითქმის, გაქრობამდე მისვლა, ჩვენი აზრით, მხოლოდ

¹ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VIII. თბ., 1990, გვ. 615.

წარმართობის შემოტევის შედეგი არ ყოფილა. ამ დროს, XVI-XVII საუკუნეებში, აფხაზეთში ქრისტიანობის საფუძვლებს იქ ისლამის გავრცელება-განმტკიცების პროცესი არყევდა, რომელსაც მკვლევარები აფხაზეთში ოსამალეთის სამხედრო, პოლიტიკურ და რელიგიურ-იდეოლოგიური ექსპანსიით ხსნიან.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ცალკეულ სწავლულთა მოსაზრებები. გამოჩენილი აფხაზი მეცნიერის ზ. ანჩაბაძის აზრით, თურქი დამპყრობლების გავლენით აფხაზეთში XVII საუკუნის დამდეგიდან თანდათანობით დაიწყო ისლამის დამკვიდრება, იგი ვრცელდება, უწინარეს ყოვლისა, გაბატონებული ფენის წარმომადგენლებში, რომლებიც დაკავშირებულნი იყვნენ თურქებთან, აფხაზეთის ჩრდილოეთ ნაწილში ისლამი ვრცელდება შედარებით უფრო სწრაფად და საფუძვლიანად. XVII საუკუნის დასაწყისში ჩრდილოეთ აფხაზეთის მთავარი ატარებდა სუფთა თურქულ სახელს – ყარაბეის.¹ ისლამის გავრცელებას აფხაზეთში თურქების შემოსვლას უკავშირებდა ასევე შ. ინალ-იფაც.²

ამ თვალსაზრისს ავითარებენ ქართველი ისტორიკოსებიც. მაგ., ჯ. გამახარიას დასკვნით „XVII საუკუნის შუახანებში აფხაზეთში ქრისტიანობის განადგურების საქმეში დიდი როლი... თურქეთმაც ითამაშა“.³ თ. მიბჩუანი თვლის, რომ აფხაზეთში ისლამის გავრცელება ხდებოდა XVI საუკუნიდან, თურქეთის ბატონობის ხანაში“ და რომ აქ „გავრცელდა სუნიტური ისლამი“.⁴ ან. ჯაფარიძის მტკიცებით „XVIII საუკუნის 30-იანი წლებისათვის აფხაზეთის მოსახლეობის ზედაფენას მაჰმადიანობა მიაღებინეს“.⁵

როგორც ზემოთმოტანილი მასალიდან ჩანს აფხაზეთში ისლამის გავრცელების ხანასთან დაკავშირებით ერთიანი აზრი ისტორიოგრაფიაში არ არსებობს. მაგრამ ასევე ისიც უნდა ითქვას, რომ ზემოთხსენებული ავტორები (და არამარტო ისინი) აფხაზეთის ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილის გამუსულმანებას მხოლოდ აფხაზეთზე თურქეთის ზეგავლენის გაძლიერებას უკავშირებენ, რაც

¹ **3. В. Анчабадзе.** Очерк этнической истории абхазского народа. Сухуми, 1976. გვ. 166.

² **Ш. Д. Инал-ипа.** Абхазы. Сухуми, 1965, გვ. 373.

³ **ჯ. გამახარია.** აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა. თბ., 2005, გვ. 182.

⁴ **თ. მიბჩუანი.** აფხაზეთი, ნაწ. II. თბ., 2006, გვ. 483.

⁵ **ან. ჯაფარიძე.** აფხაზეთი (ქართველთა „გააფხაზება“). თბ., 2007, გვ. 91.

ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს. საქმე იმაშია, რომ XVI საუკუნისათვის თურქეთის გავლენა აფხაზეთზე, რომ არაფერი ვთქვათ მის ბატონობაზე, ჯერ კიდევ იმდენად ძლიერი არ ყოფილა, რომ იქ თავისი რელიგია – ისლამი – გაეგრძელებინა. მართალია, 1578 წელს ირან-ოსმალეთის ომის მსვლელობისას, თურქებმა სოხუმი დაიკავეს და იქ სოხუმის საბეგლარბეგო შექმნეს, მაგრამ უკვე 1580 წელს ისინი იძულებულნი გახდნენ გაეუქმებინათ იგი და სოხუმი დაეტოვებინათ.¹ თურქ-ოსმალებს XVI საუკუნეში აფხაზეთში ჯერ კიდევ ფეხი არ ჰქონდათ მოკიდებული, და ამდენად ვერც ისლამს გაავრცელებდნენ იქ.

ამასთან აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ XVIII ს. 30-იანი წლებისათვის აფხაზების, განსაკუთრებით ჩრდილოეთ ნაწილში მცხოვრებთა, რელიგიური ცნობიერება უკვე ისლამურია. ამაზე კარგად მიანიშნებს თურქი მოგზაური ევლია ჩელები, რომელიც 1635 წელს შემდეგს წერდა: „აბაზებს (აფხაზებს. გ.რ.) ქაფირს (ე.ი. გიაურს, არამუსულმანს, მათ შორის ქრისტიანს) თუ უწოდებ, შეიძლება კაცი მოკლან, მუსლიმი რომ უწოდოთ, გაეხარდებათ და მოგეფერებიან... ამასთანავე ქაფირი არ უყვართ, მუსლიმს კი სულს აძლევენ“.² იმავე ჩელების ცნობით იმდროინდელ აფხაზეთში ორი მთავარი იყო, ერთი ჩრდილოეთ ნაწილში, რომლის მთავარი იყო ყარაბეი, ხოლო მეორე – სამხრეთში, რომელსაც სათავეში ედგა პუტო. პირველი ქრისტიანობისაგან გამდგარი და მუსულმანური ორიენტაციის მთავარი იყო, მეორე კი – ნაკლებად მორწმუნე ქრისტიანი.

ევლია ჩელების ცნობებიდან აშკარად ჩანს, რომ აფხაზები (ყოველ შემთხვევაში აფხაზეთის ჩრდილო ნაწილის მაცხოვრებლები) XVIII ს. პირველ ნახევარში უკვე გამაჰმადიანებულები არიან და მტკიცედ იცავენ ამ სარწმუნოებას – „ქაფირი არ უყვართ, მუსლიმს კი სულს აძლევენ“. იბადება კითხვა: რით უნდა აიხსნას ასეთი მდგომარეობა მაშინ, როდესაც ოსმალეთის გავლენა აფხა-

¹ **Т. Бердзэ.** Этнополитические процессы на территории современной Абхазии в XI-XV вв. – *Разыскания по истории Абхазии/Грузия*. Тб., 1999, გვ. 206; **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. I. *უძველესი დროიდან 1917 წლამდე*. თბ., 2004, გვ. 96.

² **ევლია ჩელები.** მოგზაურობის წიგნი. თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო **გ. ფუთურძემ**. ნაკვ. I. თბ., 1971, გვ. 106.

ზეთზე მხოლოდ იწყება და მას ჯერ კიდევ არავითარი ისტორია არა აქვს? თავის მხრივ, წარმართობის თუ ქრისტიანობის საუკუნეებით განმტკიცებული ტრადიციების – წეს-ჩვეულებების დაძლევა და მისი ისლამით შეცვლა, ერთბაშად ხომ არ მოხდებოდა, ამას ხომ მთელი საუკუნეები თუ არა, ერთი საუკუნე მაინც ხომ დასჭირდებოდა? ე.ი. აფხაზი მოსახლეობის ერთი, მნიშვნელოვანი ნაწილი „სულს აძლევს“ მუსულმანობას, თუ ადრე არა, XVI საუკუნეში მაინც. კიდევ ერთხელ ხაზს ვუსვამთ იმ გარემოებას, რომ ოსმალეთის არც სამხედრო, არც პოლიტიკური და მით უფრო სულიერ-რელიგიური ზეგავლენა ჯერ კიდევ ძალაში არაა.

ჩვენი აზრით, მკვლევარებს ყურადღების გარეშე დარჩათ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება – ჩრდილო კავკასიელთა, კერძოდ ჩერქეზ-ადიგელთა ანუ აბაზთა რელიგიური ცნობიერების მდგომარეობა XVI-XVII საუკუნეებში. ცნობილია, რომ ამ პერიოდის ჩერქეზ-ადიგელების ერთი ნაწილი უკვე გამაჰმადიანებული იყო, ნაწილი კი – წარმართი.¹ ადიღე XVI საუკუნიდან განიცდიდა ოსმალეთისა და ყირიმის სახანოების პოლიტიკურ ექსპანსიას. ამავე დროიდან გავრცელდა იქ ისლამი. კიდევ მეტი. ცნობილი ისტორიკოსის ე. ალექსეევას მტკიცებით „დასავლეთის ჩერქეზებში ისლამი ყირიმის ხანის ზეწოლით ვრცელდება უკვე XV საუკუნიდან... 1570 წელს თურქეთის მთავრობამ რუსეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში განუცხადა, რომ ჩერქეზებს (ყაბარდოელებს) „რწმენა ჩვენი აქვს“, ე.ი. მუსლიმური და თურქებს ჰქონდათ ამის თქმის საფუძველი, რამდენადაც XVI ს. ყაბარდოელი თავადები რუსეთის მეფეს ერთგულებას ყურანზე ეფიცებოდნენ“.²

ჟან დე ლუკას სიტყვებით (XVIII ს. 30-იანი წლები) „ჩერქეზთა ერთი ნაწილი – მაჰმადიანებია, სხვები ბერძნული წეს-ჩვეულებების მიმდევრებია, მაგრამ პირველები უფრო მეტნი არიან“.³ ზემოთაღნიშნული ცნობების მიხედვით დგინდება, რომ ადი-

¹ *Очерки истории Адигеи* т. I. Майкоп, 1957, გვ. 130.

² **Е. П. Алексеева.** Очерки по экономике и культуре народов Черкесии в XVI-XVII в.в. 1957, გვ. 115-116.

³ **Жан де Люка.** Описание перекопских и нагайских татар, черкесов, мегрелов и грузин. – *Записки Одесского общества истории и древностей (ЗООИД)*. Т. XI. Одесса, 1879, ხაზგასმა ჩვენია – **გ.რ.**

ღეღებში XVI-XVII საუკუნეებში აშკარად შეიმჩნეოდა რელიგიური სინკრეტიზმი. ამ დროისათვის მათთან ერთიმეორეში იყო არეული წარმართული, ქრისტიანული და მაჰმადიანური რელიგიის ელემენტები.¹

იგივე ცნობები შესაძლებლობას იძლევა გავერკვეთ აფხაზთა გამაჰმადიანების პროცესში. ჩვენი აზრით, ადვილად შესაძლებელია XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე ჩრდილოკავკასიის, კერძოდ, მდ. ყუბანისა და მისი შენაკადების აუზში მცხოვრები მოსახლეობის ერთი ნაწილი, რომელიც აფხაზეთში ჩამოსახლდა, წარმართი ყოფილიყო, ხოლო მეორე ნაწილი უკვე გამუსლიმებული და მათ თავიანთი რელიგიური რწმენები თანდათანობით დამხვდური აფხაზეთისათვის თავს მოეხვიათ. ეს არცთუ ისე ძნელი იქნებოდა, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ აფხაზები ღრმად მორწმუნე ქრისტიანები, როგორც ეს ზემოთაც აღინიშნა, არასოდეს ყოფილან.

უტყუარი ცნობების არ არსებობის გამო, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ-ჯერობით ერთმნიშვნელოვნად დადგენილი ვერ არის გვიანდელ შუასაუკუნეებში ზუსტად თუ როდის ხდება „მთიელი აფხაზების“ (აკად. ნ. ბერძენიშვილის ტერმინით) ტომობრივი ჩამოსახლება აფხაზეთში. აკად. ნ. ბერძენიშვილი ამ საკითხზე მსჯელობისას საკმაოდ ფრთხილობს და აცხადებს, რომ „საფიქრებელია“ ეს მოხდა XVII საუკუნეში.² ასეთი დასკვნა მას გამოაქვს იმ სოციალურ-ეკონომიკურ, პოლიტიკური და კულტურული ვითარებიდან, რომელიც იმ დროს აფხაზეთში არსებობდა.³

3. ინგოროყვას მტკიცებით ადიღელთა ჩამოსახლება აფხაზეთში ხდება XVI-XVII საუკუნეებში.⁴ ჯ. გამახარიას აზრით „XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან აფხაზეთის მოსახლეობის უმეტესობას მაინც ჩრდილოკავკასიელები შეადგენდნენ“.⁵ მეორეგან ის წერს: „XVIII. დასაწყისისათვის რთული ვითარება შეიქმნა საკუთრივ აფხაზეთში, რომლის მოსახლეობის მნიშ-

¹ მ. ცინცაძე. ადიღელთა სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ვითარება XVI-XVIII საუკუნეებში. თბ., 1961, გვ. 122.

² ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII, გვ. 614.

³ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII, გვ. 613.

⁴ ჯ. გამახარია. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 173.

⁵ ჯ. გამახარია. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 173.

ენელოვან ნაწილს უკვე XVI საუკუნიდან თანდათანობით ჩამოსახლებული წარმართი (ხაზგასმა ყველგან ჩვენია. გ.რ.) მთიელე-ბი შეადგენდნენ“¹, ხოლო მესამეგან იგივე ავტორი შემდეგს აღნიშნავს: „სამეგრელოს ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი (ე.ი. აფხაზეთი – გ.რ.) XVII საუკუნის ბოლოს აფსუებმა დაიპყრეს“². გ. გასვიანიც ჩრდილოკავკასიელთა (აფსუათა) ჩამოსახლებას აფხაზეთში ხან XVI საუკუნით ათარილებს, ხანაც XVII საუკუნით.³

როგორც მოტანილი მოსაზრებებიდან ჩანს მთიელი მოსახლეობის აფხაზეთში ჩამოსვლის პერიოდი ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ-ჯერობით დაზუსტებული ვერ არის. ამას კი თავის მხრივ, დიდი მნიშვნელობა აქვს – მეორე საკითხის – აფხაზეთში ისლამის გავრცელებისა და დამკვიდრების – დადგენისათვის. თუ „მთიელი აფხაზების“, იგივე აფსუების ჩამოსახლება აფხაზეთში ხდება XVI საუკუნეში და მათი ნაწილი შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ მუსლიმები, მაშინ გამოდის, რომ აფხაზეთში მაჰმადიანობა ვრცელდება უფრო ადრე, ვინემ იქ ოსმალეთის (თურქეთის) ძლიერი გავლენა დამყარდებოდა. თუ „მთიელი აფხაზების“ ჩამოსვლა ხდება XVII საუკუნეში, მაშინ გამოდის, რომ ოსმალეთის მიერ ისლამის აფხაზეთში გავრცელების მცდელობა ნოყიერ ნიადაგს პოულობს ადგილობრივი მოსახლეობის აფხაზურ ნაწილში, რაც მის დამკვიდრებას შედარებით აადვილებდა.

ჩვენს მოსაზრებას – აფხაზებში ისლამის გავრცელება რომ არ იყო მხოლოდ ოსმალეთის (თურქეთის) პოლიტიკური ექსპანსიით გამოწვეული და მას წინ უსწრებდა ისლამის შემოტანა აფხაზეთში ჩრდილოკავკასიიდან – ამაგრებს ის ფაქტიც, რომ ისლამი უფრო მეტად იყო გავრცელებული მთის კალთებსა და რეგიონის სიღრმეში არსებულ სოფლებში (მაგალითად, ღურიფში, აჭანდარაში, ჭლოუში, ჯგერდასა და სხვაგან), ვიდრე ზღვისპირა მოსახლეობაში (ვთქვათ, სოხუმში, სადაც თურქების გარნიზონი იღვა, ბიჭვინთაში, ლიძავაში და სხვაგან). მეჩეთებიც სწორედ იმავე ღურიფში, აჭანდარაში, ჭლოუში, ჯგერდაში და

¹ ჯ. გამახარია. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 189.

² ჯ. გამახარია. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 268.

³ გ. გასვიანი. აფხაზეთი XIX საუკუნის დამლევსა და XX საუკუნეში. თბ., 2008, გვ. 469; გ. გასვიანი. აფხაზეთი. ძველი და ახალი აფხაზები. თბ., 1998, გვ. 30.

სხვ. არსებობდა, თურქეთში გადასახლებულ მუჰაჯირთა უმრავლესობაც ზემოთ აღნიშნული რეგიონებიდან იყვნენ. ყველაზე მეტი მაჰმადიანი მაცხოვრებელი გასახლებულ იქნა ს. ჯგერდიდან: 481 კომლიდან – 356, ბლაბურხვიდან – 222 კომლიდან – 147 ანუ 985 მაცხოვრებელიდან – 653; ოთხარის 952 მაცხოვრებელიდან – 653; ბარმიშის 1017 მაცხოვრებელიდან – 766. გარდა ამისა, მათ უმრავლესობას აფსუური გვარის მქონე პირები შეადგენდნენ: მარშან, ამიჯბა, ზუხბა, აშუბა, ბაზბა, თრაფშ, ჩაბალურხვა და სხვ.¹

აფხაზეთში თურქეთის ზეგავლენის გაძლიერების პერიოდში – XVII-XVIII საუკუნეებში – აფხაზეთის მთავრები პოლიტიკური მოსაზრებით ქრისტიანობას ტოვებენ და მაჰმადიანობაზე გადადიან. ქრისტიანობა კასტელის ცნობით (1650 წელს) „აფხაზეთის მთავარი მთელი ოჯახით უფრო მაჰმადიანი იყო, ვიდრე სხვა სარწმუნოების“.² აფხაზეთის მთავრების გამაჰმადიანება თურქი მოძალადეების უშუალო ზეგავლენითაც ხდებოდა. ცნობილია, რომ თურქ-ოსმალთა ბატონობა აფხაზეთში XVIII საუკუნის 30-იანი წლებიდან ძლიერდება. „მთავრის ტახტიდან ჩამოგდებულ იქნა მანუჩარ შარვაშიძე, რომელიც უმცროს ძმებთან ზურაბთან და შირვანისთან ერთად ოსმალეთში წაიყვანეს. შარვაშიძეებმა ხელისუფლების დაბრუნება ისლამის მიღების გზით შეძლეს... ასევე ქელაიშ აჰმედ-ბეის (იგივე ქელეშ-ბეი) – ფაქტობრივად სტამბოლში თურქების მიერ „მართლმორწმუნე მაჰმადიანად“ აღზრდილის – მთავრის მემკვიდრედ გამოცხადება აშკარად ხელისუფლების მოთხოვნით გაკეთდა.“³ მაჰმადიანები იყვნენ შემდეგი მთავრებიც: ასლან-ბეი და საფარ-ბეი (გიორგი), რომელმაც მოგვიანებით ქრისტიანობა მიიღო.

XVIII ს. მიწურულისათვის ქრისტიანობა აფხაზეთა შორის თითქმის მიმქრალი იყო, განსაკუთრებით მის ჩრდილოეთ ნაწილში, დღევანდელი ახალი ათონის მიღმა არსებულ ტერიტორიაზე, გაუქმებული და გაპარტახებული იყო ქრისტიანობის ისეთი ცენ-

¹ ბ. ხორავა. აფხაზეთა 1867 წლის მუჰაჯირობა. თბ., 2004, გვ. 80-81.

² დონ ქრისტოფორო დე კასტელი. ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგაძემ. თბ., 1976, გვ. 171.

³ ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., გვ. 112-113.

ტრები, როგორცაა ბიჭვინთის, ლიხნის, დრანდის, ბედიის, მოქვის ეკლესია-მონასტრები, აფხაზთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა პირველის სწორად გადაწერაც კი არ იცოდა. და ეს ხდებოდა არა მხოლოდ იმის გამო, რომ იქ წარმართობამ დიდად იმძლავრა, არამედ იმის გამოც, რომ ისლამი ზემოთაღნიშნული მიხეზების შედეგად მეტ-ნაკლებად მყარად ჩაჯდა აფხაზთა რელიგიურ ცნობიერებაში.

XIX ს. დამდეგიდან აფხაზეთში პოლიტიკური ვითარების შეცვლასთან ერთად, იცვლება აგრეთვე რელიგიური სიტუაციაც. რუსეთის მიერ აფხაზეთის ანექსიის შემდეგ (1810წ.) ერთგვარი მეტაფორმოზა განიცადა აფხაზეთის მთავრების სარძმუნოებრივმა ორიენტაციამ, ისინი კვლავ მართლმადიდებლური ქრისტიანობისკენ შემობრუნდნენ. თვითმპყრობლური რუსეთის უმაღლესი საერო და სასულიერო ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა აფხაზეთში წარმართობისა და ისლამის დამღევას და იქ ქრისტიანობის აღდგენას. ამ მიზანს უშუალოდ ისახავდა ჯერ კიდევ ე.წ. „*ოსური სასულიერო კომისია*“ და შემდეგში „*კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოება*“.

XIX ს. დამდეგისათვის ისლამისადმი მიმართებაში აფხაზები იყოფოდნენ ორ დიდ ჯგუფად: პირველს მიეკუთვნებოდნენ ის აფხაზები, რომლებშიც უკვე მტკიცედ იყო დამკვიდრებული ეს სარძმუნოება (გუდაუთის რეგიონი), ხოლო მეორე ჯგუფს – ის აფხაზები, რომლებიც ჯერ კიდევ ნაკლებად იყვნენ ისლამის მორძმუნენი (ოჩამჩირის რეგიონი).

პირველი ჯგუფის მაჰმადიანი აფხაზები ასრულებდნენ წინადაცვეთის ჩვეულებებს, მათ ჰყავდათ თვითმარქვია მოლები, იცავდნენ რამაზანის მარხვას, ფიცს სდებდნენ ყურანზე, მიცვალებულებს ასაფლავებდნენ მუსულმანური წესით, მაგრამ ამასთანავე ისინი არ იცავდნენ ყოველი მუსლიმისთვის სავალდებულო წესს: ხუთჯერ ლოცვას, განბანვას, მექაში გამგზავრებას და ა.შ. აფხაზ მაჰმადიანთა აზრით ამ წესების შესრულების გარეშეც შეიძლებოდა ნამდვილ მაჰმადიანად ყოფნა.

მეორე ჯგუფის წარმომადგენლები – ქრისტიანობის მიმართ უფრო ლოიალურად იყვნენ განწყობილი, ისინი მეტ-ნაკლებად იცნობდნენ ისლამის მოძღვრებას. მათ მხრივ ისლამისადმი რძმე-

ნა გამოიხატებოდა მხოლოდ იმაში, რომ იცავდნენ რამაზანს, დღესასწაულობდნენ ბაირამს, იწვევდნენ მოლებს მიცვალებულთა დასაფლავებისას. ამასთანავე პატივს სცემდნენ, ზოგჯერ კიდევაც მონაწილეობდნენ ქრისტიანულ დღესასწაულებში, როგორცაა: აღდგომა, ქრისტეშობა, მარიამობა, გიორგობა. თაყვანს სცემდნენ ეკლესიებსა და ხატებს, ხმარობდნენ ცვილის სანთლებს, აღდგომაზე კვერცხებს ღებავდნენ წითლად, მიცვალებულთა ხსენებისას ღვინოს ასხამდნენ პურზე და სხვა.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ქრისტიანი და მაჰმადიანი აფხაზები ერთი-მეორის გვერდით ცხოვრობდნენ ერთ სოფელში თუ ქალაქში და სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით მათ შორის არ არსებობდა არავითარი კონფლიქტი. კიდევ მეტი. არსებობდა ისეთი ოჯახებიც, რომლის ზოგიერთი წევრი ქრისტიანი იყო, ზოგიერთი კი მაჰმადიანი და ეს არავითარ გავლენას არ ახდენდა აფხაზური ოჯახის ტრადიციულ სიმტკიცეზე.¹

XIX ს. 30-იანი წლებიდან აფხაზეთში დაწყებული ქრისტიანობის აღდგენის პროცესის მიმდინარეობისას პირველ რიგში ინათლებოდნენ ქართული (მეგრული) წარმოშობის აფხაზები, რომლებსაც ჯერ კიდევ კარგად ახსოვდათ, რომ მათი წინაპრები ქრისტიანები იყვნენ და ტრადიციულად ჯერ კიდევ მოკრძალებასა და პატივისცემას იჩენდნენ შემორჩენილი ეკლესია-მონასტრების მიმართ. ასევე დიდი რაოდენობით ინათლებოდნენ წარმართი და მაჰმადიანი აფხაზებიც. ამას ნათლად ადასტურებს მაშინდელი, დღემდე შემორჩენილი „აფხაზთა მონათვლითი სიები“, რომლის სისწორესაც იმდროინდელი აფხაზეთის მთავარი მიხეილ შარვაშიძე თავისი ხელმოწერით ადასტურებს.²

მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთში ქრისტიანობის აღდგენის პროცესში (1834-1912წწ.) მრავალი მაჰმადიანი აფხაზი გაქრისტიანდა, საკუთარ სარწმუნოებაზე ასევე საკმაოდ ბევრი დარჩა. განსაკუთრებით ეს ითქმის მთის სოფლებში მაცხოვრებელ აფხაზებზე, რომლებიც აფსუური წარმომავლობის იყვნენ, ხოლო

¹ გ. რთავა. რელიგია და ეკლესია აფხაზებში. თბ., 2004, გვ. 36-37.

² საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 488, ჩანაწერი, I, საქმეები, 4296, ფურც. 14; 4422, ფურც. 10; 4570, ფურც. 6, 9, 10.

სარწმუნოებით წარმართები ან მაჰმადიანები. ამაზე აშკარად მია-
ნიშნებს არქიმანდრიტ ანტონის მიმართვა (1837წ.) საქართველოს
ეგზარქოსისადმი, რომელშიც შემდეგს ვკითხულობთ: „უმეტეს და
უმეტეს ძნელებს მონათვლა მათი. მიზეზთა ამით, რომელთა
არიან მოსანათლავნი მთის ხალხი და **უმეტეს მაჰმადიანობის
მქონებელნი** (ხაზგასმა ჩვენია – გ.რ.), და ამისათვის, თუცა არა
ვრიდებთ თავსა ჩვენსა შრომასა, გარნა ძნელებს მოქცევა და
მიყვანა მათი ჩვენთა მართალსა სარწმუნოებასა ზედა“.¹

აფხაზებში ისლამური სარწმუნოების პოზიციების განმტკი-
ცებაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა რუსეთ-თურქეთის
1877-1878 წლების ომმა, რომლის დროსაც აფხაზ მაჰმადიანთა
უმრავლესობა თურქებს თანაუგრძობდა და კიდევაც ეხმარებოდა
მათ. რუსეთმა ამისათვის მკაცრად დასაჯა ისინი, აიძულა დაე-
ტოვებინათ საკუთარი სამშობლო და თურქეთში გადახვეწილიყ-
ვნენ (მეორე მუჰაჯირობა).

მართალია, თურქეთში განდევნილ დაახლოებით 30 ათასი
მაჰმადიანი აფხაზიდან, თითქმის, დროთა განმავლობაში კვლავ
სამშობლოში დაბრუნდა, მაგრამ მათი განწყობა რუსებისადმი აშ-
კარად კიდევ უფრო მტრული იყო, ვინემ აღრე, რის გამოც რუ-
სების ხელისუფლებამ მათ აუკრძალა ზღვისპირა 3 კილომეტ-
რიან ზოლში დასახლება, აფხაზები საერთოდ დამნაშავე ხალხად
გამოაცხადეს, მათ არ ენდობოდნენ და ჯარში არ მიყავდათ.

სამშობლოში დაბრუნებული აფხაზები მართლმადიდებელ
ქრისტიანობას, რომელსაც დამპყრობლის რელიგიად აღიქვამდნენ,
ისლამს უპირისპირებდნენ და ყოველნაირად ცდილობდნენ სხვა
ადგილობრივი მაცხოვრებლებიც ამ სარწმუნოებაზე გადაეყვანათ.
განსაკუთრებით ეს შეიმჩნეოდა დღევანდელი გუდაუთისა და
ოჩამჩირის რეგიონში მოსახლე აფხაზთა შორის. აი, რას წერდა
ამის შესახებ „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის
აღმდგენი საზოგადოების“ 1898-1901 წლების საქმიანობის რუსი
მიმომხილველი: „რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომმა დი-
დი უარყოფითი გავლენა მოახდინა აფხაზეთზე, ქრისტიანულმა
რუსეთმა აფხაზების მიწების ხელში ჩაგდების მიზნით აიძულა

¹ საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 488,
ნაწ. I, ს. 4800, ფურც. 4.

აფხაზთა ნაწილი გადასახლებულიყო თურქეთში (ხაზგასმა ჩვენია – გ.რ.). წლების შემდეგ უკანმობრუნებულებმა თან ჩამოიტანეს ისლამური სარწმუნოება, რომელსაც ფართოდ ავრცელებდნენ თანამოდმეთა შორის. ეს გარემოება, რასაკვირველია, დიდად აძნელებდა მისიონერულ მოღვაწეობას მათ შორის“.¹

აფხაზეთში ისლამის პოზიციების განმტკიცებისათვის საკმაოდ ნაყოფიერად იღვწოდნენ თურქეთიდან ჩამოსული და ასევე ადგილობრივი მოლები, რომლებიც აფხაზურ მოსახლეობაში თურქოფილურ მისწრაფებებს აღვივებდნენ, იმავე მიზანს ემსახურებოდნენ ასევე ღურიფშში, ზვანდრიფშში, აბგარხუკში, ააცში, ჯგერდაში, ჭლოუში, ცხენისწყალში, ოჩამჩირეში და სხვაგან არსებული მეჩეთები. 1898 წელს სოხუმის ეპისკოპოსმა არსენმა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის წინაშე დააყენა საკითხი აფხაზეთიდან მოლების გასახლებისა და ზოგიერთი მეჩეთის დახურვის შესახებ, რამდენადაც მეჩეთებსა და მოლებს აფხაზეთში ქრისტიანობისა და რუსეთის ხელისუფლების განმტკიცების საქმეზე დამღუპველი გავლენა ექნებოდათ.²

რუსეთის დიდმპყრობელური პოლიტიკა აფხაზებს ამ სახელმწიფოს ოფიციალური რელიგიის – მართლმადიდებლური ქრისტიანობის – წინააღმდეგ განაწყოდა და ამის გამო მას ზურგს აქცევდა, რაც სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი პროტესტის გარკვეულ ფორმას წარმოადგენდა. ეს პროტესტი აფხაზეთის ეკლესიებში წირვა-ლოცვის ქართულიდან ძველ-სლავურ ენაზე გადაყვანამ კიდევ უფრო გააძლიერა და აფხაზი ხალხის მისწრაფება ქრისტიანობისადმი საკმაოდ შეასუსტა და შეანელა. ის ქრისტიანობასა და მაჰმადიანობას შორის საკმაოდ დიდხანს მერყეობდა და არსებითად წარმართობის ნიადაგზე რჩებოდა. ეს გარემოებები კარგად ჰქონდათ გათვითცნობიერებული იმ დროის აფხაზ სწავლულებს და მას სერიოზულ პრობლემად მიიჩნევდნენ. მაგალითად, მღვდელი ნ. პატეიფას აზრით „იყო თუ არა აფხაზი ოღესმე ქრისტიანი ამ სიტყვის მთელი მნიშვნელობით, იცოდა თუ არა მან ქრისტიანობის არსება, იცნობდა თუ არა ქრისტეს,

¹ *Отчет Общества Восстановления Православного Христианства на Кавказе, за 1898-1901.* Тифлис, 1903, გვ. 79.

² *Сотрудник Закавказской миссии, №16, 1912, გვ. 92.*

რომელზედაც ის ლოცულობდა? – ამაზე ისტორია დუმს. დიდი მწუხარებით მინდა ავღნიშნო, რომ ჩვენ, დღევანდელი აფხაზები ჯერ კიდევ ქრისტიანები არ ვართ, ჩვენ მხოლოდ მონათლულები ვართ. ამის დაფარვა არ შეიძლება“.¹

აფხაზური დამწერლობისა და ლიტერატურის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, აფხაზეთის ისტორიის პირველი ავტორი დ. გულია აფხაზების რელიგიურ ცხოვრებაზე უფრო რადიკალურად მსჯელობდა. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ქრისტიანული სარწმუნოება აფხაზეთში არასდროს არ ჰყვაოდა და შეიძლება ცოდვად არ ჩაითვალოს იმისი თქმა, რომ აფხაზები ნამდვილი ქრისტიანები არასოდეს არ ყოფილან, არამედ მეტ-ნაკლებად ყოველთვის იყვნენ და დღესაც რჩებიან წარმართებად, რაც ჩანს მათი წარმართული რიტუალებიდან და ტრადიციული წეს-ჩვეულებებიდან, რომლებიც მათ შორის დღემდეა შემონახული“² (ხაზგასმა ჩვენია – გ.რ.). იმავე დროს დ. გულიამ შესანიშნავად იცოდა, რომ აფხაზთა ერთი, მნიშვნელოვანი ნაწილი ისლამის მიმდევარი იყო, მაგრამ ის ამ საკითხზე დუმილს არჩევდა, ალბათ, გარკვეული მოსაზრებით.

1897წ. კამერული აღწერით სოხუმის ოკრუგში (აფხაზეთში) მცხოვრებ აფხაზთა რაოდენობა სულ შეადგენდა 58715 სულს. აქედან მართლმადიდებელ ქრისტიანად ითვლებოდა 49367, ე.ი. 84%, ხოლო 9342 კაცი – მაჰმადიანად.³

ქრისტიანობის დაქვეითება-დაცემა აფხაზეთის რიგ სოფლებში და მოსახლეობის გადასვლა ისლამურ სარწმუნოებაზე აშკარად შეიმჩნეოდა XXს. დამდეგს. კერძოდ, 1906-1907 წლებში ს. ღურიფშის 150 ქრისტიანული კომლიდან თავის სარწმუნოებას მხოლოდ 15 ოჯახი შერჩა, ხოლო სოფ. აჭანდარაში 200 კომლიდან – 21. ამასთან დაკავშირებით სოხუმში გამოძავალი ჟურნალი „Сотрудник Закавказской мисии“, რომლის რედაქტორიც იყო სოხუმის ეპარქიის ეპისკოპოსი ანდრეი, შემდეგს წერდა: „სამწუხარო სინამდვილეს წარმოადგენს ის გარემოება, რომ 1911 წლისათვის სოხუმის ოლქის მოსახლეობის დიდი ნა-

¹ *Сотрудник Закавказской мисии*, #11, 1912, გვ. 173.

² *Сотрудник Закавказской мисии*, #10, 1912, გვ. 152.

³ **Г. Чурсин.** Материалы по этнографии Абхазии. Сухуми, 1956, გვ. 24.

წილი, განსაკუთრებით გუდაუთის უბანში, თუ ოფიციალურად არა, ფარულად აგრძელებს მაჰმადიანად ყოფნას. სოხუმის ოლქში მცხოვრებ აფხაზებში მაჰმადიანობის შხამი ყოველწლიურად მკვიდრდება და თავს იჩენს სულ უფრო მეტად; სოფლებში მცხოვრებ ბნელ მოსახლეობაში მაჰმადიანობის ქადაგება მიდის საკმაოდ აშკარად. ეს ქადაგება უკანასკნელ წლებში მტკიცდება არა მარტო ფარული სკოლების დაარსებით, სადაც სწავლება მიმდინარეობს თურქულ ენაზე და ასწავლიან აგრეთვე ყურანს, არამედ მეჩეთების ამუშებთაც, რომელშიაც ჯერ-ჯერობით ცოტა ხალხი დადის ან საერთოდ დაკეტილია, მაგრამ რომელიც უკვე წარმოადგენს იმის ნიშანს, რომ მან უკვე დაიკავა მტკიცე პოზიცია აფხაზურ მოსახლეობაში“.¹

ქრისტიანობისაგან აფხაზებს განდგომისა და მაჰმადიანობაზე მათი გადასვლის აღსაკვეთად სოხუმის ეპარქიის ეპისკოპოსი ანდრეი სხვადასხვა ღონისძიებებს მიმართავდა, მაგრამ ამაოდ. აფხაზთა ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილის გამაჰმადიანება გამოწვეული იყო არა იმდენად ამ სარწმუნოების სიყვარულით, რამდენადაც მათი სიბუღვილით დიდმპყრობელური რუსეთისა და მისი ოფიციალური რელიგიის მიმართ. რელიგია და ეკლესია რუსეთის ხელისუფლების ხელში იყო ის შენიღბული საშუალება, რომლის მეშვეობითაც იგი ცდილობდა აფხაზი ხალხის სხეულში რუსული სულის ჩადებასა და განმტკიცებას. აფხაზი ხალხის მნიშვნელოვანი ნაწილი ამას კარგად გრძნობდა და ცხადად თუ ფარულად მას უპირისპირდებოდა. ასეთი დაპირისპირების ერთ-ერთ იარაღად მას მუსულმანობის მიღება მიაჩნდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება შემდეგი დასკვნები გავაკეთოთ:

1. აფხაზეთში ისლამის გავრცელება იწყება ჯერ კიდევ იქ თურქეთის გაბატონებამდე, XVI საუკუნეში, ჩრდილოეთკავკასიიდან ჩამოსული „მთიელი აფხაზების“ მიერ, რომელთა ერთი ნაწილი თავის სამშობლოში უკვე იყო გამაჰმადიანებული.
2. აფხაზთა გამაჰმადიანების პროცესი დაჩქარდა XVII-

¹ Сотрудник Закавказской миссии, №16, 1912, გვ. 92.

XVIII საუკუნეებში თურქთა სამხედრო-პოლიტიკური და რელიგიურ-იდეოლოგიური ექსპანსიის შედეგად.

3. რუსეთის ხელისუფლების მიერ აფხაზთა მნიშვნელოვანი ნაწილის აყრისა და თურქეთში გასახლების მიზეზი მათი მიწების ხელში ჩაგდება თუ იყო, საბაბს მათი მაჰმადიანობა წარმოადგენდა. ხელისუფლებამ აფხაზებს 1877-1878 წლებში რელიგიურობის საფუძველზე დიდი ეთნოწმენდა მოუწყო.
4. დიდმპყრობელური რუსეთის მოძულე აფხაზთა ერთი ნაწილი აშკარად თუ ფარულად, თავისებურად შურს იძიებდა მასზე იმით, რომ მის ოფიციალურ რელიგიას უარყოფდა და მაჰმადიანებაზე გადადიოდა.
5. აფხაზთა ერთი, ასევე გარკვეული ნაწილი დღესაც მაჰმადიანად რჩება და სწორედ ეს გარემოებაც შეიძლება იყოს იმისი მიზეზი, რომ ისინი ქრისტიან ქართველებთან კონფლიქტში თავიანთ მოკავშირეებს ჩრდილოკავკასიელ მაჰმადიან ხალხებში ეძებენ.

GIVI ROGAVA

ISLAM IN ABKHAZIA

In the article, on the basis of the study and analysis of the relevant historical sources, it is demonstrated that the expansion and introduction of Islam into Abkhazia began in the second half of the XVI century by kindred tribes of the Abkhazians, settled there from the North Caucasus, part of which already been converted to Islam in their homeland. The author substantiates this statement by the following arguments: 1) the spread of Islam among the Adyghe-Circassians as early as in the 15th century; 3) the spread of Islam and strengthening of its positions primarily in the mountainous villages of Abkhazia, rather than its coastal area; 4) the spread of Islam to a greater extent among the persons having come down to Abkhazia from the highlands, as compared with the local population.

მანანა კუპრავა

ტამიშის ნამოსახლარი

ცენტრალური კოლხეთის ბრინჯაოსა და ადრერკინისა ხანის ხელოვნურ ნამოსახლარ ბორცვთა შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია ტამიშის ხელოვნურ ნამოსახლარ ბორცვთა კომპლექსს, რომელიც თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე მდებარეობს. ეს ძველკოლხური ძეგლები აღმოჩენილია ოჩამჩირის რაიონის ჩრდილო-დასავლეთით, მდინარე ტამიშის მარცხენა სანაპიროდან 200 მეტრის, ხოლო შავი ზღვის სანაპიროდან – 300 მეტრის დაშორებით.

ტამიშის ნამოსახლარზე დაზვერვითი ხასიათის გათხრები პირველად 1964 წელს ვ. ბჟანიამ ჩაატარა.¹ 1976-1979 წლებში კი ნამოსახლარზე არქეოლოგიურ სამუშაოებს აწარმოებდა სსრკ-ის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტის შავიზღვისპირეთის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის და ამავე აკადემიის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია.²

XXს. 80-იანი წლების დასაწყისში აქ მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია მ. ბარამიდის ხელმძღვანელობით.³ 1983 წლიდან კი ტამიშის ნამოსახლარზე არქეოლო-

¹ **В. В. Бжания.** Тамышское поселение эпохи поздней бронзы. – *Сборник научных работ аспирантов.* Сухуми, 1967, გვ. 225-231; **М. В. Барамидзе, Г. Г. Пхакадзе, В. В. Бжания, Г. К. Шамба, Г. Т. Квирквелия, Т. Э. Чигოшвили.** Основные итоги исследования на строительных площадках Абхазии. – *Археологические исследования на новостройках ГССР.* Тб., 1982, გვ. 90.

² **В. В. Бжания, Д. С. Бжания, Л. М. Когония, А. И. Джоуа.** Раскопки Тамышского поселения. – *Археологические открытия 1983 года в Абхазии.* Тб., 1987, გვ. 9.

³ **М. В. Барамидзе, Т. Э. Чигошвили, Г. Т. Квирквелия, Г. П. Хубутиа, З. Г. Чумбуридзе, Г. А. Гамквелидзе.** Основные итоги работ археологической экспедиции. – *Полевые археологические исследования в 1981 году.* Тб., 1984, გვ. 29; **М.**

გიური გათხრები გააგრძელა სსრკ-ს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტის შავიზღვისპირეთისა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის ერთობლივმა ექსპედიციამ ვ. ბუანიას მეთაურობით.¹

1992 წელს, საომარი მოქმედებების დაწყებამდე, ტამიშის ნამოსახლარის მონაპოვრების ძირითადი ნაწილი ინახებოდა სოფელ ტამიშში, ექსპედიციის დროებით საცავში. აქ დაცული არქეოლოგიური მასალის ბედი სადღეისოდ ჩვენთვის უცნობია. ტამიშში მოპოვებული მასალების მეორე ნაწილი კი ინახებოდა აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის ახალი ათონის ფილიალში. ტამიშის ნამოსახლარი სადღეისოდ ყველაზე სრულად განხილულია ა. გაბელიას² და თ. ჩიგოშვილის³ ნაშრომებში.

ა. გაბელიას აზრით, ტამიშის ნამოსახლარი წარმოადგენს მდინარისპირა პლატოზე 1მ სიმაღლეზე მდებარე ნამოსახლარს.⁴ ავტორის თანახმად, მისი ფართობი 100x200 მეტრის ფართობზე ვრცელდებოდა და აღმოსავლეთის მხრიდან ხელოვნური არხით იყო შემოსაზღვრული. მას მიაჩნია, რომ აქ ხელოვნური ნამოსახლარი კი არა, არამედ ნაგებობათა ნარჩენებია გამოვლენილი (გაბელიას პუბლიკაციის დროისათვის ტამიშის ნამოსახლარის ცენტრალური ბორცვი 2მ სიღრმემდე იყო გათხრილი). მ. ბარამიძისა⁵ და ლ. ჯიბლაძის მიხედვით კი, რომლებიც ამ ნამოსახლარზე

В. Барамидзе, Т. Э. Чигошвили, Г. Т. Квирквелия, Л. В. Джибладзе, Г. П. Хубутиа. Основные итоги работ археологической экспедиции Абхазии. – *Полевые археологические исследования в 1982 году*. Тб., 1985, გვ. 40-44.

¹ **В. В. Бжания, Д. С. Бжания, Л. М. Когония, А. И. Джопуа.** Раскопки Тамышского поселения, გვ. 9.

² **А. Н. Габелия.** Поселения Колхидской культуры (на материалах Абхазии). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1984.

³ **თ. ჩიგოშვილი.** ენგურ-კოდორის აუზის გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის ნამოსახლარები. *დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად (ავტორეფერატი)*. თბ., 1999; **თ. ჩიგოშვილი.** ტამიშის ნამოსახლარი (დაზვერვითი მასალების მიხედვით). – *ახალგაზრდა მეცნიერებათა II და III სამეცნიერო სესიის მასალები*. თბ., 1982, 25-30.

⁴ **А. Н. Габелия.** Поселения Колхидской культуры, გვ. 29.

⁵ **М. Барамидзе, Г. Пхакадзе, В. Бжания, Г. Шамба, Г. Квирквелия, Т. Чигошвили, А. Орджоникидзе, М. Гунба, Л. Голубева.** Археологические исследова-

ასევე აწარმოებდნენ არქეოლოგიურ გათხრებს, ტამიშის ნამოსახლარი ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვებისაგან შედგებოდა და მთლიანობაში 90x100 მ ფართობი ეკავა. მოგვიანებით გამოცემულ ნაშრომში ლ. ჯიბლაძე ტამიშის ნამოსახლარზე ხუთი ნამოსახლარი ბორცვის არსებობას ადასტურებს.¹ ასევე ჯ. აფაქიძე მიიჩნევს, რომ ტამიშში ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვებია აღმოჩენილი, რომელთა კულტურული ფენების სისქე მოვაკებულ ადგილებში 0,80 მ სისქისაა, ხოლო შემადგენულ ადგილებში კი 1,00 მ სისქეს აღწევს.² ტამიშში აღმოჩენილი ნამოსახლარი, ჩვენი აზრით, ტოპოგრაფიისა და დასახლების ტიპის, ასევე არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, ერთმნიშვნელოვნად ხელოვნურ ნამოსახლარ ბორცვთა ტიპს განეკუთვნება და გეოგრაფიულადაც ის კოლხეთის დაბლობზეა აღმოჩენილი, სადაც ამგვარი ნამოსახლარები ფართოდაა გავრცელებული. შესაბამისად, ტამიშში ამ ნამოსახლარების მიხედვით კოლხური კულტურის ცენტრალურ ლოკალურ ვარიანტში ექცევა.

ტამიშის ხუთივე ნამოსახლარ ბორცვზე დადასტურებულია ერთი კულტურული ფენის არსებობა, რომელიც ორი სამშენებლო ჰორიზონტს შეიცავდა.³ მთლიანობაში გათხრილი იქნა 1000 მ² მეტრი ფართობი. №1 ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვის კულტურული ფენის ქვედა ჰორიზონტის სისქე 0,30-0,50მ-ს აღწევდა, ხოლო ზედა ჰორიზონტი – 0,10-0,30მ-ს. ა. გაბელიამ ქვედა ჰორიზონტი ძვ.წ. XIV-XI სს, ხოლო ზედა – ძვ.წ. VIII-VII სს დაათრიდა. ამავე ნამოსახლარზე ი. ვორონოვი აფიქსირებდა ასევე შუა საუკუნეების ხანის ჰორიზონტს.⁴

ნია в Абхазии. – *Полевые археологические исследования в 1977 году*. Тб., 1980, გვ. 113; ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია. თბ., 1997, გვ. 35.

¹ ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულის ნამოსახლარები. თბ., 2007, გვ. 16.

² J. Apakidze. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur, 1600–700 v. Chr. – *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 24. Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., Bd. II, Katalog, 2009, გვ. 331.

³ თ. ჩიგოშვილი, ტამიშის ნამოსახლარი, გვ. 28-30; М. Барамидзе, Г. Пхакадзе, В. Бжания, Г. Шамба, Г. Квирквелия, Т. Чигошвили, А. Орджоникидзе, М. Гунба, Л. Голубева. Археологические исследования в Абхазии, гв. 113.

⁴ Ю. Н. Воронов. Археологическая карта Абхазии, Сухуми 1969, 39.

საგულისხმოა, რომ ორივე პორიზონტის დონეზე გამოვლენილია ძველკოლხური კერამიკა. სულ ზედა დონეზე კი ჩნდება დიუნური კერამიკა¹. ქვედა პორიზონტში აღმოჩენილია იატაკის ძირების ნაშთები, რომლებიც წრიულ და ვერტიკალურკედლიან ორმოებს წარმოადგენენ. ამ ორმოებზე მდგარან ნახევრადმიწური, სარ-ლასტზე გამართული ფაცხისმაგვარი შენობები, რომელთა ძირი რიყის წვრილი ქვებით ყოფილა მოპირკეთებული. ამ ნაგებობების სიღრმე ჩადიოდა 1,2მ სიღრმემდე, ხოლო დიამეტრი 2-2,5მ შეადგენდა.² მათ მაქსიმალურად 100მ² ფართობი ეკავათ. ღუმელების ნაშთები ამ სახლებში არ აღმოჩენილა. თუმცა ერთ ნაგებობაში, რომლის დიამეტრი 5 მეტრს აღწევდა აღმოჩნდა ღუმელიც. ნამოსახლარის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, სადაც ასევე შენობების ნაშთებია აღმოჩენილი, გამოვლინდა რვა სამეურნეო ნაგებობა, რომელთა დიამეტრიც საშუალოდ 1 მეტრს, ხოლო სიღრმე 1,20მ შეადგენდა.

ნამოსახლარი ბორცვების ქვედა პორიზონტში დიდი რაოდენობით გამოვლინდა სხვადასხვა კერამიკული ჭურჭლის ნატეხები. პირველი ჯგუფის კერამიკა წარმოდგენილია ქოთნებით (ტაბ. 1, 1-8), პითოსებით (ტაბ. 2, 2-4), სამეურნეო ჭურჭლით (ტაბ. 2, 1), ჯამებით (ტაბ. 3, 1-4), ქილებით (ტაბ. 3, 8), სახურავებითა (ტაბ. 3, 5-7) და ასევე მინიატურული ჭურჭლით. აღმოჩენილია როგორც ჩვეულებრივი, ჭურჭელზე ვერტიკალურად დატანილი (ტაბ. 4, 7-9), ისე ზოომორფული (ტაბ. 4, 1-3) და ზედა ნაწილში კოჭისებრ ბოლოიანი (ტაბ. 4, 4-6) ყურები. ორნამენტული სახეებიდან აღსანიშნავია პარკეტივები, ბადისებრი, კანელუ-

¹ М. Барамидзе, Г. Пхакадзе, В. Бжания, Г. Шамба, Г. Квирквелия, Т. Чигшвили, А. Орджоникидзе, М. Гунба, Л. Голубева. Археологические исследования в Абхазии, გვ. 113; ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია, გვ. 36; გ. თავამაიშვილი. უძველესი ნამოსახლარები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ახალშავზღვურ ტერასაზე, დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად (ხელნაწერი). თბ., 1999, გვ. 32-33.

² М. Барамидзе, Г. Пхакадзе, В. Бжания, Г. Шамба, Г. Квирквелия, Т. Чигшвили, Г. Хубутиа. Основные итоги работ археологической экспедиции Абхазии. – Полевые археологические исследования в 1978 году. Тб., 1981, გვ. 31; ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები, გვ. 16.

რებიანი, კოპებიანი, სხვადასხვა მიმართულების ნაჭდეგებიანი, ტალღისებრი, თევზიფხური და სხვა მოტივებით შემკული ჭურჭელი (ტაბ. 5, 1-10).

ტამიშის ნამოსახლარი ბორცვების ზედა ჰორიზონტში თავს იჩენს ე. წ. ქსოვილიანი კერამიკა, რომელიც წარმოდგენილია ე. წ. ვანისებრი ფორმის ჭურჭლითა და კერამიკის რქისებრი სადგარებით, რაც ამ ჰორიზონტის კერამიკის 30 პროცენტს შეადგენს. დანარჩენი ჭურჭელი კი იმეორებს ქვედა ჰორიზონტის ფორმებსა და ორნამენტაციას. კერამიკასთან ერთად ტამიშის ნამოსახლარზე დიდი რაოდენობითაა ასევე აღმოჩენილი ქვის იარაღები: საფქვაკვები, სანაყები, და სხვ.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტამიშის ხუთივე ნამოსახლარ ბორცვზე დადასტურებულია ერთნაირი სტრატეგრაფია, იდენტური კერამიკისა და ქვის მასალა.¹ ამასთან ერთად ტამიშის №2 ნამოსახლარზე აღმოჩენილია ასევე ორმხრივი ვერძისებრთაგებიანი თიხის სადგარები, ბრინჯაოს შუბისპირი, ბალთა, სამკაული და გაურკვეველი დანიშნულების ნივთის ჩამოსასხმელი ყალიბი.²

№1 ნამოსახლარი ბორცვი მიჩნეულია ტამიშის დასახლების ცენტრალურ ნამოსახლარად. მ. ბარამიძის თანახმად, ამ ბორცვის ქვედა ჰორიზონტი თარიღდება ძვ.წ. XI-Xსს, ხოლო ზედა – ძვ.წ. X-VIIIსს.³ მ. ბარამიძეს და ლ. ჯიბლაძეს ტამიშის სხვა ბორცვები ცენტრალური ბორცვის სინქრონულად მიაჩნიათ.⁴ ამგვარი დათარიღება ჩვენთვის სავსებით მისაღებია, რადგანაც ტამიშის ნამოსახლარის არქეოლოგიურ მასალას კოლხეთის დაბლობის ანალოგიურ ძეგლებთან მკაფიო პარალელები ეძებნება. ეს კი ამ ქრონოლოგიას საკმაოდ მყარ საფუძველს უქმნის.

¹ ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ძვ. წ. III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები, გვ. 16.

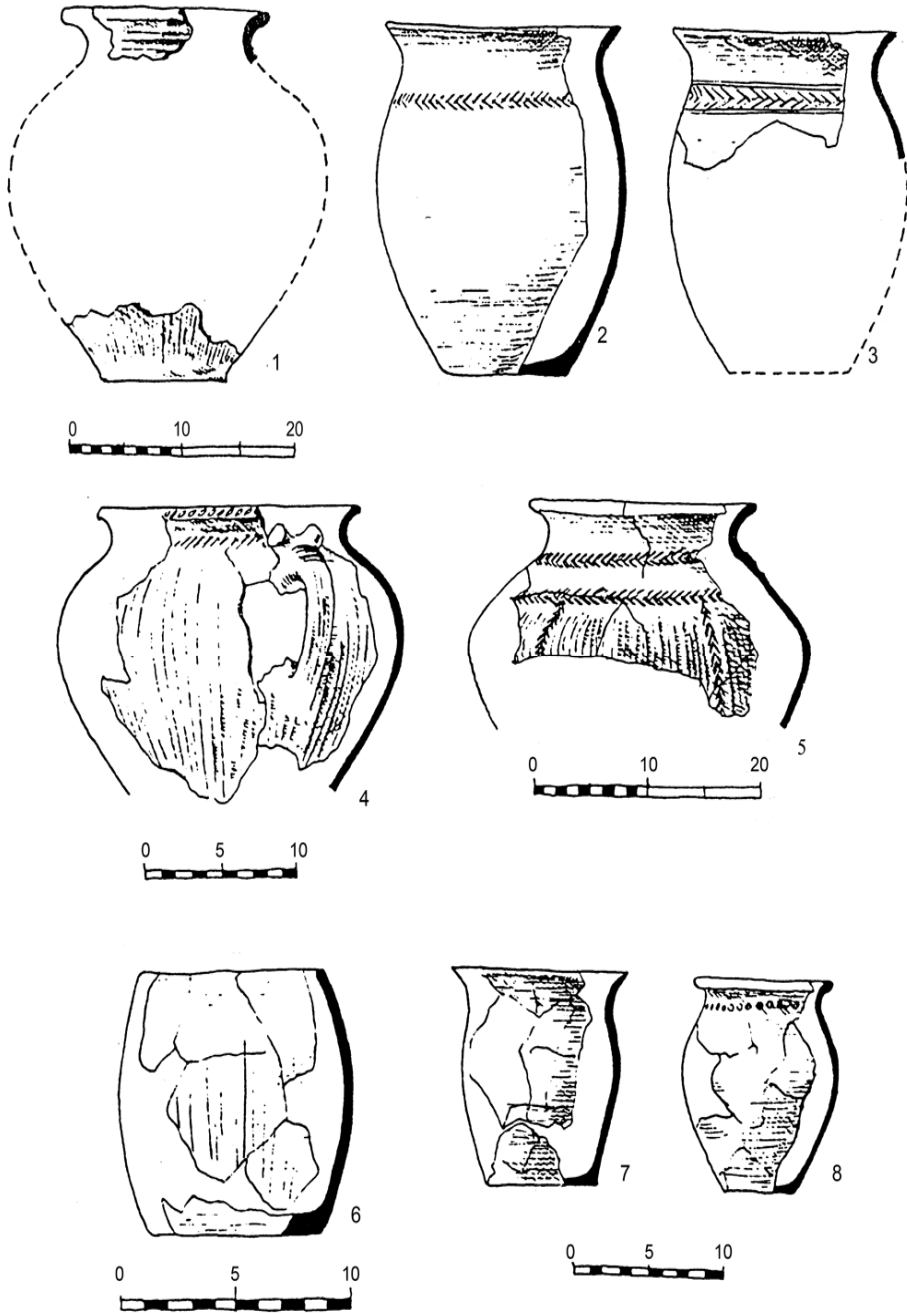
² В. Бжания, Д. Бжания, Д. Когония, Л. Сангулия, А. Джопуа. Работы в селе Тамыш. – *Археологические открытия Абхазии в 1986-1987 года*. Тб., 1990, გვ. 10.

³ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). *ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*, თბ., 1998, გვ. 26-27.

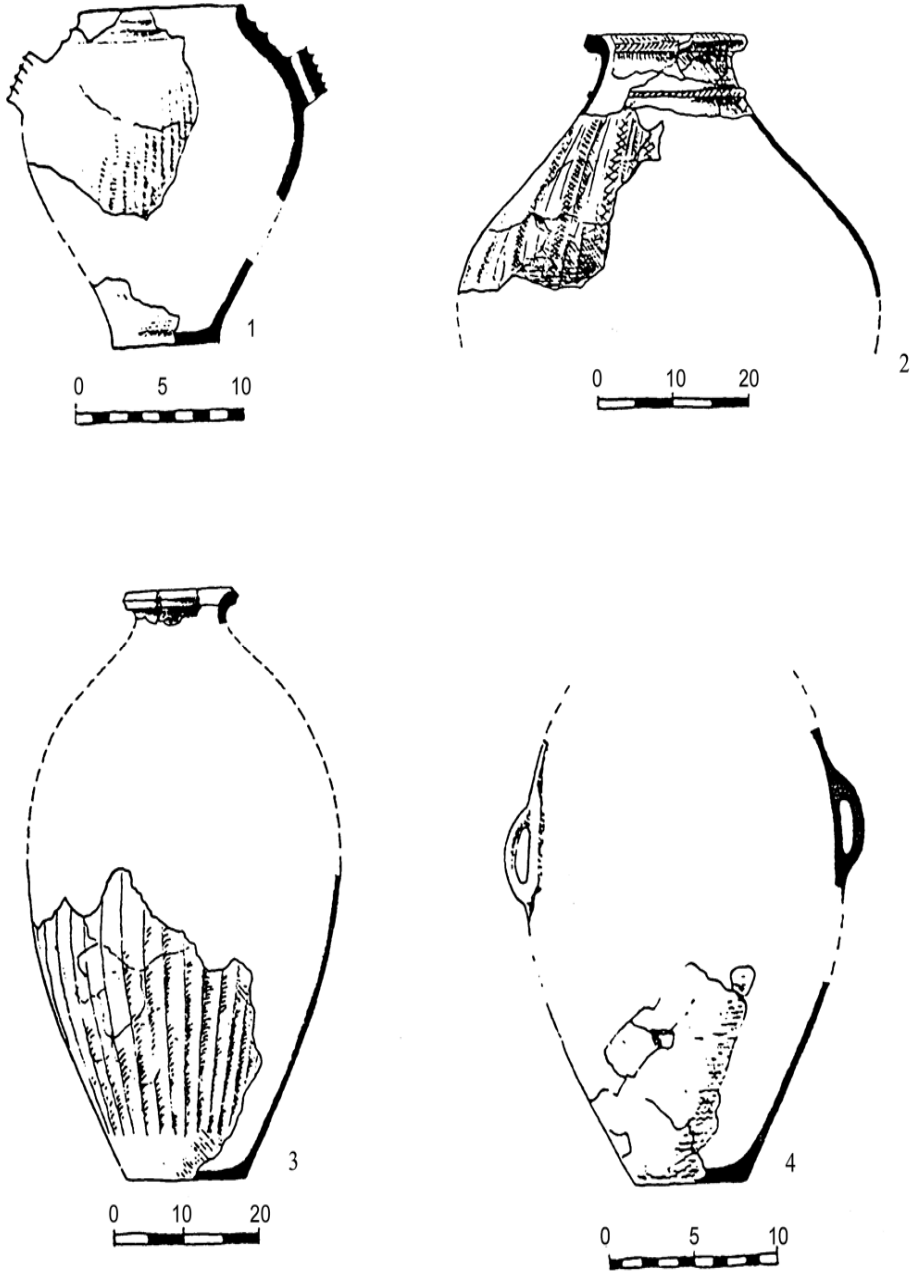
⁴ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები), გვ. 26-27; ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ძვ. წ. III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები, 17.

ტამიშის ნამოსახლარის მასალების მიხედვით თვალნათლივ ჩანს, რომ ეს ძეგლი კოლხური კულტურის ცენტრალური ვარიანტის გავრცელების არეალში ექცევა და, შესაბამისად, ის ბრინჯაოს ხანაში კოლხეთის დაბლობში გავრცელებული ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვების ანალოგიაა.

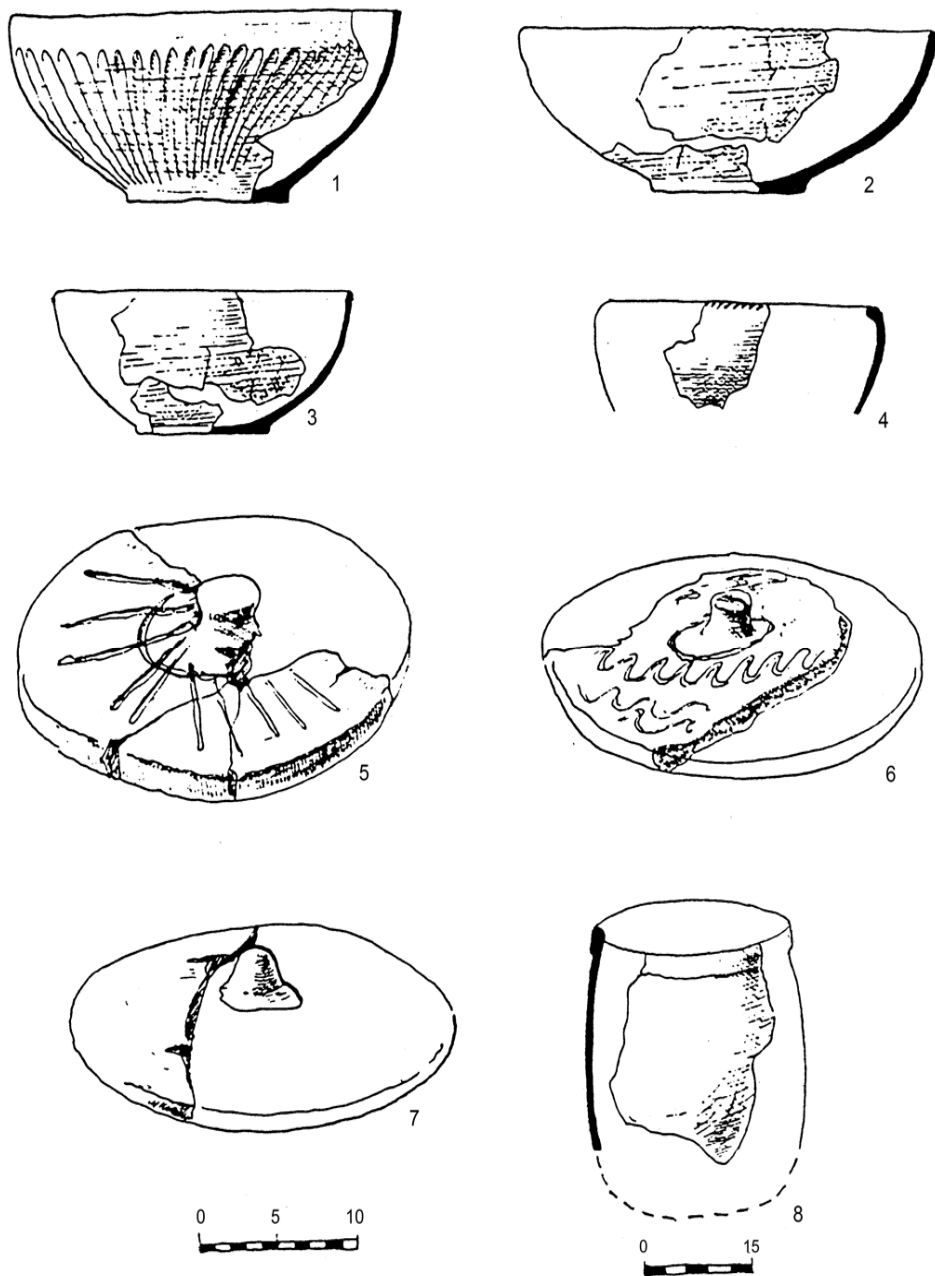
გეოკლიმატური პირობების გამო ცენტრალურ კოლხეთში ძეგლების წამყვანი დარგი მიწათმოქმედებაა, მესაქონლეობას კი მეორე ადგილი ეკავა. ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვები მხოლოდ ცენტრალურ კოლხეთშია გავრცელებული. დასახლების ამ ტიპის გაჩენაც გეოკლიმატური პირობების შედეგია, რადგანაც გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში კოლხეთის დაბლობი უპირატესად ჭაობიან ადგილს წარმოადგენდა. ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვები მცირე რაოდენობით თავს იჩენს ასევე კოლხეთის დაბლობის მომიჯნავე მთისწინა ზონაშიც. ცენტრალურ კოლხეთში საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობებს მხოლოდ ხისგან აგებდნენ. ყველა აღნიშნული კომპონენტი კარგადაა დადასტურებული ტამიშის ხელოვნურ ნამოსახლარ ბორცვთა კომპლექსში. ამიტომაც ის, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, კოლხური კულტურის ცენტრალურ ლოკალური ვარიანტის გავრცელების არეალში შექმნილია.

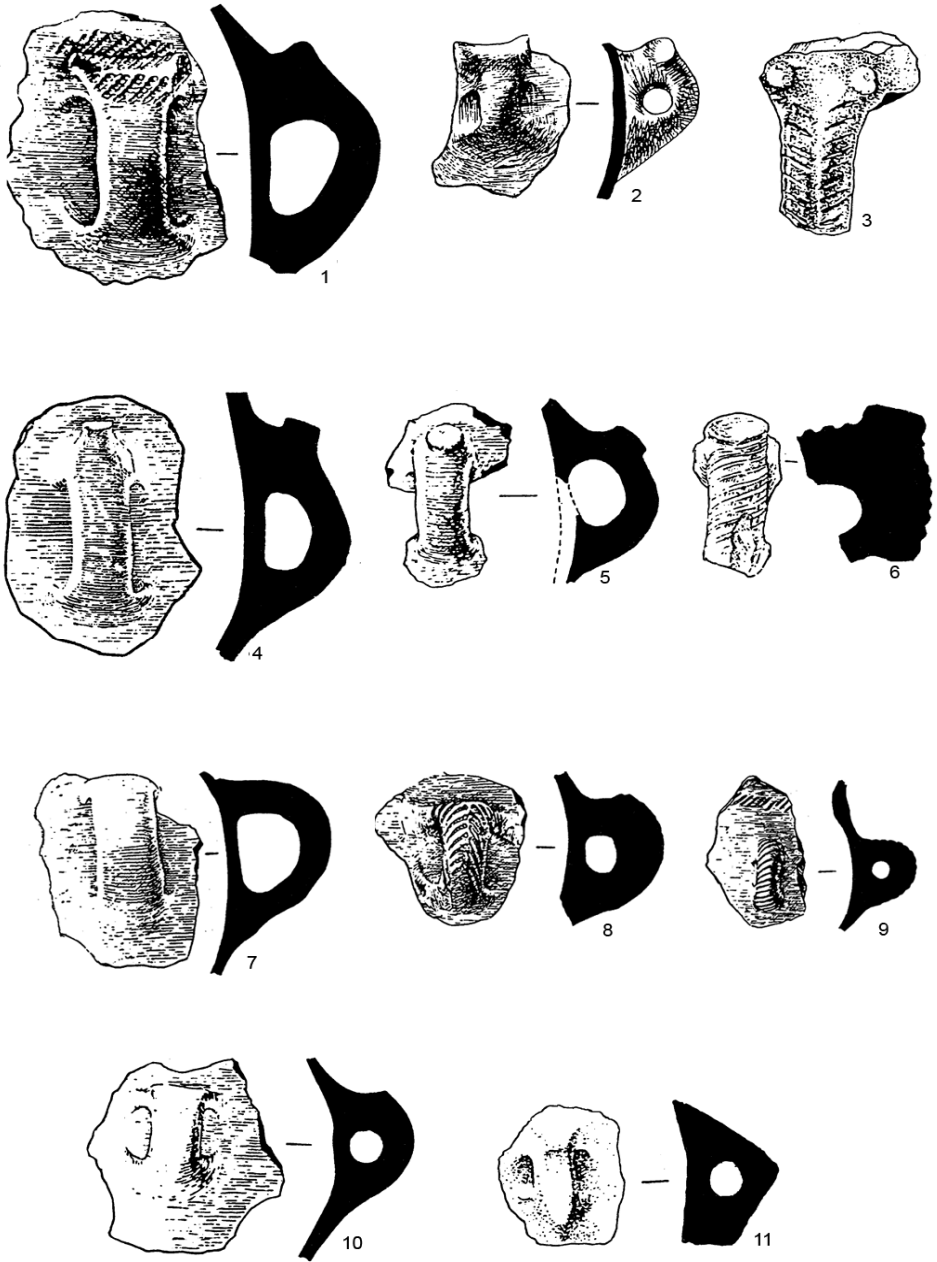
ტაბ. 1. ტამიშის ნამოსახლარის ქვედა ჰორიზონტის კერამიკა.
 1-8. ქონების ფრაგმენტები
 (ა. ვაბელიას მიხედვით /1984/ შედგენილია მ. კუპრაგას მიერ).

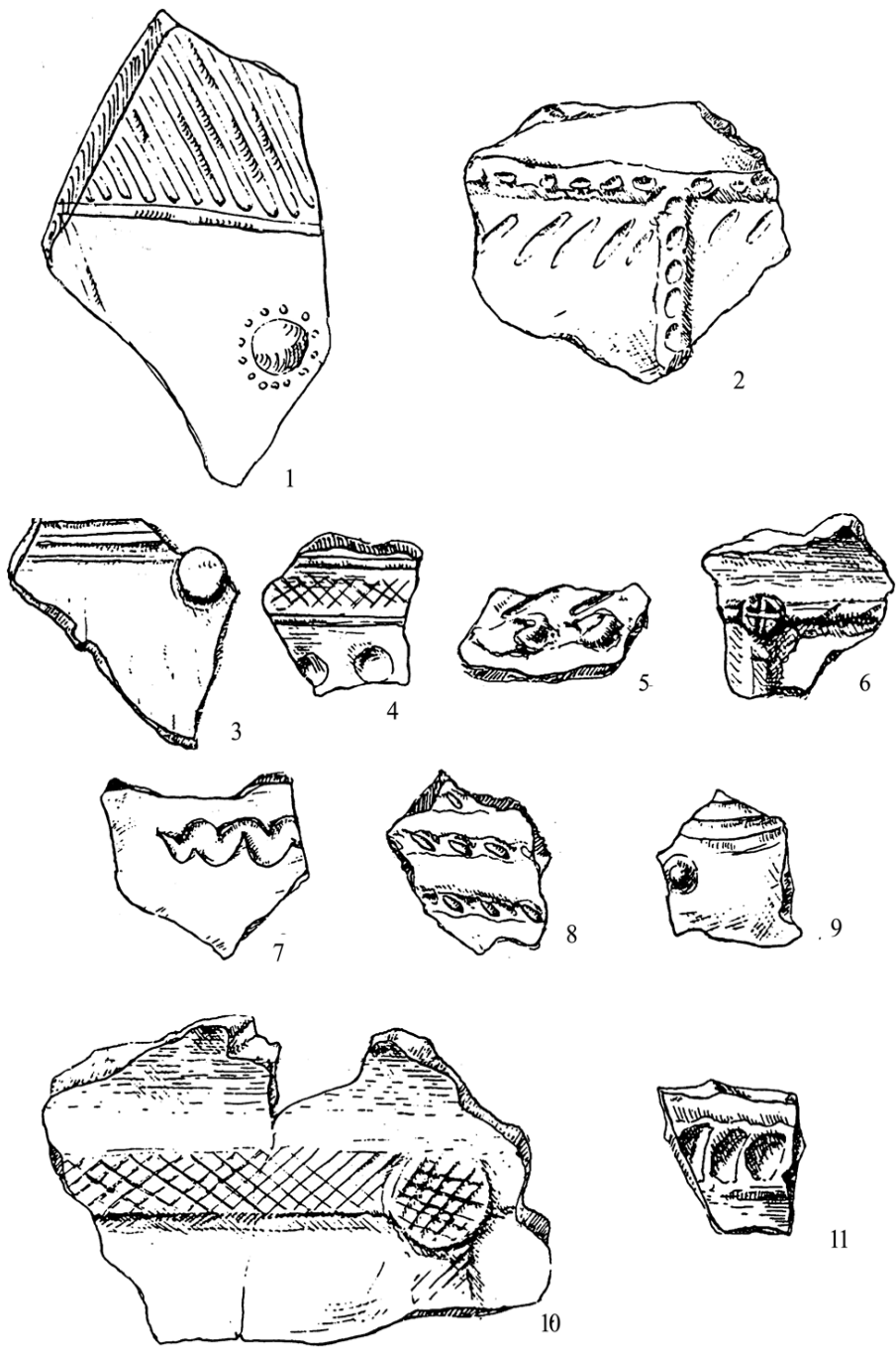
ტაბ. 2. ტამიშის ნამოსახლარის ქვედა პერიოდის კერამიკა.
 1. სამეურნეო ჭურჭელი;
 2-4 პითოსების ფრაგმენტები
 (ა. გაბელიას მიხედვით /1984/ შედგენილია მ. კუპრაძის მიერ).

ტაბ. 3. ტამიშის ნამოსახლარის ქვედა პერიოდის კერამიკა.
 1-4. ჯამების ფრაგმენტები;
 5-7. სხადასხვა ჭურჭლის სახურავები;
 8. ცილინდრისებრი ფორმის ჭურჭლის (ქილის ?) ფრაგმენტები
 (ა. გაბელიას მიხედვით /1984/ შედგენილია მ. კუპრავას მიერ).

ტაბ. 4. ტამიშის ნამოსახლარის ქვედა პორიზონტის კერამიკა.
 1-3. ზომორფული ყურები;
 4-9. ჭურჭელზე პორიზონტალურად დატანილი ყურები;
 10. ფრინველის მკერდისებრი ფორმის ყური;
 11. მუხლისებრი ფორმის ყური
 (ა. ვაბელიას მიხედვით /1984/ შედგენილია მ. კუპრაავას მიერ).

ტაბ. 5. ტამიშის ნამოსახლარის ქვედა პორიზონტის კერამიკა. ჭურჭლის ორნამენტაციის ზოგიერთი ნიმუში.
 (ა. ვაბელიას მიხედვით /1984/ შედგენილია მ. კუპრაგას მიერ).

MANANA KUPRAVA

TAMISHI SETTLEMENT

In 1964 Tamishi settlement was found by V. Bzhanias – the first scientist, who conducted at this site archaeological prospecting through excavation works. The settlement is located in the Northwest of Ochamchire region at distance of 200 meters from the Tamishi river bank and 300 meters from the Black Sea coast. In the second half of 70-ies and beginning of 80-ies of XX century excavations at the site were conducted by the joint expedition of the Institute of Archaeology (Academy of Sciences of the USSR), Center for Archaeological Research (Academy of Sciences of Georgia) and the Institute of Abkhazian Language, Literature and History (Academy of Sciences of Georgia). After the archaeological excavations it was ascertained that Tamishi Settlement consisted of five artificial hill settlements. This complex of hill settlements was spread in the area of 100x200 meters. From the East there was an artificial canal, which surrounded the settlement. The central settlement hill was dug on 2 meters depth. On all the five settlement hills one cultural layer with two building horizons was revealed. The lower horizon was dated to 14-12 centuries BC, and the upper one to VIII-VII centuries BC. Supposedly on the settlement existed horizon, dated to the Middle Ages. On the settlement there were revealed some wooden constructions of different size and utility structures among them. Usually the diameter of wooden constructions did not exceed 5 meters and their floors were laid with cobblestones. The pottery found represented typical Colchian ceramic of the second half of II Millennium BC and beginning of I Millennium (lower horizon) and also, of 8-7 centuries BC (upper horizon). The leading types of the lower horizon pottery are pots, pythoses, miniature vessels, lids and etc. In the upper horizon was found textile ceramic, represented by the vessels of the bathtub shape. Here were found number of clay trivets and stone tools as well.

On the basis of topography, settlement type and archaeological material found, the settlement unambiguously gets into the area of spreading the Central Local Variant of Late Bronze and Early Iron Age cultures.

ვასტანგ ჯაფარიძე

სებასტოპოლისის (დიოსკურიის) სტრატეგიაში, ნაგებობების რაობისა და დათარიღების საკითხისთვის (ნაწილი I)

ანტიკური წყაროების დიოსკურიის იდენტიფიკაციის საკითხი დღემდე შეუწელებელ ინტერესს იწვევს. ამ პუნქტს მემკვიდრეობით უკავშირდება რომაულ-ბიზანტიური წყაროების სებასტოპოლისი. ხოლო ორივე აღნიშნულს ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაც ერთგვარად ენაცვლება ქართული წყაროების ცხუმი (ცხომი). გარკვეული ტრადიციით ავტორები, ჩვეულებრივ, მათ ერთობლივად განიხილავენ, რაც არც თუ იშვიათად ნაშრომთა სათაურებშიც არის ასახული.¹ წარმოდგენილ სტატიაში ჩვენ ძირითადად დიოსკურია-სებასტოპოლისისი არქეოლოგიურ მონაცემებს შევხებით, რადგან უკვე გვქონდა შესაძლებლობა საგანგებოდ გაგვეჩილა ისტორიული ქ. ცხუმისა და მისი „ქვეყნის“ არქეოლოგიის საკითხები.² მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული წყაროების მონაცემებით, რომელთაც, ცხადია, თითქმის არაფერი იციან ძველი დიოსკურიის შესახებ, ისტორიული ცხუმი ძველი ქალაქის სებასტოპოლისის მონაკვეთშია საგულგებელი.³

¹ იხ. მაგ., **Л. Н. Соловьев**. Диоскурия-Севастополис-Цхум. – *Труды Абхазского государственного музея*. Вып. I. Сухуми, 1947, გვ. 99-145; **Ю. Н. Воронов**. Диоскурия-Севастополис-Цхум. М., 1980.

² **ვ. ჯაფარიძე**. ცხუმის (ცხომის) ქალაქისა და მისი „ქვეყნის“ არქეოლოგიისთვის. – კრებ. „*თეიმურაზ მიძნეანი-70*“: თბ., 2008-2010, გვ. 216-236.

³ ამ მხრივ ინტერესს იწვევს ჯუანშერის (**ჯუანშერ ჯუანშერიანი**. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა. – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 238) და, განსაკუთრებით ლეონტი მროველის ცნობები, რომელთა მიხედვით ცხუმი ზღვისპირა ქალაქის (ლეონტით დიდი ანდრია სიმონითურთ „*შევიდეს ქუყანასა აფხაზეთისასა და სევასტე ქალაქად მივიდეს, რომელსა აწ ეწოდება ცხუმი*“ (**ლეონტი მროველი**. ცხოვრება ქართუელთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა. – *ქართლის*

ჩენი მიზანია ამჟამად წარმოვადგინოთ ინფორმაცია უშუალოდ თანამედროვე ქალაქ სოხუმის მონაკვეთში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მონაცემებზე, აგრეთვე მათზე გათხრების ავტორთა და სპეციალისტ მკვლევართა მოსაზრებები; გაუკეთოთ, შეძლებისდაგვარად, ინტერპრეტაცია მათ. სრული ბიბლიოგრაფია დიოსკურია-სებასტოპოლისის ისევე, როგორც თეორიული განზოგადებანი წარმოდგენილ იქნება ნაშრომის შემავჯამებელ ნაწილში.

სოხუმ-სებასტოპოლისის (დიოსკურიის) პირველი მკვლევარი და ინფორმატორი, მნიშვნელოვანი მონაცემების შემგროვებელი ადგილობრივი მკვიდრი და სიძველეთა მოყვარული ვლადიმერ ჩერნიავსკი იყო. მისი ინფორმაცია კავკასიის არქეოლოგიური შესწავლისთვის ისეთ მნიშვნელოვან ღონისძიებას უკავშირდება, როგორც იყო თბილისში 1895წ. ჩატარებული V არქეოლოგიური ყრილობა. ინტერესს იწვევს ის, რომ ვ. ჩერნიავსკი მიაქცევდა რა საგანგებო ყურადღებას თვით სოხუმის, უფრო კი მისი სანაპირო მონაკვეთის არქეოლოგიურ ნაშთებს, შედარებით ვრცლად მიმოიხილავდა შემოგარენის ძეგლებსაც; მან პირველმა გაამახვილა ყურადღება სანაპიროს ნაგებობების ნაშთებზე, რომლებიც გარკვეული შემადლებების სახით იყო შემორჩენილი, მაგ. ყოფილ სასურსათო მაღაზიასთან; ზღვის მხრივ გამორეცხილ ნაწილში აქ 4 მეტრამდე სიმაღლის მასიური კედელი შეიმჩნეოდა. ზღუდის ერთი, ზღვისკენ გადაქცეული ნაწილი, მის დროსაც შეიმჩნეოდა ზედაპირულად.¹

საინტერესოა ვ. ჩერნიავსკის დაკვირვება ხმელეთზე დადასტურებული შემადლებული ნაწილის პარალელურად სივრძივ, ორივე მხრივ, ზღვაში დადასტურებული კედლების თაობაზე. იგი შემჩნეული იყო 30-40 საჟენის (63,9-85,2 მ) სივრძეზე. ვ. ჩერნიავსკი ყურადღებას ამახვილებს, აგრეთვე, სოხუმის ციხის თურქების დროინდელი ნაგებობის მონაკვეთზე. ეს ნაგებობა მისი

ცხოვრება. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 42). იგივე მეორდება ამ ავტორის ნაშრომის ჩანართშიც: „და მოვიდა სევესტოპოლედ, რომელსა აქ ცხუმად სახელ ედების“ (დელნტი მროველი. ცხოვრება ქართუელთა მეფეთასა, გვ. 43).

¹ В. И. Чернявский. Записка о памятниках Западного Закавказья, исследование которых наиболее настоятельно. — *Пятый археологический съезд в Тифлисе*. Протоколы подготовительного комитета. М., 1879, გვ. 15 და შმდ.

აზრით ძველ ნაშენობათა ნაშთებზეა დაშენებული. ამ ძველ ნაგებობათა კედლები ასევე მიემართება ზღვისაკენ, სადაც ფსკერიდან აღმართულია ორმაგი (?) კოშკი, რომლის კედლებზე სიარულის დროს წყალი შეიძლება მხოლოდ წელამდე სწვდებოდეს კაცს.¹

„ძველი სოხუმი“ – ასე მოიხსენიება სხვადასხვა მკვლევართან პუნქტი, რომელიც ვ. ჩერნიავსკის ცნობით დაცილებულია სოხუმის ყურეს 7 ვერსით (7-8 კმ) და წარმოდგენილია წყალში შესამჩნევად ჩაძირული კედლებით. სოხუმის ზღვის სანაპირო ამ დროს დასახლებას მოკლებული იყო და ჩნდებოდა გარკვეული პერსპექტივა აქ არქეოლოგიური ძიების ჩატარებისთვის. ამასთან ვ. ჩერნიავსკიმ პირველმა დააფიქსირა ზღვის ყოველი ძლიერი დელტის შედეგად სანაპიროზე გამოტანილი ნივთების, კერძოდ, ძველი მონეტების, ოქროს, ვერცხლისა და სპილენძის ნივთების და თიხის ნაკეთობების (ალბათ თიხის ჭურჭლების ნატეხების ვ.ჯ.) შესახებ. ადამიანების ჯგუფები დადიოდნენ და ქვიშაში ეძებდნენ ნივთებს.² აქვე იყო, თითქოს, ნაპოვნი ოქროს სამეფო (?) დიადემა.

ინტერესს იწვევს თბილისის იგივე ყრილობაზე ა. ვედენსკის შენიშვნები და დამატებანი ვ. ჩერნიავსკის ინფორმაციაზე. იგი იძლევა განმარტებას ე. წ. ოქროს დიადემის თაობაზე და ცნობას გაზვიადებულად მიიჩნევს.³ ყრილობაზე დიოსკურია-სოხუმის საკითხთან დაკავშირებით ნოვოროსიისკის უნივერსიტეტის პროფესორმა პ. იურჩენკომ წერილით მიმართა თავმჯდომარეს. იგი საერთოდ ითხოვდა კავკასიის უნიკალური ძეგლების ნუსხის შედგენას, რათა მათზე გამახვილებულიყო ყურადღება; ამავე დროს კონკრეტულად სვამდა საკითხს სოხუმის სანაპიროს შესწავლის თაობაზე.⁴ იგი ყურადღებას მიაქცევდა სანაპიროს მონაკვეთზე ელინური მონეტების ხშირი აღმოჩენების შემთხვევაზე და აქ სამაროვნის არსებობასაც ვარაუდობდა. არქეოლოგიური ყრილობის მასალებშიც, თუმცა შედარებით არასრულად, აისახა ინფორმაცია სოხუმის ახალ არქეოლოგიურ მონაცემებზე.

¹ В. И. Чернявский. Записка о памятниках..., გვ. 16.

² В. И. Чернявский. Записка о памятниках..., გვ. 15.

³ А. Веденский. Замечания А. Н. Веденского на записку В. Чернявского. – *Пятый археологический съезд в Тифлисе*, გვ. 126.

⁴ *Пятый археологический съезд...*, გვ. 51.

ვ. ჩერნიავსკი აღნიშნავს 1878წ. მის მიერ, ისევ სანაპიროზე, ციხესა და ყოფ. ოლგინსკოეს ქუჩას შორის, ზედა და შუა ფენაში ნაპოვნ მრავალრიცხოვან სამზარეულო (?) ჭურჭლისა და სხვადასხვა ცხოველთა ძვლების ფრაგმენტებზე. აქვე იყო ნაპოვნი ფერადი მინის ჭურჭლის – მშვენიერი ნაკეთობის, ღოჭებისა და თიხის სხვა ჭურჭლთა ფრაგმენტები; უმეტესწილად მასიური და ტლანქად ნაკეთები და სხვ. ეს მასალა 1878წ. მოსკოვის ანთროპოლოგიურ გამოფენაზე მოხვდა. იმავე წელს ვ. ჩერნიავსკი პრენდელთან ერთად შეისწავლიდა სოხუმის ციხის ზღუდეს. მათ გაარკვიეს, რომ სამი საუენი (6 მ-ზე მეტი) სიმაღლის კედელი ურთიერთპერპენდიკულარულ, სამი მიმართულებით, ფიჭვის მორებს შეიცავდა. ისინი ლურსმნებით იყვნენ ერთმანეთზე დამაგრებული და ჰქონდათ კედლის შემაგრების (ე. ი. კონსტრუქციული) დანიშნულება. წყობაში ასევე იყო დადასტურებული მასიური, ოთხკუთხა და მრგვალი აგურები (ტექსტში ლაპარაკია კრამიტზე – ვ.ჯ.), ასევე, თიხის ჭურჭლების მრავალრიცხოვანი ნატეხები. ეს მასალებიც მოსკოვში მოხვდა.¹

ვ. ჩერნიავსკის მოღვაწეობამ გარკვეული ბიძგი მისცა ზოგადად მხარისა და დიოსკურია-სოხუმის შესწავლის საქმეს, ხოლო არქეოლოგიურმა ყრილობამ ხელი შეუწყო გარკვეული არქეოლოგიური მონაცემების პოპულარიზაციას, რაც ერთი მონაწილის ვ. სიზოვის შემდგომში აქ ჩატარებულ საქმიანობაში გამოიხატა. იგი მოსკოვის საიმპერატორო არქეოლოგიური საზოგადოების დავალებით არქიტექტორ ნ. ნიკიტინთან ერთად უკვე 1886წ. გაზაფხულზე შეუდგა სამუშაოებს განხორციელებას ადგილზე. ვ. სიზოვი პირველია, ვინც არქეოლოგიური, გათხრითი სამუშაოები ჩაატარა და მნიშვნელოვანი შედეგები მოიპოვა.²

ვ. სიზოვის დამსახურება მდგომარეობს იმაში, რომ იგი დიდი ინტერესით შეისწავლიდა, როგორც თვით სოხუმის ყურის მონაკვეთს, ასევე მომიჯნავე ფართობს, როგორც ზღვისპირისა,

¹ **В. И. Чернявский.** Ответ на замечание А. Н. Введенского по поводу моей записки «О памятниках Западного Закавказья» и дополнения. – *Труды Пятого археологического съезда в Тифлисе.* М., 1887, გვ. 259.

² **В. И. Сизов.** Восточное побережье Черного моря. – *Материалы по археологии Кавказа.* Вып. II. М., 1889, გვ. 15.

მდ. ბესლეთის მარცხენა სანაპირო ზოლში, ასევე მთაგორიან მონაკვეთსაც. ინტერესს იწვევს მდ. კოდორის შესართავთან მის მიერ განხორციელებული დაზვერვები და სხვ. სიზოვმა პირველმა წარმოაჩინა შუა საუკუნეების სოხუმის (ცხუმის) არქეოლოგიური ძეგლები და მოგვცა მასალების – განსაკუთრებით მოჭიქული კერამიკის, მეტ-ნაკლებად სწორი განსაზღვრა.¹

პირველ რიგში კი ყურადღებას, რა თქმა უნდა, იქცევს სიზოვის მიერ განხორციელებული სამუშაო ქალაქის ცენტრში, ოლგინსკოეს ქუჩაზე. აქ გაჭრილ, ზომით 18 ხ 2,5 მ, თხრილში ძირითადად ერთი კულტურული ფენა იქნა დადასტურებული. თხრილის დასავლეთ, ე. ი. ზღვისკენ მიმართულ, ნაწილში კულტურული ფენა უფრო ინტენსიურად იყო წარმოდგენილი, ვიდრე აღმოსავლეთის, ჩანს ძეგლის პერიფერიულ, ნაწილში.²

წარმოდგენილი მასალების მიხედვით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ აღნიშნული ფენა შერეულია – შეიცავდა როგორც ადრეულ მასალებს, აგრეთვე მოგვიანოს. კერძოდ, ვ. სიზოვის ნაშრომში ილუსტრირებულია შავლაკიანი ჭურჭლების ფრაგმენტები (ტაბ. I. სურ. 1-4), რომლებსაც ავტორი ზოგადად ბერძნულს უწოდებს; აღინიშნება რომაული ხანის მასალების შესახებ. შემდგომში, ვ. სიზოვის ნაშრომში წარმოდგენილი ზოგი მასალის თარიღი, დააზუსტა ო. ლორთქიფანიძემ. რადგან სოხუმის აღნიშნული იმპორტული მასალის ქრონოლოგიის განსაზღვრას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს დიოსკურიის ისტორიის საწყისი ეტაპის შესწავლისათვის, აღვნიშნავთ ზოგიერთი კორექტივის შესახებ. კერძოდ, შავლაკიანი ჭურჭლის პალმეტებითა და ოვებით შემკული ძირის ფრაგმენტი შედარებულია მირმეკიაში ნაპოვნ, ძვ. წ. V-III სს-ით დათარიღებულ კილიკთან. უფრო მოგვიანო ხანით არის განსაზღვრული იქვე ნაპოვნი ლეკითოსისა და მეგარული თასების ფრაგმენტები.³

სოხუმის ძველი ნაგებობების, კერძოდ, სოხუმის ციხის ნაშთების შესწავლაზე საგანგებო ყურადღება გაამახვილა კ. ბაშკი-

¹ В. И. Сизов. Восточное побережье..., გვ. 23-36.

² В. И. Сизов. Восточное побережье..., გვ. 15.

³ А. Апакидзе, О. Лордкипანიძე. Новые материалы к археологии Диоскурии-Себастополиса. – Труды Абхазского института языка, литературы и истории. Т. XXXIII-XXXIV. Сухуми, 1963, გვ. 211.

როვმა. მან პირველმა, შეიძლება ითქვას, წყობების დეტალური კვლევით მოგვცა საფორტიფიკაციო ნაგებობების სტრატეგრაფია. ადრე, უკვე ვ. სიზოვის მიერ შენიშნული თურქული ციხის წყობისაგან განსხვავებულ ძველ ნაგებობაში უფრო ადრეული ფენაც გამოჰყო; შედეგად, ზღვისპირა, თურქული ციხის მონაკვეთში, კერძოდ სამხრეთ-დასავლეთი კოშკის ნაწილში – თურქული, ადრებიზანტიური და ზოგადად რომაული ხანით დათარიღებული ღონეები დაფიქსირდა.¹ ა. ბაშკიროვის კვლევის შედეგები სოხუმის ძველ საფორტიფიკაციო ნაგებობებზე დღესაც ინარჩუნებს მეცნიერულ ღირებულებას. საკუთრივ ნაქალაქარის, სოხუმის ციხის ტერიტორიის ფარგლებში, არქეოლოგიური ძიებით რამდენადმე მნიშვნელოვანი ძველი ფენები არის დადასტურებული. ამის შემდეგ, ვიდრე XXს. 50-იან წლებამდე, სოხუმის ფარგლებში რამდენადმე მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური სამუშაოები არ განხორციელებულა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ შემთხვევით გამოვლენილ მასალებს.²

მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური გათხრები ჩატარდა 1951 წელს სოხუმის ყურის აღმოსავლეთით – სოხუმის მთაზე. სამუშაოები აქ პარკის მშენებლობას დაუკავშირდა, რაც განსაზღვრავდა სამუშაოების დროს და მოცულობას; გამოვლენილ იქნა მნიშვნელოვანი მონაცემები: წინარეანტიკური სამოსახლოსა და სამაროვნის (თუ ცალკეული სამარხების) ნაშთები, ასევე ანტიკური ხანის კულტურულ ფენებთან დაკავშირებული მასალები. ერთი მხრივ თუ ეს მასალა ადგილობრივი (კოლხური) ტრადიციების მატარებელია, მეორე მხრივ უკვე ანტიკურ ხანაში შეინიშნება ცვლილებები; დადასტურებულია იმპორტი, თუმცა ეს მასალა კომპლექსებს იშვიათად უკავშირდება, რაც ხელს უშლის მათი მეშვეობით ფენების დიფერენცირებულ კვლევას. აღინიშნება როდოსული ამფორებისა და, ჩანს, შავლაკიანი კერამიკის (კანთაროსი) შესახებ; ეს მასალა ზოგადად ადრეელინისტური ხანით არის განსაზღვრული.³ სოხუმის მთაზე მოპოვებული მასალები მიჩნეუ-

¹ **А. С. Башкиров.** Археологические изыскания в Абхазии летом 1925 года. – *Известия Абхазского научного общества.* Вып. IV, Сухум, 1926, გვ. 5.

² **ა. კვლანდაძე.** სოხუმის მთის არქეოლოგიური ძეგლები. სოხუმი, 1954, გვ. 40.

³ სოხუმის ჰესის მშენებლობასთან დაკავშირებით აქ მოვლენილმა სახელმწიფო მატერიალური კულტურის ინსტუტის მოსკოვის ექსპედიციამ, ა. ივ-

ღია ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოველი სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის დამადასტურებელ გარემოებად ანტიკური სამყაროს ცენტრებთან.¹

50-იან წლებშივე უკვე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის ექსპედიცია სხვადასხვა დროს შეისწავლიდა სოხუმის შემოგარენის (გარეუბნის) ძირითადად წინარე და ადრეანტიკური ხანის ნასახლარებს და სამაროვნებს, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქ. სოხუმის და მასთან მიმდებარე ძველი სამოსახლოების ხასიათის გარკვევის თვალსაზრისით.

ამ მხრივ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სოხუმის მთის მონაკვეთში გამოვლენილი და მ. ტრაპშის მიერ შესწავლილი გუადიხუს სამაროვანი. აქ ორი ქრონოლოგიური ჯგუფია გამოყოფილი – ადრეული, ანუ უფროსი ჯგუფი; იგი ზოგადად VIII-VI საუკუნეებით არის განსაზღვრული.² ასევე მნიშვნელოვანია მ. ტრაპშისვე გათხრილი და შესწავლილი სოხუმის წითელი შუქურის სამაროვანი. რომელიც გუადიხუს სამაროვნის მსგავსად სამარხთა ორი ჯგუფით არის წარმოდგენილი, ხოლო თარიღი ზოგადად ძვ.წ. VIII-II საუკუნეებით არის განსაზღვრული.³

ინტერესს იწვევს ზღვის სანაპირო ზოლში ექსპედიციის მიერ გამოვნილი, ძვ. წ. IV-III საუკუნეების შედარებით მძლავრი კულტურული ფენა, რომელიც ადგილობრივ მასალებთან ერთად მნიშვნელოვანი რაოდენობით იმპორტულსაც (მაგ. ამფორები) შეიცავდა. იქვე იყო მიკვლეული კერამიკული ქურა. ზემოთ აღნიშნული ამ ორი ძეგლის მონაცემებმა მნიშვნელოვნად წასწიეს წინ დიოსკურიის ქალაქობის წინარე პერიოდის მნიშვნელოვანი საკითხების შესწავლის საქმე, რაც შესაბამისად აისახა სპეციალურ სამეცნიერო და სხვა ლიტერატურაში (მათ ჩვენ ქვემოთ შევხე-

სენის ხელმძღვანელობით, მხოლოდ ზოგადად მოიხილა ქ. სოხუმის გარეუბნის ძეგლები (А. А. Иессен. Сухумская экспедиция ГАИМК. – «Советская археология». Т. 3, 1937, გვ. 251-252)

¹ А. Апакидзе, О. Лордкипანიძე. Новые материалы к археологии Диоскурии-Сébastополиса, გვ. 213.

² М. М. Трапш. Древний Сухуми. – წგნ.: М. М. Трапш. Труды. Т. II. Сухуми, 1969, გვ. 76.

³ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 76.

ბით). ამასთან ორივე სამაროვანს, ისევე როგორც სამოსახლოს ნაშთებს, აგრეთვე კერამიკულ ქურას, დიდი მნიშვნელობა აქვს ქალაქობის დროინდელი ეტაპის შესწავლისათვის, დიოსკურია-სე-ბასტოპოლისის ე. წ. ხორის მონაცემების განსაზღვრის თვალსაზრისით. ეს საკითხები, საინტერნეტო ახალი მონაცემების გათვალისწინებით, საგანგებო კვლავას საჭიროებს.

სოხუმის არქეოლოგიური შესწავლის შემდგომ ეტაპზე საინტერესო კვლევის ძირითად ობიექტად ჯერ სამშენებლო, თუ კეთილმოწყობის სამუშაოების, ხოლო შემდეგ სამეცნიერო ინტერესების გათვალისწინებით, უშუალოდ ზღვის სანაპიროს მონაკვეთი იქცა. აქ კი რომაული და, ნაწილობრივ, ბიზანტიური ხანის სასიმაგრო ნაგებობები და მათთან დაკავშირებული სხვა ნაშთები, აგრეთვე კულტურული ფენები, იყო გამოვლენილი. პირველ სამშენებლო სამუშაოებს დაუკავშირდა 1957 წელს ლ. შერვაშიძისა და ლ. სოლოვიოვის მიერ განხორციელებული საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ე. წ. თურქულ ციხესა და ოქტომბრის ქუჩას შორის. აქ ზღვის სანაპიროს პარალელურად საფორტიფიკაციო სისტემის მძლავრი კედელი გამოვლინდა. მის ძირითად დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენდა წყობებში რიყის ქვებისა და აგურების წყობების (სარტყლების) მონაცვლეობა. ამგვარი კედელი, როგორც გამთხრელები მიუთითებენ, მათ ადრევე დაადასტურეს ზღვაში, წყალქვეშა დაზვერვების დროს.¹

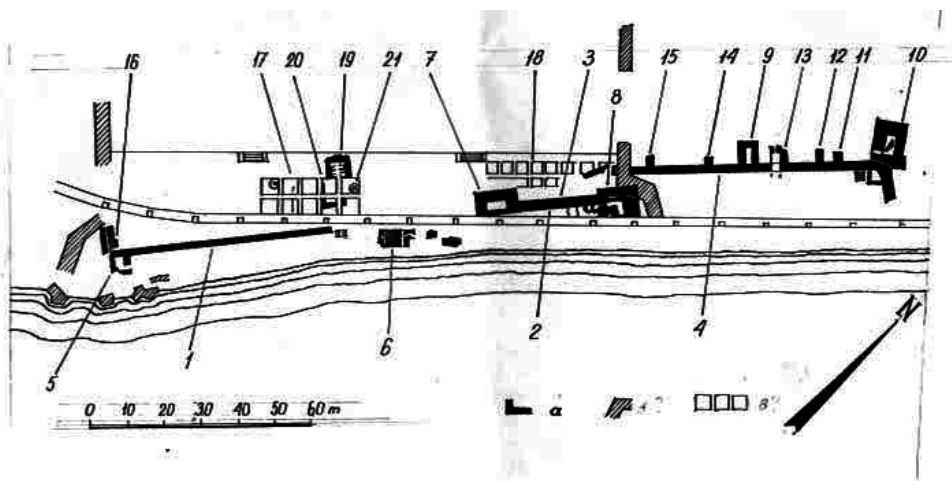
მიწის ზედაპირზე გამოვლენილი კომპლექსის საერთო სიგრძე დაახლოებით 220 მეტრია; გამოიყო სამი ძირითადი ნაწილი აღნიშნული კომპლექსისა:

1. აღმოსავლეთის სასიმაგრო ნაგებობა კოშკებითა და კონტროფორსებით;
2. დასავლეთის სასიმაგრო ნაგებობა; იგი სანაპიროს პარაპეტს სცილდება და ზღვისკენ არის მიმართული;
3. კედელი, რომელსაც ორივე მხრივ კოშკისმაგვარი გამონაშვერები აქვს.

იგი ორ, ზემოაღნიშნულ კედელს შორის არის დაფიქსირებული, მიმართულებით ემთხვევა და შესქელებას წარმოადგენს

¹ **Л. А. Шервашидзе, Л. Н. Соловьев.** Исследование древнего Севастополиса. – «Советская археология», №3, 1963, გვ. 171; **Л. А. Шервашидзе.** Повесть о городе взятом волнами. Сухуми, 1967, გვ. 175.

დასავლეთის კედლისა.¹ არქეოლოგიურ მონაპოვართაგან დიდ ინტერესს იწვევს აღმოსავლეთი კედლის №1 კოშკის მონაკვეთში, მისგან გარეთ, ნაპოვნი კედლის მოზაიკის კენჭები. საინტერესოა ავტორთა მსჯელობა მათი ნაგებობასთან კავშირის თვალსაზრისით.² მას ჩვენ ქვემოთ შევხებით.

სურ. 1: სოხუმის (სებასტოპოლისის და სხვა ნაგებობების) ციხის გეგმა (ღ. სოლოვიოვის, ღ. შერვაშიძის და მ. თრაპშის მასალების მიხედვით); ა) – სებასტოპოლისის კედლები; ბ) – თურქული ციხის გეგმა; ვ) – 1959წ. არქეოლოგიური თხრილი – 1-2 – დასავლეთის გამაგრების ძირითადი კედლის ფრაგმენტი; 3,4 – აღმოსავლეთის გამაგრების კედლები; 5-6 – დასავლეთის გამაგრების ძირითადი კედლის კოშკები; 7-8 – აღმოსავლეთის გამაგრების კედლის კოშკისებრი მინაშენები; 9-10 – აღმოსავლეთის გამაგრების ძირითადი კედლის კოშკები; 11-15 – აღმოსავლეთის გამაგრების ძირითადი კედლის კონტრფორსები; 16 – ძვ.წ. II ს. კედლის ფრაგმენტები; 17 – თხრილი №1; 18 – თხრილი №3; 19 – სამეთუნეო ქურა; 20 – საცხოვრებელი ნაგებობის კედლების ფრაგმენტები; 21 – ჭა.

მნიშვნელოვანია ის, რომ აღნიშნული არქეოლოგები საფორტიფიკაციო სისტემის კედლების ქრონოლოგიურ დიფერენციაციას იძლევიან; გამოყოფილია 3 ძირითადი ქრონოლოგიური ჯგუფი, რომლებიც შეესაბამებიან ზემოთ აღნიშნული კომპლექსის უკვე ჩამოთვლილ ნაწილებს. ამ თანმიმდევრობის დაცვით თარიღები

¹ ასეთ შესაძლებლობას უშვებენ დასახელებული ავტორები (Л. А. Шервашидзе, Л. Н. Соловьев. Исследование древнего..., გვ. 172, იხ. სურ. 1).

² Л. А. Шервашидзе, Л. Н. Соловьев. Исследование древнего..., გვ. 175.

ამგვარია: I კედლისთვის – ახ.წ. II ს.; II კედლისათვის ახ.წ. I-III ს.; III – კედლისათვის – ახ.წ. IV ს.; IV კედლად მიიჩნევა თურქული ხანის ზღუდის ფრაგმენტი. სამწუხაროდ დასახელებულ ნაშრომში ავტორები ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ არქეოლოგიურ, მასიურ მონაპოვარს-კერამიკას, როგორც დამატარიღებელ მასალას. ხოლო მონეტებზე ზოგადად აღნიშნავენ, რომ ისინი საკმაოდ ხშირად იყო ნაპოვნი და ჩანს, რომ ცხოვრება აქ ახ.წ. II-III საუკუნეებში ინტენსიურია, მაგრამ ახ. IV საუკუნეში ქვეითდება, ხოლო V საუკუნეში, აქ გავრცელებული სამარხების გამო, ჩანს, ციხეს ფუნქცია დაუკარგავს. ეს მონაცემები, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მხოლოდ ნაწილობრივ ემთხვევა სოხუმის სანაპირო ზოლში, ძველი სებასტოპოლისის ციხის მონაკვეთში მომდევნო ორი ექსპედიციის მიერ ჩატარებული გათხრების მონაცემებს.

1959 წელს ძველი სებასტოპოლისის, ანუ სოხუმის ყურის სანაპიროს მონაკვეთში, პარალელურად, ორმა სამეცნიერო დაწესებულების ექსპედიციამ ჩაატარა არქეოლოგიური ძიება. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის შავიზღვისპირეთის ექსპედიცია (ხელმძღვ. ა. აფაქიძე, ო.ლორთქიფანიძე) არქეოლოგიურ ძეგლებს შეისწავლიდა სოხუმის ციხის ტერიტორიაზე – ზღვის სანაპიროსთან.¹ სულ გაითხარა 50 კვ. მ. ფართობი. ძირითად კვადრატებში ჩაღრმავებები შესაძლებელი იყო 1,9 მ-ის ღონეზე. გრუნტული წყლების გამო მნიშვნელოვანი ჩაღრმავება მხოლოდ ერთ კვადრატში (კვ. VII, ფართ. 5X5 მ) მოხერხდა, სადაც მნიშვნელოვანი მონაცემები გამოვლინდა. შესაძლებელი გახდა საკმაოდ რთული სტრუქტურული სურათის წარმოჩენა.²

ინტერესს იწვევდა უკვე პირველი ფენა, რომელიც მნიშვნელოვნად ინტენსიური იყო და შედარებით მრავალრიცხოვან და ამ ფენისთვის მოულოდნელად მრავალფეროვან მასალებს შეიცავდა. აქ ძირითად დამატარიღებელ მასალას წარმოადგენდა ამფორების და წითელლაკიანი კერამიკის მოგვიანო – ახ. წ. IV-V საუკუნეების ნიმუშები, აგრეთვე ახ. წ. IV ს. მეორე ნახევრით და-

¹ А. М. Апакидзе, О. Д. Лордкипанидзе. Новые материалы..., გვ. 209-223.

² А. М. Апакидзе, О. Д. Лордкипанидзе. Новые материалы..., გვ. 221.

თარიღებული ხალიანი მინა.

II მოყვითალო, თიხნარის ფენა შეიცავდა რომაულ, მცირე აზიურ და ტრაპიზონულ, აგრეთვე კესარიულ მონეტებს. ასევე იყო ნაპოვნი მრავალრიცხოვანი ამფორებისა და წითელლაკიანი ჭურჭლების ფრაგმენტები, რომლებიც ძირითადად მცირეაზიური წარმოშობის არის. ამფორები თიხის შემადგენლობით ემსგავსებიან სინოპურს, თუმცა ამგვარი, პიროქსენის მარცვლების მრავლადშემცველი, მაგრამ მოყვითალო-მოყავისფრო კეცის მქონე ამფორების საწარმოო ცენტრების განსაზღვრა დღესაც პრობლემატურია. ამათგან განსხვავებულია წითელი ფერის, მოყავისფრო ჩანართებისა და მოზრდილი, ოქროსფერი ქარსის შემცველი ამფორები. ამავე ფენაშია ნაპოვნი აშკარად ადგილობრივი, მაგრამ უცხოურის მიბაძვით დამზადებული, ამფორების ფრაგმენტები. თარიღს უნდა განსაზღვრავდეს თეთრანგობიანი, გოფირებული კედლების მქონე ამფორები, რომლებიც ახ.წ. II-III სს. უფრო ადრეული ხანისად არ შეიძლება იქნას მიჩნეული.¹ ასევე დამათარიღებელია წითელლაკიანი ჯამები და ლანგრები; კერძოდ, ლანგრები, რომელთა გადაკეცილი პირის კიდე რელიეფური გამოსახულებებით არის შემკული, ან დატანილი აქვთ ღარები და კოპები.

III ფენა გამოკვეთილი არ იყო, ხოლო IV წარმოდგენილი იყო თეთრი თიხის მქონე ორლულიანი ყურის მქონე ამფორისა (კოსი?) და წითელლაკიანი კერამიკის ფრაგმენტებით. ასევე იყო ნაპოვნი ძვ.წ. II ს. მონეტა.

გრუნტული წყლების პირობებში ჩაღრმავება მხოლოდ ერთ კვადრატში მოხერხდა და დადასტურდა ძვ.წ. III-II საუკუნეების მძლავრი, სისქით 1 მ-მდე, ფენა. აქ იყო წარმოდგენილი პერგამული და მეგარული, ასევე, ადგილობრივი ნაწარმი. უფრო ძველი მასალა წარმოდგენილია ძვ.წ. V ს. შავლაკიანი ჭურჭლის ნატეხებით, მაგრამ არ ყოფილა დადასტურებული შესაბამისი კულტურული ფენა. აქვე აღვნიშნავთ, რომ აღნიშნული კამპანიის დროს შეისწავლებოდა სოხუმის და მისგან სამხრეთით მდებარე რამდენიმე მნიშვნელოვანი მონაკვეთის, მაგ. ე.წ. კელასურის კედლის წყალქვეშა არქეოლოგიური ძეგლები. მათ შესახებ ინფორმა-

¹ А. М. Апакидзе, О. Д. Лордкипанидзе. Новые материалы..., გვ. 220.

ცია ნაკლულია.

აღნიშნული იყო, რომ პარალელურად სოხუმის სანაპიროს მონაკვეთში არქეოლოგიურ გათხრებს ახორციელებდა აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის არქეოლოგიური ექსპედიცია მ. თრაპშის ხელმძღვანელობით.¹ მანვე აქ არქეოლოგიური სამუშაოები ჯერ კიდევ 1952 წელს ჩაატარა სოხუმის ციხის ნანგრევების მონაკვეთთან.² აქ მაშინ ოთხი კულტურული ფენა გამოვლინდა; პირველად დადასტურდა XI-XIII საუკუნეების მძლავრი, ზემოდან მეორე კულტურული ფენა, ხოლო პირველი – 3,25 მ-ის სისქისა, წარმოადგენდა მასალების შემცველ ნაყარ ფენას; IV ფენა, 0,8-1 მ-ის სისქისა, შეიცავდა ადგილობრივ და იმპორტულ, წითელლაკიან კერამიკას, არბალეტურ მშვილდაკინძს და ახ.წ. I-II საუკუნეების რომულ სპილენძის მონეტებს. IV კულტურული ფენა 0,4 მ-ის სიმძლავრის, იმპორტული ამფორებისა და შავლაკიანი კერამიკის მიხედვით, ძვ.წ. V-III საუკუნეებით არის განსაზღვრული. ეს თარიღი დაკონკრეტებას საჭიროებს.

ამ სამუშაოების გაგრძელებას წარმოადგენდა აღნიშნული, ლ. შერვაშიძისა და ლ. სოლოვიოვის ხელმძღვანელობით 1959 წელს განხორციელებული გათხრები; იგი საფორტიფიკაციო სისტემის იგივე მონაკვეთის შემდგომ კვლევასა და სტრატეგრაფიის დადგენას დაუკავშირდა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 1959 წელს განხორციელებული ეს სამუშაოები ბევრად მნიშვნელოვანი მასშტაბებით იყო განხორციელებული (ე.წ. აღმოსავლეთის კედლის შესწავლის მიზნით გავლებული თხრილის განაზომებია – 31 X 2-5 მ-ზე). აქ ამგვარი სტრატეგრაფია დადგინდა: I ფენა – იგი დაზიანებული იყო ქრისტიანული ხანის სამარხებით. შეიცავდა ცილინდრულყელიან, აგრეთვე ღრმა და ხშირი დაღარულობის მქონე ამფორების ფრაგმენტებს. თარიღი, ზოგადად ახ.წ. IV ს; II ფენა – 0,5-1 მ-ის სიმძლავრის, ყელვიწრო ამფორებისა

¹ **М. М. Трапш.** Раскопки древнего С Sebastополиса в районе Сухумской крепости в 1959г. – *Труды Абхазского института языка, литературы и истории им. Д. И. Гулия АН ГССР.* Т. XXXIII-XXXIV. Сухуми, 1963, გვ. 257.

² **М. М. Трапш.** Краткий отчет о результатах археологических исследований в Сухуми в 1952 году. – *Труды Абхазского института языка, литературы и истории.* Т. XXVI. Сухуми, 1955, გვ. 209-210.

და წითელლაკიანი კერამიკის მიხედვით ახ.წ. III-IV საუკუნეებით არის განსაზღვრული; III ფენა – 0,4-0,8 მ-ის სიმძლავრის, რომელი მონეტებისა და წითელლაკიანი კერამიკის ფრაგმენტებით ახ.წ. II საუკუნით არის განსაზღვრული.¹ აქვე, ქვედა ღონეზე დადასტურებული იყო ღია ფერის კეცის მქონე ახ.წ. II ს. კოსის (?) ამფორის ძირი, როგორც ერთეული მონაპოვარი, რადგან ამ ხანის ფენა სოხუმ-სებასტოპოლისში სუსტად არის გამოხატული; IV ფენა, მონაცრისფრო-რუხი თიხნარისა, მცირე მონაპოვრებით ხასიათდება; 2,8-2,9 მ-ის ღონე ნაპოვნ შავლაკიან ჭურჭელთა და ამფორების ფრაგმენტების მიხედვით, იგი ძვ.წ. III-I საუკუნეებით თარიღდება.²

ინტერესს იწვევს საფორტიფიკაციო სისტემის ზოგი მონაკვეთის, მაგ. №2 კოშკის გათხრების მონაცემები. აქ მოპოვებული იყო ძირითადად მხოლოდ მეორე ფენასთან დაკავშირებული მასალები. აღმოსავლეთის სასიმაგრო ნაგებობის დათარიღებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს სტრატეგრაფიის მონაცემებზე დაკვირვებას: ამ ნაგებობის მძლავრი სასიმაგრო კედელი მ. თრაპშის მიერ ახ.წ. III-IV საუკუნეების დასაწყისით არის დათარიღებული, მაგრამ მასთან დაკავშირებული ფენა ძირითადად ახ.წ. IV საუკუნეებითაა განსაზღვრული.³ ამ ფენასვე უკავშირდება ქრისტიანული სიმბოლოებით (ჯვრები) შემკული წითელლაკიანი კერამიკა, რომლის თარიღში, ახალი კვლევების საფუძველზე, გარკვეული კორექტივი შეიძლება შევიტანოთ, მასალის გაახალგაზრდავების თვალსაზრისით. იგივე სისტემის, როგორც მ. თრაპში უწოდებს, მოკლე კედელი, ახ.წ. I-III საუკუნეების ფენების სადმი მიმართების გამო (კედელი ჩადგმულია ამ ფენაში) ახ.წ. IV საუკუნით თარიღდება.⁴

აღნიშნული კამპანიის დროს სოხუმის ციხის სანაპიროს მაგისტრალთან გაითხარა სამშენებლო კერამიკის გამოსაწვავი ქურა, რომლის მხოლოდ საცეცხლე ნაწილი შემოინახა. ქურისთვის ჩაჭრილია ახ.წ. II-III ს. კულტურული ფენა. ამასთან, ქუ-

¹ М. М. Трапш. Раскопки древнего Себастополиса, გვ. 240.

² М. М. Трапш. Раскопки древнего Себастополиса, გვ. 241.

³ М. М. Трапш. Раскопки древнего Себастополиса, გვ. 243.

⁴ М. М. Трапш. Раскопки древнего Себастополиса, გვ. 243.

რის გაუქმების შემდეგ, აქ, VII-VIII საუკუნეებით დათარიღებული სამარხებია გამოვლენილი. ყველა ამ მონაცემის მიხედვით გამოთხრელი ქურას III ს. ბოლო – IV საუკუნით ათარიღებს.¹ ამ დაზვერვებისა და გათხრების დროს ხმელეთსა და, განსაკუთრებით, ზღვაში საფორტიფიკაციო სისტემის არაერთი მონაკვეთი, ხოლო სანაპიროდან 2 კმ-ის მანძილზე სასიმაგრო კოშკი გამოვლინდა. ჩანს, ეს უკანასკნელიც რომაული ხანის სებასტოპოლისის სასიმაგრო ნაგებობათა ვრცელი კომპლექსის შემადგენელი ნაწილი იყო. მისი წარმოქმნა კი ახ.წ. III ს. მიწურულითა და III საუკუნით არის განსაზღვრული.² კოშკშივე ცხოვრება გრძელდება ახ.წ. IV-V საუკუნეებშიც. როგორც ქვედა, ასევე ზედა კულტურული ფენა მნიშვნელოვნად ინტენსიურია, რაც ამ ნაგებობის ახ.წ. II-V საუკუნეებში აქტიურ გამოყენებაზე მიუთითებს.

1980 წელს სოხუმის ციხის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური სამუშაოები, აქ ჩასატარებელი სამშენებლო სამუშაოების გამო ფართო მასშტაბით დაიგეგმა. ეს სამუშაოები მცირე ინტერვალებით 80-იანი წლების ბოლომდე გაგრძელდა.³ ამ სამუშაოების დროს ძირითადად ახ.წ. I ათასწ. კულტურული ფენები და ფრაგმენტები ნაგებობებისა, მათ შორის ადრექრისტიანული ხანის ტაძრის, გამოვლინდა. სირთულეს კვლავ გრუნტული წყლების არსებობა წარმოადგენდა. ძველი ციხის აღნიშნულ მონაკვეთში, ფაქტობრივად, არ დადასტურებულა ელინისტური ხანის ფენა და ცალკეული მონაპოვარი. ნაგებობებიდან ქრისტიანული ტაძრის გარდა ყურადღებას იქცევს აბანოს კომპლექსი.⁴ მისი გათხრა დასრულებული არ არის. თარიღი წინასწარულად ახ.წ. V საუ-

¹ **М. М. Трапш.** Раскопки древнего Себастополиса, gv. 251; **М. М. Трапш.** Древний Сухуми, გვ. 313, 243.

² **М. М. Трапш.** Древний Сухуми..., გვ. 304-305.

³ **М. М. Гунба.** Краткий отчет об археологических раскопках в Сухуми 1980 году. ду. – კრებ.: *Археологические Открытия* (შემდეგში – АО) 1980г. в Абхазии. Тб., 1982, გვ. 33-37; **М. М. Гунба.** Археологические раскопки в Сухуми в 1982 году. – კრებ.: *АО 1981-1982гг. в Абхазии.* Тб., 1985, გვ. 23-26; **М. М. Гунба.** Археологические раскопки на территории Сухумской крепости в 1984 году, Тб., 1989, გვ. 40-45; **М. М. Гунба, Л. Г. Хрушкова.** Археологическое исследование сухумской крепости, – კრებ.: *АО 1986-1988гг. в Абхазии.* Тб., 1990, გვ. 39-55.

⁴ **М. М. Гунба, Л. Г. Хрушкова.** Археологическое исследование сухумской крепости, გვ. 39.

კუნით არის განსაზღვრული.¹

ფენების დიდი აღრეულობა ართულებს სტრატეგრაფიაში ნათლად გარკვევას. გამოხრელები ქვედა ფენად რომაულ ხანას ასახელებენ. აღრებიზანტიური ტაძრისა და აბანოს შესახებ აღვნიშნეთ. ამ ნაგებობების ფუნქციონირების ხანად წინარე (გვიანანტიკური) ხანაც იგულისხმება. კულტურული ფენების კვლევის თვალსაზრისით უნდა აღინიშნოს მოჭიქული კერამიკით მრავლად წარმოდგენილი განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების დონეების, თურქული ციხისდროინდელი ნაგებობების ნაშთებისა და გვიანდელი მასალის, მათ შორის, მოჭიქული კერამიკისა და ჩიბუხების შემცველი ფენების შესახებ. ეს გვიანდელი ფენა აქ XIV ს. და მომდევნო – XV-XIII საუკუნეებით არის დათარიღებული.²

ამრიგად, გასული საუკუნის 80-იანი წლების არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად გვიანანტიკური მასალების პარალელურად, მნიშვნელოვან ფართობზე დადასტურდა აღრებიზანტიური და მომდევნო ხანის სებასტოპოლისის (ცხუმისაც?) ნაქალაქარის მატერიალური კულტურის ნაშთები, რომელთაც პირდაპირი კავშირი შეიძლება ჰქონდეთ წყაროების (პროკოპი კესარიელი და სხვ.) მონაცემებთან. მასალების ინტერპრეტაციის საკითხი ქვემოთ იქნება წარმოდგენილი.

სხვა მონაცემები დიოსკურია-სებასტოპოლისის არქეოლოგიის შესახებ, ძირითადად შემთხვევით გამოვლენილ ძეგლებსა და მიწის სამუშაოებზე მეთვალყურეობის შედეგად დაფიქსირებულ მონაცემებს ეყრდნობა.³ ანტიკური ხანის დიოსკურიისა და მისი

¹ **М. М. Гунба, Л. Г. Хрушкова.** Археологическое исследование..., გვ. 39.

² **М. М. Гунба, Л. Г. Хрушкова.** Археологическое исследование..., გვ. 39. სხვა შემთხვევაში ავტორები ზედა ფენის ზედა ქრონოლოგიურ მიჯნად XIX ს. სდებენ. ამასთან, იგივე დონეზე, ფენების დიდი აღრევის გამო, რომაული წითელლაკიანი კერამიკაც იყო დადასტურებული.

³ **Ю. Н. Воронов.** К изучению керамического производства Диоскуриады. Советская археология, 1977, №2, გვ. 162-171; **Г. К. Шамба.** Погребение в VI в. до н. э. близ Сухуми. – *Краткие сообщения института археологии.* Вып. 174, М., 1983, გვ. 33-37; **Ю. Н. Воронов.** Новые материалы античной эпохи из окрестностей Диоскуриады. – «*Советская археология*», 1991, № 1, გვ. 225-234; **Г. К. Шамба, М. Б. Барамидзе, Г.Т. Квирквелия, С. М. Шамба.** Обследование в окрестностях Очамчира и Сухуми. – კრებ.: *АО в 1977г.* М., 1978, გვ. 474; **Г. К. Шамба.** Иссле-

შემოგარენის შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი მონაცემებია ძველი სოხუმისა და ეშერის ნაქალაქარების შესწავლისადმი მიძღვნილ გ. შამბას ნაშრომებში.¹

ასევე, ზემოთ წარმოდგენილმა მასალამ ფართო ასახვა ჰპოვა სხვა, როგორც სპეციალურ არქეოლოგიურ ლიტერატურაში, ისე განმაზოგადებელ სამეცნიერო თეორიული ხასიათის ნაშრომებში.²

ჩვენი თემისთვის უპირატესი მნიშვნელობა სწორედ რომულადრებიზანტიური ხანის სოხუმის, ანუ სებასტოპოლისის მონაცემებს აქვს. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნული ფენების შესახებ მსჯელობა სოხუმის ყურის ძირითადად საფორტიფიკაციო ნაგებობების შესწავლის მონაცემების, იქ არსებულ ნაგებობათა ქრონოლოგიური დანაწევრების და შესაბამისი კომპლექსების გამოყოფის საფუძველზე ხდება; ხოლო, რადგან იშვიათი გამონაკლისის გარდა აღნიშნული პერიოდის ნაგებობები ჯერ გამოვლენილი არ არის, სამოსახლოს განვრცობის ფარგლები კულტურული ფენების გავრცელების არეალით უნდა განისაზღვროს.

თავდაპირველად წარმოვადგენთ შემაჯამებელ მსჯელობას სოხუმის სანაპიროს საფორტიფიკაციო ნაგებობების გეგმარების, სტრატეგრაფიისა და მასალების შესახებ. სანაპიროს ნაგებობების არქეოლოგიური პირველი სერიოზული კვლევა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ვ. სიზოვის უკვე აღნიშნულ დაკვირვებებს, ა. ბაშკიროვს ეკუთვნის. მისი მსჯელობა, როგორც საფორტიფიკაციო სისტემის კედლების, ასევე კულტურული ფენების, აღწერილობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვან პროფესიულ დონეზეა წარმოდგენილი.³ სხვა ავტორთაგან საფორტიფიკაციო ნაგებობებზე მსჯელობისას ძირითადად ვეყრდნობით ლ. შერვაშიძე-ლ. სოლოვიოვისა და მ. ტრაპშის ნაშრომებს. საგანგებო სტატიები მი-

дования на территории Сухуми. – კრებ.: *АО в 1977г.*, გვ. 494; **В. А. Логинов.** Новые материалы по археологии Диоскуриады. – «*Советская археология*». М. 1983, №2, გვ. 228-229.

¹ **Г. К. Шамба,** Древний Сухуми. Сухум, 2005; **Г. К. Шамба.** Ешерское городище. Тб., 1980.

² სტატიის ხასიათის გამო აქ არ გვაქვს შესაძლებლობა ფართოდ მოვიხილოთ ზოგი ახალი ინფორმაციაც.

³ **А. С. Башкиров.** Археологические изыскания..., გვ. 7-18.

უძღვნა სებასტოპოლისს ვ. ლექვინაძემ.¹

სოხუმის ყურის ნაგებობების ნაშთებში შეიძლება სამი სხვადასხვა ღროის კასტელუმის, ანუ გეგმაში ოთხკუთხა ფორმის სასიმაგრო ნაგებობათა ნაშთები შევიცნოთ. I – ეს უკიდურესი ჩრდილო-დასავლეთის მონაკვეთის, ზედაპირზევე ადრევე ადვილად შესამჩნევი ნაგებობის ნაშთია, რომლის შესწავლას თავდაპირველად ყურადღება სწორე ა. ბაშკიროვმა მიაქცია. შემდგომ ამ ნაგებობის ფრაგმენტები აღნიშნული ნაშთების ჩრდილო-აღმოსავლეთითაც დადასტურდა; აქ, განსაკუთრებით 80-იან წლებში განხორციელებულმა (იხ. ზემოთ მითითებული მ. გუნბასა და ლ. ხრუშკოვას ანგარიშები) გათხრებმა შესაბამისი ხანის ჯერ დაუდგენელი გეგმის მქონე ნაგებობათა ნაშთები გამოავლინა, აგრეთვე, მათთან დაკავშირებული შერეული კულტურული ფენა.

კონსტრუქციული მონაცემების შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ა. ბაშკიროვის დაკვირვება: თითქმის მთლიანად რიყის ქვით ნაშენ კედლებში განივად ნაწყობი მორებია დადასტურებული.² ისინი სიგრძივად ნაწყობ ამგვარ მორებთან ერთად მათი მონაცვლეობა სხვადასხვა დონეზე, ინტერვალით – 1,4-1,5 მ, ჰქმნიან ერთგვარ ჩარჩოებს, მათში ჩასხმულ კირხსნართან ერთად განაპირობებენ, სეისმომდგრადობის თვალსაზრისით, კედლების სიმყარეს. კიდევ უფრო რთულია ამგვარი კონსტრუქციები კოშკების ნაწილში. აღნიშნული კონსტრუქციულ ხერხზე საგანგებოდ არის ყურადღება გამახვილებული, როგორც მათარიღებელ მომენტზე და მითითებულია რამდენიმე ანალოგია. ასეთ ანალოგიად შეიძლება დამატებით მიგვეთითებინა ე.წ. „აფხაზური“ (კელასურის) კედლის კონსტრუქციულ მონაცემებზე, აქაც დადასტურებული ხის მორების ანაბეჭდები. მაგრამ დღეს ეს მონაცემები არ არის საკმარისი ქრონოლოგიური ჯგუფების გამოყოფისთვის, რადგან აღნიშნული კონსტრუქციული ხერხი აღმოსავლეთში, მათ შორის საქართველოში ადრეული ხანიდანვე არის დადასტურებული. გვხვდება იგი ადრებიზანტიური ხანის ძეგლებ-

¹ В. А. Леквинадзе. Оборонительные сооружения Севастополиса, – «Советская археология». №1. М., 1966, გვ. 203-210; В. А. Леквинадзе. «Понтийский лимес». – «Вестник древней истории». №2, М., 1969, გვ. 82-83.

² А. С. Башкиров. Археологические изыскания..., გვ. 7.

ზეც, კერძოდ დადასტურებულია როდოპოლის-ვარდციხის D ნაგებობის კედლებშიც.¹

რიყის ქვის წყობებია დადასტურებული, ა. ბაშკიროვის განსაზღვრით, ზემოდან მეორე ფენის ნაგებობების კედლებშიც, რომლებიც მოჭიქული კერამიკის ნიმუშების მიხედვით განვითარებული შუასაუკუნეებით თარიღდება. ამ ხანის კულტურული ფენების გამოყოფის შესაძლებლობა სოხუმში არაერთგანაა დადასტურებული, ისევე, როგორც ეს ციხე-ქალაქის აღნიშნულ მონაკვეთში, მაგრამ ამ ფენის უშუალო კავშირი ზღუდესთან ა. ბაშკიროვის ნაშრომში სათანადოდ არგუმენტირებული არ არის. ამასთან თუ გვიანფეოდალური ხანის ე.წ. თურქული ციხის გეგმა მეტნაკლებად ნათლად წარმოდგინება, როგორც ნაშთებით, ასევე, განსაკუთრებით, ე.წ. იმერეთის 1737წ. ცნობილი რუკით, რომლის გამოუქვეყნებელი ფოტოპირებით სარგებლობის საშუალება გვქონდა, არ ვიცით განვითარებული შუასაუკუნეების სოხუმის უბის მონაკვეთის ციხის გეგმა, მისი ნაშთების რაობა, მათ შესახებ მხოლოდ ა. ბაშკიროვი აღნიშნავს. აქ ერთგვარ ანალოგიად შეიძლება დაგვესახელებინა სოხუმის ე.წ. ბაგრატის ციხის კედლების წყობები, რომლის ძირითადი ნაწილი ასევე რიყის ქვებით არის ნაშენი, მაგრამ ქრონოლოგიური თანხვედრობის მიუხედავად, წარმოსახვითი გეგმა სრულიად იქნება კონკრეტულობას მოკლებული.

განვითარებული შუა საუკუნეების სოხუმის ტოპოგრაფია გადის ჩვენი ამჟამინდელი დაკვირვების ფარგლებიდან, მაგრამ მის წარმოდგენას მაინც აქვს გარკვეული მნიშვნელობა; იგი უფრო ქალაქის ცხოვრების იმ ეტაპის ამსახველია, როცა წყაროებში მის აღმნიშვნელ ტერმინად იხმარება “ცხომი“ ანუ “ცხუმი“ – ძირძველი ქართული სახელი (აქედან მისი თურქული სახელი – სოხუმი-სუხუმი). ამ დროის ცხუმის ტიპოგრაფიას, თუკი ის

¹ იგი პირადად დავადასტურეთ XXს. 70-იან წლებში ჩვენი იქ (გულრიფშის რაიონში), ი. ვორონოვთან ერთად, ჩატარებული დაზვერვითი გასვლის დროს. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ე.წ. კელასურის კედლის წყობის ხასიათზე ეს დაკვირვება წინასწარულია. ქრონოლოგიური თვალსაზრისით ჩვენც ვიზიარებთ მოსაზრებას (ი. ვორონოვი და სხვ.), რომ აღნიშნული ნაგებობის უდიდესი ნაწილი სწორედ გვიანშუასაუკუნეებშია აშენებული.

დადგინდება, შეეძლო მოეცა გარკვეული ინფორმაცია, ზოგად ხაზებში, ადრეული ხანის დასახლებათა რაობასა და მათი განვითარების ზოგად კანონზომიერებაზე. სხვა მხრივ ყურადღებას იქცევს რუკის მონაცემები, რომელზეც თურქული ციხე სწორედ კასტელუმის ფორმისაა, ინტერესს იწვევს მინაწერებიც მასზე.¹ ეს მასალა ნაგვიანევი ანალოგიის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია.

ამჯერად უკვე ჩვენ შევეცდებით ძეგლები და მონაცემები სხვა ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით – რომაულ-ბიზანტიური ქრონოლოგიის ფარგლებში, ფენების მიხედვით ქვემოდან ზემოთ წარმოვადგინოთ. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმ მნიშვნელოვან მონაცემებს, რომლებიც ვ. სიზოვს გააჩნდა დღევანდელი სოხუმის ქალაქის ცენტრალური (ოლგინსკოეს ქ.) ნაწილიდან და რომლებიც ადრეანტიკური და ელინისტური ხანითაც თარიღდება. ყველა სხვა, როგორც ციხის მონაკვეთის, ასევე ა. ბაშკიროვის დაზვერვების (ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში) მასალები წელთაღრიცხვათა მიჯნასა და მომდევნო ხანაზე მიუთითებს. ნიშანდობლივია ის გარემოებაც, რომ წინარომაული ხანის არქეოლოგიური მასალები აღნიშნული მონაკვეთის წყალქვეშა დაზვერვებს თითქმის არ მოუცია.

ამრიგად რამდენიმე მნიშვნელოვანი დასახლების – ნაგებობების და კულტურული ფენების, გამოვლენის პერსპექტივა აქ ნაკლებად ჩანს. ამ ხანის სოხუმის სხვა მონაცემებს დიოსკურიის ლოკალიზაციის საკითხთან დაკავშირებით შევეხებით. ყველაზე ძველი კედლის ნაშთად ლ. შარვაშიძე და ლ. სოლოვიოვი ე.წ. აღმოსავლეთის კედლის თითქმის მთელ სიგრძეზე გაწმენდილ მონაკვეთს მიიჩნევენ და მას ახ.წ. I-II საუკუნეებით ათარიღებენ² რაც, თითქოს, საეჭვოა, რადგან, როგორც მ. თრაპში მიუთითებს, ამ კედლის გაწმენდის დროს ახ.წ. III-IV საუკუნეებით დათარიღებული მასალებიც იყო ნაპოვნი.³

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ დასახლებულ ნაშრომში

¹ ამის შესახებ ასევე იხ.: **შ. ბურჯანაძე**, ლიხთ-იმერეთის 1737 წლის რუკა, როგორც ფეოდალური საქართველოს ისტორიის პირველწყარო, – *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე*. I. თბ., 1959.

² **Л. А. Шервашидзе, Л. Н. Соловьев**. Исследование древнего..., გვ. 177.

³ **М. М. Трапш**. Древний Сухуми, გვ. 312.

ავტორები მნიშველოვნად განსხვავებულ მოსაზრებებს გამოსთქვამენ სებასტოპოლისის საფორტიფიკაციო სისტემის სხვადასხვა მონაკვეთების დათარიღების თვალსაზრისით. ამათგან ჩვენ უფრო მ. თრაპშის მსჯელობა და თარიღები მიგვაჩნია მისაღებად¹ ცხადია გარკვეული კორექტივების გათვალისწინებით.

კვლეების დანომვრის პრინციპი ძირითადად ქრონოლოგიურ მონაცემებს ეყრდნობა. ამ მხრივ ლ. შერვაშიძე, ლ. სოლოვიოვისა და მ. თრაპშის განსაზღვრებებს უფრო ვიყენებთ. გვაქვს გარკვეული კორექტივი, როგორც დათარიღების, ისე, შესაბამისად, თანმიმდევრობის (მშენებლობის ეტაპების თანმიმდევრობას ვგულისხმობთ) განსაზღვრის თვალსაზრისით. არადაძაჯერებელი გვეჩვენება ვ. ლექვინაძის მიერ შემუშავებული სქემა და დათარიღების პრინციპი, რაზეც არაერთხელ გაგვიმახვილებია ყურადღება)². კერძოდ, ვ. ლექვინაძის მოსაზრებები და თარიღები წინააღმდეგობრივ მონაცემებს შეიცავს.³ თუმცა, ზოგ შემთხვევაში, ავტორის მოსაზრებათა ცვალებადობა, განსაკუთრებით თარიღების საკითხში, კვლევის ეტაპების ამსახველი შეიძლება იყოს.

ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ე.წ. გამაგრების დასავლეთი სისტემა, ზოგჯერ №1 კედლის სახელწოდებით რომ აღინიშნება. იგი ორი ნაწილისაგან შედგება – დასავლეთისა და აღმოსავლეთის, ბოლოებში ჩაშვებული თითო კოშკით. ძირითადად გამაგრების ეს ხაზი ერთობლივად განიხილება და ერთნაირად თარიღდება (ასეა ეს მაგ.: მ. თრაპშთან, რომელმაც საგანგებოდ შეისწავლა დასავლეთის კოშკი და სასიმაგრო კედლებთან დაკავშირებული კულტურული ფენები). სხვა შემთხვევაში გამოთქმულია მოსაზრება დასავლეთის ზღუდის ამ ორი მონაკვეთის განსხვავებული თარიღების შესახებ,⁴ მ. თრაპშის მოსაზრების საწინააღმდეგოდ, რომელსაც მიაჩნია, რომ ამ ორი მონაკვეთის სამშენებლო კონ-

¹ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 305, 310, 312-313.

² ვ. ჯაფარიძე. ნაქალაქარ ვარდციხის არქეოლოგიური შესწავლისათვის. – კრებ. *ფეოდალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები*. ტ. II, თბ., 1974, გვ. 89-91.

³ В. А. Леквинадзе. Оборонительные сооружения Севастополиса, გვ. 205, 208, 210; В. А. Леквинадзе. Монументальные памятники Западной Грузии I-VII вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. М., 1973, გვ. 10-11.

⁴ В. А. Леквинадзе. Оборонительные сооружения Севастополиса, გვ. 207.

სტრუქციებს შორის მნიშვნელოვანი სხვაობის მიუხედავად, ე.წ. პირველი კედელი, ძირითადად, დროის ერთ მონაკვეთია აშენებული.¹

ჩვენი აზრით, ყველა მონაცემით №1 კედლის აღნიშნული ორი ნაწილი სხვადასხვა ქრონოლოგიურ ჭრილში შეიძლება იქნას განხილული ამაზე, პირველ რიგში, თვით კოშკის მონაცემები მიუთითებს. თვით კოშკის თარიღიც დასაზუსტებელია, რადგან მისი განვითარებული ფეოდალური ხანით დათარიღება (ა. ბაშკიროვი)² არარეალურად მიმაჩნია, ამიტომ უფრო გასაზიარებელია მისი ზოგადად რომაულადრებიზანტიური ხანით დათარიღება (მ. თრაპში³). ამ (№2) კოშკის კედლებში აგურების ძირითადად სამრიგიანი სარტყლებია დატანებული. არსებული მონაცემებით მსგავსი წყობა შეინიშნებოდა კოშკზე მიშენებული კედლის ფრაგმენტზეც, მაშინ როცა ამ კედლის აღმოსავლეთი ნაწილი და №1 კოშკი სრულიად განსხვავებული წყობებით ხასიათდება: აქ არ არის გამოყენებული აგურის წყობები, აგრეთვე “სინგუმი“ (კერმიკაშერული დულაბი). სოხუმის ციხის აგურისსარტყლიანი კოშკი და წყობები, რომელიც №3 კედელშიც არის დადასტურებული, ზოგადი მონაცემებით, ადრებიზანტიური ხანით უნდა დათარიღდეს; ეს თარიღი ან ახ.წ. IV-VI საუკუნეებით შეიძლება განისაზღვროს. მაგრამ №1 კედლის კოშკის აგურისსარტყლიან წყობებში გამოყენებული დულაბის ფენა თხელია, არ აღემატება აგურების სისქეს, რაც ადრეული ძეგლებისათვის არის დამახასიათებელი.

ეს დაკვირვება დღეს დადასტურებულია გიენოს-ოჩამჩირის გათხრებითაც.⁴ დამყარებულია კონსტანტინეპოლის კედლების მონაცემებზე. ყველაფრის გათვალისწინებით №1 კედლის დასავლეთის კოშკი (№2) ახ.წ. IV საუკუნით და უშუალოდ მომდევნო ხანით შეიძლება დათარიღდეს. არქეოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით, ზოგადად, ასეთ თარიღს გულისხმობს მ. თრაპშიც.⁵ №3 კედლის წყობის აგურის სარტყლების შესახებ ჩვენ გარკვე-

¹ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 301.

² А. С. Башкиров. Археологические Изыскания в Абхазии..., გვ. 302.

³ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 302.

⁴ С. М. Шамба. Гюэнос-1. Тб., 1988, გვ. 59.

⁵ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 203.

ული მონაცემები არ გაგვანჩნია. აქ, როგორც აღნიშნული იყო, დადასტურებულია ორი კოშკი და რამდენიმე პილონი (ბურჯი), რომელთაც ასევე შეიძლება ჰქონდეთ გარკვეული მნიშვნელობა დათარიღების თვალსაზრისით. ამ მხრივ მთავარი მონაცემი ე.წ. შერეული წყობებია, ანუ ჩვენს შემთხვევაში აგურის სარტყლების გამოყენება მშენებლობაში. ლ. შერვაშიძე და ლ. სოლოვიოვი გარკვევით მიუთითებენ წყობებში 3 და 4 რიგიანი აგურის სარტყლების არსებობაზე¹ ვ. ლექვინიძე კი დასახელებულ მკვლევართა გამოქვეყნებულ ფოტომასალაზე დაყრდნობით მხოლოდ 2 რიგიან სარტყელზე ამახვილებს ყურადღებას.²

ვ. ლექვინაძის მიხედვით აღნიშნული III კედელი ზღუდისა და, შესაბამისად სისტემა, ახ.წ. III საუკუნით არის განსაზღვრული.³ ჩვენ გვგონია, რომ ყველა მონაცემით: მასიურობა კედლისა (სისქე – 2,4 მ.); აგურის სარტყლების 3 და 4 რიგიანი წყობები; პილონები, რომლებიც, შესაძლოა, ზღუდის კედლის შესამაგრებლად და საბრძოლო ბილიკების მოსაწყობადაც იყო ნაშენი, აღნიშნული კედელი ახ.წ. V-VI საუკუნეებითაც შეიძლება დათარიღდეს. ასეთი თარიღი სავარაუდოა იმ გარემოების გამოც, რომ მე-3 ეტაპის სასიმაგრო ნაგებობასთან (კასტელუმი?) დაკავშირებული ეს კედლები, წინააღმდეგ ვ. ლექვინაძის მოსაზრებისა, არ შეიძლება სებასტოპოლისის ნაგებობათაგან ყველაზე ადრეული და I კასტელუმის კუთვნილი იყოს. ამიტომ მისი დათარიღება II-III საუკუნეებით ან, მით უფრო, ახ.წ. I-II საუკუნეებით სრულიად მოკლებულია რეალობას. გარდა არქეოლოგიური მონაცემებისა ამაზე არაპირდაპირ უნდა მიუთითებდეს წყაროების მონაცემები სებასტოპოლისზე.

ამრიგად სებასტოპოლისის გათხრების შედეგად გამოვლენი-

¹ **А. А. Шервашидзе, Л. Н. Соловьев.** Исследования древнего..., გვ. 12.

² **В. А. Леквинадзе.** Оборонительные сооружения Севастополиса..., გვ. 205; გამთხრელთა სტატიაში გამოქვეყნებულ ფოტოზე ერთგან, მართლაც შეიმჩნევა ორი რიგი აგურებისა, მაგრამ იგი, ჯერ ერთი, დადასტურებულია ცოკოლის მონაკვეთთან და ფრაგმენტულად, რადგან არ გულისხმობს სისტემას, მეორეც ასეთი ჩართვები აგურებისა, კედლების ცალკეული მონაკვეთების შესავსებად, ან ღიობების გვერდების ამოსაშენებლად, ასევე მიღებული სამშენებლო წესია, მაგრამ არა “opus mixtum”-ი.

³ **В. А. Леквинадзе.** Оборонительные сооружения Севастополиса, გვ. 206.

ლი კედლებისა და კულტურული ფენების მონაცემების მიხედვით ყველაზე ადრეულად უნდა მივიჩნიოთ ე.წ. დასავლეთის, ანუ პირველი კედლის აღმოსავლეთი ნაწილის ფრაგმენტი და შესაძლოა, კოშკი №2, აგრეთვე ფრაგმენტები შეუსწავლელი, ან სხვა ნაგებობებთან დაკავშირებული, ძირითადად რიყის ქვებით ნაშენი წყობებისა. ახ.წ. IV საუკუნით უნდა თარიღდებოდეს ე.წ. დასავლეთის კედლის ჩრდილო-დასავლეთის აგურწყობებიანი კოშკები. ეს სისტემა, ჩანს, უფრო ადრე განახლდა ვიდრე №2, კუთხეებში კოშკის მაგვარი მინაშენის მქონე კომპლექსი; იგი უფრო მასიური კედლებისაგან შედგება, ამასთან მიშენებულია №1 კედლის აღმოსავლეთის ფრაგმენტზე. მ. ტრაპშის მონაცემებით¹ ამ ნაგებობის კედლების საძირკველი ჩაშვებულია (ჩაჭრილია) კულტურულ ფენებში, რომლის ზოგადი თარიღი ახ.წ. I-IV საუკუნეებია; შესაბამისად, II კედელი არ შეიძლება დათარიღდეს ახ.წ. IVს-ის ბოლოზე ადრეული ხანით; ასეთი მოსაზრება ზოგადად გასაზიარებელია, მიუხედავად იმისა, რომ გამთხრელი ამ და სხვა შემთხვევებშიც ახ.წ. I-IV საუკუნეების ფენებს ყოველგვარი დანაწევრების გარეშე წარმოადგენს. ისე კი №3 თხრილის მონაცემების მიხედვით ფენებს შორის წყვეტილი არ შეინიშნება და, ჩანს, I-IV საუკუნეების ნაშთების დაფენება უწყვეტად, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით ხდებოდა.

მ. ტრაპში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ახ.წ. IIს. მონაცემები ძალიან მცირეა, მაგრამ იგი მეტ-ნაკლები ინტესივობით ყველგან იყო გამოვლენილი. კერძოდ №3 თხრილის ფარგლებში იგი წარმოდგენილი იყო საინტერესო დამათარიღებელი მასალით: წითელ-ლაკიანი ჯამები და დოქები, რომელთაც მკვეთრი წითელი ლაკით აქვთ ზედაპირი დაფარული, აგრეთვე თეფშები, გადაშლილი პირის კიდეზე რელიეფური გამოსახულებებით, აგრეთვე კოსის ამფორები.

ამრიგად, აღნიშნული მასალებისა და ნაგებობების კონსტრუქციული მონაცემების საფუძველზე ვფიქრობთ დღეს ჩვენთვის ცნობილ ნაგებობებში სამი ძირითადი ქრონოლოგიური ეტაპი შეიძლება გამოიყოს: 1) ახ.წ. II-III საუკუნეები; 2) ახ.წ. IV ან IV-V საუკუნეები; 3) ახ.წ. VIს.

¹ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 310.

აქ ერთგვარად არაა გათვალისწინებული მ. თრაპშის დაკვირვება, რომელიც თვლის, რომ ახ.წ. II-III საუკუნეებში იგულისხმება სებასტოპოლისის ახალი აღმავლობა, ანდა სულაც სატორტიფიკაციო ნაგებობების ძირითადი ნაწილის აღმოცენება.¹ ჩვენ გამოვრიცხავთ მასიური და კუთხეებში კოშკისმაგვარი ნაგებობებით წარმოდგენილი კასტელუმის ფრაგმენტის ადრეული ხანით (ახ.წ. II-III სს. და, ალბათ IV ს.) დათარიღების შესაძლებლობას, რადგან მისი საძირკვლისთვის გაჭრილ თხრილში, ახ.წ. I-III სს. მასალებით წარმოდგენილ ფენაში შერეული იყო ახ. წ. IV ს. მასალებიც. ამასთან, მ. თრაპშის² თარიღიც (ახ.წ. IV ს.) ანგარიშგასაწევი გვეჩვენებს. სტრატეგრაფიული და ტოპოგრაფიული მონაცემებით აღნიშნული II კედელი ერთგვარად შუალედურია I და III კედელს შორის და არ გამოვრიცხავთ, ის ჩვენი ნუმერაციით მე-2 კედლის დანგრევის შემდეგ აეშენებიათ (ვ. ლექვინაძე)³ რადგან ზღვის ზემოქმედების კვალი ძველი მშენებლებისთვის თვალნათლივი იყო.

შემორჩენილი ნაშთების მიხედვით ძნელი განსასაზღვრია სხვადასხვა ეპოქის კასტელუმების ფართობი. ყველაზე ძველად მიჩნეული, კუთხეებმომრგვალებული I კასტელის (ვ. ლექვინაძის კლასიფიკაციით) ფართობი 0,6-0,8 ჰა. ხოლო მომდევნო ხანის – ახ.წ. IV-V საუკუნეების კასტელა უფრო ვრცელი იყო და მისი ფართობი შეესაბამებოდა „ნოტიცია დიაგნიტატუმ“-ში მოხსენებული შენაერთისთვის საჭირო ფართობს, ანუ 2-2,5 ჰა-ს.⁴ ეს მონაცემები სრულ პირობითობაზეა დამყარებული რადგან თითოეული მათგანის, ამჟამად ზღვით დაფარული, ნაწილის განსაზღვრა შეუძლებელია.

აქვე დგება საკითხი კასტელუმის გარეთ არსებული დასახლებების ტოპოგრაფიისა და მისი გავრცელების საზღვრების შესახებ, რაც ასევე ძნელი დასადგენია. უკანასკნელი, 80-იანი წლების შესწავლის შედეგები უჩვენებენ მნიშვნელოვან, უპირატესად ადრე ბიზანტიური ხანისა და განვითარებული შუა საუკუნეების

¹ М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 310.

² М. М. Трапш. Древний Сухуми, გვ. 303.

³ В. А. Леквинадзе. Оборонительные сооружения Севастополиса, გვ. 208.

⁴ В. А. Леквинадзе. Монументальные памятники Западной Грузии..., გვ. 11.

სებასტოპოლისადმი მისაკუთრებული ნაშთების უფრო ფართოდ გავრცელების შესაძლებლობაზე ე.წ. თურქული ციხის ჩრდილოეთით და ჩრდილო-დასავლეთით, სადაც გვიანი შუასაუკუნეების თურქული ციხის ნაშთები ზედაპირზევე შემჩნევა, მთელი რიგი მონაცემებით აქ ქალაქური დასახლების ფარგლები იგულისხმება, როგორც მასალებით ჩანს, უკვე გვიანრომაული ხანიდან მაინც (იხ. ზემოთ მითითებული ანგარიშები მ. გუნბასი და, აგრეთვე, მ. გუნბა-ლ. ხრუშკოვასი) ამ დასახლების ადრებიზანტიურ ხანაში მნიშვნელობის შესახებ აქ ქრისტიანული, ორიგინალური გეგმის მქონე ქრისტიანული ტაძარიც მიუთითებს.¹

¹ ამ ახალი გათხრების მონაცემების შესახებ იხ.: **ვ. ჯაფარიძე**, ცხუმის (ცხომის) ქალაქისა და მისი „ქვეყნის“ არქეოლოგიისათვის, გვ. 230-232; უფრო ვრცლად კი წარმოდგენილი იქნება ნაშრომის II ნაწილში.

VAKHTANG JAPARIDZE

FOR STRATIGRAPHY AND DATING OF CONSTRUCTIONS IN SEBASTOPOLIS (DIOSKURIA)

(Part 1)

Issue of identification of Sebastopolis (Dioskuria) in ancient sources preserves its urgency up to date. Traditionally Tskhumi, which is mentioned in Georgian sources, is also linked to this location. Role of archaeology is of a special importance in resolution of this complex issue. Excavations at the Sukhumi Bay, which were carried out in the 50ies and 60ies of the last century (M. Trapsh, L. Solovyov, L. Shervashidze, A. Apakidze, O. Lordkipanidze, etc.), revealed fortification constructions, temples and other buildings from the I-VI century AD in an immediate vicinity of the coast and partially in the sea. Special artefacts and materials found in archaeological cultural layers of the region are of great interest. Excavations from the 80ies of the last century (M. Gunba, L. Khrushkova, etc.) and absolutely new working materials fill the gaps that are created by Roman and Byzantine sources concerning Sebastopolis. Study of the major parts of the urban settlements in Dioskuria and Tskhumi needs to be conducted along with large scale excavation works. In the presented article the author attempted to make some corrections to the definition and dating of constructions and cultural layers of Sebastopolis. General overview of theoretical issues that are connected to the archaeological study of Sebastopolis (Dioskuria) and take into account modern literature is given in the second half of the article.

რეპაზ ხვისტანი

სოფელ კალას წმიდა კვირიკესა და ივლიტას სახელობის ეკლესიის აშენების თარიღისათვის

წმიდა კვირიკესა და ივლიტას სახელობის დარბაზული ეკლესია, რომელიც სამონასტრო კომპლექსის მთავარ ხუროთმოძღვრულ ელემენტს წარმოადგენს, მდებარეობს მესტიის რაიონის სოფელ კალაში, დაბა მესტიის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 34 კმ-ის დაშორებით, მდ. ენგურის მარცხენა მხარეზე, ზღვის დონიდან 2000 მეტრზე მაღლა, სოფლის უბნების-ხესა და აგრამის მოპირდაპირე მთის ერთ-ერთ შვერილზე. სოფელი კალა შედგება 7 დასახლებული პუნქტისაგან: ლალხორი,¹ დაგბერი, ხე, ვინაში, აგრაი, იფრალი და ხალდე.²

წმიდა კვირიკესა და ივლიტას სახელობის სამონასტრო კომპლექსს სვანურად „ლაგურკა“-ს უწოდებენ. მონასტერს აქ დავანებულ ბიზანტიური წარმომავლობის სანაწილე ხატის ადგილობრივი სახელის მიხედვით „შალიანი“-ს სახელითაც მოიხსენიებენ. „შალიანი“ სვანეთში ყოვლისშემძლეაა მიჩნეული. როგორც ე. თაყაიშვილი წერს, სვანეთში, ბოროტებისა და, საერთოდ, დანაშაულის ჩამდენის აღმოსაჩენად შალიანიზე აფიცებდნენ საეჭვო პირებს, არ ყოფილა შემთხვევა, რომ მას ფიცის დროს არ ელიარებინოს თავისი დანაშაული და არ გატეხილიყო.³

ლაგურკა, აღნიშნული ავტორის სიტყვებით, „სვანებისათვის ის არის, რაც მთელი საბერძნეთისათვის დელფოს ტაძარი იყო.

¹ აქ დღემდეა შემორჩენილი სვანეთის ერისთავ გელოვანთა კოშკებისა და სასახლის ნაშთები.

² ხალდე, სვანეთის აჯანყების გამო, მეფის რუსეთის რეგულარულმა ჯარმა 1876 წლის აგვისტოში ნაცარტუტად აქცია. ხალდე მხოლოდ 20 წლის შემდეგ აღსდგა. ბოლოდროინდელი მიგრაციული პროცესების შედეგად სოფელი კვლავ გაუკაცრიელდა.

³ ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური ექსპედიცია ლენხუმ-სვანეთში 1910 წელს. პარიზი, 1937, გვ. 179.

ეს აერთიანებს სვანეთს თემებად დაყოფილს ისე, როგორც დელფოს ტაძარი აერთიანებდა ბერძენთა სხვადასხვა რესპუბლიკებს“.¹

ქელიდან მკვეთრად გამოყოფილი ბორცვი, რომელზეც სამონასტრო კომპლექსია აღმართული, სამი მხრიდან შემოზღუდულია კლდეებით; მეოთხე მხარეს, სამხრეთით, ეს მცირე გავაკებული მოედანი ვიწროვდება და ქელის ფერდობს უერთდება. ამ ადგილზეა აღმართული ეკლესია, სატრაპეზო, ქონგურებიანი კოშკ-დარბაზი, უქონგურო კოშკი და ქონგურებიანი კოშკ-კარიბჭე. კომპლექსს გალავანი შემოუყვება, რომლის კედლის ხაზში, ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში კიდევ ერთი უქონგურო კოშკია ჩართული.

ამგვარი გეგმარებით შექმნილია შუა საუკუნეების სვანეთის ხუროთმოძღვრებისათვის დამახასიათებელი ლანდშაფტი. ანსამბლის მთავარ არქიტექტურულ ელემენტს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დარბაზული ეკლესია წარმოადგენს. კომპლექსი ხეობის სასაზღვრო და შიდა ქედების ყველაზე ლამაზ და შემადლებულ ადგილზეა აგებული, საიდანაც ოთხივე მხარეზე კარგად მოჩანს მოსაზღვრე ხეობები და სოფლები. საინტერესოა მისი დაგეგმარების პრინციპიც: აქედან კარგად მოჩანს ხეობის დანარჩენი ძეგლები. ერთი სიტყვით, მისთვის ისეთი ადგილია შერჩეული, რომ საფორტიფიკაციო ნაგებობებისთვისაც ხელსაყრელია.

წმიდა კვირიკესა და ივლიტას ეკლესია წარმოადგენს მოყვითალო ფერის არაწმინდად ნათალ შირმის² კვადრებით კლოდვან რელიეფზე უსაძირკვლოდ³ რთულ ხსნარზე ნაგებ, ზემო სვანეთისათვის დამახასიათებელ მომცრო დარბაზულ ეკლესიას, რომლის შიგნითა ზომებია 5X2,70მ. ინტერიერში ნახევარწრიული საკურთხევლის აფსიდი დარბაზის ძირითადი სივრცისაგან გამოყოფილია ქვის კანკელით. ცილინდრული კამარა ერთ საბრჯენ თაღს ეყრდნობა. სივრძივი კედლები დანაწევრებულია ორორი თაღით. სარკმლები გაჭრილია აფსიდსა და დასავლეთის კედელში. ეკლესიის იატაკად ფიქალის მოსწორებულ კლდეა გამოყენებული. ეკლესიაში შესასვლელები მოწყობილია დასავლეთით, სამხრეთით და ჩრდილოეთით (ჩრდილო და სამხრეთ შესასვლე-

¹ ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში., გვ. 179.

² სვან. „სბენდიკ“.

³ საძირკვლის მაგივრობას კლდეში ამოჭრილი ბუდე ასრულებს.

ლები ამჟამად ამოშენებულია). შემორჩენილია ჩრდილო მინაშენის აღმოსავლეთ კედლის ფრაგმენტი, რომელიც ეკლესიის არქიტექტურის თანადროულია.

ეკლესიის სამხრეთი მინაშენი (ეკვდერი) აშკარად გამოხატავს განსხვავებულ სამშენებლო პერიოდს. იგი ნაგებია ფლეთილი ფიქალით რთულ ხსნარზე, შესასვლელი მას დასავლეთის კედელში აქვს მოწყობილი. ანალოგიური საშენი მასალით ნაგები მომცრო მინაშენი ეკლესიას ჩრდილო მხარეზეც აქვს, რომლის ჩრდილო კედელი გალავნის კედლის ხაზშია ჩართული. ამგვარი სამშენებლო მასალითაა ნაგები ეკლესიის დასავლეთით მიდგმული სამრეკლო, რომლის ქვემო კუბი ეკლესიაში შესასვლელს წარმოადგენს, ზემოთ კი საკუთრივ სამრეკლოა. 1910წ. დიმიტრი ერმაკოვის მიერ გადაღებულ ფოტოზე სამრეკლო შედარებით დაბალია. თანამედროვე სამრეკლო რესტავრირებულია XXს. 80-იან წლებში ვასო პირველის მიერ.

როგორც აღვნიშნეთ, ეკლესიას ირგვლივ გალავანი შემოუყვება, რომელიც მის კედლის ხაზში ჩართული ნაგებობებითურთ ძირითადად ბორცვის წვერის გავაკებულ ადგილს ფარავლავს და უშუალოდ ციცაბო ხევის პირასაა მოწყობილი. მას მრავალგზის გადაკეთების კვალი ატყვია და დღემდე ძალზე ცუდ მდგომარეობაში მოაღწია. კედლები აქაც ფლეთილი ფიქალის წყობითაა აგებული რთულ ხსნარზე. გალავნის კედლის ხაზში, სამხრეთ მხარეზე, როგორც აღვნიშნეთ, ჩართულია სატრაპეზო, რომლის იატაკად, ეკლესიის იატაკის მსგავსად, ფიქალის მოსწორებული კლდეა გამოყენებული. სატრაპეზოს სამხრეთიდან მიდგმული აქვს ქონგურებიანი კოშკ-დარბაზი, რომლის იატაკი სატრაპეზოს იატაკის დონიდან 40სმ-ითაა ამაღლებული. ამჟამად სატრაპეზოსა და კოშკ-დარბაზის გამყოფი კედელი დანგრეულია. ჩამონგრეულია კოშკ-დარბაზის მეორე სართულის იატაკიც. კოშკ-დარბაზის პირველი სართული საცხოვრებელია, მეორე სართული კი არსებითად ბანია, რომელსაც თავდაცვითი დანიშნულება აქვს. აღნიშნული სათავსოს დასავლეთით, გალავნის კედლის ხაზში ერთვება ქონგურებიანი კარიბჭე კოშკიც, რომლის მეორე სართული აგრეთვე თავდაცვითი დანიშნულების ბანია.

როგორც ეკლესიის დასავლეთის კედლის ფრესკული წარწერით ირკვევა, წმიდა კვირიკესა და ივლიტას სახელობის ეკ-

ლესიის ინტერიერი 1112 წელს მოუხატავთ. მხატვრობა ეკუთვნის XI-XII საუკუნეთა მიჯნის შესანიშნავ ხელოვანს – „მეფის მხატვარ“ თევდორეს, რომლის სახელსაც უკავშირდება ზემო სვანეთის კიდევ სამი ტაძრის მოხატულობა. ეს ეკლესიებია იფრარში, ნაკიფარში და წვირშიში. მათ შორის ყველაზე ადრინდელია იფრარის მთავარანგელოზთა ეკლესიის მხატვრობა, რომელიც შესრულებულია 1096 წელს. მას, მოსდევს კვირიკესა და ივლიტას ეკლესია. შემდეგია ნაკიფარის წმიდა გიორგის ეკლესიის 1130 წლის მხატვრობა, ბოლოს კი – წვირშიის მაცხოვრის ეკლესიის მხატვრობა. აქედან იფრარისა და ნაკიფარის მოხატულობა თევდორეს მიერ „ხელმოწერილია“, ორი დანარჩენი მოხატულობა მკვლევართა მიერ თევდორესათვის არის მიკუთვნებული.¹

წმიდა კვირიკესა და ივლიტას ეკლესიის და, საერთოდ, სამონასტრო კომპლექსის განსხვავებულ სამშენებლო პერიოდების დასადგენად საინტერესო მასალას გვაწვდის ინტერიერში, ეკლესიის არქიტექტურის თანადროული, ქვის კანკელის თაღის სარტყელზე მოთავსებული ფრესკული წარწერა: „საყდარი ესე წმიდა კვირიკესი, ოდეს მიწისა ძვრამან დაარღვია, მე ანტონის შვილმან გიორგი ახლად შევაკეთე, ვინცა არ ღამივიწყოთ, ღმერთმან შეგინდოს“. წარწერა XIV-XVსს. თარიღდება.²

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის სვანეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ 1999წ. აგვისტოში სამონასტრო კომპლექსის თანამედროვე გალავნის გარეთ, ჩრდილოეთ მხარეზე, გამოავლინა კედლის ფრაგმენტი, რომელიც, შესაძლოა, აღნიშნულ მიწისძვრის შედეგად დანგრეული თავდაპირველი გალავნის ნაშთი იყოს. ნიშანდობლივია, რომ მიწისძვრის შედეგადაა დანგრეული ტაძრის თავდაპირველი ჩრდილოეთი მინაშენიც (ეკვდერი), რომლის აღმოსავლეთ კედლის ფრაგმენტი (შირიშის კვადრების წყობა), როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დღემდეა შემორჩენილი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღწერილი მონასტრის აშენებ-

¹ დაწვრ. იხ.: **Н. Аладашвили, Г. Алибегашвили, А. Вольская.** Росписи художника Тевдоре в Верхней Сванети. Тб., 1966; **Н. Аладашвили, Г. Алибегашвили, А. Вольская.** Живописная школа Сванети. Тб., 1988.□

² **გ. სოლოგავა.** ქტიტორითა ფრესკული წარწერები ზემო სვანეთში. – კრებ. „სვანეთი“. თბ., 1977, გვ. 43-82.

ის თარიღად XI საუკუნეა მიჩნეული.¹ ჩვენი აზრით, ძეგლის არქიტექტურა, რომელიც სპეციალურად არავის უკვლევია, გაცილებით ძველია. კომპლექსი არც არქეოლოგიური ან ბოლომდე შესწავლილი. როგორც აღვნიშნეთ, ეკლესიაში შესასვლელები მოწყობილია ჩრდილოეთით, სამხრეთით და დასავლეთით. ამდენი შესასვლელი ერთგვარად ეწინააღმდეგება, არ ემორჩილება მცირე ზომის დარბაზული ეკლესიის ინტერიერის აღქმის პრინციპს, კერძოდ, სიგრძივი ღერძის გასწვრივ მოძრაობს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ, საკუროთხევლისკენ. სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან შემსვლელმა, იმისათვის, რომ თვალთახედვით მთლიანად მოიცვას შიგა სივრცე, უნდა გაიხედოს არა მარტო ერთ მხარეს, ერთი ღერძის გასწვრივ, არამედ მეორე მხარესაც, ე. ი. მარცხნივ და მარჯვნივ. სივრცე შემსვლელის ორსავე მხარეს თითქოს თანაზომიერად ნაწილდება. აქ, ჩვენი აზრით, თავს იჩენს მრავალსაუკუნოვანი ძირეული ტრადიცია. შესასვლელების ანალოგიური განლაგება გვაქვს ბოლნისის სიონში, რაც წმიდა კვირიკესა და ივლიტას ეკლესიის (ლაგურკას) ადრეულობაზე უნდა მეტყველებდეს.

მონასტრის სატრაპეზოს დასავლეთით, გალავნის კედლის ხაზში ჩართულია უქონგურო კოშკი ქვის შიდა კიბეებით. ანალოგიური უქონგურო კოშკი გალავნის კედლის ხაზში ჩრდილოდასავლეთ კუთხეშიცაა ჩართული. მსგავსი უქონგურო კოშკები უჩვეულოა შუა საუკუნეების სვანეთის არქიტექტურისათვის. ჩვენი აზრით, აქაც ამ შემთხვევაშიც ძირეულ ტრადიციასთან უნდა გვქონდეს საქმე. აღნიშნული უქონგურო კოშკები თავისი ფორმით ახლოს დგანან სვანეთში დადასტურებულ წარმართულ სალოცავის – ვითინის ფორმასთან.

ფოლკლორით, ლაგურკას აშენება იმერეთის მეფეს უკავშირდება. ამ იმერეთში შესაძლებელია გაერთიანებული დასავლეთ საქართველო იგულისხმებოდეს. ლაგურკაში დავანებულ წმინდანთა სანაწილე ხატის ამოტანა სვანეთში, ხალხური ტრადიციით, სვანეთის მკვიდრ შალიანის უკავშირდება. მკვლევართა აზრით, სვანეთს აღნიშნული ძვირფასი ხატი აფხაზეთის მეფე შავლიანის

¹ გ. გასვიანი. წმიდა კვირიკეს ეკლესია, შავლიანები და შარვაშიძეები. – კრებ. „სვანეთი ქართული კულტურის სვანე“. თბ., 2008, გვ. 274.

საგვარეულო დინასტიის წარმომადგენელმა უანდერმა.¹ კარაუდობენ, რომ აფხაზეთის მეფეების შავლიანთა შტოს შარვაშიძეები წარმოადგენდნენ.²

შუა საუკუნეებში, ძნელბედობის ჟამს ხდებოდა ქრისტიანული სიწმინდეების ბარიდან მტაში ევაკუირება და იქ უსაფრთხოდ შენახვა. ამიტომ პირველი ქრისტიანული სალოცავები, ლაგურკას მსგავსად, გარეშემორტყმული იყო თავდაცვითი ნაგებობებით და მათთვის შერჩეული იყო სტრატეგიული ადგილები.

როგორც ირკვევა, გვიან შუა საუკუნეებში საკვლევ კომპლექსში დედათა მონასტერი ყოფილა განთავსებული. XVIII ს. დასაწყისში კვირიკესა და ივლიტას მონასტერში მონაზვნად შემდგარა მეფის ასული თეკლა, რომლის მიერ ტაძრისათვის შეწირულ ზარზე შემონახულია ასეთი ხუცური წარწერა: „წ. ღმერთო კუირიკე, შეეწიე ორსავე შინა ცხოვრებასა ხელმწიფისა შვილსა მონაზონსა თეკლას, რომელმაც შემოგწირა ზარი ესე, ამინ“.³

ეკლესიის, თავდაცვითი, სამეურნეო და საცხოვრებელი ნაგებობების არქიტექტურის არქაული სტილი, ზედაპირულად შესამჩნევი განსხვავებული სამშენებლო პერიოდები, სტრატეგიული მდებარეობა და ხალხური ტრადიცია საფუძველს გვაძლევს ლაგურკას სამონასტრო კომპლექსი ადრე შუასაუკუნეებში, არაუგვიანეს IX ს. ამშენებულად მივიჩნიოთ.

¹ გ. გასვიანი. წმიდა კვირიკეს ეკლესია., გვ. 275-276.

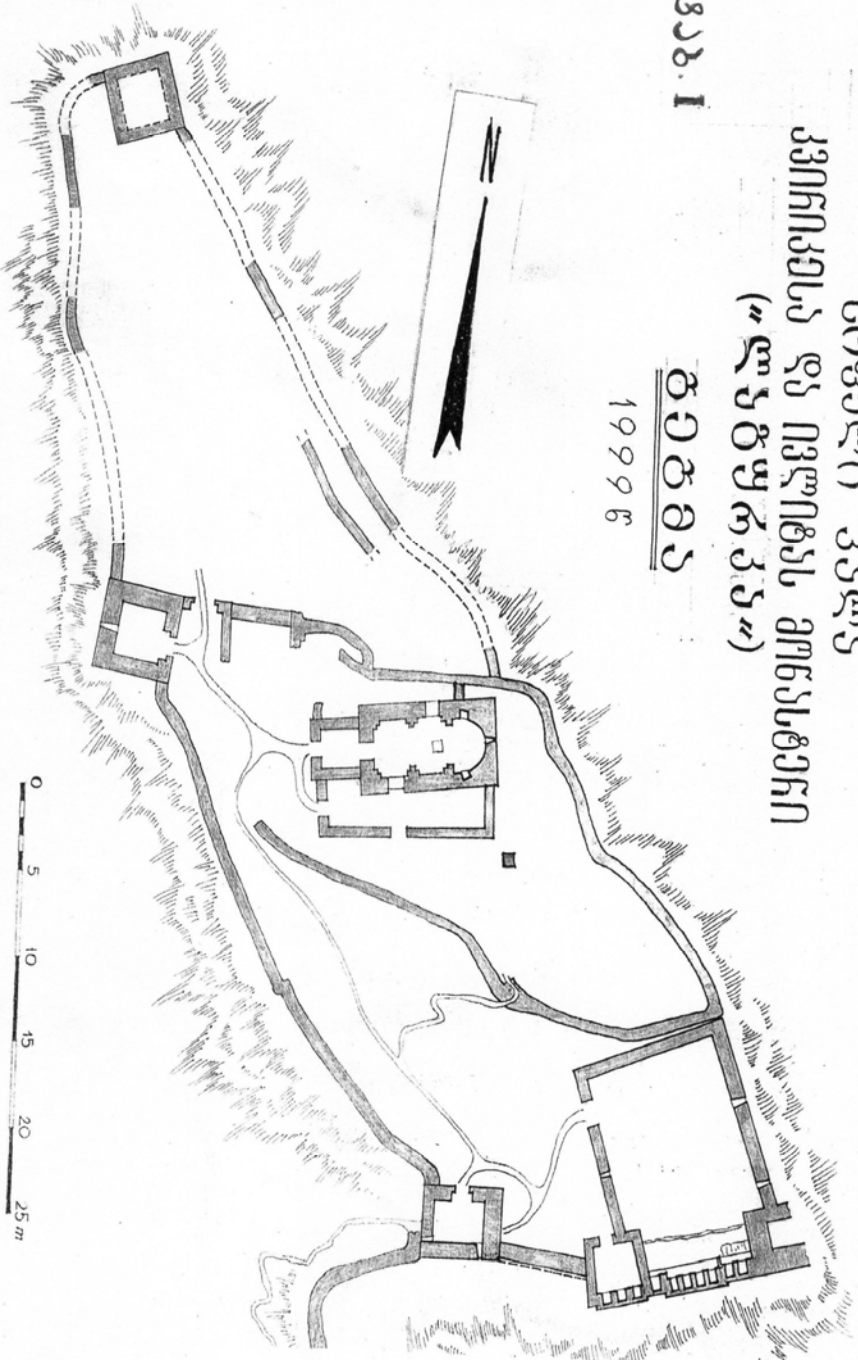
² საკითხის ისტორიისათვის იხ.: თ. მიბჩუანი. აფხაზეთის მეფეები და მთავრები. თბ., 1997.

³ ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური ექსპედიცია ლენხუმ-სვანეთში., გვ. 123-235.

სოფელი კაღუ
კვირიკისა და ივლიტის არსებობის
("ღუბუბუბუბუ")

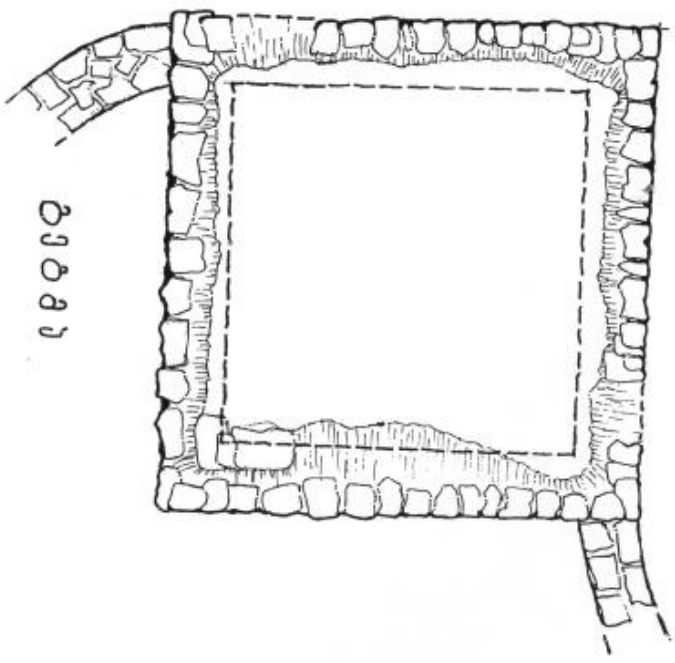
ფაგ. I

ბეჭედი
1999 წ.

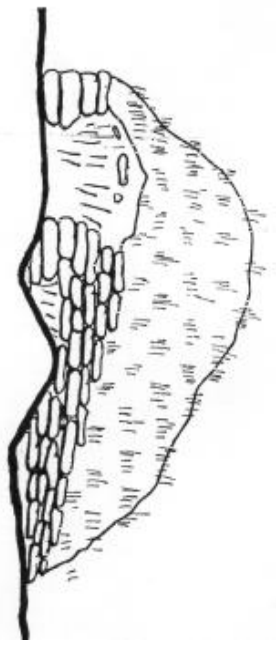

სოფელი ქალაქი ნ. ნ. ქვირიქისა და ივლიტის გზისათვის
 ცაბ. II რადიული ქვეყანა

1999 წ.

ბიბთე

ხელისაკვლიანი ფასადი

REVAZ KHVISTANI

**TO THE PROBLEM OF DATING THE ST. KVIRIKE AND ST.
IVLITA CHURCH IN THE VILLAGE OF KALA**

The article deals with the St. Kvirike and St. Ivlita church-monastery situated in the village of Kala in Mestia region and which is surrounded by defensive structures and is hoisted on the summit of mountain 2000 metres above the sea level. The interior of the church –monastery is painted by an eminent XI century painter Theodore. Together with other numerous sacred objects there rest a reliquary icon of Byzantine origin. Considering the architectural style we assume that the given monastery complex was built in IX century and not in XI century as is dated in the scientific literature.

სალომე ბასია-ოძრუაშვილი

მამამძუძეობა აფხაზებში

კავკასიის ხალხებში, შვილის სხვის ოჯახში აღსაზრდელად გაბარების წესის, რძით დანათესავებული ჯგუფების თავისებურებებისა და მრავალი დამახასიათებელი ნიშნების შესახებ მასალები პირველად მ. კოვალევსკიმ გამოავლინა.¹ მან სამჯერ იმოგზაურა კავკასიაში და იქ შეკრებილი მასალა გვაროვნული ურთიერთობისა და მისი ფორმების რღვევის შესახებ შექმნილ ნაშრომს დაულო საფუძვლად, რომელსაც სოციოლოგიური თვალსაზრისით განიხილავდა. უმთავრესად იგი დაღესტნის ეთნოგრაფიულ მასალას ეყრდნობოდა, მაგრამ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მასალებსაც ფლობდა. მისი ვარაუდით, ჩერქეზები იმიტომ აძიძავებდნენ ბავშვებს უცხო ოჯახში, რომ ძველად რამდენიმე მამაკაცს ერთდროულად შეეძლო სქესობრივი კავშირი დაემყარებინა ბავშვის დედასთან, ეს კი, ბავშვის ნამდვილი მამის დადგენას უშლიდა ხელს. როგორც დავინახეთ, მ. კოვალევსკიმ მამამძუძეობის ინსტიტუტის ჩამოყალიბების დრო საკმაოდ ადრეულ ეპოქას მიაკუთვნა. მეცნიერის ეს ვარაუდი მრავალმა საბჭოთა კავკასიოლოგმა გაიზიარა (მ. კოსვენი, ვ. გარდანოვი, ი. სმირნოვა, შ. ინალ-იფა და სხვები), ცხადია, საკუთარი ინტერპრეტაციისა და ცვლილებების გათვალისწინებით.²

მ. კოსვენს მამამძუძეობის ინსტიტუტი მთური ყოფის და აქედან, ბავშვის მკაცრი აღზრდის, სისხლ-მესისხლეობაში შუ-

¹ М. Ковалевский. Закон и обычай на Кавказе. М., 1890. Т. 1, гл. 14-17.

² М. О. Косвен. Аталычество, – *Советская Этнография*. №2, 1935; Я. С. Смирнова. Аталычество и усыновление у абхазов в XIX-XX вв., – *Советская Этнография*. №2, 1951; В. К. Гарданов. «Кормильство» в древней Руси (*К вопросу о пержитках родового строя в Феодалной Руси IX-XIII вв.*), – *Советская Этнография*. №6, 1959; В. К. Гарданов. Аталычество, – *IX международный конгресс антропологических и этнографических наук*. Доклады. М., 1973; Ш. Д. Инал-ипа. Абхазы. *Историко-этнографические очерки*. Второе переработанное, дополненное издание. Сухуми, 1965.

რისციების შეწყვეტისა და დაპირისპირებული მხარეების შესარიგებელ საშუალებად მიაჩნდა.¹

ვ. გარდანოვი, რომელიც ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ხალხების სოციალურ საკითხებს შეისწავლიდა, ამტკიცებდა, რომ კავკასიაში „ათალიკობის“ (ე. ი. მამამძუძეობის) ინსტიტუტმა გვაროვნულიდან ფეოდალურ წყობაში გადასვლის პერიოდში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.² იგი ტრანსფორმაციული შუალედური ფორმებისა და საფეხურების არსებობის დადასტურებას ცდილობდა. რის შედეგადაც, ეს ინსტიტუტი გენეტიკურად გვაროვნული წყობილების ჩვეულებათა იმ რიგს მიაკუთვნა, რომელმაც ფეოდალურ საზოგადოებაში ახალი სოციალური შინაარსი და მნიშვნელობა შეიძინა.

ი. სმირნოვამ მამამძუძის, დედის გვარის ხელმძღვანელის როლი წამოსწია. გამოთქვა ვარაუდი, რომ პირველ ადგილზე „არქაული ბიძა“, დედის ძმა იღვა და არა – ქალი-ძიძა, რომელიც ბავშვს საკუთარი რძით კვებავდა. ამავე დროს, აფხაზური ტერმინების ეტიმოლოგიური ანალიზის დროს, ძუძუთი მკვებავი ქალის როლი უფრო აღმოჩნდა გამოკვეთილი. აქედან გამომდინარე, მან ათალიკობა მატრიარქატიდან პატრიარქატში გადასვლას დაუკავშირა.

ი. სმირნოვას აზრით, ფეოდალურ ხანაში ამ ინსტიტუტმა, თავდაპირველი გვაროვნული მნიშვნელობა სრულიად დაკარგა. წინ წამოსწია ფეოდალების მიერ დაქვემდებარებული გლეხებისაგან რაც შეიძლება მეტი ნატურალური ბეგარის ამოღება. ფეოდალი შვილს გასაზრდელად გლეხს იმიტომ აძლევდა, რომ ბავშვის შესანახ ხარჯებს მთლიანად მამამძუძესა და მის ნათესავებს აკისრებდა. ამავე დროს, ამ ინსტიტუტის წყალობით ფეოდალები ზედმეტად მორჩილ, თვინიერ და ერთგულ ქვეშევრდომებს იძენდნენ. გლეხი, გლეხის შვილს არ აიყვანდა გასაზრდელად, რადგან მას ეს არაფრად არ უღირდა. ფეოდალის შვილის აყვანის შემთხვევა-

¹ М. О. Косвен. Аталычество, – *Советская Этнография*. №2, 1935, გვ. 47-49.

² В. К. Гарданов. «Кормильство» в древней Руси (*К вопросу о пережитках родового строя в Феодалной Руси IX-XIII вв*), – *Советская Этнография*. №6, 1959; В. К. Гарданов. Аталычество, – *IX международный конгресс антропологических и этнографических наук*. Доклады. М., 1973.

ში კი, იგი რაღაც გარკვეულ მცირე წილს, საჩუქრების სახით, მაინც იღებდა და ამავე დროს, ძლიერ მფარველსაც იძენდა.¹

ათალიკობის ((თურქული სიტყვა ათა=მამა, წინაპარი; ლიკ=აბსტ.სუფ.; ათალიკ=გამზრდელი, მოძღვარი, დამრიგებელი) ინსტიტუტის არსებობა ძველ ადიღესა და ჩრდილო კავკასიის ხალხებში ლიტერატურული მონაცემებით არ დასტურდება. XIII-XIXსს. ევროპული ავტორების მიერ ადიღებში, ბალყარებში და ყარაჩაელებში ფიქსირებული მასალა ყოველმხრივ სისტემატიზირებულ კრებულშია თავმოყრილი, რომელშიც შვილის დაბადების-თანავე სხვის ოჯახში აღსაზრდელად გაბარების წესის შესახებ XVIIIს. ბოლომდე არც ერთ ავტორთან არაფერია ნათქვამი.²

ერთადერთი ავტორი, რომელმაც XVს. მიწურულისათვის არა ძუძუთა ბავშვის, არამედ 3 წლის ასაკიდან უცხო ადამიანზე აღსაზრდელად გაბარების შემთხვევა აღწერა, იყო მხოლოდ ჯორჯიო ინტერიანო, თუმცა, ზემოთქმულიდან უკვე ჩანს, რომ მის მიერ ფიქსირებულ ეთნოგრაფიულ წესს რძით ნათესაობასთან არ უნდა ჰქონოდა კავშირი: ინტერიანო თავის ნაშრომში წერდა: „წარჩინებულებს შორის ზოგიერთს ვასალი ჰყავს, მაგრამ ისინი ყველანი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ცხოვრობენ. არავის უნდა საკუთარ თავს ზემოთ ღმერთის მეტი მბრძანებელი სხვა აღიაროს. არც მოსამართლეები და არც დაწერილი კანონები აქვთ. მათ შორის ჩამოვარდნილი დავა, ძალის, საზრიანობის და მობერებულობის წყალობით ან სამედიატორო სასამართლოს საშუალებით აღიკვეთება. ხშირად წარჩინებულებს ნათესავებს უკლავენ, უმეტესად ძმებს. ერთი ძმის სიკვდილის შემთხვევაში, მეორეს იმავე ღამეს, გარდაცვლილი ძმის ცოლი, რძალი ცოლად მოჰყავს. ჩერქეზებში რამდენიმე ცოლის ყოლა დაშვებულია, რომლებსაც ისინი ყველას კანონიერად თვლიან. წარჩინებულის შვილს შეუსრულდება თუ არა ორი ან სამი წელი, მას რომელიმე მსახურს მისცემენ. მსახურს ვაჟი ცხენით ყოველდღე მიჰყავს. მას ხელში პატარა შვილდ-ისარი უჭირავს. მსახური ბავშვს შვილდ-ისრის სროლას ასწავლის. ბავშვი დაინახავს თუ არა ქა-

¹ Я. С. Смирнова. Аталычество и усыновление у абхазов..., გვ. 109-110.

² Адыги, балкарцы и карачаевцы в известиях европейских авторов XIII-XIXвв. Составление, редакция переводов, введение и вступительные статьи к текстам В. К. Гарданова. Нальчик, 1974.

თამს ან რომელიმე სხვა ფრინველს, ან ღორსა და სხვა ცხოველს ისარს ესვრის. როცა ბავშვი იზრდება, ამ ცხოველებზე ნადირობას თვითონ იწყებს. მას ამაში წარჩინებულზე დამოკიდებული ადამიანები არასოდეს უშლიან ხელს. დადგება თუ არა მისგან მამაკაცი, იგი მუდმივად ცხოვრებას ველურ ცხოველებზე ნადირობაში ატარებს, მაგრამ ისინი შეიძლება ითქვას შინაურ ცხოველებზე და უმეტესად ადამიანებზე ნადირობენ“¹

თხზულების ეს ნაწყვეტი ნათესაობასა და მით უმეტეს რძით ნათესაობაზე უარყოფით მასალას იძლევა, ბავშვს „მსახურს“ აღსაზრდელად მხოლოდ 3 წლის ასაკში აძლევდნენ; მეორე, ეს ამონარიდი საშუალებას არ იძლევა გავარკვიოთ ბავშვი მსახურის სახლში იზრდებოდა თუ იგი მამის სახლიდან სანადიროდ ყოველდღე მიჰყავდათ; მესამე, აქ აღზრდის აბსოლუტურად სხვა სპეციფიკური მომენტი აღინიშნება, რომელიც გვიანდელი „ათალიკობის“ ინსტიტუტისათვის ტიპური არ უნდა იყოს. საინტერესოა ისიც, რომ ამონარიდისა და ჩერქეზების ყოფის შესახებ ეთნოგრაფიული მასალების აღმწერი ყველა ავტორი თავის თხზულებებში გვარის ძლიერ მეთაურს, ბელადს – თავადს, ხოლო მის ქვემეგრდომს ვასალს უწოდებენ. მაგრამ XV-XVII საუკუნეებში, ჩერქეზული ყოფიდან გამომდინარე, ჩრდილო კავკასიელი არც თავადი და არც ვასალი ავტორების ქვეყანაში და მათ ენაში დამკვიდრებულ თავადსა და ვასალს არ შეესატყვისებოდა.

ცნობილია, რომ ფეოდალიზმის ძირითად წამყვან ნიშნებად – მიწის საკუთრების ფორმა; პოლიტიკური ძალაუფლების შერწყმა მიწის საკუთრებასთან; იერარქიული დიფერენციაცია – ითვლება. თუ მივიღებთ, რომ (როგორც ამას სხვადასხვა დროის ავტორები ამტკიცებდნენ) ჩრდილო კავკასიის ხალხებში იერარქიული დიფერენციაცია, ასე თუ ისე, დამკვიდრებული ჩანს, ვერაფერს ვიტყვით მიწის საკუთრების ფეოდალურ ხასიათზე და პოლიტიკური ძალაუფლების შერწყმაზე მიწის საკუთრებასთან. ამდენად, მისი განმსაზღვრელი და წამყვანი მიწათმფლობელობის ფეოდალური ფორმა, მსხვილი ფეოდალური საკუთრება მიწაზე სამეფო-სახელმწიფო და კერძო მემამულური საკუთრების სახით გამოხატული, სათემო მიწათმფლობელობის თანაარსებობის პირო-

¹ *Адыги, балкарцы и карачаевцы...*, გვ. 48.

ბებში, რომლისთვისაც ვინმეს უზღიდნენ გადასახადებს, ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში არ იკვეთება. მსგავსი მდგომარეობაა აქ, მიწის საკუთრების სიუზერენულ-ვასალურ სისტემასთან დაკავშირებითაც. ამრიგად, XVIIIს-ზე ადრე ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ფეოდალური ურთიერთობის ნიშნებზე საუბარი ძნელდება. აქ უფრო წვრილი საოჯახო-ინდივიდუალური, საგვარო და სათემო მფლობელობაა გაბატონებული. აქედან გამომდინარე, მასალებში ახალშობილის გაძიძავებაზე და სხვის ოჯახში აღზრდაზე, არაფერია ნათქვამი. რაც შეეხება, ტერმინებს – თავადი, ვასალი და ა.შ. – მათი დამკვიდრების მიზეზი სხვა მოვლენასთან იყო დაკავშირებული.

ჩრდილო კავკასიაში უძველესი დროიდან დამკვიდრებული მეკობრული თარეშის შედეგად ერთეული საგვარეულო, ნათესაური ჯგუფის ლაშქართა მეთაურების დაწინაურება-გაძლიერება, ძალადობით ქონების მოხვეჭა ან მიწის ხელში ჩაგდება, საბჭოთა პერიოდში ადრეფეოდალურ, მთურ ფეოდალიზმად მიჩნეული სოციალური სტრუქტურის განმაპირობებელი გახდა. რაც ვფიქრობთ, ფეოდალური ურთიერთობის ჩამოყალიბების პრინციპებს არ შეესაბამებოდა. ჩვენი ვარაუდით, იგი ასევე საბჭოთა პერიოდში სამხედრო დემოკრატიის სახელწოდებით დამკვიდრებული საფეხურის შინაარსს უფრო შეეფერება. ჩრდილო კავკასიაში მთიური ფეოდალიზმის ნიშნები საკმაოდ გვიან გაჩნდა და სუსტი იყო, აქედან გამომდინარე მამამუქეობის ინსტიტუტიც გვიან უნდა ჩამოყალიბებულიყო. ამას ის ფაქტიც უნდა დაემატოს, რომ თურქული ტერმინი ათალიკი XVIIIს-ზე ადრე ჩრდილო კავკასიაში ვერ მოხვდებოდა.

ჩერქეზული წარმოშობისა და საერთოდ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ხალხებში ყველაზე ფართოდ ათალიკობა XVIII-XIXსს. იყო გავრცელებული. ინსტიტუტის ფუნქციონირებაში ლოკალური თავისებურებები შეინიშნებოდა, მაგრამ მათ საერთო ჩრდილო კავკასიურ ზოგად ელემენტებს ყველა მათგანი ერთნაირად ექვემდებარებოდა. ადიღური ეთნიკური მცირე ჯგუფებისათვის ტერმინები მსგავსი იყო, მაგრამ ყარაჩაულს, ბალყარულს, რომლებიც ალათაურ ენათა ოჯახს ეკუთვნის ტერმინოლოგია განსხვავებული ჰქონდა. ჩერქეზულ-ყაბარდოულში აღსაზრდელი „კან“ აღმზრდე-

ლი „ათალიკ“ ტერმინით აღინიშნებოდა.¹ ყარაჩაში აღმზრდელ მა-
მაკაცს „ემჩეკ ატა“, ძუძუს მაწოვებელ ქალს კი – „ემჩეკ ანა ან
ანალკ“ ეწოდებოდა. თვით აღსაზრდელი ვაჟი „ემჩეკ ულან“, ან
„ემჩეკ ღაჟაშ“, ქალიშვილი – „ემჩეკ კზ“, ხოლო უკვე აღზრდა
მიღებული „ემილდეშ“ იყო.²

თავისთავად ცხადია, ჩრდილო კავკასიელი ათალიკის
მზრუნველობის მთავარი მიზანი იყო აღსაზრდელისათვის ცხენზე
ჯდომის, ჯირითის, ისრის სროლის, ხმლისა და იარაღის ხმარე-
ბისა და, ამასთან ერთად, ზრდილობის კოდექსისა და მჭერმეტყ-
ველების შესწავლა. ვაჟი, ათალიკთან ერთად, მეზობელ ხალხებ-
ში მოგზაურობდა, სხვადასხვა ხალხებში გამართულ სამხედრო
თამაშებში და, მით უმეტეს, ჯირითში (დოღში) იღებდა მონაწი-
ლეობას, სადაც, გამარჯვების შემთხვევაში, მიღებული ჯილდო
ათალიკს ეკუთვნოდა.³

ჩრდილო კავკასიური ათალიკობა ქართული მამამძუძეობისა-
გან იმით განსხვავდებოდა, რომ ათალიკი თავის აღსაზრდელს 4
წლიდან თარეშის, მეკობრეობის, მზაკვრობის ყველანაირ საშუა-
ლებას ასწავლიდა. წყაროების თანახმად, მთელი XVIII-XIX
საუკუნეების გაზაფხული და შემოდგომა, ადიღელი ფეოდალები
„მინდორში“ გასვლისთანავე თარეშით იყვნენ მთლიანად დაკავე-
ბულნი, რომელსაც ხშირად ნადირობასა და სხვა გასართობებს
უთავსებდნენ. გაზაფხულზე „მინდორში“ გასვლა აპრილსა და ივ-
ნისში ხდებოდა. ცხენებსა და მოთარეშეებს ორივეს საკვები ესა-
ჭიროებოდა. ბევრის წაღება სამძიმო საქმე იყო, ამიტომ ისინი
სხვადასხვა ხალხებზე თავდასხმის დროს მოიპოვებდნენ ყველა-
ფერს. შემოდგომის თარეშის ციკლი 3 თვე (სექტემბერი, ოქტომ-
ბერი, ნოემბერი) გრძელდებოდა. სიცივეებისა და პირველი თოვ-
ლის შემდეგ ყველა ფეოდალი თავის სახლში ბრუნდებოდა. თოვ-
ლი, როგორც წესი, კვალს ტოვებდა, რომელსაც მღევარი ყაჩაღი
ფეოდალების თავშესაფრამდე შეეძლო მიეყვანა. თავშესაფარი
მკაცრად კონსპირირებული იყო და იმ ადგილს არასოდეს უცხო

¹ *Кабардинцы и черкесы. – Народы Кавказа.* Т. I. М., 1960, გვ.179; **И. Х. Калмыков.** Черкесы. Черкесск, 1974, გვ. 199-200; **Ш. Б. Ногмов.** История адыгейского народа. Нальчик, 1958, გვ. 81.

² *Карачаевцы.* Этнографический сборник. Черкесск, 1978, გვ. 211.

³ **В. К. Гарданов.** Общественный строй Адыгских народов. М., 1967, გვ. 169-170.

არავინ არ უნდა გაკარებოდა. ჩვეულებრივ ეს ადგილი საკმაოდ მოცილებული იყო სოფლებისაგან და ტყის სიღრმეში, უღრან ადგილზე გამაგრებული იყო აუცილებლად.¹

ათალიკი ვალდებული იყო თავისი აღსაზრდელისათვის ადრეულ ასაკშივე მოენახა საცოლე. მის მოვალეობას, აუცილებლობის შემთხვევაში, მოტაცებაში მონაწილეობაც შეადგენდა. სრულწლოვან აღსაზრდელს ათალიკი მშობლებთან შესახვედრად ამზადებდა – უნდა ეყიდა ან თარეშში მონაწილეობით ცხენი, იარაღი და მდიდრული ტანსაცმელი ეშოვა. მხოლოდ ამის შემდეგ მიჰყავდა მას იგი მშობლიურ სახლში. სახლში ათალიკიც დასაჩუქრებული ბრუნდებოდა. მას წვრილმან საჩუქრებთან ერთად იარაღს, საქონელს და ზოგჯერ მონებსაც აძლევდნენ. აღზრდილის დაქორწინების დღესაც ათალიკი ძვირფას საჩუქარს იღებდა.

ქალიშვილი, რომელსაც ათალიკი და მისი ცოლი ზრდიდნენ, სხვადასხვა ქალურ საქმიანობას სწავლობდა. გოგონას აღზრდა უფრო მცირე ხანს გრძელდებოდა. 12 წლისა იგი უკვე მშობლების სახლში ცხოვრობდა და გათხოვებისათვის ემზადებოდა. მოლაპარაკების დროს ვაჟი, როგორც წესი, ვალდებული იყო ყალიძი (ურვადი) გადაეხადა. ყალიძის რაოდენობა მთლიანად ათალიკს ეკუთვნოდა.

კაკაკასიის ხალხთა ყოფაში მამამძუძეობის ინსტიტუტი ეთნოსთაშორისი კონტაქტების გამყარებასაც ემსახურებოდა. ნატუხაელები თავიანთ ათალიკებად უბიხებს, მეღოვეები – ყაბარღოელებს, შაფსულები – უბიხებს და ა. შ. თვლიდნენ.

ქართველებში მამამძუძეობის ინსტიტუტი ჯერ კიდევ ჩვენი ერის დასაწყისიდან უძველეს ქართულ წყაროებშია დადასტურებული. „*ქართლის ცხოვრების*“² თანახმად, იგი მაღალი წოდების საზოგადოებაში იყო გავრცელებული. მას კარგად ჩამოყალიბებული წესები და ტერმინოლოგიაც გააჩნდა. ამ საკითხს პირველმა

¹ В. К. Гарданов. Общественный строй Адыгских народов, გვ. 170.

² ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 30, 62; ჯუანშერ ჯუანშერიანი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა. – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 145, 172, 189, 199.

ივ. ჯავახიშვილმა მიაქცია ყურადღება, მაგრამ მან ეს ინსტიტუტი არქაულ პერიოდს დაუკავშირა, როდესაც მამის ღვიძლი ვაჟიშვილი თუ ქალიშვილი მამისეული საგვარეულოს გარეთ, დედისეულ გვარში იზრდებოდა. მართალია, ბავშვს ძუძუს დედა აწოვებდა, მაგრამ სახლს, სადაც იგი იზრდებოდა „მამამძუძის სახლი“ ეწოდებოდა, რაც ბუნებრივია, ქალის ხაზით შექმნილ ნათესაურ დასახლებების ფორმას გულისხმობდა. ე.ი. მამამძუძე დედის უფროსი ძმა უნდა ყოფილიყო, რომლებსაც აღსაზრდელი მამას კი არა მამამძუძეს უწოდებდა. ავტორის ვარაუდით, ტერმინ მამამძუძეს არსებობა, დედამძუძეს არსებობასაც გულისხმობდა, რადგან ამ სიტყვის შინაარსი ქალს უფრო მიესადაგებოდა.

დედამძუძე ტერმინის არსებობა „*მოქცევა ქართლისაჲს*“ მართიანეში დასტურდება, სადაც იგი აღმზრდელის („მზრდელი ქალი“-ს) მნიშვნელობით იყო ნახმარი.¹ აქედან გამომდინარე, მისი აზრით, მამამძუძე უფრო აღრინდელი გაჩენილი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე დედამძუძე. ივ. ჯავახიშვილის მამამძუძეობის ინსტიტუტს უძველეს საზოგადოებაში ეგზოგამიური ჯგუფების ჩამოყალიბებასაც უკავშირებდა. ეს ჩვეულება, მისი აზრით, „ცოლ-ქმრობის ისეთი უწინარესი წესის არსებობას აგულისხმევენებდა, როდესაც მარტო ბავშვი კი არ იზრდებოდა თავისი მამის საგვარეულოსა და სახლის გარეშე, არამედ თვით მისი დედაც“, რომელიც ქმრის საგვარეულოსა და სახლში ჯერ კიდევ ცოლად არ იყო შესული. მაგრამ ამასთან, ეგზოგამიის არსებობის ფაქტი უღაო იყო, რადგან მამაკაცს თავისი ცოლი სხვა საგვარეულოში ჰყავდა.²

ძველ საქართველოში მამამძუძეობის ინსტიტუტის არსებობა, როგორც უკვე აღინიშნა, უძველესი წყაროებით მოწმდება, მაგრამ გასათვალისწინებელია ნ. მგელაძის აზრი იმის თაობაზე, რომ საქართველოს უბატონო მთიანეთს (მთიულეთ-გუდამაყარს, ფშავ-ხევსურეთს, აჭარას, სამცხე-ჯავახეთში...) არ შემოუნახავს მამამძუძეობის გვაროვნულ საზოგადოებასთან დამაკავშირებელი კონ-

¹ **ლენტი მროველი.** მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულისა მიერ, – *ქართლის ცხოვრება*. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 80, 84.

² **ივ. ჯავახიშვილი.** ქართული სამართლის ისტორია, – *თხზულებანი თორმეტ ტომად*, ტ. VI. თბ., 1982, გვ. 150-151.

კრეტული ფაქტები.¹ თუ ამ ინსტიტუტის წარმოშობა მართლაც გვაროვნულ საზოგადოებასთან იყო კავშირში, მაშინ საქართველოს მთასაც რაღაც გარკვეული გადმონამოური ფორმები უნდა შემორჩენოდა. მაგრამ, რაჭაში, ლეჩხუმში, ზემო იმერეთში აღნიშნული ინსტიტუტი მეტ-ნაკლებად ფუნქციონირებდა გაბატონებულ წოდებრიობაში, როგორც აღზრდის ერთ-ერთი ფორმა. ამ რეგიონებიდან „სხვისშვილობა“ ზემო რაჭაში ხელოვნური ნათესაობის თავისებურ ნორმასთან „კერძმოკეთებასთან“ იყო დაკავშირებული.

ამ ჩვეულების თანახმად, რაჭველი გლეხი ჩვილ ვაჟიშვილს ჩრდილო კავკასიელი მეგობრის – კერძის ოჯახში აღსაზრდელად გააძიძავებდა. მსგავსი ურთიერთობა ზემო სვანებსა და ყაბარდოელებს შორისაც იყო დადგენილი. მაგრამ, ამ შემთხვევაში ორი სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობის ოჯახებს შორის ძუძუთა ნათესაობასთან ერთად მეგობრობაც მყარდებოდა. მიუხედავად სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობისა, ძუძუთა ნათესაეებს შორის საქორწინო ურთიერთობები იკრძალებოდა. რაც უფრო მყარდებოდა ფეოდალური ურთიერთობები ბარის მიმართულებით გადმონაცვლებასთან ერთად, მით უფრო გამოხატული და დატვირთული იყო ურთიერთვაღდებულებებით მამამძუძუობის ინსტიტუტი. ასე მაგალითად, სამეგრელოსა და აფხაზეთის ყოფამ ამ ინსტიტუტის დამახასიათებელი ნიშნები კარგად შემოინახა. სამეგრელოში გლეხის ოჯახი სთხოვდა თავადს ან აზნაურს შვილს გასაზრდელად. თუ ძიძა ქალს კარგი ძუძუ ჰქონდა, შეთანხმება ადვილი საქმე იყო და ეს ძიძა – „ძიძე“ – თავის „მორდილს“ (გასაზრდელს) შვილივით უსასყიდლოდ გაზრდიდა. ბავშვი ძიძის სახლში მიჰყავდათ, სადაც იგი გლეხის, ძიძეს ქმრის – „მორდუს“ ოჯახის გარემო-პირობებში იზრდებოდა. მორდილი (აღსაზრდელი) მასთან 5-10, ზოგჯერ მეტი წელი რჩებოდა. ცხადია, მორდილსა და გამზრდელებს შორის დედაშვილურ, მამაშვილური სიყვარული და დამოკიდებულება მყარდებოდა. თუ მორდილი ბიჭი იყო სამი წლის შემდეგ თითქმის მორდუს გარემოცვაში, ხო-

¹ ნ. მგელაძე. მამამძუძუობა დასავლეთ საქართველოში, – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა*. სტატიების კრებული. 16. თბ., 1989, გვ. 39-40.

ლო თუ გოგო იყო მაშინ ძიძეს გარემოცვაში იზრდებოდა.

მორდილს, ვაჟი იყო თუ ქალი, ასწავლიდნენ ზრდილობას, კეთილშობილებას, თავდაჭერილობას, საქმიანობას, დაუზარელობას, მონღომებულობას და ა.შ. ბიჭს უსათუოდ უნდა სცოდნოდა ცხენზე ჯდომა, ჯირითი, იარაღის ხმარება, სამეურნეო საქმის გაძლოლა და ნადირობა, რაც მთავარია მას მამაცობასაც აჩვევდნენ. გოგონას ხელსაქმეს – კერვას, ქსოვას, საჭმლის გაკეთებას, სახლის მოვლა-პატრონობას და ა.შ. ასწავლიდნენ. მორდილის მშობლიური სახლში დაბრუნების მომენტისათვის, ბავშვის მშობლები ძიძესა და მორდუს ასაჩუქრებდნენ. აძლევენ ძროხას, ცხენს, სხვა საჭირო ნივთებს, აუცილებლად მისცემდნენ ორივეს თითოხელ ტანისამოსს. ბავშვის აღმზრდელებს მეპატონისაგან თავის დახსნაც შეეძლოთ.

მორდილს თავისი მორდია და ძიძე ხშირად საკუთარ მშობლებზე მეტად უყვარდა. იგი ყოველთვის ზრუნავდა მათზე და მფარველობას უწევდა. ასეთივე სიყვარული და ვალდებულებები ჰქონდა მორდილს თავისი ძუძუმტეების (ე.ი. ძიძის შვილების) მიმართ, რომლებსაც და-ძმებად მიიჩნევდა. თუ ძიძე ან მორდუ გარდაიცვლებოდა მორდილი მას თავისი ხარჯებით კრძალავდა, თანაც კუბოს და ახალ ტანსაცმელსაც შეუძენდა. ძიძის შვილებსაც თავიანთი მოვალეობა-ვალდებულებები ჰქონდათ. მორდილის დაქორწინებაში ისინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ. თუ ქალის მოტაცება გახდებოდა საჭირო, ისინი ამ საკითხის მოგვარებას თავიანთ თავზე იღებდნენ. მორდილი ძიძის შვილების ქორწილში აუცილებლად მაყარში იქნებოდა, მაგრამ ძიძის შვილის გათხოვების შემთხვევაში მორდილი ქორწილში სიძეს ცხენს აჩუქებდა.¹

ქართული და ჩრდილო კავკასიური კონკრეტული მასალის განხილვის შედეგად უნდა ითქვას, რომ XVს. 70-ანი წლებიდან, ჩრდილო კავკასიიდან მიგრირებულ მოსახლეობას, მამამძუძეობის ინსტიტუტი თან არ უნდა ჩამოეტანა. იგი მათ ფეოდალურ საქართველოში, ქართველებთან კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის საფუძველზე უნდა აეთვისებინათ. რასაც ტერმინოლოგიური შესატყვისობებიც ადასტურებს. აფხაზურად მამამძუძეს „აბაძე“ (აბა=მამა), ხოლო დედამძუძეს – „ანაძე“ (ან =დედა) შეესა-

¹ ს. მაკალათია. სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941, გვ. 277-278.

ტყვისებოდა. მამამძუძეობის ინსტიტუტისათვის ბზიფის აფხაზებში გავრცელებული იყო ზოგადი ტერმინი „აძრა“. როგორც ჩანს, აფხაზურმა ენამ ამ ტერმინების მეორე ნაწილისათვის დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული ქართული სიტყვის ძიძას (გამზრდელის მნიშვნელობით) ძირი ისესხა ე.ი. მამაძიძა და დედაძიძა. აბუყას აფხაზებში მამამძუძეობის ინსტიტუტის აღსანიშნავად „ახაშთრა“ (ახაშ=რძე) იხმარებოდა, რაც როგორც „რძით ნათესაობა“ ითარგმნება. აღსაზრდელს ახუფჰა ეწოდებოდა (=ქალის წილი(ანხუფჰა=დედა ქალის წილი).

აძრა/ახაშთრა-ს არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ ფეოდალურ ხანაში პრივილეგიებული მაღალი წოდების ოჯახებიდან მშობლები ბავშვს, უმეტესად ვაჟებს, მაგრამ გოგონებსაც დაბადებისთანავე აღსაზრდელად რამოდენიმე წლით ან სრულწლოვანებაამდე მათზე დაბალი წოდების ოჯახში გააძიძავებდნენ. როგორც აზნაურები, ისე გლეხები სიხარულით იღებდნენ ბავშვს აღსაზრდელად, რადგან ამით ძლიერ მფარველს იძენდნენ. მამამძუძეს სახლის წევრებსა და ნამდვილ მშობლებს შორის რძით დანათესავების ურთიერთობის ჩამოყალიბების ნიადაგზე, ორივე მხარეს თავისი ურთიერთმოვალეობა-ვალდებულებები უყალიბდებოდათ. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მშობლები ბავშვს არც მამის და არც დედის ხაზით წასულ ნათესავებში აღსაზრდელად არ გააბარებდნენ. აბაძეი და ანაძეი აუცილებლად სხვა გვარის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო. ისიც აუცილებელი იყო, რომ აღსაზრდელი უფრო მაღალი საფეხურის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე აღმზრდელები. თავადები ზოგჯერ აზნაურებს ირჩევდნენ, მაგრამ უმეტესად პირდაპირ გლეხებს აძლევდნენ თავიანთ შვილებს აღსაზრდელად. აზნაურებს საკუთარი შვილების გაძიძავება მხოლოდ გლეხებში შეეძლოთ. თუ აზნაური მამამძუძე ხდებოდა, მაშინ მისი ოჯახი, თავის მხრივ, რომელიმე გლეხის ქალს შეარჩევდა, რომ ბავშვისთვის ძუძუ ეწოვებინა. თავადისა და აზნაურთა ცოლები ბავშვებს ძუძუთი არ კვებავდნენ. მშობლების ნათესავებს ბავშვს აღსაზრდელად არასოდეს არ აძლევდნენ.

XIX საუკუნესა და XXს. I ნახევარში აფხაზეთში ბავშვების გაძიძავება იმდენად იყო გავრცელებული და, მით უმეტეს, ქართველებსა და აფხაზებს შორის, რომ მაღალი წოდების წარ-

მომადგენლებიდან სულ ცოტა ადამიანი თუ იქნებოდა საკუთარი დედის რძით გაზრდილი.¹ XIX საუკუნეში შარვაშიძეების გააფხაზებული ზოგიერთი მემკვიდრე ხშირად აღიღებოდა იზრდებოდა. მაგალითად, აფხაზეთის ბოლო მთავარი, მიხეილ შარვაშიძის ათალიკი უბინი ბელადი ზოჯა-ბარზეგა-დაგუმოყვა იყო. მიხეილ დიდხანს სამეგრელოში, იმერეთსა და თბილისში ცხოვრობდა და, მიუხედავად იმისა, რომ იგი უბინის გაზრდილი იყო, მისი მშობლიური ქართული წიგნიერება იყო, რაც მისი მიწერ-მოწერიდანაც კარგად ჩანს.²

ხშირად გლეხი, რომელსაც მებატონის გამოცვლა უნდოდა, მოლაპარაკების შედეგად მეორე მებატონის შვილის აბაძეი ხდებოდა, რაც მას საშუალებას აძლევდა ყოფილი მებატონე მიეტოვებინა და მეორეს მფარველობის ქვეშ მოქცეულიყო. მით უმეტეს, თუ იგი პირველ მებატონეზე ძლიერი იქნებოდა. მართალია, ასეთი ფაქტების წინააღმდეგი იყვნენ ფეოდალები, მაგრამ წინააღმდეგობების შექმნის მიუხედავად, ძლიერი ფეოდალი საბოლოოდ მაინც იმარჯვებდა. ზოგიერთი გლეხი ამ მომენტით სარგებლობდა, ფეოდალის ფეხშიძე ცოლს წინასწარ სთხოვდა შვილი აღსაზრდელად მისთვის დაეთმო. შეთანხმების შემთხვევაში, ბავშვს დაბადებისთანავე აღმზრდელებს გადასცემდნენ. მშობლები აბაძეისა და ანაძეის სადღესასწაულო სუფრასთან ბავშვს აკვნით გამოუყვანდნენ და გადასცემდნენ. ბავშვის გადაცემის დროს აღმზრდელებს საჩუქრებს აძლევდნენ – ტანსაცმელს მეძუძურისათვის (აბძეიმათა), ბავშვისთვის საფენებს და სხვა წვრილმან ნივთებს – ქვებს, ტაშტს და სხვ. აუცილებლად ძროხას ან ფურკამეჩს.³

ბავშვის აღზრდა მნიშვნელოვან მოვლენად ითვლებოდა. პირველყოვლისა აღმზრდელები აღსაზრდელის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას უფროთხილდებოდნენ. ბავშვი მუდმივად ყურადღების ცენტრში იყო. დედამძუძისათვის პირველი ახუფჰა იყო, ხოლო მეორე ადგილზე საკუთარი შვილი. აფხაზები ახუფჰას სახელსაც ურჩევდნენ, ცდილობდნენ მისი წოდების შესაფერი სახელი მოე-

¹ Ш. Д. Инал-ипа. Абхазы. Историко-этнографические очерки, გვ. 480.

² ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე. კულტურულ ისტორიული ნარკვევი, – შრომები. ტ. VI. თბ., 1988, გვ. 31.

³ Ш. Д. Инал-ипа. Абхазы. Историко-этнографические очерки, გვ. 481.

ძებნათ. ხატ-სალოცავსაც პირველად ახუფჰას ჯანმრთელობას შესთხოვდნენ, ხოლო შემდეგ საკუთარი შვილის. 3 წლის ვაჟი უკვე მამაკაცის ხელში გადადიოდა, ხოლო გოგონა დედამძუძის ხელში რჩებოდა. ვაჟს ტრადიციულ სამართლებრივ ნორმებს, საზოგადოებასა და ოჯახში ქცევის წესებს, მშობლებისა და უხუცესი ადამიანების პატივისცემას, ყველა სიტუაციაში სულიერი სიმშვიდის შენარჩუნებას, კეთილშობილებას, სიმამაცეს და ა.შ. ასწავლიდნენ. მას აჩვენებდნენ ცხენზე ჯდომას, ჯირითს, იარაღის ხმარებას და ა.შ. ახუფჰას აღზრდაში მამამძუძის ოჯახის მამაკაცი წევრებიც იღებდნენ მონაწილეობას, რაც მათთვისაც მნიშვნელოვან მიზანს წარმოადგენდა. გოგონას დედამძუძე ოჯახის საქმიანობის გაძლოლას, კერვას, ქარგვას, ქსოვას და რომელიმე ხალხურ ინსტრუმენტზე დაკვრას და სიმღერას ასწავლიდა. მთელი იმ ხნის მანძილზე, სანამ ბავშვი მამამძუძის ოჯახში იზრდებოდა, მშობლები მის სანახავად არ მიდიოდნენ. მხოლოდ, ერთხელ სამი წლის ასაკში მონახულებდნენ მას. ზოგჯერ მამამძუძე „შერიგების“ სუფრას გაამზადებდა და ახუფჰას მშობლებს დაპატიჟებდა, თუმცა მშობლები შვილისაგან თავს მაინც შორის იჭერდნენ.

ახუფჰას საკუთარ სახლში დაბრუნების დროისათვის მშობლები მას სადღესასწაულო შეხვედრას უწყობდნენ. უმასპინძლდებოდნენ გამზრდელებს და ასაჩუქრებდნენ. ბუნებრივია, რძით და ნათესავებულთა კავშირი აღსაზრდელის დაბრუნების შემდეგაც გრძელდებოდა. გამზრდელისა და აღსაზრდელის ოჯახების დამოკიდებულებაში მატერიალური ურთიერთობებიც არსებობდა. აღმზრდელები დღესასწაულებზე აღსაზრდელის სახლში საკლავით, ღვინით და სხვა ძღვენით ხელდამშვენებული მიდიოდნენ. ფეოდალი კი მათ საჩუქრებით ხვდებოდა. ზოგჯერ საჩუქარში მიწის ნაკვეთიც შეიძლება მიეცათ. ცხადია, ახუფჰა მამამძუძისა და მისი ნათესავებისათვის სასურველი სტუმარი იყო, რომელსაც ნათესავები „აუფშელ“-ს უწოდებდნენ, რაც იგივე ქართული „უფლისწული“ უნდა იყოს. „უფლისშვილი“ თავის მეგობრებთან ერთად ხშირად სტუმრობდა მამამძუძეს. მამამძუძე მათ ახალი ხორციითა და ღვინით უმასპინძლდებოდა.¹ ძუძუმტეებს ერთმანეთისა

¹ Ш. Д. Инал-ипа. Абхазы. Историко-этнографические очерки, გვ. 486-487.

და ძიძის ქალიშვილების დაცვა ნორმად ჰქონდათ ქცეული. ორივე მხარე ერთმანეთის ქორწინებაში აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ. ისევე როგორც სამეგრელოში, ქალის მოტაცების მეტად საშიშ საქმეს ძუძუმტეები ერთად ახორციელებდნენ. ქორწილის ორგანიზაციაშიც და ნაწილობრივ ხარჯების დაფარვაშიც თანამონაწილეები ხდებოდნენ. თუ ახუფჰა ქალი იყო, აღმზრდელები მზითვის შეკრებაშიც ერთვებოდნენ. ახუფჰა ვალდებული იყო თავის ძუძუმტეებს ქორწინების დროს მატერიალურად დახმარებოდა, ძუძუმტეს პატარძლისთვის უსათუოდ ცხენი უნდა მიერთმია. ხოლო, ძიძის ქალიშვილის ე.ი. „რძის დის“ გათხოვების შემთხვევაში, მისი ვაჟი მეგობრის როლი უნდა შეესრულებინა და ხელისმომკიდე ყოფილიყო, ამასთან პირბადის ახსნის დროს ფული ერუქებინა.

აღზრდილი და აღმზრდელები ერთმანეთის მიმართ გლოვაშიც უფლება-მოვალეობებით იყვნენ დაკავშირებულნი. თუ აღზრდილი გარდაიცვლებოდა, აღმზრდელები მას ისევე გლოვობდნენ, სამგლოვიარო ტანსაცმელს ატარებდნენ და „ანშანსაც“ შლიდნენ, როგორც საკუთარი შვილის სიკვდილის შემთხვევაში. რომელიმე აღმზრდელის სიკვდილის შემთხვევაში სამგლოვიარო ტანსაცმლის ტარება, თმისა და წვერის მოშვება, ხარჯების ნაწილობრივ დაფარვა ახუფჰასაც ევალებოდა. გარდა ამისა, იგი ვალდებული იყო მიცვალებულისათვის ახალი ტანსაცმელი და კუბო მოეტანა, ხოლო დასაფლავების დღისათვის სამსხვერპლო საქონელი – „აფსათაღვ“ (გარდაცვლილის სულის წილი) მოეყვანა, რომელსაც წლისთავზე დაკლავდნენ.

სისხლ-მესისხლეობის, შურისძიების დროს ურთიერთვალდებულებები ორივე მხარეს ეკისრებოდა. ახუფჰას სიკვდილისათვის რძის ძმები აუცილებლად შურს იძიებდნენ, მისი ოჯახის, გვარის და საკუთარი თავის საფრთხეში ჩაგდებით. ჩვეულების თანახმად ახუფჰაც ვალდებული იყო რძის ძმები შეურაცხყოფისაგან დაეცვა და შურიც ეძია მათთვის. მაგრამ, თუ ახუფჰა ვინმეს მოკლავდა, მაშინ პირველ ყოვლისა შურისძიების ვალი მხრებზე აბაძვის აწვებოდა, როგორც სისხლით, ისე მატერიალური ანაზღაურების თვალსაზრისით, რადგან ახუფჰა მისი გაზრდილი იყო.

მესისხლეებს შორის მამამძუძეობის ინსტიტუტის ჩვეულებ-

ბის გამოყენება შეუძლებელი იყო, რადგან მკვლელის ოჯახში ბავშვს არავითარ შემთხვევაში არ გააძიძავებდნენ. ბავშვის მოსატაცებლად მოკლულის ოჯახში შესვლა კი ღიდ რისკთან იყო დაკავშირებული შურისძიების შიშით. ამ ჩვეულების გამოყენება იშვიათად, მაგრამ მხოლოდ მედიატორთა სასამართლოს გადაწყვეტილებით იყო შესაძლებელი, სისხლის საფასურის გადახდის შემდეგ. ისიც მოსამართლეები „აძბავცვა“ არა მკვლელის, არამედ ძმის ან რომელიმე ახლო ნათესავის ოჯახს თუ მისცემდნენ ბავშვს გასაზრდელად ცოტა ხნით, რომ მოსალოდნელი სისხლისღვრა თავიდან აეცილებინათ.

ამრიგად, მამამძუძეობის ინსტიტუტს საფუძველი ფეოდალურ საზოგადოებაში უნდა ჩაყროდა, რომლის იერარქიულ საფეხურზე მდგარ სხვადასხვა ფენებს შორის დამოკიდებულების მოწესრიგებას და ნორმალურ ურთიერთობას, ამ ფენათა ინტერესების დაახლოებას ემსახურებოდა. ამავე დროს, მართალია, მაღალი წოდების ფენისათვის მამამძუძეობის ინსტიტუტის ფუნქციონირება შედარებით მომგებიანად გამოიყურება, მაგრამ ორივე მხარის ურთიერთვალდებულებათა და მოვალეობათა შესწავლის შედეგად, ჩანს, რომ როგორც ფეოდალების, ისე გლეხებისთვისაც ამ სოციალური ინსტიტუტის არსებობა თითქმის ერთნაირად ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო. მართალია, XIX ს-ში აფხაზეთში ფეოდალური წყობა, დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებისაგან განსხვავებით, შედარებით სუსტი იყო, მაგრამ აქ ქართული ფეოდალიზმის, ქართველი მთავრისა და ქართველი ფეოდალების არსებობის გათვალისწინებით, აფხაზეთის აძარას ინსტიტუტი ქართული მამამძუძეობის ინსტიტუტის ანალოგიური იყო. ჩრდილო კავკასიის და კერძოდ ჩერქეზული წარმოშობის მოსახლეობაში გავრცელებული ათალიკობის ინსტიტუტის წეს-ჩვეულებები და, რაც მთავარია, მისი არსი ქართული და აფხაზურისაგან მაინც განსხვავდებოდა.

SALOME BAKHIA-OKRUASHVILI

“MAMADZEDZUOBA” (FOSTER-FATHER) RELATIONS IN ABKHAZIA

Existence of social institute of “foster-father relations” in Abkhazia is inherent only to feudal period. It is one of the forms of establishing foster relations, which implies the habit of giving a son for upbringing to a family of other family name. In the Abkhazian language it is called “*a-adzara*”. They used terms “*abadze*” for foster-father and “*anadze*” for foster mother. The first part of the terms “*ab*”= father, “*an*”=*mother*, the second part is the root of Georgian “*dzidza*” (nanny). “*Abadze*” and “*Anadze*” ought to be the representatives of other families.

Representatives of high layers used to give for upbringing their sons (and daughters too) to the families of lower layers, mostly to peasants’ families, for some years, even till full age. Peasants received children for upbringing with pleasure thus acquiring powerful patrons. Between the members of the families of “foster-father” and actual parents the new close relations were form on the basis of creation of “*dzudzi*” (foster) relations.

Upbringing of a child was considered a significant phenomenon. A child was always in the center of attention to protect his life and health from danger. When a child was three years, his father-dzudze (foster-father) used to commence his training in sitting on horseback, riding, using the weapons, and as a child grew up, he was taught to traditional legal norms, rules of behavior in the society and in the family, respect to parents and elder persons, nobility, bravery et al.

Mother-dzudze (foster-mother) used to teach a girl to manage the housework, to sew embroidery art, knit and play any folk instrument. A girl used to return to her own family earlier to prepare dowry. A boy was taken home by his parents when he reached 15-16 years. Parents used to meet their child with a feast table and the foster parents were given presents.

Both parties used to render each other definite material or moral support in significant moments of the life, be it a wedding, mourning, blood-blood taking, vengeance issues “*Mama-dzudze*” (foster father) institute served to the relations between the layers that were on various hierarchic bases of feudal society and to normal relations, approximation of their interests. The existence of this social institute should have been almost equally profitable for both parties.

ბიორგი ანთელავა

თურქული ენის რეფორმა

რამდენიმე ათეული წელია თურქეთის რესპუბლიკის კულტურული ცხოვრების წინა პლანზე დგას ენის რეფორმის საკითხი. ეს პროცესი ცნობილია „ენის რევოლუციის“ სახელით (Dil Devrimi). იგი ყოველთვის იყო და დღესაც არის მწვავე დისკუსიის საგანი.

რეფორმა კანონზომიერი შედეგია იმ ისტორიული, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ძვრებისა, რომელიც პირდაპირ უკავშირდება თურქეთის რევოლუციას და მუსტაფა ქემალ ათათურქის სახელს. ამდენად იგი უნდა იყოს შესწავლილი და განხილული ერთი მხრივ, პოლიტიკური, სოციოლოგიური, კულტურული და რელიგიური ფაქტორების გათვალისწინებით და საკუთრივ ლინგვისტური მხარის – მეორე მხრივ.

1918 წელს დაწყებული თურქი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა დასრულდა 1923 წლის 29 ოქტომბერს თურქეთის რესპუბლიკად გამოცხადებით. ისტორიას ჩაბარდა ოსმალეთის იმპერია. თავისი სტრუქტურით ეს იმპერია წარმოადგენდა ისლამურ, თეოკრატიულ, მრავალეროვან და მრავალენოვან სახელმწიფოს, რომელიც ყოველთვის განიცდიდა არაბული და სპარსული კულტურების უძლიერეს გავლენას.

რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად არჩეულ იქნა მუსტაფა ქემალ ფაშა, შემდგომში „თურქების მამად“ – Atatürk-ად წოდებული. იგი იყო უაღრესად განათლებული, რამდენიმე უცხო ენის მცოდნე, წარმატებული სამხედრო სარდალი და მოსახლეობაში ფრიად პოპულარული პიროვნება. დიდი ფრანგული რევოლუციის იდეებით გატაცებული, ბუნებით ამკარა მოდერნისტი მუსტაფა ქემალი, დარწმუნებული იყო, რომ რელიგიაზე დაფუძნებული სახელმწიფოების დრო დასრულდა. იგი უარყოფდა ქვეყანაში ისლამის უზენაესობას და მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა სახელმწი-

ფოს მართვაში ისლამის მონაწილეობას. შემთხვევითი არ იყო, რომ 1931 წელს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის (ერთადერთი ლეგალური პარტია მაშინდელ თურქეთში) ყრილობაზე მიღებული პროგრამის ერთ-ერთი პუნქტი იყო ლაიციზმი, რომელიც გულისხმობდა ქვეყნის ფარგლებში ისლამის მოქმედების მნიშვნელობის ძლიერ შეზღუდვას. ქემალისტების აზრით ეს იყო ყველაზე „მოხერხებული“ გზა თანამედროვეობისაკენ, თურქეთის დასავლეთის სამყაროსთან ადაპტაციისათვის. ამ გზაზე სვლა ნიშნავდა რიგ ტრადიციასზე უარის თქმას და მნიშვნელოვანი სოციო-კულტურული რეფორმების გატარებას, რასაც აფერხებდა რელიგიის მსახურთა ავტორიტეტი და ძლიერება.

კაპიტალისტური განვითარების გზაზე თურქეთისთვის სერიოზულ დაბრკოლებას წარმოადგენდა საუკუნოვანი ჩამორჩენილობა განათლების მეცნიერების, ყოფაცხოვრების და კულტურის სფეროებში, რაც, ბუნებრივია, ძლიერ ამუხრუჭებდა მუსლიმური სახელმწიფოს დასავლეთის სამყაროში ინტეგრაციას. ლაიციზმი მოიაზრებოდა ქვეყნის მოდერნიზაციის საფუძვლად. მუსლიმური კულტურის ტიპი, მისი რელიგიური ცნობიერებით, ძლიერ განსხვავდებოდა დასავლური, ბევრად უფრო ღია კულტურული კონცეფციისაგან. ალბათ ამით აიხსნება მუსლიმი ხალხების კულტურული იზოლაცია. „მუსლიმებს არ გააჩნიათ სხვა კლასიკური კულტურა, გარდა იმ კულტურისა, რომელიც ჩამოყალიბდა ისლამით, მათ არ ჰქონდათ ისეთი კულტურული პირობები, რომლებიც საფუძვლად დაედებოდა პიროვნების ჰუმანისტარულ აღზრდას“.¹

ეროვნული სახელმწიფოს არსებობის ახალ პირობებში (მუსტაფა ქემალმა უარყო ოსმალეთის იმპერიის პლურიეთნიკური მოდელი „ერი – სახელმწიფოს“ იდეის სასარგებლოდ: ერთი ერი, ერთი ენა, ერთი კულტურა), როდესაც ნაციონალიზმი გახდა ყველა სოციალური ფენის მობილიზაციის მთავარი საშუალება, ქემალისტებმა მიზნად დაისახეს ნაციონალიზმის „გათავისუფლება“ რელიგიის გავლენისაგან, რადგან, როგორც აღინიშნა, რელიგია იყო უმთავრესი ხელისშემშლელი ფაქტორი დასავლეთის კულტურულ სივრცეში ინტეგრაციის პროცესში. საჭირო იყო

¹ M.-A. Akinci. Les Pratiques Langagières Chez les Immigres Turcs en France, – http://www.bleublanc-turc.com/Franco-Turcs/MehmetAli/Mehmet_Ali.htm.

კარდინალური რეფორმების გატარება. ერთ-ერთი ასეთი რეფორმა სწორედ ენის რეფორმა უნდა ყოფილიყო. მაგრამ მუსტაფა ქემალს დასჭირდა რამდენიმე წელი იმისთვის, რომ დაეწყო ენის რევოლუცია (4 წელი ანბანის რევოლუციის დასაწყებად და 9 – საკუთრივ ენისა). მას კარგად ესმოდა თუ რა რეაქცია მოყვებოდა ოპოზიციით წაქეზებული მოსახლეობისაგან ამ ჭეშმარიტად რევოლუციურ ნაბიჯს: იგი აღქმული იქნებოდა როგორც უძველესი კულტურული ტრადიციების უარყოფა და ისლამის ფასეულობებზე უარის თქმა. მაგრამ სწორედ ამ ტრადიციების გაქრობა იყო მისი უპირველესი მიზანი. შემთხვევითი არ არის, რომ კულტის მსახურებმა იგი ერეთიკოსად „მონათლეს“.

რეფორმა მუსტაფა ქემალმა დაიწყო მაშინ, როდესაც მთლიანად აკონტროლებდა ქვეყანაში პოლიტიკურ სიტუაციას. იგი აბსოლუტურად დარწმუნებული იყო, რომ ეროვნულ სახელმწიფოს უნდა ჰქონოდა საკუთარი ეროვნული ენა და მსგავსად ეკონომიკური „კაპიტულაციებისა“ უნდა გამქრალიყო ლინგვისტური კაპიტულაციებიც.

მსოფლიოში ალბათ იშვიათად მოიძებნება ამ მასშტაბის რეფორმის ანალოგი. რეფორმა თავიდანვე მიმდინარეობდა საოცარი სისწრაფით, რადიკალიზმით და ხელისუფლების, უფრო ზუსტად, პირადად მუსტაფა ქემალის ზეწოლით. იგი უშუალოდ აკონტროლებდა რეფორმის მსვლელობის პროცესს. ენის რეფორმა მან პირად საქმედ აქცია. უნდა ითქვას, რომ საერთოდ თავისი მიზნების გასახორციელებლად იგი ხშირად ერთპიროვნულად მოქმედებდა, არ ერიდებოდა არც მუქარას და არც ძალის გამოყენებას. ნათქვამის დასადასტურებლად საკმარისია მცირე ამონარიდის მოტანა მისი გამოსვლიდან 1926 წლის 8 აგვისტოს ეროვნული კრების სხდომაზე, როდესაც მან განმარტა ის მიზეზები, რომლებმაც აიძულეს მოწინააღმდეგეთა მოცილება: „მე ვარ თურქეთი. ვისაც სურს დამანგრეოს, მას სურს თურქეთის დანგრევა... სისხლი დაიღვარა. ეს აუცილებელია: რევოლუცია, რომელიც არ არის დაღვრილ სისხლზე დაფუძნებული, ყოველთვის უშედეგოა. მე გავუძღვები ჩემ ხალხს ვიდრე მისი ნაბიჯები არ გახდება ძლიერი და იგი არ დაინახავს გზას. მაშინ იგი შეძლებს თავად მართოს თავისი თავი. ჩემი მიზანი მიღწეული იქნება და მეც მოვცილდები

მას, მაგრამ მხოლოდ ამის შემდეგ¹. ეს გამოსვლა დაკავშირებული იყო 1926 წლის იზმირის შეთქმულების მონაწილეთა გასამართლებასთან. მაშინ რამდენიმე პირს სასამართლომ სასჯელის უმაღლესი ზომა – სიკვდილი მიუსაჯა, ხოლო დანარჩენებს სხვადასხვა ვადით პატიმრობა. დასჯილთა შორის აღმოჩნდნენ მისი უახლოესი თანამებრძოლები, გენერლები ქიაზიმ კარაბეჩირი, ფუად ფაშა, რეფეთ ფაშა, რომელთაც სიცოცხლე შეუნარჩუნდათ.²

რამდენიმე უცხო ენის ჩინებულად მცოდნეს, მუსტაფა ქემალს კარგად ესმოდა, რომ თურქული ეროვნული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი ენის რადიკალურ ცვლილებებს უნდა დაეკავებინა.

ოსმალეთის იმპერიის მრავალსაუკუნოვანი არსებობის მანძილზე, სახელმწიფოში გაბატონებული იყო კლასიკური არაბული და სპარსული ენები. სულთნის კარი, სახელისუფლებო ინსტიტუტები, ფეოდალურ-კლერიკალური წრეები სახელმწიფო და საეკლესიო საქმიანობას აწარმოებდნენ ე.წ. ოსმალურ ენაზე (osmanlıca), რომელიც ჩამოყალიბდა ქვეყნის ოფიციალურ ენად. ეს იყო არაბულის, სპარსულისა და თურქულისაგან შედგენილი ენა, რომელშიც საკუთრივ თურქული ელემენტი (ლექსიკურ-გრამატიკული) ნულამდე იყო დაყვანილი.³ ეს ხელოვნურად შექმნილი ენა ითვლებოდა „მაღალი სტილის ენად“ (fasih türkçe).

არაბული და სპარსული კულტურების გავლენა თურქებზე იმდენად დიდი იყო, რომ თურქული ენა ვერცერთ სფეროში ვერ გახდა სახელმწიფო და კულტურის ენა⁴. ეს გავლენა, ძირითადად, ორი მიმართულებით მიმდინარეობდა⁵: პირველი – არაბულ-სპარსული ლექსიკურ-გრამატიკული ელემენტების სესხება ცოცხალი მეტყველების საშუალებით (ტერიტორიული კონტაქტები, ეკონომიკური კავშირები და სხვ.); მეორე – თურქი ტომების პროგრესული ისლამიზაცია (არა უგვიანეს XI საუკუნისა). სწო-

¹ www.tlfq.ulaval.ca/axl/turquie.

² **მ. სვანბიძე**, თურქეთის ისტორია, თბ., 2007, გვ. 232.

³ **Agah Sırrı Levend**, Türk Dilinde gelişme ve sadeleşme savhaları. Ankara, 1949, გვ. 12.

⁴ **Agah Sırrı Levend**, Türk Dilinde gelişme ve sadeleşme savhaları, გვ. 6.

⁵ **Л. Н. Старостов**, Из истории становления турецкого литературного языка /Османский период/. М., 1965, гв. 16.

რედ ისლამმა ითამაშა განსაკუთრებული როლი არაბულ-სპარსული ლექსიკის გავრცელების საქმეში. პროფ. ნ. დმიტრიევი წერს, რომ „ისლამმა, რომელმაც შეცვალა ძველი შამანიზმი, ძლიერი დადი დაასვა თურქულ ლექსიკას“¹.

ყურანთან ერთად თურქულში შემოვიდა არაბული ანბანი და არაბული ენა, როგორც რელიგიის, სამართლის და მეცნიერების ერთადერთი ენა. რაც შეეხება სპარსულს, იგი გაბატონდა პოეზიასა და ხელოვნებაში. საკუთრივ თურქული (სალაპარაგო) გამოიყენებოდა ადგილობრივი პრობლემების (სოფლებში) მოგვარებისას. ეს ენა, რომელსაც უხეში, პრიმიტიული, მდაბიოთა ენა (Kaba türkçe) ეწოდა, თურქეთში osmanlica-ს პარალელურად არსებობდა. მან შემოგვინახა ხალხური ენა და შესანიშნავი, ჭეშმარიტად ეროვნული ლიტერატურა მდიდარი ფოლკლორის სახით.

პარალელურად მოქმედ ამ ორ ენას შორის იმდენად დიდი და ღრმა უფსკრული გაჩნდა, რომ მათზე მოსაუბრეებს ინტერკომუნიკაცია პრაქტიკულად არ შეეძლოთ. იგი აბსოლუტურად გაუგებარი იყო არამართო თურქი გლეხისათვის და გაუნათლებელი მოქალაქისათვის, არამედ არაბული და სპარსული ენების კარგად მცოდნე თურქსაც კი უჭირდა ამ ენაზე კითხვა და საუბარი.

XIX საუკუნის ორიენტალისტი ვამბერი ასეთ სურათს აღწერს: „თურქი მსახური თავისი თურქი ბატონის, ეფენდის კაბინეტში ყურს უგდებდა მის საუბარს თურქულ ენაზე მეორე განათლებულ თურქთან და... არაფერი ესმოდა“².

არაბული და სპარსული ენებიდან ნასესხები და ენაში დამკვიდრებული ლექსიკურ-გრამატიკული ელემენტების მოზღვავება მძიმე რეალობად იქცა საკუთრივ თურქული ენისათვის. ენისადმი ფეოდალური და რელიგიური ელიტის ამგვარმა დამოკიდებულებამ განაპირობა ის ფაქტი, რომ XVI-XIX საუკუნეებში თურქული ენის ლექსიკური ფონდის თითქმის 90% უცხო, უმთავრესად არაბულ-სპარსული ლექსიკისაგან შედგებოდა. მას ღრთოთა მანძილზე ემატებოდა ოსმალეთის იმპერიის სხვა სახელმწიფოებთან თუ ხალხებთან კონტაქტების შედეგად სხვა ენებიდან ნასესხები ლექსიკაც (ბერძნული, იტალიური, ფრანგული, გერმანული, სომ-

¹ Н. К. Дмитриев. Турецкий язык. М., გვ. 26.

² Н. К. Дмитриев. Турецкий язык. М., გვ. 11.

ხური, ინგლისური და სხვ.).

თურქული ენის პურიფიკაციის ცდები (თუმცა უშედეგო) შეინიშნება უკვე XV-XVI საუკუნეებში. განსაკუთრებით აქტიურად იბრძოდნენ ენის გამარტივებისათვის (სადღეუ მე) თანზიმათის პერიოდის მოღვაწეები, რომლებიც მოითხოვდნენ რადიკალური რეფორმების გატარებას განათლებისა და ადმინისტრაციის დარგში „ამ რეფორმებმა, – წერს ებრაელი მკვლევარი უ. ჰეიდი, – ოსმანთა პორტის ისტორიაში ახალი ერა შექმნეს“.¹

ენის პრობლემა მიუხედავად ცალკეული ცდების თუ ტენდენციებისა გადაუჭრელი რჩებოდა, რაც პირდაპირ კავშირში იყო არაბული ანბანისა და ენის ბატონობასთან, მათ “წმინდანობასთან“ და ამდენად ხელშეუხებლობასთან. არაბული ასოების უმრავლესობა არ მიესადაგებოდა თურქულ ენას. აღსანიშნავია, რომ ოსმალურში არაბული ანბანი გარკვეულად სახეცვლილი შემოვიდა ირანიდან ბექთაშიების დერვიშთა ორდენის მეშვეობით. სპარსელებმა, რომლებმაც ისლამი თურქებზე რამდენიმე საუკუნით ადრე მიიღეს, არაბულ ანბანს დაუმატეს რამდენიმე ასო-ნიშანი (უფრო სწორად – სახე უცვალეს) იმ ბგერების გადმოსაცემად, რომლებიც არაბულისთვის უცხო იყო, ხოლო სპარსულისათვის – ბუნებრივი. ამგვარი სახით (უკვე არაბულ-სპარსული) ანბანი თურქულში იქნა გადმოტანილი, რამაც თანამედროვე თურქულს შეუქმნა (რბილად რომ ვთქვათ) წარმოუდგენელი უხერხულობა. ეს უხერხულობა გამოწვეული იყო იმით, რომ არაბულიდან თუ სპარსულიდან შემოსული სიტყვები თურქებმა თავის ფონეტიკურ ნორმებს დაუქვემდებარეს და შედეგად შეიქმნა კიდევ უფრო მძიმე ვითარება. არაბულს აქვს სამი (მოკლე და გრძელი) ხმოვანი. ამათგან გრძელი ხმოვანი იწერება, ხოლო მოკლე – არა, თუმცა არსებობს დიაკრიტიკული ნიშნები, რომლებიც შეიძლება იყოს გამოყენებული მათ გამოსახატავად. სპარსულს აქვს ექვსი ხმოვანი. ის ხმოვნები, რომლებიც გადმოცემულია არაბული დიაკრიტიკული ნიშნებით, როგორც წესი, არ იწერება. თურქულ ენაში რვა ხმოვანია და არაბულ-სპარსულ დამწერლობას არ ჰქონდა მათი გადმოცემის სათანადო საშუალება.

როგორც წესი, ხმოვნები ოსმალური პერიოდის თურქულ

¹ U. Heyd. Language reform in modern Turkey. Jerusalem, 1956, გვ. 10.

ტექსტებში „ტრადიციულად“ არ აღინიშნებოდა, რაც ძლიერ არ-
თულებდა ამ ტექსტების გაგებას. ამის დასადასტურებლად მოვიყ-
ვანთ სიტყვა ۱۱ ۱۱ -ს, რომელიც შედგება 4 არაბული ასო V-
„ვაკ“-ისაგან. ამ სიტყვაში ორ „ვ“-ს პირველ და მესამეს (შევახ-
სენებთ მკითხველს, რომ არაბული ანბანით დაწერილი ტექსტები
იკითხება მარჯვნიდან მარცხნივ) აქვს თავისი საწყისი მნიშვნე-
ლობა, ანუ ეს არის ჩვეულებრივი თანხმოვანი ბგერა „ვ“. რაც
შეეხება დარჩენილ ორ „ვ“-ს, ისინი გადმოსცემენ ხმოვნებს. კერ-
ძოდ რიგით მეორე არის U (უ), ხოლო მეოთხე – O (ო). ეს
სიტყვა უნდა ყოფილიყო წაკითხული როგორც VUVO (vuvo),
ანუ ტექსტის წამკითხველს უნდა სცოდნოდა, რომ საუბარია
მდინარე VUVO-ზე (ციმბირის ერთ-ერთ რეგიონში), სხვაგვარად
იგი ვერასდროს მიხვდებოდა, რომ რას გამოხატავდა ეს გრაფი-
კულად ერთნაირი „ვაკი“. XIX საუკუნის ოსმალეთში რამდენიმე-
ჯერ ყოფილა წარმოდგენილი ანბანის რეფორმირების პროექტი,
თუმცა ყოველი მათგანი უარყოფილ იქნა იმ მოტივით, რომ ეს
იყო პირდაპირი თავდასხმა ისლამზე. მუსლიმებისათვის არაბული
ანბანი არ არის მხოლოდ დამწერლობის საშუალება. მისტიკური
სწავლების თანახმად, არაბული ანბანი, რომელიც, განასახიერებს
ალაჰის- ადამიანის სახეს, არის მისი ენაც, გადმოცემული 28
ასო-ნიშნით. ამ ნიშნებში მოქცეულია ალაჰის-ადამიანის და მარა-
დისობის ყველა საიდუმლო. ამდენად მართლმორწმუნე მუსლიმები-
სათვის ყურანის ტექსტი, ენა და შრიფტი, რომლითაც გადმოცე-
მულია მისი ტექსტი, მარადიულია და ურღვევი. სწორედ ამიტომ
დაუშვებელია ყურანის თარგმანი, მისი კითხვა სხვა ენაზე და
გადმოცემა სხვა ანბანით.

თურქული ენის რეფორმა რესპუბლიკურ თურქეთში სწო-
რედ ანბანის შეცვლით დაიწყო (მას ცოტა ხნით წინ უსწრებდა
არაბული ციფრების შეცვლა ევროპულით). ახალ ანბანს უნდა
ჰქონოდა შესაძლებლობა ზუსტად გადმოეცა სალაპარაკო ენის
ყველა ბგერა. იგი არ უნდა ყოფილიყო ოსმალური დამწერლობის
მარტივი ტრანსკრიფცია. ახალი ორთოგრაფია უნდა ყოფილიყო
ფონეტიკური, ანუ ყველა სიტყვა უნდა ყოფილიყო დაწერილი
ისე, როგორც გამოითქმებოდა. 1928 წლის 1 ნოემბერს დიდმა
ეროვნულმა კრებამ დაამტკიცა ახალი თურქული ანბანი, რომე-

ლიც ლათინური ანბანის ბაზაზე შეიქმნა. ახალი ანბანი გამოქვეყნდა 3 ნოემბერს, ხოლო 1929 წლის 1 იანვრიდან თურქეთში აიკრძალა არაბული ანბანის გამოყენება. 1931 წლის 23 დეკემბერს ქვეყნის კერძო და სახელმწიფო სკოლებში აიკრძალა არაბული ენის სწავლება. ამიერიდან არაბული ისწავლებოდა მხოლოდ სტამბოლის უნივერსიტეტის ლიტერატურული ფაკულტეტის თეოლოგიის განყოფილებაზე.¹ სწორედ ამ ფაქტულტეტმა, რომლის სათავეში იდგა ცნობილი თურქი მეცნიერი Mehmet Fuad Köprülü 1928 წლის ივნისში გამოაქვეყნა ღვთისმსახურების პროცესის თურქულ ენაზე შესრულების პროექტი.²

რეფორმატორების აზრით ახალი ანბანი უთუოდ გააადვილებდა მოსახლეობის სწავლებას. ამ დროისათვის მოსახლეობის მხოლოდ 10% კითხულობდა და წერდა არაბულად. დაწყებული მოდერნიზაციის თეორიულ საფუძვლად არჩეულ იქნა ცნობილი მწერლის და საზოგადო მოღვაწის Ziya Gökalp-ის შრომები, რომელთა ავტორი საზოგადოების რეფორმირების უმნიშვნელოვანეს ეტაპად მიიჩნევდა რელიგიის „ნაციონალიზაციას“³. მისი აზრით ყველა რელიგიური წიგნი უნდა ყოფილიყო თარგმნილი თურქულ ენაზე. თურქულადვე უნდა შესრულებულიყო ჰუთბა (ქადაგება, რომელიც სრულდებოდა პარასკევის დიდი ღოცვის, მსხვერპლშეწირვის დღესასწაულის და სხვა განსაკუთრებული შემთხვევების დროს), რადგან არავის შესწევს უნარი ჩაწვდეს საკუთარი რელიგიის არსში, მის სიღრმეში თუ ვერ წაიკითხავს რელიგიურ ტექსტებს და ვერ მოისმენს ქადაგებას მშობლიურ ენაზე.⁴

არაბულ ანბანზე უარის თქმა არ იყო მხოლოდ ენის „დაქვემდებარება“ ახალ ფონეტიკურ ნორმებს. ეს აქტი შეიძლება შეფასდეს როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი, გადადგმული ხელისუფლების მიერ ახალი თურქული ეროვნების ჩამოყალიბების გზაზე და ახალ კულტურულ ცნობიერებაზე გადასვლა, რაც ეფუძნებოდა მუსტაფა ქემალის სიტყვებს: „კავშირი, რომელიც

¹ E. Rossi. Lariforma linguistica in Turchia. Oriente Moderno, 1935, XV, N 1.

² გ. ანთელავა. თურქული საენათმეცნიერო საზოგადოება და თურქული სალიტერატურო ენის ზოგიერთი საკითხი. – *მაცნგ.* ენისა და ლიტერატურის სერია, 1975, N 4, გვ. 103-109.

³ გ. ანთელავა. თურქული საენათმეცნიერო საზოგადოება და., გვ. 103-109.

⁴ Agah Sırrı Levend. Türk Dilinde gelişme ve sadeleşme savhaları, გვ. 334.

აერთიანებს ეროვნულ სულსა და ენას, საკმაოდ მტკიცეა. ენის ეროვნულობა და მისი სიმდიდრე ეროვნული სულის განვითარების ძირითადი კომპონენტებია. თურქული ენა უმდიდრესთაგანია. იგი საკმარისია იმისთვის, რომ დახვეწოს სული. თურქმა ერმა, რომელმაც შეძლო თავისი ტერიტორიის და დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, უნდა იცოდეს, როგორ გაათავისუფლოს თავისი ენა უცხოური ბატონობისაგან“

1932 წლის 12 ივლისს ათათურქის ინიციატივით დაარსდა თურქული საენათმეცნიერო საზოგადოება (Türk Dil Kurumu). ამ დღიდან იწყება მიზანდასახული მეთოდური ბრძოლა ენის უცხო ლექსიკურ-გრამატიკული ელემენტებისაგან გაწმენდისათვის (Dil Savaşı). საზოგადოებამ მიიღო პროგრამა, რომელიც მიზნად ისახავდა თურქული ენის ყოველმხრივ კვლევას. ფართო მეცნიერული მუშაობა წარიმართა საკუთრივ თურქული ენის სხვა თურქულ ენებთან შედარებისა და მათი ურთიერთკავშირის დადგენის, შესაფერისი ტერმინოლოგიის და არაბულ-სპარსული გამოთქმების თურქული ეკვივალენტების შემუშავების მიმართულებით, იმისთვის რომ „მეცნიერების და კულტურის ნებისმიერი ცნება ხალხისთვის გასაგები გამხდარიყო“¹.

თავისი აქტიური მოღვაწეობა საზოგადოებამ დაიწყო 1933 წელს. მისი პირველი ღონისძიება, – დიდი ლინგვისტური ანკეტა (Büyük Dil Anketi) ტარდებოდა 1933წ. 12 მარტიდან 2 ივლისამდე. ანკეტის ჩატარებაში მონაწილეობა მიიღეს გაზეთებმა, სტამბოლის და ანკარას რადიომ. რაში მდგომარეობდა ეს ღონისძიება?

ყოველდღიურად საზოგადოება აქვეყნებდა არაბულ და სპარსულ სიტყვებს, რომელთათვის უნდა დაძებნილიყო სათანადო თურქული შესატყვისები. საერთო ჯამში გამოქვეყნდა 105 სია, რომელშიც შეტანილ იქნა 1382 სიტყვა.² შემდგომში ანკეტის მასალები საფუძვლად დაედო Osmanlıcadan Karşılıklar Kılavuzu-ს (ოსმალურის საპირისპირო შესატყვისების ლექსიკონი) მომზადებასა და გამოცემას. გამოცემის სათაურიდან და შინაარსიდან ჩანს

¹ გ. ანთელაგა. თანამედროვე თურქული სალიტერატურო ენის ლექსიკის რეფორმის ზოგიერთი საკითხი. – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. XLVIII, N 1, 1967, გვ. 241-246.

² E. Rossi. La riforma linguistica in Turchia. – *Oriente Moderno*, 1935, XV, N 1.

ლინგვისტური რეფორმის არსი და ძირითადი მიზანი: თურქული ენის „გათავისუფლება“ არაბული და სპარსული სიტყვებისაგან.

საერთოდ 1933-1934 წლები მიჩნეულია ენის რეფორმაში უკიდურესი პურიზმის პერიოდად. (უნდა ითქვას, რომ პურისტებს ძლიერ დაუპირისპირდა ოპოზიცია, რომელსაც ენის რეფორმის განსხვავებული ხედვა ჰქონდა. ეს დაპირისპირება მწვავე პოლიტიკურ დისკუსიაში გადაიზარდა რაზეც საუბარს ამ შემთხვევაში თავს ვარიდებთ). ამ დროს მიმდინარეობდა ინტენსიური მუშაობა თურქული სიტყვების შეგროვებაზე ანატოლიისა და რუმელიის ტერიტორიაზე. ამისთვის მომზადდა და მოსახლეობას დაურიგდა ათასობით ანკეტა-ბარათი, რომლებშიც რესპონდენტებს უნდა ჩაეწერათ ამა თუ იმ რეგიონის ხალხურ მეტყველებაში „შემორჩენილი“ თურქული სიტყვები, მათი შესატყვისები ოსმანლიჯაში და შეძლებისდაგვარად მოეცათ ილუსტრაცია. 1933 წელს 8 თვის განმავლობაში საზოგადოებამ მიიღო 125988 ბარათი. ბარათები შესასწავლად გადაეცა სტამბოლის საშუალო სკოლებში სწავლების კომიტეტს. კომიტეტის რეკომენდაციების გათვალისწინებით საზოგადოებამ გამოსცა თურქული დიალექტების ლექსიკონის სამტომეული (*Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*).

პარალელურად მიმდინარეობდა ძველი ტექსტების შერჩევა და კვლევა. ამ სამუშაოს მიზანი იყო მოძველებული და დავიწყებული სიტყვების „გაცოცხლება“. კვლევას ახორციელებდა საშუალო სკოლის და უნივერსიტეტის 30 პროფესორ-მასწავლებელი. შერჩეული ტექსტები დაწერილი იყო როგორც თურქულ, ასევე არაბულ და სპარსულ ენებზე. ეს იყო ძველი დივანები, ლექსიკონები, ზღაპრები, შემორჩენილი ლეგენდების ძველი რედაქციები. ამ სამუშაოს შედეგად მოპოვებული მასალა საფუძვლად დაედო დიდი ლექსიკონის *Tarama Dergisi*-ს გამოცემას.

გამოცემულ ლექსიკონში შეგროვდა არაბული, სპარსული და სხვა უცხო სიტყვების 30000-მდე თურქული შესატყვისი, რომელიც შეკრებილია არა მარტო ანატოლიური თურქულიდან, არამედ სხვა თურქული ენებიდანაც: ოღუზურიდან, ყივჩაღურიდან, ჩალტაურიდან, ალთაურიდან, აზერბაიჯანულიდან, თურქმენულიდან და ყირგიზულიდან. ამ უზარმაზარი სამუშაოს მიზანი იყო იმ ლექსიკური ბაზის მომზადება, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა

საუკუნეების მანძილზე ენაში დამკვიდრებული არაბული და სპარსული სიტყვების თუ გამოთქმების შეცვლას საკუთრივ თურქული (öz türkçe) სუბსტიტუტებით. ამ სუბსტიტუტებს თურქული საენათმეცნიერო საზოგადოება შემდეგი საშუალებებით პოულობს:

1. ძველი თურქული სიტყვების აქტუალიზაცია;
2. დიალექტიზმების და სხვა თურქული ენებიდან აღებული სიტყვების „შემოყვანა“ სალიტერატურო ენაში;
3. ახალი სიტყვების შექმნა მორფოლოგიური საშუალებით (აფიქსაცია);
4. ახალი სიტყვების შექმნა სინტაქსურ-მორფოლოგიური პრინციპით (კომპოზიტები);
5. უცხო ლექსიკის „გათურქულება“.

მოკლედ შევხერდეთ ამ ჯგუფებზე. წინასწარ შევთანხმდეთ, რომ ტერმინები „ნეოლოგიზმები“, „ახალი სიტყვები“ ზოგჯერ არ შეესაბამება ტერმინის ნამდვილ მნიშვნელობას, რადგან მათი დიდი რაოდენობა ენაში ბევრად ადრე არსებობდა, თუმცა შექმნილი ვითარების გამო დავიწყებას იყო მიცემული. (სამწუხაროდ, წერილის მოცულობა არ გვაძლევს საილუსტრაციო მასალის ყოველთვის ჩვენების შესაძლებლობას).

ძველი თურქული სიტყვების აქტუალიზაცია: საუკუნეების მანძილზე „მივიწყებული“ ძველი თურქული სიტყვები რეფორმების შედეგად ენას უბრუნდება. ამათგან ბევრი სხვა თურქული ენებიდანაც არის აღებული. მათი რიცხვი საკმაოდ დიდია. ყველა ეს სიტყვა კონტექსტითურთ ფიქსირებულია თურქული საენათმეცნიერო საზოგადოების მიერ მომზადებულ და გამოცემულ ლექსიკონში.¹

დიალექტიზმების „შემოყვანა“ სალიტერატურო ენაში: რეფორმის პროცესში სალიტერატურო ენაში დამკვიდრდა დიალექტიზმების მნიშვნელოვანი რაოდენობა, რომელთა პოპულარიზაციაში დიდი როლი ითამაშეს თანამედროვე თურქმა მწერლებმა. ამ ფაქტმა განაპირობა ამ ლექსიკის გამოჩენა რადიოს, პრესის, უწყებათაშორისი მიმოწერის ენაში. დღეს სალიტერატურო ენაში დიალექტებიდან შემოსული ლექსიკის არსებობა ნორმალურ მოვლენად არის მიჩნეული. ეს ლექსიკა შეტანილია თურქული ენის

¹ XIII Yüzyıldan Günümüze kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, I-IV.

დიალექტების ლექსიკონში იმ ადგილების მითითებით, სადაც ჩაწერილიქნა ესა თუ ის სიტყვა.¹ უნდა აღინიშნოს, რომ დიალექტებიდან სალიტერატურო ენაში შემოსული სიტყვები ხშირად იცვლიან თავის პირვანდელ მნიშვნელობას. უფრო ხშირია მნიშვნელობის დავიწროების შემთხვევები). მაგ. ლდაკ – ბრწყინვალე, მოელვარე, ნათელი – გახდა პროექტორი; ერგენე – 1. მალარო, საბადო; 2. მთაგრეხილი ენაში – მკვიდრდება რკინის საბადოს მნიშვნელობით და სხვ.

ახალი სიტყვების შექმნა მორფოლოგიური პრინციპით (აფიქსაცია): აფიქსაცია სიტყვაწარმოების ყველაზე პროდუქტული ძირითადი ხერხია. „აფიქსაციის მეშვეობით, – წერს ჟ. ვანდრიესი, – სიტყვების რიცხვი გრამატიკული თვალსაზრისით, უღვევია.²

ცოცხალი, პროდუქტული სუფიქსების გარდა ახალი ნეოლოგიზმების შექმნის პროცესში, რეფორმტორებმა „გააცოცხლეს“ და ინტენსიურად გამოიყენეს მივიწყებული, ე.წ. არაპროდუქტული სუფიქსები, რომელთაგან ზოგიერთი ნასესხებია სხვა თურქული ენებიდან ან დიალექტებიდან. ამ სუფიქსებით შექმნილი სიტყვების რაოდენობა იმდენად დიდია, რომ მათი აღნიშვნა ტერმინ „არაპროდუქტულით“ ღღეს უკვე უმართებულოა. ეს სუფიქსებია: $-a^2\zeta/-i^4$; $-a^2/-i^4t$; $-v/-a^2v$; $-a^2l/-i^4l$; $-s(a)^2l/-s(i)^4l$; $-tay$; $-m(a)^2n$; $-a^2y$ და სხვ. ამ სუფიქსებით ნაწარმოები სიტყვების დიდი ჯგუფი თავისი აშკარა ხელოვნურობის გამო, ხშირ შემთხვევაში მოსახლეობისათვის გაუგებარი იყო, რამაც აიძულა რეფორმატორები მოემზადებინათ და გამოეცათ სპეციალური ლექსიკონები, რომლებშიც განმარტებული იყო ეს სიტყვები. რეფორმის პროცესში შექმნილი „ახალი“ სიტყვები - ნეოლოგიზმები (მათ შორის აფიქსაციის პრინციპით ნაწარმოები) ფიქსირებულია ჩვენს მიერ შედგენილ და გამოცემულ ლექსიკონებში³ და ამიტომ თავს ვიკავებთ მაგალითების ჩვენებისაგან.

ახალი სიტყვების შექმნა სინტაქსურ-მორფოლოგიური პრინ-

¹ *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, T,D.K., I-III.

² Ж. Вандриес. Язык. М., 1937, გვ. 178.

³ *Краткий турецко-русский словарь „новых слов“*. Составитель Г. И. Антелава. Тб., 1978; *Турецко-русский словарь. (неологизмы)*. Составитель Г. И. Антелава. Тб., 1985.

ციპით (კომპოზიცია): ამ ჯგუფის ნეოლოგიზმების (არსებითი სახელები) შესაქმნელად გამოყენებულია სხვადასხვა სინტაგმები: არსებითი სახელი არსებითთან, ზედსართავი სახელი არსებითთან, დამხმარე სიტყვა არსებითთან, რიცხვითი სახელი არსებითთან: გარდა ჩამოთვლილი ტიპებისა არსებობს რთული სიტყვების სხვა ტიპებიც: მიძლეობა მიძლეობასთან, დამხმარე სიტყვა მიძლეობასთან, არსებითი სახელი მიძლეობასთან და სხვ. ამ წესით შექმნილი და ენაში დამკვიდრებული სიტყვების რაოდენობა საკმაოდ დიდია.

უცხო ლექსიკის „გათურქულება“: ცალკე აღნიშვნის ღირსია ახალი სიტყვები, რომელიც მიღებულია ზოგიერთი უცხო სიტყვის „გათურქულების“ ხერხებით და რადგან ეს ერთობ უცნაურად გვეჩვენება, მოგვყავს რამდენიმე ილუსტრაცია. კერძოდ:

1. უცხო სიტყვის ფონეტიკური ტრანსფორმაცია

- okul – სკოლა (ფრ. école)
- nomal – ნორმალური – (ფრ. normal)
- geçiv – სატირა – (არ. hiciv)
- belleten – კრებული, ჟურნალი – (ფრ. bulletin)
- ırkil – 1. წინასწარმეტყველი, ორაკული; 2. ქურუმი – (ფრ. oracle)

2. უცხო სიტყვის თურქული სიტყვამაწარმოებელი სუფიქსით გაფორმება

- akılcı – რაციონალისტი – (არ. akıl+cı)
- cinsel – 1. საგვარეულო; 2. სასქესო – (არ. cins+სელ-ფუძისეული თანხმოვანი ამოვარდა)
- cebirsel – ალგებრული (არ. cebir+sel)
- yetsiz – უძლური – (არ. yet+siz)

ზმნების შესახებ. რეფორმის პროცესში შეიქმნა ზმნების დიდი რაოდენობა. ძირითადად ეს არის სინთეტური წარმოების რთული ზმნები. რაც შეეხება მარტივფუძიან ზმნებს, რომელთა რიცხვიც აგრეთვე დიდია, ხშირ შემთხვევაში მათი ფუძე ემთხვევა ძირეული ზმნიდან ნაწარმოებ სახელს და ამდენად საქმე გვაქვს მეორად წარმოებასთან. მაგ.: ayırış – დანაწევრება (ayırış – ayırmak); bağınmak – დამორჩილება (bağın – bağmak); dergi-mek – შეკრება, შეგროვება (dergi – dermek) და სხვ.

ენის რეფორმის შედეგები. რეფორმამ მის დაწყებით სტადი-

აზე მოსახლეობის (თუ არ ჩავთვლით ოპზიციონერებს) დიდი ენ-თუზიაზმი გამოიწვია, რასაც აძლიერებდა მუსტაფა ქემალ ათათურქის აქტიური მონაწილეობა მის გატარებაში. თუმცა ეს ენ-თუზიაზმი სულ მალე დაცხრა და დღის სინათლეზე გამოჩნდა ის სირთულეები, რომელიც რეფორმატორებისთვის თითქოს მოულოდნელი აღმოჩნდა და ამდენად მათი დაძლევის გზები თურქულ საენათმეცნიერო საზოგადოებას შემუშავებული არ ჰქონია. ცხადი გახდა, რომ ახალი სიტყვების დიდი რაოდენობა მოსახლეობისათვის უფრო გაუგებარი იყო ვიდრე ბევრი არაბული და სპარსული სიტყვა, რომლებიც თურქულმა შეისისხლხორცა და ხალხის ცნობიერებაში თურქულ სიტყვებად მოიაზრებოდა. მათი განდევნა ენიდან, რასაკვირველია, უმართებულო იყო, რაც დრომ დაადასტურა. უამრავი ახალი სიტყვის გავრცელება, ხშირ შემთხვევაში ვერ ხერხდებოდა იმის გამო, რომ მათი მნიშვნელობა მოგონილი იყო, დამყარებული რაღაც „ფანტასტიკურ“ ეტიმოლოგიაზე, რომლითაც რეფორმატორები ცდილობდნენ მათი „თურქულობის“ დასაბუთებას და ენაში მათ დამკვიდრებას¹. შედეგად, გაჩნდა ერთგვარად ხელოვნური ენა, რომელიც გასაგები იყო პურისტი რეფორმატორების ვიწრო წრისთვის. ამ ხელოვნურ „ენას“ „მოგონილი“ ენა (uydurma) შეარქვეს. ბოლოს თავად საენათმეცნიერო საზოგადოებამაც აღიარა, რომ მოხდა ძლიერი გადახრა და, რომ იდეა ენაში დამკვიდრებული ყველა უცხო (არაბული და სპარსული. რეფორმა არ შეხებია ევროპეიზმებს) სიტყვის შეცვლა საკუთრივ თურქული ნეოლოგიზმებით არასწორი გამოდგა. საინტერესო დეტალი 1934 წლის განმავლობაში (უკიდურესი პურიზმის დროს) ათათურქი შეეცადა რამდენიმეჯერ თავის გამოსვლებში გამოეყენებინა „ახალი ენა“, მაგრამ 1935 წლიდან ისევ დაუბრუნდა ტრადიციულ მეტყველებას.²

მიუხედავად ამისა, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ რეფორმამ უდიდესი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ ენის, არამედ მთლიანად კულტურის განვითარების პროცესზე. თამამად შე-

¹ Erik Jan Zürcher. La théorie du “langage-soleil” et sa place dans la réforme de la langue turque. – www.iisg.nl/staff/ezu.php.

² Falih Rifki Atay. Çankaya Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne kadar. İstanbul. 1968, გვ. 47.

იდლება ითქვას, რომ ენის რეფორმით დაიწყო თურქული კულტურული ცნობიერების ტრანსფორმირების პროცესი.

ლათინურ (ფონეტიკურ) ანბანზე გადასვლამ მოწვევითა თურქული სამწერლობო ენა ოსმალურ ტრადიციას და არაბულ-სპარსულ გავლენას და დაახლოვა იგი სალაპარაკო ენასთან. ამან მკითხველს მისცა საშუალება თავისუფლად წაეკითხა უცნობი სიტყვებიც კი, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო ოსმალური ორთოგრაფიით დაწერილი ტექსტების კითხვისას. ახალი ანბანის შემოღებამ (ხშირად ძალდატანებით) გააადვილა და დააჩქარა მოსახლეობის მასიური ალფაბეტიზაცია (მოსახლეობაში წერა-კითხვის უცოდინართა რაოდენობა 1923 წელს იყო 80%, 1980 წელს – 30%, ხოლო 1995 წელს – 19%).

ანბანის რეფორმამ საგრძნობლად შეაფერხა პანისლამური აკულტურაცია და დააჩქარა კულტურული ნაციონალიზმის პროცესი. ბუნებრივია, იბადება კითხვა: როგორ შეიცვალა თურქული სალიტერატურო ენის ლექსიკა? თანზიმათის შემდგომ პერიოდში ვიდრე 1939-იან წლებამდე გამოცემული სხვადასხვა თურქი მწერლის ლიტერატურული ნაწარმოებების ლექსიკის შესწავლა ცხადყოფს, რომ ამ ნაწარმოებებში დაფიქსირებული თურქული სიტყვების რაოდენობა შეადგენს 35-40%.¹ 1920-იან წლებში ეს პროცენტი უმნიშვნელოდ იზრდება. 1940-1950-იანი წლებისთვის იგი აღწევს 50-60%, ხოლო დღეს ეს პროცენტი ასულია 80-85%-მდე. ბევრად უფრო მაღალია საკუთრივ თურქული სიტყვების რიცხვი მეცნიერების (რეფორმატორების) შრომებში, სადაც იგი მერყეობს 90-98% შორის, რაც მიუთითებს მათ აშკარა ტენდენციურობაზე.

თურქული ლექსიკის დღევანდელ სტანდარტს ავტორები (ძირითადად ჟურნალისტები) მკაცრად და ერთგვაროვნად არ მისდევენ. იგი უმეტესწილად ორიენტირებულია მკითხველის კულტურულ დონესა და პროფესიულ ცოდნაზე. აღსანიშნავია ის განსხვავებაც, რომელიც არსებობს სალაპარაკო ენაში. რეფორმის შედეგები ნაკლებად აისახა სოფლის მცხოვრებთა უფროსი თაობის მეტყველებაში, რომელშიც ჯერ კიდევ ჭარბადაა არაბული და სპარსული სიტყვები. მოსახლეობის ამ ნაწილმა ხშირად არც

¹ Ömer Asım Aksoy. Gelişen ve özleşen Dilimiz. Ankara, 1975, გვ. 89.

იცის ახალი სიტყვების მნიშვნელობა და ამდენად მის მიერ ეს „ახალი“ სიტყვები პრაქტიკულად იგნორირებულია. ბუნებრივია, დროის მანძილზე ეს განსხვავება თანდათანობით ქრება. ახალი თაობა სწავლობს დღევანდელ ენას, ამ ენაზე საუბრობს და წერს. იგი სხვაგვარად აფასებს თურქულ კულტურულ კაპიტალს, მონაწილეობს ქვეყნის „ეროვნულ რევოლუციაში“ და ქმნის ახალ ეროვნულ ცნობიერებას, რაც აახლოვებს მას დასავლეთთან.

GIORGI ANTELAVA

THE REFORM OF THE MODERN TURKISH LANGUAGE

The language reform is one of the most widely and at the same time most heatedly discussed problems in modern Turkey. This reform is not only an interesting attempt to change the Turkish language deliberately and methodically; it is also an integral part of an important manifestation of the social, political and cultural transformation which has taken place in Turkey. The linguistic changes can only be understood in correlation with the simultaneous development of Turkish society. Owing to this dual aspect, the Turkish language reform may be of interest not only to the Turkologists, but also to the historians and sociologists. The Turkish language reform, initiated by the first president of the Republic – Mustafa Kemal Atatürk, has been one of the important steps directed towards the formation of the new Turkish nation and its transformation to the new cultural consciousness.

**კოლიტიკოლოგია, სოციოლოგია,
ფსიქოლოგია**

გურამ აბესაძე

**თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკური
კულტურის დემოკრატიული ტრანზიციის
პარადიგმები**

თანამედროვე საქართველოს პოლიტიკური სისტემის დემოკრატიული ტრანზიციის ერთ-ერთ უპირველეს პროცესს პოლიტიკური კულტურის დონის ამაღლება წარმოადგენს. პოლიტიკური კულტურა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პოლიტიკური პროცესების მდგრად განვითარებასა და დემოკრატიულ მოდერნიზაციაზე. ამიტომ, სოციუმის პოლიტიკურ-კულტურული თვითდამკვიდრება პოლიტიკური სისტემისა და რეჟიმის სტაბილური ფუნქციონირებისა და ლეგიტიმურობის უპირველესი ფაქტორი უნდა გახდეს. ქართული პოლიტიკურ-კულტურული სივრცის დემოკრატიული ტრანზიციის ძალზე რთული პროცესია და გარკვეული მიმართულებებით ღრმა ცვლილებებს მოითხოვს. ეს ცვლილებები ძირითადად შემდეგი პარადიგმების სახით შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

პოლიტიკური პრაგმატიზმი. პოლიტიკური ტრანზიციის პირობებში პოლიტიკური პროცესების მართვისა და დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმის დამკვიდრების უპირველესი ფაქტორია პოლიტიკური პრაგმატიზმი. იგი განსაზღვრავს პოლიტიკური კულტურის დემოკრატიულ-ტრანზიტულ პროცესებს: 1. პოლიტიკური ცხოვრების ისეთი მოდელის შექმნას, რომელიც რეალურად განაპირობებს დემოკრატიულ პოლიტიკურ პროცესებს, პოლიტიკური წესრიგის ინსტიტუციურ მდგრადობასა და პოლიტიკური რეჟიმის სტაბილურობას; 2. ადამიანებისა და პოლიტიკური აქტორების უნარს თავის სასარგებლოდ გამოიყენონ პოლიტიკური სიტუაცია

და წარმართონ საკუთარი ინტერესები ისე, რომელიც უზრუნველყოფს საერთო ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ პროგრესს.

პოლიტიკურ კულტურაში პრაგმატიზმი რეალური ინტერესებისა და მიზნების განხორციელებისათვის პოლიტიკური სივრცის დემოკრატიულ ტრანსფორმაციას გულისხმობს. ინდივიდები და პოლიტიკური სუბიექტები დემოკრატიულ პოლიტიკურ კულტურაში პოლიტიკური თანაცხოვრების რეჟიმს სარგებლიანობის პრინციპებზე აგებენ, რომელშიც სწორად იქნება გააზრებული ინდივიდუალური და სახელმწიფოებრივი ინტერესები. პოლიტიკური პრაგმატიზმის ფორმირება უზრუნველყოფს რაციონალური სარგებლიანობის პრინციპის განხორციელებას; იგი პოლიტიკური რეჟიმის ისეთ ტიპს ამკვიდრებს, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის პოლიტიკურ თავისთავადობასა და საკუთარი ნებით მოქმედებას.¹

პოლიტიკური პრაგმატიზმი ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში უზრუნველყოფს: 1. პოლიტიკური კულტურიზაციის თავისუფლად განვითარებასა და რეალურ პოლიტიკურ სიტუაციასთან მათ შეხამებას; 2. საკუთარი კულტურულ-ინტელექტუალური პოტენციალის სრულყოფილად გამოვლენას, რომელიც განაპირობებს პოლიტიკური სარგებლიანობის დამკვიდრებას; 3. ვიწრო კლანური და პარტიული ინტერესების დაძლევას და სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური კეთილდღეობის წინა პლანზე წამოწევას.

პოლიტიკური ლეგიტიმაცია. დემოკრატიული ტრანზიტის პირობებში პოლიტიკური კულტურის ფორმირება მოითხოვს პოლიტიკური სტრუქტურების ლეგიტიმაციის პრინციპების განხორციელებას. ტრანზიციის პროცესში პოლიტიკური ლეგიტიმურობა ნიშნავს:

1. პოლიტიკური სისტემის ინსტიტუტებისა და სტრუქტურების ფუნქციონირებას მოქალაქეთა ინტერესებისა და ნების გამოხატვის საფუძველზე;
2. პოლიტიკური ელიტის ფორმირებას დემოკრატიული პრინციპებისა და სამართლიანობის დაცვის შედეგად;
3. პოლიტიკური ხელისუფლების დანაწილებასა და გამიჯვნას, მათ არჩევას საარჩევნო კანონმდებლობის მკაც-

¹ Г. А. Альмонд, С. Верба. Гражданская культура и стабильность демократии. – «Полис». №6, 1992, გვ. 128.

რად დაცვის საფუძველზე;

4. პოლიტიკური პლურალიზმის განხორციელებას და ადამიანთა ინტერესების გამოხატვას;
5. ადამიანთა უფლებებისა და თავისუფლების დაცვას;
6. ელექტორატის რაციონალური არჩევანის უნარის თანდათანობით დამკვიდრებას.

საქართველოში პოლიტიკური ლეგიტიმურობის პრინციპები ზოგჯერ არ ხორციელდებოდა; ხშირად პოლიტიკური ელიტის ნების საფუძველზე ირღვეოდა საარჩევნო კანონი და უარყოფილი იყო ელექტორატის ინტერესები, რაც იწვევდა კრიზისულ სიტუაციებს; ტრანზიტული პროცესი არ მიდიოდა დემოკრატიული ლეგიტიმაციის პრინციპების დაცვით. ასეთმა პროცესებმა ადამიანებში დაამკვიდრა პასიური პოლიტიკური მოქმედებების ფორმები, ნიჰილიზმი და პესიმიზმი.

პოლიტიკური ლეგიტიმურობა ადამიანებს გამოუმუშავებს პოლიტიკურ სიტუაციაში დამოუკიდებელი და შემოქმედებითი აზროვნების უნარს, პოლიტიკური პროცესების რაციონალურად გააზრებისა და შედეგების შესაძლებლობებს, რომელიც თავისთავად გარკვეულ პოლიტიკურ-ინტელექტუალურ კულტურას საჭიროებს. დემოკრატიულ პოლიტიკურ კულტურაში ლეგიტიმურობა აქტიურ დამოუკიდებელ და გააზრებულ მოქმედებებს გულისხმობს.

პოლიტიკური მართვის კულტურა. ტრანზიტის პერიოდში პოლიტიკური კულტურის ფორმირება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული პოლიტიკური პროცესის მართვის კულტურის თანდათანობით გამოუმუშავებაზე. პოლიტიკური მართვის კულტურა პოლიტიკური ძალაუფლების მქონე ინსტიტუტების ეფექტიან მუშაობას გულისხმობს:

1. ისინი უნდა იყვნენ ლეგიტიმურად დამკვიდრებულები;
2. აქტიურ ზემოქმედებას ახდენდნენ პოლიტიკური პროცესების ტრანსფორმაციაზე;
3. შეეძლოთ ურთიერთშეთანხმებული მუშაობა;
4. ჰქონდეთ კულტურულ-ინტელექტუალური კომუნიკაცია სოციუმთან;
5. ცდილობდნენ ეროვნული კონსოლიდაციისა და თანხმობის მიღწევას.

პოლიტიკური ძალაუფლების მქონე ინსტიტუტებსა და სტრუქტურებს ლეგიტიმურობა მეტ უფლებებსა და პასუხისმგებლობას ანიჭებს. ამიტომ, ისინი ყოველმხრივ უნდა ცდილობდნენ პოლიტიკური მართვის შინაგანი კულტურის სრულყოფას. პოლიტიკურ მართვაში განსაკუთრებით საჭიროა პროფესიონალიზმი, რადგანაც პოლიტიკური გადაწყვეტილებები მთელ სოციალურ პროცესებზე ახდენს გავლენას და თავისი არსით მეტ მოქნილობას, რისკს, შემართებას, ინტელექტს, მანევრირებას, ხელოვნებას და სიტუაციურ მოქმედებებს გულისხმობს.

პოლიტიკური მართვა მოითხოვს შემეცნებით და რაციონალურ-შემოქმედებით გააზრებებს, პრობლემების უაღრესად ღრმა გლობალურ შესწავლას. ამიტომ, პოლიტიკური ლიდერების შერჩევა და დანიშვნა უნდა ხდებოდეს საჯაროობისა და ლეგიტიმურობის პრინციპების ფართოდ გამოყენების საფუძველზე. იგი უზრუნველყოფს:

1. პოლიტიკური ლიდერების შერჩევას პროფესიონალიზმისა და კომპეტენტურობის პრინციპით;
2. პოლიტიკური ლიდერის ან ხელმძღვანელის შეცვლას სამართლებრივი პრინციპების გამოყენებით;
3. ლიდერებისა და ხელმძღვანელების პასუხისმგებლობის ამალგებასა და მათ კომპეტენტურ მუშაობას.

პოლიტიკური მართვის კულტურაში ძალზე მნიშვნელოვანი მომენტია დიალოგისა და კომპრომისების გამომუშავების კულტურა. პოლიტიკური პროცესი თავისი სპეციფიკურობით აუცილებლად საჭიროებს პოლიტიკურ დიალოგსა და კომპრომისების გამოყენების ხელოვნებას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს საყოველთაო ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თანხმობა. პოლიტიკური დიალოგი უფრო ობიექტურად და რეალურად გამოავლენს დაპირისპირებული მხარეების შეხედულებებს, მათ მოთხოვნებსა და ინტერესებს, რომლის საფუძველზეც შეიძლება მიღწეულ იქნას კონსენსუსი და ეროვნული თანხმობა.

პოლიტიკურ-კულტურული ინტეგრაცია. ტრანზიტულ პერიოდში დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ფორმირების პროცესი თანდათანობით იწვევს საზოგადოებაში პოლიტიკურ-კულტურულ ღირებულებათა თანაბარ განაწილებასა და საზოგა-

დღების საყოველთაო ინტეგრაციას. საქართველოში პოლიტიკური ცვლილებები თავისთავად იწვევს პოლიტიკურ-კულტურული ღირებულებებისა და ორიენტაციების შეცვლას, ზოგჯერ მათ ურთიერთდაპირისპირებას. ეს პროცესი მეტად რთულია და წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებს, რასაც ზოგჯერ ხელს უშლის ზოგიერთი ლატენტური პოლიტიკური ძალა. პოლიტიკურ-კულტურული ინტეგრირება ახალი ქართული სახელმწიფოს განმტკიცების აუცილებელი პირობაა.

ინტეგრირებული დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ძირითად თვისებად საერთო ეროვნულ-პოლიტიკური თანხმობა და კონსენსუსი უნდა მივიჩნიოთ; მისი თანდათანობით დამკვიდრება დამოუკიდებელია:

1. პოლიტიკური ძალების განლაგებასა და თანამშრომლობაზე;
2. პოლიტიკური ელიტის ლეგიტიმურ ფუნქციონალურ-შემოქმედებით როლზე;
3. საზოგადოებაში პოლიტიკურ-კულტურული ღირებულებების ინტერიორიზაციის პროცესზე.

ეროვნულ-პოლიტიკური ინტეგრაციის დონე განსაზღვრავს დემოკრატიული გარდაქმნების ტემპს, ღირებულებითი ორიენტაციების შეცვლას, პოლიტიკური აზროვნებისა და მოქმედებების პლურალიზმის დამკვიდრებას.

ქართულ სინამდვილეში პოლიტიკურ ძალთა ურთიერთდამოკიდებულების აგრესიული ფორმები და პოლიტიკური დიალოგის ირაციონალური ფონი ჯერ-ჯერობით ხელს უშლის საერთო ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ კულტურულ ინტეგრაციას. განსხვავებული აზრისა და შეხედულებებისადმი დამოკიდებულება ამკარად უპავტივცემულობის ფორმით ვლინდება და კონსენსუსის შეუძლებლობაში აისახება. საზოგადოებაში ზოგჯერ მიუღებელი ხდება პლურალიზმი და დიალოგი, რომელიც ეროვნულ-კულტურული ინტეგრაციის მიღწევისათვის მეტად საშიში ფაქტორია.

პოლიტიკური აზროვნებისა და თვითცნობიერების კულტურა. დემოკრატიული ტრანზიტის პირობებში ერთ-ერთ უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს პოლიტიკური აზროვნებისა და პოლიტიკური თვითცნობიერების კულტურის ამაღლება; ისინი განსაზღვრავენ პო-

ლიტიკურ სივრცეში პოლიტიკური წესრიგისა და სტაბილურობის ფორმებს, პოლიტიკური ტრანსფორმაციის ორიენტაციებსა და პრიორიტეტებს. ადამიანის ცნობიერების ტრანსფორმაცია უფრო რთულია და ძალზე ნელი ტემპით მიმდინარეობს. მის შეცვლას მთელი ისტორიული ეპოქა სჭირდება და ძალზე ბევრ გარეგან ფაქტორებზეა დამოკიდებული. ტრანზიციის პირობებში ინსტიტუციურ ცვლილებებთან ერთად უნდა იცვლებდეს აზროვნების სტილიც.¹

პოლიტიკური აზროვნების კულტურა ორი მიმართულებით ვლინდება:

1. პოლიტიკური აზრის გამოხატვის დია ფორმები, შემოქმედებითი და შემეცნებითი პროცესების თავისუფალი სტილი;
2. განსხვავებული აზრისადმი პატივისცემა და ლოიალური დამოკიდებულება.

პოლიტიკური თვითცნობიერების კულტურა გულისხმობს საკუთარი ინტერესების, მიზნებისა და ორიენტაციების ინტელექტუალურ გააზრებას; მისი მიზანია ინდივიდის თვითდამკვიდრება და თვითრეალიზაცია, პოლიტიკური როლის განსაზღვრა. პოლიტიკური თვითცნობიერება ინდივიდის შინაგანი კულტურიზაციის საფუძველია, რომლის პირობებშიც მიმდინარეობს საკუთარი შესაძლებლობებისა და უნარის თვითშემეცნება. დამოუკიდებელი პოლიტიკური აზროვნებისა და თვითცნობიერების გარეშე შეუძლებელია საბოლოოდ განხორციელდეს დემოკრატიული ტრანზიტი, რადგანაც იგი არის ინდივიდის თვითგანსაზღვრის და თვითაქტივიზაციის საფუძველი.

პოლიტიკური პროცესების ინსტიტუტიზაცია. დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის დამკვიდრების ტემპი და რაციონალური მიმდინარეობა არსებითად დამოკიდებულია პოლიტიკური პროცესების ინსტიტუტიზაციის დონეზე. ამ მხრივ ქართული ტრანზიტი ძალზე სუსტია და მნიშვნელოვან სრულყოფას საჭიროებს. პოლიტიკური ინსტიტუტების სისუსტე განაპირობებს კრიზისული სიტუაციების, უმართავი და ქაოსური მოვლენების წარმოშობას. საქართველოს სახელმწიფოს სიმყარე ორი მიმარ-

¹ Д. В. Олышанский. Трансформация человеческого сознания. – «Полис». №3, 1991, გვ. 53-56.

თულებით შეიძლება შეფასდეს:

1. პოლიტიკური ინსტიტუტების სტაბილურობითა და მდგრადობით ;
2. ამ ინსტიტუტების მიერ თავიანთი ფუნქციების შესრულებით.

ორივე ამ კრიტერიუმით ქართული სახელმწიფო სუსტია, რომლის გამონახატულებაც ხელისუფლების კონსტიტუციური გზით გადაცემის უნარობა. ამასთანავე, ქართული პოლიტიკური ინსტიტუტები განსაკუთრებით არამდგრადია სხვა ტრანზიტულ ქვეყნებთან შედარებით. ქართული ინტელექტუალები ამ საკითხს ხსნიან არასახელმწიფოებრივი მენტალიტეტითა და ინდივიდის სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი გაუცხოებით.¹

განსაკუთრებით უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა პოლიტიკური ინსტიტუტებისადმი გაუცხოების პროცესის დაძლევა. ადამიანები არ ენდობიან პოლიტიკურ ინსტიტუტებს და ძირითადად ლიდერებზე არიან ორიენტირებულნი, რომლებიც თავისი ქარიზმატული თვისებებით გამოირჩევიან. ასეთი ნეგატიური პროცესი გამომწვეულია პოლიტიკურ ძალთა ურთიერთდამოკიდებულების დაბალი პოლიტიკური კულტურით, რომელიც გამოიხატება აგრესიულობასა და უპატივცემულობაში; ხშირია პოლიტიკურ ძალთა უხეში ურთიერთდაპირისპირების ტენდენციები, რაც იწვევს ადამიანთა გაუცხოებას ამ ძალებისადმი. ამიტომ, მათი ღირებულებითი ორიენტაციების გამომხატველ იმედად მხოლოდ ქარიზმატული თვისებების მქონე ლიდერები რჩება. ხელისუფლების მონაცვლეობაც ამ ფაქტორზეა დამოკიდებული, რომელმაც შესაძლებელია ყოველთვის არ მოიტანოს პოზიტიური შედეგი.

პოლიტიკური სივრცის ინსტიტუტიზაციის დაბალმა დონემ პოლიტიკური პროცესების ტრანსფორმაცია ლიდერების საკონკურენციო ბრძოლად გადააქცია, რომელიც ქართული სახელმწიფოს განვითარებისათვის ყოველთვის არ არის მისაღები; ისინი განსხვავებული ორიენტაციებითა და პოზიციებით გამოირჩევიან და ხშირად ცვლიან თავიანთ ღირებულებით კონცეფციებს; ეს იწვევს პოლიტიკური საზოგადოების დაბნეულობასა და ამ ლიდერებისადმი დაპირისპირებას. საბოლოო შედეგი შესაძლებელია იყოს

¹ სახელმწიფოებრიობა და უსაფრთხოება. თბ., 2006, გვ. 87-91.

პოლიტიკური ნიჰილიზმი და პესიმიზმი. ამიტომ, ქართული პოლიტიკური სივრცე ინსტიტუციურ კულტურინაზციას მოითხოვს, რომელიც პოლიტიკური წესრიგის უპირველესი პირობაა.

პოლიტიკური იდეოლოგიის როლის ამაღლება. დემოკრატიული ტრანზიტის პოლიტიკურ ორიენტაციებსა და პრიორიტეტებს პოლიტიკური იდეოლოგია განსაზღვრავს; იგი არის ღირებულებათა სისტემა და პოლიტიკური თანაცხოვრების კონცეფციური მოდელი, რომელიც თავის განვითარებაში ეროვნულმა სახელმწიფომ აირჩია. იგი გამოხატავს სოციუმის, პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების, ერისა და სახელმწიფოს ინტერესებს, მიზნებს, შეფასებებს და ღირებულებით ორიენტაციებს. მისი განვითარების საერთო ღონე მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის სისტემაში პოლიტიკურ შეხედულებათა, შეფასებათა და ორიენტაციათა კონცენტრაციასა და სისტემატიზაციას ახდენს; იგი აჩქარებს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ინტეგრაციასა და აღმავლობას.¹

ტრანზიტის პირობებში განსაკუთრებით დიდია სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის როლი, რომელიც აღიარებული და ლეგიტიმური უნდა იყოს პოლიტიკური საზოგადოების უმრავლესობის მიერ. სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის მიზანია პოლიტიკური განვითარების ძირითად ღირებულებათა, ორიენტაციათა და პრიორიტეტულ მიმართულებათა გამოკვეთა, საზოგადოების პოლიტიკური ინტეგრაცია, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი გათიშულობისა და ღებორგანიზაციის თავიდან აცილება. ტრანზიტულ პერიოდში მისი როლი განსაკუთრებით უნდა გაიზარდოს, რადგანაც სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და პოლიტიკური ძალების შეთანხმებული და კოორდინირებული მუშაობა სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის გარეშე არ არსებობს; მისი საშუალებით უნდა მოხდეს პოლიტიკურ ფუნქციათა განაწილება, ეროვნული თანხმობის მიღწევა, ინდივიდისა და სოციუმის პოლიტიკური სოციალიზაცია. პოლიტიკურმა იდეოლოგიამ უნდა შეძლოს საზოგადოების ადაპტაცია დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურული ღირებულებებისადმი.

¹ **А. Ахизер.** Идеология – предмет науки, наука – элемент идеологии – ОНС. ტ. I. 1991, გვ. 83;

ბებისადმი და გადააქციოს იგი ინდივიდის შინაგან მოთხოვნილებად; მან უნდა შეძლოს საზოგადოების პოლიტიკური გაუცხოებისა და თვითგაუცხოების დაძლევა, პოლიტიკური გარდაქმნებისათვის ინდივიდისა და სოციუმის მობილიზება.¹

პოლიტიკური ლიდერების პოლიტიკური კულტურის ფორმირება. ტრანზიტულ საზოგადოებებში პოლიტიკური პროცესების განვითარების ტემპს დიდად განსაზღვრავენ პოლიტიკური ლიდერები; მათი როლი კრიზისულ და ექსტრემალურ სიტუაციებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. ღირებულებათა ცვლილებების პირობებში პოლიტიკური ლიდერი გამოკვეთილი აქტორის როლს ასრულებს და განსაზღვრავს პრიორიტეტებს. პოლიტიკური ლიდერის ტიპს შეუძლია პოლიტიკური ტრანზიტი რაციონალური ან ირაციონალური მიმართულებით წარმართოს. ამიტომ, პოლიტიკური ლიდერის ფენომენი ტრანზიციის პროცესში განმსაზღვრელი ფაქტორია.

ქართულ სინამდვილეში პოლიტიკურ ლიდერთა გარკვეული ნაწილი პროგრესულ როლს ასრულებს და აჩქარებს პოლიტიკურ ტრანსფორმაციას, მაგრამ არის ისეთი პოლიტიკური ლიდერის ტიპები, რომლებიც მხოლოდ ვიწრო კლანურ-პარტიული პრინციპებით მოქმედებენ; ისინი ხელს უწყობენ საზოგადოებაში პოლიტიკური ნიჰილიზმის, საყოველთაო აგრესიული ტონალობისა და მტრის ხატის სინდრომის გავრცელებას. ტრანზიციის პერიოდში პოლიტიკური ლიდერის ტიპი განაპირობებს პოლიტიკური ცვლილებების პროგრესულობას. პროგრესული პოლიტიკური ლიდერი აჩქარებს პოლიტიკურ დემოკრატიულ გარდაქმნებს, ახდენს საზოგადოების მობილიზაციას და ამკვიდრებს აზრთა პლურალიზმს. ტრანზიტის პირობებში ზოგჯერ პოზიტიურად უნდა მივიჩნიოთ ლიდერის მმართველობითი ავტოკრატიული სტილი, რადგანაც კრიზისული და ექსტრემალური სიტუაციები რისკიან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს მოითხოვს. ლიდერის პიროვნული თვისებები ექსტრემალურ სიტუაციებში გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს; ამიტომ, ასეთ ვითარებაში ქარიზმატული ნიშნები კიდევ უფრო გამოკვეთილად ჩანს; პოლიტიკური ლიდერის მიზანსწრაფვა განსაკუთრებულად ზემოქმედებს პოლიტიკური საზოგადოების

¹ გ. აბესაძე. პოლიტიკური კულტურის ფორმირების პარადიგმები გარდამავალ პოლიტიკურ სისტემაში. – *პოლიტიკა*, №2, 1999, გვ. 70.

აქტიურობაზე, რომლის საფუძველზეც ყალიბდება ერთიანი ეროვნული პოლიტიკური ნება.

დემოკრატიული პოლიტიკური ლიდერის ტიპის ფორმირებაზე ორი ძირითადი ფაქტორი ახდენს გავლენას:

1. პოლიტიკური სიტუაცია, ტრანზიციის დონე და ტემპი, პოლიტიკური ძალების განლაგება და საზოგადოების ფსიქოლოგიურ-ემოციური თავისებურებები, რომელსაც მოცემული პოლიტიკური ვითარება განსაზღვრავს;
2. პოლიტიკური ლიდერის შინაგანი პოლიტიკური კულტურის დონე, რომელიც ინტელექტუალობასა და მენტალობაში გამოვლინდება.

ლიდერის კულტურულ-ინტელექტუალური თვისებები განსაკუთრებულ ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოების პოლიტიკური სოციალიზაციის პროცესზე, რომელიც მიზნად ისახავს პოლიტიკური დემოკრატიული თანაცხოვრების მოდელის შექმნას.

დემოკრატიული ტრანზიტის განხორციელება ორი ფაქტორის გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია:

1. შენარჩუნებული იქნას ეროვნული ტრადიციები და ღირებულებები, ეროვნული მენტალობა და კულტურულ-ინტელექტუალური თანაცხოვრების წესები;
2. ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრებამ არ უნდა გამოიწვიოს ეროვნული კულტურული ტრადიციული თანაცხოვრების მოშლა, რომელიც ყოველთვის გამოირჩეოდა თავისი შემწყნარებლური და ტოლერანტული პრინციპებით. ისტორიულად ქართული თანაცხოვრებისათვის უცხო იყო ტოტალიტარიზმი და აგრესიულობა.

ჰუმანიზმი, ინდივიდუალიზმი, თავისუფალი შემოქმედებითი ცხოვრება, ტოლერანტობა, ურთიერთპატივისცემა – ქართველ ადამიანში მუდამ სტერეოტიპის ფორმას იღებდა. სამწუხაროდ, ზოგჯერ ცდილობენ დაამკვიდრონ თანაცხოვრების ისეთი სტანდარტები, რომელიც ქართული მენტალობისთვის სრულიად უცხო და მიუღებელია. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II თავის საშობაო ეპისტოლეში (2007წ.) ამბობს:

„უნდა გავაცნობიეროთ, რომ შეტევა ხორციელდება თითოე-

ული ადამიანის აზროვნებაზე, ამიტომაცაა ყოველი ჩვენგანის გული და გონება ამ ბრძოლის ასპარეზი. ესა თუ ის პიროვნება ან რჩება ქართველად, ან თავისი შინაგანი სისუსტისა და მიმბაძველობის გამო, იცვლის ღირებულებათა სისტემას“.

დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის დამკვიდრება ეროვნული თავისთავადობის პრინციპებს ემყარება; ერი თავის კულტურულ-ინტელექტუალურ თანაცხოვრებას ისტორიულ-ტრადიციულ ღირებულებებზე აგებს, რომელიც პოლიტიკური კულტურის ეროვნული მოდელის ფორმას იძენს. ქართული პოლიტიკური ტრანზიტი მიზნად ისახავს ტრადიციული პოლიტიკური კულტურის ელემენტების შენარჩუნებასა და განმტკიცებას. ამ მიმართულებით წინააღმდეგობები სახეზეა, როგორც ქვეყნის შიგნიდან, ისე გარედან, მაგრამ ქართული კულტურა და თვითმყოფადობა თავის ეროვნულ ფორმასა და პრინციპებს მკვეთრი ტრანსფორმაციის პირობებში ყოველთვის ინარჩუნებდა.

თანამედროვე პოლიტიკურ-კულტურული ტრანზიტის მიზანია ქართველი ადამიანის თანამედროვე კულტურულ-ინტელექტუალური ტიპის ფორმირება, რომელშიც უპირველესი პრიორიტეტი იქნება სახელმწიფოებრივი აზროვნება; პოლიტიკური ერი ეს არის სახელმწიფოებრივი ერი, რომლის პოლიტიკური მოღვაწეობა სასიცოცხლო პოლიტიკური სივრცის შენარჩუნებას ემსახურება. პოლიტიკურ-ეროვნული სივრცის დემოკრატიულობა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს თვითდამკვიდრებას უნდა დაემყაროს.

GURAM ABESADZE

**THE PARADIGMS OF DEMOCRATIC TRANSITION ON THE
MODERN GEORGIAN POLITICAL CULTURE**

The political culture of the present Georgia is undergoing a democratic transition. The process of transition can be established by the following paradigms: securing the political pragmatism, which is a functional factor of a democratic-political regime and culture, a gradual generation of the ruling culture of the political processes improving the political competence and professionalism; political-cultural integration and national consolidation; raising the culture of the political consciousness and self-awareness, the social political-cultural self-assertion; institution of political processes and ensuring their stable functioning; raising the role of the political ideology in the transition process and forming a national-state ideology; heightening the political culture level of the political leaders. The aim of a democratic transition of the political culture in present-day Georgia is raising the cultural-intellectual level of an individual whose very first (main) priority will be the state interests and values.

კახი კოკალიანი

სუიციდური მოტივები კლასიკური ფსიქონალიზის თვალსაზრისით

კლასიკური ფსიქონალიტიკური თეორია ეთანხმება სუიციდური მოქმედების ინტერპრეტაციას, რომელიც თვითმკვლელობის ცნებაში შედის. ამ შემთხვევაში საუბარია აუტოაგრესიული აქტის შესახებ. თუმცა ის ერთ მნიშვნელოვან სიახლესაც შეიცავს: სუიციდის აქტში მნიშვნელოვანი აქცენტი ახლო ადამიანის როლზე კეთდება. ობიექტის დაკარგვაზე (ეს ტერმინი ფართო გაგებით ახლო ადამიანის არა მარტო ფაქტობრივ დაკარგვას აღნიშნავს, არამედ მის მიმართ იმედგაცრუებასაც და ა.შ.), დებრესიისკენ მიდრეკილი ადამიანი, თავიდან სიძულვილით რეაგირებს. თუმცა მისგან თავის დაცვა უცებვე უწევს, რამდენადაც მოცემულ ადამიანს არ შეუძლია ობიექტზე უარის თქმა. დაცვა ხორციელდება რეგრესიის საშუალებით, განცდების ორალურ ფორმაზე, დაკარგული ობიექტის გადაყლაპვის ფანტაზიით. შემდგომში ხდება ობიექტის იდენტიფიკაცია სუბიექტის პიროვნებასთან. სიძულვილი, რომელიც პირველსაწყისად მიმართულია დაკარგულ ობიექტზე, ეხლა მიემართება თვითონ (თვითობის) ობიექტის წინააღმდეგ, ე.ი. საკუთარი პერსონის წინააღმდეგ.

თუმცა სადაო გახდა ის საკითხი, რომ დებრესიული აფექტი არა იმდენად სიძულვილში და მძვინვარებაში გამოიხატება, რამდენადაც ბრალეულობის განცდაში, იპოქონდრიულ სიფრთხილეში და გაღატაკების შიშში. აბრაჰამი და რადო¹ ამას იმით ხსნიან, რომ წარმოსახვითი გადაყლაპვის პროცესი მისი სადისტურ-ჰანობალური მახასიათებლის ძალით განიცდება როგორც, დასაძრახი საქციელი. უიზდომი² ამტყობს, რომ ობიექტის დაკარგვა უკვე წინასწარ აღიქმება, როგორც პროვოცირებული აქტიურობა (მე

¹ S. Rado. The Problem of melancholia. – Int. J. Psycho-Anal., 9, 1928, გვ. 154-165.

² J. O. Wisdom. Die psychoanalytischen Theorien über die Melancholie. – Jb. Psychoanal., 4, 1967, გვ. 102-154.

იმიტომ არა ვარ გაბრაზებული რომ დედამ მიმატოვა, არამედ მე ისეთი გაბრაზებული ვიყავი რომ დედამ მიმატოვა) და სწორედ ეს იწვევს ბრალეულობის განცდას. რადო (რადო 1928)¹ და ფენიხელი² კი კლინიკურ მასალაზე დაყრდნობით ამტკიცებენ, რომ დეპრესიის დროს ადგილი აქვს არა მარტო ზე-მე აგრესიას, თვითობის ობიექტზე მიმართულს, არამედ ობიექტი ასევე ნაწილობრივ კავშირში მოდის ზე-მესთან და ამგვარად თვითობის ობიექტის წინააღმდეგ მიემართება („დუალური ინტროექცია“).

სუიციდური მოქმედება კლასიკურ თეორიაში გაგებულია, როგორც დეპრესიული დინამიკის საბოლოო შედეგი. „არც ერთი ნევროტიკი არ განიცდის თვითმკვლელობის იმ ზრახვას, რომელსაც ის არ მიმართავდა საკუთარ თავზე სხვისი მოკვლის იმპულსიდან“.³ ამ ფორმით, თვითობაში ობიექტის განადგურება ხდება, ხოლო თვითობა საკუთარი დანაშაულის გამოსყიდვას სიკვდილით ახდენს.

შესაბამისად, კლასიკური ფსიქონალიტიკური თეორია დეპრესიაში და მის დასასრულში – თვითმკვლელობაში, უწინარეს ყოვლისა აგრესიის კონფლიქტის გადაჭრას ხედავს; სწორედ ამ ასპექტით შევიდა ის ლიტერატურაში, რომელიც სუიციდის პრობლემებს ეძღვნება. ამ თეორიის ჩარჩოებში მომუშავე ავტორები, ფსიქოთერაპიის შესაძლებლობების გათვალისწინებით, სუიციდისკენ მიდრეკილი ადამიანის დახმარების შესაძლებლობებს განიხილავენ, თუმცა თეორიის არსებობის მიუხედავად, სუიციდური პაციენტების ფსიქოთერაპია ძალიან რთულია, რაც ირიბად იმაშიც გამოიხატება, რომ ლიტერატურაში ძირითადად აღწერილია მხოლოდ თერაპიული სამსახურების ორგანიზების პრინციპები (ნდობის ტელეფონი, დეპრესიულ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანების კონსულტირება, სუიციდის დაძლევის ცენტრი და სხვა.). ფსიქოთერაპიულ მეთოდთა შორის პირველ რიგში განიხილება ის მეთოდები, რომლებიც კონფლიქტების გვერდის ავლით ხორციელდება, მაგალითად, აუტოგენური ვარჯიშები, დახმარება გარე პრობლემების გადაჭრაში და ა.შ. მაგრამ როგორც კი საუბარი

¹ S. Rado. The Problem of melancholia. – Int. J. Psycho-Anal., 9, 1928, გვ. 172-192.

² O. Fenichel. The psychoanalytic Theory of Neurosis. New York 1945, გვ. 47-70.

³ S. Freud. Zur Einleitung der Selbstmord-Diskussion. 1910. G. W. VIII, გვ. 34.

კაუზალურ პსიქოთერაპიაზე, კონფლიქტების გადაძაბვაზე იწყება, საკითხი ბუნდოვანდება და ხდება ნაწილობრივ პოლიპრაგმატული ან გულწრფელად პესიმისტური. ეს რამდენადმე უცნაურად გამოიყურება, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ არსებობს მკაფიო და საყოველთაოდ აღიარებული თეორია. მაშ იბადება კითხვა: რაშია საქმე – აგრესიის კონფლიქტის გადაძაბვაა ძალიან რთული, თუ თეორიაა ძალიან მარტივი?

ტიპური სუიციდური მოტივები. ავტორთა ნაწილი, რომლებიც თავიანთ მუშაობაში ძირითადად ფსიქონალიტიკურ მეთოდს იყენებენ, გაცნობიერებული სუიციდური მოტივების ან მათ კონსტელაციებთან დაკავშირებული დაკვირვებების აღწერას ახდენენ. ამ ავტორთა თეორიული მსჯელობა სუიციდალური ფსიქოდინამიკის ცალკეული დარგების ახსნის საშუალებას გვაძლევს, თუმცა ყოვლისმომცველი თეორიის შემუშავების საშუალებას არ იძლევა. მაგალითად, ზილბერგი,¹ ჰენდინი,² კუბი,³ შტენგელი⁴ სუიციდენტებთან საუბრის საფუძველზე მათი გაცნობიერებული მოტივების შესახებ და სხვა არავერბალური და ვერბალური ქცევის ფორმების კონტექსტში იმ ფანტაზიებზე აკეთებენ დასკვნებს, რომლებიც სუიციდურ მოქმედებაში გადაიღვარა. მეთოდურ დამოკიდებულებაში პრაქტიკულად არ ხდება იმის გათვალისწინება, რომ ასეთი ფანტაზიები ან მოტივები უკვე ამა თუ იმ ზომით დაექვემდებარენ მეორად გადაძაბვას და ფსიქოდინამიკური პროცესის საბოლოო პროდუქტს წარმოადგენენ, ე.ი. ისინი დამახინჯებული ფორმით ნამდვილ მოტივაციას ასახავენ. ამით აიხსნება მრავალგვარი კლასიფიკაცია და მათი აბსტრაქციის განსხვავებული ხარისხი.

თუ გადავხედავთ, რა ფანტაზიებს ან მოტივებს აღწერენ ზემოხსენებული ავტორები, მივიღებთ ასეთ სიას:

¹ **G. Zilboorg.** Differential Diagnostic Types Of Suicide. – Arch. Neurol. Psychiat., 35, 1936, გვ. 270-291.

² **H. Hendin.** The Psychodynamics of suicide. – J. Nerv. Ment. Dis., 136, 1963, გვ. 236-244.

³ **L. S. Kubie.** Multiple Determinants of Suicide. – J. Nerv. Ment. Dis., 138, 1964, გვ. 3-8.

⁴ **E. Stengel.** Neuere Forschungsarbeiten uber das Selbstmordproblem. Frankfurt. 1965, გვ. 123-132.

- ინტერნალიზებული ობიექტის მკვლელობა;
- აუტოაგრესია;
- მონანიება, თვითდასჯა;
- შურისძიება, სამაგიეროს გადახდა;
- აგრესიული დაძაბულობის განუსჯელად აცილება (კათარსისი);
- სიტუაციაზე სრული ძალაუფლება, აქტიური გაფრთხილება;
- ფაქტობრივი რეალიზაცია ემოციურად უკვე შესრულებული ფაქტისა (ე.ი. „სიკვდილისა“);
- ბავშვობაში დაბრუნება;
- კონტაქტის ძიება, ზოგჯერ რეგრესიული საშუალებით (სარისკო თამაში);
- გარდაცვლილ ადამიანთან მიერთება, სიმბიოტური დამოკიდებულებების სურვილი, ექსტაზი, თავგანწირვა;
- მორჩილება, გაქცევა;
- განახლება, აღორძინება, ახალი ცხოვრება.

მოცემული საკითხის თვალსაზრისით ეს სია მნიშვნელოვანია იმით, რომ ჩამოთვლილ მოტივთა შორის აგრესიის კონფლიქტი სავსებით ნათელია, და მაინც მათი ნაწილის, კერძოდ კი ბოლოს მოხსენებულთა ინტერპრეტაცია, როგორც სუიციდური ზრახვების გამოხატულება დაძაბულობის გარეშე შეუძებელია.

სუიციდის ტიპური მოტივების კლასიფიკაციაზე მომუშავე ავტორთა შორის, ერთიანი თეორიული მიდგომის შექმნაში აზრთა პრინციპული სხვადასხვაობა არსებობს. ლ. კუბი სხვადასხვაგვარი ფსიქოდინამიკური მექანიზმების არსებობის შესახებ გამოთქვამს ვარაუდს. ის ერთიანი თეორიის შექმნის შესაძლებლობას კატეგორიულად უარყოფს.¹ სხვა ავტორები ზოგადი თეორიის შექმნას კი ცდილობენ, მაგრამ უარს ამბობენ სხვადასხვაგვარ „მოტივთა ტიპური კონსტელაციის“ სასარგებლო უნიფიკაციაზე. მაგალითად, გ. ზილბერგი ეჭვის ქვეშ აყენებს იმ აზრს, რომ ინტერნალიზირებული ობიექტის მკვლელობა სუიციდური ფსიქოდი-

¹ L. S. Kubie. Multiple Determinants of Suicide. – J. Nerv. Ment. Dis., 138, 1964, გვ. 115-132.

ნამიკის ერთერთ ტიპს წარმოადგენს. მისი ვარაუდით შესაძლოა სუიციდის მცდელობა ასევე შესუსტებული მე-ს „პარადოქსალურ თვითგანმტკიცებას“ წარმოადგენდეს. ის ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ სუბიექტურ და სოციოკულტურულ დამოკიდებულებებში სუიციდურ მოქმედებებს აქვს არქაულ-რიტუალური თვისება და განსხვავებულ ხალხთა ტრადიციების შედარების აუცილებლობაზე მეტყველებს.¹

მსგავსი მცდელობა გამოიყენა ჰ. ჰენდინმა. მან ჩაატარა სუიციდური ფენომენის ფართო ეთნოფსიქოლოგიური კვლევა სკანდინავიის ქვეყნებში (თვითმკვლევლობათა უმნიშვნელო რაოდენობა ნორვეგიაში დანიასთან და შვედეთთან შედარებით – 7,5 შემთხვევა დაახლოებით 22 შემთხვევის წინააღმდეგ 100 000 მაცხოვრებელზე).² ეს ფენომენი კიდევ უფრო საყურადღებოა იმით, რომ ბოროტმოქმედების, ალკოჰოლიზმის, განქორწინების დონის მიხედვით მოცემული ქვეყნები ერთმანეთისგან არ განსხვავდებიან. კვლევებში ჰენდინმა გამოიყენა ფსიქოანალიტიკური ინტერვიუს ტექნიკა. მისი ინტერესების სფეროში პირველყოვლისა მოექცა წარმოდგენები და ფანტაზიები სიკვდილზე და სიკვდილის შემდეგ მდგომარეობაზე. მან მნიშვნელოვანი განსხვავება აღმოაჩინა აღნიშნულ სამ ქვეყანას შორის. ფსიქოანალიტიკურ ტექნიკასთან ერთად, საკუთარი დაკვირვების გამტკიცება ჰენდინმა შესაბამისი ქვეყნების ლიტერატურის კვლევებით სცადა. ამისათვის ყურადღება მიაპყრო არა მარტო დრამებს, არამედ კარიკატურებსაც, ფოლკლორს და ქალთა ჟურნალებსაც. სამივე ქვეყნიდან თითოეულში 25 სუიციდალური პაციენტი გამოიკვლია. შედეგებაზე, რომ ცდისპირების რაოდენობა ძალიან ცოტაა, ჰენდინი პასუხობს, რომ მისი აზრით, თვითონ დაკვირვების ფაქტი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მათი რაოდენობა.³

ჰენდინმა ფსიქოლინამიკური ტერმინების გამოყენებით, აღნიშნულ სამ ქვეყანაში სიუციდთან მიმართებაში არსებული განსხვავებები აღწერა, რომლებიც ერთის მხრივ, აგრესიას, ბრალე-

¹ **G. Zilboorg.** Differential Diagnostic Types Of Suicide. – Arch. Neurol. Psychiat., 35, 1936, გვ. 154-163.

² **H. Hendin.** The Psychodynamics of suicide, გვ. 236-244.

³ **H. Hendin.** The Psychodynamics of suicide, გვ. 236-244.

ულობის განცდას, წარმატებაზე და მიღწევაზე მიმართებულობას და დასჯის მეთოდებს მიეკუთვნება, მაგრამ, გარდა ამისა, ითვალისწინებენ ისეთ ასპექტებსაც, როგორცაა დამიკიდებულება, დახმარების პასიური მიღებისკენ მიდრეკილება, სქესთა შორის ურთიერთობა და სხვა.¹

ამ კვლევათა შედეგების მიხედვით **დანიელები** აღწერილია, როგორც პასიურები, განშორების მიმართ ჰიპერმგრძობიარენი, აგრესიის დათრგუნვისკენ მიდრეკილნი, სხვებში ბრალეულობის განცდის გამოწვევის ეფექტური ტექნიკის მფლობელნი. **შველები** შედარებით ადრეულ ასაკში აშორებენ საკუთარ ბავშვებს დედებისაგან. მათ მიღწევასთან მიმართებაში ნათელი მოლოდინი გააჩნიათ და ამასთან ერთად პატივმოყვარეობის წახალისებას აგრესიის მკაცრი კონტროლით ახდენენ. **ნორვეგიელები** ასევე ახდენენ დამოუკიდებლობის წახალისებას, მაგრამ საკუთარ თავს უფრო მეტი ემოციის უფლებას აძლევენ, ისინი ნაკლებორიენტირებულნი არიან წარმატებაზე და წარუმატებლობის შემთხვევაში თვითდასჯასაც ნაკლებად მიმართავენ.²

ჰენდინის აზრით სუიციდისკენ მიდრეკილებას სწორედ ეს ფსიქოსოციალური მახასიათებლები განსაზღვრავენ. დანიელებისათვის დამოკიდებულებასთან და დანაკარგთან დაკავშირებული სუიციდის ტიპია დამახასიათებელი, შველებისათვის – მიღწევებთან, ნორვეგიელებისათვის – მორალთან; სხვაგვარად, რომ ვთქვათ, დანიელებისათვის მნიშვნელოვან როლს განშორების მოტივი თამაშობს, შველებისათვის – მიღწევის ფრუსტრაციის მოტივი, ხოლო ნორვეგიელებისათვის – ანთისოციალური ქცევის აგრესიის გამო ბრალეულობის განცდის მოტივი.³

უფრო ზოგადი მოტივის სახით, ჰენდინი გამოყოფს სუიციდენტის ყოვლისშემძლეობის განცდას თვითმკვლელობის გზით ნებისმიერ სიტუაციაზე აქტიური ზემოქმედების შესაძლებლობით. ამ შემთხვევაში მას მხედველობაში აქვს მკვლელობის იმპულსების ინვერსიათა ცნობილი აგრესიული ასპექტების გვერდით განშორებისა (ზოგჯერ გათამაშებული) და უკეთეს სამყაროსთან შე-

¹ H. Hendin. The Psychodynamics of suicide, გვ. 236-244.

² H. Hendin. The Psychodynamics of suicide, გვ. 236-244.

³ H. Hendin. The Psychodynamics of suicide, გვ. 236-244.

ერთების და აღორძინების შესახებ ფანტაზიის აქტიური გაფრთხილება. ის ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ წარუმატებლობის (მარცხის) შემდეგ თვითდასჯა მიუნიშნებს მუქარის გრანდიოზულობაზე.¹

ეს საინტერესო ნამუშევარი შეუმჩნეველი ნამდვილად არ დარჩენილა, თუმცა მიუხედავად ამისა ლიტერატურაში მისი შესაბამისი შეფასება მაინც არ მომხდარა. ძირითად ეს მის მეთოდში ეჭვის შეტანას უკავშირდება. შესაძლოა, მიღებული შედეგების ინტერპრეტებას ისიც ართულებდეს, რომ ჰ. ჰენდინი ბუნდოვნად გადმოგვცემს საკუთარ თეორიულ სისტემას. მართალია ამის გამო მისი გაკრიტიკება ძნელია, მაგრამ რთულია მისი მიღებაც.

რ. ლიტმანი და ნ. ტაბაჩინი სუიციდურ მოქმედებაში ადაპტაციის პროცესს ხედავენ: შეგუების ჩვეული სქემები გარკვეულ სიტუაციებში ახალ რეალობას ვერ ერგება. სუიციდური მოქმედება კი ახალი ადაპტაციის მცდელობას წარმოადგენს. მას მივყავართ „ფსიქოსოციალურ მორატორიუმთან“ (ერიქსონის ცნება), ე.ი. შესვენების თავისებურ ფორმასთან, რომელსაც უზრუნველყოფს ნებისმიერი სუიციდური მოქმედებისათვის დამახასიათებელი სოციალური მოწოდების აშკარად გამოხატული თვისება. ფსიქოსოციალური მორატორიის თეორია პირველ ყოვლისა გამორიცხავს აგრესიულ პრობლემატიკას. ახალი შეგუების საბაბს წარმოადგენს წარუმატებლობა რეალურ ცხოვრებაში, რომელიც დაურწმუნებლობისა და იდენტურობის საფრთხესთან ერთად ნარცისტულ პრობლემასაც ეხება. აღწერილიდან გამომდინარე მთლად გასაგები არ არის ის, თუ როგორ მიდიან ავტორები იმ დასკვნამდე, რომ სუიციდის ფსიქოდინამიკა შეესაბამება ღებრესიის კლასიკურ ფსიქოანალიტიკურ დინამიკას. ფსიქოსოციალური მორატორიუმის სურათი კი, მაინც, წასვლის, გაქცევის, დაბრუნების, მიერთების, სიმბიოზის და ა.შ. ფანტაზიათა ახსნას იძლევა, ასევე აღორძინების და ახალი ცხოვრების შესახებ ფანტაზიის, როგორც რაღაც თვითმყოფადისა.²

ფენომენალური სტრუქტურული ანალიზი. ცალკეული ავ-

¹ H. Hendin. The Psychodynamics of suicide, გვ. 250-271.

² R. E. Litman. N. D. Tabachnick. Psychoanalytic Theories of Suicide. – In: H. L. P. Resnik (Ed): Suicidal Behaviors. Boston 1968, გვ. 73-81.

ტორები ცდილობენ სხვადასხვა სუიციდური მოქმედებების ფენო-მენოლოგიიდან გააკეთონ დასკვნები ტიპური მოტივების, ზრახვების, ტენდენციების და მათი ურთიერთმოქმედების შესახებ, ე.ი. მოტივაციური სტრუქტურის შესახებ. მსგავსი სახის ერთერთ პირველ მაგალითად შეიძლება კ. მინინგერის ნაშრომი დასახელდეს.

ის მიიჩნევს, რომ თითოეულ სუიციდურ მოქმედებაში შესაძლებელია სამი ტენდენციის აღმოჩენა:

- მოკვლის სურვილი,
- მოკლულად ყოფნის სურვილი,
- მკვდრად ყოფნის სურვილი.

მინინგერი მთლიანად იმყოფება სუიციდური მოქმედების აგრესიული ასპექტის შთაბეჭდილების ქვეშ.¹ სუიციდენტებთან ფსიქიკურ პროცესთა ამბივალენტობის და მათი სოციალური ზემოქმედების შესწავლის ძირითადი დამსახურება პირველ რიგში ე. შტენგელს ეკუთვნის.² უკვე დიდი ხანია ცნობილია და ეს ფაქტიც სპეციალურ ლიტერატურაში შევიდა, როგორც თვითმკვლელობის დემონსტრაციული მცდელობის ცნება ან თვითმკვლელობის მცდელობა, როგორც თეატრისა, რომ სუიციდური აქტი, როგორც წესი, წარმოადგენს თვითმკვლელობის იმპულსის არა მართო მკაფიო და ერთმნიშვნელოვან გამოხატულებას, არამედ სუიციდალური მოქმედება დესტრუქციულ მოტივებთან ერთად ასევე კონსტრუქციული მოტივების გამოხატულებასაც შეიცავს.³ ეს დაკვირვება აგრესიის კონფლიქტის თეორიას არ ეწინააღმდეგება. საუბარია თვითმკვლელობის იმპულსების ინტერპრეტაციის შესახებ, რომელთა არსებობა ეჭვგარეშეა. ე. შტენგელი ხაზსგასმით აღნიშნავს ზედტმინაციის იდეას, თვითნგრევისა და თვითშენარჩუნების მოტივთა მუდმივ შერევას.⁴ მართალია ასეთი შემოსაზღვრა აბსტრაქტულია, თუმცა თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში მაინც შესაძლებელია განხილვა იმისა, თუ როგორ ხდება ამ

¹ **K. A. Meninger.** Man against Himself. New York, London 1938, გვ. 50-57.

² **E. Stengel.** Neuere Forschungsarbeiten uber das Selbstmordproblem. Frankfurt 1965, გვ. 99-112.

³ **E. Stengel.** Neuere Forschungsarbeiten uber das Selbstmordproblem, გვ. 123-132.

⁴ **E. Stengel.** Neuere Forschungsarbeiten uber das Selbstmordproblem, გვ. 123-132.

მოტივთა შერევა.

ე. შტენგელის დაკვირვებას ეთანხმება ვ. ფოურლაინი.¹ ის წარმოგვიდგენს ტრიალულ მოდელს და თითოეულ სუიციდურ მოქმედებაში *მოწოდების*, *აუტოაგრესიის* და *ცენზურის (ან პაუზის)* სურვილის ტენდენციების არსებობას ვარაუდობს.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა უკანასკნელ ტენდენციას ენიჭება. ის შეიძლება ადვილად შეუმჩნეველი დარჩეს. ყველაზე ხშირად კი ძილის სურვილში გამოიხატება. ეს ტენდენცია სხვა ავტორთა მიერაც მსგავს ფორმაში იქნა აღწერილი. რ. ლიტმანი და ნ. ტაბაჩნიკი ერიქსონის მსგავსად „ფსიქოსოციალური მორატორიუმის“ შესახებ საუბრობენ,² ვ. ბაპერტი – „გადარჩენის“ შესახებ,³ ე. შნეიდმანი – „შეწყვეტის“ შესახებ,⁴ ხ. ცვინგმანი – „შეჩერებული აზროვნებისა და უსაფრთხოების მდგომარეობის“ შესახებ,⁵ ე. ლუნგერსჰაუზენი – „დროებითი სიკვდილის“ შესახებ.⁶

„მოწოდება“ ე. შტენგელის მიერ გაგებულია, ერთის მხრივ, როგორც დახმარებისა და კონტაქტის ძიების გამოძახილი, ხოლო მეორეს მხრივ – როგორც შურისძიების გამოხატულება, გამოძალვა, ე.ი. როგორც აგრესიის გამოვლენა.⁷ ამრიგად, თუ მოწოდების ტენდენციას დავეყოფთ დესტრუქციულ და კონსერვატორულ კომპონენტებათ, მაშინ ფოურლაინის მოდელი მთლიანობაში დაემთხვევა კ. ლინდენის მოდელს,⁸ რომელიც თითოეულ სუიციდურ ქცევაში ორ ურთიერთსაპირისპირო ზრახვას განიხილავს, კერძოდ: ერთის მხრივ აგრესიას და აუტოაგრესიას, მეორეს მხრივ – მოწოდებას და გაქცევას.

¹ **W. Feuerlein.** Selbstmordversuch oder parasuizidale Handlung? Nervenarzt, 1971, გვ. 127-130.

² **R. E. Litman. N. D. Tabachnick.** Psychoanalytic Theories of Suicide, გვ. 73-81.

³ **W. Bappert.** Die Zunahme der Suicidversuche und ihre seelischen Hintergrunde. Frankfurt, 1965, გვ. 78-12.

⁴ **E. S. Shneidman.** Orientations toward Death. – In: H. L. P. Resnik (ed.): Suicidal Behaviors. Soston 1968, გვ. 19-48.

⁵ **Ch. Zwingmann.** Selbstvernichtung. Frankfurt. 1965, გვ. 49-75.

⁶ **E. Luhgershausen.** Selbstmorde und Selbstmordversuche bei Studenten. Hurthing 1968, გვ. 230-243.

⁷ **E. Stengel.** Neuere Forschungsarbeiten uber das Selbstmordproblem, გვ. 123-132.

⁸ **K. J. Linden.** Der Sizidversuch. Stuttgart, 1969, გვ. 47-58.

განხილვას საჭიროებს შემდეგი საკითხი, ხომ არ იგულისხმება სხვადასხვა მოდელებში და მათ ცნებებში ერთი და იგივე. მაგალითად, თუ კ. მენინგერის და ვ. ფოიერლიანის მოდელებს ერთმანეთს შევადარებთ და მხედველობაში გვექნება, რომ „მკვლრად ყოფნის სურვილი“ სიკვდილის არა რეალურ შედეგებს გულისხმობს, არამედ უფრო ფანტაზიას წარმოადგენს დაცულობის და სიმშვიდის შესახებ და ა.შ. მაშინ „მკვლრად ყოფნის სურვილისა“ და „ცენზურის, ძილის, პაუზის, შესვენების და ა.შ. სურვილის“ ცნებებით შესაძლებელი იქნებოდა მსგავსი ტენდენციების აღწერა. იგივე ითქმის კ. ლინდენის გაქცევის ტენდენციის შესახებაც. განსხვავება აქ იმაში მდგომარეობს, რომ კ. მინინგერისთვის ჯერ კიდევ არ იყო ცნობილი მოწოდების ტენდენცია და რომ, მკვლრად ყოფნის, გაქცევის და პაუზის სურვილის შესახებ საუბრისას, აუცილებელია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ მკვლრად ყოფნის „მარადიული“ და „დროებითი“ სურვილი.

თუ კ. ლინდენის მოდელს ვაღიარებთ (ზემოხსენებული შესწორებებით), მაშინ გამოდის, რომ ტიპური სუიციდური მოქმედებისათვის დამახასიათებელია მოტივის ორპოლუსიანი სტრუქტურა: აგრესიული და ლიბიდოიზური სწრაფვა შესაბამისად მიემართება, ერთის მხრივ, საკუთარი პერსონის წინააღმდეგ, ხოლო მეორეს მხრივ – ახლობლების წინააღმდეგ.

წინასუიციდური სინდრომი. მნიშვნელოვანი აღმოჩენა გაკეთდა ე. რინგლერის მიერ, მან ტრიალის დახმარებით აღწერა – შევიწროება, აგრესიის ინვერსიები და სუიციდური ფანტაზიები – სინდრომი, რომელიც პიროვნული ტიპისგან და ძირითადი სომატური ან ფსიქოლოგიური დაავადებისგან დამოუკიდებლად წინ უსწრებს ყოველგვარ სუიციდურ მოქმედებას.¹

ამ აღმოჩენას არა მხოლოდ დიაგნოსტიკურ-პროგნოსტული ღირებულება გააჩნია, არამედ მისი მნიშვნელობა ასევე იმაში მდგომარეობს, რომ წინა სუიციდური სინდრომი, როგორც ჩანს, ასახავს ინდივიდუალურ და ნოზოლოგიურად არასპეციფიურ სუიციდალურ ფსიქოლინამიკას.² თუ კი სინდრომი არ წარმოადგენს

¹ E. Ringler. Der Selbstmord. Dusseldorf, 1953, გვ. 43-45.

² H. Henseler. Die Bedeutung narzibitscher Objektbeziehungen für Verstandnis und Betreuung von Suizidpatienten. – Z. Allgemeinmed., 46, 1970, გვ. 505-510.

სპეციფიურს იმ გაგებით, რომ სუიციდური აქტი შეიძლება დარწმუნებით იწინასწარმეტყველო, ის წარმოდგება ტიპურად, რამდენადაც ჩვეულებისამებრ წინ უსწრებს თითოეულ სუიციდურ მოქმედებას.

აგრესიის შეკავება შენელება და ინვერსია, ასევე სუიციდური ფანტაზიები ცნობილ ფენომენებს წარმოადგენენ. მნიშვნელოვან დამატებას წარმოადგენს, როგორც ასეთი, „სინდრომის ბაზისი“, შევიწროება. შევიწროება, რომელიც წყენით, სასოწარკვეთილებით, წარუმატებლობით არის გამოწვეული განვითარების რეგრესიულ ტენდენციას წარმოადგენს, რომელსაც თან ახლავს განვითარების შესაძლებლობის შინაგანი და გარეგანი (დინამიური და სიტუაციური) შეზღუდვები, პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების და ღირებულებათა ობიექტური აღქმის რეგრესიები. რეგრესიული ტენდენციების საფუძვლად დევს – თუ საუბარი ნევროტულ განვითარებას ეხება – „ძიძე ნევროტიზაცია ბავშვებში“ „დაუცველი მე-ს“ წამყვანი სიმპტომებით. მე-ს ამ დაუცველობის დაძლევა მხოლოდ ნაწილობრივ არის შესაძლებელი. ასეთი სახის მცდელობებს წარმოადგენს, პირველი, ადამიანებზე მოჭიდება, მეორე, რიგიდული და სუბიექტური იდეალები, მესამე, აგრესიისგან დაცვა და მეოთხე, განცდისა და ქცევის რეგრესიული ფორმების, „შევიწროებაში“ განრიდება.

შევიწროების ცნება და მისი გენეტიკურ-დინამიური ინტერპრეტაცია ახლოს დგას ნარცისიზმის თანამედროვე ფსიქოანალიტიკური თეორიის წარმოდგენებთან, თუმცა სუიციდური მოქმედების გაგებისათვის აქ წინა პლანზე დგება საკუთარი თავის პატივისცემის გრძნობა, ასევე წარმატებული ან წარუმატებელი რეგულაცია. ანალოგიურ დასკვნებს ასევე აკეთებს ჰ. ფონ შლიფენი.¹

ობიექტთან მიმართებათა სპეციფიკაცია. ახლო ადამიანთა მნიშვნელობა სუიციდური ქმედების განვითარებაში სტატისტიკურად დამტკიცებულია ჯერ კიდევ ე. დიურკჰეიმის მიერ, ხოლო შემდგომში ხაზგასმულია და დადასტურებულია პირველ რიგში ე. შტენგელის მიერ.² ფროიდი-აბრაჰამის თეორიაში „ობიექტი“ ცენტრალურ ადგილს იკავებს, ხოლო ნებისმიერი დეპრესია ობიექ-

¹ H. v. Schlieffen. Der Suizidversuch. Clausthal-Zellerfeld, 1969, გვ. 122-148.

² E. Stengel. Neuere Forschungsarbeiten über das Selbstmordproblem, გვ. 123-132.

ტის დაკარგვის შედეგს წარმოადგენს.

თუმცა დებრესიის ან ავეე სუიციდურ მოქმედებათა გამო-საწვევად, აუცილებელი არაა ობიექტის დაკარგავა. ზ. ფროიდი (1916) საკმაოდ დეტალურად იყო დაკავებული იმ საკითხით, თუ რომელ ობიექტთან ურთიერთობაში ობიექტის დაკარგვა იწვევს დებრესიულ დინამიკას და აღწევს თვითმკვლელობას.¹

სუციდის პრობლემატიკაზე ლიტერატურაში სუიციდენტების ობიექტებთან მიმართება ჩვეულებისამებრ აღწერილია, როგორც დამოკიდებული, „მოჭიდებადი“, სიმბიოტური, ორალური, პასიური და მაზოხისტური. ეს ცნებები ნასესხევაა სწრაფვის ფსიქოანალიტიკური თეორიისგან, თუმცა ისინი არასაკმარისია იმისათვის, რომ ერთმანეთისგან გაიმიჯნოს, რეგრესიულ ინსტინქტური მოთხოვნილებებით გამოწვეული დამოკიდებულება და მე-ს უმწიფარი ძეკანიზმებით განპირობებული დამოკიდებულება, უფრო სწორად იდენტიფიკაციაზე დაფუძნებული, უმწიფარი მიმართებები ობიექტებთან.²

ამ განსხვავებაზე განსაკუთრებით მიუნიშნებს დიუსენი. მის მიერ აღწერილია თერთმეტი (რაოდენობრივად) 16-18 წლის გოგონები, რომლებსაც სიცოცხლის თვითმკვლელობით დასრულების სერიოზული მცდელობა ჰქონდათ, პროფესიულ სფეროში იდენტურობის კრიზისის განცდასთან ერთად დედისათვის უსაყვარლესის როლის დაკარგვის გამო (მაგალითად, ახალი ბავშვის ან შვილიშვილის გაჩენის გამო). აქამდე გოგონები საკუთარი დედისათვის იდენტიფიკაციის განსაკუთრებული ობიექტის როლში გამოდიოდნენ. კომპლექსურ ურთიერთობებში მათ ყველაფერთან ერთად, „პრესტიჟის მოთხოვნილება და დედების დაუკმაყოფილებელი პატივმოყვარეობა უნდა დაეკმაყოფილებინათ“. როცა ყველაფერი ეს უცვებ გაქრა, მათ საკუთარი თავი მიტოვებულად და უგულვებელყოფილად იგვრძნეს.³

დიუსენი არ იყენებდა ობიექტებთან ნარცისტული მიმართების ცნებას, მაგრამ ის სწორედ მათ აღწერას ახდენს. გოგონები

¹ S. Freud. Zur Einleitung der Selbstmord-Diskussion. 1910. G. W. VIII, გვ. 78-90.

² E. Bibring. The Mechanism of Depression. New York 1968, გვ. 13-48.

³ Diusen. W. Bappert. Die Zunahme der Suicidversuche und ihre seelischen Hintergründe. Frankfurt. 1965, გვ. 78-122.

საკუთარ დედათა ნარცისტულ ობიექტებს წარმოადგენენ და პირიქით. ობიექტებთან ნარცისტულ მიმართებათა მნიშვნელობა სუციდური პაციენტების გაგებისა და თერაპიისათვის კონკრეტული შემთხვევების მაგალითზე ასევე დადასტურებულია ჰენსელერის მიერ.¹

KAKHI KOPALIANI

**SUICIDAL MOTIVES FROM THE STANDPOINT
OF CLASSICAL PSYCHOANALYSIS**

The present work is devoted to the analysis of typical suicidal motives from the standpoint of classical psychoanalysis which sees the solution of the aggression and in its end – suicide. The article gives considerations of the authors who while describing deliberate motives in their work mainly use a psychoanalytical method. It is maintained that the theoretical argumentation of these authors in spite of the explanation of particular fields of psychodynamics is unable to elaborate a comprehensive and all-embracing theory because of opinion among the authors working at the classification of the typical motives of suicide. The article also deals with the results of a wide ethnopsychological research of the suicidal phenomenon and the psychosocial characteristics determining a suicidal act.

¹ **H. Henseler.** Die Bedeutung narzibischer..., გვ. 505-510.

ნესტან ლომია

გლობალიზაციის ასპექტები წარმოსახვით საზოგადოებასა და რელიგიაში

ტერმინი „გლობალიზაცია“ პირველად გამოიყენეს XXს. 80-იან წლებში და იგი ცალკეული პროექტების ბაზრების შერწყმას გულისხმობდა. გლობალიზაციის ერთ-ერთი პირველი განმარტება მარტინ ელბროუს ეკუთვნის რომლის აზრითაც, გლობალიზაცია მოიცავს ყველა იმ პროცესს, რომელიც მსოფლიოს ხალხებს ერთ მსოფლიო, გლობალურ საზოგადოებად გადააქცევს.

ცნობილი ინგლისელი სოციოლოგის ენტონი გიდენსის მიხედვით, გლობალიზაცია შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მსოფლიო სოციალური ურთიერთობების ისეთი ინტენსიფიკაცია, რომელიც დაშორებულ ადგილებს ერთმანეთთან ისეთნაირად აკავშირებს, როცა ადგილობრივი მოვლენებით ყალიბდება ათასობით მილის იქით მომხდარი მოვლენებით და პირიქით.¹ გერმანელი მეცნიერი ემანუელ რიხტერი თვლის, რომ გლობალიზაცია ეს არის გლობალური ქსელი, რომელმაც ადრე იზოლირებული და გაფანტული საზოგადოებები ერთ სამყაროს ურთიერთდამოკიდებულ ერთობად „შეადულა“.²

გლობალიზაციის მრავალ მახასიათებელს შორის ერთ-ერთი ძირითადი და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მისი დეტერიტორიზაცია, ანუ სახელმწიფო და ეროვნული საზღვრების მოშლაა. შესაბამისად ძირეულად იცვლება სახელმწიფოს მნიშვნელობა და როლი. თუ ადრე იგი საერთაშორისო ურთიერთობების მთავარი სამოძრავებელი ძალა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტიურად ერთადერთი რეგულატორი იყო, გლობალიზაციის პროცესის განვითარების პარალელურად მისი მნიშვნელობა საგრძნობლად მცირდება. ამათანავე ეს ცვლილება ეხება როგორც სახელმწიფოს, როგორც ინდივიდუალურ ერთეულს მთელი თავისი რთული

¹ Э. Гидденс. Социология. М., 1990, გვ. 118.

² ზ. დავითაშვილი. ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია. თბ., 2003, გვ. 184.

და მრავალფეროვანი ფუნქციებით, ისე სახელმწიფოთა სერთაშორისო სისტემას და შესაბამისად მსოფლიო წესრიგს.¹

თანამედროვე სოციალური ცხოვრება ასოცირდება სახელმწიფოსთან, როგორც საზოგადოებრივი ქმედებების ფაქტიურად ყველა ფორმის განმსაზღვრელთან. სახელმწიფო გვესახება, როგორც ყველგან მყოფი და მუდამ არსებული ფენომენი, რომელც არეგულირებს ცხოვრების პირობებს დაბადების რეგისტრაციიდან სიკვდილის ცნობის გაცემამდე. ხოლო ის, რომ თავის საზღვრებს შიგნით იგი ძალაუფლების ერთადერთი მატარებელია, იცავს წესრიგს უზრუნველყოფს ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას, განათლებას და ჯანმრთელობის დაცვას საყოველთაო ჭეშმარიტებაა. ნებისმიერი ადამიანი მიეკუთვნება რომელიმე ერს და ცხოვრობს განსაზღვრულ სახელმწიფოში.²

ჯ. ბაილსი და ს. სმიტი გლობალიზაციის ხუთ სხვადასხვა შინაარსობრივ დატვირთვას განასხვავებენ:

- 1) ინტერნაციონალიზაცია, როცა გლობალიზაციაში გულისხმობენ სახელმწიფოთა შორის კავშირების გააქტიურებას და საზღვრების როლის განუხრელ შემცირებას;
- 2) ლიბერალიზაცია, რაც გამოიხატება სახელმწიფოებრივი შეზღუდვების მოხსნასა და შემცირებაში სახელმწიფოთა შორის მოძრაობასა და გადაადგილებაში, ანუ ღია და ინტეგრირებულ ეკონომიკაში და მოსახლეობის თავისუფალ მიმოსვლაში;
- 3) გლობალიზაცია არის უნივერსალიზაცია ანუ მატერიალური თუ სულიერი ღირებულებების ფართოდ გავრცელება მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში;
- 4) გლობალიზაცია არის ვესტერნიზაცია და პირველ რიგში მისი ამერიკული ფორმა;
- 5) გლობალიზაცია, დეტერიტორიზაციის მნიშვნელობით, როცა ადგილმდებარეობა, მანძილი და ტერიტორიული საზღვრები თავიანთ პირვანდელ მნიშვნელობას კარგავს.³

ჯ. ბაილსი და ს. სმიტი გლობალიზაციას მიიჩნევენ როგორც

¹ **У. Бек.** Что такое глобализация? М., 2001, გვ. 112.

² **ედ. კოდუა.** ეთნოსოციოლოგიის ზოგიერთი საკითხი. თბ., 2002, გვ. 24.

³ **J. Bails, S. Smith.** The Glocalization of World Politics. Oxford, 2000, გვ. 22-24.

პროცესს, სადაც სოციალური კავშირები ტერიტორიულობისაგან, გეოგრაფიისაგან განცალკევებულია ისე, რომ კაცობრიობის ცხოვრება მიმდინარეობს სამყაროში, როგორც განუყოფელ და ერთიან მთლიანობაში.

დაახლოებით მსგავს დასკვნას აკეთებს დ. ჰელდი, რომელიც თვლის, რომ გლობალიზაცია შეიძლება მივიჩნიოთ პროცესად, რომელიც გულისხმობს სოციალური ურთიერთობებისა და ურთიერთკავშირების სივრცითი ორგანიზაციის ტრანსფორმაციას.¹

ყველა ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ გლობალიზაციის მთავარი ნიშანი სახელმწიფო და ეროვნული საზღვრების მოშლა, ეროვნული ეკონომიკის – გლობალური ეკონომიკით, ეროვნული კულტურის – გლობალური კულტურით, ხოლო ეროვნული ცნობიერების – გლობალური ცნობიერებით შეცვლაა.

თუ გავაანალიზებთ ზემოთჩამოთვლილ განმარტებებს გლობალიზაციის შესახებ, ნათელი ხდება, რომ თითქმის ყველაზე მეტად დახვეწილი და გამოყენებადი დეფინიცია, ეკუთვნის ინგლისელ სოციოლოგს მ. ფოტერსს. მას გლობალიზაცია ესმის „როგორც სოციალური პროცესი, რომელშიც სოციალური და კულტურული მოწყობის გეოგრაფიული შეზღუდვები სუსტდება და ადამიანები ამ შესუსტებას სულ უფრო და უფრო აცნობიერებენ.“² ა რობერტსონი თვლის, რომ გლობალიზაციის კონცეფცია ეხება როგორც მსოფლიოს შემჭიდროვებას, ასევე ამ მსოფლიოს, როგორც ერთი მთლიანობის გაცნობიერების ინტენსიფიკაციას, როგორც კონკრეტულ დამოკიდებულებას, ასევე გლობალური მთლიანობის გაცნობიერებას.³ თ. ფრიდმანი თავის წიგნში „ლექსუსი და ზეთისხილის ხე“ გლობალიზაციას განმარტავს როგორც ბაზრების, ეროვნული სახელმწიფოებისა და ტექნოლოგიების შეუქცევად და არნახულ ინტეგრაციას, რომელიც ინდივიდს, კორპორაციას ან სახელმწიფოს შესაძლებლობას აძლევს უფრო სწრაფად და იაფად, ვიდრე ოდესმე, მიაღწიოს მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილს. ფრიდმანის მიხედვით, საბოლოო ჯამში გლობალიზა-

¹ D. Held. The Global Transformation. Oxford, 2000, გვ. 188.

² M. Foters. Globalization and the Nation-State. New-York, 1998, გვ. 189.

³ A. Robertson. Globalization Social Theory and Global Culture. London, 1992, გვ. 190.

ცია ეს არის საბაზრო კაპიტალიზმის გავრცელება მსოფლიოს ყველა ქვეყანაზე.¹

ჩვენ არ შევდივართ გლობალიზაციის პროცესის პერიოდიზაციის შესახებ დისკუსიაში და ვიზიარებთ აზრს, რომ მისი თანამედროვე ეტაპი იწყება XXს. 60-იანი წლებიდან.² გლობალიზაციამ, რომელსაც დღეს ადიდებენ ან გმობენ ეროვნული განსხვავებების გაუქმებისათვის, სინამდვილეში უშუალო მონაწილეობა მიიღო თანამედროვე ერების წარმოქმნაში. მსოფლიოს „შემჭიდროვება“ ხორციელდება დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების საბეჭდო დაზგის გამოგონების, დროის სწორხაზოვანი აღქმისა და გახეთების გავრცელების მეშვეობით.

ბოლოს და ბოლოს, სწორედ გლობალიზაციამ მისცა ადამიანს თანაზიარების, საერთო წარმოშობისა და ბედის, იმ ადამიანთა ერთობასთან ნათესაობის შეგრძნება, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა მას არასოდეს უნახავს და ვერც ვერასოდეს შეხვდება. მაგრამ გლობალიზაცია პროცესია, რომელიც განსაკუთრებით თავის ადრეულ სტადიაში, სივრცეში არათანაბრად ვრცელდება, მსგავსი არათანაბრობით ხასიათდება, აგრეთვე, ერთა ფორმირების პროცესი. ერი წარმოსახულია, როგორც გარკვეულ ფარგლებში მოქცეული მოვლენა, რადგან ყველაზე დიდ ერებსაც კი, რომელთა მოსახლეობა მილიარდსაც აღემატება, აქვთ, მართალია, ელასტიური, მაგრამ სავსებით გარკვეული საზღვრები, რომელთა მიღმა სხვა ერები სახლობენ. არც ერთი ერი არ თვლის, რომ ის ჰგავს კაცობრიობის სხვა რომელიმე წარმომადგენელს.

ერი წარმოსახულია, როგორც სუვერენული ფენომენი, რადგან ერის ცნება გაჩნდა იმ პერიოდში, როცა განმანათლებლობა და რევოლუცია ანადგურებდნენ იერარქიული დინასტიური სამეფოს ღვთარებრივად მიჩნეულ ლეგიტიმურობას. კაცობრიობის ისტორიის სიმწიფის ხანაში, როცა ნებისმიერი საყოველთაო რელიგიის ყველაზე ერთგული მიმდევრებიც კი, ამაოდ უპირისპირდებოდნენ არსებულ რელიგიურ პლურალიზმს და ალომორფიზმს ცალკეულ რწმენათა ონტოლოგიურ მოთხოვნებს და ტერიტორიულ გაფართოებას შორის, ერები ოცნებობდნენ თავისუფლებაზე

¹ თ. ფრიდმანი. ლექსუსი და ზეთისხილის ხე. თბ., 2001, გვ. 12.

² ზ. დავითაშვილი. ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია. თბ., 2003, გვ. 202.

ღმერთის მფარველობით. ამ თავისუფლების საწინდარი კი, მუდამ სუვერენული სახელმწიფო იყო. ერი წარმოსახულია, როგორც საზოგადოება, თემი, რადგან რეალურის, უთანასწორობისა და არსებული ექსპლუატაციის მიუხედავად, რაც შეიძლება გაბატონდეს ნებისმიერ მათგანში, ერი ყოველთვის მოიაზრება როგორც ღრმა, ჰორიზონტალური ამხანაგობა. ეს არის ძმობა, რომელიც ამ ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე მილიონობით ადამიანს მოუწოდებს არა იმდენად სხვების განადგურებისაკენ, რამდენადაც თავის გაწირვისაკენ იმ იდეალებისათვის, რომლებიც ამ შეზღუდული წარმოსახვებისათვისაა დამახასიათებელი. ფაქტობრივად, წარმოსახვითია ყველა ის საზოგადოება, რომელიც უფრო ფართოა, ვიდრე პირველყოფილი სოფლის ახლო ურთიერთკავშირში მყოფი მოსახლეობა. ცხადია, საზოგადოებები უნდა განვასხვავოთ, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს არა მოჩვენებითობა ნამდვილობით, არამედ იმ სტილით, რომლითაც ხდება მათი წარმოსახვა.

სოციოლოგიური ორგანიზმი, რომელიც არსებობს კალენდალურად ერთფეროვან და აზრისაგან დაცლილ დროში, ერის იდეის ზუსტი ანალოგიაა. ერიც ისტორიის თანმდევ სოლიდურ გაერთიანებადაა ჩაფიქრებული. ვერც ქართველი და ვერც ამერიკელი ვერ შეხვდება და ვერც ვერასოდეს გაიცნობს თავის თანამედროვეს მოძმეთა სულ მცირე 240 მილიონიან წარმომადგენელს მაინც, და მას წარმოდგენაც კი არა აქვს, რითი არიან ისინი დაკავებული დროის გარკვეულ პერიოდში და მიუხედავად ამისა, ის მაინც აბსოლუტურად დარწმუნებულია, რომ ისინი გონივრულად, ანონიმურად ერთსულოვნად მოქმედებენ.

დიდი საზოგადოებების წინაშე გლობალიზაცია გარდაუვლად სვამს კითხვას იმ ხარისხის შესახებ, რომლითაც ისინი, ანუ საზოგადოებები აპირებენ მონაწილეობის მიღებას გლობალიზირებული მსოფლიოს პროცესებში. ამიტომ აშკარად გამოხატული, ან იმპლიციტურად არსებული ეროვნული იდენტურობის მქონე ამა თუ იმ კოლექტივის მისწრაფება დამოუკიდებლობისაკენ, აგრეთვე წარმოადგენს მისწრაფებას „გლობალურ მეგაპროექტში“ პირდაპირი და არა გაშუალებული მონაწილეობისადმი.

თუმცა, მოცემულ კონტექსტში ჩვენ გვაინტერესებს რელიგიის კავშირი გლობალიზაციასთან – კავშირი, რომელსაც ინტენ-

სიურად იკვლევენ რელიგიის სოციოლოგები. დღეს მიმდინარეობს გლობალიზაციის დემონიზირება, მისი შემეკობა კოსმიური თვისებებით და ზოგჯერ რელიგიასთან გათანაბრებაც კი. დ. ჰოლკინსი, რომელიც გლობალიზაციას რელიგიად თვლის, წერს, რომ ამ ახალი რელიგიის ღმერთი არის ფინანსური კაპიტალის კონცენტრაცია. ამ ღმერთის სახელია მამონა, მისი ქურუმები კი მცირე ჯგუფია, რომელიც მამონას მიერ დადგენილი კანონების ცოდნას ფლობს და ყველასაგან მოითხოვს ამ კანონების მორჩილებას. ეს ჯგუფი განსაზღვრავს, თუ ვინ არის ნამდვილი მორწმუნე და ვინ – არა, ვინ უნდა იცოცხლოს და ვინ – მოკვდეს. ისინი იღებენ გადაწყვეტილებებს, აყალიბებენ საზოგადოებრივ აზრს და ბოლოს, ისინი წყვეტენ, თუ ვინ უნდა მიიღონ ამ ქურუმთა კორპუსში. სხვა კვაზირელიგიურ ინსტიტუტებს შორის სამი მათგანი შეადგენს გლობალიზაციის რელიგიის ერთგვარ სამებას: 1) საერთაშორისო სავაჭრო ორგანიზაცია, 2) საერთაშორისო ბანკები, 3) ტრანსნაციონალური მონოპოლიები.¹

რელიგიური წარმოსახვითი საზოგადოების დაკნინება და მისი შეცვლა ნაციონალური წარმოსახვითი საზოგადოებით ევროპაში, ბენედიქტ ანდერსონის მიხედვით, ორი მთავარი ფაქტორით იყო გამოწვეული. ერთი იყო არაევროპული სამყაროს, მსოფლიოს დანარჩენი რეგიონების აღწერა-გამოკვლევა, რამაც საგრძნობლად გააფართოვა ევროპელთა პორიზონტი და აჩვენა, რომ ცხოვრების ალტერნატიული ფორმების არსებობაც შესაძლებელია. მეორე ფაქტორი იყო წმინდა, საკრალური ენების თანდათანობით დაქვეითება და მათი შეცვლა ადგილობრივი ენებით (კერძოდ, ლათინურის შეცვლა ლიტერატურული ფრანგულით, ესპანურით, იტალიურით, ინგლისურით და სხვა ენებით დასავლეთ ევროპაში, რაც ბეჭდვის გამოგონებისა და კომერციული მიზნებით მისი გამოყენების შემდეგ მოხდა). ნაციონალიზმი თვითონ იძენს რელიგიის ფუნქციას, სადაც ღმერთის ცნებას ცვლის ერის ცნება, ხოლო რელიგიური სიწმინდეებისა – ნაციონალური სიწმინდეები (ობელისკი, მემორიალები, უცნობი ჯარისკაცის საფლავი და ა.შ.).²

¹ დ. ჰოლკინსი. რელიგიური საზოგადოება. თბ., 2002, გვ. 28.

² ბ. ანდერსონი. წარმოსახვითი საზოგადოებები. თბ., 2003, გვ. 32.

ეროვნული თვითშეგნების წარმოქმნისა და განმტკიცების მთავარ ფაქტორად ანდერსონს ენა მიაჩნია. კერძოდ, როცა ადგილობრივი სალაპარაკო ენა სტანდარტიზებულ, გაზეთებისა და წიგნების ენად იქცევა, ერის ჩამოყალიბების პირველი ეტაპი, როცა იგი თავს კულტურულ ერთობად აცნობიერებს, ფაქტობრივად დამთავრებულად უნდა ჩაითვალოს. ამის შემდეგ იწყება პოლიტიკური ერთობის აუცილებლობის გაცნობიერება, რისი მიზანიც საკუთარი სახელმწიფოს შექმნაა.

რელიგიის სოციოლოგთა შორის ერთ-ერთმა ყველაზე ცნობილმა და პროდუქტიულმა მეცნიერმა ხოსე კაზანოვამ 2000 წელს აკადემიური საზოგადოების ყურადღება მიაქცია გლობალიზაციის მთელ რიგ დამახასიათებელ ნიშნებს. ხოსე კაზანოვა ამბობდა, რომ მოდერნთან ერთად განვითარებისას გლობალიზაცია კავშირს წყვეტს დიდ ნარატივებსა და ისტორიის ფილოსოფიებთან, ძირს უთხრის დასავლეთის ჰეგემონისტურ პროექტს და მსოფლიოს მოწყობის დეცენტრალიზაციას ახდენს.¹ ამ აზრით გლობალიზაცია – პოსტმოდერნული, პოსტკოლონიური, პოსტდასავლური ფენომენია. გლობალიზაცია ხელს უწყობს ძველი ცივილიზაციებისა და მსოფლიო რელიგიების დაბრუნებას არა მხოლოდ ანალიტიკური ერთგულების, არამედ მნიშვნელოვანი კულტურული სისტემებისა და წარმოსახვითი საზოგადოებების სახით. ამასთან ეს ახალი წარმოსახვითი საზოგადოებები ურთიერთს გადაკვეთენ; ზოგჯერ კი იმ ძველ წარმოსახვით საზოგადოებებს, რომლებზედაც წერდა ბ. ანდერსონი,² ანუ ერებს, ეჯიბრებიან. ერები გააგრძელებენ თავის არსებობას, ამტკიცებს ხ. კაზანოვა, როგორც ქმედითი წარმოსახვითი საზოგადოებები და გლობალურ სივრცეში კოლექტიური იდენტობის მატარებლები, მაგრამ ლოკალური და ტრანსნაციონალური იდენტობები, განსაკუთრებით რელიგიური, შესაძლოა უფრო მნიშვნელოვანნიც კი აღმოჩნდნენ. როდესაც ახალი ტრანსნაციონალური იდენტობები გამოჩნდებიან, არსებობს დიდი ალბათობა, რომ ისინი ისევ ძველ ცივილიზაციებსა და მსოფლიო რელიგიებს დაუკავშირდებიან. მსოფლიო მას-

¹ ხ. კაზანოვა. მოსაზრებანი დროის შესახებ, – *მაცნე*, ფილოსოფიის სერიის, №4, 2004, გვ. 32.

² ბ. ანდერსონი. წარმოსახვითი საზოგადოებები. თბ., 2003, გვ. 42.

შტაბით კულტურული სისტემებისა და ცივილიზაციების მზარდი მნიშვნელობის გაცნობიერებაში, კაზანოვა ხედავს „ცივილიზაციების შეჯახებას“.¹

ასე, რომ გლობალიზაცია მსოფლიოს ერთ მთლიანობად აქცევს და თუ იგი არ ახდენს გლობალურ კულტურულ და რელიგიურ კონვერგენციას, ყოველ შემთხვევაში, რელიგიებისა და კულტურების ურთიერთშეხვედრას გარდაუვლად ხდის. საინტერესოა, რომ ადამიანთა უზარმაზარი მასები, რომლებიც გლობალურ სოფელში ცხოვრობენ და გლობალურ ბაზარზე ყიდულობენ საქონელს, არ გამოთქვამენ მხურვალე მისწრაფებას საკუთარი რელიგიური კუთვნილების ცვლილებებისადმი. როგორც აღნიშნავს ხ. კაზანოვა, ადამიანები, ამ შემთხვევაში, არ იქცევიან იგივენაირად, როგორც ბაზარზე – ისინი ხან „ყიდულობენ“ იმ საქონელს, რომელიც არ აკმაყოფილებთ, სხვა შემთხვევაში კი – არ „ყიდულობენ“ ამგვარ საქონელს და არც მის შემცვლელს ეძებენ.² მონოპოლიზაციის მაღალი დონე, რომელიც ბაზრისათვის დამანგრეველია, არ ანადგურებს „რელიგიური სუპერმარკეტის“ მაღალ აქტივობას და რელიგიურობის დონე მსოფლიოს მიმართ, სადაც კათოლიკური ეკლესიის მონოპოლიზმი ძალიან ძლიარია და ევროპაში ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი. ეს ვითარება პარადოქსულადაც ჩანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მივუდგებით ეკონომიკური ბაზრის კატეგორიებით, მაგრამ ყველაფერი თავის ადგილას დადგება, თუ მის ანალიზირებას მოვახდენთ კულტურული სისტემის ფარგლებში.

მეტად შთაბეჭდავია ის უზარმაზარი ტერიტორიული სივრცე, რომელიც უჭირავთ ისლამის მიმდევრებს მაროკოდან სულუს არქიპელაგამდე, ქრისტიანებს – პარაგვაიდან იაპონიამდე და ბუდისტურ სამყაროს – შრი-ლანკიდან კორეის ნახევარკუნძულებამდე. დიდმა საკრალურმა კულტურებმა თავის თავში გააერთიანეს უზარმაზარი საზოგადოებების წარმოდგენები და აზრები. მაგრამ ქრისტიანობა, ისლამური უმა და შუა სამეფოც კი, რომელიც დღეს ჩვენში ჩინეთის სახელწოდებითაა ცნობილი და, რომელიც თავს არა ჩინურ, არამედ ცენტრალურ სამეფოდ მიიჩნევ-

¹ ხ. კაზანოვა. მოსაზრებანი დროის შესახებ, გვ. 34.

² ხ. კაზანოვა. მოსაზრებანი დროის შესახებ, გვ. 34.

და, – წარმოსახვითი იყვნენ საკრალური ენების და დამწერლობის წყალობით. ისლამის მაგალითიც საკმარისია ზემოთქმულის დასამტკიცებლად: როცა მაგინდანაოსა და ბერზერების ტომის წარმომადგენლები ხვდებოდნენ ერთმანეთს მექაში, მათ არ იცოდნენ ერთმანეთის ენები და, ამდენად, გამორიცხული იყო ურთიერთობის დამყარება მეტყველების გზით, მაგრამ ისინი მაინც უგებდნენ ერთმანეთს იდეოგრამების დახმარებით, რადგან საღვთო ტექსტები, რომლებთანაც ორივე მათგანს ჰქონდა შეხება, არსებობდა მხოლოდ კლასიკურ არაბულ ენაზე. ამ თვალსაზრისით, არაბული დამწერლობა იგივე ფუნქციას ასრულებდა, რასაც ჩინური იეროგლიფები, როდესაც ისინი ქმნიდნენ საზოგადოებას არა ბგერების, არამედ სიმბოლიკების საშუალებით.

ყველა დიდი კლასიკური საზოგადოება თავის თავს აღიქვამდა როგორც კოსმიურად ცენტრალურს, რომელიც საკრალური ენით გაშუალებული, დაკავშირებული იყო ძალის ზემიწიერ წესრიგთან. და მაინც საღვთო ენებით დაკავშირებულ კლასიკურ საზოგადოებებს ჰქონდათ ერთი ისეთი თვისება, რომელიც განასხვავებდა მათ თანამედროვე ერების წარმოსახვითი საზოგადოებებისაგან. ძირითად განსხვავებას წარმოადგენდა ძველ საზოგადოებათა რწმენა საკუთარი საღვთო ენების განსაკუთრებულობასა და ამდენად, ამ საზოგადოებათა რიგებში გაერთიანების დიდი მნიშვნელობის შესახებაც.¹

მდუმარე საღვთო ენა მაინც მედიის როლს ასრულებდა და მისი დახმარებით ხდებოდა წარსულის გლობალურ საზოგადოებათა წარმოსახვა, ხოლო ასეთი წარმოსახვების უტყუარობაში დარწმუნება კი დამოკიდებული იყო თანამედროვე დასავლური აზროვნებისათვის სრულიად უცხო მოსაზრებაზე: ენობრივი ნიშნის „არანებისმიერობაზე“. მიუხედავად იმისა, რომ საღვთო ენებმა დასაბამი მისცეს ისეთ ერთობებს, როგორცაა საქრისტიანო, ამ საზოგადოებრივ გაერთიანებათა ჭეშმარიტი მოქმედების სფერო და დამაჯერებლობა მაინც არ შეიძლება აიხსნას მხოლოდ საღვთო დამწერლობით. ბოლოს და ბოლოს, ამ დამწერლობის მკითხველნი რომ უწიგნურთა ოკეანეებში არსებულ წიგნიერების პატა-

¹ И. Н. Чебоксаров, И. А. Чебоксарова. Народы, расы, культуры. М., 1985, гв. 37-38.

რა რიფებს წარმოადგენდნენ. უფრო სრული განმარტების გასაკეთებლად, საჭიროა თვალი გადავაკლოთ განათლებულ ადამიანთა ურთიერთობებს საზოგადოებასთან. უდაოდ შევცდებით, თუ პირველს თეოლოგიურ ტექნოკრატად მივიჩნევთ. ენები, რომელთა საშუალებითაც განათლებული ხალხი ამყარებდა ურთიერთობას, შესაძლოა, ძნელად გასაგები ყოფილიყო, მაგრამ ეს სიძნელე არ იყო გამოწვეული „იურიდიული“ ან „ეკონომიკური“ ჟარგონებით, რომელთა შემოტანა, საზოგადოებრივი აზრის გაუთვალისწინებლად, თვითნებურად ხდებოდა. წიგნიერი საზოგადოება უფრო იმ განათლებულ, სტრატეგიულ ფენას წარმოადგენდა კოსმოლოგიურ იერარქიაში, რომლის მწვერვალად სასულიერო პირი გვევლინებოდა საყურადღებო მოსაზრებები „სოციალური ჯგუფების“ შესახებ ცენტრისკენული და იერარქიული იყო და არა საზღვრებში მოქცეული პაპის საოცარი ძალაუფლება თავისი გაფურჩქნის პერიოდში გასაგები იყო მხოლოდ ტრანსევროპული ლათინური დამწერლობის მცოდნეთათვის. ასევე გასაგები იყო მსოფლიოს ცნებაც, რომელსაც ფაქტიურად, ყველა იზიარებდა, ხოლო ორენოვარი ინტელიგენცია, რომელიც შუამავალს წარმოადგენდა ლათინურსა და ადგილობრივ ენას შორის, ასევე შუამავლის როლს ასრულებდა მიწასა და ზეცას შორის.¹

ყველაზე რთულად ამგვარი ერთობა შეიძლება ჩამოყალიბდეს იმ რელიგიების საფუძველზე, რომლებიც განუყრელად არიან დაკავშირებულნი მიწასთან და ძველ წარმოსახვით საზოგადოებებთან. ამ შემთხვევაში საუბარია მართლმადიდებლობაზე. ავტოკეფალურობა, როგორც მსოფლიო მართლმადიდებლობის ორგანიზაციის ძირითადი ეკლესიალური პრინციპი, საყოველთაოდ აღიარებული ცენტრის არარსებობა, ასევე მტკიცე ფესვადგმულობა გლობალიზაციამდელ იდენტობებში – აი, უპირველეს ყოვლისა, რა საკითხი დგება ჩვენი პრობლემის კუთხით მართლმადიდებლობის შესახებ. მსჯელობის დროს საკმაოდ რთულ ამოცანას წარმოადგენს სოლიდარობის აუცილებელ გრძნობაზე მსჯელობაც. რასაკვირველია, მართლმადიდებლობაზე საუბარს ვაგრძელებთ, როგორც კულტურულ სისტემას და არა როგორც ინსტიტუციონალურ ქსელზე, სადაც „ქსელთაშორისი დაპირისპირებები“ აშკარად სა-

¹ ბ. ანდერსონი. წარმოსახვითი საზოგადოებები, გვ. 44.

ფრთხეს უქმნის თავად ამ ქსელის სიცოცხლისუნარიანობას. ცხადია, კონსტანტინოპოლსა და მოსკოვს, მოსკოვსა და ბუქარესტს, კონსტანტინეპოლსა და ათენს, ან იერუსალიმს შორის იურისდიქციული წინააღმდეგობების სიუხვე, განვითარებას ხელს არ უწყობს. მაგრამ ეს არ არის იერარქიული ბრძოლა, რომელიც მართლმადიდებლობის კულტურულ რესურსებს არ ეხება და არ ზღუდავს მის უნარს თავისი წვლილი შეიტანოს გლობალიზაციისათვის – პიტერ ბეიერის განსაზღვრებით – „ნარჩენი“ პრობლემების გადაჭრა – პერსონალურიდან დაწყებული ეკოლოგიურით დამთავრებული.¹ მართლმადიდებლობას, როგორც კულტურულ სისტემას, აქვს „სოლიდარობის მობილიზების“ უნარი. ბუნებრივია, საუბარია არა საჭეთმპყრობლების ერთობლივ აქციებზე „კათოლიკურ“ ან „სექტანტურ“ საფრთხეებთან დაკავშირებით, ან მათ ერთსულოვნებაზე წმინდა საყდრის მიერ უკრაინაში ბერძნულ-კათოლიკური ეკლესიის საპატრიარქოს დაარსების მცდელობის წინააღმდეგ. ამ სისტემის მტკივნეული რეაქცია 1999 წელს ნატო-ს მიერ იუგოსლავიაში ჩატარებულ სამხედრო ოპერაციაზე მოცემული თემის ერთ-ერთ ილუსტაციას წარმოადგენს. თუმცა, საერთო მართლმადიდებლური სოლიდარობა არასოდეს ყოფილა მართლმადიდებელი ერების საკუთარ წარმოსახვით საზოგადოებებზე კონცენტრირებულ კერძო ინტერესებზე ძლიერი. ბალკანურ კრიზისში დასავლეთის ჩარევასთან დაკავშირებით განსხვავებები არა მხოლოდ სახელმწიფოთა პოზიციებშია, არამედ ტრადიციულად მართლმადიდებლური კულტურის მქონე ქვეყნების მოსახლეობის საზოგადოებრივ აზრებში.

განსაკუთრებული მტკიცებულებები არ სჭირდება იმ შეხედულებას, რომლის მიხედვითაც მართლმადიდებლური კულტურის ქვეყნების უმრავლესობაში ერები „დაგვიანებით“ (დასავლეთ ევროპასთან შედარებით) ჩამოყალიბდა. ბევრმა მათგანმა სულ ეხლახანს დაამთავრა თავისი აღმავლობა თუ დაღმავლობა – ეს დამოკიდებულია დამკვირვებლის პოზიციაზე – ბუნდოვანი ეროვნული იდენტობიდან, რომელშიც მართლმადიდებლობა თვითიდენტიფიკაციის მთავარ საფუძველს წარმოადგენდა, მეტნაკლებად ჩამოყალიბებულ ეროვნულ განსაზღვრულობამდე. ეს განსაზღვრუ-

¹ P. Beier. Banal Nationalism. London, 2003, გვ. 264.

ლობა ზოგჯერ გამოყოფდა მართლმადიდებლებს სხვა ეროვნების მქონე ერთმორწმუნეთაგან და იშვიათ შემთხვევაში, წარმოსახვითი საზოგადოების ფარგლებში, აერთანებდა კიდევ მათ „მათივე ეროვნების არამართლმადიდებლებთან“.

საინტერესო და ნიშანდობლივი იქნებოდა ამ გლობალურ ხანაში, როცა მართლმადიდებლური იერარქიები გლობალიზაციის შედეგებს სხვადასხვანაირად აღიქვამენ და ანალიზებენ, მართლმადიდებლური საქართველოს როლსა და მის მონაწილეობაზე მიმდინარე პროცესებში. ჩვენი აზრით, საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის გლობალიზაცია ქრისტიანული მისიისათვის შესანიშნავ შესაძლებლობებს ქმნის, რადგან „ინფორმაციის ახალი საშუალებებისათვის საზღვრების გახსნა, საერთაშორისო ურთიერთობების განმტკიცება, პოლიტიკური კონფლიქტებისა და ჩაკეტილი საზოგადოებების დაძლევა – ხელს შეუწყობს მსოფლიოს ახალ ევანგელიზაციას. თუმცა გლობალიზაცია საკუთარ თავში მოიცავს კულტურული თავისებურებების ნიველირების საფრთხეს და არსებობს ასევე საშიშროება გლობალიზაციის გადაქცევისა ახალ ტოტალიტარიზმად. გლობალიზაციას ეკლესიისათვის დიდი შესაძლებლობები მოაქვს და აძლიერებს მის მნიშვნელობას, როგორც ერების კულტურული იდენტურობების მატარებლისა სულ უფრო უნიფიცირებულ მსოფლიოში.“

ნებისმიერი რელიგია რწმენას ეროვნებაზე და სახელმწიფოზე მაღლა აყენებს და ყოველგვარი იდეა, ქმედება თუ ღირებულება, რაც მის დოგმებს ეწინააღმდეგება, მიუღებლად მიაჩნია. როცა ქრისტიანობა, ბუდიზმი ან ისლამი ვრცელდებოდა ამა თუ იმ ხალხში, აუცილებელი იყო ხალხს უარი ეთქვა იმ წეს-ჩვეულებებზე, ტრადიციებზე და იდეებზე, რომლებიც მათთვის ახლობელი წინაპრებიდან მომდინარე იყო, მაგრამ ახალ სარწმუნეობას არ შეესაბამებოდა. ე. ი. ხალხი უარს ამბობდა ეროვნული კულტურის საკმაოდ დიდ ნაწილზე და მის ნაცვლად ახალ რელიგიურ კულტურას ითვლისებდა. ეს კულტურა კი ზეეროვნული და ზესახელმწიფოებრივი იყო. რელიგიური მორალიდან გამომდინარე, მხოლოდ შენივე სარწმუნოების ადამიანია შენი სულიერი ძმა და იგი უფრო ახლობელია, რა ეროვნებისაც არ უნდა იყოს, ვიდრე შენი ეროვნების ის წარმომადგენელი, რომელიც სხვა სარ-

წმუნეობას აღიარებს.¹

აქედან გამომდინარე, რომელიმე რელიგიის გავრცელება უკვე თავისთავად იყო თავისებური „რელიგიური გლობალიზაცია“. ისლამი, მაგალითად, საერთოდ უარყოფს ეროვნულ დაყოფას და ყველა მუსლიმანი ერთიანი საზოგადოების „უმმა“-ს წევრად მიიჩნია. შესაბამისად, არსებობს ერთიანი ისლამური საზოგადოება, მუსლიმანი ხალხი და ისლამური კულტურა, ხოლო საკუთარ ენებზე ლოცვა კატეგორიულად აკრძალულია და ამ მიზნით მხოლოდ არაბული ენა გამოიყენება. იგივე შეიძლება ითქვას ქრისტიანულ რელიგიაზე. განსაკუთრებით კი კათოლიციზმზე, სადაც წირვა-ლოცვა მხოლოდ ლათინურ ენაზე უნდა შესრულებულიყო. ეს თავისებური ენობრივი გლობალიზაციის მაგალითებია.

ცხადია, ვერავინ ვერ უარყოფს ქრისტიანული (მის შიგნით კი მართმადიდებლური, კათოლიკური, პროტესტანტული), ისლამური, ბუდისტური, ინდუისტური, კონფუციანური კულტურების არსებობას. ის არ არის სადაო, რომ ერთი და იმავე რელიგიის მიმდევარი ხალხების კულტურებს გაცილებით მეტი აქვთ საერთო ერთმანეთთან, ვიდრე სხვა რელიგიის კულტურებთან (მაგ.: ქართველი, რუსი, ბერძენი, რუმინელი საერთო მართმადიდებლური კულტურის მატარებლები არიან და ერთმანეთთან უფრო ახლოს დგანან, ვიდრე ფრანგებთან, ინგლისელებთან, ამერიკელებთან და მით უმეტეს არაბებთან და იაპონელებთან). მაგრამ ეროვნული კულტურების სრული შერწყმა და ერთიანი ზენაციონალური რელიგიური კულტურების წარმოქმნა მაინც არ მოხდა. ქართული კულტურა, მაგალითად, საგრძნობლად განსხვავდება ასევე მართმადიდებლური ბულგარული ან სერბული კულტურისაგან. იგივე შეიძლება ითქვას სხვა ერთი და იგივე სარწმუნოების, მაგრამ სხვადასხვა ეროვნული ხალხთა კულტურების შესახებაც. მაშასადამე, კულტურის გლობალიზაცია საშუალოდ რელიგიამ ვერ შეძლო, თუმცა სწორედ მან ითამაშა ყველაზე დიდი როლი იმ პროცესებში, რომლებსაც დღეს გლობალიზაციას ვუწოდებთ.

¹ ქ. პავლიაშვილი. საეკლესიო გლობალიზაციის ისტორია კავკასიაში. თბ., 2008, გვ. 370.

NESTAN LOMAIA

**THE ASPECTS OF GLOBALIZATION IN IMIGINARY
SOCIETY AND RELIGION**

In the paper is considered both positive and negative influence on orthodoxy. It is a question of an imagined society which is wider, than being in close relations the population of primitive village. It is analyzed a role and value of the Georgian autocephalous orthodox church in current processes of the world globalization which promotes world new evangelization. Globalization also gives churches the big possibilities and strengthens its value in business of preservation of cultural originality. The Georgian culture considerably also differs from orthodox Bulgarian or Serbian culture. But the same it is possible to say on the relation of the same belief, but about culture of the peoples of different nationalities to the religion could not carry out globalization of culture, however just it has played the most important role in those processes which today we name globalization.

პასა ქმცხაია

რელიგიის მომავლის საკითხი კლასიკურ და თანამედროვე რელიგიის სოციოლოგიაში

„სიცრუე იქნება უკანასკნელი საყვირის ხმა, რომელიც ადამიანის მოღვმას ღვთის სამსჯავროზე მოუხმობს, რადგან თქმულა, რომ მეორედ მოსვლისას ქრისტე ვერ ჰპოვებს რწმენას დელადიწაზე“.
ფრენსის ბეკონი

„ადამიანს დაავიწყდა ღმერთი და გაცოფდა“.
კონსტანტინე გამსახურდია

რელიგიის სოციოლოგიაში მისი ფუძემდებლების (დიურკემი-სა და ვებერის) დროიდან მოყოლებული ყოველთვის აქტუალური იყო საკითხი რელიგიის მომავლის შესახებ. თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე მთელმა რიგმა გლობალურმა პროცესებმა რელიგიის მომავლის შესახებ საკითხს უფრო მეტი სიმწვავე და აქტუალობა შესძინეს და იგი ერთ-ერთ ყველაზე მეტად საკამათო საკითხად იქცა. რელიგიის სოციოლოგიის, როგორც რელიგიის შემსწავლელი მეცნიერული დისციპლინის, დანიშნულებაში იმპლიციტურად იგულისხმება მისი შესასწავლი საგნის პერსპექტივაში დანახვა და მომავლის პროგნოზირება. მით უფრო მაშინ, როდესაც რელიგიასთან დაკავშირებით დღეს შექმნილი ვითარება რამდენადმე საგანგაშოა. დღეს უკვე ყველასაგან აღიარებული ფაქტია და სიახლე ამაში არაფერია, რომ კაცობრიობა პოსტკლასიკურ ეპოქაში იმყოფება, რაც კლასიკური ღირებულებების დევალვაციას ნიშნავს. საკაცობრიო კულტურაში ამ პროცესის დაწყების მაუწყებელი ფრიდრიხ ნიცშე იყო. მან ერთ-ერთმა პირველმა აუწყა კაცობრიობას „ღმერთის სიკვდილის“ შესახებ.¹ ეს კი „ადამიანის სიკვდილსაც“ ნიშნავდა, მაგრამ ფუფუნე-

¹ ფრ. ნიცშე, „ესე იტყოდა ზარატუსტრა“. თბ., 1993, გვ. 250.

ბას, კომფორტსა და ყოველდღიურ ცხოვრებისეულ წვრილმანებს გამოდევნებულ კაცობრიობას მაშინ ამისათვის სათანადო ყურადღება არ მიუქცევია. საბოლოოდ კი, ყოველივე იმით დამთავრდა, რომ „ღმერთის მკვლელმა“ კაცობრიობამ „ადამიანიც მოკლა.“ თუკი XX საუკუნეს „ღმერთის სიკვდილის“ დამლა აზის შუბლზე, XXI საუკუნისათვის ასეთი რამ „ადამიანის სიკვდილი“ იქნება. არსებული რეალობა იმდენად პესიმისტური და შემზარავია, რომ თვით ყველაზე დიდ პესიმისტს – შოპენჰაუერსაც კი შესურდებოდა ასეთ ეპოქაში ცხოვრება. შექმნილი რეალობის ყოველგვარი დრამატიზების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ყოველივე ეს ძალზე მტკივნეულად აისახება რელიგიის მომავალზე.

ამჟამად არავინ არ დავობს იმაზე, რომ გლობალიზაციის პროცესის პარალელურად, საზოგადოების ახალი ტიპის – ტრანსფორმირებადი საზოგადოების ჩამოყალიბება ხდება, სადაც ყველა სოციალური ინსტიტუტი ცვლილებას განიცდის. მაგალითად, ბოლო ასწლეულში შეიცვალა კულტურა, ეკონომიკა, პოლიტიკა, ღირებულებათა სისტემა და სავარაუდოა, რომ ყოველივე ამის მსგავსად შეიცვლება საზოგადოების რელიგიური ცხოვრება. თანამედროვე საზოგადოებაში, რომელიც ძალად ტექნოლოგიებსა და სამყაროს მეცნიერულ მიდგომას ეყრდნობა, რელიგიის როლის უკანა პლანზე გადაწევა მოხდა, რამაც (კლასიკური რელიგიის სოციოლოგიის მსგავსად) თანამედროვე რელიგიის სოციოლოგია რელიგიის გაქრობაზე ალაპარაკა. სოციოლოგების თქმით, გლობალიზაციამ გამოიწვია „სამოქალაქო რელიგიის“ გაჩენა. რომელიც კვაზირელიგიური ლოიალურობაა, სადაც მოქალაქეობა რელიგიურ შეფერილობას იღებს. ყოველივე ეს პოსტკონფესიური საზოგადოების წარმოშობას უწყობს ხელს.¹

სოციოლოგების მიხედვით, ამ ტიპის საზოგადოებაში წინა პლანზე წამოიწევა ელექტრონული, ე. წ. კიბერეკლესიის ცნება, რომელიც საბოლოო ჯამში „ვირტუალური რელიგიურობის“ საწყისად მოიაზრება.² ამ შემთხვევაში საზოგადოების განვითარების მაგისტრალურ ხაზს „საკრალურიდან საეროსაკენ“, „ზესთა-სოფლურიდან ამსოფლურისაკენ“ სვლა წარმოადგენს, რომლის დროსაც საკრალური სულ უფრო მეტად კინიდება და, საბოლოოდ

¹ შდრ. **Дж. Масионис.** Социология. М., 2004, გვ. 641.

² **Дж. Масионис.** Социология. М., 2004, გვ. 641-642.

ჯამში, დესაკრალიზებულ საზოგადოებას ვიღებთ. ამ ყოველივეს სეკულარიზაციის პროცესი უდევს საფუძვლად, რომელსაც თანამედროვე რელიგიის სოციოლოგიაში, არცთუ უსაფუძვლოდ, მოდერნიზაციის პროცესს უკავშირებენ. „ვირტუალური რელიგიის“ ცნებასთან ერთად რელიგიის სოციოლოგიაში კიდევ ერთი ახალი ტერმინი – „რელიგიური ინოვაციები“ შემოვიდა.¹

„ვირტუალური რელიგიის“ ცნება „ვირტუალური საზოგადოებისა“ და „ვირტუალური ადამიანის“ ცნებებთანაა კავშირში. იმ მრავალ საჭირობოროტო საკითხთაგან, რომელიც რელიგიის მომავალთან არის დაკავშირებული, ერთ-ერთი ახალი ტექნოლოგიებია, რომელიც, თავის მხრივ, პოსტმოდერნული რეალობის არსებითი მახასიათებელია იმდენად, რამდენადაც საუბარია ინდუსტრიული ტექნოლოგიის მნიშვნელობის ჩანაცვლებაზე ინფორმაციულ-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებით, რაც, თავისთავად, არსებული რეალობის გაქრობას ნიშნავს. მის ადგილს ახალი რეალობა იკავებს, რომელიც ადამიანს თანამედროვე ტექნოლოგიებით – ტელევიზიით (უკვე მოძველებულით), სოციალური ქსელებითა და კოლოსალურად გაზრდილი თანამედროვე მედიასაშუალებებით მიეწოდება.

იმისათვის, რომ ადამიანმა შეიგრძნოს საკუთარი არსებობა, ის უნდა არსებობდეს ამ ვირტუალურ სივრცეში – საკომუნიკაციო ეკრანზე, ფეისბუქზე (Facebook), მაისფეისზე (MySpace) და ა. შ. პოსტმოდერნისტ ჟან ბოდრიარის მიხედვით, თანამედროვე საზოგადოებაში მედიასაშუალებები, ცოდნისა და გართობის ინდუსტრია ბატონობს, რომელმაც ინდუსტრიული საზოგადოება და მისი ღირებულებითი სამყარო ჩაანაცვლა. ქსელური საზოგადოება ნიშნების მწარმოებელი სისტემებით მანიპულირებს, რომელიც საკუთარი თავის გარდა სხვას არაფერს აღნიშნავს. იქმნება ისეთი ტოტალური ვირტუალური რეალობა, რომელიც სიმულაციაზე, თვალთმაქცობასა და მიმბაძველობაზეა დამყარებული. ეს არის ახალი სინამდვილე, ე. წ. ვირტუალური რეალობა – არსებული სინამდვილის ხელოვნური ასლი, რომელიც უკვე იმდენად მნიშვნელობს, რომ ნამდვილ სინამდვილეს აზრი აქვს დაკარგული. სოციოლოგიის ენაზე ამას სოციალურის სიკვდილს ეძახიან. ამიერიდან ადამიანი სიმულირებულია – ნამდვილი ადამიანის ნაც-

¹ ქ. კალჭუნი, დ. ლაითი, ს. კელერი. სოციოლოგია. თბ., 2008, გვ. 545.

ვლად სახეზეა მისი სიმულაცია.¹ ვირტუალურ რეალობაში ადამიანი მხოლოდ მისი ციფრული გამოსახულების სახით არსებობს, რადგანაც ერთადერთი რეალობა ზერეალური, ვირტუალური სივრცეა, რომელიც სხვა სახის რეალობას გამორიცხავს. ფაქტობრივად ეს ის არის, რასაც ჩვენ „ადამიანის სიკვდილს“ ვუწოდებთ.

ბუნებრივია, ადამიანისა და საზოგადოების ვირტუალიზაცია რელიგიასაც შეეხო. რის გამოც სოციოლოგები შეშფოთდნენ და რელიგიის მომავლის შესახებ ალაპარაკდნენ. დაიწყო მსჯელობა და ცხარე კამათი იმის შესახებ, თუ რა ბედი ელის რელიგიას პოსტკლასიკურ, ვირტუალურ საზოგადოებაში.

მთავარი, ცენტრალური კითხვებია: მართლა აქვს თუ არა ადგილი რელიგიის როლის დაკნინებას თანამედროვე საზოგადოებაში? თუკი ეს ასეა და რელიგია საზოგადოებაზე თავის მნიშვნელობასა და გავლენას მართლაც კარგავს, მაშინ როგორი იქნება ამ პროცესის საბოლოო ფინალი? ხომ არ მივდივართ ურელიგიო საზოგადოებისაკენ? პერსპექტივაში ეს ყველაფერი ე.წ. ახალი რელიგიების წარმოშობით უნდა დამთავრდეს? თუ პირიქით მოხდება, – ყოველივე ეს საპირისპირო რეაქციას გამოიწვევს და ტრადიციული რელიგიები ახალ გარემოში ახალი ენერგიით შეივსებიან და სისხლსავსე ცხოვრებას დაიწყებენ.

ეს კითხვები რეალურია, რადგანაც რეალურია საზოგადოების ტრანსფორმაციის დაჩქარებული ტემპი. მთავარი კითხვა კი ასეთია: თუკი კულტურა იქცა მასკულტურად, იგივე ხომ არ ემუქრება რელიგიასაც? მით უფრო მაშინ, როდესაც, ბოდრიარის სიტყვებით თუ ვიტყვით, თანამედროვე კულტურა ნაგვის წარმოებად, ხოლო ადამიანი ლამისაა ნაგვად იქცეს. ამ კითხვებზე პასუხი დროის მოთხოვნაა. ეს არის ის გამოწვევა, რომლის წინაშეც რელიგიის სოციოლოგია აღმოჩნდა დღეს.

ამ კითხვებს, რომლის დასმაც კი რელიგიური თვალსაზრისით მკრეხელობაა, პასუხები სჭირდება. ტრადიციულ რელიგიებს მასზე საკუთარი პასუხი მომზადებული აქვთ. სხვა საქმეა, თუ რას ამბობენ ამის შესახებ იმ მეცნიერული დისციპლინის წარმომადგენლები, რომელთა უმუშალო პროფესიული საქმიანობა რელიგიის

¹ **ჟ. ბოდრიარი.** სიმულირებულები და სიმულაციები. *გიგო თევზაძის* თარგმანი. – ჟურნ.: „პარალელური ტექსტები“. №2. თბ., 1997.

შესწავლა. ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ რელიგიის მომავლის საკითხის თეორიული ანალიზი სოციოლოგიაში ემპირიულ მასალასა და ფაქტებზეა დამყარებული.

რელიგიაზე პირდაპირ თუ არაპირდაპირ მთელი რიგი ფაქტორები ახდენენ გავლენას. ესენია: კულტურა, განათლება, მეცნიერება და ტექნიკა, მორალურ-ეთიკური ნორმები, პოლიტიკური ცხოვრება და ეკონომიკა; ამ სფეროებში მიმდინარე პროცესები კიდევ უფრო ამწვავებენ რელიგიის მომავლის საკითხს, ამიტომ, საბოლოო ჯამში, საკითხი რელიგიის მომავლის შესახებ ზოგადად საზოგადოების მომავლის შესახებ საკითხის ერთ-ერთი ძირითადი სეგმენტია. თუ რელიგიას არა აქვს მომავალი, მაშინ საზოგადოებასაც არ ჰქონია მომავალი და პირიქით.

ისტორიულად, პირველი პროგნოზი რელიგიის მომავლის შესახებ სოციოლოგიის მამას, კონტს ეკუთვნის. მისი პროგნოზით, მომავლის საზოგადოებაში რელიგია მეცნიერებას უნდა ჩაენაცვლებინა.¹ ეს მოსაზრება აზროვნების ისტორიაში კარგა ხანს ბატონობდა, XIXს. ბოლოდან მოყოლებული XXს. შუა ხანების ჩათვლით. მისი საყოველთაოდ ცნობილი მიმდევრები სოციოლოგიაში პოზიტივისტები იყვნენ. პოზიტივიზმის მიხედვით, მეცნიერება კაცობრიობას ბედნიერებას მოუტანდა.² თუმცა ამ დებულების სისწორეში თავის დროზე კონტსაც ეჭვი ეპარებოდა. მიუხედავად ამისა, მან, როგორც სოციოლოგმა, იცოდა, რომ საზოგადოებას ყოველთვის სჭირდება რაღაც იდეალი, რომელიც მის წევრებში ალტრუიზმსა და სულგრძელობას აღძრავს. სწორედ მსგავსი კეთილშობილური პათოსით იყო მოტივირებული მისი პოზიტიური რელიგია.

კონტის პროგნოზი არ გამართლდა. იგი, მისი მსგავსი სხვა იდეების დარად, თავიდანვე უპერსპექტივო იყო, რადგანაც რელიგიის შექმნა ხელოვნურად შეუძლებელია. ჩანს, ეს ჩვეულებრივ მოკვდავთა ძალებს აღემატება. გარდა ამისა, ცხოვრებამ აჩვენა, რომ მეცნიერებამ არათუ ვერ გახადა ადამიანი ბედნიერი, პირიქით, მას

¹ **О. Конт.** Дух позитивной философии. Перевод с французского *И. А. Шани-ро*. Ростов н/Д., 2003. გვ. 256.

² შდრ. **Р. Карнап, Х. Хан, О. Нейрат.** Научное миропонимание – Венский кружок. – ჟურნ.: „*Логос*“, № 2 (47). 2005, გვ. 20.

მოელი რიგი უბედურებები და ტრაგედიები მოუტანა. ახლა უკვე ყველასათვის სანუკვარი მეცნიერება გახდა თავსატეხი.

კონტის იდეა მხოლოდ ერთ პუნქტში აღმოჩნდა წარმატებული. კერძოდ, მან აჩვენა საზოგადოებისათვის რელიგიის აუცილებლობა. კონტის შეცდომაზე რელიგიის სოციოლოგიის უფრო დიდმა წარმომადგენელმა დიურკემმა მიუთითა. მან აღნიშნა ის, რაც კონტს მხედველობიდან გამორჩა – ეს არის ის, რომ რელიგია ადამიანის გაცნობიერებული, ინტელექტუალური საქმიანობის შედეგს არასოდეს არ წარმოადგენს, რომ მისი შემოქმედი ძალები ადამიანისთვის უცნობია. იგი თავისთავად ჩნდება, როგორც ადამიანის სოციალური ცხოვრების დასაწყისი და გარანტი. რელიგიის რაციონალური პროექტირების ფაქტი ისტორიაში ყოველთვის წარუმატებლად მთავრდებოდა, რადგანაც მასში რაციონალურს ირაციონალური სჭარბობს ყოველთვის.¹

რელიგიის გაქრობაზე მარქსისტული სოციალური თეორიაც საუბრობდა. კ. მარქსი რელიგიას გაუცხოების შედეგად და „ყალბი ცნობიერების“ ფორმად მიიჩნევდა,² თუმცა რელიგიის სოციოლოგიური ანალიზი მარქსთან ცალმხრივი იყო. იგი სათანადოდ ვერ აფასებდა რელიგიის როლს საზოგადოებაში. მარქსისტული რელიგიის სოციოლოგია უტოპიური თეორია იყო, რომლის მცდარობა და უტოპიურობა კარგად გამოჩნდა ჩვენში მარქსისტული იდეოლოგიის კრახის ეპოქაში. რელიგიის გაქრობამდე უფრო ადრე რელიგიის არათუ მარქსისტული თეორია, საერთოდ, მარქსიზმი გაქრა.

მარქსის შემდეგ ვებერმა შემოგვთავაზა დაფიქრება იმაზე, არსებობს თუ არა ისეთი სოციალური ფუნქცია, რომელშიც რელიგია შეუცვლელია. ამ საკითხის სოციოლოგიური ანალიზის შედეგად მან დაასკვნა, რომ რელიგიის გარეშე ადამიანს გაუძნელდება საკუთარი ცხოვრების კრიტიკული გააზრება; მისთვის რელიგია ყოველთვის ახალ საზრისებს შობს. ვებერის მიხედვით, რელიგია რადიკალური სოციალური ცვლილებების პოტენციალის მქონეა (იგულისხმება პროტესტანტიზმი).³

¹ **ე. დიურკემი.** რელიგიური ცხოვრების ელემენტარული ფორმები. თბ., 2004, გვ. 46-47.

² **К. Маркс.** Социология. М., 2000, გვ. 159.

³ **მ. ვებერი.** რჩეული ნაწერები რელიგიის სოციოლოგიაში. *ნინო ფორცხა-ლაგასა* და *ემზარ ჯგერენაიას* თარგმანი. თბ., 2004. გვ. 70,

საკრალურის დაკარგვის თეორიის ავტორიც ვებერია. ის მი-
იჩნევდა, რომ ტექნოლოგიისა და ბიუროკრატიის ბატონობა თანა-
მედროვე საზოგადოებაში ადამიანის ცნობიერებასა და მისწრაფე-
ბებს პრაგმატული ინტერესებით განსაზღვრავს და კომფორტზე
ზრუნვით საზოგადოების ისეთ ტიპს ქმნის, რომელშიც ყოველივე
წინასწარ დადგენილი და განსაზღვრულია. ამ შემთხვევაში რე-
ლიგიურობასთან ერთად მაღალი იდეალებისაკენ სწრაფვა, მშვე-
ნიერების ტრფიალი და ჰეროიკული აღმაფრენა იკარგება. ამ
პროცესის აღსანიშნავად მან „განჯადოების“ ცნება შემოიტანა.
ამჯერად იგი რელიგიასა და თანამედროვე ცნობიერებას შორის
კონფლიქტის ცნებიდან ამოდიოდა და, კონტის მსგავსად, რელი-
გიაზე ამ უკანასკნელის გამარჯვება იწინასწარმეტყველა. თანა-
მედროვე საზოგადოებაში რელიგიის როლის დაკნინებას ვებერი
სამყაროს რაციონალური ხედვის მიერ ბანალური უტილიტარიზ-
მის დამკვიდრებაში ხედავდა, რაც რელიგიის მხრიდან რაციონა-
ლურობის ჰიპერტროფირებით გამოწვეული სულიერი ავადმყოფო-
ბის სინდრომად აღიქმება.¹

რელიგიის მომავლის შესახებ კლასიკური სოციოლოგიური
თეორიების მხრიდან ასეთი არასახარბიელო პროგნოზების მიუხე-
დავად რელიგია ჩვეულ რიტმში აგრძელებს თავის არსებობას. ის
კი არა, პირიქით, XX საუკუნეში მთელი რიგი ქვეყნები (მათ
შორის, საქართველო) რელიგიური რენესანსითაც გამოირჩევიან,
რაც იმაზე მეტყველებს, რომ საკრალურის არსებობა გრძელდება,
რაც სოციოლოგებს აძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ რე-
ლიგია განსაკუთრებული ფენომენია, რომელიც ამა თუ იმ ფორ-
მით ადამიანთა ცხოვრებაში ყოველთვის მონაწილეობს. ამაზე მია-
ნიშნებდა დიურკემი, როდესაც ამბობდა, რომ რელიგიაში მარადიუ-
ლია დავანებული; რომ რელიგია ილუზია და სამყაროს ყალბი
ხედვა კი არა არის, არამედ – სხვა სოციალურ ინსტიტუტებთან
შედარებით ყველაზე მეტად ცოცხალი რეალობა, რომლის გათა-
ნაბრება მეცნიერებასთან ან იდეოლოგიასთან არ შეიძლება მიუხე-
დავად იმისა, რომ იდეოლოგიურ მომენტებს რელიგია, გარკვეულ
წილად, შეიცავს.² რელიგიისადმი დიურკემის მიმართება, მიუხედა-

¹ მ. ვებერი. რჩეული ნაწერები რელიგიის სოციოლოგიაში, გვ. 71.

² ე. დიურკემი. რელიგიური ცხოვრების ელემენტარული..., გვ. 50-51.

ვად მისი პოზიტიური შინაარსისა, რელიგიურ ადამიანს არ მოეწონება, რადგანაც იგი რელიგიის სოციოლოგიურ გაგებას იძლევა, რაც იმას ნიშნავს, რომ რელიგია დიურკემისათვის საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც იგი ადამიანებში სოციალური ენერჯის აღმძვრელია; დიურკემს, როგორც სოციოლოგს, რელიგია აინტერესებს იმიტომ, რომ იგი მასში ადამიანის სოციუმის წევრად მაფორმირებელ მძლავრ ფაქტორს ხედავს. საერთოდ, უნდა იქვას, რომ მეცნიერებისა და რელიგიის დაპირისპირებამ, რელიგიის სოციოლოგიის შესაძლებლობაზე უარყოფითი გავლენა იქონია, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ეს დაპირისპირება მოიხსნა და ცოდნისა და რწმენის ტოლპირველადობა აღიარებულ იქნა, შესაძლებელი გახდა უფრო თამამი საუბარი რელიგიის სოციოლოგიის შესახებ. დღეს იგი დარგობრივ სოციოლოგიურ დისციპლინებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მეტად საინტერესო და გამორჩეულია არა მართო თავისი საგნით, არამედ იმით, რომ მასში ერთმანეთს ხვდებიან საერო, სამოქალაქო და ზესაერო, ზესამოქალაქო ღირებულებები. იგი მიწიერისა და ზეციურის შეხვედრის ადგილია.

ვებერის მსგავსად, დიურკემიც ამჩნევდა საზოგადოების მიმართულების გეზს და ამიტომაც მიაჩნდა, რომ ტრადიციული რელიგიები ვერ პასუხობენ ან არ შეესაბამებიან თანამედროვე ადამიანისა და საზოგადოების სოციალურ გამოცდილებას. ამიტომ ის ვარაუდობდა, რომ სამომავლოდ მათი ტრანსფორმაცია გარდაუვალი იქნება. ახალი ტიპის საზოგადოებას, დიურკემის აზრით, ახალი რელიგია დასჭირდება. თუკი ეს ასეა, მაშინ რელიგიის მომავლის შესახებ საკითხი, დიურკემის მიხედვით, სხვა რაკურსით უნდა იქნეს დასმული. კერძოდ, შესაძლებელია თუ არა საზოგადოება რელიგიის გარეშე?¹ თუკი რელიგიას დიურკემისებურად გავიგებთ, მაშინ ამ კითხვაზე პასუხი უარყოფითი იქნება, მაგრამ საკრალურის არსებობა ძალაში დარჩება, რადგანაც საზოგადოებას წმინდა, საკრალური საგნების გარეშე არსებობა არ შეუძლია. საკრალურის მოთხოვნა ყოველთვის იქნება. ოღონდ დაძლეული აღმოჩნდება ის ღმერთი, რომელსაც ტრადიციული რელიგია გვთავაზობდა.²

¹ შდრ. **ე. დიურკემი**. რელიგიური ცხოვრების... გვ. 602-603.

² **Д. Бонхеффер**. Молиться среди людей. – წგნ.: *Великие учителя молитвы*. Брюссель, 1986, გვ. 25.

რელიგიის სოციოლოგიის დიდ წარმომადგენელს სოციუმის საიდუმლოებათა გასაღების ძიების პროცესში მხედველობიდან გამოორჩა უმთავრესი რამ – ის, რომ ჭეშმარიტი რელიგია და რელიგიური რწმენა ყოველთვის ახალი და თანამედროვეა. ვხედავთ, რომ ტრადიციული რელიგიების არსებობა ფაქტია. აქედან გამომდინარე, ძნელი არ არის თქმა იმისა, რომ გარკვეული აზრით კონტის, დიურკემის, მარქსისა და ვებერის კლასიკური თეორიები რელიგიის შესახებ არასწორი იყო და რომ რელიგია მარადიულია.

მიუხედავად ამისა, მაინც რჩება პრობლემათა რიგი, რომელიც რელიგიის მომავლის საკითხს ნეგატიურ ჭრილში წარმოაჩენს. ასეთია ტილიხის მოსაზრება თეიზმის კრიზისის შესახებ.¹ ის, რასაც ტილიხი თეიზმის კრიზისს ეძახის, ვებერის მიერ მიწინააღმდეგებული სულიერი და სოციალური ცხოვრების რაციონალიზაციის შედეგია. მიუხედავად ამისა, ეს პროცესები რელიგიის არსებობას რეალურ საფრთხეს ვერ უქმნიან. ამ საკითხზე ყურადღებას ამახვილებს პ. ბერგერიც.² მისი აზრით, რელიგიამ კარგად აულო ალლო თანამედროვე საზოგადოებრივ პროგრესს, მასში თვითგადარჩენის ინსტინქტმა იმძლავრა და იგი კარგად შეეწყო თანამედროვე საზოგადოებას (მკვლევარს, ამ შემთხვევაში, კათოლიციზმი და პროტესტანტიზმი აქვს მხედველობაში). ბერგერის სიტყვებით რომ ვთქვათ, რელიგია კარგად მეზობლობს თანამედროვე საზოგადოებასთან.³ ეს ნიშნავს იმას, რომ იგი ამ საზოგადოების წევრების მხოლოდ პირადი ცხოვრებით შემოიფარგლება და უწინდელი ცენტრალური, „უნივერსუმის მაკონსტრუირებელი“ ინსტიტუტის ფუნქცია დაკარგული აქვს. რაც შეეხება სახელმწიფოს მხრიდან ზეწოლას, ეს ხდება მაშინ, როდესაც სახელმწიფოს რელიგია საკუთარი ლეგიტიმურობის გარანტიად დასჭირდება და ა. შ. ანუ რელიგია თანამედროვე საზოგადოებაში მხოლოდ ფორმალურად არსებობს, როგორც სამუზეუმო ექსპონატი, რად-

¹ **П. Тиллих.** Избранное. Теология Культуры. М., 1995, гл. 442-454.

² ამერიკელი სოციოლოგი, სოციალურ-კონსტრუქტივისტული მიმართულების წარმომადგენელი თანამედროვე სოციოლოგიაში, ბოსტონის უნივერსიტეტის კულტურის, რელიგიისა და მსოფლიო პრობლემების კვლევის ინსტიტუტის ხელმძღვანელი.

³ **П. Бергер.** Религиозный плюрализм в эпоху плюрализма. საავტორო უფლება ეკუთვნის: Project Syndicate/Institute for Human Sciences, 2005 – www.project-syndicate.org.

განაც საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ ეთნოსი, კულტურა და სახელმწიფო რელიგიურ საზრისს თანდათან კარგავენ. თუმცა ეს რელიგიის დასასრულს არ ნიშნავს. თანამედროვე სოციოლოგების აზრით, ეს რელიგიის ტრადიციული ფორმების ფინალს მოასწავებს მხოლოდ.

როდესაც სოციოლოგები რელიგიის მომავალზე საუბრობენ, მათ სხვადასხვანაირად ესმით რელიგიის ცნება. კლასიკური რელიგიის სოციოლოგიის წარმომადგენლებს რელიგიის ტრადიციული გაგება აქვთ მხედველობაში. რელიგიის სოციოლოგიის თანამედროვე მკვლევრების გაგება კი ტრადიციულისაგან რამდენადმე განსხვავებულია, რადგანაც, რაოდენ საკამათოც არ უნდა იყოს, ისინი მიიჩნევენ, რომ თანამედროვე სეკულარიზებულ საზოგადოებაში დემოკრატიის, პლურალიზმის, თავისუფლებისა და მსგავსი საბაზო ღირებულებების ზეობის პირობებში ღმერთი ტირანის სახით წარმოდგება და ადგილი აქვს რელიგიურობის მონოპოლიზებას (მაგალითად, გ. ზიმელი).

გ. ზიმელის მიხედვით, საკითხი შემდეგნაირად დგას: დროთა განმავლობაში ტრადიციული რელიგიები ვერ შეძლებენ თავიანთი ღირებულებების კონსერვაციას, რაც საზოგადოების დესაკრალიზაციას კი არა, თეიზმის კრიზისს მოასწავებს.¹ მისი აზრები ამ შემთხვევაში ტილიხის აზრებს ემთხვევა, რომელიც რელიგიის მომავალს „თეიზმის მიღმა“ ხედავს,² ეს კი ტრადიციული რელიგიის ე. წ. სამოქალაქო რელიგიად გადაქცევას ნიშნავს. თანამედროვე საზოგადოებაში რელიგიურობა მასკულტურის ნაწილად იქცევა და ასეთი თეიზმი ათეიზმზე უარესი შეიძლება იყოს. ტილიხის პროგნოზით, საბოლოოდ, რელიგიური რწმენა განიდარცვება რელიგიური სამოსელისაგან და რჩება რწმენა, რომელსაც საკუთარი სხეული – ეკლესია, კულტი, თეოლოგია არა აქვს. ასეთია რელიგიის არატრადიციული, თანამედროვე გაგება, რაც ალბათ ძნელი წამოსადგენია.

პ. ტილიხის მიერ XXს. შუახანებში ამგვარად წარმოდგენილი რელიგიური რწმენის სოციოლოგიური პორტრეტი არატრადი-

¹ Г. Зиммель, Религия. Социально-психологический этюд. М., 1909, გვ. 71-73.

² პ. ტილიხის მოსაზრებასთან დაკავშირებით იხ. П. Тиллих. Избранное. Теология Культуры, გვ. 241.

ციული რელიგიების სახით მოგვცა რ. ბელამ.¹ მის წიგნში „გულის ჩვევები. ინდივიდუალიზმი და „კომინტმენტი“² ამერიკულ ცხოვრებაში რელიგია წარმოდგენილია, როგორც აშშ-ის საჯარო ცხოვრების ერთ-ერთი რიგითი სტრუქტურული ელემენტი, რომლის მეშვეობითაც ამერიკელები საკუთარი თემის ცხოვრებაში არიან ჩართულნი. რელიგიის ამ თანამედროვე მკვლევრის დასკვნა ასეთია: თანამედროვე ამერიკულ საზოგადოებაში რელიგიის როლი სხვა ინსტიტუტების მსგავსად არსებითად შეიცვალა.³

აქ საქმე რელიგიის როლის დაკნინებას კი არ შეეხება მხოლოდ. რელიგიური დოქტრინების მნიშვნელობის დაკარგვა ხომ რელიგიის აღსასრულის ტოლფასია! ამერიკული საზოგადოების ტრანსფორმაციის პარალელურად, ტრანსფორმაციას განიცდის რელიგიაც, რასაც რელიგიისათვის სოციალური სივრცის შეზღუდვა მოჰყვა თან. მორწმუნე ამერიკელის აზრით, მისი ურთიერთობა ღმერთთან რელიგიური იდენტობის ფარგლებს გარეთ გადის. ამისათვის იგი საჭიროდ არ მიიჩნევს რომელიმე რელიგიის აღმსარებელი იყოს. ამერიკელი სოციოლოგების აზრით, ეს რელიგიისა და რელიგიურობის ულტრათანამედროვე საფეხურია, რასაც ისინი პოსტთანამედროვე საფეხურს უწოდებენ.

აქამდე ამერიკულმა საზოგადოებამ რელიგიური პროგრესის „ადრეთანამედროვე“ საფეხური გაიარა. ამიტომ ისინი ერთმანეთისაგან განასხვავებენ მაღალგანვითარებული და განვითარების გზაზე შემდგარი ქვეყნების რელიგიებს. პოსტთანამედროვე საფეხურზე თურა სახეს მიიღებს რელიგია, ამერიკელი სოციოლოგების აზრით, ბევრად არის დამოკიდებული იმ სოციოკულტურულ ტრანსფორმაციაზე, რომელსაც თანამედროვე საზოგადოება განიცდის. ამ შემთხვევაში ტრადიციულ რელიგიებს გაუჭირდებათ არსებობა. ამერიკელი სოციოლოგის, ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის ფუძემდებ-

¹ რობერტ ნილ ბელა კალიფორნიის ბერკლის უნივერსიტეტის შედარებითი კვლევებისა და სოციოლოგიის პროფესორია, რომელიც რელიგიის მოდერნიზაციის პრობლემებზე მუშაობს. იგი თანამედროვე რელიგიის სოციოლოგიაში ერთ-ერთი გავლენიანი ავტორია.

² რ. ბელა. ნაწყვეტი წიგნიდან „გულის ჩვევები. ინდივიდუალიზმი და „კომინტმენტი.“ კრებულში: „Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии“. М., 1996, გვ. 256.

³ რ. ბელა. ნაწყვეტი წიგნიდან..., გვ. 251.

ლის ა. შიუცის აზრით კი, ამ ტიპის საზოგადოებაში რელიგიას მხოლოდ პიროვნული ხასიათი ექნება და მეტი არაფერი.¹

სხვა ვითარებაა განვითარებად ქვეყნებში. აქ ტრადიციული რელიგიები, გრძნობენ რა მოსალოდნელ საფრთხეს, შეძლებისდაგვარად იბრძვიან საკუთარი იდენტობის შესანარჩუნებლად, თუმცა აქაც დაწყებულია ისტორიულიდან „ადრეთანამედროვე“ რელიგიისაკენ სვლის პროცესები, ოღონდ ამ ქვეყნებში თანამედროვე უახლესი ტექნოლოგიების საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩართვის დონე ძალზე დაბალია. აქ მხოლოდ მსგავს ტენდენციებთან ან კიდევ საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების დონესთან შეუსაბამოდ მსგავსი ტექნოლოგიების ბრმა, გაუაზრებელ ექსპორტთან გვაქვს საქმე. მიუხედავად ამისა, ამ ქვეყნებში რელიგია ჯერ კიდევ არ თმობს საკუთარ პოზიციებს და საკუთარი თავის გადარჩენას თანამედროვე საზოგადოების მოთხოვნებთან ადაპტაციის უნარის გამომუშავებით ცდილობს. ამ შემთხვევაში პირველი რიგის ამოცანაა სეკულარიზაციისა და მოდერნიზაციის პროცესის გადალახვა ან მასთან გამკლავება, მისთვის სათანადო ალტერნატივების მონახვა და ა. შ.

საინტერესოა, ასევე, ცნობილი სოციალური ფუტუროლოგის, სკანდალური წიგნის – „*მომავლის შოკის*“ ავტორის – ე. ტოფლერის პროგნოზი რელიგიის მომავალთან დაკავშირებით, რომელიც ამ ტიპის სხვა მკვლევრების პროგნოზებისაგან განსხვავებით ოპტიმისტური და დამაიმედებელია.² ტოფლერის აზრით, თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების სისწრაფე და თავისუფლების მაღალი ხარისხი ადამიანთათვის შოკის მომგვრელი იქნება. ამას ის „მომავლის შოკს“ უწოდებს.³ მის წიგნში დეტალურადაა გაანალიზებული წარმოუდგენელი მასშტაბის ის ტრანსფორმაცია, რომელიც ადამიანისა და საზოგადოების თითქმის არცერთ კუთხე-კუნჭულს არ ტოვებს ხელუხლებლად. ერთადერთი გამონაკლისი ამ ტოტალურ და ყოვლისმომცველ პროცესში არის რელიგია, რომელიც თავის მყოფადობას კვლავაც ინარჩუნებს და,

¹ შდრ. **А. Шюц.** Избранное: Мир, святающийся смыслом (Серия «Книга света»). М., 2004, гл. 39-40.

² **Е. Тофлер.** Шок Будущего. М., 2002

³ **Е. Тофлер.** Шок Будущего, гл. 146-147.

შესაბამისად, მისი მომავალიც ნათლით მოსილია.¹

რელიგიის მომავლის შესახებ პესიმისტურ და ნიჰილისტურ წარმოდგენებს რელიგიაზე თანამედროვე, უახლესი საინფორმაციო ტექნოლოგიების სულ უფრო მზარდი გავლენა უდევს საფუძვლად. ამ მხრივ რელიგიის სფეროში მიმდინარე პროცესების აღსანიშნავად რელიგიის სოციოლოგიაში მრავალი ახალი ტერმინი გაჩნდა. მათ შორის ერთ-ერთი აწ უკვე შედარებით მოძველებული ტერმინი ტელევანგელიზმია, რაც სახარებისეული თემების საქადაგებლად სატელევიზიო და მედიატექნოლოგიების გამოყენებას ნიშნავს, რაც, ფაქტობრივად, ევანგელისტური პრაქტიკის ამერიკულ-პროტესტანტული ვერსიაა.²

ტელევანგელიზმის ულტრათანამედროვე ვერსიას ამ სფეროში ინტერნეტპრაქტიკა წარმოადგენს. ეს ყველაზე მტკივნეულ და საკამათო საკითხთა რიგს მიეკუთვნება დღეს. მის შესახებ ერთხელ და სამუდამოდ ჩამოყალიბებული პრინციპული პოზიცია არათუ სოციოლოგებს, არამედ ტრადიციული რელიგიების წარმომადგენლებს შორისაც ძნელად თუ მოიძებნება. აზრთა სხვადასხვაობაში ორი ძირითადი პოზიციაა გამოკვეთილი: ერთნი მასში რელიგიის არნახულ ტრანსფორმაციას, ტრადიციული რელიგიების ფინალსა და „ახალი რელიგიის“ – ე. წ. ვირტუალური რელიგიის დასაწყისს ხედავენ, მეორენი კი ამ პროცესებში რელიგიას ვერანაირ ტრანსფორმაციას ვერ ატყობენ და მიმდინარე პროცესებს განიხილავენ, მხოლოდ როგორც კომუნიკაციის, ინფორმაციის გადაცემის თანამედროვე საშუალებათა ეფექტურ გამოყენებას რელიგიურ პრაქტიკაში.

ამ თვალსაზრისის მიხედვით, რელიგიის მომავლის შესახებ ნიჰილისტური სოციოლოგიური თეორიები საქმის ვითარებას განგებ ამუქებენ ანდა, უბრალოდ რომ ვთქვათ, ეს ყველაფერი მათი რელიგიური უმეცრების შედეგია. თუმცა, დღეს უკვე ფაქტია რელიგიური ცხოვრების ვირტუალიზაცია, რაც, თავის მხრივ, მის მომავალს ერთობ პესიმისტურს ხდის. თითქოს არაფერი საგანგაშო არ უნდა იყოს იმაში, რომ კომპიუტერული ტექნოლოგიები გამოყენებულ იქნეს თუნდაც ქადაგებებისათვის, მაგრამ საქმეს

¹ Е. Тофлер. Шок Будущего, გვ. 146-147.

² ქ. კალჭუნი, დ. ლაითი, ს. კელერი. სოციოლოგია, გვ. 563.

ართულებს მისი გამოყენების მცდელობა ღვთაებრივი საიდუმლოებების შესასრულებლად. მხედველობაში გვაქვს აღსარების საიდუმლო. მისი ვირტუალიზაცია, რომელსაც ღღეს აქვს ადგილი, სრულიად ახალი და გაუგონარი ფენომენია. სწორედ აქედან იღებს სათავეს რელიგიის ფინალობის პრობლემა. რელიგიური თვალსაზრისით, რაც არ უნდა მიუღებელი იყოს, ამ ტექნოლოგიას ღღეს უკვე თავისი მომხმარებელი ჰყავს (ამის დამადასტურებელ ფაქტებს ღღეს დაინტერესებული მკითხველი სოციოლოგიის ნებისმიერ სახელმძღვანელოში იხილავს). მრავალი სხვადასხვა პროგრამა არსებობს, რომელთა მეშვეობით თუნდაც ბინიდან გაუსვლელად შესაძლებელია ვირტუალური ექსკურსია მსოფლიოს ნებისმიერი ტაძრის დასათვალიერებლად. დათვალიერებას კიდევ არა უშავს რა, რომ არა აქამდე გაუგონარი ისეთი ფაქტი, როგორცაა ვირტუალური სანთლის დანთება. რელიგიური გაგებით, ეს უძძიძესი ცოდვია, რადგანაც ამ შემთხვევაში უსისხლო მსხვერპლშეწირვის რელიგიური აქტის შებღალვასთან გვაქვს საქმე. მაგრამ დესაკრალიზებულ საზოგადოებაში, სადაც „რელიგია სპეცეფექტი გახდა“, ასეთი რამ სავსებით რეალურია.¹

ინფორმაციული სივრცე ადამიანის სულიერი ცხოვრების მხოლოდ და მხოლოდ ზედაპირული გარსია. ამიტომ ვირტუალური და კიბერეკლესია ვერსაოდეს ვერ შეცვლის ნამდვილ ტაძარს. ის რეალური ტაძრის პაროდია და სიმულაციაა მხოლოდ. ერთხელაც იქნება ადამიანი გამოაღწევს ამ სიმულაციისა და ვირტუალური რეალობის ტყვეობიდან და ისევ მიუბრუნდება მარადიულ ჭეშმარიტებასა და ნამდვილ რელიგიურ რწმენას. ფსევდორელიგიისა და ფსევდორწმენის ილუზიით გათანგულს, ეტყობა, ჯერ კიდევ დიდი გამოცდა ელის წინ. დიდი მიხვედრა არ სჭირდება იმას, რომ ხელოვნურად შექმნილ, ვირტუალურ სივრცეში კონსტრუირებულ ფსევდორელიგიას არა აქვს მომავალი და რომ ყოველგვარი ექპერიმენტები ამ სფეროში იმთავითვე დასაღუპავად განწირულია.

რელიგიური ცხოვრება ტრანსცენდენტთან ცოცხალი ურთიერთობაა, რომელიც ვირტუალიზაციის შემთხვევაში იკარგება. ვირტუალური ეკლესია ვერსაოდეს ვერ შეძლებს დაეხმაროს თუნდაც იმ ადამიანს, რომელსაც ტაძარში სიარული ჯანმრთე-

¹ Ж. Бодрийар. Америка. СПб., 2000, გვ.36.

ლობის მდგომარეობის გამო უჭირს. ასეთ ადამიანს ლოცვის გამ-
დაფრებულ სურვილს ვირტუალური ეკლესია ვერ დაუკმაყოფი-
ლებს. რაც შეეხება აღსარების ინტერნეტით მიღების ნოვაციას,
შესაძლებელია ეს დასაშვები იყოს, მაგრამ ამ შემთხვევაში გასათ-
ვალისწინებელია, თუ როგორ უნდა მოეველოს აღსარების ანონიმუ-
რობის საკითხს. გარდა ამისა, ეს სახიფათოც შეიძლება იყოს, მით
უფრო მაშინ, როცა საქმე ადამიანის სულიერ ცხოვრებას ეხება,
რადგანაც ყოველივე ეს იმ ექიმის მოქმედებას ჰგავს, რომელსაც
ავადმყოფი თვალთ არ უნახავს და ისე უნიშნავს მკურნალობას.
აღსარების ფუნქცია მართო ცოდვათა მიტევება როდია, ამასთან
ერთად მისი მიზანია ადამიანი ხელახლა გახადოს ეკლესიის წევ-
რი. ხოლო იქ, სადაც ეკლესია არ არის, ბუნებრივია, მასში შეს-
ვლის სურვილიც არ არსებობს.

ვირტუალური ეკლესია, პირიქით, თრგუნავს ტაძარში სიარუ-
ლის სურვილს. ის აუკუღმართებს ნამდვილ რელიგიურ გრძნობებს.
ეკლესია ქრისტეს სხეულია. იმისათვის, რომ ამ სხეულის ნაწი-
ლი გახდე, მასთან ცოცხალი კონტაქტია საჭირო, რასაც ინტერ-
ნეტაღსარება ხელს უშლის. რაც შეეხება ქადაგებასა და ღვთის
სიტყვის გავრცელებას, ამისათვის ინტერნეტი კარგი საშუალება
შეიძლება იყოს, მაგრამ ქადაგება ხომ მხოლოდ მრ3-ფორმატის
აუდიო ან ვიდეოჩანაწერი არ არის. ის არის ღვთის ცოცხალი
სიტყვა, რომელიც ამბიონიდან უნდა წარმოითქვას. გარდა ამისა,
ინტერნეტს საკუთარი მეტყველების წესი აქვს, რომელიც ღვთის-
მსახურების ენას არ შეესაბამება.¹ ამასთან რელიგიის ციფრული
გამოსახულება ხომ აბსურდია და მეტი არაფერი.

ამ საკითხების ანალიზისას გასათვალისწინებელია ის საყვე-
დური, რომელსაც თანამედროვე ავტორები კლასიკური თეორიე-
ბის მომხრეთა მისამართით გამოთქვამენ. კერძოდ, პოსტსეკულა-
რულ ეპოქაში უსაფუძვლოა სეკულარული საზოგადოების ენით
მეტყველება.² ეს საყვედური, რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებე-
ლია, მაგრამ არა რელიგიის მისამართით, რადგანაც რელიგია მა-
რად ახალი და მარად ცოცხალი ფენომენია. იგივე სოციოლოგე-
ბის დასკვნებით, ვერაფერი ვერ შეცვლის ღმერთთან ადამიანის

¹ *Виртуальная религия*. – <http://ierei-korenev.ru/list/internet.html>

² შდრ.: *თანამედროვე საზოგადოების გამოწვევა*. იურგენ ჰაბერმასისა და
იოზეფ რატცინგერის წერილები. მთარგმნელი გ. ბარამიძე. თბ., 2010.

პიროვნულ მიმართებას, რომელიც ყველაზე კარგად ტრადიციულ რელიგიურ ცხოვრებაშია მოცემული, ამიტომ ასეთ ვითარებაში ზოგადი დასკვნა განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით შეიძლება ასეთი იყოს: საზოგადოების ტრანსფორმაციის პროცესი ფაქტია, მაგრამ რელიგიური თვალსაზრისით არც ისეთი ფაქტი, რომელიც მსოფლიო რელიგიების არსებობას კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენებს.

თანამედროვე საზოგადოების რაციონალიზაცია, ვირტუალიზაცია და ინტელექტის საფუძველზე მართვის (ქსელური ეკონომიკა) მოთხოვნა, სავარაუდოა, რომ ტრადიციულ რელიგიებში ბუნებრივ უკურეაქციას გამოიწვევს და საზოგადოება ისევ დადგება ირაციონალიზმისა და მისტიკის მოთხოვნის წინაშე. ეს კი დესაკრალიზებულ საზოგადოებას ისევ მარადიულ ღირებულებებთან დააბრუნებს, ხელს შეუწყობს მასობრივი ცნობიერების დისკრედიტაციას და ყოვლისშემძლე გონების მორალურ უძღურებას კიდევ უფრო გამოააშკარავებს.

თანამედროვე გლობალიზაციური პროცესების პარალელურად, რელიგიას საზოგადოებასთან დიალოგის უფრო მეტი საშუალება მიეცა. კლასიკური თუ არაკლასიკური სოციოლოგიური თეორიების მთელი რიგი პესიმისტური პროგნოზების მიუხედავად, მისი მომავალი ბედ-იღბალი დიდად არის დამოკიდებული იმ ადამიანის ზნეობრივ მდგომარეობაზე, რომელიც გლობალური პრობლემებისა და გამოწვევების წინაშე დგას. გარდა ამისა საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ღირებულებები, რომლის სადარაჯოზეც ტრადიციული რელიგია იმყოფება: სიყვარული, მშვიდობა, სასოება და ტოლერანტობა ის ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებია, რომელზეც უარის თქმის შემთხვევაში თვით კაცობრიობის მომავალი დადგება ეჭვ ქვეშ. ამ კუთხით რელიგიის მომავალი უფრო ოპტიმისტურია, ვიდრე ამას თანამედროვე სოციოლოგები წინასწარმეტყველებენ. ოპტიმიზმის საფუძველს იძლევა აგრეთვე თანამედროვე რელიგიური ცნობიერების ღიაობა საზოგადოებასთან და განსხვავებულ კულტურებთან მიმართებაში.

საეროსა და სასულიეროს შორის დიალოგი კარგად ეხმიანება „პლანეტარული ცნობიერების“ ეთიკასა და სოლიდარობის ზოგადსაკაცობრიო იდეას. ცალკეული არერთგვაროვანი რელიგი-

ური რეაქციები, რომელთაც ადაგილი აქვს თანამედროვე საზოგადოებაში, იმ წინააღმდეგობაზე მიანიშნებს, რომელიც გლობალიზაციის მანიველირებელ პროცესებს სდევს თან. თუკი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელზეც დამოკიდებულია თანამედროვე საზოგადოება, არის ადამიანის ღირსება – დედამიწაზე დღეს მცხოვრები ადამიანისა, მაშინ რელიგიის მომავალი დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რა ზომის სოციალურად მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ადამიანი იმ სამყაროში, რომელშიც იგი ცხოვრობს. მოკლედ რომ ვთქვათ, ეს დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რამდენად შეინარჩუნებს ადამიანი ადამიანობას.

KAKHA KETSBAIA

ON THE PROBLEM OF THE FUTURE OF RELIGION IN THE CLASSICAL AND MODERN RELIGION SOCIOLOGY

The article deals with the analysis of the classical and modern sociological theories on the problem of the future of religion. In sociology of religion since its foundation the problem of the future of religion has always been actual. However, the global processes going on in modern society have made the given problem more urgent. The aim of sociology of religion, as a scientific discipline studying religion, is to anticipate the object of its study in perspective, i.e. to prognosticate its future. The more so now that the situation concerning religion is somewhat alarming today. It is a universally recognized fact today that mankind is in the postclassical epoch which signifies decrease of classical values. The harbinger of this process Friedrich Nietzsche was one of the first to herald to the mankind “the demise of God”. “The demise of God” symbolises “the ruin” (“undoing”) of man. But people in pursuit of luxury, comfort and everyday small vital things did not pay any proper attention to it then. Finally, “the God killer” humanity killed man as well. If XX century is branded with “the demise of God”, XXI century will be labeled as the humanity downfall.

თამარ შინჯიაშვილი

განათლების იდეები, პრობლემები და კონცეფციები XIX საუკუნის მცნებითა სოციოლოგიურ შრომებში

XIX საუკუნე – ეს ის პერიოდია, როდესაც განათლებამ მრავალი მკვლევარის მზარდი ყურადღება მიიქცია და მთელი რიგი მეცნიერების და მათი დარგების შესწავლის საგნად იქცა. განათლება მასიური, თითქმის უნივერსალური გახდა, სულიერი ცხოვრების მნიშვნელოვან სფეროდ გადაიქცა. განათლების მნიშვნელობის ზრდა სხვადასხვა დონის და კვალიფიკაციის მქონე განათლებულ ადამიანებზე მოთხოვნილების ზრდით იყო გამოწვეული, რამაც მრავალსაფეხურიანი განათლების სისტემის ფორმირებას შეუწყო ხელი, რაც როგორც სახელმწიფოსგან, ასევე განათლების საკითხებით დაინტერესებული კერძო პირებისგან მისი განვითარებისათვის აუცილებელ ძვირადღირებული მექანიზმების შექმნას მოითხოვდა. ძირითადად დასავლეთის ქვეყნებში გაჩნდა მოთხოვნილება განათლების ახალ სისტემაზე და სამრეწველო წარმოებასა და მართვისთვის კვალიფიციური კადრების მომზადებაზე. განათლების საკითხების წინ წამოწევას მისი სამეცნიერო-თეორიული ანალიზი და ემპირიული კვლევა მოჰყვა. დაიწყო მეცნიერების განვითარებასა და განათლების სფეროში არსებულ მდგომარეობას შორის მჭიდრო კავშირის გააზრება. მისი პროგრესის პერსპექტივამ და ამ პროცესში საზოგადოების ღვაწლმა განათლების შესახებ სამეცნიერო ცოდნის დიფერენციაციამდე მიგვიყვანა. განათლების იდეების, პრობლემების და კონცეფციების განხილვა XIX საუკუნის მეცნიერთა სოციოლოგიურ შრომებში აისახა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ოგიუსტ კონტისა და ჰერბერტ სპენსერის შეხედულებები განათლების შესახებ.

ფრანგი სოციოლოგის ოგიუსტ კონტის შემოქმედებაში განათლების პრობლემები აღზრდის პრობლემებთან მჭიდრო კავშირში განიხილებოდა. ამ უკანასკნელს ის უფრო ფართო და

მნიშვნელოვან ცნებად თვლიდა. კონტი მიიჩნევდა, რომ განათლება აუცილებლად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული როგორც აღზრდის ძირითადი ფაქტორი, აღზრდის მიზნებისა და ამოცანების მიღწევის უმნიშვნელოვანესი საშუალება. იგი დღის წესრიგში განათლების რეფორმის განხორციელების აუცილებლობის საკითხს აყენებდა და საჭიროდ თვლიდა კათოლიკურ სწავლებასა და აღზრდის სისტემაზე უარის თქმას, რომელიც გამოსადეგარი მხოლოდ შუასაუკუნოვან პირობებში იყო. კონტი აკრიტიკებდა სქოლასტიკურ საუნივერსიტეტო განათლებას, რადგან: 1) არ იყო მასობრივი; 2) მოსახლეობის ფართო ფენებს არ მოიცავდა; 3) დოგმატიზმითა და რელიგიით იყო გაჟღენთილი. გამომდინარე აქედან, მეცნიერი მოითხოვდა განათლების და აღზრდის ხასიათისა და მიმართულების შეცვლას.¹

რითი იყო გამოწვეული კათოლიკური და მთლიანად განათლების შუასაუკუნობრივ სისტემაზე უარის თქმა და მისი შეცვლა ახლით, „პოზიტიურით“? თუ კონტის პოზიციას მივყევით, მიზეზი რამდენიმე იქნება. პირველს სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათი გააჩნია. საუბარია იმაზე, რომ განათლების ძველი სისტემა ინდუსტრიული საზოგადოების განვითარებას აფერხებდა, რადგან მასობრივს და ფართოდ ხელმისაწვდომს არ წარმოადგენდა. ახალი საზოგადოება კი დიდი რაოდენობით განათლებულ ადამიანს მოითხოვდა. მეორე მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოებას სჭირდებოდა რეალური და სასარგებლო ცოდნა, რომლის მიცემაც განათლების ძველ სისტემას არ შეეძლო. მესამე მიზეზი კი ისაა, რომ განათლების არსებულ ძველ სისტემას არ შეეძლო განათლების მიცემა საზოგადოების ყველაზე მრავალრიცხოვან კლასისთვის – პროლეტარიატისთვის. ამიტომაც, ფრანგი სოციოლოგი აუცილებლად თვლიდა ინდუსტრიული საზოგადოებისთვის გამოუსადეგარი კათოლიკური განათლება ახალი „უმაღლესი განათლების“ სისტემით შეეცვალათ. უმაღლესი სახალხო განათლება საყოველთაო და ყველასთვის ხელმისაწვდომი უნდა ყოფილიყო.

როგორც ჩანს, კონტი განათლების მასიურობის მომხრედ გამოდიოდა, რომლის გარეშეც ინდუსტრიული საზოგადოების

¹ **О. Конт.** Общий обзор позитивизма. – *Западно-европейская социология XIX века.* М., 1996, გვ. 156.

წარმატებით განვითარება საეჭვო იყო. მასობრივი განათლების ქვეშ დაწყებით განათლებას გულისხმობდა, რომელიც არა მარტო ელემენტარულ ცოდნას იძლეოდა, არამედ ასევე აუცილებელ პროფესიულ სიახლეებს და უნარებს. კონტი დიდ იმედებს სახელმწიფოზე ამყარებდა, რომელიც „ვალდებულია მისცეს განათლება მხოლოდ პროლეტარიატს“ (სხვა კლასების და სოციალური ფენების განათლების პრობლემას ის არ აყენებდა).

აღადმიანის განათლებას (კონტის ინტერპრეტაციით მოიცავს პერიოდს დაბადებიდან სრულწლოვანობამდე) ის ყოფს ორ ნაწილად - „თვითწარმოებულს“ და „სისტემატიურს“. პირველი ოჯახში განათლების მიღებასთან და სოციალიზაციასთან, ესთეტიკური გემოვნების განვითარებასთან არის დაკავშირებული. პოზიტიური განათლების “სისტემატიური“ ნაწილი ნიშნავს ცოდნის მიღებას სპეციალიზირებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, სადაც სხვადასხვა მეცნიერების სწავლების ფუნქციებს, საერთო ცოდნისა და პროფესიული უნარ-ჩვევების გადაცემას პროფესიონალი პედაგოგები ახორციელებენ, რომლებიც ამისთვის სპეციალურად უნდა იყვნენ მომზადებულნი.¹ კონტის აზრით, მათ მიერ ცოდნის გადაცემა ნებისმიერი ოფიციალური დოქტრინის და ხელისუფლების გავლენისგან თავისუფალი უნდა ყოფილიყო.

სწავლებისა და აღზრდის სტრუქტურის აგებისას კონტი თვლიდა, რომ განათლების „სისტემატიური“ ნაწილის მნიშვნელობის მიუხედავად, არ შეიძლება ბავშვის ოჯახური ცხოვრებისგან მოწყვეტა, რომლის გარეშეც მისი პიროვნების ევოლუციის განხორციელება შეუძლებელია.

ამრიგად, ოგიუსტ კონტის სოციოლოგიაში განსაზღვრულია განათლების განვითარების საკმაოდ მნიშვნელოვანი იდეები, მისი სტრუქტურა, მასებში განათლების ფართოდ გავრცელების პროცესი, სახელმწიფოს როლი მის გავრცელებასა და განვითარებაში, ელიტური და რელიგიური განათლების შეთავსება. ეს იდეები საკმაოდ ნაყოფიერი აღმოჩნდა როგორც განათლების სოციოლოგიის, ასევე თვით განათლების შემდგომი განვითარებისთვის.

განათლების პრობლემის ანალიზს გვერდი ვერ აუარა ინგლისელმა სოციოლოგმა **ჰერბერტ სპენსერმა**. აღზრდისა და

¹ Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина. Социология образования. М., 2005, გვ. 16.

სწავლის პრინციპების ფორმულირებისას XIX საუკუნის ბოლოდროინდელ კაპიტალისტური საზოგადოების განვითარების ახალ პირობებში, სპენსერს არ შეეძლო თავისი დამოკიდებულება არ გამოეხატა განათლების წინა სისტემისადმი, რომელიც იმდროინდელ საზოგადოებას მემკვიდრეობად ჰქონდა დარჩენილი. კონტის მსგავსად, სპენსერი აკრიტიკებს განათლების, აღზრდის შუასაკუნოვან სისტემას, რომელიც რელიგიური განათლების ბატონობაზე და საეკლესიო დოგმებზე იყო დაფუძნებული.

სპენსერი განათლებისა და აღზრდის სისტემაში მთელი რიგი პრინციპების განხორციელებას თვლიდა საჭიროდ. მათ შორის ის ასახელებდა: აღზრდის პროცესში გადასვლას მარტივიდან რთულისკენ, განუსაზღვრელიდან განსაზღვრულისკენ, ემპირიულიდან რაციონალურისკენ; გაკვეთილის დაწყების აუცილებლობას კონკრეტული მასალით და აბსტრაქტულით დამთავრებას; თვითგანვითარების, როგორც აღზრდის ბირთვის პროცესის წახალისებას; სწავლას იქცეს განათლების პროგრამა სასიამოვნოდ მოსწავლეთათვის.¹

სპენსერი ამტკიცებდა, რომ განათლების პროგრამა და შინაარსი დადებით ემოციას უნდა იწვევდეს მოსწავლეებში. მათ მხოლოდ ამ შემთხვევაში ჩამოუყალიბდებოდათ სწავლის პროცესთან დამოკიდებულებაში საინტერესო და სასიამოვნო საქმიანობაში მონაწილეობის გრძნობა და მას აუცილებელ და მოსაწყენ საქმიანობად არ აღიქვამდნენ.² არსებითად საუბარი ეხება იმ პრინციპის რეალიზაციას, რომელსაც ეწოდა “სწავლა სიამოვნებისთვის“. ამან ბიძგი მისცა ინგლისელ სოციოლოგს სწავლების ინოვაციური მეთოდის შექმნის საკითხი დაესვა, რომელიც აღნიშნული პრინციპის რეალიზაციაზე და მოსწავლეთა მხატვრული უნარების განვითარებაზე იქნებოდა მიმართული.³ თუმცა სპენსერის მიერ საკითხის ასეთი დასმა არ ნიშნავდა მის მიერ “სწავლა სიამოვნებისთვის“ განათლების მხოლოდ ერთდროულ პრინციპად აღიარებას. არა ნაკლებ მნიშვნელობას მოსწავლეთა ნებისყოფას ანიჭებდა, რაც მათ სასწავლო პროგრამის ათვისებაში უნდა დახმარებოდა.

¹ Г. Спенсер. Синтетическая философия. Киев, 1997, გვ. 459.

² Г. Спенсер. Статьи о воспитании. СПб, 1914, გვ. 10-12.

³ Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина. Социология образования, გვ. 19.

სოციოლოგი აკრიტიკებდა სწავლებაში არა მარტო დოგმატიზმს. ის მიიჩნევდა, რომ განათლების და აღზრდის არსებულ სისტემას მოსწავლეები მასალის მექანიკურ დამახსოვრებამდე, დაზეპირებამდე მიყავდა. ასეთი სისტემის განხილვისას სპენსერი თვლიდა, რომ ეს სისტემა ახალ განათლებაში ნელ-ნელა ქრებოდა. იგი ბუნებრივ მეცნიერებებს ყველაზე მნიშვნელოვნად აღიარებდა და სასწავლო პროგრამებში ყველა დანარჩენ დისციპლინებს შორის მათ (მათემატიკას, ფიზიკას, ბიოლოგიასა და ასტრონომიას) მოწინავე ადგილს ანიჭებდა.¹

ასევე არასწორი იქნება ვამტკიცოთ, რომ სპენსერი ჰუმანიტარული დისციპლინების როლს არ აფასებდა. ის მათ სწავლები-სა და აღზრდის პროცესისთვის ასევე მნიშვნელოვნად თვლიდა და ამ დისციპლინებს ორ ჯგუფად ყოფდა. პირველს ფსიქოლოგიასა და ფიზიოლოგიას მიაკუთვნებდა, რადგან მათი ცოდნის გარეშე ინდივიდს მშობლის მოვალეობების განსახორციელებლად ვერ მოამზადებდნენ, რაც ბავშვის მორალურ, ინტელექტუალურ და ფიზიკურ განვითარებასთან იყო დაკავშირებული. ჰუმანიტარული მეცნიერების მეორე ჯგუფში ის დისციპლინები აღმოჩნდა, რომლებიც ინდივიდს ამზადებენ მოქალაქის ფუნქციის შესასრულებლად. აღზრდის ამ სახეობაში სპენსერის აზრით, გადაწყვეტ როლს ისტორია თამაშობს.

მთლიანობაში საკმარისი საფუძველი არსებობს დასკვნისთვის, რომ აღზრდასა და სწავლებაზე სპენსერის შეხედულებებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს შემდგომში სოციოლოგიური ცოდნის მნიშვნელოვანი ნაწილის ჩამოყალიბების საქმეში, რომელსაც დაერქვა „განათლების სოციოლოგია“. მისი შეხედულებები ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად შესწავლილი, მაგრამ ისინი რომლებიც დღეისთვის ცნობილია, ადასტურებს ინგლისელი მეცნიერის სერიოზულ ღვაწლს განათლების შესწავლის საქმეში.

რაც შეეხება **კარლ მარქს**, მის შრომებში განათლებისა და აღზრდის ბურჟუაზიული სისტემის მკვეთრი და დაუნდობელი კრიტიკაა. მარქსის თეორია არა მარტო მისი თანამედროვე განათლებისა და აღზრდის ანალიზზე იყო მიმართული, არამედ მას ხანგრძლივი პროგნოზის ხასიათი ჰქონდა, რომელშიც ბურჟუაზი-

¹ Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина. Социология образования, გვ. 20.

ული საზოგადოება იმ სოციალურ სისტემაზე მიყავდა, რასაც თვითონ მარქსი კომუნიზმს უწოდებდა.

კ. მარქსი აღზრდისა და განათლების ისეთი საზოგადოებრივი სისტემის შექმნაზე აკეთებდა აქცენტს, რომელიც პიროვნებას საშუალებას მისცემდა განვითარებულიყო ყველა მიმართულებით. ამასთანავე აღზრდის როლი აშკარად ჰიპერტროფირებული იყო. მისი აზრით, აღზრდის დახმარებით შეიძლებოდა ყველა ძირითადი სოციალური ამოცანის გადაჭრა საზოგადოებისათვის ისეთი პიროვნების ტიპების შექმნის გზით, რომლებსაც იგი რეალურად საჭიროებდა. ე.ი. ხელისუფლებას მისთვის საჭირო და გამოსადეგარი პიროვნების ტიპების ფორმირება შეეძლო. თუმცა აქ მარქსის კონცეფციაში საწინააღმდეგო შეიძინევა, რადგან თეორიულად მასში პიროვნების თვითგამორკვევის და თვითგანვითარების უფლებაა გადმოცემული, რომელიც საზოგადოებრივი აღზრდის მოცემული სისტემის ბატონობის პირობებში ნაკლებად სავარაუდოა განხორციელდეს.¹

კ. მარქსის აღზრდისა და განათლების კონცეფცია საზოგადოების მატერიალური გაგების საერთო სოციოლოგიური თეორიის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. მისი დამსახურება მდგომარეობს იმაში, რომ მან საკმაოდ მკვეთრად განსაზღვრა განათლების და აღზრდის ადგილი სოციალური ორგანიზმში, აჩვენა მათი, როგორც სოციალური ინსტიტუტის როლი.

განათლების საკითხების დამუშავებაში თავისი წვლილი ფსიქოლოგიური მიმართულების წარმომადგენლებმაც შეიტანეს. განათლებასა და აღზრდასთან დაკავშირებული კონტის, სპენსერის, მარქსისა და სხვათა მიერ ადრეული კლასიკური პერიოდის პირობებში ფორმირებული მთელი რიგი იდეები შემდგომში განვითარდა, ზოგიერთი იდეა კი პირველად გამოითქვა.

ფსიქოლოგიური მიმართულების განხილვისას აუცილებელია შევჩერდეთ ლ. უორდის. გ. ლებონისა და ჩ. კულის შეხედულებებზე. ამერიკელი სოციოლოგი **ლესტერ უორდი** თვლიდა, რომ განათლება სოციალური გარდაქმნის სტიმულად და ყველაზე საიმედო ფორმად, კაპიტალისტური საზოგადოების ორგანიზაციული სტრუქტურის ცვლილების საშუალებად, სოციალური პროგრესის

¹ Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина. Социология образования, გვ. 22-24.

ინსტრუმენტად გვევლინება. ამიტომაც საყოველთაო თანასწორი და სავალდებულო განათლების შემოღებას (რომლის აუცილებლობას იცავდა უორდი), მისი აზრით, საკმაოდ ხელსაყრელი შედეგები ექნებოდა. ეს იყო ამერიკელი სოციოლოგის ერთ ერთი “რეფორმატორული” თეზისი. უორდი მისი მთავარი ნაშრომის სოციოლოგიური დასკვნით თავში (“დინამიკური სოციოლოგია“, გამოვიდა 1883 წელს) დაწვრილებით აღწერს სკოლების როლს საზოგადოებრივ გარდაქმნაში და მისი ღრმა სოციოლოგიური შესწავლის აუცილებლობის საკითხს სვამს.¹

ამერიკელი მკვლევარი თავის წიგნში მიუთითებს, რომ ადამიანის ინტელექტუალური ძალები და უნარი უფრო აღზრდაზეა დამოკიდებული, ვიდრე ბუნებაზე. ამიტომ ადამიანის “გამოსწორება“ ან “გაუმჯობესება“ მხოლოდ განათლების სისტემის სრულყოფით არის შესაძლებელი. სწორედ ამ პროცესს, უორდის აზრით, მნიშვნელოვანი და ფუნდამენტური როლის შესრულება მოუწევს ადამიანის განვითარებაში, განათლებასა და აღზრდაში.

ფრანგი სოციოლოგი **გუსტავ ლებონი** თვლიდა (ისევე როგორც მისი წინამორბედი სოციოლოგები), რომ აუცილებელია განათლებისა და აღზრდის ტრადიციული სისტემის შეცვლა ახლით, რომლის საფუძველიც პროფესიული აღზრდა იქნება. ამის განსახორციელებლად დაზეპირება, დაზუთხვა არ არის საკმარისი, აუცილებელი ხდება ნამდვილი პროფესიული ცოდნის, უნარების, სიახლეების დაუფლება ამა თუ იმ კონკრეტულ პროფესიაში. ასეთ პირობებში გარდაუვალი გახდება ისეთი საქმიანობები, რომლებიც ადამიანის ფიზიკურ და გონებრივ განვითარებას შეუწყობენ ხელს.²

ლებონის მიხედვით პროფესიული აღზრდის ამოცანა კვალიფიციური შრომისათვის ახალგაზრდა ადამიანების ხარისხიან მომზადებაში მდგომარეობს. მომავალმა მშრომელმა ოპერაციების, მოქმედებების მექანიკური შესრულება კი არ უნდა ისწავლოს, არამედ პირიქით, მან მთელი თავისი სული შრომის პროცესში უნდა ჩაღოს. ამ მიზნის მისაღწევად მან უნდა ისწავლოს და პროფესიული კუთხით აღიზარდოს.

¹ Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина. Социология образования, გვ. 25.

² Г. Лебон. Психология Масс. М., 2000, გვ. 214.

ამერიკელი სოციოლოგის **ჩარლზ კულისთვის** პიროვნება ყურადღების მთავარი საგანი იყო. მისი აზრით, განათლება სოციალური მემკვიდრეობის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია, რომელიც ადამიანის ფორმირებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს. თავის ნაშრომში “ადამიანური ბუნება და სოციალური წესრიგი” ადამიანის ფორმირებაზე მოქმედი ბუნებრივი, ბიოლოგიური და სოციალური თანაფარდობის განხილვისას, ამერიკელი სოციოლოგი დიდ მნიშვნელობას ამ უკანასკნელს ანიჭებდა, ამასთანავე ბუნებრივ ნიჭსა და ადამიანის უნარებს არ ივიწყებდა.¹

სოციოლოგიაში ფსიქოლოგიური მიმართულების ფარგლებში ფორმირებულმა იდეებმა დიდი როლი შეასრულეს განათლების სოციოლოგიის ჩამოყალიბებაში და აქტიურად გამოიყენეს კლასიკური გერმანული სოციოლოგიის წარმომადგენლებმა – გ. ზიმელმა და მ. ვებერმა.

განათლების სოციოლოგიის ჩამოყალიბებაში **გეორგ ზიმელის** როლის დახასიათებისას აუცილებელია აღინიშნოს განათლებისა და აღზრდის მისი ინტერპრეტაცია სოციალური ურთიერთქმედების კონცეფციის პოზიციიდან. ზიმელის აზრით, აღზრდის პროცესის გაზომვა შეიძლება უკუქმედების ძალით, განხორციელებული მისი პასიური მხარის მიერ (მოსწავლის) აქტიურ მხარეზე – მასწავლებელსა და აღმზრდელზე. პედაგოგმა უნდა გაითვალისწინოს თავისი მოსწავლის ინდივიდუალური მახასიათებლები. პროგრესის კრიტერიუმად აღზრდის ევოლუციაში გ. ზიმელი განიხილავდა მისი ორი სუბიექტის – პედაგოგისა და მოსწავლის (აღსაზრდელი) ურთიერთქმედების ზრდას.²

მაქს ვებერის მიხედვით კვალიფიკაცია, ცოდნა, უნარი, პროფესიული ხელოვნება – ყველა ეს ფაქტორი განათლების წყალობით განსაზღვრავს ადამიანის ადგილს საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურაში. მუშაკის საქმიანობის პროფესიონალიზმი მნიშვნელოვანწილად მის მიერ მიღებული განათლებით განისაზღვრება. აქედან გამომდინარეობს ამ უკანასკნელის, როგორც ადამიანთა ეკონომიკური ქცევის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორის როლი.³

¹ **Ч. Кули.** Человеческая природа и социальный порядок. М., 2000, გვ. 14.

² *Западно-европейская социология XIX века.* М. 1996, გვ. 105-107.

³ **Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина.** Социология образования, გვ. 28.

ვებერის დამსახურება განათლების სოციალური როლის განსაზღვრაში მდგომარეობს იმაში, რომ მეცნიერი ცდილობდა გაეანალიზებინა ის არა მარტო მისი თანამედროვე კაპიტალიზმის პირობებში. გერმანელი სოციოლოგი, როგორც ცნობილია, თავის შემოქმედებაში დიდ ყურადღებას უთმობდა მსოფლიო მეურნეობის ისტორიის დახასიათებას, განათლების როლს ავლენდა უძველესი პროფესიების (ხელოსნის, მკურნალის დას ხვ.) ჩამოყალიბებაში.

მთლიანობაში განათლების იდეების, პრობლემების და კონცეფციების განხილვამ XIX საუკუნის მეცნიერთა სოციოლოგიურ შრომებში მნიშვნელოვანწილად შეუწყო ხელი სოციოლოგიური მეცნიერების განსაკუთრებული დარგის – განათლების სოციოლოგიის ჩამოყალიბებას. ამ პროცესში დიდი როლი აკისრია პოზიტივისტურ იდეებს (ო. კონტი, ჰ. სპენსერი), მარქსიზმს (კ. მარქსი), ფსიქოლოგიურ მიმართულებას (ლ. უორდი, გ. ლებონი, ჩ. კული), კლასიკურ გერმანულ სოციოლოგიას (გ. ზიმელი, მ. ვებერი). როგორც ჩანს, განათლების სოციოლოგიის ჩამოყალიბების ფაქტორად სხვადასხვა მიმართულებები და პარადიგმები იქცა. ყველა ამ სოციოლოგისთვის საერთო იყო საზოგადოების განვითარების და მისი ტრანსფორმაციის პროცესში განათლებისა და აღზრდის დიდი როლის აღქმა და აღიარება.

TAMAR SHINJIASHVILI

**EDUCATION IDEAS, PROBLEMS AND CONCEPTS
IN THE SOCIOLOGICAL WORKS
OF THE SCIENTISTS OF THE XIX CENTURY**

In the XIX century, education attracted attention of many researchers and became the subject of research of a number of scientists and their fields. Discussions of educational ideas, problems and concepts are reflected in the sociological works of the scientists of XIX century, where there are defined rather important ideas of education development, its structure, the process of widely spread education among people, the role of state in its proliferation and development, combination of elite and religious education. These ideas turned out to be quite fruitful for both education and sociology, as well as for the further development of education. Discussion of educational ideas, problems and concepts in the sociological works of the XIX century contributed significantly to the formation of special field of sociological science – sociology of education. Positivist ideas (O. Komte, H. Spencer, Marxism (K. Marx), psychological direction (L. Ward, G. Le bon, Ch. Cooley), the classic German Sociology (G. Simmel, M. Weber) play an important role in this process. Perception and recognition of a great role of education in the development and transformation process of the society were common for all these sociologists.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა

ტ. VIII, 2010-2011

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

მერი ჭანტურია

**ქორწინებისა და განქორწინების ზოგიერთი
სოციალური ასპექტი თანამედროვე
ქართულ ოჯახში**

სიყვარულის, ოჯახის, ქორწინებისა და განქორწინების პრობლემები ურთიერთდაკავშირებული და ერთმანეთის განმსაზღვრელი ფენომენებია.

ოჯახი ადამიანის აღწარმოების საზოგადოებრივი მექანიზმია, სისხლით ნათესაობასა ან ქორწინებაზე დაფუძნებული მცირე სოციალური ჯგუფი, რომლის წევრები ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული ყოფითი ერთიანობით, ურთიერთდახმარებითა და მორალური პასუხისმგებლობით, რამდენადაც მეუღლეობა და მშობლობა იღებს სოციალურ სანქციას, მორალურ და სამართლებრივ დაკანონებასა და სახელმწიფოებრივ მხარდაჭერას. ოჯახი წარმოადგენს სოციალურ ინსტიტუტს.

ოჯახის შექმნა იწყება ქორწინებით, იგი სანქციას აძლევს საპირისპირო სქესის ორ ან მეტი პარტნიორის ინტიმურ ურთიერთობებს, მათ ურთიერთმოვალეობასა და უფლებებს, რაც არსებითია ოჯახის ფუნქციონირებისათვის. ქორწინების გაბატონებული ფორმაა მეუღლეობა საპირისპირო სქესის ორ პირს შორის, თუმცა ზოგიერთ საზოგადოებაში ნაბადართულია მრავალცოლიანობა და მრავალქმრიანობა და აგრეთვე ქორწინება ერთი და იმავე სქესის ადამიანთა შორის. მაგალითად, მექსიკაში ქორწინებაში მყოფ ერთი სქესის წყვილს-მამაკაცებს სასამართლოს დადგენილებით უფლება ეძლევათ იშვილონ სხვისი ბავშვი.

ქორწინების საკითხთან დაკავშირებით საჭიროდ მიგვაჩნია ყურადღება გავამახვილოთ ქართულ რეალობაში არსებულ ზოგიერთი ტრადიციის მნიშვნელობაზე და იმ არსებით ცვლილებებზე, რომლებიც ამ ტრადიციებისაგან გადახვევის, ცხოვრების ახალი წესის დანერგვასთან არის დაკავშირებული.

ქართველი ახალგაზრდებისათვის ტრადიციულია:

- ა) ქორწინების, როგორც პიროვნების ცხოვრებაში უდიდესი მნიშვნელობის მქონე მოვლენის გათვითცნობიერება;
- ბ) მშობლების აზრის გათვალისწინება მათ მიერ ქორწინების საკითხის გადაწყვეტაში. თუ აღრე, არსებითად, მშობლები წყვეტდნენ ახალგაზრდების დაოჯახების საკითხს და ნაკლებად ითვალისწინებდნენ მათ ინტერესებსა და მისწრაფებებს, დღეს ეს ტრადიცია მეტ-ნაკლებად შესუსტდა, მაგრამ მაინც ბევრგან ძალაში რჩება.¹

როგორც ცნობილია ოჯახის სიმტკიცე და სიყვარული, შვილების გაზრდა და აღზრდა, მათი ცხოვრების გზაზე დაყენება, მათთვის განათლების მიღებაში ხელისშეწყობა, უკეთესი ცხოვრებისათვის პირობების შექმნა – უნდა იყოს მშობლების ინტერესების ცენტრში. სწორედ შვილების სიყვარულმა და მათ მომავალზე ზრუნვამ უნდა შეკრას ოჯახი მტკიცე მთლიანობად. ოჯახის დანგრევა ქართულ სინამდვილეში სამარცხვინო ფაქტია არა მარტო მეუღლეებისათვის, არამედ ნათესავეებისა და მახლობლებისათვისაც, რასაც საფუძვლად უდევს საუკუნეებით ჩამოყალიბებული და განმტკიცებული ტრადიცია ოჯახის დაურღვეველობაზე.

მაგრამ, სამწუხაროდ, თანამედროვე პირობებში ქართული ოჯახების სიმტკიცეს საკმაოდ შეუდგა წყალი. ახალგაზრდების ერთი ნაწილი ცდილობს საერთოდ არ შექმნას ოჯახი, ან მათ საკმაოდ ადვილად შეუძლიათ დაანგრიონ იგი, თუ აღმოჩნდებიან არც თუ დიდი სირთულეების წინაშე. სწორედ მათი ასეთი ქმედება წარმოადგენს იმ ტრადიციების რღვევას, რაც ჩვენი წინაპრებისათვის იყო დამახასიათებელი. სოციოლოგების მტკიცებით საქართველოში ყოველი 4 ქორწინებიდან 1 განქორწინებით მთავრდება.²

განქორწინება, ისევე როგორც ქორწინება, უაღრესად მნიშვნელოვანი ფენომენია, რომელსაც იმდენი ხნის ისტორია აქვს, რამდენიც საერთოდ მონოგამიურ ოჯახს. მას აქვს თავისი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები, რომელთაგან, სოციოლოგე-

¹ მ. ბექაია. ოჯახის სოციოლოგიური კვლევის მეთოდური საკითხები. თბ., 1998, გვ. 158.

² ა. სულაბერიძე. ფიქრები ქართულ ოჯახსა და დემოგრაფიაზე. თბ., 2007, გვ. 382.

ბის აზრით, უმნიშვნელოვანესია:

- ა) ბიოლოგიური შეუთავსებლობა;
- ბ) ერთ-ერთი მეუღლის ხშირი მოთხოვნილება ინტიმურ კავშირზე. როცა მისი დაკმაყოფილება ოჯახში ვერ ხერხდება მას გარეთ ეძებენ, რაც იწვევს ღალატს, ირღვევა ცოლ-ქმრული კავშირის ერთ-ერთი ძირითადი პირობა-ერთგულეობა, რაც თავის მხრივ განქორწინების დიდ პროცენტს განაპირობებს.¹

ორივე ზემოთხსენებული ფაქტორი ითვლება განქორწინების უმთავრეს სუბიექტურ ფაქტორად.

ობიექტური ფაქტორებიდან უმთავრესია:

- ა) ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა. ოჯახის წევრთა დაუკმაყოფილებლობა მატერიალური რესურსებით: კვება, ბინა, ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი და მისთ., იწვევს ოჯახში კონფლიქტებს, ზოგჯერ საკმაოდ მწვავეს, რასაც შეიძლება შედეგად მოყვეს ოჯახის დანგრევა;
- ბ) სხვადასხვა კონფესიისა და ეროვნების წარმომადგენელ ადამიანთა ქორწინება. ასეთი ოჯახები იძლევა განქორწინებათა დიდ რიცხვს, რაც გამოწვეულია იმით, რომ ყოველ კონფესიასა და ეთნოსს აქვს საკუთარი ტრადიციები, საკუთარი ღირებულებითი სამყარო, სამშობლო და სალოცავი. ადამიანს ყოველი მათგანისადმი მართებს მსახურება და რადგან ეს ორიენტაციები განსხვავებულია, ცოლ-ქმარი ერთმანეთისგან განსხვავებულ ინტერესთა სამყაროში ხვდება, რაც აძნელებს მათ შორის ბოლომდე საერთო ენის გამონახვას.²
- გ) განქორწინების ერთ-ერთი ფაქტორია ცოლ-ქმარს შორის სოციალური სტატუსის განსხვავებულობა. ეს ფაქტორი განსაკუთრებით მწვავედ მოქმედებს იქ, სადაც ცოლი საკუთარი სტატუსით მაღლა დგას ქმარზე. ქართულ ოჯახში მამაკაცის დომინირება დღემდე მეტ ნაკლებად ისევ ძალაში რჩება, მაგრამ იმ ოჯახებში, რომლებშიც ქალები არიან

¹ С. Г. Шуман, В. Т. Шуман. Конфликты в молодой семье, причины, пути устранения. Минск, 1982, გვ. 137.

² С. Г. Шуман, В. Т. Шуман. Конфликты в молодой семье..., გვ. 140.

ძირითადად შემოსავლის შემომტანი, მამაკაცების პრიორიტეტი ოჯახის მართვაში კნინდება, რასაც მამაკაცთა უმრავლესობა მეტად მტკივნეულად განიცდის, რაც იწვევს, კონფლიქტებს და ზოგჯერ გაყრასაც-კი.

- დ) განქორწინების ასევე ერთ-ერთი ფაქტორი შეიძლება იყოს ეჭვიანობა საქართველოში შექმნილმა სოციალურმა სიტუაციამ-სამრეწველო ობიექტების დახურვამ ქალაქად, საბჭოთა მეურნეობისა და კოლმეურნეობების გაუქმებამ, სადაც მამაკაცთა უმრავლესობა იყო დასაქმებული და შემოსავლის ძირითად წყაროს წარმოადგენდა – გამოიწვია ქალების დასაქმება წვრილ ვაჭრობასა და მომსახურების სფეროში, მათი ერთი ნაწილის რაიონებიდან გასვლა თბილისში და საზღვარგარეთის ქვეყნებში, ოჯახიდან მათი დიდი ხნით მოწყვეტა, რაც საკმაო საფუძველს აძლევთ მამაკაცებს ეჭვიანობისათვის, ღალატისათვის, რომელიც იწვევს კონფლიქტებს მეუღლეთა შორის, ასევე – გაყრასაც.
- ე) განქორწინების ფაქტორი შეიძლება იყოს ოჯახური ძალადობა, არა მარტო მამაკაცების მხრიდან, არამედ ქალების მხრიდანაც. ოჯახურ ძალადობას, ჩვენი აზრით, უპირველეს ყოვლისა, განაპირობებს ის მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება, რომელიც დამახასიათებელია დღევანდელი ქართული ოჯახების უდიდესი უმრავლესობისათვის; ესაა უმუშევრობა, ელემენტარული საცხოვრებელი პირობების უქონლობა, უიმედობა და გულგატეხილობა. აქედან გამომდინარე თანამედროვე ახალგაზრდების ერთი ნაწილის (და არამარტო ახალგაზრდების) მენტალიტეტის შეცვლა, შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალის ძიება ლოთობაში, ნარკოტიკების მიღებაში, ქურდობასა და ყაჩაღობაში. ყოველივე ეს ართულებს ურთიერთობას ცოლ-ქმარს შორის ოჯახში, ხოლო თუ გაფართოებულ ოჯახებთან გვაქვს საქმე, მდგომარეობა უფრო რთულდება, რამდენადაც ოჯახის უფროსი თაობა ხშირად ერევა საკუთარი შვილების კონფლიქტურ სიტუაციაში და ზოგჯერ არამც თუ ხელს უწყობენ ახალგაზრდული ოჯახის შენარჩუნებისა და განმტკიცების პროცესს, არამედ, შეიძლება დანგრევამდე მიიყვანონ ის. ამის მაგალითად გამოდგება შემთხვევა, რომე-

ლიც საქართველოს ტელევიზიის პირველმა არხმა გადმოსცა 2010 წლის 24 აგვისტოს. ერთ-ერთ ოჯახში მამამ თავისი ვაჟი დაარწმუნა იმაში, რომ, თითქოსდა, მას ლალატობდა მეუღლე და ბავშვი, რომელსაც ახალგაზრდა ქალი შვიდი თვის მანძილზე მუცლით ატარებდა, მისი არ იყო. ეჭვიანობის საფუძველზე არმატურით ნაცემი ქალი რალაცა სასწაულით გადაურჩა სიკვდილს. შეიძლება ითქვას, რომ უფროსების არასამართლიანი ჩარევით და ეჭვიანობის საფუძველზე შესაძლებელია მოხდეს მკვლელობაც და თვით-მკვლელობაც. იმავე გადაცემის მიხედვით ოჯახური ძალადობის სიხშირით საქართველოში პირველ ადგილზეა კახეთი, ხოლო მეორე ადგილზე იმერეთი.

ბოლო 10-15 წლის მანძილზე, საქართველოში მომხდარი სოციალურ ცვლილებების ვითარებაში, ქართულ ოჯახებში მომხდარი განქორწინებების ფაქტორების შესწავლის მიზნით, ჩვენს მიერ სოხუმის უნივერსიტეტის სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის II კურსის სტუდენტების თანამონაწილეობით, ჩატარებული იქნა გარკვეული სოციოლოგიური გამოკვლევა.

კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა გამოკითხვის ანკეტური მეთოდი. სულ გამოკითხული იქნა 420 რესპოდენტი. აქედან 305 ქალი და 115 მამაკაცი. ქალთა შორის ქორწინებაში მყოფი აღმოჩნდა 249, განქორწინებული-56. მამაკაცთა შორის ქორწინებაში იმყოფებოდა 68, ხოლო განქორწინებული აღმოჩნდა 37, ე.ი. 6 ქალიდან განქორწინებული იყო 1, ხოლო 3 მამაკაციდან ასევე-1. პროცენტებში განქორწინებულ ქალთა რაოდენობამ შეადგინა 20%, ხოლო განქორწინებულ მამაკაცთა რაოდენობა-30%. რამდენადაც ოჯახს საფუძველი ქორწინებით ეყრება, ოჯახის სიმტკიცე დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რა საფუძველზე შეერთდნენ ახალგაზრდები, როგორი იყო მათი ქორწინების მოტივაცია.¹

ოჯახის შექმნის საფუძველად 305 ქალის მიერ აღიარებული იქნა:

1. სიყვარული – 217
2. ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება – 40

¹ მ. ბექაია. ოჯახის სოციოლოგიური კვლევის მეთოდური..., გვ. 132.

3. სოციალური სტატუსის ამაღლება – 31
4. მოვალეობა – 12
5. მშობლების ზეწოლა – 17

განქორწინების ფაქტორებად 56 განქორწინებულმა ქალმა დაასახელა:

1. მძიმე საოჯახო პირობები – 10
2. უმუშევრობა – 9
3. ეჭვიანობა – 9
4. ძალადობა – 12
5. მეუღლის ღალატი – 2
6. ნარკომანია – 4
7. ბიოლოგიური შეუთავსებადობა – 10

ოჯახის შექმნის საფუძვლად 115 გამოკითხულ მამაკაცს მიაჩნია:

1. სიყვარული – 78
2. ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება – 20
3. სოციალური სტატუსის ამაღლება – 9
4. მოვალეობა – 5
5. მშობლების ზეწოლა – 3

განქორწინების ფაქტორებად 37 განქორწინებულ მამაკაცს მიაჩნია:

1. მძიმე საოჯახო პირობები – 8
2. უმუშევრობა – 17
3. ეჭვიანობა – 2
4. ღიბობა – 2
5. ძალადობა – 3
6. ბიოლოგიური შეუთავსებადობა – 1
7. პროსტიტუცია – 2
8. ნარკომანია – 2

ოჯახის შექმნის ფაქტორთა შორის მეორე ადგილზეა ერთ-ერთი პარტნიორის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება მეორე პარტნიორის ხარჯზე;

მესამე ადგილზეა სოციალური სტატუსის ამაღლება;

უმნიშვნელო ადგილი უკავია ოჯახის შექმნის ფაქტორებს შორის მოვალეობისა და მშობლების ზეწოლას.

რაც შეეხება განქორწინების ფაქტორებს 93 განქორწინებული პასუხის მიხედვით:

- ა) პირველ ადგილზეა მძიმე საოჯახო პირობები – 26;
- ბ) მეორეზე – უშუშევრობა;
- გ) მესამეზე – ძალადობა;

სხვა ფაქტორებს(ღალატს, ეჭვიანობას, ბილოგიურ შეუთავსებლობას) შედარებით უმნიშვნელო ადგილი უკავიათ ოჯახის დაშლის პროცესში.

როგორც ამ მიკროსოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგების ანალიზიდან ჩანს დღევანდელი საქართველოს მეტად მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებშიც კი ქართული ოჯახის შექმნის საფუძვლად კვლავ პარტნიორთა ურთიერთ სიყვარული რჩება. ამას ადასტურებს გამოკითხული 420 რესპოდენტის 295 დადებითი პასუხი, რაც ძალზე მნიშვნელოვანია ოჯახების სიმტკიცისა და ტრადიციის გაგრძელების თვალსაზრისით.

MERI CHANTURIA

SOME SOCIAL ASPECTS OF MARRIAGE AND DIVORCE IN CONTEMPORARY GEORGIAN FAMILIES

The analysis of the results of the conducted micro-sociological study have demonstrated that even in the difficult social and economic conditions the basis for the creation of a Georgian family still remains mutual love of partners, which occupies the first position, the improvement of the economic state is on the second position, and raising the social status is on the third. Of the divorce factors, difficult family circumstances occupy the first position, unemployment – the second, and violence – the third.

ლემონიდე ჯახაია

ცნობარი „ქართველი ფილოსოფოსები“ სტატისტიკის თვალთ

ცნობარში „ქართველი ფილოსოფოსები (IV საუკუნიდან XX საუკუნის ჩათვლით)“¹ სულ ნახსენებია 161 პერსონალია: ქართველი ფილოსოფოსები და საეკლესიო მოღვაწეები.¹ აქედან 135 ფილოსოფოსი ქრონოლოგიურად მიეკუთვნება XX საუკუნეს. ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტია, ვინაიდან სწორედ ამ დროს მოხდა ქართული ფილოსოფიური აზრის არნახული განვითარება. და რაც ყველაზე საინტერესოა, ამ 135-დან 100 – ქართულ პროვინციაშია დაბადებული. გამართლდა ძველი ფრანგული აფორიზმი: „გენიოსები იბადებიან პროვინციაში, ხოლო კვლებიან დელაქლაქში (პარიზში)“. გენიოსებზე რა მოგახსენოთ, მაგრამ ცნობარში დასახელებული ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები, საქართველოს ფილოსოფიურ მეცნიერებათა აკადემიის წევრები ნამდვილად ნიჭიერები არიან, ამიტომ ზემოთმოყვანილი აფორიზმი შეიძლება შემდეგნაირად ითქვას: „ნიჭიერები იბადებიან პროვინციაში, ხოლო კვლებიან დელაქლაქში (თბილისში)“.

ამ თეზისის დასაბუთებისთვის მოვიყვანთ (ცნობარის მიხედვით) მონაცემებს იმ 135 ქართველ ფილოსოფოსებისა, რომლებიც მიეკუთვნებიან XX საუკუნეს, დაიბადნენ ან მოღვაწეობდნენ დროის ამ მონაკვეთში. სტატისტიკური დამუშავების შემდეგ მივიღეთ ასეთი შედეგი: 135 ქართველი ფილოსოფოსიდან, ვინც მოღვაწეობდა XX საუკუნეში (საქართველოში ან ყოფილ საბჭოთა კავშირში), 74 დაბადებულია სოფელში, რაც საერთო რაოდენობიდან 55,5% შეადგენს, ანუ ნახევარზე მეტს. ეს ძალიან მაღალი მაჩვენებელია, თანაც ბევრ რამეზე მიგვანიშნებს. თუ ამ

¹ ქართველი ფილოსოფოსები (IV საუკუნიდან XX საუკუნის ჩათვლით). ცნობარი. სარედაქციო კოლეგია: ს. ავალიანი, მ. მახარაძე, ლ. ჯახაია. ბათუმი, 2004.

რიცხვს დავამატებთ ქართველ ფილოსოფოსებს, დაბადებულს რაიონულ ცენტრებსა და პატარა, პროვინციულ ქალაქებში (სულ 26 პერსონალია, ანუ 19,4%), ეს პროცენტი გაიზრდება 75%-დე, ე.ი. სიის თითქმის 3/4. კონკრეტულად სურათი შემდეგნაირად გამოიყურება: გაგრა – 1, გალი – 2, სენაკი – 4, ფოთი – 1, ქობულეთი – 1, ოზურგეთი – 2, ზესტაფონი – 2, ბაღდადი – 2, ბორჯომი – 2, ახალციხე – 1, თელავი – 1, საგარეჯო – 1, რუსთავი – 2, კასპი – 1, გორი – 2, ცხინვალი – 1. ოთხ მსხვილ ქართულ ქალაქზე მოდის 36 პერსონალია (26,6%): თბილისი – 21, ქუთაისი – 10, სოხუმი – 2, ბათუმი – 3.

როგორც ვხედავთ, აქ წარმოდგენილია საქართველოს მთელი გეოგრაფია, ყველა მისი კუთხე: დედაქალაქი (თბილისი), სამივე ავტონომია აფხაზეთი (სოხუმი, გაგრა, გალი, დრანდა), აჭარა (ბათუმი, ქობულეთი, ხულო), სამაჩაბლო (ცხინვალი), ქართლი (ბორჯომი, კასპი, გორი, რუსთავი), კახეთი (თელავი, ყვარელი, საგარეჯო, დედოფლისწყარო, ახმეტა), იმერეთი (ქუთაისი, წყალტუბო, სამტრედია, ზესტაფონი, ჭიათურა, ხონი, ბაღდადი, ვანი, შოროპანი, თერჯოლა, საჩხერე), გურია (ოზურგეთი, ლანჩხუთი, ჩოხატაური), სამეგრელო (სენაკი, ფოთი, აბაშა, მარტვილი, ჩხოროწყუ, წალენჯიხა), რაჭა-ლეჩხუმი (ამბროლაური, ონი), მცხეთა-თიანეთი (თიანეთი, დუშეთი), სვანეთი (მესტია), სამცხე-ჯავახეთი (ახალციხე).

ვანალიზებთ რა ამ ფენომენს, მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ XX საუკუნეში ერთდროულად თავს იჩენს რამდენიმე ზოგადი და კონკრეტულ-ისტორიული მიზეზი. ზოგადი მიზეზებიდან, უპირველეს ყოვლისა, გამოვყოფთ დადგენილ კანონზომიერებას, რომლის მიხედვით ნიჭიერი ადამიანები იბადებიან თანაბრად ნებისმიერ ადგილას, ეთნიკურ ჯგუფსა თუ სოციალურ ფენაში. აქედან გამომდინარე, აკადემიკოსმა ილია ვეკუამ, ნოვოსიბირსკის უნივერსიტეტის რექტორად ყოფნის დროს, დაარსა უნივერსიტეტთან სკოლა-ინტერნატი მათემატიკური ნიჭით გამორჩეულ მოსწავლეთათვის, რომლებსაც მისი ასპირანტები და უფროსკურსელები ყოველწლიურად ეძებდნენ და პოულობდნენ დასავლეთ და აღმოსავლეთ ციმბირის შორეულ სოფლის სკოლებში, იმ ვარაუდით, რომ „ლომონოსოვები“ ყველგან არიან, თუ დროულად

შეგამჩნევთ მოსწავლეთა მათემატიკურ ნიჭს და მივაწვდით კვალიფიციურ სწავლას. და მართლაც, სკოლა-ინტერნატმა გაზარდა იმდენი უმაღლესი რანგის მათემატიკოსი, პროგრამისტი, რომ მთლიანად უზრუნველყვეს საბჭოთა კავშირის კოსმოსური პროგრამა, გაამდიდრეს ახალი კადრებით (პროფესორებით, აკადემიკოსებით) არა მარტო ნოვოსიბირსკის უნივერსიტეტი, არამედ საბჭოთა კავშირის უნივერსიტეტები სხვა რეგიონებშიც, ხოლო საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დასავლურმა სამეცნიერო ცენტრებმა სიამოვნებით მიიღეს ისინი, როგორც თავისი საქმის საუკეთესო სპეციალისტები. ანალოგიური ვითარებაა ფილოსოფიაშიც, თუ ახალგაზრდებს დროზე გაუწევთ დახმარებას და ხელს შეუწყობთ მათ მისწრაფებაში.

კონკრეტულ-ისტორიული მიზეზები კი შემდეგია:

1. 1918 წელს თბილისში გაიხსნა პირველი ქართული უნივერსიტეტი წამყვანი „სიბრძნისძეტველები“ (ფილოსოფიის) ფაკულტეტით;
2. თანდათანობით დაიწყო საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციების დაცვა;
3. უმაღლესი განათლება გახდა ხელმისაწვდომი მუშათა და გლეხთა შვილებისათვის;
4. სწავლა უმაღლეს სასწავლებელში იყო უფასო, სტუდენტებს ეძლეოდათ სტიპენდიები, საერთო საცხოვრებელი, სტუდენტურ სასადილოში ფასები იყო დაბალი;
5. ფილოსოფიურ განათლებას ჰქონდა მაღალი სოციალური რეიტინგი მაშინდელ საზოგადოებაში სამუშაოსა და კარიერის თვალსაზრისით;
6. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში დაარსდა ფილოსოფიის ინსტიტუტი, როგორც მაღალკვალიფიციური ფილოსოფიური კადრების ცენტრი.

რა თქმა უნდა, ხელისუფლების ამგვარი ზრუნვა ახალგაზრდობის უმაღლესი განათლებასა და კულტურაზე გარკვეულ იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ მიზნებს ემსახურებოდა, მაგრამ ფაქტს ვერ გავუქცევით: ქართველ ახალგაზრდობას გაეხსნა ახალი შესაძლებლობები და პერსპექტივები მეცნიერებისა და კულტურის დარგში. განსაკუთრებით, თანამედროვეობასთან შედარე-

ბით, როდესაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტი უკვე არ არსებობს, ფილოსოფია შედის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის შემადგენლობაში, როგორც ერთ-ერთი „მიმართულება“. ფილოსოფოსობა, როგორც პროფესია, დღეს უკვე არაპრესტიჟულია, ვინაიდან პრაქტიკულად არაფერს არ იძლევა კარიერის თვალსაზრისით. უმაღლესი განათლების სისტემაში ჭარბობს ფასიანი სწავლება სტიპენდიებისა და სტუდენტთა საერთო საცხოვრებლების გარეშე. ფაქტობრივად სწავლა-განათლება გახდა მდიდარი, შეძლებული სოციალური ფენების პრივილეგია.

თუმცა ასეთ პირობებშიც ახალგაზრდობის სწრაფვა ფილოსოფიური განათლების მიღებისკენ აშკარად შეიმჩნევა, მაგრამ XX საუკუნესთან შედარებით ნაკლებია. ამაზე მეტყველებს ქვემოთმოყვანილი ციფრები და პროცენტები:

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ ფაკულტეტზე 2009-2010 სასწავლო წელს სპეციალობაზე „*ფილოსოფია*“ სწავლობდა სულ 74 სტუდენტი, მათ შორის ბაკალავრიატზე – 62, ხოლო მაგისტრატურაში – 12 სტუდენტი. აქედან თბილისში დაბადებულია 41 სტუდენტი (55,4%), საქართველოს სხვა ქალაქებში – 17 (23%), რაიონებსა და რაიონულ ცენტრებში – 16 (21,6%). უფრო კონკრეტულად.

ქალაქებიდან:

თბილისი – 41, ქუთაისი – 1, სოხუმი – 1, გაგრა – 1, ოჩამჩირე – 1, გალი – 1, ზუგდიდი – 2, ფოთი – 1, სამტრედია – 1, ზესტაფონი – 1, ჭიათურა – 1, ხაშური – 1, გორი – 1, მცხეთა – 1, რუსთავი – 3.

რაიონებიდან:

გულრიფში – 2, მარტვილი – 1, წალენჯიხა – 1, ჩხოროწყუ – 1, თერჯოლა – 1, შუახევი – 1, ხელვაჩაური – 1, ხულო – 1, ამბროლაური – 1, ბოლნისი – 2, ყვარელი – 1, ახმეტის რაიონის სოფელი მალრანი – 1, გურჯაანის რაიონის სოფელი მელაანი – 1, ადიგენი – 1.

სტუდენტთა განაწილება რეგიონების მიხედვით (სულ – 33

სტუდენტი):

აფხაზეთი – 6, აჭარა – 3, სამეგრელო – 6, იმერეთი – 5, რაჭა – 1, ქართლი – 7, მცხეთა-მთიანეთი – 1, კახეთი – 3, სამცხე-ჯავახეთი – 1.

თუ შევადარებთ ბოლო მონაცემებს ცნობართან „ქართველი ფილოსოფოსები“, შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში სტუდენტთა წარმოშობის გეოგრაფიული არეალი შემცირდება. საკმარისია მოვიყვანოთ მხოლოდ ერთი მაგალითი: ცნობარიდან ჩანს, რომ უფროსი თაობის ფილოსოფოსთა 55% დაიბადა საქართველოს სოფლებში, მაშინ როცა დღეს უკვე 55% თბილისელია. ეს გასაგებიცაა, თუ გავითვალისწინებთ საქართველოში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებას.

LEONID JAKHAIA

STATISTICAL ANALYSIS OF THE REFERENCE BOOK “GEORGIAN PHILOSOPHERS”

The paper gives a statistical analysis of the dates and places of the birth of the XX century Georgian philosophers included in the reference book “Georgian Philosophers” (Batumi, 2004). The data are compared with those for the Georgian philosophy students of the academic year 2009-2010 at the specialty “Philosophy” at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (Baccalaureate and Magistracy) and adequate conclusions are made.

დაზვირ ჯოჯუა

საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის (2008 წლის აგვისტო) კონცეპტუალიზაციის ერთი საკითხისათვის.

„ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ პრობლემა

2008წ. 7-12 აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომმა, მობილურმა საჰაერო დარტყმებმა ჩვენი ქვეყნის სამხედრო და სამოქალაქო ინფრასტრუქტურის ობიექტებზე, ტერიტორიის გარკვეული ნაწილის ოკუპაციამ დიდი ზიანი მიაყენა საქართველოს, შეუქმნა რა მას სერიოზული რისკ-ფაქტორები პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის თვალსაზრისით. ამასთან, საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინვერვენციამ და მისმა პირველადმა შედეგებმა აშკარად გამოკვეთეს თვისობრივად ახლებური გლობალური ვითარება და საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის ფორმირების ინოვაციური ელემენტები.

რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია, როგორც მრავალ-განზომილებიანი დესტრუქციული მოვლენა და აბსოლუტურად დანაშაულებრივი აქცია, მოითხოვს ყოველმხრივ ანალიზს. მიგვაჩნია, რომ ამ მოვლენის მეცნიერული შესწავლა უნდა დაიწყოს მისი კონცეპტუალიზაციის მეტ-ნაკლებად განზოგადებული მოდელის შექმნით, რაც, თავის მხრივ, უნდა განხორციელდეს რუსეთ-საქართველოს ომის მიზეზებისა და არსის ასახსნელად თეორიული რესურსების მობილიზებით.

ერთ-ერთი აზრობრივი ბლოკი უკავშირდება საქართველოში სამხედრო აგრესიის ოპერაციონალისტურ სახელწოდებას. ცნობილია, რომ რუსეთის პრეზიდენტ დ. მედვედევის შესაბამისი ბრძანებულების სათაური იყო – „მშვიდობისათვის საქართველოს იძულების ოპერაცია“ («Операция по принуждению Грузии к миру»)¹. თითქოს, საქართველომ გადაწყვიტა ტერიტორიული მთლი-

¹ www.kremlin.ru/appears/2008/08/08/1401.shtml

ანობის აღსადგენად სამხედრო ბერკეტების გამოყენება, ოსებისა და აფხაზების გენოციდი და ამით საფრთხე შეუქმნა მშვიდობას და უსაფრთხოებას კავკასიის რეგიონში. აქ საქმის არსი მხოლოდ სახელწოდებაში როდია. პრეზიდენტ მედვედევის ბრძანებულების პოლიტიკური სემანტიკა აშკარად მეტყველებს, რომ საქართველოში სამხედრო აგრესიის სამართლებრივ საფუძვლად და ერთგვარ თეორიულ წყაროდ რუსეთმა გამოიყენა ე.წ. ჰუმანიტარული ინტერვენციის კონცეფცია. თუმცა, ეს კონცეფცია, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების სფეროს განეკუთვნება, ამ შემთხვევაში აბსოლუტურად შეუსაბამო და არაადექვატურია.

სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევის უფლების საკითხი, რამაც უკანასკნელ ხანებში „ჰუმანიტარული ჩარევის კონცეფციის“ კონტურები შეიძინა, როგორც იტყვიან, არ ახალია. ის ცნობილია ჯერ კიდევ XVI საუკუნიდან, როდესაც თეოლოგებმა ფ. დე ვიტორიამ და თ. სუარესმა წამოაყენეს ნებისმიერი ადამიანის, როგორც ღვთის შემოქმედების ნაყოფის, მიმართ ქრისტიანობის პასუხისმგებლობის პრობლემა.¹ ჩარევის უფლებამ საერთაშორისო-სამართლებრივ პრაქტიკაში შეღწევა დაიწყო XIX საუკუნის დასასრულიდან, როცა ხელმოწერილ იქნა პირველი ხელშეკრულებანი სამხედრო ტყვეების სტატუსის, შეიარაღებათა ზოგიერთი სახეობის აკრძალვის, წითელი ჯვრის მისიების და სხვ. შესახებ.

პრობლემამ თვისობრივად ახალი განზომილება შეიძინა XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან, როდესაც საერთაშორისო ურთიერთობების გლობალიზაციამ ბევრ სხვა ფაქტორთან ერთად ცალსახად გამოკვეთა ერთი არსებითი ტენდენცია: მსოფლიოში სულ უფრო და უფრო იზრდება ისეთ სიტუაციათა რიცხვი, როდესაც ერთი ქვეყნის მთავრობის მიერ მიღებული გარკვეული საშინაო-პოლიტიკური გადაწყვეტილებანი ან ერთი ქვეყნის ტერიტორიაზე მიმდინარე მოვლენები უარყოფით გავლენას ახდენენ სხვა ქვეყნების საერთოდ. ფართომასშტაბიანი შეიარაღებული კონფლიქტები ქვეყნის შიგნით; რელიგიური, ეთნიკური და რასობრივი ჯგუფების გენოციდი; აგრესია დამოუკიდებელი სახელმწიფოს წინააღმდეგ; ადამიანის უფლებათა მასობრივი დარღვევები; სახელმწიფო

¹ Ф. Де Витория. Теологические рассуждения. М., 1956.

ინსტიტუტების კრაზი და შინაგანი ქაოსი; ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური კატასტროფები – ეს ის მოვლენებია, რომლებიც იწვევენ სხვა სახელმწიფოებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების რეაქციას, იძულებით ჩარევას კონკრეტული ქვეყნის სუვერენიტეტის შეზღუდვის სახით.¹

ეს მომენტი ქმნის „ჰუმანიტარული ინტერვენციის კონცეფციას“, რომელიც გულისხმობს:

- ა) სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევას, მათ შორის სამხედრო ჩარევას, თუ ამ სახელმწიფოს საშინაო პოლიტიკა იწვევს ზემოთჩამოთვლილ სიტუაციებს (პოლიტიკური ასპექტი);
- ბ) სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევის დროს ეროვნული სუვერენიტეტისა და ჩაურევლობის პრინციპები ვერ გამოდიან საწინააღმდეგო არგუმენტებად, რადგანაც ეროვნული სუვერენიტეტი არ ნიშნავს იმ უფლებების დარღვევის შეუზღუდველ უფლებას, რომელთა დასაცავადაც ეს ჩარევა ხდება (იურიდიული ასპექტი);
- გ) ტრადიციული საერთაშორისო სამართალი სუვერენიტეტსა და საშინაო საქმეებში ჩაურევლობას მიიჩნევს ფუნდამენტურ პრინციპებად.

ამიტომ ჰუმანიტარული ჩარევა ლეგიტიმური შეიძლება იყოს მხოლოდ უფლებათა დარღვევის ტიპური შემთხვევებისას და თანაც შესაბამისი საერთაშორისო ინსტიტუტების ან მათი ორგანოების გადაწყვეტილების, ე. ი. კონკრეტული პრეცედენტის საფუძველზე. ამდენად, ჰუმანიტარული ინტერვენცია პრეცედენტური სამართლის და გარკვეულწილად „შეზღუდული სუვერენიტეტის“ სფეროა (სამართლებრივი თეორიის ასპექტი).

უნდა ითქვას, რომ ჰუმანიტარული ჩარევის საკითხი არაერთ პრობლემურ კითხვას ბადებს. შეკითხვათა ერთი ჯგუფი შეეხება საკითხს, თუ რა სიტუაციაში შეიძლება იქნას ის გამოყენებული, რადგანაც ადამიანის უფლებათა დარღვევა ან ეთნიკურ-რელიგიური სეგრეგაცია ნამდვილად არ არის იშვიათი მოვლენა. აქ იქმნება ორმაგი სტანდარტი – რატომ არის, რომ ერთ შემთხვევაში ჩარევა ხდება (მაგალითად, ჰაიტში 1997წ., იუგოსლავი-

¹ П. А. Цыганков. Теория международных отношений, М., 2002, გვ. 368.

აში 1999წ.), ხოლო მეორე შემთხვევაში (მაგალითად, ქართველების ეთნოწმენდა და გენოციდი აფხაზეთში, ჩეჩენი ხალხის მასობრივი განადგურება) – არა? აქ, ალბათ, წარმოიშობა სხვა პრობლემატური საკითხი – შეიძლება როდისმე ჰუმანიტარული ჩარევა მოხდეს სახელმწიფოში, რომელსაც გააჩნია ბირთვული იარაღი? ცხადია, არა. მაგრამ ამ შემთხვევაში ხომ პრინციპი კარგავს უნივერსალობისა და საყოველთაობის ხასიათს და ამკვიდრებს უთანასწორობის განცდას.

პრობლემატურია ასევე საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელმა სტრუქტურამ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება ჩარევის შესახებ. ჩვენის აზრით, ჰუმანიტარული ინტერვენციის სანქცია უნდა გაცეს გავლენიანმა საერთაშორისო ინსტიტუტმა და სამხედრო ალიანსმა და არავითარ შემთხვევაში ერთმა კონკრეტულმა სახელმწიფომ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საერთაშორისო ურთიერთობებში დაისადგურებს ანარქია, ქაოსი და შიშველი ძალადობის რეჟიმი. გავლენიანმა საერთაშორისო ორგანიზაციამ უნდა შეისწავლოს შექმნილი სიტუაცია და თუ მასში პრეცედენტური ფორმის ტიპიურ თვისებებს აღმოაჩენს, უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება ჩარევის შესახებ. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქნება ჰუმანიტარული ინტერვენცია ლეგიტიმური აქცია.

უკანასკნელ პერიოდში განხორციელდა რამდენიმე ასეთი აქცია: ერაყის წინააღმდეგ (1991 და 2003 წლებში); სომალიში (1992წ. აპრილი – 1993წ. მარტი); გვატემალასა და ჰაიტიში (1997წ.); იუგოსლავიის წინააღმდეგ (1999); აღმოსავლეთ ტიმორში (1999წ. სექტემბერში) და ავღანეთში (2001წ. ოქტომბერ-დეკემბერში).¹ ყველა ეს სამხედრო ოპერაცია განხორციელდა ზუსტ და მკაფიოდ განსაზღვრულ ლეგიტიმურ საფუძველზე – გაერო-ს უშიშროების საბჭოს რეზოლუციის (გაერო-ს წესდების VII თავის შესაბამისად) ან ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციის შესაბამისი კოლექტიური აქტების ბაზაზე.

რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში არ ყოფილა სანქცირებული არც ერთი საერთაშორისო ორგანიზაციისა და თვით რუსეთის მიერ კონტროლირებადი დსთ-ს კოლექტიური თავდაცვის საბჭოს მიერაც-კი. ასე რომ, ეს იყო არა „ჰუმანიტარული

¹ П. А. Цыганков. Теория международных отношений, გვ. 368.

რული ინტერვენცია“ ან რუსეთის მხრიდან პრევენტული თავდაცვა, არამედ სამხედრო აქცია საქართველოს პოლიტიკური სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ. ინტერვენციის განხორციელების დროს რუსეთი მთლიანად იყო გამოსული საერთაშორისო სამართლებრივი რეჟიმიდან, ხოლო მისი ქმედება უნდა შეფასდეს, როგორც საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების წინააღმდეგ მიმართული აშკარა საერთაშორისო დელიქტი.

ამდენად, „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ კონცეფცია და პრევენტული პრაქტიკა გამორიცხავს საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის მართლზომიერებას ან ამგვარი მართლზომიერების არგუმენტაციას; იგი არ „ჯდება“ ძალის იძულებითი გამოყენების სამართლებრივ ჩარჩოებში. რუსეთის ისტებლიშმენტი სპეციალურად აკეთებდა განცხადებებს ცხინვალის რეგიონში მშვიდობიან მოსახლეობას შორის დაღუპულთა დიდი რაოდენობის შესახებ და საქართველოს ქმედებას ოსების გენოციდად აფასებდა. ცხადია, რომ ამგვარი პროპაგანდისტული ვაკანალიის მიზანი იყო აგრესიის საერთაშორისო ლეგიტიმაცია და მორალური „დასაბუთება“. რეალურად კი, 7-8 აგვისტოს ღამის ქართულ სამხედრო ოპერაციას არც ეთნიკური ოსების მასობრივი განადგურება გამოუწვევია და არც ამგვარი განადგურების რისკს შეიცავდა. ეს მომენტი ცალსახად დააფიქსირეს საერთაშორისო სამთავრობოთშორისმა (გაერო, ევროკავშირი, ეუთო, ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა) და არასამთავრობო (Human Rights Watch) ორგანიზაციებმა. ყველაფერს თავი რომ დავანებოთ, თვით რუსეთის პროკურატურის სპეციალურმა საგამოძიებო კომიტეტმა დაადასტურა მხოლოდ 162 ადამიანის დაღუპვა,¹ ისიც დაღუპულთა არაკომბატანტური კუთვნილების მითითების გარეშე.

ამასთან, ჰუმანიტარული ჩარევის ლოქტრინალურ-ნორმატიული პრინციპების უგულვებლყოფასთან ერთად მედვედევ-პუტინის იმპეროკრატიულმა ხროვამ დაარღვია ანალოგიური აქციების ფარგლებში აუცილებელი რამდენიმე მოთხოვნა. პირველი, ჩარევის

¹ საქართველოს მთავრობის ანგარიში რუსეთის ფედერაციის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებულ სრულმასშტაბიან აგრესიასთან დაკავშირებით. თბ., 2009, გვ. 105.

ჰუმანიტარული და პოლიტიკური ასპექტების ურთიერთგამიჯვნა. ცხადზე უცხადესია, რომ „გენოციდისაგან ოსი ხალხის დაცვის“ ვირტუალური „პროგრამა“ რეალურად მიზნად ისახავდა საქართველოში პოლიტიკური გადატრიალების ორგანიზებას და მისი ევროატლანტიკური გეოპოლიტიკური ვექტორის ბლოკირებას. ასე რომ, არავითარი „ჰუმანიტარული“ მიზანდასახულობა რუსეთის სამხედრო აქციას არ ჰქონია. აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის „დამოუკიდებლობის“ ცნობამ, საქართველოს შიდა ტერიტორიებზე რუსული საოკუპაციო სივრცის განშლადობამ ფაქტობრივად ნულამდე დაიყვანა რუსეთის სამხედრო ჩარევის „სამართალდაცვითი“ პოტენციალი და „ჰუმანიტარული“ არგუმენტების მიღმა კრემლის სრულიად პრაგმატული ექსპანსიონისტური გეგმები გამოავლინა.

მეორე, კრემლის სამხედრო აქციამ ჰუმანიტარული პროექტი კი არ განახორციელა, არამედ მოახდინა აფხაზეთისა და ოსების „თვითგამორკვევის“ ძალისმიერი რეალიზაცია საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის საპირისპიროდ. საერთაშორისო სამართლის არც ერთი ნორმა (თუნდაც ყველაზე უახლესი – 1992წ. დეკლარაცია უმცირესობათა უფლების შესახებ) არ განიხილავს თვითგამორკვევის უფლებას სახელმწიფოებრივი გამოყოფის ანუ სეცესიის უფლებად. რუსეთის სამხედრო ჩარევამ კი განაპირობა საქართველოს ტერიტორიული ერთიანობის დარღვევა და ამ დანაშაულებრივი აქტის ლეგიტიმაციის მცდელობა.

DAZMIR JOJUA

**ON THE PROBLEM OF CONCEPTUALIZATION
OF THE RUSSIAN AGGRESSION
AGAINST GEORGIA (AUGUST, 2008).
*THE PROBLEM OF “THE HUMANITARIAN
INTERVENTION”***

In the argumentative arsenal of the military intervention in Georgia in August of 2008 the ruling circles of Russia actively use the so-called Doctrine of Humanitarian Intervention. According to them one of the most essential reasons of the use of force against Georgia is the necessity of genocide prevention of the ethnic Ossetians and thus justifying the armed attack by the humanitarian foundations. On the basis of analysis of the relevant factual material the article plausibly substantiates and absolute incongruity of the Russian operations with the principles of forced humanitarian intervention. It is shown that the military interference of Russia was not a humanitarian intervention, but quite the contrary; it was a full-scale military aggression against Georgia. It is noted that in the international discussions concerning the August was the assertion of incongruity of the Russian operations with the doctrinal aspects of the humanitarian intervention is of fundamental significance from the point of view of conducting a rational information war on our part.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ირმა გაბელია

სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების ცნებისა და არსის გაგებისათვის. კრიმინალიზაციისა და მასთან დაკავშირებული პროცესების განმარტება

იურიდიულ ლიტერატურაში გავრცელებულია მოსაზრება, რომ კანონშემოქმედება და, აქედან გამომდინარე, კრიმინალიზაცია, როგორც სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების უმთავრესი სფერო, უნდა განიხილებოდეს სისხლის სამართლის პოლიტიკის ჩარჩოებში. მ. ჩუბინსკის აზრით, სისხლის სამართლის პოლიტიკოსის უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს იმის განსაზღვრა, თუ როგორ უნდა იქნეს გავლებული საზღვარი დანაშაულებრივსა და არადანაშაულებრივს შორის, რა კრიტერიუმები შეიძლება რეკომენდირებული იქნეს კანონმდებლოსათვის.¹

ნ. ზაგოროდნიკოვს კი მიაჩნია, რომ სისხლის სამართლის პოლიტიკას, ქმედებათა კრიმინალიზაციისას, მოეთხოვება ისტორიულად დასაბუთებული, სოციალურად გამართლებული, ტრადიციულ, ღირებულ ორიენტაციათა განსაზღვრა, რაც საშუალებას მოგვცემს დანაშაულებრივი ქმედება განვაცალკევოთ არადანაშაულებრივისაგან, როგორც კანონშემოქმედებით, ისე – სამართალგამოყენებით საქმიანობაში. ეს ღირებული ორიენტაციები აძლევს სისხლის სამართლის პოლიტიკას მიმართულებას, ორიენტირებს, იმის გადასაწყვეტად, თუ რა შეიძლება და აუცილებელია, ვადიაროთ დანაშაულად.² იგივე მოსაზრებისაა ვ. კლოჩკოვიც, რომე-

¹ М. П. Чубинский. Курс уголовной политики. Изд. второе. СПб., 1912, გვ. 102.

² Н. И. Загородников. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. М., 1979, გვ. 85.

ლსაც სისხლის სამართლის პოლიტიკის საგნად სწორედ კრიმინალიზაციის პრობლემები მიაჩნია.¹ ხოლო მ. კოვალიოვის, ტ. მინკოვსკის, ა. კორობევის აზრით, სისხლის სამართლის პოლიტიკის შინაარსობრივ მხარეს ქმნიან კრიმინალიზაცია და მასთან დაკავშირებული პროცესები.²

უფრო მეტიც, სპეციალურ ლიტერატურაში შემოღებულია ტერმინი „სისხლის სამართლებრივი პოლიტიკა“, რომელიც ვ. კუდრიავცევის აზრით, სისხლის სამართლის პოლიტიკას ვიწრო გაგებით გულისხმობს. იგი ფიქრობს, რომ ვ. კურლიანდსკიმ და ი. გალპერინმა შეიმუშავეს მთელი რიგი დებულებანი, რომლებიც ეხება სისხლის სამართლის პოლიტიკის ვიწრო გაგებას და მათ მიერ მთელი სისრულით იქნა დახასიათებული სისხლის სამართლებრივი პოლიტიკის საგანი და ძირითადი მიმართულებანი.³ მიღებულია, რომ სისხლის სამართლის პოლიტიკის ფართო გაგება გულისხმობს, დანაშაულთა წინააღმდეგ ბრძოლის სფეროში, სახელმწიფო პოლიტიკის იმ ნაწილს, რომელიც ხორციელდება სისხლის სამართლებრივი საშუალებებითა და მეთოდებით, ხოლო, რაც შეეხება სისხლის სამართლის პოლიტიკის ვიწრო გაგებას ანუ სისხლის სამართლებრივ პოლიტიკას, მისი ცენტრალური მიმართულებანი ვ. კურლიანდსკისა და ი. გალპერინის აზრით არის სისხლის სამართლებრივი აკრძალვის სოციალური განპირობებულობა, სასჯელთა, სისხლის სამართლებრივი და საზოგადოებრივი ზემოქმედების სხვა ღონისძიებების განპირობებულობა, იმ პირთა მიმართ, რომელთაც ბრალი მიუძღვის დანაშაულის ჩადენაში.⁴ აქედან გამომდინარე, ვ. კუდრიავცევი ფიქრობს, რომ სისხლის სამართლის პოლიტიკის ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემაა ქმედებათა კრიმინალიზაცია.⁵

¹ **В. Ключков.** Уголовная политика и уголовное право. – *Социалистическая законность.* № 11, 1977, გვ. 15.

² **В. Н. Кудрявцев.** Понятие уголовной политики и формы её реализаций. – წგნ.: **П. С. Дагель, Г. А. Злобин, С. Г. Келина, Г. Л. Кригер, В. Н. Кудрявцев, Т. И. Минаева, А. М. Яковлев.** Основания уголовно-правового запрета. М., 1982, გვ. 18.

³ **В. Н. Кудрявцев.** Право и социальная действительность. – *Проблемы социологической права.* Вып. 1, Вильнюсь, 1970, გვ. 67.

⁴ **И. М. Гальперин, Б. И. Курляндский.** Предмет уголовной политики и основные направления её изучения, – წგნ.: *Основные направления борьбы с преступностью.* М., 1975, გვ. 25.

⁵ **В. Н. Кудрявцев.** Право и социальная действительность. – კრებ.: *Проблемы*

ვერ დავეთანხმებით ზემოთ გამოთქმულ მოსაზრებებს, ვინაიდან კრიმინალიზაცია სისხლის სამართლის პოლიტიკის კი არა, არამედ კანონშემოქმედების საგანია, ხოლო – კანონშემოქმედება, თავის მხრივ, დამოუკიდებელი სფეროა და მისი გაპოლიტიზირება ამანინჯებს შემოქმედების ამ დამოუკიდებელი სახის არსს. „პოლიტიკის გაფეტიშება და მისი გამოცხადება სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების ერთადერთ საწყისად პოლიტოლოგიზმის მანკიერ შედეგად უნდა ჩაითვალოს“, – წერს გ. ნაჭყებია.¹

მართალია, სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთი მიმართულება არის დანაშაულთა თავიდან აცილება, დამნაშავეობასთან ბრძოლა სისხლისსამართლებრივი მეთოდებით, ვინაიდან სახელმწიფო ვალდებულია დაიცვას საზოგადოება, მისი თითოეული წევრი კი დანაშაულებრივი ხელყოფისაგან.

ჩვენ არ უარვყოფთ პოლიტიკის გავლენას კანონშემოქმედებაზეც, რადგან „სახელმწიფო პოლიტიკური ხელისუფლებაა და სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება განსაზღვრული პოლიტიკური გეზის გარეშე შეუძლებელია, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ სისხლის სამართალი თვითონაა პოლიტიკა, შეფარდებით დამოუკიდებლობას მოკლებულია და პოლიტიკის უბრალო გაგრძელებაა“.²

მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია, რომ ჩავეერთოთ „სისხლის სამართლის პოლიტიკის“ ცნებასთან დაკავშირებულ დისკუსიაში, არამედ გვინდა გარკვეულწილად დავასაბუთოთ ჩვენი მოსაზრება კანონშემოქმედების, როგორც დამოუკიდებელი სფეროს შესახებ.

პოლიტიკის გავლენა კანონშემოქმედებაზე და კერძოდ, კრიმინალიზაციაზე გამოიხატება იმაშიც, რომ გარკვეულ ქმედებათა კრიმინალიზაციისას აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული „პოლიტიკური მიზანშეწონილობის“ პრინციპი, რომელიც ისევე როგორც „დემოკრატიზმის“ პრინციპი, პოლიტიკური პრინციპია და იგი გულისხმობს საზოგადოებრიობის მონაწილეობას სისხლის სამართლის კანონშემოქმედებაში. პოლიტიკური პრინციპების გამოყენება არ ნიშნავს იმას, რომ კანონშემოქმედება და კერძოდ, კრიმინალიზაცია, წარმოადგენს სისხლის სამართლის პო-

социологии права. Вып. 1, Вильнюсь, 1970, გვ. 67.

¹ გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი. თბ., 1998, გვ. 97.

² გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, გვ. 121.

ლიტიკის საგანს. აქედან გამომდინარე, თუ კრიმინალიზაცია არ არის სისხლის სამართლის პოლიტიკის საგანი, შესაბამისად საეჭვოდ გვეჩვენება „სისხლის სამართლის პოლიტიკოსის“ იმ ამოცანის არსებობა, რომელშიაც მ. ჩუბინსკი დანაშაულებრივ და არადანაშაულებრივს შორის საზღვრის გავლებას მოაიზრებდა, ვინაიდან არსებობს მხოლოდ კანონშემოქმედება, როგორც დამოუკიდებელი სფერო, რომლის პრეროგატივასაც წარმოადგენს სწორედ ქმედების დანაშაულად გამოცხადება. ამით, იმის თქმა გვინდა, რომ საკანონმდებლო საქმიანობა თუ კანონშემოქმედება შემოქმედების დამოუკიდებელი სახეა.

ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად, ორიოდ სიტყვით შევეხოთ კანონშემოქმედების ცნებას. ხშირად, იგი იურიდიულ ლიტერატურაში აღინიშნება, როგორც „სამართალშემოქმედება“. უფრო მეტიც, იგი განიხილება ამ სიტყვის ვიწრო და ფართო გაგებით. ვიწრო გაგებით, იგი გულისხმობს სახელმწიფო საქმიანობის ფორმას, რომელიც გამოიხატება ქვეყნის სავალდებულო წესების დადგენასა და სანქციონირებაში კომპეტენტური ორგანოების მიერ, ხოლო ფართო გაგებით, იგი მოიცავს, როგორც თვით სამართალშემოქმედებით საქმიანობას, ასევე იმ ფაქტორთა კომპლექსს, რომლებიც მას უდევს საფუძვლად.¹

ჩვენი აზრით, საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა მართებული არ უნდა იყოს, ვინაიდან, ჯერ ერთი, თვით ტერმინი „სამართალშემოქმედება“ არ არის ზუსტი, რადგან საკანონმდებლო საქმიანობის შედეგი არა სამართალია, არამედ ნორმატიული აქტი, კანონი და შესაბამისად, მართებული იქნებოდა, რომ იგი იწოდებოდა როგორც „კანონშემოქმედება“.

მეორე მხრივ, ცალკე იმ ფაქტორთა კომპლექსის გამოყოფა, რომელიც მას უდევს საფუძვლად (ავტორს მხედველობაში აქვს კრიმინალიზაციის საფუძვლები) არ უნდა გულისხმობდეს კანონშემოქმედებას ფართო გაგებით, ვინაიდან სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება ამ ფაქტორთა გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია, მას გულისხმობს და აქედან გამომდინარე, მისი ორ-

¹ **Т. И. Минаева.** Создание и развитие УК. До принятия первого УК РСФСР (1917-1922 гг.) – წგნ.: **П. С. Дагель, Г. А. Злобин, С. Г. Келина, Г. Л. Кригер, В. Н. Кудрявцев, Т. И. Минаева, А. М. Яковлев.** Основания уголовно-правового запрета, გვ. 63.

გვარი გაგება არც შეიძლება არსებობდეს.

ამასთან დაკავშირებით, მოკლედ მიმოვიხილოთ „შემოქმედების“ ცნება. „შემოქმედება არის საქმიანობა, რომელიც ქმნის რაღაც არსებითად ახალს, აქამდე „არარსებულს“.¹ გ. ნაჭყებია მიუთითებს შემოქმედების რამდენიმე არსებით ნიშანზე: „ა) სუბიექტი, ე. ი. შემოქმედი, რომელიც აქტიურად ზემოქმედებს ობიექტზე, მაგრამ ობიექტიც ზემოქმედებს სუბიექტზე და სცვლის მას; ბ) შემოქმედება მიზანმიმართული საქმიანობაა, რომელიც სცვლის გარემომცველ სამყაროს; გ) შემოქმედების პროდუქტი სოციალურად ღირებულია, რომელიც აკმაყოფილებს საზოგადოების განსაზღვრულ მოთხოვნილებებს; დ) შემოქმედება თვითნებური აქტიკი არაა, არამედ ობიექტურ ვითარებას გამოხატავს და განსაზღვრულ კანონზომიერებათა შესაბამისად ხორციელდება“.²

როგორც ვხედავთ, სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება აკმაყოფილებს შემოქმედების ზოგად ცნებას. სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების შედეგი არის რაღაც ახლის შექმნა, მაგრამ ეს ის არ უნდა გავიგოთ, თითქოს საკანონმდებლო საქმიანობა ყოველთვის გულისხმობს ახალი კანონის შექმნას.

„სამართლის მექვიდრობითობის კანონი ავალდებულებს კანონმდებელს გაითვალისწინოს ადრე მოქმედი კანონმდებლობა, დასაბუთებულად უკუაგდოს ან, პირიქით, შემოინარჩუნოს ძველი სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც შეესაბამებიან ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებს. ეს, რა თქმა უნდა, ეხება ცალკეულ სამართლებრივ ნორმებს, ვინაიდან თანამედროვე კანონმდებელი კანონშემოქმედებას თავიდან ვერ დაიწყებს, რაკი იგი დაწყებულია საუკუნეების წინათ“.³ მაშასადამე, საკანონმდებლო საქმიანობის შედეგი შეიძლება იყოს ახალი ნორმა ან ნორმები, რომელიც საზოგადოების მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს. „საზოგადოების ცხოვრებაში სამართლებრივი საწყისების როლის ზრდის კანონზომიერება განპირობებულია უპირველეს ყოვლისა იმით, რომ რთულდებიან თვით რეგულირებადი საზოგადოებრივი ურთიერთობანი.

იგი დაკავშირებულია აგრეთვე ისეთ მოვლენასთან, როგორიცაა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გაფართოება, რომლებიც

¹ *Большая советская энциклопедия*. Третье издание. Т. IV. М., 1976, გვ. 201.

² გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, გვ. 96.

³ გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, გვ. 101.

საჭიროებენ ეფექტურ სამართლებრივ რეგულირებას. ბუნებრივია, ეს იწვევს სამართლებრივ ნორმათა რაოდენობის ზრდას, რომლებიც მიმართული არიან ამ ურთიერთობათა რეგულირებისაკენ“.¹

მეორე მხრივ, კანონშემოქმედებამ ადეკვატურად უნდა ასახოს საზოგადოებაში არსებული რეალური ვითარება, რაზედაც დამოკიდებულია სწორედ სისხლის სამართლის კანონის ეფექტურობა. „კანონის შემოქმედებითი როლი და ამავე დროს მისი სოციალური ღირებულება და რეგულაციური მნიშვნელობა არ გამოინახება ცხოვრების ახალი, ჯერ კიდევ არარსებული ფორმების შექმნაში, არამედ იგი გამოინახება უკვე არსებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ფორმების საკანონმდებლო ნორმები სახით ადეკვატურ, ნათელ და განსაზღვრულ ფორმულირებაში“.² თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სისხლის სამართლის კანონმდებლობას არ აინტერესებს ობიექტური სინამდვილის ყველა მოვლენა და პროცესი, არამედ მხოლოდ ისინი, რომლების სამართლებრივ რეგულირებას მოითხოვენ. „სამართლებრივი ნორმები, აღნიშნავს ვ. კუდრიაცკევი, – წარმოიშობიან არსებულ ფაქტობრივ ურთიერთობათა ბაზაზე, ისინი გამოხატავენ მათ განსაკუთრებული სახით, ე. ი. კანონმდებლის ნებას, საზოგადოებრივი განვითარების, საზოგადოების მოთხოვნებისა და ამოცანების შესაბამისად“.³

ამრიგად, სისხლის სამართლის კანონშემოქმედება პრაქტიკული შემოქმედების სახესხვაობაა, ხოლო კანონმდებელი კი საზოგადოებრივი პრაქტიკის სუბიექტი. „თუმცა მეცნიერული შემოქმედებისაგან მოწყვეტითაც კანონშემოქმედება შეუძლებელია, თვით წარმატებული სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ხელს უწყობს სისხლის სამართლის თეორიულ კვლევას, მიუხედავად იმისა, რომ სისხლის სამართლის მეცნიერება სისხლის სამართლის კანონმდებლობაზე სრულიადაც არაა დამოკიდებული“.⁴

კანონშემოქმედების პრობლემა ასე მარტივი არ არის, მაგრამ ამჯერად ამ მოკლე ანალიზით, გვინდოდა გვეჩვენებინა, კანონშემოქმედების, როგორც შემოქმედების დამოუკიდებელი სახე,

¹ გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, გვ. 101.

² გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, გვ. 102.

³ В. Н. Кудрявцев. Право и социальная действительность, გვ. 78.

⁴ გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი, გვ. 112.

რომ მხოლოდ მისი სფეროა კრიმინალიზაციის ურთულესი პრობლემების შესწავლა და გადაწყვეტა. აქედან გამომდინარე, კრიმინალიზაცია არ შეიძლება იყოს სისხლის სამართლის პოლიტიკის შესწავლის საგანი, როგორც მიღებულია თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში.

უფრო მეტიც, აუცილებელია კრიმინალიზაციის, როგორც კვლევის ცალკე საგნად გამოყოფა, რაც ხაზს უსვამს ამ პრობლემატიკის მნიშვნელობას, რაც სამწუხაროდ, დღემდე შეუფასებელია. სამართალმცოდნეობაში კრიმინალიზაციის ურთულეს პრობლემას ნაკლები ყურადღება ექცევა. არადა, სისხლის სამართლის არსის გაგება, იმის ახსნისა და დასაბუთების გარეშე, თუ რატომ ხდება გარკვეულ ქმედებათა კრიმინალიზაცია ან, პირიქით დეკრიმინალიზაცია, შეუძლებელია.

ამ პრობლემის სირთულეზე მეტყველებს ის გარემოებაც, რომ განმარტებანი, რომელიც კრიმინალიზაციას ეხება, არაერთგვაროვანია. ყველა მათგანი, შეიძლება ორ დამოუკიდებელ კონცეფციას მივაკუთვნოთ. ერთ-ერთის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ კრიმინალიზაცია გულისხმობს არა მხოლოდ ახალ დანაშაულთა შემადგენლობების შექმნასა და კანონში განმტკიცებას, არამედ უკვე არსებულ შემადგენლობათა ჩარჩოებში სანქციების გაზრდას, სასჯელისაგან გათავისუფლების სახეების გამოყენებისას ცალკეულ შეზღუდვებს, ზოგადი ხასიათის ნორმების შექმნას, რომლებიც იწვევენ არასასურველ სამართლებრივ შედეგთა ფართო სპექტრს.¹ უფრო მეტიც, ლიტერატურაში შეიძლება შვხვდეთ კრიმინალიზაციის ისეთ განმარტებასაც, რომლის თანახმად, კრიმინალიზაცია არის სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობა, რაც გამოიხატება გარკვეული პირებისადმი დანაშაულის შერაცხვაში და მათ მიმართ სისხლის სამართლის სასჯელის გამოყენებაში. ამ გაგებით კრიმინალიზაციის ობიექტს წარმოადგენს არა ქმედებათა გარკვეული სახეები, არამედ ცალკეული პიროვნებები ან სოციალური ჯგუფები.²

ჩვენ ვერ დავეთანხმებით ამ მოსაზრებებს, ვინაიდან თუ კრიმინალიზაცია გულისხმობს სანქციების გაზრდასა და გამოყენე-

¹ **Р. Р. Галиакбаров.** Проблемы криминализаций многосубъектных общественно опасных деяний. – *Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний.* Омск, 1980. გვ. 40-41.

² **K. Luderssen.** Kriminologie, einfuhrung in die probleme. Baden-Baden, 1984, გვ. 161.

ბას. მაშინ ისმის კითხვა: რა არის პენალიზაცია? პენალიზაცია ეს არის კონკრეტული დანაშაულისათვის სანქციის დადგენა. იმდენად, რამდენადაც ქმედების დანაშაულად გამოცხადება უკვე გულისხმობს სისხლის სამართლის სანქციის დადგენის აუცილებლობას, პენალიზაციის პრობლემა, არსებითად გამოიხატება, მისი სახის, ზომის განსაზღვრაში. აქედან გამომდინარე, პენალიზაციის სფერო გულისხმობს, როგორც სანქციების გაზრდას, ასევე თავისთავად მის გამოყენებასაც.

ასე რომ, თუ კრიმინალიზაცია მოიცავს ქმედების დანაშაულად გამოცხადებას და პლუს ამას სანქციის გაზრდასა და გამოყენებასაც, მაშინ რაღა საჭიროა პენალიზაციის ცნება? ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ კრიმინალიზაციის ამგვარი გაგება წინააღმდეგობაშია პენალიზაციის ცნებასთან. მართალია, არ არსებობს კრიმინალიზაცია პენალიზაციის გარეშე და პირიქით, მაგრამ პენალიზაცია კანონშემოქმედებითი საქმიანობის დამოუკიდებელი პროცესია და იგი ცალკე კვლევის ობიექტია.

მეორე, უფრო ტრადიციული კონცეფციის მომხრენი, კრიმინალიზაციას განიხილავენ, როგორც დანაშაულის სახით ამა თუ იმ ქმედების (მოქმედების ან უმოქმედობის) ლეგალურ დადგენას,¹ ან როგორც გარკვეულ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედებათა დანაშაულად გამოცხადებას,² კანონმდებლის მიერ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგენას საზოგადოებრივად საშიში ქმედებისათვის, სისხლისსამართლებრივი ნორმის ფორმის სახით,³ სისხლის სამართლის კანონში ქმედების დადგენას საზოგადოებრივად საშიშის, ბრალეულისა და დასჯადის სახით.⁴

ჩვენი აზრით, კრიმინალიზაციაში არ უნდა ვიგულისხმოთ მხოლოდ შედეგი, ე. ი. რომელიადაც ქმედების დანაშაულად გა-

¹ **Г. А. Злобин, С. Т. Келина.** Некоторые теоретические вопросы криминализаций общественно опасных деяний. – *Проблемы правосудия и уголовного права.* М., 1978, გვ. 108.

² **Н. И. Загородников.** Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. М, 1979, გვ. 48.

³ **Б. П. Терентьев.** НТР и вопросы криминализаций технической неосторожности. – *Проблемы борьбы с преступной неосторожностью.* Владивосток, 1978, გვ. 25.

⁴ **А. М. Яковлев.** Методология и цели исследования процесса криминализаций. – *Конституция СССР и дальнейшее укрепление законности и правопорядка.* М., 1979, გვ. 69.

მოცხადება, ვინაიდან იგი უფრო ფართო ცნებაა. როგორც ვ. კუდრიავეცი მიუთითებს, კრიმინალიზაცია ფართო ცნებაა და მოიცავს ქმედებათა გარკვეული სახეების დანაშაულად და დასჯადად აღიარების როგორც პროცესს, ასევე რეზულტატს.¹ ამ განსაზღვრებას შეიძლება გარკვეულწილად დავეთანხმოთ, მაგრამ წინააღმდეგობა თვით კრიმინალიზაციის პროცესის არასწორ გაგებაში გვხვდება. მისი დასკვნით, კრიმინალიზაციის პროცესი გულისხმობს ამა თუ იმ ქმედებისათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგენის მიზნების, საფუძვლებისა და შესაძლებლობების გამოვლენასა და სისხლის სამართლის კანონების გამოცემას, რომლებიც განამტკიცებენ ამ გადაწყვეტილებას. კრიმინალიზაციის შედეგი კი არის სისხლის სამართლის ნორმათა ერთობლიობა, რომლებიც, შეიცავენ დანაშაულთა ჩამონათვალს და მათთვის გათვალისწინებულ სასჯელებს, აგრეთვე სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრებისა და მისგან გათავისუფლების საფუძვლებსა და პირობებს.²

ამ მოსაზრებას ვერ დავეთანხმებით და დასასაბუთებლად კი ჯერ მოვიტანოთ სიტყვა „პროცესის“ განმარტებას: „პროცესი ეს არის თანმიმდევრულ მოქმედებათა ერთობლიობა, რაღაც შედეგის მისაღწევად“.³ უნდა ავლნიშნოთ, რომ ამა თუ იმ ქმედებისათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგენის საფუძვლების, მიზნებისა თუ შესაძლებლობების გამოვლენით ვერ მიიღწევა ქმედების დანაშაულად გამოცხადება. რა თქმა უნდა, იმის გათვალისწინება, თუ რამდენად ეფექტური და მიზანშეწონილი იქნება სასჯელის გამოყენება ამა თუ იმ ქმედებისათვის, აუცილებელია, მაგრამ იგი ქმედების დანაშაულად გამოცხადების ერთადერთი საფუძველი არ არის. მეორე შენიშვნა მდგომარეობს იმაში, რომ კრიმინალიზაცია სისხლის სამართლის კანონშემოქმედების დამოუკიდებელი პროცესია და მისი შედეგი მხოლოდ ქმედების დანაშაულად გამოცხადებაა. რაც შეეხება, მისთვის სანქციების განსაზღვრას, იგი პენალიზაციის სფეროა.

აქედან გამომდინარე, კრიმინალიზაციის შედეგი არ შეიძლე-

¹ В. Н. Кудрявцев. Понятие уголовной политики и формы её реализаций, გვ. 17.

² В. Н. Кудрявцев. Понятие уголовной политики и формы её реализаций, გვ. 17.

³ Большая советская энциклопедия. Третье издание. М., Т. III. 1975, გვ. 161.

ბა იყოს სისხლის სამართლის ნორმა, ვინაიდან იგი კანონშემოქმედების პროდუქტია. რაც შეეხება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძვლებს (ასაკი, შერაცხადობა, ბრალი), მათი მიჩნევა კრიმინალიზაციის შედეგად არ იქნებოდა მართებული, რადგან სისხლის სამართალი ქმედების სამართალია და არა პიროვნების სამართალი. კრიმინალიზაციის ობიექტი მხოლოდ განსაზღვრული სახის საზოგადოებრივად საშიში ქმედებაა და არა პიროვნება (სუბიექტი), თუმცა მართალია ქმედებაში გარკვეულწილად სუბიექტიცაა გამოხატული და იგი კრიმინალიზაციის ობიექტის ელემენტია, მაგრამ ქმედება და მისი სუბიექტი ერთმანეთზე არ დაყვანება და ამიტომაც, კრიმინალიზაციის შედეგი მხოლოდ დანაშაული შეიძლება იყოს. არ შეიძლება ავტორს იმაშიც დავეთანხმოთ, რომ კრიმინალიზაციის შედეგი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძვლებისა და პირობების განსაზღვრაა. მაგრამ ამ საკითხზე ქვემოთ ვისაუბრებთ.

მაშასადამე, კრიმინალიზაცია არის პროცესი, რომელიც თანმიმდევრული მოქმედებებისაგან შედგება და რომელთა შედეგია ქმედების დანაშაულად გამოცხადება. ისმება კითხვა, რაში გამოიხატება ეს მოქმედებები? დავიწყეთ იქიდან, რომ კანონმდებელი როცა ქმედებას დანაშაულად აცხადებს (რა თქმა უნდა გარკვეული საფუძვლების გათვალისწინებით), მაგალითად, „ძარცვას“, ამით იგი აყალიბებს „ძარცვის“ ცნებას ზოგადად, რაც გარესინამდვილისადმი თეორიული დამოკიდებულების ლოგიკურ ფორმას წარმოადგენს, ე. ი. თეორიულად უკვე არსებობს დანაშაულის, კერძოდ, „ზოგადი ძარცვის“ ცნება, მაგრამ თეორია თეორიაა და პრაქტიკა – პრაქტიკა. ამით იმის თქმა გვინდა, რომ კანონმდებელი მართო დანაშაულის ზოგადი ცნების დადგენით არ უნდა შემოიფარგლოს, იქიდან გამომდინარე, რომ „ზოგადი დანაშაულის“, „ზოგადი ძარცვის“ პრაქტიკულად განხორციელება შეუძლებელია, ისევე როგორც „ზოგადი ქურდობის“, „ზოგადი მკვლელობის“ და ასე შემდეგ. ე. ი. კანონმდებელმა უნდა იზრუნოს იმაზეც, რომ ამა თი იმ კონკრეტული დანაშაულის პრაქტიკულად ჩადენის ყველაშესაძლო ვარიანტი გათვალოს. მაგალითად, ძარცვა ჩადენილი ბინაში, საცავეში, თუ სადგომში შელწევით, რომლებიც, თავის მხრივ დანაშაულთა კონკრეტულ შემადგენლობებს წარმოადგენენ.

მაგრამ, ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ კანონმდებელს დანაშაულის შესაბამისი შემაღვენლობების შექმნა, პრაქტიკული ანალიზის ანუ ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის სასამართლო გამოცდილების გარეშე, არ შეუძლია, ვინაიდან დანაშაულის შემაღვენლობა დანაშაულის ჩადენის პრაქტიკის ძირითადი მაჩვენებელია, რამდენადაც დანაშაულის ჩადენა მხოლოდ დანაშაულის შემაღვენლობის განხორციელებით არის შესაძლებელი. ამით იმის თქმა გვინდა, რომ „დანაშაულის“ ან „დანაშაულის“ ჩადენა კი არ ხდება, არამედ ხორციელდება კონკრეტული დანაშაულის კონკრეტული შემაღვენლობა, რაც შემდგომში კვალიფიცირდება დანაშაულად. როგორც, გ ნაჭყებია აღნიშნავს: „კანონმდებელი, როგორც საზოგადოებრივი პრაქტიკის სუბიექტი, თავდაპირველად წყვეტს იმ საკითხს, თუ რომელი საზოგადოებრივად საშიში ქმედება ჩაითვალოს დანაშაულად და მხოლოდ ამის შემდეგ ქმნის ცალკეულ დანაშაულთა შემაღვენლობებს, რომელთა შესაბამისად ესა თუ ის დანაშაულებრივი ქმედება ხორციელდება“.¹

ამ საკითხთან დაკავშირებით საწინააღმდეგო მოსაზრება გააჩნია ა. კორობეევს. იგი წერს: „მაგალითად, ძარცვის დისპოზიციაში, ისეთი მაკვალიფიცირებელი ნიშნის ჩართვა, როგორცაა, „შენობაში ან სხვა საცავში შეღწევა“, არ შეიძლება შევაფასოთ როგორც ძარცვის მოცემული ნაირსახეობის კრიმინალიზაცია, არამედ როგორც მისი ინტენსიურობის გაძლიერება. შესაბამისად, „ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით“ ძარცვის გამორიცხვა დანაშაულთა რიცხვიდან, დეკრიმინალიზაციად კი არ უნდა ჩაითვალოს, არამედ როგორც კრიმინალიზაციის ინტენსიურობის შესუსტება“.²

ამ მოსაზრებას ვერ დავეთანხმებით, რადგან ფრაზა „კრიმინალიზაციის ინტენსიურობა“ არამართებულად არის გამოყენებული. სიტყვა „ინტენსიურობა“ აიხსნება სხვადასხვა მნიშვნელობით: გაძლიერებული, მწარმოებლური.³ პირველი მნიშვნელობით ეს ფრაზა ასე შეიძლება განიმარტოს: კრიმინალიზაციის ანუ ქმედების დანაშაულად გამოცხადების გაძლიერება. თუ ავტორი ამ

¹ გ. ნაჭყებია. ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის ზოგადი თეორიის შესავალი. თბ., 2000, გვ. 60.

² А. И. Коробеев. Советская уголовно-правовая политика. Владивосток, 1987, გვ. 2.

³ Большая советская энциклопедия. Третье издание, Т. VI. М., 1972, გვ. 316.

ფრაზაში გულისხმობს დანაშაულად გამოცხადებული ქმედების ნაირსახეობათა რაოდენობრივ ზრდას, მაშინ ეს შეიძლება მართლაც გაძლიერებულ კრიმინალიზაციად ჩაითვალოს, მაგრამ არა კრიმინალიზაციის ეტაპზე, არამედ საკანონმდებლო საქმიანობის ანალიზისას. საკანონმდებლო საქმიანობის ანალიზს კი წინ უსწრებს გასაანალიზებელი მოქმედებები. ამ შემთხვევაში კი, ქმედებათა კრიმინალიზაცია. ძარცვა „შენობაში ან სხვა საცავში შეღწევით“, ხომ ძარცვის პრაქტიკულად განხორციელების ერთ-ერთი ხერხია, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის სახით უნდა დაფიქსირდეს ძარცვის დისპოზიციაში. ასე რომ, თუ ქმედება ჯერ დანაშაულად არ გამოვაცხადეთ, ე. ი. არ მოვახდინეთ მისი კრიმინალიზაცია, რომელ ანალიზზე და რომელ გაძლიერებულ კრიმინალიზაციაზე შეიძლება ვისაუბროთ? რაც შეეხება სიტყვა „ინტენსიურობის“ მეორე მნიშვნელობას – მწარმოებლურობა – იგი უფრო შეესატყვისება კრიმინალიზაციის ცნებას, ვინაიდან კრიმინალიზაცია მართლაც არის დანაშაულთა ახალი შემადგენლობების შექმნა. ასე რომ, ავტორი წინააღმდეგობაში ვარდება, როცა ამბობს, რომ დანაშაულთა ახალი შემადგენლობების შექმნა კრიმინალიზაციად კი არ უნდა ჩაითვალოს, არამედ კრიმინალიზაციის ინტენსიურობის გაძლიერებად.

კიდევ ერთხელ ვიმეორებთ, რომ ფრაზა „კრიმინალიზაციის ინტენსიურობა“ შეიძლება გამოყენებულ იქნას მხოლოდ საკანონმდებლო საქმიანობის ანალიზისას და არა იმ მნიშვნელობით, როგორც იგი ავტორს აქვს წარმოდგენილი.

ა. კორობეევის აზრით, „კრიმინალიზაცია – ეს არის, ინდივიდუალური ქცევის საზოგადოებრივად საშიში ფორმების გამოვლენის, მათთან სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის დაშვების, შესაძლებლობისა და მიზანშეწონილობის აღიარებისა და დანაშაულებრივისა და დასჯადის სახით, მათი კანონში ფიქსაციის პროცესი“.¹

უნდა ავლნიშნოთ, რომ ქმედების წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის შესაძლებლობა და მიზანშეწონილობა კრიმინალიზაციის საფუძვლებს განეკუთვნებიან, რომლებზედაც სხვათა შორის, დასახელებული ავტორიც მიუთითებს. მისი დაკ-

¹ А. И. Коробеев. Советская уголовно-правовая политика, გვ. 59.

ვირვებით, იმ ფაქტორებს,¹ რომლებიც განაპირობებენ კრიმინალიზაციას განეკუთვნებიან: ნაკლებად რეპრესიული ღონისძიებებით მათთან წარმატებული ბრძოლის შეუძლებლობა და მათზე სისხლისსამართლებრივი საშუალებებით ზემოქმედების შესაძლებლობა.² ცხადია, მართო ამ საფუძვლების გათვალისწინება არ კმარა იმისათვის, რომ ქმედების დანაშაულად გამოცხადების საკითხი გადაწყდეს, რასაც ავტორიც ითვალისწინებს, იქიდან გამომდინარე, რომ ამ ორი საფუძვლის გარდა, მას კიდევ ოცდასამი საფუძველი აქვს ჩამოთვლილი.³ ასე რომ, ჩვენი აზრით, საფუძველთა ამ სახეებს არავითარი უპირატესობა არ გააჩნიათ სხვებთან შედარებით და მათი გამოყოფა და შესაბამისად ცნებაში მოთავსება არ არის მიზანშეწონილი.

მეორე მხრივ, დანაშაულებრივისა და დასჯადის სახით კანონში ქმედების ფიქსაცია, ანუ ნორმის შექმნა კრიმინალიზაციის შედეგი არ არის, აქედან გამომდინარე, არც კრიმინალიზაციაა, ვინაიდან იგი მხოლოდ კანონშემოქმედების პროდუქტია. „სისხლის სამართლის კანონი დანაშაულის შემადგენლობის შექმნით და მასთან სასჯელის დაკავშირებით ქმნის ნორმას, რომელიც სავალდებულოა შესასრულებლად ყველა მოქალაქისათვის“.⁴

დავუბრუნდეთ ჩვენს მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ კანონმდებელმა რომელიმე ქმედების დანაშაულად გამოცხადების შემდეგ, უნდა იზრუნოს ამ ქმედების პრაქტიკულად ჩადენის ყველა შესაძლო ვარიანტის გათვლაზეც (ანუ დანაშაულთა შემადგენლობების შექმნაზე, რაც უფრო რთულია, ვიდრე დანაშაულის ზოგადი ცნების ჩამოყალიბება), წინააღმდეგ შემთხვევაში, ადგილი ექნება ხარვეზს სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში.

ჩვენი აზრით, კრიმინალიზაცია არის ინდივიდუალური ქმედების საზოგადოებრივად საშიში ფორმის გამოვლენის, მისი პრაქტიკულად ჩადენის ყველა შესაძლო ვარიანტის გათვლისა და

¹ დასახელებულ მონოგრაფიაში ა. კორობევი საფუძვლებს რატომღაც ზოგჯერ ფაქტორებსაც უწოდებს, რაც ჩვენთვის გაუგებარია, მაგრამ ეს ფაქტი ცალკე განხილვის საგანია და ამიტომაც მასზე ყურადღებას არ შევუჩერებთ.

² **А. И. Коробеев.** Советская уголовно-правовая политика, გვ. 66.

³ **А. И. Коробеев.** Советская уголовно-правовая политика, გვ. 66.

⁴ **თ. წერეთელი, გ. ტყემელიძე.** მოძღვრება დანაშაულზე. თბ., 1969, გვ. 51.

დანაშაულის სახით მათი სისხლის სამართლის კანონში ფიქსაციის პროცესი. შესაბამისად, დეკრიმინალიზაცია – ეს არის დანაშაულთა რიცხვიდან ქმედების გამორიცხვა.

არასწორად აქვს გაგებული ა. კორობეევს დეკრიმინალიზაციის არსიც, იქიდან გამომდინარე, რომ ქმედების გამორიცხვა დანაშაულთა რიცხვიდან. მისი აზრით, დეკრიმინალიზაცია კი არ არის, არამედ კრიმინალიზაციის ინტენსივობის შესუსტებაა. დეკრიმინალიზაცია შეიძლება გაისაზღვროს, როგორც ქმედებათა საზოგადოებრივი საშიშროების დაკარგვის საფუძვლების დადგენის, მათთან სისხლისსამართლებრივი ბრძოლის მიზანშეუწონლობის აღიარებისა და მათი დასჯადობის გაუქმების პროცესი.¹ თუ ამ განმარტებით ვიმსჯელებთ, ქმედების დანაშაულთა რიცხვიდან გამორიცხვა მართლაც არ არის დეკრიმინალიზაცია. მისი წარმოდგენით, ქმედების დასჯადობის გაუქმებას შეიცავს, რაშიც არ შეიძლება მას დავეთანხმოთ. საქმე ისაა, რომ ქმედების დასჯადობის გაუქმება დეპენალიზაციაა და არა – დეკრიმინალიზაცია. მაგრამ ამ დასკვნამდე ავტორი ვერ მივა, რადგან მისი აზრით, დეპენალიზაცია – ეს უკვე კრიმინალიზებულ ქმედებათა ჩადენისათვის სასჯელის გამოუყენებლობაა, აგრეთვე სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან და სასჯელისაგან გათავისუფლების სხვადასხვა სახეების კანონში დადგენა და პრაქტიკაში გამოყენება.² ვ. კუდრიავცევი კი ფიქრობს, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლება კრიმინალიზაციის შედეგია, რაზედაც უკვე ზემოთ მოგახსენეთ.

ეს მოსაზრებანი ჩვენთვის მისაღები არ არის. ჯერ ერთი, გაუგებარია ფრაზა „უკვე კრიმინალიზებულ ქმედებათა ჩადენისათვის სასჯელის გამოუყენებლობა“. იგი უფრო სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან და სასჯელისაგან გათავისუფლებას შეესაბამება, ვინაიდან სწორედ აღნიშნულ შემთხვევებში დგება საკითხი, თუ რამდენად მიზანშეწონილი იქნება სისხლის სამართლის სუბიექტის მიმართ სასჯელის გამოყენება ან გამოუყენებლობა. რაც შეეხება, თვით სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან და სასჯელისაგან გათავისუფლების სახეების

¹ **А. И. Коробеев.** Советская уголовно-правовая политика, გვ. 59.

² **А. И. Коробеев.** Советская уголовно-правовая политика, გვ. 139.

პრაქტიკაში გამოყენებას, მათ დეპენალიზაციდ მივიჩნევთ, იმ მოსაზრებით, რომ როგორც ცნობილია სასჯელისაგან გათავისუფლების სახეებია: სასჯელის მოუხდელი ნაწილის შეცვლა უფრო მსუბუქი სახის სასჯელით და სასჯელის მოხდის გადავადება ორსული ქალისათვის, ან ქალისათვის, რომელსაც ჰყავს ხუთ წლამდე ასაკის შვილი. ამ შემთხვევებში რომელ დეპენალიზაციაზე შეიძლება საუბარი, თუ სასჯელისაგან გათავისუფლების ეს სახეები სასჯელის ფაქტობრივ მოხდას გულისხმობენ?

რაც შეეხება, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისა და სასჯელისაგან გათავისუფლების სხვა სახეების პრაქტიკაში გამოყენებას, განა შეიძლება ისინი დეპენალიზაციად ჩაითვალოს, მაშინ როცა, პირი თავისუფლება არა იმიტომ, რომ მის მიერ ჩადენილი ქმედება არ არის დანაშაული, არამედ იმიტომ, რომ მართლმსაჯულების ორგანო, კონკრეტულ გარემოებებში მიზანშეწონილად მიიჩნევს, რომ აღარ გამოიყენოს სასჯელი. აქედან გამომდინარე, დეპენალიზაცია შეიძლება მხოლოდ ქმედების დანაშაულად გაუქმებას ანუ დეკრიმინალიზაციას დაუკავშიროთ. ხოლო ზემოთ დასახელებულ სხვა წამახალისებელ ინსტიტუტებს, კანონმდებელი ხელმძღვანელობს რა ჰუმანიზმისა და სამართლიანობის პრინციპებით, უშვებს ამ ღონისძიებების გამოყენების შესაძლებლობას, იმ თვალსაზრისით, რომ კონკრეტულ შემთხვევებში, მიზანშეუწონელია პირის მიცემა სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში ან მის მიმართ სასჯელის გამოყენება, რაც შეიძლება მიჩნეულ იქნეს დეპენალიზაციად, რაც შეეხება ვ. კულდრიავცევის მოსაზრებას, კიდევ ერთხელ ავლნიშნავთ იმას, რომ კრიმინალიზაციის შედეგი მხოლოდ დანაშაული შეიძლება იყოს და არა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლება.

როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, დეპენალიზაცია ეს არის გარკვეული დანაშაულებრივი ქმედების დასჯადობის შემსუბუქება ან გაუქმება. დეპენალიზაცია თავის მხრივ, საფეხურებრივია, იმდენად, რამდენადაც ქმედების დასჯადობის გაუქმება წარმოადგენს მხოლოდ სრული დეპენალიზაციის შედეგს. ნაწილობრივი დეპენალიზაცია ნიშნავს სასჯელის შემსუბუქებას, მაგრამ იგი არ უნდა გავაიგივოთ დანაშაულთა დარღვევებად გადაკვალიფიცირებასთან. ამასთან ნაწილობრივი დეპენალიზაცია არ უნდა დავიკავში-

როტ დეკრიმინალიზაციის, ვინაიდან იგი გამოიხატება მხოლოდ იმ ქმედებისათვის სასჯელის შემსუბუქებაში, რომელიც დანაშაულად აღიარებულია.

დეკრიმინალიზაცია, თავის მხრივ, საფეხურებრივი არ არის, ვინაიდან არ შეიძლება მეტნაკლები ხარისხის დანაშაულს წარმოადგენდნენ (მართლწინააღმდეგობას ხარისხი არ გააჩნია). ჩვენი აზრით, მცდარია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ დეკრიმინალიზაცია ამსუბუქებს ან აუქმებს ქმედების დანაშაულებრივ ხასიათს.¹ თუ ზემოთ ხსენებულ ავტორებს მხედველობაში ჰქონდათ ის სიტუაცია, როცა, მაგ., ქმედება უკვე აღარ ითვლება დანაშაულად და კვალიფიცირდება როგორც სამართალდარღვევა, მაშინ დასაფიქრებელია, არის თუ არა ასეთი განსაზღვრება ზუსტი, ე. ი. ნამდვილად არის თუ არა დანაშაული „უფრო დანაშაულებრივი“, ვიდრე – დარღვევა. და თუ ეს უკანასკნელი „ნაკლებად დანაშაულებრივი“, გამოდის, რომ დარღვევაც დანაშაული ყოფილა, მაშინ რა განსხვავებაა დარღვევასა და დანაშაულს შორის?

სამეცნიერო ლიტერატურაში გვხვდება ზემოთ ხსენებულ ცნებათა სხვანაირი გაგებაც, რომლის თანახმად, დეკრიმინალიზაცია ნიშნავს სახელმწიფოს უფლების გაუქმებას, დააღოს სანქცია სასჯელის სახით გარკვეულ ქმედებას, დეპენალიზაცია კი, გულისხმობს დანაშაულის გადაკვალიფიცირებას სამართალდარღვევად, აგრეთვე მკაცრი სასჯელის შეცვლას უფრო მსუბუქი სახის სასჯელით.² ამ მოსაზრებას ვერ დავეთანხმებით, რადგან, როგორც ითქვა, დეპენალიზაცია ეფუძნება სასჯელის შემსუბუქებას ან გაუქმებას ან მოიცავს ქმედების გატანას ტრადიციული სისხლის სამართლის ჩარჩოებიდან სანქციის იდეის გამორიცხვის გარეშე: ქმედება აღარ არის დანაშაულებრივი, მაგრამ ისჯება ადმინისტრაციული ან სხვა წესით. დეკრიმინალიზაცია კი უფრო რადიკალურია, ვინაიდან აღნიშნულ ქმედებას მართლზომიერად მიიჩნევს ან გადააქვს სხვა სახის სამართალდარღვევათა კატეგორიაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ დასახელებული პროცესები შინაარსობრივად ერთმანეთისაგან განსახვავდებიან და დამოუკიდ-

¹ *The Decriminalization Transactins of colloquium of Bellagio 1973. Milano, 1975, გვ. 156- 405.*

² *Rapport sur la decriminalisation, Strasbourg, 1980, გვ. 13-17.*

ებელნი არიან, კანონმდებლობის განვითარება მათ გარეშე წარმოუდგენელია, ვიანიდან არ შეიძლება კრიმინალიზაცია პენალიზაციის გარეშ არსებობდეს, ხოლო დეკრიმინალიზაცია – დეპენალიზაციის გარეშე.

ვერ დავეთანხმებით ვ. კუდრიავცევს, რომელიც ფიქრობს, რომ კრიმინალიზაცია და პენალიზაცია, ისევე როგორც მათი საწინააღმდეგო პროცესები – დეკრიმინალიზაცია და დეპენალიზაცია, შეიძლება მოვიცვათ ცნებით „კრიმინალიზაცია“, რომელიც, ამ შემთხვევაში, ფართო გაგებით გამოიყენება.¹

ჩვენი აზრით, კრიმინალიზაციის ცნების ვიწრო და ფართო გაგება არ არსებობს. მისი ერთადერთი გაგება ის არის, რომ იგი ქმედების დანაშაულად გამოცხადებაა და მისი ცნების უკან საკანონმდებლო საქმიანობის სხვა პროცესების ამოფარება, ნიშნავს ამ პროცესების დამოუკიდებლობის უარყოფას. მართალია, კრიმინალიზაცია, უმთავრესია სისხლის სამართლის კანონშემოქმედებაში და მის გარეშე ვერ იარსებებს სხვა პროცესები, მაგრამ მათ სულ სხვა ფუნქციები აკისრიათ, სხვა სფერო აინტერესებთ და შინაარსობრივად განსხვავდებიან მისგან, ამიტომ მათი კრიმინალიზაციის ცნებით შემოფარგვლა არ იქნება მიზანშეწონილი.

გვინდა ისიც ავლნიშნოთ, რომ ტერმინს „კრიმინალიზაცია“ ჰყავს მოწინააღმდეგეებიც, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ მის გარეშე შეიძლება იოლად გავიდეთ და გამოვიყენოთ უფრო ჩვეული ცნება, მაგ., „სისხლისსამართლებრივი აკრძალვა“. ამ გაგებას ვერ დავეთანხმებით. ტერმინებს „კრიმინალიზაცია“ და „დეკრიმინალიზაცია“ აქვთ უდავო უპირატესობა და არსებობის უფლება სულ ცოტა ორი საფუძვლით მაინც. ჯერ ერთი, ისინი ეკონომიურნი არიან, რადგან თითოეული გამოიხატება ერთი სიტყვით, მეორე მხრივ, რაც ყველაზე მთავარია – ეს ტერმინები უფრო განსაზღვრულია, ვიდრე მათი შემცველი.

სინამდვილეში, საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად მართებულია ცნება „სისხლისსამართლებრივი აკრძალვა“, საკამათოა. შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ სისხლის სამართალი, უმრავლეს შემთხვევებში, არ ქმნის საკუთარ აკრძალვებს, არამედ ადგენს

¹ В. Н. Кудрявцев. Понятие уголовной политики и формы её реализации, გვ. 18.

იმის დასჯადობას, რაც უკვე აკრძალული იყო მორალის მიერ და რომ რეალური სოციალური ნორმის აკრძალვაზე ორიენტაცია სისხლის სამართლის კანონის სოციალური განპირობებულობის ერთ-ერთ აუცილებელ მომენტს წარმოადგენს.¹ ამ მოსაზრებას ძირითადად ვეთანხმებით, მაგრამ ვერ გავიზიარებთ იმას, რომ სისხლის სამართალი არ ქმნის საკუთარ აკრძალვებს. მართალია, სხვისი ქონების მიტაცება, რელიგიით აკრძალულია, რაც გამოხატულია კიდევაც ერთ-ერთი მცნებით „არა იპარო“ და შეიძლება შემოგვედავონ იმაში, რომ აკრძალვის მეორადი აკრძალვა შეუძლებელია. ეს პოზიცია გასაგებიცაა, მაგრამ, ამ შემთხვევებში, ყველაზე იოლი გამოსავალი ის იქნება, თუ აკრძალვებს დავტოვებთ რელიგიაში, მორალში თუ ზნეობაში და აღარ შევიწუხებთ თავს დანაშაულისა თუ დანაშაულის შემადგენლობების შექმნით.

მაგრამ იმთავითვე ჩნდება კითხვები: რა ფუნქცია აკისრია სისხლის სამართალს და საერთოდ რამდენად მართებულია, მისი როგორც სამართლის დამოუკიდებელი დარგის არსებობა. სრულიად ვეთანხმებით პროფ. თ. წერეთლის მოსაზრებას, რომ „სისხლის სამართლის კანონი დანაშაულის შემადგენლობის შექმნით და მასთან სასჯელის დაკავშირებით ქმნის ნორმას, რომელიც სავალდებულოა ყველა მოქალაქისათვის. მართალია, სისხლის სამართლის კანონი რედაქციულად ის არ არის აგებული: ქურდობა ყველასათვის აკრძალულია და თუ ვინმემ მოიპარა, – ასე და ასე დაისჯებაო, მაგრამ იგი ამას საკანონმდებლო ტექნიკის მოსაზრებით არ აკეთებს, ვინაიდან ყველასათვის გასაგებია, რომ თუ კანონი რაიმე მოქმედებას დასჯადად აცხადებს, იგი ამ მოქმედებას კრძალავს“.²

ამ მოსაზრებას ვერაფერს დაუმატებთ, მხოლოდ ავლნიშნავთ იმას, რომ „სისხლის სამართლებრივი აკრძალვის“, როგორც ცნების მართებულობა, უდავოა. მაგრამ იგი უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე კრიმინალიზაცია, ვინაიდან მასში სისხლის სამართლის ნორმაა გამოხატული, ხოლო კრიმინალიზაციაში კი – ქმედების დანაშაულად გამოცხადება.

¹ Г. А. Злобин, С. Т. Келина. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. М., 1978, გვ. 104-105.

² თ. წერეთელი, გ. ტყემელიაძე. მოძღვრება დანაშაულზე, გვ. 51.

კრიმინალიზაციის ცნების და ზოგადად, კანონშემოქმედების-
თან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტა საკმაოდ რთულის
და შემდგომ კვლევას მოითხოვს.

IRMA GABELIA

**FOR UNDERSTANDING THE IDEA AND THE ESSENCE
OF CRIMINAL LAWMAKING**

In legal literature there is a popularized consensus of opinion that criminal legislation and associated with it criminalization should be considered within the criminal policy. In our opinion, criminalization is a subject not of the criminal policy but criminal lawmaking which serves as an independent field. In spite of the fact that the legislative process includes such political principles as a principle of “democracy” and “political expediency” as well, it does not mean that the policy is a unique basis of lawmaking. Criminal lawmaking is a variation of a constructive process and a lawmaker is a subject of public practice. The outcome of criminal lawmaking is the development of new regulations or modification of the existing procedures. Criminal lawmaking is an only independent category of creative ability where very difficult problems of criminalizations should be studied and solved.

ღალი ბაბისონია

ონტოლოგია აქსიოლოგია და გნოსეოლოგია სამართლის ფილოსოფიაში

სამართლებრივი ონტოლოგიის, აქსიოლოგიის და გნოსეოლოგიის პრობლემების განხილვას ვიწყებთ მოცემული ტერმინების ეტიმოლოგიური შინაარსის გარკვევით. თითოეულ მათგანს განვიხილავთ ჯერ ზოგადი ფილოსოფიის კონტექსტში, ხოლო შემდგომ სამართლის ფილოსოფიის კონტექსტში.

ონტოლოგია (ბერძნ. *ον* – ნათ. *ontos* – არსებულ და... *logia*), ფილოსოფიის ნაწილია რომელიც განიხილავს ყოფიერების საყოველთაო საფუძვლებს, სტრუქტურასა და კანონზომიერებებს. ონტოლოგიის მიერ სამყაროს სურათის გამოხატვა შეესატყვისება რეალობის შემეცნების გარკვეულ დონეს და ფიქსირებულია მოცემული ეპოქის ფილოსოფიის ტრადიციებსა და კატეგორიებში.¹ ონტოლოგია ბერძნული წარმოშობის ტერმინია *ontos* – ნიშნავს ყოფიერებას, *ლოგოს*-ნიშნავს მოძღვრებას. ონტოლოგია არის მეცნიერება არსისი, არსებობის, ყოფიერების, სტრუქტურისა და კანონზომიერების შესახებ. ონტოლოგიური პრობლემები ძირითადად შეეხება ყოფიერებას, მის ნაირსახეობებსა და დამახასიათებელ თვისებებს.

ონტოლოგია სამართალში. ონტოლოგია სამართალში ძირითადად შეისწავლის სამართლის ყოფიერებას, ეს არის მოძღვრება სამართლის ყოფიერების შესახებ. სამართალგაგების თითოეული ტიპის ჩარჩოში სამართლის ონტოლოგიური საკითხის განხილვა ე.ი. გარკვევა იმისა, თუ რა არის სამართალი? მჭიდროდ უკავშირდება სამართლებრივი გნოსეოლოგიის და სამართლებრივი აქსიოლოგიის პრობლემას.

ონტოლოგიას აინტერესებს რა არის სამართალი? ონტოლოგიაში განასხვავებენ: ლეგისტურ ონტოლოგიას, ბუნებით –

¹ გ. ასათიანი. ონტოლოგია. თბ., 1984, გვ. 538.

სამართლებრივ ონტოლოგიას და ლიბერტარულ – იურიდიულ ონტოლოგიას.

ლევისტური ონტოლოგიის თანახმად სამართალი, როგორც მოვლენა მოკლებულია სამართლებრივ არსს. აქ სამართლის ყოფითი არსებობა არ არის დამოკიდებული რაღაც ობიექტურ საფუძვლებზე, იგი მთლიანად და ყოველმხრივ განისაზღვრება ხელისუფლების ავტორიტეტით. ხელისუფლების საკუთარი სუბიექტური თვალთახედვითა და გადაწყვეტით.

ბუნებით-სამართლებრივი ონტოლოგიის თანახმად სამართლის ყოფიერება წარმოდგენილია ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ფორმით:

- სამართლის ნამდვილი (ჭეშმარიტი) ყოფიერების ფორმით (ბუნებითი სამართლის ყოფიერება);

- სამართლის არანამდვილი ყოფიერების ფორმით (ეს არის პოზიტიური სამართლის არსებობა).

ბუნებით სამართლებრივი ონტოლოგიის შესაბამისად არსებობს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ორი ტიპის სამართალი:

- ჭეშმარიტი ბუნებითი სამართალი;
- არაჭეშმარიტი – პოზიტიური სამართალი.

მართალია ბუნებით-სამართლებრივი ონტოლოგია აკრიტიკებს ლევისტური მიდგომის ნაკლოვანებებს, რაც მდგომარეობს სამართლის ობიექტური არსის უარყოფაში, მაგრამ მეორე უკიდურესობაში ვარდება და უარყოფს სამართლის ე.წ. უცხოყოფიერებას. მას არ მიაჩნია რომ სამართალი შესაძლოა არსებობდეს სამართლებრივი კანონის ფორმით და მიაჩნია, არსებობს მხოლოდ ბუნებითი სამართალი.

ლიბერტარულ-იურიდიული ონტოლოგიის თანახმად სამართლის ყოფიერება არის რეალური, პოზიტიური სამართლებრივი მოვლენა, რომელიც გამოხატავს სამართლის ობიექტურ არსს. სამართლის ყოფიერება, მისი არსებობა და მოქმედება ვარაუდობს აუცილებელ კავშირს სამართლის არსსა და სამართლებრივ მოვლენას შორის.

სამართლის ლიბერტარულ-იურიდიული დოქტრინა ავითარებს სამართლის ნორმატიულობის იურიდიულ გაგებას. ლიბერტარულ-იურიდიული ონტოლოგიის ამოცანა მდგომარეობს არა სა-

მართლის დენორმატიზაციაში, არამედ კანონის ნორმის, როგორც სამართლებრივი მოვლენისა და სამართლის არსებობისა და მოქმედების ფორმის იურიდიზაციაში. მხოლოდ სამართლებრივი კანონის ნორმას შეუძლია სხვა სამართლებრივ ფორმებთან ურთიერთქმედებით დაიკავოს თავისი კუთვნილი ადგილი სამართლის ყოფიერები ზოგად სივრცეში; ვინაიდან სამართლებრივი კანონის ნორმა არის ფორმალური თანასწორობის გამონატვისა და განხორციელების ფორმა. ესეიგი სამართლის ონტოლოგია არკვევს თუ რა არის სამართალი.

აქსიოლოგიის პრობლემები სამართალში. სიტყვა აქსიოლოგია ბერძნული წარმოშობისაა და ნიშნავს მოძღვრებას ღირებულებაზე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ აქსიოლოგია არის ფილოსოფიური მოძღვრება ღირებულებებზე. ღირებულებების ქვეშ იგულისხმება ადამიანთა ცხოვრების წესის საფუძველში ჩადებული იდეები, იდეალები, შეხედულებები. ეს იდეები, იდეალები და პრინციპები არის ზნეობრივი, სამართლებრივი, პოლიტიკური, რელიგიური, მეცნიერული, მხატვრული; მათ მნიშვნელოვანი ღირებულებითი დატვირთვა აქვთ როგორც პიროვნებისთვის ასევე საზოგადოებისთვის. ძველბერძნული წარმოშობის ტერმინი აქსიოლოგია ორი ნაწილისაგან შედგება: *axia* – ღირებულება... *logos*, მოძღვრება ფასეულობის შესახებ, ანუ „გარემო სამყაროს ობიექტების დადებით ან უარყოფით ფასეულობაზე ადამიანთათვის, საზოგადოებრივი ჯგუფის ან საზოგადოების ზოგადად“.¹

აქსიოლოგია რეალურად ფილოსოფიის დარგია, რომელიც შეისწავლის ღირებულების რაობას. აქსიოლოგიის მთავარი მიზანი ღირებულების ონტოლოგიური სტატუსის დადგენაში მდგომარეობს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ აქსიოლოგიის მიზანია გარკვეოს როგორია ღირებულება (ფასეულობა) თავისი ბუნებით: ობიექტური თუ სუბიექტური, ფარდობითი თუ აბსოლუტური, ცვალებადი თუ უცვლელი (მარადიული). აქსიოლოგია ადგენს და აფიქსირებს კავშირს ღირებულებასა და ღირებულ ობიექტს შორის, ღირებულებასა და სუბიექტს შორის, ღირებულებასა და ჯერარსს შორის.

ღირებულების პრობლემა ფილოსოფიური ხასიათისაა, მისი

¹ ს. თეზელიშვილი. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი. თბ., 2005, გვ. 122.

აქტიური კვლევა დაიწყო XIX საუკუნიდან. აქსიოლოგია, როგორც დამოუკიდებელი დისციპლინა XIX ს. მიწურულიდან ყალიბდება. იმის გათვალისწინებით, რომ აქსიოლოგია არის მოძღვრება ღირებულებაზე, მან პირველ რიგში უნდა დაგვიდგინოს ღირებულების ცნება და რაობა (ანუ მისი ონტოლოგიური სტატუსი). როდესაც ვიკვლევთ საქმის, მოვლენის ფაქტობრივ ვითარებას, მაშინ ამ მოვლენის ღირებულებითი ნაწილი საერთოდ არ ჩანს, მაგრამ თუ ვახდენთ არა მხოლოდ ფაქტების კონსტატაციას, არამედ ვაფასებთ კიდევ გარკვეული კრიტერიუმებით მოვლენას ანუ მოგვწონს ან არ მოგვწონს იგი, მაშინ „შეფასების ამ აქტიურ პოზიციაში საგანი წარმოდგება როგორც რაღაც მნიშვნელობის მქონე: კარგი ან ცუდი, ბოროტი ან კეთილი. ღირებულება არის ის, რის საფუძველზეც განიხილება რაიმე, როგორც მოწონების, პატივისცემის, მოწიწების ან პირუკუ, დაწუნების, გაკიცხვის ღირსი“.¹

ღირებულების ბუნებაში იდეალური გაგებით შეიმჩნევა ორი ძირითადი მიმართულება:

- ა) ობიექტური;
- ბ) სუბიექტური.

ობიექტური მიმართულების თვალთახედვას ავითარებს პლატონი. საერთოდ ფილოსოფიაში მიიჩნევენ, რომ ობიექტური იდეალური აქსიოლოგია პლატონის ფილოსოფიური ხაზის გაგრძელებაა.² მოგვიანებით ნეოკანტიანელთა სკოლის წარმომადგენლებმა ღირებულებები ფილოსოფიის სპეციფიკურ ობიექტებად მიიჩნიეს.³ ფილოსოფიას, კერძოდ კი აქსიოლოგიას დაეკისრა არარსებული, არარეალური მაგრამ აბსოლუტური მნიშვნელობის მქონე იდეალური ღირებულების კვლევა. იგივე ობიექტივისტური პლატონისეული ხაზი შეიმჩნევა მაქს შელერის აქსიოლოგიაში. შელერის აზრით „ღირებულებები, როგორც გარკვეული თვისობრიობები, ქმნის განსაკუთრებული წესრიგის, მიმართებისა და კავშირების მქონე საგანთა სფეროს“.⁴ ობიექტივისტური აქსიოლოგიის შესაბამისად გამართლებულია ღირებულების ობიექტურობა,

¹ თ. ბუაჩიძე. ლეგისტური აქსიოლოგია. თბ., 1977, გვ. 39.

² თ. ბუაჩიძე. ლეგისტური აქსიოლოგია, გვ. 44.

³ *Проблема ценности в философии*. М., 1966, გვ. 67.

⁴ თ. ბუაჩიძე. ლეგისტური აქსიოლოგია, გვ. 39.

აბსოლუტურობა და მარადიულობა. იდეალურ ფილოსოფიაში ობიექტივისტური თვალსაზრისის მომხრეები არიან ნეოთომიზმი, ფენომენოლოგიური სკოლა, ნ. ჰარტმანი.¹

სუბიექტივისტური თვალსაზრისით კი ღირებულება გამოდის ადამიანის ფსიქო-ფიზიკური თავისებურებიდან. სუბიექტივისტების აზრით ღირებულებად ითვლება ის, რაც ემსახურება სიცოცხლის დამკვიდრებას. ამ შეხედულებამ გადამწყვეტი ზეგავლენა მოახდინა თანამედროვე ფილოსოფიაზე იგი განხორციელდა: სიცოცხლის ფილოსოფიაში, ლოგიკურ პოზიტივიზმსა და პრაგმატიზმში.

აქსიოლოგია სამართლის ფილოსოფიაშიც მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს, ვინაიდან სამართლის და სახელმწიფოს, როგორც მოვლენის, ღირებულებით-შეფასებითი ანალიზი ყველაზე მნიშვნელოვანია იურისპრუდენციაში. მოძღვრება სამართლის ღირებულების ფასეულობის შესახებ განსხვავებულად აღიქმება და იმიფრება სამართალგაგების განსხვავებული ტიპების წარმომადგენელთა მიერ. სამართლებრივ აქსიოლოგიაში სამი ძირითადი მიმართულება იკვეთება:

- ლეგისტური აქსიოლოგია.
- ბუნებით-სამართლებრივი აქსიოლოგია.
- ლიბერტარული-იურიდიული აქსიოლოგია.

სამართლებრივი აქსიოლოგიის კვლევის ობიექტი არის სამართლის, როგორც ფასეულობის (ღირებულების) გაგებისა და ახსნა-განმარტების პრობლემები, შესაბამისი ღირებულებითი მსჯელობები ფაქტობრივად მოცემული კანონის სამართლებრივ მნიშვნელობასა და სახელმწიფოზე.

ლეგისტური აქსიოლოგია – ლეგიზმის ჩარჩოში, სადაც გაიგებებელია სამართალი და კანონი, უარყოფილია სამართლის ობიექტური არსი, უარყოფილია სამართლისა და თვითნებობის გამიჯვნა ერთმანეთისგან, ალბათ შეუძლებელია არსებითად იმსჯელო კანონის სამართლებრივ შეფასებასა და სამართლებრივ ღირებულებაზე. ლეგისტური გაგებით კანონის (ნაგულისხმევია პოზიტიური სამართალი) ღირებულება მდგომარეობს მის ოფიციალურ ზოგადსავალდებულობასა და ხელისუფლებრივ-იმპერატიულობაში. ამ გაგებით ყურადღება არ ექცევა რომელიმე ობიექ-

¹ *Проблема ценности в философии*, გვ. 80.

ტური სამართლებრივი საფუძვლით სამართლის ზოგად მნიშვნელობას (მის საყოველთაო მნიშვნელობას). გარდა ხელისუფლებრივ ბრძანებითისა. ამ მიდგომას ავითარებს ნეოპოზიტივისტი ჰანს კელზენი, რომელიც მიიჩნევს, რომ სამართალი ფასეულია მხოლოდ როგორც ბრძანება, როგორც ნორმა.

ბუნებით-სამართლებრივი აქსიოლოგიის თანახმად სამართალი თავის თავში მოიცავს „ნამდვილი“ სამართლის ობიექტურ თვისებებსა და ღირებულებებს და ამიტომ გვევლინება სათანადო წესის (ნიმუშის), მიზნის და კრიტერიუმის სახით. რათა მოვახდინოთ ღირებულებითი შეფასება როგორც პოზიტიური სამართლის, ასევე შესაბამისი სამართალდამდგენი ხელისუფლებისა. იმავდროულად ბუნებითი სამართალი გაგებულია, როგორც თავისი ბუნებით ზნეობრივი მოვლენა და აპრიორულად არის შესაბამისი აბსოლუტური ფასეულობის მატარებელი. ბუნებით-სამართლებრივი აქსიოლოგია არის მორალურ-ზნეობრივი მოძღვრება სამართალზე, მის წარმომადგენლებად შეიძლება დავასახელოთ ე. კანტი და ფ. ჰეგელი. სამართალი ამ გაგებით არის ზნეობრივი მინიმუმი, რომელიც მორალური წესრიგის ნაწილში როგორც ზნეობრივი მთლიანობა გამოხატავს (მორალურ, რელიგიურ) სამართლიანობას. ამ მიმართულების დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ისეთი პრობლემების დაყენება და შემუშავება, როგორიცაა: სამართლის ღირებულების პრობლემები, თავისუფლების და ადამიანთა თანასწორობის იდეები, ბუნებით – სამართლებრივი სამართლიანობის, ადამიანის თანდაყოლილი და განუყოფელი უფლებების აღიარება, სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეები, ხელისუფლების სამართლით შეზღუდვის იდეები.

ლიბერტარულ-იურიდიული აქსიოლოგიის თანახმად სამართლის ღირებულება იმაში მდგომარეობს, რომ სამართალი არის საყოველთაო, ზოგადსავალდებულო ფორმა ისეთი ფუნდამენტალური ადამიანური ფასეულობების გამოხატვისა, როგორიცაა თანასწორობა, თავისუფლება და სამართლიანობა. ამ სამართალგაგებით თანასწორობა, თავისუფლება და სამართლიანობა არის სამართლებრივი ფორმალობები და არა ფაქტიურობები. ეს არის ფორმალურ-მოცულობითი კომპონენტები სამართლისა და სამართლებრივი ფორმისა. აქსიოლოგიური გაგებით სამართლის ამგვა-

რი იურიდიულ-ფორმალიზებული კონცეფცია საფუძველს გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ საუბარია მხოლოდ სამართლებრივ ფასეულობებზე და არა მორალურ, ზნეობრივ, რელიგიურ და ა.შ. ფასეულობებზე. ლიბერტარულ – იურიდიული აქსიოლოგიის თანახმად კანონი (პოზიტიური სამართალი), სახელმწიფო, სამართლის სუბიექტების ქცევა უნდა იყოს სამართლებრივი და შესაბამისად შეფასდეს მხოლოდ სამართლებრივი თვალთახედვით.

გნოსეოლოგია – ტერმინი ძველ-ბერძნული წარმოშობისაა *gnosis* – ნიშნავს ცოდნას, *logos* – მოძღვრება. გნოსეოლოგია ფილოსოფიის დამოუკიდებელი და იმავდროულად შემადგენელი ნაწილია, რომელიც შეისწავლის შემეცნებას, შემეცნების კანონზომიერებებს, სუბიექტისა და ობიექტის ურთიერთდამოკიდებულებას შემეცნების პროცესში, ცოდნის მიმართებას სინამდვილესთან და ადამიანის მიერ სამყაროს შემეცნების შესაძლებლობას.¹

გნოსეოლოგია ეპისტემოლოგია არის შემეცნების ბუნების შემსწავლელი ფილოსოფიის დარგი. მისი დანიშნულებაა შეისწავლოს შემეცნების ბუნება, მისი წარმოშობა, ჩამოყალიბება, სტრუქტურა და სინამდვილესთან მიმართება.

„შემეცნება – ობიექტური რეალობის ადეკვატური ასახვა ადამიანის ცნობიერებაში; უმაღლესად ორგანიზებული მატერიის? თვისება შემეცნება გვევლინება გრძნობადი და რაციონალური შემეცნების სახით“.²

შემეცნების თეორიის შინაარსსა და ხასიათს განაპირობებს შემდეგი საკითხი: რას ნიშნავს ცოდნის ობიექტურობა და რა პირობებშია იგი შესაძლებელი. შემეცნების თეორია იკვლევს ფილოსოფიის ძირითად საკითხს გნოსეოლოგიურ მხარეს, რაც შემდეგში მდგომარეობს: შეუძლია თუ არა ადამიანის ცნობიერებას შეიმეცნოს გარემომცველი სამყარო თავისი ბუნებითა და კანონზომიერებებით. როგორც მიუთითებს ვ. ერქომაიშვილი შემეცნების თეორია უნდა განვასხვავოთ:

- ონტოლოგიისაგან – რომელიც იკვლევს ყოფიერების, არსებობის ზოგად ბუნებას.

- შემეცნების ფსიქოლოგიისაგან – იკვლევს შემეცნების

¹ ვ. ერქომაიშვილი. შემეცნების თეორია. თბ., 1978, გვ. 194.

² ვ. ერქომაიშვილი. შემეცნების თეორია, გვ. 709.

პროცესისა და შემეცნებითი აქტების მიმდინარეობას ინდივიდის ცნობიერებაში და არ ეხება ამ აქტების შინაარსის სინამდვილესთან მიმართების ე.ი. მისი ჭეშმარიტობა – მცდარობის საკითხს.

- ფორმალური ლოგიკისაგან – იკვლევს დასაბუთების სტრუქტურას, დამოკიდებულებას წინამძღვრებსა და დანასაკცს შორის, მაგრამ არ აინტერესებს თვით წინამძღვრებისა და დანასაკცის ჭეშმარიტობა-მცდარობის საკითხი.

- მეცნიერების მეთოდოლოგიისაგან – ანალიზებს მეცნიერებაში გამოყენებულ ფილოსოფიური კატეგორიების მეცნიერების ზოგადი სტრუქტურის, მასში გამოყენებული დასაბუთების ტიპების, მეთოდების, ცნებებისა და დებულებების ლოგიკურ შინაარსს.

- შემეცნების ისტორიისაგან – აღწერს ცალკეული ინდივიდების მიერ რეალურად განხორციელებული შემეცნების პროცესის ქრონოლოგიურ მიმდინარეობას კონკრეტულ ეპოქაში. შემეცნების თეორია მჭიდროდაა დაკავშირებული ყველა ამ დარგთან, მაგრამ მისი გაიგივება რომელიმე მათგანთან შეცდომაა.¹

შემეცნების თეორიის სპეციფიკა ის არის, რომ იგი შემეცნების შინაარსს იკვლევს ჭეშმარიტობა-მცდარობის, ანუ ობიექტთან მიმართების, თვალსაზრისით. როგორ, რა საშუალებით შეუძლია სუბიექტს შეიმეცნოს ობიექტი ისე, რომ მის შესახებ შეიძუშვოს ჭეშმარიტი, ობიექტური ცოდნა? რა არის სუბიექტი? რა არის ობიექტი? ცოდნას ობიექტურობის ობიექტი განსაზღვრავს თუ სუბიექტი? ეს არის შემეცნების თეორიის პრობლემები, ფილოსოფიის ისტორია იცნობს შემეცნების თეორიის რამდენიმე ტიპს:

- შემეცნების ემპირისტურ-ფსიქოლოგიკური თეორია.
- შემეცნების ტრანსცენდენტალურ-სუბიექტური თეორია.
- შემეცნების კონვენციონალური თეორია.
- შემეცნების ობიექტურ-იდეალისტური თეორია.
- შემეცნების მატერიალისტური თეორია.

სამართლებრივი გნოსეოლოგია გნოსეოლოგიის შემადგენელი

¹ ვ. ერქომაიშვილი. შემეცნების თეორია, გვ. 194; Т. И. Хилл. Современные теории познания. Пер. с англ. М., 1964, гв. 102; В. А. Лекторский. Субъект, объект, познание. М., 1980, гв. 134.

ნაწილია, და იკვლევს სამართლის, როგორც სპეციფიკური სოციალური ობიექტის შემეცნების პრობლემებს. სამართლებრივი გნოსეოლოგიის ძირითადი ამოცანა მდგომარეობს იმ პირობებისა და წინაპირობების შესწავლაში, რომელიც განაპირობებს სამართლის სარწმუნო (ჭეშმარიტს, სწორ) შემეცნებას სამართლის და სამართლებრივი მოვლენების შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნის მოპოვებას.

სამართლებრივ გნოსეოლოგიაში სამ მიმდინარეობას გამოყოფენ, ესენია:

- ლეგისტური გნოსეოლოგია.
- ბუნებით-სამართლებრივი გნოსეოლოგია.
- ლიბერატულ-იურიდიული გნოსეოლოგია.

ლეგისტური გნოსეოლოგიის თანახმად სამართლად აღიარებულია (და შესწავლილია) მხოლოდ ის რაც ოფიციალური ხელისუფლების მიერ გამოცხადებულია სავალდებულოდ, ატარებს იმპერატიულ ხასიათს და არის იძულებით-სავალდებულოდ დადგენილი. ამგვარი პოზიტივისტურ-პრაგმატული მიდგომის საფუძველზე ლეგისტური გნოსეოლოგია დაკავებულია:

- ა) ოფიციალური ხელისუფლების მიერ გამოცემული იმპერატიული ხასიათის ნორმების (ფორმების) სახეების სისტემატიზაციით. იგი ახდენს მოქმედი სამართლის ფორმალური წყაროების (პოზიტიური სამართალი, კანონი) სისტემეტიზაციას.
- ბ) არკვევს კანონმდებლის აზრს, რომელიც გამოხატულია ოფიციალური აქტის ტექსტში.

ლეგისტური გნოსეოლოგიის თანახმად ჭეშმარიტება სამართალზე მოცემულია კანონში, რომელიც გამოხატავს სახელმწიფოს (კანონმდებლის) ნებას, აზრს, პოზიციას. ლეგისტური გნოსეოლოგიის თანახმად სამართალმცოდნეობა დაიყვანება კანონმცოდნეობამდე.

ბუნებით – სამართლებრივი გნოსეოლოგია ისტორიულად პირველი ცდაა თეორიულ, ფილოსოფიურ, მეცნიერულ სამართლებრივად სამართლის ბუნების გარკვევისა, მისი ჭეშმარიტების წვდომისა. შემეცნების გზას მივყავართ ბუნებითი და პოზიტიური სამართლის გამიჯვნამდე. ბუნებითი სამართლის უნივერსალურობა

ბუნებითი სამართლის საყოველთაო პრინციპია. ბუნებითი სამართლის შესახებ ყველა წარმოდგენის საერთო თეორიულ-შემეცნებით საფუძველს წარმოადგენს ბუნებითის და „ხელოვნურის“ (პოზიტიურის) გამიჯვნა სამართალში, მათი განსხვავებული შეფასება და ბუნებითი სამართლის უპირობო პრიორიტეტის აღიარება. ამ პრინციპის ჩარჩოში „ხელოვნური“ უკვე მოცემული პოზიტიური სამართლის სახით, ამიტომ ბუნებითი წინარე მოცემულია (ანუ ბოძებულია გონების, ღმერთის, საგანთა ბუნების, ადამიანთა ბუნების მიერ) და წინარეპოზიტიურია. ბუნებითის წინარე-მოცემულობას სამყაროს შექმნის სივრცესა და დროში ერთდროულად აქვს ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური და აქსიოლოგიური მნიშვნელობა.

ბუნებითი (სამართალი) უპირველესია, ყოველთვის მართებულია, სწორია, ჭეშმარიტია და ზნეობრივი. ხელოვნური (პოზიტიური) წარმოებულია, ცუდია, არასწორია, მცდარია და როგორც ბუნებითისაგან გადახრილი უნდა გაძევდეს ან უკეთეს შემთხვევაში გამოსწორდეს, მოვიდეს შესაბამისობაში ბუნებითთან.

ლიბერტარულ-იურიდიულ გნოსეოლოგიას საფუძვლად უდევს ზოგადი თეორია კანონისა და სამართლის გამიჯვნისა (მათ შორის თანხვედრისა და განსხვავებების კანონზომიერებებისა). ლიბერტარულ-იურიდიული გნოსეოლოგიური მიდგომა საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ განსხვავება და თანაფარდობა სამართლის ობიექტურ არსსა და კანონის ფორმულირების სუბიექტურ პროცესს შორის.

ლიბერტარულ-იურიდიულ გნოსეოლოგიის მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს სახელმწიფოს, როგორც ფორმალური თანასწორობის პრინციპის ინსტიტუციონალურ – ხელისუფლებრივი ფორმის გამოხატვისა და მოქმედების სამართლებრივი გაგება.

სამართალგაგების თითოეული ტიპის ჩარჩოში სამართლის ონტოლოგიური საკითხის განხილვა მჭიდროდ უკავშირდება სამართლებრივი გნოსეოლოგიის და სამართლებრივი აქსიოლოგიის პრობლემას. ონტოლოგიას აინტერესებს რა არის სამართალი? ამისათვის გნოსეოლოგიამ უნდა გაარკვიოს: როგორ შეიმცნება სამართალი? ხოლო აქსიოლოგიას აინტერესებს თუ რაში მდგომარეობს სამართლის ღირებულება – ფასეულობა?

LALI GABISONIA

**AXIOLOGY, ONTOLOGY AND GNOSIOLOGY
IN THE PHILOSOPHY OF LAW**

Discussing the ontological question (What is law?) in each type of framework of legal understanding is closely connected with the problems of legal gnosiology and legal axiology. Ontology is interested in what law is. To get the answer to this question, gnosiology must find out how law is perceived and studied. And axiology is interested in what constitutes the value of law.

მეფხვია გვარამია

სამართაშორისო საკოლიციო თანამშრომლობის მექანიზმების როლი გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების კმზნაში

გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების შემოწმების და ძებნის განხორციელების ეფექტურ საშუალებას იძლევა ინტერპოლის და ევროპოლის თანამედროვე მექანიზმები. უკანასკნელ პერიოდში მთელ რიგ ქვეყნებში განსაკუთრებით მოიმატა ავტომანქანების ქურდობამ და არაკანონიერმა ბრუნვამ. „1996 წელს გატაცებული იქნა: გერმანიაში – 110 ათასი, საფრანგეთში 279 ათასი, დიდ ბრიტანეთში – 509 ათასი, იტალიაში – 305 ათასი ავტომანქანა“.¹

შთამბეჭდავია ავტომანქანის გატაცებით და მისი არაკანონიერი ბრუნვით სახელმწიფოებში გამოწვეული ზიანი. „აშშ-ში ავტომანქანების გატაცებით მიღებული ზიანი აჭარბებს 7 მილიარდ დოლარს. დიდ ბრიტანეთში ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცების შედეგად მიღებული ზიანი განისაზღვრება 1,2 მილიარდი ფუნტი სტერლინგით, ყოველწლიურად სადაზღვევო კომპანიები გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელებს უხდიან 700 მილიონზე მეტ ფუნტ სტერლინგს, ისრაელის გაერთიანებული სადაზღვევო კომპანიების მონაცემების მიხედვით, ყოველ 100 ავტომობილს შორის 3 გატაცებულია, აღნიშნული სახის დანაშაულიდან მიყენებული ზიანი 500 მილიონს აჭარბებს“.²

გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების დიდი ნაწილის რეალიზაცია ხდება დსთ-ს წევრ ქვეყნებში, „1998 წლიდან დღემდე არსებული მონაცემებით რუსეთის ტერიტორიაზე აღმო-

¹ *Характеристика международного нелегального автобизнеса.* – <http://akamed.narod.ru/zabugrom2.html>.

² *Характеристика международного нелегального автобизнеса.* – <http://akamed.narod.ru/zabugrom2.html>.

ჩენილია სხვა სახელმწიფოებში გატაცებული 7 ათასი ავტომანქანა“.¹ ინტერპოლის მონაცემების მიხედვით 1995 წლის მეორე ნახევარში და 1996 წლის პირველ ნახევარში ევროპაში გატაცებული 110 ათასი ავტომანქანიდან დსთ-ს ქვეყნებში რეალიზებული იქნა 40%. უკანასკნელ პერიოდში მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში რეგისტრირდება ფორმები, რომლებიც ხშირად ახორციელებენ გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ტრანსპორტირებას.

2001 წლის ინტერპოლის მონაცემებით ყოველწლიურად მსოფლიოში ქრება 3 მილიონზე მეტი მსუბუქი ავტომანქანა. 1996 წლიდან ინტერპოლის სისტემაში ვითარდება გატაცებული ავტომანქანების საერთაშორისო ბაზა. ამ ბაზაში დღეისათვის ირიცხება 3.8 მილიონი გატაცებული სატრანსპორტო საშუალების მონაცემი, რაც ინტერპოლის წევრი სახელმწიფოებისათვის ხელმისაწვდომია.²

2001 წლის 19 ნოემბერს ლიონში გამართული ტრანსკონტინენტური სიმპოზიუმი დაეთმო ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ორგანიზებული გატაცებისა და მისი კონტრაბანდის წინააღმდეგ ბრძოლის სტრატეგიის გამომუშავებას, ამ მხრივ ინტერპოლის საინფორმაციო სისტემის გაფართოების საკითხებს.³

ინტერპოლის მიერ წევრი სახელმწიფოების კომპეტენტური ორგანოების წარმომადგენლებისათვის შეთავაზებული იქნა სპეციალიზირებული სასწავლო კურსები, რომელიც მოიცავს სატრანსპორტო საშუალებების იდენტიფიკაციისათვის სემინარებს, ინფორმაციას ინტერპოლის ახალი ტექნოლოგიების შესახებ.⁴

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გადასაყვანად ან გადასაგზავნად სხვადას-

¹ *Характеристика международного нелегального автобизнеса.* – <http://akamed.narod.ru/zabugrom2.html>.

² იხ. *Over three million motor cars disappear each year in the world Transcontinental Vehicle Crime Symposium to address future strategies.* – <http://www.interpol.int/Public/ICPO/PressReleases/PR2001/PR200135.asp>.

³ იხ. *Over three million motor cars disappear each year in the world Transcontinental Vehicle Crime Symposium to address future strategies.* – <http://www.interpol.int/Public/ICPO/PressReleases/PR2001/PR200135.asp>.

⁴ იხ. *Over three million motor cars disappear each year in the world Transcontinental Vehicle Crime Symposium to address future strategies.* – <http://www.interpol.int/Public/ICPO/PressReleases/PR2001/PR200135.asp>.

ხვა მარშრუტი გამოიყენება, მათ შორის გამოკვეთილია ბალკანეთის მიმართულება. ამ გზით ავტოსატრანსპორტო საშუალებები დასავლეთ ევროპიდან ხვდება ბალკანეთის ქვეყნებში, აქედან კი – ახლო აღმოსავლეთში.

ცნობილია იტალიის მარშრუტი, საიდანაც ავტოსატრანსპორტო საშუალებები გადაჰყავთ აღმოსავლეთ ევროპის, ალბანეთის ან საბერძნეთის მიმართულებით. ცენტრალური ევროპის მარშრუტით, პოლონეთის, უნგრეთის და ჩეხეთის რესპუბლიკის გავლით ავტოსატრანსპორტო საშუალებები გადაჰყავთ დსთ-ს ქვეყნებში. არანაკლებ ცნობილია ესპანეთის მარშრუტი, საიდანაც ავტოსატრანსპორტო საშუალებები ხვდება სამხრეთ აფრიკაში. სამხრეთის მარშრუტის მეშვეობით, კერძოდ, სკანდინავიის ქვეყნებიდან, გერმანიიდან, ფინეთიდან, სახმელეთო და საზღვაო გზების მეშვეობით გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებები ხვდება ბალტიისპირეთის ქვეყნებში და რუსეთის ფედერაციაში.

შეიძლება გამოვყოთ გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გადაყვანის სპეციფიკურობა საზღვაო მარშრუტით, რომელიც დამნაშავეებს სხვადასხვა კონტინენტზე და ქვეყანაში გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გადატანის საშუალებას აძლევს.

მიმდინარე მონაცემებით ინტერპოლის ძებნის მონაცემთა ბაზაში 2005 წელს ირიცხებოდა ერთი მილიონ შვიდასი ათასი გატაცებული ავტომობილი, რომელთა რიცხვი 2008 წლის მონაცემებით ორი მილიონ სამასიათასამდე გაიზარდა. ამასთან ერთად, იზრდება დაზღვეულ ავტომანქანებთან დაკავშირებული თაღლითობის რიცხვიც.¹ თანდათანობით იხვეწება საერთაშორისო არალეგალური ავტობიზნესი, რომელსაც სერიოზული ფინანსური ზიანი მოაქვს სახელმწიფოებისათვის.

გატაცებული, საზღვარგარეთ გაყვანილი ავტოსატრანსპორტო საშუალების დაბრუნება პრობლემატურია იმდენად, რამდენადაც სახელმწიფო საზღვრის გადაკვეთის შემდეგ საქმე გვაქვს სხვა ქვეყნის იურისდიქციასთან, რთულ ეროვნულ საკანონმდებლო პროცედურებთან და ამ სფეროში არასათანადო ინფორმირე-

¹ შტრ.: *За три года база угнанных автомобилей Интерпола выросла более, чем на четверть*, – <http://www.rosinvest.com/news/452697/12.01.2009>.

ბასთან, სახელმწიფოთა მხრიდან საერთაშორისო ძებნის პროცედურის გამოუყენებლობასთან.

უკანასკნელ წლებში განვითარებულ ქვეყნებში გავრცელდა ავტოსატრანსპორტო საშუალების ქურდობის იმიტაცია. ”ავტომანქანის მესაკუთრე მას აზღვევს მაქსიმალური თანხით. ამასთან ერთად, მესაკუთრე თანამონაწილესთან ახორციელებს მოლაპარაკებას ავტომანქანის ქურდობის იმიტაციაზე, ან ხშირად თვითონ ახდენს მის გადაყვანას სხვა სახელმწიფოში, გარკვეული დროის შემდეგ კი აკეთებს განცხადებას ავტომანქანის ქურდობის შესახებ სამართალდამცავ ორგანოებში, რათა სადაზღვევო კომპანიისგან მიიღოს მაქსიმალური თანხა.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცება და ვაჭრობა ზოგიერთ შემთხვევაში ემსახურება სხვა დანაშაულის დაფინანსებას, როგორცაა ტერორიზმი, ტრეფიკინგი და სხვა. ინტერპოლის გენერალური სამდივნო დღითი-დღე ანვითარებს გატაცებული ავტომანქანების ავტომატური ძებნის ბაზას (ASF-SMV). აღნიშნულ ბაზაში 2007 წლის მონაცემებით რეგისტრირებული იყო 4,8 მილიონი მოთხოვნა გატაცებული ავტრანსპორტო საშუალებების ძებნაზე. ამავე მონაცემთა ბაზის დახმარებით ნაპოვნი იქნა 37.000 ავტომანქანა.¹

საზღვარგარეთ გაყვანილი ავტოსატრანსპორტო საშუალების ძებნას ართულებს მათი რეგისტრაციის განსხვავებული წესები. სახელმწიფოთა ერთ ნაწილში ავტომანქანის აღრიცხვის დროს მოწმდება მონაცემები, როგორც ძველ, ისე ახალ მფლობელზე. ზოგიერთ სახელმწიფოში ასეთი შემოწმება ხორციელდება ავტოსატრანსპორტო საშუალებაზე ან მის მფლობელზე საეჭვო ინფორმაციის არსებობის შემთხვევაში ან მოწმდება მხოლოდ ახალი მფლობელის პირადი მონაცემები.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია ავტოსატრანსპორტო საშუალებების დოკუმენტების დამცავი ნიშნები, რადგან მათი საერთაშორისო მასშტაბით უნიფიკაცია დღემდე არ განხორციელებულა. საბერძნეთში, ისრაელში, კვიპროსში და ისლანდიაში ზემალნიშნულ დოკუმენტს დამცავი ნიშნები არ გააჩნია. თუმცა მთელ რიგ სახელმწიფოებში, მათ შორის, საქართველოში ტრან-

¹ შტრ.: <http://www.interpol.int/Public/Vehicle/default.asp>.

სპორტის სარეგისტრაციო მოწმობას სათანადო დამცავი მექანიზმები აქვს.

სახელმწიფოებში შექმნილია ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მონაცემთა რეგისტრაციის ავტომატიზირებული ბაზა, ასევე ხშირად ვხვდებით მსგავს რეგიონალურ ბაზებს, რაც ამარტივებს საერთაშორისო სამართლებრივ ურთიერთდახმარებას ინტერპოლისა და ევროპოლის მექანიზმების მეშვეობით. საქართველოს შსს-ს მინისტრის №150-ე ბრძანებით რეგულირდება მექანიკური სატრანსპორტო საშუალებების სავალდებულო რეგისტრაციის წესი.¹ ასეთი ბაზა არ არსებობს კვიპროსსა და დანიამი.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცება, საზღვარგარეთ მისი გადაღანიდვა ან გადაყვანა ხორციელდება კარგად ორგანიზებულ დამნაშავეთა დაჯგუფების მიერ, რომელთა წევრებს შორის განაწილებულია როლები. ასეთი დაჯგუფებები კარგად სწავლობენ საავტომობილო ბაზრის მოთხოვნებს. გავრცელებულია ავტომანქანის გატაცება მისი შემდგომი დაშლისა და შემკვეთისათვის მაკომპლექტებული ნაწილების საზღვარგარეთ მიწოდების მიზნით.

მსოფლიოში ფართოდაა გავრცელებული ყალბი საქონლით, მათ შორის, ავტონაწილებით ვაჭრობა, ამ პრობლემას ინტერპოლის მიერ მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა.² მოცემული გარემოებების გათვალისწინებით მსგავსი დანაშაულების წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო გამოცდილების კვლევა და გაზიარება მართებულია იმდენად, რამდენადაც საქართველოდან უცხოეთში გაქცეული და ემიგრაციაში მყოფი დანაშაულებრივი დაჯგუფებები თანდათანობით ინტეგრაციას ახდენენ საზღვარგარეთ არსებულ დანაშაულებრივ გაერთიანებებთან, აქედან გამომდინარე, დანაშაული ღებულობს ტრანსნაციონალურ ხასიათს, ასეთი დანაშაულის შესამცირებლად მიზანშეწინილია თანამედროვე საერთაშორისო საპოლიციო ეფექტური მექანიზმების გამოყენება.

¹ იხ. საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანება №150 მექანიკური სატრანსპორტო საშუალებების სავალდებულო რეგისტრაციის წესის შესახებ. ინსტრუქცია მექანიკური სატრანსპორტო საშუალებების სავალდებულო რეგისტრაციის წესის შესახებ, 2007 წლის 31 იანვარი.

² შდრ.: *Growing evidence of links between counterfeit goods and terrorist financing. INTERPOL highlights potential risk to public safety.* – <http://www.interpol.int/Public/ICPO/PressReleases/PR2004/PR200412.asp>.

გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ძებნის საკითხი საქართველოში ინტერპოლის ეცბ-ს მეშვეობით, რეგულირდება საქართველოს პრეზიდენტის 2007 წლის 12 თებერვლის №99 ბრძანებულებით.¹

საქართველოდან გატაცებული და საზღვარგარეთ გაყვანილი ავტომანქანის შესახებ ეჭვის არსებობის შემთხვევაში საქართველოს უფლებამოსილი სამართალდამცავი ორგანოები ან კომპეტენტური თანამდებობის პირები შინაგან საქმეთა სამინისტროს სტრუქტურაში შემავალ ეცბ-ს მიმართავენ შუამდგომლობით სატრანსპორტო საშუალების შემოწმების თაობაზე.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების შემოწმებისა და ძებნის განხორციელების თაობაზე სამართლებრივი თანამშრომლობა საქართველოს ეცბ-ს მექანიზმების მეშვეობით შეიძლება განხორციელდეს:

1. ინტერპოლის საინფორმაციო არხებით ძებნილი ავტოსატრანსპორტო საშუალების აღმოჩენის შემთხვევაში;
2. სისხლის სამართლის მასალების შესაბამისად;
3. ოპერატიული ინფორმაციის არსებობის შემთხვევაში, რომლითაც დასტურდება საქართველოს ტერიტორიაზე დანაშაულის ჩადენა უცხო ქვეყნის სახელმწიფო-სარეგისტრაციო ნიშნების მქონე ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გამოყენებით;
4. უცხო სახელმწიფოში წარმოებული ავტოსატრანსპორტო საშუალების სახელმწიფო სარეგისტრაციო ან საიდენტიფიკაციო ნიშნების გაყალბების დადგენისას;
5. საქართველოს მოქალაქის მიერ საზღვარგარეთ შეძენილი ავტოსატრანსპორტის დოკუმენტაციაში, საბაჟო დოკუმენტებში არსებულ ჩანაწერებში აღნიშნული საიდენტიფიკაციო ნიშნების ავტოსატრანსპორტო საშუალების საიდენტიფიკაციო ნიშნებთან განსხვავების აღმოჩენისას.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების შემოწმებისა და ძებნის განხორციელება ეცბ-ს მექანიზმების მეშვეობით შესაძლებელია

¹ „საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საქართველოში ინტერპოლის ეროვნული ცენტრალური ბიუროს საქმიანობისა და მასთან თანამშრომლობის წესის დამტკიცების შესახებ“.

კანონით დაშვებულ შემთხვევებში, სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარეც. ეცბ-ს წინაშე ავტოსატრანსპორტო საშუალების შემოწმების შუამდგომლობაში აუცილებლად უნდა მიეთითოს შემოწმების მოტივი და საფუძველი.

ზემოაღნიშნული გარემოებების არსებობისას, დადგენილი წესის შესაბამისად, უფლებამოსილი ორგანო ან თანამდებობის პირი სამი დღის ვადაში მიმართავს საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს, რათა საჭირო ინფორმაცია გადამოწმებული იქნას ინტერპოლის გენერალური სამდივნოს ან ინტერპოლის წევრი ქვეყნების სამართალდამცავი ორგანოების მონაცემთა ბაზაში.

ძებნილი ავტოსატრანსპორტო საშუალების აღმოჩენისას საქართველოში საქმის მწარმოებელი დაინტერესებული ორგანო საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს სამი დღის ვადაში აწვდის იმ ინფორმაციას, რომელიც აუცილებელია ინტერპოლის წევრი სახელმწიფოს დამატებითი ინფორმირებისათვის. თუ საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-სათვის მიწოდებული ინფორმაცია არასრულია, როგორც საქართველოს, ისე უცხო ქვეყნის ეცბ საქმის მწარმოებელი ორგანოსაგან დამატებით მოითხოვს ინფორმაციას, რომელიც მიწოდებული უნდა იქნას დადგენილი წესების დაცვით.

ინფორმაციის მიღებიდან 24 საათის განმავლობაში საქართველის ინტერპოლის ეცბ აწვდის მონაცემებს ძებნის ინციატორი ქვეყნის ეცბ-ს და სთხოვს ძებნის დადასტურებას, ამასთან ერთად, ავტოსატრანსპორტო საშუალების დაკარგვის ვითარების დეტალურ აღწერას, მონაცემებს ავტოსატრანსპორტო საშუალების მფლობელის შესახებ და ასევე ავტოსატრანსპორტო საშუალების მფლობელის მიერ მისი დაბრუნების სურვილს.

ავტოსატრანსპორტო საშუალების დასაბრუნებლად სამართლებრივი თანამშრომლობა ხორციელდება საქართველოს გენერალური პროკურატურისა და ძებნის ინციატორი სახელმწიფოს კომპეტენტური ორგანოების მონაწილეობით, ამ საკითხთან დაკავშირებული დოკუმენტების ოპერატიულად მიწოდება შეიძლება განხორციელდეს საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს მეშვეობით.

საქართველოს კომპეტენტური ორგანოები სატრანსპორტო საშუალებების გატაცების შემთხვევაში, თუ არსებობს ვარაუდი მათი საზღვარგარეთ გაყვანის შესახებ, მიმართავენ ინტერპოლის

ეცბ-ს სატრანსპორტო საშუალებების საერთაშორისო ძებნის გამოცხადების მოთხოვნით. ასეთ შემთხვევაში კომპეტენტურმა საქმის მწარმოებელმა ორგანომ საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს უნდა აცნობოს სისხლის სამართლის საქმის მოკლე შინაარსი, სატრანსპორტო საშუალებების საიდენტიფიკაციო მონაცემები და იმ ქვეყნების სია, სადაც სავარაუდოა ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გადაყვანა. ამ მოთხოვნის მიღებიდან 24 საათის განმავლობაში საქართველოს ინტერპოლის ეცბ უზრუნველყოფს ინტერპოლის საინფორმაციო ქსელის მეშვეობით ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გადაყვანის სავარაუდო ქვეყნისათვის ან ინტერპოლის წევრ სახელმწიფოთა ეცბ-სათვის სათანადო მონაცემების გადაგზავნას.

საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს მეშვეობით საერთაშორისო ძებნაში გადაცემული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების შესახებ უცხო ქვეყნის ეცბ-ებიდან ინფორმაციის შემოსვლის შემთხვევაში, საქართველოს ინტერპოლის ეცბ არაუგვიანეს სამი დღისა აცნობებს ძებნის ინციატორ ორგანოს. ძებნილი სატრანსპორტო საშუალების საზღვარგარეთ აღმოჩენის შემთხვევაში მისი დაბრუნების ინფორმაციული და დოკუმენტური უზრუნველყოფის პროცედურა შესაძლებელია ინტერპოლის საინფორმაციო ქსელის მეშვეობით.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საქართველოში ინტერპოლის ეროვნული ცენტრალური ბიუროს საქმიანობისა და მასთან თანამშრომლობის წესში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ძებნის განხორციელებას ინტერპოლის წევრი რომელიმე ქვეყნის მოთხოვნის საფუძველზე. ინტერპოლის წევრი ქვეყნებიდან ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ძებნაზე მოთხოვნის არსებობის შემთხვევაში საქართველოს ინტერპოლის ეცბ დადგენილი წესის დაცვით ინფორმაციას აწვდის საქართველოს კომპეტენტურ უწყებებს. მოცემული დებულებები მიუთითებს ინტერპოლის მექანიზმების გამოყენების ეფექტურობაზე.

სირთულეს წარმოადგენს საზღვარგარეთ გაყვანილი ავტოსატრანსპორტო საშუალების დაბრუნება, რადგან სახელმწიფოებში არსებული კანონმდებლობა განსხვავებულად წყვეტს ამ პრობ-

ლემასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ამ პრობლემის გადაწყვეტაში მნიშვნელოვანი ადგილის დაკავება შეუძლია ორმხრივ ხელშეკრულებებს, რომელიც სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობის პრაქტიკაში მწირია.

ავტოსატრანსპორტო საშუალების გატაცებისა და საზღვარგარეთ უკანონო გაყვანის წინააღმდეგ ბრძოლაში საერთაშორისო სამართლებრივი თანამშრომლობის გაუმჯობესებისათვის და შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის უნიფიკაციის მიზნით გამართული იქნა ფორუმები საერთაშორისო და რეგიონალურ დონეზე.

ვარშავაში 1996 წელის 2 და 3 დეკემბერს გაიმართა ავტომოტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცებისა და არაკანონიერი ბრუნვის წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო კონფერენცია, სადაც გამომუშავებული იქნა რეკომენდაციები, რომელიც აისახა გატაცებული და არაკანონიერად მითვისებული სატრანსპორტო საშუალებების წინააღმდეგ ბრძოლის ტიპიურ ხელშეკრულებაში.

ვარშავის კონფერენციაზე გამომუშავებული რეკომენდაციები მოწონებული და განმტკიცებული იქნა 1997წ. 28 თებერვლიდან 2 მარტამდე მოსკოვში მიმდინარე საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც ეთმობოდა „ავტომოტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცებისა და არაკანონიერი ბრუნვის წინააღმდეგ ბრძოლას“. აღნიშნული ფორუმების შემდეგ შეიმჩნევა მოცემულ სფეროში სახელმწიფოთა თანამშრომლობის ტენდენცია. კონფერენციებზე მიღებული რეკომენდაციები გათვალისწინებული იქნა 1999წ. აპრილში რუსეთის ფედერაციასა და შვეიცარიის მთავრობას შორის ხელმოწერილ ხელშეკრულებაში „გატაცებული ან მითვისებული ავტოსატრანსპორტის დაბრუნების უზრუნველყოფის შესახებ“.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცების წინააღმდეგ ბრძოლისა და მათი დაბრუნების უზრუნველყოფის ორმხრივი შეთანხმება საქართველოს მიერ დღეისთვის ხელმოწერილია მხოლოდ სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობასთან.¹ აღნიშნული ხელშეკრულების პრეამბულაში აღნიშნულია, რომ ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცება მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს ავტო-

¹ იხ. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცების წინააღმდეგ ბრძოლისა და მათი დაბრუნების უზრუნველყოფის შესახებ, 27.06.2006.

სატრანსპორტო საშუალებების მესაკუთრეებსა და წინამდებარე შეთანხმების მხარეთა სახელმწიფოებს“. აქვე ხაზგასმულია ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცების ტრანსნაციონალური ხასიათი და მასთან ეფექტური ბრძოლის საშუალებად აღიარებულია მხოლოდ მხარეთა ყველა დაინტერესებული სამინისტროსა და უწყების ურთიერთქმედება.

საქართველოსა და სომხეთის რესპუბლიკის შეთანხმების მე-4 მუხლში აღნიშნულია, რომ „ავტოსატრანსპორტო საშუალებების გატაცების თავიდან აცილების, მათი ძებნის და დაბრუნების მიზნით გამოყენებულ იქნას კრიმინალური პოლიციის საეთაშორისო ორგანიზაცია – ინტერპოლის საშუალებები, მათ შორის გენერალური სამდივნოს ცენტრალური მონაცემთა ბაზა“. მე-5 მუხლი ეთმობა გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ერთ-ერთი მხარის ტერიტორიაზე აღმოჩენის, დაკავების, ამოღების ან დაყადაღების შემთხვევაში კომპეტენტური ორგანოების მიერ შეტყობინების სტანდარტულ მონაცემებს.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების დამკავებელი და აღმოჩენი მხარის ორგანოები ღებულობენ ზომებს შენახვის უზრუნველსაყოფად, აღნიშნულ შემთხვევაში ავტოსატრანსპორტო საშუალებების განკარგვა იკრძალება.

შეთანხმების მხარეთა კომპეტენტურ ორგანოებს უფლება აქვთ დადგინდონ სტანდარტული წესის მიხედვით ერთმანეთს გაუგზავნონ ავტოსატრანსპორტო საშუალების დაბრუნების მოთხოვნა. გადაწყვეტილება ეცნობება მოთხოვნის წარმდგენი მხარის კომპეტენტურ ორგანოს. ავტოსატრანსპორტო საშუალება მოთხოვნის წარმდგენი მხარის წარმომადგენელს გადაეცემა მას შემდეგ, როცა წარმოდგენილი იქნება მოთხოვნის წარმდგენი მხარის კომპეტენტური ორგანოს მიერ გაცემული უფლებამოსილების დამადასტურებელი საბუთი.

გარკვეული გარემოებების გათვალისწინებით ავტოსატრანსპორტო საშუალების დაბრუნების მოთხოვნის შესრულება შესაძლებელია გადადებული იქნას. ასეთი გარემოებებია: თუ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მიმდინარეობს ადმინისტრაციული წარმოება, სისხლისსამართლებრივი გამოძიება ან სასამართლო განხილვა; ავტოსატრანსპორტო საშუალების იურიდიული სტა-

ტუსის გასარკვევად სასამართლოში შეტანილია სარჩელი; ასევე შიდა კანონმდებლობით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებიც. ავტოსატრანსპორტო საშუალებათა ძებნა წყდება იმ მხარის კომპეტენტური ორგანოს გადაწყვეტილებით, რომლის ინიციატივითაც დაიწყო ძებნა.

მსოფლიოში ავტოსატრანსპორტო საშუალებების კანონიერ ბრუნვასთან ბრძოლის პრაქტიკზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ყოველდღიურად იზრდება ავტომანქანების გატაცებისა და მათი საზღვარგარეთ არალეგალურად გაყვანის ტენდენცია. მათ წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტურობა დამოკიდებულია მთელ რიგ გარემოებებზე. ევროპული სახელმწიფოების სამართალდამცავი ორგანოების თანამედროვე პრაქტიკის მეცნიერული ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვყოთ საერთაშორისო სამართლებრივი თანამშრომლობის გაუმჯობესებისათვის შემდეგი რეკომენდაციები:

1. საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი ბაზის გაფართოება;
2. აღნიშნული დანაშაულებრივი საქმიანობით დაკავებული ფიზიკური და იურიდიული პირების ძებნისათვის, ავტომანქანების არაკანონიერად შემოყვანისა და სატრანზიტო არხების ოპერატიულად დადგენისათვის ინტერპოლის და ევროპოლის ბაზის ინტენსიური გამოყენება;
3. საერთაშორისო ძებნაში მყოფი ავტოსატრანსპორტო საშუალებებისათვის ერთიანი საერთაშორისო ბაზის შექმნა, ევროპისა და დსთ-ს ქვეყნებში ინტერპოლის და ევროპოლის ავტომატიზირებული ძებნის (ASF) სისტემის დანერგვა;
4. ავტოსატრანსპორტო საშუალებების ერთიანი საერთაშორისო სარეგისტრაციო დოკუმენტების დანერგვა;
5. ავტოსატრანსპორტო საშუალებების უკანონო ბრუნვასთან დაკავშირებით ორმხრივი და საერთაშორისო ხელშეკრულებების შემუშავება;
6. ეროვნული კანონმდებლობის უნიფიკაცია სხვადასხვა ქვეყნის სამართალდამცავ ორგანოებს შორის გატაცებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების დაბრუნების პროცედურის გამარტივების მიზნით.

VEPKHVIA GVARAMIA

THE ROLE OF INTERNATIONAL POLICE COLLABORATION MECHANISMS IN THE SEARCH OF THE APPROPRIATED MOTOR VEHICLES

Effective mechanisms of international police collaboration in search of the appropriated motor vehicles are: a) extension of the international and internal state legal basis; b) intensive use of the Interpol and Europol basis to find the juridical and physical persons detained for the above-mentioned criminal act and to ascertain the illegal import of motor vehicles and the transit channels operatively; c) foundation of the general international basis for the motor vehicles in international search, implantation of an Interpol and Europol automated search system in the European and post-socialist countries; d) implantation of unified international registration documents of motor vehicles; e) working out bilateral and international contracts with regard to illegal rotation of motor vehicles; f) unification of the national legislation between the law-enforcing organs of different countries with the aim of simplifying the return procedure of the appropriated motor vehicles.

სოფიო გვარამია

ლიტერატურული აგენტის, როგორც საავტორო სამართლის სუბიექტის საქართველოს კანონმდებლობით დამკვიდრების საკითხისათვის

აღნიშნული საკითხის საქართველოს კანონმდებლობით რეგულირება როგორც თეორიული, ისე – პრაქტიკული თვალსაზრისით განაპირობებს თემის აქტუალობას. ლიტერატურული აგენტის ინსტიტუტის დამკვიდრება მართებულია უცხო ქვეყნების სამართლის თავისებურებების შედარებითი სამართლებრივი კვლევის მეთოდის გამოყენების საფუძველზე.

საგამომცემლო სახელშეკრულებო ურთიერთობის სუბიექტური შემადგენლობა საკამოდ ფართოა. სახელშეკრულებო ურთიერთობებში შეიძლება მონაწილეობა მიიღონ პირებმა, რომლებიც არ წარმოადგენენ ხელშეკრულების მხარეს, მაგრამ საგამომცემლო ხელშეკრულების დადებისა და შესრულების დროს სახელშეკრულებო უფლებებისა და ვალდებულებების განხორციელების მიზნით მათი მონაწილეობა გამოწვეულია აუცილებლობით, ე. ი. პირები, რომლებიც არ წარმოადგენენ ხელშეკრულების მხარეს, მაგრამ გავლენას ახდენენ სახელშეკრულებო ურთიერთობებში, შეიძლება ვუწოდოთ „მესამე პირები“. მესამე პირი არის ის, ვინც არ არის ხელშეკრულების მონაწილე.¹ მ. ბრაგინსკის და ვ. ვიტრიანსკის აზრით, „მესამე პირი – არის ის, ვინც არ შედის მხარეების რიცხვში, მაგრამ სამართლებრივ კავშირშია ერთ-ერთ ან ორივე მხარესთან“.² ზემოთაღნიშნულიდან გამომდინარე შესაძლებელია საგამომცემლო ხელშეკრულების კლასიფიკაცია მონა-

¹ ლ. ჭანტურია, ბ. ზოიძე, თ. ნინიძე, რ. შენგელია, ჯ. ხეცურიანი. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი. წიგნი III: ვალდებულებებითი სამართალი. ზოგადი ნაწილი. თბ., 2001, გვ. 214.

² М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. Договорное право. Книга первая: Общие положения. М., 2000, гв. 621.

წილე პირთა მიხედვით. ერთ მხრივ საგამომცემლო ხელშეკრულებები, რომელთა მონაწილეებს არ ააქვთ კავშირი მესამე პირებთან და მეორე მხრივ საგამომცემლო ხელშეკრულებები, რომელთა მონაწილეებს კავშირი აქვთ მესამე პირებთან.

1. პირველ შემთხვევაში სახეზე გვაქვს საგამომცემლო ხელშეკრულება, რომლის მონაწილეა ერთ მხრივ მხოლოდ ავტორი, თანაავტორი, ავტორის უფლებამონაცვლე და მეორე მხრივ გამომცემლები და გამომცემლობები ე.ი. ერთის მხრივ საგამომცემლო ხელშეკრულების მხარე არის ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც უშუალოდ მონაწილეობს ხელშეკრულების დადებასა და შესრულებაში, რომელსაც წარმოემობა უფლებები და მოვალეობები;
2. მეორე მხრივ სახეზე გვაქვს საგამომცემლო ხელშეკრულება, რომლის მონაწილეა მესამე პირები, რომელიც მხარემ დაუშვა მისი უფლებების განხორციელებისათვის.

მესამე პირები, რომლებსაც კავშირი აქვთ საგამომცემლო ხელშეკრულების მხარეებთან შეიძლება იყვნენ ტიპოგრაფიები, გამავრცელებლები, ლიტერატურული აგენტები და ავტორთა ქონებრივი უფლებების მმართველი ორგანიზაციები. აღნიშნულის შესაბამისად საგამომცემლო ხელშეკრულებები მესამე პირთა მონაწილეობით შეიძლება დავყოთ ორ სახედ:

1. მესამე პირთა მონაწილობა ავტორის მხარეს, კერძოდ ლიტერატურული აგენტი და ავტორთა ქონებრივი უფლებების მმართველი ორგანიზაცია;
2. მესამე პირთა მონაწილობა გამომცემლის, გამომცემლობის მხარეს, კერძოდ ტიპოგრაფიები და გამავრცელებლები.

ლიტერატურული აგენტი, როგორც მესამე პირი ასრულებს რწმუნებულის ფუნქციას. სახელმწიფოთა ნაწილში აშშ-ი, გერმანიაში, საფრანგეთში, იტალიაში, საბერძნეთში, სლოვაკეთში, ჰოლანდიაში, ესპანეთში, პორტუგალიაში, იაპონიაში, კორეაში და ა. შ. ინტელექტუალური საკუთრებასთან დაკავშირებული საქმიანობა რეგულირდება რწმუნებულის მეშვეობით. საქართველოში ინტელექტუალური საკუთრების სფეროში რწმუნებული გვხვდება საპატენტო კანონმდებლობაში, კერძოდ საქართველოს საპატენტო

კანონის X თავი ეთმობა პატენტრწმუნებულის ინსტიტუტს, მაგრამ აღნიშნული ინსტიტუტის მოქმედება არ ვრცელდება საქართველოს საავტორო კანონმდებლობაზე, რომელიც არეგულირებს ავტორთა უფლება-მოვალეობებს. მართებული იქნება ლიტერატურული აგენტის სახით „პროფესიონალი წარმომადგენლის“¹ ინსტიტუტის დანერგვა საქართველოს საავტორო კანონმდებლობაში, რაც საშვალებას მისცემს საავტორო სამართლის სუბიექტებს „პროფესიონალი წარმომადგენლის“ მეშვეობით მართონ თავიანთი უფლებები მათ შორის დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე.

ლიტერატურული აგენტის ინსტიტუტი საკმაოდ განვითარებულია და წარმატებით მოქმედებს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში აშშ-ში, გერმანიაში, საფრანგეთში, იტალიაში, ესპანეთში, ჰოლანდიაში, სკანდინავიურ ქვეყნებში. „დასავლეთის მეცნიერთა დახასიათებით ლიტერატურული აგენტი შუამავლობს ავტორის მხარესთან ყველა იმ საკითხზე, რაც ეხება ავტორის მიერ შექმნილ ნაწარმოებს. მაგალითად, წიგნის გამოცემა, ფილმის გადაღება, ნაწარმოების გაყიდვა, ნებართვის მიცემა ნაწარმოების ნაწყვეტების ანთოლოგიასა და ჟურნალებში განთავსებაზე. ლიტერატურული აგენტები სამუშაოს შესრულებისათვის იღებენ საკომისიო თანხას 10-15% ოდენობით სააგენტოში დადგენილი რეგლამენტის მიხედვით“.² უმრავლეს შემთხვევაში ლიტერატურული აგენტი აღდგენს კოტრაქტებს, სადაც განსაზღვრულია ავტორის უფლებები და ვალდებულებები. ელენ მარკსონი გამოყოფს რამდენიმე სახის აგენტს:

1. „აგენტ-იურისტები (არ არიან დაკავებული ავტორთა პირადი საქმეებით);
 2. აგენტები, რომლებიც დაკავშირებულნი არიან დიდ ფირმებთან;
 3. საშუალო სიდიდის სააგენტო ჯგუფები;
 4. დამოუკიდებელი აგენტები რამდენიმე დამხმარესთან ერთად“.³
- უ. მაისურაძე, ა. მილჩინი და ა. გავრილოვი აღნიშნავენ,

¹ სპეციალური ცოდნა საავტორო უფლებებისა და საგამომცემლო საქმიანობის დაცვის სფეროში.

² Э. Марксон. Литературный агент. М., 1993, გვ. 114.

³ Э. Марксон. Литературный агент, გვ. 114.

რომ ზემოთაღნიშნული “ლიტერატურული აგენტი რუსულ ლიტერატურაში უკვე გამოჩნდა. ეს პირები არა მარტო წარმოადგენენ ავტორთა და მათი შემკვიდრების ინტერესებს, არამედ ასრულებენ რა ქმედებებს მათი სახელით. მიუხედავად ლიტერატურული აგენტის არსებობისა თავად ავტორს უფლება აქვს დამოუკიდებლად დადოს ხელშეკრულება გამომცემლობასთან”.¹

ლიტერატურული აგენტების მონაწილეობა განპირობებულია შემდეგი გარემოებებით:

- ა) ინფორმაციას ფლობენ ბაზარზე ამ თუ იმ წიგნზე მოთხოვნის შესახებ;
- ბ) აქვთ პირადი კავშირები რედაქტორებთან, რაც განაპირობებს ნაწარმოების გამოცემასთან დაკავშირებით მოლაპარაკების წარმოების ხელშეწყობას;
- გ) შეუძლიათ განახორციელონ საავტორო ორიგინალების რედაქციამდელი დამუშავება;
- დ) ისინი ყოველთვის ცდილობენ ავტორისათვის ყველაზე ხელსაყრელი საგამომცემლო ხელშეკრულების პირობების მიღწევას;
- ე) ჩაატარონ აუქციონები, რომელთა განხორციელება ავტორისათვის საკმაოდ რთულია;
- ვ) შეუძლიათ გამოვიდნენ როგორც შუამავლი ავტორსა და გამომცემლობებს შორის მოლაპარაკების წარმოებისას სადავო საკითხების წარმოქმნის შემთხვევაში.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ავტორები ზოგჯერ მიმართავენ ადვოკატთა მომსახურებას. თუმცა ლიტერატურულ აგენტსა და ადვოკატის მომსახურებას შორის არსებობს არსებითი განსხვავება, კერძოდ, ადვოკატი არ ანხორციელებს ორიგინალის რედექციამდელ დამუშავებას, არ აქვთ პირადი კავშირები გამომცემლობასთან, ისინი ავტორს წარმოადგენენ მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ავტორმა უკვე იპოვა გამომცემლობა და და მასთან აწარმოა მოლაპარაკების მნიშვნელოვანი ნაწილი. ავტორები ადვოკატებს ქირაობენ საგამომცემლო ხელშეკრულების დადების დროს ან მას შემდეგ.

¹ Ю. Ф. Майсурадзе, А. Э. Мильчин, Э. П. Гаврилов. Энциклопедия книжного дела. 1998, გვ. 42.

„აშშ-ში ლიტერატურული აგენტებისა და ადვოკატების გარდა წიგნის გამოცემის საქმიანობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ პეკეჯერები (პასკაგერს) ანუ წიგნის პროდიუსერები. პეკეჯერები ავტორებთან დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე ამზადებენ ავტორთა წიგნების ორიგინალებს გამომცემლობისათვის მიყიდვის მიზნით, რომლებიც შემდგომ ახდენენ წიგნების, როგორც საკუთარის ან საერთო გამოცემის რეალიზებას“.¹

ამრიგად ლიტერატურული აგენტი წარმოადგენს ავტორის ინტერესებს, მონაწილეობას იღებს საგამომცემლო ხელშეკრულების დადებაში, მომსახურებისათვის საზღაურს იღებს ავტორისაგან და ა. შ. საქართველოში ლიტერატურული აგენტის ინსტიტუტის დამკვიდრების შემთხვევაში მიზანშეწონილი იქნება:

1. „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონში ლიტერატურული აგენტი დაფიქსირდეს, როგორც საავტორო სამართლის სუბიექტი.
2. ავტორსა და ლიტერატურულ აგენტს შორის სამართლებრივი ურთიერთობა განხორციელდეს ხელშეკრულების საფუძველზე. ხელშეკრულებას ექნება საერთო მახასიათებლები საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებულ დავალების ხელშეკრულებასთან.

საქართველოში ლიტერატურული აგენტის ინსტიტუტის დამკვიდრების შემთხვევაში აგრეთვე შესაძლებელი იქნება საგამომცემლო ურთიერთობის განვითარება და უფრო მაღალ დონეზე ავტორთა უფლებების დაცვა, ლიტერატურული აგენტის პროფესიონალიზმით განისაზღვრება მხარეთა უფლებები და ვალდებულებები, უფრო სრულყოფილი გახდება საგამომცემლო ხელშეკრულებები, რასაც ადასტურებს სამართლის განსხვავებული სისტემების სახელმწიფოების საკანონმდებლო და პრაქტიკული გამოცდილება.

¹ **О. Бершов.** Типичный издательский договор США. – *Вестник книжной палаты.* № 9, 1997, გვ. 27-31.

SOPHIO GVARAMIA

**TO THE PROBLEM OF ESTABLISHING THE LITERARY
AGENT AS A SUBJECT OF THE COPYRIGHT LAW
BY THE GEORGIAN LEGISLATION**

The Institute of the Literary Agent is well developed and functions successfully in many countries of the world. The Literary Agent represents the author's interests, takes part in concluding a publishing contract, takes compensations for the service from the author, etc. The given institute has not been established in Georgia yet. The establishment of the Institute of the Literary Agent in Georgia will enable to develop the publishing bonds and to protect the author's rights at a higher level. The rights and obligations of the sides will be determined by the proficiency of the Literary Agent, the publishing contracts will become more perfect, which is confirmed by the legislative and practical experience of the states of different law systems.

ალექსანდრე ბიორბიკე

შეზღუდული შერაცხადობა და ბრალეულობა

ბრალის ძირითადი თეორიების მოკლე მიმოხილვა. შეზღუდული შერაცხადობის და ბრალეულობის საკითხის განხილვისას უნდა აღინიშნოს, რომ ბრალის პრობლემა სისხლის სამართალში ურთულეს პრობლემას წარმოადგენს, რომლის თაობაზე ერთიანი ჩამოყალიბებული აზრი არ არის. სისხლის სამართალში ბრალის რამდენიმე ძირითადი თეორიაა: ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია; ბრალის ნორმატიულ-ფსიქოლოგიური თეორია; საშიში მდგომარეობის თეორია; ბრალის ნორმატიული თეორია; ბრალი, როგორც მოვალეობისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება.

ფსიქოლოგიური თეორია, ბრალს თვლის პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულებად მის მიერ ჩადენილი ქმედებისადმი და ამ ქმედებით გამოწვეული შედეგისადმი, განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით. ეს თეორია გაბატონებული იყო საბჭოთა პერიოდში და რუსეთში დღემდე ასეთად რჩება. პ. დაგელი და დ. კოტოვი აღნიშნავენ, რომ ბრალი წარმოადგენს დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს, მის ფსიქოლოგიურ შინაარსს. ბრალი და დანაშაულის სუბიექტური მხარის ცნებები იგივეობრივია.¹

ა. რაროვი თავის მონოგრაფიაში აყალიბებს ბრალის საკმაოდ ეკლექტიკურ ცნებას. ის ასკვნის, რომ ბრალი არის მრავალმხრივი ცნება და მას აქვს სხვადასხვა მხარეები: ფსიქოლოგიური, იურიდიული, სოციალურ-პოლიტიკური. მკვლევარი ბრალს განმარტავს, როგორც სუბიექტის ფსიქიკურ დამოკიდებულებას მის მიერ ჩადენილი საზოგადოებრივად საშიში ქმედებისადმი, რაც გამოიხატება განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით და განპირობებულია მოცემული პირის ღირებულებითი ორიენტა-

¹ П. С. Дагель, Д. П. Котов. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж, 1974, гв. 38-43.

ციის დამახინჯებით, რომელშიც ობიექტივირებულია პირის ანტი-სოციალური, არასოციალური და არასაკმარისად გამოხატული სოციალური განწყობა საბჭოთა საზოგადოების უმნიშვნელოვანეს ღირებულებებთან მიმართებაში.¹

ბოლო პერიოდის რუსულ ლიტერატურაშიც ბრალი განი-მარტება როგორც პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილი საზოგადოებრივად საშიში და მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისადმი და ამ ქმედების შედეგისადმი.² ანალოგიური შეხე-ღულებებია გატარებული სისხლის სამართლის რუსულ სახელ-მძღვანელოებშიც. ავტორთა კოლექტივის მიერ გამოცემულ ერთ-ერთ სახელმძღვანელოში ვკითხულობთ: „ბრალი – ეს არის პი-რის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილი საზოგა-დოებრივად საშიში ქმედებისადმი და ამ ქმედების შედეგისადმი“.³

ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია რუსეთში საკანონმდებლო დონეზეა აყვანილი. რუსეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 24-ე მუხლით „დანაშაულში ბრალეულად მიიჩნევა პირი, რომელმაც ქმედება ჩაიდინა განზრახ ან გაუფრთხილებლად“. როგორც ვხე-დავთ, ბრალი დაყვანილია ფსიქიკურ დამოკიდებულებაზე გან-ზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით. ეს კი, უამრავ სირ-თულეებს იწვევს. მართებულად მიუთითებს პროფ. გ. ნაჭყებია, რომ ამ ლოგიკით ბრალი ფსიქოლოგიური ცნებაა.⁴ რა თქმა უნ-და, ადამიანის მოქმედება ფსიქიკური დამოკიდებულების გარეშე არ არსებობს, მაგრამ ეს სრულებით არაა საკმარისი ბრალისათ-ვის, ის ბრალზე არაფრის მთქმელია.

ამ თეორიის კრიზისი უკავშირდება იმას, რომ ის ვერ ასა-ბუთებს ბრალეულობას დაუდევრობის დროს, როცა პირს არა აქვს ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილი ქმედები-სადმი და ამ ქმედებით გამოწვეული შედეგისადმი, ან იმ შემ-თხვევებში, როცა ასეთი ფსიქიკური დამოკიდებულება არსებობს, მაგრამ ბრალი არ არის. მაგალითად, ტრაგიკული კოლიზიის შემთხვევაში, აუცილებელი მოგერიების დროს და სხვ. ბრალის

¹ **А. И. Парог.** Вина в советском уголовном праве. Саратов, 1987, გვ. 107.

² **В. В. Лунесев.** Субъективное вменение. М., 2000, გვ. 12.

³ *Уголовное право России.* Общая часть. Под ред. **А. И. Парога.** М., 1998, გვ. 100.

⁴ **გ. ნაჭყებია.** ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია. თბ., 2001, გვ. 201.

ფსიქოლოგიური თეორია გაკრიტიკებული იქნა გერმანელი მეცნიერის რ. ფრანკის მიერ, რომელმაც პირველთაგანმა დაასაბუთა, რომ ბრალს ფსიქოლოგიურის გარდა ნორმატიული ელემენტიც უნდა მივაკუთვნოთ. 1907 წელს მის მიერ გამოიცა ცნობილი გერმანელი მეცნიერის რაინჰარდ ფრანკის გამოკვლევა¹ რომელშიც მკაცრად არის გაკრიტიკებული ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია და ბრალის ცნებაში გაკიცხვის ელემენტი შეიტანა, რითაც დაიწყო ბრალის ფსიქოლოგიურ-ნორმატიული თეორიის გავრცელება. ამ თეორიამ ფართო გავრცელება ჰპოვა. მას ჰყავდა მომხრეები საბჭოურ სისხლის სამართალშიც,² მათ შორის ქართველ კრიმინალისტებშიც.³

ფსიქოლოგიურ-ნორმატიული თეორია ბრალს განმარტავს, როგორც პირის გასაკიცხ ფსიქიკურ დამოკიდებულებას ქმედებისა და მისი შედეგისადმი. ბრალის, როგორც მხოლოდ ქმედებისადმი და ამ ქმედებით გამოწვეული შედეგისადმი ფსიქიკური დამოკიდებულების წინააღმდეგი იყო თ. წერეთელი, რომელიც ბრალს განიხილავდა ფსიქოლოგიურ და ნორმატიულ ცნებათა ერთობლიობით. მეცნიერის აზრით, ბრალი ისეთი ფსიქიკური დამოკიდებულებაა ქმედებასთან და შედეგთან, რომელიც იმსახურებს ზნეობრივ გაკიცხვას საზოგადოების მხრივ.⁴ იგი აღნიშნავს, რომ ზნეობრივი გასაკიცხობის სინონიმად შეიძლება ვიხმაროთ ზნეობრივ-პოლიტიკური გასაკიცხობა, რადგან ყოველი ზნეობრივი გასაკიცხი ქმედება, ამავე დროს სამართლებრივ-პოლიტიკურ გაკიცხვასაც იმსახურებს.

ჩვენი აზრით, ასეთი შეხედულება არ შეიძლება მართებულად ჩაითვალოს. მაგალითად, უცნაურ სიტყვების ხმარება ან სხვა უსაქციელობა ზნეობრივ გაკიცხვას იმსახურებს, მაგრამ სამართლებრივად გასაკიცხი შეიძლება სულაც არ იყოს. ამ მხრივ, მართებულად მიგვაჩნია ლ.-გ. კუტალიას შეხედულება, რომ მიუხედავად იმისა, თუ რა პრინციპებზე დაყრდნობით ჩამოყალიბდა

¹ R. Frank. *Über den Aufbau des Schuldbegriffs*. 1907. ამის შესახებ იხ.: მ. ტურავა. სისხლის სამართალი. *ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა*. თბ., 2008, გვ. 231.

² Б. Утевский. *Вина в советском уголовном праве*. М., 1950, გვ. 74

³ Т. В. Церетели. К вопросу о понятии вины. – *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე* №1, 1960, გვ. 128-141; მ. ტურავა. სისხლის..., გვ. 233.

⁴ თ. წერეთელი, გ. ტყემელიაძე. *მოძღვრება დანაშაულზე*. თბ., 1969, გვ. 60.

ეს დებულება და თუ რომელი კომპონენტია მასში უპირატესად გამოყოფილი, ფსიქიკური დამოკიდებულების ზნეობრივ-პოლიტიკური გასაკიცხობა ნიშნავს, რომ ბრალის ფსიქოლოგიურ ცნებაში შეტანილი იქნა ნორმატიულობა, შეფასების აუცილებლობა. სწორედ ამიტომ, შეიძლება ეწოდოს მას ბრალის ნორმატიული-ფსიქოლოგიური თეორია.¹ ეს თეორია ბრალის წმინდა ფსიქოლოგიურ თეორიასთან შედარებით წინ გადადგმული ნაბიჯია, მაგრამ ბრალის ფსიქოლოგიური არსი ამით არ იცვლება. გარდა ამისა, როგორც მართებულადაა აღნიშნული, შეუძლებელია ორგანულ ერთიანობაში მოვიაზროთ რაიმე მოვლენა და მისი შეფასება.² აქედან ჩანს, რომ ფსიქიკური დამოკიდებულება და მისი გასაკიცხობა არ შეიძლება ერთ ცნებაში იყოს გაერთიანებული.

საშიში მდგომარეობის თეორია გამოიხატება იმაში, რომ პირის ბრალეულობის საკითხს მის მიერ ჩადენილი ქმედებისათვის ენაცვლება პიროვნების საშიშროება, ხოლო ქმედება აღიქმება როგორც საშიში მდგომარეობის გამოვლენის სიმპტომი. ეს თეორია გავრცელებულია საერთო სამართლის ქვეყნებში. ამ მოძღვრების მიხედვით, ბრალი ივარაუდება იმ პირის მხარეს, რომელიც გარკვეული სოციალური საშიშროებით ხასიათდება. ჩვენი აზრით, ამ თეორიას შეიძლება გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდეს კრიმინოლოგიისათვის დანაშაულის პრევენციის, პროფილაქტიკის თვალსაზრისით, თუმცა სისხლის სამართალში ის აბსოლუტურად მიუღებელია.

ნორმატივისტული თეორია ბრალს განმარტავს, როგორც პირის ინდივიდუალურ-სამართლებრივ გასაკიცხობას. ნორმატივისტები თვლიან, რომ ბრალი მხოლოდ მაშინ არსებობს, როცა პირი ჩადენილი ქმედებისათვის შეიძლება გაიკიცხოს. ნორმატივიზმის შიგნითაც არსებობს სხვადასხვა მიმდინარეობები (კაუზალური, სიმპტომატური, ფინალური, სოციალური, პერსონალური), რომლებიც განსხვავებულად ხსნიან ბრალს შინაარსს და მის ცნებას.³

ნორმატივისტულ თეორიაში ბრალის ცნება რაიმე ერთიანი ფორმით ჩამოყალიბებული არ არის. ამ თეორიებისთვის საერთო

¹ ლ.-გ. კუტალია. ბრალი სისხლის სამართალში. *ბრალის გენეზისი*. ტ. I, თბ., 2000, გვ. 314-315.

² ზ. პატაშური. ბრალი და მისი ხარისხის განმსაზღვრელი ფაქტორები სისხლის სამართალში. – *ცხოვრება და სამართალი*, №3, 1998, გვ. 52.

³ ლ.-გ. კუტალია. ბრალის ნორმატივისტული მოდელი. თბ., 1999, გვ. 71.

ისაა, რომ ისინი ბრალს სუბიექტის ინდივიდუალურ გასაკუცხაობად თვლიან. გერმანულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში არსებობს განსხვავებული მიდგომები ბრალის ნორმატიული გაგებისადმი. კ. როქსინი თვლის, რომ არსებობს ხუთი პოზიცია, რომლებიც განსაზღვრავენ ბრალის ცნებას: 1) ბრალი, როგორც სხვაგვარად ქცევის შესაძლებლობა, რომელსაც იზიარებს გერმანიის უზენაესი სასამართლო; 2) ბრალი, როგორც სამართლებრივად გასაკიცხი აზრთა წყობა, განწყობები; 3) ბრალი, როგორც პასუხისგება საკუთარი ხასიათისათვის; 4) ბრალი, როგორც ზოგად პრევენციასზე ორიენტაცია – ბრალის ფუნქციონალური ცნება; 5) ბრალის, როგორც უმართლობის განხორციელება მართლზომიერი მოქმედებას შესაძლებლობის მიუხედავად.¹

ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ნორმატივიზმი ბრალის ცნებას ჩამოყალიბებული ფორმით არ გვთავაზობს, მიუხედავად იმისა, რომ მოძღვრების თითოეულ მიმდინარეობას აქვს ბრალის თავისებური განმარტება, რომელთათვისაც საერთოა გასაკიცხაობა. მ. ტურავა აღნიშნავს, რომ ახალი სისხლის სამართლის კოდექსით ბრალი არის შეფასებითი, ნორმატიული კატეგორია, ის არის მოსამართლის მიერ პირის ინდივიდუალურ-სამართლებრივი გაკიცხვა, მის მიერ ჩადენილი მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისათვის.²

ჩვენ ვიზიარებთ იმ აზრს, რომ ბრალი არ არის პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება მის მიერ ჩადენილი ქმედებისადმი და ამ ქმედებით გამოწვეული შედეგისადმი, მაგრამ ვერ დავეთანხმებით მ. ტურავას იმაში, რომ ახალმა სისხლის სამართლის კოდექსმა ბრალი ნორმატიულ, შეფასებით კატეგორიად გამოაცხადა. ჩემი აზრით, ეს შეიძლება ითქვას ქართულ სისხლის სამართლის თეორიაზე და იურიდიულ აზროვნებაზე, სადაც სულ უფრო მეტად იკიდებს ფეხს ბრალის შეფასებითი თეორია, თუმცა კანონმდებლობაში ეს ჯერჯერობით არ ჩანს.

ბრალის სრულიად ახლებური და საგულისხმო ცნება ჩამოყალიბა პროფესორმა გ. ნაჭყებამ. იგი აღნიშნავს, რომ ბრალი

¹ C. Roxin. Strafrecht. Allgemeiner Teil. 24 Aufl. Munchen, 1995. ციტირებულია ა. ჟალინსკის ნაშრომიდან: А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. М., 2004, გვ. 218.

² მ. ტურავა. სისხლის სამართალი. ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა. თბ., 2002, გვ. 85.

პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტისგან გაწყვეტით შეუძლებელია, რადგან ბრალი სხვა არაფერია, თუ არა პასუხისმგებლობის პოზიტიური ასპექტის უარყოფა ე. ი. უპასუხისმგებლობის აქტი. მაშასადამე, ბრალი არის პასუხისმგებლობის ასპექტების კავშირის ფორმა და მათი ერთიანობის საფუძველი.¹ მართებულად აღნიშნავს პროფ. გ. ნაჭყებია, რომ პასუხისმგებლობა არის სუბიექტის მიერ თავისი ქმედების გამო ინსტანციის წინაშე ანგარიშგებისა და მისადმი დამოკიდებულების შედეგების თავის თავზე აღების გარდაუვალობა.

როგორც ავტორი აღნიშნავს, პასუხისმგებლობის ეს ცნება მის ორივე ასპექტს აერთიანებს, რადგან ხსენებული ცნების ყველა ძირითადი ნიშანი ორივე მათგანისათვის საერთოა. აქედან, იგი მიღის დასკვნამდე, რომ ბრალი არის პოზიტიური პასუხისმგებლობის უარყოფა, როდესაც მოვალეობისადმი სუბიექტის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება, მოვალეობისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებით იცვლება. აქედან გამომდინარე, უპასუხისმგებლობა არის ბრალის სინონიმი. ბრალი მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებაა, რომელიც ანტისაზოგადოებრივ ქმედებაში გამოიხატება, ასკენის პროფ. გ. ნაჭყებია. ეს განსაზღვრება მას ბრალის უზოგადეს განსაზღვრებად მიაჩნია.²

ჩვენი აზრით, პროფ. გ. ნაჭყებიას მიერ ჩამოყალიბებული ბრალის ცნება უთუოდ მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯია ამ ურთულესი პრობლემის კიდევ უფრო ღრმად და სერიოზულად გაანალიზებისათვის. ბრალეულობა უპასუხისმგებლობის გარეშე წარმოუდგენელია, უპასუხისმგებლობა არის ბრალეულობის აუცილებელი წინაპირობა. მართებულია მისი მოსაზრება, რომ მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, იმთავითვე უარყოფითობის ბეჭდითაა დალდასმული და მაშასადამე, გასაკიცხაობა ბრალის იმანენტური თვისებაა.³

მას შემდეგ, რაც მოკლედ მიმოვიხილეთ ბრალზე არსებული ძირითადი თეორიები, მოკლედ ჩამოვყალიბებთ ჩვენს მოსაზრებას ამ თეორიებთან მიმართებაში. ბრალის ფსიქოლოგიური თეორია

¹ გ. ნაჭყებია. ბრალი, როგორც სოციალური..., გვ. 306.

² გ. ნაჭყებია. ბრალი, როგორც სოციალური..., გვ. 182, 306-309.

³ გ. ნაჭყებია. ბრალი, როგორც სოციალური..., გვ. 310.

ბრალს ვერ ასაბუთებს, იმდენად, რამდენადაც ბრალი შეიძლება გვექონდეს მაშინაც, როცა პირს არა აქვს ფსიქიკური დამოკიდებულება ქმედებისადმი და ამ ქმედებით გამოწვეული შედეგისადმი (დაუდევრობა), და პირიქით, არ გვექონდეს მაშინ, როცა ეს ფსიქიკური დამოკიდებულება არსებობს (ტრაგიკული კოლიზია). ნორმატიულ-ფსიქოლოგიური თეორიის ნაკლი ისაა, რომ არ შეიძლება ფსიქიკური დამოკიდებულება და მისი გასაკიცხაობა ერთ ცნებაში მოვიაზროთ. საშიში მდგომარეობის თეორია სისხლის სამართალში მიუღებელია, რადგანაც სისხლის სამართალი პასუხისმგებლობას აწესებს ქმედებისათვის და არა პირის პირადი საშიშროებისთვის.

ბრალის ნორმატივისტული თეორია ბრალის ცნებას საერთოდ არ იძლევა. ამ თეორიის მიხედვით, ბრალი არის მოსამართლეს მიერ პირის ინდივიდუალურ-სამართლებრივი გაკიცხვა მის მიერ ჩადენილი მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ ბრალის მკაფიოდ ჩამოყალიბებულ ცნებას ნორმატივიზმში ვერ ვხვდებით, ეს თეორია, ზემოთმოხსენიებულ თეორიებთან შედარებით, უფრო საფუძვლიანად მიგვაჩნია, რადგანაც გასაკიცხაობა არის ის ძირითადი თვისება, რომლის გარეშე ბრალეულობა შეუძლებელია. რაც შეეხება მოვალეობისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებას, ის ჩვენი აზრით, შეიძლება ყოველთვის არც იყოს გასაკიცხი. მოვალეობისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება ბრალისთვის აუცილებელია, მაგრამ, ვფიქრობთ, არასაკმარისია. მაგალითად, საბრძოლო შეტაკების დროს მძიმედ დაჭრილ მებრძოლს მეგობარი მისივე თხოვნით მოუსპობს სიცოცხლეს, რათა ის გაათავისუფლოს აუტანელი ტკივილისგან. მიუხედავად იმისა, რომ პირმა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო ქმედება ჩაიდინა, ანუ იმოქმედა უპასუხისმგებლოდ, ეს ქმედება შეიძლება სასამართლომ, ამ ფაქტის შეფასებისას, ბრალად არ შერაცხოს. ან კიდევ: არასრულწლოვანი, რომელსაც აქვს ფსიქიკის ანომალია, ჩაიდენს მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას, ავლენს უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებას მოვალეობისადმი, მაგრამ სასამართლომ, კონკრეტული ფაქტის შეფასებისას, შეიძლება არ გაკიცხოს იგი მაშინ, როცა იგივე ქმედების ჩადენისათვის ფსიქიკურად ჯანმრთელ

პირს პასუხისმგებლობა დაეკისრება. ამ შემთხვევაში, ფსიქიკური ანომალიის მქონე პირის უპასუხისმგებლობის ხარისხი ნაკლებია, ვიდრე ჯანმრთელი პირისა, რაც შეიძლება მისი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების საფუძველი გახდეს, მაგრამ ესეც ხომ შეფასებით დგინდება, შეფასებით წყდება ჩაითვლება კონკრეტული ქმედება ბრალეულად თუ არა.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ბრალისათვის გადამწყვეტია სწორედ შეფასებითობა, გასაკიცხაობა. ჩემი აზრით, უმართლობა ბრალეულად მხოლოდ მაშინ შეიძლება მოვიაზროთ, თუ ის იკიცხება, ანუ სასამართლო (მოსამართლე) აფასებს მას, როგორც გასაკიცხს. მიგვაჩნია, რომ სწორედ ესაა ბრალის უზოგადესი განსაზვრება, სწორედ შეფასება, გაკიცხვაა ის საერთო ნიშანი, რაც გადამწყვეტია ქმედების ბრალეულად მიჩნევის თუ არ მიჩნევისათვის. ამიტომ, ვფიქრობთ, მხოლოდ შეფასებით, გაკიცხვით შეიძლება გადაწყდეს ამა თუ იმ უმართლობის ბრალეულობა.

შეზღუდული შერაცხადობის და ბრალის ურთიერთკავშირის საკითხი. საინტერესოა იმ საკითხის განხილვა თუ რა დამოკიდებულებაა ბრალსა და შეზღუდულ შერაცხადობას შორის. რატომ ითვლება შეზღუდული შერაცხადობა ბრალის შემამსუბუქებელ გარემოებად?

საკითხი იმის შესახებ, თუ რა დამოკიდებულებაა შერაცხადობასა და ბრალს შორის, სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. ა. ჟიჟილენკო აღნიშნავს, რომ შეზღუდულ შერაცხადობას აქვს პირდაპირი კავშირი ბრალთან, რადგან ის წარმოადგენს ბრალის შემამსუბუქებელ გარემოებას.¹ ბ. ოშეროვიჩი წერს, რომ შეზღუდული შერაცხადობის პრობლემა უნდა გადაწყდეს შემსუბუქებული ბრალეულობის ჭრილში.² ბრალი განაპირობებს პასუხისმგებლობას და პასუხისმგებლობა დამოკიდებულია ბრალის ხარისხზე. ამ ინსტიტუტის მეშვეობით, სასამართლოს ეძლევა შესაძლებლობა დაადგინოს

¹ **А. Жижиленко.** Эволюция понятия уменьшенной вменяемости. *Право и жизнь*, 1924, №7-8. с. 42. მოტანილია ნ. ივანოვის ნაშრომიდან **Н. Г. Иванов.** Аномальный субъект преступления. М., 1998, გვ. 177.

² **Б. Ошеревич.** К вопросу о степенях виновности. – *Ученые записки Всесоюзного института юридических наук Наркомата юстиции СССР*. Вып 1. М., 1940, გვ. 62-63.

ბრალის ხარისხი და ამის შესაბამისად განსაზღვროს სასჯელის სახე და ზომა.

ბრალის ხარისხიან დაკავშირებით ლიტერატურაში გამოთქმულა სხვადასხვა მოსაზრებები. ბ. ოშეროვიჩი აღნიშნავს, რომ ბრალის ხარისხი განისაზღვრება ბრალის ფორმით და შერაცხადობის ხარისხით.¹ ბ. უტევსკი თვლის, რომ ბრალს ხარისხის განსაზღვრისას მხედველობაში მიიღება საქმის ყველა გარემოება, როგორც ობიექტური ისე სუბიექტური.²

პ. დაგელი და დ. კოტოვი თვლიან, რომ ბრალის ხარისხზე გავლენას ახდენს ჩადენილი ქმედების საზოგადოებრივი საშიშროება. ბრალის ხარისხი ასევე განისაზღვრება პირის ფსიქიკურ დამოკიდებულების თავისებურებებით, ბრალის ფორმით, განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ხასიათით. ბრალის ხარისხზე გავლენას ახდენს დანაშაულის მოტივი და მიზანი, ბრალდებულის პიროვნების დამახასიათებელი ნიშნები. აგრეთვე ბრალის ხარისხზე გავლენას ახდენს დანაშაულის ჩადენის მიზეზები და პირობები, მაგალითად მძიმე ოჯახური პირობები, იძულება ან მუქარა, დაზარალებულის არამართლზომიერი მოქმედება, მატერიალური, თანამდებობრივი ან სხვაგვარი დამოკიდებულება და ა. შ.³

ა. რაროვი აღნიშნავს, რომ ბრალის ხარისხზე ბრალის ფორმების და სახეების გარდა, გავლენას ახდენენ ინტელექტუალური და ნებელობითი პროცესების შინაარსის თავისებურებები. აგრეთვე, დანაშაულის მოტივი და მიზანი, ობიექტის და ობიექტური მარის თავისებურებანი, აგრეთვე ხელყოფის საგნის თავისებურება გავლენას ახდენს ბრალის ხარისხზე განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის შინაარსის მეშვეობით.⁴

როგორც ვხედავთ, ბრალის ხარისხის განსაზღვრისთვის მხედველობაში მიიღება სხვადასხვა გარემოებები. ბრალის ხარისხი განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ როგორაა ჩადენილი ქმედება, განზრახ თუ გაუფრთხილებლად, როგორი შედეგი მოჰყვა ქმედებას, რა მოტივით იყო ჩადენილი, რამდენად შეეძლო პირს გაეცნობიერებია თავისი ქმედება, უმართლობის ხარისხი და მრავალ-

¹ **Б. Ошерович.** К вопросу о степенях виновности, გვ. 62-63.

² **Б. Утевский.** Вина в советском уголовном праве. М., 1950, გვ. 74, 94-102.

³ **П. С. Дагель, Д. П. Котов.** Субъективная сторона..., გვ. 72-74.

⁴ **А. И. Рарог.** Вина в советском уголовном праве, გვ. 102.

ვალი სხვა ფაქტორი. ბრალის ხარისხს პირდაპირი კავშირი აქვს შერაცხადობის ხარისხთან, რადგანაც შერაცხადობას, ისევე როგორც ბრალს აქვს ხარისხები. ამიტომ, თუ მცირდება შერაცხადობის ხარისხი შესაბამისად მცირდება ბრალის ხარისხიც.

განსხვავებული პოზიცია აქვთ ი. ანტონიანს და ს. ბოროდინს. ისინი მიუთითებენ, რომ შერაცხადობა არ ეხება ბრალის საკითხებს, ისევე როგორც ბრალი შერაცხადობის საკითხებს. ასევეა ბრალის ხარისხისა და შეზღუდული შერაცხადობის საკითხი, შეზღუდულ შერაცხადობას არა აქვს კავშირი ბრალის ხარისხთან. ისინი წერენ, რომ ბრალის ხარისხი განისაზღვრება სუბიექტური მხარის ელემენტებით და დამოკიდებულია ბრალის ფორმებზე, განზრახვასა და გაუფრთხილებლობაზე, განზრახვის სახეებზე, გაუფრთხილებლობის სახეებზე, მათ შინაარსზე. აქვე უნდა ითქვას, რომ ბრალი მათ ესმით განზრახვად ან გაუფრთხილებლობად, რომელიც გამოხატულია დანაშაულის ჩაღენაში. შეზღუდული შერაცხადობა არ უკავშირდება ბრალს, ის უკავშირდება სისხლის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას.¹

ეს მცდარი პოზიცია განპირობებულია იმით, რომ ი. ანტონიანს და ს. ბოროდინს ბრალი სუბიექტური მხარის ნიშნად მიაჩნიათ, შერაცხადობა კი – სუბიექტის. ისინი თვლიან, რომ მათ შორის უშუალო კავშირი არ არსებობს. ჩვენ ვერ გავიზიარებთ იმ აზრს, რომ შერაცხადობა არ უკავშირდება ბრალს, ისევე როგორც იმას, რომ შეზღუდული შერაცხადობა არ უკავშირდება შემცირებულ ბრალს. შერაცხადობა წარმოადგენს პირის მდგომარეობას, როცა მის მიერ ჩაღენილი ქმედება მას შეიძლება შეერაცხოს ბრალად, ანუ მხოლოდ შერაცხადი პირი არის ბრალისუნარიანი. ამდენად, შერაცხადობა პირდაპირ უკავშირდება ბრალს და მისი აუცილებელი წინაპირობაა. ასევე, შეზღუდული შერაცხადობა პირდაპირ კავშირშია შემცირებულ ბრალთან. იგი ბრალის შემამსუბუქებელი გარემოებაა, რასაც საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობაც აღიარებს.

შეზღუდული შერაცხადობის და სისხლისსამართლებრივი უმართლობის დამოკიდებულების საკითხი. ვფიქრობთ, ინტერეს-

¹ Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. Преступное поведение и психические аномалии. М., 1998, გვ. 154-155.

მოკლებული არ უნდა იყოს ის საკითხი, თუ როგორი ურთიერთდამოკიდებულებაა შეზღუდულ შერაცხადობასა და სისხლისსამართლებრივ უმართლობას შორის. კერძოდ, შეზღუდული შერაცხადობა მართო ბრალის ხარისხს ამცირებს, თუ უმართლობის ხარისხსაც, შეზღუდული შერაცხადობის მდგომარეობაში ჩადენილი უმართლობა თუ განსხვავდება სიმძიმის ხარისხით სრული შერაცხადობის მდგომარეობაში ჩადენილი უმართლობისაგან?

როგორც ვიცით, ბრალის ხარისხის განსაზღვრა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული უმართლობის ხარისხზე და პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ და დამამძიმებელ სხვა გარემოებებზე. პროფესორი ო. გამყრელიძე აღნიშნავს, რომ სისხლისსამართლებრივი უმართლობა არის ისეთი მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, რომელიც აღწერილია სისხლის სამართლის კანონით. უმართლობის ცნება უნდა განვასხვავოთ მართლწინააღმდეგობის ცნებისაგან. მართლწინააღმდეგობა ნიშნავს წინააღმდეგობას ქმედებასა და სამართალს შორის. ეს არის ურთიერთობა ამ არ მოვლენას შორის, რომელიც მათი დაპირისპირებით, მათი ურთიერთწინააღმდეგობით გამოიხატება. უმართლობა თვითონ არის მართლსაწინააღმდეგო ქმედება.¹

უმართლობა ობიექტური კატეგორიაა იმიტომ, რომ მას ყველა ადამიანისათვის ერთნაირი მნიშვნელობა აქვს, სამართალი ყველასათვის ქცევის ერთნაირ საზომს აწესებს, მიუხედავად იმისა, თუ როგორია ინდივიდის პერსონალური შესაძლებლობანი. სისხლისსამართლებრივი უმართლობა მოიცავს ორ ნიშანს, ესაა: დანაშაულის შემადგენლობა და მართლწინააღმდეგობა (საზოგადოებრივი საშიშროება²). უმართლობას ისევე, როგორც ბრალს აქვს ხარისხები. მაგ., ორი ან სამი ადამიანის მკვლელობა უფრო მაღალი ხარისხის უმართლობაა, ვიდრე ერთი ადამიანის მკვლელობა. შესაბამისად, ამ შემთხვევაში ბრალის ხარისხიც უფრო მეტი იქნება, რაზედაც უმართლობის ხარისხი ახდენს გავლენას.

ვერ ვიტყვით, რომ იგივე მდგომარეობაა შეზღუდული შერაცხადობის მდგომარეობაში ჩადენილ უმართლობასა და სრული

¹ ო. გამყრელიძე. უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძვლები. თბ., 1989, გვ. 124.

² ო. გამყრელიძე. უმართლობის პრობლემა და... გვ. 137.

შერაცხადობის მდგომარეობაში ჩადენილ უმართლობას შორის. მაგალითად, აფექტში ჩადენილი მკვლელობა და შურისძიებით, ან ანგარებით ჩადენილი მკვლელობები ერთი და იგივე ხარისხის უმართლობაა, მაგრამ სულ სხვადასხვა სანქციებია მათთვის გათვალისწინებული კანონში. ეს განპირობებულია ბრალის ხარისხით, რადგანაც აფექტში ჩადენილი მკვლელობის ბრალის ხარისხი სხვაა, ხოლო შურისძიებით ჩადენილი მკვლელობის კი სხვა. ამდენად, ჩვენს მიერ ზემოთ დასმულ შეკითხვებს უარყოფითი პასუხი უნდა გაცეს, რადგან ჩვენი აზრით, შეზღუდული შერაცხადობა ბრალის ხარისხზე ახდენს გავლენას და არა უმართლობის ხარისხზე. ერთი და იგივე ხარისხის უმართლობაში შეიძლება განსხვავებული იყოს ბრალის ხარისხი, რაც ზემოთ მოტანილი მაგალითებითაც დასტურდება. როგორც მართებულად აღნიშნავს პროფ. ო. გამყრელიძე, უმართლობა ობიექტური კატეგორიაა, ხოლო ბრალი პერსონალურ კატეგორიას წარმოადგენს. ბრალის დროს უნდა გაირკვეს სამართალდამრღვევს თავისი პერსონალური შესაძლებლობის მიხედვით შეუძლია თუ არა, ან რა ზომით შეუძლია პასუხი აგოს.¹

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ შეზღუდული შერაცხადობა გავლენას ახდენს ბრალის ხარისხზე და ამიტომ წარმოადგენს ბრალის შემამსუბუქებელ გარემოებას. როგორც ცნობილია, შეზღუდული შერაცხადობა არის მდგომარეობა, როცა პირს არ შეუძლია სრულად გააცნობიეროს თავისი ქმედების ფაქტობრივი ხასიათი ან მართლწინააღმდეგობა ან სრულად უხელმძღვანელოს მას. აქ ხაზი გაესმევა ორ მომენტს ცნობიერებას და ნებელობას. შეზღუდული შერაცხადობის შემთხვევაში კი გააცნობიერების უნარი დაქვეითებულია, შესუსტებულია, ასევე შესუსტებულია მოქმედების ხელმძღვანელობის უნარი, რაც თავის მხრივ დაბლა სწევს ბრალის ხარისხს და განაპირობებს მოქმედების უფრო მსუბუქ გაკიცხვას. ამასვე აღნიშნავენ გერმანელი კრიმინალისტები რ. მაურახი და ჰ. ციპფი.² ისინი მიუთითებენ, რომ შეზღუდული შერაცხადობა გულისხმობს შემცირებულ ბრალს. უმართლობის ჩამდენის სასარგებლოდ ითვლება ის გარე-

¹ ო. გამყრელიძე. უმართლობის პრობლემა..., გვ. 137.

² Н. Г. Иванов. Аномальный субъект преступления, гв. 184.

მოება, რომ ის თავისი ინტელექტუალურ-ზნეობრივი ძალების და-
ძაბვით ცდილობდა კომპენსირება გაეკეთებინა თავისი ცნობიერე-
ბის დაქვეითებული უნარისათვის. თუ ის დაემორჩილა დანაშაუ-
ლებრივ იმპულსს, ეს ნიშნავს, რომ მისი უნარი წინ აღუდგეს
ფატალურ მოთხოვნილებას დაქვეითებულა ნორმალურ ადამიანთან
შედარებით. უნარის ასეთი დაქვეითება ასაბუთებს მის უფრო
მსუბუქად გაკიცხვას და ამის შესაბამისად ბრალის ხარისხის
შემცირებას.¹

ავსტრიელი მეცნიერები სოლიდარულნი არიან გერმანელ
მეცნიერებთან ბრალის საკითხებში. ისინი ასხვავებენ დანაშაულის
ბრალს და დამნაშავის ბრალს. დანაშაულის ბრალი გამოიხატება
ობიექტურად განხორციელებულ ქმედებაში, რომელიც ეწინააღ-
მდეგება საზოგადოებრივ წესრიგს. ის არ ითვალისწინებს დელიკ-
ვენტის ფსიქოფიზიკურ თავისებურებებს, დამნაშავის ბრალისაგან
განსხვავებით, როცა მხედველობაში მიიღება ყველა ის იმპულსე-
ბი, რომლებმაც აიძულეს პირი დაერვია დაწესებული აკრძალვე-
ბი. დამნაშავის ბრალის ფარგლებში ბრალს აქვს ხარისხები, რო-
ელიც დამოკიდებულია პირის უნარზე დაიმორჩილოს დანაშაუ-
ლებრივი ზრახვები.²

როგორც აღვნიშნეთ, ბრალის ხარისხის განსაზღვრისას
მხედველობაში მიიღება მრავალი გარემოება (დანაშაულის ობიექ-
ტური, სუბიექტური შემადგენლობა, თვით დამნაშავის პიროვნება,
დანაშაულის გამომწვევი მიზეზები და მრავალი სხვა).

ამ მხრივ საინტერესოა შემდეგი მაგალითები: ა-მ შეისწრო
თავისი ცოლი საყვარელთან, რა დროსაც მან ცოლის საყვარელს
მიაყენა ნაჯახით სხეულის მრავლობითი დაზიანებები, რის შედე-
გადაც იგი გარდაიცვალა. თუ ჩავთვლით, რომ ა-მ ჩაიდინა
მკვლელობა განსაკუთრებული სისასტიკით, მაშინ მისი ბრალის
ხარისხი საკმაოდ მაღალი იქნება, მაგრამ ამავე დროს თუ გავით-
ვალისწინებთ, რომ ის იმყოფებოდა აფექტის მდგომარეობაში, მა-
შინ მისი ბრალის ხარისხი მნიშვნელოვნად იკლებს. აფექტი, რო-
გორც ვიცით, იწყვეს ალგუნებისა და შეკავების პროცესთა დის-

¹ Н. Г. Иванов. Аномальный субъект преступления, გვ. 184.

² И. А. Семенцова. Уголовная ответственность лиц с психическим расстройством не исключающим вменяемости. Дисс. канд. юр. наук. М., 1999, გვ. 109.

ბალანსს და ადამიანი ექვემდებარება იმპულსს, თუმცა ბოლომდე არ კარგავს თავშეკავების უნარს, მაგრამ ეს შესაძლებლობა შემცირებულია, შესუსტებულია.

ან კიდევ: ფსიქოპათიით დაავადებულმა პირმა ჩაიდინა მკვლელობა საყოველთაოდ საშიში საშუალებით, რაც ამ დანაშაულის საშიშროების მაღალ ხარისხზე მიუთითებს და მკაცრ გაკიცხვას იწვევს, მაგრამ როდესაც მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ ეს ქმედება ჩადენილია ფსიქიკური დაავადების მქონე პირის მიერ, იგი გაცილებით უფრო მსუბუქად უნდა გაიკიცხოს, რაც ბრალის ხარისხის ხარჯზე ხდება.

ამ მაგალითებიდან დასტურდება, რომ შეზღუდული შერაცხადობის მდგომარეობა გავლენას ახდენს ბრალის ხარისხზე, ამცირებს მას და იწვევს უფრო მსუბუქ გაკიცხვას. როგორც ვხედავთ, ფსიქოფიზიოლოგიური თავისებურებანი გავლენას ახდენენ ინტელექტუალურ-ნებელობით პროცესებზე და ასუსტებენ მათ ანალიტიკურ ფუნქციას, რაც კონკრეტული ქმედების ჩადენაზეც აისახება. ამდენად, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ შეზღუდული შერაცხადობის მდგომარეობა წარმოადგენს ბრალის შემამსუბუქებელ გარემოებას, ის გავლენას ახდენს ბრალის ხარისხზე, დაბლა სწევს მას და იწვევს უფრო მსუბუქ გაკიცხვას, რაც თავის მხრივ განსაზღვრავს სასჯელის სახეს და ზომას.

ALEXANDER GIORGIDZE

RESTRICTED AMENABILITY AND CULPABILITY

The article is devoted to the study of interrelation between restricted amenability and culpability. To begin with, the author analyses the main theories of culpability and gives his critical view on them. In his opinion the normative theory is exceptionally acceptable since it involves assessment which is most decisive for guilt. An action may be considered amenable only if it is reprehensible, i.e. the magistrate estimates it as reprehensible. The article gives a survey of the Soviet period literature and the author does not comply with the view of the scientists that there is no immediate link between restricted amenability and guilt. In his opinion there is an immediate link between limited (restricted) amenability and guilt, as restricted amenability affects and lowers the degree of guilt. The author shares the German and Austrian scientists' point of view on the given problems who point out that limited amenability implies decreased guilt. Thus, limited amenability is a mitigated condition for guilt and is directly connected with guilt and its degree. It is concluded that limited amenability does not affect injustice and its degree because injustice is an objective category whereas guilt is a personal one.

თეზურ ღარსანია

ღამნაშავის ფსიქოლოგია

ღანაშაულის ფსიქოლოგია როგორც მეცნიერების დარგი წარმოიშვა XIX ს. დასასრულს კრიმინალურ პრობლემატიკასთან ემპირიული სოციალურ-ფილოსოფიური მეთოდების შეპირისპირების საფუძველზე. ღანაშაულებრიობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევების განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს კ. ფ. გერმანის (რუსეთი),¹ ე. დიურკემის (ბელგია)² ნაშრომებმა. ისეთი მეცნიერების ნაშრომების წყალობით როგორც არიან ფ. ლისტი,³ ა. პრინსი,⁴ ე. ფერი,⁵ გ. ტარდი.⁶

ღანაშაულებრიობის ფსიქოლოგია ყალიბდებოდა, როგორც დამოუკიდებელი მიმართულება. მათი ძალისხმევით შემუშავდა ღანაშაულებრიობის ფაქტობრიობის კონცეფცია, რომელიც ღანაშაულებრიობას განიხილავს, როგორც 3 სახის ფაქტორის ურთიერთქმედების საუკეთესო შედეგს. ესენია: ინდივიდუალური ფაქტორები (ადამიანის ფსიქოფიზიკური ნიშნები – ასაკი, სქესი, და სხვა) ჩვეულებრივ-ფიზიკური ფაქტორები (გეოგრაფიული და კლიმატური პირობის, ღროის და სხვათა გავლენა) სოციალური ფაქტორები (სოციალური სტატუსი, სასიცოცხლო პირობები, ღამნაშავის პროფესია, მისი მონაწილეობა ისეთ ნეგატიურ მოვლენებთან, როგორცაა: ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია, ასევე საზოგადოებაში ეკონომიური და პოლიტიკური ურთიერთობა).

ღანაშაულებრივი ფაქტორის დეტერმინაციაში წამყვანი როლი ეკისრება სოციალური ფაქტორების მოქმედებას. ამ მიმართულების

¹ А. И. Алексеев. Криминология. Курс лекций. М., 1999, გვ. 22.

² Э. Дюркгейм. О разделении общественного труда. Метод социологии. М., 1991; Э. Дюркгейм. Социология, М., 1995.

³ А. И. Алексеев. Криминология. Курс лекций, გვ. 340.

⁴ А. И. Алексеев. Криминология. Курс лекций, გვ. 16.

⁵ Э. Ферри. Теория невменяемости и отрицание свободной волию СПб., 1996.

⁶ Г. Тард. Социальная логика, СПб., 1996; Г. Тард. Социальные законы. СПб., 1906.

წარმომადგენლებმა ასევე შეიძუშავეს სახიფათო მდგომარეობის კონცეფცია, რაც გულისხმობს იმგვარი სიტუაციების არსებობას, რომელშიაც ადამიანთა გარკვეული კატეგორიის წარმომადგენლები (ავარა, ქურდი, რეციდივისტები) ხვდებიან და მომეტებულ ხიფათს წარმოადგენენ გარემოსთვის. ასეთი წყობის პიროვნებები უნდა გამოძლეადნენ და მათთან საჭიროა პრევენციული ზომების გატარება სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად.

ა. გერიმ გამოაქვეყნა სტატისტიკური მონაცემები ხუთწლიანი დანაშაულებრიობის შესახებ და გამოყო კანონზომიერებათა შემდეგი რიგი.

1. დანაშაულთა გარკვეული სახეები უკავშირდება დამნაშავეთა გარკვეულ ასაკობრივ კატეგორიას.
2. სიღარიბე არ არის პირველხარისხოვანი დეტერმინანტი, რომელიც ადამიანებს დანაშაულისკენ უბიძგებს.
3. მორალურ მოთხოვნილებათა შემცირება საზოგადოებაში ზრდის დანაშაულებრიობას.¹

ე. ფერიმ ჩამოაყალიბა დანაშაულებრიობის სისტემური დეტერმინაციის კონცეფცია, რომელშიც შევიდა განსაზღვრული მიზეზობრივი კომპლექსები. იგი ჩეზარე ლომბრაზეს მოსწავლე და მიმდევარი იყო. ე. ფერიმ ნაშრომში „*დანაშაული, როგორც სოციალური მოვლენა*“ დანაშაულის წარმომქმნელი ფაქტორების სამი ჯგუფი გამოყო (ანთროპოლოგიური, ფიზიკური და სოციალური ხასიათის) და პირველ ადგილზე დააყენა ანთროპოლოგიური ფაქტორები.² მათ შემადგენლობაში მან ჩადო ორგანულ-ფიზიოლოგიური თავისებურებები ტანისა და თავის ქალას აგებულები-სა, რასობრივი კუთვნილება, ფსიქოლოგიური სფეროს სპეციფიკა, ემოციური გრძნობითი რეაქციების თავისებურება და ასევე სოციალური გარემოს ფაქტორები – განათლება, პროფესია, მოქალაქეობრივი მდგომარეობა, მატერიალურ-ეკონომიკური და ყოფაცხოვრებითი პირობები.

დანაშაულებრიობის ფსიქოსოციოლოგიაში დიურგვეიმის ანიმიის კონცეფციამ შემოიტანა დამატებითი მიზეზობრივი ფაქტო-

¹ Ю. М. Антонян, М. И. Еникеев, В. Е. Эминов. Психология преступления и наказания. М., 2000, გვ. 308-373.

² Э. Ферри. Уголовная социология. М., 1972. გვ. 151.

რები, რომლებიც უკავშირდება პიროვნებაზე ისტორიულად გარდამავალი საზოგადოებრივი სისტემის კრიზისულ მდგომარეობას.¹

დანაშაული გვევლინება, როგორც ინდივიდებისა და ჯგუფების მეტად დესტრუქციული აქტივობა, რომელიც მიმართულია კონკრეტული პირების, მათი ჯანმრთელობის, საკუთრების წინააღმდეგ, რაც ძირს უთხრის სოციალური წესრიგის ეკონომიურ, საზოგადოებრივ, თუ მორალურ სიმყარეს. დამნაშავე არის ადამიანი, რომლის მოტივები, ორიენტაციები და ქცევა იძენს კანონის მიერ დევნილ დესტრუქციულ კომპონენტებს. კანონის დასაშვებ ზღვარზე გადასვლა პიროვნებაში ნეგატიურ ფსიქოლოგიურ გამოვლინებებს აღვივებს, რაც ხშირად ერგება მის შინაგან „მე“-ს და შეუძლია პიროვნებას უბიძგოს უფრო მძიმე სამართალდარღვევისაკენ ვიდრე პირველი იყო.

დანაშაულებრივი ქმედების ფსიქოლოგია დანაშაულები ფსიქოლოგიური მექანიზმის მიხედვით იყოფა 2 კლასად: მარტივი და რთული ნებელობითი ქმედების ფორმით ჩადენილი. მარტივი ნებელობითი ქმედების ფორმით ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედების ანალიზის დროს, წინა პლანზე გამოდის დამნაშავეს ოპერაციონალური განწყობა, მისი ქცევითი სტერეოტიპები. რთული ნებელობითი ქმედების ფორმით ე. ი. გაცნობიერებული დანაშაულებრივი ქმედების ანალიზის დროს გათვალისწინებულია ობიექტურ-სუბიექტური ურთიერთკავშირების კომპლექსი ქმედების ცალკეულ კომპონენტებს შორის, დანაშაულებრივი სუბიექტის დანაშაულამდელი, დანაშაულებრივი და დანაშაულის შემდგომი ქცევის თავისებურებები.

იურისპრუდენციაში ტრადიციულად ჩამოყალიბებულია ადამიანის ქცევის მიმართულებიანი სქემა: მოტივი, მიზანი, ხერხი და უნარი. შედეგი სინამდვილეში უფრო რთულია. ამ დროს აუცილებლად უნდა გადაილახოს დანაშაულებრივი მოტივის მარტივი გაგება. როგორც იზოლირებული, ერთაქტიანი, ფსიქიკური აქტი. ქცევის მოტივაცია – ქცევის მექანიზმის სისტემათწარმომქმნელი, აზროწარმომქმნელი და აზრთმაკონტროლებელი ფაქტორია.

დანაშაულის ჩადენის მექანიზმში ინდივიდის სურვილები კო-

¹ А. И. Алексеев. Криминология. Курс лекций, გვ. 41.

რელირებენ ქცევის პიროვნულად მიღებულ ხერხებთან. სისტემის ელემენტებს შორის „მოტივი, მიზანი, ხერხი“ არსებობს არა ცალმხრივი, არამედ ორმხრივი უკუკავშირი.¹ მისი სისტემათწარმომქმნელ ელემენტებს წარმოადგენს არა მხოლოდ მოტივი, არამედ ქცევის ჩვეული ხერხიც. პიროვნების ჩვეული გენერალიზებული მოქმედებები ისევე, როგორც მოტივი, განსაზღვრავს ადამიანის ქცევის მიმართულებას. თუ ინდივიდს არ გააჩნია ქცევის ხერხი, ის არასდროს დასახავს შესაბამის მიზანს და არ მოახდენს მის სანქციონირებას მოტივაციურად. ქცევის ცენტრალურ კომპონენტს წარმოადგენს არა ცალკეული მოტივი, არამედ დამნაშავე პიროვნების მოტივაციის სფერო, რომელშიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინდივიდის ქცევის განზოგადოებული ხერხები. თუმცა, ინდივიდის ქცევის ხერხების აქტუალიზაცია განისაზღვრება გარემოს პირობებზე, მათი განხორციელების რეალური შესაძლებლობებით. როგორც კი გარემო იძლევა შესაძლებლობას პიროვნული ზრახვების რეალიზაციისათვის – მოტივაციის სფერო იძლევა საჭირო სანქციას.

დამნაშავის გაგება ნიშნავს მისი ქცევითი სტერეოტიპების და ქცევის მტკიცე მოტივების გაგებას. ქცევის განმამტკიცებელი ხერხების ფორმირების მიხედვით, რომლებიც მუდმივად იწვევენ სასურველ შედეგამდე მიყვანას, ადამიანში ჩნდება მისი ქცევითი აქტიურობის ათეროტიპიზირებული პიროვნული ოპერაციონალური მექანიზმი გარკვეული ამოქმედების სიტუაციებში. ამასთან, ცნობიერების მხრიდან კონტროლი ხშირად შეზღუდულია.

სუბიექტის მიერ მომზადებული დანაშაულის შეფასება დადებითად დანაშაულის ჩადენის ერთ-ერთი წინაპირობაა. ზოგჯერ ეს პირობები ჩნდებიან მოულოდნელად და წარმოადგენენ დანაშაულის ჩადენის მოტივაციას.² უკვე დანაშაულის მომზადების ეტაპზე, დამნაშავე ანალიზებს დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობებს. დანაშაულის მიზნები ყალიბდება მისი მიღწევის შესაძლებლობის მიხედვით. მომზადების წარმატებულობა ამტკიცებს დამნაშავის განწყობას დანაშაულის ჩადენაზე. მასში ხდება მნიშვნელოვანი ძვრები ფსიქოლოგიური მდგომარეობის მხრივ – სუს-

¹ **В. В. Романов.** Юридическая психология, М., 1998, გვ. 154.

² **ი. ანიმოვი.** იურიდიული ფსიქოლოგია. თბ., 2008, გვ. 144-147.

ტდება შიშის გრძნობა, მტკიცდება წარმატებაში დარწმუნებულობის გრძნობა. ხედავს რა დანაშაულის ხელშემწყობ პირობებს დანაშავე კიდევ უფრო უახლოვდება დანაშაულის ჩადენის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებას.

დანაშაულის მიზეზი გარეგანი გარემოებაა, რომელსაც მოქმედებაში მოჰყავს დანაშავის პიროვნების საზოგადოებრივად საშიში მიმართულება. მიზეზს არ გააჩნია დამოუკიდებელი ზიანის მომტანი მნიშვნელობა. ის მხოლოდ მუხტავს ადრე ჩამოყალიბებულ მიზეზს. თუმცა, მიზეზი მნიშვნელოვანწილად ახასიათებს დანაშავის პიროვნებას, მის მიდრეკილებებს, სოციალურ პოზიციებს, დანაშაულის მოტივს და მიზნებს. არც ერთი ვითარება თავისთავად არ უბიძგებს ადამიანს დანაშაულის გზაზე. თუ რა გზით მოხდება დანაშაულისკენ სვლა, ის დამოკიდებულია მისი სოციალიზირებულობის დონეზე. ადამიანის ქცევა პიროვნულად განპირობებულია და დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ ასახავს ის სიტუაციას და რა ქმედებებს ახორციელებს. სიტუაციათა კრიმინოგენული მნიშვნელოვნის გადაჭარბება ობიექტურად იწვევს პიროვნების აპრიორულ შემცირებას საკუთარი ქცევის გამო.

ყველაზე მძიმე კრიტიკულ მდგომარეობაში მაღალი ზნეობის მქონე ადამიანები პოულობენ ღირსეულ გამოსავალს. თუ არსებობს არჩევანის თავისუფლება, თავად პიროვნებაა პასუხისმგებელი ქცევის იმ ვარიანტზე, რომელსაც ის ირჩევს. სიტუაცია მხოლოდ „ლაკმუსის ქაღალდია“, ¹ რომელიც ავლენს პიროვნების არსს. დანაშაულებრივი ქმედებების წარმოქმნის სიტუაცია – მხოლოდ იმის მაჩვენებელია, თუ რა პირობებში შეუძლია მოცემულ პიროვნებას დანაშაულის ჩადენა.

არ შეიძლება დავეთანხმოთ მტკიცებას, რომ იმ შემთხვევაში, როცა გარემოებები გავლენას ახდენენ პირის გადაწყვეტილებაზე ჩაიდინონ დანაშაული, ეს გარემოებები ჩართულია ანტისაზოგადოებრივი ქცევის მიზეზობრივ მექანიზმში. დანაშაულებრივი ნებისმიერი გადასვლა კანონის მიერ დაცულ ფასეულობათა ზღვარზე. დანაშაულის ჩადენის სიტუაცია – ინდივიდის სოციალური ადაპტირებულობის პიროვნული ზღვარის მაჩვენებელია.

გადაწყვეტილებები კონკრეტული დანაშაულის ჩადენის შე-

¹ ი. ანიმოვი. იურიდიული ფსიქოლოგია. თბ., 2008, გვ. 144-147.

სახებ შეიძლება იყოს საფუძვლიანი – ტრანზიტული და ნაკლებადსაფუძვლიანი – არატრანზიტული. თუმცა, თავის საფუძველში, ნებისმიერი გადაწყვეტილება ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის შესახებ – არატრანზიტულია.¹ ის არ ითვალისწინებს მოქმედების ბის სოციალურ მანებლობას და მასზე დასჯის გარდუვალობას. სამართალდამრღვევთა მნიშვნელოვანი ნაწილი არაშორმსჭვრეტელი ხალხია არსებითი დეფექტებით მოტივაციურ-რეგულაციის სფეროში. დასჯის საფრთხე მათ მიერ აქტუალურად არაა გაცნობიერებული ან ბოლომდე შეფასებული. დამნაშავის აზროვნება მიჯაჭვული ხდება ქცევის ასოციალურ ჩვეულ ხერხებთან. დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების ხელშემწყობ გარემოებებს განეკუთვნება: დაზარალებულთა მაპროვოცირებელი ქცევა, მხილების სამიშროების შემცირება, დანაშაულის დაფარვის სუბიექტურად ახსნადი შესაძლებლობის არსებობა, ალკოჰოლური და ნარკოტიკული თრობა.

გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ ინდივიდი მიჯაჭვული ხდება საკუთარ გადაწყვეტილებასთან. გადაწყვეტილების მიღება აყალიბებს განზრახვას – მტკიცე სწრაფვას მოქმედებათა პროგრამის რეალიზაციისაკენ, განწყობის გარკვეული მოქმედების ჩადენისაკენ. ეს განწყობა ზღუდავს ინდივიდის არჩევით შესაძლებლობებს. ინდივიდში ყალიბდება მიზნის მიღწევის მოტივაცია. დამნაშავეში ჩნდება მოჩვენებითი ტრანზიტულობის ფენომენი. მოქმედების ოპტიმალურობის ზოგიერთი კრიტერიუმების გათვალისწინება, ხოლო ზოგის – გაუთვალისწინებლობა. ეს თავისთავად წარმოადგენს დანაშაულის ღრმად ინდივიდუალიზებულ კვალს, რომელიც ხელს უწყობს დამნაშავე პიროვნების იდენტიფიკაციას. არ არსებობს არცერთი დანაშაული, რომელიც მთლიანად შეესაბამება მოქმედების ოპტიმალურობის ყველა კრიტერიუმს. დანაშაულების კლასიფიკაცია – გამოძიების თეორიის სრულყოფის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულებაა. დანაშაულის ჩადენის მოულოდნელად შეცვლილი პირობები ხშირად იწვევენ თანმხლები გადაწყვეტილებების მიღებას, რომლებიც გამოირჩევიან მაღალი კატეგორიულობითა და დაბალი ტრანზიტულობით.²

¹ Ю. М. Антонян, М. И. Еникеев, В. Е. Эминов. Психология..., გვ. 308-373.

² Ю. М. Антонян, М. И. Еникеев, В. Е. Эминов. Психология..., გვ. 308-373.

რიგ შემთხვევებში, საბოლოო გადაწყვეტილება ოპტიმალურად მიიღება მხოლოდ გარკვეული დამნაშავის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი პოზიციის წარმოქმნასთან დაკავშირებით, რაც აუცილებელია დანაშაულის წარმატებული რეალიზაციისათვის. ეს პირობები, როგორც წესი, გამოდიან მიზეზის სახით დანაშაულის ჩადენისათვის. სუბიექტის რეაგირება გარკვეულ მიზეზებზე გარკვეული კრიმინალური ქმედებებით – დამნაშავის პიროვნული თავისებურებების ერთ-ერთი გამოვლინებაა. შეუდგება რა დანაშაულებრივი მოქმედების შესრულებას, დამნაშავე ანალიზებს მისი ჩადენის გარემოებას. ზოგჯერ დანაშაულებრივი ქმედების დასაწყისში ვლინდება მიღებული გადაწყვეტილების შეცდომა დროსა და ადგილში, დანაშაულის იარაღის შერჩევაში. ამ შემთხვევაში პირმა შეიძლება უარი თქვას დანაშაულის ჩადენაზე ან გადადოს მიზნის განხორციელება. დანაშაულის ჩადენის მსვლელობისას კი შეიძლება მნიშვნელოვნად გაფართოვდეს დანაშაულებრივი მოტივაციის რეალიზაციის შესაძლებლობები, ჩამოყალიბდეს დანაშაულის დამატებითი ან ახალი მიზნები. დანაშაულის შესრულების მექანიზმი გამოიხატება დანაშაულის ჩადენის ადგილზე პიროვნების მყარი ქცევითი თვისებებით, რაც დამნაშავე პიროვნების კრიმინალისტურად მნიშვნელოვანი საიდენტიფიკაციო თვისებაა.

მრავალ შემთხვევაში, ემზადება რა დანაშაულისათვის, პირი სათანადოდ ფიქრობს მისი დაფარვის ხერხებზეც – იგონებს ცრუ ალიბს, ანადგურებს დანაშაულის კვალს, მაგრამ, ასევე იძლევა მნიშვნელოვან ინფორმაციას მისი ინდივიდუალური ფსიქიკური თავისებურებების შესახებ და წარმოადგენს დანაშაულის გახსნის ერთ-ერთი საინფორმაციო წყაროს. ინდივიდუალური ქმედებების ხერხების განუმეორებლობა, თითოეული დანაშაულის ქცევითი უნიკალურობა, დამნაშავის პიროვნული „ანაბეჭდია“. რომელიც რჩება დანაშაულის ჩადენის ადგილას.

დანაშაულებრივი ქმედების შედეგი – დანაშაულებრივი ქცევის ფსიქოლოგიურად და იურიდიულად უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ინდივიდის დამოკიდებულება მიღწეული დანაშაულებრივი შედეგის მიმართ. მიღწეული შედეგებით კმაყოფილება ან უკმაყოფილება მის მიერ იწვევს, ახალი დანაშაულებრივი მიზნების წარმოქმნას ან დანაშაულებრი-

ვი საქმიანობის შეწყვეტას.¹

მიღწეული შედეგის ნეგატიურმა სახემ შეიძლება გამოიწვიოს სინდისის ქენჯნა, დანაშაულის გრძნობა და გულწრფელი მონანიება. შესაძლებელია ნებაყოფლობითი უარის თქმა დანაშაულის ბოლომდე მიყვანაზე. ამის მიზეზი შეიძლება გახდეს თანაგრძნობა, შიში, შებრალება და ასე შემდეგ. ეს მოტივები ასევე არსებითია დამნაშავე პიროვნების შეფასებისათვის.

დანაშაულის ჩადენის ხერხის საინფორმაციო შინაარსი ადამიანის ქცევის საფუძველში დევს – ჩვევები, უნარები და ჩვეულებები, რომელთა ნეიროფსიქოლოგიურ საფუძველსაც წარმოადგენს დინამიკური ნეიროტიპი. ქცევის ეს ინდივიდუალიზირებული სტერეოტიპულობა იძლევა შესაძლებლობას, მოხდეს დამნაშავის პიროვნების იდენტიფიკაცია, მოხდეს მისი ქცევის შესაძლო ვარიანტის განჭვრეტა.

რაც უფრო რთულია მოქმედების ხარისხი, მით უფრო მარტივია მოქმედებათა სუბიექტის იდენტიფიკაცია. დანაშაულის ჩადენის ხერხში ფსიქომეტრიკის თავისებურებები ერწყმის ინდივიდის აზროვნების, მეხსიერების თავისებურებების, შემეცნებასა და ცხოვრებისეულ გამოცდილებას. კრიმინალისტიკის პრინციპია, როგორცაა დანაშაულის ჩადენის ხერხი, ისეთია მისი გახსნის ხერხიც. სუბიექტის ქცევითი ნიშნების სისტემა ობიექტურად აისახება დანაშაულის ჩადენის ვითარების საგნებში, მათი ცვლილებების დინამიკაში. დანაშაულის ჩადენის იარაღებსა და საშუალებებში მათ თვისობრივ თავისებურებებში, მათი გამოყენების საშუალებებსა და დინამიკაში. დანაშაულის წინამორბედ ვითარებაში. ვითარებაში რომელიც წარმოიქმნა დანაშაულის ჩადენის შემდეგ მისი დაფარვის ტიპიურ საშუალებებში. ბრალდებულსა და დაზარალებულს შორის ურთიერთობების თავისებურებებში.

ადამიანის ქცევა გარდუვალი სახით აისახება გარემომცველ გარემოში კომპლექსური პიროვნულ-რეგულაციური „კვალის“ სახით. ეს კვალი არანაკლებ გამოსაღებია დამნაშავის პიროვნების იდენტიფიკაციისათვის, ვიდრე მისი თითის ანაბეჭდი. თუმცა, თითის კვალისაგან, განსხვავებით ქცევის კვალი ყოველთვისაა დანაშაულის ადგილზე და ის მოიცავს დამნაშავის პიროვნების შესა-

¹ В. В. Романов. Юридическая психология, М., 1998, გვ. 266;

ნებ კრიმინალისტიკურად მნიშვნელოვანი ინფორმაციის უსაზღვროდ დიდ მოცულობას.

დამნაშავის პიროვნების როგორც დანაშაულებრივი ქმედების სისტემატწარმომქმნელი ფაქტორის განხილვა მოითხოვს გამოვლენილ იქნეს: მოცემული დანაშაულებრივი ქმედების პიროვნული დეტერმინაცია მოცემული პიროვნების ასახვით – შექმენებითი თავისებურებები, მისი ზოგად-სარეგულაციო, ემოციურ-ნებელობითი თავისებურებები. დანაშაულების გამოძიების პრაქტიკაში ორიენტაცია დამნაშავის ქცევის განზოგადოებულ საშუალებებზე წარმოადგენს დამნაშავის ნების ერთ-ერთ ძირითად გზას საინფორმაციო-დეფიციტურ სიტუაციაში. ინფორმაცია დანაშაულებრივი ქცევის შესახებ – ინფორმაცია დამნაშავის ქცევის მიმართულების, ამა თუ იმ ობიექტების მნიშვნელობის, დამნაშავის საქმიანობის სტრუქტურაში მათი ადგილის, და იმის შესახებ, რა შედის და რა არ შედის მისი აქტუალური ცნობიერების ზონაში.¹

დასასრულს ავლნიშნავთ, რომ დანაშაულის გამოძიების მასისტემატიზირებელ ფაქტორებს წარმოადგენს სისტემური კავშირები, რომლებიც განპირობებულნი არიან გამოძიებული ობიექტებით. ასე მაგალითად, მკვლელობათა გამოძიებისას გამოვლენას ექვემდებარება საკითხების შემდეგი სისტემა: მკვლელობის დრო და ადგილი; ვინ არის მკვლელობის მახვერპლი; მკვლელობის მოტივები; იმ პირთა წრე, რომლებთანაც ურთიერთქმედებდა დაზარალებული; ვის აწყობს მისი სიკვდილი; ვისთან ნახეს დაზარალებული სიკვდილის წინ; დამნაშავის ქმედებების სახის თავისებურებები – დანაშაულის მომზადების, განხორციელებისა და დაფარვის დროს ვინ ჩაიდინა მკვლელობა ანალოგიური სახით; ვისზე და ვის საცხოვრებელში შეიძლება აღმოჩნდეს მოცემული დანაშაულის კვალი. ძარცვისა და ყაჩაღური თავდასხმების გამოძიების დროს, გამოძიებელი ადგენს შემდეგ საკვანძო გარემოებებს: როდის და სად მოხდა დანაშაული; რამდენი ადამიანი მონაწილეობდა დანაშაულში; დანაშაულის ჩადენის ხერხი; ძალადობრივი ქმედების სახე; მოპარული ქონება და მისი ღირებულება; ნიშნები; დანაშაულის ჩადენის გარემო; ცნობები დანაშაულში ჩართული პირების შესახებ; გარეგნობის, ქცევის თავისებურებე-

¹ ი. ანიშოვი. იურიდიული ფსიქოლოგია, გვ. 144-147.

ბის, მეტყველებითი თავისებურებების, განსაკუთრებული ნიშნების აღწერა და სხვა; ვინ შეიძლებოდა ინფორმირებული ყოფილიყო დაზარალებულის მნიშვნელოვანი ფასეულობების ქონების შესახებ; ვის შეიძლო დაენახა დანაშაული და სხვა.

TEMUR DARSANIA

THE PSYCHOLOGY OF AN OFFENDER

The uniqueness of an individual conduct, the behavioural peculiarity of each crime is a personal imprint of a criminal which is left at the place of crime – commitment. The result of the criminal act is psychologically and juridically a most significant component of an unlawful behaviour. Particularly significant is the attitude of an individual towards the accomplished culpable sequel. The contentment or discontent with the achieved outcome on his part arouses new indictable aspirations or, vice versa, the cessation of the deplorable activity. The positive personal assessment of the criminal act is a sign of a serious criminal deformation of an individual and is the main precondition of a new criminal behaviour. The negative assessment of the achieved outcome may evoke remorse, guilt and sincere regret and the individual may abandon the completion of the crime of his own free will. It may be caused by compassion, fear, pity, etc. These motives are also essential for the assessment of the offender.

მისილ გამენიშვილი

თანამედროვე სამართლის სისტემის ძველების სისხლის სამართლის პროცესის თავისებურებები

თითოეული სახელმწიფოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა, გარკვეული სპეციფიკურობითა და თავისებურებებით გამოირჩევა. ეს, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია ამა თუ იმ სახელმწიფოს ისტორიული განვითარებით, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წეს-წყობილებით, ტრადიციებით, სისხლის სამართლის პოლიტიკით და ა.შ. მაგრამ ისიც უდავოა, რომ კაცობრიობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სახელმწიფოებს შორის მიმდინარეობს უაღრესად მნიშვნელოვანი ფასეულობების ერთმანეთთან დაახლოება, რომელთა შორის, ეჭვგარეშეა, წარმოადგენს საპროცესო ფორმა, როგორც მოქალაქეთა უფლებების დაცვის უთვისაჩინოესი გარანტი და რომელიც განმტკიცდა სისხლის სამართალწარმოების აღმოცენებისთანავე.

სახელმწიფოებთაშორისო და სამეცნიერო ურთიერთობათა მოქმედების დონე აუცილებლად აისახება ცალკეული სახელმწიფოს პრაქტიკულ საქმიანობაში, რამდენადაც ეს უკანასკნელი პირდაპირაა დამოკიდებული არა მხოლოდ ეროვნულ ზოგადსახელმწიფო და სოციალურ მოთხოვნილებებთან, ამა თუ იმ დარგის მეცნიერების განვითარების დონესთან, არამედ სახელმწიფო ხელისუფლების ინსტიტუტების პოლიტიკურ ორიენტაციასთან, თუ მსოფლიოში აპრობირებული რა მოდელით უნდა გადაწყვიტოს მან ესა თუ ის საკითხი. ამასთან დაკავშირებით ცალკეულ საზღვარგარეთის ქვეყნებს შორის სისხლის სამართლის საპროცესო ინსტიტუტების ერთმანეთისაგან შესხება გარდაუვალ აუცილებლობას წარმოადგენს, და რამდენადაც სისხლისსამართალწარმოება წარმოადგენს ყველაზე უფრო პოლიტიზირებული საქმიანობის სახეს, სისხლის სამართლის საპროცესო სამართლის უფრო მეტი ხარისხის მიდრეკილება გააჩნია ასეთი შესხებისაკენ. შეიძლება ზო-

გადად აღინიშნოს, რომ აღნიშნული ტენდენცია დადებითი მოვლენაა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ აუცილებელია გაანალიზდეს უცხოეთის ქვეყნების საპროცესო კანონმდებლობის დადებითი თუ უარყოფითი მხარეები, შემდგომ დიალექტიკური მეთოდის გამოყენებით შერჩეული იქნეს ყველაზე პროგრესული დებულებები. ამასთანავე მხედველობის არედან არ უნდა იქნეს გამოტოვებული მოცემული ქვეყნის ისტორიული განვითარების თავისებურებები, სამართლებრივი ტრადიციები, სამართალშეგნების სპეციფიკა და მოუფიქრებლად, ნაჩქარევად არ უნდა მოხდეს სახელმწიფოში სხვა ქვეყნის ამა თუ იმ საპროცესო ინსტიტუტის შემოღება.

უკანასკნელ წლებში, საქართველოში განხორციელებულ სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში ცვლილებებთან დაკავშირებით, ზოგიერთი მეცნიერი ცალკეულ ახალ ინსტიტუტის შემოღებას უარყოფითად აფასებენ და ფიქრობენ, რომ საქართველოს საპროცესო კანონმდებლობას სწორედ ეს „ავადმყოფობა“ სჭირს. განსაკუთრებით ხაზს უსვავენ საპროცესო შეთანხმებაზე, რომელიც საერთო სამართლის სისტემას განეკუთვნება. მათი აზრით, აღნიშნული ინსტიტუტი ეწინააღმდეგება საქართველოს მოქმედ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს და მის პრინციპებს, რომელიც რომანულ-გერმანული სამართლის ოჯახის ნაწილია¹, უფრო მეტიც, პროფ. გ. მეფარიშვილს მიაჩნია, რომ არაიდენტიფიცირებული პირის სისხლის სამართალწარმოების შემოღებით კანონმდებელს გააზრებული არ ჰქონდა, თუ რა საჭიროებას წარმოადგენდა ეს ინსტიტუტი² და ა. შ.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, ჩვენი აზრით, სწორი შეხედულება აქვს გამოთქმული პროფ. ნ. გაბრიჩიძეს, რომელიც ფიქრობს, რომ ახლად ამოქმედებული საპროცესო კანონმდებლო-

¹ გ. მეფარიშვილი. სამართალდამცავი ორგანოების ინსტიტუტები და სისხლის სამართალწარმოების ზოგიერთი კონცეპტუალური საკითხი. – ჟურნ.: „მართლმსაჯულება და კანონი“. №3, 2006, გვ. 87-106; ც. რატიანი. საპროცესო შეთანხმება სისხლის სამართლის პროცესში. – ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“. №3, 2006, გვ. 117-153; საქართველოში მდიდრის სამართალი დამკვიდრდა. – გაზ.: „ახალი თაობა“. №50, 2007, 21 თებერვალი; „რესპუბლიკელები“ საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის გაუქმებას ითხოვენ. – გაზ.: „რეზონანსი“. №644, 2007, 21 თებერვალი.

² გ. მეფარიშვილი. საქართველოში ადამიანის ვინაობის დასადგენად ფსევდონიმით გასამართლება დააკანონეს. – გაზ.: „ახავალ-დასავალი“. №32 (674), 2007, 6-12 აგვისტო.

ბის საზომი, პირველ რიგში, მაინც მათი პრაქტიკაში რეალიზაციაა, სწორედ აქ ვლინდება კანონმდებლობის შუქ-ჩრდილი და მომავალში ამ თემაზე საგამომიებო-სასამართლო პრაქტიკის განაღლიზება, მეცნიერული გამოკვლევები იმის სრულ გარანტიას იძლევა, რომ უფრო სრულყოფილი და დახვეწილი გახდეს მისი ცალკეული დებულებები.¹

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საზღვარგარეთის ქვეყნების სისხლისსამართალწარმოების მოდელები ერთმანეთისაგან მკვეთრი მრავალფეროვნებით განსხვავდებიან, რომლებშიც, უპირველეს ყოვლისა, აისახება თითოეული სახელმწიფოს ისტორიული განვითარების თავისებურებები. ამასთან ერთად, აშკარად ზემოქმედებს ერთმანეთთან პოლიტიკური, ეკონომიკური და საომარი პირობები. ისტორიული პროგრესის ფონი შესაძლებლობას იძლევა ამა თუ იმ ზომით, პირობითად, საპროცესო კანონმდებლობის ამ მრავალფეროვნებაში დავინახოთ ცალკეული საერთო კონცეპტუალური მნიშვნელოვანი ფარგლები, რაც ეჭვგარეშეა შეიძლება აღმოჩნდეს მათი ტიპოლოგიის საფუძველი.

სისხლისსამართალწარმოებაში კლასიფიკაციის ტიპებს შორის უმნიშვნელოვანესია თანასწორობის უზრუნველყოფის ისეთი პრინციპი, როგორიცაა შეჯიბრებითობა.² შეჯიბრებითობა, როგორც სისხლის სამართლის პროცესის ფორმა ნიშნავს მხარეთა თანასწორობას, უპირველეს ყოვლისა მტკიცებულებითი პროცესის ელემენტების რეალიზაციას (შეკრება, შემოწმება და მტკიცებულებათა შეფასება), ამასთანავე მხარეთა შორის წარმოებულ დავას წყვეტს საქმის მსვლელობით დაუინტერესებელი ორგანო – სასამართლო, რომელიც არ წარმოადგენს სისხლისსამართლებრივი დევნის ორგანოს, ასევე არ წარმოადგენს არც დაცვის მხარეს და მხოლოდ პირუთვნელად ახორციელებს სასამართლო ხელისუფლებას.

პირობითად შეიძლება გამოვყოთ სისხლის სამართლის პრო-

¹ **ბ. გაბრიჩიძე.** საპროცესო შეთანხმება. – *ადამიანი და კონსტიტუცია*. №2, 2004, გვ. 57; **ბ. გაბრიჩიძე.** სკეპტიკოსებს იმედი გაუცრუვდათ (საპროცესო შეთანხმება კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის საიმედო ბერკეტი). – გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. №238-239, 13-14 ოქტ., 2004.

² **А. В. Смирнов.** Модели уголовного процесса. СПб, 2000, გვ. 13-17.

ცესის შემდეგი ტიპები: შეჯიბრებითობის (კერძო-სასამართლო, საბრალდებო, თანამედროვე შეჯიბრებითობა), ინკვიზიციური და შერეული. ამასთან ერთად, წმინდა სახით სისხლის სამართლის პროცესის არც ერთი დასახელებული ტიპი არ არსებულა და არც არსებობს. კლასიფიკაციის ჯგუფში, რომელიმე ტიპის მიკუთვნება განისაზღვრება უმეტესად ამა თუ იმ ფარგლებით. შერეული, შეჯიბრებითობის და სამძებრო საწყისები შეიძლება არსებობდეს (არსებობს კიდევ) არამართო პროცესუალური ფუნქციის, არამედ სისხლის სამართლის პროცესის პრინციპების ღონეზეც. შეჯიბრებითობისა და სამძებრო (ინკვიზიციური) პროცესი იდეალური ტიპებია, რომლებიც რეალურ სინამდვილეში აღარ გვხვდება.¹

რუსი მეცნიერი პროფ. ა. სმირნოვი გამოყოფს სისხლის სამართლის პროცესის ოთხ ისტორიულ ტიპს: ინგლისურს, ფრანგულს, გერმანულს და შარიათს (ისლამურს). ამასთანავე, ის თვლის, რომ ზოგიერთი ქვეყნის რეგიონში შეიძინევა ისეთი სამართალწარმოება, რომელიც სათავეს იღებს არქაული დროიდან და მის ლეგისლაციურს (Legis – კანონი და Latus – დადგენილი, ლათინური) უწოდებს. მისი აზრით ლეგისლაციური ფორმა მთლიანად ვერ აკმაყოფილებს ისტორიულ ტიპს, რადგანაც ის განიცდის კონკრეტული ისტორიული პირობების გავლენას (სოციალური, პოლიტიკური, ეთიკური და სხვ.), რომლებიც ისინი წარმოიშვნენ და არსებობენ.²

საბრალდებო პროცესი, რომელიც პრაქტიკულად განვლო არსებულმა სახელმწიფოებმა, მთელი მისი მტკიცებულებათა სისტემით, მათ შორის ფიცი, სხვადასხვა სახის ორდალები და ა. შ., განვითარებულ სახელმწიფოებში დღეისათვის აღარ გვხვდება.

სამძებრო (ინკვიზიციური) პროცესი, ყველა მისი გამოვლინებით და ხასიათით, შეიძლება განვიხილოთ როგორც წარსულ სისხლის სამართალწარმოებად. ამასთან ერთად, სამძებრო საწყისები (თუმცა, ნეგატიური შეფერილობის გამოკლებით, რომელიც გაიგივებულია სამძებრო პროცესის ინკვიზიციურ შუასაუკუნეობრივ წამებასთან) არსებობს პრაქტიკულად ყველა ევროპულ სა-

¹ В. Н. Григорьев, А. В. Победкин, В. Н. Яшкин. Уголовный процесс. Учебник. М., 2006, გვ. 799.

² А. В. Смирнов. Модели уголовного процесса, გვ. 13-17.

ხელმწიფოში, სადაც შეჯიბრებითობის საწყისი სჭარბობს მხოლოდ სასამართლო განხილვის სტადიაზე, ხოლო წინასწარი გამოძიება ხასიათდება მხარეთა უთანასწორობით, განსაკუთრებით მტკიცებულებათა მოპოვების მიმართებით, რის გამოც აღნიშნული სახელმწიფოებში რამდენადმე შეზღუდულია ბრალდებულის და დამცველის უფლებები, იმ სახელმწიფო ორგანოებთან შედარებით, რომლებიც სისხლის სამართალწარმოებას ანხორციელებენ.

ინკვიზიციური პროცესის ელემენტები, განსაკუთრებით მტკიცებულებათა შეფასების მიმართულებით, შეინიშნება ზოგიერთი ქვეყნის საპროცესო კანონმდებლობაში (ბრალის აღიარების გადაჭარბებული მნიშვნელობა – აშშ-ში, ინგლისში; რომელიმე მტკიცებულების წინასწარი დადგენილი უპირატესობის მინიჭება, მაგალითად ექსპერტის დასკვნა და ა. შ.).

თანამედროვე ქვეყნების სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში არსებობს ზოგიერთი ისეთი სახის ელემენტები, რომლებიც დამახასიათებელია კერძო-სასარჩელო პროცესისათვის: ზოგიერთი კატეგორიის დანაშაულებებზე სისხლის სამართლებრივი დევნა ხორციელდება თუ კი ინიციატორი დაზარალებული გამოვლინდება, რომელსაც აწევს ასევე მტკიცების ტვირთი.

შეჯიბრებითობის პრინციპის ნიშნები ყველაზე უფრო მეტად გავრცელებულია ანგლოამერიკული სამართალწარმოების პროცესში. ისტორიულად პროცესის ამ ფორმის განვითარება დაიწყო შუასაუკუნეების ინგლისში. შემდგომ ეს ფორმა დამკვიდრდა ინგლისის ყოფილ კოლონიებში. დღეისათვის შეჯიბრებითობის პროცესი გადაჭარბებული ფორმით შეინიშნება (ინგლისის გარდა) აშშ-ში, კანადასა და ავსტრალიაში.¹ ანგლო-ამერიკული სამართალწარმოების გაგებით შეჯიბრებითობის პრინციპი – მეცნიერული გამოკვლევა კი არ არის, არამედ ჭეშმარიტების დადგენის შესაძლებლობაა. სასამართლო პროცესი განიხილება როგორც ბანალური დავა ბრალდებასა და დაცვას შორის, საქმის გადაწყვეტის ფუნქცია კი აკისრია სასამართლოს. ერთ-ერთი მხარის მიერ დავის შეწყვეტა იწვევს სისხლის სამართლის საქმის შეწყვეტას, თუ კი პროკურორი უარს განაცხადებს ბრალდებაზე, სასამარ-

¹ К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных государств. Издание 2-е, дополненное и исправленное. М., 2002, გვ. 7-8.

თლო ვალდებულია შეწყვიტოს სისხლის სამართლის საქმე ¹. თუ კი ბრალდებული აღიარებს ბრალდებას უმეტეს შემთხვევაში ისე ღვინდება განაჩენი, რომ საქმეში არსებულ მტკიცებულებებს აღარ იკვლევენ. ამასთანავე, მხარეები სამართალწარმოების პროცესში სარგებლობენ თანაბარი უფლებებით, ხოლო სასამართლო მნიშვნელოვან წილად პასიურია მტკიცების პროცესში და შებოჭილია საკუთარი ინიციატივით შეკრიბოს მტკიცებულება.

როგორც დავინახეთ, ხსენებული ქვეყნების საპროცესო კანონმდებლობაში ბრალის აღიარებას სხვა მტკიცებულებებთან შედარებით უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭება, რაც ბუნებრივია ეწინააღმდეგება უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპს, მაგრამ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული პროცესუალური წესი დამახასიათებელია ანგლოამერიკული სამართლის სისტემის საპროცესო კანონმდებლობისათვის, რომლის არსებობაც საუკუნეებს ითვლის და რომლის მიზანია მართლმსაჯულების დაჩქარება. ფრანგი მეცნიერის ჟან პრადელის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „მისი მიზანია განაჩენის გამოტანის დღე მაქსიმალურად დაუახლოვდეს დანაშაულის ჩადენის თარიღს“.²

ამასთანავე, „ამერიკის შეერთებულ შტატებში ბრალის აღიარების პრიორიტეტის მინიჭება, – წერს ი. პეტრუხინი, – გონივრულად გამოიყურება და შეესაბამება მათ ეროვნულ ტრადიციებს, რამდენადაც ის ამარტივებს პროცესს, ამსუბუქებს სასამართლო სისტემას და ეფუძნება ფსიქიკურად ჯანმრთელი ადამიანის პატივისცემას თავს თვლიდეს დამნაშავედ, მთლიანად ან ნაწილობრივ“.³

ანგლოამერიკული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის ამკარა ტენდენცია აღინიშნება იქითკენ, რომ სისხ-

¹ საქართველოს სსს კოდექსის XXV მუხლით გათვალისწინებულია სუბსიდიური სისხლისსამართლებრივი დევნა, რაც გულისხმობს იმას, რომ, თუ კი პროკურორი უარს იტყვის ბრალდებაზე და ამის წინააღმდეგი დაზარალებულია, მაშინ სასამართლო პროცესი არ წყდება და ბრალდების მხარს უჭერს დაზარალებული. თუმცა, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პროექტში სუბსიდიური ბრალდება აღარ გვხვდება.

² **ჟ. პრადელი.** შედარებითი სისხლის სამართალი. თბ., 1999, გვ. 393.

³ **И. Л. Петрухин.** Сделки о признании вины чужды российскому менталитету. – «Российская юстиция», №5, 2001, гв. 190.

ლისსამართალწარმოების პროცესში გაფართოვდეს სასამართლოს უფლებამოსილება. კერძოდ: სასამართლო სხდომის ხელმძღვანელობა, მისი შედეგების შეჯამება, მტკიცება, კანონიერების უზრუნველყოფა, განაჩენის დასაბუთებულება და სამართლიანობა.¹ როგორც სამართლიანადაა მითითებული იურიდიულ ლიტერატურაში, კლასიკური შეჯიბრებითობის პროცესს ენაცვლება პოსტშეჯიბრებითობის (საჯარო-შეჯიბრებითობა) სისხლის სამართლის პროცესი, რომლის მიზანი ის კი არ არის, რომ აქტიური მოქმედებით შეიცვალოს ბრალდების ფუნქცია, არამედ იმისათვის, რომ სასამართლო იქცეს არამართო პროცესში მონაწილე მოქალაქის, არამედ ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის, დაზარალებულის, კერძო ბრალდების, სამოქალაქო მოსარჩელის, სამოქალაქო მოპასუხისა და სხვათა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დამცველად.²

ევროპულ სახელმწიფოებში (გერმანია, საფრანგეთი, იტალია და ა. შ.) დამკვიდრებულია ე. წ. შერეული სისხლის სამართლის პროცესი, რომლისთვისაც ისაა დამახასიათებელი, რომ წინასწარი გამოძიების სტადიაზე მტკიცებულებათა შეკრება, საქვეყნოობა ხორციელდება არათანაბარ მდგომარეობაში, ხოლო საქმის განხილვა სასამართლო გამოძიების პროცესში სავსებით შეესაბამება შეჯიბრებითობის პროცესს.

უცხოეთის ქვეყნებში დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა სისხლის სამართლის პროცესში სამართლის წყაროები. თუმცადა არსებობს პრინციპული განსხვავება ანგლოამერიკულ და რომანულ-გერმანულ (კონტინენტური) სამართლებრივ სისტემებს შორის. პირველი მათგანისთვის (ინგლისი, შოტლანდია, უელსი, აშშ და სხვ.) დამახასიათებელია არაკოდიფიცირებული ნორმატიული სისხლის სამართლის აქტები, მთავარი როლი ენიჭება პრეცედენტებს, როგორც სისხლის სამართლის პროცესის წყაროებს.

აღნიშნული სამართლის სისტემის სამშობლოდ ითვლება ინგლისი, რომელიც, შემდგომში, გავრცელდა მის კოლონიებში. ინგლისში არ ყოფილა ისეთი ფეოდალური დაქუცმაცებულიობა, როგორც იყო სხვა ევროპულ სახელმწიფოებში. მეფის ხელისუფ-

¹ К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных государств, გვ. 7.

² А. В. Смирнов. Модели уголовного процесса, გვ. 55-56.

ლება ცდილობდა მთელს სახელმწიფოში განემტკიცებინა თავისი იურისპრუდენცია ცენტრალური სამეფო სასამართლოების (სამეფო სასამართლოს სკამი, სახაზინო სასამართლო, საერთო დავის სასამართლოები) და სპეციალური სასამართლოების სახით. XII საუკუნიდან ჩამოყალიბდა და განვითარდა „საერო სამართალი“.

თანდათანობით საერთო სამართალი დამოკიდებული გახდა პროცესუალურ ფორმალობებთან. ამავე დროს გამოჩნდა კიდევ ერთი ცენტრალური გვირგვინის სასამართლო, რომელიც მართლმსაჯულებას ახორციელებდა არა საერთო სამართალით, არამედ – „სამართლიანი სამართალით“. ამ სასამართლომ თანდათანობით XIV საუკუნიდან ფუნქციონირება დაიწყო სასამართლოს კანცელარიის სახელწოდებით.

კაპიტალისტური წეს-წყობილების დამყარების შემდეგ აღმოცენდა ისეთი სამართალურთიერთობები, რომლებსაც საერთო სამართალი არ ცნობდა, მაგრამ მათი გამოყენების თანხმობა მიღებული იქნა სასამართლოს კანცელარიისგან. თანდათანობით დაფუძნდა სამართლის ნორმის ორი მყარი სისტემა: საერთო სასამართლოსა და სამართლიანი სამართლის სახით. ორივე ეს სისტემა ხელმძღვანელობდა ერთი მეთოდით – პრეცედენტით, თუმცა თვით პრეცედენტის დოქტრინა თანამედროვე სახით ჩამოყალიბდა XIX საუკუნეში.¹

სასამართლოს გადაწყვეტილება სასამართლო პრეცედენტის სახეს იღებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კი ეს გადაწყვეტილება დაიბეჭდა წერილობითი ფორმით და გამოქვეყნდა რაიმე სასამართლო ანგარიშებში, რომლებსაც უფრო ხშირად კერძო ბეჭდვითი ფირმები გამოსცემენ.²

ასეთი პუბლიკაციის გამოქვეყნება, არც თუ იშვიათ შემთხვევაში, დამოკიდებულია არა სასამართლო გადაწყვეტილების ხარისხსა და სისხლის სამართლის პროცესის პრაქტიკის მნიშვნელობაზე, არამედ თუ როგორი ურთიერთობა და კავშირი აქვს სასამარ-

¹ T. В. Апарова. Суды и судебный процесс Великобритании. М., 1996, გვ. 8-15.

² ინგლისის სამართალწარმოების წესით, სასამართლო არ არის ვალდებული თავისი გადაწყვეტილება დაწვრილებით გააფორმოს პროცესუალურ დოკუმენტებში. საბოლოო გადაწყვეტილების შესახებ უფრო ხშირად აღინიშნება სასამართლო სხდომის ოქმში მოკლე ჩანაწერებით ან სასამართლო სხდომის სტენოგრამაში.

თლოს წიგნების გამომცემელ ფირმასთან.¹

უკანასკნელ წლებში ანგლოსაქსური სამართლის სისტემის ქვეყნებში აღინიშნება საკანონმდებლო აქტების მნიშვნელოვანი ზრდა, მათ შორის სისხლის სამართალწამოების მიმართულებითაც. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ აღნიშნული სახელმწიფოების სამართლებრივი სისტემა უახლოვდება კონტინენტურს არა მარტო ცალკეული სისხლის სამართლის პროცესის ინსტიტუტების უნიფიკაციასთან, არამედ მთლიანად სამართლებრივ სისტემასთან. თუმცაღა გასათვალისწინებელია ნორმატიული აქტების რეალიზაციის თავისებურება, რადგანაც დღეისათვის დანერგია დაუწერელი სასამართლო პრაქტიკა, რაც იმაში გამოიხატება, რომ საკანონმდებლო ნორმა და კანონქვემდებარე აქტი გამოიყენება სასამართლოს განმარტების სახით. არსებითი თავისებურება კი იმაში მდგომარეობს, რომ სასამართლოს განმარტებას, როგორც სამართლის წყაროს, არც თუ იშვიათად უფრო მეტი იურიდიული ძალა გააჩნია, ვიდრე კანონს.

კონტინენტური სამართლის სისტემის ქვეყნებში სისხლის სამართლის პროცესის ძირითად წყაროს წარმოადგენენ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსები. სასამართლო პრეცედენტის როლი მისი გამოყენების დროს შეზღუდულია და მხოლოდ კონკრეტული სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმის განმარტებით შემოიფარგლება. ევროპული სახელმწიფოები, რომლებიც რომანულ-გერმანულ (კონტინენტურ) სამართლის სისტემებს მიეკუთვნებიან, რუსეთისა და საქართველოს საპროცესო კოდექსებისაგან განსხვავებით, სტაბილურია. მაგალითად, გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი მოქმედებს 1877 წლიდან (ბუნებრივია, განიცადა ცვლილებები და დამატებები); საფრანგეთის – 1808 წლიდან 1959 წლამდე მოქმედებდა ნაპოლეონის დროს მიღებული საპროცესო კოდექსი, რომელმაც განიცადა მნიშვნელოვანი კორექცია; ლუქსემბურგსა და ბელგიაში დღევანდლამდე მოქმედებს 1808 წელს მიღებული საპროცესო კოდექსი, რომლებიც წარმოადგენენ საფრანგეთის 1808 წლის ნაპოლეონის საპროცესო კოდექსის ანალოგს; თურქეთის საპროცესო კოდექსი,

¹ К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных государств, გვ. 13.

რომელიც ბევრად ჰგავს გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს, მოქმედებს 1929 წლიდან; ესპანეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი მიღებულია 1882 წელს და დღესაც გამოიყენება; როგორც სწორადაა მითითებული იურიდიულ ლიტერატურაში, საპროცესო კანონმდებლობის სტაბილურობა გამორიცხავს შეუთანხმებლობას, ნორმების ქოტურობას და რაც მთავარია – მისი განსხვავებული ინტერპრეტაციით გამოყენებას.¹

პრაქტიკულად ყველა ქვეყნის საპროცესო კანონმდებლობაში აღინიშნება აშკარა ტენდენცია და მისწრაფება იმისკენ, რომ უზრუნველყოფილ იქნას პროცესუალური ფორმების დიფერენციაცია იმისათვის, რათა, ბრალდებულის პოზიციებიდან და საქმის სიცხადიდან გამომდინარე, გამარტივდეს და დაჩქარდეს მართლმსაჯულება, მიუხედავად დანაშაულის სიმძიმისა და ა. შ.

მაშასადამე, პროცესუალური ფორმების დიფერენციაცია სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალსა და სისხლის სამართლის პროცესის მეცნიერებაში წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი პრობლემის ქვაკუთხედს.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ მართლმსაჯულების დაჩქარების მიმართებით არ არსებობს ერთიანი მოსაზრება, მაგრამ ერთი ცხადია – სამართალწარმოების გამარტივების, დაჩქარების პროცედურას (სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვანაირად ხდება დასათაურება: გამარტივება, დაჩქარება, შემაჯამებელი წარმოება და ა.შ.) საფუძვლად უდევს ეკონომიკური მიდგომა, განსაკუთრებული პრაგმატული ინტერესი.

სამართალწარმოების გამარტივების პროცედურა უცხო არ არის არც ანგლოამერიკული და არც კონტინენტური სამართლის სისტემებისათვის, თუმცა რუსეთში და ევროპის სხვა ქვეყნებში, აშშ-სა და ინგლისასგან განსხვავებით, სასჯელის დანიშვნა მტკიცებულებათა შეკრების, შემოწმებისა და შეფასების გარეშე – არატრადიციულია. საქმე იმაშია, რომ კონტინენტური ევროპის სისხლის სამართლის პროცესის მიზანს წარმოადგენს საქმეზე ობიექტური ჭეშმატირების დადგენა, რაზედაც უპირველეს ყოვლისა პასუხისმგებელია სასამართლო, რომელსაც უფლება აქვს

¹ К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных западных государств, გვ. 128.

და ვალდებულება საკუთარი ინიციატივით გაატაროს მასზე კანონით მინიჭებული ღონისძიებები. ამ ამოცანის გამო, ანგლო-საქსური სამართლის სისტემის პროცედურული წესები – „გარიგება ბრალის აღიარებაზე“ – მათთვის მიუღებელია.

მიუხედავად ამისა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ასეთი პროცედურები კონტინენტური ევროპის სისხლისსამართალწარმოებისათვის უცხო არ არის. მაგალითად, ესპანეთში „ბრალის აღიარების“ ჩარჩოებში ბრალდება შუამდგომლობას წარმართავს სასამართლოში ბრალდებულისათვის 6 წლამდე სასჯელის შეფარდების შესახებ. თუ კი სამართალში მიცემის ან სასამართლო სხდომის საწყის ეტაპზე ბრალდებული დაეთანხმება ქმედების კვალიფიკაციას და სასჯელის ზომას, სასამართლო აღარ ატარებს სასამართლო სხდომის და მხარეთა შეთანხმებით ამტკიცებს სასჯელს. იტალიაში ბრალდებულის ინიციატივითა და პროკურორის თანხმობით სისხლის სამართლის საქმე შეიძლება განხილული იქნეს არა ტრადიციული სასამართლო განხილვით, არამედ საქმის წინასწარი მოსმენით. ამ შემთხვევაში გამამტყუნებელ ან გამამართლებელ განაჩენს საფუძვლად უდევს ის მტკიცებულებები, რომლებიც საქმის მასალებშია მოთავსებული. გამამტყუნებელი განაჩენის დადგენისას სასამართლო მხედველობაში იღებს ბრალდებულის მისწრაფებას პროცესის დასაჩქარებლად.¹

ამავე სახელმწიფოების საპროცესო კანონმდებლობით შესაძლებელია „სასჯელის დანიშვნა მხარეთა შუამდგომლობით“ სისხლის სამართლის გადაცდომის საქმეებსა და სამართალდარღვევებზე. ასეთ შემთხვევაში თუ კი არსებობს მხარეებს შორის წინასწარი შეთანხმება, სასამართლოს უფლება აქვს ბრალდებულს შეუფარდოს სასჯელი ჯარიმის სახით ან 2 წლამდე თავისუფლების აღკვეთა. გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსშიც კი, რომელიც ყოველთვის გამოირჩეოდა ყველაზე აშკარა კონტინენტალური სამართლის სისტემის მიმდენარეობად, გამოჩნდა „საპროცესო შეთანხმება“, რომელიც მტკიცდება სასამართლოს მიერ, თუმცადა უნდა აღინიშნოს, რომ დღეისათვის ჯერ კიდევ არ არსებობს ამ მიმართებით რაიმე საკანონმდებლო ბაზა. ამასთანავე სა-

¹ **Ст. Темисен.** Сделки о признании вины или сокращение формы судопроизводства: по какому пути пойдет Россия? — *«Российская юстиция»*, №10, 1997, гв. 37.

სამართლო ვალდებულია დაადგინოს, რომ შეთანხმება არ ეწინააღმდეგება მხარეთა მიერ მიღებულ ჭეშმარიტ გადაწყვეტილებას.¹

საფრანგეთში თავდაპირველად უარყოფითად იყვნენ განწყობილნი და თავს იკავებდნენ საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის შემოღებაზე, მიაჩნდათ, რომ ეს ხელს შეუშლიდა დაზარალებულის მონაწილეობას სასამართლოს პროცესში, რომელსაც სისხლის სამართლის სარჩელის შეტანა შეეძლო. ამავე დროს, ფრანგული საპროცესო კანონმდებლობის მენტალიტეტიც ნაკლებად დადებითად იყო განწყობილი აშშ-ში დამკვიდრებული საპროცესო შეთანხმების ფორმაზე. ფრანგი მეცნიერები თვლიდნენ, რომ ბრალეულობის აღიარების პრაქტიკის შემოღება დროის დაკარგვას გამოიწვევდა, განსაკუთრებით ნაკლებად მძიმე კატეგორიის საქმეებზე, რომლებიც ორ წლამდე პატიმრობას ითვალისწინებს. შესაძლებლად მიაჩნდათ ბრალის აღიარების plea bargaining-ის პრაქტიკის გამოყენება პირობების დაფიქსირებით სასჯელის კვალიფიკაციის განსაზღვრის სფეროში.² მიუხედავად ამისა, საფრანგეთში გადაღებული იქნა ეს პრობლემა და 2004 წლის თებერვალში მიღებული იქნა კანონი „ჭერბენ ორი“³, რომელიც უშვებს საპროცესო შეთანხმებას, შეეხება და არეგულირებს უშუალოდ ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის საკითხებს. ამ კანონის მიზანია ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში ბრალდებულის გამოძიებასთან თანამშრომლობის წახალისება.⁴ ნიშნდობლივია ისიც, რომ დღეისათვის საპროცესო შეთანხმების დადების პროცესში მონაწილეობას ღებულობს ასევე მოსამართლეს, რაც ერთგვარ ცონტროლს წარმოადგენს იმისათვის, რომ რეალურად განხორციელდეს საპროცესო შეთანხმების მოთხოვნები.

რუსეთის ფედერაციის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-40 თავი ითვალისწინებს განსაკუთრებულ წარმოებას, რომელიც სამართალწარმოების დაჩქარებას ემსახურება.

რუსეთის ფედერაციის სისხლის სამართლის საპროცესო

¹ **А. В. Головки.** Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. М.: СПБ, 2002, гл. 195-199.

² **ჟ. პრადელი.** შედარებითი სისხლის სამართალი, გვ. 398.

³ საფრანგეთის იუსტიციის მინისტრის დომინიკ ჰერბენის სახელის მიხედვით.

⁴ **გ. ჭანტურიძე.** საპროცესო შეთანხმება სისხლის სამართლის პროცესის პრინციპებთან მიმართებაში. თბ., 2007, გვ. 26-27.

კოდექსის 314-316-ე მუხლების თანახმად, თუ კი ბრალდებულს ჩაღწეულია აქვს ისეთი დანაშაული, რომლის სანქცია არ აღემატება 10 წლის ვადით თავისუფლების აღკვეთას და წარდგენილი ბრალდებას სადაოს არ ზღის, განცხადებით შუამდგომლობს მის მიმართ გამოყენებული იქნეს განსაკუთრებული წესის სასამართლო განხილვა. მოსამართლეს, სახელმწიფო (კერძო) ბრალმძებლის და დაზარალებულის თანხმობით უფლება აქვს, თუ კი არსებობს სსს კოდექსის მე-40 თავით გათვალისწინებული პირობები, სასამართლო სხდომის გარეშე დაადგინოს განაჩენი და ბრალდებულს დაუნიშნოს სასჯელი, რომელიც არ აღემატება სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისი მუხლებით დადგენილი მაქსიმალური და უფრო მკაცრი სასჯელის 2/3-ს, მაგალითად თუ კი სანქცია ითვალისწინებს ერთიდან სამ წლამდე ვადით თავისუფლების აღკვეთას, არ შეიძლება მას ორ წელზე მეტი ვადით თავისუფლება აღეკვეთოს¹

ბრალდებულის პოზიციიდან გამომდინარე, სამართალწარმოების დაჩქარება პირდაპირ კავშირშია სისხლის სამართლის პროცესის მტკიცებასთან და კვლავ ამბაფრებს „გაუთავებელ დავას“ სისხლის სამართლის პროცესში ბრალდებულის ჩვენების, როგორც გადამეტებული მტკიცებულების მნიშვნელობის შესახებ. მაგალითად, აშშ-ში ფართოდაა გავრცელებული სისტემა „გარიგება ბრალზე“, რომელიც წარმოებს ბრალდებასა და დაცვას შორის. აშშ-ში ბრალდებული ბრალს აღიარებს სისხლის სამართლის საქმეთა არაუმეტეს 90%-ისა. პროკურორი თანხმობას იძლევა, ბრალდებულის ბრალის აღიარების შემთხვევაში, შეუმსუბუქდეს სასჯელი. არც თუ იშვიათად, პროკურორს, ფაქტიურად, თუ კი ბრალდების წარსადგენად არ არსებობს საკმაო მტკიცებულებები და არსებობს ბრალდებულის აღიარება, ეცვლება ეჭვი პირის ბრალეულობის თაობაზე და თანახმაა ბრალდებულს შეეფარდოს ნაკლებად მკაცრი სასჯელი. აშშ-ს მოსამართლეები ღიად რატიფიცირებას უკეთებენ ასეთ შეთანხმებებს.²

ისტორიულად „გარიგება ბრალზე“ აშშ-ში ოფიციალურად

¹ К. Рыбалков. Разумный компромисс в уголовном процессе. — <http://www.best-lawyers.ru/php/news/newsnew.phtml?id=368&idnew=15159&start=0>.

² СССР – Англия: юстиция и сравнительное правоведение. Под редакцией С. В. Боботова, С. Г. Колиной, И. Друлис. М., 1986. გვ. 74-75.

თანხმობა მიღებული იქნა XIX საუკუნის დასაწყისში. თუმცადა თავდაპირველად ასეთი გარიგებები განიხილებოდა როგორც სამართალგამოყენებითი საქმიანობა. თანდათანობით ის ოფიციალურად აღიარებული იქნა ქვეყნის იუსტიციის უმაღლესი ორგანოს მიერ. აშშ-ს უზენაესმა სასამართლომ თავის 1968-1970წწ. კონკრეტულ საქმეთა მთელ რიგ გადაწყვეტილებებში კონსტიტუციურად მიიჩნია „ბრალზე გარიგების“ პრაქტიკა, რის შედეგად ამ ინსტიტუტს გაეხსნა ოფიციალური ლეგალური სტატუსი.¹ ინგლისში ასეთი გარიგება არც თუ ხშირი და ღიაა.² აშშ-სგან განსხვავებით, ინგლისში უკიდურესად ნეგატიურად ეკიდებიან ასეთი სახის შეთანხმებებს, მაგრამ მაინც ბრალდებისა და დამცველის შეთანხმებებით სასამართლოს მიერ მაინც გამოიყენება, რადგანაც მნიშვნელოვნად აადვილებს მათ მუშაობას. ბრალის აღიარების სანაცვლოდ ბრალდებულებს 30%-ით ნაკლებ სასჯელს აკისრებენ, ვიდრე მათ უნდა შეფარდებოდათ.³

ინგლისელ და ამერიკელ იურისტებს მიაჩნიათ, რომ სისხლისსამართალწარმოების პროცესი არ არის დამყარებული ჭეშმარიტების დადგენაზე. სასამართლოს, მათი აზრით, გადაწყვეტილება გამოაქვს საქმეზე შეკრებილი მასალების მიხედვით. მთავარია ის, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება დასაბუთდეს საქმეზე შეკრებილი მტკიცებულებებზე დაყრდნობით, ხოლო ბრალდებული თუ კი აღიარებს დანაშაულს – ეს სრულფასოვანი მტკიცებულებაა. ანგლო-საქსური იურიდიული მეციერების წამყვანი სპეციალისტების შეფასებით სისხლისსამართალწარმოება – ეს არის დავა და არა სამეცნიერო გამოკვლევა და თუ ბრალდებული თავს სცნობს დამნაშავედ, დავის გაგრძელება აზრს კარგავს.⁴

ისეთ შემთხვევაში, როდესაც ბრალდებულის მიერ ბრალის აღიარება წარმოადგენს ბრალდების მთავარ ელემენტს (მტკიცებულებას), ანგლოამერიკული სისტემის მიხედვით, გამოიყენება მხოლოდ ბრალის აღიარების ნებაყოფილობითობა. აშშ-ში, თუ კი სასამართლო დაადგენს, რომ პოლიციამ (რომელიც არ არის ვალდე-

¹ К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный..., გვ. 135.

² К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный..., გვ. 135.

³ А. В. Головки. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. СПб, 2002, გვ. 181-183.

⁴ К. Ф. Гуценко. Основы уголовного процесса США. М., 1993. გვ. 32-33.

ბული დაკარგოს დრო გამამართლებელი მტკიცებულებათა შესაკრებად) ეჭვიმტანილისაგან, რომელიც არ სარგებლობდა დამცველის მომსახურებით, მიიღო გამამტყუნებელი განცხადება, მაშინ ბრალდებამ სასამართლოს უნდა მისცეს დამაჯერებელი პასუხი იმის შესახებ, რომ ეჭვიმტანილმა ნებაყოფილობით თქვა უარი თავისი თავის ბრალდების წინააღმდეგ, ესმოდა მას ამ უარის სამართლებრივი მნიშვნელობა, აღიარება უნდა მოხდეს ნებაყოფილობით.

„ნებაყოფილობითობა“ – ამერიკული გაგებით ნიშნავს იმას, რომ ბრალდებული სარგებლობდა დამცველის მომსახურებით, ბრალი აღიარა ღია სასამართლო სხდომაზე, ამასთანავე სასამართლომ დაადგინა სხვა ფაქტობრივი მონაცემები პირის ბრალეულობის შესახებ. გათვალისწინებული უნდა იქნეს ასევე დროის მონაკვეთი, რომელიც გავიდა დაპატიმრებიდან და მოსამართლესთან ბრალდების წარდგენამდე. თუ კი ბრალის აღიარება მოხდა ამ დროის მონაკვეთში, მოსამართლე აუცილებლად უნდა დარწმუნდეს, რომ არსებობს საკმარისი ფაქტიური გარემოებები პირის ბრალეულად ცნობის შესახებ. ამ საფუძვლებს უფრო ხშირად ადასტურებს ბრალმდებელი ფაქტების ნუსხის სახით, რომლებიც შეიძლება დადასტურდეს სასამართლო სხდომის პროცესში დოკუმენტებისა და ჩვენებების დახმარებით.

სასამართლო დაადგენს რა, რომ ბრალის აღიარება ნებაყოფილობითია, გადაღის განაჩენის დასადგენად. აშშ-ს სამართაწარმოების პროცესში არსებობს კიდევ ერთი პრობლემატური საკითხი: რომელ მტკიცებულებებს უფრო უნდა ენდოს სასამართლო? ბრალდებულის აღიარებას თუ პოლიციელის ჩვენებას, როდესაც ორივე მათგანი ფიცის ქვეშ იძლევა ჩვენებას. ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, რომ ნებაყოფილობითი აღიარება წარმოადგენს უტყუარობის ფუნდამენტს.¹ საკითხის ამგვარი დაყენება ბუნებრივია სადაოა, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში მიზანშეწონილი იქნება გაუქმდეს მოწმის და დაზარალებულის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ჩვენების მიცემისათვის უარის თქმის ან შეგნებულად ცრუ ჩვენების მიცემის შესახებ. ამასთანავე, რა თქმა უნდა, ბრალდებულის მიერ ბრალის ნებაყოფილობით აღიარება მაღალი

¹ Ю. И. Стецовский. О допустимости доказательств в Советском уголовном судопроизводстве. — «Вопросы борьбы с преступностью». Вып. 27. М., 1977, გვ. 117.

ალბათობის დონეზე ზრდის მის ბრალეულობას.

ანგლოამერიკული სამართლის სისტემის ცალკეული იურისტების შეხედულებით სასამართლო საერთოდ არ უნდა შეეხოს იმ საკითხს – ეჭვიმითანილი იძულებული იყო თუ არა მიეცა ჩვენება პოლიციისათვის იმ დროს, როდესაც ის თვლიდა, რომ გამოეყენებინა ღუმილის უფლება. მოსამართლემ, ამ შემთხვევაში, უნდა გადაწყვიტოს მხოლოდ და მხოლოდ რამდენად მაღალია ბრალის აღიარების ჭეშმარიტების ალბათობა (ე. ი. უტყუარობა). ცხადია, რომ ასეთი შეხედულება გაუმართლებელია, აშკარად პოლიციის თვითნებობაზე მეტყველებს, რითაც უხეშად ირღვევა ბრალდებულის უფლებები და იწვევს დაცვის უფლების შეზღუდვას.

ასეთი შეხედულება ჭეშმარიტებაზე, როგორც მტკიცების მიზანზე, უკიდურესად გადაჭარბებულია. და ბოლოს, ნებისმიერი სასამართლო სისტემის სამართალწარმოება არ შეიძლება ჩაითვალოს ნორმალურ მოვლენად, სადაც შესაძლებელია უდანაშაულო პირის მსჯავრდება. ესე იგი ნებისმიერ სახელმწიფოში სისხლის სამართლის პროცესის ამოცანაა დადგინდეს დანაშაულის ჩამდენი პირი, გაირკვეს საქმის გარემოება, რასაც სინამდვილეში ჰქონდა ადგილი. ზოგიერთ ამერიკელ მეცნიერს მიაჩნია, რომ შეჯიბრებითობის პროცესი მიზნად არ ისახავს დადგინდეს ჭეშმარიტება, მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევად სისხლის სამართლის პროცესის ეს ფორმაა უფრო ეფექტური, ვიდრე სისხლისსამართალწარმოების სხვა ფორმები.¹ ზემოხსენებული მტკიცების ზოგიერთი ფორმალური ელემენტების გარდა, მტკიცებულებათა შეფასება დღევანდელ განვითარებულ სახელმწიფოებში თავისუფალია და ის წარმოებს მოსამართლეთა ნიშაგანი რწმენით.

მტკიცების პროცედურა უმრავლეს სახელმწიფოებში კარგადაა განვითარებული და საკმაოდ რთულია. მაგალითად, ინგლისში მტკიცებულებათა ამომწურავი ჩამონათვალი არ არსებობს. ყველაზე გავრცელებული მტკიცებულებებს წარმოადგენენ: მოწმის ჩვენება, ექსპერტის დასკვნა, ნივთიერდამამტკიცებელი საბუთები, დოკუმენტები და ზოგიერთი სხვა.

ინგლისის სამართალწარმოების თანახმად, მოწმედ შეიძლება

¹ У. Бергман. Суд присяжных заседателей. М., 1995, გვ. 115-118.

დაიკითხოს არა მარტო ის პირი, ვინც საქმის ბედით არაა დაინტერესებული, არამედ ბრალდებული (თუ გამოთქვა სურვილი ჩვენების მიცემისა), დაზარალებული, ექსპერტი და ა.შ. სწორედ ამაშია არსებითი განსხვავება ინგლისისა და კონტინენტური ევროპის საპროცესო კანონმდებლობებს შორის. თვითდაბრალების პრივილეგიის წესები (არავინ არ არის ვალდებული ჩვენება მისცეს თავისი თავის საწინააღმდეგოდ) და მოწმის პრივილეგია (უფლება არ მისცეს ჩვენება თავისი ახლობლის წინააღმდეგ), ამ წესებიდან არსებობს გამონაკლისები, რომელიც გარკვეული სახის დანაშაულებებს შეეხება.

ინგლისის მტკიცებულებათა სამართლის ფუნდამენტალურ დებულებად ითვლება სხვისი სიტყვების დამოწმების აკრძალვა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მტკიცებულებად დაიშვება არა ნაწარმოები მოწმის ჩვენება, არამედ მხოლოდ პირველწყარო. სასამართლო პროცესზე ჩვენების მიცემის დროს, მოწმეს არა აქვს უფლება სხვა მოწმის სიტყვების დამოწმებისა და, ამდენად, მოწმეს არ შეუძლია დაეყრდნოს იმ ინფორმაციას, რომელიც მიიღო სხვა მოწმისაგან. თუმცა, უნდა ითქვას ისიც, რომ მოწმის მიერ სხვა მოწმის ინფორმაციის დამოწმების აკრძალვებში არის ზოგი გამონაკლისიც.

ბრალდებული ყველა შემთხვევაში ჩვენებას იძლევა ფიცის ქვეშ. არ შეიძლება მისი იძულება ჩვენების მიცემაზე, მაგრამ, თუ კი მან გადაწყვიტა ჩვენების მიცემა, მთლიანად ექვემდებარება მოწმის დაკითხვის პროცესუალურ წესებს. ამასთან ერთად, თუ კი ბრალდებულმა სასამართლოში მცირე საფუძველზედაც კი უარს აცხადებს მტკიცებულებათა წარდგენასა და შეკითხვების მიცემაზე (ეს უფრო ხდება მაშინ, როდესაც მოწმემ გადაწყვიტა ჩვენების მიცემა და დადო ფიცი). ასეთ დროს მოსამართლეებს ან ნაფიც მსაჯულებს, რომლებიც წყვეტენ ამ პირის ბრალეულობის საკითხს, შეუძლიათ გამოიტანონ სათანადო დასკვნები.¹

¹ К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. Уголовный процесс западных государств, гл. 93.

MIKHEIL MAMNIASHVILI

**GENERAL DESCRIPTION OF THE CRIMINAL LAW
PROCESS OF PARTICULAR COUNTRIES**

The present work gives a general survey of the criminal procedural legislation of the present Romanic-Germanic and Anglo-Saxon legal systems. By applying the historical and comparative methodology the attention is concentrated in the development and the specificities of the legal procedure of separate countries (USA, England, Germany, Italy, etc.) and the similarities between them. At the present stage of mankind development and the progress of society in the procedural legislation of the both systems there is observed a tendency to simplification and acceleration of legislation. The present article deals with the above-mentioned specificities of the Anglo-Saxon and the Continental European countries, both the positive and the negative aspects are highlighted and expounded. The work also enlarges on the sources of the procedural legislation of both legal systems and elucidates the peculiarities of some evidence accessions and the criteria of evaluation of particular evidences. The distinctive features of legislation execution are considered broadly.

**ჰელმუტ კური, მიხაილ ვიურგერი,
ედიშერ ფუტკარაკი**

**სისხლისსამართლებრივი სანქციები ქართველ
სტუდენტთა შიშსა და შიშით**

შესავალი. დანაშაულის, სისხლის სამართლის კანონის, სისხლისსამართლებრივი დევნის ღონისძიებათა და სანქციების შესწავლა-შეფასება დამოკიდებულია საზოგადოებაში სოციალურად განსხვავებული, სისხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედების ირგვლივ მსჯელობაზე და მის პრაქტიკულ გადაწყვეტაზე. ტრადიციულ საზოგადოებაში რელიგიური შეხედულებები მეორეხარისხოვან როლს თამაშობს. აშშ-ს უმეტეს შტატებში და ჩინეთში სანქციათა გამოყენების პრაქტიკა, სიკვდილით დასჯის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ სანქციები ადეკვატური, ზოგჯერ „უცილებელი“ საშუალებაა სისხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედების შესამცირებლად. ასეთ საზოგადოებაში ნაკლებად საკამათოა სიკვდილით დასჯის ალტერნატივის პრობლემატიკა.

დამნაშავეობასთან მკაცრი სანქციებით ბრძოლა საზოგადოების წევრთა მიერ შეფასებულია „ნორმალურად“. ამავ დროს ასეთ სასჯელთა დადებითი გავლენა და ნაკლი საზოგადოების დიდი ნაწილის მიერ არის განსჯილი. ასეა იმ საზოგადოებაში, სადაც სიკვდილით დასჯა მძიმე დანაშაულისათვის პრაქტიკაში ჯერ კიდევ გამოიყენება და დიდია ამ სასჯელის მომხრეთა რიცხვი. ისინი იმედოვნებენ სიკვდილით დასჯის სისხლისსამართლებრივ, პრევენციულ ზემოქმედებას მაშინ, როცა ეს უკვე დიდი ხანია არ არსებობს იმ საზოგადოებაში, სადაც ეს სასჯელი გაუქმებულია. გავრცელებულ პრაქტიკას უმეტესწილად აქვს დიდი ინერცია. ამიტომ მის გაუქმებას შეუძლია შიშისა და დაურწმუნებლობის გაქარწყლება.

გერმანიაში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, 1949 წელს გაუქმდა სიკვდილით დასჯა. იგი მანამდე, განსაკუთრებით კი, მეო-

რე მსოფლიო ომის დროს, ინტენსიურად გამოიყენებოდა მძიმე დანაშაულებისათვის. სიკვდილით დასჯის გაუქმება აღიარებული იქნა ძირითადი კანონით. აღსანიშნავია, რომ ამ გადაწყვეტილებაზე ცოტა ხნით ადრე, დასავლეთ გერმანიის მოსახლეობის სამი მეოთხედი (74%), ალენსბახის დემოსკოპიის ინსტიტუტის შერჩევითი გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, მომხრე იყო სიკვდილით დასჯის შენარჩუნების. გამოკითხულთაგან, უპირველეს ყოვლისა, ახალგაზრდები (30 წლამდე – 81%; 65 წელს ზემოთ – 64%) ემხრობოდნენ ამ სანქციის შენარჩუნებას.¹ შემდგომ წლებში დასავლეთ გერმანელები შეეჩვივნენ თავიანთ ქვეყანაში სიკვდილით დასჯის გაუქმებას. მსჯელობის საგანი გახდა ალტერნატიული სანქციები და მათი უპირატესობა. სიკვდილით დასჯის მომხრეთა რიცხვი შემცირდა დაახლოებით 40-დან 30%-მდე. ასევე საფრანგეთში საკმაოდ საგრძნობლად შემცირდა ამ სანქციის მომხრეთა რაოდენობა 1981 წელს მისი გაუქმების შემდეგ.²

ორი გერმანული სახელმწიფოს გაერთიანების შემდეგ, ახალი ფედერაციის მიწებში ჩატარებულმა გამოკითხვამ აჩვენა, რომ ყოფილი გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორიაზე სანქციების შეფასება საკმაოდ მკაცრია, ვიდრე დასავლეთში. ეს განსხვავება მნიშვნელოვნად შემცირდა მხოლოდ მომდევნო წლებში, დასავლეთ გერმანიაში გაბატონებული ლიბერალული მსჯელობის ზეგავლენით. ყოფილი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების ქვეყნებში, რუსეთის სისხლის სამართლის ზეგავლენით, რომელიც დანაშაულისათვის მკაცრ სანქციებს (სიკვდილით დასჯის ჩათვლით) და ცოტა ალტერნატივას ითვალისწინებდა, გამოხატული იყო მკაცრი სანქციის პოლიტიკა და პრაქტიკა. ამან განაპირობა ის, რომ სისხლის სამართლის პოლიტიკის ოფიციალური დასაბუთების მიუხედავად, მოსახლეობის მიერ ასეთი ქმედება განხილული იქნა „ნორმალურად“. ყოფილ გერმანიის დემოკრატი-

¹ **H. Kury.** Zu Punitivität und der Validität der Erfassung von Sanktionseinstellungen. – In: **T. Görgen, K. Hoffmann-Holland, H. Schneider, J. Stock** (Hrsg.). Interdisziplinäre Kriminologie. *Festschrift für Arthur Kreuzer zum 70. Geburtstag.* Frankfurt/M: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2008, Band 1, S. 395-415.

² **H. J. Schneider.** Kriminologie für das 21. Jahrhundert. Schwerpunkte und Fortschritte der internationalen Kriminologie. *Überblick und Diskussion.* Münster u.a.: LIT-Verlag, 2001.

ულ რესპუბლიკასა და საბჭოთა კავშირში შემავალ იმჟამინდელ რესპუბლიკებში მკაცრ სანქციებთან ერთად მიიღეს ნაკლებად ცნობილი ალტერნატიული სანქციები. ესენია: ფულადი ჯარიმა, დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება და მიყენებული ზიანის ანაზღაურება. ამან გააძლიერა სახალხო მსჯელობა ამ ახლად-დამკვიდრებული ლიბერალური სანქციების გამოყენების პრაქტიკაზე. საერთაშორისო გამოკვლევებით დადგინდა, რომ გამოკითხულთა მიერ სანქციების შეფასება შეესაბამება ქვეყანაში სანქციათა გამოყენების პრაქტიკას. მ. კილიასმა დაადგინა გარკვეული დამოკიდებულება სანქციების შეფასებასა, ქურდობასა და მათი თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდების წილს შორის ევროპის 16 ქვეყანაში: რაც უფრო დიდი იყო ქვეყანაში თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდებულთა წილი, მით უფრო მეტი იყო გამოკითხულთა შორის ის ნაწილი, რომელიც დამნაშავისათვის 6 თვეზე მეტი ვადით თავისუფლების აღკვეთას მოითხოვდა.¹

ჰ. ლუდვიგმა და გ. კროიფლმა განახორციელეს გამოკითხვა-გამოკვლევა გერმანიის ახალ მიწებში (იენა), ყოფილ გდრ-ის ტერიტორიაზე. ეს გამოკვლევა მოიცავდა ასევე სანქციათა შეფასებას.² კითხვარი შემუშავდა ერთიდაიგივე მეთოდით საუნივერსიტეტო ქალაქ იენაში 1991/92, 1995/96 და 2001/2002 წლებში. სანქციათა პრაქტიკის გაფართოება და მოსახლეობის „გამოცდილება“ ამ საკითხში ეყრდნობოდა იმას, რომ სანქციათა შეფასება საზოგადოებაში დიფერენცირებული იქნა. პირველი გამოკითხვისას, ყოფილი საბჭოთა სისტემისა და გდრ-ის მოსახლეობის 32,2% მიიჩნევდა პრაქტიკაში ნაკლებად გამოყენებულ დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგებას მისაღებად ზოგიერთი სისხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედებისათვის (სისხლისსამართლებრივად დასჯად ქმედებაზე რეაქციის ფორმა „უფრო მნიშვნელოვანი“ ან „მნიშვნელოვანი“). მეორე გამოკითხვისას ეს წილი იყო 32,9% და მესამე გამოკითხვისას კი 38,4%-ზე მეტი.³

¹ M. Killias. La criminalisation de la vie quotidienne et la politisation du droit pénal. – *Zeitschrift für schweizerisches Recht*. 129, 1995, S. 365-458.

² G. Kräupl, H. Ludwig. Wahrnehmung von Kriminalität und Sanktionen im Kontext gesellschaftlicher Transformationen. Freiburg i. Brsg.: iuscrim, 2000; S. H. Kury, J. Obergefell-Fuchs, M. Würger. Strafeinstellungen. Ein Vergleich zwischen Ost- und Westdeutschland. Freiburg i. Brsg.: edition iuscrim, 2002.

³ აქ მოცემულია გერმანიაში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგები.

სანქციათა შეფასება დიდად დამოკიდებულია საშიშროების განცდასთან, დანაშაულით გამოწვეულ შიშთან და დამნაშავეობის არსებით თუ სავარაუდო გაძლიერებასთან. ამას გვიჩვენებს სანქციათა შეფასების შედარება, რომელიც ეყრდნობა 21 დელიქტის მომცველ გამოკითხვას დროის სამ სხვადასხვა მონაკვეთში. შესაფასებელი დროის პირველიდან მეორე მონაკვეთში სანქციათა სიმკაცრე 15 დელიქტთან მიმართებაში სტატისტიკურად მნიშვნელოვნად შემცირდა. მეორე და მესამე დროის მონაკვეთს შორის ვითარება სხვაგვარად გამოიყურება. ჰ. ლუდვიგისა და გ. კროიფლის მიხედვით, 1990-იანი წლების პირველ ნახევარში სანქციათა შეფასების შემცირება განპირობებული იყო სამი ურთიერთდაკავშირებული ცვლილებებით:

- ქმედებათა კრიმინალიზაციის ტენდენციის გაძლიერება,
- შესაბამისი რეაქციის მოთხოვნის გაძლიერება,
- პირობითი მსჯავრისა და ფულადი ჯარიმის გამოყენების შემცირება სასჯელის აღსრულების დროს.¹

განსახილველი დროის მეორე და მესამე შესაფასებელ მონაკვეთს შორის მოცემულია სანქციის გამოყენების მოლოდინის მნიშვნელოვნად შემცირება ერთ-ერთი დანაშაულის – ბავშვის წვალების მიმართ, ამასთან 21-დან 17 დანაშაულთან მიმართებაში მნიშვნელოვანი მატება.² სანქციათა გამკაცრების ზრდა დამოკიდებულია ამ დროის მონაკვეთში გადატანილი პრობლემების სიმძიმეზე და საზოგადოებაში საკმაოდ სადისკუსიო პრობლემების არსებობაზე. ლუდვიგი და კროიფლი აღნიშნავენ, რომ „ბოლო ორ შესაფასებელ დროის მონაკვეთს შორის სანქციათა სიმკაცრის მატება არ უნდა იყოს მოულოდნელი. სასჯელთა შეფასების ლიბერალიზაციის პროცესში, რომელიც 90-იანი წლების ნახევრამდე ფაქტობრივად არ არსებობდა, 1995/96 წლების გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა იქონია საზოგადოებაში დამნაშავეობის საფრთხის ინტენსიურმა თემატიზირებამ (განსაკუთრებით მედიითა და პოლიტიკით). მედიის საშუალებებით მოხსენებებმა გავლენა მოახდინა დამნაშავეობისა და

¹ G. Kräupl, H. Ludwig. Wahrnehmung von Kriminalität und Sanktionen..., S. 80;
P. Robert, M.-L. Pottier. Le sentiment d'insécurité. Questions Pénales 1998, 11, 3.
² P. Robert, M.-L. Pottier. Le sentiment d'insécurité, S. 58.

სასჯელის შეფასებაზე, თუმცა ეს ფაქტი სხვადასხვაგვარად მტკიცდებოდა.¹ სანქციათა შემდგომი გამკაცრება მოისაზრება მოქალაქეების მიერ მომავლის რწმენის შემცირებასთან, უფრო სწორედ კი მომავლის შიშთან კონტექსტში.

„დანაშაულის შიშთან“ ერთად, რომელიც წლების განმავლობაში სხვა საფრთხეებთან შედარებით მნიშვნელოვნად იზრდებოდა, გამოიკვეთა სხვა საშიშროებანიც, რომლებმაც მალე გაუსწრო დანაშაულის შიშს – დანაშაულებრივი ქმედების შედეგად მსხვერპლად ყოფნის შიშს. საშიშროებაში იგულისხმება საზოგადოებაში საკმაოდ გაზრდილი უმუშევრობა და, შესაბამისად, სამუშაო ადგილის დაკარგვის საფრთხე, ავადმყოფობის მკურნალობის ხარჯების ანდა პენსიის გადაუხდელობის საფრთხე, ისევე როგორც ომის დაწყების შიში საქართველოში. ამ გარემოებების გამო დანაშაულის შიში იწვევს უკანა პლანზე და მნიშვნელოვანი ხდება სხვა საფრთხეები. ამასვე აღნიშნავს შნაიდერი. მისი აზრით, აღმოსავლეთ ევროპაში გამოხატული დანაშაული – საშიშროება – შეგრძნება... უნდა აიხსნას მსოფლიოს ამ ნაწილზე კომუნიზმის დაცემით გამოწვეული პოლიტიკური და ეკონომიკური არასტაბილურობით.² თუკი ადამიანი ქვეყანაში თავს გრძნობს დაუცველად და საზოგადოებრივ ურთიერთობაში საფრთხის ქვეშ, მაშინ მას მიდრეკილება აქვს იმისკენ, რომ დამნაშავეების მიმართ გამოყენებული იქნას მკაცრი სასჯელები. განსაკუთრებულია ადამიანების მიდგომა მაშინ, როცა კარგია მათი მდგომარეობა და ქვეყანაში თავს დაცულად და უსაფრთხოდ გრძნობენ.

2002 წელს ჩავატარეთ ანონიმური გამოკითხვა 84 მამაკაც მსჯავრდებულს, 73 სასჯელალსრულების დაწესებულების თანამშრომელსა და 195 მოსამართლეს, პროკურორს, იუსტიციის თანამშრომელს, ადვოკატსა და პოლიციელს შორის. ამ გამოკითხვამ გვიჩვენა საკმაოდ საინტერესო შედეგი. ყოველთვის იურისტებისა და პოლიციელების დაახლოებით 60% აღიარებდა თავისუფლების აღკვეთის სისხლისსამართლებრივ-პრევენციულ ეფექტს. თავისუფლების აღკვეთის ალტერნატივას რაც შეეხება, გამოკითხულთა

¹ G. Kräupl, H. Ludwig. Wahrnehmung von Kriminalität und Sanktionen im Kontext gesellschaftlicher Transformationen. Freiburg i. Brsg.: iuscrim, 2000, S. 190.

² H. J. Schneider. Kriminologie für das 21. Jahrhundert..., S. 128.

37,9% მაშინ ფიქრობდა, რომ ისინი საქართველოში საკმარისად არის გამოყენებული, მხოლოდ 27,4%, ე.ი. მეოთხედზე მეტი, მიიჩნევდა მის გამოყენებას უფრო სასურველად. 17,9% ემხრობა მის ხშირ გამოყენებას. 48,7%, ე.ი. გამოკითხულთა დაახლოებით ნახევარი, მიიჩნევს, რომ საქართველოში უნდა შემცირდეს თავისუფლების აღკვეთის გამოყენების წილი. 47,7%, ე.ი. გამოკითხულთა საკმაოდ დიდი ნაწილი, რასაკვირველია, ასე არ ფიქრობს. ამით გამოკითხულთა ნახევარი არ მიიჩნევდა საჭიროდ თავისუფლების აღკვეთის შემცირებას, მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროისათვის ციხეები კატასტროფულად გადატვირთული იყო მსჯავრდებულებით.¹

ქართველ სტუდენტთა გამოკითხვის შედეგები. სხვადასხვა ქვეყანაში საერთაშორისო შედარებითი გამოკითხვის ფარგლებში საქართველოშიც ჩატარდა შერჩევითი გამოკითხვა. გამოკითხვა ჩატარდა შერჩეული ქვეყნების უნივერსიტეტების სტუდენტებთან. ამიტომ შედეგები არ არის წარმოდგენილი რომელიმე ქვეყნის მთელი მოსახლეობის მიხედვით, არამედ ახალგაზრდა, საკმაოდ კარგად განათლებული მაცხოვრებლების მიხედვით, რომლებიც, როგორც წესი, სხვადასხვა ქალაქში ცხოვრობენ. საერთაშორისო მონაცემების შედარებისას ეს უნდა გავითვალისწინოთ. ამ გამოკითხვაში ჩართული აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების, სომხეთის, რუსეთისა და საქართველოს, მონაცემები, შესაბამისად, სრულყოფილი ვერ იქნება, მაგრამ მიღებულ შედეგებს შეუძლია მოგვცეს კრიმინოლოგიისათვის მნიშვნელოვან საკითხებზე შეფასების გაკეთების საფუძველი.

თითოეულ ქვეყანაში გამოკითხვა ჩატარდა სტანდარტული კითხვარის მეშვეობით, რომელიც თავის თემატიკაში მოიცავდა სანქციათა შეფასებას, დანაშაულის შიშს და მსხვერპლის გამოვლენას დანაშაულებრივი ქმედების დროს. გამოკითხვა ჩატარდა ანონიმურად სასწავლო ჯგუფებში სხვადასხვა უმაღლესი სასწავლებლის სხვადასხვა სპეციალობის სტუდენტებთან. გამოკითხვები

¹ **H. Kury, K. Kapanadze.** Strafvollzug in Georgien. *Ergebnisse einer Umfrage bei Inhaftierten und Angehörigen der Strafverfolgung.* – In: **H. Kury** (Hrsg.). Strafrecht und Kriminalität. Entwicklungen in Mittel- und Osteuropa. Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 2004, S. 165-188.

მიმდინარეობდა 2005-დან 2008 წლამდე. საქართველოში გამოკითხვა ჩატარდა 2007 და 2008 წლებში.

გამოკითხვა ჩატარდა 523 სტუდენტთან საქართველოს შემდეგ 11 უმაღლეს სასწავლებელში: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ილია ჭავჭავაძის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმის საზღვაო აკადემია, ბათუმის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი, ბაგრატიონის ინსტიტუტი ქ. ბათუმში, ბათუმის კონსერვატორია და ხელოვნების ინსტიტუტი, ბათუმის სამედიცინო-პედაგოგიური კოლეჯი, შპს თბილისის უნივერსიტეტი. გამოკითხული იქნა 29 სპეციალობის სტუდენტი. გარდა სამართალმცოდნეობისა გამოკითხული იქნა შემდეგი სპეციალობის სტუდენტები: პოლიტოლოგია, ისტორია, სამედიცინო, უცხო ენა, ეკონომიკური, მუსიკა, მსახიობობა, ხელოვნებათმცოდნეობა, პედაგოგია, გეოგრაფია, საფინანსო საქმე, მათემატიკა, ბიოლოგია, არქეოლოგია, გამოთვლითი ტექნიკა, ქიმია, ტურიზმი და ა.შ. ქართველებთან ერთად გამოკითხული იყვნენ რუსი და სომეხი ეროვნების სტუდენტები. სტუდენტთა უმრავლესობა იყო მართლმადიდებელი ქრისტიანი. მათ გვერდით იყვნენ მაჰმადიანები და გრიგორიანელები, ასევე რამოდენიმე ათეისტი.

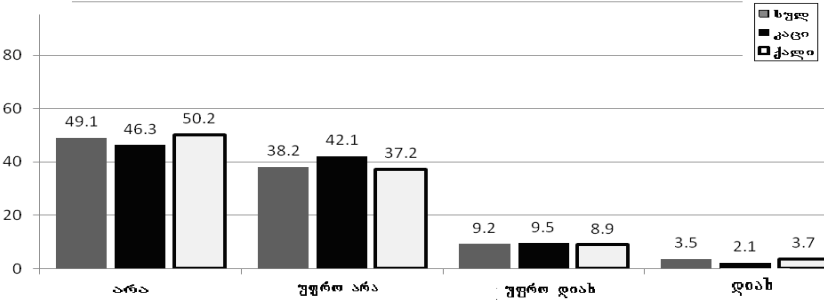
შემდგომში განხილული იქნება სანქციათა შეფასების თემის ირგვლივ გამოკითხვის შედეგად მიღებული მნიშვნელოვანი მონაცემები. უპირველეს ყოვლისა, წარმოდგენილი იქნება, გამოკითხულთა თვალსაზრისით, ნაკლები მნიშვნელობის დანაშაულთა შედეგები (რამდენადაც ასეთ დანაშაულებში ნაწილობრივ ბრალი მსხვერპლსაც მიუძღვის). მნიშვნელოვანია დანაშაულებრივ ქმედებაზე რეაქციის განხილვა, შესაბამისად, სანქციათა შემოთავაზების საერთაშორისო შედარება, სანქციათა სრულყოფის წინადადებები სხვადასხვა მიმე ქმედებისათვის. საყურადღებოა გამოკითხულთა შეფასებები სიკვდილით დასჯასთან დაკავშირებით, სიკვდილით დასჯის შეფასება ტურისტონის კლასიკური სკალის მიხედვით (Death Penalty Attitude Scale).

დანაშაულის ჩადენის პირობები. საყურადღებოა ის საკითხი,

თუ რა პირობები უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული დანაშაულის ჩადენისას, მიუძღვის თუ არა მსხვერპლს ნაწილობრივი ბრალი, ასევე შეფასება კრიმინალური ქმედებისათვის გამართლებულ რეაქციაზე. კითხვარი მოიცავს იმ ასპექტს, თუ გამოკითხულთა თვალსაზრისით მსხვერპლი რამდენად თანაბრალეული იყო და დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენა რამდენად დამოკიდებულია მოულოდნელი ვითარებით შექმნილ პირობებზე. პირველი ნახაზიდან ნათლად ჩანს მსხვერპლის შესაძლო თანაბრალეულობის (დანაშაულის ჩადენისას ბრალი მსხვერპლსაც მიუძღვის, რადგან მან გამოიწვია დანაშაულის ჩადენის წინაპირობები) საკითხის შედეგები (იხ. ნახაზი 1).

შედეგები გვიჩვენებს, რომ გამოკითხულ სტუდენტთა დაახლოებით 50% იმ აზრისაა, რომ დანაშაულის ჩადენისას მსხვერპლს ბრალი არ მიუძღვის. მამაკაცებთან ეს შეადგენს 46,3%-ს, ქალებთან ტენდენციურად მეტს – 50,2%-ს. შემდეგი 40% იმ თვალსაზრისისაა, რომ მსხვერპლს „უფრო“ არ მიუძღვის ბრალი. მხოლოდ 3,5% (კაცები 2,1%, ქალები 3,7%) იზიარებს იმ თვალსაზრისს, რომ მსხვერპლს მიუძღვის ბრალი ქმედების ჩადენაში, შემდეგი 9,2% მას ანიჭებს

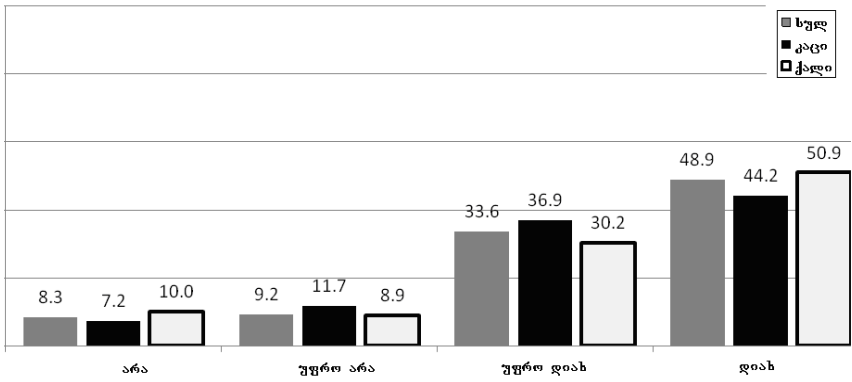
ნახაზი 1. „ძირითადად იმ აზრისა ხართ, რომ დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენისას, დაზარალებულს სულ ცოტა, ნაწილობრივ მაინც მიუძღვის ბრალი?“ (საქართველო: მთლიანი გამოკითხვა გამიჯნულია მამაკაცებსა და ქალებს შორის; მნიშვნელობა: მამაკაცები – შავი კვადრატი, ქალები – შავით შემოხაზული კვადრატი).

ნახაზი 1.

უფრო მეტ თანაბრალეულობას. გამოკითხულ სტუდენტთა მხოლოდ 12,7% ფიქრობს, რომ დანაშაულის ჩადენაში მსხვერპლსაც მიუძღვის ბრალი (თანაბრალეულია). ამის შევსებას წარმოადგენს 48,9%-ის აზრი იმის თაობაზე, რომ დანაშაულებრივ ქმედებას განაპირობებენ ვითარებით შექმნილი წინაპირობები (შეადარეთ ნახაზი 2).

ნახაზი 2. ძირითადად იმ აზრისა ხართ, რომ დანაშაულებრივი ქმედებისას ვითარებით შექმნილმა პირობებმა განაპირობეს ქმედების ჩადენა?“ (საქართველო: მთლიანი გამოკითხვა გამიჯნულია მამაკაცებსა და ქალებს შორის; მნიშვნელობა: მამაკაცები - შავი კვადრატი, ქალები - შავით შემოხაზული კვადრატი).

ნახაზი 2.

მამაკაცებში ეს არის გამოკითხულთა 44,2% და ქალებში კი 50,9%. შემდეგი 33,6% (კაცები 36,9%; ქალები 30,2%) არის იმ მოსაზრების, რომ ვითარებით შექმნილი წინაპირობები „უფრო დიახ“ მნიშვნელობის მქონეა დანაშაულის ჩადენისათვის. ამაზე უარს აცხადებს 8,3% (კაცები 7,2%; ქალები 10,0%) გამოკითხულთაგან, „უფრო არას“ კი ფიქრობს დანარჩენი 9,2% (კაცები 11,7%; ქალები 8,9%).

მსხვერპლის მოსაზრების მიხედვით გაკეთებული დასკვნები. დამნაშავისათვის სანქციათა შეფასებისას მნიშვნელოვანია თუ რა დასკვნების განხორციელება სურს მოსახლეობას რომელიმე დანაშაულზე. ეს შეეხება სანქციებს ანდა ზარალის ანაზღაურებას და საზოგადოებრივი წესრიგის აღდგენას დამნაშავესა და მსხვერპლს

შორის შუალედური ღონისძიებების გამოყენებით. გამოკითხვის დროს მოცემული იყო დანაშაულისათვის 8 სახის რეაგირების ალტერნატივა, რომლებიც ოთხსაფეხურიანი სკალის მიხედვით უნდა შეფასებულყო. შეფასება იწყებოდა „უმნიშვნელოთი“ (შეფასება = 1), მოიცავდა „უფრო უმნიშვნელოს“, „უფრო მნიშვნელოვანს“ და მთავრდებოდა „მნიშვნელოვანით“ (შეფასება = 4). ცხრილი 1 გვიჩვენებს მიღებულ შედეგებს. შუალედური შეფასება იცვლება 1,0-დან 4,0-მდე, ამასთან 1,0 ნიშნავს, რომ შესაბამისი ალტერნატივა შეფასებულია როგორც უმნიშვნელო და 4,0 აღნიშნავს ძალიან მნიშვნელოვნად შეფასებას.

ამ ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ გამოკითხული სტუდენტები, თუკი ისინი იქნებოდნენ დანაშაულებრივი ქმედების მსხვერპლი, მოცემული 8 ალტერნატივიდან ყველაზე მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ იმას, რომ დამნაშავეს ბრალი დაედოს და გასამართლდეს (3,73). თავისი მნიშვნელობით მეორე ადგილს მცირეოდენი განსხვავებით 3,70 იკავებს დამნაშავეს მკაცრად დასჯის მოთხოვნა. მესამე ადგილზე სტუდენტები ასახელებენ საერთოდ დამნაშავეს გამოვლენას (3,61). დამნაშავეს სისხლისსამართლებრივი დევნისა და გასამართლების ეს სამი ალტერნატივა 8 შესაძლებელთაგან მნიშვნელოვანი უპირატესობით იქნა არჩეული, რაც მიუთითებს გამოკითხულთა შეხედულებაზე ამ საკითხის ირგვლივ.

ცხრილი 1. „წარმოიდგინეთ, რომ თქვენ მომავალში იქნებით დანაშაულებრივი ქმედების მსხვერპლი. რამდენად მნიშვნელოვანი იქნებოდა თქვენთვის შემდეგი შედეგი?“ (მთლიანი გამოკითხვა მამაკაცებსა და ქალებს შორის; მნიშვნელობა: ტ – ტესტი მამაკაცებსა და ქალებს შორის განსხვავებისათვის).

	n	სულ	კ	ქ	კ/ქ
დამნაშავე გამოვლინდეს	523	3.61	3.51	3.75	n.s.
დამნაშავეს ბრალი დაედოს და გასამართლდეს	517	3.73	3.54	3.77	n.s.
დამნაშავე მკაცრად დაისაჯოს	521	3.70	3.66	3.75	n.s.
დამნაშავემ ანაზღაუროს მატერიალური ზარალი	528	3.25	3.20	3.28	n.s.
დამნაშავემ ბოლიში მოგიხადოთ	528	2.61	2.49	2.78	p<.05

სახელმწიფო ზრუნავს მსხვერპლზე, მაგალითად, მატერიალურ ზარალს ანაზღაურებს, როცა დამნაშავეს ამის შესაძლებლობა არ აქვს	525	3.12	2.89	3.89	p<.01
შემიძლია დამნაშავესთან თავისი ქმედების შეფასება და მისი იძულება გამოსწორებისათვის	513	2.21	2.20	2.25	n.s.
დახმარების ადგილები ზრუნავენ დამნაშავეზე და მისი ცხოვრების პირობებზე	499	3.74	3.21	3.1	p<.05

* $p < 0.5$, ** $p < 0.1$, *** $p < 0.001$,

ნ.ს.= უმნიშვნელო

ახალგაზრდა გამოკითხულნი მხოლოდ მეოთხე ადგილზე ასახელებენ იმ ალტერნატივას, რომ დახმარების ადგილები უნდა ზრუნავდნენ დამნაშავეზე და მისი ცხოვრების პირობებზე (3,47). მას მოსდევს დამნაშავეს მიერ მატერიალური ზარალის ანაზღაურების ალტერნატივა (3,25), შემდეგ მოდის სახელმწიფოს ზრუნვა მსხვერპლზე, მატერიალური ზარალის ანაზღაურება, როცა დამნაშავეს ამის შესაძლებლობა არ აქვს (3,12). ნაკლები ინტენსივობით განიხილება დამნაშავეს მიერ ბოდიშის მოხდა (2,61) ანდა მისი იძულება გამოსწორებისათვის (2,21). ისინი ნაკლებად არიან მითითებული და შესაბამისად, უმნიშვნელო როლს თამაშობენ სანქციათა ალტერნატივაში. ეს მიუთითებს გამოკითხულთა მკაფიო დამოკიდებულებაზე დამნაშავეთა მიმართ. ამავე დროს გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ დამნაშავეს ბრალდება და გასამართლება მნიშვნელოვანი პუნქტია შეფასებაში, რომელიც 37,3-ს აღწევს. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ გამოკითხულებმა ეს პუნქტი ყველაზე მნიშვნელოვნად მიიჩნიეს და დაასახელეს. გასაოცარია ისიც, რომ გამოკითხულთაგან მდებარეობითი სქესის წარმომადგენლები, რომლებიც ტენდენციურად მკაცრ სანქციებზე ორიენტირებულად ითვლებიან, იმავედროულად მიუთითებდნენ დამნაშავესათვის დახმარებაზე. ასე გამოხატავდნენ ისინი მამაკაც კოლეგებთან შედარებით ხშირად დამნაშავეს მიერ ბოდიშის მოხდისა და დამნაშავეზე დახმარების ადგილების ზრუნვის მნიშვნელობას. მკაცრ რეაქციასთან ერთად, გამოკითხული ქალები გამო-

ხატავენ ასევე დიდ მზადყოფნას ალტერნატიული სანქციებისთვის უპირატესობის მისანიჭებლად და დამნაშავისათვის დახმარების შემოსაღებად.

სანქციათა შესაფასებლად გამოკითხულებს მიეცათ განსხვავებული სახისა და სიმძიმის დანაშაულთა 18 გამოგონილი შემთხვევა (ასეთია, მაგალითად, ბილეთის გარეშე საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამოყენება, ე.ი. უბილეთოდ მგზავრობა, ჰაშიშის მოხმარება, პიროვნებისათვის ძალით ხელჩანთის გამოგლეჯა, ქურდობა ბინაში შეღწევით ანდა პიროვნების იძულება სქესობრივი კავშირისათვის). ყველა შემთხვევისათვის შემოთავაზებული იყო 8 პასუხის ალტერნატივა (ვარიანტი), რომლებიც თავიანთი რეაქციის მიხედვით დაყოფილი იყვნენ 1-დან 8-მდე. 1-ს შეესაბამებოდა - ამაზე სახელმწიფოს რეაგირება არ სჭირდება და 8-ს თავისუფლების აღკვეთა. პასუხების ეს ვარიანტები დაყოფილი იყო 3 ჯგუფად: 1-ლი ჯგუფი იყო არაფორმალური, არასახელმწიფოებრივი რეაქცია (ამაზე სახელმწიფოს რეაგირება არ სჭირდება, გაფრთხილება სასჯელის მუქარით), მე-2 იყო ალტერნატიული სახელმწიფო რეაქცია (დამნაშავემ მხოლოდ ზარალი უნდა აანაზღაუროს, დამნაშავემ უნდა იმსჯელოს დაზარალებულთან ქმედებაზე და მის გამოსწორებაზე, საჭირო აღარ არის სასამართლო განხილვა, დამნაშავე – მსხვერპლი – კომპენსაცია, საზოგადოებრივად სასარგებლო სამუშაო (მაგალითად, გასამრჯელოს გარეშე ქალაქის დასუფთავება), მე-3 იყო ფორმალურად სახელმწიფო სასჯელები (ფულადი ჯარიმა, პირობითი მსჯავრი, თავისუფლების აღკვეთა). ამ დაჯგუფებიდან გამომდინარეობს შუალედური შეფასება 1-სა და 3-ს შორის, რაც უფრო მაღალია შეფასება, მით უფრო მძაფრია რეაქცია.

მე-2 ცხრილში ნაჩვენებია შუალედური შეფასების შედეგები სხვადასხვა ჯგუფისათვის. თუკი ყურადღებას მივაქცევთ გამოკითხული სტუდენტების მიერ ყველა ჯგუფისათვის მინიჭებულ საშუალო მნიშვნელობას, ვნახავთ სანქციათა მნიშვნელოვან შეფასებას. 2,0-ის ქვემოთ არავითარი შუალედური შეფასება არ ივლინის, ეს ნიშნავს იმას, რომ არც ერთ შემთხვევაში უძრავლესობა მხარს არ უჭერს არასახელმწიფოებრივ რეაქციას. 18-დან 11 ალტერნატივის შემთხვევაში, ე.ი. უმეტესად, შემოთავაზე-

ბულია საშუალოდ მკაცრ სანქციათა ჯგუფი, ე.ი. სულ ცოტა ფულადი ჯარიმა მაინც. მკაცრი სანქციების თაობაზე წინადადებები შემოთავაზებულია ისეთი დანაშაულისათვის, როგორცაა იძულება სქესობრივი კავშირისათვის ($M =$ შესაბამისად 2,92). მას მოსდევს, შედარების შესაბამისად, წინადადება მკაცრი სანქციების შემოღების თაობაზე ისეთი დანაშაულებისათვის, როგორცაა პირვნების დაზიანება დანით ან ცეცხლსასროლი იარაღით ($M =$ 2,89), ოჯახში ბავშვის ისე ცემა, რომ მას ექიმის მკურნალობა სჭირდება ($M =$ 2,81), ბინაში შეჭრა ($M =$ 2,80), ავტომანქანის ქურდობა ($M =$ 2,79), მეორეჯერ ბინის შემტვრევით ქურდობა და ამასთან ტელევიზორის მოპარვა ($M =$ 2,74), ძალით ხელჩანთის გამოგლეჯა ($M =$ 2,71), იძულება სქესობრივი ქმედებისათვის ($M =$ 2,61), ცემა ($M =$ 2,59) და ჰეროინის მოხმარება ($M =$ 2,52). ამ დანაშაულებისათვის გამოკითხულთა უმრავლესობა გვთავაზობს ოფიციალურ სანქციებს არა ნაკლებ ფულადი ჯარიმისა. დანარჩენი დანაშაულებისათვის სტუდენტთა უმრავლესობა გვთავაზობს ალტერნატიულ სანქციებს, ასე, მაგალითად, მნიშვნელოვანი ალკოჰოლური ზემოქმედების ქვეშ ტრანსპორტით მგზავრობა ($M =$ 2,39), ჰაშიშის მოხმარება ($M =$ 2,29), 250 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა ($M =$ 2,27), პოლიციისათვის წინააღმდეგობის გაწევა ($M =$ 2,21), ბილეთის გარეშე საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამოყენება ($M =$ 2,20), ცარიელი სახლის დაკავება ($M =$ 2,19) ანდა დაახლოებით 45 ევროს ღირებულების ნივთის ქურდობა ($M =$ 2,13). ამით ახალგაზრდა გამოკითხულებს სურთ, რომ ყოველი დანაშაულებრივი ქმედებისათვის, მათ შორის ბილეთის გარეშე საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამოყენებისათვის, ოფიციალური რეაქცია სახელმწიფოებრივად დაწესდეს.

მეორე ეტაპზე ჩვენ ერთმანეთს შევადარეთ კაცებისა და ქალების მიერ სანქციების თაობაზე შემოთავაზებული წინადადებები და შევამოწმეთ სტატისტიკური განსხვავების მნიშვნელობა. აქ მოცემულია ტენდენციურად მაღალი შეფასება ქალების მიერ. მნიშვნელოვნად განსხვავებულია შეფასებები სანქციების თაობაზე სხვადასხვა სქესის წარმომადგენლებს შორის, რასაკვირველია, ისეთ ქმედებებზე, როგორცაა ვინმეს იძულება სქესობრივი კავ-

შირისათვის. ასეთ დრო ქალები მკაცრი სანქციების შემოღებას ემხრობიან, ვიდრე მამაკაცები. რაც შეეხება ძალით ხელჩანთის გამოვლევასა და ავტომანქანის ქურდობას, ორივე შემთხვევაში მამაკაცები უფრო მკაცრი სანქციების შემოღებას ემხრობიან.

თუკი ერთმანეთს შევადარებთ წინადადებებს სანქციების თაობაზე 18 შემთხვევისათვის სიკვდილით დასჯის მოწინააღმდეგეებსა და მომხრეებს შორის, ვნახავთ, რომ, როგორც მოსალოდნელი იყო, გამონაკლისის გარდა, რაც დანით ან ცეცხლსასროლი იარაღით პიროვნების დაზიანებას შეეხება, სიკვდილით დასჯის მომხრეები ტენდენციურად მკაცრ სანქციებს ამართლებენ, ვიდრე მოწინააღმდეგენი, რაც ბუნებრივია. სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია განსხვავება სამი ქმედების დროს, ესენია: პოლიციისათვის წინააღმდეგობის გაწევა, ჰერონის მოხმარება და ცარიელი სახლის დაკავება. ამ ქმედებებთან მიმართებაში სიკვდილით დასჯის მომხრეები მნიშვნელობას ანიჭებენ მკაცრ სასჯელს. სიკვდილით დასჯის მომხრეები მკაცრი სანქციების აღიარებით გვიჩვენებენ, რომ ისინი უპირატესობას ანიჭებენ დამნაშავეთა მკაცრად დასჯას, ამასთან ერთად გამოთქვამენ თავიანთ მოსაზრებას მკაცრი სანქციების გათვალისწინებაზე ცალკეული დანაშაულებისათვის.

ცხრილი 2. წინადადებები სანქციების თაობაზე წინასწარ მოცემული სხვადასხვა სახისა და სიმძიმის დანაშაულისთვის (გამიჯნულია საერთო ჯგუფი, მამრობითი, მდედრობითი, მნიშვნელობის გაანგარიშება სქესობრივი განსხვავების მიხედვით, ჯგუფების შედარება სიკვდილით დასჯის მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა შორის და ორივე ჯგუფს შორის განსხვავების მნიშვნელობის გაანგარიშება).

	X	კ	ქ	მნიშ- ვნე- ლო- ვანი	უფრო მნიშვნე- ოვანი	უფრო უმნიშ- ნელო	შედეგე- ბი
სიმთვრალეში ტრანსპორტის მართვა	2.39	2.47	2.35	n.s.	2.45	2.32	n.s.
ბილეთის გა- რეშე საზოგა- დობრივი	2.20	2.21	2.19	n.s.	2.27	2.18	n.s.

ტრანსპორტის გამოყენება							
250 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა	2.27	2.25	2.31	n.s.	2.32	2.15	n.s.
პოლიციისათვის წინააღმდეგობა	2.21	2.15	2.31	n.s.	2.41	2.08	p<.01
ჰაშიშის მოხმარება	2.29	2.23	2.31	n.s.	2.38	2.21	n.s.
ბინის შემტყვევა ქურდობის მიზნით	2.8	2.78	2.84	n.s.	2.89	2.73	n.s.
ვინმეს ისე ცემა, რომ მას ექიმი დასჭირდეს	2.59	2.53	2.64	n.s.	2.69	2.51	n.s.
45 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა	2.13	2.12	2.15	n.s.	2.15	2.12	n.s.
ჰეროინის მოხმარება	2.52	2.51	2.53	n.s.	2.68	2.47	p<.01
თავისუფალი სახლის დაკავება	2.19	2.12	2.25	n.s.	2.31	2.12	p<.05
ძალადობა	2.92	2.88	2.98	n.s.	2.94	2.91	n.s.
სქესობრივი კავშირის იძულება	2.61	2.45	2.71	p<.01	2.68	2.56	n.s.
ძალით ხელჩანთის გამოგლეჯა	2.71	2.75	2.63	p<.05	2.78	2.67	n.s.
ავტომანქანის ქურდობა	2.79	2.89	2.71	p<.01	2.83	2.77	n.s.
ჯანმრთელობის დაზიანება ცეცხლსასროლი იარაღით	2.89	2.93	2.86	n.s.	2.89	2.90	n.s.
ბავშვის ცემა	2.81	2.83	2.79	n.s.	2.82	2.81	n.s.
მეორეჯერ ბინის შემტყვევა ტე-	2.74	2.76	2.72	n.s.	2.75	2.73	n.s.

ლევიზორის ქურდობით							
სქესობრივი იძულება ოჯახ- ში	2.92	2.87	2.94	n.s.	2.93	2.92	n.s.

წინადადებები სანქციების თაობაზე საერთაშორისო შედარების მიხედვით. გამოკვლევა ჩატარდა ერთი და იმავე მეთოდით და მოსახლეობის ერთი და იმავე ჯგუფთან (სხვადასხვა სპეციალობის სტუდენტებთან) სხვადასხვა ქვეყანაში, ამიტომ საქართველოში მიღებული შედეგები შედარებულია რუსეთში, უკრაინასა და გერმანიაში მიღებულ მსგავს შედეგებთან. თითოეულ ზემოთ დასახელებულ ქვეყანაში არ მომხდარა გამოკითხულთა წარმომადგენლობითი შერჩევა. გამოკითხული იყვნენ მხოლოდ სტუდენტები და თანაც სხვადასხვა ქალაქში განსხვავებული მასშტაბით. ამით განპირობებულია შედეგების შედარების გარკვეულწილად შეზღუდულობა. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის გარემოება, რომ თითოეულ ქვეყანაში უნივერსიტეტების სტუდენტთა უმრავლესობას ახალგაზრდა ადამიანები წარმოადგენენ და ამავე დროს ისინი არ არიან მხოლოდ იმ ქალაქის მაცხოვრებლები, სადაც სწავლობენ.

მე-3 ცხრილი და მე-3 ნახაზი გვიჩვენებენ მიღებულ შედეგებს ერთი და იგივე თემის თაობაზე, რომელიც 18 სხვადასხვა შემთხვევას მოიცავს. შერჩევითი გამოკვლევა მიღებულია საქართველოდან (უმეტესწილად თბილისისა და ბათუმის რეგიონები), რუსეთიდან (უმეტესწილად ვლადივოსტოკის რეგიონი), უკრაინიდან (უმეტესწილად ლუგანსკის რეგიონი) და გერმანიიდან (უმეტესწილად ფრაიბურგის რეგიონი).

როგორც მე-3 ცხრილიდან და მე-3 ნახაზიდან ჩანს, რუსეთი და ყოფილი საბჭოთა ქვეყნები – უკრაინა და საქართველო – გერმანიასთან (ფრაიბურგი) შედარებით მკაცრ შეფასებებს აკეთებენ სანქციებთან დაკავშირებით. თავის მხრივ, სანქციების თაობაზე გამოთქმული წინადადებების მიხედვით ნათლად ჩანს, რომ 18 შემთხვევიდან არანაკლებ 8 შემთხვევაში ფრაიბურგელი სტუდენტები სხვა დანარჩენი სამი ქვეყნის სტუდენტებთან შედარებით, ტენდენციურად მსუბუქ შეფასებებს აკეთებენ. გამოკითხული ფრაიბურგელი სტუდენტები, სხვა სამი ქვეყნის გამოკითხულ

სტუდენტებთან შედარებით, მკვეთრად ემხრობიან მსუბუქ სანქციებს ისეთი დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენისათვის, როგორცაა: 45 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა, ბილეთის გარეშე საზოგადოებრივი ტრანსპორტით მგზავრობა, ცარიელი სახლის დაკავება, პოლიციისათვის წინააღმდეგობის გაწევა, ჰაშიშის მოხმარება, ჰეროინის მოხმარება, ძალით ხელჩანთის გამოგლეჯა.

ცხრილი 3. სანქციების თაობაზე მოსაზრებების შუალედური შეფასება 18 შემთხვევის მიხედვით გამოკითხვის ადგილთან დამოკიდებულებაში (შერჩეულია უკრაინის შედეგების მიხედვით: ტ – ტესტი საქართველოსა და გერმანიას შორის განსხვავებისათვის).

	რუსეთი	უკრაინა	ფრაიბურგი	საქართველო
ნ.ს.45 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა	2.15	2.14	1.98	2.13
ნ.ს.250 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა	2.30	2.19	2.30	2.27
***ბილეთის გარეშე საზოგადოებრივი ტრანსპორტის გამოყენება	2.21	2.20	1.89	2.17
***თავისუფალი სახლის დაკავება	2.32	2.29	1.76	2.19
ნ.ს.სატრანსპორტო საშუალებით მთვრალი მგზავრობა	2.58	2.30	2.43	2.39
ნ.ს.სქესობრივი იძულება ოჯახში	2.26	2.33	2.41	2.36
ნ.ს.პოლიციისათვის წინააღმდეგობა	2.04	2.38	2.04	2.21
***ჰაშიშის მოხმარება	2.36	2.38	1.76	2.29
***ჰეროინის მოხმარება	2.58	2.65	2.14	2.52
ნ.ს.სქესობრივი კავშირის იძულება	2.57	2.65	2.78	2.61
ნ.ს.ვინმეს ისე ცემა,	2.73	2.68	2.64	2.59

რომ მას ექიმი დას- ჭირდეს				
ნ.ს. ბავშვის ცემა	2.79	2.68	2.76	2.81
ნ.ს. მეორეჯერ ბინის შემტვრევა ტელევი- ზორის ქურდობით	2.74	2.72	2.79	2.74
ნ.ს. ძალით ხელჩან- თის გამოგლეჯა	2.67	2.75	2.59	2.71
ნ.ს. ბინის შემტვრევა ქურდობის მიზნით	2.85	2.82	2.71	2.80
ნ.ს. ავტომანქანის ქურდობა	2.80	2.82	2.75	2.79
ნ.ს. ძალადობა	2.88	2.83	2.91	2.92
ნ.ს. ჯანმრთელობის დაზიანება ცეცხლსა- სროლი იარაღით	2.88	2.87	2.91	2.90

* $p<0.5$, ** $p<0.1$, *** $p<0.001$,

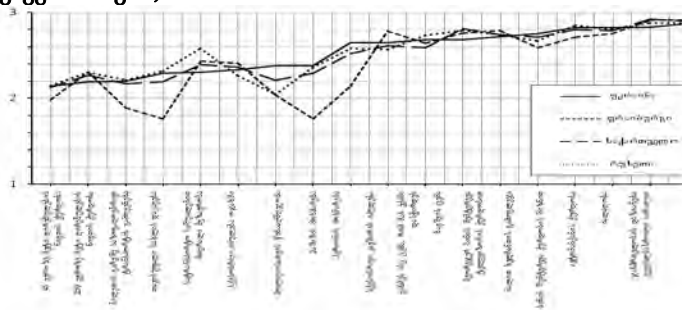
n.s.= უმნიშვნელოა

ბინაში შეღწევა და ავტომანქანის ქურდობა. ამაზე გავლენას ახდენს შედარებით ნაკლებმნიშვნელოვანი დანაშაულებრივი ქმედებები, რომელთაც აქვთ მასობრივი ხასიათი და მათ ჩადიან, უპირველეს ყოვლისა, ახალგაზრდა ადამიანები. ასეთ დანაშაულებს მიეკუთვნება ქურდობა, ბილეთის გარეშე საზოგადოებრივი ტრანსპორტით მგზავრობა, ჰაშიშის მოხმარება ანდა ძალით ხელჩანთის გამოგლეჯა. თავის მხრივ, მნიშვნელოვანია ისეთი დანაშაულებრივი ქმედებები, რომლებისთვისაც გერმანიასა და დასავლეთის სხვა განვითარებულ ქვეყნებში დაწესებულია ზარალისათვის სადაზღვევო თანხის გადახდა. ასეთ დანაშაულებს მიეკუთვნება ბინის შემტვრევა და ავტომანქანის ქურდობა.

გამოკითხულ ფრაიბურგელთა მიერ ტენდენციურად მკაცრი სანქციებია შემოთავაზებული ისეთი დანაშაულებისათვის, როგორცაა: ადამიანის დაზიანება ცეცხლსასროლი იარაღით, მეორეჯერ ბინის შემტვრევა და ფერადი ტელევიზორის ქურდობა, სქესობრივი კავშირისათვის იძულება, ცოლის იძულება სქესობრივი კავშირისათვის და 250 ევროზე მეტი ღირებულების ნივთის ქურდობა. ამასთან, მკაცრი სანქციები შემოთავაზებულია შედარე-

ბით მძიმე დანაშაულებისათვის, რომლებიც ნებისმიერ მსხვერპლს მნიშვნელოვნად აზიანებს. აქ იგულისხმება სქესობრივი დანაშაულები, როგორცაა ვინმეს იძულება სქესობრივი კავშირისათვის და ცოლის იძულება სქესობრივი კავშირისათვის. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ გერმანიაში ბოლო წლებში აქტუალურია მსჯელობა სქესობრივი დანაშაულის ირგვლივ, უპირველეს ყოვლისა, ცოლის სქესობრივი კავშირისათვის იძულების შემაღეწლობაზე, რომლის დასჯადობა (სანქცია) უფრო გამკაცრდა. მსჯელობის საგანი იყო და კვლავ რჩება სქესობრივი დანაშაული არასრულწლოვანთა წინააღმდეგ. ამ დანაშაულთან დაკავშირებით გაკეთებულ მოხსენებებში ყოველთვის იყო მოთხოვნა მკაცრი სანქციების გამოყენებაზე. აქვე მხედველობაში იყო მიღებული ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითი.¹

ნახაზი 3: სანქციების თაობაზე მოსაზრებების შუალედური შეფასება 18 შემთხვევის მიხედვით გამოკითხვის ადგილთან დამოკიდებულებაში (შერჩეულია უკრაინის შედეგების მიხედვით; ტ – ტესტი საქართველოსა და გერმანიას შორის განსხვავებისათვის).

სიკვდილით დასჯის შეფასება. შეფასების გასაგებად და გასაანალიზებლად გამოვიყენეთ კლასიკური გზით დასმული კითხვა სიკვდილით დასჯის გამოსაკვლევად. სიკვდილით დასჯის საკითხი მეთოდურად საკმაოდ პრობლემატურია ისეთ ქვეყნებში, სადაც იგი უკვე გაუქმებულია. ასეთია, მაგალითად, გერმანია, სადაც 1949 წლიდან სიკვდილით დასჯა აღარ გამოიყენება. აშშ-ში დღეისათვის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი სიკვდილით დასჯის

¹ K. Beckett, T. Sasson. The Politics of Injustice. Crime and Punishment in America. Thousand Oaks: Sage. 2004.

მომხრეა, მიუხედავად იმისა, რომ მისი სისხლისსამართლებრივ-პრევენციული ეფექტი სადაოა. როგორც ისტორია გვიჩვენებს, ამ უმკაცრესი სანქციის მომხრეები შეიძლება შერჩეული იქნეს საპრეზიდენტო არჩევნებისას. აშშ-ს ახალი პრეზიდენტი წინასაარჩევნო კამპანიის პერიოდში თავის ამომრჩევლებთან ერთად სასწრაფოდ მიემხრო სიკვდილით დასჯას და გააკრიტიკა სასამართლო გადაწყვეტილება. ეს შეეხებოდა აშშ-ს უმაღლესი სასამართლოს 2008 წლის 25 ივლისის განაჩენს, როცა სასამართლომ შეხედულება შეცვალა და არასრულწლოვანთან უხეში ფორმით სქესობრივი ძალადობისათვის სიკვდილით დასჯა გამართლებულად არ მიიჩნია. აშშ-ში იშვიათად გამოიყენება სიკვდილით დასჯა არასრულწლოვანის გაუპატიურებისათვის, უმეტესწილად მკვლელობისათვის. თემის საკმაოდ მაღალი ემოციურობის, აქტუალობის გამო, რეაგირებდნენ პრეზიდენტობის ორივე კანდიდატი ვაშინგტონის სასამართლოს ამ გადაწყვეტილებაზე. ობამა გამოთქვამდა თავის დამოკიდებულებას ამ გადაწყვეტილებაზე. 1988 წელს მიხეილ დუკაკისი იყო სიკვდილით დასჯის ბოლო მოწინააღმდეგე, რომელმაც დემოკრატებიდან პრეზიდენტობისათვის ბრძოლა წამოიწყო. იგი დამარცხდა. მიუხედავად იმისა, რომ ობამა აშშ-ს ახალ ისტორიულ დასაწყისს ჰპირდებოდა, იგი სიკვდილით დასჯის გაუქმებას შეეწინააღმდეგა.¹

რომელიმე ქვეყნის მოსახლეობის მიერ უმკაცრესი სანქციის – სიკვდილით დასჯის მხარდაჭერა დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, რომ ეს სასჯელი პრაქტიკაში ჯერ კიდევ გამოიყენება, თუ უკვე დიდი ხანია გაუქმებულია. მნიშვნელოვანია ასევე პრესის მეშვეობით გაკეთებულ მოხსენებებში მის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებები. როგორც აღვნიშნეთ, გერმანიაში სიკვდილით დასჯა გაუქმდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ 1949 წელს. პარლამენტის საბჭოს გადაწყვეტილებამდე ცოტა ხნით ადრე გერმანელი მოსახლეობის გამოკითხვამ გვიჩვენა, რომ მაშინ გერმანელთა სამი მეოთხედი ემხრობოდა სიკვდილით დასჯის შენარჩუნებას. მიუხედავად ამისა, სიკვდილით დასჯა გაუქმდა გაბედული

¹ M. Günther. Ein Urteil mit Folgen für den Wahlkampf. Die Bewerber um das US-Präsidentenamt wollen die Todesstrafe für Kinderschänder. – *Badische Zeitung* vom 27. Juni 2008, S. 5.

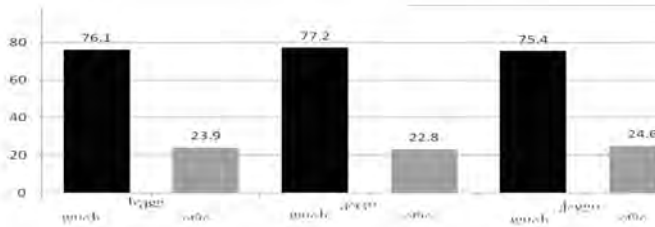
პოლიტიკური გადაწყვეტილებით, რა დროსაც მხედველობაში მიიღეს ნაციონალური დანაშაულები მეორე მსოფლიო ომამდე და ომის განმავლობაში. შემდგომ წლებში მოსახლეობა უფრო და უფრო ემხრობოდა და იწონებდა ამ გადაწყვეტილებას. ბოლოს მოსახლეობის დაახლოებით ერთი მესამედი უჭერდა მხარს სიკვდილით დასჯას.

მოქალაქეები თანდათან სწავლობდნენ, რომ დამნაშავეობასთან ბრძოლა შეიძლება კლასიკური სასჯელისგან განსხვავებული ალტერნატიული სანქციებითაც. ზოგიერთ შემთხვევაში ეს უკეთესია, რადგან ზიანი გაცილებით მცირეა, ვიდრე მკაცრი სანქციების დროს. სიკვდილით დასჯისა და ზოგადად სანქციების შეფასება დამოკიდებულია, უპირველეს ყოვლისა, ქვეყანაში სანქციების შესახებ ინფორმაციის გავრცელებისა და მისი გამოყენების გამოცდილების მდგომარეობაზე. რადგან ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებში საკმაოდ მკაცრი სანქციები გამოიყენებოდა, ამიტომ არ უნდა იყოს გასაკვირი ის გარემოება, რომ დღესაც აქ ბატონობს სანქციების თაობაზე საკმაოდ მკაცრი შეფასებები.¹

კითხვაზე - „ემხრობით თუ არა სიკვდილით დასჯის არსებობას გარკვეული დანაშაულებისათვის?“ - საქართველოში ყველა გამოკითხულ სტუდენტთან 76,1% პასუხობდა „დიახ“-ს (იხ. ნახაზი 4). ამ სანქციისადმი მხარდაჭერა თითქმის ერთნაირად მაღალია კაცებსა (77,2%) და ქალებში (75,4%). განსხვავება კი თითქმის უმნიშვნელოა. გამოკითხულ სტუდენტთა სამ მეოთხედზე მეტი ემხრობა სიკვდილით დასჯას, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს შეფარდებით მაღალ შეფასებაზე.

ნახაზი 4: „ემხრობით ზოგიერთი დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯის არსებობას?“ (საქართველო: საერთო რაოდენობა, N = 532; %-ში გაანგარიშებულია სქესის მიხედვით მამაკაცებსა და ქალებს შორის).

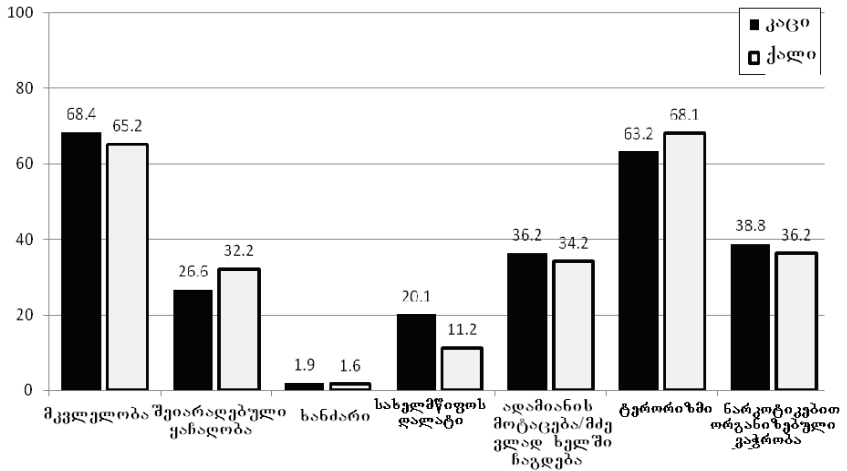
¹ H. Kury, K. Kapanadze. Strafvollzug in Georgien..., S. 165-188; H. Kury, N. Keller, U. Mitter, N. Rahmati, (). Verbrechenfurcht, Punitivität und Einstellung zur Polizei. Ergebnisse einer Umfrage in Aserbaidschan. – In: H. Kury, E. Karimov (Hrsg.). Kriminalität und Kriminalprävention in Ländern des Umbruchs. *Beiträge einer Internationalen Konferenz in Baku/Aserbaidschan*. Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 2006, S. 415-486; P. Robert, M.-L. Pottier. Le sentiment d'insécurité. *Questions Pénales* 1998, 11, 3.

ნახაზი 4

კითხვაზე – რომელი დანაშაულის ჩადენისათვის ემზრობიან სიკვდილით დასჯის სასჯელად გათვალისწინებას? – 66,7%-მა დაასახელა მკვლელობა (კაცები 68,4%; ქალები 65,2%). 64,9% ასეთ დანაშაულად თვლის ტერორიზმს (63,2%; 68,1%); ადამიანის მოტაცება გამოძალვის მიზნით, მძევლად ხელში ჩაგდება დაასახელა 35,2%-მა; ნარკოტიკებით ორგანიზებული ვაჭრობა – 37,1% (შესაბამისად კ – 38,8%; ქ – 36,2%); შეიარაღებული ყჩაღობა 29,1% (კ – 26,6%; ქ – 32,2%), სახელმწიფოს ღალატი – 16,3% (კ – 20,1%; ქ – 11,2%) და 1,8% ხანძრის გაჩენა (კ – 1,9%; ქ – 1,6%) (შეადარეთ ნახაზი 5). საკვირველი არ უნდა იყოს ის გარემოება, რომ სიკვდილით დასჯა გამართლებულად არის მიჩნეული ისეთი დანაშაულებისთვის, როგორცაა მკვლელობა და ტერორიზმი. ისინი განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულებია. გამოკითხულ სტუდენტთა 37,1%-ზე მეტი სიკვდილით დასჯას გამართლებულ სასჯელად თვლის ასევე ნარკოტიკებით ორგანიზებული ვაჭრობისათვის, რაც დაკავშირებულია ქვეყანაში არალეგალურად ნარკოტიკების არსებობის მცირე გამოცდილებასთან და პრობლემის სიახლესთან.

ნახაზი 5: ზოგიერთი დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯის გათვალისწინების მხარდაჭერა (საქართველო: %-ში გაანგარიშებულია სქესის მიხედვით მამაკაცებსა და ქალებს შორის).

ნახაზი 5.

სიკვდილით დასჯის დიფერენცირებული შეფასებისათვის მოცემულია 1932 წელს აშშ-ში ტურსტონის მიერ განვითარებული გამოკითხვის ფურცელი 24 თემით (საკითხით). ეს გვაძლევს გამოკითხულთა სიკვდილით დასჯის თაობაზე შეხედულების დიფერენცირებულ სურათს. კითხვარში სიკვდილით დასჯის შენარჩუნებისა თუ გაუქმების საკითხის კვლევა მოცემულია „სტანდარტული თემატიკით“, რომელიც არ მოიცავს შესაბამისი პასუხის დეტალურად გაშუქებას.

ცხრილი 4: „ქვემოთ მოყვანილია ზოგიერთი გამოთქმა სიკვდილით დასჯასთან დაკავშირებით. გთხოვთ, გადაწყვიტოთ თქვენთვის, ეთანხმებით თუ არა ამ გამოთქმებს და აღნიშნოთ შესაბამისი პასუხი“ (ტურსტონის 1932 წლის კითხვარი).

	ვეთანხმები	ქ/ ვეთანხმები	ქ/ ვეთანხმები	ტესტი
შესაძლებელია, სიკვდილით დასჯის გამოყენება არასწორია, მაგრამ იგი დამნაშავეობის საუკეთესო	56.8	54.3	58.9	6.8.

პრევენციაა				
სიკვდილით დასჯა აბსოლუტურად გაუ- მართლებელია	26.9	28.1	23.2	ნ.ს.
მე ვფიქრობ, სიკვდი- ლით დასჯა საჭიროა, მაგრამ ვისურვებდი, რომ ის არ ყოფილიყო	37.2	42.5	35.1	$p < .01$
ნებისმიერმა ადამიანმა – ქალმა თუ კაცმა, ახალგაზრდამ თუ მოხუცმა, რომელიც მკვლელობას ჩაიდენს, პასუხი უნდა აგოს საკუთარი სიცოცხლის ფასად	37.4	39.2	34.9	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა არასწორია, მაგრამ აუცილებელია ჩვენი არასაკმარისად განვი- თარებული ცივილიზა- ციისათვის	52.1	53.2	51.3	ნ.ს.
ყველა დამნაშავე სიკვდილით უნდა დაისაჯოს	25.7	27.0	24.4	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა არასდროს არ ყოფილა ეფექტური საშუალება დამნაშავეობის აღსაკ- ვეთად	36.9	34.7	37.1	ნ.ს.
მე არ ვამართლებ სიკვდილით დასჯას, მაგრამ არ ვარ დარწ- მუნებული, რომ ის საჭირო არ არის	30.8	31.7	29.4	ნ.ს.
ჩვენ გვჭირდება სიკვ- დილით დასჯა ზო- გიერთი დანაშაული- სათვის	83.0	86.2	81.2	ნ.ს.
მე ვფიქრობ, სა- მარცხვინო ბოძზე გაკ-	27.0	27.1	26.9	ნ.ს.

ვრის კვლავ შემოღება უფრო ეფექტური იქნებოდა, ვიდრე სიკვდილით დასჯა				
მე გამართლებ სიკვდილით დასჯას ყოველგვარი პირობების გარეშე	18.1	16.9	18.9	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა არ არის საჭირო თანამედროვე ცივილიზაციაში	28.7	25.1	31.2	$p < .01$
არ შეიძლება ჩვენ ვითვლებოდეთ ცივილიზებულად მანამ, სანამ გვაქვს სიკვდილით დასჯა	31.5	35.3	29.3	$p < .05$
უვადო თავისუფლების აღკვეთა უფრო ეფექტურია, ვიდრე სიკვდილით დასჯა	35.1	31.3	38.3	$p < .01$
დამნაშავეთა სიკვდილით დასჯა სირცხვილია ცივილიზებული საზოგადოებისათვის	30.7	29.9	31.1	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა გამართლებული და საჭიროა	59.2	58.1	61.3	ნ.ს.
მე არ გამართლებ სიკვდილით დასჯას, მაგრამ პრაქტიკულად შეუძლებელია მისი გაუქმება	29.3	31.7	26.9	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა დამნაშავეს აძლევს იმას, რაც მან დაიმსახურა	59.1	60.1	58.2	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა არის ჩვენი საუკუნის საშინელი პრაქტიკა	34.4	32.5	35.7	ნ.ს.

სახელმწიფომ ამით ხელი არ უნდა შეუწყოს ადამიანთა ცხოვრების ღირსების (სიწმინდების) განადგურებას	43.9	38.6	44.7	$p < .05$
ჩემთვის არავითარი განსხვავება არ არის იმაში, გვაქვს თუ არა სიკვდილით დასჯა	12.1	18.7	9.3	$p < .001$
სიკვდილით დასჯა გამართლებულია მხოლოდ განზრახ მკვლელობისათვის	62.4	63.2	62.1	ნ.ს.
სიკვდილით დასჯა უფრო ხშირად უნდა გამოიყენებოდეს, ვიდრე ამჟამად არის	38.2	37.1	40.2	ნ.ს.

უკიდურეს შემთხვევაში ყველა გამოკითხულთა 83,0% (კაცები 86,2%; ქალები 81,2%) გამოთქვამს იმ მოსაზრებას, რომ სიკვდილით დასჯა უნდა გამოიყენებოდეს ზოგიერთი დანაშაულისათვის. 59,2% (კაცები 58,1%; ქალები 61,3%) იმ აზრისაა, რომ სიკვდილით დასჯა „გამართლებული და აუცილებელია“. ასევე ბევრი (კაცები 59,1%; ქალები 58,2%) ფიქრობს, რომ სიკვდილით დასჯა დამნაშავეს „მისცემს იმას, რაც მან დაიმსახურა“. მაქსიმუმ 38,2% (კაცები 37,1%; ქალები 40,2%) ფიქრობს, რომ „სიკვდილით დასჯა უფრო ხშირად უნდა გამოიყენებოდეს, ვიდრე ამჟამად არის“. 25,7% (კაცები 27,0%; ქალები 24,4%), გამოკითხულ სტუდენტთაგან ყოველი მეოთხე, გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ყოველი დამნაშავე სიკვდილით უნდა დაისაჯოს.

ამ მოსაზრებებიდან გამომდინარე, საკმაოდ ძლიერია მკაცრი სანქციებით დაშინების პოლიტიკის მხარდაჭერა, ე.ი. წარმოდგენა იმისა, რომ სიკვდილით დასჯის მსგავსი მკაცრი სანქციებით შესაძლებელია მძიმე და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულთა შემცირება. ასე ფიქრობს 56,8% (კაცები 54,3%; ქალები 58,9%), ე.ი. გამოკითხულთა ნახევარზე საკმაოდ მეტი, რომ „შესაძლებელია სიკვდილით დასჯის გამოყენება არასწორია, მაგრამ იგი დანაშა-

ულებრიობის საუკეთესო პრევენციაა“. გარდა ამისა, საუბარია დამნაშავისათვის შურისძიებაზე, სამაგიეროს მიზღვაზე, როცა გამოკითხულთა დაახლოებით 59,1% ფიქრობს, რომ „სიკვდილით დასჯა დამნაშავეს აძლევს იმას, რაც მან დაიმსახურა“. 37,4% (კაცები 39,2%; ქალები 34,9%) იმ აზრისაა, რომ „ნებისმიერმა პიროვნებამ – ქალმა თუ კაცმა, ახალგაზრდამ თუ მოხუცმა, რომელიც მკვლელობას ჩაიდენს, პასუხი უნდა აგოს საკუთარი სიცოცხლის ფასად“.

გამოკითხულ სტუდენტთა უმცირესობა თემატიკათა მეორე ჯგუფში გამოთქვამს ეჭვს სიკვდილით დასჯის გამართლების ანდა დადებითი ზემოქმედების მნიშვნელობაზე. 37,2% (კაცები 42,5%; ქალები 35,1%) აღნიშნავს, რომ „სიკვდილით დასჯა საჭიროა, მაგრამ ვისურვებდი, რომ ის არ ყოფილიყო“. 52,1% (კაცები 53,2%; ქალები 51,3%) ფიქრობს, რომ „სიკვდილით დასჯა არის არასწორი, მაგრამ აუცილებელი ჩვენი არასაკმარისად განვითარებული ცივილიზაციისათვის“. 30,8% (კაცები 31,7%; ქალები 29,4%) არ ამართლებს სიკვდილით დასჯას, „მაგრამ არ არის დარწმუნებული, რომ ის საჭირო არ არის“. 62,4% (კაცები 63,2%; ქალები 62,1%) აღნიშნავს, რომ სიკვდილით დასჯა გამართლებულია მხოლოდ განზრახ მკვლელობისათვის. 27,0% (კაცები 27,1%; ქალები 26,9%) ფიქრობს, რომ „სამარცხვინო ბოძზე გაკვრის კვლავ შემოღება უფრო ეფექტური იქნებოდა, ვიდრე სიკვდილით დასჯა“. 35,1% (კაცები 31,3%; ქალები 38,3%) აღსატურებს იმ მოსაზრებას, რომ „უვალ თავისუფლების აღკვეთა უფრო ეფექტურია, ვიდრე სიკვდილით დასჯა“. 29,3% (კაცები 31,7%; ქალები 26,9%) არ ამართლებს სიკვდილით დასჯის არსებობას, მაგრამ პრაქტიკულად შეუძლებლად მიაჩნია მისი გაუქმება. აქ მოცემულია სავარაუდო პოლიტიკური წინააღმდეგობა სიკვდილით დასჯის გაუქმების საკითხთან დაკავშირებით. ქვეყანაში, სადაც ასეთი სანქცია უმრავლესობის მიერ ამჟამადაც მხარდაჭერით სარგებლობს და შეფასებულია როგორც საჭირო, სიკვდილით დასჯის გაუქმება ყოველთვის წინააღმდეგობასთან იქნება დაკავშირებული. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს აშშ, სადაც სიკვდილით დასჯა ჯერ კიდევ გამოიყენება. დღემდე ვერ მოხერხდა, რომ გაუქმებულიყო ეს არაჰუმანური და მორალურად

გაუმართლებელი სახელმწიფო სანქცია.¹

გამოკითხულ სტუდენტთა მცირე ჯგუფი გამოთქვამს თავის ნეგატიურ დამოკიდებულებას სიკვდილით დასჯასთან დაკავშირებით, უარყოფს მას ნაწილობრივ ან მთლიანად და მიიჩნევს არაპუმანურად. გამოკითხულთა 26,9% (კაცები 28,1%; ქალები 23,2%) აღნიშნავს, რომ „სიკვდილით დასჯა აბსოლუტურად გაუმართლებელია“. 18,1% (კაცები 16,9%; ქალები 18,9%) აღნიშნავს, რომ არავითარ გარემოებებში არ ემხრობა სიკვდილით დასჯას, ე.ი. სიკვდილით დასჯა არც ერთი გარემოების გამო არ მიიჩნია გამართლებულად და საჭიროდ. 38,9% (კაცები 42,0%; ქალები 37,3%) ფიქრობს, რომ „სიკვდილით დასჯა არ შეიძლება ჩაითვალოს ნორმალურ, გონივრულ მეთოდად დამნაშავეობასთან დამოკიდებულებაში“. 36,9% (კაცები 34,7%; ქალები 37,1%) გამოთქვამენ მოსაზრებას, რომ სიკვდილით დასჯა არასდროს არ ყოფილა ეფექტური ინსტრუმენტი დამნაშავეობის აღსაკვეთად.

გამოკითხულთა მესამედი, ზოგჯერ კი მეტიც, მიუთითებს სიკვდილით დასჯასთან დაკავშირებულ მორალურ მოსაზრებებზე და შესაბამისად მის შეუსაბამობაზე თანამედროვე ცივილიზაციასთან. 28,7% (კაცები 25,1%; ქალები 31,2%) აღნიშნავს, რომ სიკვდილით დასჯა „არ არის საჭირო თანამედროვე ცივილიზაციაში“. 31,5%, ე.ი. გამოკითხულთა დაახლოებით მესამედზე ცოტა მეტი (კაცები 35,3%; ქალები 29,3%) იმ მოსაზრებისაა, რომ „არ შეიძლება ჩვენ ცივილიზებულად ვითვლებოდეთ მანამ, სანამ გვაქვს სიკვდილით დასჯა“. არაუმეტეს 30,7% (კაცები 29,9%; ქალები 31,1%) გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ დამნაშავეთა სიკვდილით დასჯა სირცხვილია ცივილიზებული საზოგადოებისათვის. ასევე საკმაოდ ბევრი 34,4% (კაცები 32,5%; ქალები 35,7%) აღნიშნავს, რომ სიკვდილით დასჯა არის „ჩვენი საუკუნის საშინელი პრაქტიკა“. არაუმეტეს 43,9% (კაცები 38,6%; ქალები 44,7%) მიუთითებს იმის თაობაზე, რომ „სახელმწიფომ ამით ხელი არ უნდა შეუწყოს ადამიანთა ცხოვრების ღირსების (სიწმინდეების) განადგურებას“.

ეს თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ საქართველოში გამოკითხული სტუდენტები უმეტესწილად მხარს უჭერენ სიკვდილით

¹ www.deathpenaltyinfo.org

დასჯის არსებობას, რაც ნაწილობრივ განპირობებულია „სამართლიანობის“ შეგრძნებით და ნაწილობრივ კი იმის რწმენით, რომ ეს აუცილებელია დამნაშავეობის გასაკონტროლებლად. მეორე მხრივ, გამოკითხულთა მესამედზე მეტი უარყოფს სიკვდილით დასჯას მორალურ საფუძველზე დაყრდნობით და იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ იგი არ წარმოადგენს დამნაშავეობის შესუსტების ეფექტურ საშუალებას. თუკი ყურადღებას გავამახვილებთ დიფერენცირებულ თითოეულ თემაზე სქესობრივი ნიშნის მიხედვით, ვნახავთ, რომ 24-დან 7 საკითხში მნიშვნელოვანია მამრობითი და მდედრობითი სქესის სტუდენტების მიერ გაკეთებული შეფასებების განსხვავება. გამოკითხული მამაკაცები ქალებთან შედარებით მნიშვნელოვნად ემხრობიან შემდეგ გამოთქმებს: „მე ვფიქრობ, სიკვდილით დასჯა საჭიროა, მაგრამ ვისურვებდი, რომ ის არ ყოფილიყო“ (42,5% 35,1%-თან შედარებით; $p < 01$), „სიკვდილით დასჯა არ შეიძლება ჩაითვალოს ნორმალურ მეთოდად დამნაშავეობასთან დამოკიდებულებაში“ (42,0% 37,3%-თან შედარებით; $p < 05$), „არ შეიძლება ჩვენ ცივილიზებულად ვითვლებოდეთ მანამ, სანამ გვაქვს სიკვდილით დასჯა“ (35,3% 29,3%-თან შედარებით; $p < 05$) და „ჩემთვის არავითარი განსხვავება არ არის იმაში, გვაქვს თუ არა ჩვენ სიკვდილით დასჯა“ (18,7% 9,3%-თან შედარებით; $p < 001$).

შეიძლება ითქვას, რომ შედარებისას გამოკითხული ქალები კაცებზე უფრო მეტად ემხრობიან შემდეგ გამოთქმებს: „სიკვდილით დასჯა არ არის საჭირო თანამედროვე ცივილიზაციაში“ (25,1% 31,2%-თან შედარებით; $p < 01$), „უვალო თავისუფლების აღკვეთა უფრო ეფექტურია, ვიდრე სიკვდილით დასჯა“ (31,3% 38,3%-თან შედარებით; $p < 01$) და „სახელმწიფომ ამით ხელი არ უნდა შეუწყოს ადამიანთა ცხოვრების ღირსების (სიწმინდეების) განადგურებას“ (38,6% 44,7%-თან შედარებით; $p < 05$). ორივე სქესის წარმომადგენელი სიკვდილით დასჯის კრიტიკული შეფასებისას მიუთითებს მორალურ მოსაზრებებზე.

დასკვნა. ჩვენი გამოკითხვის შესაბამისად, საქართველოში კარგი განათლების საფუძვლის მქონე ადამიანები, დასავლეთის ქვეყნების შედეგებთან შედარებისას, სანქციათა შეფასების დროს მკაცრ დასკვნებს აკეთებენ. გამოკითხულები ემხრობიან უმეტეს-

წილად მკაცრ სანქციებს, მათ შორის სიკვდილით დასჯასაც, მათი თანატოლი დასავლეთის ქვეყნების სტუდენტებთან შედარებით. შეიძლება გამონაკლისად მივიჩნიოთ აშშ, სადაც ასევე ბატონობს სანქციათა მკაცრი შეფასება, უფრო ზუსტად კი – მკაცრი სანქციების (სასჯელების) მხარდაჭერა. როცა ახალგაზრდა და საკმაოდ კარგად განათლებული ადამიანები სანქციათა მკაცრ შეფასებებს აკეთებენ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მკაცრ სანქციათა პოლიტიკის მომხრეთა რიცხვი ნაკლებად განათლებული და ასაკოვანი მოსახლეობის ჯგუფებში კიდევ უფრო მაღალი იქნება.

მკაცრ სანქციათა პოლიტიკის მხარდაჭერა განპირობებულია ტრადიციითაც. ის, რაც საზოგადოებაში „უკვე მუდმივად“ გამოიყენებოდა, არ შეიძლება იყოს ცუდი და შესაძლოა კვლავაც უნდა დარჩეს. ვინ იცის, იქნებ დამნაშავეობა მკვეთრად არ გაიზარდოს და შემცირდეს მკაცრი სანქციების გამო. დასავლეთის ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ დამნაშავეობის ინტენსივობა, უპირველეს ყოვლისა, კი განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულთა ინტენსიურობა, დამოკიდებულია ბევრ საზოგადოებრივ ფაქტორზე და ნაკლებად, წესისამებრ, ქვეყანაში დამკვიდრებული და გამოყენებული სანქციების სიმკაცრეზე. ამაზე მიუთითებს აშშ-ს სანქციათა პოლიტიკის დიფერენცირებული ანალიზი და დამნაშავეობის განვითარება. ასევე ფინეთის მაგალითი გვიჩვენებს, რომ დამნაშავეობის ინტენსიურობა არ იზრდება ნაკლებად მკაცრ სანქციათა პოლიტიკის გამო. მკაცრი სანქციებით დაშინების ეფექტი აშკარად ამცირებს მძიმე დანაშაულთა ჩადენას, მაგრამ მათ მიმართ უმკაცრესი სანქციების მეშვეობით სასურველია დამნაშავეობის შემცირება.¹

მკაცრ სანქციათა პოლიტიკის მხარდაჭერა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უპირველეს ყოვლისა, ეყრდნობა მცდარ წარმოდგენას იმაზე, რომ შეძლებისდაგვარად მკაცრი სანქციების საშუალებით შესაძლებელია დამნაშავეობის შემცირება. ამავე დროს, უახლოეს პერიოდში ჩატარებული ფართომასშტაბიანი გამოკვლევები გვიჩვენებს, რომ მძიმე დანაშაულთა რაოდენობა ნაკლებად და შეიძლება

¹ H. Kury, H. Kania, J. Obergfell-Fuchs. Worüber sprechen wir, wenn wir über Punitivität sprechen? Versuch einer konzeptionellen und empirischen Begriffsbestimmung. – *Kriminologisches Journal*, 8. Beiheft, 2004: Punitivität, hrsg. von R. Lautmann, D. Klinke, F. Sack. S. 51-88.

ითქვას, რომ საერთოდ არ მცირდება მკაცრ სანქციათა გამოყენების მუქართ. დილინგიმ და სხვებმა, სანქციათა დამაშინებელი ზემოქმედების თაობაზე ფართომასშტაბიანი მეტა-ანალიზური გამოკვლევის საფუძველზე დაადგინეს, რომ სიკვდილით დასჯას დანაშაულის ჩადენისგან თავის შეკავებისათვის მცირე ეფექტი აქვს.¹

საქართველოში ჩატარებული გამოკვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ გამოკითხულ სტუდენტთა მნიშვნელოვანი ნაწილი მკაცრ სანქციათა, მათ შორის სიკვდილით დასჯის შეფასებისას განსხვავებულ აზრს გამოხატავს. ზოგიერთი იცავს იმ მოსაზრებას, რომ სიკვდილით დასჯის გამოყენება არ იქნებოდა მორალურად გამართლებული, მაგრამ იგი უნდა გამოიყენებოდეს განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის შესამცირებლად. აქ საუბარია საზოგადოების გათვითცნობიერებაზე მკაცრი სანქციების არაეფექტური ზემოქმედების თაობაზე განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულებთან მიმართებაში და დამნაშავეობასთან ალტერნატიული დამოკიდებულების შესაძლებლობაზე.

საბჭოთა პერიოდში დაცული იყო დევიზი, რომ დამნაშავეობაზე მკაცრი რეაგირება უნდა მომხდარიყო და როცა იგი გავლენას ვერ ახდენდა, მაშინ სანქციები კიდევ უფრო უნდა გამკაცრებულიყო. ამ დევიზის ალოგიკურობას ნათლად გვიჩვენებს ჩვენს მიერ ჩატარებული გამოკვლევა. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ სანქციათა შეფასების შედეგი დამოკიდებულია გამოკითხვის შესაბამის მეთოდზე. იმისდა მიხედვით, თუ რომელი მეთოდი იქნება გამოყენებული საზოგადოებრივი აზრის გასაგებად, მივიღებთ განსხვავებულ შედეგებს.² მომავალი წლების კრიმინოლოგიური გამოკვლევის ამოცანა უნდა იყოს საქართველოში მნიშვნელოვანი შედეგების მიღება და დამნაშავეობასთან ბრძოლისათვის შეძლებისდაგვარად რაციონალური და მონაცემებზე დაფუძნებული ბაზისის შექმნა. სისხლისსამართლებრივი სანქციების აღსრულება თანხებთან არის დაკავშირებული და ვის მიმართაც ხორციელდება, ხშირად მათ ოჯახებს საკმაო ზიანს აყენებს. ამ-

¹ D. Dölling, H. Entorf, D. Hermann, T. Rupp. (2009). Is deterrence effective? Results of a meta-analysis of punishment. – In: H. Kury (Hrsg.). Punitivity around the world. – *European Journal of Criminology and Criminal Policy*, Special issue. In Print.

² H. Kury. Zu Punitivität und der Validität der Erfassung., S. 395-415.

იტომ, ისინი, თავის მხრივ, შეიძლება გახდნენ ახალი დანაშაულის წარმოშობის ხელშემწყობი ფაქტორები.¹ მსგავს საკითხებზე მოგვიტხოვროს ღიბერი თავის მოხსენებაში, რომელიც ქვეყანაში სიკვდილით დასჯის გაზრდილ ხარჯებს შეეხება.²

თანამედროვე ქვეყანაში დამნაშავეობასთან ბრძოლა უნდა მიმდინარეობდეს შეძლებისდაგვარად რაციონალური, ქმედითი მეთოდით და არა ძველი „მითით“ მკაცრი სანქციების ქმედითობის თაობაზე. ჩვენს მიერ ამ საკითხის შესწავლა არის სანქციათა შეფასების თაობაზე გამოკვლევის დასაწყისი. საზოგადოების შეფასება არსებული ინფორმაციების თაობაზე შეიძლება შეიცვალოს. მომავლისათვის უნდა გავითვალისწინოთ მოსახლეობის ინფორმირება არა მხოლოდ იმის თაობაზე, თუ რას ფიქრობენ ისინი, არამედ იმაზეც, თუ რა არის დამნაშავეობასთან ეფექტური ბრძოლისათვის ქმედითი და რაციონალური.

¹ **H. Kury, J. Kern.** Frauen und Kinder von Inhaftierten. Eine vergessene Gruppe. – *Kriminologisches Journal* 35, 2003a, S. 97-110; **H. Kury, J. Kern.** Angehörige von Inhaftierten – zu den Nebeneffekten des Strafvollzugs. – *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe* 52, 2003b, S. 269-278.

² **R. C. Dieter.** Testimony before the Maryland Commission on Capital Punishment. 2008. <http://www.deathpenaltyinfo.org/MDTestimony08.pdf>.

**HELMUT KURY, MICHEIL WUERGER,
EDISHER PHUTKARADZE**

**CRIMINAL SANCTIONS IN THE ESTIMATION
OF THE GEORGIAN STUDENTS**

The work deals with the analysis of the criminal sanctions in the estimation of the Georgian students. The research of the criminal sanctions in the light of comparative analysis is quite indisputable. The similar study have been carried in Georgia and other countries, such as Germany, Russia, the Ukraine, etc. In various higher-educational institutes of Georgia, mainly in Tbilisi and Batumi, the students of about 29 specialities have been questioned with regard to criminal sanctions. The present article represents the outcome of such an inquiry. The article also deals with the detailed analysis of the circumstances in which crimes are committed, the conclusions made by the victims of the crimes, the deductions and the recommendations concerning the sanctions from the standpoint of international juxtaposition. As for the capital punishment the inquiry has shown that part of the students are in favour of such penalty, others are against it considering that death penalty for any kind of crime is absolutely unwarranted. The present research will promote development of the comparative criminal law and criminology. It offers interesting sequels of cooperation of the Georgian and German scientists.

კ ე ლ ა ვ ო ბ ი კ ა

გურანდა ბაბუნია

ვალეოლოგიური აღზრდა სკოლამდელი ასაკის ბავშვებში

თანამედროვე ეტაპზე ბავშვთა ჯანმრთელობის პრევენცია ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური პრობლემაა. საზოგადოებრივი შეკვეთის შესრულებისას სკოლამდელი დაწესებულებები სრულად პასუხისმგებელია XXI საუკუნის ადამიანის აღზრდაზე – ადამიანი უნდა იყოს ფიზიკურად, მორალურად და სულიერად ჯანმრთელი, ყოველმხრივ და ჰარმონიულად განვითარებული. სწორედ ამიტომ მოზარდი თაობის ცხოვრების ჯანსაღი წესით აღზრდა უნდა განიხილებოდეს უკვე საბავშვო ბაღიდან, როგორც განათლების ჰუმანიზაციის პრიორიტეტული მიმართულება, რადგან რეალურ ცხოვრებაში ადამიანის ჯანმრთელობა მთლიანად არის დამოკიდებული რამდენად წარმატებით მოხერხდება ჩამოყალიბდეს ჯანმრთელი ცხოვრების უნარები ადრეული ასაკში.¹

ცხოვრების ჯანსაღი წესი არის, უპირველეს ყოვლისა, ცხოვრების აქტიური, კულტურული წესი, ჰუმანური და ცივილიზებული, რომელიც უშუალო კავშირშია ადამიანის ჯანმრთელობასა და დღევრძელობასთან, კეთილდღეობასა და ბედნიერებასთან. ეს არის უბრალოდ ცხოვრების პოზიცია, ადამიანის ქცევა და შემოქმედება, მიმართული საკუთარი ჯანმრთელობის განმტკიცებისკენ. ცხოვრების ჯანსაღი წესის განსაკუთრებული აქტუალობა გამოწვეულია ადამიანის ორგანიზმზე სხვადასხვა სახის დატვირთვის გაზრდა-ცვლილებით, რაც, თავის მხრივ, განპირობებულია საზოგადოებრივი ცხოვრების გართულებით, ტექნოგენური, ეკო-

¹ Э. Н. Вайнер. Валеология. Учебник для вузов. М., 2001, გვ. 4-15.

ლოგიური, ფსიქოლოგიური, პოლიტიკური თუ საომარი ხასიათის რისკთა მატებით, ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობის ნეგატიური ძვრების მაპროვოცირებელ ფაქტორთა გამრავლებით.¹

სკოლამდელ ასაკში მიზანმიმართული პედაგოგიური ზემოქმედების შედეგად ხდება ჯანმრთელობის, სიცოცხლისა და სხვა საჭირო თვისებების ფორმირება, რაც აუცილებელია პიროვნების სრული და ჰარმონიული განვითარებისათვის. სწორად ორგანიზებული საგანმანათლებლო და პედაგოგიურ მოღვაწეობა, უფრო მეტად ვიდრე სამედიცინო-ჰიგიენური ღონისძიებები, საბავშვო ბაღებში უზრუნველყოფს სრულყოფილ ჯანმრთელობას, ხელს უშლის ბავშვის დაავადებების განვითარებას ადრეულ ეტაპებზე. ჯანმრთელი ბავშვების აღზრდა უზრუნველყოფილი უნდა იყოს შემდეგი აუცილებელი პირობებით:

1. მასწავლებლების მზადყოფნა განახორციელონ ბავშვთა ვალეოლოგიური განათლება;
2. პიროვნულ-ორიენტირებული ურთიერთქმედება უფროსსა და ბავშვს შორის სასწავლო პროგრამების ათვისების პროცესში;
3. მშობლების აქტიური მონაწილეობა სასწავლო პროცესში;
4. პედაგოგის მიერ მჭიდრო კავშირის დამყარება სკოლთან, საზოგადოებრივ ორგანიზაციებთან, დამატებითი განათლების დაწესებულებებთან.

ამ პრობლემის კარგად გააზრების შემდეგ, აუცილებლად მიმაჩნია თანამედროვე სკოლამდელი საგანმანათლებლო დაწესებულების ახალი სტრატეგიის ფორმირება, რომელშიც ჯანმრთელობა იქნება განათლების მნიშვნელოვანი კომპონენტი. მნიშვნელოვანი საგანმანათლებლო ამოცანა უნდა იყოს აღვზარდოთ ვალეოლოგიურად განათლებული ადამიანი. აუცილებელია რომელიმე საბავშვო ბაღში ჩატარდეს ექსპერიმენტი და მთლიანად ვალეოლოგიის საფუძვლებზე აიგოს პედაგოგიური პროცესი, ე.ი. მივუსადაგოთ იგი ბავშვის ჯანმრთელობის დაცვის, ფიზიკური და ყო-

¹ თ. გოცაძე. ცხოვრების ჯანსაღი წესი, არსი და პრინციპები, – *იხ. ელ. ვერხია*: <http://mkurnali.ambebi.ge/index.php/component/content/article/36-2008-10-1-3-11-46-08/2432-ckhovrebis-jansaghi-tsesi-arsi-da-principebi.html>.

ველმხრივი განვითარების ერთიან მოთხოვნებს. სკოლამდელი დაწესებულების პერსონალის მიერ შეტანილ იქნეს სასწავლო პროცესში ჯანმრთელობის დამცველი და ჯანმრთელობის შემცველი თანამედროვე ტექნოლოგიები. უნდა შეიქმნას ბაგა-ბაღებში ბავშვთა სრული განვითარებისა და სრულყოფის ყველა პირობა: ზამთრის ბაღი, მუსიკალური დარბაზი, სპორტული დარბაზი, საცურაო აუზი, ფიტო-ბარი, ულტრაიისფერი ჭაღები, რომლებიც წმენდენ და ამდიდრებენ ჰაერს იონებით, ექიმის კაბინეტი, ფიზიოთერაპიის, მასაჟის ოთახი, საპროცედურო ოთახი, იზოლატორი ავადმყოფი ბავშვებისათვის, კორექციული ცენტრი (ლოგოპედი, პედაგოგი-ვალუოლოგი, ფსიქოლოგი), ბავშვთა პედიატრი.¹

სკოლამდელ დაწესებულებებში ბავშვთა რეაბილიტაციის მიზნით საჭიროა მედიკამენტოზური პროფილაქტიკა, კომპლექსური სამედიცინო გამოკვლევები სპეციალისტი ექიმების მონაწილეობით, ჩატარდეს რეციდივის საწინააღმდეგო თერაპიის კურსები ხშირად ავადმყოფი ბავშვებისათვის, მედიკამენტოზური მკურნალობა, საერთო და წერტილოვანი მასაჟი, ინჰალაციები, სუნთქვითი ვარჯიშები, ცენტრალიზებული უზრუნველყოფა ოდით და ვიტამინი C. აუცილებელია ჩატარდეს გასაკაჟებელი პროცედურები და კვარცის პროცედურები ზამთარში ბავშვების იმუნიტეტის გაუმჯობესების მიზნით.

ტუბინფიცირებულებისათვის ჩატარდეს ქიმიოპროფილაქტიკა და მკურნალობა ტუბპრეპარატებით ექიმი ფტეზიტრის რეცეპტით. ჩატარდეს სამჯერადი ლაბორატორიული გამოკვლევები, არასპეციფიკური ზოგადი პროფილაქტიკა, გამაკაჟებელი პროცედურები (ჰაერის აბაზანა, სველი დაზღვევა, ფეხების კონტრასტული დასველება), ფიზიოთერაპიული ღონისძიებები, ექიმის დანიშნულებით ყელ-ყურის დამუშავება, ალერგოლოგიის კონსულტაცია და ფიტოსანიტარიული და ნივრის თერაპია, ასევე დამატებითი ზომები, რათა აღიკვეთოს დაავადებები.

ბავშვები იღებენ რაციონალურ დაბალანსებულ დიეტას. დიდი დახმარება ბავშვების დიეტურ მრავალფეროვნებაში ასრულებს ბაღი და სათბურები, სადაც იზრდება სტაფილო, ჭარხალი, კიტ-

¹ М. Пышненко. Особенности валеологического воспитания детей. – *об. жл. гербо*: <http://festival.1september.ru/articles/310231>.

რი, პომიდორი, მწვანელი, კარტოფილი.

ჯანმრთელი ბავშვისათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნასათვის, აუცილებელია შეიქმნას ვალეოლოგიის მცოდნე ბავშვების „ფენა“. რაც დაეხმარება ჩვენს შვილებს გაიზარდონ ძლიერი და ჯანმრთელი, ჩვენმა შვილებმა იცოდნენ რომ ჯანმრთელობა – მთავარი ფასეულობაა ადამიანის სიცოცხლისათვის.

ვალეოლოგიური ცენტრის გამაჯანსაღებელი სამუშაოები მოიცავს შემდეგ ნოვაციებს:

ბავშვების შევასწავლოთ მათი ფიზიკური მდგომარეობის საშუალებები და მეთოდები, ორგანიზმის ფუნქციონალური თავისებურებების გამოყენება და ბუნებრივი საშუალებებით მათი ჯანმრთელობის აღდგენა (წერტილოვანი მასაჟი, ჰიდრომასაჟი, სახის მექანიკური მასაჟი, ხელები, ყურის, უკონტაქტო მასაჟი; მოდუნებული კუნთების მასაჟი, ფსიქოგიმნასტიკა, თვითერაპია, ტანვარჯიში და თვალის ვაჯიში და ა.შ.). ქცევის თვითრეგულირების უნარების განვითარება (სოციალურ - ქცევითი სწავლება, ემოციების ტრენინგები, აუტოტრენინგები), ბავშვთა ჯანმრთელობის ვალეოლოგიური შეფასებისა და დინამიური კონტროლის დონის გაუმჯობესების გზით გაკვეთილები ვალეოლოგიაში (ფერწერა კბილების, ხელების, ფეხების საშუალებით და შემდგომი დამამშვიდებელი მასაჟით, გაკვეთილებში ვალეოლოგიური სიმღერების ჩართვით, გამაჯანსაღებელი თამაშები, მულტფილმის ჩვენება).

მშობლებთან მუშაობა ოჯახში ჯანსაღი პირობების შექმნის მიზნით (მშობლებში ვალეოლოგიური კულტურის აღზრდა, ბავშვებთან გამაჯანსაღებელ სამუშაოებზე შეთანხმებაზე ხელის მოწერა, ჯანმრთელობის კოდექსის მიღება, საქმიანი თამაშები, ტესტირება, ანკეტირება და ა.შ.). სკოლამდელების ვალეოლოგიური აღზრდა ეყრდნობა შემდეგ პრინციპებს:¹

სისტემური მიდგომა. აღზრდა ხორციელდება არაიზოლირებულად, არამედ, ბავშვის განვითარების დონის ჩამოყალიბება ხდება ზნეობრივი, ესთეტიკური, ფსიქოფიზიკური ფორმირებასთან ერთად. სხეული არ იქნება ჯანმრთელი, თუ არ მოხდება ემოციებისა და სიმტკიცის სრულყოფა, სულისა და მორალის განმტკი-

¹ **М. Пышненко.** Особенности валеологического воспитания детей, – *об. ელ. ვერსია*: <http://festival.1september.ru/articles/310231>

ცება. ვალეოლოგიური აღზრდის ამოცანების წარმატებული მოგვარების შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ საბავშვო ბაღისა და მშობლების კომბინირებული ძალისხმევით.

შემოქმედებითი მიდგომა. ბავშვებში ვალეოლოგიური კულტურის დაეუფლება ხდება უფროსებთან ერთობლივი საქმიანობისას. პრინციპი „არ ავნო“ გულისხმობს ვალეოლოგიურ მუშაობაში მხოლოდ უსაფრთხო მეთოდების გამოყენებას.

ჰუმანიზმის პრინციპი. ვალეოლოგიურ აღზდაში აღიარებენ ბავშვის პიროვნების თვითშეფასებას. მორალური განათლებისას ხელმძღვანელობენ ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობებით.¹

ალტრუიზმის პრინციპი. ითვალისწინებს, რომ საჭიროა გავიზიაროთ ვალეოლოგიური კულტურის ღირებულებები: "შე ვისწავლე, ვასწავლოთ ერთმანეთს."

ზომიერების პრინციპი. ჯანმრთელობისათვის კარგი ის, რაც ზომიერია.

ვალეოლოგიური განათლება უნდა ეყრდნობოდეს ქართულ ფოლკლორსა და ლიტერატურას. მეცადინეობები უნდა გაიმართოს ყველა ასაკობრივი ჯგუფში და ქვეჯგუფებში (8-10 ადამიანი). მუშაობის ფორმები, მეთოდები და საშუალებები სხვადასხვაა. ეს არის ექსკურსიები, დაკვირვებები, სურათების დათვალიერება, შემეცნებითი ხასიათის გაკვეთილი, ინტერვიუები, მრავალფეროვანი სწავლებისა და განვითარების თამაშები, თამაშების სწავლება, ექსპერიმენტები, ვალეოლოგიური ტესტები და ამოცანები, ვიდეო და აუდიო ჩანაწერები.

გამაჯანსაღებელი ტანვარჯიში უნდა განხორციელდეს აღმოსავლური რეფლექსოთერაპიის საფუძველზე, ფიტოთერაპია, სამკურნალო მასაჟი. საბავშვო ბაღებში გამაჯანსაღებელი ტანვარჯიში ტარდება ბავშვებთან ნაშუადღევის ძილის შემდეგ, მინიმუმ 15 წუთის განმავლობაში. ეს იმიტომ რომ ბავშვი ორგანოებისა და სისტემების ნორმალურ ფუნქციონირებას სჭირდება გარკვეული რაოდენობის მოძრაობები. მხოლოდ ოცი წუთის ნორმალური აქტიური მოძრაობების შემდეგ გამოჩნდება დადებითი ძვრები სისხლძარ-

¹ *Валеология. Материалы к изучению курса. Составители М. Г. Романцов, Н. Г. Терехова.* Калининград, 1997. – იხ. ელექტრონული ვერსია: http://window.edu.ru/window_catalog/files/r22475/terehova.pdf

ღვთა, სასუნთქი და ენდოკრინული სისტემების ორგანოების მუშაობაში. აღმოსავლური რეფლექსოთერაპიის გამოყენებამ შეუძლია დააჩქაროს ეს პროცესი. ასეთი ტანვარჯიშით 10 წუთიანი მეცადინეობები საკმარისია იმისათვის, რომ ბავშვმა სკოლამდელ ასაკში გააუმჯობესოს ფიზიკური მდგომარეობა. ტანვარჯიში შესრულებული მუსიკის თანხლებით ტარდება ჭამიდან ერთი საათის შემდეგ. ტანვარჯიშის კომპლექსი შედგება რვა ვარჯიშისაგან. მოძრაობა გლუვი, მოძრგვალა, სუნთქვა – მშვიდი, ბუნებრივია.

სუნთქვითი ვარჯიშების ძირითადი ამოცანაა – ვასწავლოთ ბავშვებს სათანადო სრული ღრმა სუნთქვა, ამას როგორც უძველეს მედიცინაში, ასევე თანამედროვეში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ასეთი სუნთქვის ღროს იზრდება გაზის მოძრაობა, გულმკერდისა და დიაფრაგმის მოძრაობა, ხდება ღვიძლის, კუჭისა და სხვა შინაგანი ორგანოების მასაჟი. უძველესი აღმოსავლური სუნთქვითი ტანვარჯიში ასევე შეიცავს მედიტაციის ელემენტებს, რაც დადებითად მოქმედებს ნერვულ სისტემაზე. ბავშვების დაინტერესება და ყურადღების მიპყრობა სუნთქვითი ვარჯიშებისადმი უნდა ხდებოდეს თამაშით.

ფიზიკური კულტურის გაკვეთილებთან ერთად არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ინტეგრირებული სარეაბილიტაციო ფიტოთერაპია და სამედიცინო კვება.

საბავშვო ბაღის პირობებში სამედიცინო პერსონალს აქვს ყველა შესაძლებლობები ფართოდ გამოიყენოს თავისი აღსაზრდელების პროფილაქტიკის ფიტოთერაპიული მეთოდები, რეაბილიტაცია და მკურნალობა. უმნიშვნელო გვერდითი ეფექტები, სამკურნალო მცენარეული რესურსების მაღალი თერაპიული ეფექტურობა აძლიერებს ბავშვის ორგანიზმს. თუმცა, ფიტოთერაპიის დანიშნვის უნდა გავითვალისწინოთ:

1. სამკურნალო მცენარეები ბავშვისთვის დანიშნული უნდა იყოს ინდივიდუალურად თერაპიული მოქმედების გათვალისწინებით.
2. ფიტოთერაპიის დანიშნვისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ არამარტო ძირითადი, არამედ თანამდევნი დაავადებებიც.
3. მკურნალობის დასაწყისში მიზანშეწონილია ცალკეული ბალახების ან 2-3 ბალახის ნაკრების გამოყენება, შემ-

დგომ (განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა დაავადება ქრონიკულია) – მცენარეული ნაკრების რთული კომპოზიცია.

4. ბალახებით მკურნალობა საჭიროებს ხანგრძლივ პერიოდში მათ გამოყენებას, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც დაავადება ქრონიკულია.
5. ქრონიკული დაავადებისას აუცილებელია ფიტოთერაპიის პროფილაქტიკური კურსები, რომლებიც ინიშნება დაავადების სეზონური გამწვავების დროს.
6. ფიტოთერაპიული მკურნალობის დანიშვნისას, ექიმი აუცილებლად დარწმუნებული უნდა იყოს, ბავშვის შეთავსებადობაში კონკრეტული მცენარეების მიმართ ან ალერგიული რეაქციების შესახებ.
7. პედიატრიულ პრაქტიკაში არ შეიძლება გამოიყენებულ იქნას ძლიერმოქმედი სამკურნალო მცენარეები, რომელთა დიდმა დოზებმა შეიძლება გამოიწვიოს ტოქსიკური ეფექტები (მაგალითად, მაღალი კონცენტრაციის ხანგრძლივი გამოყენების მცენარეები: გარეული როზმარი, ასფურცელა, კრაზანა).¹

საბავშვო ბაღში ბავშვთა ავადმყოფობებში პირველი ადგილი უჭირავს რესპირატორული დაავადებებს. ქრონიკული და რეციდიული დაავადებების შემცირების მიზნით და ბავშვთა იმუნობიოლოგიური ღაცვის გაუმჯობესების მიზნით, გადატანილი დაავადებების გადატანის შემდეგ სწრაფი რეაბილიტაცია მიზნით აუცილებელია ჩატარდეს ფიტოთერაპიული ღონისძიებები.

ანთების საწინააღმდეგო:

- არყი (ფოთლები, კვირტები); კრაზანა (ბალახი);
- გულყვითელა (ყვავილები); ცაცხვი (ყვავილები);
- ვირისტერფა (ფოთოლი); სალბი (ბალახი);
- კულმუნო (ფესვები); შვიტა (ბალახი);
- გვირილა; ორკბილა (ბალახი);
- ძირტკბილა (ფესვები); დიდგულა (ყვავილები); ვირუ-

¹ М. Пышненко. Особенности валеологического воспитания детей, – *об. жл. гвრბოა*: <http://festival.1september.ru/articles/310231>.

სის საწინააღმდეგო:

- ხახვი; ნიორი;

ვიტამინის კომპლექსები:

- ჯინჯარი (ბალახი. ფოთოლი); წითელი მოცვი (ფოთლები, ნაყოფი);
- ასკილი (ნაყოფი); ცირცელი წითელი (ნაყოფი);
- შავი მოცხარი(ფოთოლი, ნაყოფი); ტყის მარწყვი (ფოთოლი, ნაყოფი);
- მაყვალი (ფოთოლი, ნაყოფი); მოცვი (ნაყოფი);
- ბაბუაწვერა (გაზაფხულის ფოთოლი).

ორგანიზმის იმუნობიოლოგიური დაცვა:

- ადაპტოგენები (გაზაფხულისა და შემოდგომის სეზონზე აძლევენ 1 წვეთს ბავშვის ერთ წელზე 2-3 ჯერ დღეში 1-2 თვის განმავლობაში);

რაციონალური კვება არის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი ბავშვის ნორმალური განვითარებისათვის, რაც დამოკიდებულია გარემოზე და პირდაპირ გავლენას ახდენს მისი სიცოცხლის უნარიანობაზე, ზრდაზე, ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე. სწორი, ბალანსებული კვება, აუცილებელია ბავშვის მზარდი ორგანიზმის ფიზიოლოგიური ჩამოყალიბებისათვის.

მიუხედავად გარკვეული სირთულეებისა სკოლამდელი დაწესებულებების პირობებშიც კი შეიძლება მოეწყოს სუსტი ჯანმრთელობის მქონე ბავშვთა ინდივიდუალური კვება. ბავშვთა კვება არის არსებითად დიეტა. იცვლება მხოლოდ რამდენიმე კერძის მომზადების ტექნოლოგია (მაგალითად, კოტლეტები მზადდება ორთქლზე) ან გამორიცხება გარკვეული პროდუქტები ალერგიული ბავშვებისთვის. სუსტი და დაბალწონიანი ბავშვებისათვის დამატებითი კვება (ემატება ცოტა ზეთი, ხორცი, კვერცხი, რძე), ხოლო ჭარბი წონის მქონე ბავშვებისათვის, „ამოღებული უნდა იყოს დამატებითი კალორიების შემცველი პროდუქტები“.¹ ზამთრის დაწყების ერთად უნდა გაიზრდოს ხორცისა და ნახშირწყლების მოხმარება და გაზაფხულზე – ხორციდან მწვანეებზე.

¹ М. Пышненко. Особенности валеологического воспитания детей, – *об. ელ. ვერსია*: <http://festival.1september.ru/articles/310231>.

ამრიგად, ნათელია, რომ ვალეოლოგიური მუშაობა არ ჩაივლის დადებითი კვალის გარეშე. სკოლამდელი ბავშვების ჯანმრთელობის გაუმჯობესებაზე არატრადიციულ მიდგომას გააჩნია დიდი საგანმანათლებლო პოტენციალი. ეს ძალიან მნიშვნელოვანია ჯანმრთელი თაობის აღზრდისათვის.

GURANDA GABUNIA

PECULIARITIES OF VALUEOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN

Nowadays preventive health maintenance for children is one of the most important problems. Preschool centers, carrying out the public order, bear full responsibility for bringing up a XXI century person - healthy physically, morally and spiritually, developed comprehensively and harmoniously. For this reason a healthy way of bringing up young generations – as a top priority direction of humanization of education - should be considered from kindergartens, since human health fully depends on successful skills of a healthy way of life, acquired at early age. As a result of purposeful pedagogical influence during the preschool age health, ability to live and other qualities necessary for all-round, harmonious development of a person are formed. Correctly organized pedagogical and educational work guarantees health-maintenance at early age much better than medical-hygienic actions. It is apparent that valueological approach will not pass without leaving a positive trace, as the improvingly-preventive work with children of preschool age has huge educational potential, important for raising healthy generation.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა

ტ. VIII, 2010-2011

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

ლელა რეხვიაშვილი

**კლასბარემე მუშაობის ადგილი სკოლის
მუშაობის სტრუქტურაში და მისი როლი
მოსწავლის სოციალიზაციაში**

თანამედროვე სკოლამ დაკარგა აღზრდის ფორმულირებული მიზანი და რაციონალური სისტემა, კლასის დამრიგებლობა იქცა ფორმალობად, მცდელობა აღზრდა დაეყვანოთ განათლებამდე – ეწინააღმდეგება მსოფლიო პედაგოგიკის გამოცდილებას, მაგრამ გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ჩვენ ვიმყოფებით გარდამავალ პერიოდში, ვართ ძიების პროცესში, როდესაც მოხდა უარყოფა ძველი სისტემის, როგორც კომუნისტურის და საზღვარგარეთიდან ხელალებით ყველაფრის გადმოტანა და დანერგვა ეროვნული ნიადაგის გაუთვალისწინებლად, როგორც ახლისა. ამ ექსპერიმენტებმა განათლების მესვეურები მიიყვანეს იმ დასკვნამდე, რომ საჭიროა მოხდეს ზომიერი დაბალანსება, წარსულიდან ფასეულის გადმოტანა და პროგრესული სიანლის დანერგვა სკოლაში.

სკოლა ყოველთვის საზოგადოების ნაწილია, სკოლაში იბადება ქვეყნის ხვალისდელი დღე, ამიტომაც სკოლის ბედი მხოლოდ პედაგოგიკის ვიწრო წრის სპეციალისტების საქმე როდია. ოჯახი აყალიბებს პიროვნების ფუნდამენტს, სკოლაზე კი მისი მშენებლობის მთავარი სამუშაო მოდის, თანაც არცთუ იშვიათად საჭირო ხდება ფუნდამენტის გამაგრება ან გადაკეთება.

საქართველოში საგანმანათლებლო და აღმზრდელობითი სისტემების განვითარების დაბალი დონე განპირობებულია აღმზრდელობით სფეროში არსებული პრობლემებით. საქმე გვაქვს განსაკუთრებულ აღმზრდელობით დისონანსთან. პედაგოგიური დისონანსი გაიგება როგორც ჰარმონიისა და შეთანხმებულობის არარსებობა, როგორც სავარაუდო და არსებული აღზრდის შედეგების დამორიშორება. აღზრდის განზრახული მიზნები რჩებიან დისონანსში რეალურად გამოვლენილ შედეგებთან – ახალგაზრდობის შეხედულებებთან და ქცევასთან. მაგალითად საზოგადოებრივი ფა-

სეულობების სისტემაში, რომელთაც ახალგაზრდობა იღებს, ჭარბობს ის, რაც ეხება მათ პირად ინდივიდუალურ საქმეებს, ისეთი კი, როგორცაა კულტურული და საზოგადოებრივი აქტივობა, პირველ პლანზე ნამდვილად არ არის.

რით აიხსნება პედაგოგიური დისონანსი? უპირველესად, ალბათ, საზოგადოებრივი მოვლენების დისონანსით, რომელიც ვლინდება აღზრდის ფართო გაგებას (სოციალიზაციას) და აღზრდის ვიწრო მნიშვნელობას შორის.

ფართო გაგებით აღზრდა მოიცავს ყველა მოვლენას და პროცესს, რომელიც დაკავშირებულია საზოგადოებრივ-კულტურული და ბუნებრივი გარემოს ზემოქმედებასთან ადამიანზე, რომლებიც აღზრდიან მის პიროვნებას.

ვიწრო გაგებით – ეს მხოლოდ იმ პიროვნებებისა და დაწესებულებების გააზრებული და გამიზნული ქმედებებია, რომლებიც ამ საქმიანობით არიან დაკავებულნი და ცდილობენ პიროვნების ფორმირებას მიღებული ნიმუშის და აღმზრდელობითი იდეალის შესაბამისად.

ასეთი დიფერენციაციის გათვალისწინებას და მიზანმიმართულად ორგანიზებულ აღზრდაზე ყურადღების გამახვილებას მანემდე აქვს აზრი, სანამ ამ ფართო საზოგადოებრივ გარემოში სუფევს შედარებითი წესრიგი და ჰარმონია, ხოლო ნეგატიური მოვლენები, რომლებიც ადამიანზე სტიქიურად მოქმედებენ, არ აღმატებიან განსაზღვრულ საგანგაშო ნიშნულს. ამ კრიტიკული ნიშნულის გადაძვებისას აღმზრდელობითი დაწესებულებების საქმიანობა ირღვევა და შეუძლია ხელი შეუწყოს ნეგატიური მოვლენების გაძლიერებას. სწორედ ასეთი პროცესი შეინიშნება ახლა აღზრდაში, რადგან ჩვენ ვცხოვრობთ დიდი ცვლილებების და საზოგადოებრივი დაძაბულობის ეპოქაში. საზოგადოებაში გარდაქმნითი პროცესების წნეხი და ტემპები, მათი ურთიერთქმედება და ნეგატიური მოვლენების გაძლიერება იწვევს დაგეგმილი მიზნების, შინაარსის, ფასეულობების და ჰუმანური იდეალების აღმზრდელობითი პროცესების შესუსტებას ან საერთოდ გაქრობას. იმარჯვებენ ცალკეული ერთეულების და საზოგადოებრივი ჯგუფების ოჯახში, შრომით გარემოსა თუ საცხოვრებელ ადგილში რეალური ცხოვრების წესთან შეგუების სპონტანური პროცესები.

ასეთ ვითარებაში სოციალიზაციის გავლენა არა მხოლოდ უფრო ინტენსიური ხდება, არამედ წინააღმდეგობრივიც, რასაც შეუძლია შეასუსტოს ან გაანადგუროს აღზრდის დაგეგმილი პირობები.

რა პოზიცია უნდა დაიჭირონ პედაგოგებმა ასეთ ვითარებაში?

აღბათ, ყველაზე მართებული იქნება ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიური მეცნიერებების უკვე არსებული თეორიული მიღწევების და ცალკეული ინდივიდუალური კონცეფციების გამოყენება საგანმანათლებლო ცვლილებების რეგულირებისათვის. ეს ღირეპტივა პირველ რიგში ეხება თანამედროვე სკოლის აღმზრდელობითი საქმიანობის მოდერნიზაციას.

სკოლა უნდა გახდეს ადგილი, სადაც კულტივირებული იქნება ზოგადადამიანური ფასეულობები, უპირველესად კი ჰუმანური, სადაც აღმზრდელობითი ზემოქმედებით მიიღწევა „მქონდეს“ ორიენტაციის შეცვლა ორიენტაციაზე „ვიყო“.

სასკოლო აღზრდაში უნდა დაიწყოს ყურადღების კონცენტრაცია ამოცანებზე და კონკრეტულ ღონისძიებებზე და არა მხოლოდ აღსაზრდელის სახეზე. აღზრდაში ყურადღების კონცენტრაცია უნდა მოხდეს პერსპექტივაზე, მომავალზე და არა მხოლოდ წარსულსა და აწმყოზე. აღმზრდელობით საქმიანობაში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მიმართულებას ალტერნატიული გადაწყვეტილებების მიღების განვითარებაზე. ეს ნიშნავს ისეთი ადამიანების აღზრდას, რომლებიც არა მხოლოდ ინარჩუნებენ არსებულ სინამდვილეს, არამედ მიდრეკილნი იქნებიან დაგეგმონ ცვლილებები გარემოში და საკუთარ თავში, რაც მნიშვნელოვანია აზროვნების და ახალგაზრდობის საზოგადოებრივი ქცევის გარდაქმნისათვის.

ასეთი თვისებების მიღწევის წყალობით შესაძლებელი ხდება ხალხის მზაობა თანამშრომლობისათვის და სხვა ადამიანების თუ დაწესებულებების საკეთილდღეოდ მიმართული საქმიანობისათვის. ბავშვების სოციალური აღზრდა წარმოადგენს საზოგადოების სტაბილიზაციის მნიშვნელოვან ფაქტორს. ის უნდა აღწევდეს 2 მიზანს:

1. თანამედროვე პირობებში მოზარდი თაობის წარმატებულ სოციალიზაციას;
2. ადამიანის, როგორც როგორც მოქმედების სუბიექტის

და პიროვნების თვითგანვითარებას.

სწორად ორგანიზებული კლასგარეშე მუშაობა სკოლაში ამ მიზნების განხორციელების საწინდარია.¹

ხშირ შემთხვევაში სკოლებს არ შეუძლიათ აირჩიონ კლასგარეშე და შიდასკოლო მუშაობის საჭირო მიმართულება. ამას მოჰყვება დროის და მოსწავლეთა ინტერესის დაკარგვა ამ საქმიანობისადმი, მასწავლებლებსა და მოსწავლეთა შორის ურთიერთობის გართულება.

კლასგარეშე მუშაობა ახდენს ბავშვის პიროვნების განვითარებას და ფორმირებას. აღმზრდელიობითი პროცესის წარმართვა ნიშნავს არა მხოლოდ ამ თვისებების განვითარებას და სრულყოფას, რაც ადამიანს ბუნებით აქვს ბოძებული, ან მის ქცევაში და გონებაში არასასურველი სავარაუდო სოციალური გადახრის კორექტირება, არამედ, მასში მუდმივი თვითგანვითარების, ფიზიკური და სულიერი ძალების თვითრეალიზაციის მოთხოვნების გამოძეგვება, რადგან თითოეული ადამიანი უპირველეს ყოვლისა თვითონაა საკუთარი თავის აღმზრდელი და აქ მოპოვებული – სამუდამო მონაპოვარია.

კლასგარეშე მუშაობაში დიდ როლს ასრულებენ შიდასკოლო ღონისძიებები (სადამოები, დისკოთეკები, მეჯლისები და სხვა). კლასგარეშე მუშაობის ორგანიზაციის ზოგადი პრინციპებიდან გათვალისწინებული უნდა იქნას ფორმების არჩევისა და მეცადინეობების **ნებაყოფლობითობა**.

მთავარია, რომ მეცადინეობის ნებისმიერ სახეს, რომელშიც ჩართულნი იქნებიან ბავშვები, ჰქონდეს საზოგადოებრივი მიმართულება, რათა ბავშვმა დაინახოს, რომ საქმე, რომელსაც ის აკეთებს, ღირებულია და ესაჭიროება საზოგადოებას. აქ ძალიან მნიშვნელოვანია ინიციატივაზე და თვითმოქმედებაზე დაყრდნობა, განსაკუთრებით იმ სკოლებში, სადაც ყველაფერს მასწავლებლები აკეთებენ ბავშვების მაგიერ.

თუ ეს პრინციპი მართებულად განხორციელდება, მაშინ მოსწავლის მიერ ის აღიქმება ისე, თითქოს სწორედ **მათი ინიცი-**

¹ Ю. А. Циганова. Внеклассная работа и степень ее влияния на развитие социальных качеств личности. Челябинск, 2005, გვ. 8-16.

ატივითაა წარმოქმნილი.

მეტად მნიშვნელოვანია, რომ ყოველი ღონისძიება წყვეტდეს აღმზრდელობითი ამოცანების მაქსიმუმს. შინაარსისა და ფორმის არჩევისას აუცილებელია მოსწავლეთა ასაკობრივი და ინდივიდუალური თავისებურებების გათვალისწინება. აღმზრდელობითი მუშაობის ყველა სახეობის მნიშვნელოვან წინაპირობად უნდა ჩაითვალოს მათი ერთიანობის, თანამიმდევრობის და ურთიერთზეგავლენის უზრუნველყოფა. კლასგარეშე მუშაობის გავრცელებულ ფორმებს წარმოადგენს: ინდივიდუალური, წრეობრივი და მასობრივი.

ინდივიდუალური – ეს ცალკეულ მოსწავლეთა დამოუკიდებელი საქმიანობაა, რომელიც მიმართულია თვითაღზრდაზე (მაგალითად, მოხსენების, მხატვრული თვითმოქმედების ნომრების, ილუსტრირებული ალბომების მომზადება და ა. შ.). ეს ფორმა საშუალებას აძლევს ყველას ნახოს თავისი ადგილი საერთო საქმეში, მასწავლებლებისაგან კი ეს საქმიანობა მოითხოვს მოსწავლეთა ინდივიდუალური თავისებურებების ცოდნას ანკეტირების, საუბრების, მათი ინტერესების შესწავლის გზით.

წრეობრივი კლასგარეშე მუშაობა – ხელს უწყობს ინტერესების გამოვლენა-განვითარებას ხელოვნების, სპორტის, მეცნიერების რომელიმე სფეროში. გავრცელებული ფორმებია წრეები და სექციები (ტექნიკური, სპორტული, მუსიკალური, თეატრალური და სხვა). წრეებში სხვადასხვა სახის მეცადინეობები ტარდება: მოხსენებები, ექსკურსიები, შეხვედრები საინტერესო ადამიანებთან, ლიტერატურული ნაწარმოებების განხილვა და სხვა. წრის წლიური ანგარიში ტარდება კონფერენციის, გამოფენის, საღამოს, კონცერტის სახით.

სკოლაში ყველაზე გავრცელებულია **მასობრივი მუშაობის** ფორმები. ისინი გათვლილია ერთდროულად მოსწავლეთა დიდი რაოდენობით მოცვაზე, მათთვის დამახასიათებელია საზეიმო ვითარება, მრავალფეროვნება, დიდი ემოციური ზემოქმედება ბავშვებზე. მასობრივი მუშაობა თავის თავში მოიცავს მოსწავლეთა აქტივობის დიდ შესაძლებლობებს. მაგალითად კონკურსი, ოლიმპიადა, შეჯიბრი, თამაში უშუალოდ თითოეულისაგან მოითხოვს აქტივობას. საუბრების, საღამოების ჩატარებისას მოსწავლეთა ნაწილი წარმოგვიდგება ორგანიზატორის თუ შემსრულებლის

როლში. ისეთი ღონისძიების ჩატარებისას კი როგორცაა სპექტაკლზე დასწრება, შეხვედრა საინტერესო ადამიანებთან – ყველა მონაწილე მაყურებლის როლშია. საერთო საქმეში მონაწილეობით გამოწვეული განცდა წარმოადგენს კოლექტივის შეკვრის ძძლავრ საშუალებას. მასობრივი მუშაობის ტრადიციულ ფორმას წარმოადგენს **სასკოლო ზეიმები**. ისინი ეძღვნება კალენდარულ დღეებს, კულტურის მოღვაწეებს და ა.შ. წლის განმავლობაში 4-5 ზეიმის მოწყობაა შესაძლებელი, რომლებიც აფართოვებენ მსოფლმხედველობას და ქვეყნის ცხოვრებაში მონაწილეობის შეგრძნებას იწვევენ. მასობრივი მუშაობის ფორმას მიეკუთვნება კლასის საათიც, რომელიც წარმოადგენს აღმზრდელობითი საქმიანობის შემადგენელ ნაწილს და ტარდება მისთვის განსაზღვრული დროის მონაკვეთში. კლასგარეშე მუშაობის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ მასში რეალიზებულია ურთიერთსწავლებების პრინციპი, როდესაც უფროსები გადასცემენ თავის გამოცდილებას უმცროსებს. სწორედ ამაში მდგომარეობს კოლექტივის აღმზრდელობითი ფუნქციის რეალიზაციის ეფექტური ზერხი.¹

პედაგოგიკის თეორიაში კლასგარეშე მუშაობის საკითხი საკმაოდ დამუშავებულ თემატიკას მიეკუთვნება. ამ პრობლემის სხვადასხვა ასპექტი წარმოდგენილია მ. გიგინეიშვილის, ე. ციბაძისა და დ. დარჩიას, ი. ციგანოვას, ა. ხრიპკოვასა და სხვა მკვლევართა შრომებში,² მაგრამ საყოველთაოდ მოშლილმა აღმზრდელობითმა სისტემამ, ღირებულებითი ორიენტაციების დაკარგვამ გადაგვაწვეტილება მიგვაღებინა, შეგვემოწმებინა კლასგარეშე მუშაობის ადგილი სასკოლო პრაქტიკაში თანამედროვე ეტაპზე.

ქ. თბილისის №141, №10, №175 სკოლებში ჩვენ ჩავატარეთ კვლევა, რომლის მიზანი იყო მასწავლებელთა და მოსწავ-

¹ ი. ახობაძე. მუსიკალური აღზრდა კლასგარეშე მუშაობისას (1-4 კლასები). თბ., 1995, გვ. 9.

² მ. გიგინეიშვილი. ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის IV-VI კლასების მოსწავლეებში მხატვრულ გემოვნების განვითარებს მუსიკალური ხელოვნების საშუალებათა გამოყენებით. საკანდ. დისერტ. ავტორეფერატი. თბ., 1986; დ. დარჩია, ნ. ციბაძე. მოსწავლეთა თავისუფალი დროის გონივრულად გამოყენების ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1989; Ю. А. Циганова. Внеклассная работа и степень ее влияния, გვ. 8-16; А. Хрипкова. Свободное время школьников. М., 1999 და ა.შ.

ლეთა დაინტერესების ხარისხის გამოვლენა კლასგარეშე მუშაობის ჩატარებაში. ანკეტირებამ მოიცვა 92 VII-VIII კლასელი და 22 მასწავლებელი. მასწავლებლებს დაურიგდათ 50 ანკეტა, მაგრამ ყველამ არ ისურვა ეპასუხათ შეკითხვებზე.

შეკითხვაზე: „გაქვს თუ არა ჰობი?“ ყველა მოსწავლემ დადებითად უპასუხა. კითხვაზე: **კერძოდ რომელი?**

ლიტერატურა დაასახელა რესპოდენტთა 7,6%, **მუსიკა** – 18,5%, **ცეკვა** – 33, 7%, **კომპიუტერი** – 23,9%, **სპორტი** – 35,9%, **სხვა** – 4,3%. გრაფაში „სხვა“ ვთხოვეთ ჩაეწერათ მიუთითებელი გატაცება. აღმოჩნდა რომ მათი ინტერესის სფეროს წარმოადგენს თეატრი, ფოტოგრაფია, ხატვა და მოგზაურობა. მოსწავლეთა გარკვეულმა ნაწილმა მიუთითა ინტერესის 2 სახეობაზე მაგ. „მუსიკა-ცეკვა“ და „მუსიკა-სპორტი“ აინტერესებს 3,3%, „ცეკვა-კომპიუტერი“ კი – 2,2%.

კითხვაზე **გაქვს თუ არა შესაძლებლობა სკოლაში დაკავდე შენი ჰობით?** მივიღეთ ასეთი პასუხები:

ყოველთვის – 17,4%; **იშვიათად** – 32,6%; **არასოდეს** – 20,7%. დანარჩენებმა არ უპასუხეს.

ახერხებ თუ არა, ჰარმონიულად შეათავსო სწავლა სპორტთან, ხელოვნებასთან?

დიახ	44,6%
უფრო კი, ვიდრე არა	20,7%
უფრო არა, ვიდრე კი	9,8%
არა	14,1%
მიჭირს პასუხის გაცემა	6,5%

სკოლა მუდმივად აფართოვებს თქვენი ურთიერთობების სფეროს? იწვევს საინტერესო ადამიანებს, აწყობს ექსკურსიებს, კონფერენციებს და ა. შ.

დიახ	60,9%
უფრო კი, ვიდრე არა	20,7%
უფრო არა, ვიდრე კი	6,5%

არა	2,2%
მიჭირს პასუხის გაცემა	4,3%

გაკმაყოფილებთ კლასის ხელმძღვანელის მიერ ჩატარებულ კლასგარეშე მუშაობა?

დიახ	8,5%
უფრო კი, ვიდრე არა	6%
დიახ, მაგრამ უფრო მეტია სასურველი	4,1%
არა	6%

შენი აზრით ვინ უნდა ჩაატაროს კლასგარეშე მუშაობა, უშუალოდ კლასის დამრიგებელმა თუ სხვა პირმა?

მოსწავლეთა 58,7% ეს პრეროგატივა მიანიჭა დამრიგებელს, ინდიფერენტული აღმოჩნდა 21,7%, ამ რანგში სხვა პირის მუშაობა ისურვა 12%, პასუხის გაცემა გაუჭირდა 4,3%.

როგორ ატარებთ თავისუფალ დროს კლასთან ერთად?

დავდივართ კინოში, კონცერტზე	23,9%
დავდივართ სპექტაკლზე	3,3%
ვატარებთ თამაშებს, შეჯიბრებებს	17,4%
სხვა _____	20,7%
არაფერს არ ვაკეთებთ ერთად	16,3%

გრაფაში „სხვა“ მოსწავლეებმა ჩაწერეს: „ვსეირნობთ“, „დავდივართ ერთმანეთთან“, „ვმაიმუნობთ“, ვხვდებით ერთმანეთს და ვერთობით“ და სხვა. 7,7%-მა დაკონკრეტების გარეშე აღნიშნა გრაფა „სხვა“.

კითხვაზე: „აკმაყოფილებს თუ არა სკოლა შენს ინტერესებს?“

პასუხები შემდეგნაირად გადანაწილდა:
აკმაყოფილებს – 54,3% ;ცდილობს დააკმაყოფილოს 30,4%

ვერ აკმაყოფილებს – 6,5%

მცდელობაც კი არა აქვს – 4,3%.

მასწავლებელთა ანკეტაში შევიტანეთ საკითხები პედაგოგიკის თეორიიდან და აღმზრდელობითი მუშაობის პრაქტიკიდან, რათა შეგვემოწმებინა თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობა, პედაგოგების მხრიდან მათ შორის არსებული ობიექტური კავშირის დანახვა და პრაქტიკაში გათვალისწინება.

რა პრობლემებს აწყდებით სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესში საერთოდ და კერძოდ თქვენი საგნის სწავლებისას?

მიღებული პასუხებიდან ვასკვნით, რომ პრობლემას მასწავლებელთა უძრავლესობა ხედავს:

1. მოსწავლეთა უღისციპლინობაში და სიზარმაცეში – 80%;
2. სწავლის მოტივაციის უქონლობაში – მოსწავლეებს არ აქვთ სწავლის მოტივაცია და სურვილი. სხვადასხვა პროექტებში მონაწილეობა – იძულებითია;
3. წიგნების უქონლობაში – წიგნები ძვირია, მათი შეძენის შესაძლებლობა ყველა მშობელს არა აქვს და თან გაუგებარი ენითაა დაწერილი;
4. მათემატიკის მასწავლებლებმა აღნიშნეს, რომ მათემატიკის შესწავლა მოითხოვს ყოველდღიურ მეცადინეობას, არასისტემატურობა კი იწვევს ჩავარდნას, რაც წარმოქმნის პრობლემას;
5. საბუნებისმეტყველო საგნების პედაგოგებმა უკმაყოფილება გამოთქვეს ტრიმესტრული სწავლების შემოღების გამო, რადგან საათები არასაკმარისია საგნის საფუძვლიანად შესწავლისათვის;
6. გამოითქვა უკმაყოფილება შეფასების ახალი მეთოდის შემოღების გამო;
7. სურთ სკოლაში დამკვიდრდეს კაბინეტური სისტემა.

რამდენიმე პასუხმა ჩვენი განცვიფრება გამოიწვია. სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესში ერთადერთი გადაუჭრელი პრობლემა მავანისთვის „კაბინეტის კლასით დაკავება“ ყოფილა. მეორესთვის კი „სასწავლო პროცესში ნაკლებათაა (სტილი დაცულია) პრობლემა, რადგან „ინგლისური პრესტიჟულად ითვლება და აუცილებელ საგანთა პრობლემაა ის, რომ მშობელმა და მოს-

წავლემ კარგად იციან თავიანთი უფლებები და არა მოვალეობები“. ვფიქრობთ, აქ კომენტარი ზედმეტია.

რა პედაგოგიური კანონებით, პრინციპებით და მეთოდებით ცდილობთ პრობლემის მოგვარებას?

მიღებული პასუხების ანალიზი ცხადყოფს, რომ მასწავლებლები პედაგოგიურ კანონებს და პრინციპებს ნაკლებად იცნობენ. დასახელებულ იქნა მხოლოდ შეგნებულობის და დაინტერესების პრინციპი, მეთოდებიდან კი რესპოდენტთა უმრავლესობა წახალისების, დარიგების, საუბრის მეთოდებს იყენებს. ცოტა გაუგებარი იყო ჩვენთვის ზოგიერთი პედაგოგისაგან მიღებული პასუხი: „ფსიქოლოგიურად, ცოტა მკაცრადაც“; „მივმართავ ფსიქოლოგს“; „ტექნიკური საშუალებების გაუმჯობესებით ვცდილობ ყველა გაკვეთილი დაუუკავშირო ცხოვრებისეული მაგალითების განხილვას“; „თითოეული განსაკუთრებული უნარის ბავშვთან გარკვეული გეგმით ვმუშაობ და ვამეცადინებ გაკვეთილის შემდეგ. (ვაწევ პროგრამას)“.

შეკითხვაზე **რა შედეგებს აღწევთ?** მივიღეთ ძალიან აბსტრაქტული პასუხები: „დამაკმაყოფილებელი“, „დადებითი“, „მინიმალური“, „არც თუ ცუდი“. მოვიტანთ შედარებით კონკრეტული მსჯელობის მაგალითებსაც: „რაც გამოცხადდა ატესტატის მისაღები გამოცდების ნუსხა, გაიზარდა ბავშვების დაინტერესება საგნის მიმართ და შედეგიც გაუმჯობესდა“; „დაბალ კლასებში შედეგი მეტია, მაღალ კლასებში კი ხდება პოლარიზაცია, ვისაც აინტერესებს სწავლა და ჩამოყალიბებული აქვს ურთიერთობები, უფრო ავითარებს თავის უნარებს, ვისაც არა – პირიქით“.

განსაზღვრეთ თქვენი აზრით ყველაზე მნიშვნელოვანი ხუთი სოციალური თვისება, რომელზეც უნდა იყოს მიმართული კლასგარეშე მუშაობა (მიანიჭეთ ხუთი რიგითი ნომერი მნიშვნელობის მიხედვით.

- მოქალაქის აღზრდა;
- სინდისიერება;
- დამოუკიდებლობა;
- პატრიოტიზმი;
- კომუნიკაბელურობა;
- აქტიურობა;
- ზნეობა;

- კაცთმოყვარეობა;
- პასუხისმგებლობა;
- კოლექტივიზმი;
- სულიერება;
- სხვა

მითითებული თვისებებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია მასწავლებელთათვის პასუხისმგებლობის გრძნობის აღზრდა – 81,8%. სხვა თვისებების პროცენტული მაჩვენებლები შემდეგნაირად დალაგდა: „ზნეობა“ – 54,5%; „სულიერება“ და „კომუნიკაბელურობა“ – 45,5%; „პატრიოტიზმი“ და „მოქალაქეობრივი აღზრდა“ – 40,9%; „სინდისიერება“ – 36,4%; „კაცთმოყვარეობა“ და „აქტიურობა“ – 31, 8%; „დამოუკიდებლობა“ – 27,3%; „კოლექტივიზმი“ – 1,1%. აქედან პედაგოგების – 31,8%-მა პირველი რიგითი ნომერი მიაკუთვნა სულიერების აღზრდას, მოქალაქეობრივს – 27,3%; სინდისიერების – 13,6%. „პატრიოტულს – 9,1%.

თქვენი აზრით, მოსწავლეთა და მასწავლებელთა ინტერესები უნდა ემთხვეოდეს თუ არა ერთმანეთს? რატომ? ყველა მასწავლებელმა უპასუხა რომ აუცილებელია ინტერესთა თანხვედრა, რაც „...უზრუნველყოფს ხარისხიან სწავლას“; „სხვა შემთხვევაში ვერანაირი კონტაქტი ვერ შედგება“; „მასწავლებელი იქნება წარუმატებელი“; „მაშინ ურთიერთობის პრობლემა არ წარმოიქმნება“ და სხვა.

ჩვენს შეკითხვაზე ახერხებთ თუ არა თქვენი მოსწავლეების ინტერესების გათვალისწინებას? მხოლოდ ერთმა პედაგოგმა გვიპასუხა „ხანდახან“. 27,3% – არ გვიპასუხა, დანარჩენების პასუხი იყო დადებითი.

ქვეკითხვაზე თუ ახერხებთ, როგორ? თუ ვერ ახერხებთ, რატომ? პასუხი კითხვაზე ან ძალიან ბუნდოვანი იყო ან ერთმნიშვნელოვანი, მაგ. „ვახერხებ“, „ვახერხებ მეტ-ნაკლებად“, „ვცდილობ საუბრით მივალწიო შედეგს“, „სხვადასხვა მიდგომით“, „ვითვალისწინებ“, „აღმზრდელმა უნდა მოახდინოს პირობებისა და ინტერესების გაითვალისწინება, სხვანაირად არ შეიძლება“. იყო რამდენიმე კონკრეტული პასუხიც: „რა ინტერესიც გაუჩნდებათ თემასთან დაკავშირებით, ვცდილობ ამოვწურო მათი ინტერესი. (ვუთითებ საიტებს, ვუტარებ მინი-ლექციებს); პირადი საუბ-

რებით ბავშვებთან და მშობლებთან, ერთად გატარებული არასაგაკვეთილო დროის განმავლობაში მიღებული ინფორმაციით“.

ჩვენი დაინტერესების შედეგად, თუ „რამდენად კარგად იცით თქვენი მოსწავლეების ინტერესების შესახებ? შეაფასეთ ათბალიანი შკალით“ – მივიღეთ შემდეგი რეზულტატი:

არ უპასუხა მასწავლებელთა 4,5%; მოსწავლეთა ინტერესების ცოდნა 10 ბალით არავინ არ შეაფასა, 9 ბალით – 40%, 8-ით – 27,3%, 7-ით – 4,5%, 6-ით – 9,1%, 5-ით – 4,5% დანარჩენებმა კი – 1 ქულით.

ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ:

1. მოსწავლეთა ინტერესების სფერო საკმაოდ მრავალმხრივია, მაგრამ ისინი განიცდიან დამრიგებელთან მათთვის საინტერესო თემებზე საუბრის დეფიციტს;
2. თითქმის ყველა მასწავლებელმა აღნიშნა, რომ ბავშვთა და მასწავლებელთა ინტერესების თანხვედრა სასკოლო პრაქტიკაში აუცილებელია, მაგრამ კვლევიდან ჩანს, რომ მათი ინტერესები არა თუ არ ემთხვევა, არამედ მასწავლებლებმა არც იციან მათ შესახებ და რა თქმა უნდა ვერც დააკმაყოფილებენ მოსწავლეთა სურვილს;
3. სამწუხაროდ უნდა აღვნიშნოთ, მსჯელობის უნარი დაკარგული აქვთ არა მხოლოდ ბავშვებს, არამედ მასწავლებლებსაც. უკიდევანო ტესტირებებმა დაღი დაასვა მეტყველებას და აზრის ჩამოყალიბების უნარს. ამის დამამტკიცებელი ამონარიდები ჩვენ ზევით მოვიტანეთ და ეს ნამდვილად პედაგოგიური პრობლემაა.

დასკვნის საფუძველზე გამოვიმუშვეთ შემდეგი რეკომენდაციები:

1. მოსწავლეთა ინტერესების გამორკვევის მიზნით, სასურველია სკოლაში ჩატარდეს ანკეტირება იმის შესახებ, თუ გაკვეთილების შემდეგ რითი სურს მოსწავლეს დაკავდეს;
2. მოსწავლის სოციალური გარემოს ჰარმონიზაცია, ამ გარემოს პედაგოგიური ათვისება სკოლის მოქმედების რადიუსში;

3. სკოლაში სხვადასხვა სახის ღონისძიებების ჩატარება, სამოყვარულო და საკლუბო საქმიანობის გაშლა, ახალგაზრდული საზოგადოებრივი გაერთიანებების შექმნა, რომელიც დაფუძნებული იქნება მმართველობის დემოკრატიულ საწყისებზე, მათ შორის ბავშვთა თვითმმართველობაზე;
4. ვინაიდან მასწავლებლები ვერ ასრულებენ სათანადო დონეზე აღმზრდელ-დამრიგებლის მოვალეობებს, კლასგარეშე მუშაობის ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით, უპრიანია აღმზრდელობითი მუშაობის საკითხები დაეკისროს სპეციალურად გამოყოფილ ადამიანს – სოციალურ პედაგოგს.

კლასგარეშე მუშაობის ორგანიზაციისას აუცილებელია პედაგოგიური კოლექტივისა და ხელმძღვანელობის ძალისხმევის მიმართვა:

1. მისი **შინაარსის მრავალფეროვნებაზე**, ანუ მან უნდა მოიცვას ზნეობრივი, ესთეტიკური, ფიზიკური და შრომითი აღზრდა;
2. ამ მუშაობის მნიშვნელოვან მხარეს წარმოადგენს **მასობრივი ფორმების** გამოყენება, როგორც მოსწავლეთა აღზრდისათვის, ისე მათი თავისუფალი დროის გონივრული ორგანიზაციისათვის.
3. პედაგოგიურმა კოლექტივმა უნდა იზრუნოს, რომ კლასგარეშე მუშაობამ მოიცვას **ყველა მოსწავლე**.
4. კლასგარეშე მუშაობამ უნდა განავითაროს მოსწავლეთა საზოგადოებრივი ინტერესები, აქტივობები და დამოუკიდებლობა.

სწორედ ამ დებულებების გათვალისწინებით პედაგოგიურმა კოლექტივმა უნდა დაამუშავოს კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობის სისტემა, ხოლო სკოლის ხელმძღვანელობამ უნდა გაუწიოს მეთოდური დახმარება და განახორციელოს კონტროლი ჩატარებული მუშაობის ხარისხზე.

LELA REKHVIASHVILI

**PLACE OF EXTRACURRICULAR SCHOOL ACTIVITIES IN THE
STRUCTURE OF SCHOOL WORK AND ITS ROLE IN THE
SOCIALIZATION OF A STUDENT**

Based on modern standards, developing skills for alternative decision-making should be advantaged during school-related educational process. To solve this problem, correctly planned and directed after-school learning process has a priority because it affects personal development, self-conscience, self-realization of physical and spiritual forces of a child. After analyzing the results of research at schools, the author of the article makes conclusion about deficiencies, and in order to improve after-school learning process gives decent recommendations to pedagogues to up-root those deficiencies.

ბროლისა ვულაია

პედაგოგიური პრაქტიკა და ბუნებრივმეტყველების მასწავლებელთა მომზადების პროცესი

განათლების სისტემაში მიმდინარე მასშტაბური რეფორმებისა და ცვლილებების ერთ-ერთი ძირითადი მიზანია, პროფესიონალი კადრების, მაღალი მოქალაქეობრივი შეგნების მქონე ახალგაზრდების აღზრდისა და აქტიური პროფესიული საქმიანობისათვის მათი მომზადების საუნივერსიტეტო სტრატეგიის ჩამოყალიბება.¹ დღეს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ ბოლო პერიოდში მასწავლებელთა მომზადებისა და პროფესიული განვითარების ღონისძიებათა დაგეგმვა, განხორციელება და ერთ სისტემაში გააზრება. მასწავლებელთა განათლების ხარისხის ამაღლება დროის გადაუდებელ ამოცანადაა გამოცხადებული. მასწავლებლის პროფესიული განვითარების სქემა, რომელიც სულ მალე ჩარჩო დოკუმენტად იქცევა მასწავლებელს ხელს შეუწყობს კვალიფიკაციის ამაღლებასა და პროფესიულ განვითარებაში, იგი მეტად კონკურენტუნარიანს გახდის სასწავლო გარემოს. მასწავლებელს ეძლევა რეალური შანსი იმისა, რომ მან არა მარტო შეინარჩუნოს სერთიფიცირებული პედაგოგის სტატუსი, არამედ იზრუნოს კარიერულ წინსვლაზე, ცხადია ამ სქემის საბოლოო მიზანი სწავლების ხარისხის გაუმჯობესებაა.²

პედაგოგიური განათლების პრაქტიკაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მომავალი მასწავლებლის სკოლის სინამდვილესთან ზიარებას პირველი კურსიდანვე. ეს პრობლემა იმ ღონისძიებათა თანმიმდევრული განხორციელებით წყდება, რომელთა საფუძველი

¹ ე. გიგაშვილი. უწყვეტი პედაგოგიური პრაქტიკა როგორც მომავალ მასწავლებელთა პროფესიული მომზადების ფორმა. თელავი, 2008. გვ. 5.

² მასწავლებლის პროფესიული განვითარების სქემა. – მასწავლებელი, მასწავლებლის პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრი, №4, 2010.

პედაგოგიური კადრის მომამზადებელ დაწესებულებათა და სკოლის კავშირია. სტუდენტს თავიდანვე უნდა შეექმნას სრული წარმოდგენა, თუ რა და როგორ ხდება იმ სკოლაში, რომელიც თავად ახლა დაამთავრა და სულ რამდენიმე წელიწადში მასვე უნდა დაუბრუნდეს, უკვე როგორც სპეციალისტი. იშვიათობას არ წარმოადგენს ისიც, რომ სკოლის საქმეებში ასეთი ჩახედვით, ზოგი სტუდენტი იცვლის პროფესიას, ზოგი კი განსაკუთრებული პასუხისმგებლობით ემზადება თავისი მომავალი პროფესიული მოვალეობისათვის.¹

სკოლის ცხოვრებასთან სტუდენტთა დაკავშირებას და მათი პროფესიული თვისებების წინასწარი აპრობაციისათვის მნიშვნელოვანია პედაგოგიური პრაქტიკა. გამოცდილება ადასტურებს, რომ მომავალი პედაგოგის პროფესიული მომზადების პროცესში შეცდომაა ფიქრი იმაზე, რომ თითქოსდა საფეხურებად უნდა განხორციელდეს მომავალი მასწავლებლის მომზადება, ანუ ჯერ სტუდენტს თეორიული ცოდნა უნდა მივაწოდოთ, მერე კი, იგი პროფესიული მზადების ახალი ეტაპი – პრაქტიკული გამოცდილების დაგროვება ხდება. ჩვენი აზრით, მომავალი მასწავლებლის მომზადება უწყვეტი პედაგოგიური პროცესია, და იგი ერთ მთლიანობად უნდა იქნეს განხილული, რადგან პრაქტიკა არ არის თეორიის ზუსტი გამეორება, ან მისი გათვალსაზრისება.

ცნობილი მკვლევრის, აკად. ბ. კედროვის აზრით, „პრაქტიკა არის ყოველგვარი შემეცნების საფუძველი, მისი წყარო და კრიტერიუმი. ამასთან, სათანადო პირობებში პრაქტიკამ შეიძლება შეიძინოს მთელი წინარე გავლილი გზის დამავირგვინებელი შემმოწმებლის განსაკუთრებული სახე. აქედან კი გამომდინარეობს, რომ როდესაც პრაქტიკა გამოდის შემეცნების როლით, მან თავის დროშიც კი უნდა გაუსწროს შემეცნების პროცესს“.²

პედაგოგის პროფესიული მომზადების ცნება, რთული სტრუქტურული შედგენილობის მქონე მოვლენაა. როგორც უკვე აღინიშნა, მასში თეორიული ცოდნის გვერდით უდიდესი მნიშვნელობა აქვს პრაქტიკული გამოცდილების ხარისხსა და სიდიდეს.

¹ **ბ. ვასაძე**, პედაგოგიკა, თბ., 2004, გვ. 20.

² **Б. С. Кедров**, Проблема научного метода, М., 1964, გვ. 12; **ე. გიგაშვილი**, უწყვეტი პედაგოგიური პრაქტიკა..., გვ. 19.

გამოცდილების დაგროვება კი სტუდენტური წლებიდანვე იწყება. სწორედ, უმაღლეს სასწავლებელში უნდა შეიძინოს ახალგაზრდამ ის უნარ-ჩვევები და გამოცდილება, რომლებიც შემდგომ სკოლებში გაღრმავდება და განმტკიცდება.¹ ანუ, სტუდენტი უნივერსიტეტშივე იწყებს აკადემიური განათლებისა და თეორიის დაკავშირებას რეალურ სამყაროსთან-სკოლოასთან. სასწავლო პროცესში განვითარებული ზოგადი და დარგობრივი კომპეტენციების პრაქტიკაში გავარჯიშება და ახალი კომპეტენციის გამოძუშავება სტუდენტს დაეხმარება პრაქტიკული უნარ-ჩვევების უკეთ ჩამოყალიბებაში. გარდა ამისა, პედაგოგიური პრაქტიკა ეხმარება უმაღლეს სასწავლებელს შრომის ბაზართან კონტაქტის შენარჩუნებასა და კურსდამთავრებულთა დასაქმების ამაღლებაში.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ფრიად აქტუალური და გაზრდილია პედაგოგიური პრაქტიკის როლი, რადგან იგი მომავალი პედაგოგის პროფესიული სწავლების ფორმაა. მასში თავს იყრის ყველა ის საკითხი, რომლებიც დაკავშირებულია მომავალი პედაგოგის თეორიულ და პრაქტიკულ მომზადებასთან.²

ჩვენ ვიცით, რომ სტუდენტ თეორიულ-პედაგოგიურ ცოდნას სასწავლო სახელმძღვანელოებიდან იღებს, თანაც ამ სახელმძღვანელოების ერთ ნაწილი უკვე ვეღარ პასუხობს დროის ახალ მოთხოვნებს. ასეთ შემთხვევაში პედაგოგიური პრაქტიკა, როგორც პროფესიული სწავლება, სწავლის აქტიური ფორმა, სტუდენტს უნდა დაეხმაროს პედაგოგიური ხელოვნების დაუფლებაში, რაც შემდგომ თავს იჩენს სკოლაში გაკვეთილების ჩატარების დროს. პედაგოგიური პრაქტიკის გავლაში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენს სტუდენტის მიერ ინდივიდუალური სამუშაოს შესრულების პროცესი. მისი ძირითადი მიზნებია:

- მომავალი მასწავლებლის მიერ პროფესიული უნარ-ჩვევების დაუფლება.
- სტუდენტი პრაქტიკანტის მიერ განათლებისა და დიდაქტიკური თეორიების პრაქტიკულად რეალიზების

¹ *ეროვნული სასწავლო გეგმა*. საგნობრივი პროგრამა ბუნებისმეტყველებაში. თბ., 2004.

² **ნ. ვასაძე**. განათლების ახალი ტექნოლოგიები. – *პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*, №2-3, თბ., 2000, გვ. 35.

უნარის ჩამოყალიბება.

- პრაქტიკის მსვლელობის პრიცესში ინფორმაციის მოპოვების, ანალიზისა და შემოქმედებითი უნარ-ჩვევების შექმნა და განვითარების ხელშეწყობა.
- სასკოლო ცხოვრებაში არსებული პრობლემების დანახვისა და მისი ურთიერთთანამშრომლობით გადაჭრის უნარის გამოიმუშავება.¹

პედაგოგიურ პრაქტიკის დროს სტუდენტებს ეძლევათ საშუალება კარგად გააცნობიერონ მასწავლებლის საზოგადოებრივი როლი და მნიშვნელობა. თეორიული ცოდნის პრაქტიკული რეალიზაციის საფუძველზე მიიღონ საჭირო პედაგოგიური გამოცდილება, დაისახონ მომავალი საკარიერო მიზნები არჩეული პროფესიის მიხედვით და ა. შ.

მასწავლებლის ფუნქციის დამოუკიდებლად შესრულებისას სტუდენტი მთელი სერიოზულობით შეიცნობს პედაგოგიური შრომისა და ცოდნის ღირებულებას. პრაქტიკის პროცესში ხდება სტუდენტის თვითგამორკვევა და მასწავლებლის პროფესიისადმი დამოკიდებულების ჩამოყალიბება.

პედაგოგიური პრაქტიკა აქტიურად უნდა იყოს ჩართული ბუნებისმეტყველების მასწავლებელთა მომზადების პროგრამებში. კბუნებისმეტყველების მომავალი მასწავლებლის სტუდენტ პრაქტიკანტის პედაგოგიური საქმიანობის კულმინაციური წერტილია გაკვეთილის ჩატარება. აქ წარმატების შეუცვლელი საწინდარია წინა და ახალი მასალის დრმად, ყოველმხრივ და მტკიცედ ცოდნა, რაც გულისხმობს მოცემული თემების საგანმანათლებლო, განმავითარებელი, აღმზრდელობითი და შრომითი ფუნქციების, მეთოდებისა და თვალსაჩინოების ოპტიმალურ განსაზღვრას და მის პრაქტიკულ განხორციელებას. პრაქტიკა დაეხმარება სტუდენტს გამოიმუშავოს მოსწავლეთა მოტივაციის ამაღლების სტრატეგიები, მოსწავლეებთან ეფექტიანი კომუნიკაციის უნარი, კონსულტაციის გამართვის უნარი და ა. შ.

ბუნებისმეტყველების მომავალმა მასწავლებელმა უნდა გამოიმუშაოს კვლევის, სამყაროსა და გარემოს შესწავლის, მისი

¹ ე. გიგაშვილი. უწყვეტი პედაგოგიური პრაქტიკა..., გვ. 34.

დაცვისა და შენარჩუნების უნარ-ჩვევები. მოსწავლეს უნდა გააცნოს სამეცნიერო მეთოდები და შეასწავლოს მათი გამოყენების ხერხები. სამყაროს აღქმისა და გააზრებისათვის, უნდა გაეცნოს მეცნიერულ მიღწევებს და მათ კავშირს ყოველდღიურ ცხოვრებასთან. კლასში ჩაატაროს ინტერაქტიური გაკვეთილები.¹

ლ. კონეტკოვი პედაგოგიური პრაქტიკის შესახებ წერს: „პედაგოგიური პრაქტიკა ეს არის მოედანი, სადაც გარკვევით ჩანს სუსტიც და ძლიერიც, სტუდენტ-პრაქტიკანტი საცდელ გაკვეთილზე შეიგრძნობს ცოდნის დეფიციტს, რაც შეიძლება გახდეს ან აქტივობის, ან ხელის ჩაქნევის მიზეზი“.² ა. ანდრეევი თავის მხრივ ამბობს: „ახალბედა მასწავლებელი მოსწავლეთა კოლექტივის წინ შეიგრძნობს თავისი კვალიფიკაციის დონეს და როცა ნახავს, რომ კი დგას აუდიტორიის წინაშე, მაგრამ აქ მისი ადგილი არ არის, მთელი არსებითით მოუნდება იქიდან გაქცევა“.³

ბუნებისმეტყველების მასწავლებელთა განათლების თანამედროვე სისტემაში ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი იმაში მდგომარეობს, ექნებათ თუ არა მომავალ მასწავლებლებს საკმარისი ცოდნა ბუნებისმეტყველების დარგში, უნარ-ჩვევები და პოზიცია, რომლებიც საჭიროა სწავლება-სწავლის მეცადინეობის პროცესისა და განათლების სფეროში დაგეგმილი ინოვაციების რეალიზებისათვის. როგორ შეიძლება დავეხმაროთ მათ იმ ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და შეხედულებების შეძენაში, რაც აუცილებელია მათი პროფესიული განვითარებისათვის და სკოლებში სწავლის პროცესის გასაუმჯობესებლად. ამ საკითხის გააზრება და გადაჭრა შეუძლებელია ევროამერიკული გამოცდილების გაზიარების გარეშე. აუცილებელია სწორად მოვახდინოთ პედაგოგიური პრაქტიკის ორგანიზაცია და შინაარსი, რაც დაეხმარება სტუდენტს (მომავალ მასწავლებელს) ჩამოუყალიბდეს მასწავლებლისათვის აუცილებელი პროფესიული კომპეტენტურობა, კრეაციული აზროვნება, თანამშრომლობა, ჯგუფური მუშაობის ელემენტების ცოდნა, პასუხისმგებლობა, ავტონომიურობა, სიახლეების შეთვისებაზე ორიენ-

¹ *ეროვნული სასწავლო გეგმა*. საგნობრივი პროგრამა ბუნებისმეტყველებაში. თბ., 2002. გვ. 54.

² **Л. Кочетков**. Педагогическая инновация теории и педагогики. М., 1994, გვ. 47.

³ **А. Андреев**. Научные исследования в педагогической практике, М. 1985, გვ. 17.

ტირების უნარი და ა. შ. მოგეხსენებათ ბუნებისმეტყველება სიახლეებსა და მეცნიერულ მიღწევებზე ორიენტირებული დარგობრივი სპექტრია, შესაბამისად მომავალ მასწავლებელ-ბუნებისმეტყველს აუცილებლად უნდა ჰქონდეს სიახლეების ათვისებისა და შემდეგ გაკვეთილზე მისი დანერგვის უნარი.

პედაგოგიურ პრაქტიკას აუცილებლად უნდა გააჩნდეს თავისი განსაზღვრული სწავლის შედეგები, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს საგანმანათლებლო პროგრამის (ამ შემთხვევაში ბუნებისმეტყველების მასწავლებელთა მომზადების) სწავლის შედეგებს. მას უნივერსიტეტის მხრიდან აუცილებლად უნდა ჰყავდეს ხელმძღვანელი, რომელიც იცნობს დარგობრივ კომპეტენციებს, ხოლო სკოლის მხრიდან მენტორი, რომელიც დაეხმარება სტუდენტებს შესაბამისი უნარ-ჩვევების დაუფლებაში.

აღნიშნული საკითხები მასწავლებელთა განათლების ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა. იგი ეხება მასწავლებელთა პროფესიონალიზმსა და მათი პროფესიული განვითარების საერთო ტენდენციებს. თანამედროვე პედაგოგიკაში პროფესიონალიზმის კონცეფცია გამოიყენება ღირებულებების, უნარ-ჩვევებისა და შეხედულებების რთული მთლიანობის გამოსახატავად, რაც ხელმისაწვდომი უნდა იყოს მომავალი და უკვე მოქმედი მასწავლებლებისათვის და რომლებსაც ისინი იყენებენ თავიანთი ყოველდღიური საქმიანობის მაღალ დონეზე შესასრულებლად. ჰპროფესიონალს აქვს იმგვარი კომპეტენტურობა, რომელიც მას განასხვავებს ყველასგან. ჩვენ გვაქვს სწავლების, სწავლისა და მეცადინეობის გამოცდილება, მაგრამ ყველას როდი შეუძლია სწავლება -სწავლა, მეცადინეობის რთული პროცესის მართვა და ყველა როდია ნაზიარები პედაგოგიურ ხელოვნებას.¹

ბუნებისმეტყველების მასწავლებელთა პროფესიული მასწავლებლის დახასიათება მრავალგვარად არის შესაძლებელი. ამ დარგის მომავალ მასწავლებელს გააზრებული უნდა ჰქონდეს:

- ძირითადი დარგობრივი კომპეტენციები და სიახლეები;
- მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტით გათვალისწინებული ცოდნა;

¹ გ. კვანტალიანი. მასწავლებლის წიგნი. თბ., 2006, გვ. 24

- თვითკონტროლი საკუთარ სამუშაო სიტუაციისა და იმ სოციალური ამოცანების გადაწყვეტაზე, რომლებიც თავად უნდა განახორციელოს.
- მობილურობა და მოქნილობა სწრაფად ცვალებად სამყაროში.
- რამდენად შეუძლიათ მათ კავშირის დამყარება საკლასო გარემოს, სკოლასა და საზოგადოებას შორის, ანუ ეკვეოდეს კლასის მართვის რთულ „ხელოვნებაში“.
- თავიანთი პროფესიული ფუნქციონირების ლეგიტიმაციის უნარი.¹

პრაქტიკის წარმოების პროცესში აუცილებელი კომპონენტია **პრაქტიკის დღიური**, რომელიც სტუდენტმა უნდა აწარმოოს ყოველდღიურად და გააკეთოს კომენტარები მის მიერ ჩატარებული სამუშაოების შესახებ. ასევე აუცილებელ პირობას წარმოადგენს **პრაქტიკის ანგარიში** დაწერა, რომელშიც აღწერილი იქნება პრაქტიკის პროცესში განხორციელებული საქმიანობის ანალიზი და დასკვნები. ანგარიშში აღწერილი უნდა იყოს სკოლის მუშაობის პროცესი, დადებითი და ნაკლოვანი მხარეები, რომელიც შეამჩნია სტუდენტმა (მომავალმა მასწავლებელმა), არგუმენტირებული დასკვნები და რეკომენდაციები, ანუ საკუთარი ხედვა კლასისა და სკოლის მართვის საკითხში. ყოველივე ეს დაეხმარება მომავალ მასწავლებელს განუვითარდეს კრეატიულობა, ლოგიკური აზროვნება, არგუმენტაციის უნარი, საკომუნიკაციო უნარები, თანმიმდევრულობა და ა. შ.

მიგვაჩნია, რომ პედაგოგიური პრაქტიკის უკეთ წარმართვისა და ადექვატური შედეგების მისაღწევად აუცილებელია და დროა შემოვიღოთ პორტფოლიოს წარმოება, რომელსაც თავისებური თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები გააჩნია. პორტფოლიო ნიშნავს ერთი ადამიანის მუშაობის და სწავლების შეფასებას, სტუდენტის მიერ შესრულებული სამუშაოს ნაკრებს, ანუ ყველაფერი ის, რაც საშუალებას მისცემს სტუდენტს პრაქტიკის ანგარიშის პრეზენტაციის დროს უკეთ წარმოაჩინოს გავლილი პრაქ-

¹ ა. გეგეჭკორი. მეთოდური მითითებანი და სავარჯიშოები ბუნებისმეტყველებლაში. თბ., 2002, გვ. 54.

BROLISA TSULAIA

**PEDAGOGICAL PRACTICE AND PREPARATION PROCESS
OF TEACHERS OF NATURAL HISTORY**

The central question of a reform taking place in the educational system is the process of preparation of future teachers. The obligatory component of teachers' preparation in the Bachelor's programs is pedagogical practice in schools. In the article are discussed the questions of pedagogical practice on the example of teachers of Natural History. There is given an idea that in the process of practice an important component is a practice dairy, which a student has to keep daily and make comments about the work done by him/her. Also a necessary condition is writing a practice account and keeping a portfolio. The portfolio means evaluation of a person's work and teaching, a collection of work fulfilled by a student, or everything that will give a possibility to a student to reveal the results of passed practice better during the account presentation.

რამაზ ჭანტურია

სკოლაში ისტორიის სწავლების სასწავლო-მეთოდური საფუძვლები

ისტორიის სწავლებას, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია წარსული და თანამედროვე ცივილიზაციების შეცნობაში. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში საქართველოში გარკვეული ნაბიჯები გადაიდგა მსოფლიოსა და საქართველოს ისტორიის ახალი სახელმძღვანელოების შექმნაში, რომელიც თავისუფალია საბჭოური იდეოლოგიური დოგმებისაგან. ახალ სახელმძღვანელოებში აქცენტი გადატანილია ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებათა შესწავლის აუცილებლობაზე. მსოფლიო და საქართველოს ისტორია დამოუკიდებელი საქართველოს ახალგაზრდობისათვის უნდა იყოს წარსულთან, აწმყოსა და მომავალთან მჭიდრო კავშირის საშუალება.

თანამედროვე ეტაპზე ისტორიის სწავლება სკოლაში უფრო მეტად აქტუალური ხდება, იმდენად, რამდენადაც ის ხელს უწყობს ჩვენი ქვეყნის ახალი, დემოკრატიული მოქალაქის აღზრდასა და ფორმირებას. ისტორიის სწავლების მეთოდოლოგია წარმოადგენს სპეციალური მეცნიერების საგანს, რომელსაც აღზრდისა და განვითარების საკუთარი ამოცანები, კვლევის მეთოდები და კანონზომიერებები გააჩნია. მეთოდოლოგია – ეს არის სკოლაში ისტორიული მეცნიერების საფუძვლების სწავლების თეორია და პრაქტიკა. ისტორიის სწავლების მეთოდოლოგია, როგორც მეცნიერება თეორიულად აზოგადებს მუშაობის პრაქტიკულ გამოცდილებას, გვთავაზობს სწავლების ისეთ მეთოდებს, რომლებმაც უკვე ჰპოვა გამართლება და მოგვცა საუკეთესო შედეგი.¹

მოსწავლეების მხრიდან ისტორიული ცოდნის სისტემის ათვისება, ყოველმხრივი აქტიურობით და ხშირ შემთხვევაში შემოქმედებითი საქმიანობით ხორციელდება. სკოლაში ისტორიის სწავ-

¹ ს. ვარდოსანიძე, ზ. ჩიმაკაძე, ე. ცქიტიშვილი. ისტორიის სწავლების მეთოდოლოგია. თბ., 1999, გვ. 7.

ლება და მისი შემეცნება უნდა ხდებოდეს მეცნიერული გამოკვლევების, მოსწავლეთათვის გაიოლებულად და გამარტივებულად მიწოდების გზით. იმ ზღვა ისტორიული მასალიდან, რომელიც შეგროვილია და გაანალიზებულია ისტორიულ მეცნიერებაში, უნდა შეირჩეს ის მინიმუმი, რომელიც პედაგოგიურად და მეთოდურად აუცილებელია სასწავლო-აღმზრდელობითი ამოცანების გადაჭრაში. ისტორიის სწავლებისას ხშირ შემთხვევაში ცოდნა, ადაბტირებულად, სისტემატიზირებულად მიეწოდება.¹

ისტორიული ცოდნის შემეცნებას საფუძვლად უდევს, შეგრძნება და აღქმა, უპირატესად მხედველობითი და სმენითი. ცოდნა ისტორიული მოვლენების შესახებ ივსება სხვადასხვა ინფორმაციული წყაროებით. მიღებული ინფორმაცია წარმოადგენს არა მხოლოდ აუცილებელს, არამედ საწყის საფეხურს საგანმანათლებლო პროცესში. ისტორიული ცოდნის საფუძვლები სხვადასხვაგვარია, დიდ როლს თამაშობს და მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია თვალსაჩინოებას, რუკას, დოკუმენტებს, ზეპირსიტყვიერ გადმოცემას და წერილობით აღწერას.² ცოდნის ათვისება არ შეიძლება იყოს იზოლირებული მისი გაანალიზებისგან, რადგან თავისთავად ის არ წარმოადგენს მხოლოდ ცოდნის გადაცემას, რადროსაც თითქოს აქტიურობს მასწავლებელი და მოსწავლე პასიურად იღებს მიწოდებულ მასალას. მასწავლებლის მიერ ფაქტების გასაგებად გადმოცემის შემთხვევაში მოსწავლეებისგან საჭიროა ნებისყოფის დაძაბვა, სურვილი, ყურადღება, დამახსოვრება, ფანტაზიის უნარი, რათა წარმოსახვაში აღიქვან აღწერილი მოვლენა, ფაქტი. ასევე საჭიროა ისტორიული მეცნიერების მიერ დადგენილი მოსწავლეების მიერ დამოუკიდებლად მოძიება. ამისათვის მოსწავლემ უნდა იცოდეს სხვადასხვა ისტორიული წყარო და ფლობდეს მასზე მუშაობის მეთოდს.³

ისტორიული ფაქტების არსი, გენეზისი და ისტორიული მოვლენების განვითარება, ისტორიული პროცესების კანონზომიე-

¹ М. М. Лисенко. Методика викладання історії Української РСР. Радянська школа. К., 1985, გვ. 14.

² М. М. Лисенко. Методика викладання..., გვ. 14.

³ *Активизация учащихся на уроках истории*. Из опыта работы учителей Львова. Львов, 1998, გვ. 82.

რებანი და სხვა ანალოგიური ცოდნა, რომელიც შესწავლილია ისტორიული მეცნიერების მიერ, მოსწავლეებმა შეიძლება გაათვითცნობიერონ მხოლოდ შეგნებულად გააზრების საფუძველზე. თვისობრივად სხვა და სხვა გვარი ცოდნა მისი ფორმირების პროცესში ურთიერთზემოქმედებას იწვევს. მცნებების ფორმირება ეყრდნობა ფაქტების ცოდნას, კონკრეტულ ცოცხალ სახეებს.

მოსწავლეთა ცოდნის გამყარება და მისი გათვითცნობიერება ემყარება ცოდნის განზოგადებას მის კონკრეტიზებას. რაც უფრო სწრაფად და ღრმად გაიაზრებს ის ახალ მასალას. მასალის აღქმა, არის არა მხოლოდ შედეგი, არამედ აზროვნების ფორმაც. მოსწავლეთა მიერ ისტორიული მასალის შესწავლის და გააზრების პროცესი, ამ დროს ზოგადიდან კონკრეტულისაკენ მიემართება, მაგრამ მოსწავლეს მასალის აღქმის უფრო მყარი საფუძველი აქვს.¹ შედეგად, მოსწავლეები ითვისებენ ახალ ფაქტებს და ახლებურად ანალიზებენ მათთვის მანამდე ცნობილ მასალას. გადასვლა კონკრეტულიდან ზოგადისაკენ და პირიქით, ეს უწყვეტი პროცესია ისტორიული ცოდნის გაღრმავებისა და მოსწავლეთა გონებრივი განვითარებისათვის.²

სწავლების პროცესში მიმდინარეობს მოსწავლეთა განსწავლა. განსწავლაში, პედაგოგიკა და ფსიქოლოგია მოსწავლეთა მხრიდან მასალის ათვისების უნარს გულისხმობს. განსწავლა დამოკიდებულია ადამიანის ზოგად განათლებაზე, მისი ცოდნის მარაგზე და სისტემატიზაციაზე, ასევე იმაზე, თუ აღქმის უნარი აქვს.

ისტორიის ათვისების შედეგიანობა დამოკიდებულია სასწავლო პროცესის ორგანიზებულობაზე, რომელიც ისტორიული წყაროების საშუალებით, მოსწავლეთა შემეცნებითი საქმიანობის უზრუნველყოფაში მდგომარეობს. მათ შორის ერთ-ერთ უმთავრესს წარმოადგენს მასწავლებლის მიერ მასალის გადმოცემა, სადაც შესაფერისი წყაროების შერჩევა აუცილებელი პირობაა. ეს აუცილებელია, არა მხოლოდ, მოსწავლეთა მიერ ისტორიული მასალის ათვისებისთვის, არამედ მათში ისტორიული წყაროების დამოუკიდებლად აღქმის უნარის ფორმირებისთვისაც.³

¹ *Активизация учащихся на уроках истории...*, გვ. 24.

² *Активизация учащихся на уроках истории...*, გვ. 25.

³ *Активизация учащихся на уроках истории...*, გვ. 25-26.

ისტორიის სწავლების პროცესში, აუცილებელია მოსწავლეებში ფსიქოლოგიური განწყობის შექმნა, ინტერესის გაღვივება, შემეცნებითი აქტიურობა და ყურადღების ორგანიზება. ამ ამოცანების გადასაჭრელად სხვადასხვა გზები არსებობს., რომელიც გადასაცემ მასალაზე და მოსწავლეთა ცოდნაზეა დამოკიდებული. პრობლემის დასმა, სიუჟეტის საინტერესოდ თხრობა, სხვა წყაროს გამოყენება არგუმენტად, რომელიც საკითხის დამოუკიდებლად გადაწყვეტას მოითხოვს და სხვა. აგრეთვე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მოსწავლეთათვის კონკრეტული მიზნის გათვითცნობიერება, რომელსაც უნდა მიაღწიონ მათ მუშაობის პროცესში.

მოსწავლეთა მიერ, ისტორიის შემეცნების ყველა ეტაპზე აუცილებელია, მათი აზროვნების სრულყოფის ხელშეწყობა ახალი მასალის მიწოდებისას, მასალის პირველადი განმტკიცება, საშინაო დავალების შესრულება და განმეორება. ისტორიის შესწავლისას ახალი მასალის გააზრება და უშუალოდ ფაქტების განმტკიცება, რიტორიკული შეკითხვების ხშირად დასმით, მოსწავლეთა მიერ საკითხის დამოუკიდებლად გადაწყვეტით, დისკუსიის ორგანიზებით და სხვა საშუალებებით ხორციელდება. მნიშვნელოვან როლს ისტორიის გააზრებისას, თვალსაჩინოება ასრულებს.¹

მოსწავლეთა მხრიდან ცოდნის განმტკიცება გაკვეთილზე და საშინაო დავალების შესრულებისას, მათ მიერ მასალის დამახსოვრების საშუალებით ხორციელდება. მთავარ ფაქტორს ცოდნის განმტკიცებისას სხვადასხვა ელემენტებს შორის ყოველმხრივი კავშირების დამყარება წარმოადგენს. (ფაქტები, თარიღები და სხვა.) მოსწავლეთა ცოდნის შედეგების შემოწმება და შესწორება, ხელს უწყობს არა მხოლოდ ცოდნის მიღებას, არამედ ისტორიული აზროვნების განვითარებას, ისტორიული მასალის დაუფლების შესაძლებლობას და სწორად გამოიყენოს ცოდნა სასწავლო და საზოგადოებრივ პრაქტიკაში.

სასწავლო სახელმძღვანელოები, მხოლოდ ინფორმაციის წყაროს არ წარმადგენენ და პროგრამასთან ერთად ძირითად შინაარსს განსაზღვრავენ ისტორიის სწავლებაში. ამასთან სახელმძღვანელოები მიმართულებას აძლევენ მასწავლებელს სასწავლო

¹ **А. И. Александров.** Самостоятельная работа учащихся при изучении истории. М., 1989, გვ. 35.

პროგრამის ორგანიზებაში და ხელს უწყობენ მოსწავლეებს დამოუკიდებლად იმუშაონ ისტორიულ წყაროებზე.¹

მოსწავლეთა სასწავლო პროცესის ორგანიზებაში ძირითად როლს მასწავლებელი ასრულებს. მხოლოდ მასწავლებელს აქვს საშუალება აწარმოოს, ისტორიის სწავლება მოსწავლეთა განსწავლის ათვისების ტემპების მიხედვით, შეამოწმოს და კორექტირება გაუკეთოს სასწავლო პროცესს, დაუბრუნდეს ცუდად ათვისებულ მასალას, განმარტოს გაუგებარი საკითხი და სხვა. ამასთან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოსწავლეებზე მასწავლებლის პიროვნების ზემოქმედებას, მის ავტორიტეტს.

ისტორიის სწავლებაში გარკვეული ადგილი უკავია სახვით თვალსაჩინოებას და პირობით ნიშნებს, ისტორიის ცოდნის პორმირება მიღებული ინფორმაციის და არსებული ცოდნის აქტუალიზაციის სინთეზის შედეგად ხდება. ეს აუცილებლად გასათვალისწინებელია ზეპირი გადმოცემის, სახვითი თვალსაჩინოების და პირობითი ნიშნების როლისა და შეთავსების განსაზღვრისათვის, როგორც ისტორიის სწავლების პროცესში ისტორიული ფაქტების შესახებ ინფორმაციის გადაცემის საშუალება.

ისტორიის ცოდნის ფორმირებაში, თვალსაჩინოებას განსაკუთრებით დიდი როლი დაბალ კასებში ენიჭება. პირველ რიგში გასათვალისწინებელია ის, რომ ამ კლასებში ისწავლება ეპოქა, სადაც საზოგადოების მატერიალური და სულიერი ცხოვრება, მკვეთრად განსხვავდება თანამედროვე ცხოვრებისაგან. მეორე, ამ ასაკის მოსწავლეებში ღარიბია წარმოსახვის და ცნობიერების მარაგი

ბუნებასა და საზოგადოებაზე, ხოლო არსებული წარმოდგენა მკვეთრ შინაარსს მოკლებულია. მესამე, დაბალი კლასების მოსწავლეები აქტიურად და დიდი ინტერესით ეკიდებიან თვალსაჩინოებას თხრობით და მიწოდებულ მასალას, მას ადვილად უკავშირებენ. მიუხედავად იმისა, რომ სახვით თვალსაჩინოებას დიდი როლი ენიჭება, როგორც ინფორმაციის მიწოდების ერთ-ერთი საშუალება, ისტორიის სწავლებისათვის სრულყოფილი მაინც არ არის.²

ზეპირსიტყვიერი და წერილობითი გადმოცემა არა, მხოლოდ ინფორმაციის მიწოდებას უწყობს ხელს, არამედ ანალიზის საშუ-

¹ А. И. Александров. Самостоятельная работа учащихся..., გვ. 25.

² ს. ვარდოსანიძე, ზ. ჩიმაკაძე, ე. ცქიტიშვილი. ისტორიის..., გვ. 185-191.

ალებასაც წარმოადგენს. ფაქტების მნიშვნელობის აღქმა და ურთიერთ კავშირის გაცნობიერება, როგორც კანონზომიერი პროცესი, მხოლოდ მეტყველების საშუალებით არის შესაძლებელი.

ისტორიის სწავლებაში მეტყველებისა და სახვითი თვალსაჩინოების პარალელურად, ინფორმაციის მიწოდების კარგ საშუალებას, პირობითი ნიშნები წარმოადგენს. პირობითი ნიშნები, განავრცობს და წარმოაჩენს, ბუნებასა და საზოგადოების შესახებ ზეპირად გადმოცემულ ცოდნას. განსაკუთრებით ფართოდ იყენებენ პირობით ნიშნებს კარტოგრაფიული რუკების შედგენისას, პედაგოგიურ ნახატებში, დიაგრამებსა და სქემებში. პირობით ნიშნებს ასევე წარმოადგენს წრფე, მართკუთხედი, და სხვა ფიგურები.¹

პირობითი ნიშნების საშუალებით, მოსწავლეებისათვის შეიძლება ადვილად, მისახვედრად და ეკონომიურად იქნეს მიწოდებული ინფორმაცია ისტორიული ფაქტების და მათი ურთიერთ კავშირის შესახებ, რადგან პირობითი ნიშნების მეშვეობით მიწოდებული ინფორმაცია თავისუფალია ყველა კონკრეტული წვრილმანისაგან. პირობითი ნიშნები მოსწავლეთა გონებრივი შემოქმედების საყრდენს წარმოადგენს.

ასეთი თვალსაჩინოების როლი ისტორიის სწავლების პროცესში, მოსწავლეთა წარმოდგენების და ცნებების მარაგის ზრდასთან ერთად იზრდება, მაგრამ ყველა კლასში თვალსაჩინოების გამოყენებასთან ერთად, სიტყვას მაინც განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ენიჭება, არა მხოლოდ ისტორიული ფაქტების განმარტებაში, არამედ ისტორიული ცოდნის განვრცობასა და ინფორმაციის მიწოდებაში.²

მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიაში სასწავლო სახელმძღვანელო არსებობს, თხრობას ისტორიის სწავლებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია. მასწავლებლის მიერ მასალის თხრობით გადმოცემა, მოსწავლეებისათვის მეტყველების ძირითად ნიმუშს წარმოადგენს საზოგადოებრივ საკითხებთან მიმართებაში და ერთ-ერთი სერიოზული ფაქტორია, მათი მეტყველების კულტურის

¹ **Р. Б. Вендровская.** Междисциплинарные связи истории и обществоведения. – *Преподавание истории в школе*, №4, 1990, გვ. 6-8.

² **И. Я. Ленер.** Опыт применения познавательных задач в 5 классе. – *Преподавание истории в школе*, №1, 1997, გვ. 11-16.

განვითარებაში. მიუხედავად ამისა, ზეპირსიტყვიერ გადმოცემას, დაბეჭდილი ტექსტისაგან განსხვავებით თავისი სუსტი მხარეებიც გააჩნია და მისი არასწორი გამოყენება გარკვეულ საფრთხეს შეიცავს. დაბეჭდილ ტექსტს მოსწავლეები სხვადასხვა სისწრაფით კითხულობენ, ხოლო ზეპირი მეტყველების აღქმას ყველა მოსწავლისთვის საერთო ტემპი აქვს. სწრაფი ტემპი ზოგიერთი სუსტი მოსწავლისთვის შეიძლება ძნელად აღსაქმელი იყოს, ხოლო ნელი ტემპით თხრობისას მოსწავლეთა ყურადღება გაიფანტოს. კითხვისას მოსწავლემ თუ ვერ გაიგო ფრაზა, ისევდაუბრუნდება იგივე წინადადებას, ზეპირი გადმოცემის მოსმენისას, მოსწავლემ თუ დაკარგა აზრობრივი კავშირი მონათხრობში, შეიძლება საერთოდ მიატოვოს სმენა. ამას გარდა სმენისა, თუ თხრობა არის მონოტონური, ყურადღება ქვეითდება, ვიდრე კითხვის დროს.¹

ზეპირი გადმოცემისას, მასწავლებლის მიერ დადებითი მხარის რეალიზება და სუსტი მხარეების გამოსწორება, მისი მეტყველების სრულყოფის შედეგად არის შესაძლებელი.

განსაკუთრებული მრავალფეროვნება სწავლა-აღმზრდელობითი საკითხებისა, რომლის გადაჭრაც ისტორიის სწავლების პროცესში ხორციელდება, მასწავლებელს სერიოზულ მოთხოვნებს უყენებს მის მეტყველებასთან დაკავშირებით. თუ მასწავლებელს უნდა, რომ ისტორიისადმი ინტერესი გააღვიძოს მოსწავლეებში, მისცეს მათ საფუძვლიანი ცოდნა, გავლენა მოახდინოს მათი პიროვნების ფორმირებაზე, ის ვალდებულია სისტემურად და ბევრი იმუშაოს მეტყველების კულტურის განვითარებაზე. მას უნდა ქონდეს დახვეწილი მეტყველება და მოსწავლეთა ასაკობრივ განვითარებასთან ერთად, გადასაცემი მასალის შინაარსის მიხედვით, მოქნილად ლავირება უნდა შეეძლოს.²

ამრიგად, სწავლების არცერთი წესი და არცერთი მეთოდი, არ არის უნივერსალური. მათი მრავალფეროვნების დანიშნულებაა სასწავლო პროცესი, მოსწავლეთა მიერ ცოდნის მაქსიმალური ათვისებისაკენ მიმართოს. წესებისა და მეთოდების შერჩევა მთლიანად დამოკიდებულია მასწავლებლის კვალიფიკაციაზე, დაოსტატებაზე, ცოდნაზე და პირადულ თვისებებზე. აგრეთვე მოს-

¹ **И. Я. Ленер.** Опыт применения познавательных задач в 5 классе, გვ. 11-16.

² **И. Я. Ленер.** Опыт применения познавательных задач в 5 классе, გვ. 11-16.

წავლეთა აქტიურობაზე, მათ ნაკითხობაზე და დაინტერესებაზე.

RAMAZ CHANTURIA

**EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL
FOUNDATION OF TEACHING HISTORY AT SCHOOL**

Teaching History is of great significance in the comprehension of the past and modern civilization. In the last decades certain steps have been made in Georgia in regard to composing new textbooks the world and Georgian history which are devoid of the Soviet ideological dogmata. In the new textbooks the accent is transferred to the importance of acquiring the values common to all-mankind. The world and the Georgian history should be the means of setting up close links between the past, the present and the future for the youth of the independent Georgia. As it is indicated in the present article no teaching guides or methods can be universal. The aim of diversity is to direct the teaching process towards the utmost acquisition of knowledge. The choice of guides and methods entirely depends on the teacher's qualification, skills, knowledge and personal traits of character, as well as on the pupils' activeness, erudition and interests.

ჯემალ ჯინჯისაძე

მართი მათემატიკის შესახებ სასკოლო მათემატიკასა და მისი სწავლების მეთოდობაში

გეომეტრიულ ცნებათა განსაზღვრასთან დაკავშირებით განვიხილოთ მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი საკითხი. გვაქვს კვადრატის შემდეგი ორი განსაზღვრა:

- *კვადრატი ეწოდება ისეთ მართკუთხედს, რომლის გვერდები ტოლია (1).*
- *კვადრატი ეწოდება ისეთ რომბს, რომლის კუთხეები მართია (2).*

ეს ორი განსაზღვრა მიღებულია სამეცნიერო გამოცემებში,¹ მათემატიკის ყველა სასკოლო სახელმძღვანელოში² და მეთოდოლოგიურ ლიტერატურაში,³ ძველშიც და ახალშიც, საქართველოშიც და სხვაგანაც.

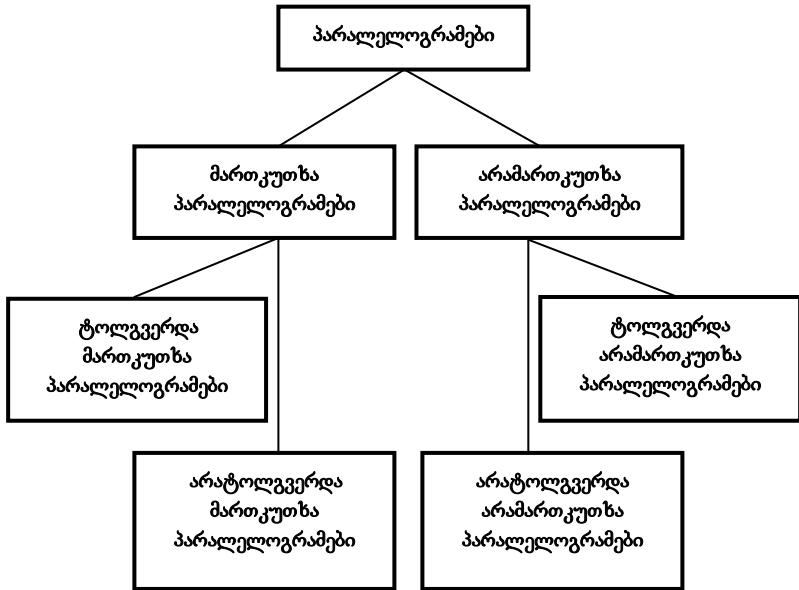
რაც შეეხება პირველ განსაზღვრას, იგი სავსებით სწორია, რადგანაც კვადრატი თავისთავად მართკუთხედი, კერძოდ, კვადრატი მართკუთხედის სახეა. მაგრამ არის თუ არა სწორი მეორე განსაზღვრა? – გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ ეს განსაზღვრა **სრულებით არაა სწორი** და იგი უხეშად არღვევს ოთხკუთხედების კლასიფიკაციის პრინციპს.

განვიხილოთ შემდეგი დიქტომიურ-კლასიფიკაციური სქემა (ნახ. 1):

¹ მაგალითად: *Математика. Школьная энциклопедия.* М., 2003, გვ. 94; *Энциклопедический словарь юного математика.* М., 1985, გვ. 127 და სხვ.

² მაგალითად: **გ. გოგიშვილი, თ. ვეფხვაძე, ი. მებონია, ლ. ქურჩიშვილი.** გავიმეორეთ მათემატიკა, ნაწ. II. თბ., 2009, გვ. 49 და სხვ.

³ **ე. იმერლიშვილი.** მათემატიკის სწავლების ზოგადი მეთოდოლოგია. თბ., 2001, გვ. 127; **А. А. Темербекова.** Методика преподавания математики. М., 2003, გვ. 49 და სხვ.

ნახ. 1

პარალელოგრამების სიმრავლეში ჩვენ შევიტანეთ მახასიათებელი ნიშანი: **“ჰქონდეს მართი კუთხე”** (იხ. ნახ. 1). ამით პარალელოგრამების სიმრავლეს ჩამოვაცილეთ მართი კუთხის მქონე ყველა პარალელოგრამი და მივიღეთ ორი ქვესიმრავლე – პარალელოგრამების ორი სახე: **მართკუთხა პარალელოგრამები** (ანუ **მართკუთხედები**) და **არამართკუთხა პარალელოგრამები**. რადგანაც **კვადრატი** მართკუთხედის სახეა, ხოლო **რომბი** – არამართკუთხა პარალელოგრამის სახე, ამიტომ **კვადრატი** და **რომბი** არ შეიძლება ერთმანეთთან იყონ გვარობით-სახეობით მიმართებაში; ამასთან, რომბს არ შეიძლება გააჩნდეს მართი კუთხე. მაშასადამე, სწორი ასეა:

- **კვადრატი ეწოდება ტოლგვერდა მართკუთხედს, ანუ, რაც იგივეა: კვადრატი ეწოდება ტოლგვერდა მართკუთხა პარალელოგრამს.**
- **რომბი ეწოდება ტოლგვერდა არამართკუთხა პარალელოგრამს.**

და უხეში შეცდომაა: **„კვადრატი ეწოდება ისეთ რომბს, რომელსაც მართი კუთხე გააჩნია“**. ასეთი რომბი არ არსებობს.

კარგი იქნება, თუ მოსწავლეებთან ჩავატარებთ კვლევით პრაქტიკულ-ლაბორატორიულ სამუშაოს ასეთი გეგმით:

კვადრატის განსაზღვრა (კვლევითი სამუშაო):

კვადრატი ეწოდება ისეთ რომბს, რომელსაც მართი კუთხე გააჩნია.

ტერმინი – „კვადრატი“, **ცნება** – „კვადრატი“, **გვარი** – „რომბი“, **სახეობითი განსხვავება** – „აქვს მართი კუთხეები“.

ანალიზი:

1. იმისათვის, რომ **კვადრატი** განვსაზღვროთ, უნდა ვიცოდეთ **რომბის** განსაზღვრა და მისი თვისებები,
2. იმისათვის, რომ **რომბი** განვსაზღვროთ, უნდა ვიცოდეთ **პარალელოგრამის** განსაზღვრა და მისი თვისებები.

სინთეზი:

1. პარალელოგრამების სიმრავლეში შევიტანოთ ერთი თვისება: **„ჰქონდეს მართი კუთხე“**.
2. პარალელოგრამების სიმრავლე **დაიყო ორ ქვესიმრავლედ:**
 - მართკუთხა პარალელოგრამების სიმრავლე (მართკუთხედები),
 - არამართკუთხა პარალელოგრამების სიმრავლე.
3. არამართკუთხა პარალელოგრამების სიმრავლეში შევიტანოთ ერთი თვისება: **„ჰქონდეს ტოლი გვერდები“**.
4. არამართკუთხა პარალელოგრამების სიმრავლე **დაიყო ორ ქვესიმრავლედ:**
 - ტოლგვერდა არამართკუთხა პარალელოგრამების სიმრავლე (რომბები),
 - არატოლგვერდა არამართკუთხა პარალელოგრამების სიმრავლე.

დასკვნა: *მართკუთხა რომბი არ არსებობს. მაშასადამე, კვადრატის განსაზღვრა, რომელიც საყოველთაოდაა მიღებული : „კვადრატი ეწოდება ისეთ რომბს, რომელსაც მართი კუთხე გააჩნია“, არ არის სწორი. ე. ი. არ არის სწორი, ავრეთვე, ყველა სახელმძღვანე-*

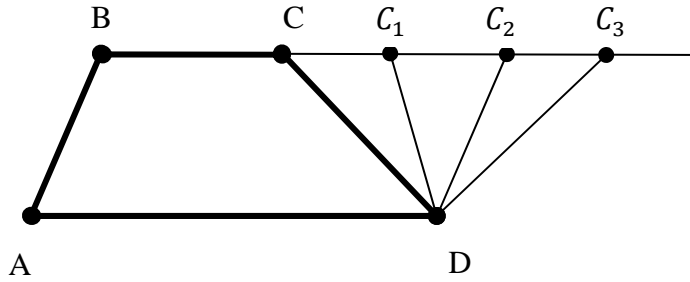
ლოში მიღებული შემდეგი განსაზღვრაც¹: „რომში ეწოდება ისეთ პარალელოგრამს, რომელსაც გვერდები ტოლი აქვს“. ეს განსაზღვრა არ გამორიცხავს რომბისათვის მართი კუთხეების ქონას. ამიტომ სწორია: „რომში ეწოდება ისეთ არამართკუთხა პარალელოგრამს, რომელსაც გვერდები ტოლი აქვს“.

მიღებული განსაზღვრა იმიტომ არაა სწორი, რომ აქ რომბი განსაზღვრულია არაუახლოესი გვარის მიხედვით და გათვალისწინებული არ არის უახლოესი გვარის ძირითადი მახასიათებელი ნიშანი. რომბის უახლოესი გვარია არამართკუთხა პარალელოგრამი და მისი ძირითადი მახასიათებელი ისაა, რომ მართი კუთხე არ გააჩნია.

აქვე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, განვიხილოთ საკითხების ერთი პატარა გარკვეული წრე; მასში გაურკვევლობას მხოლოდ შეცდომების გამოწვევა შეუძლია სასკოლო მათემატიკურ თუ მეთოდურ მსჯელობებში.

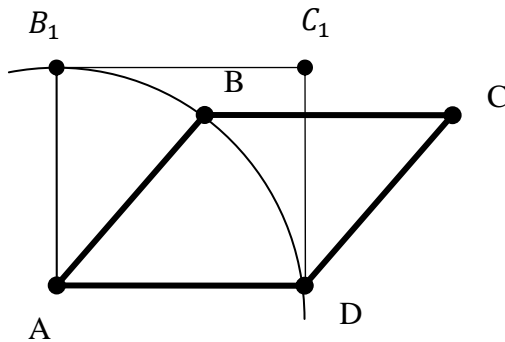
1. განვიხილოთ ოთხკუთხედი $ABFD$ (ნახ. 2), სადაც $BF \parallel AD$; BF სხივზე სადაც არ უნდა მდებარეობდეს C წვერო, ოთხკუთხედი $ABFD$ ყოველთვის ტრაპეცია იქნება, გარდა ერთად-ერთი C_2 წერტილისა, სადაც $BC_2 = AD$. ამ შემთხვევაში ტრაპეცია იქცევა პარალელოგრამად და თვითონ უკვე აღარ არსებობს. იგი გადაგვარდება პარალელოგრამში. ამიტომ ვღებულობთ განსაზღვრას: „ტრაპეცია ეწოდება ისეთ ოთხკუთხედს, რომლის ორი მოპირდაპირე გვერდი პარალელურია, დანარჩენი ორი კი – არაპარალელური“. ეს ასეცაა მიღებული, აქ ახალი არაფერია.

¹ მაგალითად, *Математика. Школьная энциклопедия*. М., 2003, გვ. 94; *Энциклопедический словарь юного математика*. М., 1985, გვ. 127; გ. გოგიშვილი, თ. ვეფხვაძე, ი. მეზონია, ლ. ქურჩიშვილი. გავიმეორეთ მათემატიკა, გვ. 49 და სხვ.

ნახ. 2

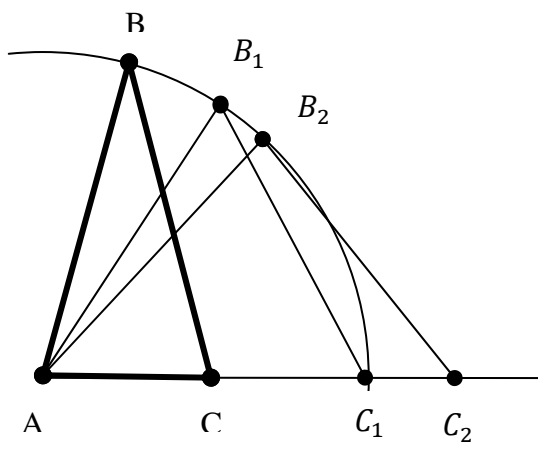
2. განვიხილოთ რომბი $ABFD$ (ნახ. 3). წრეწირზე, რომლის ცენტრია A წერტილი და რადიუსია AB , სადაც არ უნდა მდებარეობდეს B წვერო, ოთხკუთხედი $ABFD$ ყოველთვის იქნება **რომბი**, გარდა ერთად-ერთი წერტილისა B_1 , სადაც კუთხე B_1AD არის 90° -ის ტოლი. ამ შემთხვევაში რომბი იქცევა კვადრატად და თვითონ უკვე აღარ არსებობს. იგი **გადაგვარდება** კვადრატში. ამიტომ ვღებულობთ განსაზღვრას: „**რომბი ეწოდება ტოლგვერდა არამართკუთხა პარალელოგრამს**“. ეს ასე არაა მიღებული, მაგრამ ასე უნდა მივიღოთ!

ნახ. 3

3. განვიხილოთ ტოლგვერდა სამკუთხედი ABF (ნახ. 4). AF სხივზე სადაც არ უნდა მდებარეობდეს C წერტილი, თუ B წერტილი იმოძრაავებს წრეწირზე, რომლის ცენტრია A და რადიუსია AB , სამ-

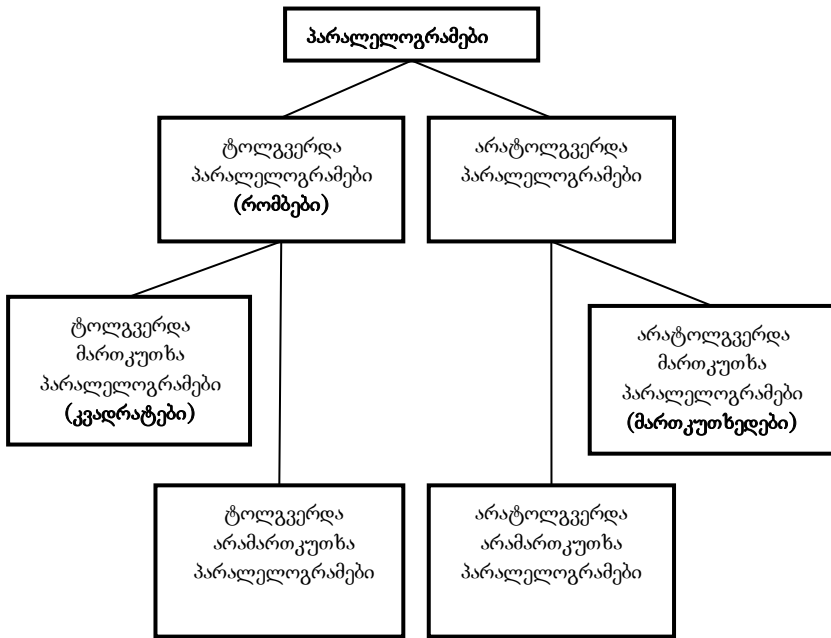
კუთხედი ყოველთვის იქნება **ტოლფერდა**, გარდა ერთად-ერთი წერტილისა C_1 , სადაც $AB_1 = B_1C_1 = AC_1$. ამ შემთხვევაში ტოლფერდა სამკუთხედი იქცევა ტოლგვერდა სამკუთხედად და თვითონ უკვე აღარ არსებობს. იგი **გადაგვარდება** ტოლგვერდა სამკუთხედში. ამიტომ ვლერულობთ განსაზღვრას: „**ტოლფერდა სამკუთხედი ეწოდება ისეთ სამკუთხედს, რომლის ორი გვერდი ტოლია, მესამე კი – მათგან განსხვავებული**“. ეს სხვანაირადაა მიღებული, მაგრამ საკითხის დალაგებულობისათვის ასე აჯობებს.

ნახ. 4

სამივე განხილული შემთხვევა ერთ პრინციპს ექვემდებარება და ამ პრინციპის დაცვა გეომეტრიის სწავლებაში სისტემურობას აუმჯობესებს.

აღვნიშნოთ ისიც, რომ პარალელოგრამების კლასიფიკაციის დროს მათ სიმრავლეში შეგვეძლო პირველად შეგვეტანა ნიშანი „**ჰქონდეს ტოლი გვერდები**“ და მერე შეგვეტანა ნიშანი „**ჰქონდეს მართი კუთხეები**“. ასეთ შემთხვევაში სქემა მიიღებდა სახეს (ნახ. 5):

ნახ. 5

აქ უკვე, როგორც სქემიდან აშკარად ჩანს, კვადრატი არ განისაზღვრებოდა მართკუთხედის საშუალებით. ამის შედეგად სწორი იქნებოდა განსაზღვრა: „კვადრატი ეწოდება ისეთ რომბს, რომელსაც მართი კუთხეები გააჩნია“, მაგრამ არ იქნებოდა სწორი შემდეგი განსაზღვრა: კვადრატი ეწოდება ისეთ მართკუთხედს, რომელსაც გვერდები ტოლი აქვს“. ასეთი მართკუთხედი არ იარსებებდა.

მაშასადამე, თუ მივიღებთ (1) განსაზღვრას, მაშინ (2) განსაზღვრაში მოცემული ცნება ცარიელია; თუკი მივიღებთ (2) განსაზღვრას, მაშინ (1) განსაზღვრაში მოცემული ცნებაა ცარიელი. ამ ორ განსაზღვრაში მოცემული ცნებები ერთდროულად არ არსებობს, რადგანაც ისინი სხვადასხვა კლასიფიკაციითაა მიღებული.

JEMAL JINJIKHADZE

**ON ONE MISTAKE IN SCHOOL MATHEMATICS
AND IN THE METHODS OF TEACHING IT**

In the methods of teaching mathematics (and not only in the methods) two definitions of a square are accepted: 1) a square is a rectangle with equal sides; 2) a square is a parallelogram with right angles. However, these two definitions are incongruous simultaneously. If the first definition is accepted, then the concept defined by the second definition becomes meaningless and if the second one is accepted, then the concept of the first definition loses its meaning. It is so because the basis of the hypothesis (concept) definition is classification, whereas the basis of classification is subdivision of the set into nonintersecting subsets. The article substantiates the given point of view. The mistake is elucidated.

ავტორები

- **მანანა ბუკია** – ფილოლოგიის დოქტორი, არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.
- **თამილა ზვიადაძე** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **მარინე კაკაჩია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **ქეთევან მარგიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **მარინა ჯღარკავა** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **მერაბ ნაჭყებია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **ლევან ფაჩულია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **თამარ გითოლენდია** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **მაია დარასელია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **ემა კილანავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **თამარ ჯოჯუა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **ნანა ედიშერაშვილი** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **თამარ კიდურაძე** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი.
- **თეა ჯღარკავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი.
- **დიანა ალანია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **ნინო ეთერია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **ნანა არახამია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი.
- **ინდირა გადილია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

- **სალომე კაპანაძე** – ფილოლოგიის დოქტორი.
- **ნანა კუცია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **შორენა ლომიძე** – ფილოლოგიის მაგისტრი.
- **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **ციალა მესხია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **მარიამ მირესაშვილი** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **ტიტე მოსია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **თამთა როგავა** – ფილოლოგიის დოქტორი.
- **ლუარა სორდია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **თამარ ყალიჩავა** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **ოლღა პეტრიაშვილი** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **ჯამბულ ანჩაბაძე** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **ირაკლი გელენავა** – ისტორიის დოქტორი.
- **ოთარ გოგოლიშვილი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **კახა კვაშილავა** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **ზურაბ პაპასქირი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **ბეჟან ხორავა** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **გივი როგავა** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **მანანა კუპრავა** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი.
- **ვანტანგ ჯაფარიძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **რევაზ ხვისტანი** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნი-

ვერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

- **სალომე ბახია-ოქრუაშვილი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი.
- **გიორგი ანთელავა** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **გურამ აბესაძე** – პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **კახი კოპალიანი** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **ნესტან ლომაია** – ფილოსოფიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **კახა ქეცბაია** – ფილოსოფიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **თამარ შინჯიაშვილი** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **მერი ჭანტურია** – ფილოსოფიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი.
- **ლენიდე ჯახაია** – ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **ირმა გაბელია** – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **ლალი გაბისონია** – სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **ვეფხვია გვარამია** – სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **სოფიო გვარამია** – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **ალექსანდრე გიორგიძე** – სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **თემურ დარსანია** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **მიხეილ მაშიაშვილი** – სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.
- **ჰელმუტ კური** – სამართლის დოქტორი, ფრაიბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი (გერმანია).

- **მიხაილ ვიურგერი** – სამართლის დოქტორი, ფრაიბურგი (გერმანია).
- **ედიშერ ფუტკარაძე** – სამართლის დოქტორი.
- **გურანდა გაბუნია** – ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.
- **ლელა რეხვიაშვილი** – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **ბროლისა წულაია** – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.
- **რამაზ ჭანტურია** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- **ჯემალ ჯინჯიხაძე** – პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი.

AUTHORS

- **Manana Bukia** – PhD in Philology, Arnold Chikobava Institute of Linguistic.
- **Tamila Zviadadze** – PhD in Philology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Marine Kakachia** – PhD in Philology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Ketevan Margiani** – PhD in Philology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Marina Jgarkava** – Post-Graduate Student of Sokhumi State University
- **Merab Nachkebia** – PhD in Philology, Professor of Sokhumi State University.
- **Levan Pachulia** – PhD in Philology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Tamar Gitolendia** – Post-Graduate Student of Sokhumi State University.
- **Maia Daraselia** – PhD in Philology, Sokhumi State University.
- **Emma Kilanava** – PhD in Philology, Professor of Sokhumi State University.
- **Tamar Jojua** – PhD in Philology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Nana Edisherashvili** – PhD in Philology, Sokhumi State University.
- **Tamar Kiguradze** – PhD in Philology, Assistant Professor of Sokhumi State University.
- **Tea Jgarkava** – PhD in Philology, Assistant Professor of Sokhumi State University.
- **Diana Alania** – PhD in Philology, Professor of Sokhumi State University.
- **Nino Eteria** – PhD in Philology, Sokhumi State University.
- **Nana Arakhamia** – PhD in Philology, Assistant Professor of Sokhumi State University.
- **Indira Gadilia** – PhD in Philology, Sokhumi State University.
- **Salome Kapanadze** – PhD in Philology.
- **Nana Kutsia** – PhD in Philology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Shorena Lomidze** – Master of Philology.
- **Lela Mirtskhulava** – PhD in Philology, Sokhumi State University.
- **Tsiala Meskhia** – PhD in Philology, Sokhumi State University.
- **Mariam Miresashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Sokhumi State University.

- **Tite Mosia** – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Tamta Rogava** – PhD in Philology.
- **Luara Sordia** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Sokhumi State University.
- **Tamar Kalichava** – Post-Graduate Student of Sokhumi State University.
- **Olga Petriashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Sokhumi State University.
- **Jambul Anchabadze** – PhD in History, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Irakli Gelenava** – PhD in History.
- **Otar Gogolishvili** – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of Shota Rustaveli Batumi State University.
- **Kakha Kvashilava** – PhD in History, Sokhumi State University.
- **Zurab Papaskiri** – Doctor of Historical Sciences, Professor of Sokhumi State University.
- **Bezhan Khorava** – PhD in History, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Givi Rogava** – Doctor in Historical Sciences, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Manana Kuprava** – PhD in History, Assistant Professor of Sokhumi State University.
- **Vakhtang Japaridze** – Doctor of Historical Sciences, Professor of Sokhumi State University.
- **Revaz Khvistani** – PhD in History, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Salome Bakhia-Okruashvili** – Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher of Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology.
- **Giorgi Antelava** – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Guram Abesadze** – Doctor in Political Sciences, Professor of Sokhumi State University.
- **Kakhi Kopaliani** – PhD in Psychology, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Nestan Lomaia** – PhD in Philosophy, Sokhumi State University.
- **Kakha Ketsbaia** – PhD in Philosophy, Professor of Sokhumi State University.
- **Tamar Sinjiashvili** – PhD in Economics, Associate Professor of Sokhumi State University.

- **Meri Chanturia** – PhD in Philosophy, Assistant Professor of Sokhumi State University.
- **Leonid Jakhia** – Doctor of Philosophical Sciences, Sokhumi State University.
- **Dazmir Jojua** – PhD in History, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Irma Gabelia** – Post-Graduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
- **Lali Gabisonia** – PhD in Law, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Vepkhvia Gvaramia** – PhD in Law, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Sophio Gvaramia** – Post-Graduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
- **Aleksander Giorgidze** – PhD in Law, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Temur Darsania** – Post-Graduate Student of Georgian Technical University.
- **Mikheil Mamniashvili** – PhD in Law, Professor of Sokhumi State University.
- **Helmut Kury** – PhD in Law, Professor of Freiburg University (Germany).
- **Micheil Wuenger** – PhD in Law, Freiburg (Germany).
- **Edisher Putkaradze** – PhD in Law.
- **Guranda Gabunia** – Post-Graduate Student of Georgian University.
- **Lela Rekhviashvili** – PhD in Pedagogics, Sokhumi State University.
- **Brolisa Tsulaia** – PhD in Pedagogics, Associate Professor of Sokhumi State University.
- **Ramaz Chanturia** – PhD in History, Sokhumi State University.
- **Jemal Jinjikhadzee** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Sokhumi State University.

ავტორებისათვის

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომებში (*ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია*) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილი მასალა უნდა იყოს აკრეფილი ფონტით AcadNusx (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). სქოლიო უნდა იყოს ასევე AcadNusx-ში (ზომა – 10, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე აკრეფილი ტექსტი უნდა იყოს აკრეფილი Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის ან სქოლიოს შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. სქოლიოს დაკაბადონების წესების შესახებ იხ. „შრომები“ (*ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია*), ტ. I. თბ., 2007, ვებ-გვერდზე:

http://sou.edu.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=170

გამოყენებული ლიტერატურის სიის დართვა საჭირო არ არის.

რედაქციის მისამართი: სოხუმის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

ქ. თბილისი, 0186, ჯიქიას ქ.

9, ტელ.: 254-14-12

E-mail: zpapaskiri@gmail.com

Web-site: <http://www.sou.edu.ge>

**სოხ უმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომები. VIII**

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

**PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE
UNIVERSITY. VIII**

Humanities, Social and Political Sciences Series

ტირაჟი: 150 ეგზემპლარი.

დაიბეჭდა გამომცემლობაში „**მერიდიანი**“.
მისამართი: ქ. თბილისი, ალ. ყაზბეგის, 47;
ტელ.: 239-15-22
E-mail: info@meridianpub.com

Printed in Publishing House “**MERIDIANI**”
Address: 47, Al. Kazbegi Av., Tbilisi, Georgia.
Tel.: +995-32-239-15-22
E-mail: info@meridianpub.com

ISSN 1987-6998

